Хо[illegible]ҷӣ
Зохидов

КАНЗИ ШИФӢ

Ирфон

Мухаррир *Аҳмад Қиҳҳор*

Х. Зохидов.

З-87 Канзи шифо.— Душанбе, «Ирфон», 1991.

Дар китоб бехтарин намунаҳо аз китобҳои қадиман тиббии тоҷикию форсӣ дохил гардидаанд. Дар ҳақиқат ҳоло баъзе касалиҳое ҳастанд, ки тибби имрӯза дар табобати онҳо очиз аст. Восита ва роҳҳое, ки дар ин китоб тавсия мешавад, қариб ба тамоми касалиҳо даво шуда метавонад.

[illegible] хонандагони умум пешниҳод мешавад.

[illegible] лечебных средств).

АЗ МУАЛЛИФ

Дар навиштани «Канзи шифо» асосан аз китобҳои тибби қадими «Тӯҳфат-ул-мӯъминин», «Ихтиёроти бадеӣ», «Махзан-ул-адвия», «Қарободини кабир», «Мухити аъзам», «Илоҷ-ул-ғурабо» истифода бурдем. Низ хамчун унсурҳои иловагӣ ва мададрасон аз «Кашф-ул-луғот», «Бурҳони қотеъ», «Баҳр-ул-ҷавоҳир», «Ғиёс-ул-луғот», «Сурох ва курох», «Фарҳанги форсӣ ба русӣ», «Қомуси арабӣ-русӣ», «Энциклопедический словарь лекарственных и ядовитых растений» ва дигар манбаъҳои тиббии қадим ва даврони мо баҳра бардоштем, ки хонандаҳои ин китоб хангоми истифода аз равиши матн дармеёбанд, вале як қисмашонро на, бинобар номбар нагаштани унвони онҳо.

Аз хама душвортарини амалиёт он буд, ки шаш китоби бехад калонро дар рӯи миз кушода дошта, аз саҳифаҳои онҳо маъно ва мазмун чидан ба ҳеҷ ваҷх имконпазир нест, зеро хамаи онҳо ба сахни корӣ намегунчид. Барои хайрият аз хар яки китобҳои мазкур [illegible] сахҳои алохидаро шархан ба рӯи варақ овардем, сах- аз хар шаши онҳо ҷамъбандӣ намуда, [illegible] холат дошта бошад, баровардем. Инак, нав[illegible]об, ҳаво, оташ, хок) сур[illegible]ақкат ба пой[illegible]

Ҳам[illegible] ва рӯйдодҳои мағз ва рӯи Замин ба ихтиёри инсон вобаста нестанд, балки аз иродаи он бе- рун мебошанд. Масалан, агар борон набораду хок забошад ва таъсири ҷирмҳои фалакӣ, аз ҷумла асарнурҳои Офтоб набошад, ҳеҷ гиёҳе дар Замин намерӯяд; инчунин таъсири ҷирмҳои осмонӣ амал накунанд, пастию баландиҳо, чукурию тарқиш, баҳру бар ва ғайраҳо пайдо намегарданд. Истиқрори ҳамаи он ҷирмҳои кайҳонӣ аз қувватҳои ҷозиб-ул-марказ (кашиш ба марказ) ва торик-ул-марказ (аз марказ гурезиш) устувор мебошад, на аз сабабҳои дигар. Инчунин ҷонвароне гуногун ва набототи рангбарангро бо хамчинси онҳо ҷуфтӣ дода, насли навашонро ҳосил гардонидани инсон

МУҚАДДИМА

Мо инро аз рӯи мазмун ба фаслҳо тақсим намуда, баён мекозем.

ФАСЛИ ЯКУМ.

ДАР БАЁНИ БАЪЗЕ ҲОЛАТҲО ДОИР БА СИТОРА ВА САЙЁРАҲО ВА ТАБИИЁТ

Тамоми мавҷудоти сегонаи Замин, ки иборат аз ҷамод (ҷисмҳои бечон), набот (растанӣ) ва ҳайвон ҳастанд — ҳама аз унсурҳои чоргона, ки оташ, ҳаво, об ва хок мебошанд, бо ҳам таркиб ёфта ва омехта гаштаанд. (Ин унсурҳои чоргонаро аркон ҳам меноманд). Ин ҳама ҳастӣ аз таъсири ситораҳо ва сайёраҳои ҳафтгона: 1. Зуҳал (Сатурн); 2. Муштарӣ (Юпитер); 3. Миррих (Марс); 4. Шамс (Офтоб); 5. Зӯҳра (Венера); 6. Уторид (Меркурий); 7. Қамар (Моҳ) бо мадади ситорагони собит пайдо шудаанд, инкишоф меёбанд ва инкироз мегиранд. Ҳар яки ин чирмҳои фалакӣ ба ҳамдигар назорат, яъне муносибатҳои хоси табиӣ доранд. (Ин рӯйхат аз рӯи ҷойгиршавии онҳо нисбат ба Офтоб набуда, балки мавқеъҳои онҳо аз ҷиҳати таъсирпокӣ ба Замин мебошад).

Барои равшан гардонидани моҳияти мавзӯъамон каме тавзеҳ медиҳем.

«Даври Қамар — аз замони Одам то ин замон — ҳама даври Қамар аст. Даври ҳар як кавкаби сайёра [illegible] назор сол мебошад. Даври Қамар даври охир аз [illegible] ҳафт ситорагон. Одам алайҳиссалом [illegible] пайдо шудаанд. Аз «Бурҳон[illegible]» [illegible]ӯяд: чун аз «Ои[illegible]

кӣ дар даври худ бо хосиятҳои хеш ба мавҷудоти ҷисмонӣ, ҳаёт, ҳодисоти қаъри заминӣ ва ҳаво таъсири худро додаанд ва медиҳанд.

Ҳар як сайёра ба худ хос қуввати мизоҷбахш дорад. Қуввати Зуҳал сард ва хушки бисьёр, қуввати Муштарӣ гарм ва тари мӯътадил, қуввати Миррих гарм ва хушки бисьёр, қуввати Офтоб гарм ва хушки мӯътадил, қуввати Зӯҳра сард ва тари мӯътадил, қуввати Уторид иборат аз сардӣ ва хушкии бо ҳам омехта, вале хушкиаш зиёдтар аст; инчунин ӯ ба ҳар як сайёра, ки наздик шавад, мизоҷи онро ба худ қабул мекунад; қуввати Моҳ сард ва тар, тариаш мӯътадил аст.

Аркон, яъне чор унсурҳои заминӣ ҳар яке ду табиатро (мизоҷро) дорост монанди Офтоб ва ҳаммартабаҳои он, ки онҳо ҳам ду қувват доранд: яке қуввати фоила, ки қуввати таъсирбахшанда ва дигаре қуввати мунфаила, ки таъсирро ба худ қабулкунанда мебошад. Қуввати фоила (таъсиркунанда) ҳарорат (гармӣ) ва бурудат (сардӣ), вале қуввати мунфаила (таъсиргиранда) рутубат (тарӣ) ва юбусат (хушкӣ) аст.

Се сайёра тобеъ ва ҳамамали се сайёраи дигари болой мебошанд: Зӯҳра ҳамамали Муштарӣ, Уторид ҳамамали Зуҳал, Моҳ ҳамамали Офтоб ҳастанд. Ва ҳар он чӣ дар назари ҷаҳониён намоён ва воқеъ мегарданд, аз таъсири ҳамон ҷирмҳои осмонӣ ба амал меоянд хоҳ дар қаъри Замин, хоҳ дар рӯи Замин. Кӯҳҳо, соҳилҳо, уқьёнусу баҳрҳо, хоҳ дар қабатҳои ҳаво бошанд, хоҳ хислати сабукӣ, вазнинӣ, риққат (суюқӣ), ғафсӣ, саҳтӣ, софӣ, тирагӣ ва ғайра сохт, намуд ҳолат дошта бошанд, дар натиҷаи омезиши аркон (об, ҳаво, оташ, хок) сурат мегиранд.

Ҳамаи ҳодисот ва рӯйдодҳои мағз ва рӯи Замин ба ихтиёри инсон вобаста нестанд, балки аз иродаи он берун мебошанд. Масалан, агар борон набораду хоҳ забошад ва таъсири ҷирмҳои фалакӣ, аз ҷумла асарунурҳои Офтоб набошад, ҳеҷ гиёҳе дар Замин намерӯяд; инчунин таъсири ҷирмҳои осмонӣ амал накунанд, пастию баландиҳо, чуқурию тарқиш, баҳру бар ва ғайраҳо пайдо намегарданд. Истиқрори ҳамаи он ҷирмҳои кайҳонӣ аз қувватҳои ҷозиб-ул-марказ (кашиш ба марказ) ва торик-ул-марказ (аз марказ гурезиш) устувор мебошад, на аз сабабҳои дигар. Инчунин ҷонвароне гуногун ва набототи рангбарангро бо ҳамчунин онҳо ҷуфтӣ дода, насли навашонро ҳосил гардонидани инсон

ҳам бидуни таъсири чирмҳои фалакӣ ба зуҳур наме-пайванданд. Аз ҳамин бонс калон ва хурд омадани ҳачм ва чуссаи насли ҷонварону самарҳои наботот низ ҳолӣ аз ин гуна таъсирот нестанд. Аз ин амалиёти таъ-сири боло ва ҳодисоти заминӣ хулосаи мантиқӣ зоҳир мегардад, ки ин ва он намудҳои наботот ва ҷонварони дигар барои қувватҳои ҳафтгона, ки ҷозиба (кашиш), мосика (нигоҳдорандагӣ), ҳозима (ҳазмкунӣ), дофиа (дафъкунанда), ғозия (ғизогирӣ), номия (нашъунамоёбӣ) ва муваллида (ҷинси худро офаридан) мебошанд, аз саховати чирмҳои осмонӣ баҳра мегиранд.

Азбаски ин гуна қувватҳо дар ҷисмҳои бечон бисьёр заифанд ва ба қадри кофӣ ба назар намоён намегар-данд, мо онҳоро ҳамчун қувваи мавҷуда намеписандем. Вале дар наботот он ҳафт қувват мавҷуданд ва ба шу-ури мо мерасанд, ки инро қувваи наботия меноманд. Ғизои наботот аз қисмҳои обӣ ва хокӣ иборат буда, он-ро аз замин бо воситаи об ва ҳаво азхуд мегардонанд. Инашро ҳам бигӯем, ки чор дараҷаи ҳазми ғизо дар наботот бисьёр заиф аст, бинобар ҳамин ба онҳо аз ин ҷиҳат кам эътибор дода мешавад, вале онҳо низ дорои ин чор марҳалаи ҳазм мебошанд. Инро як андоза таф-силот диҳем, ки ғуддаҳо (гирехҳо) дар тана ва решаи дарахтон пайдо шуда зиёдатиҳои (нодаркориҳои) ҳаз-ми якум ва дуввуми ҷисми онҳо мебошанд; шилм ва ширҳои баъзе растаниҳои ширдор, кафке, ки дар бехи баргҳо ва баргҳои баъзе наботот ба ҳам мерасанд — ин чизҳои зиёдатиесҷ, ки аз ҳазми дараҷаи саввуми онҳо ба амал меоянд, чунонки дар бадани ҳайвонот пешоб, саргин ва арақ чизҳои зиёдатӣ мебошанд, зоҳир ме-гарданд. Ин ҳодиса, яъне ба амал омадани чизҳои зиё-датӣ дар наботот монанди моддаҳои зиёдатии бадани инсон аст, [illegible] вақте аз ҳад зиёда гаштани хун бо воси-[illegible] хуни бинӣ, хун қай кардан, дар пешоб хун омадан, ..восир, ҳайз, ҷамра (карбункул), варамҳо, доначаҳои дар пӯст дамида, пучакҳо, қӯтур ва ғайраҳо; хуни мур-дор, сафро, савдо, балғам ҳангоми ҳодис гаштани бе-морихои ба ин моддаҳо хос моддаҳои зиёдатӣ, яъне моддаҳои нодаркор дафъ мегарданд. Дар ҳамаи ин рӯй-додҳо дахли чирмҳои осмонӣ иштирок дорад. Сахтӣ, сабукӣ, ковокӣ, риққат (нармӣ), ғафсӣ, вазнинӣ ва ҳамчунин хусусиятҳои қисмҳои Замин аз таъсири сай-ёра ва ситорахо берун нестанд, хоҳ он чизҳои соҳиби ҳаёт дар об бошанд, хоҳ берун аз об дар хок ва ё дар

сангшегон рӯянд. Инчунин шакли набототро гирифтани хайвонот ва шакли хайвонот доштани набототро — хулласе, тамоми намудхо ва сохти чизҳои чондор аз таъсири чирмхои осмонӣ сурат мегиранд.

Хамаи узвхои хайвонот, ки вазифаи хоси ҳаётии худро инчо менамоянд, ин қабил узвхо дар набототе хам мавчуданд, вале дар сохт ва намудхои дигар офаринишаш ёфтаанд. Тафсилоти онро бинобар ба илми растанишиносӣ мансуб буданаш мо ин чо зикр намекунем.

Инак, дар пайдо шудани чисмхои гуногуни бечон, набототе ва чондор, инчунин дар гуногунии офаринишаи хислатхои шифобахш, захрнокӣ ва ғайраҳо таъсири мухталифи чирмхои осмонӣ бечунучаро мерасанд ва ранг, хислат, бӯй, хусусиятхои гуногуни чисмонӣ, кайфият ва мизочи хоси онҳоро ба амал меоваранд. Масалан, пиёз аз чихати гармии мизочи худ ва тезии таъм ба сайёраи Миррих мансуб аст ва бинобар рутубат доштанаш ба Зӯхра тааллук мебошад. Афюн бинобар сардии мизочи худ ба Зуҳал ва дар хушкии мизоч хам ба Зуҳалу Уторид мансуб аст. Ё он ки як даво дорои чанд кайфият буда, ба якчанд кавкабони сайёра тааллук аст ва ё пӯсташ ба як сайёра, гулаш ба сайёраи дигар ва ғайра, қисмхои дигараш, мумкин аст, ба дигар сайёраҳо мансуб бошанд.

1. Давоҳои мансуб ба Зуҳал мухтасаран: Давоҳои ғайри хокистарранг ё сиёҳи хорнок, ачзои даханро баҳамкашанда (даханро бурмакунанда) ва бадбӯ, ки дар ҷоҳои ноҳамвор ва сахтзамини кишварҳои ҷанубӣ бирӯянд ва он чӣ дар вақти некии ҳоли Зуҳал, яъне баргаштан ва дар мақоми баландӣ будани он пайдо шаванд, накӯхислатанд ва аз он ҷумла барои беморихои сипурз нафъ доранд. Он чӣ дар бадии ҳоли ин сайёра, яъне ҳангоми бозгашт аз мақоми баланди худ ва поён фуромаданаш давоҳое, ки пайдо мешаванд, шум ва зарнок мегарданд. Аз хамин ҳолат ва мавқеъҳои фалакии ин сайёра кайфият, хосият ва таъсирнокии гуногуни давоҳоро муайян мекунанд.

2. Давоҳои мансуб ба Муштарӣ мухтасаран: Давоҳое, ки равғаннок хушбӯй ва некӯтаъм буда, гулашон сурх ё осмониранг ва баргҳояшон софф (сафкашида) бошанду дар мавзеъҳои баланд ва талу теппаҳо бирӯянд, аз ҷумла ба ҷигар фонда доранд, хунро соф мегардонанд ва ҷароҳатҳоро ба хам меоваранд.

3. Давоҳои мансуб ба Миррих мухтасаран: Дабо-

хос, ки ба сурхӣ моил, шахшӯл, хорнок ва он чӣ сӯзонанда, агар чохои рӯидаи онхо заминҳои хушк бошанд, ба ин сайёра тааллук доранд.

4. Давохои мансуб ба Офтоб мухтасаран: Ҳар як давои расидаи хушбӯй, лазиз, ширин ва гулу баргҳояшон сурх, хусусан дар мавзеъҳои кушода, ки шуоъи Офтоб ба онҳо бирасад, қувватбахши дил, рӯҳ ва чашм мебошанд.

5. Давохои мансуб ба Зӯхра мухтасаран: Давохое, ки таъмашон ширин, бӯяшон форам ва гулу баргҳояшон мулоим бошанд, қувватҳои шаҳвонӣ, бемориҳои занонаву бачадон ва иллатҳои мардонаро, инчунин бемориҳои хунукмизоҷ ва тармизочи начандон шадидро нафъ доранд; илова бар ин равған, чарбии бадан ва маниро зиёда мегардонанд.

6. Давохои мансуб ба Уторид мухтасаран: Давохое, ки баргашон ғафс, мулоим ва обдор буда, дар заминҳои пурнам, обдор ва дар миёни об бирӯянд, ба ин сайёра мансуб мебошанд.

7. Давохои мансуб ба Моҳ мухтасаран: Ҳар он чӣ дар мизоҷ сард ва тар бошаду дар чохои обдор ва дар об бирӯяд, мансуб ба Моҳ аст.

Маълум бод растаниҳое, ки ҳосилашон дар мағзи хок ба камол расад, варамҳо, обила ва донаҳои дар пӯст пайдошуда, инчунин мӯйрехтаи болои сарро даво мебошанд, монанди: ширеш, сир (чеснок), пиёз; он чӣ решаҳои онҳо сӯрох ва ковокӣ дошта бошанд, чарохатҳоро нафъ мебахшанд; он чӣ дар онҳо луобият ва васпандагӣ мавчуд бошад, монанди: гулихайрӣ, анзарут, ширеш, сабир (алоэ); агар баргҳояшон сӯроххо ва дурушти дошта бошанд, хориш, қӯтур, шукуфаи пӯст ва монанди инҳоро нафъ доранд.

Акнун рӯйхати як қатор давоҳоро дар мансубият ба сайёрахои осмонӣ ба таври мушаххас номбар мекунем.

1. Ба Зухал мансубанд инҳо: мӯрд (мирт), сурб (кӯрғошим), самари арча, гази калони кӯҳӣ, олу, зирк, сунбул, балут, обила, банг, хурмои ҳиндӣ, чинор, ғӯраи ангур, туршак (щавель), ҳино, сагкучула, сафедор, чуворими саҳро, ревоч (чукрӣ), дӯлона, равғани зайтун, пиёзаки сафеди саломалек, бихӣ, татум, савсан, райҳон, шохбалут (кастона), шавкарон, газ, наск, мозу, мармичон, саганғур, санчид, занбӯруғ, панҷангушт, олуболу, гелос, карафс, най (қамиш), кабӯтар, сарв,

сано, пахта, ток, кашниз, печак, ришибузй, зуф, лиму, мош, бомўс (овёс), ҳалила ва инчунин ҳар чй мизочи сард ва хушк дошта бошад, мансуб ба Зуҳал аст.

2. Ба Муштарй инҳо мансубанд: мўрд, зарпечак, юнучкаи зардак (говришқа), бобуна, бўймодарони дуруштбарг, харбуза, баласон, шакари янток, себ, хурмо, тут, анчир, чормағз, ҳулба, гандум, ғўраи сарв, нахўд, хандалак, решаи ревоч, ревоч (чукрй), сагпистон, кунчид, савсан, шохитара, сабзии саҳрой, шалғам, шилм, ангур, сагангур, ғор (лавр), писта, рўян, матинч, пахта, қанд, пардаарўсак, пиёзи гандано, кишмиш, печак, говзабон, лўбиё, мухаллас, садбарги сафед, гулисурх, морчўба (спаржа), ёсамин.

3. Ба Миррих инҳо мансубанд: поизоғ, офтобпараст, ишлон, зарпечак, юнучкаи зардак (говришқа), болдиргон, бодён, анзарут, пиёз, биш, сир (чеснок), чадвор, чавзи бавво, испанд, индов, ҳилтит, ҳанзал (тарбузи абўчахл), хардал (горчица), бедгул, арпабодиён, заъфарон, занчабил, сарахс (мужской папоротник), пиёзаки сафеди саломалек, чамилак, лоласурхак, сиёхдона, кокутй, оқиркирҳо, пиёзи ансул, авсач, ғор (лавр), турб, мурч, қаламфур, рўян, пудина, қаранфули гардан, дил, ишкор, бўймодарони маҳинбарг, чигар, пиёзи гандано, зира, райҳони гўши муш, чойкаҳак.

4. Ба Офтоб инҳо мансубанд: газна, парпй, савсани кўҳй, бодрангбўя (лимонная мята ё ки мелисса), бўймодарони дуруштбарг, панчангушт, тўдарй, чавзи бавво, беданчир, дорчинй, решаи ревоч, заъфарон, захра, сагпистон, шибит, сабир (алоэ), зардчўба, занбўруғи сафеди танаи дарахт, писта, ҳил, харбузаи сагак, тухми маҳсар, шунг, норанч, чойкаҳак, ёсамин.

5. Ба Зўҳра инҳо мансубанд: анчир, беданчир, савсани сафед, нилуфар, садбарги сафед.

6. Ба Уторид инҳо мансубанд: бобуна, чормағз, арча, елими пўсти ҳайвонот.

7. Ба Моҳ инҳо мансубанд: исфанох, боқила, пиёз, чилмангўштак (семизўт), харбуза, бунафша, себ, тугмачагул, коху, кўкнор, бед, шафтолу, нилуфар, анор, обсабз, каду, тарра, зардолу, коснй ва инчунин ҳар чизе, ки хунукмизоч бошаду дар об бирўяд, ба Моҳ мансуб аст.

Мо ин маълумотро аз мукаддимаи «Махзан-ул-адвия» овардем.

Акнун мушоҳадаҳои худро зикр мекунем.

Инро тасаввур кардан душвор нест, ки он ҳафт чирмҳои осмонӣ ҳар яке якборӣ ҳафт ҳазор сол даври худро тай карда, дар як доираи навбат 49000 солро дарбар мекарда бошанд, пас ин хусусияти онҳоро, албатта, дар якборӣ гузаштани даври онҳо муайян накардаанд, балки баъди озмоиш ва мушоҳидаҳои такрор ба такрор ба хулоса омада, муқаррар намудаанд. Ин миқдор мурури вақтҳо давраҳои геологӣ ва астрономиро ташкил медиҳанд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки гузаштагони мо бо илми нучум аз замонҳои хеле қадими барои мо ҳанӯз номаълум машғул будаанд, ҳатто ранг ва мизоҷҳои сайёраҳоро муайян кардаанд.

Олим ва мутафаккири барчастаи рус Александр Леонидович Чижевский ба тадқиқоти таъсири Офтоб аз соли 1915 машғул шуда, доир ба ин соҳа китобчаи «Солнце и мы» (Москва, 1938) ва асари «Земное эхо солнечных бур»-ро чоп кунонидааст. Ӯ ба ҳодисаҳои вулканӣ, офатҳои гуногуни табиӣ, ҳодис гаштани ҳолатҳои мухталиф дар бадани инсон, дар техника ва ғайра таъсир бахшидани Офтобро бо воситаи афканишҳои худ дар ҳолатҳои гуногуни он баён намудааст. Вале мутаассифона мавҷуд будани таъсири сайёраҳои Офтобро ба Замин қайд накардааст. Агар ӯ бо илмҳои қадимаи мо сарукор медошт, аз тадқиқотҳои пурсамари олимони намоёни форс-тоҷик илҳом гирифта ва ба онҳо такья намуда, кашфиёти барчаста ва пурқимати илмии нав ба навро ба майдон меовард. Наомӯхтани андӯхтаҳои қадимаи мо танҳо гуноҳи Чижевский нест, балки нуқсонҳои интеллигенцияи аврупоиасл, ки аз кувваҳои империалистонаи давлати худ мағрур гашта, илмҳои мардуми Шарқро сарфи назар карда буданд ва худашон гӯё «илми нави олӣ таъсис дода» роҳи дигарро пеш гирифтанд.

Ҳатто барои ин тадқиқот ва кашфиёти Чижевский, ки барои олимони аврупой навӣ буд, ӯро хору залил доштанд ва таҳқир карданд. Ҳол он ки кашфиётҳои барчастатарин оид ба таъсири чирмҳои фалакӣ ба Замин, аз қадимтарин замонҳо маълум буданд. Барои далели ин фикрамон як мафҳуми кӯтоҳро аз «Қонунча»-и Абӯалӣ ибни Сино меоварем: «Хоб дар офтоб мамнӯъ ва дар камар нофеъ». (Ин ҷо саҳифаи китобро зикр намекунем, зеро саҳифаҳо дар дастнависҳои гуногун дар як низом набуда, балки дар саҳифа ва ҳаҷмҳои гуногун қайд гардидааст.)

Мо аз таҷрибаҳои худ медонем, ки ҳар кас дар зери шуоъи Офтоб хоб кунад, баъд аз бедор шудан гич гаштани майнаи худро пай мебарад, вале агар дар моҳтоб бихобад, бедор шуда, худро сабук ҳис мекунад. Маълум мешавад, ки дар офтоб хоб кардан барои саломатӣ зарар ва дар моҳтоб хобидан фоида доштааст. Ва ё чанд нафар одами гирифтори ин ё он беморӣ вақти шаб дар зери осмон бихобад, баъди аз уфуқ боло хестани сайёраи Зуҳал то ғуруби он ё хангоми дар осмон тобон будани сайёраи Муштарӣ ё Миррих ва ғайраҳо, ҳолати бемор ё ба хубӣ ё ба бадӣ дигаргун меёбад. Инҳо нишон медиҳанд, ки сайёрахо ҳам ба мавҷудоти Замин таъсир мебахшидаанд.

Боз як факти дигар дар аксари газетаҳои ватанамон, ба ҳолати Офтоб такья карда, ҳар моҳ пешакӣ огоҳ менамоянд, ки фалон рӯзхо ҳолати фалон гирифторони беморихо вазнин мегардад, барои ин фалон-фалон тадбирро ба амал ованд.

Инаш ҳам пинҳон нест ва дар матбуот зикр ёфт, инчунин бо далелҳои қатъӣ собит гашт, ки ба Замини мо сайёраҳои дигари низоми Офтоб наздик оянд, дар Замин боришот бисьёр мегардад.

Ё ки дутор ё танбӯрнавоз ва ғайра навоҳоро дуру дароз замзама кунад, масалан, вақти саҳар оҳанги тораш ё садои асбоби дигари мусиқӣ хуштар ва форамтар ё ин, ки рӯҳафзотар мегардад. Ё ин ходиса дар дигар соатҳои шабонарӯзӣ рӯй медиҳад. Шунавандагон мегӯянд, ки «асбобаш гап зад». Ин ҳеҷ як чизи ғаробат надорад. Фақат ҳамин, ки он машқи ба мардум писандгашта дар соати сайёраи хос, ки ин мақом ба он мансуб аст, замзама карда шуд, яъне он порчаи мусиқӣ дар соати худаш навохта шуд.

Инаш ҳам ба мо маълум аст, ки мақомҳои мусиқии лаҳни Борбад ва Шашмақом ҳар яке вақти муайяни навохтан доранд ва агар ин ё он оҳанг дар вақти худаш ичро шавад, комилан таъсирбахш мегардад, ҳам барои роҳат, ҳам барои табобат.

Акнун доир ба таъсири ҷирмҳои кайҳонӣ ба Замин. Як чизи оддиро ба мадди назар биёварем. Ҳангоми сар баровардан сари ҷуворимаккаро аз растании сабзаш чудо кунему дони аз он ҳосилшударо дар замин бикорем — намерӯяд. Ин ҷо чӣ ходиса рӯй дод? Вақте ки мо онро бесар мегардонем, аз он сар, ки яке аз узвҳои насл аст ва барои қабул кардани таъсири ҷирм-

ҳон осмонӣ бахра бурдану ба амал овардани ҳуҷайраи насл хизмат мекард, маҳрум гардонидем ва бо ҳамин сабаб наслаш қатъ гашт. Ин гуна ҳодисаҳо дар инсон ҳам рӯй медиҳад. Масалан, шоири туркнажод Машрабро ба хотир биёварем. Ҳангоми дар Қошғар дар даргоҳи пешвои дини ислом Офоқхоҷа буданаш, Офоқхоҷаи солхӯрда ба яке аз занҳои ҷавони худ рашк карда, ҳамчун ҷазо, мӯҳри фулуззиро ба дараҷаи сурхӣ тафсонида, ба пушти гардани Машраби ҷавон зер кард ва аз ин амал шоири мазкур аз хислати мардии худ маҳрум гашта буд.

Ё бигирем, баъзе одамҳо хушрӯ набошанд ҳам, вале дилкаш ва дидадаро хастанд, онҳоро тоҷикони мо «ситорааш гарм» мегӯянд ё баъзе одамон, ки ҳатто агарчи хушрӯ бошанд ҳам, дилкаш нестанд ва мардуми мо ин қабил одамонро «ситорааш хунук» мегӯянд. Охир, намуди рӯи одам ба ситора ва ё ба сайёра ҳеҷ монандӣ надорад, вале барои чӣ писанд ё нописандии онҳоро ба ситора нисбат додаанд? Ҷони гап ҳам дар ҳамин аст, ки таъсири ситора ва сайёраҳоро одамони мо ҳанӯз аз даврахои қадим пай бурда буданд. Касонеро, ки «ситорааш гарм» меҳонанд, албатта хислатҳои маҳмуда ва корҳои писандида дар онҳо зиёданд ва шахсонеро, ки «ситорааш хунук» медонанд, ҳамон тавр хислатҳои номарғуб ва кирдорҳои номатлуб аз онҳо бештар зоҳир мегарданд. Аз инаш ҳам огоҳ кунем, ки онони «ситорахунук» ҳам барои худ одамони мувофиқи табъро меёбанд, бо онҳо унс мегиранд ва ғайра.

Инак, ҳамаи сайёраҳои номбаршуда ҳар шабонарӯзӣ бо навбати худ яксоатӣ бар мавҷудоти Замин ҳокимӣ мекунанд. Ин мафҳум дар як қатор китобҳои қадима дарҷ гардидааст, ки вақтеро «соати Зуҳал» ва вақти дигарро «соати Муштарӣ» ва ғайра медонанд.

ФАСЛИ ДУЮМ.

ДАР БАЁНИ ҒИЗО, ДАВОИ ЗУЛХОСИЯТА, АЗ ПОДЗАҲР ВА ЗАҲР, ДАВОИ МУСҲИЛ ВА МУЛАППИН ВА ҚИСМҲОИ ҲАР ЯК АЗ ОНҲО.

Бояд донист, ки ғизо ва даво ҳар яке аз модда иборатанд, кайфият ва сурат низ доранд. Модда ва сурат — ин ҳар ду ҷавҳар мебошанд, вале кайфият (гар-

мӣ, сардӣ, тарӣ, хушкӣ) — ин хусусияти онҳост, ба таври дигар гӯем, сифат аст. Сифати гармӣ ва сардӣ — инҳо кайфияти фоила, яъне таъсиркунанда мебошанд, вале тарӣ ва хушкӣ — ин ҳар ду ҳодисшавандагии модда, яъне кайфияти ҷавҳар аст, ки мунфаила, яъне таъсирро қабулкунанда мебошанд. Ғизо аз модда ҳосил мешавад ва даво дар аксар ҳолатҳо бо воситаи кайфият таъсир мекунад; ин таъсир гоҳ бо сурат ва гоҳ бо кайфият — ҳар ду асар мекунад. Хосияти даво, албатта, аз сурат (симо) ба вуҷуд меояд, ки инро сурати навъия меноманд — ин чигунагии он аст. Ғалаба ва таъсири даво ё ғизо фақат бо яктои аз он ва ё бо дутои онҳо ё ин ки бо ҳар се хосиятҳои бо ҳам мусовӣ дар якборагӣ ё дар ғайримусовӣ фароҳам гашта, таъсир мерасонад. Масалан, дар давои мутлақ кайфият қавӣ, ғолиб ва зоид мебошад. Вале ду амри дигар, яъне сурат ва модда дар ин мағлуб ва заиф, ба ибораи дигар гӯем, аз ҷиҳати миқдор каманд. Вале дар давои зулхосията сурат қавӣ, ғолиб ва зоид аст. Ана ҳамин тавр нисбат дар ғизои давоӣ ва ғизои зулхосията ва ғайраҳо, яъне дар ғизои давоӣ кайфият қавӣ, ғолиб ва зоид аст, аммо дар ғизои зулхосията сурат ва модда дар ин мағлуб ва заифанд ва ғайра. Бинобар мавҷуд будани ҳамин маънӣ, яъне ҳамин таносуб ҳамчунин чизи содиршуда намудҳои онҳоро ғизои давоӣ, давои ғизоӣ, давои подзаҳрӣ, давои саммӣ (заҳрнок) ва монанди инҳо меноманд.

Зулхосията (хосиятдор) ё мувофиқ, муқаввӣ (қувватбахш), мунаққӣ (поккунанда) ва ҳифзкунанда (нигоҳдоранда)-и мизоҷи аслӣ, ҳарорати табиии бадан ва қувватҳои он бошад, тарьёқ меноманд. Агар зулхосията акси ин хислатҳоро дошта бошад, яъне мизоҷи аслӣ, ҳарорати табиии бадан ва қувватҳои онро мурдор, вайрон ва маҳвкунанда бошад, онро самм (заҳр) меноманд. Пас, ҳар чиро, ки инсон ба дарун истеъмол намояд, вай агар фақат бо модда таъсир кунад, онро ғизои мутлақ мегӯянд ва агар фақат бо кайфияти худ таъсир бахшад, онро давои мутлақ меноманд, вале агар бо кайфият ва модда — ҳар ду таъсир расонад, онро давои ғизоӣ, агар танҳо бо сурати худ таъсир намояд, онро зулхосият меноманд. Ин ё мувофиқ, писанд ва дафъкунандаи нохушиҳо аст, ё мухолиф, нописанд ва ба амаловарандаи зарарҳо ва вайронкунандаи низоми мӯътадили бадан аст. Ҳар яке аз инҳо чанд кис-

мат мешаванд: 1. Аммо он чӣ мувофиқ ва писанди бадан аст, пас фақат бо сурат таъсир мекунад, ки онро подзаҳр, яъне аз заҳр наҷотдиҳанда меноманд. 2. Агар таъсираш бо модда ва сурат, яъне бо ҳар ду бошад, онро ғизои подзаҳрӣ меноманд. 3. Агар чизи ба дарун истеъмолшуда бо кайфият ва сурат — ҳар ду таъсир бахшад, онро давои подзаҳрӣ мехонанд. 4. Агар бо ҳар се, яъне бо модда, кайфият ва сурат асар зоҳир намояд, онро давои ғизоии подзаҳрӣ меноманд.

Агар таъсири он чизи ба бадани инсон дохилшуда бо мухолафат ва зиддият бошад, низ ба чанд навъ қисмат меёбад: 1. Агар фақат бо сурат таъсир кунад, онро самми мутлақ меноманд. 2. Агар бо кайфият ва сурат — ҳар ду таъсир дошта бошад, ин ҳам мартабаҳои худро дорад: а) Агар он чизи ба дарун истеъмолшаванда дар камоли қувват бошад, онро давои саммӣ мегӯянд ва б) агар дар камоли қувват набошад, он ҳам ба ду қисмат мешавад: ё он қуввати исҳоловарандагӣ дорад, ки ин ба се навъ чудо мешавад — ё қавӣ аст ё миёнаҳол ва ё заиф. Аммо қисми қавии он бо сурат ва кайфият бо ҳам якҷо таъсир мекунад, онро давои мусҳили зулхосията меноманд; аммо қисми миёнаҳол бо кайфият ва сурат — ҳар ду таъсир мебахшад, инро давои мусҳил мегӯянд; вале навъи заиф аксар ҳол бо кайфият, модда ва сурат — бо ҳар се таъсир мекунад, вале ҳамаи қисмҳои таъсиркунанда заиф ва нокис, ки мебошанд, хусусан сурати он дар ин ҳолат бошад, инро давои мулаййин (сабук ва мулоимкунанда) меноманд.

Маъно ва тафсилоти гуфтаҳои боло мухтасаран он аст, ки: ғизои мутлақ онро мегӯянд, ки таъсир ва таъсирпокии он дар бадан фақат бо модда мебошад, на бо кайфият ва сурат, ба ин тариқ, ки чун дар бадан ворид шуда, дар он бо воситаи кайфияти худ таъсир намояд, вале бадан аз он дар худ дигаргуние наёбад, аз мизоҷи аслии худ нагардад, балки бар он чизи ворид-шуда дастболо гашта, қобилияти онро ба феъл ованаду онро аз сурати ғизоӣ ба сурати хилтӣ табдил диҳад ва ба узви бадан ҳамроҳ гардонад ва он чиз ақтори (чихатҳои) сегонаи баданро, яъне ба бар, ба қад ва ба ғафсӣ биафзояд ва фоидабахш гардонад, онро ғизои мутлақ меноманд. Масалан инҳо: обгӯштҳои сабуки форам (шӯрбои гӯштдори бо нахӯд, лӯбиё, наск ва ғайра пухташуда), тухми мурғи нимпухта, гандум ва ди-

гар тухмии зироатҳо, ки кайфияти ҳосилшуда аз онҳо хилти бефонда буда ва ба кайфияти аслии бадан ва аъзо ғолиб намебошанд, балки бадан онҳоро ба осонӣ азхуд менамояд.

Давои мутлақ он аст, ки дар вақти ворид шудан фақат бо кайфияти худ таъсир мерасонад ва моддаи он ғизо ва қобилияти ҷузъи бадан шудан надорад. Ҳангоми ба дарун истеъмол карда шуданаш, ҳарорати табиии (модарзодии) бадан ба он таъсир кунад, аз он хислаташ дигаргун намегардад, балки сониян он дар бадан амал намуда, бо кайфияти худ гармӣ, сардӣ, тарӣ ва хушкиаш баданро дигаргун месозад ба танҳоӣ ё дар ҳолати мураккаб будани худ. Як қисм аз давоҳои мутлақ инҳоанд: мурч, занҷабил, нилуфар, кофур, арпабодиён ва монанди инҳо.

Ғизои давоӣ он аст, ки дар бадан бо модда ва кайфияти худ — бо ҳар ду таъсир мекунад ва бо ҳамон ғалабаи модда, ки баъди таъсир бахшидан аз он ягон хилт ҳосил менамояд ва он хилт ҷузъи бадан шуда тавонад. Дар он андак кайфият ва мизоче мебошад, ки он ҳар ду ба кайфият ва мизочи аслии бадан ғолиб меояд ва бо кайфияти худ дар бадан қисми обиятро тағйир медиҳад, монанди коҳу, оби ҷав, ангур, бодиринг, каду, тарбуз, чилмангӯштак (семизут), исфанох, бобуна, шибит, шалғам, сабзӣ, лаблабу, карам, мош, наск, нахӯд, лӯбиё ва ғайраҳо.

Давои ғизоӣ он аст, ки баъд аз истеъмол кардан дар бадан бо кайфият ва модда — ҳар ду таъсир мекунад, вале бо кайфият зиёдтар асар менамояд; қисми обияти баданро дигаргун месозад, баъд аз он бадан ба он ғолиб омада, онро азхуд мекунад ва аз он хилти бисьёр кам ҳосил мегардад, ки он хилти баамаломада қобилияти ғизо шудан ва ҷавҳари бадан гаштан дорад, ничунин мувофики хислати худ кайфияти баданро ғолиб менамояд, монанди гандано, наъноъ, барги косний, сагангур, сир (чеснок), пиёз, тут, олу ва аксари меваҳо, тухмиҳо, монанди тухми бодиринг, тухми харбуза, тухми тарбуз ва ғайра.

Маълум бод, ки давоҳо ва ғизоҳо феълҳои умумӣ доранд, монанди: тасхин (гарм кардан), тафрики ҳорр (гармиро ҷудо кардан), табрид (хунук кардан), таксифи борид (ғафскунандаи хунукӣ), талйин ва саялони ратб (мулоим ва равон кардани чизи тар), тайбис (хушк кардан). Ҳар яке аз ин давоҳо сифатҳои хосе

доранд, ки монанди феълҳои умумии онҳо мебошанд, масалан: тафтеҳ (кушодани гиреҳҳо), тасдид (банд кардани мачроҳо), радъ (ман кардан аз равиш), таҳлил (ҳал кардан, гардонидани варамҳо) ва монанди инҳо.

Ҳар давоҳо хислати махсусро соҳибанд, ки ҳаждаҳ қисмро дарбар мегиранд: ба ин тариқ, ки ғизо гоҳ дар ҷигар хуб ҳазм меёбад — инро солеҳ-ул-каймус меноманд ва гоҳ хазмаш дар ин узв бад мебошад, ки ин навъашро фосид-ул-каймус мехонанд. Ғизои солеҳ-ул-каймус он аст, ки аз он хуни софи табиӣ пайдо мешавад ва дар он ахлоти дигар омехта намебошад, вале ба қадри ҳоҷат омехта гардад, низ равост. Ғизои фосид-ул-каймус он аст, ки аз он хуни ғайри соф пайдо мешавад, яъне дар он ахлоти дигар ҳам омехта мебошанд — ин бар хилофи ғизои солеҳ-ул-каймус аст. Ҳар як аз ин ду намуди ғизо ба се тақсим мешавад: ғизои сараи хушҳазм, бадҳазм ва мўътадили байни ин ҳар ду. Боз се қисми дигар дорад: касир-ул-ғизо, яъне ғизоияташ зиёд; қалил-ул-ғизо, яъне ғизоияташ кам ва мўътадили байни ин ҳар ду. Қасир-ул-ғизо он аст, ки баъд аз хўрдан аз он хуни бисьёр пайдо мешавад, вале қалил-ул-ғизо он аст, ки аз он хун камтар ҳосил мегардад, аммо миёнаҳоли байни ин ҳар ду бошад, аз он миқдори хун ба андозаи мўътадил ба амал меояд. Инак, ғизоҳо аз ҳаждаҳ қисм иборат аст, се зарби шаш (3 × 6) ва ба ибораи дигар он аст, ки ғизо ё латифи сабук аст, монанди исфаноҳ, ё ғализ аст монанди панир ва ё мўътадил, монанди обгўшти бузғола. Ҳар воҳиди аз он ҳар се ё сараст, монанди обгўшти чўчаи мурғ, тухми мурғ, моҳии реза ё мўътадил аст, монанди обгўшти бузғола, нахўд, нони нав пухташуда, ва ё носараст, монанди хардал (горчица), сир (чеснок) ва пиёз. Ҳар яки аз инҳо ё касир-ул-ғизо аст, монанди зардаи тухми мурғи нимпухта (нимбирьён), ё дар ғизоят мўътадил, монанди нахўдшўрбо бо асал, ё қалил-ул-ғизо, монанди дигар давоҳо чунончӣ дар ин чадвал қайд мегарданд:

1 а. Хуби солеҳ-ул-каймуси касир-ул-ғизо, монанди зардаи тухми нимбирьён ё бирьён кардашуда, гўшти кабк, шароб.

1 б. Вазнини солеҳ-ул-каймуси касир-ул-ғизо, монанди зардаи тухми мурғи дар равған бирьён кардашуда.

1 в. Мўътадили солеҳ-ул-каймуси касир-ул-ғизо, монанди гўшти барран яксола.

2 а. Сабуки солеҳ-ул-каймуси қалил-ул-ғизо, монанди анор ва себ.

2 б. Сахти солеҳ-ул-каймуси қалил-ул-ғизо, монанди панири нави ғайри кўҳна.

2 в. Мўътадили солеҳ-ул-каймуси қалил-ул-ғизо, монанди шалғам.

3 а. Сабуки солеҳ-ул-каймуси ғизоияташ миёнаҳол, монанди нони гандуми покиза.

3 б. Сахти солеҳ-ул-каймуси дар ғизоят миёнаҳол, монанди гўшти бачаи гов.

3 в. Мўътадили солеҳ-ул-каймуси дар ғизоият миёнаҳол, монанди гўшти шутурбача.

4 а. Сабуки дар ҷигар бадҳазм, яъне фосид-ул-каймуси касир-ул-ғизо, монанди шуши ҳайвон.

4 б. Вазнини дар ҷигар бадҳазм, яъне радди-ул-каймуси касир-ул-ғизо, монанди гўшти гов.

4 в. Мўътадили дар ҷигар бадҳазм, яъне радди-ул-каймуси касир-ул-ғизо, монанди карами имрўза, яъне каллакарам.

5 а. Сабуки дар ҷигар бадҳазм, яъне фосид-ул-каймуси қалил-ул-ғизо, монанди турб, пиёз ва ҳар чӣ тез ва тунд бошад.

5 б. Сахти дар ҷигар бадҳазм, яъне радди-ул-каймуси қалил-ул-ғизо, монанди гўшти хушк.

5 в. Мўътадили дар ҷигар бадҳазм, яъне радди-ул-каймуси қалил-ул-ғизо, монанди зардак (сабзӣ).

6 а. Сахти дар ҷигар бадҳазм, яъне радди-ул-каймуси ҳамчун ғизо миёнаҳол, монанди нони фатири пухташ носара.

6 б. Сахти дар ҷигар бадҳазм, яъне радди-ул-каймуси мўътадил-ул-ғизо, монанди каллакарам.

6 в. Мўътадили дар ҷигар бадҳазм, яъне радди-ул-каймуси мўътадил-ул-ғизо, монанди моҳии хушк кардашуда.

Подзаҳр ва тарьёқ он аст, ки таъсираш дар бадан, ҳарорати ғаризӣ (табиӣ), қувватҳо ва арвоҳ (рўҳҳо) ба тариқи мувофақат, муҳофазат аст ва моддаи онҳо ба ҳадде бошад, ки дар амали дафъ ва дур кардани газанд ва азияти заҳри изобахш ёрӣ ва мукобалат намояд, ки инро батафсил зикр мекунем. Он, ки афьюро низ тарьёқ меноманд, ба таври маҷоз аст ва дар ин амр вай ба тарьёқи ҳақиқӣ шарик мебошад.

Ғизои зулхоснята он аст, ки бо модда ва сурат — хар ду таъсир мекунад, монанди равғани гӯсфанд, гов, шир, мағзи чормағз ва монанди инхо, ки бо вучуди ғизо шудан ва фарах бахшидан боз захрнокшавиро дафъ менамоянд.

Давои зулхоснята он аст, ки бо кайфият ва сурат — бо хар ду таъсир мекунад, монанди подзахри хайвонӣ, чалвор, самари дарахти ғор (боҳиштон), ки бо вучуди тарьёкият доштан захр ва азияти онро аз бадан дафъ карданашон боз дар мизочи аслии бадан харорате пайдо менамояд.

Ғизои давоии зулхоснята он аст, ки бо модда, кайфият ва сурат — бо хар се таъсир менамояд, монанди себ ва май, ки бо вучуди гизо шудан ва андак кайфияте бар бадан бахшидан, боз фарах ва сурур хам меоваранд.

Самми (захри) мутлак он аст, ки он дар бадан зидди таъсири подазхрро эҳдос менамояд, ба зудӣ ва мӯхлат надода, узвхои баданро фаро мегирад ва амалиётхои табиатро муаттал (манъ) мекунад, харорати ғаризӣ (модарзодӣ), арвох ва қувватхоро фосид ва нобуд месозад, инчунин барои барқарор гаштани онхо фурсат намедихад, монанди биш, хӯрдани захраи афъй ва морхои пуркувват, инчунин газидани онхо, ки дархол мекушад.

Давои саммӣ (захрнок) он аст, ки бо кайфият ва сурати навъия — хар ду таъсир мекунад ва баъди таъсир захролуд сохта, ба кайфияти аслии бадан ғолиб меояд, монанди банги сиёх.

Ғизои саммӣ он аст, ки бо модда ва сурат — хар ду таъсир мекунад ва баъди таъсир кардан ва ғизо шудан бо хислати захри номбурда захролуд мегардонад. Ин навъ ғизо дар табиат камтар — кам ёфт мешавад.

Ғизои давои саммӣ он аст, ки бо модда, кайфият ва сурат — хар се таъсир мекунад ва баъди таъсир кардан бо вучуди ғизо шудан ва кайфияти афзуни захролуд мегардонад, монанди гӯштхои афъй, дигар гӯштхои захрнок ва гиёххои захрнок.

Давои мусхили зулхоснята он аст, ки бо кайфият ва сурат — хар ду таъсир мекунад ва баробари ин дар он куввати зиёда ва шиддати таъсири исҳоловаранда вучуд дорад, ки барои шикастани ин куввати номарғуб ба ташвия ва ғайраҳо мӯҳточ мебошад. Баъди ислоҳ ёфтанаш дар бадан ворид гашта, дар фазоҳо ва сатҳ-

ҳои рагҳои ҷоҳои дур ва чуқури узвҳо таъсир, нуфуз ва сироят менамояду ба хилтҳо ва рутубатҳои рақиқи бадан даромехта, аксари онҳоро бо воситаи бухор гардонидан, рақиқ сохтан, гудохтан ва аз ҷо баркандан ва ғайраҳо дафъ мекунад, баъзеро ба таҳлил мебарад, монанди сақмуниё, ки бо кайфияти ҳарорат пайдо кардан ва сурати навъияи худ сафро ва балғамро дафъ менамояд. Ҳамчунинанд дигар давоҳои пуркуввати исҳоловар: мозариюн, данд, харбақ ва ғайра.

Давои мусҳил (исҳоловар) он аст, ки таъсираш ба давои мусҳили зулхосият монанд нест, балки дар амалиёт аз он заифтар аст ва ба ислоҳи бисьёр ҳам мӯҳтоҷ намебошад, монанди сано, турбуд, навъҳои гуногуни ҳалилаҳо ва монанди инҳо, ки ҳангоми саноро бо гулисурх якҷо истеъмол кардан, турбуд ва ҳалилаҳоро бо равғани бодоми ширин чарб намудан кифоя аст, ки ислоҳ ёбанд.

Давои мулаййин (нармкунанда) он аст, ки таъсираш аз давои мусҳил ҳам заифтар мебошад ва ба ахлот (хилтҳо), инчунин ба рутубати дар меъда, рӯдаҳо ва атрофи онҳо мавҷудбуда дарафтода, онҳоро аз он ҷоҳо дафъ мегардонад. Вале дар давои мулаййин, монанди давои мусҳил чандон қуввате мавҷуд намебошад, монанди фулуси хиёри шанбар, шакари янтоқ, шакари сурх, хурмои ҳиндӣ, олуи сиёҳ ва монанди инҳо; аммо ин гуна давоҳо аз куввати поккунандагӣ холӣ нестанд. Аз ин давоҳо ҳам баъзеашон барои ислоҳ кардан мӯҳтоҷ мебошанд, масалан: фулуси хиёри шанбар, ки бояд бо равғани бодоми ширин ё равғани гулисурх чарб карда шавад барои дафъ кардани дарафтандагӣ ва часпандагии он ба сатҳи даруни рӯдаҳо, то ки онро нахарошад, захм пайдо накунад ва дарунрав нагардонад. Вале баъзе аз онҳо ба ин гуна ислоҳ мӯҳтоҷ нестанд, монанди шакари янтоқ, олуи сиёҳ ва дигарҳо.

Бояд донист, ки ҳар як фарде аз инсон дар вақти ҳоҷат ва зоҳир гаштани беморӣ ба одамони баланд ва доно мурочаат, яъне ба табибони ҳозиқ ва пухта раванд ва аз рӯи фармудаи онҳо ба парҳез, истеъмоли дабо ва ғизо майл намоянд, пеши худ табобат карда, худро ба ҳалокат нарасонанд. Ба табибон низ лозим аст, ки ба он беморони мурочиаткунанда камоли ҳусни хулқ, муҳаббат ва шафқатро бедареғ харҷ намоянд, онҳоро ба ҷои соҳибҳукук, бародарон, хоҳарон, фарзандон ва нёли худ донанд, аммо аз онҳо барои муола-

ҷа кардани худ пул, молу мулк тамаъ нанамоянд ва барои амали худ миннат накунанд, балки ба худ миннат доранд, яъне аз расидани фоидаи худ хушҳол бошанд, ки он беморон бояи ба камол расидан воситаи мавзӯъ ва санъати худи табиб гаштаанд. Низ бояд, ки дар вақти муолаҷаи бемори маъюс-ул-илоҷ дар тахтаи машқи табибон ва таҷрибакорон кушта нагарданд. Ва ҳар як табиб ва таҷрибакор худро дар ин амал бадном нагардонад ва ба хатари нохостӣ роҳ надиҳанд. Хуллас, барои табобати бемор таваҷҷӯҳ варзидан хоҳанд, муддати кам ё беш мудаво намоянд, агар дардманд рӯ ба саломат наоварад, бояд ки бо камоли шафқат ва мехрубонӣ аз ӯ узр хоҳанд ва бо зории бисьёр бигӯянд, ки ба табиби дигар мурочаат кунад, шояд он ба илочи ин беморӣ қодир бошад. Низ бояд, ки аз илм ва амали худ мағрур нагарданд ва ҳамеша хоҳандаи барор ва илочи бемори пешомада бошанд, инчунин ҳеҷ вақт аз барори муолаҷа умедро накананд. Дар ҳар холат худро аз дигар табибон боло напиндоранд, балки камина бишуморанд, низ дигар табибонро аз худ паст надонанд ва сарзанишу таҳқир накунанд, ҳар доим аз аҳволу кирдорҳои онҳо бохабар истанд, яъне дар амалияи донистани фоида ва зарари даво ва ғизоҳо, илочи бемориҳо, инчунин илочи бемориҳо ҳамаи онҳоро мададгор ва ёвари худ донанд ва бинанд. Ин ҳама беҳтарин одоби шахсияти табиб мебошанд.

ФАСЛИ СЕЮМ.

ДАР БАЁНИ МУРАККАБ-УЛ-КУВО, ЗУЛҲОСИЯТА ВА ТАЪСИРИ ҲАР ЯКИ ОНҲО

Маълум бод, ки қувватҳои давоҳо аз се мартаба иборатанд: Мартабаи якум ҳолати маҳсус шудани давоҳо мебошад, ки бинобар ба ҳам мушобаҳат доштани таъсири онҳо аз таркиби унсурҳои чоргона (об, оташ, бод ва хок) ва ба якдигар омезиш ёфтани онҳо иборат аст. Инро мизочи якум меноманд. Мартабаи дуввум феъли махсусшавии дигари ашьёи соҳибмизочи дуюминдарача, яъне дарк ёфтани мизочи дуввум ҳангоми ба ҳам вохӯрдани чизҳои мизочи дуювуминдарача дошта, ки аз омезиши мизочи мартабаи якум ба амал меояд. Он чӣ ашьёи дорои мизочи дуюминдарача аз чанд

чизҳое, ки ҳар якеро кайфият ва мизочи хос буда, ба таври гуногун таъсир кунад, онҳо мураккаб мебошанд, монанди гарм кардани баъзе ва хунук кардани баъзеи дигар. Аз муттаҳид шудани таъсири кайфиятҳои аввал кайфияти дуввумин ҳосил мегардад ва таъсири он ба асарҳои чизҳои пешина монанд нест, монанди рад (манъ кардан), қабз (банд кардан) ва масалан, аз ин ҷумла: тасхин (гарм кардан) ва табрид (хунук кардан). Ва ҳар чӣ мизочи дуввумини табий дошта бошад, мураккаб-ул-қуво меноманд. Он чиз, ки дорои мизочи сунъӣ бошад, агар мизочи дуввум ба қисмҳои танҳои ӯ мувофақат кунад, он чизи мураккабро мутавофиқат-ул-қувват (қувватҳои бо ҳам мос) мегӯянд. Агар мухолифи инҳо бошад, масалан, ҳам гарм кунад, ҳам хунук гардонад, онро мутазоддат-ул-қувват (қуввати зиддиятнокдошта) мегӯянд. Ҳар як даворо агар ба он ҳеҷ як монеа набошад, дар чои муносибаш истеъмол менамоянд. Мартабаи саввум аз ҳамон мартабаҳои якум ва дуввум таркиб меёбад, ки бо воситаи феълҳои сурати навъия зоҳир мешавад, монанди ҳаҷар-ул-яҳуд (санги яҳудӣ) дар амали реза кардани сангҳои гурда ва ҳичак (пешобдон), ки ин таъсир аз кайфияти мизочи ин даво сурат мегирад, ки он ахлотро пора-пора мегардонад. Ва хусусияти таъсири давои устухудус ба майна бошад, аз гармии хоси мизочи он ба амал меояд, ки ахлоти дар майна бударо бо сурати навъияти худ рақиқ (суюқ) мегардонад. Инчунин тарьёқ ҳам заҳрро бо ҳамин таъсир аз бадан дафъ мекунад бо мизочи дуввумин ва бо воситаи сурати навъияи худ ин амал ба судур мерасад.

Маълум бод, бинобар қавл ва тариқи Абӯалӣ ибни Сино, ки ӯ пешвои ҳакимон аст ва дигарон ба он, ки пойдории суратҳои унсурия аз мураккабот иборат мебошанд, қоиланд, ки мартабаҳои қувватҳо чор намуд дорад. Онҳо равшан гардониданд, ки мизочи аввалӣ аз кайфиятҳои ба унсурҳо ва аз он, ки бо ҳам сонда мешаванд, ҳосил мегардад. Таъсири аввалини онҳо мартабаи якум аз мартабаҳо мебошад, ҳамчунин таъсири мизочи дуввумин низ дигар аст, монанди шир, ки аз обият, равған ва панир таркиб ёфтааст. Яъне шир аз мартабаҳо бо мартабаи дигари худ таъсир мекунад ва ба ин қиёс карда мешавад, сурати навъии таркибиро асараш аз таъсирҳои зикрьёфта дигархела мебошад. Таъсири қисмҳои чизҳои мураккабро, ки феъл надош-

та бошанд, мартабае аз мартабахо хисоб намекардаанд.

Инро хам бояд гӯем, ки баъзе чизҳои мураккаб сурати навъия надоранд, монанди хоки бо об омехташуда ва кафке, ки мураккаб аст аз обу ҳаво, инчунин бухоре, ки аз обу оташ ҷамъ омадааст. Вале ҳар он чӣ сурати навъия дошта бошад, ё маҳкам-ут-таркиб (таркибаш мустаҳкам) аст ё ғайри он.

Мураккаб-ул-қуво давоест, ки ҷавҳари он аз чанд чиз таркиб ёфтааст, ки ҳар як қисми он ҳангоми бо дигарон таркиб ёфтан ба мизоҷи хос соҳиб мегардад. Агар давохое, ки дар сурати унсурҳои чоргона таркиб ёфта бошанду пурра омезиши ягона наёфта бошанд ва баъд аз дар бадан ворид шудан аз ҳамдигар ҷудо гашта, яклухт таъсир бахшида наметавонанд ва ҳар яке ба таври танҳоӣ таъсир менамоянд, ки ҳар яке аз онҳо ба як мизоҷ ва як сурат соҳиб мебошанд ва онҳо замони дуру дароз сурати навъияи худро нигоҳ медоранд — инҳоро том-ут-таркиб меноманд. Агар баъд аз ворид шудан дар бадан қисмҳои онҳо аз ҳамдигар ҷудо гашта, ҳар яке ба таври ҷудогона таъсир ва кайфият зоҳир намояд, онҳоро давохои нокис-ут-таркиб мегӯянд. Зеро ҳар яки онҳо ба якдигар зид ва гуногун буда, мувофиқи хислати худ баъзе ба зудӣ, баъзе ба дерӣ таъсир мебахшанд, монанди ҳачар-ул-яҳуд, ҷадвор, чӯби чинӣ, гулисурх, гулоб ва аксари давохои подзахрияву тарьёқия, инчунин ҳамаи давоҳои боҳафзо, мисли сабзии сахроӣ, чавзи бавво, бахманҳо, занҷабил ва монанди инҳо. Дар ин гуна давохои растанигӣ аксар рутубати фузлия ба рутубати аслияи он ғолиб мебошад.

Бояд дар ин ҷо равшантар баён намоем, ки рутубати фузлия аз рутубати аслия дигар буда, ин иборат аз он, ки дар қисмҳои тамоми он чиз омезиш наёфта ва дар андак замоне баъзе қисми он ба таҳлил мераваду чирми онро таркида месозад, ки баъзе бо воситаи бадбӯ шудан дар худ кирм пайдо карда, чирмашро мехӯрад ва рафта-рафта тамоми онро нобуд мегардонад.

Ё ки давои зулхосията. Дар ин ҷо аввал маънои калиман хосиятро бифахмонем, ки хосият бо табдильёбии феълҳо якҷоя таъсирхои дуввумини давоҳоро меноманд. Инак, кайфияти аввалии давоҳо аз гармӣ, сардӣ, тарӣ ва хушкӣ иборат буда, аз инҳо латофат (нозукӣ), суръати таъсир, кушодани гиреххо, рақиқ гардонидан,

гудохтан, таҳлил додан ва монанди инҳо зоҳир мегардад: инчунин таъсирҳои сеюминдарачаро низ ҳамчунин меноманд, монанди реза-реза кардани сангҳои гурда ва ҳичак, кушодани гиреҳҳо, қувват бахшидан ба рӯҳҳо, ба бадан, инчунин дафъ кардани захрнокшавй. Агар ин даво ба мизоҷи бадан, рӯҳҳо ва ҳаёти одамй мувофақат кунад, подзахр ё тарьёқ меноманд. Вале агар ба онҳо зид ва муносабат надошта бошад, онро захр меноманд, зеро аз он мухолифи феълҳои қувватҳо, арвоҳ ва мизоҷи бадан зоҳир мегардад. Бо ифодаи дигар гӯем, зулхосията он аст, ки таъсираш на бо кайфият, балки бо сурат мебошад. Аз ин ҷиҳат ин суратро сурати навъия меноманд, ки аз он ба навъҳои гуногун аз якдигар ҷудо гаштаанд ва ҳар яке ба худаш хос таъсир мебахшад. Хуллас, таъсири давои соддаи бокайфият нисбатан ҷузъист, вале таъсири давои мураккаб-ул-қуво аз он зиёда буда соҳиби ҷиҳатҳои бисёр аст.

Таъсири подзахр ва тарьёқ. Пас, бояд донист, ки таъсири подзахр бинобар мураккаб-ул-қуво будани он пойдор аст ва ҳам аз ҷиҳати муносабат ва ба сӯи худ кашидани он захрро мебошад, инчунин захр ҳам дар навбати худ ба сӯи подзахр майл мекунад, агар ҳар дуи инҳо бо ҳам вохӯранд. Дар ин амал подзахр баробари муҳофизат кардани арвоҳ, мизоҷ ва қувватҳои бадан, боз маҷроҳои баданро мекушояд, босуръат нуфуз мекунад ва ба ҷоҳои чукури бадан фурӯ мераваду захрро ба худ мекашад. Ҳангоми он навъ — навъҳо, тарй, қувватҳо ва арвоҳи бадан ҳама бо ҳам алоқадор, инчунин муттаҳиданд ва иттиҳоди ягона ва табиати парваришдиҳандаи бадан, инчунин нафси ҳайвонии зуд ҳаракаткунандаю нигоҳдоранда — ҳама муттаҳид бошанд, инак, дар бадан ворид гаштани даво таъсири он ба тамоми бадан мерасад. Чунончй, ҳангоми сустй ва гуруснагии шадид баробари дар бадан дохил шудани давои қувватбахш ва ғизои сара (хусусан агар сабук бошад), ҳамон замон бадан қувват мегирад. Аммо таъсири ғизо баробари дар меъда ворид гаштан ба ду сабаб молик мегардад: 1. Он ки қисмҳои латифи (нозуки) он бо воситаи рутубати аввала, ҳарорат, қувватҳо, рӯҳҳо ва пайвасташавии онҳо бо ҳам дафъатан ба тамоми бадан мерасаду бошси афзоиш ёфтани қувватҳо ва рӯҳҳо мегардад. 2. Он ки табиати парваришдиҳанда ва ҳомии бадан он чй аз ғизои омада захира

нигоҳ доштааст, дар вақти тамом харҷ шудани он андак-андак дар бадан сарф менамояд. Таъсири подзахр ва тарьёкхо ҳам дар сурат ҳамин тариқ аст.

Аммо тарьёки аз морҳои афъӣ тайёр кардашуда хислатҳои дигар ҳам дорад. Он чӣ дар он гӯштхои морҳои афъӣ ҳаст, шояд ба ғайр аз он хислати нобаршуда хосияти дигар низ дошта бошад, ки он гӯшти мори афъӣ захрҳоро ба худ мекашад. Бинобар ҳамин ҳакимон таъкид намудаанд, ки ҳангоми гирифтани мори афъӣ ва дар вақти буридани сару думи он бояд, ки азият ба он нарасад, захмин ва лоғар нашавад. Онро дар давраи баркамол будани кувваташ ба ғазаб оваранд, то он, ки тамоми захри баданаш ба сар ва думи он ояд. Ана ҳамон лаҳза ҳар чӣ зудтар сару думи онро якҷо оварда, бо як зарби табар ё дигар олат катъ намоянд, яъне бибурранд, ки сару думи он дафъатан чудо гарданд ва захр мутлақан дар баданаш боқӣ намонад. Инак, гӯшти он кашандан захрҳо ба худ мегардад моканди он, ки агар давоҳоро дар об ҷӯшонанд, ҳангоми ҷӯш хӯрдан қисми шифобахши худро ба об медиҳанд ва агар дар гармии он он обро аз он давои дар он ҷӯшонидашуда чудо карда нагиранд ва чирми он дар об монаду он об хунук шавад, он чирм қисми даворо аз нав аз об ба худ мекашад. Низ барои зиёд гаштани таъсир, қувватбахшӣ ва мадад ба амалҳои номбурда ҳамаи тарьёкхо (хусусан тарьёки морҳои афъӣ)-ро дар хамр (шароб) меандозанд, то он, ки бо суръати тамом ба ҷоҳои дур ва чукури бадан нуфуз намуда ва фурӯ рафта, захрро ба худ бикашад ва аз бадан дафъ гардонад. Ҳамин тариқ баъди онро тановул кардан аввал бадан гарм мегардад ва баъди он арақи часпаки бадбӯ дафъ мешавад. Дар аксари ҳолат аз ин пешоб ва саргин ҳам хамон тавр бадбӯ мегарданд. Бинобар ҳамин бе ҳочат истеъмол кардани ҳамаи подзахр, тарьёкхо ва давоҳои дигари пурзӯрро манъ намудаанд, зеро зарар меоварад. Аммо агар ба онҳо ҳочат афтад, истеъмоли онҳоро аз меъёри муайян зиёд нагардонанд.

Ичунин таъсири захр бо воситаи асари дар боло зикрёфта бо зиддият ва болодастии худ ба табиат ва пурра фарогир гаштани бадан, вайрон ва нобуд кардани ҳарорати гаризия (модарзодӣ), кувватҳо, рӯҳҳо ва рутубатҳо мебошад. Захр, ки мачрохои бадан ва фазоҳои онро қабз мекунад ва ҳаман воситаҳои ҳаёти-

ро ба чанг мегираду хомӯш мегардонад, дар ин вакт ранги башара ва чоҳои дигари бадан зард ва рафта-рафта кабуду сиёҳ тофта, ҳарорати бадан ба сардӣ табдил меёбад.

Муаллифи китоби «Ихвон-ус-сафо» (яъне «Дӯстони покиинат») навиштааст, ки захрҳо ду навъанд: гарммизоҷ ва сардмизоҷ. Таъсири захрҳои гарммизоҷ дар бадан бо воситаи гудохта нобуд кардани рутубатҳо мебошад. Давидани онҳо монанди давидани заъфарон дар об аст, ки дар як лаҳза тамоми онро рангин мегардонад ва дигаргун месозад. Аммо захрҳои сардмизоҷ бо воситаи шах кардан ва баста гардонидани хун, рутубатҳо ва рӯҳҳои нозуки аъзо, ки устувории ҳаёт ба онҳо вобаста аст, дар бадан таъсир менамоянд. Ҳаракати онҳо монанди панирмоя ва моян чурғот аст, ки дар шир мезананд ва онро дар андак замон баста ва ғафс мегардонад. Аммо феъл ва таъсири давоҳои мусбӣ ва тарёқҳо баръакси он мебошад, яъне модда, арвоҳ, қувват ва рутубатҳои бадан дар ҳоли табоҳ бошанд, қисм бар қисм пойдории онҳоро барқарор мегардонад, инчунин бемориҳоро низ аз ҳар чои бадан дафъ мекунанд.

ФАСЛИ ЧОРУМ.

ДАР БАЁНИ МИЗОҶ, ҚИСМҲОИ ОН ВА ШИНОХТАНИ ДАРАҶАҲОИ ОН

Маънои калимаи «мизоҷ» омезишёфта мебошад. Он, яъне мизоҷ кайфиятест, ки бо воситаи бо ҳам омезиш ёфтани кайфиятҳои унсурҳои чоргона (оташ, об, хок, бод), ки кайфиятҳои соддаи ба ҳам зид мебошанд, ҳосил мешавад. Чараёни ин ҳосилшавӣ чунин аст, ки қисмҳои он унсурҳои чоргона реза-реза гашта, ба ҳам омезиш меёбанд ба он тариқ, ки сурати ҳар як воҳид сурат ва тезии дигареро мешиканаду баъд сурати вахдонӣ (ягона) пайдо мешавад, ки акнун инҳо аз ҳам чудо намегарданд. Қайфиятҳо низ чор навъанд: ҳарорат (гармӣ), бурудат (сардӣ), рутубат (тарӣ), юбусат (хушкӣ). Ду кайфият аз он, ки ҳарорат ва бурудат — фоил, яъне таъсиркунандаанд, вале рутубат ва юбусат бошанд, мунфаил, яъне таъсирро қабулкунандаанд.

Ҳар як аз аркон ду кайфият дорад: яке фоила ва

дигаре мутафоила. Масалан, оташ — гарм ва хушк аст, хаво—гарм ва тар, об—сард ва тар, хок—сард ва хушк. Хар яки аз инхо бо якдигар хамнисбат бо они дар болобудан худ ва хамнисбат бо они дар поёни худ истода муносабат ва монандй доранд. Масалан, хаво бо оташ ба эътибори кайфияти гармии худ бо хам муносабат ва монандй дорад, вале ба эътибори тарии хаво ва хушкии оташ ба хам зид мебошанд. Хаво бо об бо воситаи кайфияти тарии худ муносабат дорад, вале ба эътибори гармй зиддиятро молик аст, чунки об кайфияти хунук дорад ва хамчунинанд аркони дигар. Ана хамин сабаби дигаргуншавй ва бо якдигар омезиши онхо буда, таъсир ва таъсирнокиашонро ба зухур меоварад.

Бояд донист, ки хамаи мизочхо дар асоси хулосаи тадкикот ба нух кисмат меёбанд: яке аз онхо мўътадил ва хашти онхо гайримўътадил. Мизочи мўътадил— ин гайриихакикй, яъне дар хакикат вучуд надорад, балки фарзии тиббй мебошад, ки шартан кабул шудааст. Бо воситаи ин дигар мизочхо санчида ва муайян карда мешаванд. Бинобар зохир шудани кайфияти чоргона нисбат ба андозаи мизочи мўътадил чор навъ мизочи содда мавчуд аст: 1. Агар дар хар як кайфият нисбат ба мизочи мўътадил гармй бисьёр бошад, пас он гармтар аст, инро мизочи гарм меноманд. 2. Агар нисбатан ба мўътадил сардй бисьёр бошад, он сардтар буда, мизочи хунук аст. 3. Агар нисбат ба мизочи мўътадил тарй зиёд бошад, он мизочи тар аст. 4. Вале агар назар ба мизочи мўътадил хушкиаш зиёда бошад, бинобар хушктар буданаш онро мизочи хушк меноманд. Инчунин аз ду кайфият хам мизоч хосил мешавад. 5. Дар як мизоч гармй ва хушкй зиёда бошад, пас он гармтар ва хушктар аст нисбат ба мизочи мўътадил, ин хар ду кайфиятхоро мизочи гарму хушк меноманд. 6. Хамин тариқ агар дар мизоч гармй ва тарй голиб бошанд, он мизоч гармтар ва тартар аст, ки инро мизочи гарму тар мегўянд. 7. Агар дар мизоч сардй ва тарй голиб бошанд, бинобар сардтар ва тартар будаиаш он мизочро сарду тар мегўянд. 8. Агар дар мизоч сардй ва хушкй бисёр бошанд, азбаски он мизоч нисбат ба мўътадил сардтар ва хушктар аст, онро мизочи сарду хушк мехонанд.

Мо дар боло хашт мизочи гайримўътадилро зикр кардем.

Кайфият иборат аз маҷмӯи ҳайати қисмҳои дар чизе ҷойгирифта мебошад, ки тасаввури дарёфтани он берун аз он чизе вуҷуд надорад. Ин кайфият ба аҷзои дигар тақсим намешавад.

Акнун дар бораи кайфият ва дарачаҳои мизоҷи давоҳо ва мартабаҳои онҳо сухан меронем. Бояд ба назари эътибор гирифт, ки он чӣ аз даво ё ғизо ба дарунии бадани инсони мӯътадилмизоҷ ворид гардад ё онро чавони тезҳуши боидрок бихӯраду ҳарорати табиии он ба чизи воридгашта таъсир намояд ва кайфияти кувваи онро ошкор карда, феълаш онро маълум гардонад ва агар ин кайфияти ғизо ё давои аз берун воридшуда мувофиқи бадани он бошад, агарчи такрор ба такрор ва низ миқдорашро зиёд ҳам карда бихӯрад, ба мизоҷи аслии бадани вай таъсири он кайфияти ғолибро ба амал наоварад ва феълаш мизоҷи онро кам ё зиёд нагардонад, онро кайфияти мӯътадил меноманд. Ва агар истеъмоли миқдори ками он чизи хӯрдашуда дар бадан як миқдор кайфиятеро ба амал оварад ва миқдори бисёр ва такрори истеъмоли он дар бадан дигаргунии камеро зоҳир намояд, хоҳ дар гармӣ, хоҳ дар сардӣ, хоҳ дар тарӣ ва хоҳ дар хушкӣ бошад, онро дарачаи якуми ҳамон кайфият меноманд. Агар миқдори ками он даво ё ғизо баъд аз хӯрда шудан кайфияти зоид ва ғолиб пайдо намояд, инчунин он зиёд ва бисёр маротиба истеъмол карда шавад ҳам, таъсир ва кайфияти зоҳиркардааш дар бадан зарар накунад ва мизоҷро вайрон нагардонад, онро дарачаи дуввум мегӯянд. Агар он дар бадан ворид шуда, мизоҷро ба сарҳадди зарар, вайронӣ, нуқсон ва халалнокӣ расонад, вале кушанда набошад, онро дарачаи саввум меноманд. Агар дар арвоҳ ва қувватҳо зарари азим расонаду ба сарҳади халокат барад ва кушанда бошад, онро дарачаи чорум меноманд сарфи назар аз он, ки хоҳ бо гармӣ, хоҳ бо сардӣ, хоҳ бо тарӣ ва хоҳ бо хушкии худ бошад.

Муайян кардани дарачаҳоро ин тавр ҳам баён намудаанд, ки агар таъсири даво ё ғизои воридшуда ба фазоҳои бадан монанди меъда, ба мачрохо монанди рагҳо ва ба ахлоти иҳотакардаи рагҳо, ба узвҳо ва рӯҳ, агарчи бисёр истеъмол карда шавад, таъсир набахшад, он даво ё ғизои дорои дарачаи мӯътадил аст. Агар аз он таъсире ба он ахлот, узвҳо ва рӯҳҳо маълум гардад ва аз он кайфияти зиёда аз мӯътадил эҳдос шавад, он кайфияти дарачаи якум аст. Агар фақат дар

рӯх ва ахлот таъсир намояд, он кайфияти дараҷаи дуввум дорад. Ва агар дар рӯҳҳо, ахлот ва рутубат таъсир намояд, онро дараҷаи саввум донистаанд. Вале агар таъсири он ба ҳама ҷиҳатҳо бошад ва ҳамаи кувватҳо, рӯҳҳо, ахлот ва узвҳоро фаро гирад, дараҷаи чорумро доро мебошад, ки ин баландтарини таъсирҳост.

Акнун ба гуфтаи боло илова намоем, ки ҳар як аз ин чор дараҷаро ба се маротиба тақсим намудаанд: мартабаи аввал, мартабаи миёна ва мартабаи охир. Мазмуни ин тақсимот чунин аст, ки кайфияти ғолиб агар ба нисбати миёна камтар маҳсус шавад, онро мартабаи аввали дараҷаи мизоҷ ҳисоб мекунанд, ки ин кайфият дар мартабаи миёна аз мартабаи аввал зиёдтар маҳсус мегардад ва дар мартабаи охир аз ҳама зиёда ҳис карда мешавад.

Мо дар боло гуфтем, ки мизоҷи давоҳо ба чор дараҷа муайян шудааст ва дараҷаи чоруми мизоҷ дар меъёри захрнокӣ мебошад ва он даворо захрнок мешуморанд. Агар азият ва захрнокии он чиз дар мартабаи аввали дараҷаи чоруми мизоҷ бошад, таъсири бади онро ислоҳ метавон кард, вале дар охири дараҷаи чорум бошад, ислоҳпазир нест. Бояд таъкид кунем, ки ин тақсимоти мартабаҳо ва дараҷаҳо чандон аслӣ намебошад ва куллӣ нест, балки аксарӣ аст. Ин тақсимот ва таъсири мартабаҳо назар ба кайфият хулосаи инфиродӣ мебошад, на тадқиқӣ.

Огоҳӣ. Бояд донист, дар назди ҳакимон муқаррар шудааст, ки аз ҷиҳати мизоҷ ҷисм гарми тар бошад, гармии мизоҷи он аз дараҷаи якум боло намешавад. Зеро гармиаш аз ин афзун гардад, рутубати (тарии) онро барҳам медиҳад. Пас ҳеҷ вақт давои гарммизоҷ дар дараҷаи дуввум ва саввум тар намешавад дар аксар, вале гарму хушк буданаш дар ин дарача мумкин аст ва ин аз рӯи мантиқ мебошад ва ҳар чиз, ки дар дараҷаи саввум ва чорум гарм бошад, албатта, он дар ҳамон дараҷа хушкмизоҷ низ аст.

Таъсири захрнокӣ аксар бо сурати навъияи худ мебошад, ки онро хосият меноманд.

Аксари давоҳои подзахрияи қавӣ гарммизоҷ ва хушкмизоҷ ё сард ва хушкмизоҷ мебошанд, низ ҳамчунинанд захрҳои ҷонвароии захрнок. Зеро ки таъсири ҳар як аз давоҳои подзахрия ва захрҳо бо гармӣ ва сарди бошанд ё бо хушкии бисёр ва пурзӯр мебошад,

аммо рутубатнокаш кам вомехўрад ва заиф аст. Ҳамин тариқ, гармии гўшт ва санги тафсон қавитар мебошад аз гармии ҳаво ва оби гарм. Сардии замин зиёда аз сардии об мебошад монанди санги хунукшуда аз об.

Мизочро низ ба ду қисмати аввалӣ муқаррар кардаанд. Яке аввалӣ аслии табиӣ, ки дар натиҷаи бо ҳамдигар омезиш ёфтани унсурҳои чоргона ҳосил гаштааст. Дигаре дуввуминдараҷаи сунъӣ, ки дар натиҷаи бо ҳам таркиб ёфтани давоҳои содда ва мураккаб, инчунин дар мураккаботи сунъӣ ҳосил мешавад. Ин таркиб кайфият ва сурат — ҳар дуро дарбар мегирад, яъне чунонки кайфияти аввалии аслӣ мебошад. Ҳамчунин аз рўи сурат (намуд) низ ба ду навъ чудо мегардад: яке аслӣ ва дуввум сунъӣ.

Мизоҷи таркибӣ низ ду навъ аст: том-ут-таркиб (таркибаш комилан сахт) ва ғайри том-ут-таркиб, ки нокиси заифи ғайри мустаҳкам. Том-ут-таркиб он аст, ки омезиши қисмҳои соддаи унсурӣ бисёр осонак ва софе буда, бо ҳам таъсир намуда, кайфият ва сурати вахдонӣ пайдо мекунанд ба дараҷае, ки ҳангоми ворид шудани онҳо ҳарорати табиии бадан ва ҳатто ҳарорати берунии оташӣ низ қисмҳои нозуки онро аз ҷузъҳои сохти ягонааш чудо карда наметавонанд. Балки кайфият ва хосияти танҳои он, сарфи назар аз он ки мўътадил аст ё ғайримўътадил, аз он ба амал меояд, масалан: тиллоро ба қисмҳо чудо кардан имкон надорад ва ё хеле ба душворӣ ба қисмҳо чудо мешавад, монанди дигар фулуззоти маълум. Аммо қисмҳои ғайри том-ут-таркиб бонуқсони заиф, ковок ва ғайримустаҳкам ҳам мартабаҳои худро сохибанд. Зеро баъзеи онро аз ҳам ба қисмҳо чудо кардан хеле осон **мебошад**, масалан: гўгирд, намак, вале баъзе чунин **нестанд**. Ба ибораи дигар баён кунем он, ки нокис-ут-таркиб бисьёр заиф аст ва ба ғусл додан ва шустан тоб намеоварад, монанди косиӣ ва аксари гиёҳҳо ё ин ки дар вақти ҷўш додан хислати давогияш барҳам мехўрад, масалан: зарпечак, наск ва ҳамчунинҳо. Инчунин агар ҳалиларо ҷўши бисьёр диҳанд, қисмҳои гарммизоҷи нозуки нофиза ва хусусияти кушояндагии гиреҳҳояш аз онҳо чудо шуда, нест мегарданду чирмҳои ғализи сардмизоҷи зиёдаи пайдокунандаи гиреҳҳою чузъи вазнини ғафси онҳо бокӣ мемонанд. Бинобар ҳамин табибон шустани косниро манъ кардаанд ва феъли хоси монанди ин давоҳоро, масалан: гўшти

мурғ, наск, турб ва каллакарам, ки дар вақти шустан чавҳари нозуки поккунандаи исҳолбахши онҳо парида мераванд ва иборат аз моддаи хокӣ ва сахти қабзкунанда дар вақти чӯшонидан чудо мегардаду ба об мегузарад, моддаи хокияи кабзиятовари онҳо боқӣ мемонад. Аз ин чо хулоса сар мезанад, ки хӯрдани шӯрбои онҳо дарунро мулоим мекунад бар хилофи чирми онҳо, ки дар бадан гирехҳо пайдо менамояд ва дарунро мебандад. Истеъмоли баъзеи онҳо аз хорич, низ монанди каллакарам, турб ва наск таҳлилдиҳанда ва пазонандаи варам ва пучакҳо мебошанд, хусусан пиёзи пухтагӣ ва сири (чесноки) хом чунин хислат доранд. Бонси таъсири сир ва пиёзи хом дар хорича бадан, ки хангоми гузошта бастан захмин ва реш мегардонанд, рутубати сӯзандаи поккунандаи онҳо ба ҳамон чо таъсир мерасонад, яъне он чоро мехӯрад, бинобар хамин бонси пухта шудани варам ва захмин шудани пӯсти бадан мегардад. Аммо дар вақти хӯрдан ин хислатҳо аз онҳо зоҳир намешаванд. Зеро ки табиати парваришдиҳандаи бадан онҳоро дар як чо қарор намонда, балки доим дар ҳаракат медораду сурати аслия ва тезии онҳоро мешиканад ва аз таъсир кардан манъ месозад. Ҳамин тариқ, онҳо ба узвҳои даруни бадан таъсир карда наметавонанд, хусусан, ки пухтагӣ бошанд. Дуюм он, ки дар аксар вақт сатҳи даруни меъда андуда аз балғамҳо ва рутубатҳо мебошад ва ин андудаҳо таъсири онҳоро монеъ мегарданд. Низ он чизҳои ба меъда воридшуда бо онҳо омезиш ёфта, инчунин ҳарорати баданӣ ба онҳо таъсир намуда, тезии онҳоро мешиканад. Вале агар одамони гарму хушкмизочон онҳоро бихӯранд, азбаски дар меъдаи онҳо балғаму рутубат нестанд, хусусан хоми он чизҳоро бихӯранд, бо тезии худ меъда ва рӯдаҳои ононро мехарошад ва захмин мекунад.

Ҳамчунин аст дар як ғизо ва давои гарммизочи тезтаъм, ки дар ноҳияҳои обу ҳавояш сарди тар ва одамони сарду тармизоҷ ва балғам дар бадани онҳо зиёд бошад, бихӯранд, аз он чиҳат ба мизочҳои онҳо мувофик меояд. Вале дар сарзаминҳои гарм одамони гарми хунмизоҷ ва сафровимизоҷ ғизоҳои сарду тармизочро тановул намоянд, албатта ба онҳо мефоранд ва он одамон аз ин кабил хӯрокҳо нафъ меёбанд. Агар мардум он ғизохоеро, ки мизоҷашон монанди мизочи онҳо бошад ва обу хавои он маҳал ҳам ҳамон мизочро

дошта бошад, бихўранд, албатта зарар мекунад. Бояд ҳар як шахс ғизоеро бихўрад, ки мизоҷаш муқобили мизоҷи худ бошад, вагарна, яъне мизоҷи он одам гарм бошаду ғизои гарммизоҷро бихўрад, ду мизоҷи якранг ба ҳам омада ва зиёд гашта, ноҷўрии ҳолати баданро ба амал меоварад.

Давоҳои бисьёре мавҷуданд, ки агар истеъмол карда шаванд, хунукй меоваранд, вале агар онҳоро кўфта гузошта бандаанд, варамҳоро таҳлил медиҳанд, дардҳоро сокин месозанд, масалан: кашниз ва орди ҷав (хусусан ҳар дуи инро бо ҳам даромехта гузошта бандаанд), хислатҳои мазкури онҳо зиёдтар зоҳир мегардад. Зеро ки ҷирми онҳо мураккаб аст аз ҷавҳари хокии обии башиддат сардкунанда ва аз ҷавҳари нозуки таҳлилдиханда, ки баъди ба даруни меъда ворид гаштан ҳарорати табиии бадан ба онҳо амал карда, қисми нозуки онҳоро батаҳлил мебарад ва ҷавҳари хокии башиддат сардкунандааш боқй мемонад. Ин хислати таъсирнокии он нисбат ба натиҷаи таъсираш, ки ҳангоми аз берун гузошта бастан зоҳир мегардад, зид аст. Ҳамин тариқ, варамҳои сахти хунукро монанди ханозер (хукгардан) ва варамҳои гармро низ таҳлил медиҳад.

Таркиби баъзе аз давоҳо нисбатан мустаҳкамтар аст, масалан, шибит ва монанди он, ки аз шустан ва ҷўшонидан қисмҳои нозуки онҳо аз ҷузъҳои сахташон ҷудо намегарданд ва таҳлил намеёбанд. Баъзе аз давоҳои дар худ ду ҷавҳари гуногундошта ва кайфияти қисмҳояшон ба якдигар зид мебошанд, ки таркибашон комилан мустаҳкам нест, вале дар баъзеи онҳо баръакс, ин хислатҳо зоҳир мебошанд ва маҳсусанд, монанди турунҷ, ки мизоҷи тухм ва пўсти зарди он гарм аст ва таъми туршиву гўшташ дар мизоҷ сард мебошанд. Пас, онро батамом бихўранд, шарбати ғафсгаштаи сардмизоҷи он дар бадан мизоҷи хунукй меоварад, вале пўст ва тухми он таҳлил намеёбанд, бинобар ҳамин аз он ҳеҷ асаре зоҳир намегардад. Чун онро кўфта бихўранд, ба сатҳҳои узвҳои ботинй часпида, он чоҳоро захмин месозад. Бинобар ин кўфтаи онро ба тариқи зимод бар варамҳо ва пучаку чиртакҳо гузошта мебанданд, ки онҳоро таҳлил медиҳад ва мепазонаду мекафонад.

Аммо давоҳои мураккаби сунъй монанди тарьёки форук, масрудитус ва дигар маъҷунҳои баландмақом, гу-

воришот, хабхо ва аксари давохои подзахрия, тарьёкия ва ғайраҳо, монанди чадвор, чинтиёно, зарованд, сабзии сахрой ва монанди инхо аз қабили дуввум ва ғайри том-ут-таркиб мебошанд, ки баъди дохил шудан табиати бадан ба онҳо таъсир намояд, онҳо ба кисмхо чудо гашта, аз ҳар якеи онҳо асари алоҳида, як феъл, як кайфият ва хосияте зоҳир мегарданд. Чунончӣ, дар давохои мураккаб-ул-қуво ва зулхосията, ки ба онхо ишора шуда буд.

ФАСЛИ ПАНҶУМ.

ДАР БАЁНИ УСУЛИ ШИНОХТАНИ МИЗОҶҲОИ ДАВОХО ВА ҒИЗОХО БО ВОСИТАИ ТАҶРИБА ВА КИЁС

Мизоҷхои давоҳо ва ғизоҳо бо воситаи тачриба ва ё бо киёс маълум карда мешаванд. Дар усули тачриба якчанд шартҳоро риоя кардан даркор аст, то ки ба онҳо эътимод дошта шавад: 1. Бояд ки он даво аз кайфияти таъсири берунӣ, яъне аз он кайфият, ки аз берун медарояд, холӣ бошад, яъне дар таъсири гармӣ, сардӣ, тарӣ ё хушкии беруна намонда бошад, масалан: об гарм карда шавад, ба мизоҷи он гармӣ дохил мегардад ва чун харорати он барҳам хӯрад, ба мизоҷи аслии худ, ки хунук аст, бармегардад ва мизоҷаш хунук мешавад. Ҳамчунин аст ҳаво ва дигар ашьёи содда ва мураккаб. 2. Бояд тачрибаро дар шахси мӯътадил-ул-мизоҷи ҷавони хубу боидрок, солимтани дили наҳордошта гузаронида шавад ва хӯронидани даворо аз миқдори кам ва зиёди он оғоз намуда, дар беморихои гуногун истифода ва санчида шавад; инчунин вақт, замон, фаслҳои гуногуни сол ва синну соли ҳархелаи одамонро риоя карда шавад. Вақте ки аз он даво кайфияти хоҳ гармӣ, хоҳ сардӣ, хоҳ тарӣ ва хоҳ хушкӣ зоҳир гардад, баъд ҳукм кунанд, ки он даво ё ғизо чунин кайфият дорад. 3. Бояд куввати он даво ба куввати иллат муқовамат намуда тавонад, яъне миқдори он дар кайфият, андоза, шиддат ва заифӣ мусовии беморӣ бошад, на каму на зиёд аз он. Зеро ки баъзе давоҳо гоҳ аз муқовамат ба иллат очиз меоянд ва ба он пурра таъсир карда наметавонанд. Бинобар хамин бехтар он аст агар тачрибакор хоҳад, ки кораш осон гардад, бояд аввал ба иллати сабук даворо аз

миқдори кам дода, тачриба гузаронад ва батадрич дар бемориҳои шадид миқдори даворо афзуда, куввати онро муайян намояд, ҳам батанҳой, ҳам бо давои ёридиҳандаву ба чоҳои даркорй барандаи он якчоя. 4. Бояд муддати табобатро, ки феъл ва таъсири даво ва ғизо дар он зоҳир мегардад, муайян намояд. Масалан, агар дар аввали истеъмол аз он ягон феъл ва асаре маълум нагардаду дар охир зоҳир шавад, он даворо бояд қавй ва мураккаб-ул-қуво донад. Ё он, ки дар аввали истеъмол аз он ягон феъл ва асаре маълум гардад ва дар охир асаре ва феъле дигар зоҳир шавад, масалан, хангоми истеъмоли афьюн дар аввал бинобар карахт кардани бадан ва баста гардонидани масомҳо аз он гармй маҳсус мешавад, вале дар охири истеъмол аз он кайфияти сардй, пажмурдагй, миронданн қувват ва рўҳҳои бадан, хомўш кардани ҳарорати табий, шах ва хушк гардонидани рутубатҳои аслй пай бурда мешавад. Пас, дар ин ҳолат феъли дар аввал зоҳиргаштаро зоҳирй ва сонииро хосй асосй донад. Низ дар баъзе давоҳо ва ғизоҳо дар аввали истеъмол аз онҳо хусусияти асосй зоҳир мегардаду баъдтар хислати иловагиашон маҳсус мегардад. 5. Бояд равиши феъл ва нест шудани онро дар мадди назар дорад, яъне бояд феъли онро мулоҳаза намояд, агар он феъл доимй ва ё аксарй бошад, онро хосияти ҳақикй донад, вагарна дуввуминдараҷа ва зоҳирй. 6. Бояд ба ҳамон бадани инсоне, ки даво ё ғизоро хўронидааст, қиёс кунад, на ба дигар баданҳо. Масалан, баъд аз истеъмоли он ба дарун баданро гарм гардонад, ҳукм кунанд, ки ин даво гарммизоҷ аст маҳз барои бадани инсон, вале дар дигар ҳайвонот ин тавр ҳукм нанамоянд. Зеро давоҳое мавҷуданд, ки агар инсон онро бихўрад, як кайфиятро зоҳир менамояд ва худи ҳамон даворо ба ҳайвоноти дигар диҳанд, таъсираш тамоман ба таври дигар маълум мегардад. Масалан, агар ба асп як донаи хурморо бихўронанд, дар бадани он гармии бисьёрро ба амал меоварад ва вай хеле арақ мекунад. Ҳамчунин аст аксари гиёҳҳои хушк ва давоҳои заҳрноки мизоҷи гармиашону сардиашон башиддат, ки ғизои аксари ҳайвонот мебошанд, монанди шавкарон ғизои соч (сор) аст, харбақ (морозник) ғизои бедона аст, биш ғизои муши биш аст, товус ва ҳамчунин ҳамаи онҳо барои инсон зарарнок ва заҳри қотиланд.

Бояд дар хотир дошт, ки дар корхои тачриба хатархои бисёр мавчуданд, чунонки хакими бузург устод Букрот ба ин ишора кардааст. Инчунин табибхои дигари кадим дар ин бобат васият кардаанд, ки агар ягон давои омўхтанагаштаро тачриба карданй шаванд, пеш аз хама ба бўй ва таъми он ахамият диханд. Агар он бўи бисьёр нохуш ва таъми карех дошта бошад, бидонанд, ки он даво безарар нест ва бидуни озмоиш набояд истеъмол фармоянд. Дар ин маврид бари тачриба аввал ба хайвоноте, ки мизочашон ба мизочи одам наздик бошад, монанди маймун ва гайри он, ки хўрокашон даво ва гиёххои захрнок набошанд, он чизи озмудашавандаро бихўронанду то се рўз таом ва нўшоки лоики онро дода, назди худ нигох доранд,— ин усули бехтарин аст. Агар дар ин амал зарари он мушохада нагардад, баъд ба инсон аз микдори кам сар карда, батадриц ба зиёдтар хўронидани он баранд. Агар онро ба шахсони кавибуньёди табиаташ гализи балгамимизочи калонсол, ки ба афъюн хўрдан одат карда бошад ва монанди он одамон диханд, ё аввалан ба одамони хукми катл доштагон бихўронанд, ки марги онхо таассуфангез набошад, хўронида, дарачаи кайфият, хосият ва микдори хўрдани онро маълум гардонанд.

Низ тариқи дигари шинохтани хусусият ва манфаатхои давохо мавчуд аст. Масалан, каси бемор ба чое равад ё он, ки аз барои ў гизое ё давое биёваранд, ки он кас ва ованда кайфияти онро надонанду он бемор аз хўрдани он шифо ёбад ва сихат гардад. Баъд табибон аз ин воқеа огох гашта, худашон низ он даворо аз имтихон гузаронида, кайфият, хусусият ва микдори хўрдани онро муайян мегардонанд. Инчунин ходисот бисьёр рўй медиханд. Масалан, ба хонаи собик раиси комитети ичрояи шахри Исфара мархума Азимова мехмон меояд. Ба хотири он палов мепазанд, оби онро бо сатилча аз чўй оварда дохил мекунанд. Баъди пухтани ош хангоми ба табак кашидан Азимова дар палов мори пухтагиро дида, бо об оварда шудани он пай мебарад, вале ба мехмон ин ходисаро изхор намекунад. Баъд аз мурури муддате он мехмон бо табъи чок аз мизбон мепурсад, ки дар он палов чй дохил карда буданд, реши гадуди бехи манахи ў, ки инро сили гадуд хам меноманд, сихат ёфт? Азимова аз ин холат хушхол гашта, киссаи мори пухтагиро ба-

ён менамояд. Тариқи дигар он, ки майлу хоҳиш ва табиати бемор барои тановули давое ё ғизое, ки кайфияти онро намедонад, равона мегардаду мехўрад ва аз он боиси шифо ва сиҳат ёфтани он мегардад.

Дар вақти қадим касе ба иллати истиско (водянка) гирифтор буд ва табибони сершумор аз илоҷи он оҷиз гаштанд. Бемор тамоман аз шифо ёфтан ноумед шуда, аз шиддати яъс қарор дод, ки чизеро, ки табъаш хоҳад, хоҳад хўрд. Иттифоқан бозор даромада, аз малахфурўш малахи чўшонидаи намакинро харида мехўрад ва баъд аз он аз дарунаш оби бисёре хориҷ гашта, ў сиҳат меёбад. Ё ки шахсе ба иллати махав, ки илоҷпазир набуд, гирифтор шуда, шири афъи қайкардаро хўрда ё он, ки шароберо, ки дар хум ё кўзаи он мор афтода мурдааст, ин ҳолатро нофаҳмида, он чизҳоро хўрданду шифо ёфтанд. Баъд табибон аз ин ҳодиса огоҳ гаштанд. Тариқи саввуми шинохтани қайфият ва хусусияти даво ё ғизо он аст, ки шахсе бо роҳи зўрй ва маҷбуран ё касе аз рўи адоват ва кина ба касе бо мақсади куштани он чизе зарарнок ва кушандаро бихўронад, вале он шахс иттифоқан бемории кўҳнаи илоҷнопазир дошта бошаду баъд аз хўрдани он сиҳат ёбад. Масалан: хўронидани зарних, маргимуш ва биш ба беморони иллати тар ва савдои сўхта, чунончй, зиқ-ун-нафас (бронхиальная астма), сурфаи кўҳна, махав ва ғайра шифо мебахшад. Тариқи чоруми тачриба он аст, ки бинобар қаҳтсолй ва қиматй ё дар сайру саёҳат ва ғайраҳо иттифоқан давое ё ғизоеро бихўрад, ки ҳеҷ гоҳ онро надида ва боре ҳам нахўрда бошад, масалан, гиёҳҳо, гулҳо, меваҳо ва решаҳоро ва аз ин боиси шифо ёфтан ва қувват гирифтани ў гардад, чунончй ин ҳодиса дар ёфта шудани чой, чўби чинй ва мўмиё аввалин бор рўй додааст. Баъд аз ин ҳақиқат, кайфият ва миқдори хўрдани онро муайян намуданд. 7. Он ки бо илҳом ва илқо дар вақти мўҳтоҷ гаштан, ҳангоми дар бало афтодан, ночорй, ноумедй ва дармондагй бемор намедонад, ки чй тадбир ба амал оварад ва ё чиро бихўрад. Ногоҳ дар дилаш фикре пайдо мегардад, ки фалон тадбир бояд кард ё фалон даво ва ғизоро ба танҳоӣ ё бо чизи дигаре ҳамроҳ намуда, истеъмол бояд намуд. Чун ў инро ба амал оварад, шифо меёбад. Ё он ки дар ҳамон ҳол хоб кунаду тадбири худро дар хоб бинад ва чун бедор шуда, онро ба амал оварад, ҳамчунин гардад, ки дида буд.

Ин ду-се наклҳс дар китоби «Таърих-ул-ҳукамо»-и Мулло Аҳмади Тахтӣ зикр ёфтаанд. 8. Он ки аз мушоҳада ба кирдори ҳайвонот ҳангоми худро муолаҷа кардани онҳо ёд мегиранд. Масалан, амали ҳукнаро (клизмаро) аз парандае омӯхта буд. Рӯзе дар канори баҳр парандае моҳии бисьёр хӯрда, ҳолати бад ба вай рӯй медиҳад, то ҳадде, ки ба парвоз намудан ҳам қодир намегардад. Аз ночорӣ вай бо нӯлаш оби баҳрро гирифта, дар мақъади худ меандозад ва бо мурури дақиқае он моҳиҳо аз шиками вай бо исҳол дафъ мегарданд. Инак, ӯ сабук парвоз мекунад. Аз ин мушоҳадаи худ Ҷолинус илҳом гирифта, ҳукнаро дар асри I-уми милод ӯ кашф кард.

Аммо тариқи донистани мизоҷҳои давоҳо ва ғизоҳо бо усули қиёс кардан, ки аз як амал бо воситаи кирдори дигар пай бурдан ва сабаби амалеро ба амали дигар зам кардан ва ҳамин тариқ ҳукм баровардан аст, ки ӯ низ чунин аст. Он аз якчанд намуд ва навъҳо иборат аст, аз он чумла суръати табдильёбӣ ё сустии он даво мебошад. Масалан, агар он чиро дар оташ андозанд, он зуд гарм гардад ё ба оташ табдил ёбад, мизоҷаш назар ба он чиз, ки дертар гарм мешавад ва оташ мегардад, гармтар мебошад ба шарте, ки чирми он ҳар ду чиз, ки дар оташ андохта мешаванд, дар ковокӣ, зичӣ, сустӣ, сахтӣ, риққат ва ғилзат ба ҳамдигар баробаркимат бошанд. Аммо дар ин хислатҳо баробари якдигар набошанд, ягон ҳукм баровардан мумкин нест. Он чиз, ки аз сардӣ зудтар мутаассир гардаду шах шавад, сардмизоҷ аст, вале агар дертар сахт гардад, дараҷаи сардии мизоҷи он чизм нисбатан камтар мебошад. Чунки таҳлил додан, гудохтан ва сӯхтан — ин феълҳои гармӣ мебошад, вале баамаловарандан басташавӣ, шахшавӣ, қабзият овардан, гафс гардонидан — ин аломати сардӣ мебошад. Дар ҳар яки он агар таъсир қавитар зоҳир гардад, боиси шиддати ба амал омадани ҳолат, пойдорӣ бошад, он чиз хушкмизоҷ аст, вале агар таъсир зидди инҳо зоҳир шавад, он чиз сардмизоҷ аст. Яъне ҳар чиро, ки ҳарорataш ва сардиаш кавӣ бошад ё сахти гузаро бошад, он хушкмизоҷ аст, монанди сангҳо, вале он чӣ бар хилофи инҳо бошад, тармизоҷ аст.

Аммо таъм, ки қивоми аввала ва мазаи даво ва ғиёҳ аст, ба тариқи тадқиқот муайян шудааст, ба нӯҳ қисмат мешавад: ҳарофат (тезтаъмӣ), мароrat (тал-

хӣ), мулуҳат (шӯрӣ), ҳумузат (туршӣ), уфусат (туҷӣ), кубузат (гирандагии сатҳи забон ва даруни даҳан), дусумат (чарбнокӣ), ҳаловат (ширинӣ) ва тафоҳат (бетаъмӣ), ки охиринро масих низ меноманд. (Баъзеҳо тафоҳатро ба қатори таъмҳо дохил накардаанд). Ва тамоми таъмҳои дигари мавҷуда аз ин нӯҳ таъм мураккаб гаштаанд, ки ададҳои он ҳадду канор надорад, яъне шумораш нӯҳ дараҷаи нӯҳ (9^9) мерасад.

Гуногун гаштани таъмҳо ба рангбарангии моддаҳо, кувватҳо, мизоҷҳо ва феълҳои онҳо вобаста мебошад. Зеро ки ҷавҳари таъмноки аз чисмҳо ҳосилшуда ё латиф (сабук, нозук) ё касифи (сахти) хокиасл, ё ҳолаташ миёнаи ин ҳар ду мебошад. Қувват ва мизоҷи он ё гарм аст, ё сард ва ё мӯътадил дар миёни он ҳар ду мебошад. Ҷавҳари нозукаш (сабукаш) агар гарм бошад, тезтаъм мешавад ва агар сард бошад, турш, вале агар миёнаҳоли мобайни гарминву сардӣ бошад, чарб мегардад.

Ҷавҳари сахти хокӣ агар гарм бошад — талх, агар сард бошад — тунҷ, вале агар миёнаҳоли мобайни гармӣ ва сардӣ бошад — ширин мегардад. Ҷавҳари миёнаҳои чисм дар нозукӣ ва сахтӣ агар гарммизоҷ бошад — шӯр ва агар сардмизоҷ бошад — гиранда (кобиз) ва агар мӯътадил бошад, бетаъм мегардад.

Феълҳои даво ва ғизо ё гармианд, ё сардӣ, ё кайфияти мӯътадили байни ин ҳар дуро доранд. Ҳамин тариқ ҳосили се зарби се нӯҳ мешавад ($3 \times 3 = 9$). Масалан, ҳарорати қавӣ агар дар моддаи латиф (нозук) таъсир намояд, дар он модда тезтаъмӣ ҳосил шуда, мазааш тез мегардад, агар дар моддаи сахт таъсир намояд, дар он модда талхӣ ба амал омада, таъмаш талх мегардад, вале агар дар моддаи латиф таъсир намояд, дар он турширо ба амал оварда, таъми онро турш мегардонад, аммо дар моддаи сахт тунҷиро ба амал оварда, онро тунҷтаъм месозад, агар дар моддаи мӯътадили миёнаҳол таъсир намояд, дар он қабзият (гирандагӣ) ба амал оварда, онро гиранда (кобиз) мегардонад.

Гармии мӯътадил чун дар моддаи латиф таъсир намояд, дар он таъми чарбнокиро пайдо карда, онро чарб месозад; дар моддаи сахт таъсир кунад, дар он таъми ширинӣ пайдо намуда, онро ширин мегардонад,

ва агар дар моддаи мўътадилҳол таъсир намояд, дар он бетаъмӣ ба амал оварда, онро бетаъм месозад.

Пас, чизҳои тезтаъм дар мизоҷ гармтарин буда, моддаи танҳо чизҳои гарммизоҷ аст; баъд аз он талхтаъм мавқеъ дорад, баъд аз он — ширин; турш — сардтарин навъи таъмҳои моддаи танҳои чизҳои сардмизоҷ аст; баъд аз он таъми тунҷ ва баъд аз он қобиз мавқеъ доранд; бетаъм — мўътадилтарини навъи чизҳои мўътадилмизоҷ аст.

Ин ҷадвали ҳамаи навъҳои тамъҳо мувофиқи феълҳо ва моддаҳо мебошад.

феълҳо моддаҳо	гармӣ	сардӣ	қуввати мўътадил
латиф (нозук)	тезтаъм	туруш	чарбнок
касиф (сахт)	талх	тунҷ	ширин
мўътадил	шўр	қобиз (гиранда)	бетаъм

Аксари ин мартабаҳо дар аксари самарҳо, агар дар моддаи онҳо тарӣ ва нармӣ ғолиб бошад, хусусан дар ширини онҳо ошкор ва зоҳир мегардад, масалан: ангур, анба (самари манго) ва монанди ин ҳар ду, ки дар аввали вақт бемаза, баъд ба эътибори сахтии моддаашон қобиз мебошад. Баъд аз он, ки андак нармӣ меёбанд ва дар онҳо гармӣ зиёдтар таъсир намояд, обият дар худ пайдо мекунанд ва баъди он, ки ҳарорат дар он боз ҳам зиёдтар таъсир намояд, тунҷи туршидор мегарданд. Рафта-рафта туршӣ афзун гашта, тунҷӣ мекоҳад, вале чун ба ҳолати мўътадил бирасанд, ба ширинӣ моил мегарданд. Оҳиста-оҳиста ширинияшон меафзояду туршӣ дар онҳо мекоҳад ба дарачае, ки ширин мегарданд. Ва агар дар онҳо рутубат бисьёр бошад, баъд аз тамоман пухта шудан чун ҳарорати ғариз гардаду ҳарорати берунӣ дар онҳо асар кунад, аз нав турш мегарданд. Агар моддаи онҳо чандон нозукӣ надошта бошад, вале ҳарорати аз берун дохилшаванда қавӣ бошад, онҳоро ё тезтаъм мегардонад ё талх месозад.

Ҳарорат ва сардӣ, ки феълҳо, яъне таъсиркунанда мебошанд, дар натиҷаи дигаргун ва фарқият пайдо кардани таъсир асари онҳо ҳам гуногун мегардад.

Бояд донист, ки баъзе таъмҳо ба ҳам наздиканд, лекин дар шиддат, заифӣ ва номувофиқии модда таъсирашон гуногун мегарданд, чунончӣ, таъми тез ба талх наздик мебошад. Вале он, ки дар чизҳои тезтаъм бинобар нозук будани моддааш таъсири он зиёда зоҳир мегардад, вале дар моддаи таъми талхдошта таъсир аз он камтар мебошад. Низ таъмҳои талх ва шӯр ба ҳам наздик мебошанд, фақат он, ки таъсирнокӣ дар таъми талх назар ба таъми ширин зиёда аст. Ҳамин тариқ чун ҳарорат дар намак аз ҳадди лоиқ зиёда таъсир кунаду нозукӣ ва рутубати онро барҳам диҳад ва моддаи онро сахт созад, онро талх ҳам мегардонад, монанди: намаки талх ба хилофи намаки таом. Ҳамчунинанд таъмҳои қобиз, тунҷ ва тунд (тез) бо турш ва турш бо бетаъм дар хислат наздики якдигаранд. Ва зуҳури таъсир ва амали ҳар яки онҳо низ ба ҳамон мартабаҳои худ вобаста мебошанд.

Акнун гуфтаҳои болоро равшантар ва муфассалтар баён менамоем. Чизи тезтаъм он аст, ки ҳангоми чашидан забонро мегазад ва қисмҳои вай дар забон нуфуз мекунад. Агар он истеъмол карда шавад, аз як катор моддаҳои нодаркор баданро пок месозад, гиреҳҳои дохили узвҳои баданро мекушояд, моддаҳои ғафсро рақиқ ва нарм мегардонад, инчунин онҳоро таҳлил медиҳад ва намегузорад, ки он моддаҳо бӯи бад пайдо намоянд, баданро гарм мекунад, ҳатто баъзе моддаҳоро дар бадан месӯзад, ҳам бинобар шиддати гармии мизочи худ ва нозукие, ки дар ҷавҳари он мавҷуд аст, монанди: мурч, хардал (горчица) ва ҳар он чӣ тезтаъм ва тезӣ дар он мавҷуд бошад, бо мартабаҳои худ таъсир мерасонад.

Ё ки талх он аст, ки ба сатҳи берунии забон нуфуз мекунад, дар он фурӯ меравад ва сатҳи онро дурушт месозад, табиати бадан ба ин таъм нафрат меоварад. Феълҳои ин гуна таъмдошта: пок гардонидани бадан аз моддаҳои нодаркор, нарм сохтан, рақиқ гардонидан, аз ҷои худ кандани моддаҳои бегона, шахшӯл гардонидани аъзо, хушк кардани рутубатҳо, гарм сохтани узвҳои бадан ва манъ кардан аз бадбӯй мебошад, аммо дар ин қабил хислатҳо нисбат ба чизҳои тезтаъм камтар мебошад, бинобар мавҷуд будани гармӣ ва ар-

зиняте (тарие), ки дар ҷавҳари он аст, монанди сабир (алоэ), ҷадвор ва ҳар чизе, ки талх ва талхӣ дошта бошад, мувофиқи мартабаҳояш таъсир мебахшад.

Ё ки таъми шӯр он аст, ки нагазида, ба сатҳи забон нуфуз мекунад ва сатҳи онро ҷило медиҳад. Аз феълҳои он, яъне аз хислатҳои таъсирноки он иҳоянд: кушодани гиреҳҳо, нарм гардонидани моддаҳои ғализ ва таҳлил додани онҳо, пок кардан аз моддаҳои нодаркор, канда ҷудо сохтани моддаҳои бегона, шустушӯ додан, манъ гардонидан аз бадбӯй ва дар меъёри мӯътадил гарм кардани бадан аст бинобар мӯътадил будани сохти ҷавҳари худ. Дар дигар хислатҳо ба таъми талх наздик аст ва ҳатто аз он зинфтар мебошад, монанди намакҳо ва ҳар он чӣ дар он шӯрӣ мавҷуд бошад, ба мартабаҳои худ.

Ё ки таъми турш он аст, ки сатҳи забонро андак мегазад ва дар он нуфуз мекунад на танҳо аз чашиданаш, балки ҳатто аз тасаввури он оби даҳан меояд. Аз феълҳои он: нарм гардонидан, канда ҷудо гардонидани моддаҳои нодаркор аз ҷои худ дар бадан, суст гардонидан, кушодани маҷроҳо ва гиреҳҳои узвҳо, пок сохтани даруни бадан, инчунин сардӣ ва рутубат пайдо мекунад бинобар сардмизоҷӣ, обоварӣ ва нозукӣ дошгани ҷавҳари худ, монанди: сирко, оби меваҳои турш, оби ҷуғрот ва ғайра, ки дар он туршӣ мавҷуд бошад, бо мартабаҳои худ таъсир мебахшад.

Ё ки таъми тунҷ он аст, ки қисмҳои забонро ба ҳам кашида, ҷамъ, дағал ва сахт месозад. Аз феълҳои он: ғафс гардонидани моддаҳо, сахт сохтан, фишурдани узвҳо, нигоҳ доштани таркиби аслӣ, дурушт кардан ва хунук гардонидан аст бинобар сардӣ, тарӣ овардан ва бо сахтии ҷавҳари худ таъсир бахшидан, монанди: мозу, ҷуфти балут (самари балут) ва ғайра, ки дар он тунҷи мавҷуд бошад, бо мартабаҳои худ таъсир мебахшад.

Ё ки таъми қобиз (гиранда) он аст, ки қисмҳои забонро ба ҳам меоварад, вале монанди таъми тунҷ чандон дурушт намесозад. Аз феълҳои он: ғафс гардонидани моддаҳои рақиқ, қабз (банд кардани дарун ва манъ гардонидани ҳаракати моддаҳои рақиқ), хушк гардонидан, ба иштиҳо қувват бахшидан ва сардӣ бахшидан аст бинобар сардӣ ва тарии мизоҷ ва хушкмизоҷии дошгани ҷавҳараш бо мартабаҳои худ таъсир мебахшад.

Ё ки таъми чарб он аст, ки сатҳи забонро мулоим ва ҳамвор мегардонад. Аз феълҳои он: тарӣ бахшидан, мулоим сохтан, сустӣ овардан, лағзонидани моддаҳо, пазонидан ва табдил ёфтан аст ба хилти (моддаи) бисьёри дар бадан мавҷудбуда, инчунин каме гарм ҳам мегардонад бинобар сабукӣ, хавоият ва обдории ҷавҳараш бо мартабаҳои худ таъсир мебахшад.

Ё ки таъми ширин он аст, ки сатҳи забонро нарм, суфта ва ҳамвор месозад, табиати парвариши диҳандаи бадан онро дӯст медорад ва ҷигар бо воситаи қуввати ҷозибаи худ онро зуд ба худ мекашад, инчунин ҳамеша ба он мушток мебошад. Аз феълҳои он: ҷило додан (пок кардан), суст гардонидани моддаҳои нодаркор, пазонидан, мулоим кардан, рақиқ сохтан, гудохтан, ба хилти ғолиби бадан табдил ёфтан ва хун шудан аст, инчунин баданро каме гарм ҳам мекунад бинобар мўътадил будани мизочи гармӣ дар ҷавҳари худ ва бо мартабаҳои хосаш таъсир мебахшад. Монанди: шакар, асал, оби ангур ва тут, шарбати хурмо ва анҷир, хуллас, ҳар он чӣ дар он ширинӣ мавҷуд ва худаш ширин бошад. Вале ширини бад сахттафсонанда буда, аз ин мустасно мебошад, ки он сатҳи забонро дуруштӣ месозад ва ташнагӣ меоварад, монанди: шакари сурх ва баъзе намудҳои асали тунд ва кўҳнашуда.

Ё ки бетаъм он аст, ки сатҳи забонро бисьёр мулоим, ҳамвор ва суфта месозад, вале табиати бадан онро дӯст намедорад. Аз феълҳои он: паст кардани гармии бадан, шикастани ташнагӣ, нест гардонидани дағалӣ ва кабзиятҳо ва монанди инҳо, агар чизи бетаъми тар бошад.

Хуллас, шиддат ва тезии таъм ба мизочи гарми он даво ё ғизо далолат мекунад. Таъми мўътадил ва мулоимати он ба мўътадил, дурушт, гирандагӣ, тунчӣ, инчунин ба хушкии он, сустӣ, нармӣ ва мулоимкунандагии худаш ба тар будани мизочи он далолат мекунад. Ба ҳамин хислатҳо ва нисбатҳо қиёс намуда, кайфияти давоҳои мураккабро муайян метавон кард. Гоҳо як чизм аз ду чиз бо ҳам таркиб меёбад: яке аз он сардмизочи бетаъм ва дигараш гарммизочи ботаъм буда, сардмизоҷ бинобар бисьёр будани миқдори ҷавҳари худ ба ҷавҳари гарммизоҷ бартарӣ дорад. Пас дар ин навъ чизҳо таъми ашьёи мураккаб ғолиб аст бинобар кам иштирок доштани ҷавҳари моддаи гарм-

мизоҷ, вале фсъли он таркиб дар мизоҷ сардии бартар дорад бинобар зиёд будани моддаи ҷавҳари сардмизоҷ, монанди: афьюн, ки талхии он аз ҷавҳари моддаи гарммизоҷ аст ва таъсири сардии он аз мизоҷи хунук доштани ҷавҳари он аст — ин қабил чизҳоро мураккаб-ул-қувват меноманд. Монанди инро ба таври сунъӣ ҳам сохтан мумкин аст, ки чун камтар сабирро (алоэ-ро) дар дӯғи туршии миқдораш бисьёр ҳал кунанд, албатта онро талх месозад, вале мизоҷашро гарм намегардонад. Пас ин тавр бо роҳи сунъӣ гарчанде мумкин бошад, чизе таъми ашьёи дигарро вайрон ҳам намояд, вале мизоҷашро дигар намесозад. Аз ин хулосае бармеояд, ки муайян кардани мизоҷи давоҳо ва ғизоҳо ҳангоми бо якдигар даромехтан қоидаи қатъӣ намебошад. Зеро ки гоҳо мувофиқи хоҳиш ду чизи гуногун таъмро бо ҳам меомезанд ва гоҳ дар як чиз ду таъм бо ҳам ҷамъ мегарданд, ки инро бадмаза ё бадтаъм меноманд, монанди: ба ҳам омехта гаштани таъмҳои талх бо қобиз дар ҳузаз ном давое; монанди: талх бо ширин — ин гуна чизҳо дар шӯразаминҳо меруянд ва инчунин оби баҳр ва уқьёнусҳо аз ҳамин қабил аст. Ё ки таъми талх ва таъми тез бо ҳам якҷо мегарданд, ки ин гуна таъм дар асали аз ҳад берун пухташуда ва кӯхнаи худ аз худ дарҷӯшомада мавҷуд аст, ё дар баъзе меваҳои ширинаш аз ҳад берун, ки таъмҳои туршӣ бо талхӣ якҷо омадаанд. Ё ки бодинҷонро гирем, дар он талхӣ, тезӣ ва қабз мавҷуд аст; дар косни талхӣ ва бетаъмӣ бо ҳам мураккаб гаштаанд ва монанди инҳо, ки чизҳои се, чор ва панҷ таъмҳои якҷогаштаро доранд.

Масъалаи шиносхтани кайфият ва мизоҷи як қатор давоҳо ва ғизоҳо бо воситаи бӯи онҳо низ мумкин аст. Зеро бӯи тези қавӣ ба кайфияти гармии он далолат мекунад; бӯи сусти заиф ба сустии мизоҷ долл аст ва бӯи мулоим ба кайфияти мӯътадили он ишорат аст. Вале ин усули муайянкунӣ нисбат ба дарьёфтани кайфияти онҳо бо воситаи таъм, заифтар аст ва қатъӣ нест. Зеро бисьёр воқеъ мешавад, ки бӯи чизе ба таъми он мухолафат дорад, монанди: баъзе гулҳои хушбӯй, ки таъми онҳо аз талхӣ ва тунҷӣ холӣ нест, ки кайфияти онро нишон диҳад.

Баъзе табибон гуфтаанд, ки бӯйҳои онҳо як қисми сабукашон мебошанд, ки аз онҳо ҷудо гашта, ба ҳаво дохил мешаванд ва инак ба машоми мо мерасанд. Ва

баъзеи дигар гуфтаанд, ки бӯи чизҳо бухори сабуки аз онҳо ҷудогашта мебошад, ки ба ҳаво омехта шуда, ба машоми мо мерасад. Дар ҳақиқат шояд бӯи баъзе ашьё чунон мебошад ва баъзе чунин аст. Баъзе ашьёро ҷавҳарашон сабук ва ҷирми онҳо сусти ковокдор бошад, ду намуд доранд, ки ҳам заррачаҳои онҳо ва қисми сабукашон аз худ ҷудо гашта, ба ҳаво омезиш ёфта, ба машоми мо мерасанд ва мо онҳоро дарк менамоем. Аз ин ҳукм чизҳои сахт мустасноанд ва бинобар зич будани зарраҳои ҷирмашон бӯй намедиҳанд, монанди: сангҳое, ки дар иморатҳо, хонаҳо ва ғайраҳо ба кор мераванд, инчунин ёкут, алмос, зумуррад ва ғайраҳо бӯй намедиҳанд. Хамин тариқ муайян кардани кайфият ва мизочи ашьё бо воситаи бӯй махдуд мебошад.

Маълум бод, ки бӯйҳо ба се гурӯҳ тақсим мешаванд: 1. Бӯи ҳар як таом ба он нисбат карда мешавад ҳангоми дарк кардан дар машом, чунонки мегӯянд: бӯи дӯшоб, бӯи шакар, бӯи асал, бӯи сирко. Инчунин мегӯянд, ки фалон чиз ё фалон мева бӯи ширин дорад, вале сирко, чуғрот ва фалон мева бӯи турш дорад ва ҳамчунин таомҳои дигар, ки аз бӯяшон шинохта мешаванд. 2. Бӯйҳо форамӣ ва манфурияти ашьёро ифода мекунанд, ки он бӯйҳо ба чизҳои бӯйдиҳанда вобаста мебошанд, чунончӣ гуфта мешавад: ин бӯи форам ва мувофиқи табиат, ҳазиз ва писанд аст монанди: бӯи анбар, бӯи гулоб, бӯи гулҳои хушбӯе аз гулисурх, наргис ва монанди инҳо. Ин бӯйҳо дар аксар ҳолат ба мӯътадил будани гармӣ ва сабукии (нозукии) ҷавҳари он моддаҳо далолат мекунанд. Ё он, ки фалон бӯй манфур, номарғуб ва мухолифи табиат аст, монанди: сир, гӯшти мурдор ва монанди инҳо. Хуллас, бо воситаи ин гуна бӯйҳо ба тезии кайфияти таркиби ҷавҳари баъзе ашьё далолат мекунанд. 3. Баъзе бӯйҳои чизҳоро дар машом ҳис карда, мо гуногун будани таъсири онро мефаҳмем, чунончӣ мегӯянд, ки фалон бӯй тафси майнаро таскин медиҳад ва ба он тароват мебахшад, монанди: нилуфари тару тоза, себ, бодринги тар; инчунин мегӯянд, ки фалон бӯй мағзи сарро ба тафс меоварад ва онро хушк мекунад, монанди: мушк, хояи сагобӣ, мурч, занҷабил, снёҳдона ва монанди инҳо. Бӯйҳои дар аввал гуфташуда ба сардӣ ва тарии мизоҷ, кайфият ва сабукии он сохиби бӯй далолат мекунад, вале мафҳуми дуввум гармӣ ва хушкии мизоҷи

он моддаро мефаҳмонад. Ҳамин тариқ ҳар як бӯи мулоими таскиндиҳанда гармӣ ва ба дилу рӯҳ фараҳ мебахшад, барои майна тароватовар ва оварандаи хуб мебошад, баробари ин ба мӯътадил будани гармии мизоҷ, бисьёрии тарӣ ва сабукии ҷавҳари он модда далолат мекунад ва баъзеи аз онҳо ба сардӣ ва тарии мизоҷи онон долл аст.

Боз як воситаи муайян кардани мизоҷ ва кайфияти даво мавҷуд аст, ки он шаҳодати рангҳои ашьё мебошанд. Лекин ба ин тариқ муайян намудани кайфият ва мизоҷи давоҳо нисбат ба дигар усулҳо хеле заиф аст (хатто аз усули бӯйфаҳмӣ ҳам суст тар мебошад). Аввал ҳаминро гӯем, ки ҳамаи рангҳо аз ду ранги асосӣ, ки сафед ва сиёҳ мебошанд, мураккаб гаштаанд, ки бо камӣ ва зиёдии яке ва дигаре ҳангоми омезиш, гуногуннамо мебошанд. Хуллас, бигӯем, ки ранги ҳар як ҷисм сиёҳ бошад, мизоҷаш гарм аст ва ҳар ранги сафед аломати сардии мизоҷи он аст; ҳар сурх аломати мизоҷи мӯътадил, ҳар сабзро аломати сардӣ ва хушкии мизоҷ ва зардро аломати гармӣ ва хушкии мизоҷи он донистаанд. Мо дар боло гуфтем, ки бо воситаи ранг муайян кардани мизоҷ ва кайфияти давоҳо хеле заиф мебошад. Барои далели ин фикр мисол меоварем, масалан: ранги афьюн сиёҳ ва бӯяш тез аст, аз ин рӯ бояд мизоҷаш гарм бошад, вале ин тавр нест, балки сард аст.

Ҳамин тавр ҳукм аст дар муайян кардани мизоҷ ва кайфияти давоҳо бо воситаи таъми онҳо, яъне ин ҳам қатъӣ нест гуфта будем. Боз ҳамон чизҳоро барои далел меоварем. Афьюн бисьёр талх аст, вале аз рӯи ҳукми бо воситаи таъм муайян кардан мизоҷи он гарм нест, балки сард аст. Инчунин агар бо воситаи бӯяшон мизоҷ меёфта бошем, мизоҷи афьюн ва кофур бисьёр сард аст, аммо таъмашон талх ва тунд мебошад, ҳатто аз бӯйҳои давоҳои гарммизоҷи мурч, заъфарон, хояи сагобӣ, анбар ва мушк ҳам баландтар аст, ки аз ин чиҳат ҳукм баровардан мумкин аст гӯё онҳо гарммизоҷанд. Вале дар ҳақиқат ҳар дуи ин даво мураккабул-қуво мебошанд, ки дар онҳо ду қисми мизоҷ мавҷуд аст: яке қисми сабуки бӯйдор, ки боиси содир шудан кайфияти гармӣ гаштааст ва дигаре сахти асосии сардмизоҷ, ки боиси ранг ва содир шудани таъсири сардӣ гаштааст. Баъд аз дар бадан ворид гаштани қисми сабуки гарммизоҷи он ба табиати бадан таъси-

ри худро расонида, ба зудӣ ба таҳлил меравад ва барҳам мехӯрад, вале қисми сахти сардмизоҷи асосии он муддати дароз боқӣ мемонад ва таъсири сардӣ меоварад.

Аммо аз рӯи таъсири давоҳо чунон муайян карда шудааст, ки агар он давое, ки хислати кушодани гиреххо ва банд кардани харакати моддахои рақиқ дошта бошад, мизоҷаш гарм ва хушк аст бо хислати сардӣ — яъне он даво мураккаб-ул-қуво мебошад бо зиёдатии гармии мизоҷ. Он чӣ дар он таҳлилдиҳандагӣ ва часпандагӣ мавҷуд бошад, дар он даво гармӣ ва тарӣ бисьёр аст. Он чиро қувваташ бисьёр нозук ва суст бошад, монанди: сақмуниё ва ё шустанаш ҷоиз набошад, монанди: коснӣ, ба он далолат мекунад, ки қисми гарммизоҷи он бисьёр кам ва заиф аст, вале қисми хокии сардмизоҷи ғафсаш бисьёр аст. Ҳамин тариқ монанди инҳо аҳволи дигар давоҳоро муқояса кардан даркор аст.

ФАСЛИ ШАШУМ.

ДАР БАЁНИ ЭҲТИЁҶ БА МУРАККАБ СОХТАНИ ДАВОҲО

Аввалан бояд донист, ки давои муфрад (содда) ҳеҷ вақт бар зиддии бемории дигари дар шафати иллате мавҷудбуда ба қадри кофӣ муқовамат карда наметавонад, яъне дар кайфият ва хосияти худ ба ин кор кифоятбахш нест, ки дар аксар ҳолат хусусан беморихои мураккаби зиддиятнокро дафъ ва нест гардонад. Бинобар ҳамин давои мураккабро сохтан бехтар ва мувофиқтар аст, ки ба он бемориҳо муқовамат намояд ва таркиби ин давои мураккаб чӣ қадар сабуктар ва камтар бошад, бехтар аст. Зеро ки давои содда ба табиати бадан нисбат ба давои мураккаб сабуктар ва сусттар таъсир мебахшад.

Камии миқдори таркиб ва бисьёрии қисмҳои он ё барои қавӣ гаштани даво мебошад, ё барои ҳифзи (пойдории) қуввати он, ё барои дафъ кардани хусусияти бад, яъне озор ва газанди он, ё барои ба мавзеъи иллат рафта расидан ва нуфуз кардан ба он, ё барои дафъ гардонидани кароҳият ва нохушии таъм ва бӯи он ва ё монанди ин фондаҳо ва нест кардани

беморихои бисьёр. Пас, харчанд ин амрҳо зиёд гарданд, кисмҳои таркибдиҳанда ҳам афзун мешаванд. Тафсилоташ он аст, ки сабабҳои умумӣ ва мақсади таркиб додани давоҳо миқдоран кам ё зиёд гаштани он барои дафъ кардани беморйҳои матлуб аз ду чиҳат кифоятбахш аст: 1. Он ки дар он ягон кайфият ва сифат пурзӯр ва зиёд бошад аз миқдори матлуб ё ин, ки заиф ва ноқис бошад ва ё зиддият дошта ва аз ҳам чудо шуда, ба баъзеи узвҳои бадан, қувватҳо ва рӯҳҳо ё ба баъзе бемориҳо расад. 2. Он ки бемории бадан аз чанд иллат мураккаб гашта бошад, он даво батанҳои ба он нуқсони бадан муқобалат нишон дода ва онро дафъ карда наметавонад. Пас, дар ин мавридҳо ба даворо мураккаб кардан зарур надорад, зеро ки бо давое ё гизои муолаҷа кардан мумкин бошад, бояд ба давои гизоӣ ручӯъ намуд, ки то ҳоли мизоҷ ва дафъи беморӣ бо он ислоҳ шавад, инчунин ба даво ихтиёр набояд кард, агар аз давои қамқувват ва осони судбахш ҳочат раво гардад, давои қавӣ ва душворро истеъмол набояд кард. Ҳамчунин бо давои араковар ва пешоброн мурод хосил гардад ва бадан аз таъсири он аз олоишҳо пок мегашта бошад, давои мулаййинро набояд тавсия намуд ва агар бо истеъмоли давои мулаййин бадан аз азият халос мешуда бошад, давои мусҳил (исҳоловар) додан чоиз нест, хусусан давои мусҳили қавиро бидуни ҳамроҳии давои пазонандаи моддаи нодаркор набояд фармуд. Зеро давои пазонанда қивоми моддаҳои нодаркорро ба эътидол меоварад ва баъси қобилияти дафъ шудани онҳо мегардад. Инчунин табиб бояд ва ҳатман давоҳои дар таҷрибаҳои худ озмудагаштаро ба кор барад ва инчунин бояд ӯ вуҷуди шахси шифохоҳ, мизоҷҳои табобат, синну солҳои гуногуни беморонро ба эътибор гирад.

Бояд донист, ки ин ҷо мақсад аз бемории танҳо гуфтан он аст, ки табиб онро бо як амал, на бо якчанд тадбир муолаҷа намояд, масалан, бо хунук гардонидан ё таҳлил додани модда, ё бо исҳоловарандаи сафро ё балғам, ё савдо ва ғайра машғул бояд шавад. Агар иллат мураккаб аз чанд бемориҳо бошад, мувофики он чанд навъ усули муолаҷаро ба кор бояд барад. Масалан: захмҳои гӯшт, ки аз ҷумлаи даридан ва чок шудан аст, барои дафъ кардани онҳо табиб ба давои мураккаб ба қувват ва кайфияти иллат дастболо ба хушккунандаи он мӯҳтоҷ мегардад. Ва агар захми

гӯшти бадан мурдор гашта ва бӯи бад гирифта бошад, ба давои хӯранда эҳтиёҷ меафтад. Аммо агар иллатҳо ба давои мураккаб мӯҳтоҷ бошанд, ки он даво кайфияте ва сифати кавӣ ва зиёда дошта бошад, пас он аз шаш қисм иборат аст: 1. Он ки қувват ва кайфияти давои мураккаб ба қувват ва кайфияти иллат дастболо бошад ё аз он зоид ва нокис бошад, масалан, ҳочат ба давое афтад, ки кайфият ва ҳарорати он аз се қисм иборат бошад ва он давои мувофиқи матлубе, ки ҳарорааш аз чор қисм иборат бошад, пас ночор давои мураккаб сохта мешавад. Ва ё давое, ки аз чор чузъ иборат бошад, баъди кофӣ гаштани феъл ва таъсир дар он се чузъ аз гармӣ ҳосил шавад, монанди: дар вақти даромехтани оби бисьёр гарм бо оби хунук ва ҳамчунин аст таркиби давои сардмизоҷ бо давои хунукмизоҷи дигар ё давои сард бо давои гарммизоҷ ва тармизоҷ; тармизоҷ бо тармизоҷ ё хушкмизоҷ бо давои мизоҷи хушкдошта, ё хушк бо тар ва ғайра. 2. Он ки дар он даво сифате ва ҳолате ғолиб бошад, ки зиддият ва мухолафат дошта бошад, масалан, қувваташ бисьёр шадид бошад, монанди: афьюн, фарфьюн, кофур ва монанди инҳо ва ё зуд нуфузкунанда, ки камтаре аз он кифоят кунад, монанди: зангор, гӯгирд, зарних, оҳак ва монанди инҳо, ки бинобар қувват ва тезии баркамол доштанашон ба таркиб кардан бо давоҳои исҳоловари часпандаи шиканандаи қувват ва тезии онҳо эҳтиёҷ афтад, монанди: заъфарон ва хояи сагбӣ бо афьюн ё заъфарон бо кофур; катиро ва шилмҳои дигар бо фарфьюн, равғанҳо бо муми занбӯри асал, сафедаи тухми мурғ бо зангор, гӯгирд ва бо оҳак. Аз ҳамин қабил аст даромехтани катиро бо марчони сӯхтагӣ ва монанди он: бихӣ, мустако, табошир ва уди хиндӣ дар бемориҳои меъда, ҷигар, рагҳо ва атрофи ин узвҳо бо сақмуниё ва бо занбӯруғи сафеди танаш дарахт даромехта мекунанд то он, ки он ҳар ду даво дар меъда, ҷигар ва рагҳо ва атрофи онҳо нигоҳ дошта шавад то он, ки онҳо таъсири худро дар он узвҳо гузаронида тавонанд, ки он таъсир иборат аз кашида берун кардани моддаи сафро ва гудохтани балғам мебошад, ки аз хосиятҳон сақмуниё ва занбӯруғи сафеди танаи дарахт аст, ҳамин тариқ ба зудӣ он моддаҳои нодаркорро ба рӯдаҳо ва аз рӯдаҳо ба берун меронанд. Низ ин ҳар ду давохо се қувватҳои баданӣ (нафсонӣ, ҳайвонӣ ва табиӣ) ва се рӯҳи баданӣ ва

қуввагҳои узвҳои асосӣ ва шарифро маҳфуз медоранд, ба онҳо манфаатҳои умумӣ мебахшанд, инчунин дил, ҷигар, меъда ва майнаро аз зарар ёфтан ва офатҳои дигар нигоҳ медоранд. Зеро ки давоҳои исҳоловари қавӣ безарар нестанд. Низ бо ҳам омехта кардан ва таркиб додани давоҳои часпаки тезиро манъкунанда буда ва суръати гузариш ва таъсирнокиро маҳдуд мегардонанд, монанди: катиро, шилми бодомҳо ва афьюн бо давоҳои тези қавии зуд нуфузкунанда ва гузаранда, монанди: зарниххо, танакор, навшодир, шӯра ва монанди инҳо, то он, ки муддати дароз дар ҳичак бимонанду амал ва таъсири худро бибахшанд, вале зарар ва газанде ба ин узв нарасонанд. Низ аз ҳамин ҷумла аст омехтани давоҳои башиддат исҳоловари пуркувват бо давоҳои исҳоловари дигар ва чарб намудани онҳо бо равғани бодоми ширин, равғани гов ва монанди инҳо бо турбуд, ҳалилаҳо. Инчунин парвардан ва ташвия додани баъзеи онҳо, монанди: ҳаб-ус-салотин (тухми беданҷири хитоӣ), ҳаб-ул-мулук (мохудона), мозарьюн, сақмуниё, анзарут ва дигар давоҳои исҳоловари пурзӯр. Аз ҳамин ҷумла аст даромехтани сирко бо шакар ё сиркоро бо асал сирканчабин сохтан барои шикастани тезӣ ва суръати нуфузи сирко ва шикастани ҷӯшиш ва ҳаяҷони сафро ва савдо, барои он, ки туршии тез маҳз бачӯшоварандаи сафро ва савдо мебошад. Низ шакар бо асал бинобар хислати часпандагӣ доштанаш шиддати нуфузи сиркоро манъ мекунад ва тезии онро мешиканад. Табиат ва куввати ҷигар ба сабаби камоли рағбат ба ширинихо доштанаш онро ба зудӣ ба худ мекашад. Хислатҳои гуворои ширинихо: тезии сафроро мешикананд ва дар ҳаман роҳ ва маҷроҳои бадан нуфуз мекунанд, гирехҳоро мекушоянд ва ғайраҳоро ба амал меоваранд. Инчунин омехтани равған бо сирко дар он барои фоида ва манфаатҳои онҳо ба кор меравад. Ва омехтани ширинӣ бо занчабил, ҳалилаҳо, омула ва мураббо сохтан аз онҳо бо шакар ва асал ҳамин гуна фоида мебахшад. Инчунин аз ҳамин қабил аст таркиб додани давоҳои сабуки таъсирбахшанда бо давоҳои зуд нуфузкунанда, монанди: тухми бодьён, карафс, арпабодиён, равғани баласон ва монанди инҳо, ки бинобар камоли куввати нуфузи худ дар ҷигар ва узви махсус қарор намегиранд ва аз ин рӯ таъсири матлуб, ки кушодани гирехҳо, таҳлил додани моддаҳо ва ғайра аз онҳо ме-

бошад, ба амал омада наметавонад. Аз ин чиҳат ба омехта карданашон ба давоҳои онҳоро ба тарафи чигар кашанда эҳтиёҷ пайдо мешавад, то он, ки дар чигар қарор гиранду ба тарафи дигар нуфуз намоянд, монанди: тухми турб, ки ба тарафи сари меъда кашида мешавад. 3. Он, ки он даво нуфузи суст ва қуввати заифу таъсираш кам бошад ва амали он бекора, нобуд ва суст гардад; ё он, ки он даво ба сабаби заиф будани қуввати худ ва бинобар дурии масофа то узви иллатгирифта ё ба сабаби хоснят надоштанаш ба он узв дар роҳ пароканда ва парешон гардад ва аз ин сабабҳо ҳамаи қувватҳои он ба узви матлуб расида наравад; ё аз он, ки бо он узв мувофиқ бошаду бинобар танҳоӣ расида натавонад. Пас дар ин суратҳо ба давои мураккаби ба он узв зуд нуфузкунанда мўҳтоҷ буда, давое лозим аст, ки боиси қувват бахшидан ва монеъи пароканда шудан гашта, таъсир ва қуввати онро ба узви матлуб бирасонад, монанди: дохилшавии заъфарон дар қурсҳои кофур ва давоҳои дил. Низ яке аз хосиятҳои заъфарон он аст, ки баъд аз расонидани таъсири даво ба дил, ҳам бо қуввати гаммизочи худ ва ҳам бо хоснят ва асари заъфарон барҳам мехўраду таъсир ва қуввати даво боқӣ мемонад. Аз ҳамин чиҳат ҳангоми таркиб кардан миқдори заъфаронро дар қурсҳои кофурӣ аз вазни кофур камтар ва кофурро дар давоҳои дил аз вазни давоҳои дигар камтар месозанд, то, ки ба онҳо ғолиб наояд, балки махз бурда расонандаи онҳо бошад. Низ аз ин чумла аст дохил кардани сирко ба давоҳои хос ба сипурз. Аз ин чиҳат заъфарон ва асорун (копытен) ба таркиби сақмуниё ва усораи печаки баргаш нўгтез ва занбўруғи сафеди танаи дарахт дохил карда мешавад барои он, ки ҳар дуи он қуввати ҳар дуи инро ба майна ва рагҳои он бирасонад, ки ин ҳар ду давои асосӣ таъсири худро бекамукост ба майна ва рагҳои он бирасонанд. Илова бар ҳамаи ин дохил кардани давоҳои хушбўи манъкунанда, кушояндаи гирехҳо ва аз моддаҳои нодаркор поккунандаи узвҳои бадан ба давоҳои варамҳои чигар, майна, меъда, гурда, хичак ва хояҳо, монанди: мустако, уди ҳиндӣ, гулисурх ва зира ё дар давоҳои исҳоловари меъда нормишк (нори ҳиндӣ)-ро; мустако ва биҳӣ дар давоҳои исҳоловари чигар, гулисурх бо давоҳои исҳоловари майна — сунбул-ут-тиб; ва ба давоҳои исҳоловари хояҳо зираро ва ғайра, ки аз ҳамин қабил

аст; дохил кардани зарних барои гурда ва хичак хос буда, ба давоҳои пешоброни бемориҳои гурда ва хичак фоидабахш барои он, ки қуввати онҳоро бекамукост ва суст нагардонида, ба ҳар дуи ин узв мерасонанд. Низ дохил кардани сирко дар равған дар давохои гузошта бастанӣ ва молиданӣ ва бобунаро низ дар давохои гузошта бастанӣ ва нӯшидашаванда аз хамин қабил аст. Зеро ки дар бобуна ду қувват мавҷуд аст — яке таҳлилдиҳанда ва дуввум қабзияткунандаи харакоти моддахои рақиқи равон, ки бо қуввати тахлилбахши худ дар ҳастии узв таъсир мекунад ва бо қуввати қобиза мачроҳои бадан ва масомҳои пӯстро баста мегардонаду чараёни моддахои рақикро манъ менамояд. Ҳамчунин, ки дар сирко се қувват мавҷуд аст: яке кушояндаи гирехҳо, дуввум нуфузкунанда ва саввум қабзиятовар. Дар равғани гулисурх низ се қувват мавҷуд аст: яке кушояндаи гирехҳо, дуввум тахлилдиҳанда ва саввум мулоиму сусткунанда, балки камтар қуввати қабзиятнокӣ низ дорад хусусан дар ғунчаи ношукуфтаи он. Инчунин бо ҳам даромехтани занҷабил бо турбуд барои он, ки турбуд бо тезии худ моддаҳои бегонаи дар узвҳо часпидаро рақиқ карда ва моддаҳои балғамии ғафсро бе ёрии занҷабил дафъ карда наметавонад. Мустако барои қувват бахшидан ба меъда ва ҷигар хос аст. Ҳамчунин аст мураккаб кардани баъзе давоҳои исҳоловар бо баъзеи дигар барои афзоиш додани қуввати ёрирасон барои аз чояшон кандан ва дафъ гардонидани моддаҳо. Таркиб кардан ва омехтани шароби софи райҳонии рақиқ бо обгӯшт барои бемории бехушиовар ва барои худи бемори ин иллат; кофур бо оби чав омехта гардад, барои одами лоғар дору мешавад. Зеро ки обгӯшт бинобар часпандагии худ ба мачроҳо ва роҳҳои гузаштани моддахои бадан часпида мемонаду ба зудӣ ба узви матлуб ва чукуриҳои бадан намерасад. Шароб бинобар шиддати нуфуз доштани худ обгӯштро ба узви матлуб мерасонад ва худаш ҳам ғизои бадан мегардад. Кофур хам ба зудӣ таъсири оби чавро ба дил мерасонад, инчунин ин даво барои дил хос аст, низ бошиддат сард мегардонад. 4. Он ки даво ба рӯҳҳо, қувватҳо ва баъзе узвҳо зиддият ва мухолафат дошта бошад, монанди: афьюн ва дигар давохои захрноки пурзӯри исҳоловар, ки ба мухофазаткунанда ва ислоҳбахш мӯҳточ мебошанд, мисли: афьюн, ки дар давохои чашм, ки бе иш-

тироки заъфарон курсхо сохта намешаванд ва давохои назлабанд бо заъфарон, хояи сагобй ва мушк истеъмол мегарданд. Хамчунин афьюн дар давохои дил, ки бе иштироки давохои номбурда ба кор бурдан чоиз нест, зеро ки агар он ба танхой истеъмол гардад, рўххо ва кувватхои баданро барҳам медихад, харорати табиӣ, яъне гармии модарзодиро хомўш мегардонад. Инчунин давохои пуркувват ва исҳоловари заҳрнок, ки бидуни хамроҳ намудани доруҳои ислоҳбахши феъли онхо ва нигоҳдорандаи кувваҳо, рўххо ва узвхо, хусусан аъзои раиса, ки дил, майна, чигар, меъда, гурда, хояхо ва хичак мебошанд, истеъмол карда намешаванд, монанди: сақмуниё бо шилм, катиро ва ғайраҳо аз давохои часпанда, ислоҳбахш, ташвия, парварда кардан ва давохои муҳофазаткунандаи арвоҳ (рўххо) ва кувватхо истеъмолаш чоиз нест. Ба хамин монанд аст зангор ва мисли он давохо бидуни дохил кардани шилмхо, муми занбўри асал ва равғанхо истеъмол намешаванд — инро дар боло низ хотирнишон намудем. 5. Он ки давои бадбў ё бадтаъм бошад, табиат онро қабул намекунад, монанди: шилми болдирғон, сабир (алоэ), ки ин ҳар ду мўҳтоҷ мебошанд ба ислоҳбахши худ ва даромехтан бо давохои хушбўи хуштаъми монанди: заъфарон ва асал, баъд онхо лоиқи қабули табиат ва барҳам хўрдани нафрати бадан нисбат ба онхо мегарданд, инчунин тезии онхо хам нест мегардад. 6. Он ки узв ба сабаби шарофат, латофат, шиддат ва тезии хисси худ ба давохои қавӣ, тези сўзанда ва доғкунанда бардошт надорад, масалан: дил, майна, чашм, сари меъда, ки ба давохои мураккаби тезии онхоро шикананда ва узвро ба худ ромгардонанда, монанди: катиро, луобхо, афьюн, бангдона ва омехтани онхо ба давохои кувватбахши нигаҳдорандаи хислати онхо дар давохои хўрда ва нўшидашаванда, ки шилмхо, равғанхо, муми занбўри асал ва сафедаи тухми мурғ мебошанд, мўҳточанд.

Аммо мураккаб сохтани даво барои иллати бисьёрчинса бошад, он се қисм аст: 1. Он ки беморӣ аз ду хилт иборат бошад ва давои танхо ҳар дуи он моддаро аз бадан дафъ карда наметавонад, монанди: таби шатр-ул-ғиббро, ки моддаи он аз сафро ва балғам таркиб ёфтааст. Пас, дар ин ҳолат барои муолаҷаи он ба давои мураккаби берункунандаи сафро ва балғам эҳтиёҷ меафтад. Давои матлуб дар ин амал, масалан,

сақмунӣ бо гӯшти ҳанзал (тарбузи абӯҷаҳл) омехта шаванд, шифо мебахшад; вале агар моддаи он иллати мураккаб аз савдо ва балғам иборат бошад, ба таркиб кардани санги арманӣ бо лочвард эҳтиёҷ меафтад. Агар захмҳои римнокро табобат кардан лозим ояд, дар ин ҳолат ба давои поккунандаи рим ва ҷудо кардани гӯшти ҳаром эҳтиёҷ пайдо мешавад, то ки гӯшти солим бирӯяд. Пас, ночор давоҳои римро дуркунандаю гӯшти тоза рӯёнандаро бо ҳам омехтан зарур мегардад, ки ин даво шилми санавбар бо зангор мархам сохта мешавад. Ва барои табобати варами сахти сарди ҷигар, ки дар он пазонанда ва таҳлил додани варам зарур аст, барои дафъи ҳамаи ин ҳоли ҷигар давои содда ёфт намешавад. Бинобар ин дар таркиб додани давои муносиб барои пазонидан ҳулбаро, барои кушодани гиреҳҳо талхшувок, барои таҳлил додани варам заъфарон ва барои қабзият ва нигоҳ доштани қуввати он гулисурх — ҳамаро бо ҳам даромехтан лозим меояд. Зеро ки агар моддаҳо пухта шаванд, гирехҳо кушода шуда, варам таҳлил ёфта, он моддахо ба осонӣ дафъ мегарданд; ва аз сабаби банд гаштани маҷрохо ва нигоҳ дошта шудани қувват моддаҳои нави бегона ба он узв рехта намегарданд. Сабаби дигаре он аст, ки агар пеш аз пухта шудани модда давоҳои таҳлилдиҳанда истеъмол карда шаванд, қисми латифи (суюқи) модда ба таҳлил меравад ва қисми ғафсаш шах шуда, дар натиҷа беморӣ кашол меёбад. Он, ки агар дар варамҳои сахт ва сарди ҷигар, ки ба сабаби гирех пайдо шудан найчаи мобайни ҷигар ва сипурз банд гашта бошад, дар натиҷаи ин ахлоти ғафси савдовӣ дар ҷигар ҷамъ мегарданд, зеро онро сипурз аз ҷигар ба худ кашида наметавонад. Инчунин дар варами гарми хунӣ ё сафровӣ, ки беморӣ мураккаб аз бадмизоҷӣ ва даридан мураккаб мебошад — дар ин ҳолат ба таркиб додани давои мураккаби сардмизоҷ эҳтиёҷ меафтад; барои дафъ кардани мизоҷи бади гарм ва ба давои радкунандаи моддаҳои зарарноки аз нав ба ҷигар рехташаванда ва барои титу пароканда гардонидани моддаи дар он рехташуда; инчунин ба давоҳои қувватбахши қабзиятовар монанди: бо ҳам даромехтани биёраи бебарги каду бо сандал, бобуна ва акокиё ном шилм зарурат пайдо мешавад. Қисми дуввум он, ки давои соддаи ду қувватдошта пайдо карда мешавад: яке аз он ҳар ду қавитар ва дигаре за

нфтар барои бемории мураккаби иборат аз ду иллат, бо тезии худ ба он ду беморӣ муқобалат карда наметавонад. Зеро ки яке аз қувватҳои он пурзӯр буда, фақат ба як беморӣ ғолиб меояд, вале бо қуввати дигараш, ки заиф аст, дар амри бархам додани бемории дуввум нокис мебошад. Пас, ночор барои тартиб додани он давои мураккабе, ки хар ду қуввати онро мўътадил гардонад, ҳочат меафтад, масалан, ба бобуна. Пас хар гоҳ бошиддат қабзият намудан мақсад бошад, бояд онро бо давои қабзиятовар даромехт ва ғайра. 2. Давоеро, ки дар он ду қувват бошад: яке аз он қавитар ва дигаре заифтар барои бемории мураккаб аз ду иллат бошад, ёфтан даркор аст. Он даво ба ҳар ду иллат баробар муқобалат ва муқовамат карда наметавонад. Зеро яке қувватҳои қавӣ буда, ғолиб меояд ба яки он беморӣ, вале бо қуввати дуввумаш аз иллати дигар заиф ва нокис аст. Пас ночор эҳтиёч ба тартиб додани давои дигар, ки хар ду қувваташ баробари он ҳар ду беморӣ бошанд, эҳтиёч меафтад. Масалан: дар ин чо бобунаро ихтиёр мекунанд, ки қуввати таҳлилдиҳандааш бештар аст назар ба қуввати қабзиятовари он. Модом ки мақсад қабзияти шадид ба амал овардан бошад, онро бо давои қабзиятовар таркиб додан лозим аст, ки то мурод дар муолаҷа ҳосил гардад. 3. Он ки яке аз ду чузъи беморӣ шадидтар аз дигаре бошад, давои содда бар зидди ҳар ду беморӣ комилан таъсирбахш ёфт намешавад. Пас, дар ин сурат ҳам барои сохтани давои мураккаб, ки ба ҳар дуи беморӣ таъсири мусбат расонад, мўҳтоҷанд. Барои ҳамин ягон чиз ба бобуна ҳамроҳ намоянд, ки қуввати таҳлилдиҳандаи онро кам намояд. Агар қуввати қабзиятовари онро афзудан мурод бошад, давои афзоишдиҳандаи қабзият бояд ҳамроҳ намуд, ва илло қуввати таҳлилдиҳандаи онро изофа сохтан мақсуд гардад, то ки қуввати давои мураккаб баробари беморӣ гардад, ин гуна даво оби чав ба бобуна ҳамроҳ кардан аст барои иллати захми шуш ва таби дик (лоғаркунанда), ки танҳо бо воситаи сардии мизочи худ ҳароратро хомўш карда наметавонад, аммо бо қуввати поккунандаи худ барои захми шуш кифоятбахш ва баробарқувва мебошад, вале барои часпонидани захми он каме нокис аст. Бинобар ҳамин катиро ва гили махтум дар захми шуш барои зарурат ва кофур дар таби дик изофа бояд намуд, то ки қув-

ғатн часпонидан ва сардии мизочи онро кавй гардонида, ба захми шуш вафо намояд ва таби дикро дафъ кунад. Як даворо барои як беморй ба кор мебаранд дар он холате, ки иллат мустахкам набошад. Аммо дар сурати зиёд будани миқдори беморй дар як бадан ва хангоми мустахкам гаштани он барои сохтани давои мураккаб зарурат мсафтад. Харчанд таркиби мараз (беморй) зиёдтар бошад, таркиби даво хам мувофики он бояд бияфзояд, то он, ки муддао — табобат хосил гардад.

ФАСЛИ ХАФТУМ.

ДАР БАёНИ КАЙФИЯТИ ДАВОХОИ МУРАККАБ ВА МУАЙЯН КАРДАНИ МИКДОРИ ХЎРДАНИ ОНХО

Дар ин бора конда чунин аст, агар якчанд давохоро бо хам даромезанд, ки хар яке он ба таркиб дароянда барои максади муайян бошад, бояд ки таносуби миқдори хўрдани хар яке аз онхо монанди нисбати вазифаи матлуби таркиби онхо бошад. Масалан: агар таркиби даво аз панч чиз мураккаб шуданаш матлуб бошад, барои як бор хўрдани аз хар як давои содда панҷяк миқдори хўрданашро гирифта, баъд бо хам даромехта мекунанд, ки ин як хўрдании комил мебошад. Агар максад се давои соддаро бо хам омехтан даркор бошад, аз хар яки он сеяк миқдори хўрданашро гирифта, баъд бо хам меомезанд, ки ин низ як хўрдании комил аст. Вале агар масалан, аз шаш давои содда барои шаш бор хўрдан давои мураккаб тайёр кардан даркор бошад, аз хар яки онхо як миқдори хўрданро гирифта, ба хам меомезанд; ва барои сиву шаш маротиба хўрдан бошад, аз хар яки он шаш давохои матлуб шаш миқдори ошомиданро бо хам даромехта, баъд ба сиву шаш таксим карда, хар бор як кисми онро истеъмол мекунанд.

Агар инро дакиктар баён намоем, масалан, барои дафъ кардани сафро ва балғам аз омехтаи сабир, занбўруғи сафеди танаи дарахт, гўшти ханзал (тарбузи абўчахл) ва сакмуниё, ки чор намуд аст, давои му-

раккаб тартиб додан даркор бошад дар ҳолате, ки миқдори як бор хӯрдан аз заҳбӯруғи сафеди танаи дарахт 2 дирам (ҳафт грамм), аз сабир ва гӯшти ҳанзал аз ҳар як $\frac{2}{3}$ дирам (2,3 грамм) ва аз сақмуниё ним дирам (1,75 грамм) — чамъаш $3\frac{5}{6}$ дирам (13,42 грамм) аст. Аз ин ҳисоби чор дору чорьяки он 3,355 грамм, ки миқдори як бори комил хӯрдани он мешавад. Агар сафро ё балғам зиёдтар бошад, барои ин миқдори давои дафъкунандаи ин ё он моддаро ба нисбати он зиёд ва дигарашро кам кардан даркор аст. Равшантар бигӯем, ки агар сафроро аз балғам дида зиёдтар исҳол додан матлуб бошад, бояд ки сабир ва сақмуниёро зиёда аз заҳбӯруғи сафеди танаи дарахт ва гӯшти ҳанзал бигардонем ва ҳар дуи сониро кам сохта, миқдори хӯрдани даворо муайян намоем. Ба ҳамин қиёс рияя карда, давои мураккабро тартиб медиҳанд. Масалан, агар аз ҳафт давои содда дору мураккаб сохтан даркор бошад, аз ҳар як ҳафтьяки миқдор, ки як бор хӯрдани он аст, гирифта, ҳамаро меомезанд — ин як миқдори хӯрдан ва агар аз ҳар як як миқдори томи хӯрдан бигиранд, инро барои ҳафт бор хӯрдан ба ҳафт қисмат бояд намуд. Дар ин хусус як чизро таъкид намоем, ки ҳангоми давоҳои соддаро бо ҳам даромехтан қисмҳои асосии онро набояд кам ё зиёд гардонанд, то, ки дору мураккаби сохташуда ноқис, бекора ва заиф нагардад. Инчунин огоҳ менамоем, ки ягон даво дар вақти таркиб додани дору мураккаб набояд вайроншуда ё қувваташ бархамхӯрда бошад, масалан: гӯшти афъӣ дар тарьёки форук; самари ғор дар тарьёки чоргона; сабир дар нёрачи файкаро ва ғайра, ки бояд дар ҳолат ва намуди солим бошанд. Илова бар ин ҳар як ҷузъи давои мураккаб аз миқдори худ, ки бояд ҳамон қадар дохил карда шавад, кам ё зиёд набошад, то ки мақсад беоқибат намонад. Аммо давоҳои ислоҳдиҳандаи ҳоли давоҳо, ба узв ва чои матлуб расонанда ва монанди инҳоро, ки мавқеашон дуввумдараҷа бошад, мумкин аст, дар вақти зарурат кам ё зиёд карда шаванд. Инчунин давоҳои қувват ва хусусиятҳои давоҳои муҷовирро вайрон ва заиф мекарда бошанд, набояд ба давои мураккаб дохил кунанд. Масалан, балодур (анакардия)-ро, ки мурдоркунандаи гӯшт ва заҳфкунандаи аксари даво-

хон тарьёкӣ мебошад, ҳангоми таркиб додани давои мураккаб ба онҳо набояд даромехт.

Хуллас, табиб ҳангоми дору тайёр кардан ва ё дар вакти фармудан ба бемор барои хӯрдан давои мураккабро мувофики ҳар як иллат созад ва мизочи бемор (ё беморӣ), мизочи дав, фасли сол, бо ҳам мувофакатнокии давоҳо ва дарачаву мартабаҳои синну соли бемор, вучуди ахлот (хилтҳо)-и бадан, ҳолат ва кувваги узвҳоро дар мадди эътибор дошта бошад, то ки аз табобат мурод ҳосил гардад. Низ табиб бояд орифи кори худ бошад ҳангоми ба кор бурдани давоҳои тарьёкӣ, захрнок, холис ва ғайри холис, сара ва носара, то ки дар кораш хатой содир нагардад.

ФАСЛИ ҲАШТУМ.

ДАР БАЁНИ ДОНИСТАНИ ДАРАЧАҲОИ ДАВОҲОИ МУРАККАБ ВА МУАЙЯН КАРДАНИ ОНҲО

Вакте ки чи гуна будани мизочи давоҳои мураккабро, ки гарм, сард, тар, хушк ё мӯътадил аст, муайян намуданӣ бошанд, мулоҳаза намоянд, ки миқдори хӯрдани ҳар як қисми он баробаранд ё на: ё ҳамаи онҳо гарммизочанд бо хушкмизочӣ ва ё ҳамаашон гарммизочанд бо тарии мизоч ва ё ҳамаашон сарду хушкмизоч ва ё ҳамаашон сарду тармизоч, ва ё ин, ки гуногунанд дар мизоч. Дар ин ҳолат тамоми миқдорҳои дарачаҳои гармӣ, сардӣ, тарӣ ва хушкии ҳар як гурӯҳро бо чинси худ чамъ намоянд, баъд ба адади давоҳо таксим карда, ҳосили таксимро дарачаи мизочи он давои мураккаб донанд. Агар дарачаи мизоч тароват дошта бошад, аз адади бисьёр камашро тарҳ намоянд ва боқимондаро ба адади давоҳо таксим кунанду ҳар як қисми хаммиқдорро бигиранд. Масалан: миқдори хӯрдани давоҳои содда як хел, дар кайфияти, яъне мизочи гармӣ ва хушкии онҳо низ якранг, вале дар мартабаҳои ҳар дуи ин мизоч гуногун бошад, чун: тарьёки чоргона қисмҳояш мувофики нусхаи (рецепти) асли он иборат аз самари ғор, чинтиёно, мурри маккӣ ва зарованди тавил аст — миқдори ҳар чори онҳо баробар. Аммо самари ғор ва мурр — гарммизоч ва хушкмизочанд дар дарачаи дуввум; вале чинтиёно ва зарованди тавил — гарммизоч дар дарачаи саввум

ва хушкмизоҷ дар дуввуманд. Пас дараҷаҳои гармии самараи ғору мурр ду дараҷагӣ — ҷамъ чор дараҷа мешавад; вале ҷинтиёно ва зарованди тавил — ҳар яке дар дараҷа сетогӣ — ҷамъ шаш дараҷа аст. Инак, ҳамаи дараҷаҳои гарм 10-то мешавад. Ду давои дигар сетогӣ дараҷаҳои хушкӣ доранд — ҷамъ шаш мешавад, низ ду давои аввал, дар дараҷаи дуввум хушк гуфтем — ҷамъ чор дараҷа мешавад. Инак, дараҷаҳои хушки он чор даво, ҷамъ 8 мебошад. Акнун барои ёфтани дараҷаи умумии гармиро ба миқдори давоҳо, ки чорто буд, таксим кунем 2,5-тогӣ мерасад — ин дараҷаи гармии мизоҷи тарьёқи чоргона аст, ки дувуним дараҷа мебошад. Акнун ҷамъи дараҷаҳои хушкро, ки ҷамъ 8 буд, ба миқдори давоҳо, ки чор аст, таксим кунем, ҳосилаш 2 мешавад — ин дараҷаи хушкии мизоҷи тарьёқи чоргона мебошад. Инак, тарьёқи чоргонаи мазкур, ки мураккаб дар 2,5 дараҷа гарм ва дар 2 дараҷа хушк будааст.

Ё ки бигирем тарьёқи мураккаби ҳаштгонаро, ки аз самари ғор, ҷинтиёно, мурри маккӣ соф, зарованди тавил, решаи ревоҷ, пӯсти решаи кавар, қусти талх ва зардчӯба иборат аст — аз ҳама баробар якмиқдорӣ гирифта шудааст. Аммо мизоҷи зарованд, ҷинтиёно ва қуст — ҳар се гарм дар дараҷаи саввум ва хушк дар дараҷаи дуввум; пӯсти решаи кавар, зардчӯба — мизоҷи ҳар яки инҳо гарм ва хушк дар дараҷаи дуввум; самари ғор, мурри маккӣ — мизоҷи ҳар ду гарм ва хушк дар дараҷаи дуввум; мизоҷи зарованд дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум хушк мебошад. Пас, ҷамъи қисмҳои гармизоҷ аз 20 дараҷа иборат аст ва қисмҳои хушкмизоҷ аз 18 дараҷа иборат аст. 20 : 8 = = 2,5; 18 : 8 = 2,25 мешаванд. Ҳамин тариқ ин тарьёқи мураккаб, ки аз ҳашт даво сохта шудааст, дар 2,5 дараҷа гарм ва дар 2,25 хушк аст.

Мисоли дигар. Давои мураккаб аз ду давои содаи баробарвазн ва мизоҷаш гуногун: тарьёқи гил, ки аз самари ғор ва гили махтум иборат аст. Мизоҷи самари ғор гарм ва хушк дар дараҷаи дуввум, гили махтум хунукмизоҷ дар дараҷаи якум ва хушк дар дуввум. Пас, ҳамаи дараҷаҳои гарм — 2, сард — 1, хушк — 4 мебошанд. Чун 1-и сардро аз 2-и гарм тарҳ кунем (2 — 1 = 1 дараҷа гарм мешавад; ва 1-ро ба 2, ки миқдори давоҳо аст, таксим намоем, 0,5 мешавад. 4 дараҷаи гармро, ки адади давоҳои таркиб ду аст, так-

сим кунем (4 : 2 = 2), ҳосилаш 2 дараҷа мешавад. Маълум шуд, ки давои мураккаб дар ним дараҷа гарм ва дар 2 дараҷа хушк мебошад.

Инак, осонтар ва аниқтар таркиб додани давоҳои мураккаб ба салоҳдиди табибони ҳозиқ мансуб аст. Инаш ҳам равшан аст, ки агар давои мураккаберо тартиб доданӣ шавем, миқдори гирифтан аз ҳар қисми онҳо ба адади давоҳои дохилшаванда вобаста аст. Масалан: давои мураккабе, ки аз ду давои содда иборат бошад, агар аз ин таркиб миқдори як ҳӯрдан тайёр карда бошем, аз ҳар яке ним ҳӯрданӣ гирифта, ба ҳам меомезем — ин миқдори як ҳӯрдании он мебошад. Агар давои мураккаб аз се, чор ва ғайра иборатбударо сохтанӣ шавем, фарз кардем, миқдори як ҳӯрдан даркор бошад, аз ҳар як даво сеяк; ва аз чор даво таркиб сохтанӣ бошем, барои як миқдори ҳӯрдан аз ҳар яке чорьяк миқдори ҳӯрданӣ гирифта, ҳамаро ҷамъ мекунем, ки ин як ҳӯрдании комил мебошад. Агар аз ин чордору ду миқдори ҳӯрдан тайёр кардан мурод афтад, аз ҳар як ним миқдори ҳӯрданӣ гирифта, онҳоро бо ҳам меомезем.

ФАСЛИ НУҲУМ.

ДАР БАЁНИ ТАРИКИ МУАЙЯН ҚАРДАНИ МИҚДОРИ ҲӮРДАНИ ДАВОҲОИ МУРАККАБ

Миқдори ҳӯрдани ҳар давои мураккабро муайян карданӣ бошанд, аввал бояд, ки миқдори вазн ва адади онро аниқ кунанду баъд як қисми нисбати онро барорванд, ки ин миқдори як бор ошомидани он аст. Масалан, агар вазни ҳамаи давои мураккаб 105 грамм бошад ва дах бор ҳӯрданӣ шаванд, пас 105 : 10, ки миқдори як бор ҳӯрданаш аз 10,5 грамм иборат аст. Вале агар сӣ ҳӯрданӣ бошад ва вазни давои мураккаб 10,5 граммро ташкил кунад, дар ин ҳолат 10,5 : 30 = = 0,32, ки миқдори як бор ҳӯрданаш 0,32 грамм аст тақрибан. Хуллас, ки дар ин маврид вазни давои мураккабро ба адади ҳӯрданӣ тақсим мекунанд ва ҳосили тақсим миқдори як бор ҳӯрданӣ мебошад. Ба ҳамин қиёс миқдори як бор ҳӯрдании давои мураккабро муайян менамоянд.

ФАСЛИ ДАҲУМ.

ДАР БАЁНИ УМРҲОИ ДАВОҲОИ МУФРАД (СОДДА)

Давоҳои содда аз се чинс берун нестанд: ё маъданӣ мебошанд ё наботӣ ва ё ҳайвонӣ. Пас умрҳои давоҳои маъданӣ гуногун мешавад. Умрҳои ҳар як синфи онҳо вобаста ба пайдоиш, мустаҳкамӣ, андозаи пуррагии таркиб, зичии қисмҳои таркиб ва суст будани чавҳарҳо, инчунин ба надоштани ин гуна хислатҳояшон аст, монанди: тилло, санги алмос, ёқут, зумуррад ва монанди инҳо аз чавоҳирот, ки муддати дароз бақои худро нигоҳ медоранд, вайрон намегарданд. Аммо нукра ва маъданиёт (чавоҳирот)-е, ки таркибашон нокис бошад, монанди: мис, оҳан, сурб (кӯргошим) ва ғайраҳо бисьёр бокӣ намемонанд ва ба зудӣ вайрон ва бекора мегарданд, хусусан агар як муддат дар об нигоҳ доранд ва дар хок дафн кунанд, аз кор мебароянд. Аммо зангор, ки қувваташ дар муддати як сол кам мегардад ва рафта-рафта бекора мешавад; қуввати сафедоб то шаш сол бокӣ мемонад; қуввати мурдорсанг солҳои бисёр бокӣ мемонад, инчунин иқлимиё, марқашишо ва тутиё ҳам умри дароз доранд. Аммо заҳрмӯҳраи хитой, подзаҳри қандаҳорӣ ва навъҳои хушранг, хушбӯй ва суфтаи онро умр муддати дароз бокӣ мемонад. Вале муддати бақои умри лӯълӯъ (марвориди калондона) аз заҳрмӯҳра камтар аст. Муддати бақои умр ва қуввати гилҳои хушбӯй монанди: гили доғистонӣ, гили махтум ва он чӣ ба ин ҳар ду монанд бошад, аз лӯълӯъ камтар аст.

Ҳамаи санг ва гилҳои шифобахшро чун бисоянд ва муддате хамон тавр бигузоранд, қуввати онҳо заиф ва бекора мегардад ва рафта-рафта мисли санг ва гилҳои дигар мегарданд дар хислат ва мартабаҳои худ. Гил ва ғайра модом, ки бӯяшон бокӣ бошад, қувваташон хаст.

Ҳамаи давоҳои аз растаниҳо гирифташаванда, аз қабили: шилмҳо, усораҳо, гулҳо ё ширҳояшон, ё равған, ё баргҳо, ё дона ва тухмҳо, ё шохҳо ва решаҳо, ё ришҳо, пӯстлоҳ ва монанди инҳо мебошанд. Пас, шилмҳо, ки муддати бақои қувваташонро то се сол нигоҳ медоранд, вале осораҳо аз инҳо камтар бақо доранд. Аммо гул ва шукуфаҳо, инчунин баргҳо, ки бақои қуввати онҳо бо хосияти худ аз як то ду сол пой-

дор мемонад ва баъд онҳо заиф ва бекора мегарданд. Вале ширҳои растаниҳо ва гиёҳҳои ширдор аз чумла: сакмуниё (аз оилаи печакҳо), фарфьюн (ба русӣ молочай), афьюн ва монанди инҳо дуру дароз бокӣ мемонанд, аз ин чумла, сакмуниё қуввати худро то бист сол нигоҳ медорад ва баъд аз он заиф мегардад; фарфьюн то чор сол, афьюн — 50 сол ва зиёда аз ин хам қуввати худро нигоҳ медорад. Инак, қуввати ширҳои растаниҳо то дах сол бокӣ мемонад. Вале равғанҳоро мегирифта бошем, агар сардмизоҷ бошанд, хусусан тармизоҷ бошанд, дар ду-се ҳафта заиф мегарданд, аммо равғанҳои гарму тармизоҷ ва хушкмизоҷ вобаста ба мартабаҳои худ аз як то ду сол қуввати худро нигоҳ медоранд ва баъд бекора мегарданд. Аммо равғани баласон чизи дигар аст ва он аз қабили ширҳо буда, қувваташ муддатҳои дароз бокӣ мемонад, инчунин мегӯянд, ки ҳарчанд кӯҳнатар гардад, сара ва қавитар мешавад. Равғани кофур (камфорное масло) то ду сол қуввати худро нигоҳ медорад.

Тухмиҳои растаниҳо гуногун мебошанд. Он чӣ равғани бисьёр дошта бошанд, монанди: чормағз, бодом, писта, чилғӯза, кунҷид, тухми кӯкнор ва бодиринг, тухми тарбуз ва харбузаву каду ва мисли инҳо то як сол қуввати худро нигоҳ медоранд. Он чӣ камравған бошанд, монанди: тухми хулба ва индову хардал, арпабодиён ва мисли инҳо вобаста ба нигоҳ дошта шудани онҳо аз таъсири рутубат, хок, бод ва ғайра буда, то ду сол қувваташон бокӣ мемонад.

Шохҳои дарахтон ва гиёҳҳо, ришҳои онҳо, реша ва пӯстлохҳояшон низ гуногунанд. Бакои қуввати онҳо ба сахтӣ, сустӣ, заифии чавҳарашон вобаста аст. Зардчӯба, зарованд, дорчинӣ, занчабил ва монанди инҳо мебошанд, ки қуввати онҳо то дах сол бокӣ мемонад. Вале агар дар онҳо рутубати фузлия (тарии зиёдатӣ) бошад хам, монанди: занчабил, решаи чӯби чинӣ ва зарованд хамчунин аст. Решаи савсани кӯхӣ, сабзии даштӣ ба зудӣ кирм онҳоро мехӯрад, зуд заиф ва бекора мегарданд, вале агар кирм назанад, устувор меистанд.

Он чӣ аз ришҳои растаниҳо ва решаҳои исҳоловар бошанд, қуввати онҳо то се сол бокӣ мемонад, баъд батадриҷ бекора мегардад.

Давоҳои ҳайвония, монанди: чарбӣ, заҳра, ҳазорхонаи ҳайвони ҳанӯз алаф нохӯрда, ки инро панирмоя

низ мегўянд ва аз шиками модарашон ситонида шуда, шох, суми яклухта, суми дутоқа, саргин, писк ва хунашон ҳар як тарзи ба худ хосро моликанд. Аз инҳо чарбиро, ки намак хўронанд, кувваташ то як сол боқӣ мемонад, аммо барои мархамҳо истифода бурдан ва ба давоҳои мураккаб дохил кардан намешояд. Вале захраи ҳайвон бошад, муддати боқии кувват бештар аз чарбӣ мебошад. Агар инро хуб хушк кунанд ва аз даромадани ҳаво ва гард бақ халтачаи он неку муҳофазат намоянд, кувваташ солҳо боқӣ мемонад. Ё ки панирмоя, ки инро ширдон низ меноманд, кувваташ аз як то ду сол боқӣ мемонад. Ё ки шохи ҳайвонот ва суми хару асп, инчунин нохуни онҳо куввати худро солҳо нигоҳ медоранд. Саргин, писк ва хуни ҳайвонот монанди: саргини саг, кафтор, хар, буз ва сусмор, инчунин хуни онҳо то як сол қуввати худро нигоҳ медоранд. Аммо қуввати хояи сагобӣ то дах сол боқӣ мемонад.

ФАСЛИ ЁЗДАХУМ.

ДАР БАЁНИ РАСИДАН (ДОЛИҒ ШУДАН) ВА МУДДАТИ УМРҲОИ ДАВОҲОИ МУРАККАБ

Баъзе давоҳои мураккаб кайфияти мизочии худро дар муддати муайян ба камол мерасонанд. Масалан: тарьёқи форуқ, яъне тарьёқи афъиро баъди шаш соли сохта шудан аз соли ҳафтум истеъмол метавон кард. Вале баъзе ҳакимони мутааххирин истеъмоли онро баъди шаш моҳи тартиб додан чоиз донистаанд. Аммо давоҳои мураккаби дигар аз рўи гуногуниашон ба чор табака чудо мешаванд. Табақаи якум, маъчунҳои азимонд, ки дар мартабаи тарьёқи форуқанд ва муддати расидани онҳо шаш моҳ мебошад ва дар моҳи шашум ва ҳафтум истеъмолаш мумкин аст, монанди: асоносиёи кабир ва сағир, иёриҷоти кабир ва сағири содда, бодмўҳра, биришаъшо ва баришҳои дигар, яъне пошиданиҳои дигар; тарьёқ-ут-тин, шиёваритуси асғар ва акбар, дахмарисо, ки дар он марворид дохил карда намешавад. Дар амрҳарон, шалишо, фарьёдрас, кифторъони хурдӣ ва калон, маъчуни анбар, маъчуни кубод-ул-малик, маъчуни гўгирд, маъчуни хурмус ва арастун, афлуниёи форсӣ ба қавли муаллифи «Комил-

ус-синоят» ва хуллас, ҳар як таркибе, ки дар он афьюн бошад, ба гурӯҳи инҳо дохиланд, инчунин муаллифи «Кифоя» тарьёки чоргона, даҳмарсо бо лӯълӯъ (марвориди калондона); курсҳои кавкаб, даво-ул-куркуми кабир ва сағир, инчунин даво-ул-малики кабир ва сағирро аз табақаи аввалӣ ҳисобидаанд. Дар «Кунош»-и Юҳано бинни Саробиюн ин мураккаботро аз табақаи саввумин шумурдаанд.

Табақаи дуввум мураккаботе мебошанд, ки ниҳоят муддати расидани онҳо се моҳ мебошад, монанди: маъҷуни қайсар, маъҷуни астамхиқун; курсҳои лук, пиёзи ансул ва дигар маъҷунҳои миёнаҳоли пешоброн ва монанди инҳо.

Табақаи саввум мураккаботе мебошанд, ки муддати расидани онҳо ду моҳ аст, монанди: амрусиё, тарьёки урза, даво-ул-мишки ширин ва талх, панҷнӯш, маъҷуни фароштурук ва монанди инҳо.

Табақаи чорум мураккаботе мебошанд, ки дар рӯзи аввал ва дуввуми тартиб дода шуданашон истеъмол карда мешаванд, монанди: ҳабҳо, равғанҳо, каф зада хӯрданиҳо ва пошиданиҳо, нӯшиданиҳо, сурмаворӣ, шиёфҳо, фатилаҳо, марҳамҳо ва монанди инҳо.

Ё ки муддати умрҳои давоҳои мураккаб аз рӯи мартабаҳои худ ба чор табақа таксим мегарданд. Аммо тарьёки форуқ то сӣ сол қавӣ мебошад ва баъд аз он заиф мегардад. Табақаи якум мураккаботе мебошанд, ки муддати умри онҳо аз панҷ то дах сол мебошад ва баъд аз он заиф мегардад, монанди: масрудитус, иёричи луғозиё, иёричи Аркағонис, иёричи Ҷолинус, афлуниёи форсӣ ва румӣ, баришаъшо, баришҳои дигар ва монанди инҳо. Табақаи дуввум, давоҳои мураккабе мебошанд, ки муддати умр ва бақои қуввати онҳо аз се то чор сол мебошад, монанди: амрусиё, арастун, анқардиё, иёричҳо, тарьёки гил, тарьёки пӯсти чормағз, даромахрон, даво-ул-малик, даво-ул-куркум, санҷарниё, савтиро, маъҷуни астамхиқун, маъҷуни анбар, маъҷуни қайсар ва монанди инҳо. Табақае саввум, давоҳои мураккабанд, ки муддати умр ва бақои қуввати онҳо то ду сол аст, монанди: шаробҳо, итрифалҳо, гуворишот; аз курсҳо: курси кавкаб, курси пиёзи ансул; килкилонач, руббҳо, маъҷунҳои кӯчак. Вале ба қавли Ҷолинус рубб ва шароби биҳӣ — модом, ки таъм ва бӯи онҳо боқӣ бошанд ва худаш вайрон нагашта бошад, то ҳафт сол қувваташ боқӣ мемонад. Табақаи

чорум, давохои мураккабе хастанд, ки қуввати онхо аз ду то шаш моҳ ва ниҳоят то як сол бокӣ мемонад, монанди: хабхо, равғанхо, пошиданихо, кафзада хӯрданихо, гузошта бастанихо ва марҳамхо. Аммо кафзада хӯрдании муклиёсо, аз тухми анор тайёр карда шуда ва мисли онхо, ки оби гарм ё оби хунук дохил намоянд — аз вақти сохта шудаданаш то дах моҳ қуввати худро нигох медоранд. Вале сурмаворӣ, шиёфхо, пас, бақои қуввати инхо назар ба давохои пошиданӣ зиёдтар бокӣ мемонад, хусусан, босликун ва монанди инхо. Бояд дар ин ҷо таъкид кунем, ки ҳарчанд давохо сара бошанд ва аз гармию хушкии бисьёр, аз тариву сардӣ ва аз дигар офатхо эхтиёт кунанд, умрашон дароз мегардад, монанди: асал ё қанд, ё набот, ё он чӣ бо инхо сиришта шаванд, тоза (нав) ва бехтар бошанд, бобақотар мегарданд. Ва агар таркибкунанда ва пазандаи ин давохо каси доно ва аз хислатхои онхо воқиф бошад, умрашонро дароз мегардонад.

ФАСЛИ ДУВОЗДАХУМ.

ДАР БАЁНИ САБАБИ ИХТИЛОФНОК БУДАНИ ҚАВЛИ ТАБИБОН ДАР МОҲИЯТ ВА ХУСУСИЯТИ ДАВОХО

Махфӣ намонад, ки чун аксари давохо бинобар дар мавзеъхои гуногун, чор фасли сол, хушкӣ, тару тозагӣ, кӯхнагӣ, хомӣ, камоли расидагӣ ва монанди инхо гуногунсурат ва гуногунмоҳият мегарданд. Масалан, шахсе як даворо дар ҷохои пастизамин, ё дар мавсими пастӣ, ё ҳангоми навӣ, ё дар вақти хушк буданаш ва ё дар вақти хомию норасидагиаш, ва ё дар ҳангоми пухтагию расидагиаш ва ғайра мушоҳада намояд, инчунин аз рӯи фахми худ баёни шакл, ранг, таъм, бӯй ва ғайраро аз он дарк мекунад; вале шахси дигар дар ғайри он вақтхо ва аҳволи номбурдан онҳоро мулоҳаза менамояду баёни хосиятхои онро ба таври худ шарх медихад. Пас, аҳволи номбурдан ҳар як даво албатта мухолифи якдигар мешаванд. Инак, ба донистани ҳамаи ин хислатхо ва мартабаҳо як шахс қодир нест. Аз ин рӯ ҳар як шахс хосият, нафъ ва зарари онро мувофиқи бинишу худ зикр менамояд. Маълум аст, ки ин чизҳои номбаршуда бегуфтугӯ ва қатъй намебошанд, балки инчунин меъёри тағйирот ва ихтилофоти мизоҷ

ва хислатҳои гуногуни давоҳо ба авзоъи чирмҳои осмонӣ низ вобастаанд, ки моҳият, қувват ва хосияти аксари онҳо аз онҳо дигаргунӣ меёбанд.

ФАСЛИ СЕНЗДАҲУМ.

ДАР БАЁНИ ТАРИҚИ ГИРИФТАН ВА НИГОҲ ДОШТАНИ ДАВОҲО

Бояд дар мадди назар дошт, беҳтар ва лоиқтар он аст, ки агар давохои пуркувват ва машҳури ҳар як чоро бигиранд, ки дар он чоҳо онҳо қавитар мешаванд ва ба мардуми маҳаллӣ машҳур мебошанд, инчунин ҳангоми ба камол расидан ва пухтанашон бояд ихтиёр намоянд. Хуллас, ба қавли устод Букрот ҳар як беморро то илочпазир бо давои маҳаллӣ муолача намоянд, беҳтар аст. Зеро ки давоҳои ҳар як мавзеъ ба бемориҳои он чо хубтар ва зудтар таъсир мебахшанд назар ба он, ки аз чоҳои дигар оварда бошанд. Агар батафсилтар бигӯем, он чӣ конӣ аз қабили сангҳо ва гилҳо бошанд, беҳтар он аст, ки аз кони машҳураш дар аввали зимистон бигиранд. Яъне дар ҳар шаҳр, ҳар мамлакат ва ҳар кон, ки беҳтар мешаванд, бигиранд, монанди: зоки сабзро аз Қибрис (Кипр), зоки сафед ё зард — аз Кирмон, лочвард — аз Қошғар, фирӯзаро аз Нишопур, лаълро аз Бадахшон, ёқутро аз Пилав ва монанди инҳоро, ки ҳар чӣ қадар рангитар, сахттар, шаффофтар, обдортар, холистар, бузургтар, поктар бошанд ва резаву майда набуда, бо чизи дигар аз хок ва ғайра омехта набошанд, бигиранд. Низ бояд, ки ранг, таъм ва бӯи хоси он давоҳоро дошта бошанд, монанди: подзаҳр ва гилҳо, ки ин хислатҳояшон барқарор бошанд, хуб аст, ки бигиранд. Оби шишаро мегуфта бошем, дастури тайёр карданаш чунин мебошад: шишаи соф ва баробари он қалъаиро бигиранду дар гили бӯта гудохта, хунук кунанд. Он чӣ монанди кафк дар рӯи он бошад, бароваранд, ки оби шиша ҳамон аст. Агар он давои матлуб аз растанӣ иборат, масалан, гулбаргҳоро бошад, бояд ки дар ҳамон вақту фасли шукуфтанаш; фасли сол, замон ва вақти лоиқи ҳар яке, ки камоли худро ёфта бошанд, пеш аз афтодан аз дарахташ, пеш аз пажмурдагӣ ва ҳангоми мавчуд будани ранг ва бӯяш бигиранду дар соя бо камо-

ли эҳтиёт хушк намоянд, аз гарду ғубор, рутубат ва ғайраҳо маҳфуз доранд. Агар куввати он чиро, ки офтоб заиф нагардонад, дар офтоб ба камоли эҳтиёт хушконанд ҳам, раво мебошад. Агар тухми растаниҳо даркор бошад, баъди бастан, маҳкам шудани қирм ва ба ҳадди эътидол гаштани рутубаташ, барҳам хӯрдани давраи хомӣ ва ҳангоми рӯ ба зардӣ ва пажмурдагӣ омадани баргҳояш бигиранду ҳамон тариқ дар соя хушк намоянд. Баъд, аз гарду ғубор, расидани намӣ ва гармии бисьёр маҳфуз доранд.

Инро дар назар бояд дошт, ки давоҳои кӯҳӣ, регӣ ва саҳроӣ назар ба бӯстонии онҳо қавитар мебошанд. Вале давоҳои сардмизоҷ дар сарзаминҳои гарм баръакс, низ кайфияти онҳо дар аксар ҳолат башиддаттар ва қавитар мебошанд. Давоҳои мӯътадилмизоҷ дар сарзаминҳои мӯътадилхарорат ва давохои тармизоҷ дар сарзаминҳои пурнам қавитар мебошанд. Он чӣ аз намудҳои шох ва пӯстлоххои растаниҳоро гирифтан хоҳанд, ҳангоми ба камол расидан, пеш аз пажмурдагӣ, хушкӣ, каҷӣ ва печидагӣ бигиранду бо ҳамон усул хушконида нигоҳ доранд. Он чӣ аз қабили решаҳо бошад, баъд аз чидани самараш ва ҳангоми рехтани баргҳояш пеш аз тамоман рехта шудан чудо карда бигиранд, балки беҳтар аст дар охири тирамоҳ бигиранду ҳамон тариқ бихушконанд. Агар ҳамаи қисмҳои он растанӣ даркор бошад, ҳангоми булуғ ва расидагӣ, тару тозагӣ ва бенуқсон буданаш бигиранд, ҳамон тавр хушконида нигоҳ доранд. Агар самари растаниҳо манзур бошад, дар вақти пухта расиданаш пеш аз пажмурда шудан ва қабл аз дарахташ худ ба худ афтодан бигиранд, вале агар нимрас ва хоми он даркор бошад, ин таври дигар аст, ҳамон вақт бигиранд. Ва он чиро дар бутуннаш ва бо пӯсташ лозим бошад, ҳамон тавр бихушконанд. Он чиро бепӯст ва варақ кардан зарур бошад, аз пӯсташ чудо намуда, варақ-варақ реза карда бихушконанд. Он чиро, ки ба ресмон кашиданаш матлуб бошад, ба ресмон кашида, аз рӯи тақозо дар соя ё офтоб боэҳтиёт бихушконанду аз гарду рубор, намӣ, тарӣ, вайроншавӣ, хӯрдани кирм ва ғайраҳо маҳфуз бидоранд.

Хуллас, бояд ки хамаи давоҳои растаниворро ҳангоми ба камол расидан, тарӣ ва пеш аз хушк, пажмурда, заиф шудан ва нуксон овардан бигиранд ва дар ҳангоми софӣ, гармӣ ва хушкии ҳаво ҷамъ кардан на-

зар ба он, ки ҳаво тира, нам, тар ва сард бошад, беҳтар аст. Агар он боронхӯрда ва аз берунаш тар бошад, кувваташ заиф мегардад. Давоҳои сахрой аз бӯстонӣ кавитар мебошанд. Зеро ҳачм ва зичии онҳо дар он ҳолат камтар мегарданд ва давоҳои кӯҳистонӣ нисбат ба даштиву сахрой қавитар мебошанд. Аз гул ва шукуфаҳо он чӣ болидатар ва хушбӯйтарро бояд бичинанд, ки пажмурда нашуда бошанд, беҳтар аст аз мухолифи он ва гулисурхро пеш аз батамом шукуфта гаштан бичинанд, хоҳ бӯстонӣ бошад ва хоҳ дар чои дигар бирӯяд. Аз баргҳои наботот он чӣ зичтар дар чавҳар, хушбӯтар ва тозатар бошад, беҳтар аст. Шох ва решаҳоро качӣ ва пажмурдагиашон камтар бошад, бигиранд, хубтар аст. Аз меваҳо он чӣ шодобтар (серобтар), пургӯшттар, вазнинтар бошад; ранг, таъм ва бӯи ҳар як аз инҳо, ки беҳтар, зиёда ва қавитар бошад, кувваташ зиёда аст назар ба акси он. Аммо шири шубрум (ба русӣ молочай) ҳар гоҳ нави он пайдо шавад, ба тариқи муқаррар аз он шир биситонанд, вале агар нави он ба даст нарасад, монанди дигар гиёҳҳои ширдор пӯсти навашро бишӯянду ё хушкашро дар оби гарм тар кунанду то ғафс гаштанаш дар офтоб бигузоранд. Баъд оби онро чудо карда, бихушконанд. Шири баласон ва дигар ширҳо дар мавзеъҳои хосашон, замони лоиқ, хуллас, дар хар чо, ки хуб ва пуркувват гарданд, биситонанд, на балки аз чоҳое, ки камкувват гирифта мешавад.

Ё ки шилмҳоро ҳангоми рехтани гули дарахташон аввали рӯз пеш аз баромадани офтоб ва охири рӯз баъд аз ғуруби он бояд, ки ҳаво соф ва мӯътадил бошад, пеш аз хушк шудан ва шикаста резаву пора гаштан бигиранд, яъне худ ба худ аз дарахташон чудо гашта наафтанд, беҳтар аст.

Ё ки усораҳо бояд аз давоҳои сара, аз баргҳо, самар ва меваҳо, реша ва қисми заминии гиёҳҳо ва ғайраҳо гирифта шаванд. Вале набояд оби онҳоро дар оташ бичӯшонанд, балки дар ҳаво ва офтоб бихушконанд, аз ғарду ғубор, даромехта гаштани чизҳои бегонаи сахт муҳофазат намоянд, масалан, ақоқиё, оби халила, оби зирк ва ғайраҳоро. Ҳангоми истеъмол хам ба қоидаҳои мазкур риоя бояд кард.

Давоҳои ҳайвонӣ вочиб аст, ки аз ҳайвоноти чавони фарбеҳи комилниҳод ва солим дар фасли баҳор ё дар аввали тобистон пеш аз лоғар, пир, занф шудан ва

нуқсони дигар овардан гирифта мешаванд ҳамон вақте, ки гулӯяшонро бибурранд, беҳтар аст. Аз ҷумла хуни бузи ҷавони фарбеҳи беайбу нуқсони чорсола аст, ки бинобар шиддати таъсир доштанаш бигиранд. Он чунин аст, ки ҳангоми ранг гирифтани ангур, ки аввали тобистон аст, онро бикушанд. Хуни аввал ва охир баромадаи онро бигузоранд, ки бирезад ва хуни миёнаашро дар дег ё зарфи сангӣ, ё сафолӣ бигиранд ва то шах шуданаш бигузоранд. Баъд реза-реза карда, ба матоъи карбоси пок пахн намоянд ва матоъи нафисеро барои нигоҳ доштан аз гарду ғубор бар он бипӯшанду дар офтоб хушк кунанд. Вақти ҳочат 4,5 грамми онро бо оби карафси кӯҳӣ ё бо шароб ва монанди он бинӯшанд.

Дастури нигоҳ доштани захраи ҳайвонот, ки дар ҳолати навиаш бимонад, бояд ҷои аз ҷигар буридашудаи онро аз банд бо ришта маҳкам баста, дар шишае, ки дар он асал миқдоре бошад, ки онро бипӯшонад, андохта, нигоҳ доранд. Лекин ин тавр кардан дар ҷое лозим аст, ки дар ҳавои маҳал гармӣ ва рутубат бисьёр бошад. Агар ҳамин тавр накунанд, қуввати он барҳам мехӯрад.

Дастури нигоҳ доштани чарбӣ ва мағзи устухони ҳайвонот он тавр аст, ки бӯи бад нагиранд. Барои ин бояд чанд рӯз онро дар асал бияндозанд. Баъд аз он шуста, хушк карда, дар латтаи зағирпоягӣ печонида, дар ҷои соя биёвезанд ва ҳар гоҳ дар зарфи қалъаӣ ҷой диҳанд, вайрон намешавад.

Дастури муҳофазати дигар давоҳо чунин аст, ки баъзеро бо ҳам якҷо намоянд, то ки бонси бақои қуввати он бошад, масалан, кофурро бо мурч, резаҳои оханро бо оханрабо, тухми мурғро бо намак, созаҷро бо занҷабил. Аммо ягон маъданро бо ғайри ҷинси он набояд ҳамроҳ намуд.

Усора ва шилмхоро дар зарфи қалъаӣ ва нукра нигоҳ бояд дошт. Арақ ва обҳои гармро баъди хунук шудан дар шиша ҷо диҳанд ё дар зарфи шишаандуд бияндозанд; арақи гул дар зарфи мис беҳтар нигоҳ дошта мешавад; арақи қаранфул дар зарфи шиша, анбар дар зарфи сурбӣ (кӯрғошимин) хуб меистад.

Ҳамаи барг, реша ва гулҳоро аз ҷоҳои намнок ва офтоби тез дур бояд дошт. Зарфи қалъаӣ барои равғанҳо ва аксари давоҳои содда ва мураккаб беҳтар мешавад нигоҳ доранд.

ФАСЛИ ЧОРДАҲУМ.

ДАР БАЁНИ ОДОБИ ТАОМ ХЎРДАН, ОБ НЎШИДАН ВА ТАОМҲОЕ, КИ БО ҲАМ ЯКҶО ХЎРДАН РАВО НЕСТ

Барои нигоҳ доштани тандурустӣ лозим аст, ки ба ғайр аз ҳангоми гурусна шудан ва ташна мондан чизе нахўрад ва нанўшад. Хўрокро ба ҳадди серӣ набояд хўрд, ки пурхўрӣ оқибатҳои бадро ба зухур меоварад. Инчунин дар вақти серӣ таом ба ҳеҷ ҳолат набояд хўрд ва об нашояд нўшид. Ҳамчунин баъд аз рнёзат ва ҳаракатҳои шадиду бисьёр, вақте гармии зиёда бар мизоҷ бошад, таоми бисьёр хўрдан ва нўшокӣ истеъмол кардан ба як дафъа ҷоиз нест, балки таомро камкам бояд хўрд ва обиназро ҷуръа-ҷуръа бояд нўшид, хусусан таоми гаронҳазм ва ё ғайриоддӣ, бисьёр гарм ва ё бисьёр сардро набояд ошомид.

Пас, ҳар касе, ки саломатии пойдори худро мехоста бошад, дар вақти таом хўрдан каме аз иштихо бокӣ монад, аз таом даст кашад. Ин риоя барои меъда ва бадани инсон, закои ақл сабуктар аст. Касе агар хоҳад, ки бардам, солим ва баданаш сабук бошад, бояд ки тарафи шаб таомро камтар бихўрад. Аммо пиронро таоми шабона нахўрдан хусусан, ки гурусна хобанд, бисьёр зарарнок аст. Зеро ки куввати аз гуруснагӣ бархамхўрдаи ононро барқарор кардан бо ҳеҷ тадбир мумкин нест. Табибони ҳозиқ ба Маъмун хитоб карданд: «Бихўр ғизои сард дар тобистон ва таоми гарм дар зимистон, вале дар ду фасли дигар, ки баҳор ва тирамоҳ мебошанд, таоми мўътадил бихўр ба қадри бардошти қувват ва хоҳиши худ. Ибтидо кун ба таоми сабуктарин; ғизохоеро, ки мехўрӣ, оҳиста ба миқдори одатӣ, мувофиқи тоқат ва нишоти бадани худ бихўр. Бипарҳез аз он, ки бо ҳам — якҷо хўрдани тухми мурғ ва моҳӣ дар як вақт, зеро ки ин амр пайдокунандаи никрис (подагра), қулинҷ (колит), бавосир (геморрой) ва дарди дандонҳои курсӣ мебошад; шир бо шароб якҷо набояд нўшид, ки иллатҳои никрис ва песро ба амал меоварад. Тухми мурғро бардавом бихўрӣ, дар рухсораҳо доғҳои кунҷидакро ба амал меоварад, дар сар ва меъда бод пайдо мекунад. Тухми мурғро дар об ҷўшонида, ба ҳадди пурӣ бихўрӣ, ба дамкўтаҳӣ ва тангии нафас гирифтор мекунад. Чизҳои

шӯр, гӯштҳои хушк, моҳии намакинро баъди хун гирондан бихӯрӣ, ба дори сафеди пӯст ва кӯтур мубтало хоҳӣ гашт. Гурдаи гӯсфандро бихӯрӣ, хичакро дағал мегардонад. Гӯшти хомро бихӯрӣ, боиси пайдо шудани кирм дар шикам мебошад. Бисьёр хӯрдани гӯшти ҳайвони ваҳшӣ ва гов, ақлро заиф, фаҳмро кӯтоҳ, зеҳнро кунд ва фаромӯшхотир мекунад, инчунин шапуш дар бадан пайдо мешавад. Оби хунукро аз болои таоми гарм бо ширинӣ бихӯрӣ, ба дандонҳо зарар дорад ва боиси афтодани онҳо мегардад».

Ҳангоми дам кашидани хӯроки латиф (суюқ) зарфи таомро рост ва дар баробари рӯи худ бояд бардошт, на он ки вай ба як тараф моил бошад. Лукмаро кам-кам ва неку хоида бояд хӯрд. Муддати хӯрок хӯрдан набояд кашол ёбад, яъне таоми нав ба болои хӯроки хӯрдашуда, ки ҳанӯз ҳазм наёфта бошад, тановул набояд кард. Модоме ки меъда ва сина аз таом вазнин шуда бошад ва оруғ ояд, таом набояд тановул шавад. Хуллас, вақти қатъӣ барои хӯрдани таом маҳдуд нест. Зеро ки тарзи талаби бадани шахсони гарммизоҷ, сардмизоҷ, кӯдакон, пирон ва камқувватон гуногун мебошад. Аммо аз хӯрдани нони гарм ва ошомидани оби хунук ба як дафъа аз болои нони гарм худдорӣ бояд кард. Зеро ки вай дар меъда бадбӯ мегардад, ба дандонҳо зарар мерасонад. Таоми сабуки ширин аз болои ғизои вазнин набояд хӯрда шавад, масалан: харбузаву гӯшт. Ҳамчунин аз болои ғизои дар ҷигар хуб ҳазмьёбанда ғизои вазнини бадҳазм ва ширинӣ набояд хӯрд. Зеро дар вақти ҳазм кардани таоми ба ин дараҷа мураккаб ба ҷигар футур мерасад ва боиси пайдо шудани ҳар гуна бемориҳо мегардад. Ҳамчунин ду таоми гарммизоҷ ё ҳар ду сардмизоҷ, ё ҳар ду часпак, ё ҳар ду боднок, ё ҳар ду қабзиятовар, ё ҳар ду ғафсу бадҳазм, ё ҳар ду сустиовар бошанд, якчо ва якбора набояд хӯрда шаванд. Аз хӯрдани сирко ба болои биринҷ, аз чуғрот бо турб ё баъд аз турб, аз гӯшти мурғ бо чуғрот ва моҳӣ, аз шир бо гӯшти мурғ, аз шир бо моҳӣ, аз анор бо ҳариса, аз ангур бо каллаи гӯсфанд ё буз, аз сирко бо наск ё бо мош, аз харбуза бо асал, мавизи ангур бо асал, аз оби гарм баъд аз таоми шӯр, аз оби сард баъд аз меваи тар, аз таоми гарм баъд аз ширин, аз чимоъ баъд аз хоб, аз оби сард баъд аз ҳаммом ва чимоъ, аз пушти ҳаммом кардан кор ва ҳаракатҳои сахт ва бисьёр, аз ҳан-

гони дили наҳор ҳаммом кардан ва дар ҳангоми ҳаммом кардан хӯрок хӯрдан худдорӣ бояд кард. Вале баъзе таомҳоеро, ки хислати нописанди дуввумро ислоҳ мекунанд, якчо хӯрдан зарар надорад.

Муаллифи ин китоб дар зарфи ҳафт сол се ҳодисаи мудҳишро мушоҳада кардам: 1. Духтури соҳиби маълумоти олӣ дар беморхона будааст, бисьёр изтироб мекардааст ва бетоқат будааст. Рафиқам раиси суди райони Айнӣ Аъзам Одинаев аз ман илтимос кард, ки ӯн беморро ман як бор бинам. Дар беморхона ба амали духтурон мудохалат карданро кирдори номарғуб шуморидам ва ин хоҳиши рафиқи деринаамро рад намудам. Вале ӯ бисьёр ва сахт илтимос кард, ҳатто бо зорӣ даромад. Ночор ғайри расмӣ рафта набзи беморро дидаму аз ҳучра берун шуда, ба Аъзам гуфтам, ки беморро ба хонааш баранд, зеро начотпазир нест — чигараш аз кор монда буд. Баъд рафиқам икрор шуд, ки ӯ кори сахт карда, ташна монда, аз яхдони холодильник оби хунук гирифта нӯшидааст. 2. Ҳамдеҳаи худам, чои зисташ шаҳри Қӯрғонтеппа Қӯшмат ном шахс кӯҳгардӣ карда, ташнагӣ ғалаба намояд, аз чашмаи хунук то шикастани ташнагиаш ба як дафъа об нӯшидааст. Илтимос карданд, ки ӯро рафта бинам. Вале ман аз рафтан ба ин роҳи дур қатъиян даст кашидам. Аммо хешованднаш дар мошини сабук ӯро наздам оварданд. Ночор қабул кардам ва инро ҳам ба набзаш ангушт ниҳода санчидам ва набз шоҳиди он буд, ки марг наздик аст. Ин чо беморро диллдорӣ кардам, ки ӯ намемирад. Вале рӯзи дигар ба қасабаи Ленин рафта, чиянашро огоҳ намудам, ки чигари Қӯшмат аз шиддати варам кафидагӣ ва ӯ одам намешавад. 3. Аз студияи телевизиони Душанбе ходиме наздам омада, нақл карда, ки падараш бемор аст, дар беморхонаҳо низ бисьёр хобид, ба табибони гуногун рафт, вале аз тадбирҳои онон ҳеч беҳ нашуд. Инак, аз ман илтимос кард, ки ман падарашро қабул кунам. Азбаски ин ходим бисьёр тавалло кард, ман розӣ шудам, ки падарашро аз Панчакент даъват намояд, майлаш, мебинам, гуфтам. Набзи ин шахс ҳам наздикии маргро шоҳид буд. Баъд ба ӯ гуфтам, ки дилу чигар ва меъдаро хунук гирифтааст, чӣ хӯрдед? Ӯ низ икрор гашт, ки аз холодильник оби хунук гирифта, то сероб шудан ба як дафъа нӯшидааст. Барои тасаллои хотираш даворо, ки агарчи нодир буд, додаму илова кардам: —

Зудтар ба ватан баргардед. Баъд аз 8—10 рӯз писараш аз Панҷакент бо воситаи телефон хабар дод, ки падараш аз олам гузаштанд.

Вафоти ин се мард дар ман суолеро ба амал овард, ки кадом ҷараён содир мешуда бошад, ки бӯҳрони беморӣ ба марг мекашад? Баъд як тарбузро чор таксим кардаму ҳар якеро алоҳида дар халтачаи салафан печонида, се рӯз дар холодильник гузоштам, ки ба ҳадде хунук шаванд. Бегоҳии рӯзи чорум яктои онро хӯрдам ва аз ҳар ду ҷониб тирезаҳои хонаро кушода хобидам, то ки хунук ба ман сахттар таъсир расонад. Инак, ҳар рӯз як қисм ва чор қисми тарбузро ҳамин тавр хӯрдам. Баъд аз дафъаи чорум ҳолам дигар гашт: ҳатто хамида натавонистам, варами сарди ҷигари худро эҳсос намудам.

Маълум шуд, меъда чизи аз ҳад берун хунукро, хусусан чизҳои обинаро, дар худ нигоҳ намедоради зуд ба ҷигар мефиристонад. Ҷигар чои аз худ хориҷ кардан надорад. Баъд лоилоҷ ин чизи хунук дар ҷигар монда, онро хунук мегардонад ва вай варам мекунад. Пас, агар инро дар вақташ илоҷ накунанд, ночор ба марг мерасонад. Сонӣ ман ҳар рӯз се маҳал донаи биринҷ барин аз қивоми ҷадвор, як қошуқи чойи кӯфтаи решаи оқирқирҳо ва ба хӯрдани асал мудовамат намуда, аз ин офат халос ёфтам.

ФАСЛИ ПОНЗДАҲУМ.

ДАР БАЁНИ СӮХТАН, ТАҲМИС, ТАШВИЯ, ҚАЛЬЯ, ТАДБИР (ПАРВАРДА ҚАРДАН), ШУСТАН ВА ИҲҚОМИ (УСТУВОР ҚАРДАНИ) ДАВОҲО

Сӯхтани давоҳо ва эҳтиёҷ ва он барои чанд фоида мебошад: ё барои дигар ва мувофики муддао сохтани табиати (мизоҷи) он, ё барои кам кардани қувват ва шикастани тундии он аст. Масалан: зоки сафед, зоки зард ва марҷон хусусан барои давоҳои чашм; ё барои зиёд кардани қувват, басуръат гардонидани нуфуз ва табдил додани мизоҷи онҳо ба мизоҷи дигар, масалан: оҳаксанг, марҷон, садаф, барги турб, тамоку ва монанди инҳо; аз намакҳои сунъӣ ва хокистарҳо, инчунин чавҳари давоҳо, масалан: чавҳари ҳосилубон (шилмест) ва ғайраҳоро; ё аз барои сабук гардонидани чав-

хари онҳо, масалан: намакҳоро; ё барои пок ва соф гардонидани таркиби онҳо аз чизҳои бегона ва нодаркор аст, масалан: сурма, бӯра (танакор), харчангҳо, шохи гавазн ва монанди инҳоро; барои сохтан ва ос кардан, масалан: ёқутҳо, тилло, нукра, абрешим ва монанди инҳо; ё барои нест гардонидани хислати бад ва захрнокиашонро барҳам додан, масалан: каждумро барои резонидани санги гурда ва хичак (пешобдон), мори афъӣ, мори сиёҳ барои иллати маҳав — зеро ки давоҳои тез ё нозукчавҳар, ё мўътадили мобайни ҳар ду навъ чун сӯҳта шаванд, қуввати онҳо заиф ва тезии харорати онҳо кам мегарданд, бинобар чудо шуда рафтани чавҳари гарми оташӣ ва тези онҳо, монанди ин даво ё чавҳарашон зич ва тези гаммизоҷ нестанд. Дар натичаи сӯхтан ва ҳосил кардани харорати оташӣ давоҳо ҳам қавӣ мегарданд, ҳам тезиашон мсафзояд ва ҳам гармии мизоҷашон иқтидор пайдо мекунад. Масалан: фулуззот, оҳаксанг. Ба сабаби сӯхта шудан рутубати часпаки ба худ кашандаашон кам ва ё нест мегардад. Баъд онҳо ба осонӣ ва ба зудӣ сонда мешаванд, масалан: сангҳо, абрешим. Ё он ки дар онҳо хислати бад ва нописандии модда ва чавҳар бошад, сӯхта шаванд, кам ва ё нест мегардад, масалан: каждум ва мор ва ё чизҳои бегона аз таркиби онҳо дур мегарданд, масалан: натрун (танакори сурх, ё ки онро танакори арманӣ мехонанд).

Бояд донист, агар чисм дар ҳолате бошад, ки хислати хоси часади худро асло тарк накунад, пас агар ковокчавҳар бошад, баъд аз сӯхта шудан мизоҷаш ба сардӣ майл мекунад ва агар аз ғояти сӯхташавӣ, ки ба ҳадди хокистарӣ расад, тезиаш тамоман барҳам мехӯрад. Агар чавҳари чисмаш зич ва ковок набошад, баъди сӯхта шудан мизоҷаш аз сардӣ ба гармӣ майл менамояд. Изофа намоем, бояд дар мадди назар дошта шавад, ки ду чизи гуногунро бо ҳам якчо насӯзонанд, масалан: намак ва оҳакро. Дар сӯхтани сангхо зиёдтар амал кардан даркор аст назар ба наботот ва хайвонот. Аммо ҳарир, шилмҳо ва монанди инҳоро аввале як бор сӯхтан кифоя аст. Агар мақсад хунук гардонидани мизоҷи чисми сӯхташаванда бошад, баъди сӯхтан онро бояд бишӯянд, вагарна ношуста истеъмол бояд кард.

Калимаи «таклис» ба лафзи аҳли Миср аз «килс» гирифта шудааст, ки ба точикӣ оҳак меноманд ва он

сойдашаванда мебошад. Инак, ҳар ҷисми сахтеро, ки кобили сойдан набошад, вале баъд аз сӯхтан сойдан-боб гардад, онро мукаллас меноманд, яъне онро, ки баъди сӯхтан хокистар гардад, ҳамин тавр меноманд. Баъзе ашьё дар ҳолати носӯхта будан истеъмолаш ҷоиз нест, масалан: абрешим (пилла), сурма, самари мӯрд, сурб (кӯрғошим), зар (тилло), харчанг, талк (талк, ки санги абрак низ меноманд), каждум, уд, кахрабо, ёкут.

Сӯхтани танакор ин тавр аст, ки зарфи сафолеро ба ахгари оташ гузошта, дар он танакор андозанду то сӯхта шуданаш пайваста бигардонанд. Ё ин ки кошуки оҳанро битафсонанду танакорро реза-реза карда дар он андозанд ва то сӯхта шудан муттасил танакорро бикованд.

Сӯхтани гач, кафки бахр ва монанди ин ҳар ду, ки ин амал таклис номида мешавад, ин тавр аст. Аз ҳар яки ин чизҳо ҳар миқдор, ки хоҳанд, бигиранд, бо намакоб покиза бишӯянд, баъд хушконида, дар кӯзае, ки бо гили ҳикмат ё гили бӯта молида шуда бошанд, андозанду дар кӯраи хиштпазӣ ё дар гӯлахи ҳаммом, ё дар танӯри тафсон ба рӯи хиште бигузоранд, то он ки сӯхта монанди оҳак сафед гардад.

Сӯхтани мор он аст, ки бигиранд мори хонагии солимро, зинда дар кӯза андохта, дахани онро маҳкам карда, ба кӯза гили ҳикмат ё гили бӯта молида, як шаб дар танӯри тафсон бигузоранд. Пас онро аз кӯза бароваранд, ки хушк бояд шуда бошад. Баъд онро сойда, ба равғани зайтун хамир сохта, ба ҳанозер гузошта банданд.

Сӯхтани фароштурук он аст, ки бачаи онро гирифта, гулӯяшро бибурранд, парҳояшро канда, щикамашро чок карда ва чизҳои дарунашро бароварда дур намоянд, покиза шуста, ба он намак пошида, дар кӯзае андохта, дахани кӯзаро гили ҳикмат ё гили бӯта молида, маҳкам гардонанд, дар танӯр ё оташдони пурахгар бигузоранд, то он, ки сӯхта гардад.

Сӯхтани шиша он аст, ки шишаи софи сафеди шаффофи пок аз сангреза ва ғубор бошад, бигиранду махин сойда, дар кӯзаи гили ҳикмат ё гили бӯта ловидашуда андозанд, даханашро маҳкам намуда, дар гӯлахи ҳаммом ё дар танӯри тафсон то сурх шуданаш бигузоранд. Ва агар хокистари шиша матлуб бошад, кори бехтарин он аст, ки шишаро дар кафчаи оҳанӣ

хуб тафсонида, баъд дар оби ишхор андозанд ва ҳар он чӣ аз он хокистар шуда бошад, чудо карда бигиранд. Боқимондаро боз ҳамон тавр тафсонида, дар оби ишхор андозанд ва ҳамчунин батакрор амал намоянд, то ки ҳамааш хокистар гардад. Аз ин 4,5 грамм бо 50 грамм оби гарм биёшоманд, санги гурда ва хичакро ба зудӣ майда карда мерезонад.

Сӯхтани зарних он аст, ки зарнихи аълои соф-холисро ба андозаи нахӯд реза-реза карда, дар кӯзаи гили ҳикмат ё гили бӯта молидашуда андозанд, даҳани кӯзаро маҳкам гардонида, дар миёнаҷои сари он барои баромадани бухор сӯрохе намоянду ба ахгар гузоранд. Модом ки аз он бухори сиёҳ мебаромада бошад, ҳанӯз тайёр нест ва чун бухори сафед аз он барояд, комилан сӯхта шудааст.

Сӯхтани сангпушт он аст, ки онро шикаста, чизҳои дарунашро гирифта партоянду покиза шуста, дар кӯзаи гил молидашуда андохта, дар танӯри тафсон ё дар оташдон он миқдор бигузоранд, ки сӯхта сафед гардад.

Сӯхтани садаф он аст, ки садафи сафеди ҳамворсатҳро гирифта, аз рӯяш гили бӯтаи холис билованду то сӯхта шуданаш дар танӯри ахгарнок бигузоранд. Агар ба як бор сӯхта нагардад, аз нав аз рӯяш гили мазкур молида, то тамом сӯхта шудан дар танӯр гузоранд.

Сӯхтани ақиқ, яшб, ёқут ва монанди инҳо он аст, ки ҳар якеро чудо дар оташ сурх намуда, дар оби хунук андозанд ва ин амалро борҳо такрор намоянд, то он ки об ва равнақаш сӯхта, хушку майда ва қобили соидан гардад.

Сӯхтани нуқра он аст, ки нуқраи холисро гирифта, дар кӯзачаи гили бӯта, ки бо сафедоби қалъаӣ (оловьяная белила) сиришташуда ё бо он олуда бошад, андозанду батакрор дар оташ бигузоранд, то он ки қобили кӯфтан ва соидан гардад. Тариқи дигари сӯхтанаш он аст, ки нуқраро бо сӯҳон тароша намуда, бо намакоб дар зарфи оҳанӣ бо оташи тез бисӯзонанд. Агар хуб сӯхта нашавад, камтар гӯгирд бар он бипошанду бисӯзонанд, то ки тамоман сӯхта гардад.

Сӯхтани катрон барои тайёр намудани молиданиҳо ба дандон чунон аст, ки қадаҳе аз гили ҳикмат ё гили бӯта сохта, катронро дар он рехта, ба оташ бигузоранд, то гудохта нисфаш бимонад. Баъд сихе чӯбин ё оҳанинро дар он фурӯ баранд, ки ба он сих би-

часпад. Сонӣ онро бароварда дар хаво бидоранд, агар шах шавад — сӯхта шудааст, вале агар шах нашавад, ханӯз носӯхтааст, ки боз ба оташ гузоранд, то ба хадде, ки дар нӯги сих шах шавад. Баъд аз он аз оташ гирифта ба кор баранд.

Сӯхтани пашм ва мӯи одамӣ он аст, ки бо обу собун покиза шуста, шона карда, бо кайчӣ реза-реза намуда, дар зарфи сафолӣ ё оханӣ бар рӯи оташ гузоранд ва он қадар бикованд, ки кобили сондан ва кӯфтан гардад.

Акнун ба ташвия, таклия ва тахмис мерасем. Маълум бод, ки маъноҳои ҳар сеи ин калима ба ҳамдигар наздиканд. Тафсилоташ он аст, ки ташвия — он чиро дар миёни хамир ё гил, ё латтаи тар гирифта, дар танӯр, вери оташ ё хокистари гарм дафн намоянд, ки аз бухори гарми худ бипазад, масалан: пиёзи ансул, анзарут, арпабодиён, бихӣ, себ ва монанди инхо. Ё он, ки кӯфта, бо асал сиришта, дар латта баста, ба гил гирифта, дар танӯри гармиаш мӯътадил як шаб бигузоранд. Баъд бароварда ба кор баранд, масалан: арпабодиён, самари газ, инчунин монанди инҳо барои давохои молиданӣ ба дандонҳо ва ғайра. Таҳмис — он аст, ки зарферо дар оташ тафсонида, ҳар он чиро хоханд, дар он андозанду тез-тез бикованд, ки хаман он чиз ба қадри хочат ва як зайл бирьён гардад, вале насӯзад; ба ибораи дигар гӯем, ки хамаашро то як андоза сурх гаштан ва бӯяш баромадан тафсонанд, ташвия меноманд ва он чизи бо ин усул бирьён кардашударо машвӣ меноманд, масалан: тухми зуф, зира, тухми райҳон, тухми мармарак, тухми кӯкнор, кашнизи хушк — хуллас, ҳар як тухмиро, ки хоханд, хамин тавр бирьён мекунанд. Бехтарин зарф барои ташвия сангӣ ё сафолӣ мебошад ва баъд аз инхо зарфҳои аз чизҳои дигар. Таклия — он аст, ки ҳар чиро бихоханд дар равған то сурх шудан ва бӯяш барҳам хӯрдан бирьён менамоянд, масалан: тухмиҳо; ё ба дарачае бирьён кунанд, ки бишукуфад ва битаркад, масалан: халила, мозу; ё то ба хадде бирьён кунанд ва батахмин донанд, ки бирьён шудааст, масалан: рими оҳан ва монанди инхо.

Акнун дар бораи тадбир (парварда кардан), ки ислоҳ низ меноманд, сухан меронем; он ба маънои тарбият ва парвариш додани баъзе давохо мебошад, агар он давохо хислатҳои тезӣ, бадӣ ва зарарнокӣ дошта

бошанд, он хислатҳояшон кам мегарданд, масалан: анзарут, ки бо шири хар хамир карда, он хамирро ба чӯби газ кашида, монанди кабоб дар оташ як мартаба бирьён бояд кард. Агар аз ин зиёда бирьён шуданашро хоҳанд, ду мартаба кабоб кунанд ва дар ҳар боре хам дар шири хар сириштаро бирьён (кабоб) кунанд, ки бехтар хоҳад гашт. Ҳаб-ул-мулукро дар равғани бодом ё шир як шабонарӯз бояд тар кард, баъд парварда, яъне ислоҳ мегардад. Ҳаб-ус-салотинро, ки тухми бедгули хитой низ меноманд, дар саргини гов парварда (ислоҳ) мегардонанд. Турбудро тарошида, бо равғани бодом чарб намуда, нимкӯфта, бо занчабил истеъмол мекунанд. Чашмезакро дар латта баста, дар саргини хар бичӯшонанд, парварда мегардад. Мозарюнро ду шабонарӯз дар сирко тар мекунанд. Тадбири зарроҳ, ки ин ҳашаротро ба туркӣ алокуланг ва ба русӣ шпанская мушка меноманд ва он қисме аз заҳрҳо мебошад, бояд чанд адади онро зинда дар кӯза андохта, сари кӯзаро бо латтаи заҳирпоягӣ баста, даҳанзер бар болои бухори сирко, ки бо гармии оташ бичӯшад, бидоранд, то он ки зарроҳҳо кушта ва парварда шаванд. Баъд сонда истеъмол менамоянд. Тадбири салоча (пешоби бузи кӯҳӣ), ки дар масканаш чамъ мешавад, он аст, ки онро дар зарфи наме рехта, аз болояш оби хори хасак ва пешоби гов он миқдор бирезанд, ки ӯро бипӯшонад. Баъд дар офтоб ё бо оташ гарм карда, бо даст бимоланд ва қисми софи онро дар зарфе рехта, 21 рӯз ба офтоб гузоранд, то он ки монанди асал ранг гардад. Ислоҳи шубрум (ба русӣ молочай) он аст, ки онро кӯфта, як шабонарӯз дар шир тар намоянд. Дар зарфи он се бор ширро нав кунанду баъд хушк карда бигиранд. Ҳар гоҳ барои ислоҳи варамҳо, гирехҳои узвҳои даруни кафаси синаву шикам, зардоб, дафъ кардани балғаму савдо истеъмол карданӣ шаванд, баъд аз парвариш дар шир се рӯз дигар, дар оби косниӣ, оби сагангур ва оби арпабодиён тар намуда, баъд хушк карда ба кор мебаранд. Ислоҳи дибқ (ба русӣ омела белая) он аст, ки донакашро бароварда партофта, бо камтар равғани зайтун ва монанди он даромехта, дар хован мекӯбанд ва бо ҳар як даво, ки бо он муносабат дошта бошад, кӯфтан мумкин аст. Инчунин ислоҳи давоҳои дигари часпак ҳамчунин аст. Ҳар гоҳ дибқро дар давоҳои дигар мураккаб карданӣ шаванд, масалан, бо тухмиҳо бошад, дохил кардани равған дар он

ҳочат нест, бо ҳамон тухмиҳо бикӯбанд ва бохтараш бо тухми беданҷир аст дар ин амал.

Агар давсеро шустан матлуб бошад, тариқаш ин аст, ки фоидаи шустан, ҳунук кардан ё аз чизҳои бегона, ё аз бӯи бад ва ё гармии аз берун даромада холис ва соф кардан аст. Масалан, аксари даъвохои сангинчинсеро монанди: ёқут, марҷон, лочвард, санги арманӣ ва дигарҳо, ки шустанаш ба санг монанд бошад, монанди: иклимиё, шангарф, мурдорсанг, сафедоб, гилҳо, муми занбӯри асал, зифт, сабир (алоэ), равганҳо, савиқ (орди гандуми бирьёнкарда) ва монанди инҳо. Тариқи ба шустан тайёр кардани инҳо: агар давои сангчинс бошад, дар ҳован бисьёр маҳин кӯфта, об дар он рехта, бо оҳистагӣ бикованд, агар чизҳои бегонааш монанди ғубор бошад, ба об омехта магардад. Баъд онро оҳиста дар зарфи дигар рехта, таҳшини онро боз бикӯбанд ва амали болоро такрор намоянд, ки то бо об омехта гашта, ҳамон тавр дар зарфи дигар равад. Баъд рӯи онро бо матое бипӯшонанд, ки ғуборе дохил нагардаду таҳшин шавад. Сонӣ оби болои онро рехта, таҳшинашро истеъмол намоянд.

Акнун шустани гилҳо. Ҳар гилеро, ки шустан бихоҳанд, дар зарфе аз болои гил об бирезанд, ки об сечор ангушт болои он истад, тар кунад. Сонӣ аз латтаи карбос гузаронида, бигузоранд, ки таҳшин шавад ва он гили таҳнишастаро хушконида ба кор баранд, ки тайёр аст.

Шустани равганҳо, ки инро қитрия меноманд. Равганеро, ки вайрон, кӯҳна ва таъмаш талх ё тез гашта бошад, тариқи нав ва тоза гардониданаш он аст, ки равғанро дар зарфе рехта, аз болояш ях ё барф бирезанду баъд то об шудани ях ё барф бикованд. Агар барфу ях мавҷуд набошад, бо оби ҳунук низ ҳамин тавр амал кунанд, хуб аст. Агар бо ин рох дар як дафъа равған ислох наёбад, ин корро се бор такрор намоянд. Равғани гов ва гӯсфандро бо дӯғи турши гов чӯш диҳанд ва ҳангоми чӯшиданаш орди маҳини гандум бипошанд, то он ки дӯғ батамом бухор шавад, аммо эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад.

Шустани равғани кунҷид он аст, ки онро бо намакоб бисьёр бархам зананд, яъне бикованду бо оташи нарм бичӯшонанд. Баъд онро аз намакоб ҷудо кунанду бо оби софи холис бисьёр бархам зананд ва бичӯ-

шонанд. Сонӣ обро аз он чудо карда партояду равғанро ба кор баранд, ки шуста шудааст.

Шустани зифт ва монанди он, муми занбӯри асал, мӯмиё ва анбар он аст, ки ҳар якеро шустанӣ бошанд, батанҳой гудохта, дар оби софи нимгарм бирезанд, то он ки кудураташ таҳшин шудан бигузоранд. Он чӣ дар рӯи об истад, бардошта гиранду вақти ҳоҷат ба кор баранд.

ФАСЛИ ШОНЗДАҲУМ.

ДАР БАЁНИ ТАНКИЯИ БАДАН

Маънои танкия — баданро аз моддаҳои (хилтҳои) зарарнок пок кардан аст. Барои танкия аввал он моддаи зарарнокро, ки аз бадан дафъ карданаш зарур аст, пазонидан даркор мебошад. Дар ин мақсад моддаҳоеро, ки ғафс бошанд, чунончи, савдо ва балғам — онҳоро ба риққати (суюқии) мӯътадил оварда, барои хориҷ гаштанашон муҳайё бояд сохт. Вале агар моддаи матлуб аз эътидол рақиқ (суюқ) бошад, масалан, сафро — барои он, ки ба ҳар манфазҳо даромада ва пароканда нагардад, онро ба ҳолати ғафсии мӯътадил биёваранд, ки кобили ҳама якҷо аз бадан бадар рафтан гардад.

Баъд аз ин амалҳо давои мусҳил (исҳоловар) бояд дод, ки он моддаҳои зарарнокро дафъ гардонад. Мусҳил — дар тиб он давоеро меноманд, ки моддаҳоро аз рагҳо ва узвҳо фуруд оварад. Инчунин як қисми даворо мулаййин (мулоимкунанда) меноманд, ки он моддаи зарарнок дар фазои меъда, рӯдаҳо ва атрофи онҳо бошад, берун оварад.

Инак, пеш аз мусҳил давои мунзиҷ (пазонанда) додан шарт аст. Вале пеш аз давои мулаййин пазонидани модда зарурат надорад.

Бо қатъият огоҳ кунем, ки ду намуд давои мусҳилро дар як рӯз додан раво нест.

Ҳангоми ошомидани давои мусҳил сӯрохи биниро банд кардан лозим аст, ки аз бӯи нохуши он даво дилбечо (бехузур) нагардад ва қай наёяд ва ҳар дуи бозуро низ маҳкам банданд. Агар дил бечо шавад, пудинаро бо андак қаранфули гардан бӯидан — ин монеъи қай мебошад. Баъди аз давои мусҳил хӯрдан то тамо-

ман хорич шудани моддаи матлуб аз бадан, хоб кардан манъ аст. Давои мусҳилро набояд бисёр ширин созанд. Об барои шустани мақъад бояд гарм бошад, на сард.

Агар давои мусҳили пурзўр хўрда бошанду он амал накарда, дилро ба тапидан орад ва бехуш гардонад, бояд ки зуд қай фармуда, онро дафъ кунанд.

Мусҳили нокис, яъне камтаъсир бисёр зарар дорад монанди он, ки фасди нокис аст.

Агар бадан қавй бошад, давои мусҳилро пайи хам хўронидан равост, вале бемор заиф ва нимчон бувад, як ё ду рўз дар миён фосила дода, ин даворо бидиҳанд, то ки ў аз рафтани дарун бадҳол нагардад.

Рўзи давои мусҳил хўрдан аз чизҳои хунук ва хунукй парҳез лозим аст. Вале одамони хушкмизоҷ, кўдак, камқувват ва пиронро набояд давои мусҳили қавй диҳанд.

Аз болои давои мусҳил ҳабҳо, каф зада хўрданихо, маъчунхо ва арақи бодьёни нимгарм ё оби нимгарм ошомидан барои мадади исҳол беҳтар аст.

Аз болои обе, ки дар он давои мусҳил чўшонида шуда бошад, арақи бодьёни сард диҳанд.

Баъди фориғ гаштан аз таъсири давои мусҳил ба каси гарммизоҷ тухми аспағўл (подорожник блошный), ба одами сардмизоҷ мисли тухми райҳон ё аз тухмҳои дарунро мулоимкунанда додан муносиб мебошад.

Ҳеҷ як даво мавчуд нест, ки ба ғайр аз як хилт (модда) хилти дигарро аз хилтҳои сегона (балғам, савдо, сафро) берун наёварад. Аммо он чй махсус кардаанд барои ихрочи сафро ё балғам, ё савдо — ин бинобар он аст, ки он даво ҳамон хилтро назар ба дигархояш бештар бармеорад.

Зимнан бояд инро хотирнишон намоем, ки баъзе касон соле як бор исҳол карданро барои тандурустй афзал медонанд. Вале ин тамоман хато мебошад. Агар зарурат пайдо шавад, худи бадан ба ин кодир аст ва исҳол месозад.

Акнун ба сари мақсад биёем.

Давохои пазонандан сафро: бехрешаи косни, нилуфар, сумбул, бехрешаи гулихайрй, тухми гулихайрй ва тугмачагул, бунафша, гулисурх, тухми косни, шохитара, гули хайру (ҳамешабаҳор).

Сафро дар муддати се рўз пухта мешавад ба шарте, ки сафрои холис бошад. Ва агар сафрои ғайри хо-

лис бувад, то муддати панҷ рӯз пазанандаи инро бояд бихӯронанд, баъд вай пухта мегардад.

Давоҳои пазанандаи балғам: бехрешаи бодьён, мавизи бедонаи ангур, сагангур (ангури сагак), сунбул, говзабон, бодрангбӯя, бехрешаи карафс, решаи бепӯсти ширинбия, тухми карафс, бехрешаи кавар, арпабодиён. Балғам дар нӯҳ рӯз пухта мешавад, бояд ин миқдор рӯз аз давоҳои номбурда кадомаш, ки ба даст ояд, бихӯранд. Вале балғами ғафс дар муддати зиёда аз ин пухта мегардад. Аммо балғами рақиқ (суюқ) дар панҷ рӯз пухта мешавад.

Давоҳои пазанандаи савдо: бодрангбӯя (лимонная трава), говзабон, сагпистон, бехрешаи косни, бодьён, шоҳитара, челон, сунбул, решаи бепӯсти ширинбия, анҷир.

Савдо дар муддати понздаҳ рӯз пухта мегардад ва баъзан пештар ва ё дертар аз ин мӯҳлат пухта мешавад.

Акнун оид ба давоҳои исҳоловарандаи ин моддаҳои пухташуда баҳс мекунем.

Мусҳили сафро, яъне давоҳое, ки хӯрданашон хилти сафроро бо исҳол дафъ мекунад: пӯсти ҳалилаи зард, талхшувоқ, гулисурх, тарангабин (шакари янтоқ).

Мусҳили балғам, яъне, давоҳое, ки хӯрданашон балғамро бо исҳол дафъ мекунад: шаҳми (гӯшти) ҳанзал (тарбузи абӯҷаҳл), маргимоҳӣ, замбӯруғи сафеди танаи дарахт, турбуд, сано.

Давоҳое, ки хӯрданашон мусҳили савдо мебошанд: ҳалилаи кобулӣ, ҳалилаи сиёҳ, зарпечак, замбӯруғи сафеди танаи дарахт, сано.

ДАВОҲОИ ҲАЙВОНӢ

1. Тӯкумшуллук

Ин ҷонвари хазандаест, ки аз худ моддаи шилмак бармеоварад. Дар вақти зимистон ба даруни зирехи садафини худ даромада хоб мекунад, вале баҳор, ки шуд, як қисми баданашро аз он берун оварда ё батамом аз он баромада, зиндагӣ ба сар мебарад, барги нозуки гиёҳҳоро мехӯрад.

Мизочи гӯшташ дар дараҷаи дуввум сард ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро агар бихӯранд, дар бадан зуд ба хуни солим мубаддал мегардад; барои иллатҳои махав, кӯтур, хориши бадан, девонагӣ ва ба бемориҳои гуногуни савдовӣ нафъ мебахшад.

Гӯшти ҳамаи навъҳои тӯқумшуллук ҳангоми хӯрдан дар бадан балғам ва гиреҳҳоро пайдо мекунад, аммо ташнагӣ ва тафси аъзоро, ки сабабаш моддаи сафро бошад, таскин медиҳад.

Ҳамаи қисмҳои тӯқумшуллукро сӯхта, маҳин ос карда, бо асал даромехта, ба чашм кашанд, доғи даруни чашмро, ки аз пайдо шудани захм боқӣ монда бошад, дур мекунад.

Гӯшти ин ҷонварро сӯхта, бо қатрон (дёготь) хамир карда, баъд аз кандани мӯи чаппарӯида ба он ҷо бимоланд, дигар мӯй намерӯяд.

Оби садафаки майдаи наҳриро дар вақти баромадани обила дар чашм чаконанд, зуҳури онро дар он манъ мекунад, вале агар баъд аз баромадан бичаконанд, обилаи нағзакро таҳлил медиҳад, дафъ мекунад; шиддати сӯзиш ва тафсидани чашмро таскин медиҳад. Садафаки зиндаи наҳриро бо сӯзан сӯрох кунанд ва оби онро ба мӯи дар чашм чаппарӯида бичаконанд, онро нест мекунад. Агар ин обро ба пешонӣ бимоланд, моддаҳои зарарнокро аз рехтан ба чашм манъ менамояд. Агар инро ба атрофи гӯш бимоланд, барои дафъ

кардани рутубатхои аз даруни гўш равоншаванда даво мебошад.

Тўкумшуллукро сўхта, бо сирко хамир карда, ба пешонй бимоланд, хуни бинйро катъ мекунад.

Гўшти хоми онро фурў баранд, дарди меъдаро сихат мебахшад. Гўшти хушккардаи онро кўфта бихўранд, бечо равон шудани хайзро ислох менамояд.

Гўшти ин чонварро гузошта банданд, варами никрисро, ки варам ва дарди ангуштони дасту похо мебошад, тахлил медихад; аз рў ба чигар гузошта банданд, суулкинья ном иллатро, ки суст ва заиф гаштани чигар аст, шифо мебахшад. Агар ба ягон чои бадан тир ё хор даромада ва дар хамон чо монда бошад, аз болои он ин гўштро гузошта банданд, он чизи бегонаро аз бадан хориҷ мекунад; инчунин захри саги девона газидаро хам кашида мегирад.

2. Хари ахлй

Ин хайвони маълум аст.

Мизочаш дар аввали дарачаи дуввум гарм ва дар аввали дарачаи саввум хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: гўшташ дерхазм ва гаронхазм аст. Чигарашро кабоб карда, ба дили нахор бихўранд, саруъ (принадка) ва таби дурўздармиёнро шифо мебахшад.

Сумашро сўхта, ос карда, аз он хар рўз 15 грамм бихўранд, иллатхои кузоз (столбняк) ва саруъро дафъ мекунад.

Саргинашро бо сирко хамир карда, ба пешонй бимоланд, хуни бинйро катъ мекунад.

Оби саргини тарашро хар рўз дар бинй бичаконанд ё хушкашро ос карда, ба он сирко пошида, дар бинй кашанд, барои саруъ фоида дорад.

Пешобашро бинўшанд, дарди гурдаро дафъ мекунад.

Саргинашро фишурда, сбашро гирифта бинўшанд, зардпарвинро шифо мебахшад, сангхои гурда ва хичакро (пешобдонро) майда карда мерезонад, бачаи занони хомиларо аз шикам меафтонад, хамрохаки (ёраки) бачаро зуд хориҷ мегардонад.

Сумашро сўхта, занхои хомила дар вакти таваллуд кардан худро ба дудаш бидоранд, зоиданро осон ме-

кунад. Агар сумашро бо сӯхон тароша (реза) карда бихӯранд, захрро аз бадан дафъ мекунад, иллати махавро шифо мебахшад.

Ин сумашро сӯхта, ос карда гузошта банданд, пӯсти таркида ва кафидаи баданро, ки кӯхна шуда бошад, ба ибро меоварад; агар инро бо равғани зайтун хамир карда, гузошта банданд, ханозерро (хукгаданро) шифо мебахшад; иллатҳои буғумҳо ва носурро дафъ менамояд.

Чигарашро сӯхта, бо равғани зайтун хамир карда, муттасил гузошта банданд, ханозерро таҳлил медиҳад; агар бо шароб хамир карда гузошта банданд, качии нохун ва доғҳои сафеди рӯи нохунро дафъ мекунад.

Равғанашро гузошта банданд, доғи аз захм ва реш боқимондаро барҳам медиҳад, чароҳатҳои узвҳои дарунии шикамро сиҳат мебахшад.

Саргини хари гиёҳхӯрро дар шароб як шабонарӯз тар карда, онро соф намуда биёшоманд, каждумгазидаро даво мешавад.

Агар мағзи сарашро бо равғани зайтун сиришта бимоланд, мӯй меруёнад ва онро дароз мекунад.

Дандони онро ба зери болишт бигузоранд, одамони бехобро хоб меоварад.

Сипурзашро занҳо бихӯранд, шири онҳоро зиёда мегардонад.

Хуни онро бимоланд, бавосирро дафъ мекунад.

Ширашро дар даҳан бигардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад. Агар инро биёшоманд, сурфаи гарми кӯхна, сил ва иллати дикро, ки баданро бағоят лоғар мегардонад, фоида дорад.

Мӯи думи онро дар шароб андохта, баъд он шаробро бинӯшанд, арбада меоварад.

Пешоби онро бар ҳар заврақ, ки бимоланд, ба он чо моҳиён бисьёр ҷамъ мешаванд.

Пӯсти пешонии онро ба гардани тифлони тарсончак биёвезанд, онҳо аз ин беморӣ начот меёбанд.

Ним грамм чирки гӯши онро ба тифлони гирьёнчак бихӯронанд, онҳоро аз гирья манъ мекунад.

Ҳакими асри якуми милод Ҷолинус гуфтааст, ки равғани онро се бор то чор маротиба бимоланд, донаи бавосирро меафтонад.

Агар каси каждумгазида назди хар рафта, ба гӯшаш бигӯяд, ки маро каждум газид, ҳар фукҳояшро

ба харакат меоварад, гӯё ки кавша мекарда бошад, дардаш сокин мегардад — ин ачиб аст.

Агар закари онро дар кӯзаи обнадида андохта, ба оташ гузоранд, ки кариб ба сӯхтан расад, баъд онро кӯфта, бо равғани зайтун сиришта, ба сар бимоланд, мӯй мерӯёнад ва онро дароз мекунад.

3. Кабутар

Ин мургест ба ҳама маълум, навъҳои хонагӣ ва ҳам саҳроӣ дорад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст. Вале мизочи саҳрояш гармтар ва хушктар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшти онро ба ҳар тарик, ки бошад, пухта бихӯранд, бемориҳои фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), каҷ шудани рӯй, ларзак, суст ва нотавон шудани узвҳоро шифо мебахшад. Хуни солим аз хӯрдани он ҳосил мешавад; истискои (водянкаи) обдор ва бодиро дафъ мекунад; баданро фарбеҳ мегардонад; гурда ва боҳро қавӣ месозад, манӣ ҳосил мекунад.

Сангдони нав кушташудаи онро аз олоиши дарунаш пок карда, кӯфта бихӯранд, таъсири захри морро аз бадан дур мекунад, агар газида бошад.

Бачаи кабутарро бе обу намак дар равғани кунҷид пухта бихӯранд, санги гурда ва хичакро ҳамон соат майда карда мерезонад.

Хунашро ба пешонӣ бимоланд, хуни биниро, ки аз пардаҳои мағзи сар меомада бошад, қатъ мекунад. Аз хуни хушки он ба андозаи бокило бихӯранд, инчунин хуни гармогарми онро ба чароҳати сар бимоланд ё бирезанд, агар чароҳат ба устухони сар расида бошад, дору мешавад.

Аз бачаи кабутари нав парбароварда парашро бикананд ва аз чои парканда хун таровиш мекунад. Ҳамон хунро дар чашм чаконанд, барои чароҳатҳои чашм, хун хоб рафтан, пардаеро, ки чашмро торик мегардонад, пардаи дудмонанди чашм ва шабкӯриро дору мебошад.

Мизочи саргинаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Инро аз 3,5 то 10,5 грамм дар як рӯз бихӯранд, ба-

рои ҳама навъҳои истиқо (водянка), ки аз сардӣ бошаф, шифо мебахшад; 10,5 грамми инро ба 7 грамм дорчини бихӯранд, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Саргинашро сӯхта, ба атрофи бинӣ бимоланд, дар манъ кардани хуни бинӣ назир надорад. Чун саргини онро сӯхта, намакашро чудо карда бигиранду бо оби турб фурӯ баранд, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Ин саргинро бо тухми кӯфтаи индов ва хардал (горчица) даромехта гузошта банданд, барои дарди сари кӯҳна, дарди нимсар, дарди паҳлу, дарди буғумҳо ва никрис дору мешавад; инро бо орди чав сиришта банданд, варамҳои сахтро таҳлил медиҳад; бо равғани зайтун хамир карда банданд, барои сӯхтагии оташ даво мебошад; бо сирко сиришта банданд, ханозерро (хукгарданро) таҳлил медиҳад; бо кӯфтаи тухми зағир даромехта барбанданд, пучакро мекафонад ва карахши захмҳоро меканад. Чун саргини кабутарро бо орди гандум ва оби гарм, камтар қатрон (дёготь) марҳам сохта, се шабонарӯз ба доғи пес гузошта банданд ва баъд бишӯянду аз нав ин амалро такрор намоянд, яъне марҳами нав сохта, се шабонарӯз гузошта банданд, дар бобати дафъ кардани пес бағоят пуртаъсир аст. Ин саргинро бо сирко хамир карда гузошта банданд, ширинчаҳо, ҳаман намуди истиқоро шифо мебахшад. Агар ин саргинро дар об чӯшонида, дар он об то ноф даромада нишинанд, пешоби бандшударо мекушояд, душвории шошиданро ислоҳ мекунад.

Равғанашро бимоланд, доғи решҳоро дафъ менамояд.

Сарашро бо пар ва мӯй сӯхта, ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, пардаеро, ки чашмро торик мекунад, торикии чашм ва шабкӯриро шифо мебахшад.

Чун шиками бачаи кабутарро шикофта, гармогарм ба чои каждумгазида бибанданд, захри онро кашида берун мекунад.

Мизочи тухми кабутар бисьёр гарм аст. Агар инро хом бихӯранд, шахшӯлӣ ва дурушти узвҳои даруни синаро ислоҳ мекунад, ранги рухсорро неку мегардонад. Агар инро кӯдакон бо асал бихӯранд, ба зудӣ ба сухан меоянд, яъне зуд забонашон бармеояд. Панҷ донаи ин тухмро бо равғани хук даромехта, ба закар

бимоланд, барои ба харакат овардани шахвати мардй бисьёр фоида мебахшад.

Захраи кабутарро чун дар чашм кашанд, зардоби дар гавхарак фуромада ва гули чашмро дафъ мекунад ва пардаеро, ки чашмро торик мекунад, низ дур менамояд.

Устухони соки пои кабутарро бисўзанд ва ос карда духтароне, ки бакорашон (дўшизагиашон) рафта бошад, аз таг бардоранд, бакорат аз нав барқарор мегардад — ин аз асрор аст.

Аммо агар бачаи кабутарро бо мудовамат бихўранд, иллати песро пайдо мекунад. Ҳамаи кабутархои сахрой ва ахлй ба одамони гарммизоч зарар доранд: дарди сар меоваранд, хунашонро месўзонанд. Қабоби бачаи кабутарро бо давохои гарм бардавом бихўранд, хунро месўзонад, иллати махавро пайдо мекунад. Дар ин мавридхо сиро бо оби гўраи ангур ё сирко, ё кашниз пухта бихўранд ва бо косниву бодиринги тару тоза истеъмол намоянд, ислохи зарар менамояд.

Касе, ки обила бароварда бошад, дар макони кабутарон муттасил сокин бошад, аз он беморй шифо меёбад. Агар ба кабутарон наздик зиндагонй ба сар баранд, аз бемориҳои вобаста ба майна, асабонй ва уфунй (сирояткунанда)-и монанди: фолич, сакта, субот (летаргия), саръи кўдакон (карахтй) ва тоун эмин мемонанд, инчунин иллати тарсончакй ва вайронии хаворо дафъ мекунад.

4. Кирми лойхўрак

Ин кирми дарози сурх аст, ки дар заминхои намнок пайдо мешавад ва дар вақтхои боридани борон ва рўзхои мавсимхои бахору тирамох аз замин берун меояд. Вақтхои дигар дар даруни хокхои намнок ва чимзор умр ба сар мебарад.

Мизочаш дар дарачаи якум гарм ва тар аст.

Хислатхои шифобахши он: 10,5 граммашро сонда, бо оби ангур биёшоманд, пешобро меронад; бо обгўшт, яъне бо шўрбои гўштии бо нахўд ва лўбиё пухта бошанд, бихўранд, бохро (пушти камарро) хеле қавй мегардонад. Инро дар равғани кунчид чўшонида бихўранд, дарди гулўи шадид ва сурфаи кўҳнаро давои хеле хуб мебошад. Агар инро бо равғани бодом якчо

кӯфта бихӯранд, чурра (дабба)-ро, ки шикам дарида, рӯдаҳо сӯи хояҳо фуромада бошанд, шифо мебахшад ва ҷои даридаи шикамро ба ҳам меоварад; инчунин инро занҳо бихӯранд, зоиданро осон мекунад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад; агар бо шароб бихӯранд, ранги баданро, ки аз зардпарвин зард гашта бошад, ҳамон соат ба ислоҳ меоварад.

Агар инро дар об ҷӯшонида, бо равғани ҳоз (ғоз) дар гӯш чакононд, дарди гӯшро таскин медиҳад.

Чун як миқдор кирми лойхӯракро ҷамъ намуда, бар он намак бипошанд, оберо, ки аз он чудо шавад, дар гӯш чакононд, дарди гӯшро таскин медиҳад.

Ин кирмро пачақ карда, гузошта банданд, варами забонро ва ҳалкро таҳлил медиҳад, рехта шудани назлаҳоро манъ мекунад.

Кирми лойхӯраки зиндаро кӯфта, ба асаби кандашуда гузошта банданд ва то се шабонарӯз накушоянд, онро пайваст ва сиҳат мекунад; инчунин бардавом гузошта банданд, ҷарохатҳои асабониро шифо мебахшад; бо гарди осиё ҳамир карда гузошта банданд, буғуми аз ҷои худ баромада бечогаштаро ба ҷои аслиаш ва ба ҳоли аслиаш меоварад; барои ҷоҳои зарбхӯрда ва латхӯрда бибанданд, ба ибро меоварад; агар инро бо равғани мағзи зардолу сиришта, ҳамин амалро бачо ованд, бавосирро шифо мебахшад.

Ин кирмро дар равғани зайтун пухта ва ё инро кӯфта бо зифт ва барги каду ҳамир карда бимоланд, барои калон кардани олоти мардӣ давои бисьёр пуртаъсир аст.

Кирми лойхӯракро бо шароб биёшоманд, пешоби бандшударо равон мекунад. Чун кирми лойхӯракро бо гамбуски саргингардон ва наботи зард бипазанду бимоланд, барои бавосир, хунравӣ ва кафидани макъад (махрачгоҳ) доруи бемисл мебошад.

Аз кирми лойхӯрак равған ҳам тайёр мекунанд: санъати тайёр карданаш ин аст. Кирми лойхӯракро ҳар кадар, ки хоханд, бигиранд, покиза бишӯянд, дар ду баробари вазни кирмҳо равғани кунҷиди тоза ё равғани зайтун андохта, бо оташи мулоим бичӯшонанд, то он ки кирмҳо сӯхта сиёҳ гарданд. Баъд соф намуда, равғанро ба кор баранд. (Агар маҳз дар равғани зайтун бипазанд, кувваташ муддатҳо нигоҳ дошта мешавад). Ин равғанро хоҳ бихӯранд ва ё бимоланд, барои аксари беморихои асабонӣ ва вобаста ба ҳола-

ти майна монанди: фолиҷ* (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), кач шудани рӯй, суст ва нотавон гаштани аъзо, дардхои буғумхо ва сурин, иркуннасо (радикулит), никрис (подагра), сустии олати таносул ва заифии пушти камар шифо мебахшад.

5. Фароштурук

Ин парандаи маълум аст.

Мизоҷи гӯшташ дар миёнаи дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: гӯшташро кабоб карда бихӯранд, гиреххои узвхои баданро мекушояд, зардпарвин ва беморихои сипурзро шифо мебахшад; санги хичакро майдо карда мерезонад. 4,5 грамм гӯшти хушки онро кӯфта бихӯранд, куввати чашмро зиёда мегардонад; 7 грамм гӯшти намакинии хушкашро бихӯранд, дарди гулӯро, ки сабабаш чамъ шудани хун дар мавзеъи халқ бошад, шифо мебахшад. Агар инро сӯхта, хокистарашро бо об даромехта, бо он об ғарғара кунанд, барои дарди гулӯи мазкур даво мебошад ва хаман беморихои ғадудхои бодомшакли халкро дафъ мекунад. Агар ин хокистарро бо асал даромехта, ё сӯхтаи онро бо асал даромехта, бардавом ба ком бимоланд, низ хамин таъсирро дорад.

Бачаашро сӯхта, соида, бо хунаш сиришта, ба чашм бимоланд, куввати бинои чашмро меафзояд.

Мағзи сарашро бо асал сиришта ё саргинаш ва ё хокистари онро бо асал даромехта, ба чашм кашанд, ба гавхараки чашм фуромадани обро, ки дар ибтидо бошад, шифо мебахшад; кӯтури чашм, сурхии он ва нохунаки чашмро шифо мешавад. Хамчунин хуни гармогарми он ва саргинаш бағоят поккунанда мебошад, барои некунии ранги рухсор ва дафъ кардани доғи сафеди пӯст хеле даво хубест, инчунин пӯстро аз доғхои дигар пок мегардонад. Агар бо захраи гов даромехта бимоланд, мӯи сиёхро сафед менамояд.

Чун чанд рӯз хар рӯз 4,5 грамм хокистари ошьёни фароштурукро занхо бихӯранд, душворихои зоиданро осон мекунад.

Захраи онро дар бинӣ чакснанд, мӯи сар ва ришро сиёх мекунад.

Чашмхои онро бо равғани занбак (савсани сафед)

ё равғани савсани кӯҳӣ даромехта, ба нофи занон бимоланд, душвории зоиданро осон мегардонад.

Фароштурук дар як сол ду бор бача меоварад. Агар шиками бачаи якум баровардан онро чок кунанд, сангреза аз он зоҳир мегардад: яке якранг ва дигаре гуногунранг. Сангрезаи якранги онро дар пӯсти гӯсола, ки дар вақти зоида шуданаш бадани он ба замин нарасида бошад, дар даст муаллақ бардошта сарашро бибурранду пӯсташро чудо карда бигиранд ва дар он пӯст он сангрезаро баста, дар гардан ва бозуи гирифтори иллати саръ (припадка) банданд, аз он иллат начот меёбад. Ва санги гуногунранги мазкурро дар харири сафед печонида, бо худ нигоҳ доранд, мартабаи баланд ва бениёзиро соҳиб мегарданд.

Ба кавле чун бачаи онро бо заъфарон ва дигар ранги зард ранг кунанд, ки дар вақти ранг кардан модар ва падари ӯ набинанд, барои дафъи зардии ранги бачаи худ санги зардпарвинро ба ошьёнаш меоваранд. Он санг барои иллати зардпарвин дору мебошад.

Чун сари фароштуруки нар ва мода — ҳар дуро бо оташ сӯхта, дар шароби мардуме, ки шароб мехӯранд, андозанд, он шароб маст намекунад.

Тайёр кардани равғани занбақ ин тавр аст. Гулҳои савсани сафедро дар зарфе, ки дар он равғани кунҷиди тоза ё равғани зайтун рехта бошанд, пур карда, ба офтоб мегузоранд. Баъд аз як ҳафта ранги гул мепарад, он гулро фишурда дафъ карда, аз гули нав пур менамоянд. Ҳамин тавр то чор-панҷ мартаба гулро иваз мекунанд. Баъд гулро фишурда дур мегардонанд — ин равғани занбақ аст. Занбақ — савсани сафедро мегӯянд.

6. Шабпарак

Ин ҷонварро бинобар он, ки рӯзона парвоз намекунад, саҳван кӯршабпарак меноманд. Инро ҳама медонанд.

Мизоҷаш дар дараҷаи саввум гарм ва дар чорум хушк аст. Гармии гӯшташ камтар аст аз ҳарорати саргини он.

Хислатҳои шифобахши он: онро шӯрбо карда бихӯранд, ахлоти нодаркор ва инчунин зардобро бо исҳол аз бадан дафъ мекунад, истиско (водянка) ва дарди

суринро шифо мебахшад. Агар онро дар равғани зайтун муҳарро пухта бихӯранд, иллатҳои фолиҷ, ларзак, дардҳои буғумҳо, дарди пушт ва никрисро (подаграро) ба ибро меоварад, варамҳои сардро таҳлил медихад; агар дар равғани кунҷид ҳамон тавр пухта, батакрор бимоланд, иркуннасоро шифо мебахшад.

Гӯшти онро дар равғани занбақ ё дар равғани савсани кӯҳӣ дар деги чӯян ё мис ба ҳадде бипазанд, ки равған хушк шавад ва аз нав равған андохта бипазанд, то шабпарак муҳарро гардад. Баъд равғанро соф намуда бимоланд, барои фолиҷи қадим, ларзак, ҷамкӯтаҳӣ, никрис, дарди аъзо, манъи рехтани мӯй дорӯи ачиб мебошад; ва агар инро занҳо ба пистони худ бимоланд, намегузорад, ки онҳо калон шаванд. Агар ин шабпаракро дар об муҳарро пухта, ба закар бимоланд, пешоби бандшударо мекушояд. Он обро, ки шабпарак пухта шудааст, дар сӯрохи закар батакрор бичаконанд ва ё дар он об даромада нишинанд, фолиҷ ва сусту нотавон гаштани аъзоро шифо мебахшад.

Мағзи сари онро дар оби пиёз ҳал карда, ба чашм кашанд, оби дар гавҳарак фуромадаро дафъ ва чашмро бино мегардонад; агар инро бо асал сиришта бимоланд, гули чашмро нест мекунад.

Хуни онро ба зери нофи тифлон бимоланд, ба он ҷо мӯй намерӯяд, агар ба пистони духтарон бимоланд, пистон бисьёр бузург намегардад. Агар ин хунро ба чашм бимоланд, пардаи ба он афтодаро, ки чашмро торик мекунад, дафъ менамояд.

Шабпаракро сӯхта, хокистарашро чун сурма ба чашм кашанд, чашмро тез ва гули дар он афтодаро дафъ мекунад. Агар ин хокистарро дар шароб андозанд, нӯшандагонаш маст намегарданд.

Захраи онро занҳо ба андоми шарми худ бимоланд, душворини зоиданро бархам медихад, яъне зоишро дархол осон мекунад.

Агар майнаи онро ба зери по бимоланд, куввати пушти камарро (бохро) бармеангезад.

Мизочи саргинаш бисьёр гарм ва хушк то дарачаи чорум мерасад. Агар инро ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, гули чашмро дафъ мекунад. Агар онро ба шукуфаҳои пӯст бимоланд, онҳоро дур менамояд.

Шири шабпарак низ дар мизоҷ бисьёр гарм аст ва поккунандаи доғҳо мебошад. Агар аз ин 4,5 грамм бихӯранд, ҳалок мекунад, яъне мекушад. Як грамми

инро бихӯранд, санги гурда ва ҳичакро (пешобдонро) майдо карда мерезонад.

Дар болои ошьёни онҳо чизи сафеди сахт ёфт мешавад ба миқдори банди ангуште (баъзан калонтар ва баъзан хурдтар аз он) монанди ишхор, вале сафедтар аз он, сӯрохдор, яъне ковокдор. Агар инро ос карда бимоланд, озаххоро хушк мекунад ва мӯйро чун тарошидашуда аз пӯсти бадан чудо мекунад, вале пӯстро захмин месозад.

Пешоби ин ҷонвар низ мизоҷ ва хислати ширӣ онро дорост, моддаҳои сахт ва ғафси баданро мегудозад. Агар онро ба чашм бикашанд, гули чашмро дафъ мекунад. Инчунин ширааш ҳам гули чашм ва нохунакки чашмро дур менамояд. Вале ин ҳар ду ба чашм зарар низ мекунад. Бинобар ҳамин аз истеъмолашон ба чашм, бехтар аст, ки худдорӣ намоянд.

Агар нафаҳмонда сари онро ба зери болини касе бигузоранд, он шахсро хоб намебарад. Инчунин чашм ва дили он ҳам ҳамчунин таъсирро дорад.

Агар дар бурҷи (ҷойгахи) кабутарон сари онро дафн намоянд, ба он ҷо кабутарони бисьёр ҷамъ мешаванд. Агар инро дар сӯрохи муш гузоранд, ҳамаи мушон аз он хона мегурезанд.

Дилашро ба гардани худ овезанд, барои харакати ҷимоъ ёрӣ медиҳад.

Мағзи сари онро бар закар бимоланд, онро кавӣ мегардонад.

7. Лаклак

Ин парандаи калонҷусса, гардану по ва нӯли дароз дорад, ки ба ҳама маълум мебошад. Аз чӯбмайда ва хорҳои шахшӯл барои муҳофазати бачаҳои худ ошьёни месозад. Азбаски душмани бачаҳои он мор аст, худаш морро мехӯрад. Бинобар он, ки хӯрокаш аз ҷонварони номарғуб аст, гӯшташ бадбӯ мебошад.

Мизоҷаш дар охири дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшташро бихӯранд, барои иллати фолиҷ, кач шудани рӯй, карахтӣ, бодҳои ғализ, чӣ гирифтани сардӣ дар узвҳои бадан, сустии боҳ (пушти камар), захрҳои ҷонварони газанда даво мебошад. Хӯрдани гӯшти бачааш бехтар аз гӯшти лаклаки калон аст.

Гӯшти лаклак ба одамони гарммизоҷ зарар мекунад. Дар ин ҳолат равғани кунҷид бихӯранд ё онро бо сирко, карафс, кашнизи бисьёр, равғани зайтун ва равғани бодом пухта бихӯранд, зарараш ислоҳ меёбад, вале аз болои гӯшти лаклак шароб ва май набояд ошоманд.

Тухми он барои табобат дар аксар ҳолат аз гӯшти он кавитар аст.

Заҳраи онро ба чашм бикашанд, шабкӯриро дафъ мекунад.

Ҳунашро бимоланд, доғи сафеди пӯстро нест месозад. Агар инро бо сирко даромехта хоҳ бимоланд ва ё гузошта банданд, ҳамин таъсирро дорад.

Саргинашро гузошта банданд, доғи сафеди пӯст, доғҳои кунҷидак ва дигар доғҳоро аз пӯст дафъ месозад. Инро бо тухмаш якчо карда бимоланд, мӯйро сиёҳ мегардонад, иллати саръро дафъ менамояд.

8. Кӯрмуш

Ин ҷонвари бадбӯ, бечашм, дум ва похои он аз ин узвҳои муш кӯчактар, хокистарирант, вале ба қавле чашми он дар зери пӯсташ ҷой гирифтааст. Дар заминҳои намнок мешавад, пайваста заминро сӯрох мекунад ва решахои гиёҳ ва дарахтонро мехӯрад, хусусан қисми заминӣ — пиёзи гандано ва пиёзро дӯст медорад, ки бихӯрад. Агар гандано ва пиёзро ба дахани сӯрохаш бигузоранд, ба бӯи он берун меояд.

Мизочаш бағоят гарм ва хушк, аз чинси заҳрҳои қаттол аст.

Хислатҳои шифобахши он: хуни тарафи дунболаи онро бимоланд, гули чашмро дафъ мекунад ва пӯсти баданро аз доғҳои гуногун пок менамояд, хатто холро ҳам бармедорад, ҳанозерро (хукгарданро) таҳлил медиҳад.

Мағзи сари онро бо равғани гулисурх даромехта бимоланд, хуни биниро ва хунравиро аз ҳар мавзеъ, ки бошад, қатъ мекунад, варамҳо ва ҳанозерро таҳлил медиҳад; барои нест кардани доғҳои пес, доғи сафед, шукуфаи пӯст, доғи кунҷидак ва ҳар чӣ аз бадан бароянд, давои бехамто мебошад. Хунаш ҳам чунин таъсир дорад.

Сари онро сӯхта, бо зоки сафед ос карда, чун дар

гӯш ё дар бинӣ гузоранд — ҳар дуро, ки бадбӯ бошад, бӯи бадашро дафъ менамояд; агар ба гардани бемори таби дурӯздармиён банданд, аз иллат шифо меёбад. Инро бимоланд, барои дарди сар даво мебошад.

Сари кӯрмушро сӯзонида, худро ба дудаш бидоранд, душвории шошиданро ба ибро меоварад.

Заҳраи онро бо оби решаи юнучка даромехта, дар бинӣ резанд, кач шудани рӯйро сиҳат мебахшад.

Лаби болои онро ба худ овезанд, таби дурӯздармиён ва саръро шифо мебахшад, дандони тифлон ба осонӣ мебарояд.

Дандони онро ба миёни мардуми пурозор партоянд, зуд ҳамаи сиҳо пароканда мегарданд, инчунин равғани онро дар оташ андозанд, ҳамин тавр ҳодиса рӯй медиҳад.

9. Хук

Ин ҳайвон ҳам аҳлӣ ва ҳам ваҳшӣ низ мебошад. Гӯшташ ширин, монанди гӯшти инсон аст. Пеш аз пайдоиши мазҳаби ислом точикон гӯшти онро мехӯрданд ва дар бозорҳо фурӯхта мешуд. Баъд дини ислом онро ҳаром ҳукм кард ва хӯрдан, инчунин фурӯхту харидаш манъ гардид.

Мизочаш дар аввали дарачаи дуввум гарм ва дар дарачаи саввум тар аст.

Хислатҳои шифобахши он; агар инро бихӯранд, гирехҳои узвҳоро мекушояд, баданро фарбеҳ месозад, барои мизочи инсон мувофиқтарин гӯшт аст, ҳаман он баъд аз ҳазм ёфтан чузъи бадан мегардад, ба қавле дар бадан хилти (моддаи) ғафс пайдо мекунад, ҳирси шадидро ба амал ва дарди давомнок меоварад, ба иллати филпо, ки пойҳои одамӣ монанди пойҳои фил ғафс мегарданд, гирифтор менамояд; бинобар тарии мизочаш дар буғумҳо дард пайдо мекунад; ақлро паст месозад, мурувватро нест мекунад, яъне камҳиммат мегардонад; ғайратро суст менамояд. Ҳаман ин хислатҳои бадашро шароб нӯшидан, шакар ва канд ошомидан ба ислоҳ меоварад.

Ҳангоми истеъмоли гӯшти хук бояд сирну соли кас, меъёр ва миқдори хӯрданаш, инчунин мизочи хӯранда риоя карда шавад. Яъне ба кӯдакон ва чавонон, азбаски мизочи онон тари баланд аст, зарар дорад, зеро

мизочи кӯдакон ва чавонон аксар ба тарӣ моил мебошад, тармизочон бояд инро нахуранд ва дигарҳо низ миқдори бисьёр истеъмол нафармоянд ва ғайра.

Бучулаки пои онро орд барин кӯфта, 9 грамми онро бо шароб бихӯранд, барои газидани чонварони заҳрнок дору мебошад. Агар ин ордакро бо асал хамир сохта, гузошта банданд, доғи песро дафъ мекунад — ин озмуда шудааст; 4,5 грамми онро ба дарачае сафед шудан сӯхта бихӯранд, дард ва бодҳои рӯдаҳоро, ки кӯҳна шуда бошанд, дафъ мекунад.

Пешоби хуки ваҳширо бинӯшанд, санги хичакро (пешобдонро) майда карда мерезонад. Пешобашро бимоланд, доғи кунчидакро аз пӯст пок мекунад; бо сирко даромехта бимоланд ё дар даҳан бигардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад. Агар инро бо ҳазориспанд чӯшонида, бо он узви карахтро бишӯянд, ба ҳис меоварад, яъне шифо мебахшад.

Чун зираро як шабонарӯз дар пешоби хукбача тар карда, баъд онро бароварда хушк намуда, маҳин кӯфта, ҳар рӯз мувофики бардошти мизоч аз ин тановул намоянд, ба иллати истисқо (водянка) фоида дорад. Инро бо пешоби одамӣ даромехта, бемори таби дурӯздармиён доштаро поҳо бишӯянд, шифо мебахшад.

Саргини хушки онро бо об ё бо шароб бихӯранд, хун қай карданро, ки он хун аз даруни сина меомада бошад, дафъ мекунад, дарди паҳлуро шифо мебахшад.

Саргини онро бо сирко хамир сохта, гузошта банданд, сустии мушакҳоро ба ибро меоварад; бо муми занбӯри асал ва равған якҷо омехта гузошта банданд, асабҳои печидаро рост мегардонад.

Захран онро чаконанд, реш ва захмхои даруни гӯшро сиҳат мекунад; агар инро бар бавосир бимоланд, онро дафъ месозад; бо асал ва мурчи кӯфта хамир сохта, бимоланд, мӯи сари калро меруёнад.

Бо равғанаш хукна (клизма) кунанд, иллатҳои рӯдаҳоро дафъ мекунад.

Чарбиашро ба зери ноф гузошта банданд, дардҳои бачадон ва мақъадро таскин медиҳад, сӯхтагии оташ ва сармозадагиро шифо медихад.

Равғани кӯҳнашудаи онро бихӯранд, дарунро мулоим ва гарм мегардонад. Равғани онро бо шароб шуста, ба оҳак ё хокистар даромехта гузошта банданд, варамҳои гарм ва варамҳои пардаҳои даруни синаро таҳлил медиҳад.

Хакими машхури асри якуми милод Ҷолинус гуфтааст, ки мӯмиёро дар равғани бенамаки он ҳал карда, дар гӯш чаконанд, карии гӯшро, хатто агарчи модарзод бошад, шифо мебахшад.

Равғани онро ба узвҳои чингакшуда бимоланд, онҳоро ба ибро меоварад; агар муттасил бимоланд, барои пучак ва ханозер (хукгардан) дору мешавад.

Хуни хук дар хама бобат монанди хуни инсон аст. Агар инро бимоланд, пистони бузурги занҳоро кӯчак мегардонад, шир дар пистон шах шуда бошад, таҳлил медихад ва инчунин варамҳоро мегардонад.

Устухони сӯхтаи онро ос карда, бар бавосир бимоланд, онро сихат мебахшад.

Сумашро сӯхта, ос карда, бихӯранд, беихтиёр равон шудани пешобро ба ислоҳ меоварад.

Мӯяшро бо муми нефт якчо сӯхта, бо равғани гулисурх даромехта бимоланд, захмҳои бедаворо шифо мебахшад.

Аз пӯсти хук пашшаҳо мегурезанд.

10. Гамбуски саргин

Ин чонварест гуногун, болдор ва бебол, калон ва майда — хама сиёҳ мебошанд. Дар пои деворҳо, хокрӯбахо ва саргин маком дорад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: агар ин чонварро як шаб дар об тар карда, баъд он обро бинӯшанд, ахлоти меъда, рӯдахо ва чигарро бо исхол дафъ мекунад, истискоро шифо мебахшад.

Онро пачак карда, ба чои каждумгазида гузошта банданд, захри онро дафъ мекунад. Қисми дунболаи онро канда, баъд онро бифишоранд, аз он рутубат зохир мешавад, ин рутубатро ба чашм кашанд, чашмро кавй мегардонад, пардаи дар он афтодаро, ки чашмро торик месозад, дафъ мекунад.

Табиб Юнус гуфтааст, ки гамбуски саргин, ки дар хокистари гиёҳи тугмачагул пайдо шавад, онро кӯфта, ба чашм кашанд, дарди чашмро шифо мебахшад; ва боз гуфтааст, ки чун пардаи акиби сари онро бардоранд, рутубате, ки зохир шавад монанди афьюн, ба кадри 14 грамм дар садафе бигиранд ва онро фатилаи борики лоики сӯрохи закар сохта, он фатиларо ба

он рутубат олонда, дар сӯрохи закар гузоранд, боқиро бе зери ноф, каши рон, хоя ва атрофи он бимоланд, хамон дам пешоби бастаро мекушояд. Ин рутубатро ба чашм кашанд, пардаи торикиовари чашмро дафъ мекунад ва торикии чашмро шифо мебахшад.

Гамбуски саргинро кӯфта гузошта банданд, захм ва реши соқи пойро дафъ мекунад.

Равғани зайтунеро, ки дар он гамбуски саргин чӯшонида шуда бошад, нимгарм дар гӯш чаконанд, дарди онро хамон соат таскин медиҳад; агар ин равғанро бимоланд, ханозер ва бавосирро таҳлил медиҳад.

Ин гамбускро дар найча андохта, ба рони зан бибанданд, душвории зоиданро осон мекунад.

Чун ин қонварро дар гули сурх гузоранд, гул пажмурда мегардад ва худаш мемирад ва онро дар саргин дафн кунанд, аз нав зинда мешавад.

Агар сари онро дар бурчи кабутарон гузоранд, кабутарон ба он қо қамъ мешаванд.

11. Хирс

Ин ҳайвони маълум аст.

Мизоҷаш гарм ва тариаш бисьёр аст, вале мизоҷи хирси пир хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: захраи он гирехҳои баданро бошиддат кушоянда аст. Ним граммашро бо асал бихӯранд, иллати саръро шифо мебахшад; бо сиркоасал, асал ва мурч бихӯранд, дарди ҷигареро, ки аз сардӣ бошад, сиҳат мекунад; истисқои лахмӣ ва обиро ба ибро меоварад; ду граммашро бихӯранд, қулинҷи ҷунбандаро (подвижной колитро) шифо мебахшад. Агар захраи хирсро бо асал ва оби бодьён (арпабодиён) даромехта, ба чашм кашанд, чашмро қавӣ ва гули дар он афтодаро дафъ мекунад, мижаҳои рехтаро аз нав меруёнад.

Агар инро бо асал ва мурчи кӯфтагӣ даромехта, хар рӯз як мартаба то панҷ рӯз бимоланд, решхои хӯранда ва сабӯсаки сарро дафъ мекунад, инчунин ба сар мӯй меруёнад.

Ширдони бачаи хирсро, ки ҳанӯз ба ғайр аз шир чизи дигар нахӯрда бошад, панирмояи хирс меноманд. Агар инро бихӯранд, баданро фарбеҳ мекунад. 4,5 грамм аз он бихӯранд, саръро, ки сабабаш қамъ шу-

дани балғам дар мағзи сар бошад, шифо мебахшад. Агар дар милки чашм мӯи чаппа рӯида бошад ва дар чашм бихалад, онро баъд аз кандан инро ба чашм кашанд, дигар мӯй намерӯяд. Агар инро ба ҳар чои бадан бимоланд, рӯидани мӯйро дар он ҷо манъ мекунад; бар пучак бимоланд, ба зудӣ онро мепазонад.

Мизочи равғанаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Агар инро гузошта банданд, дарди кӯхнаи бугумҳоро бартараф мекунад, асабҳо ва узвҳои шахшударо мулоим мегардонад, агар ягон устухон бечо шуда ё шикаста бошад, бечоро бачо меоварад ва шикастаро пайваст мекунад, латхӯрдаи узвҳоро ислоҳ менамояд; ба сина гузошта банданд, сурфаеро, ки аз хушкӣ бошад, шифо мебахшад. Ба доғи пес ва гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш гузошта банданд, шифо мебахшад.

Равғани хирсро дар вақти зонда шуданашон бар бадани тифлон бимоланд, онҳо аз ҳаман ҳодисоти зарарноки табиат эмин мешаванд.

Чун дарунн анорро тамоман холӣ карда, равғани хирс ва равғани зайтун баробарвазн дар он андохта, ба оташ гузошта гарм намуда бимоланд, барои рӯёнидани мӯи абрӯ доруи хубест; ба гирдак-гирдак мӯйрехта сар ва риш, бавоснр, носур ва саъфа (ширинча) дору мешавад.

Мизочи пӯсташ бисьёр хушк аст. Агар бар он бардавом бишинанд, фолиҷ, никриси тармизочон ва бемории аъзошиканиро шифо мебахшад.

Чун хояи онро чок карда, кӯфтан мозу ва татум ба он пур намуда, хушк кунанд, баъд сонда бихӯранд, исҳолро басуръат манъ мекунад.

Саргинашро гузошта банданд, варамҳо ва дарди гулӯи шадидро, ки аз чамъ шудани хун сар зада бошад, тахлил меиҳад. Агар инро бихӯранд, дарди рӯдаҳоро дафъ мекунад.

Мӯяшро бисӯзанд, аз дуд ва бӯи он ҷонвароии зарарнок мегурезанд.

Чашми рости онро ба худ биёвезанд, ҷонвароии вахшӣ аз он кас мегурезанд. Агар ҳар ду чашми онро дар латта баста, ба гардани бемор биёвезанд, таби дурӯздармиёнро шифо мебахшад.

12. Мурги хонагӣ

Ин маълум аст.

Мизочи мурғи ҷавони фарбеҳ дар дараҷаи якум гарм ва дар тарӣ мӯътадил, вале дар мурғчӯча тарӣ бисьёртар аст. Ҳарорат, яъне гармии мизочи хурӯс нисбат ба мокиён камтар ва хушкии он зиёдтар аст, вале хурӯсчӯча дар мизоҷ мӯътадили моил ба тарӣ мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: Гӯшти инро мухарро пухта бихӯранд, ғизояташ бисьёр, хӯроки сабуктар назар ба дигар мурғон ва хуни солим аз он пайдо мешавад; акл ва маниро зиёда мегардонад; агар мухарро пухта нашавад, зидди хислатҳои номбурдаро дорад.

Гӯшти хурӯси солхӯрдаро бо нахӯду лӯбиё пухта бихӯранд, моддахои ғафсро таҳлил медиҳад, дарунро мулоим мекунад, моддаи савдоро аз бадан хориҷ менамояд, барои иллати қулинҷ, ки варам ва дарди рӯдахои ғафс аст, шифо мебахшад. Бехтараш он, ки хурӯси пирро кушта, дар об бисьёр бичӯшонанд, то он ки мухарро гардад, баъд онро нимгарм бихӯранд, моддаҳои савдовиро ихроҷ мекунад.

Чӯчамурғро шӯрбо карда бихӯранд, барои одамони заифбадан ва нимҷон, инчунин меъдаашон тафс дошта бошад ва ба табҳои сафровӣ мувофиқ аст; барои мӯътадил гардонидани миқдори моддаҳои нодаркор, мулоим кардани дарун, бо мудовамат бихӯранд, ғизои бисьёр хуб мебошад.

Қавле мавҷуд аст, ки гӯшти чӯҷаи мокиён моддахои нодаркори баданро ронда хориҷ мегардонад, вале гӯшти мурғи мокиён онхоро нигоҳ медорад.

Хурӯси пирро бисьёр давонида, хаста гардонида, кушта, чизҳои даруни шикамашро дур сохта, намак карда, аз гиёҳи шибит пур намуда, бо оби бисьёр бичӯшонанд, то он ки обаш ба миқдори даркорӣ бимонад. Баъд шаб дар зери осмон гузоранд, субҳ онро бихӯранд, моддахои нави даруни чигарро, ки ғафс гашта бошанд, бо исҳол дафъ мегардонад; барои табҳо, дарди шуш, ки кӯхна шуда бошад, барои ларзак, дамкӯтаҳӣ, дарди буғумҳо, бардамидани меъда, беҳад нармии узвҳо ва қулинҷ даво мебошад ва захрҳои хӯрдашударо дафъ мегардонад. Баъзеҳо ҳангоми пухтани ин карами тоҷикӣ ё тухми махсар, ё шибит ва ё ҳар серо изофа менамоянд — ин қавитар аст дар бобати давои

мазкура, инчунин барои дафъ кардани балғам пурзӯртар мебошад.

Гӯшти хурӯси чавон маниро зиёда ва соф мекунад, ранги рухсор ва овозро пор ва равшан мегардонад. Аз они хурӯсчӯча барои одамони камкуввати нав аз беморӣ хеста, инчунин барои бемориҳои гарммизоҷ мувофиқ аст дар бобати фарбеҳ кардани бадан, дур намудани лоғарӣ, соф кардани ранги рӯй ва овоз, зиёда гардонидани чавхари майна, фаҳм ва манӣ, дафъ кардани хаёлҳои вайдон ва фикрҳои бад давои хуб мебошад. Агар инро бо равғани нав пухта бихӯранд, сурфаи хушкро шифо мебахшад. Гӯшти инро шӯрбо пухта, ҳар рӯз як порчаи онро то як хафта бо ноннреза бихӯранд, зардии рухсораро, ки сабабаш маълум набошад, ислоҳ мекунад. Агар инро кабоб карда бихӯранд, одати гил, хок ва дигар чизҳои радди хӯрданро ислоҳ менамояд, барои меъдаи тармизоҷ мувофиқ аст.

Ҷигари мурғ сергизост, дерҳазм ва агар ҳазм ёбад, баданро фарбеҳ мекунад.

Мизочи мағзи сараш дар гармӣ мӯътадил ва рутубати часпак дорад. Инро хом бо шароб бихӯранд, захри чонварон, хун кай кардан ва хуни бинироро, ки аз пардаҳои майна меомада бошад, дафъ мекунад. Агар пухта бихӯранд, чавхари майнаро зиёд мегардонад, қуввати тафаккурро афзун месозад, зеҳниро тез ва овозро соф мекунад, вале агар инро бардавом бихӯранд, касро аҳмак мегардонад.

Равғанашро бихӯранд, сахтиҳои баданро мулоим мекунад, моддаи савдоро ихроҷ менамояд. Ва агар инро нимгарм ба сар бимоланд, молихулиё (меланхолия)-ро шифо мебахшад; ширинча, кафидагӣ ва барои ҳаман бемориҳои аз хушкӣ баамаломада нафъи ачиб дорад, хусусан се мартаба паси ҳам бимоланд, билкулл шифо мебахшад.

Мурғи мокиёнро камаш 12 рӯз бо тухми маҳсар парастор намуда, баъд кушта, пухта бихӯранд, барои махави нав дору мешавад.

Чун пардаи миёни сангдони хурӯсро хушк карда, сонда бо шароб бихӯранд, дарди меъда ва сустии, яъне пеш фуромадани меъдаро ва вайрон шудани фсъли онро дафъ мекунад.

Хояи хурӯсро хушк карда, кӯфта, бо зардаи тухми мурғи нимпухта бихӯранд, барои кавӣ гардонидани пушти камар (боҳ) бисьёр пуртаъсир аст. Агар онро

бо равғани савсани сафед ё равғани савсани кӯҳӣ даромехта, ба зери ноф, кунҷи рон гузошта банданд, олати мардиро серхаракат мегардонад.

Хурӯсро дар фасли баҳор кушта, ҳама чизҳои дарунашро ба ғайр аз хояҳояш, бароваранд ва дар шиками он намак пур карда, дар соя хушк намоянд. Баъд хамаашро бикӯбанду дар шиша нигоҳ доранд, вақти ҳоҷат камеро аз ин талқон бо шири гови навдӯшида бихӯранд, бохро хеле қавӣ мегардонад.

Хуни хурӯс ва мурғро биёшоманд ва хушккардаи онро дар биниҳ бирезанд, хуни биниро қатъ мекунад. Хуни боли онро, ки нав сиҳпар гашта бошад, бичаконанд, гули чашмро дафъ мекунад.

Устухони мурғи сиёҳро бо ҳамвазни он чӯби ток — ҳар дуро якҷо сӯхта, ос карда бипошанд ё бо муми занбӯри асал сиришта, аз таг бардоранд, агар дӯшизаги, яъне бакорати духтар рафта бошад, аз нав бокира (дӯшиза) мегарданд — ин аз асрор аст.

Сангро, ки дар даруни мурғ пайдо мешавад, кӯфта бихӯранд, сангҳои гурда ва хичакро (пешобдонро) майда карда мерезонад.

Саргини мурғ тунд ва поккунанда аст. Агар аз он 4,5 граммашро бо шароб ва ё бо сирко бихӯранд, кулинҷро (колитро) дафъ мекунад, захри занбӯругҳоро нобуд мегардонад. Агар тари онро гузошта банданд, дағи сафеди пӯст ва песро шифо мебахшад ва дигар доғҳои пӯстро пок мекунад. Саргини хурӯсро бо сирко хамир карда, гузошта банданд, барои саги девона газида нафъ дорад, хусусан саргини мурғеро, ки бо ғизоҳои сара парвариш карда бошанд, дар ин амал қавитар таъсир дорад.

Яке аз хусусиятҳои мурғ чунин аст, ки агар шиками онро чок карда, гармогарм ба мавзеъи газидаи чонвароии захрнок ва мор бибанданд, ҳамаи он захрҳоро ба худ мекашад, агар мурғ хунук шавад, дигарашро хамон тавр карда банданд. Агар ин тавр ба сари бемори сарсом (менингит) бибанданд, ҳушьёр мешавад. Хосияти дигараш чунин аст, ки пардаи макъади зиндаи онро тамоман канда партофта, худашро ба чои моргазида бигузоранд, захрро ба худ мекашад ва мемирад. Пас мурғи дигарро ҳамон тавр ба чои он бигузоранд ва хамчунин амал кунанд, то моргазида сиҳат ёбад.

Гӯшти мурғро бо шир, чуғрот, чакка, панир, дӯғ ва

дигар маҳсулоти ширӣ бихӯранд, иллати қулинчро пайдо мекунад ва агар бардавом бихӯранд, ба иллати никрис (подагра) ва инчунин ба бавосир гирифтор менамояд. Дар ин маврид давоҳои гарммизоҷ, шароб, оби ангури чӯшонидаро бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд. Агар ба одамони гарммизоҷ ин ҳодиса рӯй диҳад, сиканҷабин (сиркоасал) биёшоманд, кифоя аст.

13. Кирмак

Ин кирми пилла аст, ки ҳамаи мо бо он шиносем.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: 10,5 грамм кирмаки хушккардаро кӯфта бихӯранд, дилтапак (дилбозиро) шифо мебахшад; ҳар рӯз 10,5 грамм кӯфтаи хушки онро бо шӯрбои гандум то чанд рӯз бихӯранд, баданро фарбеҳ мегардонад, ранги рӯйро неку месозад, боҳро (пушти камарро) қувват мебахшад.

Кирмакро дар равғани кунҷид пухта, гузошта банданд, дарди гулӯи шадидро шифо мебахшад, варамҳои дигареро ҳам, ки аз сардӣ бошанд, таҳлил медиҳад.

Кирмакро ба гардани мурғ биёвезанд, он мурғ бисьёр фарбеҳ мегардад. Хӯрдани гӯшти он мурғ баданро фарбеҳ мекунад, боҳро қувват мебахшад.

Ҳокистари кирмакро бипошанд, рутубати захмҳоро хушк мегардонад ва даҳани онҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад; агар гузошта банданд, доғҳои гуногуни пӯстро дафъ мекунад.

Як адади кирмаки калонро дар латтаи арғувонӣ баста, ба худ биёвезанд, табро дафъ мекунад.

14. Магас

Ин яке аз ҳашаротҳои парвозкунанда аст: хурд ва калон мешавад. Қалони онро хармагас меноманд. Дар ранг онҳо гуногунанд: сиёҳ, сабз ва зард. Беҳтарини ҳамаи онҳо барои табобат магаси сиёҳ аст, баъд аз он навъи сабзаш мебошад. Бадтарини ҳама — зарди он аст ва он безаҳр намебошад.

Мизочи магас дар дарачаи якум гарм ва тар аст. Хислатхои шифобахши он: агар онро бо шароб бихўранд, зоидани занхоро осон мекунад.

Чун хармагасро дошта, сари онро дур намуда, ба гавмижаи чашм бо мудовамат бимоланд, онро дафъ мекунад. Агар ба чои газидаи занбўр бакувват бимоланд, дардашро таскин медиҳад ва захрашро ҳам мекашад.

Магаси майда ё калони онро бо зардаи тухми мурғ маҳин соида, гузошта банданд, дарди чашмро таскин медиҳад ва гўшти зоидаи онро батаҳлил мебарад (агар сахт нашуда бошад). Агар инро ба гирдак-гирдак мўйрехтаи сар ва риш башиддат ва бардавом бимоланд, мўй мерўёнад, вале батанхой бимоланд, варами чашмро таҳлил медиҳад.

Табиб Муҳаммад бинни Аҳмад гуфтааст, ки хўрдани магасро хоҳ хом ва хоҳ пухта бошад, ҳиндухо барои кувват бахшидани чашм ва дафъ кардани ҳаваи офатҳои он озмуданд.

Сари магаси сабзро дар сўрохи закар гузоранд, он закарро башиддат ба ҳаракат меоварад.

Саргини магасро чун бо об ва асал бинўшанд, барои дафъ кардани дарди рўдахо, кулинҷ (колит) ва дарди гулўи шадид озмуда шудааст.

Ҳаким Бағдодй навиштааст, ки як тўда мардон ва занон гуфтанд, ки таҷриба кардаанд онҳо: саргини магасҳоро, ки шабхо ба ресмон меғишинанд, биёшоманд ва дар офтоб нишаста, доғи сафеди пўст ва доғи песро кушода доранд, то ки обила кунад, ҳар дуи ин иллатро дафъ мекунад ва дар ин бобат хислати тухми гиёҳи пойи зоғро дорад.

Магасҳоро дар равғани кунчид андохта, як ҳафта дар офтоб гузоранд, баъд магасҳоро полида дур кунанду аз нав магас андозанд, ҳамин тавр чор-панҷ мартаба магасҳоро иваз карда, баъд фишурда, равғанро соф намоянд — ин равғани магас номида мешавад, равғани магасро бимоланд, ҳатман мўй мерўёнад.

15. Алокузанг

Ин хашароти парвозй аст, ду навъ мебошад: калон ва майда. Калонаш ба андозаи занбўр аст ва майдааш аз магас калонтар, паҳн, бадбў, ба гиёҳҳои тару

тоза мешинад ва дар хамон чо сокин гашта, афзояш меёбад. Алокузанги калонро руи болҳояш хатҳои зард дорад. Дар тиб қисми калонаш истифода мешавад. Ин аз чинси ҷонвароии захрнок аст.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст. Ба қавли баъзе табибон хушкиаш низ дар дарачаи саввум аст.

Хислатҳои шифобахши он: бисьёр тез, бадбӯ, решкунандаи пӯст ва аз захрҳои қаттол ҳисоб меёбад.

Агар инро сӯхта бихӯранд, сипурзро ба дарачае пок мекунад, ки ёфтанаш душвор мегардад; санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад; пешоб ва ҳайзро равон мекунад. Низ сӯхтаи онро бо шӯрбои гӯшти гов ё бо равғани зайтун бихӯранд, дар одамони саги девона газида хавфро дафъ мекунад — дар ин бобат бехтарини давоҳост. Корозмоҳо мегӯянд, ки якчоя бо пешоби он одам лахтакхои хуни шахшуда дафъ мегардад, инчунин санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Сӯхтани алокузанг ин тавр аст. Агар ба латта печонида, ба бухори сиркои ҷӯшон бидоранд, то он ки он бимирад — ин сӯхтаи алокузанг ҳисоб меёбад. Истеъмоли инро раво медонанд.

Сӯхтаи онро маҳин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, нохунаки чашмро дафъ менамояд. Инро бо сирко сиришта, ба ҷоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш гузошта банданд, мӯй меруёнад; ба доғҳои сафеди пӯст ва сафедии нохун гузошта банданд, шифо мебахшад; ба варамҳо банданд, онҳоро таҳлил медихад. Агар инро бо муми занбӯри асал ва равған даромехта, гузошта банданд, нохуни кач ё пӯсидаро афтонида, ба ҷояш нохуни солим меруёнад. Инро бо сирко хамир карда гузошта банданд, доғи сафеди пӯст, пес, шукуфаи пӯст, каждумгазида ва озаххо — ҳамаашро шифо мебахшад.

Чун пойҳои онро ҳангоми зинда буданаш канда партофта, дар соя хушк карда, дар равғани бунафша бисоянд, баъд онро дар равғани зайтун то ғафс гаштанаш бичӯшонанду инро нимгарм бичаконанд, гаронии гӯш ва дарди гӯшро ба иброо меоварад. Агар ин таркибро бимоланд, мӯи абрӯро меруёнад, ба ҷоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш низ бимоланд, мӯй меруёнад.

Чун навъи снёҳи болҳояш нуқтаҳои сурх доштаи

алокузанпро гирифта, дар равған андохта, шаш моҳ дар офтоб гузоранд, барои дафъ кардани качалй (кальяра), ки харчанд кӯҳна шуда бошад хам, даво мешавад.

Алокузанги сӯхтаро бо хардал (горчица) даромехта бимоланд, мӯй мерӯёнад.

Миқдори хӯрдани он аз сӯхтааш дар як рӯз як эдад аст. Гуфтаанд, ки агар аз сеяки грамм зиёда бихӯранд, каттол аст. Бехтар он, ки инро ба дарун истъмол накунанд. Ва агар бихӯранду зарар кунад, дархол оби шибитро, ки дар равғани гов чӯшонида бошанд, нӯшида кай кунанд, равғани зағир бихӯранду кай намоянд; равғани гулисурх ва сафедии тухми мурғ дар сӯрохи закар бичаконанд.

16. Гург

Ин хайвони вахшии маълум аст, ду навъ мебошад: навъе бисьёр далер, чонварони вахширо дошта мехӯрад, инчунин аз хӯрдани чорпоёни мардум хам сар намепечад; навъи дигаре гурги дӯлта ном дорад, ки ин намудаш чонварони мурда ва кушташударо тӯъмаи худ мегардонад. Қисми дуввумаш барои даво шоям нест.

Мизочи гург дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: чигарашро бихӯранд, барои бемориҳои чигар бағоят фоидабахш аст. Миқдори ним грамми онро соида, агар табнок бошад, бо об ва агар таб надошта бошад, бо шароб бихӯрад, барои истиско (водянка) ва табхои сардмизоҷ дору мешавад; бо сиканчабин (сиркоасал) бихӯрад, зардпарвинро шифо мебахшад ва бо оби барф биёшомад, барои бемориҳои сипурз нафъ дорад.

Миқдори як бор хӯрдан аз чигари он дар як рӯз 0,5 грамм аст.

0,5 грамм захраи онро бо шароби мусаллас ё бо асал биёшоманд, таби дурӯздармиёни кӯҳна, кулинҷ ва истискоро дафъ месозад. Миқдори як нахӯди онро бо обе, ки дар он нахӯд чӯшонида шуда бошад, бихӯранд, дар бобати қавй гардонидани бох (қуввати пушти камар) давои бемисл аст ва агар инро молида истанд, низ хамин асарро дорад.

Хоҳ инро бихӯранд ва хоҳ бимоланд, дар бобати

дафъ кардани чингакшавии узвхо, саръ (припадка), кузоз (столбняк), кашида шудани асаб, хусусан, ки аз сардй бошад, давои ачибест. Агар инро ос карда, дар бинй бирезанд, назлахои шадидро дафъ мекунад; бо оби лаблабу даромехта дар бинй бирезанд, сурхии чашмро хамон дам ба ислох меоварад; бо сиканчабин даромехта, дар бини андозанд, саръро ба ибро меоварад.

Захраи хушкашро ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, торикии чашм, фуромадани об дар гавхарак ва пардаи ба чашм афтодаро, ки онро торик мегардонад, дар як рўз шифо мебахшад. Инро бо гиёхи испарак якчо кўфта, гузошта банданд, доғи сафеди пўст ва песи дафъ мекунад; бо оби пиёз ё оби барги лаблабу даромехта банданд, иллати пўстпартоиро ба ибро меоварад, гирдак-гирдак мўйрехтаи сар ва ришро меруёнад; барои дарди буғумхо дору мешавад.

Мегўянд, ки чун захраи онро ба закар молида, бо зан мучомаат кунанд, марди дигар ба он зан кодир намегардад.

Агар ин захраро занхо аз таг бардоранд, хомила шуданро манъ мекунад.

Дандони озахи онро хушк карда, кўфта, ним грамми онро бо шири навдўшида бихўранд, барои таби дурўздармиён ва бемориҳои шуш бағоят доруи хуб мебошад.

Чарбиашро бимоланд ё гузошта банданд, мўи гирдак-гирдак рехтаи сар ва ришро меруёнад; варамхои кўхнаро мегардонад.

Мағзи сарашро ба миқдори 0,19 грамм бо шири навдўшида бихўранд, саръро манъ месозад. Инро дар оби судоб ва равғани зайтун гудохта, бар бадан бимоланд, хамаи бемориҳои аз хунукй баамаломадаи беруни бадан ва дохили онро шифо мебахшад.

Мўяшро сўхта дуд кунанд, чонварони зиёнкор аз он чо мегурезанд. Агар инро дар навшодир махлул карда бимоланд, варами чигарро таҳлил медихад ва дигар ранҷхои чигарро дафъ мекунад.

Устухони соқи пояшро бо закари он якчо сўхта, кўфта, гузошта банданд, барои бавосир дору мебошад.

Чун думи онро дар зироат, алафзор ва чарогоҳи гов биёвезанд, харчанд, ки гов гурусна бошад, аз он чо алаф намехўрад, хатто ба он майдон дохил намегардад.

Агар пешоб ё хуни онро занҳо бихӯранд, ҳомила шутани онҳоро қатъ мегардонад. Агар инро аз таг бардоранд ҳам, ҳамин асарро дорад.

Хояшро бирьён карда бихӯранд, қуввати боҳро афзун мегардонад.

Чун хояи рости онро кӯфта, бо равғани зайтун бирьён карда, ба порчаи пашмин олуда, зан ба худ бардорад, шаҳваташ нест мегардад.

Арасту фармудааст, ки 4,5 грамм аз хояи хушки он бо оби ҳиндов биёшоманд, дарди узвҳои даруни сина, дарди паҳлу ва бо кокутӣ бихӯранд, дарди тиҳигоҳ (холияки паҳлу)-ро дафъ мекунад.

Агар зан бар болои пешоби он бишошад, ҳаргиз ҳомила намешавад.

Мизоҷи саргинаш бисьёр гарм ва башиддат таҳлилдиҳанда аст. Беҳтарин саргинаш он аст, ки гург устухон хӯрда бошад. Аломати он бисьёр сафед будани саргин аст, ки шаҳшӯл мебошад. 4,5 грамми инро бо оби гарм ё бо шароби сафед ва ё бардавом бо мурч ва намак бихӯранд, иллати қулинҷро ба зудӣ шифо мебахшад.

Саргинашро бо асал даромехта, дар об ҳал карда, бо ин таркиб ғар-ғара кунанд, дарди гулӯи балғамиро шифо мебахшад. Агар инро сӯхта дуд кунанд, ба он мавзеъ мушон ҷамъ мешаванд.

Устухони буҷулаки пои онро ба зону бибанданд, дарди зонуро, ки сабабаш ҷамъ шудани бод дар он ҷо бошад, ҳинҷунин аз заҳмати ҳаракат ва нотавон гаштан аз бисьёр рафтан бошад, дафъ менамояд.

Бар пӯсти он бихобанд, қулинҷро (колитро) дафъ мекунад.

17. Занбӯри сурх ва сиёҳ

Ин ба ҳама маълум аст, ки занбӯрҳои калон вақти зимистон дар хонаашон ҷо шуда, берун намеоянд ва ҳангоме ки ҳаво гарм гардад, берун меоянд, парвоз мекунанд. Агар ба вай равған бирезанд, мемирад, вале бӧз сирко аз болояш бирезанд, аз нав зинда шуда, ба ҳаракат меояд. Ин ҷонвар неши заҳрафкан дорад, мегазад.

Мизоҷаш бисьёр гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: онро кӯфта, бо асал ва

намак сиришта бимоланд, доғи песро дафъ мекунад, варамхои сарди нармро таҳлил медиҳад.

Агар ба ин занбӯр одамони гирифтори иллатхои сардмизочи кӯҳнаи асабониро, ки монанди: фолич (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), сусту нотавон шудани аъзо ва ғайраро бигазонанд, бағоят фоида дорад.

Баъзе табибон мегӯянд, ки бачаи онро хушк намуда, соида, бо полуда (атолаи аз нишоста пухташуда) бихӯранд, баданро фарбеҳ мекунад.

Занбӯри сиёхи кабудтобро чун дар равғани зайтун пухта, бимоланд, доғи пес, доғи сафеди пӯст ва доғҳои дигари чукур бошанд, аз пӯст дафъ мекунад.

18. Калтакалос

Инро дар як катор маҳалхо ба таври гуногун: келас, калпеса, калписа низ меноманд. Ин даштӣ ва ҳам ғайридаштӣ мешавад. Бехтарини он дар бӯстонхо будааш мебошад.

Мизочи хар ду навъи он дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Ҳаслатҳои шифобахши он: агар инро кӯфта, гузошта банданд, тири дар бадан даромадаро кашида берун меоварад, инчунин хорро ҳам; озаххоро хушк карда меафтонад, мӯрчагазакро шифо мебахшад.

Ҷигари хушккардаашро ба дандони кирмхӯрда бигузоранд, дардашро таскин медиҳад.

Қалтакалоси хушкро кӯфта, бо равғани зайтун сиришта, ба сар ва ғайри он бимоланд, мӯй меруёнад; ба зери ноф бимоланд, пешоби бандшударо мекушояд.

Шиками онро чок карда, ҳамон тавр ба чои газидаи каждум бигузоранд, дардашро таскин медиҳад.

Саргинаш ё пешобаш ва ё хуни онро бо равғани зайтун даромехта, дар сӯрохи чуки тифлон бичаконанд, чурраи онҳоро шифо мебахшад. Инчунин онро дар об чӯшонида, тифлро дар он об бишинонанд, низ ҳамин асарро дорад.

Вале хӯрдани калтакалос иллати сил ва бемориҳои шушро пайдо мекунад. Агар хӯрда бошанду зарар ёбанд, шарбати ревоч (чукрӣ) биёшоманд, ислоҳи зарар мекунад.

Он чӣ дар баъзе мардум ривоят ҳаст, ки агар инро бихӯранд, пес мешудаанд — беасос аст.

19. Мор.

Қисмҳои ин гуногун аст: кофчак, сиёҳ, зард ва ғайра.

Мизоҷаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст бо қуввати хушккунандагӣ.

Хислатҳои шифобахши он: равғанашро ба чашм моланд, фуромадани оби зарарнокро ва гавҳараки чашм манъ мекунад.

Пӯсташро дар шароб ҷӯшонида, он шаробро нимгарм дар гӯш чаконанд, дарди онро шифо мебахшад. Инро дар сирко ҷӯшонида, он сиркоро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Чун мори сиёҳи хонагиро дар кӯзаи нав андохта, дар оташи ҳаммом гузоранд ё дар оташи танӯр бимонанд, то ки мор бисӯзад, баъд бароварда соида, бо асал сиришта ба чашм кашанд, чашмро бағоят қавӣ мегардонад. Инро бо равғани зайтун сиришта бар ханозер (хукгардан) бимоланд, онро таҳлил медиҳад; бо сирко хамир карда, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш бимоланд, мӯй меруёнад ва ба носур бимоланд, хушк мекунад.

Пӯсти морро сӯхта, бо равғани зағир даромехта, чанд рӯз ҳамон тавр бимонанду баъд ба носурҳои кӯҳна бимоланд, хеле хуб таъсир мекунад.

Чун дум ва заҳраи онро дар равған андохта, то муҳарро шудан биҷӯшонанд, баъд онро ба маҳав ва озах бимоланд, онҳоро дур мекунад.

Дандони морро дар зинда буданаш канда, бо ришта дар латтае баста, ба гардан овезанд ва ё муттасил дили онро бинвезанд, таби дурӯздармиёнро шифо мебахшад.

Пӯсти онро, ки ҳар сол як бор мепартояд, ба рони заноне ҳомила бибанданд, зоидани онҳо осон мегардад. Агар инро сӯзонида, занҳои ҳомила худро ба дудаш бидоранд, бачаи онҳоро аз шикам меафтонад; касони гирифтори бавосир макъади худро ба ин дуд бидоранд, дуди бавосирро хушк мекунад.

Тухми морро бо сирко ва танакор бисоянду ба доғи пес бимоланд, песро дафъ мекунад.

Табиби қадими юнонӣ Макротис гуфтааст, ки чун шиками мор аз сар то думаш чок карда, чизҳои дарунии шикамашро гирифта дур сохта, ба чои онҳо шохитараи хушкро, ки дар об тар карда, нам гиронда бо-

шанд, пур кунанду баъд чои чокро дўхта, дар оташ гузоранд, то, ки бипазад. Сонй шохитарарo бароварда, ба доғи пес гузошта банданду баъд аз як шабонарўз бикушоянд, тамоман сиҳат мегардонад.

Мизочи пўсти мор дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст, ба кавли баъзеҳо дар саввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: 3,5 грамм пўсти морро реза карда, бо 7 грамм орди чав хамир сохта, монанди нони кўмоч дар зери сангрезаҳои тафсони оташ пухта бихўранд, бавосири зоҳирй ва ботиниро дафъ мекунад.

Агар ҳар рўз то се рўз 3,5 грамми онро бо се адад хурмо бихуранд, аввалан баромадани озаххоро манъ мекунад ва агар баромада бошад, хушк карда мерезонад.

3,5 грамм пўсти морро бо зок, ки сўхта хокистар гардонида бошанд, бихўранд, санги хичакро майда карда мерезонад.

Пўсти морро дар сирко чўшонида, он сиркоро дар даҳан гардонанд, дарди дандон ва дарди милки дандонро дафъ мекунад ва захмҳои милкро шифо мебахшад.

Равгани зайтунеро, ки дар он пўсти мор чўшонида шуда бошад ё муддате ҳамон тавр дар офтоб гузошта шуда бошад, дар гўш чаконанд, дарди онро таскин медиҳад ва моддаи аз даруни он равонро хушк мекунад. Ин равганро дар чашм чаконанд, кўтури чашм, обрави, суст ва нотавон шудани пилкҳо, рехтани мижаҳо ва шилпуқиро дафъ мекунад, чашмро тез ва кавй мегардонад. Агар инро дар мақъад бичаконанд, кафидани онро сиҳат мекунад.

Пўсти морро дар шароб чўшонида, он шаробро дар гўш чаконанд, дарди гўшро таскин медиҳад ва агар ин шаробро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро сокин мекунад.

Пўсти морро бо барги кавар дар об чўшонида ва мумравганеро, ки аз равгани зайтун ва муми занбўри асал тайёр намуда, дар ҳамин об ҳал карда, ин таркибро дар даҳан бигардонанд, барои дард ва кафидани лаб ва мақъадро дору мешавад.

Пўсти морро сўхта, бо навшодир даромехта гузошта банданд, доғи сафеди пўст ва песро дафъ мекунад ва дигар доғҳоро низ аз пўст дур месозад.

Сўхтаи пўсти морро бо равгани зайтун ё бо шароб

даромехта бимоланд, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад.

Агар онро бисӯзанд, аз дуд ва бӯяш чонварони зарнок мегурезанд. Ин дудашро занҳои ҳомила ва зери шикам ва миёни поҳои худ бигиранд, бачаи онҳо ва ҳамроҳаки (ёраки) тифли онҳоро ҳамон дам аз шикам меафтонад; агар ин дудро ба решҳои тар бирасонанд, онҳоро хушк мекунад.

Пӯсти морро занҳо ҳангоми зоидан ба рони худ банданд, таваллудро осон мекунад.

Пӯсти морро батанҳой бихӯранд, чашмро торик месозад ва монанди мор пӯст мепартоёнад. Дар ин ҳолат кашиниз бояд бихӯранд, ки ин зарар ислоҳ ёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз пӯсти мор дар як рӯз то 3,5 грамм аст.

20. Сангпушт

Ин чонварест маълум, ки даштӣ, баҳрӣ ва наҳрӣ мебошад.

Мизоҷи сангпушти баҳрӣ ва наҳрии он дар дараҷаи дуввум гарм ва дар якум тар, вале мизоҷи даштиаш гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани гӯшти он боҳ ва камарро қувват мебахшад. Агар гӯшти онро кабоб карда бихӯранд, ҳайзро банд мекунад; бо хояи сагобӣ бихӯранд, бодҳои ғализро таҳлил медиҳад, чурраро (даббаро), ки нав аз даридани пардаи шикам ҳодис шуда бошад, ба ҳам оварда сиҳат мебахшад.

Хуни сангпушти даштиро бихӯранд, саръ (припадка)-ро шифо мебахшад ва ба ҷингак шудани узвҳо нафъ дорад. Чун хуни инро бо орди чав ва асал хамир сохта, он хамирро ба андозаи мурч хабхо баста, баъд хангоми субҳ як ҳаб ва вақти шом як ҳаб, инчунин пагохи дигар як ҳаб бихӯранд, барои иллати саръ даво бемисл аст.

Хуни сангпушти даштиро ба дасту поҳо батакрор бимоланд, барои дарди буғумҳо ва никрис (подагра) даво мешавад.

Хуни онро бо хояи сагобӣ даромехта, бо он ҳукна (клизма) кунанд, барои ҷингак шудани узвҳо дору мешавад.

Захраашро бимоланд, варами ҳалқро таҳлил меди-

хад ва решхои раддии бадфиоли дахани кӯдаконро шифо мебахшад. Инро бар бинии беморе, ки ба иллати саръ гирифтор бошад, бимоланд ё дар бинаш бирезанд, барои саръ шифо мебахшад. Захраи хушкашро бо асал даромехта ба чашм кашанд, оби дар гавхарак фуромадаро дафъ мекунад, инчунин гули чашм ва обравии онро ба ибро меоварад.

Чун шираи сангпушти даштиро шикофта, баъди куштан чизхои дарунаш бударо гирифта партоянду баъд онро то сафед гаштан сӯзонида, бо равғани гов соида, ба латтаи карбосӣ молида, ба саратони решгашта гузошта банданд, онро аз рим пок мекунад ва даҳанашро ба хам меоварад — дигар пайдо намешавад; инчунин барои захмҳои дигар ва сӯхтагии оташ хам даво мешавад.

Тухми онро ба миқдори донаи мурч бо харирахои форами мизоҷ бихӯронанд, сурфаи кӯҳнаи кӯдаконро шифо мебахшад. Тухмашро бо даҳьяк миқдори он арпабодиён якҷо карда бихӯранд, барои варами хояхо давои бемисл аст. Агар тухми онро бо ширн модараш ба тифл бихӯронанд, дард ва боди хояи тифлонро дафъ мекунад, инчунин ин тухмро дар равған ҷӯшонида бимоланд, низ онро шифо мебахшад.

Равғанашро бимоланд, чингак шудани аъзо ва кузозро (столбнякро) ба ибро меоварад.

Сангпуштро дар об ҷӯшонида, дар он об даромада нишинанд, ё захрашро дар об ҷӯш дода, дар он об даромада нишинанд, чурраи (даббаи) кӯдаконро шифо мебахшад.

Гӯшти онро бихӯранд, чингак шудани узвхо ва кузозро шифо мебахшад, пушт ва бох (пушти камар)-ро кавӣ мегардонад, олати мардиро ба ҳаракат меоварад ва маниро зиёда менамояд.

Косаи сангпуштро сӯхта, бо равғани гулисурх ва ё равғани тухми мурғ ё равғани кунчид хамир сохта гузошта банданд, мӯйро мерӯёнад.

Дар омади гап, гирифтани равғани тухми мурғ ин тавр аст. Тухми мурғро дар об пухта, зардаи онро чудо карда, дар рӯи чумча ё тунукае ба оташ мегузоранд. Чумчаро андак кафтар мемонанд, то ки равғани аз зардаи тухм чудошуда ба як тараф резад. Вакте ки аз зардаи тухм равған чудо шавад, боз бо ягон чиз он занд, ки сафед гардад, баъд онро бо равғани гов ва тар чудо гардад.

Ҳамаи қисмҳои сангпуштро якҷо ба дараҷае бисӯзанд, ки сафед гардад, баъд онро бо равғани гов ва дигар равғанҳо сиришта бимоланд, барои саратони решгашта давои беназир аст; бо сафедии тухми мурғ даромехта бимоланд, барои кафидагии мақъад ва дигар узвҳо, хусусан кафидагии поҳо даво мешавад. Агар ин сӯхтаи онро бипошанд, захмҳои илочаш душворро сиҳат мебахшад. Агар ба он хокистари сӯхтаи он дақъяк мурч дохил карда, бо асал сиришта, пагоҳӣ ба дили наҳор ва вақти шом як чумча, ки 14 грамм аст, бинӯшоманд, барои иллати лаҳс, ки аз шиддати машаққат гирифтагии нафас ва баромадани забон аст, инчунин барои сил ва дамкӯтаҳи даво мебошад.

Устухонашро маҳин сонда, е сухтаи онро чун сурма ба чашм ҳар кас, ки бикашад, бидуни дард кӯр мегардад.

Хуни сангпушти баҳриро бинӯшоманд, ҳамаи навъҳои заҳрро аз бадан дафъ мекунад. Агар косаи таги шикамашро сӯхта, дудашро ба машом бикашанд, табро дафъ мекунад.

Аз косаи пушташ об ба сар бирезанд, барои дафъ кардани қуввати мубошарати занон баъзеҳо таъсирбахш аст.

Хӯрдани сангпушт ба рӯдаҳо зарар дорад — дар ин ҳолат асал бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд.

Миқдори як бор дар як руз хӯрдан аз сӯхтаи он 3,5 грамм, аз тухмаш 0,2 грамм ва аз хунаш 0,6 грамм аст.

21. Бедона

Ин парандаи маълум аст, ки агар хушксол ояд, шумораш кам ва агар соли серборон ояд, шумораш бисьёр мегардад.

Мизоҷаш гарм ва хушк аст, вале гармиаш аз хушкии он зиёда мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшти он яке аз беҳтарин гӯштҳои парандаҳо мебошад, зуд аз меъда мегузарад, боҳро ба ҳаракат меоварад, бинобар гармии мизоҷаш ташна мекунад, дар бадан хориш пайдо менамояд, дар пӯст доначаҳо медамонад. Агар бисьёр бихӯранд, ба андӯҳи нафасгир мубтало месозад — дар ин ҳолат бо чизҳои турш ва равған бипазанд,— зара-

раш ислоҳ меёбад. Ҷӯшонида, пухтаи он бехтар аз кабоби он аст. Зеро ки кабоби онро агар ба зудӣ пухта бошанд, аз меъда дер мефурояд.

22. Моҳӣ

Ин ҷонвари обии маълум аст. Бехтарини он дар наҳрҳои обаш ширин буда, сангистон ва обаш аз ҷоҳои дур ва башиддат ҷорӣ мешуда бошад, ба ҳам мерасад. Бехтарини наҳрии он шоҳмоҳӣ, ки ба тоҷикӣ гулмоҳӣ мсноманд ва баъд аз он ширмоҳист. Барои хӯрдан бехтараш нав сайд кардашудаи он аст. Аз як рӯз ва зиёда аз он гузашта бошад, бинобар нозукии таркибаш вайрон мегардад. Вале намак кунанд, вайрон намегардад. Дар ҷои дуввум моҳиёне, ки дар баҳрҳо ва дигар обҳои шӯр наздики соҳили сангдор зиндагӣ ба сар баранд, мебошанд.

Мизоҷи ҳаман моҳиён сард дар дараҷаи якум ва тар дар дуввум аст. Дар обҳои шӯр, яъне дар баҳр ва уқьёнусҳо зиндагӣ ба сар баранд, инҷунин моҳии шӯр дар мизоҷ гарм дар дараҷаи якум ва моил ба хушкӣ мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: дар оташ кабобкардаи он бехтар аз он, ки дар равған бирьён карда бошанд, зудҳазм аст ва дар ҷигар хуштар ҳазм меёбад — ин барои бадан мувофиқтар мебошад; ба бадан об медавонад, фарбеҳ мекунад, манӣ, шир ва чарбии гурдаро пайдо ва зиёда мекунад. Агар инро одамони гарммизоҷ бихӯранд, боҳи онҳоро бармеангезад, олати мардиро ба ҳаракат меоварад, моддаҳои гарммизоҷро ислоҳ мекунад, қасабаи шушро соф ва нарм мегардонад, захми шуш, сил ва бемории диқ (лоғаркунанда)-ро даво мешавад, инҷунин сурфаи хушкро шифо мебахшад; сустии ҷигар ва гурдаи гарммизоҷонро мувофиқ аст.

Агар моҳиро бо оби ангурғӯра ва татум кабоб карда бихӯранд, исҳоли сафровӣ ва хуниро манъ мекунад.

Моҳиро бирьён карда, дар навшаш бо пиёзи сабзи тар бихӯранд ва баъд аз он шароби мӯътадил биёшоманд, манӣ пайдо мекунад ва олати мардиро ба ҳаракат меоварад.

Моҳишӯрборо биёшоманд, барои заҳрҳои хӯрдашуда ва аз неш дар бадан воридгашта даво мебошад. Шӯрбои моҳиро бо мудовамат бихӯранд, заҳрҳои мори

шохдор ва саги девона газидаро дафъ мекунад. Гӯшти мохиро бе масолех шӯрбо карда бихӯранд, дар бадан об медавонад. Баъд аз он дар чои дуввум дар дег ё дар оташ бирьён кардашудаи ин меистад; вале дар оташ кабобкардаи он сабуктар аст ба меъда назар ба он чӣ дар равған бирьён карда бошанд. Он чӣ гушти мохиро дар орд лат карда, бо равған бирьён намуда бошанд, бисьёр ташна мекунад ва аз меъда дер мегузарад.

Мохии бисьёрро бе нон хӯрда, аз болояш оби гарм, асал ва сиркоасал ва инчунин оберо, ки дар он турб чӯшонида шуда бошад, биёшоманд, баъд қай кунанд, баданро аз моддахои нодаркори ғафс ва ахлоти мурдор пок мегардонад ва барои дарди буғумхо, иркунносо (радикулит), доғи сафед ва сиёхи пӯст даво мешавад ва дигар доҳоро низ аз пӯст дафъ мекунад.

Хӯрдани мохӣ ба одамони хунукмизоч ва тармизоч зарар дорад, инчунин ба майнаи тар, асаб ва меъдаи балғамӣ зиён мекунад. Барои он, ки зарар наоварад, бо равғани гов, равғани кунчид ё бо равғани бодом пухта бихӯранд, безарар мегардад. Ва бо занчабил, кокутӣ, асал ва гулқанд низ бихӯранд, ислохи зарари он менамояд. Гаммизочонро хӯрдани он ташна мекунад. Дар ин холат сирко ва обкома биёшоманд, ислохи зарар менамояд.

Вале барои баъзе мизочҳои одамон мохии намакин мувофиқтар аст ва назар ба дигар намудҳои мохиён онҳоро камтар ташна мекунад, вале ба баъзе мизочҳо навъи бенамаки он форамтар мебошад.

Баъд аз хӯрдани мохӣ ошомидани оби хунук бағоят зарарнок аст ба хадде, ки гӯё онро зинда ва худро мурда гардонидан аст ва бинси беморихои давомнок мешавад. Аммо баъд аз он, ки аз меъда фуромада равад, шароб биёшоманд, фонда дорад, вале пеш аз он шароб бинӯшанд, бинобар қисмхои хазмнашудаи он дар рагҳо ва пӯст гирехҳо пайдо мекарданаш беморихои раддиро ба амал меоварад, монанди: кӯтур, хориш, шукуфаи пӯст ва ғайра.

Агар мохиро бо шир ё бо тухми мурғ, ё бо гӯшти хайвоноти даштӣ бихӯранд, бисьёр зарарнок аст ва ба беморихои кашольёбанда мубтало мегардонад.

Мохии намакин, ки аз намак карда шудани он понздах ва зиёда рӯз гузашта бошад, мизочаш моил ба гармӣ ва хушкӣ аст. Инро бихӯранд, балғамро мека-

над, ба таом иштиҳо пайдо мекунад, барои одамони сардмизоҷ мувофиқ аст, балғами шаффоф ва ширин пайдо мекунад, зарархои дигараш он, ки баданро ба хориш меоварад, ба қўтур ва шукуфаи пўст гирифтор мекунад, пўст мепартоёнад, бедорӣ меоварад ва ғайра.

Моҳиро, ки муддати дароз намак хўрда бошад, бихўранд, дар бадан гирехҳоро ба амал меоварад, ахлоти мурдор пайдо мекунад, аз ҷумла, савдои сўхтаи мурдор хосил менамояд. Дар ин маврид давояш сирко, сиркаосал ва обкома ошомида, қай кардан аст ва сиркаосал ва обкома ошомида, қай кардан аст ва дан мебошад.

Моҳии намаксуди хушк бадтарини қисмҳои моҳиён аст, гаронҳазм мебошад, вале балғами ғафсро таҳлил медихад, патхои (пашмакҳои) меъдаро кавӣ мегардонад, бо вучуди ин бемориҳои номбурдаро ба амал меоварад, инчунин бедорӣ пайдо мекунад. Агар инро бардавом бихўранд, ба иллати шабкўрӣ мубтало мегардонад. Ин зарари онро низ бо воситаи истеъмол кардани чизҳои дар боло зикрёфта ислоҳ метавон кард.

Моҳии шўрро, ки дар сирко парварда бошанд, яъне як шабонарўз дар он тар карда бошанд, мизочаш сард ва хушк аст, хушккунандаи рутубатҳо ва дерхазм, дар бадан қувватхои дар худ нигохдорандагиро зиёда мегардонад, ба меъда рехта шудани моддаи сафровиро манъ мекунад, вале хориш ва қўтур пайдо мекунад, бар пўсти бадан доначаҳои савдовиро медамонад.

Агар бо оби моҳии шўри намакин узвро бишўянд, решҳои бадбўй ва қўтари навро шифо мебахшад.

Моҳии нав қапидаро бирьён намоянд ва то хунук шуданаш бигузоранд ва хусусан, ки як шаб ба он бигузарад ва ё муддати зиёд дар чои намнок монда бошад, раддӣ ва заҳрнок мегардад ва агар ба хўрдани он мудовамат намоянд, ба иллати пес ва истиско (водунка) гирифтор месозад ва ҳолати занбўруғи заҳрнок хўрдаро ба амал меоварад. Тадбири начоти он қай кардан ва чизҳои исҳоловар хўрдан аст. Агар ба касони сардмизоҷ зарар кунад, гувориҳои гаммизоҷ бояд бихўранд ва чизҳои гаммизоҷи номбаршуда истеъмол намоянд. Ва агар ба касони гаммизоҷ зиён кунад, сиркоасали турш, сирко ва обкома бояд истеъмол намоянд.

Қасеро, ки аз хўрдани моҳӣ дилаш беҳузур (бечо)

шавад, бояд ки оби биҳиро дар оташ ғафс гардонида бирезад ва зираи сиёҳро як шабонарӯз дар об тар карда, он обро биёшомад.

Моҳиро дар об чӯшонида, дар он об даромада нишинанд, захми рӯдаҳоро, ки дар ҳолати ибтидо бошад, шифо мебахшад ва моддаҳоро ба рӯи пӯст мекашад. Агар бо ин бо ҳуқна (клизма) кунанд, барои иркуннасо (радикулит) дору мебошад.

Тухми моҳиро бирӯянд, барои қавӣ гардонидани боҳ пуртаъсир аст, манӣ пайдо мекунад, олати мардиро ба ҳаракат меоварад; барои сурфа, исҳол, ки аз гармӣ бошанд, дору мешавад.

Захраи моҳӣ, хусусан моҳии шаббут (моҳии карп) дар мизоҷ гарм ва хушк аст. Инро ба чашм бикашанд, гули чашмро дафъ мекунад.

Чун моҳии зиндаро чок кунанд ва ҳамон қисм, ки ҳаракат дошта бошад, ба узв гузошта банданд, моддаҳо, шиша, хор ва ғайраро ба беруни пӯст мекашад. Ин барои дафъ кардани бечошавии зехн ҳангоми варами пардаҳо ва худи майна ва варамҳои дигар давои бемисл аст.

Агар сари моҳии шӯрро сӯхта, гузошта банданд, варами мақъадро таҳлил медиҳад ва кафидани онро ба ҳам меоварад, инчунин газидани каждум ва саги девонаро сихат мебахшад; агар инро бо равғанҳо ва луобҳо хамир сохта, гузошта банданд, варами сахти забончаи халқро таҳлил медиҳад.

Устухони сӯхтаи моҳиро бо сирко сиришта бимоланд, барои иллати пес фоида дорад.

Чун моҳиро бо намакоби гарм бишӯянд, неку мебошад ва ба он коҳгил бимоланду муддате ҳамон тавр бигузоранд, баъд хуб бишӯянд, бӯи моҳиёнаи он нест мегардад.

Агар моҳиро бо нону орд бирӯянд, зуд ҳазм мегардад ва агар бо орд ва нон бирӯянд, бадҳазм мешавад.

23. Гурба

Ин ҷонвар навъҳои хонагӣ, ваҳшӣ ва обӣ дорад.

Мизоҷи гурбаи хонагӣ дар дараҷаи дуввум гарм ва рутубаташ бисьёр, яъне тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани гӯшти гурбаи

хонагӣ ба пирон ва тармизоҷон мувофиқ аст; дарди бурғумҳоро, ки аз тарӣ бошад, бемории никрис ва даббаро, ки аз даридани пардаи шикам бошад, дору мешавад, гурдаро гарм мегардонад, бавосир ва дарди пуштро судманд аст.

Агар аз пӯсташ пӯстин дӯхта бипӯшанд, баданро гарм мекунад, хусусан пӯсти гурбаи обӣ, ки пашмаш махнитар ва дарозтар аст, бартар мебошад, инчунин пӯсти гурбаи пашмдарози дигар ба он наздик аст.

Гурбаро дар кӯза ҷо карда, дар танӯри тафсон ё дар кӯраи ҳаммом бисӯзанд, то он ки хокистар гардад, онро бо сирко сиришта, бо пари мурғ бимоланд, кафидани ангуштони дасту поҳоро шифо мебахшад.

Мизоҷи саргинаш дар гармӣ қавӣ аст. Агар онро занҳо аз таг бардоранд ё сӯхта ба дудаш худро бидоранд, ҳамроҳаки (ёраки) бачаро аз шиками онҳо меафтонад.

Гӯшти нави гурбаро гузошта банданд, никрисро дафъ мекунад. Гӯшти хушкашро кӯфта, гузошта банданд, тир ва хори даромадаро аз бадан берун мекашад, устухони шикастаро ба ҳам мепайвандад.

Бо гурба ҳамнафас шудан ва хӯрдани гӯшти он лоғар мекунад ва иллати силро ба ҳам мерасонад.

Табиб Маҳрьёрус гуфтааст, ки мағзи сари онро бо оби индови зироатӣ биёшоманд, чакмезак ва дарди гурдаро даво мешавад.

Захраи гурбаи сиёҳро бо равғани савсани сафед ё равғани савсани кӯҳӣ даромехта, дар бинӣ бирезанд, кач шудани рӯйро шифо мебахшад, мӯйро сиёҳ мекунад. Агар ин захраи онро дар вақти зоидан ба чашм кашанд, дар шаб тезбин мегарданд.

1,75 грамм захраи онро бо равғани зайтун даромехта дар бинӣ резанд, кач шудани рӯйро шифо мебахшад, агар бо намаки кӯфта даромехта бимоланд, чароҳати кӯҳнаро ба иброз меоварад.

Сипурзи гурбаи сиёҳро занҳое, ки хайзашон бемавриду бамаврид равон мешавад, ба ронашон биёвезанд, хуни равони онҳоро манъ мекунад.

Ҳаким Арасту мегӯяд, ки хояи хушки гурбаро кӯфта, дар бинӣ бирезанд, барои иллати махав бағоят фоидабахш аст.

Гурбаи ваҳшӣ дар намуд шашаранг аст, аз хонагӣ калонтар мебошад, мӯяш камтар. Барои давоӣ қавитар аз хонагӣ бувад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: мағзи сарашро сӯхта, дудашро бигиранд, барои резонидани нутфа аз бачадон дору мебошад. Майнаи онро дар об ҷӯшонида, дар он об даромада нишинанд, дарди камар ва никрис (подагра)-ро шифо мебахшад.

Хӯрдани гӯшти ин ҷониз нест, зеро ки бинобар мурдорхӯр будаанаш дар бадан мурдорӣ меоварад.

Агар гурбаи вахшӣ касеро бигазад, дарди бисьёр ва сабзии ранги бадан меоварад. Давои ин пудинаи даштӣ ё пиёзро кӯфта, ба ҷои газидааш гузошта бастан аст.

24. Садаф

Ин ҷонварест обӣ, ки дар даруни он марворид ба хам мерасад ё ба хам намерасад. Бехтарини садафхо дар оби ширин мезиянд.

Мизочашро баъзеҳо гарм ва баъзеҳо сард донистаанд. Вале баъди сӯхтан мизочаш гарм ва латиф мегардад, хушкӣ дар сӯхтаи он зиёда аз он, ки носӯхта бошад.

Хислатхои шифобахши он: агар инро бихӯранд, моддахои ғафсгаштаи баданро рақиқ (суюк) гардонида дафъ месозад, сатхи узвхои дохилиро аз моддахои часпак пок менамояд, исҳолро мебандад, хун қай кардanро манъ мекунад. Кӯфтаи онро бипошанд, хунравиҳоро бозмедорад. Инро ос карда, ба дандонҳо бимоланд, милки дандонро мустаҳкам мекунад, захмхои онро шифо мебахшад, решахои хӯрандаи милки дандонро ба ибро меоварад, дандонро аз чирк пок мегардонад.

Садафи сафедро (хусусан пӯсти дохилии онро) ос карда, бо найча ба даруни бинӣ пуф кунанд, хуни бинiро манъ мекунад.

Садафи сафедро махин суда, чун сурма ба чашм кашанд, реши чашм ва шилпуқиро шифо мебахшад, мӯи зоиди дар милки он рӯидаро аз рӯидан манъ мекунад.

Садафи зардро сӯхта, бо қатрон сиришта, ба пилкхои чашм бимоланд, мӯи зоидро аз рӯидан манъ мекунад. Агар инро бо сирко сиришта, бар озаххо ва бавосир бигузоранд, онҳоро дафъ менамояд.

Садафи сӯхтаро бо намак даромехта, ба дандонҳо

бимоланд, дарди онхоро таскин медиҳад, милки сустгаштаи дандонҳоро мустаҳкам мегардонад ва рутубати онро хушк мекунад ва бадбӯии решхои даҳанро дур месозад. Ва агар инро ба истиско (водянка) гузошта банданд, фонда мебахшад, ба шарте, ки аз бадан чудо нанамоянд ва бигузоранд, то он ки худ ба худ чудо гашта бирезад.

Садафро соида, бо сафедаи тухми мурғ даромехта бимоланд, сӯхтагии оташро шифо мебахшад; бо оби гарм ва ё равғани гарм ё ки бо тухми кӯфтаи харбуза, ё сиёҳдона ҳамроҳ карда гузошта банданд, доғхои кунчидак ва доғи сафеди пӯстро дафъ мекунад, башараро баравнак мегардонад.

Садафро бо сирко соида, бар баногӯш бимоланд, дарди сари доимиро, ки аз назла бошад, дафъ мекунад.

Садафи сӯхтаро махин ос карда, ба чоҳои бадан, ки аз сардӣ ва тарии зиёд дард мекарда бошад, бимоланд, дардро таскин медиҳад ва сардию тарии он чоро дафъ мекунад.

Ҳаким Чолинус гуфтааст, ки садафи сӯхтаи хиндиро соида гузошта банданд, бавосирро шифо мебахшад.

Гӯшти садафакро гузошта банданд, тири даромадаро ба берун мекашад. Агар инро бихӯранд, ҳаман бодҳо ва хунукиҳоро аз бадан дафъ мегардонад. Ин гӯштро ба зери ноф ва бар миён гузошта банданд, бохро (пушти камарро) қавӣ мегардонад.

Садафакҳоро шӯрбо карда бихӯранд, дарунро меронад.

Садафи бунафшро дар равғани чӯшонида, он равғанро бимоланд, мӯйро аз рехтан нигаҳ медорад. Агар инро бо сирко биёшоманд, сипурзро ба дараҷае пок мегардонад, ки ёфтани он мушкил мегардад.

25. Гӯсфанд

Ин ҳайвони маълум ва машхури аҳлӣ аст. Бехтарини он яксола то дусолаи он мебошад, ки фарбеҳ бошад. Сесола ва зиёди он ба ин дараҷа нест, зеро гӯшташ сахт ва душворҳазм мебошад ва аз хӯрдани гӯшти куҳансоли он моддахои бадфиол ва мурдор дар бадан пайдо мегардад. Бехтарин чои гӯшташ барои истеъмол гӯшти гардан, китф ва паздики он чоҳост.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва тар аст.

Хислатхои шифобахши он: гўшти гўсфанд зуд хазм мешавад, гизоняташ бисьёр, хуни устувор аз он пайдо мешавад, кувват мебахшад, баданро фарбех мегардонад ва ин аз гўштхои мувофиктарин барои бадани инсон хисоб меёбад.

Дил, чигар ва гурдаашро бихўранд, дил, чигар ва гурдаро кавй мегардонад.

Агар магзи сарашро бо мудовамат бихўранд, касро ахмак мекунад ва фаромўшхотир месозад.

Гўшташро бо лўбиё ва нахўд мухарро пухта, бо сирко ва асал бихўранд ва мудовамат бар он намоянд, бағоят баданро кавй мегардонад, иллати бехушшавиро манъ мекунад, дилтапак (дилбозй) ва логарии баданро дафъ месозад.

Равғанашро хангоми куштан гармогарм фурў баранд, хамчунин гудохта нимгарм бихўранд, барои сурфа, дарди узвхои даруни сина, зик-ун-нафас (бронхиальная астма), сўзиши пешоб (сўзок) давои бисьёр судбахш мебошад.

Гўшти гармогарми онро дар вакти куштан гирифта, ба чои зарбарасида ва латхўрда, ки нав бошад, гузошта банданд ва чун хунук шавад, гўшти нав бибанданд, дардашро ба зудй хомўш месозад ва намегузорад, ки варам кунад ё захм шавад. Инчунин пўсташро гармогарм ба он мавзеъ печонанд хам, хамин асар дорад.

Гўшташро сўхта, гузошта банданд, бар зидди газидани морхо, каждумхои чаррора (каттолтарин) даво мебошад; агар онро бо шароб даромехта гузошта банданд, газидани саги девонаро шифо мебахшад.

Хокистари гўшти онро чун сурма ба чашм кашанд, гули чашмро дафъ мекунад; агар онро бо сирко сиришта бимоланд, барои доги сафеди пўст фоида дорад.

Мизочи захрааш гарм ва хушк аст ва поккунандаи доғхост.

Агар инро танхо ба чашм бикашанд, гули чашмро пок мекунад.

Захраи онро бо асал даромехта бимоланд, хамаи навъхои шукуфаи пўстро шифо мебахшад.

Бо захраи он сарро бишўянд (хусусан бо асал сиришта) сабўсаки сарро дафъ мекунад.

Хунашро гармогарм бимоланд, хориш, кўтури пўст ва аъзои сўхтагиро хамон дам сихат мегардонад.

Мизочи саргинаш бисьёр гарм ва хушк аст. Агар инро бимоланд ва ё гузошта банданд, варамхо ва истискоро тахлил медиҳад ва захмхоро ба ҳам оварда шифо мебахшад. Саргинашро бо мумравған, ки аз равғани гулисурх ва мумӣ занбӯри асал тайёр карда бошанд, гузошта банданд, сӯхтагии оташро шифо мебахшад; бо сирко хамир карда гузошта банданд, шаро (аллергия), озаҳхои гуногун ва гушти зиёдатии руи пӯст омадаро дафъ мекунад, сӯхтагии оташ ва милкаки нохунро шифо мебахшад.

Саргини онро дар гулоб тар карда, баъд гузошта банданд, пучак ва чиртакҳоро мекафонад.

Хокистари суми онро бимоланд, ба чоҳои гирдакгирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад. Сумашро сӯхта, шуста бихӯранд, исҳолро манъ мекунад.

Истеъмоли гӯшти гӯсфанд дар айёми вабо ва тоун чоиз нест, зеро хуни бисьёр ва устувор аз он ҳосил мешавад — ин зарарнок аст.

Агар гӯшти гӯсфандро зудҳазм ва сабук гардониданӣ шаванд, бо сирко ва обкома бихӯранд, ки гаронии онро дафъ мекунанд. Инчунин бо чакка, курут ва татум бихӯранд, ҳазмаш сабук мегардад.

26. Курбокка

Маълум аст, ки ин чонвар дар зери заминҳои намнок, обҳои истода ва чӯйҳо бисьёр пайдо мешавад, хелхои баҳрӣ, даштӣ ва нахрӣ дорад. Дар тиб қисми нахрии он истеъмол мешавад, вале даштиаш захри котил аст.

Мизочи ҳамаи навъҳои он дар дарачаи саввум сард ва дар якум хушк аст ва бо вучуди ин аслан аз ҳарорати қави холи нест.

Хислатҳои шифобахши он: курбоккаи обиро дар об чӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Шиками онро чок карда бо ҳамон чои чокшудааш гузошта банданд, тир, хор ва ғайраи дар бадан даромадаро берун мекашад ва захри чонварони газандаро бошиддат берун месозад, инчунин хуни рафтаистодаро қатъ мекунад.

Гӯшти онро сӯхта, ос карда бипошанд, захмҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад.

Сӯхтаи онро бо зифт даромехта, гузошта бандад, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад.

Гӯшти қурбоқаро ба дандон бимоланд, дандонро бе хеҷ гуна дард аз милкаш берун меоварад; ба чоҳои дигари бадан бимоланд, аз сӯхтани оташ нигоҳ медорад.

Мағзи сарашро сӯхта бимоланд ё бипошанд, хуни равонро мебандад. Агар инро бо воситаи найча дар бинӣ пуф кунанд, хуни биниро манъ мекунад, инчунин мағзи сари онро ба пешонӣ бимоланд, хуни биниро қатъ мегардонад.

Мегӯянд, ки чун рони онро бо ресмон баста, касе, ки алмос хӯрда бошад, фурӯ барад, пораҳои алмос ба он мечаспанд ва ҳамин тавр берун кашида мешаванд.

Чун дасту по ва даруни шиками онро дур карда, бо чарбуи гурдаи буз муҳарро пухта, равғани онро чамъ кунанду бимоланд, бавосири хуниро дафъ мекунад.

Қисме, аз қурбоққа, ки дар пои дарахтон зиндагӣ ба сар мебарад, сабзи бисьёр майда мебошад. Чун онро бо ҳамвазнаш чигити пахта бисӯзонанду маҳин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, оби дар гавҳараки чашм фуромадаро дафъ мекунад.

Агар ҳамон қурбоққаи майдаи сабзро дар об чӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Қурбоққаи сабзи обиро, ки қурбоққаи кашка меноманд, сарашро бурида дур намуда, шикамашро низ чок карда, он чӣ дар он ҳаст, гирифта партофта, пӯсташро канда, баъд як миқдори кам гӯшт бо устухонаш, ки монда бошад, дар як ошомидани об то муҳарро шудани он чӯшонида, он обро хоҳ нон тар карда, хоҳ бе нон биёшоманд, ҳафтаи дуввум ва ҳафтаи саввум низ ҳамин амалро такрор намоянд, гӯё дар се ҳафта се қурбоққаи кашкаро муҳарро пухта бихӯранд, аз иллати сил, ки захми шуш аст, наҷот меёбанд.

27. Товус

Ин парандаест машҳур ба зебой ва хушранг бо рангҳои гуногун, думаш бисьёр дароз ва чун бардорад, чатрӣ мегардад, хусусан думи нари он бисьёр дароз ва парҳои зебо дорад.

Мизочи гӯшташ дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшташ бисьёр сахт ва бадҳазм, хӯрдани он хилти (моддаи) ғализ дар бадан пайдо мекунад, вале ба меъда қувват мебахшад.

Гӯшташро бе масолеҳи дигар шӯрбо карда бихӯранд, дарди паҳлу ва зот-ул-ҷанб (варами пардаҳои даруни сина)-ро шифо мебахшад.

Хӯрдани гӯшт ва чарбуи он боҳро кавӣ мегардонад. Гӯшташро бо судоб шӯрбо пухта бихӯранд, дарди меъдаро, ки аз хунукӣ ҳодис шуда, қулинҷ (колит), бодҳои ғализ ва дарди буғумҳоро дору мешавад.

Равғани онро бар камар, закар ва мақъанд (махрачгоҳ) бимоланд, боҳро қувват мебахшад.

Чарбуашро об карда, бо об, судоб ё бо асал даромехта бимоланд, қулинҷ ва дарди меъдаро ба ибро меоварад.

Хунашро бо анзарут ва намак даромехта бимоланд, решҳои бадфиоли раддиро, ки хӯрандан узв гашта бошанд, шифо мебахшад.

Саргинашро бимоланд, доғҳои пӯстро пок мекунад, озаххоро хушк карда мерезонад.

Устухонашро сӯхта, бо асал сиришта бимоланд, доғи кунҷидакро дафъ менамояд, ранги песро дигар месозад.

Захраашро ба қадри як грамм батанҳой ё бо сиканҷабину (сиркоасалу) оби гарм бинӯшоманд, барои бозоштани пешоб ва манъ кардани исҳоли хунини кӯҳна давои хубест. Агар инро бо сирко даромехта бимоланд, газидани чонварони заҳрнок ва заҳмҳоро шифо мебахшад, доғҳои пӯстро дафъ мекунад; бо анзарут сиришта ба чашм бимоланд, гули чашмро дур месозад. Агар захраашро сӯхта бипошанд, даҳани чароҳатҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад. Ин сӯхтаи онро ба дандон бимоланд, онро сахт ва мустаҳкам мегардонад ва аз чирк пок месозад.

Мегӯянд, ки чун дунболаи онро дар кӯза андохта бисӯзонанд, аз 450 грамми он қариб 4,5 грамм фулузе монанди тилло ҳосил мешавад. Ҳамин фулузро чун сурма ба чашм кашанд, гули чашм ва ҳамаи бемориҳои чашмро дафъ мекунад.

Мизочи гӯшташ бисьёр гарм аст ва инро бо ҳазмкунандаи таом, ки занҷабил, мурч, зира ва ғайра бихӯранд, ислоҳ мегардад.

28. Гунчишк

Ин парандаест машҳур ба зебой ва хушранг бо андак калонтар аз аҳлӣ ва нӯлаш борику дарозтар аст.

Бехтарини навъҳои он фарбеҳи даштиаш мебошад, ки дар фасли зимистон гирифта шуда бошад. Вале хонагиаш агарчи фарбеҳ хам, ки бошад, барои давой бисьёр заиф аст, хатто намешояд.

Мизочи гунчишки аҳлӣ дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст, вале мизочи даштиаш дар хушкӣ зиёдтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: гунчишкро пухта бихӯранд, баданро гарм ва фарбеҳ мекунад, барои одамони тармизоче, ки дар бадани онҳо бодҳо пайдо мешуда бошанд, мувофиқ аст ва боҳи онҳоро ба ҳаракат меоварад, маниро зиёда менамояд ва олати мардиро ба ҳаракат меоварад.

Гӯшташиро бихӯранд, дарунро мулоим мегардонад, вале қисмҳои дигараш дарунро мебандад.

Қавлҳо зикр шудаанд, ки гунчишк аз парандаи сара аст барои иллатҳои гуногун: фолич, каҷ шудани рӯй, сусту нотавон гаштани аъзо, карахтӣ, сустии чигар, истиско (водянка), зардпарвин, сустии гурда ва боҳ, инчунин монанди инҳо дору мешавад; бехтарин давоест барои одамони хунукмизоҷ ва тармизоҷ, инчунин барои касе, ки аз бисьёрии боди шиками худ шикоят намояд, дору мебошад.

Мағзи сари нари онро дар вақти ҳаячонӣ буданаш гирифта, дар равғани бодоми ширин бирьён карда, бо хӯришҳои хушбӯи таоми пуркувват бихӯранд, бағоят бохро меангезад ва маниро зиёда мекунад, инчунин олати мардиро ба ҷунбиш меоварад. Бачаи он барои ҳаракат додани бох ва шиддати ба ҷунбиш овардани закар қавитар аст, хусусан аз чизҳои дарунашу парҳояш пок карда, бо зардаи тухми мурғ ва равғани зайтун бирьён кунанду бихӯранд, низ тухми гунчишк дар ин бобат кавӣ мебошад.

Ин дар дарбеҳ кардани бадан давои бемисл аст.

Майнаашро бо зардаи тухми мурғ бихӯранд, бохро бармеангезад ва агар бо шароб бихӯранд, низ хамин хосиятро дорад.

Майнаашро занони назоянда аз таг бардоранд, боиси зуд ҳомила шудани онҳо мегардад.

Вале хӯрдани гунҷишк ба касони гарммизоҷ зарар дорад. Давояш анор, ғӯраи ангур ва сиканҷабинӣ турш ошомидан аст.

Беҳтар мешавад агар гӯшти онро оби анор ё ғӯра пошида бихӯранд, то, ки зуд ҳазм гардад, зеро ки гӯшти он сахт ва гарммизоҷ аст.

Чун гунҷишкро сар бурида, хуни онро дар орди наск бачаконанд ва хамирашро кулӯла созанду хушк намуда, дар вақти мубошарат як кулӯлаи онро бо асал соида, ба закар бимоланд ва пойро ба замин нагузошта, мубошарат намоянд, боҳро бармеангезад.

Хуни гунҷишкро дар чашм чаконанд, гули дар он афтодаро пок менамояд.

Саргини он бисьёр гарм ва хушк аст, гули чашмро пок мекунад, доғи кунҷидакро дафъ менамояд, инчунин доғҳои дигари дар рухсора пайдошударо нест мекунад. Саргинашро бо оби даҳан сиришта бимоланд, озахро хушк карда мерезонад ва доғҳои кунҷидакро бархам медиҳад.

Устухонашро соида бихӯранд, меъдаро қавӣ мегардонад ва исҳолро банд мекунад. Агар онро бихоянд, ба узвҳои даруни шикам ва рӯдаҳо бағоят зарар дорад. Балки аз хоидан ё соида хӯрдани устухони он худдорӣ кардан беҳтар аст, зеро сурхрӯда ва рӯдаҳои шикамро мехарошад.

Хокистари пари онро бимоланд, варамҳоро таҳлил медиҳад.

Чун гунҷишки зиндаро ба ғайр аз сараш парҳояшро бикананду дар ошьёнаи занбӯри асал биёвезанд, то аз газидани занбӯрон бимирад, баъд онро дар равған бичӯшонанду он равғанро бимоланд, сустии олати мардиро дафъ мекунад, боҳро қавӣ мегардонад ва олати мардиро ба ҷунбиш меоварад.

29. Укоб

Ин парандаи бузургҷуссаи дарранда аст, ки маълум мебошад.

Мизоҷаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшташ лифӣ (лифмонанд), сахт аст ва аз хӯрдани он дар ҷигар моддаи носара пайдо мешавад. Хӯрдани он барои ибрида (нотавон шудани ҳолати мардон аз рутубати бисьёр пай-

до кардани бадан), бодхои бисер ва дафъ кардани ру тубати бадан даво мешавад.

Захраашро чун сурма ба чашм кашанд, дар гавхараки чашм фуромадани обро, ки дар холати ибтидо бошад, дафъ мекунад; чашмро тез ва кавй мегардонад; пардаи ба чашм афтодаро, ки онро торик менамояд, дур месозад, захмашро хам шифо мебахшад.

Хунашро бимоланд, варамхоро тахлил медихад.

Саргинашро бимоланд, доғи кунчидак ва чўшиш рухсораро дафъ мекунад ва инчунин ханозерро (хукгарданро) тахлил медихад.

Агар парашро сўхта, занхо дудашро ба миёни похс ва поёни шиками худ бигиранд, бўғма (хафа) шудани бачадонро, ки беҳуши месозад, шифо мебахшад.

30. Каждум

Каждум навъхои гуногун дорад. Каждуме, ки дар сатхи харакат дунболаи худро баланд гирад, онро каждуми сайёла меноманд ва агар думашро бар замин кашида равад, онро каждуми чаррора мегўянд. Каждуми чаррора аз сайёла хурдтар ва захраш кавитар, ки хушанда мебошад. Захри каждуми мода кавитар аз нари он аст. Бадтарини хамаи инхо навъи сиёхи он аст. Хелхои каждуми бадзахр бисьёранд. Хатто чунин каждум хам хаст, ки агар неш ба санг занад, онро реза-реза мегардонад.

Мизочи каждум дар дарачаи саввум сард ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: равғанашро бимоланд, фолич (шал шудани нимаи бадан ба дарозй), нотавон ва сусг шудани аъзо, кач шудани рўй, дарди буғумхо ва карахтиро шифо мебахшад.

Хокистари онро бо мурч сонда, ба он занчабил ва гайра давохои гармизочи муносиб даромехта, чун сурма ба чашм кашанд, гули чашм ва нохунаки чашми инсонро дафъ мекунад.

Каждуми сўхтаро ба ним вазни он саргини муш даромехта, ба чашм кашанд, чашмро кавй мегардонад, кўтур ва пардаи дар он афтодаро, ки чашмро торик месозад, дафъ мекунад.

Каждумро бирьён ё кабоб карда бихўранд, сурфаи

кухнаеро, ки аз сардӣ бошад ва захмҳои узвҳои пешобро шифо мебахшад.

Қаждуми сӯхтаро бо шилми олу ё бо тухми кӯфтаи гулихайрӣ ва ё бо шибит бихӯранд, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, душворнои шошидонро осон мекунад, ҳатто дар ин бобат назир надорад, кулинчҳои (колитҳои) гуногунро шифо мебахшад.

Қаждуми калонро хушк сохта, ос карда, бо сирко сиришта бимоланд, доғи песро, ки нав бошад, дафъ мекунад; инчунин барои доғи сафеди пӯст ва доғи кунчидак дору мешавад ва ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад.

Чун каждумро дар равғани зайтун бисӯзонанду ба реши раддии бадфиоли бехнашаванда бимоланд ва аз болои он кӯфтаи каждуми сӯхтаро бипошанд, фоида мебахшад, инчунин он равғанро ба чои сар ва риш, ки мӯяш гирдак-гирдак рехта бошад, бимоланд, мӯй меруёнад. Ва агар ин равғанро бар бавосир пай дар пай бимоланд, донаашро меафтонад.

Каждуми зиндаро чок карда, ба чои каждумгазида барбанданд, захри онро ба худ мекашад. Ва агар кабоб ё бирьёнкардаи онро бихӯранд, захри газидаи каждумро дафъ мекунад.

Агар дар охири моҳ, ки се-чор рӯз аз он монда бошад, як адад каждумро дар шиша андохта, бар болояш равғани зайтун рехта, даҳани шишаро маҳкам карда, чанд рӯз онро дар офтоб бигузоранд, то ки куввати каждум ба равған бигузарад. Ин равғанро бимоланд, дарди пушт ва иркуннасоро (радикулитро) шифо мебахшад, инчунин фоличро ба ибро меоварад ва донаи бавосирро меафтонад. Агар адади каждум зиёд бошад, миқдори равғанро дар таносуби ба як адад каждум 35 грамм равғани зайтун дар вақти ба офтоб гузоштан афзоянд ва чил рӯз дар офтоб гузоранд, баъд ин равған равғани каждум ҳисоб меёбад. Агар ин равғанро аз рӯ бимоланд, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад.

Нақл кардаанд, ки занеро бача дар вақти ҳомилагӣ аз шикам меафтода бошад, каждуми мурдаи хушкро ба худ биёвезад, бачаи вай дигар намеафтад.

Миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз хокистари каждум аз 1,75 то 4,5 грамм аст. Вале хӯрдани ин ба шуш зарар дорад. Давояш тухми карафс хӯрдан ва ошомидани оби пиёз то 180 грамм мебошад.

Агар каждум касеро бигазад ва чои газидааш зарам кунад, сахт ва сурх гардад ва он каси каждумгазида ду ҳолати зидди ҳамдигарро ҳис кунад, ки гоҳ хунук хӯрад ва гоҳ гарм гардад, ғамгин шавад, дар изтироб ояд, сустӣ дар дили худ ҳис кунад, аракӣ хунук ояд, сустии бадан, ларза, бечошавии ақл, паридани лабҳо, оруғ ва қайи сахт ҳодис гардад ва дар кай чизе часпак барояд, бод дар шикамаш пайдо гардад, дандонҳо бар ҳам афтанд, бехушӣ содир шавад, рангаш бипарад, забонаш ғафс гардад, узвхо сард ва суст гарданд, закараш варам кунад, макъадаш (кӯтаноаш) барояд — ин ҳам илочпазир намебошад. Хуллас, илочи он дархол, агар мумкин бошад, сахт бастани болои он мавзеъ, монанди моргазида ба амал оваранд; тухми зағир ва гӯгирдро кӯфта, бо равғани савсани сафед ё равғани савсани кӯҳӣ сиришта, ба он мавзеъ гузоранд; хояи сагобӣ, мурчи дарозро бо сирко сиришта, ба он чо сахт бимоланд, бо оташ гармбандӣ кунанд, сир (чеснок) бихӯронанд ва низ сирро кӯфта банданд, чадвор бар он бимоланд ва аз истеъмоли давоҳои кушояндаи гирехҳо худдорӣ намоянд. Ва агар имконияташ бошад, он каждуми газидаро бигиранду кӯфта, ба чои газидааш банданд, захрашро дафъ мекунад. Оҳак ва барги тутро гирифта, бо равғани дунба сариштa, ба чои захми он низ ва оҳаку равғанро ба чои газидаи он бимоланд, дардаш сокин мегардад. Агар он равғанро бо асал даромехта, чун кӯдак аз модар зоида шавад, 1,75 грамм аз он ба комаш бимоланд, баъд аз он агар дар тамоми умраш ӯро каждум бигазад, дард намекунад.

Чирки гӯши хукро ба мавзеъи каждумгазида бимоланд, дардаш сокин мешавад. Барги токро кӯфта, ба чои газидаи он гузоранд, дардашро таскин медиҳад. Агар мағзи чормағз, анчир, сири кӯфта бар захми он бимоланд, низ, судманд мебошад. Шамъчаи яхро дар макъад бардоранд, дарди онро таскин медиҳад. Шиками мушро чок карда, гармогарм ба он чо гузошта банданд, тухми юнучкаро гузошта банданд; решаи кавар, талхшувок — ҳар дуро баробар гирифта, кӯфта, бо асал маъчун сохта аз он 2 грамм бихӯронанд, фоида дорад.

Накл аст, ки касе гирифтори фолич гашта, ба хестан ва роҳ гаштан қодир набуд. Иттифоқан дар вақти

шаб ҳангоми хоб чанд чои ӯро каждуми ҷаррора газид ва бемор аз иллати мазкур начот ёфт.

Агар каждуми ҷаррора бигазад, давояш хӯрдани равғани гов ё гӯсфанд ва он равғанро тафсонида, батакрор ба чои газидааш рехтан аст; инчунин аз он мавзеъ хун гирифтан ё чок карда, хуни он чоро сар додан аст; оби себи туршро дар оташ ғафс гардонида ошомидан аст; талкони себи туршро бо оби сард ошомидан, косни ва дигар таскиндиҳандаҳои фишори хун, аз чумла: оби чав, оби каду, оби бодиринг ва монанди инҳо биёшоманд; инчунин барги себи турш, кашнизи хушк — аз ҳар як баробармиқдор се каф бихӯранд, фоида дорад.

Тариқи сӯхтани каждум ин аст. Каждуми зиндаро дар зарфи мис ё оҳан, ё сафол андохта, даҳани онро бо хамир маҳкам намуда, танӯрро бо хезуми ток ва ғайра тафсонида, баъд оташро аз танӯр бароварда, он зарфи каждум доштаро шаб дар он гузоранду даҳани танӯрро бипӯшанд, пагоҳи каждумро бароварда бисоянд. Шарташ ҳамин, ки танӯр гарми бад набошад, ки мабодо каждум сӯхта, тамоман хокистар гардад.

31. Зулук

Инро дар баъзе маҳалҳои тоҷикон шуллук ҳам меноманд. Ин чонвар дар чашмаҳои гуногун ва баъзан дар кӯлҳо низ пайдо мешавад, гуногун мебошад. Он чӣ дар обҳои чашма зиндагӣ ба сар барад, сиёҳи камранг ва дар калониву хурдӣ миёна мебошад, сараш сиёҳи кулӯла ва таги шикамаш андак ало бошад, хуб аст. Инчунин гуфтаанд, ки он чӣ зери шикамаш сурхранг ва бар пушти он ду хати сабз ва бо суратҳои номбурда бошад, некӯст. Вале он чӣ бисьёр сиёх, ало ва калон бошад, бад аст — ин дар тиб истеъмол намегардад, инчунин майдааш ҳам заиф аст.

Мизочаш сард ва хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: зулукро хушк намуда, кӯфта, бо асал хамир карда, лесида бихӯранд, варам ва дарди гулӯро тахлил медиҳад, санги гурда ва хичакро (пешобдонро) майда карда мерезонад.

Кӯфтаи зулукро бо сабир (алоэ) сиришта гузошта банданд, донаи бавосирро хушк мекунад. Агар онро бимоланд, доғҳои пӯстро пок месозад.

Зулукро дар равғани зайтун пухта, ба закар бимоланд, багоят онро калон мегардонад ва қавӣ месозад. Инчунин зулукро дар равғани зайтун сӯхта, батакрор ба закар гузошта банданд, онро калон ва қавӣ мегардонад.

Зулукҳои майдаро сӯхта бо сирко ё оби банг (кирмрезонак) сиришта, мижаи зонд ва чаппа рӯидаро канда, ба он чо гузошта банданд, дигар намерӯяд.

Сӯхтаи зулукҳои майдаро бо равғани бунафша даромехта, дар сӯрохи закар ё дар фарҷ чакопанд, сӯзиши пешоб (сӯзок) ва захми хичакро (пешобдонро) шифо мебахшад.

Чун понздаҳ адад зулуки калони зиндаро ба 90 грамм кирми лойхӯраки шустагӣ, хушк карда, дар 420 грамм равғани кунҷиди тоза хуб чӯшонида, баъд соф карда, дар шиша нигоҳ доранд. Дар вақти хочат ин равғанро ба закар ва атрофи он бимоланд, онро қавӣ ва серҳаракат мегардонад. Чун ин равғанро ба хояе, ки дар он об фуромада, сахт ва кӯхна шуда бошад, чанд рӯз паи ҳам гарм карда бимоланд, он обро дур мекунад — шифо мебахшад.

Зулуки навъи аълоро, яъне тиббиро ба мавзеъе, ки хуни мурдор, яъне хуни ҳаром дошта бошад, монанди: ширинча, решҳои раддии бадфиол, шукуфаи пӯст, доначахои раддӣ ба чохои нозук ва заифмонанди пилкҳои чашм, гӯшахои чашм, рухсорахо, ба тифлон ё занони заифбуньёд (нимчон), ки хун гирондан нахоханд, зулукро бичаспонанд, хуни харомро бе азият мекашад, лекин шарташ ҳамин, ки бадан аз ахлоти мурдор пур набуда, балки аз онхо пок бошад. Баъд аз зулук мондан аз нӯшидани оби хунук, баромадан ба ҳавои сард ва аз ошомидани чизхои турш пархез намоянд. Агар рӯзи дигар ба узве, ки зулук часпонида бошанд, боз бичаспонанд, бакияи хуни харомеро, ки дар он узв мондааст, мекашад — ин бад нест, вале адади зулукҳои часпонидашаванда аз пешина камтар бояд бошад, масалан, рӯзи якум дах адад зулук часпонида бошанд, рӯзи дуввум панч ё се адад бимонанд. Шартхои зулукмонӣ чунин аст, ки бояд ба як дафъа хуни бисьёр нагиранд, ки сустӣ меоварад; инчунин ба рӯи раг ҳам начаспонанд. Бехтар он аст, ки зулуки хуб ва сараро пеш аз ба бадан часпонидан муддате нигоҳ доранд, то ки хӯрдан худро қай карда партояд, пок гардад. Узви шахси беморро чандон бимоланд, ки сурх

гардад ва агар мумкин бошад, баъд зулук бичаспонанд. Баъд аз пур шудани он аз хун зулукро маҷбуран аз бадан ҷудо накунанд, балки бигузоранд, то аз хун пур шуда ва сер худ ба худ ҷудо гардад. Ё андак хокистар ё намак бар даҳани он бипошанд, ки бо ин тадбир худ ба худ ҷудо мегардад. Баъд ҷои даҳани газидаи онро дам ба дам бо порчаи карбоси кӯҳнаи мулоим пок намоянд, то хунаш аз рафтан бимонад. Агар хун бисьёр ояд, бо ин тадбир банд намегардад. Дар ин маврид бо қадаре хокистар ва ғайра, ки манъкунандаи хун бошад, банд намоянд. Агар он мавзеъ ба сабаби расидани об ё ҳаво дард ва варам кунад ва бисьёр ба хориш ояд, он ҷойро бо зардчубаи кӯфтагӣ ва бехтагӣ, ки дар латта баста бошанд, гармбанди намоянд ё зардчӯбаро бо об хамир карда, батакрор гузошта банданду аз об ва ҳавои хунук эҳтиёт намоянд. Чун баъд аз ҷудо шудани зулук қадаре намак бар даҳани он бипошанд, ҳамаи хунҳои хӯрдаашро қай мекунад ва мемирад.

32. Тортанак

Ин ҷонвар навъҳои бисьёр дорад. Вале дар тиб он чӣ дар гӯшаҳои хонаҳо торҳо метанад ва хона месозад, дар назар дошта мешавад.

Мизочи ҳамаи навъҳои он сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: тортанаки калони бофтааш сафедро бо равғани зайтун даромехта, дар гӯш чаконанд, дардашро таскин медиҳад.

Тори танидаи тортанакро ба ҷароҳатҳое, ки хун аз онҳо ҷорӣ бошад, бигузоранд, хунро манъ мекунад ва ҷарохатро низ ба ҳам оварда сиҳат мекунад.

Чун тори танидаи онро бо шилми пухтагии санавбар ба латтаи зағирпоягӣ молида, бар пешонӣ ва чаккаҳои сар бичаспонанд, таби дурӯздармиёнро шифо мебахшад. Инчунин танидаи тортанаки сафеди фарбехро дар пӯсте баста, ба сар ё ба бозу, ё ба гардани бемори таби рӯздармиёнгиранда банданд, табро дафъ мекунад.

Дар зери шиками тортанак хангоми бача додани он пардаи ғафсе мебошад, ки тухмхояш дар он ҷой дода шудаанд. Чун бачахояшон болиғ гарданд, аз он парда берун мераванд. Ҳамон пардаро бар бозуи бемори таби дурӯздармиёнгиранда бибанданд, табро дафъ ме-

кунад; чун ба узвҳое, ки хун аз онҳо равон бошад, банданд, хунро бозмедорад.

Агар тортанак ба узве молида шавад, обила мекунад, хориш меоварад, мачрӯҳ мегардонад. Бинобар хамин онро на ба дарун истеъмолаш раво ва на бар бадан молиданаш ҷоиз аст.

33. Зоғ

Зоғ ду навъ аст: зоғи ало ва зоғи снёҳ. Бехтарини он бачааш мебошад.

Мизочаш умуман дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшти ин барои одамони сардмизоҷ ва тармизоҷ, инчунин ба пирон форам аст, маниро зиёда мегардонад. Аз он ҳалиса тайёр карда, яъне бо гандуми куфта, намак ва равған муҳарро пухта бихӯранд, бохро (пушти камарро) кувват мебахшад. Дар ин бобат бояд аввал гӯшти онро дар об чӯшонида, он обро рехта партоянду баъд бо сирко бирёзанд, дар ин ҳолат барои одамони гарммизоҷ низ форам мегардад.

а) Зоғи ало. Бехтарини он бачааш мебошад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшти ин дерҳазм аст, гизоянок ва радди, яъне ҳангоми хӯрдан бади меоварад. Бехтараш он аст, ки аз хӯрдани гӯшти он худдорӣ намоянд. Вале агар бихӯранд, бохро қатъ мекунад. Ва агар чашмашро ба худ овезанд, бехобӣ меоварад.

б) Зоғи снёҳ ва зоғча.

Мизочаш дар дарачаи якум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани гӯшти он дар бадан хуни солим пайдо мекунад, бохро ба ҳаракат меоварад. Вале барои одамони гарммизоҷ зарарнок аст. Давои ин зарараш сирко хӯрдан аст.

Захраи хамаи навъҳои зоғ поккунанда ва тунд аст. Агар онро ба чашм кашанд, гули чашм ва нохунаки онро дафъ мекунад; бо захраи хурӯс ва асал даромехта, ба чашм кашанд, торикии чашмро ба ибро меоварад.

Саргини хамаи зоғон низ тунд аст ва поккунанда мебошад. Агар инро гузошта банданд, доғи сафеди пӯст ва песро шифо мебахшад ва дигар доғҳои пӯстро нест мекунад.

Гӯшти хушки онро ҳар рӯз 0,6 грамм то се рӯз пайдарҳам бихӯранд, доғи сафеди пӯстро дафъ мекунад.

Хуни хушккардаи онро бимоланд, бавосирро шифо мебахшад.

Парашро сӯхта бимоланд, мӯйро меруёнад.

34. Фохтак

Ин парандаест машҳур, ки гуррак ҳам меноманд, аз мусича калонтар ва аз кабутари саҳроӣ майдатар, зери гарданаш тавқҳои холмонанд дорад ва рӯи болҳояш ҳам пурҳол аст.

Мизоҷаш дар охири дарачаи дуввум гарм ва хушк аст. Бехтаринаш ҷавон ва фарбеҳи он мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшташро муҳарро пухта бихуранд, барои иллатҳои фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), ларзак, карахтӣ ва дигар беморихои сарди асабонӣ дору мебошад; бодҳои ғализро таҳлил медиҳад, гирехҳои дар бадан баамаломадаро мекушояд.

Хуни онро ҳангоми нав кушта шудан гармогарм, хусусан хуни боли онро бичаконанд, гули чашмро дафъ мекунад.

Саргинашро бо сирко хамир сохта, гузошта бандаанд, варамҳоро таҳлил медиҳад ва инчунин онҳоро мепазонад; доғи кунҷидакро аз рухсора дафъ мекунад.

Гӯшташро бардавом бихӯранд, бехобӣ меоварад, дер ҳазм мешавад, хусусан кабоби он. Ин навъ зарари он бо шакар хӯрдан ислоҳ меёбад. Агар дар равған пухта, бо сирко ва кашниз бихӯранд, безарар мегардад.

Саргинашро ба кӯдаке, ки вақти шаб дар хоб метарсида бошад, бинёвезанд, дигар намегарсад.

Мор аз овози он мегурезад, инчунин аз дудаш ҳам мор гурезон мешавад.

35. Кабк

Ин паранда машҳур аст.

Мизоҷаш гарм ва хушк дар дарачаи дуввум мебошад, вале баъзеҳо инро дар гармиву сардӣ мӯътадил донистаанд. Фикри аввалааш дуруст аст.

Хислатхои шифобахши он: гӯшти он латифтарини (сабукҳазмтарини) гӯштхо мебошад, ғизоняташ бисьёр, зудҳазм ва аз хӯрдани он хуни солим пайдо мешавад.

Хӯрдани он ба фолиҷ, кач шудани рӯй, бемориҳои сарди вобаста ба майна, узвҳои даруни сина, дил, меъда, ҷигар ва ба дигар узвхои даруни шикам ва сина шифо мебахшад; истиско (водянка) ва бастагии даруниро ба ибро меоварад; бохро зиёда мегардонад ва баданро фарбеҳ мекунад.

Вале хӯрдани ин ба одамони гарммизоҷ, дар рӯзҳои гармии хаво, инчунин дар масканҳои гарм зарар дорад; бо шароби соф бихӯранд, дарди сар мекунад, баданро ба хориш меоварад. Давояш сиканчабин ва туршиҳо хӯрдан аст, ки илохи зарар намоянд.

4,5 грамм мағзи сарашро бо шароб биёшоманд, барои иллати зарднарвии даво мебошад.

2,25 грамм ҷигарашро гармогарм фурӯ баранд, саръро (припадкаро) шифо мебахшад.

Захраашро ба чашм кашанд, пардаи дар он афтодаро, ки чашмро торик месозад, инчунин торикии чашмро дафъ менамояд, шабкӯриро шифо мебахшад. Агар онро бо равғани зайтун баробарвазн сиришта, ба беруни чашм гузошта банданд, оби фуромадаро дар гавҳарак агар дар ибтидои ҳол бошад, дафъ мекунад. Агар онро бо марвориди сӯрохнокарда соида ва ба вазни он мушк дохил карда, ба чашм кашанд, гули чашм, нохунак, пардаи дудмонанд, пардаи торикқунанда ва обравии чашмро шифо мебахшад.

Захраи кабкро хар моҳ як бор дар бинӣ бичаконанд ё хушкашро соида бирезанд, зехниро тез ва неку мегардонад, нисьёнро (фаромӯшхотириро) кам ва чашмро тез мекунад.

Хуни онро хушк сохта, бо шишаи сафед махин ос карда, бо дарозмурч баробарвазн гирифта, бо асал сиришта, дар чашм кашанд, гули чашм ва кӯтури пилки чашмро дафъ мекунад.

Тухмашро бо сиркои ансул пухта бихӯранд, барои дарди шикам ва дур намудани дарди рӯдаҳо дору мебошад, вале бе сирко пухта бихӯранд, овозро соф ва равшан мегардонад, инчунин сурфаро дафъ мекунад. Агар хоми онро бо кундур ном шилме бихӯранд, баданро фарбеҳ мегардонад.

36. Хорпушт

Ин ҷонварест рӯи шикамаш мӯй дорад, вале пушташ хорнок аст. Чун хорпушт ба хавф ё ба хашм ояд, сари худро ба даруни хорҳои пушташ, ки бо он печида мешавад, ҷо мекунад.

Мизоҷаш гарм ва хушк аст дар аввали дараҷаи дуввум.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшти хорпуштро бихӯранд, рутубатҳои нодаркор ва зиёдатии баданро, инчунин захмҳоро хушк мекунад, моддаҳои ғализро башиддат таҳлил медиҳад ва рехта шудани моддаҳои номатлубро ба узвҳои даруни шикам ва сина манъ мекунад.

Ҷигари хушки он ва хокистари сӯхтаи он поккунанда, таҳлилдиҳанда ва хушккунанда мебошад.

Гӯшти намакхӯрдаи онро бо сиканҷабин (сиркоасал) бихӯранд, дарди сарро таскин медиҳад; бо обе, ки дар он юнучқаи зардак ҷӯшонида шуда бошад, бихӯранд, фолиҷ, ҷингак шудани аъзо, беморихои асаб, филпо ва агар таб намегирифта бошад, истиско (водянка) ва дарди гурдаро низ шифо мебахшад; ва агар гӯшти бенамаки онро бихӯранд, вайрон шудани мизоҷ, сил, хангоми хоб ба ҷогах шошидани кӯдакон ва ғайри кӯдаконро дафъ мекунад, хатто агар дар хӯрдани он мудовамат намоянд, холи шошиданро душвор мегардонад; аммо бохи тармизоҷ ва сардмизоҷонро кувват мебахшад.

Ҷигарашро дар офтоб хушк карда бихӯранд, истискоро шифо мебахшад.

Пӯсташро сӯхта, бо шароб биёшоманд, фолиҷро ба ибро меоварад ва агар бо сиканҷабин бихӯранд, хар гуна варамҳои гӯшти баданро мегардонад.

Гӯшташро пухта бихӯранд, барои ханозер (хукгардан) ва махав дору мебошад; агар онро гузошта банданд, ғуддахо ва гирехҳои сахти дар узвхо пайдошударо мегудозад — тахлил медиҳад.

Пӯсташро сӯхта гузошта банданд, решҳои римнокро ба ибро меоварад ва агар он решхо гӯшти харом дошта бошанд, онро мехӯрад; захмҳоро хушк мекунад, зеро ки ин поккунанда ва хушксозанда мебошад.

Гӯшти хушккардаи онро соида як муддат бихӯранд, иллати махавро шифо мебахшад. Хокистари онро бимоланд, доғи кунҷидаки тунукро дафъ мекунад;

инро бо заф (катрон) даромехта бимоланд, ба ҷохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад ва кӯтурро шифо мебахшад. Агар бо хокистари он бишӯянд, решхои сарро нест мекунад.

Хӯрдани гӯшти он табхои кӯхна ва захри ҷонваронро аз бадан дафъ мекунад.

1,75 грамм аз пӯсти сӯхтаи он бихӯранд, таби дурӯздармиёнро нест месозад.

Вале агар хорпушт ва маҳсулоти онро аз хад бисьёр бихӯранд, мизочи меъда ва ҷигарро вайрон мекунад ва ранги рухсорро паст мегардонад. Давои ин зарархояш гӯшти онро дар об мухарро пухта хӯрдан ва бо равған пухта, бо равғани бодоми ширин ва сиркою косни хӯрдан аст.

Мизочи захрааш гарм ва хушк аст, хислати пок ва хушккунанда дорад. Агар инро ба чашм кашанд, гули чашмро дафъ мекунад. Агар инро бимоланд, пахн гаштани захм ва решхоро дар бадан манъ месозад, барои махав хам фоида дорад.

Захраи онро бо муми занбӯри асал даромехта, зани хомила бихӯрад ё аз таг бардорад, бачаашро аз шикам меафтонад.

37. Чайр

Ин ҷонвари маълум аст, ки дар баданаш хорхое дорад ба дарозии як вачаб ва аз он кӯтохтар, ки барои химояи худ ба кор мебарад.

Мизочаш дар аввали дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: Ҷобир бинни Ҷаббон-уссӯфи дар «Китоби хавосси кабир», гуфтааст, ки гӯшти чайра барои кушодани пешоби баста шифо мебахшад ба ин усул, ки онро бо корд гулӯ бурида, пӯсташро канда, гӯшташро дар офтоб чандон хушк намоянд, ки кобили кӯфтан ё бо сӯхон тарошидан гардад. Баъд кӯфта ё бо сӯхон тарошида, аз 9 ё 13,5 грамми онро дар шарсб хал карда, биёшоманд, пешоб ба зудй кушода мегардад ва бо хамин аз он иллат шифо меёбад.

Гӯшташро бихӯранд, барои дафъ кардани иллати никрис (подагра) нафъи азим дорад. Агар инро батакрор гузошта банданд ва молидани хуни он доғи кунчидак ва чиркхои баданро дафъ мекунад.

Гӯшти онро занҳо аз таг бардоранд, ҳайзи онҳоро равон мекунад.

Аз хори он мор ва ҷонварони дигари заҳрнок мегурезанд, ҳатто ба он наздик намеоянд. Хорпушт ва ҷайра ба мор хусумат доранд, онро мекушанд. Бинобар ҳамин морҳо аз онҳо гурезон мебошанд.

Чун ҷайраро бисӯзонанд ва бо навшодир то ба ҳадде бикӯбанд, ки ҷариб ҳал гардад, баъд бо асали кафкгирифта сиришта, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш бимоланд, мӯй меруёнад ба зудй. Чоҳои ин қабил мӯйрехтаи сарро бо танакори арманй то сурх шуданаш бимоланд, баъд саргини ҷайраро бо равғани зайтун даромехта бимоланд, ба зудй мӯй меруёнад.

Саргини сӯхтаи онро бо равғани мурд ё бо дигар равғанҳо даромехта, ба ҳар ҷои бадан, ки хоҳанд, бимоланд, мӯй меруёнад.

Пӯсти ҷайраро сухта, бо хардал (горчица) ва асали сурхи кафкгирифта сиришта, ба сар бимоланд, муйро дароз мекунад ва аз тарқидану рехтан нигоҳ медорад, инчунин ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш батакрор бимоланд, мӯй меруёнад.

Сипурзи хушккардаи онро кӯфта, бо шароб биёшоманд, барои гудохташавии сипурз дору мебошад; чунончй, шахсе иллати шадиди сипурз дошт, сипурзи ҷайраро бирьён карда бихӯрд ва баъди се соат арақи бисьёр кард, дар дарунаш дарди сахт лайдо шуд ва баъди як соат пешоби бисьёре кард, ба қадри 200 грамм ва зиёда аз он шошиду шифо ёфт.

Захраашро бароварда, бо сурмаи аълосифат ос кунанду онро ба чашм кашанд, гули чашмро ба зуди дафъ мекунад. Захраи хушккардаи онро чанд мартаба бимоланд, песи навро дафъ мекунад; бо гӯгирд даромехта бимоланд, песи кӯҳнаро дафъ мекунад.

Захраи ҷайраро хушк карда, кӯфта, бо шароб хамир карда, қурсҳо сохта, хушк намуда, вакти хочат бо сирко соида, ба бавосири кӯхна бимоланд, онро сихат мебахшад ва хамон дам хунашро катъ менамояд.

38. Панирмоя

Ин меъдаи, яъне ширдони хайвоноти ширхора аст, ки наздик ба зоида шудан очаашро кушта ё баъди зоида шудан, ки ҳанӯз алаф нахӯрда бошад, аз шика-

ми бачааш дархол чудо карда мегиранд хоҳ дар он мосъ бошад бо он, хоҳ набошад. Баъди зоида шудан низ то коҳ хӯрдани он ин узви онро панирмоя меноманд ва аз он, ки коҳ ё алаф бихӯранд, онро панирмоя наменоманд. Панирмояи хар як ҳайвон хислати ба худ хосеро дорад. Инро ҳам дар тариаш ва ҳам хушк намуда истеъмол мекунанд.

Мизочи ҳамаи навъҳои он дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст, вале мувофиқи як қатор қавлҳо гарм дар аввали дараҷаи саввум аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, барои саръ (припадка) дору мебошад; агар бо сирко ё бо маска, ё бо асал бихӯранд, саръро, ки аз ҷамъ шудани балғам дар майна бошад, шифо мебахшад, хусусан панирмояи заргӯш дар ин бобат қавитар аст, ки 1,75 грамми онро дар сиркои ангурӣ ҳал намуда бинӯшанд. Чун кӯдаконро камтар аз он бихӯронанд, аз иллати саръ эмин мегарданд.

Ошомидани ҳамаи навъҳои панирмоя барои тамаддуд (беҳаракат мондани узв), кузоз (столбняк)-и балғамӣ ва хафа (бӯғма) шудани бачадон шифо мебахшад, зеро ки ин гудозандаи ҳамаи ахлоти шахшуда аст ва баръакс шах ва ғафскунандаи ахлоти гудохта мебошад. Хуллас, онро дар сирко ҳал карда бихӯранд, хуни дар меъда шахшударо таҳлил медиҳад. Хоҳ батанҳоӣ бихӯранд ва ё бо давоҳои муносиба инро биёшоманд, хун ва ширро, ки дар меъда, хичак (пешобдон) ва дигар узвҳо шах шуда бошад, таҳлил менамояд, хуни биниро мебандад, хомила шуданро манъ мекунад, исҳолро мебандад; умуман агар инро бихӯранд, дилро кавӣ мегардонад, фарах мебахшад. Аммо бинобар он, ки бисьёр гарммизоҷ аст, асабро аз фарах хам зиёда бармсангезад ва инчунин ғазабро ба хаячон меоварад.

Агар занҳо баъд аз пок шудан аз хайз инро аз таг бардоранд, ба хомила шудан кӯмак мерасонад.

7,75 грамми онро бо шароб биёшоманд, бинобар қувати тарьёкӣ доштанаш газидани чонварони захрноки монанди морро шифо мебахшад ва захрхои кагтолро аз бадан дафъ мекунад; исҳоли кӯхнаро банд месозад, дарди шикам ва захми рӯдаҳоро шифо мебахшад ва равон шудани рутубати бемавриди бачадонро, ки кӯхна шуда бошад, ислоҳ мекунад.

Чун занхо баъд аз пок шудан аз хайз се рӯз пай дар хам инро биёшоманд, саръро дафъ месозад.

Мегӯянд, ки чун зан панирмояи заргӯши нарро ё хояи онро бо шароб даромехта бихӯрад, хомила мегардад — писар мезояд ва аз модан он биёшомад, духтар меоварад.

Чун миқдори якуним нахӯд аз панирмояи заргӯш биёшоманд, таби дурӯздармиёнро дафъ мекунад.

Чун панирмояро бо гулнихайрӣ ва равғани зайтун сиришта, бар бадан бигузоранд, тир ва хори дарамадаро берун меоварад.

Панирмояро ба сӯрохихои бинӣ бимоланд, хуни биниро манъ мекунад.

Агар бемори табгирифта инро ба нарангушташ биёвезад, таби онро дафъ месозад.

Панирмояи гӯрхар, бузи кӯхӣ, оху, хачир, гӯсфанд ва филро ба қадри як нахӯд бихӯранд, бохро бағоят кавӣ мегардонад.

39. Саг

Маълум, ки ин хайвони аҳлист.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст, вале мизочи бачаи бистрӯзааш гарм ва тар мебошад.

Хислатхои шифобахши он: гӯшти сагро пухта, бо давохои хушбӯй бихӯранд, девонагӣ ва молихулиё (меланхолия)-ро ба зудӣ шифо мебахшад.

Шири аввалин мартабаи сагро чаконанд, гули чармро дафъ мекунад.

Агар захраи онро бимоланд, мӯи зоиди дар чашм рӯндаро манъ мекунад, агар онро канда, ба чои он бимоланд.

Саргини сагеро, ки фақат бо устухон парвариш карда бошанд, гузошта банданд, дарди гулӯ ва варамхои ҳалқро шифо мебахшад.

Чун саргини саги дастнигарро дар тобистон гирифта, дар соя хушк кунанду бо шароб ё бо об биёшоманд, ё бо шире, ки дар он сангреза чӯшонида шуда бошад, ё охани тафсонро дар он хунук карда бошанд, биёшоманд, исҳоли хунинро даво мешавад.

Хуни хушккардаи онро ба қадри 17,5 грамм бихӯранд, исҳоли хунинро дафъ мекунад.

Чун бачаи сагро, ки ҳанӯз чашм накушода бошад,

батамом дар об ба дарачае бипазанд, ки бо об омехта гардад, баъд 400 грамм гандум дар он дохил карда, то ҳамаи обро ба худ макиданаш бичӯшонанд, ки хушк шавад. Он гандумро ба мурғи яксола, ки дар торикӣ баста бошанд, бихӯронанд ва баъди ҳамаи он гандумро хӯрдани он, он мурғро кабоб карда, зани назоянда тановул намояд, вале ғизои дигар дар он омехта набошад, он зан ба ҳомила шудан қобила мегардад.

Чун сагбача пистони занеро, ки дар он шир шах шуда бошад, бимакад, он шир гудохта мегардад.

Пешоби сагро занҳо биёшоманд, ҳомила шуданро манъ мекунад.

Шири сагеро, ки аввалин мартаба зоида бошад, дар сӯрохи закар чаконанд, сӯзокро дафъ мекунад.

Ҷигарашро кабоб намуда ё бирьён карда бихӯранд, саги девона газидаро шифо мебахшад, хусусан, ки ҷигари ҳамон саги девонаи газидаро бихӯранд, таъсираш зиёдтар аст дар ин бобат.

Хокистари ҷигарашро бо сирко сиришта, батакрори амал гузошта банданд, саги девона газидаро сихат мекунад. Инчунин хуни онро биёшоманд, барои касони саги девона газида даво мебошад.

Шири сагеро, ки якумин маротиба зоида бошад, бинӯшанд, захрҳои қаттолро аз бадан дафъ мекунад.

Гӯшти сагро дар об пухта, бо давохои хушбӯй бихӯранд, иллати махавро дафъ мекунад.

Саргинашро бимоланд, варамҳои сахтро таҳлил медихад. Саргини хушкашро сонда бипошанд, захмҳои кӯхнаро шифо мебахшад, хатто хокистари онро гузошта банданд ҳам, захмҳои кӯҳна, кафидани узвхо, бавосир ва хоришро ба ибро меоварад.

Пешобашро бимоланд, озаххоро хушк карда меафтонад.

Равғанашро бимоланд, ҳанозерро таҳлил медихад.

Чун бачаи ҳанӯз чашм накушодаи онро бо саргини гов бисӯзанду ба носур бипошанд, хушк мегардонад. (Носур — ин захми бехнашаванда аст.)

Чун пешоби саги модаро дар зарфе рехта бигузоранд, то чун чуғрот ғафс гардад, баъд онро ба мӯй бимоланд, сиёх мегардонад — ранги хубест.

Чун устухон ва асаби сагро ба устухони шикаста ва асаби кандашудаи инсон бимоланд ё гузошта банданд, онхоро пайваст мегардонад.

Дандони озахи сиро агар биёвезанд, дар шаб вакти хоб хуррок кашидан ва ғап заданро манъ мекунад, зардпарвиро шифо мебахшад, вале агар инро ба тифл биёвезанд, дандонаш бе хеч гуна дарду офат мебарояд.

Дандони озахи саги девонаро дар пўсти ҳамон саг хушрў баста биёвезанд, агарчи саги девона бигазад, зарар намерасонад.

Канан сагро ба худ бидоранд, сагон ба он кас намеаканд ва фарьёд намезананд ба ғайр аз худи он саги канадор.

Закарашро хушк карда, бар рони худ биёвезанд, шаҳватро ба ҳаракат меоварад.

Мўи саги сиёҳи якрангро биёвезанд, саръро фоида дорад.

Чун дорчиниро кўфта, ба хамир печида, ба саг бихўронанд, саг ба тараб ва ракс меояд.

Чун захраи сагобиро ба қадри донаи наск ҳар кас, ки бихўрад, халок мешавад — илочи ин хўрдани равғани гов бо дорчинй аст.

Чун саги девона касеро бигазад, ҳолаташ монанди саги девона мегардад, яъне тарсанда аз обу оташ ва дигар аломатҳои молихулиё (меланхолия) рўй медихад. Илочи ин он аст, ки михчама (шохи хунгирй) ба он чо гузоранду бо қуввати тамом бикашанд, то хуни бисьёр аз он чо берун шавад. Баъд аз он марҳамхои сўзонанда ва хўрандаи гўшт ба он чо гузоранд, ки инхо сири (чесноки) куфта бо сирко ва равғани зайтун даромехта гузоштан; бо лаблабу, пиёз, индов, пухта, бо равған ё сир ва намаки кўфта, бо хокистари чўби ток сиришта, ба он чо гузоранд. Ин тадбир дар марҳалаи аввали сирояти захри саги девона аст. Вале хангомк сироят кардани захри он ба тамоми бадан, бояд, ки дорухои поккунанда ва исҳоловар хўрда, баданро пок гардонанд, яъне бо давохои исҳоловар дар иллати молихулиё ва бо хўронидани давои саратон тадбир намоянд.

40. Шир

Умуман ширро бо чизҳои турштаъм, шўр, бо гўшт, бо тухми мурғ ва моҳй, бо турб ва пиёз, бо меваҳои тар, сабзахо, донхо ва монанди инхо хўрдан раво нест, инчунин аз болои шир ин чизхоро истеъмол кардан

ва аз болои ин чизҳо шир ошомидан чоиз нест. Зеро беморихои гуногунро ба амал меоварад.

Мизочи ширҳо умуман мураккаб-ул-қувват бо ҳастии ҳарорат ва рутубат аст. Ба қавли як қатор табибон дар дарачаи якум гарм ва дар дуввум тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: ҳамаи ширҳои ҳайвонот поккунанда ва дафъкунандаи ахлоти сӯхта аз бадан мебошанд, қувватбахш ва фарбеҳкунандаанд ва мувофики аъзои таносуланд. Фатво медиҳанд, ки шир барои одамони гарммизоҷ ва хушкмизоҷ мувофиқ мебошад ба шарте, ки агар дар меъдаи онҳо моддаи сафро набошад.

Агар бичаконанд, дарди чашм ва аксари беморихои чашмро шифо мебахшад.

Шири ҳар як ҳайвонро бимоланд, варами макъадро таҳлил ва дардашро таскин медиҳад; захми хичакро ба иброз меоварад; варамҳои зери ноф ва бачадонро таҳлил медиҳад. Агар биёшоманд, рутубатҳои аслии баданро нигоҳ медорад, умрро дароз мекунад, баданро фарбеҳ мегардонад; боҳро ба ҳаракат меоварад, хусусан шири говмешро (буйволро) бо шакар биёшоманд, таъсираш дар ин бобат зиёдтар аст. Бар зидди ҳамаи захрҳои қаттол падзаҳр мебошад ва доруи ҳамаи даворҳои бадбӯ ва хӯрандаи узв мебошад.

Агар ширро бимоланд, доғҳои баднамои баданро пок мегардонад.

Ширро биёшоманд, ранги рухсорро неку мекунад, хусусан агар одамони гарммизоҷ ва қокбадан бо шакар бихӯранд, баданро фарбеҳ мегардонад ва агар ширбиринҷ пухта тановул намоянд, дар ин бобат боз ҳам хубтар аст.

Оби панирро бимоланд, доғи кунчидак ва дигар доғҳои пӯстро дафъ мекунад ва агар инро бинӯшанд ҳам, хамин таъсирро дорад. Оби панирро бо халила биёшоманд, кӯтур ва хоришро шифо мебахшад.

Табибони Ҳиндустон нӯшидани шири хомро, ба гайр аз шири занон ва шири хар, пайдокунандаи беморихои гуногун медонанд. Шири гови навдӯшида, ки ханӯз гармии пистон дар он бокӣ бошад, бисьёр фоидабахш ва аз қабили оби ҳаёт донистаанд. Вале шири бузи чӯшонидаро бехтар медонанд. Тарики чӯшонидани он ин тавр аст, ки ба миқдори чорьяки шир оби ширини холис дохил карда, бо оташи мулоим бичӯшонанд, то он ки об бухор шуда раваду шир бимонад. Пас баъд

аз хунук шудан бинӯшанд. Низ ҳар як ширро баъд аз дӯшида шуданаш 2—4 соат гузошта бошад, хӯрдани онро бад медонанд. Шири ҳайвоноте, ки бачааш нав мурда ё аз шикамаш афтода бошад, бисьёр логар ё бемор ва ё хомила ва ё нав зоида бошад, низ носара ва пайдокунандаи беморихои бисьёр мебошад, инчунин дар рӯзхои аввали гирифтани таб пӯшиданаш зарнок аст, вале дар охирхои таб фоиданок; кабзияти шикам, сӯзиши чашм, хушкии майна, логарӣ ва сустии бадан, инчунин ширро дафъ мекунад, узвхои пешоб ва аъзои таносулро муфид аст.

Чун дар шир хамон миқдор об андохта бинӯшанд, пешобро бисьёр меронад, мачроҳои шошаро пок мекунад.

а) Шири хар. Мизочи ин хунуктар ва рутубатноктар назар ба ҳамаи ширҳои дигар аст, яъне то дарачаи дуввум хунук ва дар саввум тар аст.

Бехтаринаш шири хари солим ва он аст, ки нав зоида бошад. Агар курраш мода бошад, боз ҳам хубтар аст. Бояд ки гарм-гарм ва хунук нокарда бинӯшанд.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани ин барои бадан бисьёр сардӣ меоварад, рутубатро мекафзояд, фарах мебахшад, дарунро аз моддахои бегона пок мекунад, гирехҳоро мекушояд, дили гаммизочро қавӣ мегардонад, инчунин ба дигар моддахои мавчудаи бадан ба зудӣ табдил меёбад; барои одамони гаммизоч ва хушкмизоч, агар дар меъдаи онхо сафро набошад, мувофик ва форам аст.

Рехтан ва чаконидани он дар бинӣ, гӯш ва тораки сар ба майна намӣ мебахшад ва инчунин хушкии он ва бехобиро дафъ мекунад; дарди сар ва беморихои майнаро, ки ин ҳама аз хушкӣ бошанд, шифо мебахшад; хуни бинираро манъ мекунад, дарди гӯш ва дарди чашмро, ки аз гармӣ бошанд, таскин медиҳад; сӯзиши чашм, обравӣ, шилпукӣ, пардаи афтодаи дудранг ва монанди ин беморихои чашмро ба ибро меоварад, хусусан агар бо сафедаи тухми мурғ ва равғани гули сурх даромехта бичаконанд, нуктаҳои сурх, пардаи дудранги ба чашм афтодаро зудтар дафъ мекунад. Агар латтаи покизаи пахтагинро ба он шир тар карда, ба чашм, пеши сар, ба гӯш гузошта банданд, барои беморихои номбаршуда даво мебошад.

Бо шири хар ғарғара кунанд ё онро дар дахан

ғардонанд, дарди гулӯи бадтарин ва дигар дардҳои гулӯ, варамҳои милки дандон ва забончаи ҳалқ, инчунин варами ғадудҳои бодомшаклро шифо мебахшад; милки дандонро мустаҳкам мекунад, дарди дандонро таскин медиҳад.

Каҳрабо ва сандарусро маҳин ос карда, бо ширн хар сиришта, дар бини бирезанд, хуни биниро манъ мекунад.

Агар ширн харро бинӯшанд, барои бемориҳои узвҳои даруни сина, сил, диқ (бемории лоғаркунанда), захмҳои шуш, таб ва иллатҳои гарму тез, лоғарӣ аз гармӣ ва хушкӣ, сурфа, душвории нафаскашӣ, тафс, назлаҳои тез ва хун қай карданро шифо мебахшад (хусусан бо каҳрабо ва шилми бодом ва катиро биёшоманд, хун қай карданро ба зудӣ манъ мекунад), дарунро мулоим мегардонад; инчунин барои истиско (водянка)-и гарм, сахтии сипурз, тафсидани хун ва сафро шифо мебахшад.

Агар бо ширн хар ҳуқна (клизма) кунанд, исҳоли хунинро мебандад, ҷароҳати рӯдаҳо ва бачадонро сихат мекунад. Инро бо чакрарез дар сӯрохи закар бичаконанд, сӯзиши пешоб (сӯзок)-ро шифо мебахшад; ва агар бо равғани қаду даромехта бичаконанд, захми рохи пешобро сиҳат мекунад.

Хӯрдани ин шир зарарҳои давоҳои каттолро дафъ мекунад.

Ин ширро бо заъфарон даромехта гузошта банданд, варамҳои зоҳирӣ ва ботиниро тахлил медиҳад.

Ошомидани ширн хар ба одамони сардмизоҷ ва тармизоҷ, дарди сари аз хунукӣ, чарх задани сар, ҷаранги гӯш доштагон зарар дорад, хусусан инро нӯшида, дарҳол хоб кунанд, хиккак (ҳиқичок) мекунад, оруғи дуднок меоварад. Ҳамаи ин зарарҳояшро гулканди асалӣ бихӯранд, ислох месозад.

Миқдори як бор нӯшидан аз ширн хар дар як рӯз аз 50 то 150 грамм аст, ки бояд бо шакар, катиро, равғани тухми каду, оби ширинбиян бо ҷӯш ғафс гардонидашуда ва монанди инхо биёшоманд.

Вале истеъмоли ширашро барои беморӣ харро бо хӯрокҳои муносиби онхо парвариш кардан даркор аст, масалан, барои хун қай кардан, сил, диқ бо кашнизи тар, барги хино, гуршак (щавель), шохҳои авсач, барги зуф, коху, чави дар об тар кардашуда ва ғайра. Барои пок кардани бадан, таҳлили варамҳо ва кушо-

дани гирехҳо бо карафс, арпабодиён, дармана, бӯй модарони маҳинбарг, ҷави дар об тар кардашуда ва бо тухми карафс даромехта додан даркор аст.

Ба ҷои шири хар шири буз ё шири заноиро истеъмол фармоянд, раво мебошад.

б) Шири гов. Беҳтарини он аз шири гови ҷавони фарбеҳ ва сиҳат аст.

Мизоҷаш мӯътадил дар гармӣ, сардӣ ва тарӣ мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: шири навдӯшидаи говро, ки ҳанӯз сард нашуда бошад, биёшоманд, ҷавҳари майнаро қувват мебахшад ва онро намнок мегардонад, рутубатҳои аслии баданро нигоҳ медорад; нисьён (фаромӯшхотирӣ), молихулиё ва васвосро дафъ мекунад; ранги рухсорро неку мегардонад ва беморихои бинии фоида дорад.

Бо мудовамат чаконидан ва молидани он аксари беморӣ ва иллатҳои чашмро, ҳатто беилочро хам шифо мебахшад. Агар бо анзарут даромехта бимоланд, нохунак ва пардаи ба чашм афтодаро, ки монанди дуд дар қарнияи (сиёҳии) чашм намоён мешавад, инчунин ширнокро, ки гӯшти зиёдатии дар болои пилк пайдо мешавад, дафъ мекунад.

Агар ин шири навдӯшидаро гармогарм биёшоманд, дилро қавӣ мегардонад, ғамро дур мекунад, васвос, дилтапак (дилбозӣ), захми шуш ва силро, ки бе таби моддӣ (бе савдо ва бе балғам) бошад, инчунин харошида шудани рӯдахоро шифо мебахшад; дарунро мулоим мекунад, манӣ пайдо менамояд, бохро қувват мебахшад, баданро фарбеҳ мегардонад. Хӯрдани ширбиринч, ки бо шакар нағз пухта бошанд, дарунро мулоим мекунад ва барои қулинҷи ахлотӣ фоида дорад.

Ширеро, ки дар он чанд бор оҳани тафсонро хунук карда бошанд, биёшоманд, исҳолро мебандад.

Шири говро бо баробари вазни он оби ширини холис даромехта биёшоманд, пешобро башиддат меронад ва роххои пешобро пок мегардонад, хусусан бо камтар (то як грамм) зок ва 3,5 грамм наботро ос карда дохил намуда бошанд, таъсираш қавитар мегардад.

Ошомидан ва молидани шири гов барои кӯтур, хориш, шукуфаи пӯст ва махав даво мебошад.

Агар касе захр хӯрда бошад ё ӯро ҷонвароне захрнок газида бошанд (масалан: мор, каждум, ғунда ва ғайра), батакрор ширро нӯшида кай кунанд, то он ки

захр аз бадан батамом дафъ гардад, тарьёки захр мешавад.

Бо шири гов ширбиринҷ пухта бардавом бихӯранд, умрро дароз мегардонад, ранги рӯйро неку мекунад.

Ширро бо мағзи чормағз ва ё бо хурмо бихӯранд, гурда ва баданро фарбеҳ мекунад, ранги рӯйро неку месозад, боҳ ва маниро зиёда мегардонад.

Миқдори як бор нӯшидан аз шири гов аз 150 то 300 грамм аст.

Вале инро аз ҳад зиёд бихӯранд, дар гурда ва ҳичак санг пайдо мекунад, шапушро дар бадан ба ҳам мерасонад, ба иллати пес гирифтор месозад ва дар меъда ҳар як модда, ки зиёд бошад, ба ҳамон мубаддал мегардад. Барои дафъи зарараш шакар ва асал хӯрдан даркор аст. Агар ширро бо ин ҳар ду, яъне бо асал ва шакар биёшоманд, дар меъда шах шудани онро манъ мекунад.

Агар шири гов дар меъда шах гардад, аъзошиканӣ ва ларзаро ба амал меоварад, арақи сард медамад, бехуш мекунад, ақлро бечо мегардонад. Агар ба дарди гулӯ гирифтор намояд, давои он индов, сиркоасал, инчунин сиркоро бо пӯдина даромехта, хӯрда, қай кардан аст ё 4,5 грамм панирмоя хӯрдан аст, ки шири шахшударо таҳлил диҳад.

Ҳакимони Ҳинд гуфтаанд, ки шири гови сафедро бинӯшанд, сафроро, шири гови сурхро бинӯшанд, балғамро ва шири гови зардро бинӯшанд, ҳар сеи ин моддахоро аз бадан дафъ мекунад.

в) Шири буз. Ин мӯътадилтарин шири ҳайвонот аст дар мизоҷ.

Хислатхои шифобахши он: инро биёшоманд, назлахоро манъ мекунад. Агар бо ин ғарғара кунанд ё инро дар дахан гардонанд, варамхои забончаи ҳалқ, ком ва варами забонро таҳлил медиҳад.

Агар инро дар бинӣ ва гӯш бичаконанд, майнаро намнок месозад, хушкии он, бехобӣ ва дарди гӯши аз гармӣ ба ҳам расидаро дафъ мекунад. Ва латтаеро дар ин шир тар карда, ба пеши сар бигузоранд ҳам, чунин хосиятро дорад.

Шири бузро бо катиро ва шилми бодомхо ё бо исфанохи шустагӣ биёшоманд, барои хун қай кардан, сурфа, сил ва захми шуш, инчунин хунравихо аз узвхои ботинӣ даво мешавад, ки миқдори шир аз 110 то 220 грамм бо яке аз шилмхо аз 1,75 то 3,5 грамм биё-

шоманд, барои бемориҳои номбурда дору мебошад ва инчунин иллатҳои узвҳои даруни сина, дил, дилтапак (дилбозӣ), ғам, васвос ва тарсончакиро дафъ мекунад ба шарте, ки шир навдӯшида бошад ва гармогарм биёшоманд. Бояд буз ҳам чавон, фарбеҳ ва беиллат бошад. Хусусан дар ин бобат шири бузи сурх бехтар аз шири бузҳои ранги дигар будааст.

Шири бузро гармогарм биёшоманд, дарунро мулоим мекунад, пешобро меронад, захми хичакро бартараф мекунад.

Вале шири буз ба одамони сардмизоҷ ва тармизоҷ зарар дорад, бодангез аст, боиси оруғ ва хиққак (хиқичоқ) мегардад.

Дар вақти аз шири буз панир тайёр кардан, оби панири онро гирифта бинӯшанд, барои манъ кардани исҳоли сафровӣ, бемориҳои аз сафрои сӯхта ҳодисашта, иллатҳои савдовӣ, зардпарвин ва барои одамони гарммизоҷ даво мебошад, бар бадан об медавонад.

Шири буз барои табҳои диқ (лоғаркунанда) ва табҳои гарми кӯҳна даво мешавад.

Агар ба шири буз зарпечак дохил карда биёшоманд, дар ин ҳолат обияти он барҳам мехӯрад ва ба чои рондан дарунро мебандад.

Тухми райҳонро кӯфта, дар шири буз пухта гузошта банданд, варамҳо, пучак, чиртак ва донахоро мепазонад ва мекафонад.

Мегӯянд, ки шири буз ба узвҳои даруни шикам зарар дорад — давояш катиро хӯрдан аст.

г) Шири занон. Беҳтарини ин шир шири чавонзанони сиҳат ва мӯътадилмизоҷ аст ва агар духтар зоида бошад, боз ҳам хубтар.

Мизочи шири занон дар дараҷаи дувум сард ва тар аст, агар духтар зоида бошад, мизочи шираш боз ҳам сардтар мегардад.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани шири занон майна ва халқумро намнок мегардонад, бастагии рохи биниро мекушояд; сил, диқ (иллати лоғаркунанда), хушкии узвҳои даруни сина, захми шуш, сурфаи хушк ва хун қай карданро шифо мебахшад.

Агар инро дар бинӣ бирезанд, хушкии майна, варами пардаҳои майна ва худи майна, дарди сари гарми аз хушкӣ, бечо шудани акл, молихулиё, девонагӣ аз бисьёрии сафро ва хун ҳодисшуда, бехобӣ ва монанди инҳоро дафъ мекунад. Инчунин латтаро дар он тар

карда, пай дар пай ба пеши сар гузоранд ва чун латта гарм гардад, латтаи дигарро ҳамин тавр ба кор баранд, беморихои номбаршударо даво мебошад.

Агар инро дар чашм чаконанд, дарди чашмро, ки аз гармӣ бошад ва захми даруни чашмро шифо мебахшад, инчунин дағалии пилки чашмро ислоҳ мекунад; бо анзарути маҳин сӯидашуда даромехта чаконанд, нохунак, шилпукӣ, гӯшти зоиди дар болои пилк овезон ва монанди инҳоро дафъ менамояд. Агар ин шири занонро дар гӯш чаконанд, барои дарди он, ки аз гармӣ ҳодис шуда бошад, захм ва варами гарми онро шифо мебахшад.

Миқдори як бор нӯшидан аз шири занон дар як рӯз аз 50 то 150 грамм аст ба шарте, ки гармогарм ва хунук нокарда биёшоманд ва агар аз пистон макида бихуранд, бехтар аст. Зеро ки бинобар нозукӣ ва латофати хислаташ он зуд вайрон мегардад. Ба чои шири занон шири хар биёшоманд, равост.

Агар зани ҳомила бар рӯи шапуш аз пистони худ шир бидӯшад, агар шапуш бимирад ё дар зери он бимонад, зан ба духтар ҳомила аст, вале агар шапуш намирад ва зинда барояд, ҳомила ба писар аст.

41. Марворид

Ин гавҳари машҳур аст, ки аз шиками навъе аз садаф бармеоваранд. Марворид дар ҳачм гуногун аст: майдаи он аз тухми кӯкнор резатар ва калони он то миқдори тухми гунчишк ва банудрат ба андозаи тухми кабутар низ ёфт мешавад ва то алҳол ба вазни то 14 граммаш мавчуд ва маълум мебошад. Гуфтаанд: бехтарини он сафеди обдори софи ялаккосии кулӯлаи ғалтони бахрайнӣ, хурмузӣ ва уммонии он аст. Баъд аз он сурохӣ (шишаранги), ки бо сифатхои номбурда аст; ба шаклҳои дигари обдори сафеди ялаккосии он аз он пасттар аст; зард ва сиёҳи беоб ва бисьёр резаи он бекора мебошад. Дар бахри ҷазираи Сейлон ва ҷазираҳои дигари монанди Биразил аз арзи чадид (нав кашфшуда)-и арзи ҷанубӣ, ки насаро ба наздикӣ ба даст овардаанд ва ғайра он чо низ ба хам мерасад.

Дар Муршидобод ва Хавзаи Об ва дигар бахрхо низ марворид ба хам мерасад, лекин бисьёр резаи зардранги носара аст. Аҳьёнан донаҳои бузург ба ан-

дозаи нахӯд ва ниҳоят то 1,4 грамм дар вазн ва моил ба сурхӣ бармеояд.

Он дар ҳақиқат мобайни ҳайвон, растанӣ ва санг аст. Сангияти он бар ҳама ғолиб монанди подзаҳри ҳайвонӣ ва садафи он ҳайвонот аст, ки дар зери баҳр зиндагӣ ба сар мебарад, монанди растанӣ реша дорад ва сиёҳранг, ки дар байни сангҳо ва сангрезаҳои қаъри баҳр банд менамоянд ва батадриҷ калон мешавад.

Ҳангоми гуруснагӣ даҳан, яъне ду садафи худро мекушояд; моҳиёни реза, кирмҳо ва чизҳои шилмаки зери баҳрро, ки он чӣ дар даруни он меоянд, ғизои худ месозад. Ҳарчанд ин махлуқ бузургтар гардад, решаи он қавитар ва садафаш калонтар, сафед ва ялақкосӣ мегардад. Марворид дар миёни он қариб ба дили он пайдо мешавад. Ва мегӯянд, ки вай то ҳадди муайян калон мегардад ва агар ғаввосон он марворидро аз даруни он барнаовараанд, бо мурури вақт боз гудохта шуда, барҳам мехӯрад. Дар чоҳое, ки зери дарьё аз хоки соф иборат бошад, марвориди хуб ба камол мерасад ва ҳарчанд санглохтар бошад, беҳтар мешавад.

Он чӣ ривоят аст, ки гӯё вақти боридани бороне найсон садаф рӯи об омада, даҳани худро мекушояд ва қатраи борон дар он бичакад, аз он марворид ҳосил мешавад — ин тамоман беасос аст.

Мизочи марворид дар охири дарачаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хусусиятҳои умумии он: фараҳбахшанда, рақиккунанда (суюқ), қувватбахши узвҳои ботинӣ, афзункунандаи қувватҳои нафсонӣ, ки манбааш майна аст; қуввати ҳайвонӣ, ки манбааш дил аст ва қуввати табиӣ, ки манбааш чигар аст, инчунин қувватбахш ба рӯҳҳои бадан, ки манбаъи инҳо низ ҳар се узвҳои номбаршуда мебошанд. Марворид дар хислати фараҳбахшӣ қавитар аз тилло аст ва ба тамоми узв ва қисмҳои бадан нуфузкунанда мебошад.

Агар сояаи инро бихӯранд, хун қай кардан ва ҳар гуна хунравиҳоро манъ мекунад; васвос, девонагиҳои гуногун, бадбӯйи даҳан, дамкӯтаҳӣ, ҳамаи навъҳои дилтапак (дилбозӣ), ҳавф, хузн ва тарс аз бисьёр гаштани моддаи савдо дар майна, беморихои дил, сустии меъдан гарммизочон, инчунин сустии чигар ва гурдаро дафъ мекунад; гиреҳҳоро дар узвҳои бадан мекушояд,

санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад; зардпарвин ва сӯзиши пешоб (сӯзок)-ро дафъ менамояд; исхоли хунин ва сафровиро банд мекунад, инчунин хуни бавосир ва хайзро хам манъ месозад.

Оберо, ки дар он марворид ҳал карда шуда бошад, дар бинӣ бирезанд, дарди сарро, ки аз рехтани мижгонхои чашм ба амал омада бошад, дар мартабаи аввали нӯшидан шифо мебахшад.

Марворидро махин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, дарди чашм, шилпукӣ, торикии чашм, гули чашм, пардаи дудмонанди ба чашм афтода, тирагӣ ва захми онро шифо мебахшад.

Махлули марворидро ба чашм бимоланд, гули чашмро дафъ мекунад, ба чашм қувват мебахшад, сихати чашмро нигох медорад. Агар инро ба дандонхо бимоланд, милки дандонро кавӣ мегардонад ва дандонро аз чирк пок мосозад.

Махлули марворидро занхо аз таг бардоранд, хомила шуданро манъ мекунад.

Марвориди ғайри махлулро бимоланд, доғхои кунчидак, доғи сафеди пӯст, доғи махав ва ғайраро пок мекунад. Вале махлули онро бимоланд, песро дафъ месозад — ин ба кавли Арасту аст.

Кӯфтаи онро бипошанд, аз узвхои берунӣ хун равон бошад, катъ мегардонад; ба захмхо бипошанд, онхоро ба хам оварда сихат мебахшад.

Инро бихӯранд ва бимоланд, захрхои хӯрдашуда ва аз газидани мору каждум бошанд, дафъ мекунад.

Марворидро ба худ биёвезанд, дилро қувват мебахшад. Дар дахан нигох доштани он барои махав фоида дорад, ғам ва сустии дилро бархам медихад.

Истеъмоли марворид ба дарун ба кавле барои хичак зарарнок аст, давои ин марчон хӯрдан аст.

Микдори як бор хӯрдан аз марворид дар як рӯз то 2,25 грамм аст. Ба чои ин садафи сафедро истеъмол намоянд, равост.

Огох намоем, ки марворид аз расидани равған, бӯи бад, чирк ва дуд бадранг ва бекора мегардад.

Шустани он дар обе, ки биринч пухта бошанд, нимгарм ё оби биринч тар кардашударо бимоланд, онро соф мекунад. Ва ё агар ранг ва хислати марворид вайрон шуда бошад, ба кабутар ва мурғ бихӯронанду баъди каме фурсат онро кушта, аз шикамаш беруи сваранд, низ соф мегардад.

Тариқи ҳал (маҳлул) кардани марворид чунин аст. Инро сонда, дар шиша андохта, аз болояш то пурра пўшонидан оби турунч бирезанд, дахани шишаро махкам намуда, дар зарфе, ки дар он сирко бошад, муаллак бнёвезанд, баъд он зарфро дар саргини аспе то 14 рўз гўр кунанд, инак ҳал хоҳад шуд. Баъзе мутахассисон гуфтаанд, ки бар болои сирко овехтан шарт нест, балки худи ҳамин дар саргин гўр кардан кифоя мебошад.

42. Буз

Ин ҳайвони маълум ва машҳур аст, ки навъҳои ахлӣ, сахроӣ ва кўҳӣ дорад. Макоми ин баъд аз гўсфанд чои дуввумро ишғол мекунад.

Мизочаш гарм ва тар аст, вале гармии гўшти он аз гўшти гўсфанд камтар мебошад, мизочи кўҳиаш аз аҳлӣ гармтар ва сабуктар, сахроияш низ аз аҳлӣ гармтар ва сабуктар аст.

Хислатҳои шифобахши он: гўшти буз барои одамони гарммизоч, беморон, барои одамони сарзаминҳои гарм форам ва мувофиқ аст, аз он дар чигар моддаи солим, инчунин хуни сара пайдо мешаванд. Вале хўрдани гўшти буз барои одамони савдовимизоч зарар дорад — дар ин маврид бодом, хурмо хўрдан даркор аст, ки ислоҳи зарари он намояд. Бо гўшти буз мевахои тар, туршиҳо ва чаккаи чуғрот ё дўғ хўрдан бағоят зарарнок аст.

Гўшти бузғола, ки аз шашмохагӣ гузашта бошад, рутубаташ афзун ва бехтарини гўштхо буда, фишори баланди хунро паст мекунад, сабукҳазм ва барои беморон, инчунин барои касони нав аз беморӣ хеста форам ва мувофиқ аст.

Гўшти бузро гармогарм ба узви зарба ва латхўрда, инчунин ба пўсти гармогарми он печонидан дардашро таскин медиҳад, намегузорад, ки он ҷо варам оварад. Пўсти сари бузғоларо дар вакти гарм буданаш ба сар гузошта банданд, варами пардахои майна ва худи майна, инчунин зехни бечошударо ба ибро меоварад. Майнаашро ба сар гузошта банданд, майнаро ва узвхои сахтро мулоим ва аз рутубат таъмин мегардонад.

Захраи хушкшудаашро ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, пардаи ба он афтодаро, ки чашмро торик мегардонад, дафъ месозад.

Чигари бузи сиёхро чун реза-реза намуда, он резахои чигарро якчо карда, ба он мурч ва занчабили кӯфтаро пошида, кабоб кунанд, оби аз он чудошударо гирифта, дар чашм кашанд, шабкӯриро дафъ мекунад.

Саргини нимсӯхтаи бузро бо намаксанг даромехта, ба дандонхо бимоланд, зардии дандонро мебарад ва бадбӯии милки онро дафъ мекунад.

Чун хояи таккаро чок карда, дар он зарованди гирд (карказон), натрун (танакори арманӣ ё, ки ба русӣ едкий натрий) ва зира бар он пошида, хушк кунанд, баъд 4,5 грамми онро сонда бо оби гарм биёшоманд, кӯтохнафасӣ, дамкӯтахӣ, дардхои чигар ва хичакро шифо мебахшад. Агар инро бардавом бихӯранд, бехро хеле кувват медихад. Чун он хояро бо танакор ва кокутӣ хушк кунанду 4,5 грамми онро ба сиркои пиёзи ансул биёшоманд, иллатхои сипурзро шифо мебахшад.

Чун таккаи чорсолаи сурхи якрангро дар аввали фасли тобистон хангоми ранг гирифтани ангур кушта, хуни аввал ва охири онро партоянду ва хуни миёнаомадаи онро дар зарфе гирифта, то шах шудан бигузоранд, баъд онро реза-реза карда, бар рӯи кох ё рӯи злак дар соя хушк кунанд, онро ядулло меноманд, зеро ки барои майда карда резонидани санги гурда ва хичак кавӣ ва хатто бемисл аст.

Аз равғани он бо орди биринч ва арзан харира (кисель) тайёр карда бихӯранд, барои исхоле, ки аз харошида шудани сатхи даруни рӯдахо, ки аз хӯрокхои гарммизоч ва таъми тездошта ба амал омада бошад, инчунин барои манъи амали исхол дору мешавад.

Равғани онро бо орди чав атола сохта, нимгарм хукна (клизма) кунанд, захми рӯдахоро шифо мебахшад.

Саргинашро бо пешоби он даромехта бимоланд, истиско (водянка) ва варами сипурзро даво мебошад. Саргинашро бо пешоби кӯдакон чӯшонида бимоланд, кулинчи (колити) балғамӣ, бодхои ғализ ва зардобро дафъ мекунад.

Чарбинашро гузошта банданд, хар гуна дардхоро таскин медихад.

Саргинашро бимоланд, варамхои кӯҳнаро тахлил медихад.

Ин саргинашро сӯхта, бо сирко сиришта бимоланд,

ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад; нимсӯхтаи онро бо сирко сиришта бимоланд низ, ба он чохои мӯйрехта мӯй мерӯёнад, озаххои чанпаро хушк карда мерезонад. Ва агар бо асал даромехта бимоланд, кӯтур, доғи сафеди пӯст, варамхои сахт ва ширинчаро ба ибро меоварад; бо тухми банг (кирмрезонак) сиришта бимоланд, пистони заиф ва хояхои мардонро кӯчак мегардонад.

Саргинашро дар шароб бо хулба бипазанду гузошта банданд, варамхоро тахлил медихад.

Чун гурдаи онро реза карда, гӯгирди кӯфтаро бар он пошида, кабоб кунанд, оби аз он баромадаро низ ба доғи сафеди пӯст бимоланд, дафъ мекунад.

Равғанашро гузошта банданд, ба захмҳо гӯшт мерӯёнад.

Саргинашро сӯхта, бо асал сиришта бимоланд, решхои даванда ва рутубаташон асалмонандро шифо мебахшад. Ва агар саргини сӯхтаи инро бихӯранд, захри чонваронро аз бадан дафъ мекунад.

Саргини хушки бузро бо шароб ё бо сирко пухта бимоланд, захри чонваронро ба худ мекашад.

Захраи бузи кӯҳӣ тарьёки захри чонварон аст.

Равғанашро бо саргинаш ва заъфарон даромехта гузошта банданд, никрис (подагра)-ро шифо мебахшад.

Саргини хушки онро тафсонида, бо он доғ кунанд, иркуннасо (радикулит)-ро шифо мебахшад — инро доғи арабӣ меноманд. Тарики он чунин аст, ки саргинро даргиронида, дар пашм печонида, дар чои чукураки бехи нарангушти даст, ки дар тахти бандхо ва баробари нарангушт аст, то харорааш кам гаштан бигузоранд, баъд бо доғи дигаре ваз кунанд, то он, ки харорати он дар сурин хис гардад.

Саргини сӯхта ва ғайрисӯхтаи онро бо асал сиришта бимоланд, дарди бугумхоро, ки аз сардӣ бошад, шифо мебахшад ва агар бо сирко даромехта бимоланд, дарди бугумхоре, ки аз гармӣ бошад, ба ибро меоварад.

Саргини бузро дуд кунанд, чонварони зарарнок ва хашарот аз он чо мегурезанд.

Чун шох ва сумаи онро сӯхон карда, бо турб, асал ва беданчир муқаттар (перегон) намоянд, фулуззот ва хаман чизхои сахтро мулоим месозад. Чун инро хал кунанд, ранги багоят сиёх мегардад барои навиштан.

43. Каргас

Ин аз чумлаи парандаҳои дарранда аст бузургчусса, рангаш каниб ба укоб монанд ва моил ба сурхӣ, параш монанди най миёнхолӣ мебошад. Чашм бисьёр тез, лоша ва тӯъмаро аз масофаи хеле дур мебинад ва бӯяшро хам эҳсос мекунад. Инчунин ба чоҳои хеле дур парвоз карда метавонад. Дар вақти хоб як чашмашро намепӯшонад — ин аз сабаби гармии мизочи он аст. Мувофиқи қавл ва мушоҳадаҳои донишмандони қадим каргас ҳазор сол умр ба сар мебарад. Ҳар сол як адад тухм мегузорад ва аз он фақат як бача бармеорад.

Мизочаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшташро бихӯранд, чингак шудани аъзоро дафъ мекунад.

Хун ва захраашро бо об даромехта, ҳафт маротиба ба чашм кашанд ва молидани он ба атрофи чашм, гули чашм ва фуромадани зардобро дар гавҳараки чашм дафъ мекунад, торикии чашм ва қӯтури онро ба ибро меоварад.

Хоҳ захра ва ё майнаашро ба миқдори 0,25 грамм ба вазни сн қатрон ва равғани зайтун даромехта, дар бинӣ бирезанд, махав ва девонагиро дафъ мекунад.

Равғанашро об карда, нимгарм чанд бор дар гӯш чаконанд, карни кадимро шифо мебахшад. Равғани онро бихӯранд, сурфаро дафъ месозад.

Гӯшташро бихӯранд, бодхои ғализро тахлил медихад, иловус ном дард ва варами рӯдахои борикро шифо мебахшад, гирехҳои баданро мекушояд, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, инчунин балгамро меканад.

Зарараш: хамчун ғизо раддӣ, яъне бад ва аз он моддаҳои бад хосил мешавад — давои ин дорчинӣ ва сирко хӯрдан аст.

Тухмашро бимоланд, закарро дар се рӯз кавӣ мегардонад.

Хокистари мӯи онро бимоланд, кӯтур, хориш ва захмҳоро дафъ мекунад. Саргинашро бимоланд, доғи кунчидакро нест менамояд ва варами шадидн гулӯро, ки дар Бангола бештар ба хам мерасад, дафъ мекунад.

44. Мӯрча

Ин як намуди ҳашарот аст, дар ҳаҷм гуногун: калон, миёна ва реза мебошад, баъзеаш пар дорад ва парвоз карда метавонад. Навъи бузургаш баъзе почадарозу чаккон дар роҳгардӣ, ки ин навъашро мӯрчаи аспак меноманд.

Мизоҷи мӯрча дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хислати захрнокӣ дорад, хусусан навъи калони он. Табиб Махрьёрус гуфтааст: «Чун мӯрро дар равғани зайтун бичӯшонанд ва он равғанро дар гӯш чаконанд, карӣ, чаранг ва бодхои даруни гӯшро дафъ мекунанд».

Чун сад адад мӯрчаи калон-калонро дар 12,5 грамм равғани савсани сафед ё равғани савсани кӯҳӣ андохта, се ҳафта дар офтоб бигузоранд, баъд он равғанро ба закар ва атрофи он бимоланд, боҳи касонеро, ки аз хислати мардии худ махрум гашта бошанд, бағоят аз нав ба ҳаракат меоварад, номардро тамоман мард мегардонад, олати мардиро сахт ва калон месозад.

Мӯрчаи калонро бо сирко сонда бимоланд, ханозерро (хукгарданро) шифо мебахшад. Мӯйро канда, ба он чо мӯрчаро кӯфта бимоланд, дигар мӯй намебарояд ва ҳочат ба такрори молидан нест.

Баданро аз моддаи балғам бо давоҳои танкия пок карда, мӯрчаи сиёҳи калон-калонро кӯфта гузошта банданд, песро шифо мебахшад.

Тухми мӯрчаро бо ҳар як равған, ки бошад, даромехта бимоланд, мӯйро мерезонад ва дигар баромадани онро манъ мекунад гуфтаанд.

Вале мӯрча зарар хам дорад. Агар онро бихӯранд, рӯдаҳоро ба дард меоварад, ғамгин мекунад, бод ва карокурро дар шикам ба амал меоварад. Давои ин зарараш асал ва зира хӯрдан аст.

Чун мӯрчаи даштӣ касеро бигазад, сӯзиш, хориши шадид ва варам ба ҳам мерасад. Давои ин молидани сҳани сӯҳонкарда бо сирко ва равғани талх аст.

Чун тухми онро бихӯранд, бодҳои шикамро ба тарафи поён чунон ба ҳаракат меоварад, ки нигоҳ доштани он ҳеҷ имкон надорад. Даво ва иелоҳи ин зиёни сиёҳ хӯрдан аст.

Гуфтаанд, ки чун касе чизеро ба ягон чое гузорад ва хоҳад, ки ба он мӯрча нарасад, ҳангоми гузоштан

дам ба дарун гирад, яъне нафас накашад, мӯрча ба он чо намеравад. Агар дасти каси дигар ба он чиз бирасад, баъд аз он рафтани мӯрча бар он мумкин аст.

Мӯрчагон аз дуди гӯгирд, заҳраи гови нар, қатрон ва ҳилтит мегурезанд.

45. Эчкиэмар

Ин чонварест монанди калпеса (калтакалос), вале назар ба чуссаи он хеле калон аст. Инро дар баъзе маҳалҳои тоҷикон бузмак меноманд. Маънои калимаи «эчкиэмар» ҳамон «бузмаки» тоҷикист, ки аз забони ӯзбекӣ ба тоҷикӣ дохил шудааст. Ба форсӣ бузмача, ба арабӣ варал ва ба русӣ варан мегӯянд. Ин чонвари сахрозамин ва даштӣ мебошад, ки маълум аст.

Мизочи гӯшташ дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст, вале баъзехо дар дарачаи дуввум гуфтаанд. Мизочи саргинаш бисьёр гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшти онро бихӯранд, фолиҷ, кач шудани рӯй, ларзак, карахтӣ, кузоз (столбняк), никрис (подагра), дарди буғумҳо ва бемориҳои сардмизочи асабхоро шифо мебахшад; баданро гарм мекунад; боҳро қувват медихад, олати мардиро ба ҳаракат меоварад. Хусусан инро бо асал, бо обе, ки наск дар он пухта бошанд, бо шароби хурмо ва бо шароби мавизи ангур, бо зардаи тухми мурғи нимпухта тановул намоянд, маниро ба он дарача ба ҳаракат меоварад, ки ҳатто ба ҳалокат мерасонад (шояд ин муболаға ҳам бошад ва шояд дар баъзе мизоҷҳо ва минтақаҳои гарм чунин бошад.)

Чун гӯшти намакини онро кӯфта, бо зардаи тухми мурғи нимпухта ё тухми индовро сояда, бар он пошида бихӯранд, ҳамчунин намакини онро хусусан намакчарби ва сараи онро бо дорчинӣ суда, ба зардаи тухми мурғ пошида бихӯранд, барои қуввати боҳ кори калон аст ва дар ин бобат зиёда аз гӯшт ва равғани он мебошад.

Ҳамон Махрьёрис гуфтааст: «Хуни онро бо ҳалила даромехта бимоланд, ранги доғи сафеди пӯст ва песро тағйир медихад».

Гӯшти эчкиэмарро гузошта банданд, тир ва хорро, инчунин заҳрхои чонваронро аз бадан ба худ мекашад.

Чун онро чок карда, ба беруни пӯст банданд, бинои фарбехии он узв мегардад.

Гӯшти онро дар равғани зайтун то мухарро шудан чӯшонида, баъд он равғанро бимоланд, доғҳои пӯст, кальяра (качалӣ) ва хоришро дафъ мекунад; ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад. Он равғанро ба чашм кашанд, гули чашмро дафъ мекунад. Ин равғанро бимоланд, доғи сафеди пӯст, доғҳои кунчидак ва шукуфаҳои пӯстро шифо мебахшад, баданро фарбех мегардонад.

Агар равғани эчкиэмарро бокувват ба закар бимоланд, онро калон мекунад.

Хокистарашро бимоланд, узвро бехис мегардонад.

Гӯшти эчкиэмар барои одамони хунукмизоҷ ва гармизоҷ форам ва мувофиқ аст, вале ба одамони гармизоҷ ва хушкмизоҷ зарар дорад, хусусан, ки бидуни ислоҳкунандаи зарари он бихӯранд.

Табиб Исҳоқ гуфтааст; «Ба сар зарар мекунад, давои ин асал хӯрдан аст».

Миқдори як бор хӯрдан аз гӯшти он дар як рӯз аз 4,5 то 13,5 грамм аст.

Гӯшти эчкиэмарро синну сол, обу хавои махал ва мизочро ба хисоб гирифта истеъмол намоянд, хубтар мебошад.

46. Пӯпишак

Ин мурғи зебо, пархояш дуранг бо хат ва нуктаҳои зард ва сиёҳи бисьёр, дар сар тоҷ аз пар дорад. Инро ба точикӣ шонасарак, муллобудбутак ва ғайра хам меноманд. Ба арабӣ худҳуд ва ба русӣ удод аст.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: захра ё хуни онро ба чашм кашанд, гули чашмро дафъ мекунад.

Гӯшти онро бо шибит дар об мухарро пухта бихӯранд, гиреххои баданро мекушояд, печиши рӯдахо ва кулинч (колит)-ро дафъ мекунад; хуни дар гурда, хичак ва дар даруни дил шахшударо тахлил медиҳад.

Чун онро хушк карда, махин сонда, бо шароби мусаллас биёшоманд, бохро кувват мебахшад.

Захра ё хуни онро гузошта банданд, ширинчаи сар ва доги сафеди пӯстро дафъ мекунад. Захраи онро дар чои торик то се рӯз гузошта банданд, кач шудани рӯиро ба ибро меоварад.

Шонасаракро кушта, дархол дилашро гармогарм фурӯ баранд, куввати хофизаро зиёда мегардонад;

инчунин майнаашро бо равғани кунҷиди тоза даромехта, дар бинӣ бирезанд, кач шудани рӯйро шифо мебахшад.

Чашми онро бемори нисьён (фаромӯшхотирӣ) ба худ овезад, дигар хеҷ чизро фаромӯш намекунад, ҳофизааш қави мегардад; агар бемори махав ба худ овезад, иллаташ ҳарчанд кӯҳна шуда бошад ҳам, асар мекунад. Забонашро ба худ биёвезанд, бо онҳо мардум дӯстӣ пайдо мекунанд, ба ғаними худ зафар меёбанд. Нӯли поёни онро ба худ овезад ҳам, ҳамин хислатро дорад.

Устухони фуки поёни онро ба худ овезанд, забони бадгӯён нисбат ба он кас баста мегардад, душманон дӯст мегарданд.

Пӯпишаки куштаро ба дари хона биёвезанд, аз сеҳр, чашми бад ва саръи (припадкаи) кӯдакон эмин мегарданд.

Агар устухончаашро ба худ овезанд, таби дурӯздармиёнро шифо мебахшад.

Нохун ва парашро ба матоъи абрешими зард баста, дар зери сари душманон гузоранд, дар байни ҳар ду дӯстӣ пайдо магардад.

Парашро сӯхта, дудашро бигиранд, барои захмҳо, сеҳр ва девонаги дору мешавад, чонваронн зарарнок, аз чумла мӯрча ва кайкҳо мегурезанд.

Мағзи саранашро дар макони кабутарон дуд кунанд, хеҷ як осеб ва зиён ба онҳо намерасад.

Гӯшти пӯпишакро бихӯранд, сеҳрро дафъ мекунад ва гумонеро, ки пеши касеро бастаанд, бартараф ва ислоҳ менамояд.

Чун хуни онро хушк намуда, бо савсан даромехта ё бо равғани кунҷиди тоза даромехта, ба мӯй бимоланд, онро сиёҳ ва марғӯла мегардонад.

Чун дарозтарин пареро, ки аз пархои боли он дар пӯст печонида, ба рони рост биёвезанд, дар вакти муҷомаат қувват мебахшад.

47. Заргӯш

Маълум аст, ки ин хайвони даштӣ, чангалӣ ва кӯҳӣ мебошад.

Мизочаш гарм дар дарачаи саввум ва тар дар дуввум аст.

Хислатхои шифобахши он: гӯшташро бо дам бирьён карда, бо кӯфтаи дорчинӣ, мурч, кокутӣ, хардал (горчица) ва тухми шибити бо сирко туруш кардашуда бихӯранд, саръ (припадка), фолиҷ (шал шудани ниман бадан ба дарозӣ), нотавон шудани узвҳои бадан, кач шудани рӯй, паридани узв ва ларзакро шифо мебахшад, инчунин карахтиро низ бартараф месозад. Низ дигар бемориҳои аз хунукӣ ба зуҳуромада, иллатхои асабонӣ, дардҳои пайвандхо, инчунин ҳангоми хоб бо чогах шошиданро бархам медихад. Қайлаи он низ бемориҳои зикрьёфтаро ба ибро меоварад.

Дар ширдоии бачаи алафнохӯрдаи ин чонвар панирмоя мавчуд аст. Аз хамон панирмоя камакакеро ба кӯдак бихӯронанд, онро аз саръи тифлона эмин медорад ва дар вакти хоб тарсидани онро дафъ мекунад. Аммо ба кӯдак он вакт бихӯронанд, ки дар меъдааш шир набошад. Вале агар шири хӯрдааш хазм гашта, аз меъдаи си поён нафуромада бошад, он ширро шах мегардонад ва бисёр беморихои дигар мешавад.

Агар занхо баъди пок шудан аз ҳайз пас аз се рӯз 2,5 грамм панирмояи онро бихӯранд, ҳомила шудани онхоро манъ мекунад ва агар 9 грамми онро бихӯранд, аз бачадон бисьёр рафтани рутубатро ислох мекунад.

Камтар аз як грамм панирмояи онро бо шароб бихӯранд, таби дурӯз дармиёнро шифо мебахшад. 3,5 граммашро бо оби нахӯд бихӯранд, хуни дар хичак шахшударо, ки бисёр банд шудани пешоб гашта бошад, тит ва хал мекунад.

Аз 0,2 грамм то 2,5 грамм панирмояи онро бо сиркои ангурӣ бихӯранд, саръро дафъ мекунад ва ширидар меъда шахшударо тахлил медихад; мори афъӣ газида бошад, таъсири захри онро мешиканад, инчунин чӣ навъе, ки захри котил хӯрда бошанд, бар зидди онхо тарьёк мегардад. Агар ин миқдор панирмояи онро хангоми сайд кардан гармогарм бо равғани зайтун даромехта фурӯ баранд, ба касоне, ки хобида нафас гирифта наметавонад ё дар вакти харакат нафас мезада бошанд ва нафасашон ба онон ёрӣ намешавад, шифо мебахшад.

Агар касе талхаашро бинӯшад, хоб ба дарачае ғалаба мекунад, ки то сирко нахӯронанд ё онро дар бинаш накашонанд, бедор намегардад.

Чун хояи заргӯшро хушк карда, бо намаксанг ва

гули испарак намаксуд намуда, як грамми онро дар бинӣ бирезанд, кач шудани рӯйро нафъ дорад.

Саргини онро занхо аз таг бардоранду муҷомаат намоянд, зуд ҳомила хоҳанд гашт.

Майнаашро бирьён карда бихӯранд, иллати ларзакро дафъ мекунад. Агар инро ба милки тифлон бимоланд, зуд онҳо дандон мебароранд. Агар бо сирко ва равғани зайтун сиришта, ҳар кас бар бадани ҳуд бимолад, аз он шахс ҷонварони газанда мегурезанд ва наздикаш намеоянд. Агар ҳар рӯз то хафт рӯз майнаашро ба миқдори ду донаи ҷав бо шири навдӯшида бихӯрад, мӯяш сафед намегардад.

Ҳокистари мағзи сари онро бо равғани хирс, шаҳдоб (асалоб) ва оби пиёзи ансул даромехта бимоланд, ба ҷохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад.

Майнаашро дар об ҷӯш дода, дар он об даромада нишинанд, барои иллати никрис (подагра), инчунин ба дарди буғумхо дору мебошад.

Хокистари устухони онро гузошта банданд, иллати ханозерро (хукгардонро) ба ибро меоварад.

Саргинашро аз 1,5 то 3,5 грамм бихӯранд, иллати дар вақти хоб ба ҷогах шошиданро шифо мебахшад.

Пешобашро дар чашм чаконанд, чашмро тез мекунад.

Хунашро гармогарм бимоланд, доғҳои кунҷидак ва доғи сафеди пӯстро дафъ мекунад, инчунин решхои сарро, ки аз онхо рутубати сафеди монанди шир таровиш мекарда бошад, шифо мебахшад. Агар онро бирьён карда бихӯранд, захми рӯдахоро ислох мекунад ва даруни рафтанистодаро мебандад.

Хунашро дар латтае бигиранду баъд хушк намуда, нигох доранд ва вакти хочат камеро аз он дар шири модари тифл, ки иллати саръ дошта бошад, хал карда бихӯронанд, кӯдак аз саръ начот меёбад.

Равганашро ба сар бимоланд, таркидан ва рехтани мӯйро манъ мекунад. Агар инро бихӯранд, бавосирро катъ мекунад ва инчунин ба бадани он кас хунукӣ таъсир нахохад кард.

Мӯяшро сӯхта, ос карда бипошанд, хуни равоншударо аз хар узв, ки бошад, манъ мекунад.

Бинобар он, ки махсулоти заргӯш дар мизоҷ гарм аст, истеъмолаш барои одамони гаммизоҷ зарарнок мебошад. Агар зарар кунад, косиӣ, сирко ва анори

майхуш бихўранд, зарари онро ислох месозад. Инчунин гўшти заргўшро дар бухори оби гарм бо шибит пухта, бо равған бихўранд, зарари онро бартараф мегардонад.

Барои дардҳои пайвандҳои бадан хеч чиз монанди гўшти заргўш даво нест. Дар ин бобат ба ин гўшт фақат гўшти оҳубарра метавонад рақобат кунад.

Чун мачмўъи заргўшро, яъне ҳамаи хастии заргўшро бо бутуниаш дар зарфе бисўзонанд ва аз он 15 грамм бихўранд, санги гурдаро майда карда мерезонад.

Аз заргўш чизҳои дарунашро гирифта, дур сохта, монанди дар боло гуфташуда бисўзонанду бо равғани гулисурх сиришта, ба хар чои бадан, ки бимоланд, мўй мерўёнад.

48. Инсон

Дар таркиби бадани он чизҳои фоидабахш ва зарарнок бисьёранд. Бехтарини инсон барои истифодаи қисмҳои бадани он чавони тандуруст, пайкараш хушрехта ва сокини маҳалли иқлимаш мўътадил бошад.

Хислатҳои шифобахши он: агар чирки гўшашро бихўранд, дарунро пурбод ва касро бехуш мекунад. Агар онро ос карда гузошта банданд, дарди нимсарро шифо мебахшад; оскардаи онро чун сурма ба чашм кашанд, дарди чашм ва гули ба он афтодаро дафъ мекунад.

Хўрдани устухонаш бемориҳои хатарнокро ба зуҳур меоварад, аз чумла, агар бардавом бихўранд, кўр мекунад. Пўсидаи онро кўфта, ба решҳои хўранда бипошанд, сиҳат мебахшад, хусусан устухони каллааш дар ин бобат қавитар аст. Агар онро сўхта, ҳар рўз 4,5 грамм бо 4,5 грамм шакар то се рўз бихўранд, барои бемориҳои саръ (припадка) ва иркуннасо (радикулит) даво мешавад.

Оби дахани каси дили нахордоштаро дар гўш чаконанд, кирми гўшро мекушад ва хавоеро, ки дар даруни он банд шуда бошад, пароканда менамояд. Агар ба чои газидаи каждум ва ғунда бимоланд, захри онҳоро дафъ мекунад; ва агар онро бимоланд, шукуфаҳои пўст, доғҳои кунчидак, доғҳои захм ва решхо, нуктаҳои сурхи хунинро дар чашм ва гули чашмро дафъ

мекунад ва ба дахани мор туф кунанд, фавран он мемирад, хусусан сохиби туф каси сафровимизоч бошад.

Саргини гунчишкро бо оби дахани инсон хамир карда, ба озаххо, шукуфахои пўст гузошта банданд, онхоро дафъ мекунад. Агар оби даханро танхо бимоланд, аз ягон чои пўсти бадан хун равон бошад, онро манъ мекунад ва дахани чарохатхоро ба хам меоварад. Бо асал даромехта бимоланд, догхои кунчидак ва догхои решу захмхоро аз пўсти бадан пок мекунад. Чун гандумро хангоми дили нахор будан хоида, ба варам гузоранд, варамро тахлил медихад ва агар ба пучакхо бигузоранд, онхоро мепазонад.

Чирки бехи дандонро хангоми дили нахор будан чамъ карда, ба шукуфахои пўсти кўдакон бимоланд, онхоро хушк ва нест мекунад; ба доги кунчидак ва догхои дигари пўст бимоланд, онхоро пок месозад.

Захраи (талхан) инсонро бихўранд, баданро фарбех менамояд.

Хуни дар хичомат ва фасд (хунгирй) гирифтаи инсонро ба никрис (подагра), буғумхо ва иркуннасо (радикулит) бимоланд, дарди онхоро таскин медихад. Агар хуни инсонро бихўранд, хатман ахмак мекунад. Хуни хайзро бимоланд, дардхои шадиди узвхоро таскин медихад, дахани носур (захми бедаво)-ро ба хам оварда сихат мебахшад; ва агар инро бихўранд, захри котил мебошад. Латтаро, ки ба хуни хайз тар карда шуда бошад, занхо аз таг бардоранд, хомила шуданро манъ месозад. Латтаи хайзро сўхта, дудашро бигиранд, табларзаро, яъне варачаро шифо мебахшад.

Пешоби он, хусусан пешоби кўдаконро ё аз они худро бинўшанд, сурфаи кўхнаро дафъ мекунад, душвории нафаскаширо ислох мегардонад; иллатхои сипурз, истиско (водянка), зардпарвин, банд шудани пешоб, кўтури тар, хориши бедаво ва шукуфаи пўстро дору мешавад. Агар онро бо оби нахўд ё бо асал биёшоманд, зардпарвинро дафъ мекунад. Агар онро бичаконанд, барои дарди чашм даво мешавад; хусусан ки дар зарфи мис бо асал бисьёр чўш дода бошанд, гули чашмро дафъ мекунад. Инчунин пешобро дар зарфи мис чўшонида, намаки онро гирифта, ос карда, ба чашм бипошанд, гули ба он афтодаро ба зудй нест мегардонад, инро ба доги кунчидак низ бимоланд, онро дафъ мекунад.

Саргини тифли майдаро ба реши чамра (карбун-

кул), ки мӯҳлик аст, бимоланд, онро сиқат мебахшад; ба ҷароҳатҳо бимоланд, даҳани онҳоро ба ҳам меоварад, низ бадбӯии узвҳоро дур мегардонад. Агар онро сӯхта ба милки дандонҳо бимоланд, бӯи бади онро ислоҳ мегардонад.

Агар доғи сафеди пӯст ва доғи пес дар натиҷаи тарс ба зухур пайваста бошад, ду рӯз саргини тифлро пай дар ҳам молида, дар офтоб нишинанд, бешубҳа аз ин иллатҳо наҷот меёбанд. Ба сокҳои по бимоланд, реш ва захмҳои он мавзеъро ба ибро меоварад.

Мӯи сӯхтаи инсонро бихӯранд, барои дамкӯтаҳӣ, гирифтагии овоз, истиско ва захрҳои кушанда даво мешавад; санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад ва инчунин намегузорад, ки мӯй сафед шавад. Агар ин сӯхтаи мӯи инсонро маҳин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, гули чашмро мебарад. Мӯи сӯхтаи инсонро чун гард ос карда, дар равғани гулисурх хал намуда, дар гӯш чаконанд, дарди гӯшро таскин медиҳад. Оскардаи онро ба решҳои хӯранда, ҷароҳатҳо, захмҳои шадид ва даванда бипошанд, онҳоро шифо мебахшад. Хокистарашро бипошанд, ҷӯшишҳоро нест мекунад; инро бо шир хамир карда гузошта банданд, варамҳои давандаро аз ҳаракат бозмедорад ва таҳлил медиҳад.

Хӯрдани равғани инсон боҳро қувват мебахшад.

Мании инсонро бимоланд, доғи пес ва доғи сафеди пӯстро пок мекунад.

Ҳар кас ҳамроҳаки тифлро, ки ҳангоми таваллуд кардани зан фуромаданаш бихӯрад, ҳатман ба иллати махав гирифтор мегардад.

49. Гоз

Ин аз ҷинси мурғобӣ, вале калонтар аз он аст, ки ба ҳама маълум мебошад. Ин аҳлӣ ва ваҳшӣ дорад. Аҳлиаш парвоз намекунад, вале ваҳшии он парвоз мекунад.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм аст.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшти ин дар ғизоият дерҳазм, вале чун ҳазм ёбад, баданро фарбеҳ мегардонад ва боҳро ба ҳаракат меоварад. Хубтар мешавад агар онро бо хӯришҳои гарммизоҷи таомҳо, монанди: зира, занҷабил, мурч ва ғайра бипазанд. Агар ҳазмаш вазнинӣ оварад, дар он ҳолат оби анор биё-

шоманд, ислоҳ мешавад. Хӯрдани гӯшти ғоз барои чигархои сардмизоҷ ва дарди онхо, ки аз сардӣ бошад, бисьёр мувофик аст, зеро ки гӯшташ дар мизоҷ бисьёр гарм аст. Барои ислоҳ кардани ин хислати бадаш баъд аз куштан се-чор соат дар замин гӯр кунанду баъд бароварда, тоза намуда бипазанд, таъми заҳматоваш кам мегардад.

Агар гӯшти инро мухарро пухта бихӯранд, чарбии гурдаро зиёда мегардонад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, чои даридаи пардахои шикамро дар бемориҳои чурра (дабба) ба ҳам меоварад ва инчунин аз рӯ гузошта банданд ҳам, чои даридаи шикамро ба хам меоварад.

Сангдони он барои хӯрдан лазиз, вале дерҳазм аст, вале агар ҳазм ёбад, ғизояташ бисьёр мебошад.

Ҷигараш лазизтар аз чигари ин қабил мурғон аст, хамчун ғизо ҳам аз онхо беҳтар ва зуд аз меъда поён фуруд меояд.

Бозуҳояш хушҳазм ва ғизои хуб мебошанд.

Магэи сарашро бимоланд, варамҳои макъадро (махрачгохро) таҳлил медиҳад. Агар равғанашро бимоланд, тарангу беҳаракат гаштани узвхоро ба ибро меоварад, кузозро (столбнякро) сиҳат мебахшад; чингак шудани узвҳои баданро, ки сабабаш зиёд шудани балғам бошад, шифо мебахшад; варамҳои сардро таҳлил медиҳад; сахтии макъадро мулоим мекунад; иллати пӯстпартоиро сиҳат мебахшад, инчунин ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад. Барои чингак шудани узвҳои бадан бихӯранд ҳам, нафъ дорад. Агар ба даруни гӯш об рафта бошад ва бо ҳеч як тадбир берун наояд, равғанашро чаконанд, обро берун меоварад.

Орди боқилоро бо равғани ғоз хамир карда, гузошта банданд, варами пистонро таҳлил медиҳад.

Зардаи тухмашро нимпухта бихӯранд, ақлро афзун мегардонад, куввати ҳофизаро мустаҳкам мекунад, нисьён (фаромӯшхотирӣ)-ро дафъ месозад ва сурфаи хушкро таскин медиҳад.

Тухмашро нимгарм карда, бо равғани зайтун даромехта, занҳо ба даруни фарҷи худ чаконанд, хайзи бандгаштаи онҳоро мекушояд.

Думболаашро бо об ва намак пухта бихӯранд, дарди хичакро дафъ мекунад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Пўсти тухми онро маҳин кўфта бихўранд, барои исҳоли хунин давои хубест.

Саргинашро бихўранд, сурфаи хушкро шифо мебахшад.

50. Мурғобӣ

Мафҳуми калимаи «мурғобӣ» ҳамаи паранда ва мурғҳои шинокунандаро мефаҳмонад, масалан: ғоз, ўрдак, чирак ва ғайра. Лекин мо дар ин ҷо ўрдакро, ки фақат як қисми тоҷикон мурғобӣ меноманд, дар мадди назар дорем. Ин ба ҳама маълум аст, ки ин мурғ навъҳои аҳлӣ ва ваҳшӣ низ дорад.

Мизоҷи мурғобии аҳлӣ, яъне хонагӣ гармтар аст аз ҳамаи парандаҳои хонагӣ умуман.

Хислатҳои шифобахши он: гўшташ серғизо, дерҳазм ва бодҳоро аз бадан дур мекунад, вале бинобар бадҳазм буданаш шикамро дам менамояд. Хўрдани бозуҳои он баданро фарбеҳ мегардонад, равғани гурдаро меафзояд, яъне гурдаро фарбеҳ мекунад; зимнан қайд намоем, ки агар гурда фарбеҳ бошад, дар он санг пайдо намешавад; қуввати боҳро зиёда месозад, вале хуни ғафс пайдо мекунад, зуд бадбў мешавад, дар одамони фишори хунашон баланд дарди сар меоварад; агар ҳазм гардад, дар бобати барангехтани қуввати бох беҳтарини гўштҳост, моддаҳои маниро афзун месозад ва қувватҳои дигари баданро меафзояд. Агар чигарашро, хусусан бозуҳояшро бихўранд, хуни солим пайдо мекунад, дилтапак (дилбозӣ)-ро фонда мебахшад, овозро соф мегардонад.

Агар гўшташро бо намак кўфта, гузошта банданд, озаҳро хушк карда меафтонад.

Равғанаш беҳтарини равғанҳост. Мизоҷаш гарм, форам, варамҳоро таҳлил медиҳад ва зуд таъсир мебахшад.

Мағзи сарашро гузошта банданд, варамҳои мақъадро мегардонад. Агар инро бо орди боқило хамир карда, аз рў бар дил гузошта банданд, тапидани дилро ислоҳ месозад; ба пистон гузошта банданд, варами онро таҳлил медиҳад, низ ба варамҳои дигари сард гузошта банданд, дарди онҳоро сокин мегардонад. Агар инро бихўранд, барои бемориҳои зикрьёфта фоида дорад; сурфа, хушкии узвҳои даруни сина, дағалии

овоз, сӯзиши рӯдаҳо ва дардҳои онҳо ва дигар дардҳоеро, ки дар рагҳои борики бадан пайдо шуда бошанд — ҳамаашро дафъ мекунад. Инчунин молидани он ва бо гудохтаи он дар равғанҳо ҳуқна (клизма) кардан барои бемориҳои мазкур фоидабахш аст.

Тухми он ғализ, дерҳазм ва ҳамчун ғизо заифтар аз тухми мурғ аст. Аммо барои ислоҳи лоғарии бадан, сурфа ва дарди узвҳои даруни сина давои хубест; агар инро бо кӯфтаи каҳрабо сиришта бихӯранд, рафтани хунро аз дарун ва рафтани дарунро умуман манъ мекунад. Бирьёнкардаи инро бо судоб ва равғани зайтун даромехта, ба кӯдак бихӯронанд, зуд ба забон меояд, яъне ба зудӣ забонаш бармеояд.

Пӯсти тухмашро бо марворид, шакар ва навшодир монанди гард ос карда, ба чашм бипошанд, барои дур кардани гули чашм хуб таъсир мебахшад.

Сангдони он дерҳазм ва аз бадбӯ шудан дур аст, вале агар ҳазм ёбад, меъда ва дигар узвҳои дарунро қувват мебахшад.

Хокистари паруболи онро гузошта банданд, ҳановерро (хукгарданро) таҳлил медиҳад.

Мизочи саргинаш бисьёр гарм аст ва барои дафъ кардани доғҳои кунҷидак ва ҳанозер даво мебошад.

Гӯшти мурғобӣ дерҳазм аст, дар одамони фишори хунашон баланд дарди сар меоварад. Агар онро бо сирко, занҷабил, сиканҷабин ва давоҳои гарми монанди судоб, карафс ва пудина пухта бихӯранд, форам мешавад. Ва агар бирьён карданӣ бошанд, дар миёни он пиёз ва дигар давоҳои номбурда чо кунанду бо равғани зайтун ва дигар равғанҳо сириштa созанд, хуб аст. Ва агар аз он шӯрбо тайёр карданӣ бошанд, дар даруни он кашниз, карафс, судоб, пиёз ва як-ду дона сири хушк гузоранду бо нахӯд, гандано ва дорчини бипазанд, хуш аст. Ба ҳар ҳол агар хуб ва мухарро пухта шавад, бӯи ботлоку лой аз он дур мегардад.

Равғани мурғобӣ барои дардҳои буғумҳо фоида дорад.

Азбаски гӯшти ин мурғ бӯи нохуш дорад, баъди куштан бо пару болҳояш ду-се соат дар замин гӯр кунанд ва баъд бароварда аз пару бол ва дигар чизҳои нодаркораш пок намоянд, пас гӯшташро ду-се чӯш дода, он обро рехта партоянду андак пиёзро варак-варак реза карда дохил намоянд ва бо хӯришҳои дигар ва ғайра бипазанд, мувофиқи табъ мегардад.

51. Гов

Ин ҳайвон маълум аст.

Мизочи гӯшти гови зиёда аз яксола гарм ва хушк аст, вале гармиаш аз гӯшти шутур камтар ва дар хушкӣ аз гӯшти буз хушктар аст.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшташ бадҳазм, ғализ ва аз хӯрдани он хуни ғафси савдовӣ ҳосил мешавад, беморихои савдовиро, монанди: саратон, махав, варами сипурз, филпо, даволӣ (ғафс ва барҷаста гаштани рагҳои варидии пой), доғи сафеди пӯст, кӯтур, шукуфаи пӯст, васвос, таби дурӯздармиён ва монанди инҳоро пайдо мекунад; инчунин бардавом бихӯранд, ба ҳамаи буғумҳои бадан зарар дорад, иллати иркунна-соро (радикулитро) бадтар мекунад; ҳайз ва зоидани занҳоро пеш аз вақт қатъ мегардонад; иллати кӯтур ва хориши баданро ба амал меоварад; ба сабаби пайдо кардани гиреҳ ва бухори ғализи бадбӯй, ки ба дил ва майна мебарояд, бадахлоқӣ меоварад. Азбаски на-соро (христианҳо) ҳангоми хӯрдани гӯшти гов аз бо-лояш май меошоманд, инак, онро ҳазм менамояд ва кувваташро низ боқӣ медорад. Вале касе, ки майхӯр нест, набояд истеъмол фармояд, бояд ки гоҳ-гоҳ давои дафъкунандаи хилти савдо истеъмол намояд, то ки баданаш аз моддаи савдои зарарнок пок шавад. Инчу-нин давоҳои пешоброн нанӯшад ва аз ошомидани ша-робҳо, обҳои вазнин, найзор ва обҳои истода худдорӣ намояд, чун сӯзиш ё тафсеро дар бадани худ эҳсос кунад, сирко бинушад ё ҳангоми пухтани гӯшти гов дар масолеҳи хӯрок сирко дохил намояд. Инашро ҳам бигӯем, ки сирко ба он ҳамроҳ гашта, барои пайдо шудани хилти савдо мадад мерасонад.

Таъми гӯшти гов лазиз мебошад, барои одамони бо меҳнати ҷисмонӣ ва варзиш машғулбуда, инчунин барои одамони иллати дабба (чурра) дошта мувофиқ ва форам аст, бадани онҳоро фарбеҳ ва қавӣ мегар-донад, сафрои рақикро (суюқро) қатъ мекунад, вале бадбӯкунандаи хун аст. Беҳтарини он гӯшти гӯсолаи фарбеҳи хушмизоҷ аст ва аз гӯсолаи зард бошад, боз ҳам хубтар аст. Беҳтарин вақти хӯрдани гӯшти ин ҳайвон фасли баҳор аст.

Бадтарини ин гӯшти гови пир, лоғар ва дардманд аст.

Чун аз гӯшти он бо сирко шӯрбо пухта биҳӯранд,

аз меъда ва ҷигар рехтани моддаро манъ менамояд. Равғанашро батамом ҷудо карда, баъд гӯшташро бо сирко шӯрбо пухта бихӯранд, намегузорад, ки моддахои сафровӣ ба меъда, ҷигар ва рӯдахо рехта шаванд ва дар бадан пахн гаштани онро монеъ мешавад; зардпарвин ва равон шудани сафроро дафъ мекунад ва исхоли сафровиро банд месозад.

Чун одамони сардмизоҷ ва меъдаашон заиф инро истеъмол кардани шаванд, бояд ки онро хуб мухарро бипазанд, бо сирко ё сир, асал ва дигар ширинихо, ки ба ғайр аз хурмо бошанд, хамроҳ карда бихӯранд. Аз болои гӯшти гов хардал (горчица) хӯрдан бисьёр хуб аст, вале аз болои гӯшти гов оби хунук нӯшидан бад аст ва факат баъд аз холӣ шудани шикам мумкин аст об бинӯшанд.

Чун гӯшти беравғани говро бирьён кунанд, он оберо, ки дар вақти бирьён шудан ҷудо мешавад, гирифта, нимгарм дар гӯш чаконанд, кирми онро мекушад, агар ба сӯхтагии оташ бимоланд, намегузорад, ки обила кунад.

Зарари гӯшти говро мурч, дорчинӣ, занҷабил ва мухарро пухтани он ислоҳ мекунад. Чун дар вақти пухтани он камтар пӯчоки харбузаро дар дег андозанд, мухарро ва лазиз мегардад. Зарари гӯшти гӯсоларо ҳаммом кардан ва риёзат ё варзиш ислоҳ мекунад.

Қаллаашро пухта бихӯранд, табро дафъ мекунад ва қуввати бохро меафзояд. Чун пеш аз баромадани офтоб майнаи онро ба доғи пес бимоланд, онро аз пӯст пок месозад.

Мизоҷи шохаш дар дараҷаи дуввум сард ва дар саввум хушк аст. Чун шохи гови нарро хушк карда, бо сӯҳон тароша намуда, хусусан аз нӯгхои он ба миқдори 4,5 грамм онро бо оби сард биёшоманд, хуни биниро манъ мекунад. Устухони биниаш ва шохи сӯхтаи он барои таскини дард ва чило додани дандонҳо фоидабахш аст. Агар 9 грамми онро бо асал бихӯранд, кирмхои кадудонаро аз шикам дафъ менамояд. Чун хар рӯз 2 грамм аз шохи сӯхтаи он бо сиканчабин (сиркоасал) биёшоманд, инак бо ин мудовамат намоянд, варами бузурги сипурзро таҳлил медиҳад, қуввати бохро бармеангезад. Агар сӯхтаи инро ба решхои хӯранда бипошанд, намегузорад, ки онҳо зиёд гарданд.

Шохи барзаговро бисӯзанд, ҷонварони газанда ва захрнок аз он ҷо мегурезанд. Агар аз шохи чапи он ангуштарин сохта, ба ангушти дасти чап бигузоранд, иллати саръ (припадка) ва саръи тифлонро нафъ дорад.

Мизочи захраи он кариб дар дарачаи чорум гарм ва хушк аст. Хушки онро маҳин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, гули чашмро пок мегардонад. Захраи барзаговро бо асал сиришта, чанд бор лесида бихӯранд, дарди гулӯ, хориши бадан ва нори форсӣ ном реши бадфиолро шифо мебахшад. Захраи навашро бо камтар асал даромехта, дар гӯш чаконанд, дарди онро таскин медиҳад ва омадани римро аз он қатъ мекунад. Аммо захраи онро бе асал истеъмол кардан дуруст нест.

Захраи онро бимоланд, ҳамаи захмҳои баданро шифо мебахшад, ба мақъад бимоланд, захмҳои онро дафъ мекунад. Инчунин онро бо шири занон даромехта, дар гӯш бичаконанд, рими равонро аз он қатъ мегардонад, агар бо оби гандано бичаконанд, ҷаранги гӯшро дафъ месозад, инчунин ҳамаи садоҳои дар даруни гӯш шунидашавандаро нест мекунад.

Захраи барзаговро бо асал даромехта, бо он ғарғара кунанд ё онро ба марҳамҳо дохил намуда гузошта банданд, реши мӯҳликеро, ки ҷамра (карбункул) ном дорад, шифо мебахшад ва намегузорад, ки вай бикафад. Чун худашро танҳо ба чои газидаи ҷонварони захрнок бимоланд, дардашро таскин медиҳад ва зарарашро дафъ мекунад. Баъзе одамон миқдори ним грамми онро хангоми захролуд шуданашон бо шилми мисвок ва асал меошоманд. Онро бо асал даромехта бимоланд, захмҳои хабисаро (раддии бадфиолро) шифо мебахшад, дардашро ҳам таскин медихад; инчунин захм ва дарди фарҷ, закар ва пӯсти хояҳоро дафъ мекунад ва варами он узвҳоро таҳлил медиҳад.

Агар захраи барзаговро бо натрун (танакори сурх) ва кӯфтаи булӯри бӯр хамир карда, ба доғи пес, кӯтури тар, сабӯсаки сар, доғи кунчидак ва доғҳои дигари пӯст гузошта банданд, ҳамаашро дафъ мекунад — сихат мебахшад.

Захраи барзаговро бо қивоми ҷадвор даромехта, пахта ва ё латтаи покизаро ба он олонда, занхо аз таг бардоранд, хайзи бастаро равон мекунад ва бачадонро аз моддаҳои бегона пок мегардонад.

Захраи барзаговро дар аввали баҳор ба танаи дарахти мевагӣ бимоланд, самари онро кирм намехӯрад ва ба он кирм намеафтад.

Мизочи хуни барзагов бисьёр гарм ва хушк аст. Агар инро бо орди ҷав хамир карда, ба варамҳои сахт гузошта банданд, онҳоро ба ислоҳ меоварад. Ва агар хуни онро бо хуни ҳайз даромехта бимоланд, дарди никрис (подагра)-ро, инчунин дарди буғумҳоро таскин медиҳад. Хуни барзаговро ҳангоми гулӯ буридан дарҳол 6 грамм бихӯранд, гулӯро хафа карда мекушад.

Пешоби барзаговро бимоланд, доғи кунҷидакро аз рухсора дафъ менамояд ва агар инро бо сирко даромехта, ба дандон бимоланд ё бо он даҳанро чайконанд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Пешоби барзаговро бо испанд якҷо бичӯшонанд ва баъд бо он моеи ҳосилшуда узви карахтро бишӯянд, ба хис меоварад — шифо мебахшад.

Чун тухми арпабодиёнро як шабонарӯз дар пешоби гӯсола тар карда, баъд бароварда хушконида, маҳин бикӯбанду ҳар рӯз мувофиқи бардошти табъ тановул намоянд, истиско (водянка)-ро шифо мебахшад.

Закари хушккардаи гӯсоларо кӯфта ё бо сӯҳон тароша карда бихӯранд, боҳро қавӣ мегардонад ва олати мардиро ба ҳаракат меоварад.

Хояи барзаговро хушконида, баъд бо сӯҳон тарошакардаи он ва ё равғани онро бихӯранд, барои сурфа, сустӣ ва захмҳои касабан шуш, захмҳои меъда ва сустии он, инчунин барои сӯзиши пешоб (сӯзок) давои аҷоибест.

Равғани барзаговро ба ханозер, реш ва ҷароҳатҳо бимоланд, фоида дорад.

52. Тухми мурғ

Ин ҷо тухми мурғи хонагӣ дар назар дошта шудааст, ки маълум аст. Бехтаринаш он аст, ки дар ҳаҷм калон ва ҳамон рӯз мокиёнаш зоида бошад. Ҳарорати хаво бо мурури рӯзхо онро палагда мекунад. Бинобар хамин дар айёми тобистон дар намак нигоҳ доранд, вайрон намешавад.

Мизочи зардаи он барои ҳамаи мизоҷҳои инсон мувофиқ ва форам аст ва андак моил ба гармӣ мебо-

шад. Ва мизочи сафедааш дар дарачаи дуввум сард ва тар аст. Мизочи пўсти берунаш дар дарачаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: зардаи онро нимбирьён карда ё нимпухта бихўранд, дар бадан моддахои сара пайдо мегарданд, ғизоняташ зиёда аст ва аз он саргин кам ба амал меояд; дил, майна ва баданро қувват мебахшад; қуввати бохро меафзояд; ба даруни сина фуромадани назлахои гармро манъ мекунад ва ҳоли бади узвҳои даруни синаро ислоҳ месозад, инчунин шахшўлни он узвҳоро нест мегардонад; хун кай кардан, дағалии рўдаҳо, хичак ва меъдаро ба ибро меоварад; захмҳои гурда ва хичакро сиҳат мегардонад ва касеро, ки аз хуни бисьёр рафтан суст гашта бошад, қавй мегардонад. Ва хўрдани ин ба одамони савдовимизоҷ форам ва мувофик аст.

Зардаи тухми мурғро дар зарфи чинй ё сафол барҳам зананд, яъне бикованд ва баъд дар зарфи мис ё дигар, ки дар он об бошад, бияндозанду чўш диҳанд ва бикованд, то нимпухта гардад. Ин усул бехтарин тарзи пухтани он аст. Зеро ки зудҳазм, дар ғизоият сара мебошад ва барои ҳалқ, сурфа ва хун қай кардан даво мешавад, бохро қувват мебахшад.

Агар зардаи хомашро бихўранд, азияти газидани морро дафъ мекунад, овозро соф мегардонад, инчунин сўзиши хичакро ба ибро меоварад. Ба ин тариқ, бисьёр хўрдани зардаи тухми мурғ ба меъда зарар дорад, дар гурда санг, доғи сафеди пўст ва доғи кунчидакро пайдо мекунад.

Нимпухтаи онро ба тифлон ба ҷои шир бихўронанд, раво мебошад.

Тухми мурғро то сахт шудан пухта бихўранд, хусусан дар мизоҷи одамоне, ки рутубат бисьёр пайдо мешавад, суст ҳазм мегардад ва иллати қуллинҷ (колит)-ро пайдо мекунад. Дар ин маврид давоҳои гармизоҷ бихўранд, газандаш ислоҳ меёбад.

Тухми нимпухтаро бо кўфтаи тухми зағир бихўранд, барои иллати зиқ-ун-нафас (бронхиальная астма) нафъ дорад; бо андак намак, мустако ва анзарут бихўранд, баданро фарбеҳ мегардонад; бо татум, мозу ва тухми мавизи ангур, инчунин бо ангур бихўранд, исҳоли сафровиро манъ мекунад.

Тухми мурғро дар сирко пухта бихўранд, дарунро

мебандад ва намегузорад, ки моддаҳои ғайрӣ ба меъда рехта шаванд.

Тухми хоми мурғро бо равғани гулисурх ва кӯфтаи бобуна даромехта гузошта банданд, варамҳои чашм, хояҳо ва мақъадро таҳлил медиҳад. Инро бо мумравған даромехта гузошта банданд, варамҳоро мегардонад, асабҳоро мулоим месозад.

Тухми мурғро пухта, бо равғани гулисурх ва орди ҷав даромехта, ба пешонӣ бимоланд, фуромадани назлаҳоро манъ мекунад, луккос зада дард кардани чашмро шифо мебахшад; варами бавосир ва мақъад, инчунин луккос зада дард кардани ин узвҳоро ба ислоҳ меоварад. Агар инро бо асал сиришта бимоланд, доғи кунҷидак ва доғҳои сиёҳро аз пӯст дафъ мекунад. Агар танҳо худашро бимоланд, кафидан ва тарқидани узвҳои поёни баданро ба ҳам оварда сиҳат менамояд.

Чун 5—6 адад зардаи тухми мурғро бо зираи сиёҳ ва гули бобуна махин кӯфта, бо ҳам сиришта, ба карбоси обнарасида молида, гарм карда, ба камар бичаспонанд, дарди миёнро таскин медиҳад ва миёнро қувват мебахшад. Агар ин зардаи тухмро ба карбосе, ки миёнаҷояшро гирдак сӯрох карда, молида, баъд гарм карда, ба варам ва ё ба пучак бичаспонанд, онҳоро пазонида мекафонад.

Хӯрдани зардаи тухм бо сафедааш ба одамони гарммизоҷ мувофиқ ва форам аст.

Равғани зардаи тухмро бимоланд, мӯйро меруёнад; ба узвҳои беҳаракату ростмонда ва чингакшуда, ки сабабаш зиёд гаштани балғам бошад, шифо мебахшад.

Гирифтани равғани тухми мурғ ин тавр аст. Чанд тухмҳоро дар об ҷӯшонида мепазанд. Баъд зардаи онҳоро ҷудо карда, дар рӯи тунукаи оҳанӣ гузошта, бар болои оташ мениҳанд. Зардаи тухм сӯхта, равғанаш ҷудошавон равон мегардад. Агар равон нашавад, бо ягон чиз фишор медиҳанд, баъд равған ҷудо шуда, поён меояд.

Агар сафедаи тухми мурғро бихӯранд, дар бадан моддаҳои хомро, ки нодаркор мебошанд, пайдо мекунад, дер ҳазм мешаавд. Агар инро бо орди ҷав даромехта ё пухта бихӯранд, хун қай кардан ва хунравиро аз ҳар ҷо, яъне аз поён ва аз боло манъ мекунад. Ва агар хоми онро гузошта банданд, дарди чашмро даво мебошад; тафсири мақъадро таскин медиҳад, захм-

хои гарми бадфиолро (злокачественные язвы)-ро оа ибро меоварад, аз оташ ва аз оби гарм сўхтагиро нафъ дорад ва намегузорад, ки он мавзеъ обила кунад; бар башара гузошта банданд, осори офтоби гарм ва хаворати дигарро дафъ месозад; агар бо мозу якчо кўфта, бар пешонӣ ва сар гузошта банданд, хуни биниро, ки аз пардахои мағзи сар меомада бошад, манъ мекунад; бо мустако (мастика) даромехта бар пешонӣ гузошта банданд, намегузорад, ки назла ба чашм рехта шавад.

Сафедаи тухми мурғро ба ҳар чои бадан, ки бимоланд, масомҳои (сўрохҳои пўсти бадан)-ро баста мегардонад ва ба варамҳои гарм бимоланд, онҳоро таҳлил медиҳад. Бо кофур (камфора) ва тухми банг (кирмрезонак) даромехта бимоланд, чашми гармро сард месозад ва аз гармӣ сўзиш кардани онро таскин медиҳад.

Сафедаи тухми мурғро бо оби юнучкаи зардак (говришка) даромехта, бо он ҳукна (клизма) кунанд, дарди рўдахоро таскин медиҳад ва харошида шудани сатҳи даруни онҳоро ба ибро меоварад; инчунин исҳоли сафровиро манъ мекунад. Сафедаи тухми мурғро бо равғани гулисурх даромехта дар сўрохи мақъад ё заҳмҳо аз таг бардоранд, луккос зада дард кардани мақъад ва бачадонро нафъ дорад.

Пўсти беруни тухми мурғро то монанди оҳак сафед шуданаш бисўзонанд, баъд бо асал даромехта ба чашм бикашанд, гули чашмро дафъ мекунад. Инро фақат то сиёҳ шуданаш сўхта, ос карда, бо воситаи найча дар бинӣ пуф кунанд, хуни биниро мўҳликро қатъ мекунад.

Пўсти тухми мурғро носўхта, кўфта, 7 грамм аз он бихўранд, бохро меангезад. Кўфтаи инро бо асал ва сирко хамир карда бимоланд, варамҳоро таҳлил медиҳад. Ин кўфтаашро ба чарохатҳои кўҳна ва нав бипошанд, хуни онҳоро аз рафтан манъ мекунад ва даҳани онҳоро ба ҳам мечаспонад.

Он пардаеро, ки аз дарун ба пўсти тухм часпида мебошад, чудо карда, ба хуни бачаи кабутар олонда, чавонзанҳое, ки бакораташон (дўшизагиашон) рафта бошад, аз таг бардоранд, аз нав духтар мегарданд — ин аз асрори махфии таб аст.

Миқдори як бор хўрдан аз тухми мурғ дар як рўз аз 5 то 15 адад мумкин аст.

53. Малах

Ин ҷонвар ба ҳама маълум мебошад.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани малах қуввати бох мебахшад, баданро аз ахлоти ғафсгашта пок мекунад, беморихои касабаи шушро ба иброо меоварад; чакмезакро шифо мебахшад. Дувоздаҳ адад малахро бол, пой ва сари онро канда дур намуда, бо 3,5 грамм кӯфтаи самари хушки мӯрд ё кӯфтаи барги хушки он бихӯранд, истискоро (водянкаро) дафъ месозад; инчунин барои иллати махав фонда мебахшад. Малахро бо пойҳояш кӯфта бимоланд, озах, доғи кунҷидак ва кӯтури пӯстро дафъ менамояд, хусусан сӯхта, бо сирко сиришта бимоланд, кавитар мегардад. Даруни зочаи тухмашро кӯфта, ба доғи кунҷидак бимоланд, онро дур месозад. Малахи фарбеҳи беболи онро бирьён карда бихӯранд, барои каждумгазида нафъ дорад. Навъи сабзи гарандарози онро, ки дар боғоту зироат ба ҳам мерасад, бо ришта баста, ба гардан овезанд, таби дурӯздармиёнро ба иброо меоварад. Агар малахи намаккардаро бихӯранд, моддаҳои носолимро дар бадан пайдо мекунад, дар пӯсти бадан кӯтур ва иллати хоришро ба амал меоварад, моддаҳои солими баданро месӯзонад. Агар ин тавр зарар расонад, сиқанҷабин, анори майхуш, шираи тухми чилмангӯштак (семизут) биёшоманд, ислоҳ менамояд.

Агар малахро бисӯзанд, дигар малаххо ин мавзеъро тарк карда гурезон мешаванд, вале агар нагурезанд, мемиранд.

54. Хун

Мизоҷи хуни ҳаман ҳайвонот гарм ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: хуни ҳар як ҷонварро ба чашм кашанд, гули чашмро дафъ мекунад ва агар бимоланд, варамҳоро таҳлил медиҳад.

Агар онро бирьён намуда бихӯранд, исҳолро мебандад, захрхоро аз бадан дафъ мекунад.

Хуни боли кабутарро, ки нав пар бароварда бошад, ба чашм кашанд, шабкӯриро сиҳат мекунад.

Агар хун дар шикам ё дар даруни сина, ё дар рӯдаҳо, ё дар ҳичак шах шавад, кайфияти захр пайдо

мекунад ва аз он рӯйдодҳои нохуш ба амал меоянд: борикии набз, сустии бадан ва беҳолӣ, пай дар пай беҳушшавӣ, хунукии дасту поҳо, гулӯгиршавӣ. Муолачаи ин монанди муолачаи шах шудани шир аст дар меъда, ки бо ошомидани панирмоя ислоҳ мегардад, хусусан 9 грамм панирмояро бо 25 грамм сиркои тунд ё ошомидани оби пудина бо сиканчабини турш; нӯшидани обе, ки дар он туҳми карафс чӯшонида шуда бошад, бо шаҳдоб (асалоб) аст.

55. Мағзи сар

Ин майнаи ҳар ҳайвон аст.

Мизочаш хунук ва тар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: дерҳазм аст, қуввати тарьёкӣ дорад. Агар инро бихӯранд, майнаро қувват мебахшад, манӣ пайдо мекунад.

Агар онро бимоланд, хушкии майнаро дафъ мекунад; иллати сарсомро, ки варами майна ва пардаҳои он аст, шифо мебахшад, кафидагиҳои пӯсти баданро сихат мекунад.

Вале хӯрдани майна ба меъда зарар дорад. Дар ин ҳолат наъноъ, сирко ва хамчунин нонхӯришҳои турш бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд.

56. Калла

Ин калла ва мағзи сари ҳайвонот аст. Бехтарини он калла ва мағзи сари гӯсфанди ҷавон ва фарбеҳ мебошад.

Мизочи каллаҳои ҳайвонот нисбат ба дигар қисмҳои бадани онҳо хунуктар ва тариаш зиёдтар аст. Ин вобаста ба кадом ҳайвон тааллуқ буданаш дар кайфият (гармӣ, сардӣ, тарӣ, хушкӣ) гуногун мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: гӯшти калла, агарчи ғизоияташ бисьёр аст, вале дерҳазм мебошад. Инро одамони заифмизочи маҳалҳои серрутубат ва гармозор набояд хӯранд, ки аз фоидаи он зарараш зиёдтар мегардад. Аз болои гӯшти калла асло ангур нахӯранд, ки зарар дорад.

Агар сар ё почаи барра ё почаи гӯсфандро дар об чӯшонида, он обро ба сар кам-кам ва бардавом бире-

ванд, дарди сареро, ки аз хушкӣ бошад, таскин медиҳад; барои намнок кардани майна ва ҳангоми вайрон шудани мизочи он дору мешавад, девонагӣ ва бехобиро ба ибро меоварад. Агар бо оби шӯрбои ин хукна (клизма) кунанд, рӯдаҳо, гурдаҳо ва асабҳоро аз рутубат таъмин мекунад, қуввати боҳ мебахшад, варамҳои сахти ботиниро мулоим мегардонад.

57. Маска

Бехтарин ва сабуктарини онҳо маскаи гов аст, ки аз саршир гирифта бошанд.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум гарм ва тар аст. Агар кӯҳна шавад, гармтар мегардад, вале тариаш мекоҳад.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани маска дарунро мулоим мекунад, реш ва моддаҳои нодаркори ҷамъшударо мепазонад ва барои хориҷ шудан муҳайё месозад, баданро фарбеҳ мегардонад, гиреҳҳои дар узвҳо пайдошударо мекушояд, дағалии ҳалқ ва роҳи нафасро ислоҳ мекунад, сурфаи хушкро ба ибро меоварад; варамҳои дохилӣ ва беруниро мегардонад ва моддаҳои нодаркорро аз бадан берун меронад; агар инро бо асал бихӯранд, варами пардаҳои даруни сина ва зарами шушро шифо мебахшад, моддаҳои нодаркори даруни синаро мепазонад ва барои дафъ шудан муҳайё месозад, инак, дафъ мекунад. Агар маскаро ба шакар бихӯранд, баданро фарбеҳ мекунад ва агар дар муддати ин тавр хӯрдан ҳам бар бадан бимоланд, суръати фарбеҳшавиро меафзояд. Агар инро бо мағзи бодоми талх бихӯранд, моддаҳои зиёдатӣ ва нодаркорро аз даруни шуш дафъ мегардонад. Маскаро бо шарбати гулисурх биёшоманд, феъли давои мусҳилро (исҳоловарро) қатъ мекунад; бо зардаи тухми мурғи нимпухта ҳамроҳ карда бихӯранд, сӯзиши ахлотро ислоҳ мекунад.

70 грамм маскаро бо 35 грамм шакар бихӯранд, душвории шошиданро ислоҳ мекунад.

Маскаро бар бадан бимоланд, барои бадан ғизо мешавад ва ин гуна ғизо додани он бо воситаи ворид гаштан дар узвҳои ғизо нест, балки бо воситаи таъсир бар пӯсти бадан аст; молиданаш варамҳоро ва варами ҷағогӯш, каши рон ва даҳонро мепазонад; инчунин

решҳоеро, ки бар бадан ва сари тифлон мебароянд, шифо мебахшад; барои захри мори афъи ва газорпо тарьёқ мебошад.

Агар маскаро гарм карда, ба милки дандони кӯдакон бимоланд, баромадани дандони онҳоро метезонад. Инчунин молидани маскаи нав шахшӯлӣ ва дағалии пӯсти баданро ислоҳ мекунад, бигузор он хоҳ нав ва хоҳ кӯҳна шуда бошад. Агар маскаро бо қадвор даромехта бимоланд, гирехҳои дар пардаҳои майна бударо мекушояд, асабҳоро мулоим мегардонад; барои қароҳати хичак, шукуфаи пӯст, ширинчаи хушк ва кӯтур даво мешавад, хусусан, ки аввалан баданро бо оби хунук бишӯянду баъд маскаро бимоланд ва баъд аз молидани маска бемор худро бояд дар кӯрпа ё қоматаи пахтанок бипечонад, то ки арақ кунад, ҳамон рӯз аз иллатҳои мазкур начот меёбад.

Маскаи кӯҳнаро бо савринчони кӯфтагӣ хамир карда гузошта банданд, донаи бавосирро чудо ва дафъ мекунад, яъне меафтонад — дар ин бобат маска чӣ қадар кӯҳнатар бошад, ҳамон қадар хубтар аст. Агар маскаи мазкурро яксаду як бор ё ҳеч набошад, чилу як бор дар оби сард шуста бошанд, дар амали мазкур зудтар таъсир мекунад ва инчунин барои пок гардонидани захм аз рим, ба ҳам овардани даҳани он ва рӯёнидани гӯшти солим дар онҳо даво мебошад; низ бавосир ва сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Вале хӯрдани маскаи бисьёр сари меъдаро суст мегардонад, иштиҳоро мебандад ва агар бисьёр хӯранд, дарунро меронад. Дар ин ҳолат барои ислоҳи зарари он чизҳои дарунро манъкунанда, шакар, қанди сафед ва намак бояд бихӯранд.

Миқдори як бор хӯрдан аз маскаи нав дар як рӯз то 100 грамм аст.

Агар маска ёфт нашавад, ба ҷои ин ширинавдӯшидаро бичӯшонанд, то панҷьякаш бухор шуда равад, баъд бинӯшоманд, раво мебошад.

58. Равғани зард

Инро аз ширихайвонот ва чуғрот ба амал меоваранд. Бехтарини он равғани гов аст, ки сабуктар мебошад, баъд аз он аз они гӯсфанд, ки ин ғализтар мебошад назар ба равғани зарди говӣ.

Мизоҷи ҳамаи навъҳои он дар дарачаи якум гарм ва тар аст. Харчанд ин кӯҳнатар гардад, рутубаташ мекоҳад ва хушкӣ пайдо мекунад. Ва агар дусола шавад, мизочаш дар дарачаи якум хушк мегардад.

Хислатҳои шифобахши он: равғани зард дар хислатҳои давоӣ қавитар аз маска мебошад. Агар инро бихӯранд ва гузошта бандҳанд, варамҳоро таҳлил медиҳад, гиреҳҳои баданро мекушояд, бар зидди захрҳо хусусияти тарьёкӣ дорад ва намегузорад, ки таъсири захри морҳ афъӣ ба дил расад. Дар ин хусус табиб Бағдодӣ навиштааст: «Шахсеро афъии қотил газида буд, ба ғайр аз равғани кӯҳнаи гов дигар чиз ҳозир набуд ва ҳамонро ошомид, офате ба ӯ нарасид».

25 грамм равғани зардро бо 210 грамм оби анор биёшоманд, исҳоли хунинро шифо мебахшад. Агар ин равғанро бихӯранд, пӯстро мулоим, чехраро пок ва майнаро аз моддаҳои бегона соф месозад; узвҳои даруни синаро аз моддаҳои нодаркор пок мегардонад, баданро фарбеҳ месозад, хушкии халқ ва даруни биниро дафъ мекунад, барои сурфаи хушк, зардпарвин ва иллатҳои сипурз даво мебошад, инчунин санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад. Ин равған дар баъзеҳо дарунро шах ва дар баъзеҳо мулоим мекунад.

Агар инро бо шакар ва бодоми талх даромехта, ба дили наҳор лесида бихӯранд, сурфаи хушки кӯҳнаро ба ибро меоварад, узвҳои даруни синаро мулоим мекунад. 25 грамми инро бо 125 грамм шакар бихӯранд, душвории шошиданро дарҳол дафъ месозад. Агар ин миқдорро бо оби гарм хӯрда, баъд кай кунанд, захр ва афъюни хӯрдашударо дафъ мекунад.

Ин равғанро бо оби сагангур ба чашм кашанд, луккос зада дард кардани онро дафъ менамояд ва варамашро ҳам таҳлил медиҳад. Худашро танҳо бимоланд, шахшӯлии чашмро мулоим мекунад ва агар бо равғани зайтун даромехта бимоланд, кӯтури пилкҳои чашмро шифо мебахшад; агар дар гӯш чаконанд, дардашро таскин медиҳад ва дар бинӣ бирезанд, дарди гулӯро шифо мебахшад.

Равғани зардро бо оби хокистар якҷо карда, бо он таркиб хукна (клизма) кунанд, рафтани дарунро манъ ва захми сатҳи даруни рӯдаҳоро дафъ мекунад.

Агар ин равғанро бо равғани мурғи хонагӣ даромехта, латта ё пахтаи покизаро дар он тар карда, занҳо аз таг бардоранд, захми бачадонро шифо ме-

бахшад ва онро аз моддаҳои нодаркор пок мекунад; вале агар дар мақъад бардоранд, кафидани онро сиҳат месозад, бавосирро қатъ мекунад ва рафтани хунро аз он манъ менамояд.

Ин равғанро гарм карда, ба чои газидаи ҳазорпо, каждуми қаттолтарин ва аксари ҷонварони эаҳрнок, ки газида бошанд, бимоланд ё бирезанд ва ё бичаконанд, шифо мебахшад. Ин равғанро нимгарм дар гӯш чаконанд, ҳамаи он ҷонваронро, ки дар гӯш рафта бошанд, мекушад ва берун меоварад.

Равғани кӯҳнаи гов ё равғани кӯҳнаи гӯсфандро бо саврингон даромехта бимоланд, бавосирро дафъ мекунад; агар онро батанҳой бимоланд, барои махав фоида дорад. Ин равғанро ҳафт шаб пай дар пай ба рухсора молида бихобанд, пӯсти рӯйро пок, неку ва соф мегардонад, инчунин маскаро ҳам бо чунин усул бимоланд, ҳамин гуна фоида дорад.

Ин равғанро батакрор бимоланд, варамҳоро, хусусан варами узвҳои занон ва кӯдаконро таҳлил медиҳад, пучак ва чиртаккоро мепазонад ё мегардонад ва карахши онҳоро низ дафъ мекунад. Латта ё пахтаро ба ин равған олонда, ба даруни решҳои чукур бигузоранд, даҳани онҳоро васеъ ва худи онҳоро аз рим пок месозад.

Чун барги ҳинои хушкро маҳин кӯфта, беҳта, бо равғани зарди кӯҳна хамир сохта, ба кӯтури кӯҳна ва махав бимоланд, сиҳат мебахшад.

Чун ин равғанро бо оби ҳунук саду як мартаба бишӯянд ва ба кӯтури кӯҳна, бавосир ва аксари чарохатҳо ва захмҳо бимоланд, онҳоро нест мекунад.

Равғани зардро бишӯянд, талх мегардад ва холӣ аз захрнокӣ намебошад, хӯрдани он чоиз нест.

Равғани зард барои иллатҳои ботинӣ ва рутубӣ (тар) зарар дорад, дар одамони гарммизоҷ ва касони иллатҳои сипурз дошта моддаи сафро пайдо мекунад, зеро ки зуд ба моддаи (хилти) ғолиби мавҷуда табдил меёбад; меъдаи заифро суст мегардонад ва дар одамони балғамимизоҷ узвҳои ҳозима, яъне меъда, рӯдаҳо, чигар ва сипурзро заиф месозад. Барои ислоҳи зарари мазкураш одамони гарммизоҷ бояд туршиҳо истеъмол намоянд ва сардмизоҷон гуворишот, яъне чизҳои ширинтаъми хушҳазм бихӯранд, хуб аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз равғани зард дар як рӯз то 50 грамм аст.

Қуввати поксозандагӣ ва таҳлилдиҳандагӣ дар равғани зарди кӯҳна назар ба равғани нави ин зиёдтар аст. Таъсираш барои баданҳои миёнаҳол зиёдтар назар ба баданҳои қавӣ мебошад. Ин барои варамҳои баногӯш фоида дорад.

Агар равғани зард вайрон шуда бошад, онро ба ислоҳ оварданӣ шаванд, бо дӯғи чуғрот бичӯшонанд, то ки дӯғ бухор шуда равад, вале эҳтиёт намоянд, ки равған доғ нагардад. Ё он ки онро дар оташ гузоранд, чун ба чӯш ояд, андак-андак орди гандум бар он бипошанд, то ки орд бисӯзад, вале равған доғ нашавад. Баъд онро соф намуда, ба истеъмол диҳанд. Агар дар равған ва маска намак андозанд, ба зудӣ вайрон намешавад.

59. Мӯй

Ин аз пашм фарқ дорад. Пашм, ки ба арабӣ суф меноманд, назар ба мӯй маҳинтар ва печида мебошад. Баъзе ҷонварон ҳам мӯй доранд ва ҳам пашм, чунончӣ, бузи расмӣ дорад. Баъзе фақат пашм доранд, монанди: гӯсфанд ва барра. Вале инсон фақат мӯй дорад на дигар. Мурод аз мӯй гуфтан дар тиб фақат мӯи инсон дар мадди назар дошта шудааст.

Мизоҷи мӯи инсон сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро сӯхта бипошанд ё бо асал сиришта бимоланд, захм ва решҳоро дард наоварда хушк мекунад, барои решҳои хӯранда ва хушк кардани захмҳо даво мешавад; агар бипошанд, пухтани даҳан ва чӯшиши онро сиҳат месозад.

Сӯхтаи онро бо равғани зайтун ва об сиришта бимоланд, сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Мӯи сарро сӯхта, бо сирко соида бимоланд, озахҳоро хушк карда меафтонад ё таҳлил медиҳад, доначаро ва обилаҳоро дафъ мекунад, инчунин захми саги девона газидаро шифо мебахшад, бо шароб ё равғани зайтун соида ё бо об соида бимоланд, варами сарро мегардонад ва чарӯҳати онро сиҳат месозад.

Агар сӯхтаи инро бо мурдорсанг (рими сурб, ё ки ба русӣ свинцовый шлак) бимоланд, кӯтур ва хориши чашмро шифо мебахшад ва чашмро хеле қавӣ мегардонад.

Агар мӯи одамиро носӯхта ос карда, бо асал даро-

мехта бимоланд, чӯшиши (пухтани) дахани кӯдаконро шифо мебахшад.

Мӯи сарро кӯфта бипошанд, баромадани мақъадро (кӯтоҳро) ба чоғяш мебарад ва дигар намебарояд.

Кӯфтаи онро бо равғани гулисурх даромехта, дар гӯш чаконанд, дарди онро таскин медиҳад.

Мӯи сарро сӯхта, дудошро дар бинӣ бикашанд, саръро (припадкаро) ки сабабаш афтодани гирех дар майна бошад, шифо мебахшад; ҳамаи чонварони зарринок аз дуди он мегурезанд.

Агар онро занҳо аз таг бардоранд, турубати равон ва бисьёри бачадонро манъ ва хушк мекунад ва саръи занонро шифо мебахшад.

Мӯи тифлонро пеш аз сахт шудан гирифта биёвезанд, барои иллати никрис, ки дард ва варами ангуштони дасту поҳо мебошад ва инчунин газидани каждум шифо мебахшад.

Тариқи сӯхтани мӯи сари одамӣ чунин аст. Мӯйро бо собуни покиза шуста, шона карда, баъд хушк намуда, бо қайчӣ хуб реза карда, сонӣ дар рӯи порчаи сафол ё табақи сафол ва ё дар рӯи тунука ба оташ гузошта, бо дастае тагурӯ гардонанд, то ки қобили кӯфтан гардад.

Равғани мӯйро ба сар бимоланд, мӯй мерӯёнад ва инчунин ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш низ мӯйро мерӯёнад. Агар инро бимоланд, касонеро, ки аз хислати мардӣ маҳрум гашта бошанд, онро аз нав барқарор мекунад.

Тариқи ҳосил кардани равғани мӯи одамӣ чунин аст. Он мӯйро ҳар қадар, ки хоҳанд, бигиранд, бо собуни покиза бишӯянд, хушк намоянду дар колба то гулӯгоҳаш пур кунанд ва дар он гулӯяш лиф чо намоянд. Ба колба гили бӯта бимоланд. Табақи оҳанӣ ё тунукаро аз миёначояш сӯрох кунанд. Баъд дахани он колбаро сарозер дар он сӯрохӣ гузоранд. Баъд бар боло ва атрофи он ангишт гузошта оташ зананд — аз ин ҳарорат равғани мӯй чудо шуда поён мечакад.

60. Асал

Мурод аз асал гуфтан маҳсули ширинтаъми занбӯри асал дар назар дошта шудааст.

Беҳтарини он хушбӯй, қивомаш ғафс, таъм ва ширинаш гуворо ва инчунин сурхранг бошад, ки дар он

муми занбўр, яъне муми хонааш мутлақан набошад, чун онро бо ангушт бардоранд, тор бандад — ин навъаш барои давой бехтар аст; баъд аз он сафеди наботрангаш бо сифатҳои нумбурда бошад, маком дорад. Барои лаззат ва ғизо асали баҳорӣ бехтар аз тирамохӣ аст, вале зимистонаш бадтарини навъҳои он мебошад. Агар таъмаш тунд ё тез гашта бошад, ё кўҳна шуда, рангаш ба сиёҳӣ печида бувад ва таъми талхӣ пайдо намуда бошад, зарарнок аст. Агар кўҳнаи онро бисьёр бихўранд, девона мекунад.

Мизочи асали нав дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст; аз шаш моҳ то як сол мондан он дар дарачаи дуввум хушк мебошад. Баъзеаш, ки кўҳна ва тундтаъм гашта бошад, мизочаш то дарачаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Асали хомро гармӣ, поккунандагӣ ва тезиаш зиёда мебошад дар давой. Асале, ки дар чўшонидан бо об, кафкашро гирифта бошанд, гармӣ, поккунандагӣ ва тундии он камтар аст барои ғизой. Барои ба қивом овардани асал ба он об ҳамроҳ карда, бо оташи паст мечўшонанду кафкашро дур намуда, баъд аз оташ фуруд меоваранд — ин асали пок ҳисоб меёбад. Вале эҳтиёт намудан шарт аст, ки сахт начўшад — агар сахт чўшад, асал бинобар нозук будани таркибаш, месўзад, талх мегардад. Ва агар об дохил накарда бичўшонанд, кафкаш чудо намегардад. Бояд ба ин чихатҳои кор риоя кунанд.

Хислатҳои шифобахши он: асалро бихўранд, баданро аз моддаҳои зарарноки нодаркор пок месозад, гиреҳҳо ва даҳани рагҳоро мекушояд; балғами часпак ва рутубатҳоро нест менамояд ва инчунин онҳоро аз чоҳои чукур ва дури бадан мекашад ва ҳамчунин моддаҳои нодаркорро аз майна хориҷ мекунад; суст ва нотавон шудани аъзо, истиско (водянка), зардпарвин, иллатҳои сипурз, душворнафасии шошидан, бодҳои гуногун, иловус (дард ва варами рўдаҳои борик) ва захмҳои сардмизочро дафъ мегардонад; санги гурда ва хичак (пешобдон)-ро майда карда мерезонад.

Корозмудагони ин асрор қайд намудаанд, ки ҳар кй продаи шифо дошта бошад, бояд ки пагоҳӣ ба дили наҳор асалро бо оби борон даромехта биёшоманд.

Ҳаким Ҷолинус гуфтааст: «Ҳеч чиз бехтар аз асал нест, дар нафъ аз барои бадан ва илоҷи аксари беморихо ва аз барои сириштани давоҳо». Зеро ки ба

сабаби часпандагӣ ва ғафсии қивоми худ боиси суръати омезиш ва ҳифзи давохо мегардад аз вайроншавӣ. Ва бинобар шириниаш, гуворо будани ниҳодаш, лазиз буданаш барои нест кардани нагуворӣ бехтар аст, қувваги давоҳоро босуръат ба узвҳои тамоми бадан мерасонад, агар ҳамроҳ карда бихӯранд ва ин фоидахои бисьёрро сохиб аст.

Агар инро бо мустако (мастика) бихӯранд, рутубат ва моддаҳои нодаркори зарарнокро аз майна кашида дур мекунад; фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), каҷ шудани рӯй, нотавон ва бемадор гаштани аъзо, карахтӣ ва монанди инҳоро, ки сабабаш ҷамъ шудани моддаҳои хунукмизоҷ бошад, шифо мебахшад; меъдаро қувват медиҳад, иштиҳоро мекушояд, бодхо ва моддаҳои часпакро дафъ месозад; қулинҷ (колит) ва гирехҳои баданро мекушояд; меъда, иштихои таом ва бох (пушти камар)-ро қувват мебахшад. Агар инро бо шилми кундур бихӯранд, узвҳои дарунии синаро аз моддаҳои нодаркор ва зарарнок (аз ҷумла касабаи шушро низ) пок мегардонад; истиско (водянка), зардпарвин ва бемориҳои сипурзро шифо мебахшад, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, инчунин душвории шошидан, бодҳои гуногун, дард ва варами рӯдаҳои борик (иловус) ва заҳрхоро дафъ мекунад. Хусусан бо оби борон даромехта бихӯранд, ба узвҳои бадан об медавонад, боҳи сустгаштаро қувват медиҳад, пешобро меронад, заҳми рӯдахо ва ҳичакро пок менамояд; санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, душвории шошиданро ислоҳ мекунад, ташнагиро таскин медиҳад. Ин таркибро хӯрда қай кунанд, меъдаро аз олоишҳо пок месозад. Бо ин таркиб ғарғара кунанд, варами мушакҳои ҷонибӣ ҳалқум ва ғуддаҳои бодомшаклро таҳлил медиҳад, ҷарохатҳои ком, забон, ҳалқум ва ғадудҳои бодомшаклро аз рим ва дигар моддаҳои бегона пок мекунад.

Асалро бо сирко даромехта, ба сатҳи даруни даҳан батакрор ва бардавом бимоланд ё онро дар даҳан гардонанд, милки дандонро мустаҳкам мекунад ва гӯшти солим бар он мерӯёнад агар коста бошад; инчунин дандонро дар ҷояш сахт месозад ва онро аз чирк пок намуда сафед месозад, хусусан, ки бо ангушт се-чор мартаба ҳар моҳ ба дандонҳо бимоланд, ин хислаташ зудтар зоҳир мегардад.

Баъзе одамон асалро бинобар ширин буданаш сусткунанда пиндоштаанд — ин иштибоҳ аст. Дар ҳақиқат ширинихои рутубатнок сусткунанда мебошанд, на ширинихои хушкмизоҷ. Вале асал дар мизоҷ гарм ва хушк аст. Пас, сусткунанда намебошад.

Асалро батанҳой ё бо оби пиёз ба чашм бикашанд, чашмро равшан мекунад; хориш, қутур, обравй, гули чашм ва фуромадани оби бегонаро дар гавҳарак дафъ менамояд.

Агар асалро бо анзарут ва намаксанг даромехта дар гӯш чаконанд, бодхои пардахои он ва чаранги гӯшро бархам медиҳад, омадани рим аз дарунй он ва рутубатҳои равони онро қатъ мекунад; дардхои аз хунукй баамаломадаи онро таскин медиҳад, гаронии гӯшро дафъ месозад.

Агар асалро ба захраи тари гов даромехта ё бо шири гов ё бо шири буз ва ё бо шири занон сиришта, батакрор дар гӯш чаконанд, ё бо сафедаи тухми мурғ даромехта бичаконанд, беморихои дар боло гуфтаро шифо мебахшад.

Асалро бо равғани гулисурх даромехта, лесида бихӯранд, сурфаеро, ки сабабаш моддаҳои хунук бошад, дафъ мекунад.

Асалро дар оби барги зуф хал карда, нимгарм бо он батакрор хукна кунанд, захми рӯдахо ва варамҳои онхоро шифо мебахшад.

Баъди ҳар як бор ҳаммом кардан дар вақти гармии бадан асалро гузошта банданд, закарро кавй ва калон мегардонад.

Агар асалро занҳои синну соли хайзнокй аз таг бардоранд, иллатхои бачадони онхоро шифо мебахшад.

Асалро бо орди гандум хамир сохта гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад, пучак ва чиртаккоро мепазонад; бо сирко ва намак даромехта гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад, доғхои кунчидакро дафъ мекунад; бо намак сиришта банданд, доғхои зарба ва латхӯрдаро, ки кабуд шуда бошанд, нест мегардонад; бо орди чав хамир карда гузошта банданд, араки бисьёрро ба ислох меоварад; бо анзарут сиришта банданд, захмҳоро аз чирк пок месозад ва гӯшти хароми онхоро хӯрда нест менамояд; бо саргини мурғ ё бо чадвор сиришта гузошта банданд, доғи сафеди пӯст ва песро шифо мебахшад.

Асалро бо шибит чӯшонида гузошта банданд, доғи зарба ва шукуфаи пӯстро бархам медиҳад.

Онро бо равғани гулисурх даромехта бимоланд, захмҳоеро, ки рутубаташон монанди асал аст ва дигар решҳое, ки аз бисьёрии балғами ширин ба амал омада бошанд, шифо мебахшад ва баданро қавӣ мегардонад. Агар худашро танҳо бимоланд, шапуш ва ришкро нест мекунад. Агар инро ба часадҳои мурда бимоланд, аз он ки ба зудӣ вайрон мешуда ва бӯи бад мегирифта бошанд, нигоҳ медорад; инчунин ба гӯштҳо ва чарбиҳо бимоланд, хосияти тару тозагии онҳоро нигоҳ медорад.

Асалро бо оби зира даромехта бихӯранд, бар зидди захри занбӯруғ, газидани саги девона даво мебошад; агар бо равғани гилисурх даромехта биёшоманд, захрҳои қонваронро аз бадан дафъ мекунад. Ва агар асалро хӯрда қай кунанд, азияти афьюнхӯрдаро ислоҳ менамояд.

Яке аз хислатҳои асал чунин аст, ки агар зан онро бо об шарбат сохта ба дили нахор бихӯрад, агар рӯдаҳояш ба дард оянд, ҳомила аст, ва агар на, бебор мебошад.

Хуллас, асал барои одамони сардмизоҷ ва балғамимизоҷ дар замон, фасл ва маҳалҳои сард фоида дорад, вале барои одамони гарммизоҷ ва мизочи хушкдошта ва инчунин дар фаслҳои гармо бихӯранд, зарар мекунад, гарммизоҷонро дарди сар медиҳад. Агар онҳо бисьёр бихӯранд, зуд ба хилти сафро, ки аз чиҳати мизоҷ гарм ва хушк аст, табдил меёбад, майнаи гарммизоҷро ноҷӯр месозад, қай меоварад, ба беморихои сафровӣ ва гарм гирифтор мекунад, ташнагии бисьёр меоварад. Давои ин зарарҳояш оби анори турш, оби лиму, сирко, кашниз ва мевахои турш ошомидан аст.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз асал то 68 грамм аст.

Огоҳ кунем, ки асале, ки занбӯраш ба гиёҳи талхшувоқ нишаста бошад, таъмаш талх мешавад ва барои беморихои меъда, ҷигар, кӯшодани гиреххо ва агар занбӯраш ба гиёҳи кокутӣ нишаста бошад, онро бардавом бихӯранд, барои одамони тармизоҷон, сардмизоҷон ва беморихои балғамии сард фоида мебахшад.

Гуфтаанд: он асалро, ки тирамоҳӣ бошаду агар

бибӯянд, атса оварад, беҳуш ва арақ меоварад, ақлро бечо месозад, онро набояд истеъмол кард. Тадбири касе, ки онро хӯрда бошад, қай фармудан ва баъд аз он моҳии намакини шӯр хӯрда батакрор қай кардан аст, то ки меъда аз он асал пок гардад ва баъд аз он себи майхуш ва муруд тановул намоянд.

61. Дӯғ

Инро дар баъзе маҳалҳои тоҷикон аз ӯзбекӣ гирифта, айрон ҳам меноманд. Ин чуғротест, ки дар зарфе бо андохтани андак об хоҳ бо чархчӯб (пишқақ,) хоҳ дар машке ҳаракат дода, маскаи онро гирифта, бокиашро монда бошанд — ин дӯғ аст. Бехтаринаш он аст, ки тоза аз чуғроти шири гов дӯғ тайёр карда шуда бошад.

Мизоҷи ин дӯғ дар дараҷаи дуввум сард ва тар аст, вале тарӣ дар он назар ба хушкӣ зиёдтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бинӯшанд, чӯшиш ва фишори баланди хунро паст мегардонад, бохи (пушти камари) одамони гарммизоҷро ба харакат меоварад, иштихоро мекушояд, баданро фарбеҳ мекунад, шиддати таби диқ (лоғаркунанда), захрҳои гарммизоҷ ва ҳароратро хомӯш месозад; тафси меъда ва ҷигарро, ки сабабаш гармӣ бошад, басанда мегардонад, инчунин ташнагиро таскин медиҳад. Агар инро бо рими (дажғоли) оҳан ва итрифал (маъчуни иборат аз ҳалила, балила ва омула) даромехта биёшоманд, меъдаро қувват мебахшад; агар охани тафсонро дар он сард карда ё сангрезаҳои тафсонро дар он сард карда, баъд он дӯғро бинӯшанд, исҳоли хунин ва сафровиро мебандад. Биринҷ ё орди ҷави тафсонидашударо дар дӯғ пухта бихӯранд, барои исҳоле, ки аз гармӣ бошад, бисьёр даво ва ба он одам ғизои хубест ва инчунин барои фарбеҳ кардани бадан воситаи хубе мебошад.

Барои таби диқ 75 грамм дӯғро бо 45 грамм нони хушк ошомиданро раво медонанд ва аз ин зиёдашро чоиз намешуморанд.

Дастури ошомидан ҳангоми таб, қай ва беморихои гарм ва тез чунин аст: дӯғи нави чуғроти шири

говро гирифта, нағз биполоянд, ки тамоми маскаи он чудо гардад ва равған дар он асло намонад. Баъд панҷ-шаш соат бигузоранд, ки таъмаш хуш ва андак туршмаза гардад. Сонӣ хуб барҳам зананд, яъне бикованд, то он, ки обияташ дар худ омехта шавад. Пас нони тунукмайдаи холисро миқдори 35 грамм гирифта, реза карда, дар 105 грамм аз он дӯғ ҳамроҳ кунанду бигузоранд, то ба ҳам хуб омехта гардад, пас тановул намоянд. Ва агар аз ин ним миқдор зиёда хоҳанд ва эҳтиёҷ бештар бошад, ба ҳамин таносуб зиёда намоянд; рӯзи дуввум 17,5 грамм дӯғ бияфзоянд ва аз нон 3,5 грамм кам созанд ва инак, ҳамчунин ҳар рӯз 17,5 грамм дӯғро зиёда карда, аз нон 3,5 грамм кам намоянд, то он ки дӯғи холис бимонад ва одат ба он ҳосил гардад. Чун тарк намудан хоҳанд, баръакс амал кунанд, то ба миқдори рӯзи аввала бирасад. Баъзе табибон аз нуқтаи назари камоли эҳтиёт гуфтанд, ки аз 35 грамм дӯғ ва 3,5 грамм нон бияфзоянд, то ки дӯғ ба 105 грамм расад ва агар зиёда аз 105 грамм хоҳанд, ба ҳамин таносуб зиёда намоянд ва ба тадриҷ кам гардонанд. Аммо касоне, ки ба дӯғ нӯшидан одат карда бошанд, ба ин тадбир мӯҳтоҷ нестанд, балки ҳамин риоят кифояти ҳазм ва ба он кас, ки ба таби бадбӯ гирифтор набошад, кифоя аст. Зеро ки дар вақти гирифтани таби бадбӯ нӯшидани ин ҷоиз нест, балки фақат гармии ҳаво ва риққат (суюқӣ) ва тезии модда, монанди таби рӯздармиёнгирандаи холис ва монанди ин беморихои дигар ошомиданро талаб мекунад. Он ҷое, ки бадбӯй дар ахлот (моддаҳо) мавҷуд бошад, бо курси табошир (мағзи миёни най) тановул намоянд. Ва ҳангоме ки мизоҷи он мулоимкунандаи дарун бошад ва боз бар болояш давои мулоимкунанда бихӯранд, боиси заиф гаштани гурда мегардад.

Чун тухми чилмангӯштак (семизут)-ро кӯфта, се мартаба дӯғро ба он ҷаббонанду хушк кунанд. Баъд миқдори камеро аз он тухм биёшоманд, ташнагӣ ва хоҳиши об нӯшиданро то чанд рӯз дафъ мекунад — ин аз асрори дарвешон ва зоҳидон аст.

Зарараш: нӯшидани дӯғ ҳангоми гирифтани табҳои бадбӯи хилтӣ (моддӣ) зарар дорад бинобар он, ки бадбӯй ба зиёда гаштани иллат сабаб мешавад. Ислоҳи он дӯғи нӯшидаро қай намудан ва баъд ошомидани сиканҷабини (сиркоасали) биҳигӣ аст. Чун дӯғ дар меъдаи сардмизоҷ турш гардад, чарх задани сар

ва беҳуширо ба амал меоварад. Ислоҳи он ҳам қай кардан ва гуворишот (давоҳои ширинтаъми ҳазмовар)-и гарммизоҷ хӯрдан аст.

62. Абрешим

Ин пиллаи печидаи кирмаки дастӣ мебошад. Пилларо дар офтоб гузоранд, то кирмаки даруни он буда бимирад, инро дар тиб абрешими хом меноманд.

Мизоҷи абрешими хом дар дараҷаи якум гарм ва хушк аст, вале як қатор табибон мизоҷи инро дар тариву хушкӣ мӯътадил медонанд.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани абрешими хом дилро бағоят қавӣ мегардонад, инчунин ин аз давохои фараҳовар ба ҳисоб меравад.

Азбаски, ба қавли як қатор табибон, мизоҷаш дар гарминву хушкӣ мӯътадил аст, рутубати рӯҳиро латиф (хуш) мекунад ва ба ҳуд мекашад. Бо ин хислаташ рӯҳро равшан ва моил ба фараҳ месозад.

Қувватбахшандагии абрешим фақат ба як рӯҳ ва ҳоли бадан хос нест, балки дар ҳама ҳолат мулоимкунандаи ҳамаи рӯҳҳо, яъне қавӣ гардонандаи ҳамаи рӯҳҳои бадан аст, ҳатто рӯҳи табииро, ки қувватҳои ҷигар аст, рӯҳи нафсониро, ки қувватҳои майна аст ва рӯҳи ҳайвониро, ки рӯҳ ва қувватҳои дил аст, яъне ҷонбахши бадан низ меноманд, қавӣ мегардонад. Инчунин қуввати ҳофиза, зеҳн ва пушти камарро (боҳро) тавоной мебахшад; иллати дилтапак (дилбозӣ)-ро нест мекунад; суосни меъда ва шушро ба ислоҳ меоварад, баданро фарбеҳ мекунад.

Ҳарири, яъне матоъи шоҳии маҳз қирмизиро ба хуни бинӣ тар карда, хушк сохта, баъд сухта, хокистари онро бо воситаи найча ба даруни бинӣ пуф кунанд, хуни биниро мебандад.

Аз абрешим шароб ҳам тайёр мекунанд. Ин чунин аст. Абрешими хомро бо қайчӣ маҳин реза мекунанду дар об мепазанд ва баъд дар он шакари сафед андохта, аз нав то қивом шуданаш меҷӯшонанд. Хӯрдани шароби абрешим гирехҳоро, ки дар ҳар ҷои бадан пайдо шуда бошанд, мекушояд, дилро кавӣ месозад ва ранги рухсорро неку мекунад.

Агар абрешими хомро бисӯзонанд бо вучуди он, ки сӯхтаи ин барои хӯрдан дар қувват бахшидан аз

абрешими хом заифтар аст, вале барои реш, обрав, шилпукӣ ва кӯтури чашм фоиданоктар мебошад назар ба хоми он.

Миқдори як бор хӯрдан аз абрешими хом дар як рӯз аз 3,5 грамм то 10,5 грамм аст. Кам ё зиёд хӯрдан аз ин ба пасту баланд будани ҳолати беморӣ ва ҳоли бадан вобаста мебошад.

Либосҳои бофтаи абрешимӣ ва ҳарир дар мизоҷ гарм ва латиф аст. Агар либоси шоҳиро бипӯшанд, баданро мулоим, нарм ва фарбеҳ мегардонад, ба пӯшандааш сурур мебахшад, вале пӯсти баданро нафис мекунад. Ва барои он, ки пӯсти баданро тунук нагардонад, ба тори бофташ ё пудаш рехмони пахтагинро ба кор бурдан даркор аст.

Дар бобати ин либос ҳаким Муҳаммад бинни Закариё гуфтааст: «Либоси абрешим гармтар аз либоси зағирпоягӣ аст, боиси салобати башара аст, вале хислати либоси зағирпоягӣ баръакси ин мебошад». Матоъи абрешим омехташуда дар мизоҷ гарм ва форам аст ва пӯшидани он барои пирон хуб аст, ба онҳо фоида дорад. Инчунин одамони сардмизоҷ ва занонро дар ҳавоҳои сард пӯшидан бисьёр мувофиқ аст, хунро гарм мегардонад. Аммо барои он ки хунро гарм насозад, дар бофташ ба абрешим риштаҳои пахтагин дохил кардан даркор аст.

Яке аз хосиятҳои либоси абрешим он аст, ки намегузорад дар бадан шапуш пайдо шавад.

63. Саргини гов

Барои табобат ҳам хушкаш ва ҳам тарашро истифода мекунанд.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад; хислати ба худ кашандагӣ ва манъкунандагӣ дорад, хуни рафтаистодаро, агар чонварони заҳрнок газида бошанд, дардашро таскин медиҳад; агар ба чое аз бадан хор ё тир даромада бошад, кашида берун меоварад; барои шукуфаҳои пӯст, гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш даво мешавад.

Саргини нави гӯсолаи модаро фишурда, обашро

дар бинӣ качонанд, хуни биниро манъ мекунад; ва агар онро бар пешонӣ гузошта банданд ё сӯхтан онро бо сирко хамир карда, ба пешонӣ бимоланд, низ ҳамин асар дорад. Инчунин саргини говро сӯхта, онро бо воситаи найча дар бинӣ пуф кунанд, хуни биниро катъ мегардонад. Онро дар равғани бодоми талх ва шароб хуб ҳал карда, дар гӯш чаконанд, барои дарди сахт ва луккосазании он бисьёр фонда мебахшад.

Саргини тари говро гармогарм гузошта банданд, варамеро, ки аз буридани корд ва теғи дигар тасаммум (заражение) ёфта бошад, шифо мебахшад, агар аз он хун равон бувад, катъ месозад ва чароҳатро сихат менамояд. Агар ин саргинро заноне, ки бачадонашон берун омада бошад, низ гузошта банданд, бачадонро ба ҷои аслиаш мебарад; ба буғумхо ва иркуннасо (радикулит) гузошта банданд, дарди онхоро таскин медиҳад. Ва агар инро бо орди ҷав хамир карда, гузошта банданд, барои ҷӯшишхои пӯсти бадан ва бо сирко хамир созанд, барои варами гарм даво мебошад. Ва агар ба узве тир даромада, дар ҳамон ҷо монда бошад, гузошта банданд, берун меоварад; ба ханозер (хукгардан) ва варамҳои сахт гузошта банданд, онҳоро таҳлил медиҳад; ба занбӯргазида бибанданд, дардашро таскин медиҳад ва намегузорад, ки варам оварад; ба зону бибанданд, варамашро мегардонад; ба озаххо гузошта банданд, онхоро хушк карда мерезонад; агар инро бо асал сиришта гузошта банданд, варамҳои сардро дафъ мекунад; бо гули бобуна ва гӯгирд даромехта гузошта банданд, истиско (водянка)-ро дору мешавад; бо заъфарон хамир сохта гузошта банданд, пучак, чиртак ва ҳамчунин решхоро мекафонад; бо орди боқило хамир карда бибанданд, варами пистонро таҳлил медиҳад; бо оби пиёзи ансул — шукуфахои пӯст, решхои сар ва гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва ришро шифо мебахшад.

Саргини ҳар як навъи говро занони ҳомила ба зери ноф гузошта банданд, бачаи онҳоро, ки мурда бошад, аз шикам меафтонад ва агар як муддат гузошта банданд, бачаи зиндаро ҳам дар шикам мекушад; ба зери ноф ва тиҳигоҳ (холияки паҳлу) гузошта банданд, иллати қулинҷро, ки дард ва варами рӯдаҳои ғафс аст, ба ибро меоварад, бигузор он агарчи аз чамъ шудани бод содир шуда бошад ҳам — дафъ мекунад; ба мақъад бигузоранд, дард ва варами онро

шифо мебахшад; бо равғани хамир сохта гузошта банданд, никрисро, ки дард ва варами ангуштони дасту поҳо мебошад, дору мешаванд.

Саргини хушки говро сӯхта, заниҳои ҳомила дудашро ба миёни поҳои худ бигиранд, зоиданро осон мекунад.

64. Муми занбӯри асал

Ин чирми хонаи занбӯри асал аст, ки асалро дар он ҷамъ мекунад. Он се навъ аст: 1. Он аст, ки занбӯри асал асалро дар он ҷамъ мекунад. Ранги ин мум моил ба сурхию зардӣ, мулоим, ҷарб ва хушбӯ мебошад, инчунин аз нави он бӯи асал меояд. 2. Он аст, ки пардаҳои даҳани хонаи худро аз он месозад ва дар он асал намебошад. Ин дар хубию бадӣ миёнаҳол аст. 3. Он аст, ки бо номи таслит машҳур мебошад — он чизи сиёҳранг аст, ки бар кур (хонаи занбӯр)-и худ мемолад. Ин дар давогӣ бадтар аз дигарҳояш мебошад. Инро ба русӣ прополус меноманд.

Мизоҷи муми занбӯри асал қариб дар дараҷаи дуввум гарм ва дар тарӣ мӯътадил аст. Қувваташ то сӣ сол боқӣ мемонад.

Хислатҳои шифобахши он: хусусиятҳои умумии он таҳлилдиҳандаи варамҳо ва моддаҳои ғафс дар бадан; пазонандаи моддаҳои нодаркор ва тайёркунанда барои хориҷ шудан аз бадан ва мулоимкунандаи асабҳост; ислоҳкунанда ва нигоҳдорандаи хислати даворо дар марҳамҳо мебошад.

Ду грамми инро ба андозаи донаи гандум реза-реза карда, дар равғани кунҷид ҳал намуда бинӯшанд, вахмҳои ботинӣ (аз ҷумла заҳми меъда ва шуш), харошида шудани рӯдаҳо ва исҳоли кӯҳнаро шифо мебахшад, инчунин заҳрҳоро аз бадан дафъ мекунад; дарди даруни узвҳои сина, сурфа ва силро даво мебошад, шири дар ҳар ҷои бадан шахшударо таҳлил медиҳад ва дафъ месозад; дарди гулӯ ва забончаи халқро ба ибро меоварад, овозро соф мекунад.

Агар ин мумро сӯхта, дудашро бигиранд, беморони табро арақ меоварад, бӯи мурдори ҳавои вабоиро дафъ мекунад, бадбӯии биниро нест мегардонад, азияти бӯи мурдор ва қабристониро ислоҳ мекунад.

Агар инро дар равғани гулисурх ё дар равғани

зайтун гудохта, бо он хукна (клизма) кунанд, барои харошида шудани рӯдахо багоят фоида дорад.

Инро бо равғани бунафша даромехта бимоланд, дағалии узвҳои даруни сина ва дигар дағалихои баданро дафъ месозад, варамхоро мепазонад, барои хориш ва кӯтур дору мешавад ва дахани захмхоро васеъ карда, барои хорич шудани чирк ва рими онхо шароит пайдо менамояд; захм захри тири захрнокро дафъ мекунад.

Мумравғанро, ки бо равғани савсан ё савсани сафед тайёр карда шуда бошад, ба рухсора бимоланд, ранги рӯйро сурх ва соф мегардонад, доғҳои кунчидакро дафъ месозад, асабҳои сахтгаштаро мулоим мекунад. Агар ин мумравғанро аз муми зард ё сурх бо равғани савсан ё равғани гулисурх тартиб дода, се хафта дар офтоб гузошта, баъд бимоланд, варамхои паси гӯш ва каши онро тахлил медиҳад ва моддахои ба он варамхо рехташавандаро манъ мекунад.

Муми занбӯри асалро батанхой варак сохта, бар пистони занхо гузошта банданд, шах шудани ширро дар он манъ мекунад ва агар ба асабҳои шахшуда ва варамхо гузошта банданд, онхоро тахлил медиҳад ва мулоим мегардонад.

Ин мумро реза-реза карда, бо кӯфтаи зардчӯба даромехта, дар халтача андохта, бо равғани кунчид гарм карда, бо он гармбандӣ намоянд, варам ва бодхоро тахлил ва дардҳоро таскин медиҳад.

Вале хӯрдани ин мум иштихоро мебандад ва дар узвҳои бадан гирехҳо пайдо мекунад. Давои ин зарҳояш нон хӯрдан ё бо нон хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин дар як рӯз то 1,75 грамм аст. Ба чои муми занбӯри асал орди бокилоро бихӯранд, раво мебошад.

Агар хонаи занбӯри асалро сӯхта, ба зарфе бимоланд ва он зарфро дар оби баҳр ё оби талх бигузоранд, оби ширинро ба худ мекашад.

Барои дору муми занбӯри асалро сафед карда, баъд истеъмол менамоянд. Тарзи сафед кардани ин мум чунин аст, ки мумро гудохта, дар оби хунук андозанд ва чирки онро, ки дар зери он об ҷамъ мегардад, чудо кунанд ва ҳамин амалро такрор намоянд, хуб аст. Баъд онро дар деги сафоли нав гузошта, аз болояш оби дарьёи шӯр ба он рехта (агар оби дарьёи шӯр муҳайё набошад, намакоб рехта), андак

танакори арманӣ дар он дохил карда, то гудохта шудан дар оташ гузоранду баъд, аз оташ фуруд оварда, деги сафолини дигари хурдтареро, таги онро тар карда, дар он деги калон фурӯ баранд, то ки мум бар он бичаспад. Баъд ин дегчаи сафолинро аз он бардоранд ва сонӣ баъд аз хунук шудани он мумро чудо карда бигиранд. Ҳамин тавр он дегчаро боз дар он деги калон фурӯ баранд ва ҳамин амалро чанд мартаба такрор намуда, мумро чудо намоянд. Баъд мумҳоро қурс сохта, ба ришта кашида, чанд рӯз дар офтоб биёвезанд ва ба он дафъа ба дафъа оби хунук бипошанд ва чанд шаб ба моҳтоб овезанд, то он ки мум сафед шавад. Сонӣ ин муми сафедро барои бемориҳои дар боло номбаршуда ҳамчун даво ба кор баранд.

Амали дигари сафед кардани ин мум чунин аст. Мумро дар зарфе андохта, оби чӯшон ба он бирезанду муттасил бичӯшонанд, то ки мум сафед гардад.

65. Панир

Панир дар вақташ ин тавр тайёр карда мешуд. Ба шир панирмоя мезаданд, баъд он монанди чуғрот ғафс мегардад. Сонӣ онро намак зада, дар халтачаҳои матлуб андохта, даҳани онҳоро маҳкам баста, зери санг ё чизи дигари вазнин муддате мегузоранд. Дар натичаи фишор хӯрдан обияти он чудо шуда, сахт ва панир мешавад. Агар намакин кардан хоҳанд, боз аз болояш намак зада, таъмашро шӯр сохта, баъд барои истеъмол тайёр мекарданд.

Мизочи панири нав тайёр кардашуда дар дараҷаи дуввум сард ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани панир меъда, рӯдаҳо ва гурдаҳоро қувват мебахшад (модоме ки гурда қавӣ бошад, дар он санг пайдо намешавад), дарунро мулоим месозад; агарчи панир дерҳазм ҳам, ки бошад, дар бадан моддаҳои солим пайдо мекунад ва баъд аз ҳазм ёфтан зуд ба узвҳои бадан мегузарад. Агар панирро бо мағзи чормағз ва гиёҳи кокутӣ дармехта бихӯранд, баданро бағоят фарбеҳ мегардонад, пӯстро мулоим мекунад.

Панирро пухта, баъд кабоб карда бихӯранд, исҳоли сафровиро манъ мекунад.

Панирро варак карда, ба чашм гузошта банданд,

нуқтаҳои сурхаки хунини дар чашм афтода ва дарди чашмро дафъ мекунад.

Чун панирро дар об чӯш диҳанд ва он обро зани бачамакон бинӯшад, ширааш зиёда мегардад; агар касони дигар бинӯшанд, намегузорад, ки реш ва захмҳои рӯдаҳо варам кунанд.

Панир ба одамони сардмизоҷ зарар мекунад, иштиҳои онҳоро мебандад; агар баъд аз хӯрдан ҳазм наёбад, боиси пайдо шудани гирех, қулинҷ (колит), иловус (варам ва дарди рӯдаҳои борик) ва торикии чашм мегардад. Дар ин ҳолат асал, наъноъ ва кокутӣ бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд.

Мизоҷи панири намакин (брынза) ва кӯҳнаи он дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст. Агар ин навъашро бихӯранд, балғамро пароканда месозад, иштиҳо ва рӯдаҳоро қувват мебахшад, рутубатҳои нодаркори баданро хушк месозад. Агар инро бо асал хамир сохта гузошта банданд, пучакҳоро мекафонад ва милкаки нохунро шифо мебахшад. Агар бо равғани зайтун даромехта гузошта банданд, буғумҳои шахшударо ислоҳ мекунад, решҳои раддии бадфиолро шифо мебахшад. Агар бо оби борон сиришта пай дар ҳам гузошта банданд, аз мағзи буғумҳо чизи ғаҷмонандро кашида берун мекунад бе ҳеҷ гуна дард. Агар бо навшодир кӯфта гузошта банданд, доғҳои кунҷидакро дур месозад, кӯтури пӯстро шифо мебахшад. Агар бо пудинаи кӯҳӣ (кийикӯтӣ) кӯфта гузошта банданд, захрҳои ҷонвороні нешдорро аз бадан дафъ менамояд.

Вале хӯрдани ин гуна панир дар бадан моддаҳои сафровиро пайдо мекунад, ташнагӣ меоварад, хориши пӯст ва кӯтурро ба амал меоварад. Бо вуҷуди гармии мизоҷаш ба одамони сардмизоҷ зарар мекунад, зеро ки муқовамати бадани онҳо нисбатан суст аст; низ ба онон, ки узвҳои дохилиашон гирех доранд, зиёнкор аст; баданро лоғар мегардонад, дар гурда, хичак (пешобдон) ва дигар узвҳо санг пайдо менамояд. Барои он ки ин қабил зарархояш зоҳир нагарданд, бо мағзи чормағз бихӯранд ё баъд аз он ин мағзро бихӯранд, кифоя аст, ки безарар гардад.

Агар панир бисьёр кӯҳна шуда бошаду бихӯранд, баданро захролуд месозад.

Агар ин ба одамони гарммизоҷ зарар кунад, меваҳои обдор ва туршиҳо истеъмол намудан лозим аст.

Панири ғайри чакандаро, яъне панире, ки обашро

фишурда берун накарда бошанд, бихӯранд, хоб меоварад, барои табхои дик (лоғаркунанда), сил, тафси меъда даво мешавад, хушкй ва шахшӯлии пӯсти баданро ба ислох меоварад, васвосро дафъ месозад; барои беморихои сафровй ва тафсидани хун нафъ дорад. Вале ин ба одамони сардмизоч зарар дорад, беморихои сард ва тарро ба зухур меоварад ва дар гурдаву хичак санг пайдо мекунад.

66. Шапуш

Ин чонвар дар бадани инсон ва ғайри инсон пайдо мегардад. Ду навъ аст: Якеашро, ки сиёх ва ба ранги мӯй аст, пойхои бисьёр дорад, дар бехи мӯйхои чохои гуногуни бадан ними баданашро фурӯ бурда, зиндагй ба сар мебарад. Модаи ин навъаш дар ҳачм зиёда аз нари он аст. Ин қисмашро ба арабй қамқом меноманд. Навъи дуввумаш дар чохои дигари бадани инсон ба ҳам мерасад, ки инро ба арабй қамл ва ба точикй шапуш меноманд. Дар тиб ҳамин навъаш, ки дар бадани инсон пайдо мешавад ва шаш дасту пой дорад, ба кор меравад. Ин аксар аз моддахои мурдори нодаркори бадан ба амал меояд, хох он моддахо чирки раддй бошад, ё дигар моддахои касофати дар бадан чамъшаванда ба зухур мепайвандад.

Агар шапуш дар бадан бисьёр гардад, бадан лоғар мегардад, вале аз покй ин кам мешавад.

Хислатхои шифобахши он: чун шаш адад шапуши зиндаро дар сӯрохи боқило гузошта, ҳар дуро якчо фурӯ баранд, таби дурӯздармиёнро дафъ мекунад. Чун як адади онро дар сӯрохи закар гузоранд, пешоби бандшударо мекушояд. Чун зани хомила онро дар дасти худ бидорад ва бар он шир бидӯшад, агар баъд аз он шапуш рох гардад ва ҳаракат кунад, он зан хомила ба писар аст ва илло — ба духтар хосила мебошад.

Шапуши зиндаро қапида партоянд, иллати фаромӯшхотириро ба амал меоварад, балки бояд онро бикушанду баъд партоянд.

Агар шапушро бо оби зира бар бадани тифлони нав зоидашуда бимоланд, дар тамоми умри онхо дар бадани онон шапуш пайдо намегардад.

Агар дар бадан шапуши бисьёр пайдо шуда бо-

шад, илочи дафъ карданаш он аст, ки либосро ба симоб олуда бипӯшанд ё симоб бар бадан бимоланд, ё симобро бо ҳино якҷо карда бимоланд, ҳамон дам шапушхо дафъ мегарданд.

Яке аз хосиятхои шапуш он аст, ки хангоми наздик шудани марги инсон аз он мегурезад.

Чун шапуши бисьёрро ҷамъ карда, аз он елим созанд, аз ҳаман елимҳои дигар қавитар ва часпандатар мегардад.

67. Пешоб

Мурод аз ин пешоби инсон дар назар дошта мешавад.

Мизоҷаш гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: умуман ҳар як пешоби ҳайвонотро чӯшонида ғафс гардонида, гузошта банданд ё бимоланд, реш ва захмҳои бадфиол (злокачественные язвы) ва несурҳоро хушк мегардонад ва сиҳат мебахшад. (Носур — захми бехнашаванда).

Бо пешоби инсон бардавом бишӯянд, реш ва захмҳои чуқур, шукуфаҳои пӯст, захмҳои обдор, решҳои даванда, кӯтур, хориш, сабӯсаки сар, обила, решҳои сар ва доначаҳои пуроби сар — хамаашро шифо мебахшад ва инчунин намегузорад, ки решҳои бадфиол зиёда гарданд. Пешоби инсонро бо танакори сурх сиришта, баъд бо он бишӯянд ё онро бимоланд, ба ҷохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад, доғи песро аз пӯст пок мекунад ва иллати пӯстпартоиро ба ибро меоварад.

Агар пешоби худ ё тифлро биёшоманд, зарари хавои мурдорро дафъ мекунад ва газидани ҷонварони захрнок ва ё захр хӯрда бошанд, безарар мегардонад. Агар мор газида бошад, ҳар рӯз ду каф аз пешоби худ ё пешоби тифлро бардавом бинӯшанд, таъсири захри онро батамом мешиканад.

Ҳар пагоҳ ба дили наҳор ду каф-ду каф пешоби худро биёшоманд, сипурзро то ба хадде пок мегардонад, ки хатто ёфтани он душвор мегардад. Ё ки ҳар рӯз хамин миқдор пешоби худро бо ним вазни он оби барги бодиринг бинӯшанд, сипурзро пок мегардонад; агар тавонанд пеш аз нӯшидан қадаре роҳ рафта, хаста гашта, баъд бинӯшанд, дар ин бобат беҳтар аст.

Бо пешоби гарм мақъадро (махраҷгохро) бишӯянд, варами онро таҳлил медиҳад. Агар бо он ҳуқна (клизма) кунанд, дарди рӯдаҳоро дафъ мекунад.

Пешобро дар пӯсти анор гарм карда, дар гӯш чаконанд, кирми онро мекушад.

Пешобро ба чашм бимоланд, обравии муттасил, дард ва торикии чашмро дафъ мекунад. Агар дар натиҷаи захм пайдо шудан ба чашм гул афтода бошад, пешобро дар зарфи мис бо асал ҷӯшонида, ба чашм бимоланд, онро пок мекунад.

Хокистари токро бо пешоб хамир карда, гузошта банданд, хунравиро аз ҳар як узве, ки бошад, қатъ мекунад.

Пешоби тифли ноболиғро биёшоманд, барои душвории нафасгирӣ, нафаси роста (ростнафас) даво мешавад. (Ростнафас — чунон аст, ки бемораш хоб карда нафас гирифта наметавонад, фақат нишаста сар боло дошта ё дар ҳолати хестагӣ метавонад нафас бикашад).

Кафки пешобро ба озаххо бимоланд, онҳоро хушк карда мерезонад.

Хислатҳои дигари пешоби инсон дар боби «Инсон» зикр ёфт.

Пешоби модагов бағоят поккунанда аст, онро бимоланд захм ва решҳои кӯдаконро шифо мебахшад ва бо он бишӯянд, захмҳои беҳнашавандаро ба ибро меоварад. Пешоби барзаговро аз рӯ бимоланд, дарди меъдаро, ки аз сардӣ бошад, шифо мебахшад, бавосирро дафъ мекунад. Ва агар инро бо сирко даромехта бимоланд ё даҳанро бо он чайконанд, дарди дандонро сокин мекунад. Агар кӯфтаи хардалро (горчицаро) миқдоре дар пешоби барзагов андохта, баъд бо он бишӯянд, карахтии узвҳоро дафъ мекунад.

Пешоби хукро ба чашм бимоланд, гули чашмро пок мекунад. Ва агар биёшоманд, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад.

Пешоби шутурро биёшоманд, варами ҷигарро таҳлил медиҳад ва гирехи онро мекушояд ва истискоро (водянкаро) дафъ мекунад, сахтии сипурзро ба ислоҳ меоварад, боҳро қавӣ мегардонад, бемориҳои сардии узвҳои дохилиро шифо мебахшад. Агар дар гӯш чаконанд, захм ва ҷароҳати онро беҳ месозад.

68. Шутур

Ин хайвон зиракгар аз хайвоноти дигар аст. Агар ба ӯ ранҷ расад, дастрас бошад, барги балут ва чун онро мор газад, харчанг ёфта мехӯраду худро табобат мекунад — ин албатта дар он чохое воқеъ мешавад, ки ин чизхо мавҷуд бошанд.

Бехтарини шутур яксолаи фарбеҳи он аст.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва дар аввали дарачаи саввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани гӯшти он боҳро кувват медиҳад ва узвҳои баданро мустаҳкам мекунад, олати мардиро башиддат ба ҳаракат меоварад; барои таби дурӯздармиёнгиранда, иркуннасо (радикулит), дарди сурини кӯхна, зардпарвини сиёҳ ва сӯзиши пешоб (сӯзок) дору мешавад.

Гӯшташро сӯхта, бо сирко ё бо шароб сиришта, ба шукуфахои пӯст бимоланд, шифо мебахшад.

Ҳангоми кушта шудани шутур шушашро гармогарм бимоланд, доғи кунчидакро нест мекунад.

Ҷигарашро ба чашм бикашанд, зардоби ба гавхарак фуромадаро, ки чашмро нобино мегардонад, дафъ месозад ва чашмро қавӣ мегардонад.

Равғанашро бимоланд, барои бавосир фоида мекунад. Агар инро дар ҳар чое, ки нигоҳ доранд, мор аз он чо мегурезад.

Агар шушашро бардавом бихӯранд, кӯр мекунад.

Мағзи устухони соқашро ба пашм олонда, баъди пок шудан аз ҳайз занхо се рӯз пай дар ҳам аз таг бардоранд, барои ҳомила шудан кӯмак медиҳад.

Саргини хушкашро дар об тар карда, он обро дар бинӣ резанд ё он саргини таршударо дар бинӣ пур кунанд, хуни биниро манъ мекунад; ва агар он саргинро бо давохои муносиб якчо карда бихӯранд, ба иллати саръ (припадка) шифо мебахшад. Агар саргини нави онро гузошта банданд, барои ханозер (хукгардан) ва обилаву донаҳои бар бадан даманда дору мешавад. Ва агар инро бимоланд, озаххоро хушк карда мерезонад.

Кӯхонашро бихӯранд, бачадонро аз чизхои зарарнок пок месозад, хуни бавосирро қатъ мекунад ва чоҳои кафидаи пӯстро ба ҳам меоварад.

Ширдони бачаашро, ки ханӯз алаф нахӯрда бошад, бихӯранд, борҳо бағоят қавӣ мегардонад, олати

мардиро ба ҳаракат меовард, агар ахлоти манӣ шах шуда бошад, мегудозад ва агар рақиқ (суюқ) бошад, ғафс мегардонад; баданро фарбеҳ мекунад.

Қафки даҳани онро ҳангоми мастии он бошад, биёшоманд, девона мекунад.

Оби пудинаро дар бинии шутур бичакононд, мастиаш барҳам меравад.

Шири шутурро бинӯшанд, барои истисқо дору мебошад, хусусан бо пешоби он якчо карда бинӯшанд, таъсираш қавитар мегардад. Агар пешобашро батанҳой биёшоманд, низ ин иллатро ба ибро меоварад, пешобро бошиддат меронад, зардобро аз бадан дафъ мекунад; барои сурфа, зуком, варами ҷигар, истисқо, зардпарвин, кушодани гиреххои ҷигар даво мешавад; боҳро қувват мебахшад ва мастиро ба зудӣ дафъ мекунад. Агар онро бибӯянд, бастагии сӯрохи биниро мекушояд, хашмро дур месозад. Агар ин пешобро гарм карда, дар гӯш чакононд, дарди онро таскин медиҳад ва гаронии гӯшро дафъ мекунад.

Пешоби шутурро бо хазориспанд якчо чӯшонида, кам-кам ва бардавом бирезанд, никрисро, ки дард ва варами ангуштони дасту поҳо мебошад, фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ)-ро шифо мебахшад, узви карахтро ба ҳис меовард ва варамҳоро таҳлил медиҳад.

Пашми маҳини шутурро ос карда бипошанд, захмҳоро пок намуда ва даҳани онҳоро ба ҳам оварда сиҳат мекунад. Агар инро сӯхта бипошанд, хуни чарохатро манъ месозад; агар ин сӯхтаро дар бинӣ бирезанд, хуни биниро мебандад. Мӯи шутурро ба рони чап бибанданд, беихтиёр равон шудани пешобро ислох мекунад.

Қанан шутурро ба остини каси ошиқ бибанданд, ишқаш барҳам мехӯрад.

Чун гандумро ба арақи шутур тар карда, ба хар як паранда ва мурғ бихӯронанд, бехуш мегардад ва агар ба кафки даҳанаш тар карда бидиҳанд ҳам, ҳамин гуна асар дорад.

Гӯшташ душворҳазм, инчунин дар ҷигар хам носара ҳазм меёбад, вазнин ва аз хӯрдани он хуни савдовӣ ҳосил мегардад. Дар ин маврид агар онро бо намак ва шибит муҳарро пухта, бо равғани зайтун чӯшонида, мурч ва зираи сиёҳ дохил карда, бо каме хардал (горчица) бихӯранд, хислатҳон бадаш ислох

меёбанд. Ва баъд аз хўрдани гўшти он сиркои холис, обкома ва сиркои кавар бихўранд, барои одамони гарммизоч сазовор аст. Ва одамони мизочи сардлошта, агар буғумҳояшон дардманд набошанд, бо мураббои занчабил бихўранд, безарар мегардад.

ДАВОҲОИ НАБОТӢ (РАСТАНӢ)

69. Пахта

Ин зироати машҳур ва хеле қадим аст. Таърихаш хазорҳо солро дар бар мегирад. Ду навъ мебошад: яке пахтаи сафед медиҳад, ки ниҳолаш сершох мебошад ва дар ҳар шохе мувофиқи қуввати заминаш кўсакҳо дорад, ки ин самараш қариб кулўла мебошад. Дигаре бешох, рост ва баланд мехезад, вале кўсаки ин нисбатан майдатар ва дарозаки нўгдор — наҳҳои ин нисбатан маҳинтар ва дарозтар аст.

Одатан чигити инҳо кишта мешаванд, аз замин ниҳоли нав дубаргашавон бармеояд ва баъд баргҳои муқаррарӣ зоҳир намуда, бо мурури рўзҳо шона мебандад, гул мекунад, кўсак мегирад ва инак, он расида пахтааш мешукуфад. Дар чоҳои мо пахтаро ҳар сол як бор аз нав мекоранд, вале дар минтақахои гармо як бор коранд, ду сол ҳосил медиҳад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст; мизочи чигиташ дар дарачаи дуввум гарм ва тар; мизочи гулаш гарм ва тар аст, ки илова бар ин боз хислати фараҳбахшӣ ҳам дорад.

Хислатҳои шифобахши он: аз гулаш шароб тайёр мекунанд ба ин усул. 400 грамм гули тару тозаашро дар 1,6 килограмм оби борон ё оби муқаттар як шабонарўз тар карда, баъд то сеяки об мондан бо оташи мулоим мечўшонанд. Пас хуб молида, аз матоъи бофташ зич гузаронида, соф менамоянду бо 800 грамм қанди сафед қивом месозанд. Дар лаҳзахои охири қивом 2,25 грамм заъфаронро ос карда, дохили он мекунанд. Аз ин таркиб ҳар рўз як бор 70 грамм бо гулоб ё бо бедмишк ва ё бо арақи говзабон бихўранд, девонаи навро сиҳат мебахшад; васвос ва тапидани дил (дилбозӣ), ки аз гармӣ бошанд ва инчунин хафа (бўғма) шудани гулўгоҳи бачадонро ба ибро меоварад. Агар 25 грамми онро бинўшанд, аз бисьёр хур-

сандӣ бахшидан кайф мекунад ва ба ҳолате қариб ба мастӣ меоварад.

Гули онро батанҳой ё бо барги тараш якчо кӯфта гузошта банданд, обила ва сӯхтагии оташро дафъ мекунад — шифо мебахшад.

Агар либоси пахтагин ё либоси пашмин ва абрешимро, ки тор ё пудаш аз пахта бошад, бипӯшанд, баданро кувват мебахшад, гарм нигоҳ медорад, аъзои баданро хушк ва сахт мегардонад, инчунин барои беморихои вобаста ба ҳолати майна ва асаб, ки монанди: ларзак, сустӣ ва нотавонии аъзо, фолиҷ (шал шудани ниман бадан ба дарозӣ), кузоз (столбняк) ва монанди инхо форам ва мувофик аст. Дуди пахтаро дар биниӣ кашанд, зукомро дафъ мекунад.

Пахтаи наддофӣ кардашударо, яъне бечигитро то сиёҳ шуданаш сӯхта, яъне сӯхтаи онро ба ҳадди хокистар нарасонида гузошта банданд, варамҳоро тахлил медихад, хоришро дафъ мекунад ва сӯхтагии оташро шифо мебахшад. Пахтаро аз чигиташ чудо карда, даруни захмҳои чуқуррафтаро аз он пур намоянд, римашро аз чуқурии он мекашад ва захмро хушк карда сиҳат мебахшад. Пахтаро то орд барин махин гаштанаш кӯфта бипошанд, ҷарохатҳоро хушк ва сиҳат мекунад. Агар аз ин кӯфта захмҳои кӯҳнаро пур кунанд, гӯшти хароми онхоро мегудозад ва дафъ месозад, рими онхоро низ аз чохои чукур мекашад.

Пахтаро гарм карда, ба узвҳои дардманд ва варамҳои сард дар хар узве, ки бошанд, гузошта банданд ва муддате ҳамон тавр бигузоранд, инчунин ба хояхои об фуромада хамин тавр гузошта банданд, дардро дафъ мекунад, варамро тахлил медихад ва оби дар хояхо фуромадаро пароканда мегардонад. Пахтаро кӯфта, гарм карда, ба рӯи барги гарм кардашудан беданчир пахн намуда, ба варами хоя гузошта банданд, онро тахлил медихад. Чигити нав аз пахта чудо кардашударо кӯфта, андак занҷабили кӯфтагӣ ва об бар он пошида, гарм карда, чун фатила аз пахта созанду як сари онро ба озаххои мехшакл гузошта, сари дигари онро бисӯзонанд, ки гармӣ ва тезии он ба озаххо расад, вале насӯзад ва то се рӯз ҳамин тавр доғ кунанд, озах нест мешавад.

Мағзи бепӯсти чигитро бихӯранд, узвҳои даруни сина ва шикамро мулоим мекунад, сурфаро, ки аз гармӣ бошад, дафъ месозад. Агар инро бо дорчинӣ ва

шакар бихӯранд, боҳи (пушти камари) одамони сардмизоҷро қувват мебахшад, вале агар бо сиканҷабин (сиркоасал) бихӯранд, барои пуркувват кардани боҳи одамони гарммизоҷ дармон мегардад.

Миқдори як бор хӯрдан аз мағзи чигит дар як рӯз то 23 грамм аст.

Равғани чигитро бимоланд, доғҳои кунҷидакро дафъ мекунад ва ҷароҳатҳоеро, ки дар рухсора пайдо шуда бошанд, шифо мебахшад.

Оби баргҳои тару тозаашро бо воситаи кӯфтан ситонида, аз он об чанд бор 75-граммӣ (хусусан бо шарбати себ) бинӯшанд, рафтани даруни кӯдакон ва ғайри кӯдаконро мебандад.

Баргашро кӯфта, бо равғани гулисурх сиришта гузошта банданд, никрис (дард ва варами ангуштони дасту поҳо) ва дардҳои дигари луққосанандаи доимиро шифо мебахшад, ки дар ин бобат давои бемисл аст. Агар барги пахтаро бо барги чилмангӯштак (семизут) якҷо кӯфта гузошта банданд, дарди буғумҳоро, ки хоҳ аз гармӣ ва хоҳ аз хунукӣ бошад, даво мешавад.

Баргҳои майдатар ва андак решааш — ҳар дуро дар об ҷӯшонида, дар он об занхо то ноф даромада нишинанд, бӯғмаи бачадонро, ки дафъа-дафъа беҳушӣ меоварад, шифо мебахшад ва дарди ин узвро таскин медиҳад.

Баргҳои онро дар соя хушк карда, кӯфта бипошанд, хуни ҷароҳатро, ки аз буридани теғ, расидани тир ва ғайра равон бошад, манъ мекунад.

Ҳар як қисми дарахт ва самари пахтаро кӯфта гузошта банданд, меъдаро қувват мебахшад, хуни дар узвҳои бадан шахшударо таҳлил медиҳад ва онро ба рӯи пӯст мекашад.

Агар як сари шохи пахтаро дар гӯш гузоранд ва сари берунии онро бисӯзонанд, оби ба даруни гӯш рафтаро, ки берун оварданаш душвор гашта бошад, ба худ мекашад.

70. Анзарут

Ин шилми буттаи хорнокест, қаддаш то 1,5—2 метр мехезад, дар сарзаминҳои Форс, Хуросон ва Осиёи Миёна меруяд. Ранги ин шилм сурх ва сафеди моил ба зардист. Беҳтарини он ранги сафеди зардтобаш

аст, ки зудшикан ва дар таъм талхи андак ширинӣ дошта бошад.

Мизочаш дар охири дарачаи дуввум гарм ва дар аввали ҳамон дарача хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин хушккунанда бидуни дард аст ва бехтарин давои бо исҳол дафъкунандаи балғами шахшӯл ва сафроро ҳамоно дафъ мекунад; бодҳои ғализро таҳлил медиҳад, гиреҳҳои узвҳои баданро мекушояд, бачаи занони ҳомиларо аз шикам меафтонад, кирми меъда ва рӯдаҳоро мерезонад; барои иллатҳои пайвандҳо, дарди сурин ва иркуннасо (радикулит) дору мешавад; балғами ғафсро аз ҷоҳои дур ва чукури бадан мекашад, хусусан бо турбуд ва халила бихӯранд, ин навъ таъсираш қавӣ мегардад. Барои фарбеҳ кардани баданҳои лоғар чун 17,5 грамми онро бо 0,6 грамм санги даруни заҳрадони гов ва 35 грамм норгул ҳамроҳ карда, чор ҳисса сохта, ҳар рӯз як ҳиссаи онро баъд аз ҳаммом кардан ва баъди хӯрдани зардаи тухми мурғи нимпухта биёшоманд, бисьёр пуртаъсир аст, бо як ачобат фарбеҳ месозад.

Ҳаким Бағдодӣ гуфтааст, ки занони Миср анзарутро дар оби тарбуз ним рӯз тар карда, барои фарбеҳ шудан то 35 грамми онро мехӯранд.

Мегӯянд, ки 17,5 грамми анзарутро соида бихӯранд, масомҳоро банд карда ва ба узвҳои даруни шикам часпида мекушад.

Ислохкунандаи зарари ин шилми бодомҳо ва равғани бодоми ширин аст.

Ҳар гох худи анзарутро батанҳоӣ истеъмол кардан шаванд, бояд ки дах баробари он равғани бодоми ширин ҳамроҳ намоянд.

Миқдори як бор хӯрдан аз анзарут дар як рӯз аз 2,25 то 9 грамм аст, вале агар бо давохои дигари ислоховар ошомидан хоханд, 4,5 граммаш кифоя аст.

Ба чои анзарут ба хамон вазн сабир (алоэ)-ро истеъмол фармоянд, равост.

Аммо истеъмоли он аз берун барои беҳ шудани ҷарохат, рӯёнидани гӯшти солим ва хӯронидани гӯшти хароми реш ва ягон узви дигар, пок сохтани рим аз захмҳо, хуни равони ягон чоро манъ гардонидан, дафъ кардани доғҳои нағзак даво мебошад; бо натрун (танакори арманӣ, яъне танакори сурх) якҷо карда гузошта банданд, ханозерро (хукгарданро) таҳлил медиҳад. Ва агар инро бо асал сиришта, фатилаи борик-

ро ба он олонда, дар гӯш гузоранд, рими даруни гӯшро пок месозад.

Кӯфтаи анзарутро дар шири хар ё шири чавонзанон як шабонарӯз тар карда, баъд ба чашм кашанд, барои дарди чашм, часпидани пилҳо ва дафъ намудани назлаҳо, кӯтур ва шилпуқии чашм дору мешавад.

Чун анзарутро бо марворид ва марҷон сӯхта ва баробари ҳама наботро маҳин ос карда, якҷоя бипошанд, гули ба чашм афтодаро дафъ мекунад.

Чун даруни пиёзро кофта холӣ карда, он ковокиро аз анзарути сафед пур сохта, ба ахгари оташ ниҳанд, то он ки ба чӯш ояд, баъд онро дар гӯш чаконанд, дарди гӯшро таскин медиҳад.

Дастури ташвияи анзарут чунин аст. Бигиранд анзарути сафедро бо шири хар ё бо шири чавондухтарон хамир карда, ба шохҳои чӯби газ бичаспонанду дар танӯр, ки гармиаш мӯътадил бошад, биёвезанд, то он ки хушк ва андаке кабоб шавад. Агар онро бори дигар соида, бо андаке сафедаи тухми мурғ сиришта, аз нав ба чӯби газ часпонида, чун пешина кабоб намоянд, мизоҷаш ба мӯътадил наздиктар мегардад.

71. Индов

Ин растанӣ навъҳои сахрой ва бӯстонӣ дорад. Инро пештар тоҷикон дар аксар ноҳияҳо кишт мекарданд ва аз тухмаш равғани қиматбаҳо мекашиданд. Алҳол фақат дар баъзе ҷойҳо мекоранд ва аз он равған ҳосил мекунанд.

Мизоҷи индови сахрой дар дарачаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст; мизоҷи бӯстониаш дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши гиёҳи он: хӯрдани гиёҳи индов гирехи чигар ва сипурзро мекушояд, дарунро пок мекунад, пешобро меронад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, манӣ ҳосил мекунад, барои мубошарат қуввати ҳаракат мебахшад, бодхои баданро таҳлил медиҳад, таомро ҳазм мегардонад.

Агар инро кӯфта, бо заҳраи гов хамир карда гузошта банданд, доғи захмро аз пӯст пок мекунад. Агар онро ба дили наҳор бихӯранд, бадбӯии зери бағалро дафъ мекунад.

Яке аз хислатҳои он чунин аст, ки оби гиёҳи тари

инро гирифта, бо он дарахти анори туршро об диҳанд, минбаъд анораш ширин мегардад. Агар нахўди хушкро як шабонарўз дар он тар карда, баъд бихўранд, оби маниро тавлид мекунад.

Вале хўрдани индови сахрой бинобар гарм будани мизочаш дарди сар мекунад, сарро чарх мезанонад, чашмро мекашад ва торик мекунад. Дар ин ҳолат косни, сирко, чилмангўштак (семизут) бихўранд, зарараш ислоҳ мегардад.

Индови сахрой дар равон кардани пешоб ва барангехтани боҳ, инчунин дар боби ба ҳаракат овардани олати мардй назар ба индови бўстонй қавитар аст. Инчунин шифоияти тухмаш аз барги он зиёдтар ва қавитар аст. Агар тухмашро бо оби гарм биёшоманд, балғамро бо қай дафъ мекунад; бо зардаи тухми мурғи нимпухта бихўранд, боҳ ва олати мардиро ба ҳаракат меоварад ва баданро фарбеҳ мекунад.

Онро кўфта, ба доғҳои кунчидак гузошта банданд, онхоро аз пўсти рўй пок месозад; бо асал хамир карда гузошта банданд, доғи сафеди пўст ва нуқтахои сафеди пўстро дафъ мекунад; бо захраи гов хамир карда гузошта банданд, нохуни тарқидаро ислоҳ меаамояд.

Вале агар инро бисьёр хўранд, хунро ба чўш меоварад ва моддахои нодаркорро ба узвҳои заифшуда мерезонад. Дар ин ҳолат шири тозадўшидаро биёшоманд, безарар мегардад.

Миқдори як бор хўрдан дар як рўз аз индови бўстонй то 17—18 грамм ва аз сахроии он то 10—11 грамм аст.

Ранги тухми индови бўстонй, ки зироат мекунанд, зарди тиратоб, яъне чигарй аст, бинобар ин инро индови сиёх меноманд. Таъмаш талх.

Мизочи тухми индови бўстонй дар дарачаи савум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши тухми индов: 10,5 грамм тухми онро кўфта, бо оби гарм биёшоманд, кулинч (колит)-ро дафъ мекунад, бодхоро пароканда мегардонад, узвҳои даруни сина ва шушро аз моддахои нодаркори зарарнок пок месозад; барои дамкўтахй, равон намудани хайз, газидани чонварони заҳрнок, гарм гардонидани меъда ва чигари сард, барангехтани иштиҳои таом ва куввати пушти камар, хорич гардонидани ҳамаи кирмхои шикам, берун овардани хамро-

хаки (ёраки) тифл ҳангоми зоидани занҳо аз шиками хомила даво мешавад; бачаро дар шиками ҳомила мекушад ва берун меоварад.

Ҳар рӯз 18 грамм тухми онро бо оби гарм, набот ва равғани кунҷид биёшоманд, қулинҷро ба зудӣ дафъ мекунад.

Тухми индовро кӯфта, бо асал сиришта лесида бихӯранд, иллатҳои дамкӯтаҳӣ, сурфа ва дарди паҳлуро, ки аз ҷамъ шудани моддаи ғализ (ғафс) ба амал омада бошад, шифо мебахшад; агар инро бо зардаи тухми мурғи нимпухта ва асал даромехта бихӯранд, барои дарди узвҳои даруни сина, даридан ва чок шудани мушакҳо даво мешавад; инчунин моддаҳоеро, ки аз зарба расидан ба даруни сина рехта бошанд, пок месозад, яъне дафъ мекунад; бо тухми мурғи нимпухта бихӯранд, бохро бағоят қувват мебахшад, ҳоли бади даруни синаро ба ислоҳ меоварад ва узвҳои шикастаро пайваст мегардонад. Агар ҳар рӯз 7 грамми тухми индовро бо шири буз то даҳ рӯз биёшоманд, ба шарте, ки ғизоро бағоят кам хӯранд, доғи песро аз пӯсти бадан дафъ мекунад.

Тухми индовро дар зарфе то бӯяш баромадан битафсонанду баъд бихӯранд, исҳоли балғамӣ ва харошида шудани рӯдаҳоро бо ибро меоварад.

Вале хӯрдани тухми индови зироатӣ ба гурда зарар дорад. Дар ин маврид шажар, набот ва бодиринг бихӯранд, зарараш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз тухми индови зироатӣ то 15 грамм аст.

Агар ин тухми индовро кӯфта, бо асал хамир карда гузошта банданд, варами сипурзро ба зудӣ таҳлил медиҳад; решҳои рутубаташон асалмонанди сар, шукуфаи пӯст, қӯтури решгашта ва газидани ҷонварони захрнокро даво мешавад; намегузорад, ки мӯй биреза; дардҳои сар ва суринро дафъ мекунад.

Тухми онро кӯфта, бо орди чав даромехта, бо сирко хамир сохта гузошта банданд, иркуннасо (раникулит), варамҳои гарм ва сӯхтагии оташро ба ибро меоварад; бо об ва намак хамир карда гузошта банданд, пучакҳоро мепазонад.

Баргашро кӯфта муттасил гузошта банданд хам, пучакҳоро мепазонад, вале ин назар ба андозаи тухмаш заифтар аст. Шустани сар бо оби барги он чирк ва рутубати часпаки сарро дафъ мекунад, инчунин

рехтани мӯйро манъ менамояд. Агар онро бимоланд, доғи сафеди пӯст ва лесро нафъ дорад. Кӯфтаи барги онро бо хуни фароштурук сиришта бимоланд, доғи сафеди пӯст ва дигар доғҳоро нест мегардонад; бо асал хамир карда бимоланд, нуқтаҳои сафедро аз пӯсти бадан дафъ менамояд; бо собун хамир карда бимоланд, низ нуқтаҳои сафедро аз пӯст пок мекунад; бо зифт (катрон) сиришта бимоланд, дарди сари кӯхнаро шифо мебахшад; бо кӯфтаи барги ғор (лавровый лист) сиришта бимоланд, дарди қисмҳои поёни бадан ва дарди камарро ба ибро меоварад, дубайларо (кӯрьяраро) мекафонад. Агар инро дар об чӯшонида, бо он об нимгарм ҳуқна (клизма) кунанд, захми рӯдахоро сиҳат мебахшад, дарди суринро таскин медиҳад, исҳолро мебандад, сустии мақъадро дафъ месозад. Инро сӯхта, ба дудаш бавосирро бидоранд, нафъ дорад. Аз дуди ин чонвороне зарарнок мегурезанд.

72. Сабзӣ

Инро дар баъзе маҳалҳо точикон зардак ҳам меноманд. Ин қисми зеризаминии растанӣ буда, бӯстонӣ, ки зироатӣ ва саҳроӣ, ки ғайри корам аст, мерӯяд.

Мо ин чо дар навбати аввал дар хусуси сабзии бӯстонӣ сухан меронем. Бехтарини он сурх ва ширини он аст.

Мизочаш дар даарчаи дуввум гарм ва дар ҳамон дарача тар аст. Ба қавли баъзеҳо дар дарачаи якум гарм ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани сабзии бӯстонӣ мулоимкунандаи узвҳои дохилӣ мебошад, гирехи чигарро мекушояд, меъдаро қувват медиҳад, дарунро мулоим мекунад, боҳ (пушти камар)-ро қавӣ мегардонад, моддаи маниро зиёда месозад; барои кандани балғам, дафъи сурфа, дарди узвҳои даруни сина, меъда ва чигар даво мешавад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, пешобро меронад.

Сабзиро ба ҳар тариқ, ки бихӯранд, барои варами пардаҳои даруни сина, сурфаи кӯхна шифо мебахшад.

Агарчи хомаш душворхазм аст, вале аз он мураббо тайёр карда бихӯранд, зудхазм мегардад ва барои иллати истиско (водянка) фоидабахш аст; дарди рӯ-

даҳоро таскин медиҳад, пешобро меронад, хусусан саҳроии он. Сабзии бӯстониро баргаш ҳам барангезандаи қуввати боҳ аст.

Барги сабзии бӯстониро кӯфта, занҳо аз таг бардоранд ва тухмашро бихӯранд, душвор зоиданро осон мекунад.

Чун барг ва бехрешаи сабзиро дар об чӯшонида, бо он об дасту похои тифлонро бишӯянд, хуни аз хунукӣ дар ин узвҳои онон шахшударо таҳлил медиҳад.

Сабзиро бо асал мураббо пухта бихӯранд, барои барангехтани қуввати боҳ бағоят фоида дорад, узвҳои даруни шикам ва даруни синаро қувват мебахшад, аз чумла бачадонро ҳам қавӣ мегардонад: узвҳои хозимаро, ки меъда, чигар, рӯдаҳо ва сипурз мебошанд, мустаҳкам мекунад. Ин мурабборо бо дорчинӣ ё бо занчабал ва ё бо қаранфули гардан бихӯранд, чигари сардмизочро қувват медиҳад, рутубатҳои зиёдатии меъдаро нест мекунад, қуввати бохро зиёда мегардонад.

Сабзиро як шабонарӯз дар сирко тар карда бихӯранд, барои иллати гудохтагии сипурз давои бехамто мебошад, меъда ва чигари сардмизочро қувват мебахшад.

Сабзиро кӯфта ё бо дигар усул оби онро гирифта, бо шакар ширин карда биёшоманд, таъсираш хамчун даво қариб ба мураббои он аст, вале аз он сабуктару латифтар ва қавитар мебошад.

Барги сабзиро кӯфта, ба решҳои хӯранда гузошта банданд, нафъ дорад.

Хӯрдани сабзии хом бадҳазм, боднок ва бо одамони гаммизоч зарар дорад. Дар ин ҳолат давохои сардмизоч ва ошҳои суюқи дӯғдор бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

Сабзиро бо гӯшти бузғола пухта бихӯранд, дар бадан моддаи солим пайдо мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз сабзӣ дар як рӯз то ним килограмм аст, аз мураббои он ба 50 то 100 грамм хӯрдан равост.

Хӯрдани тухми сабзӣ қуввати бохро ба харакат меоварад ва дар ин бобат аз қисми заминии он қавитар аст, занҳои ба душворӣ хомилашавандаро нафъ дорад, дарди рӯдаҳоро манъ мекунад. Дар дигар хислатҳо монанди худи сабзӣ мебошад.

Агар як миқдор тухми сабзӣ ва хамон миқдор тух-

ми шалғам гирифта, як турбро дарунковок намуда, он тухмҳоро дар ковоки он пур кунанду сӯрохашро бо порчаи турб маҳкам карда ва баъд дар зери оташ бипазанд, сонӣ он тухмҳоро бароварда бихӯранд, сангги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, барои занони ба душворӣ ҳомилашаванда бисьёр фоидабахш аст.

3,5 грамм тухми сабзиро кӯфта, бо 3,5 грамм шакар бихӯранд, барои дарди соки пи дармон мешавад.

Тухм ва барги сабзиро бо хам кӯфта, ба решхои хӯранда гузошта банданд, шифо мебахшад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз тухми сабзӣ то 7 грамм аст. Ба чои ин тухми сабзии сахроиро истеъмол намоянд, равост.

Сабзии сахрой

Бехрешаи ин дар ғафсӣ ба андозаи ангушти даст ва бориктар аз он низ мебошад.

Мизочи тухмаш дар дарачаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани тухми сабзии сахрой дар хама бобат кавитар аз сабзии бӯстонӣ мебошад, барои сурфаи кӯхна дору мешавад, ахлоти нодаркорро аз узвхои даруни сина дафъ менамоят; узвхои ҳозима (меъда, ҷигар, рӯдаҳо ва сипурз) ва бохро кавй мегардонад, маниро зиёда месозад, бодхоро таҳлил медиҳад, моддаҳои ғализи балғамиро пароканда мекунад, гирехҳои баданро мекушояд, пешобро меронад, сангги гурда ва хичакро майда карда мерезонад; хайзи бандшударо равон ва бачадонро пок месозад, инчунин барои хомила шудан кӯмак мерасонад, душвор зоиданро осон мекунад, буғумҳои сустро мустаҳкам ва дарди онҳоро дафъ мекунад, дарди рӯдахоро бархам медиҳад, харошида шудани рӯдахои кӯдаконро ба ибро меоварад; ба истисқои бодӣ, ки хангоми бо даст бар шикам задан садои табл шунида мешавад, шифо мебахшад, газидани каждум ва дигар ҷонварони захрнокро дармон мешавад.

Агар тухми сабзии сахроиро кӯфта, гузошта банданд, варамҳои нармро таҳлил медиҳад. Тухмашро дар об ҷӯшонида, он обро ба чои каждумгазида бирезанд, нафъ дорад.

Вале хӯрдани ин бинобар он, ки мизочаш гарм

аст, барои боҳи одамони гарммизоҷ зарар дорад. Дар ин ҳолат шилми мисвокро бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд, ба ҳичак ҳам зиён дорад, дар ин маврид мустако хӯрдан даркор аст.

Миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз тухми сабзии сахроӣ 3,5 грамм аст ва агар эҳтиёҷ афтад, то 7 грамм ошомидан мумкин аст.

73. Чормағз

Ин самари дарахтест, ки маълум мебошад.

Мизочи самари чормағзи тар, ки расида бошад, гармӣ ва хушкиаш камтар аст. Баъди хушк шудан гармӣ ва хушкиаш зиёда мегардад ва рутубаташ мекохад. Мизочи чормағзи хушк дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрданаш ғизои бисьёр сабук аст, дарунро мулоим мекунад, ахлоти ғализро тахлил медихад, қуввати бох мебахшад, бидуни ҳазм дафъ шудани ғизоро дар меъда ислоҳ менамояд ва манъ месозад; узвҳои раисаро, ки иборат аз дил, майна, чигар, меъда, хояхо ва гурда мебошанд, қавӣ мегардонад; ҳаман панч ҳисси ботиниро, ки марказаш дар майна аст, қувват мебахшад, хусусан бо мавизи бедона ва анчири зард бихӯранд, ин феълаш бештар зохир мегардад, пиронро бисьёр форам ва мувофиқ аст.

Мағзи чормағзро бо анчир якчо кӯфта, аз он 45 грамм бихӯранд, даруни сахтгаштаро мулоим мекунад.

Агар худашро танҳо ба дили наҳор бихӯранд, қайро осон мекунад. Чормағзро бо пӯсташ бирьён карда, баъд мағзашро бихӯранд, барои сурфа, ки аз ҳавои хунук ба ҳам расида бошад, даво мегардад.

Чормағзро бо анчир ва судоб бихӯранд, газанди захрхоро мешиканад, хох пеш аз захролуд шудан бихӯранд ва хох баъд аз он.

Мағзи чормағзро бихӯранд, дарди рӯдахоро сокин мекунад ва захми рӯдахоро шифо мебахшад.

Мағзи чормағзро маҳин кӯфта, муттасил ба чашм гузошта банданд, барои чӯшиши хоришнок, шилпукӣ ва обравии чашм даво мешавад.

Чормағзро сӯхта, мағзи онро кӯфта, занҳо аз таг бардоранд, хайзи бечӯравандаи онҳоро манъ мекунад. Агар онро бо асал, намак ва пиёз сиришта гузошта банданд, газидани саги девонаро нафъ дорад.

Чун мағзи чормағзро бо зираи сиёҳ махин соида, бо асал сиришта, ба сар ва бадани бемори фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), рӯяш качшуда, гирифторони дардҳои буғумҳои аз сардӣ баамаломада, табҳои хунуки балғамии кӯҳнадошта бимоланду дар ҳаммом ё дар офтоб ва дар хонаи гарме ба палоси гарме бо хамон тарафи мухолифи иллати фолиҷ ва барҷомонда ва инчунин дигар беморӣ бошад, ба пушт бихобанду дар кӯрпаи серпахта худро бипечанду то хуб арақ омадан сабр кунанд, баъд баданро бо матоъи хушк пок карда, аз зери он бароянд, бадани худро аз расидани ҳавои хунук эҳтиёт кунанд, оби сард нанӯшанд, дар як ё ду дафъа аз беморӣ наҷот меёбанд. Ва агар дар ҳаммом ин кор ба амал оварда шавад, луч шуда ба хонаи гармаш раванд ва давои мазкурро гарм карда, ба сар ва тамоми бадан бимоланд, дар иллатҳои фолиҷ ва кач шудани рӯй ба тарафи мухолифи иллат бихобанду он миқдор сабр кунанд, ки хуб арақ ояд, баъд бадани худро пок карда, обро мутлақан истеъмол нафармоянду бароянд ва аз ҳавои берун худро нигоҳ доранд, сиҳат меёбанд.

Тару тозаи онро кӯфта гузошта банданд, доғи аз зарба баамаломадаро нест мекунад; агар бимоланд, доғи кунчидакро дафъ месозад ва кашида шудани мушаки рӯйро ба ислоҳ меоварад.

Мағзи чормағзро ҳангоми дили наҳор будан хоида бимоланд, шукуфаи пӯстро дар кӯдакон ва варами савдовиро, ки захм шуда бошад, шифо мебахшад. Мағзи кӯҳнашудаи онро ҳангоми дили наҳор будан хоида, ба обравии муттасили чашм, гонағараё (гангрена), чамра (карбункул), шукуфаи пӯсти кӯдакон, печиши асаб, чипчак шудани узв ва рагкашии поҳо, ки аз хушкӣ ва сардӣ сар зада бошад, инчунин ба гирдакгирдак мӯйрехтаи сар ва риш ва ба варами пистон бимоланд, ҳамаи онҳоро сиҳат мебахшад. Мағзи кӯҳнаи онро сӯхта, бо зифт (қатрон) сиришта бимоланд, решхои сарро дафъ месозад.

Мағзи чормағз аз бонси нозукии таркиби худ ва равғаннокиаш зуд вайрон мешавад, яъне талх ва зарнок мегардад.

Мағзи чормағзро бисьёр бихӯранд, кирми кадудонаи (солитёри) шикамро ихроҷ мекунад ва ғадудхои бодомшакли ҳалқумро варам мекунонад, дар даҳан чӯшишҳоро ба амал меоварад, хусусан ин ҳодисот дар

одамони гарммизоҷ бештар рӯй медиҳад, зеро ки ба гарммизоҷон зарар дорад. Бинобар ҳамин баъди онро хӯрдан бояд даҳонро хуб бишӯянд ва анори майхушро бимаканд ва сиканҷабин (сиркоасал) бихӯранд, ин зарараш ислоҳ мешавад.

Агар таъми мағзи чормағз талх ва манфур гашта бошад, хӯрдани он чоиз нест, зеро вай дар он ҳолат ба захр табдил меёбад. Ва агар ин навъашро хӯрда бошанд, илочаш қай кардан ва чизҳои турш хӯрдан аст.

Мағзи чормағзи солимро бо асал мураббо карда бихӯранд, гурдаро фарбеҳ мекунад. Модоме ки гурда фарбеҳ гардад,— он қавӣ мешавад ва дар он санг пайдо намешавад ва инчунин қуввати мардӣ базарба мегардад. Хӯрдани мураббои он дарунро мулоим мекунад ва кӯррӯдаро пуркувват месозад.

Мағзи чормағзро як шабонарӯз дар сирко тар карда, баъд бихӯранд, барои меъдаҳои заиф дармон мешавад.

Шилми хушки чормағзро ос карда бипошанд, захмҳои бадфиолро (злокачественные язвы) шифо мебахшад.

Усораи пӯсти сабзи беруни чормағзро, яъне оби пӯсти беруни чормағзро дар офтоб ғафс гардонида, баъд бо оби анор якчо чӯшонида, ғафс гардонида бошанд, барои варами мушаккои халқ давои ачибест.

Пӯсти сабзи чормағзро дар об чӯшонида, бо он об даҳонро чайконанд, варамҳои милки дандонро тахлил медиҳад ва дандонро мустаҳкам мегардонад.

Пӯчоқи хушки чормағзро махин кӯфта, ба чарохатхо бипошанд, онҳоро хушк мекунад. Агар махинкӯфтаи онро се рӯз пай дар хам бихӯранд, хунравиро манъ мекунад, инчунин чакмезакро, ки аз сустии мушакхои пешобгузар ба амал омада бошад, сихат мебахшад. Ин ордакро бо шароб хамир карда, занхо аз таг бардоранд, хунравии бачадонро манъ мегардонад.

Чун аз 13 то 25 грамм пӯсти решаи чормағзро дар як нӯшиданӣ об чӯшонида, он обро баъд аз пур гаштани меъда аз хӯрок, бар болояш бинӯшанд, қай месварад, бо ин восита ахлоти часпаки бисьёрро дафъ месозад ва дардҳои нимаи поёни баданро, хусусан дарди шикамро дармон мешавад.

Чун пӯсти беруни чормағзро дар ҳолати тару то-

загиаш бикӯбанд ва бар он рими оҳанро ос карда бипошанду ҳар рӯз барҳам зананд, яъне бикованд — ин барои мӯйро сиёҳ кардан ранги неку ва бардавом мегардад. Инчунин чун бо рими оҳани кӯфтагӣ ва сирко бичӯшонанд, баъд то як ҳафта дар офтоб гузоранд, ҳар рӯз барҳам мезада бошанд, пас мӯйро ранг кунанд — ин қавитар аст аз аввала.

Пӯсти сабзи самари чормағзро ба шукуфахои пӯст ва сабӯсаки сар бимоланд, фоида мекунад. Агар инро ба дандон бимоланд, милки дандонро сахт ва худи дандонро мустаҳкам мегардонад.

Пӯсти тари решаи чормағзро ҳар панҷ рӯз як мартаба ба дандон бимоланд, мағзи сарро аз моддаҳои бегона пок месозад ва нисьёнро (фаромӯшхотириро) дафъ мекунад.

Оби баргашро нимгарм дар гӯш чаконанд, онро аз чирк пок мекунад.

Оби пӯчоқи сабз ва тару тозаи чормағзро дар зарфе бо асал якҷо то ғафс шудан ҷӯшонида, баъд бимоланд, барои дарди шадиди гулӯ, ки аз ҷамъ шудани хун дар он ҷо ҳодис шуда бошад, ҷӯшиши (пухтани) даҳан, хунравии бехи дандон ва сустии дандонҳо дору мебошад — дар ин хислат давои бемисл аст.

Пӯсти сабз ва тару тозаи самари чормағзро бо хамвазни он барги ҳино кӯфта бимоланд, назлахои аз сар фурояндаро манъ мекунад; дарди сари кӯҳна, дарди нимсар, фолиҷ ва дигар дардҳои аз сардӣ ҳодисшавандаро, монанди никрис (подагра) ва ғайраро шифо мебахшад.

Пӯстлохи хушки дарахти чормағзро бо сӯҳон тароша карда, баъд онро бо сирко хамир сохта бимоланд, рӯйро сурх мегардонад; бо зифт (қатрон) хамир карда, ба ҳар узв, ки бимоланд, онро кавӣ мекунад. Агар ин тарошаи сӯҳониро чанд рӯз дар равғани зайтун тар карда, баъд бар бадан бимоланд, намегузорад, ки дар бадан шапуш пайдо гардад ва агар инро бихӯранд, барои иллатҳои сипурз дармон мешавад.

Дар фасли хазонрезӣ мозуро дар равғани зайтун то снёҳ шудан бичӯшонанд, баъд соф намуда, дар шишае рехта, бехи дарахти чормағзро кушода, решаеро аз он бароварда, саташро бурида партофта, нӯги онро решаро ба даруни шиша дароранд ба ҳадде, ки дар равған бошаду ба таги шиша нарасад. Сонӣ атрофи даҳани онро хуб маҳкам кунанду аз нав хокпӯш на-

моянд. Ҳамон тавр гузоранд то замоне, ки он дарахт бо самар ояд. Пас шишаро аз он ҷо бароваранд, дар он шиша чизе сиёҳ, монанди сиёҳии хаттоти хохад буд. Он ранги бисьёр неку аст ва муддатҳои дароз асари он бокӣ мемонад. Инро иҳтиёҷи ба мӯй молидан нест, балки фақат шонаро дар он тар сохта, бар мӯ кашидан кофӣ мебошад, ки мӯйро сиёҳ гардонад. Ин аз асрори тибби қадим аст. Ин рангро пеш аз баромадани мӯй дар ҳаммом бар ҳар ду хояҳо бимоланд, монеъи рӯидани мӯи сафед мегардад.

Мувофики баъзе қавлҳо агар дар сояи дарахти чормағз бихобанд, баданро лоғар мегардонад ва девонаи хуш бойдода дар зери дарахти он бихобад, хушьёр мешавад.

Чун хоҳанд, ки мағзи чормағзро аз пӯсти нафиси он мағз чудо намоянд, дар орд андохта, дар зарфе андак бирьён кунанду баъд бо даст бимоланд, пӯсти он чудо мегардад. Равғани аз ин гуна мағз гирифташуда дар хислат монанди мағзи кӯҳнаи он аст. Агар аз равғани ин ҳар рӯз 10,5 грамм то як ҳафта биёшоманд, дарди суринро дафъ мекунад. Ин равған барои одамони сардмизоҷ ва бемориҳои аз хунукӣ пайдошуда фоида мебахшад. Ин равғанро бимоланд, барои решҳои хӯранда, носурҳои чашм, мулоим кардани асабҳо, таскин додани дардҳои аз хунукӣ баамаломада, дафъ гардонидани шукуфаи пӯст ва рӯёнидани мӯй ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш даво мебошад. Агар инро дар бинӣ бирезанд, кач шудани рӯй, фолиҷ ва ҷингак шудани узвҳоро нафъ дорад.

74. Чавзи бавво

Калимаи «чавзи бӯё»-и тоҷикӣ дар таъсири забони арабӣ монда, «чавзи бавво» гаштааст, инро ба русӣ мускатный орех меноманд.

Ин самари пӯстдори дарахти азимест. Баъди расидан чавзашро чудо карда мегиранд ва аз маконаш, ки мамлакатҳои гарм аст, ба чоҳои дигар мебаранд. Миқдори ин ба бузургӣ баробари олуболу, вале сахти хушбӯ, тундтаъм мебошад, дар рӯяш чун чинҳо хатҳо дорад. Ин самар то се сол қуввати худро нигоҳ медорад.

Мизоҷаш дар дарачаи дуввум гарм ва дар саввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани он ба дил фарах меоварад, баданро сабук месозад, андак кайф хам мекунад; харорати табиӣ, яъне харорати аслии баданро нигоҳ медорад; дахан, араки бадан ва пешобро хушбӯй мегардонад, бодҳоро аз бадан пароканда мекунад, доғҳои кунҷидак ва нуктахои сафедро аз пӯст пок мекунад, бехузур (бечо) шудани дил ва кайро манъ месозад; рутубати зиёдатии меъдаро хушк менамояд; рафтани дарунро хоҳ аз рӯдаҳо ва хоҳ аз меъда ва узвҳои дигари дарун равон гардад, бозмедорад; рутубати бадбӯгаштаи меъдаро дур менамояд; барои истисқои лахмӣ (водянкаи гӯштӣ) ва душвории шошидан даво мешавад.

Агар онро бирьён карда кӯфта бихӯранд, исҳоли обдорро манъ мекунад.

Агар онро кӯфта гузошта банданд, барои дарди сари аз сардӣ, фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), кач шудани рӯй, суст ва нотавон гаштани аъзо, варамҳои сарди ҷигар ва дардҳои аз сардӣ ва тарӣ баамаломада дору мешавад. Агар кӯфтаи инро бо талхшувок ва асал хамир карда гузошта банданд, доғҳои кунҷидак, нуктахои сафеди дар пӯст афшонгашта ва доғҳои аз зарба пайдошударо нест мекунад. Агар инро бо равғани савсани кӯҳӣ ва равғани зайтун даромехта, дар гӯш чаконанд, карии гӯшро ва дард кардани онро, ки аз хунукӣ бошад, ба ибро меоварад.

Ҷавзи бавворо маҳин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, чашмро кавӣ мегардонад, сурхӣ ва ҷӯшишхои хоришноки онро дафъ мекунад.

Аммо хӯрдани ин ба одамони гармизоҷ зарар мекунад: дарди сар меоварад, ин зарараш бо кашниз хӯрдан ислоҳ меёбад; инчунин ба ҷигар ва шуши онхо хам зиёнкор аст — дар ин маврид бунафша ва асал бихӯранд, зиёнаш дафъ мегардад.

Миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз ҷавзи бавво аз 4,5 то 9 грамм аст.

Барои он, ки ҷавзи бавворо кирм нахӯрад, дар дарунии оҳак нигоҳ медоранд.

75. Сарв

Ин дарахти бисьёр мавзун, хушкомати баланд аст. Баргаш реза, хазон намешавад, яъне хамешасабз аст.

Андозаи самараш хурдтар аз чормағз, санавбаришакл, яъне шаклаш ба дили ҳайвонот монанд аст, мағз надорад; дар вақти хомӣ сабз ва баъди расидан андак зардтоб ва сахт мегардад. Тухми самараш сафеди зардча, ки ба наск монанд аст, вале аз он нозуктар.

Мизочаш дар дарачаи якум гарм ва дар дуввум хушк аст. Мизочи самараш дар дарачаи саввум сард ва хушк аст. Мизочи шилмаш гарм, таъмаш тунд ва тез кариб ба шилми санавбар аст.

Хислатҳои шифобахши он: баргашро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, душвории шошиданро ислоҳ мекунад ва захмҳои рӯдахоро шифо мебахшад; аз хичак равон шудани моддаҳои нодаркорро манъ мекунад.

9 грамм барги хушкашро ос карда бо 2,5 грамм шилми бодоми талх бихӯранд, хичакро кувват мебахшад; инчунин дар вақти хоб ба чогах шошидан ва душвории пешоб карданро дармон мегардад.

Агар онро дар об ҷӯшонида, он обро дар дахан гардонанд, барои дарди дандон ва захми милки дандон дору мебошад, инчунин ин узвхоро мустаҳкам мекунад. Онро кӯфта, бо асал хамир карда, лесида бихӯранд, сурфаи кӯҳнаро дафъ мекунад ва меъдаро кувват мебахшад.

Самарашро хуб кӯфта, бо шароби хушбӯ биёшоманд, хунравиро аз дарун манъ мекунад, иллати ростнафасро, ки сохибаш хоб карда нафас гирифта наметавонад, шифо мебахшад; намегузорад, ки моддаҳои зарарнок ба меъда рехта шаванд, инчунин захми рӯдахоро дафъ месозад.

Ин самари онро кӯфта, ба чои даридаи шикам, ки чурра (дабба) меноманд, гузошта банданд, даббаро тахлил медихад ва даридаи шикамро ба хам оварда сихат мекунад.

Хӯрдани махсулоти сарв ба шуш зарар дорад. Дар ин холат катиро бихӯранд, зиёнаш ислох меёбад.

Аррамайдаи чӯбашро бо шилми бодоми талх якчо карда гузошта банданд, хичакро кавӣ мегардонад, хангоми хоб ба чогах шошиданро ба ибро меоварад.

Баргашро сӯхта, дар об шуста гузошта банданд, барои сӯхтагии оташ даво мешавад, вале агар онро ношуста гузошта банданд ё бипошанд, реш ва захмҳои тарро шифо мебахшад.

Баргашро пухта ба дабба (чурра) гузошта банданд, шифо мебахшад; ба чарохатхо бибанданд, дахани онҳоро ба хам оварда сихат мекунад; ба узвхои нотавонгашта гузошта банданд, онҳоро ба қуввати аслиашон меоварад; ба чое, ки хун мерафта бошад, гузошта банданд, хуни онро мебандад, ба захмҳо банданд, онҳоро хушк менамояд; инчунин агар гузошта банданд, варамҳоро тахлил медихад ва мондагиро бархам мезанад. Баргашро соида, бо орди чав ва об хамир карда гузошта банданд, варами гарми чашмро тахлил медиҳад; сурхбод, доначахои сӯзони пӯст ва сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Шилми онро ос карда, дар бинӣ бирезанд, майнаро аз рутубатхои зиёдатӣ пок месозад; агар дар бинӣ бипошанд, бавосири даруни бинироро, яъне гӯшти зонди дар даруни он рӯйдаро дур менамояд. Агар оби самари тару тозаи онро дар офтоб хушк карда, дар бинӣ гузоранд, низ бавосири бинироро дафъ мекунад; инчунин бар мақъад бипошанд, бавосири он мавзеъро шифо мебахшад. Ва агар бо гулнор ҳамроҳ карда бипошанд, решҳои тари сар ва дигар решҳои баданро хушк мегардонад, инчунин решҳои римнокро пок месозад.

Самарашро бихоянд, обравии даҳанро ислоҳ мекунад.

Барг ва самарашро кӯфта, бо мумравғани зайтунӣ сиришта гузошта банданд, меъдаро қувват медиҳад.

Яке аз хислатхои сарв он аст, ки агар барг ва самари онро дар хона нигоҳ доранд, ба даруни хона пашша намедарояд ва агар дохил гардад, онро мекушад.

Акнун дар бораи самараш муфассал баҳс намоем. Ин манъкунандаи хунравиҳо мебошад, асабҳоро қавӣ мегардонад, рутубатхои нодаркор ва зарарнокро дар ҳар як чои бадан, ки бошад, хушк мекунад; меъда, ҷигар, сипурз ва рӯдаҳоро қувват мебахшад, зеҳнро тез мекунад, даҳанро хушбӯ менамояд.

Агар онро кӯфта, бо асал ва гулоб сиришта бимоланд, барои дарди нимсар, дарди сари аз хунукӣ бамаломада даво мебошад. Ва кӯфтаи онро бо шароб биёшоманд, мании зудояндаро дер меомадагӣ мегар-

донад, дарунро мебандад; барои иллатҳои фаромӯшхотирӣ, сурфаи кӯҳна ва душвор пешоб кардан дармон мешавад.

Кӯфтаи онро бо решаи тару тозаи сиреш хамир карда, гузошта бананд, чои даридаи шикамро дар бемориҳои чурра, сиҳат мекунад. Чун самари онро кӯфта, бо анчир хамир карда, монанди шамъчаи борик сохта, дар бинӣ гузоранд, гӯшти зоиди дар дарунӣ бинӣ пайдошударо мехӯрад.

Самари онро дар об чӯшонида, дар он об то ноф даромада нишинанд, мақъади (кӯтани) баромадаро ба чояш мебарад ва он дигар барнамеояд, инчунин равон шудани рутубати бисьёрро аз бачадон манъ месозад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз самари сарв то 2 грамм аст.

Вале хӯрдани самари сарв боиси зардии рухсора мегардад ва дар мачроҳои бадан гиреҳ пайдо мекунад. Ин зиёнаш асал ё равғани бодом бихӯранд, ислоҳ меёбад.

Агар самари сарв ёфт нашавад, ба чои он решаи анор ва якуним вазни он самари арчаро истеъмол кунанд, равост.

76. Бангидевона

Ин растанӣ маълум аст, аслан ду навъ мешавад: якеро гулаш сафед ва ба шакли киф аст, дигареро гулаш тахӣ бар тахӣ, баргаш ва пояш — хама ранги бунафш доранд. Самараш дар бузургӣ ба андозаи чормағз аст ва чун самари беданчир хорнок мебошад. Дар дарунӣ он тухмҳои бисьёри ба миқдори мурч, вале тираранг чойгир хастанд.

Мизочаш дар дарачаи чорум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: барг, пӯсти самар ва тухми онро кӯфта гузошта бананд, дарди сари кӯҳнаро, ки аз бисьёр чамъ шудани сафро ва баланд гаштани фишори хун ходис шуда бошад, таскин медихад; тафсҳои узвҳои гуногунро паст менишонад, варамҳоро таҳлил медихад.

Барги онро кӯфта гузошта бананд ё равғани гухмашро бимоланд, бавосир ва дардҳои гарми мақъадро дафъ мекунад.

Агар онро дар сирко пухта бимоланд, варамҳои гуногун ва истисқоро (водянкаро) таҳлил медиҳад, дарди луккосиро басанда мекунад, арақ карданро қатъ месозад.

Ҳар як қисми наботи онро кӯфта гузошта банданд, узвҳои суст ва нотавонгаштаро ба ҳоли сиҳати аслиашон бармегардонад ва намегузорад, ки моддаҳои зарнок ба узвҳо рехта шаванд, рутубатҳои бегонаро хушк мекунад.

Баргашро дар оташ гарм карда ба чашм банданд, дарди чашмро шифо мебахшад; ба сар гузошта банданд, дарди сари аз хунукӣ сарзадаро таскин медиҳад, назлаҳои сарро аз фуромадан манъ месозад; ба хояҳо гузошта банданд, оби ба даруни онҳо фуромадаро пароканда ва дафъ менамояд; агар инро ба варамҳо ва пучаку чиртаккҳо гузошта банданд, онҳоро таҳлил медиҳад ва мепазонад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз тухми он то ним грамм аст. Вале агар аз ин як грамм бихӯранд, низоми фикрро вайрон ва як шабонарӯз девона мегардонад.

Одамоне, ки дар шушашон пуфакчаҳо дошта бошанд ва ё ба гриппҳои вирусӣ гирифтор гарданд ва инчунин гирифтори варами пардаҳои даруни сина бошанд, ҳар рӯз як дона барги миёнаҳачми онро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, шифо мебахшад. Вале дар ин амал баъзе одамонро як ё ним соат гаранг мекунад.

77. Янток

Инро тоҷикони қадим шутурхор меномиданд.

Дар хусуси мизочи ин қавлҳо гуногун мебошанд. Баъзе гарм ва хушк ва баъзеи дигарҳо сард ва хушк донистаанд.

Хислатҳои шифобахши он: ин хусусиятҳои гардонандагии варамҳо, кушояндагии гирехҳо ва поккунандагӣ дорад, бар зидди захрҳо тарьёк мебошад.

Агар инро бихӯранд ё гузошта банданд ва ё онро сӯхта ба дудаш бидоранд, бавосирро дафъ мекунад.

Оби гиёҳи тарашро ситонида ба чашм бимоланд, гули тунуки чашмро дур месозад.

Се қатра оби холиси онро ҳангоми дили наҳор бу-

дан дар бинӣ чаконанд ва баъд аз як соат равғани бунафшаро аз болои он дар бинӣ бикашанд, дарди сари кӯҳнаро дафъ мекунад.

Аз янтоқ равған ҳам тартиб медиҳанд, ин тавр аст. Оби барги тари онро дар зарфе андохта, аз болояш баробари оби барг равғани зайтун андохта, бо оташи мулоим мечӯшонанд, то он ки об батамом бухор шаваду равған бимонад. Ин равғани янтоқ ҳисоб меёбад.

Ин равғанро бихӯранд ё бимоланд, барои дардҳои буғумҳо ва ҳамаи иллатҳои аз сардӣ баамаломада дармон мешавад.

Гулашро кӯфта, гузошта банданд, бавосирро хушк мекунад.

78. Испанд

Ин растанӣ дар махалҳои Шарқ ва аз ҷумла дар Осиёи Миёна машҳур аст, ки ҳазориспанд низ меноманд.

Инро аз бехаш ҷудо намуда хушк карда бигиранд, қувваташ то чор сол боқӣ мемонад.

Мизоҷаш дар дарачаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: истеъмоли испанд узвҳои даруни сина ва шушро аз рутубатҳои часпак пок мекунад, бодхои рӯдаҳоро пароканда месозад, моддаҳои ғафсгаштаро таҳлил медиҳад, ба одамони сардмизоҷ қуввати боҳ мебахшад, баданро фарбеҳ мекунад; пешоб, шир ва хайзро равон менамояд, моддаи савдо ва балғами ғафсро бо исҳол дафъ мегардонад, кирмҳои кадудонаро аз рӯдаҳо дафъ мекунад.

Испандро кӯфта бихӯранд, барои иллатҳои саръ (припадка), фолич (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), девонагӣ, фаромӯшхотирӣ ва дигар бемориҳои сардмизоҷи вобаста ба мағзи сар ва асабҳо даво мешавад; узвҳои майна ва узвҳои дигари баданро гарм мекунад; истиско (водянка), зардпарвин, гиреҳҳо, қулинч (колит) ва иркуннасоро (радикулитро) дафъ менамояд.

300 грамм испанди хушкро дар ду литр оби ширин як шабонарӯз тар карда, баъд он обро соф намуда, аз он ҳар рӯз 100 грамм бинӯшанд, моддаҳои савдо-

виро пароканда мегардонад, хунро соф мекунад ва дарунро мулоим медорад.

Чун 25 грамм испандро кӯфта, дар 100 грамм об бичӯшонанд, баъд он обро соф намуда, бо 75 грамм асал ва 50 грамм равғани кунҷид бинӯшанд, сахт кай меоварад, узвҳои дарунии сина ва қисми болои баданро аз рутубатҳои часпак пок месозад, зик-ун-нафас (астма) ва сурфаи тарро дафъ мекунад.

300 грамм испанди хушкро кӯфта, дар 9 литр оби ангур то чорьяки об мондан бичӯшонанд, дарди сари кӯхна ва саръро (припадкаро) шифо мебахшад. Чун зане, ки ҳомила мешуда бошад ва баъд нашуда монда бошад, аз ин таркиб то се рӯз ҳар рӯз 50 грамм бинӯшад, боз ба зоидан давом мекунад.

Испандро махин кӯфта, бо заъфарон, заҳраи мурғи ошӣ бо об фурӯ баранд, аз иллати иркуннасо (радикулит) нақот меёбанд.

100 грамм испанди кӯфтагӣ, 100 грамм тухми зағири кӯфтагиро бо 1,5 килограмм асал сиришта, аз ин таркиб ҳар рӯз се маҳал якқошуқӣ бихӯранд, зик-ун-нафасро дафъ мекунад ба шарте, ки фишори хун баланд набошад. Агар ба ин 4,5 грамм сӯхтагии шишаро ҳамроҳ карда бихӯранд, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Сӯхтани шиша он тавр аст, ки мо дар мукаддима баён кардем.

Испандро махин кӯфта, бо заъфарон, заҳраи мурғи хонагӣ, асал, шароб, оби арпабодиёни сабз даромехта, ба чашм кашанд, бекувватии чашмро, ки сабабаш биспёр шудани балғам дар ин узв бошад, шифо мебахшад.

Испандро дар об чӯшонида, он обро ба узвҳои заиф бирезанд, онҳоро қувват мебахшад ва карахтиро дафъ мекунад. Испандро дар об бо равғани кунҷид чӯшонида, биёшоманд ва ба он мудовамат намоянд, ҳамаи иллатҳои ҷигар ва шушро дафъ месозад.

Испандро махин кӯфта, бо равғани шибит даромехта, ба ноф ва тиҳигоҳ (холияки паҳлу) бимоланд, қулинҷи (колити) кӯҳнаро дафъ мекунад.

Испандро кӯфта, гарм карда, батакрор гузошта банданд, барои фолич, суст ва нотавон гаштани узв, карахтӣ, дардҳои бодӣ ва ғайраҳо, ки дар ҳар як узве бошад, шифо мебахшад. Агар муттасил бо сеяк вазни он кӯфтаи занҷабили хушк, бо оби барги сагангур

хамир карда, дар офтоб гузошта банданд, то он ки зуд хушк шавад ва аз нав гарм карда гузошта банданд, таъсираш барои иллатҳои номбурда хубтар мегардад.

Оберо, ки дар он испанд чӯшонида шуда бошад, дар офтоб ғафс гардонида, баъд дар бинӣ бирезанд, назла ва сурхии чашмро дафъ мекунад.

Испандро дар оби турб то кувваташ ба он об гузаштан бичӯшонанд, баъд он обро соф намуда, аз болояш баробари он равғани зайтун андохта, бо оташи мулоим бичӯшонанд, то ки обаш бухор шуда равғани холис бимонад, вале эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад. Ин равғанро нимгарм дар гӯш чаконанд, гароне ва карии гӯш, инчунин чарангхои гуногуни онро дафъ мекунад.

Испандро кӯфта, ба фарши хона бипошанд, хашароти газанда аз он чо дафъ мегарданд.

Истеъмоли испанд ба дарун барои одамони гарммизоҷ зарар дорад: дарди сар медихад ва дилашонро бехузур (бечо) мекунад. Ин зарар бо хӯрдани мевахои турш, сиканчабин ва дигар туршихо ислох меёбад.

Миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз худи испанд аз 4,5 то 9 грамм аст.

Мизочи равғани испанд дар дарачаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Агар инро бихӯранд ва аз рӯ бимоланд, гирехи майнаро мекушояд; барои фолич, кач шудани рӯй, ларзак, нотавон мондани узвхо, саръ (припадка), паридани аъзо, боди асабхо ва карахтӣ шифо мебахшад.

Бо ин равған нимгарм хукна (клизма) кунанд, дарди миён, иркуннасо (радикулит), сардии гурда ва бачадонро нафъ мебахшад.

Решаи испандро кӯфта, бо равғани савсани кӯҳӣ сиришта, дар сӯрохи макъад бардоранд, дахани рагхои бавосирро кушода, хуни бандшудаи онро равон мегардонад.

79. Гули санг

Он чизест, ки дар рӯи сангҳои намнок пайдо мешавад. Рангаш сабзи моил ба сафедӣ ё сурхи моил ба пуштӣ. Агар онро дар каф бимоланд, рангаш ба даст бармеояд.

Мизочаш сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин хосияти поккунандагӣ дорад. Агар ос карда гузошта банданд, ҳаман навъҳои шукуфаи пӯстро шифо мебахшад, хуни равонро банд мекунад, тафси узвҳоро таскин медиҳад, варамҳои гармро ба таҳлил мебарад ва агар бипошанд, варами забонро мегардонад.

Навъи сурхи гули сангро дар об чӯшонида, он обро соф карда бинӯшанд, дарди зонуро дафъ мекунад.

80. Хори хасак

Ин гиёхест сохти баргаш монанди барги тарбуз кайчибарги кунгурадор, вале хеле аз он майда, инчунин соқаш ҳам монанди биёраи тарбуз бар замин паҳн шуда месабзад, ки дар ҷохои намнок мерӯяд. Самараш сегӯшаи хорнок ба бузургии ду нахӯде. Дар наздики банди баргҳои биёрааш самар мебандад. Гулаш зарди бисьёр реза. Ин гиёхро дар баъзе махалҳо тоҷикон хори почадаррон низ меноманд.

Мизочаш мӯътадил аст дар гарминву сардӣ ва хушкӣ.

Хислатҳои шифобахши он: истеъмоли ин ба дарун узвҳои даруни шикамро аз моддахои нодаркор ва зарарнок пок мекунад, пешобро меронад, дарди хичакро таскин медихад, маниро меафзоёнад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, моддахои бозмондаи дарунро мепазонад ва пароканда месозад; қулинҷро (колитро), ки аз гармӣ бошад, дафъ мекунад, дарунро мулоим мегардонад, инчунин намегузорад, ки моддахои зарарнок ба узве рехта шаванд; агар инро бо шароб бихӯранд, зарари давохои захрнокро несг мегардонад.

Оби барг, реша ва самари онро дар офтоб қиёсм карда бихӯранд, захми роҳҳои пешобро, ки сӯзок менаманд, ба ибро меоварад; бок (пушти камар)-ро қавӣ месозад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад, душвор шошиданро ислоҳ мекунад, қулинҷро шифо мебахшад.

Оби хар як кисми ин растаниро бо асал даромехта, ин таркибро дар дахан гардонанд, пухтани даруни даҳан, яъне чӯшишҳои даруни даханро ва бӯи бади онро дафъ мекунад, барои дарди милки дандон дору

мешавад, варамҳои мушакҳои ҳалқумро мегардонад ва таҳлил медиҳад.

Ин гиёҳро дар об ҷӯшонида, он обро дар офтоб ғафс гардонида, баъд гузошта банданд, варамҳои гармро рад мекунад ва намегузорад, ки варам аз нав пайдо шавад, инчунин моддаҳои зарарнокро аз рехтан ба узвҳо, манъ мекунад. 9 грамм оби дар офтоб ғафсгардонидаи хори хасаки саҳроиро бихӯранд, заҳри мори афъиро аз бадан дафъ мекунад.

Гиёхи инро дар об ҷӯшонида, он обро ба ҷои лозимӣ бипошанд, ҳамаи кайкҳоро бартараф мегардонад.

Нахӯдро дар оби ин гиёҳ се шабонарӯз тар карда бихӯранд, бағоят боҳро афзун мегардонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин гиёҳ дар як рӯз то 17,5 грамм аст.

Вале истеъмоли ин ба дарун ба сар зарар мекунад. Дар ин маврид бодоми ширин ва равғани кунчид бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд.

Хосиятҳои тухмаш дар ҳама ҷиҳат монанди оби дар офтоб қивомкардаи он аст.

Аз ин растанӣ равған ҳам тайёр мекунанд. Як миқдор оби онро дар зарфе андохта, аз болояш ду баробари он равғани кунчид мерезанду бо оташи мулоим мечӯшонанд. Ҷӯшишаш басанда гардад, ин аломати тамоман бухор шуда рафтани оби он аст, яъне равған тайёр шудааст. Вале эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад.

Агар ин равғанро бихӯранд ё бимоланд ва бо он нимгарм ҳуқна (клизма) кунанд, боҳро қавӣ мегардонад, дарди буғумҳоро таскин медиҳад, ранги рухсорро неку месозад, дарди гурда ва миёнро шифо мебахшад, ба душворӣ шошиданро ислоҳ мекунад; ва агар инро дар сӯрохи закар бичаконанд, инчунин ба зери ноф ва аз рӯ ба гурдаи санг доштагӣ бимоланд, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад.

Миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз ин равған 32 грамм аст, ба ҳамин шарт, ки бо майи пухтагӣ ва асал ё бо қанди сафед мехӯранд.

Агар тухми онро то се мартаба дар шири навдӯшида бичӯшонанд, баъд аз ҳар бор чӯшонидан хушк карда, баъд кӯфта бихӯранд, барои қавӣ кардани боҳ (пушти камар) давои бемисл аст.

81. Омула

Ин самари дарахти хиндист, рангаш зард, ба бузургии олуча ва то ба андозаи чормағз мешавад. Таъмаш туруши тунч аст, яъне дар вакти хоидан мушакхои сатхи даруни даханро ба хам меоварад (бурма мекунад). Бехтаринаш берешаи он аст. Дар аксар хол онро се бор якшабй дар шир тар карда ва хар бор хушк намуда, ба истеъмол медиханд, инчунин тарнокардаи онро дар шир истеъмол мекунанд. Инро хушк карда хам истифода мебаранд.

Мизочаш дар дарачаи дуввум сард ва дар саввум хушк аст. Яъне ба одамони гарммизоч ва тармизоч мувофик мебошад.

Хислатхои шифобахши он: инро бихўранд, дарунро мебандад ва намегузорад, ки моддахои зарарнок аз чохои дигари бадан ба меъда ва рўдахо рехта шаванд, инчунин хилтхои (моддахои) фоидабахши баданро аз вайрону бадбў шудан нигох медорад, моддаи савдоро аз бадан хорич мекунад ва инчунин моддаи савдоро аз омехта шудан бо моддахои ғайрисавдовй манъ месозад, бинобар хамин хислаташ табъро сафро, зехиро тез мекунад, хушхолй меоварад ва дилро кавй мегардонад. Инро одамони сардмизоч бо асал ё бо дорчинй, ё бо мустако истеъмол менамоянд, баъд барои онхо хам фоида мебахшад, тарсончакиро зуд дафъ мекунад. Дар ин холат қуввати бохро меафзояд, иллати кайкуниро бозмедорад, ташнагиро таскин медихад, обравии даханро манъ мекунад, хар гуна рафтани хунро (аз чумла хуни бавосирро) мебандад; моддахои савдо ва балғами рақикро (суюкро) бо исхол дафъ менамоянд, меъда ва рўдахоро қувват медихад, иштихо меоварад, рутубатхои зарарнок ва сусткунандаи меъдаро бархам медихад, хамли (пашмакхои) даруни меъдаро мустаккам мегардонад. Агар ин самарро бо об бихўранд, исхоли кўхнаро банд ва харорати хунро паст мегардонад, дил ва чашмро қувват мебахшад, асабхоро мустаҳкам месозад ва қувватхои хиссии майнаро меафзояд, инчунин барои молихулиё (меланхолия) нафъ дорад. Агар инро бо асал бихўранд, иллатхои фаромўшхотирй, суст ва нотавон гаштани аъзо, фолич, кач шудани рўйро шифо мебахшад. Ва агар онро бо асал мураббо тайёр карда бихўранд, низ ба беморихои номбурда даво мешавад. Ин меваро як шабонарўз дар

об тар карда, он обро биёшоманд, бухорхои аз мева болобарояндаро манъ мекунад. Инро, яъне омуларо махин кўфта, бо об хамир карда, ба пешонй гузошта банданд, хуни биниро қатъ мекунад.

7 граммашро нимкўфта як шабонарўз дар об тар карда, баъд он обро соф намуда, дар чашм чаконанд, гули чашмро нест мекунад (хусусан дар ҳар ду-се соат омулаи таршударо фишурда партоянду омулаи дигар тар кунанд, он обро то се мартаба бичаконанд, таъсираш зиёда мегардад). Омуларо махин ос карда, бо ҳамвазни он шакар даромехта, бо андак равғани бодоми ширин чарб намуда, 17—18 грамми онро бо оби нимгарм ба дили наҳор бихўранд, бекувватии чашмро ислоҳ мекунад ва онро равшан месозад, инчунин барои харошида шудани сатҳи даруни рўдахо даво мешавад. Омуларо кўфта, бо хамвазни он зираи сиёҳ даромехта, бо асал хамир карда, лесида бихўранд, дар вақти хоб ба чогах шошиданро дафъ мекунад. Омуларо як шабонарўз дар об тар карда, бо кашнизи хушки нимкўфта якчо бихўранд, исҳоли кўҳна, тафси меъда, сўзиши мақъад ва сўзокро дафъ мекунад.

Чун хинои хушкро кўфта, бо обе, ки дар он омула як шабонарўз тар карда шуда бошад, хамир карда, ба мўй бимоланд, онро сиёҳ мекунад.

Миқдори як бор дар як рўз хўрдан аз омула аз 10,5 то 17,5 грамм аст. Агар инро дар об чўш дода, он обро нўшиданй бошанд, то 35 грамми онро дар об чўшонанд.

Ошомидани омула ба сипурз зарар дорад. Дар ин маврид асал бихўранд, зарараш ислоҳ меёбад. Инчунин омула бинобар зиёда будани тунчиаш иллати кулинчро пайдо мекунад, дар ин ҳолат равғани бодоми ширин хўрдан даркор аст, ки ислохи зарар намояд.

82. Балила

Ин самари дарахти ҳиндй, кулўлаи андак нўгдор, калонтар аз мозу, пўсташ зарди гўё гардолуд ва нозуктар аз пўсти ҳалила аст. Дар тиб пўсти ҳамин самар истеъмол мешавад.

Мизочаш дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, дарунро ба некӣ мебандад, меъда ва иштиҳоро қувват медиҳад, моддаҳои савдо ва сафроро бо исҳол дафъ мекунад, бухори рутубатҳоро қатъ месозад, барои дафъ кардани дарди сар ва бавосир дору мешавад. Агар инро то бӯяш баромадан битафсонанд ва баъд кӯфта бихӯранд, исҳоли кӯхнаро мебандад.

Инро маҳин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, обравии чашмро нест мегардонад.

Вале хӯрдани ин дарунро шах мекунад. Дар ин маврид асал бихӯранд, зарараш ислоҳ мёёбад.

Миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз балила 10,5 грамм аст. Ба чои ин сеяки миқдораш омулаи кӯфтаро ё баробари он гули ҳиноро бихӯранд, равост ва ё шашъяки он ҳалилаи снёхро хӯрдан мумкин аст.

Агар ҳар рӯз 1,5 ё 2 грамм аз балила бо ҳамвазни он шакар бо оби гарм бинӯшанд, куввати чашмро зиёда мекунад ва обравии даҳанро қатъ месозад.

83. Тӯдарӣ

Ин тухми гиёхест баргаш дароз, бепоя, шоҳҳои он сурхи сахт ва бо андак хоре; самараш дар ғилофе, ки борику нозук аст. Тухмаш аз тухми наск кӯчактар, андак паҳн. Муаллифони «Махзан-ул-адвия» ва «Муҳити аъзам» қайд кардаанд, ки ин се навъ аст: сурх, зард ва сафед. Вале соҳиби «Ихтиёроти бадеӣ» шаҳодат медиҳад, ки ин чор навъ аст: зард, сафед, сурх, гулгун. Тухми сафеди он аз қисмҳои сурх ва зарди он андак калонтар ва паҳнтар аст.

Мизочи тухмаш дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: хосиятҳои ҳамаи қисмҳояш ҳам қариб ба якдигар наздиканд. Агар бихӯранд, иштиҳо меоварад, куввати боҳро афзун мегардонад, олоти мардиро ба ҳаракат меоварад, баданро дарбеҳ мекунад; агар дар узвҳои дохили сина ва шикам сардӣ афзуда бошад, ба ислоҳ медиҳад; ранги рӯйро сурх мегардонад, пӯсти баданро пок менамояд, моддаҳои савдовиро аз бадан дафъ мекунад, овозро мекушояд; сурфагеро, ки сабабаш зиёд шудани хун дар роҳи нафас бошад, шифо мебахшад, инчунин сурфаи хушкро дафъ месозад.

Агар онро дар сирко пухта бихӯранд, аъзои баданро фарбеҳ мекунад, ранги рӯйро соф мегардонад.

Тухмашро кӯфта, бо об хамир карда, аз рӯ гузошта банданд, саратони дохилиро таҳлил медиҳад ва барад (жировик)-ро нест мекунад, варамҳои сахтро мегардонад.

Агар инро махин сояда, бо асал даромехта, ба чашм бикашанд, захми онро шифо мебахшад ва чашмро аз риму чирк пок месозад. Кӯфтаи онро бо асал хамир карда, лесида бихӯранд, ахлоти часпаки узвхои даруни сина ва шушро пароканда менамояд.

Инро дар об чӯшонида, он обро бо шароб даромехта бинӯшанд, захрҳои гуногуни дар бадан дохилгаштаро дафъ мекунад.

Тухми онро як шабонарӯз дар об тар карда, баъд дар ҳамон об чӯшонида, сонӣ полида соф карда, дар халтача баста, дар мағзи хамир гирифта, дар зери оташ пухта бихӯранд, ахлоти ғафси часпаки дар даруни сина ва шуш бударо ба воситаи қай ва дар намуди балғам дафъ мекунад; варамҳои сахти пушти гуш, пистон ва хояҳоро таҳлил медиҳад, азияти давоҳои қотилро дафъ месозад.

Миқдори як бор хӯрдан барои дафъ кардани захр аз бадан аз 10,5 то 17,5 грамм аст. Дар дигар ҳолат миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз 7 то 10,5 грамм аст.

Гиёҳи ин растанӣро бихӯранд, дарунро мебандад ва варамҳои дохилиро мегардонад.

84. Арзан

Ин растании зироатӣ мебошад ва дар байни халқхои мо васеъ пахн гаштааст. Сараш иборат аз хӯшаи тиғи пурдон аст. Ранги донҳояш зарди сафедтоб мебошад. Инро ба забони русӣ просо ва донҳои муқашшарашро пшено мегӯянд, ки ба точикӣ сӯк мебошад. Дар тиб хамин донҳои он истеъмол мегардад.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум хунук ва дар охири дуввум хушк аст. Ба қавли баъзе табибони номдор дар дараҷаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин ҳамчун ғизо сабуктар аз кӯнок аст, моддахои рехташавандаро аз ҳаракат нигоҳ медорад, яъне аз он, ки онҳо ба узвҳои ба-

дан рехта гарданд, нигоҳ медорад; хислати бидуни дард хушккунандагӣ дорад, вале хуни солим аз ин дар бадан камтар пайдо мешавад, аммо агар бо равған истеъмол намоянд, агарчи дерхазм аст, чун хазм ёбад, баданро қавӣ мегардонад ва ғизоияташ бештар мегардад. Агар сӯкро муҳарро пухта бихӯранд, печишхоро дар роҳҳои нафас мекушояд ва таркишхои он роҳҳоро ба хам меоварад; дар бемориҳои назла даво мешавад. Агар аз орди он нон пухта бихӯранд, исхоли сафровиро мебандад, пешобро меронад, бачаро аз шиками занони ҳомила меафтонад.

Маҳсулоти сӯкиро аз ҳад бисьёр бихӯранд, дар бадан хилти савдоро зиёд мегардонад, дар узвҳои бадан гирехҳо пайдо мекунад. Агар инро бо равғанҳо, шакар ва ҳалвоҳо бихӯранд, хислатҳои бади мазкураш ислоҳ меёбанд.

Қасеро хунаш бисьёр, яъне фишори хунаш баланд бошад ва рутубатҳои мурдор дар баданаш афзуда бошанд, инро бихӯрад, меъёри хамаи он чизҳоро ба эътидол меоварад. Сӯкро бо ширии навдӯшида пухта, бо равғанҳо бихӯранд, хамаи он ҳолати нохушро ба эътидол меоварад.

Арзанро бо намак якчо сонда, дар латта баста, бар болои он нишинанд, мақъади (кӯтани) баромадаро ба чои аслиаш мегардонад ва ахлоти дар рӯдаҳо бандшударо равон месозад.

Сӯкро бо равғанхо ё бо сабӯсаш пухта бихӯранду ба хаммом раванд ва он чо бар бадани худ равғанхоро бимоланд, боди меъда ва тихигохро таҳлил ва дарди рӯдаҳо ва бавосирро таскин медиҳад.

Ба чои ин сиёҳдонаро хамчун давоҳои гузоштабандӣ истеъмол фармоянд, равост.

Агар баъд аз ба сӯк гардонидани арзан як сол гузашта бошад, истеъмолаш чоиз нест.

5. Қӯноқ

Ин растании зироатист ва донҳои он дар сараш, ки ғӯлашакл ва бо ғафсии калтаки чӯпонон, дарозиаш то 20 сантиметр аст. Майсааш гӯё ба қилҳои кӯтохак мемонад, ранги хӯшаи сараш сурхи чигарӣ, пӯсти донҳояш хам бо чунин ранг аст. Андозаи донҳояш аз арзан майдатар, ялаққосӣ ва сахт мебошад. Хамчун ғи-

зо ин назар ба арзан бехтар аст, низ некӯст барои даво истеъмол намоянд.

Мизочаш дар охири дарачаи якум хунук ва дар дуввум хушк, хушкиаш аз арзан камтар аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин ҳамчун ғизо камкувват, вале хушккунандаи рутубатҳои бадан аст, дарунро мебандад, пешобро меронад, аз меъда дер мефурояд. Агар муқашшари инро бо ширн навдӯшида ва бо равғани тоза пухта бихӯранд, ғизои солим мешавад; узвҳои даруни синаро мулоим мегардонад, манӣ пайдо мекунад. Вале дар узвҳои бадан гирехҳо ва дар хичак санг пайдо менамояд. Агар аз болои он асал ё шакар бихӯранд ё бо яке аз ин хар ду истеъмол намоянд, ду зарари мазкураш ислоҳ мегарданд.

86. Ҳанзал

Ин самари гиёҳест ба андозаи тарбузчае ба миқдори норанчи миёнаҳаҷм, кулӯла низ, баргаш талх аст. Навъҳои нар ва мода дорад: навъи нараш сахттар ва майдатар; модааш калонтар, нармтар ва бехтар аст. Дар тиб аксар шаҳми (гӯшти) модааш ба кор меравад. Намудаш аз берун зард ва дарунаш ҳам монл ба зардӣ, ковокдор. Гиёҳаш самари бисьёр мебандад, биёрадор, баргаш монанди барги тарбуз, вале аз он реза мешавад. Тухмаш сиёҳ ва даруни он зард аст, вале агар сабз бошад, бекора мебошад. Агар дар як буттааш як адад самар бандад, он самар заҳри котил аст.

Ин растаниро ба тоҷикӣ тарбузи абӯҷаҳл меноманд ва ба русӣ колоквинт мегӯянд. Дар сарзаминҳои Осиёи Миёна низ вомехӯрад, яъне мекоранд.

Қуввати самари ин растанӣ модоме, ки дар пӯсташ бошад, то чор сол барқарор меистад ва агар аз пӯсташ чудо кунанд, қуввати он то ду сол боқӣ мемонад. Одатан барои даво даруни онро, ки шаҳмаш мебошад, бароварда истеъмол мекунанд. Бояд таъкид намоем, ки ҳанӯз аз нораси он шаҳмашро берун кунанд, зуд вайрон мешавад.

Мизочаш дар дарачаи чорум гарм (дар саввум низ гарм гуфтаанд) ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахшии он: агар инро ба дарун истеъмол кунанд, ҳаман навъҳои балғамро канда дафъ

мекунад, ахлоти балғамиро аз чукуриҳои бадан кашида берун меоварад. Инро бихӯранд, ҳаман беморихои аз хунукӣ баамаломадаи вобаста ба сарро шифо мебахшад, аз чумла: дарди сар, дарди нимсар, фолич, кач шудани рӯй, саръ (припадка), фаромӯшхотирӣ ва фуромадани назлаҳои кӯҳнаро ба чашм манъ мекунад.

Шаҳми ҳанзалро дар равғани зайтун чӯшонида, он равғанро дар бинӣ кашанд, гиреҳҳои мағзи сарро мекушояд, ва агар ин равғанро нимгарм бичаконанд, дарди гӯшро таскин медиҳад.

Самари ҳанзалро ба дандон бимоланд, канданаш осон мегардад.

Оби самари тару тозаи онро дар бинӣ кашанд, зардии чашмро нест мекунад.

Барги хушкашро кӯфта, 7 грамми онро бо нишоиста ва шилми бодомҳо бихӯранд, исҳоли савдовиро мебандад. Агар бо зарнечак, арпабодиён ва иёричи файкаро бихӯранд, иллати молихулиё, саръ, гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш, махав ва дигар беморихои савдовиро шифо мебахшад.

Решаашро дар об чӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Чун даруни самари онро холӣ карда, дар он сирко бирезанду баъд чӯшонида, онро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро дафъ мекунад ва милкҳои онро мустаҳкам месозад.

Аз самари ҳанзал равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Ду миқдор оби тозаи онро дар зарфе карда, аз болояш як миқдор равғани кунчиди нав ё равғани зайтун рехта, бо оташи мулоим то обаш бухор шуда рафтан меҷӯшонанд. Вақте ки чӯшишаш басанда гашт — ин аломати тамоман бухор шуда рафтани об аст, вале эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад. Ин равғанро бихӯранд, барои беморихо ва дардҳои аз сардӣ рӯйдода ва чӯшишҳои дар пӯсти сар пайдошуда даво мебошад. Инро нимгарм дар гӯш чаконанд, чаранг ва садоҳои гуногуни даруни гӯшро дафъ мекунад, кирми гӯшро мекушад ва агар инро ба дандон бимоланд, дарди онро таскин медиҳад.

Тарбузи абӯчаҳлро сӯхта, хокистарашро чун сурма ба чашм кашанд, чашми кабуд ва гӯсфандиро сиёҳ мекунад.

Самари онро батанҳой бихӯранд, барои иллатхои

меъда, рӯдаҳо, ҷигар, гурда, хичак, бачадон, буғумҳо, истиско, махав, гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш, филю (слоновая болезнь) ва дигар иллатҳои савдовӣ, инчунин ба бавосир даво мешавад. Барои ин бемориҳо ханзалро бо давоҳои муносиба бихӯранд ҳам, равост.

Чун шаҳми тарбузи абӯҷаҳлро дар шаҳдоб (асалоб) чӯшонида бихӯранд, моддаҳои ғафсеро, ки дар ҷигар банд шуда бошанд, бо исҳол дафъ менамояд. Чун самари яклухти онро дар об чӯшонида, бо он об нимгарм ҳукна (клизма) кунанд, барои фолич даво мебошад; кулинҷи балғамӣ ва бодӣ, иркуннасо (радикулит), дарди суринҳо, дарди пушт ва мононди инҳоро дафъ мекунад. Агар самари инро мононди шамъча сохта дар мақъад бардоранд, башиддат исҳол меоварад ва агар ин шамъчаро занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаи онҳоро дар шикам мекушад.

3,5 грамм равғанашро, ки тарзи тайёр карданашро дар боло зикр кардем, биёшоманд, балғам ва ҳамаи навъҳои кирмҳои меъда ва рӯдаҳоро аз шикам хориҷ мекунад. Ва агар ин равғанро бо захраи гов даромехта, ба ноф бимоланд, ҳамаи кирмҳоро аз шикам мерезонад. Бо ин равған ҳукна кунанд, кулинҷро дафъ мекунад.

Агар барои тайёр кардани равғани ханзал самари тару тозаи он ба даст наояд, 75 грамм шаҳми хушки онро дар об чӯшонида, он обро соф карда, аз болояш 300 грамм равған рехта, то бухор шудани обаш бо оташи мулоим бичӯшонанд ва аз чӯш, ки монд, равған тайёр мебошад. Эҳтиёт кунанд, ки равған дуд нагардад.

Чун сари самари ханзалро бурида, дар дарунаш мурч пур карда, он сарашро аз нав ба чояш часпонида, ба гили ҳикмат ё гили бӯта бигиранду наздики оташдон як ҳафта дафн намоянд ба тавре, ки насӯзад, ҳамон чо бигузоранд. Баъд мурчҳоро берун оварда сонда бихӯранд, ҳамаи бодҳоро дафъ мекунад ва агар таом намефорида бошад, барои ҳазм шуданаш мададгор хоҳад гашт.

Самари сабзи ханзалро кӯфта бимоланд, иркуннасо ва дардҳои аз сардӣ баамаломадаро шифо мебахшад.

Як адад сабзи он ва пӯсти тухми онро кӯфта бихӯранд ва ё аз шаҳми (гӯшти) дарунаш зиёдтар та-

новул намоянд, хамаи кирмхои даруни шикамро ихроч мекунад. Самари ханзалро якчанд мартаба бихўранд ва хамсн миклор бар кафи по низ бимоланд, барои иллати махав дору мешавад ва авч гирифтани онро манъ мегардонад.

Решаи ин тарбузи абўчахлро дар об чўшонида, он обро бинўшанд, хуни шахшударо дар хар чои баданн, ки бошад, тахлил медихад ва инчунин захри каждумро аз бадан дафъ мекунад. Накл мекунанд, ки араберо аз чанд чои баданаш мори захрнок газид. Ў зуд 7 грамм ханзалро бихўрд ва безарар монд — сихат ёфт.

Баргашро кўфта, бо об ва нишоиста сиришта гузошта банданд, хунеро, ки аз кафидан, даридан ё чок шудани раг равон бошад, манъ мекунад, инчунин варамхоро тахлил медихад.

Мегўянд, ки чун сари самари ханзалро бурида, чанд порча решаи рўянро ба даруни он фурў бурда, сарашро аз нав ба чояш часпонида, ба гили хикмат ё гили бўта бигиранду наздики оташдон то як хафта гўр кунанд, ба шарте, ки насўзад. Баъд аз даруни он решахои рўянро берун намуда, хушк кунанду вакти хочат дар оби лимў сонда, ба кафи даст гузошта банданд ва то се навбат инро такрор намоянд, иллати махав дафъ мегардад.

Барги ин растаниро дар об чўшонида, он обро дар хона бипошанд, кайкро мекушад ва намегузорад, ки дигар пайдо шавад.

Агар инро сўхта, ба лудаш занхо миёни пойхои худро бидоранд, бечо ва бевакт равон шудани хайзро ислох мекунад.

Решаашро бар камар бибанданд, фуромадани обро дар хояхо шифо мебахшад.

Тухмашро бихўранд, исхол ва қай меоварад, сарро чарх мезанонад. Вале агар инро такрор батакрор шуста, то талхиаш рафтан дар намакоб тар намоянд, баъд кўфта, бо сир (саримсок) ва хурмо чўшонида бихўранд, барои сихати бадан фоида дорад.

Чун ханзалро сўрох карда, тухмхои онро берун оварда, равғани занбақ ё равғани савсани кўҳй дар он пур намуда, сўрохи онро бо порчаи ханзал махкам кунанду ба хамир печонида, ба рўи оташ гузошта, чанд чўше бихўронанду бо он ранг кунанд ва дар хам-

мом онро биёшоманд, мӯйро сиёҳ мекунад ва зуд сафед гаштани онро манъ месозад.

Рангани он, ки дар боло зикр кардем, рехтани мӯйро низ манъ мегардонад.

Ҳанзалро ду пора намуда, бар бадани аспе, ки канаи бисьёр дошта бошад, ду-се дафъа бимоланд, ҳамаашро дафъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз шахми (гӯшти) самари ҳанзал дар як рӯз аз 1,75 то 3,5 грамм аст, вале зиёда набояд истеъмол намуд. Инро дар хунук будани ҳаво ва зимистон ҳам истеъмол кардан мумкин нест. Инчунин дар фасли гармо одамони гарммизоҷ набояд истеъмол фармоянд. Зеро ки дар он вақтҳо ба истеъмолкунандааш ғамгинӣ меоварад ва дар рӯдаҳо дард пайдо мекунад, инчунин басост, ки дар ин мавсимҳо таъсир намебахшад, балки боиси бемориҳои гуногун мегардад, аз ҷумла: дарди сар ва иллатҳои меъдаро ба амал меоварад; дар сардмизоҷон, балғамимизоҷон ва тармизоҷон рагҳои хунгардро кушода, хуни софи онҳоро мерезонад. Инчунин касе хоҳад, ки онро истеъмол намояд, бояд ки бо чизҳои ислоҳкунандаи он, масалан, шилми бодомҳо, нишоста, катиро бо ҳар яке биёшоманд, равост. Шилми бодомҳо сусткунандаи кувваи он аст ва катиро ёридиҳандаи таъсири он мебошад. Ва бояд ки ҳанзалро бисьёр маҳин бисоянд, агар нимкӯфта бошад, дар рӯдаҳо дард пайдо мекунад ва сатҳи дарунӣ онҳоро мехарошад, хатто рӯдаҳоро меканад.

Ба ҷои ҳанзал тухми беданҷирро аз пӯст ҷудо карда истеъмол кардан мумкин аст; инчунин ба вазни он хардал (горчица) хӯрдан ҳам раво мебошад; илова бар ин 2 грамм харбузаи сагакро бихӯранд, ҷоиз мебошад. Ва баробари вазни ҳанзал испандро бихӯранд ҳам, мешояд.

87. Канаф

Ин растаниест, ки зироат мекунанд, гиёҳаш то ба ҳадде баландтар аз қадди одам ҳам мехезад. Аз пӯсти пояаш монанди зағир нах мегиранд. Аммо пӯшидани либоси аз он тайёр кардашуда ҷоиз нест, зеро ки холи буғумҳои баданро бад месозад ва лоғар мекунад. Вале аз он коғази хуб сохта мешавад.

Гул, ғуборӣ пашмакранг ва шабнаме, ки бар он

менишинад, ғафс ва часпак аст — ҳамаашро ҷамъ намуда, бангиҳо чун тамоку мекашанд, ки карахтӣ ва мастии шадиди ба худаш хосе меоварад. Хусусан шабнами он, ки ҳар чӣ қадар ғализтар, часпандатар ва шахтар бошад, қавитар мешавад, басост, ки бо сабаби камоли қувваташ кашандаашро ҳалок месозад.

Ин растанӣ дар аксари мамлакатҳо мерӯяд: навъҳои сахрой ва бӯстонӣ дорад. Қисми бӯстониаш дар хакикат канаф аст, зеро ки пӯсти пояш чудо мешавад, инчунин пояш миёнхолӣ мебошад. Ғулаш сафедранг, тухмаш монанди мурч кулӯла аст, ки шохдона номида шудааст. Қашидани ин касро аз акл бегона мекунад, хатто девона мегардонад. Хуллас, ки чизи бадфиол аст.

Мизочи баргаш мураккабқувват ва дар дарачаи саввум сард ва хушк аст, гармии сабук ҳам дорад. Мизочи тухмаш гарм ва хушк дар дарачаи саввум, мизочи пӯсташ сард ва хушк дар ғояти бадӣ мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: баргаш бинобар мураккаб будани қуввати он аввалан фарах ва сурур меоварад, ранги рӯйро неку мегардонад, маст мекунад — ин аз сабаби гармии сабуки мизочаш мебошад, вале аз сабаби чузъи сардии мизочаш карахтӣ меоварад. Баъд аз барҳам хӯрдан ва таҳлил ёфтани чузъи гармии сабукаш хислати чузъи бади сардмизочиаш зоҳир гашта, феълҳои (таъсири) раддиаш ба амал меоянд. Низ аз сабаби чузъи гармиаш хаёл ва фикрро сабук ва дакик мегардонад, ташнагӣ ва иштиҳои таом меоварад, дар аввал шаҳвати бохро зиёда менамояд ва дар охир аз он акси ҳамаи ин хислатҳо зоҳир мегардонд, бинои тира гаштани рӯҳи майна, торикӣ ва камкувватии чашм мешавад; ба иллатҳои девонагӣ, молихулиё, тарсончакӣ ва истиско гирифтор месозад, куввати бох, яъне пушти камарро суст мегардонад ва оқибат барҳам медиҳад. Зеро ки хушккунандаи манӣ мебошад. Чизҳои ширин қуввати онро меафзояд, вале ашьёи турш нобудкунандаи кувватҳои он мебошанд.

Барги хушки канафи сахроиро кӯфта, дар бинӣ бирезанд ё бикашанд, майнаро аз олоишҳо пок месозад

Барги тари канафи сахроиро кӯфта, фишурда, обашро гирифта, дар офтоб ғафс гардонанд — широ усорааш меноманд, баъд бо он бишӯянд, сабӯсак ва шапуши сарро дафъ мекунад.

Усораи барги канафи сахрой ва равғани онро ча-

конанд, дарди гӯшро таскин медиҳад ва кирми дарунии онро низ мекушад.

Баргашро бихӯранд, рутубати меъдаро хушк мегардонад, дарунро мебандад, пешобро меронад ва барои ҷаранги гӯш даво мебошад, маниро аз зуд омадан нигоҳ медорад ва ҳатто онро хушк мекунад. Пӯсти гиёҳашро бихӯранд, қуввати боҳро қатъ мегардонад ва маниро мехушконад.

Канафи пӯсидаро, ки хушк бошад, кӯфта бипошанд, захм ва ҷарохатҳои тарро хушк мекунад ва даҳани онҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад.

Решаи канафи саҳроиро пухта гузошта бандонд, инчунин баргашро низ кӯфта гузошта бандонд, варамҳои гарм ва ҷамра (карбункул)-ро таҳлил медиҳад ва дарди узвҳои асабониро, ки дар онҳо моддаҳои зиёдатии мурдор бозмонда ба дард оварда бошанд, таскин медиҳад.

Чун барги хушки онро нимкӯфта ва каме об бар он пошида, гарм карда, баъд ба рӯи барги гармкардаи беданҷир гузошта, ба хоя бандонд, ба чурра (дабба)-и обӣ дору мешавад ва варамҳои онро таҳлил медиҳад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз он 3,5 грамм аст, вале агар зиёда аз ин бихӯранд, хусусан аз канафҳои бадфиол биёшоманд, мекушад. Дар ҳолати ин гуна зарар рӯй додан илочаш равғани гов ва оби гарм ошомида қай кардан аст, то он ки дар меъда ҳеҷ чиз намонад. Инчунин дар ин маврид нӯшидани шароби туршак (щавель) бисьёр судманд аст.

Тухмашро бихӯранд, бечо (беҳузур) шудани дилро таскин медиҳад, бодҳоро пароканда месозад, вале моддаҳои бадфиоли бошиддат хушккунандаро дар бадан пайдо мекунад, дарунро мебандад ва дар шикам боду бухор пайдо менамояд; маниро аз равон шудан нигоҳ медорад ва ҳатто онро хушк мегардонад.

Зарархои тухмаш: дарди сар меоварад, чашмро торик мекунад, ба меъда ҳам зарар дорад. Вале агар онро бирьён карда бихӯранд, безарар мегардад. Ва агар ин тухмашро беҳад бихӯранд, дар узвҳои дохилӣ захмҳоро ба амал меоварад. Ин зарари онро бо хӯрдани кӯкнор, шароби лимӯ, сиканҷабини шакарӣ ислоҳ додан мумкин аст, инчунин мегӯянд, ки оби хунук, барф ва шароби меваҳои турш низ бинӯшанд, ислоҳпазир аст.

Равғани тухми канаф, ки онро аз кӯфтааш фишурда мегиранд, дар мизоҷ гарм ва хушк аст. Инро бичаконанд ва бимоланд, барои дарди гӯш ва асабхо, тахлил додани варамҳои сахт ва сахтии бачадон, ки онро дар тибби ҳозира ноболиғии бачадон меноманд, даво мешавад. Агар инро биёшоманд, маниро хушк мекунад.

Як акидаро хотиррасон намоем, ки як қисм одамони, хусусан фуқарои. Ҳиндустон, инро бисьёр мехӯранд ва онхо дар гумони онанд, ки гӯё нашъа (маҳсулоти канафӣ) умрро дароз, фикрро равшан мекарда бошад, вале истеъмолкунандагони зиракгар дар хулоса ин байтро гуфтаанд:

Банге задему сирри аналхақ шуд ошкор,
Моро ба ин гиёхи заиф ин гумон набуд.

Аксаре аз ин тоифа одамон хар субху шом барги онро соида, дар об хал карда, соф намуда, аз он об як кадах менӯшанд. Агар хар кӣ назди онхо ояд, ба ӯ низ таклифи нӯшидан менамоянд. Баъзеи онхо онро хушк карда, андак бирьён намуда, муддати дароз мехоянд ва ё бо кунчиди бепӯст кӯфта, бо шакар даромехта, каф зада мехӯранду бисьёртараб ва фарахнок мешаванд. Зеро ки ин дар ибтидо ва аввалхо қуввати хайвонии онҳоро ба ҳаракат меоварад ва хӯрокхои бисьёру гуногунро мехӯронад, лаззат меёбонад, хазм мекунонад ва бинобар ҷамъ шудани рутубат аз ин бадани онхо фарбеҳ мегардад ва баъд ба аксари беморихои шадид мубтало мешаванд, аз ҷумла: сустии узвхои хозима, боднокшавии бисьёр, карокури шиками, суулкунья (сустии ҷигар) варами дасту поҳо ва рӯй, вайронии ранги башара, сустии бох, афтидани дандонҳо, бадбӯии дахан, ланҷии ҳоли бадан, тарсончаки, хаёлхои бечо, вайронии фикр, худкушӣ ва ғайра. Ин-ҷунин барои хар гуна ҷиноятхоро содир кардан ва номутеъй ба қоида ва қонунҳо бурда мерасонад. Баъзе касон ҳатто аз он маъҷунҳо сохта мехӯранд, баъзехо барои кам кардани хушкии мизоҷи он дар шир андохта мечӯшонанд ва баъд қаймоқи онро чудо карда меошоманд. Низ равғани онро бо усулхои дигар хосил мекунанд. Баъзеашон барои қавӣ гардонидани кувваташ шираи онро дохили таркиби он маъҷун мекунанд, ки он ба шерзодхонӣ машхур аст — як хабби онро бихӯранд, мастии шадид меоварад.

Хуллас, аз истеъмоли қисмҳои канаф дар хӯрдан ва чун тамоку кашидан ҳеҷ некӣ намеояд, балки боиси разолат ва вайронии мизочи бадану ахлоқи инсон мегардад, инчунин боиси дарозии умри инсон гаштани он дар таърихи башар қайд наёфтааст ва алҳол ҳам маълум нест.

88. Шунгбед

Ин дарахтро бинобар монанд будани тухмаш забони гунчишк ҳам меноманд, ба русӣ ясень согдийский мегӯянд. Инчунин дар тоҷикӣ содда карда, инро «шунг» ҳам мехонанд, ки дарахташ дар ҳама чохои Осиёи Миёна, хусусан дар чохои салқинтар бештар мерӯяд.

Баргаш монанди барги бодом, самараш дар хӯшачахо — аз ҳам чудо-чудо, ки тухмаш дар ғилоф ба андозаи забони гунчишк нӯгтези паҳн ва дарозак аст. Рӯи тухмаш тира, даруноаш ба зарди сафедӣ мезанад. Таъмаш монл ба тезиву талхӣ. Кувваташ то дах сол бокӣ мемонад.

Мизочаш дар охири дарачаи дуввум гарм ва хушк аст, вале ба қавли баъзеҳо дар дарачаи якум тар аст. Ба ҳар ҳол рутубат ва тарӣ дорад.

Хислатхои шифобахши он: тухмаш дафъкунандаи бодҳои дарун, вале баргаш қабзиятовар аст.

Агар тухмашро бихӯранд, дарди паҳлу ва тиҳигохро таскин медиҳад; дилтапак (дилбозӣ), зиқ-ун-нафас ва сурфаи кӯҳнаро, ки ҳама аз сардӣ бошанд, дафъ мекунад; дарди рӯдахо, дарди камар, дарди бачадон ва беихтиёр рафтани пешобро шифо мебахшад; санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, узвҳои таносулро қувват мебахшад, қуввати боҳро ба ҳаракат меоварад ва зиёда мегардонад.

Тухми онро кӯфта, бо асал ва заъфарон хамир сохта, занҳо баъд аз пок шудан аз ҳайз аз таг бардоранд, барои ҳомила шудан кӯмак медиҳад.

Вале хӯрдани тухмаш ба одамони гарммизоҷ дарди сар меоварад. Агар ин тавр зарар кунад, кашниз бихӯранд ё инро бо кашниз якчо биёшоманд, безиён мегардад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми он батанҳоӣ дар як рӯз то 10,5 грамм аст ва агар бо ёридиҳандааш

истеъмол карданӣ бошанд, 7 грамм ошомидан кифоя аст.

Ба чои тухми ин дарахт барои афзунии бох ба вазни он чавзи бавворо бихӯранд, чоиз аст, инчунин тухми тӯдарии сурхро хам бо хамон вазн ё бо мағзи чормағз бихӯранд, равост.

Баргашро кӯфта, гузошта банданд, захмҳоро аз чирку рим пок мегардонад, дар онҳо гӯшти солим мерӯёнаду сиҳат мебахшад.

Пӯсти дарахташро кӯфта гузошта банданд, барои кӯфтагиҳо ва лат хӯрдани узвхо даво мешавад.

89. Ангурғӯра

Ин самари хоми ангур, яъне норасидаи сабзи туршн он аст аз хар навъи ангур, ки бошад.

Мизочаш дар аввали дарачаи дуввум сард ва дар дуввум хушк аст. Агар оби онро дар офтоб ғафс гардонанд, мизочаш сардтар ва хушктар мегардад то дарачаи саввум.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани он харорати хун ва сафроро хомӯш мекунад, шиддати чӯшиши сафроро мегардонад, балғами дар меъда пайдошударо пора-пора месозад, дарунро мебандад; намегузорад, ки моддахои бегона ба меъда рехта шаванд; бадан ва чигарро қувват медиҳад, ташнагиро мешиканад, сустии аъзоро барҳам медиҳад.

Ғӯраи ангурро хушк карда кӯфта, гузошта банданд, араки баданро хушбӯй мегардонад, шахшӯлии пӯстро ислоҳ мекунад ва баъд намегузорад, ки хамон сол араки нохуш аз бадан берун ояд; чӯшишхои баданро, ки дар тибби ҳозира аллергия меноманд, дафъ месозад, барои хориш ва сустии бадан фоида дорад.

Вале хӯрдани ин меъдаи сардмизочро суст мекунад, ба қуввати пушти камар (бох) футур мерасонад, дар шикам бод пайдо менамояд, рӯдаҳоро ба дард меоварад ва дар одамоне, ки меъдаашон балғами шахшӯл дошта бошад, ташнагӣ пайдо мекунад. Барои дафъ кардани зарархои номбаршудааш гулқанд ва анчир бихӯранд, ислоҳ мекунад.

Агар мавсими ғӯраи ангур набошад, ба чои он ревач (чукрӣ) ва туршак (щавель) истеъмол фармоянд, равост.

Оби ғӯраи ангурро чӯшонида тафс карда бихӯранд, ташнагиро мешиканад, тафс ва ҳарорати меъдаро сокин мекунад; барои қатъ кардани исҳоли сафровӣ, барангехтани иштиҳо, аз афтодан нигоҳ доштани бача дар шиками модар, қавӣ гардонидани узвҳои даруни сина ва даруни шикам, манъ кардани беҳузуршавии дил аз ҷамъ шудани сафро дар меъда дору мешавад.

Оби ғӯраи ангурро дар офтоб хушк кунанд, инро усораи ғӯра меноманд, хӯрдани усораи он ашаддитарин дарди гулӯ, варамҳои ҳалқ, чӯшиши (пухтани) даҳан; хуни бинӣ ва хун қай карданро шифо мебахшад. Агар инро бо оби гандано бихӯранд, донаи бавосирро хушк мекунад ва баъд аз ин ин беморӣ сиҳат меёбад.

Усораи ғӯраи ангурро заниҳо аз таг бардоранд, бачадонро пок ва ҳоли бади онро ислоҳ мекунад. Ва инро бо сирко хамир карда бинӯшоманд, ҳаман носурхоро, ки захм ва реши беҳнашаванда мебошанд, ба ибро меоварад.

Оби ғӯраи ангурро дар гӯш чаконанд, даруни гӯшро аз чирк ва рӣм пок мегардонад.

Бо оби ғӯраи ангур ғарғара кунанд, варами ҳалқро тахлил медиҳад.

Усораи инро соида, чун сурма ба чашм кашанд, сбравии чашмро нест мекунад, дурушти пилкҳои чашм ва захми хӯрандаи онро шифо медиҳад.

Агар бо усораи ғӯраи ангур ҳукна кунанд, захми рӯдаҳоро бархам медиҳад ва инро заниҳо дар андомашон бирезанд, рутубати зиёдравандаи бачадонро кам месозад.

Хӯрдани оби холиси ғӯраи ангур қуввати нигоҳдорандагии меъдаро меафзояд.

Чун тӯтиёро бо оби ғӯраи ангур парварда кунанд, яъне дар он об як шабонарӯз тар карда, баъд хушк намуда истеъмол намоянд, хислатҳои онро афзун ва қавӣ мегардонад.

Вале нушидани оби ғӯраи ангур ба узвҳои даруни сина зарар дорад, сурфаро пайдо мекунад. Дар ин ҳолат гулқанд бихӯранд, кифоя аст, ки ислоҳи зарар намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз усораи он 4,5 грамм аст. Агар оби ғӯраи ангур ёфт нашавад, ба ҷои ин истеъмол кардани оби себи турш раво мебошад.

Аз оби ғӯраи ангур шароб ҳам тайёр мекунанд.

Ҳангоми об гирифтани гӯрааш, яъне дар вақти ба расидан кариб ояд, обашро гирифта, аз он се миқдор ва асали соф як миқдор — ҳар дуро якчо карда, сечор рӯз дар офтоб мегузоранд, то ба чӯш ояд. Баъд соф карда, дар кӯза ё шиша ба офтоб мегузоранд, то бирасад.

Ошомидани ин шароб исҳолро мебандад, меъдаро кавӣ мегардонад, рутубати бисьёри бачадонро хушк мекунад, барои бадҳазмӣ фоида мебахшад, сустӣ ва поён фуромадани меъдаро ба ибро меоварад; кулиҳчаро, ки аз сахт гаштани дарун ба амал омада бошад, мекушояд, ваборо лафъ мекунад.

Агар ин шароб яксола шавад, беҳтар ва қавитар мегардад.

90. Ҳулба

Ин растании бӯстонӣ аст, қадаш вобаста ба шароити замин то 65 сантиметр мехезад. Баргаш чун барги юнучка, вале каме дарозтар аз он. Тухмаш сурхи моил ба зардӣ, чоргӯшаи паҳн, аз наск майдатар ва чун тухми турб дар ғилоф мебошад. Баъди хушк шудан бӯи латиф ва форами атрӣ аз он шамида мешавад. Баргҳояш ҳам баъди хушк шудан муаттар мегарданд. Таъмаш моил ба талхӣ. Онро зироат мекунанд ва номи тоҷикиаш шанбалила аст.

Мизоҷаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: баргашро бихӯраид, моддаҳои бегонаро дар дохили бадан мепазонад ва барои хориҷ шудан мусоидат мекунад, дарунро мулоим мекунад, моддаҳои шахшуда ва варамҳои дохилиро таҳлил медиҳад, пешоб ва ҳайзро равон менамояд, барои беморихои аз хунукӣ сарзада ва чакмезак даво мешавад; сууҷкиньяро, ки сустӣ ва заифии ҷигар аст, ба ибро меоварад, истисқоро шифо мебахшад: сурфаеро, ки сабабаш сардӣ бошад, таскин медиҳад; варами сипурз, дардҳои камар, ҷигар ва бачадонро дафъ мекунад, сардии хичак ва чакмезакро ба ислоҳ меоварад.

Барги онро кӯфта гузошта бандаид, мӯйро мустаҳкам мекунад.

Тухмашро кӯфта бихӯранд, дарунро мулоим мегардонад; моддаҳои зарарнокро пазонида, ба хориҷ

шудан тайёр месозад; куввати пушти камарро меафзояд, хайзро равон мекунад, шушро кувват мебахшад.

Ин тухмашро дар об чўшонида, он обро бо асал биёшоманд, исҳол меоварад, моддаҳои нодаркори дар узвҳои дарунии сина бандшударо дафъ мекунад, сурфаро сокин месозад, дамкўтаҳиро шифо мебахшад, душвории нафасро ислоҳ мекунад, бавосир ва варамҳои ботиниро дафъ менамояд, бодхоро мешиканад, балғами часпакро аз дарунии сина хориҷ месозад, рўдаҳоро пок мегардонад.

Тухмашро дар об чўш дода, он обро соф намуда, бо асал қивом карда, бо оби сунбул биёшоманд, барои зик-ун-нафас дору мешавад, овозро мекушояд, решҳои узвҳои дарунии сина ва дарди кўҳнаи ин аъзоро ба ибро меоварад.

Тухми ҳулбаро давомнок бихўранд, дарунро меронад ва ахлоти бадфиълро дафъ мекунад.

Тухмашро дар об чўшонида, он обро бинўшанд, зоиданро осон мекунад, пешоб ва хайзро равон мегардонад. Агар инро кўфта, бо орди гандум, шакар ва асал сиришта бихўранд, баданро фарбеҳ мекунад ва холи бади гурдаро ислоҳ менамояд. Инро дар об чўш дода, он обро бо 17,5 грамм рўян бихўранд, бўи саргинро хуш ва дарунро мулоим мекунад, сустии узвҳоро ба ислоҳ меоварад, устухонҳои шикастаро ба ҳамдигар мечаспонад, хайзро равон месозад, вале бўи араки бадан ва пешобро нохуш мекунад.

Агар инро кўфта гузошта банданд, варамҳои сахти зохирӣ ва дохилиро таҳлил медиҳад; захмҳои тар ва хушки ширинчаро шифо мебахшад; сабўсаки сар, доғҳои кунчидак, сўхтагии оташ, аз сардӣ кафидании пўсти бадан, качал нохун, варами сипурз ва бачадонро ба ибро меоварад, намегузорад, ки мўи сар бирезад ва доғҳои пўсти баданро дафъ мекунад.

Тухми ҳулбаро чун орд маҳин кўфта, бо танакори сурх даромехта гузошта банданд, сипурзро ба дараҷае таҳлил медиҳад, ки ёфтани он амри муҳол мегардад — ин хуб аст, ки аломати покии сипурз мебошад; орди онро бо анчир хамир карда гузошта банданд, пучак ва чиртакро мекафонад; инро бо орди чав, равғани гулисурх ва сирко хамир карда гузошта банданд, варамҳои гармро мегардонад ва агар бо асал хамир карда гузошта банданд, варамҳои хунукро таҳлил ме-

диҳад. Агар кӯфтаи тухми ин растаниро бо об хамир карда бимоланд, ранги рӯйро тару тоза мегардонад.

Инро як шабонарӯз дар об тар карда, он обро дар чашм чаконанд, обравӣ, шилпукӣ ва нуқтаҳои хунинии сурхи чашмро дафъ мегардонад ва боқимондаи варами чашмро таҳлил медиҳад.

Ҳулбаро дар об чӯшонида, занҳо дар вакти наздик омадани таваллуд кардан дар он об то ноф даромада нишинанд, зоиданро осон мекунад, ҳамрохаки (ёраки) тифлро зуд меафтонад, бачадонро пок менамояд.

Тухми ҳулбаро кӯфта, бо равғани ғоз сиришта, занҳо аз таг бардоранд, сахтии бачадонро, ки дар табби ҳозира ноболиғии бачадон меноманд, шифо мебахшад ва даҳани онро кушода, барои ҳомила шудан тайёр мегардонад.

Гиёҳи ҳулбаро дар об чӯш дода, бо он об сарро бишӯянд, мӯйро сара мегардонад, решҳои тар ва сабӯсаки сарро дафъ мекунад.

Ҳулбаро ба дарун аз ҳад зиёд истеъмол намоянд, дарди сар медиҳад, дилро бечо (беҳузур) мекунад, ба хояҳо низ зарар мерасонад. Дар ин мавридҳо сиканҷабини турш истеъмол кардан даркор аст, ки ислоҳи зарар бахшад ё анори майхуш (туршу ширин) бимаканд.

Бояд огоҳ кунем, ки одамони гаммизоҷ ҳулбаро ба дарун фақат ҳамроҳи косиӣ бояд истифода баранд. Ва агар баргашро дар об чӯшонида он обро истеъмол кардан бошанд, ҳатман бояд бо барги исфанох ё бо барги чилмангӯштак (семизут) бихӯранд.

Аз тухми ҳулба равған кашидан ҳам мумкин аст. Хоҳ онро маҳин кӯфта, дар об бичӯшонанд ва равған ба рӯи об барояд ва ё аз кӯфтаи он бо воситаи фишурдан равғани онро биситонанд.

Мизоҷи равғани ҳулба гарм аст ва таъми тунд дорад.

Истеъмоли ин варам ва моддаҳои ғафсро дар дарунии бадан таҳлил медиҳад, сахтиҳоро дар узвҳо мулоим мегардонад, дубайла (кӯрьяра)-ро мепазонад; барои банд кардани исҳол ва дафъ намудани сабӯсаки сар, ки аз мурдор шудани хун ба зуҳур пайваста бошад, дору мешавад. Ва инро бимоланд, захмҳои рухсораро пок мегардонад. Ин равғанро бо муми занбӯри асал даромехта бимоланд, кафидани пӯстро си-

ҳат мекунад; ва агар бо кӯфтаи тухми харбуза даромехта бимоланд, башараро, яъне пӯсти баданро аз ҳар гуна доғҳо пок месозад.

91. Туршак

Инро дар боғот зироат мекунанд ва дар ҳолати хомиаш мехӯранд. Таъмаш туруш аст. Ин растаниро ба русӣ щавель меноманд.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: оби баргҳои туршакро дар дахан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад ва даруни даҳанро бод хӯрда бошад, шифо мебахшад.

Баргашро бихӯранд, хумморро дафъ мекунад, иллати кайкуниро, ки сабабаш ҷамъ шудани сафро дар меъда бошад, бозмедорад; бехузур (бечо) шудани дилро, ки сабабаш бисьёрии сафро бошад, манъ мекунад. Баъзе касон ба гил хӯрдан ва ҳамчунин чизҳои раддӣ истеъмол кардан одат карда бошанд, агар туршакро истеъмол фармоянд, иллохи ҳол мегардонад. Хӯрдани туршак зардпарвинро дафъ мекунад, ҷигари гармизоҷро қувват медиҳад, тафси меъда ва ташнагиро таскин медиҳад, ба таом иштиҳо меоварад, захри каждумро аз бадан дафъ месозад.

Агар инро пухта бихӯранд, дарунро мулоим мегардонад ва бо татум ҳамроҳ карда бихӯранд, решҳои рӯдаҳо ва харошида шудани сатхи даруни рӯдаҳоро шифо мебахшад.

Инро дар об ҷӯшонида, он обро бо шароб даромехта бинӯшанд, зардпарвинро нафъ дорад.

Туршакро пухта, баъд бо равғани зайтун бирьён намуда, ба даруни он кашниз, андак зира ва оби анор дохил карда бихӯранд, даруни равонгаштаро мебандад.

Пухтаи онро бо шароб хамир карда гузошта банданд, иллати ханозер, варамхои баногӯш, қӯтур, шукуфаи пӯст ва доғи песро шифо мебахшад; агар ба чои шароб сиркоро ба кор баранд, иллатҳои сипурзро ба ибро меоварад.

Туршакро кӯфта, бо равғани гулисурх ва заъфарон хамир сохта гузошта банданд, решҳоеро, ки рутубаташон ба асал монанд, сиҳат мекунад.

Вале истеъмоли он ба дарун пушти камарро (боҳро) зарар дорад. Дар ин ҳолат шарбатҳоро истеъмол намоянд, ин зиёнаш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз он дар як рӯз то 75 грамм аст.

Мизочи тухми туршак дар дарачаи якум сард ва дар дуввум хушк аст.

Тухми инро бихӯранд, барои бемориҳои дил, меъда, ҷигар, рӯдаҳо ва дафъ кардани заҳрҳо дармон мешавад; инчунин дилтапакро, ки сабабаш ё зиёд шудани хун, ё афзудани моддаи сафро бошад, шифо мебахшад; тафсидани меъда ва зардпарвинро дафъ мекунад, захми рӯдаҳоро сиҳат месозад, қуввати заҳри каждумро дар бадан мешиканад. Агар инро бирьён карда бихӯранд, исҳолҳои хунин, сафровӣ ва исҳоли аз ҷигар содиршавандаро манъ мекунад. Ва агар бисьёртар бирьён карда бихӯранд, дарунро мебандад, хатто шах мекунад.

Бар зидди заҳри каждум ин давои ба дарачае устувор аст, ки агар касеро, ки тухми инро хӯрда бошад, ӯ аз ин озор ва ранҷ намеёбад.

Вале туршак ва қисмҳои онро ба дарун аз ҳад зиёд истеъмол кунанд, ба гурда ва сипурз зарар дорад. Дар ин маврид арнабодиён ва қанд бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз тухми туршак то 7 грамм аст.

Агар решаашро бихӯранд, исҳоли хунинро манъ мекунад, харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳо ва зардпарвинро дафъ мегардонад, обравии бачадонро ислоҳ менамояд, ҳайзро қатъ мекунад.

Решаи инро кӯфта гузошта банданд, қутури захмин, шукуфаи пӯст, милкак ва кафидани нохунро шифо мебахшад; агар бо орди ҷав сиришта гузошта банданд, хориши баданро барҳам медиҳад; вале инро пухта, бо сирко хамир карда, аз рӯ гузошта банданд, варами сипурзро таҳлил медиҳад. Ва онро танҳо ба гардан овезанд, ханозерро барҳам медиҳад.

Решаи онро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, зардпарвинро, ки аз афтодани гирех бошад, шифо мебахшад, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, ҳайзи бандшударо мекушояд, яъне равон мекунад.

Ин растанӣ навъи саҳроӣ низ дорад, ки инро тоҷикон шилха, қав ва аз ӯзбекӣ гирифта, откулоқ ме-

номанд. Баргаш сербартар ва дарозтар, ки ба барги лаблабу шабохат дорад. Агар обӣ гиёҳи инро бинӯшанд ва ё баргашро пухта бихӯранд, харошида шудани сатҳи даруни рӯдахоро, ки сабабаш хушкӣ ва афзудани сафро дар ин узв бошад, сиҳат мебахшад.

Решааш дар давогӣ қавитар аз решаи туршак аст. Агар инро бо набот бихӯранд, сурфаро дафъ мекунад. Ва агар кӯфта гузошта банданд, дарди буғумҳоро дармон мешавад, лат хӯрдани узвҳоро сиҳат мегардонад; никриси гармро, ки дард ва варам кардани ангуштони дасту похо аз ҷамъ шудани моддаҳои гармизоҷ дар ин узвҳо бошад, шифо мебахшад.

Решаи инро бо решаи кавар якҷо сӯхта, ба дудаш бидоранд, донаи бавосирро хушк карда меафтонад.

Шилхаи обӣ, ки ин низ як навъи шилха (қав) аст, вале он наздики обҳо, чӯйборҳо мерӯяд. Баргаш дарозак, монанди тагбаргҳои коснӣ аст. Тухмаш сиёҳи моил ба сурхӣ мебошад. Таъмаш монанди мазаи бӯстонии он аст.

Хислатҳои давогиаш қариб ба бӯстонӣ аст: хӯрданаш барои дилтапак (дилбозӣ), бехузур шудани дил фоида дорад; бо шароб бихӯранд, ғамро дур мекунад, аз тарсончакӣ наҷот медиҳад; сустии мақъадро ислоҳ менамояд, фарақ меоварад, табъро чоқ мегардонад.

Решаи инро кӯфта гузошта банданд, кӯтур, чарохатҳо ва решу захмҳои бадфиолро (злокачественные язвы)-ро шифо мебахшад, варамҳои гармро таҳлил медиҳад; намегузорад, ки захмҳо вусъат ёбанд.

Чун тухм ва баргашро бихоянд, дарди дандонро сокин мекунад, бехи дандонро мустаҳкам месозад. Агар инро бардавом бихӯранд, зардпарвинро шифо мебахшад.

92. Нахӯд

Ин растанӣ навъҳои ҳам бӯстонӣ дорад ва ҳам саҳроӣ. Нахӯд ба хама маълум аст.

Мизочи бӯстониаш, яъне зироатиаш дар дарачаи якум гарм ва хушк; мизочи саҳроияш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст. Мизочи сабзи тару тозааш дар дарачаи якум тар аст. Кувваташ то се сол боқӣ мемонад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, дар шикам бод пайдо мекунад.

Агар нахӯди саҳроиро бихӯранд, дарунро пок мегардонад; гиреҳҳои ҷигар, сипурз ва гурдаро мекушояд.

Нахӯди даштиро кӯфта гузошта банданд, кӯтури решгаштаро пок мекунад, шукуфаи пӯстро шифо мебахшад, варамҳои хояҳо ва баногӯшро мулоим мегардонад; кӯфтаашро бо асал хамир карда гузошта банданд, барои ҷарохат ва захми саратон нафъ дорад.

Нахӯди бӯстониро бихӯранд, дарунро мулоим мегардонад, харорати табиии баданро устувор медорад, барои шуш ва пушт мувофиқ ва неку аст, дар бадан хуни солим пайдо мекунад, хамчун ғизо пуркувват мебошад, баданро фарбеҳ месозад, иштиҳоро нигоҳ медорад. Ғизоияти ин барои шуш зиёда аз донҳои дигар аст. Агар инро бо ширн навдӯшида бихӯранд, гирифтагии овозро, ки аз хушкӣ бошад ва агар таб намегирифта бошад, ислоҳ мекунад, вале агар гирифтагии овоз бо таб бошад, ба чои шир бо об бинӯшанд.

Чун нахӯдро як шаб дар сирко тар карда, пагоҳӣ ба дили наҳор бихӯранду хамон рӯз чизе дигар тановул накунанд, барои кушгани кирми меъда давои бисьёр хуб мешавад.

Нахӯдро дар об пухта, дар он об намак андохта бинӯшанд, моддаҳои часпакро титу пароканда мензмояд ва бинобар шӯр будани таъмаш гиреҳҳои баданро мекушояд, бинобар гарм будани мизочаш пешобро меронад, инчунин барои дарди узвҳои даруни сина ва захми шуш фоида дорад.

Нахӯдро як шабонарӯз дар об тар карда баъд бихӯранд ва аз болояш хамон оби таридро бо андак асал тановул намоянд, барои он одамон, ки аз шахвати ҷимоъ махрум гашта бошанд, он қуввати ононро баркарор мекунад. Агар нахӯдро дар мобайни таом бихӯранд, барои ҳазм шудани он ёрӣ медиҳад. Чун аз нахӯд ҳариса (ҳалим) тартиб дода, онро бо сирко бинӯшанд ва дар обе, ки нахӯд ҷӯшонида шуда бошад, то ноф даромада нишинанд, барои ислоҳи беморихои мақъад, пок намудани бачадон, ихроҷ кардани кирмхои шикам, инчунин кирми рӯдаи рост беҳтарин давое мебошад.

Нахӯдро бирьён карда, гармогарм бихӯранд, барои бавосири хуни давои ачибест.

Нахӯди сабзи тозаро як шабонарӯз дар об тар

карда, он обро бинӯшанд, варами милки дандонро дафъ мекунад ва дарди дандонро таскин медиҳад.

Мизочи равғани нахӯд дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст. Агар инро хоҳ бихӯранд, хоҳ бимоланд, таъсираш то чоҳои дур ва чукурии бадан мерасад. Инро бихӯранд, мӯйро мустаҳкам месозад, пушти камарро (бохро) қувват мебахшад, дарди дандон ва милки онро таскин медиҳад; дардҳоеро, ки сабабашон сардӣ ё аз афзудани моддаҳои сард ба амал омада бошанд, инчунин иллати маҳавро шифо мебахшад; ранги рӯй ва овозро соф мегардонад. Ва агар инро бимоланд, бохро қувват мебахшад, доғи кунчидакро дафъ мекунад.

Тайёр кардани равғани нахӯд ин тавр аст. Нахӯдро нимкӯфта, дар даруни колба то гулӯгоҳаш пур мекунанд. Ба колба аз рӯ гили бӯта мемоланд. Як табаки фулуззиро мегиранду аз миёначояш барои гардани колбаро даровардан сӯрох мекушоянд. Баъд даруни гулӯи колбаро лиф чо карда, сарозер ба сӯрохи табак чо карда, ба атроф ва болои колба ангишт гузошта, оташ медиҳанд. Табакро дар болои ду хишт мегузоранду ба зери даҳани колба зарферо мегузоранд. Аз тафси оташ аз нахӯди мазкур равған чудо шуда, аз лиф гузашта софшавон ба зарфи зерин мечакад.

Нахӯди сиёҳро пухта бихӯранд, бачаи занҳои хомиларо аз шикам меафтонад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, моддаҳои нодаркори зарринокро аз бадан хориҷ мекунад; ва инак, дар хама чихат аз нахӯди сафед пурзӯртар аст; барои иллати истиско ва зардпарвин, ки аз гирехҳои баамаломада ходис шуда бошад, шифо мебахшад; гирехи чигарро мекушояд, бодхои дарунро таҳлил медиҳад, барои иллати махав дору мешавад.

Хар як навъи нахӯдро кӯфта, бо об атолавор сиришта бимоланд, дарди сарро шифо мебахшад, зардии рухсораро мебарад; сабӯсаки сар ва ширинча, доғи кунчидак, хриши аъзо, карахтии узвхо ва беморихои бугумхоро дафъ мекунад, мӯйро қувват медиҳад.

Хӯрдани нахӯд ба захми хичак зарар дорад — дар ин холат камтар кӯкнор бихӯранд, зиёнаш ислох меёбад; дар шикам бод пайдо мекунад ва шикамро дам менамояд — дар ин маврид зира, шибит, гулканд — якто аз инхо бихӯранд, ислохи зарар менамояд. Инчунин ба одамони гаррмизоч зиён мекунад — дар ин

маврид сиканчабин ё кўкнор бихўранд, ба зарар ислох мебахшанд.

Инро бояд таъкид кунем, ки аз болои нахўд оби хунук нўшидан бисёр зарарнок аст.

93. Хино

Ин растанй маълум ва машхур аст. Қадаш то 60—90 сантиметр мехезад, вале дар нохияхои Хиндустон то барсбари ду қадди одам баланд мешавад. Пояш сурх, баргаш монанди барги анор аст, вале нозуктар ва хурдтар аз он, инчунин мулоимтар аз барги анор мебошад.

Мизочаш муражжабкувват, моил ба сардй ва дар дарачаи дуввум хушк аст. Ва ба қавли баъзе табибон дар дарачаи якум гарм аст.

Хислатхои шифобахши он: як миқдор хинои тар ва хамон миқдор барги чормағзро бигиранд. Аввал барги чормағзро кўфта, баъд хар дуро якчо кўфта гузошта банданд, байза ном дарди тамоми сарро, ки азияти муттасил мебошад, шифо мебахшад; инчунин дарди нимсарро низ дафъ мекунад ва дарди сарро, ки сабабаш чамъ шудани бодхо ва балғам дар сар бошад, ба ибро меоварад. Ва агар барги хиноро кўфта, бо сирко сиришта, ба пешонй гузошта банданд, дарди сарро дафъ мекунад; бо зифт (қатрон) ва равғани гулисурх хамроҳ карда гузошта банданд, захмхои сарро шифо мебахшад. Ва агар бо қатрон ва равғани зайтун сиришта, ба сар гузошта банданд, мўй меруёнад; бо оби кашниз сиришта, ба чаккахои сар гузошта банданд, рехтани моддахои бегонаро ба чашм, манъ мекунад.

Хиноро дар об чўшонида, он обро дар дахан гардонанд, решхои дахан ва чўшиши (пухтани) дарони дахаки кўдаконро шифо мебахшад. Хиноро кўфта, бар кафи обиладори пой гузошта банданд, хусусан бо он андак гули махсар ва заъфарон илова карда бошанд, таъсираш зўртар мегардад дар дармон гаштан; агар ба чашм бибанданд, баромадани обиларо дар он монеъ мешавад.

Дар тамоми халкхои чануб ва шаркии қитъаи Осиё анъана шудааст, ки хино дарди сарро дафъ мекунад, нури чашмро афзун мегардонад, бохро қувват мебах-

...ад, барои беморй ва иллатҳои меъда, ҷигар, сипурз, роҳҳои пешоб, бачадон, махав, тоун, вабо ва ғайра нафъ дорад.

2,5 грамм хиноро бихӯранд ё 4,5 грамми онро як шабонарӯз дар об тар карда, он обро соф намуда биёшоманд, зардпарвинро шифо мебахшад, иллатҳои сипурзро дафъ мекунад, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, душвории шошиданро ба ислоҳ меоварад, пешоби бандшударо мекушояд, бачаи занони ҳомиларо аз шикам меафтонад. Агар ин оби тариди хиноро то дах рӯз пай дар ҳам бинӯшанд, вабо ва захмҳои роҳи пешобро дафъ месозад, пешоб ва ҳайзро равон мекунад, ба ҷои нохуни кач ва пӯсида нохуни аслй мерӯёнад. Агар ин обро бо 32 грамм шакар бардавом биёшоманд, иллати махав дар давраи ибтидо бошад, шифо мебахшад. Ба қавли як қатор табибон агар ҳамин тавр оби хино тар кардашударо бо шакар як моҳ биёшоманд, махав сиҳат наёбад, дигар илочпазир нест.

Хиноро дар об чӯшонида, он обро ба реши ҷамра (карбункул) ва сӯхтагии оташ кам-кам ва бардавом бирезанд, шифо мебахшад.

Хиноро кӯфта, ба варамҳои гарм, ки аз онхо зардоб таровиш мекарда бошад, бимоланд, сиҳат мебахшад; бо равғани гулисурх сиришта бимоланд, кӯтурро ба ибро меоварад; бо оби барги беданҷир даромехта бимоланд, кафидагии пӯстро, ки кӯҳна шуда бошад, сиҳат мекунад ва дарди зонуро нест месозад; бо гули нилдов якчо кӯфта бимоланд, чурра (дабба)-ро шифо мебахшад.

Хинои хушкро кӯфта, ба захмхо бипошанд, онхоро хушк мекунад ва сиҳат мебахшад. Барги хушкашро кӯфта, бо равғани буз хамир карда гузошта банданд, захмҳоро ба ҳам оварда ислоҳ мекунад, хусусан захмҳои гӯшаи нохунро зудтар сиҳат менамояд.

4,5 грамм тухмашро кӯфта, бо асал ва катиро бихӯранд, майнаро хеле қавй мегардонад.

Мизочи гулаш мӯътадил ва латиф аст.

4,5 грамм гулашро бо 75 грамм об ва асал бихӯранд, ҳаман навъҳои дарди сарро дафъ мекунад, назлаҳоро қатъ менамояд, рутубатҳои нодаркор ва зарроноки баданро хушк мекунад.

Гули хиноро кӯфта, бо сирко сиришта бимоланд, дарди сарро даво мебошад. Вале гулашро танҳо гу-

зошта банданд, барои фолич, бемориҳои вобаста ба мағзи сар, иллатҳои асабонӣ ва дарди асабҳоро дармон мешавад; дарди бади гулӯро, ки аз чамъ шудани хун дар ин узв аст, дафъ мекунад; агар бо мумиё занбӯри асал ва равғани гулисурх сиришта бимоланд, дарди паҳлу ва лат хӯрдани аъзоро ба ибро меоварад.

Гули хинои хушкро дар либоси мӯина бигузоранд, намегузорад, ки онро кирм ва куя бизанад. Баргаш хам хамин хислатро дорад.

Аз гули хино равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Дар зарфи шиша равғани кунҷиди тоза ё равғани зайтун андохта, онро аз гули хино пур месозанду ба офтоб мегузоранд. Баъди шаш-ҳафт рӯз ранги гул мепарад, он гулро фишурда дур намуда, ба ҷои он гули дигар пур мекунанд. Ҳамин тавр панч-шаш маротиба гулро нав карда, охиронашро ҳам фишурда дур намуда, равғанро соф карда мегиранд — ин равғани хино хисоб меёбад.

Мизочи ин равған гарм аст. Инро бимоланд, варамҳоро таҳлил медиҳад, мӯйро мустаҳкам месозад, ранги рӯйро неку мекунад.

Аз барги хино хам равған тайёр мекунанд ба ин тариқ. Оби барги хиноро дар зарфе карда, аз болояш хамон миқдор равғани зайтун ё равғани кунҷиди тоза мерезанду бо оташи мулоим мечӯшонанд, то он ки обаш батамом бухор гардаду равған бимонад. Аломати тамом шудани об дар ин амал ҳамон аст, ки аз ҷӯш мемонад. Ин равғанро низ бимоланд, варамхоро таҳлил медиҳад, дардҳои гуногунро дафъ мекунад, тарангу беҳаракат мондани узвҳоро шифо мебахшад, иллатҳои асабҳо ва бугумҳоро ба ибро меоварад.

Навъи дигари гирифтани равғани барги хино ин тавр аст. Барги хиноро дар соя хушк карда, ҳар қадар, ки хоҳанд, бигиранд. Дар шаш баробари вазни он об як шабонарӯз тар карда, баъд то сеяки об мондан мечӯшонанд. Сонӣ он обро соф карда, аз болояш баробари он об равғани кунҷиди тоза ё равғани зайтун андохта, бо оташи мулоим мечӯшонанд, то ба ҳадде, ки об тамоман бухор шуда раваду равған бимонад.

Миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз чирми хино ва гули он аз 2,25 то 4,5 грамм аст, зиёда аз ин бихӯранд, кушанда мебошад.

94. Себарга

Ин растании маълум аст, ки ду навъ мебошад: навъи бӯстонӣ ва намуди сахрой дорад. Ду гурӯҳ дорад: гулаш сурх ва гулаш сафед. Бехтаринаш қисми сафедгули он аст.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши бӯстонии он: оби аз себарга тар фишурдаро дар офтоб хушк кунанд, инро усораи себарга меноманд. Усораи инро маҳин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, пардаи афтодаеро, ки чашмро торик мегардонад ва гули чашмро дафъ мекунад, реши чашмро шифо мебахшад.

Себаргаро кӯфта бо шароб бихӯранд, истиско ва зардпарвинро даво мешавад, қулинҷро, ки варам ва дарди рӯдахои ғафс аст, ба ибром меоварад, дарди рӯдахоро таскин медиҳад, заҳрҳои қаттолро аз бадан дур менамояд, пучакҳоро мепазонад ва мекафонад; холати бади ахлоти сегонаро ки хун, балғам ва сафро мурдор гашта бошанд, ба ислоҳ меоварад, дарунро мулоим мекунад, иштиҳоро мекушояд.

Барги тарашро қима карда, бо андак равған бирьён намуда, бардавом тановул кунанд, барои иллати истиско, ки сабабаш чамъ шудани моддаҳои хунукмизоҷ бошад, сиҳат мекунад. Араки инро низ бардавом бинӯшанд, истисқоро шифо мебахшад.

Тариқи гирифтани араки себарга чунин аст. Барги тарашро кӯфта, дар анбиқ андохта, ба оташ мегузоранд ва ба рӯи ин асбоб оби хунук мерезанд. Оби барги себарга бухор гашта, ба сархонаи сарди анбиқ расида, қатраҳои об гашта, ба зарфи дар поён гузошташуда мечакад. Вале араки ин монанди нӯшокиҳои масткунанда таъсир намекунад.

Аз себарга равған ҳам тайёр мекунанд. Ошомидани равғани он ҳар рӯз як маҳал 4,5 грамм, дарди бугумҳо ва дарди хояҳоро дафъ мекунад. Вале агар инро аз ҳад бисьёр бихӯранд, дарди гулӯро ба амал меоварад. Дар ин ҳолати зараркардааш коҳу ва коснии тару тоза бихӯранд, ислоҳи зарар мекунад. Ин равғанро ба маблағи асабхо ва похои касе, ки замингир, яъне барчомонда бошад ва кобили хестан набошад, бимоланд, шифо мебахшад.

Тайёр кардани равғани он чунин аст. Барг ва бан-

ди баргҳои тарашро ҷамъ намуда, дар соя хушк кунанд. Аз ин ҳар қадар, ки хоҳанд, бигиранд. Дар шаш баробари он оби борон ё оби муқаттар як шабонарӯз тар намоянд. Баъд то ду ҳиссаи об бухор шудан бо оташи мулоим бичӯшонанд. Сонӣ онро аз матоъи бофташ зич гузаронида, соф гардонанду дар зарфе бар болои он об аз болояш ҳамон миқдор равғани зайтун андозанду бо оташи мулоим бичӯшонанд, то он, ки об тамоман бухор шавад ва равған бимонад. Аломати батамом бухор шудани об он аст, ки аз чӯш мемонад. Вале эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад.

Гирифтани равғани ин тарзи дигар ҳам дорад. Як миқдор оби себарган тару тозаро дар зарфе карда, аз болояш ҳамон миқдор равғани зайтун андохта, ба тариқи якум тайёр мекунанд.

Тухми себарган бустониро бихӯранд, қуввати боҳро ба ҳаракат меоварад. Агар инро кӯфта, бо об ҳамир карда бимоланд, доғи кунҷидакро дафъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми себарган боғӣ то 10,5 грамм аст.

Себаргаи саҳроиро гулаш сурх ва баргаш калонтар аст, ки инро юнучкаи кӯҳӣ ё себаргаи сурх меноманд.

Мизоҷи ин дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: оби гиёҳи тару тозаи онро бинӯшанд, саръ ва дарди паҳлуро шифо мебахшад, меъдаро қувват медиҳад ва дардашро ҳам дафъ мекунад; бодҳоро пароканда месозад, исҳолро мебандад, сардии ҳичакро ислоҳ мекунад, чакмезакро шифо медиҳад; хайз, шир ва пешобро равон мекунад, арақ меоварад. Ин обро дар бинӣ чаконанд, барои иллати саръ ва девонаги дору мешавад. Агар оби инро ба чои газидан каждум бирезанд, захр ва азиятн онро дафъ мекунад, вале ба узви солим бирезанд, дар он дард пайдо мекунад.

Инро дар об чӯшонида, кӯдаконро дар он об бинишонанд, сонҳо зуд ба рох медароянд.

Равғани инро бимоланд, дарди узвҳоро таскин медиҳад.

Бо оби ин гиёҳ бишӯянд, башараро, яъне пӯстро аз ҳар гуна доғҳо пок мегардонад.

Истеъмоли ин ба дарун дарди сар меоварад ва ба одамони гарммизоҷ зарар дорад. Дар ин ҳолат кашн-

низ ва растанихои дигари сардмизоч бихўранд, ислохи зарари он менамояд.

Мизочи тухмаш гармтар ва хушктар аз гиёхи он аст. Хўрдани ин қуввати боҳ мебахшад ва поккунандаи пўст мебошад. Агар инро кўфта, бо об хамир карда бимоланд, чирк ва доғхои кунчидаки рўйро дафъ мекунад.

Миқдори як бор хўрдан дар як рўз аз тухми ин то 10,5 грамм аст. Вале хўрданаш дар пўсти бадан қўтур пайдо мекунад — дар ин ҳолат катиро бихўранд, ислохи зарар менамояд; ба узвхои даруни сина хам зиён дорад — дар ин маврид каллақанд бояд хўрд, ки дафъи зарар кунад.

Яке аз хусусиятхои он чунон аст, ки барг ва решаи онро бар рони чапи зан бибанданд, зоиданро осон ва сабук мегардонад. Бояд ки баъд аз зоидан зуд кушода партоянд.

Муаллифи китоби «Дастур-ул-атиббо» навиштааст, ки чун решаи себаргаи сафедро дар соя хушк карда, баъд онро дар об ё дар гулоб бисоянду дар чашм кашанд, мўи мижахои рехтаро аз нав меруёнад, обравй ва кўтури чашмро дафъ месозад.

Чун ин оби барги тару тозаи онро гирифта, дар 32 грамм обаш 132 грамм ширгов андохта бихўранд, пешоби бандшударо мекушояд. Агар решаи онро ба миқдори мурч бо як дона мурч ба хўрданаш оғоз намуда, ҳар рўз ба миқдори як дона мурч аз реша зиёд карда ва мурчро хам якдонагй афзуда, то чил рўз ва рўзи чилум чил баробари мурч ва бо чил дона мурч бихўранд ва аз рўзи чилум якмиқдорй решаро ба андозаи як мурч ва мурчро низ якдонагй кам карда,— дар рўзи хаштодум боз решаро ба миқдори донаи мурч ва мурчро ба як дона биёваранду бихўранд, хамаи беморихои аз хунукй ва тарй сарзада, табхои балғамни кўхнашуда, фуромадани об дар хояхо ва похо ва инчунин ба чохои дигар фурудомада дарднок бошад, барои хамааш дармон мешавад.

95. Гандум

Ин растании зироатй ба хама маълум аст. Дар тиб аксар дони он истеъмол мешавад. Бехтарини он гандуми нави пурраи сафеди монл ба зардии он аст ва баъд аз он сафедаш мебошад.

Мизочаш дар дарачаи якум гарм ва дар хушкиву тарӣ мўътадил аст, вале гандуми нави хушкшудаи он, яъне дулмули он дар дарачаи якум тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин бехтарини хўроккҳо мебошад, гизоияташ бисьёр, баданро фарбеҳ мегардонад, вале ба касоне, ки дар рагҳо ва узвҳои дохилиашон гиреҳҳо пайдо шуда бошанд, зарарнок аст, инчунин ба занони ҳомила ҳам зиён дорад.

Гандуми пухтагӣ дерҳазм ва пайдокунандаи бод аст ва барои осон кардани ҳазмаш бояд бо ширинихо бихўранд. Агар аз болои гандуми хом ва норасида об биёшюманд, иллати кулинчи бодиро пайдо мекунад.

Гандумро хоида гузошта банданд, пучак ва чиртаккҳоро мепазонад. зеро ин хислати гарм кардани пўстро дорад. Инчунин гандуми бирьёнкарда ҳам дерҳазм ва бодангез мебошад. Гандумро сўхта, ос карда, бо муми занбўри асал ва равған сиришта гузошта банданд, рухсораро пок мекунад. Бо орди сафеди гандум, ки он андак сабўс дошта ва хамираш хеста бошад, нон аз он бипазанду бихўранд, сергизо мешавад, баданро фарбеҳ мекунад, қуввати боҳ мебахшад. Нони фатир ё ордаш бисьёр махин ва дар он мутлакан сабўс набошад ва ҳамчунин гандумаш шустагӣ бошад, нон пухта бихўранд, ба душворӣ ҳазм мегардад, дарунро сахт мекунад, дар узвҳои бадан гиреҳ пайдо менамояд. Дар ин ҳолат набот, анҷир ва меваҳои гуногуни пухтагӣ истеъмол намоянд, зарари мазкураш ислоҳ меёбад.

Агар орди гандумро бо шакар ва бодом пухта, лесида бихўранд, сурфа, хун қай кардан, дарди узвҳои дарунии сина ва гурдаро шифо мебахшад, баданро фарбеҳ мекунад, бохро қувват медиҳад.

Аз орди гандум бо об ва наъноъ ва равғани тоза нишоиста (крахмал) пухта бихўранд, дағалӣ ва дурушти узвҳои дарунии синаро ислоҳ мекунад.

Орди гандумро бо об ва равғани зайтун пухта гузошта банданд, варамҳои гармро таҳлил медиҳад ва агар бо оби пиёз пухта гузошта банданд, варамҳои хунукро мегардонад, пучакҳоро мепазонад; бо оби кашниз пухта гузошта банданд, варамҳои гарм, ҳанозер ва ғадудҳоро таҳлил медиҳад.

Орди гандумро бо сиканчабин хамир карда бимоланд, рихинакҳои чехраро дафъ мекунад; бо оби гиёҳи банг (кирмрезонак) хамир карда бимоланд, рехта-

ни моддахои нодаркор ва зарарнокро ба асабхо манъ мекунад, пурбодшавии рӯдахоро бархам медихад. Орди гандумии сурхро бо шароб ё бо сирко хамир сохта бимоланд, эҳёни захри чонваронро мешиканад.

Орди гандумро ба мавзеъи газидагии саги девона бипошанд ва аз болои он барги беданчир банданд, таъсираш пуркувват мешавад. Агар хамири орди гандумро ба чои газидан саг чанд соат бибанданд ва баъд онро гирифта, назди саг партоянд, агар саг онро нахӯрад, маълум мешавад, ки саги газида девона будааст.

Нишонстан орди гандумро бо арпабодиён хамир карда бихӯранд, ширн занонро зиёда мегардонад.

Аз гандум равған хам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Даруни колбаро то гулӯгоҳаш аз гандум пур менамоянд. Дар гулӯи колба лиф чо мекунанд. Баъд ба колба аз рӯ гили бӯта ё гили хикмат мемоланд. Табақи фулуззиро аз миёнаш, барои чо гиронидани гулӯи колба, сӯрох мекунанду колбаро сарозер ба он сӯрох мегузоранд. Табақро дар болои ду хишти пухта чо дода, ба поён зарферо мемонанд. Баъд ангишт ба атроф ва болои колба рехта, онро оташ медиҳанд. Аз таъсири тафси оташ равған аз гандум чудо шуда, дар лиф софшавон поин мечакад. Ин равғанро бимоланд, ширинча ва шукуфаи пӯст, доғхои кунчидак ва сабӯсаки сарро дафъ мекунад.

96. Тугмачагул

Ин гиёҳест, ки тоҷикон қалағочкулча ва мӯбофак низ меноманд.

Баргаш гирдак, гулаш сурхи моил ба бунафшӣ, тухмаш монанди тугмача гирдаки паҳн аст.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум сард ва тар аст, вале ба кавли баъзеҳо дар дараҷаи дуввум мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, дарунро мулоим мекунад, моддахои нодаркор ва зарарнокро пазонида, барои дафъ шудан муҳайё месозад, варамхои дохилиро рад менамояд, гиреххои чигарро мекушояд, пешобро меронад, ширн занонро зиёда мегардонад.

Баргашро хонда, бо намак даромехта, ба чашм гузошта банданд, носури чашмро пок мегардонад, агар

хамин тавр хонда, бо намак гузошта бардавом банданд, дахани носурро ба хам оварда сихат мекунад; ба устухони шикаста гузошта банданд, онро ба хам мепайвандад. Барги ин гиёхро кўфта гузошта банданд, шикастагии узвхоро шифо мебахшад, варамхои гарморо тахлил медихад ва захри занбўрхои гуногунро аз бадан дафъ мекунад. Кўфтаи онро бо равғани зайтун ё равғани гулисурх сиришта гузошта банданд, сўхтагии оташ, сурхбод ва каждумгазидаро шифо мебахшад. Агар хушки онро кўфта, бо пешоб хамир карда гузошта банданд, решхои сар ва сабўсаки сарро дафъ мекунад.

150 грамм шохи онро пухта, бо шакар бихўранд, сурфа ва гирифтагии овозро шифо мебахшад; овози дағалро, ки сабабаш хушкй ва гармй бошад, мулоим мегардонад; дарди сипурзро таскин медихад ва зардпарвинро сихат мебахшад, кўтури пўст ва захмхои рўдахоро сихат мекунад; исхолро мебандад, захми хичак, чакмезакро нест месозад, гиреххои баданро мекушояд.

Барг ва решаашро пухта гузошта банданд, захрнокшавии узвхо, газидани ғунда ва дарди гурдаро шифо мебахшад.

Баргхояшро дар об чўшонида, дар он об занхо то ноф даромада нишинанд, сахтии бачадонро тахлил медихад; агар макъади касе варам карда бошад, низ нишинанд, шифо медихад.

Барги тару тозаи онро соида, бо маскаи нави говй даромехта, бар бадан бимоланд, хеч чонвар ўро намегазад.

Барги навбаромадаи онро бо гўшти парандахо якчо пухта бихўранд, беҳтарин ғизо мешавад.

Вале истеъмоли ин ба дарун меъдаи заифи одамони сардмизоч ва тармизочонро суст мекунад. Агар ба гарммизочон зарар кунад, чизхои турш бояд бихўранд, ислохи зарар менамояд, инчунин халилачот истеъмол бояд кард.

Миқдори як бор нўшидан аз оби гиёхи тари он дар як рўз то 175 грамм аст.

Мизочи тухмаш сард ва тар аст. Ин луоби, яъне оби ғафси биссёр дорад, ки часпанда ва лағжонанда мебошад. Агар инро бихўранд, дарунро мулоим мекунад, барои сурфахои гарм ва хушк дору мешавад, инчунин гирифтагии овозро мекушояд, назларо дафъ ме-

кунад; барои харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳо, захми гурда ва ҳичак дору мешавад, сӯзонидани даводои тунд ва гарммизочро дафъ мекунад, азият ва зарари захри занбӯрро нест месозад, инчунин ғундагазидаро шифо мебахшад. Агар тухми инро бо тухми себарга баробарвазн гирифта бихӯранд, дарди ҳичакро шифо мебахшад.

Тухми тургмачагулро дар об чӯшонида, бо он об нимгарм хукна (клизма) кунанд, сӯзиши рӯдаҳо, бачадон ва мақъадро таскин медиҳад; ин обро бо асал даромехта хукна кунанд, дарди ҷигарро дафъ мекунад.

Тухмашро кӯфта, батанҳои ё бо чави кӯфтаи бесабӯс даромехта гузошта банданд, барои варамҳои гарм, дард ва варамҳои сахти гарм даво мешавад.

Хох барг ва хох тухмашро кӯфта гузошта банданд, барои газидани занбӯр нафъи тамом дорад.

Тухмаш низ монанди гиёҳаш барои меъдаи заиф зарар дорад — дар ин маврид оби меваҳоро чӯшонида биёшоманд, ислохи зарар хоҳад намуд.

Миқдори як бор дар як рӯз хӯрдан аз тухмаш аз 10,5 то 17,5 грамм аст. Агар тухми ин ба даст нарасад, ба чои ин тухми гулихайриро бихӯранд, раво мебошад.

Гули ин гиёҳро хох хушк карда кӯфта бихӯранд, хох дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд ва ё кӯфта гузошта банданд, захми гурда ва ҳичакро шифо мебахшад.

Агар шоххояшро хох ба дарун истеъмол намоянд, хох кӯфта аз рӯ гузошта банданд, дарди рӯдаҳоро таскин медиҳад.

97. Хардал

Ниро ба русӣ горчица меноманд, ки хар як шахсе, ки замин дошта бошад, метавонад парвариш намояд. Барги ин гиёҳ монанди баргхои турб, вале аз он майдатар, шахшӯл ва андак тундбӯй аст. Пояаш чоркирра, гулаш зард, тухмаш кулӯлаи сурхи тундтаъм аст. Ин растанӣ навъхои сахроӣ ва бӯстонӣ дорад. Дар тиб бӯстонӣ, яъне боғии он истеъмол мешавад, ки баъд аз кӯфтан зардоб мегардад.

Мизочаш дар дарачаи чорум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: агар инро бихўранд, беморихои сарди вобаста ба холати майна ва бодии монанди: лисарғус (летаргия), фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозй), суст ва нотавон гаштани узвхо ва дарди сари аз хунукй ба хам расидаро шифо мебахшад, сўрохи бандшудаи сари бониро мекушояд, назлахои сардро манъ мекунад, хамаи дах хисхои баданро равшан ва бурро мегардонад, зехнро тез мекунад, иштихоро қувват медихад, дарди ҷигар ва сипурзро сокин мекунад.

Мўи сарро тарошида, баъд хардалро хамир карда гузошта ба сар банданд, лисарғусро шифо мебахшад, назлаи хунукро манъ мекунад; агар онро бо асал хамир карда, ба пешонй гузошта банданд, дарди сарро таскин медихад ва назлахои пай дар пайро манъ месозад, дарди ҷигар ва сипурзро низ сокин мегардонад.

Агар кўфтаи инро дар бинй бирезанд ё бо найча ба дарунаш пуф кунанд, каси саръгирифта ва бехушро хушьёр мекунад; бачадони хафашударо, ки гох-гох бемораш бехуш мегардад, шифо мебахшад.

Инро дар об чўшонида, худро ба бухораш бидоранд ва аз шамол хўрдан эхтиёт шаванд, гирехҳои рагҳоро дар дарунй гўш мекушояд.

Кўфтаи хардалро бо об ва асал даромехта, ба чашм кашанд, пардаеро, ки чашмро торик мегардонад, дафъ мекунад ва дағалии пилкхои чашмро тулоим ва ислох мегардонад.

Хардалро дар об чўшонида, ба он об асал даромехта, дар чашм чаконанд, шабкўриро ба ислох меоварад; дар гўш ва ба дандон бичаконанд, дарди луккоси ва дарди дигари хар дуи ин узвро таскин медихад.

Чун тухми тари онро кўфта, оби онро фишурда гирифта хушк намоянд ва баъд махин ос карда чун сурма ба чашм кашанд, хамаи беморихои чашмро шифо мебахшад ва пайдо шудани ҳар хел намудахоро дар он дафъ мекунад. Тухми онро бо анчир якчо кўфта, чун шамъча сохта, дар гўш гузоранд, дард ва чарангии онро дафъ месозад. Инро орд барин ос карда, бо шахдоб (асалоб) даромехта, бо он ғарғара кунанд ва ё онро дар дахан бигардонанд, варами таги забон, гаронй ва сусту нотавон гаштани онро шифо мебахшад; дарди дандонро таскин медихад, дағалии рохи нафасро, ки кўҳна шуда бошад, ислох мекунад. Агар

инро батанхой бихоянд, балғамро бо воситаи даҳан ихроҷ мекунад.

Агар инро кӯфта бимоланд, дарди луккосии дандон ва дардҳои дигари онро, ки бе варам бошанд, ҳамон дам таскин медиҳад.

Кӯфтаи хардалро бо асал ё бо чарбӣ ё бо муми занбӯри асал дар оташ гудохта, бо равғани зайтун даромехта, ба чеҳра бимоланд, ранги рӯйро соф мегардонад ва агар инро ба чашм бимоланд, хунп хобрафтагии онро дафъ месозад.

Агар инро бо асал даромехта бихӯранд, дамкӯтахӣ ва сурфаи тарро шифо мебахшад, боҳро қавӣ мегардонад; агар бо пудина ва шароб даромехта бихӯранд, бӯғма (хафа) шудани бачадонро, ки гоҳ-гоҳ бехушӣ меоварад, шифо мебахшад, кирмҳои меъдаро хориҷ месозад.

Инро нимкӯфта бо об бихӯранд, таби балғамӣ ва савдовиро сиҳат мебахшад ва ҷаранги гӯшро, ки сабабаш моддаи ғафси часпак бошад, ба ибро меоварад.

Агар инро бо анҷир якҷо кӯфта гузошта банданд, иллати никрисро (подаграро), иркуннасо (радикулит)-ро шифо мебахшад ва ба ҷохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад; моддаҳои дохилиро ба рӯи пӯст мекашад, дарди аз бодн сард баамаломадаро таскин медиҳад; варамҳои балғамин кӯхнаро дар ҳар узве, ки бошад, мегардонад; бо сирко хамир карда гузошта банданд, кӯтури решгашта ва шукуфаи пӯстро, ки кӯҳна шуда бошад, шифо мебахшад; агар бо сиканҷабин ва гӯгирд ё бо сиканҷабину карами точикӣ сиришта гузошта банданд, ханозерро бо як ачобате тахлил медиҳад. Инро бо барги гулихайрӣ якҷо кӯфта гузошта банданд, варамҳои сахт ва савдовиро мегардонад; бо решаи хушки чадвор якҷо карда, гузошта банданд, песро нест мекунад; бо равған сиришта, ба закар бимоланд ё гузошта банданд, онро ба ҳаракат меоварад.

Агар 20 грамм тухми онро бо шароб ба дили нахор бихӯранд, боҳро кувват мебахшад. Инро бо нон ё бо шароб даромехта бихӯранд, кирми меъдаро дафъ мекунад.

Гиёҳ ва тухми онро бо таом бихӯранд, таомро ҳазм ва меъдаро гарм мегардонад, варами сипурзро тахлил медиҳад.

Агар инро пухта ва ё барги тарашро бихӯранд ё

тухмашро бо лаблабу ва тугмачагули даштӣ пеш аз кай кардан бихӯранд, балғамро аз дарун чудо намуда, барои дафъ кардан тайёр месозад. Инро бардавом бо лаблабу пухта бихӯранд, барои иллатҳои саръ ва сиёҳ задани чашм, ки аз ҷамъ шудани балғам дар мағзи сар бошад, дармон мешавад.

Аз хардал обкома низ тайёр мекунанд, ки тунду тезмаза, хӯрданаш гудозанда ва башиддатпоккунандаи балғам мегардад; меъда ва ҷигарро гарм мегардонад; агар ҳамеша инро ва батанҳои ҳам биёшоманд низ, меъда ва ҷигарро гарм мегардонад; бо ғизоҳои душворхазм тановул намоянд, ҳамин тавр таъсир мебахшад — ин гуна зарарашро бо хӯрдани косний, бодом ва сирко ислоҳ метавон кард. (Обкома — ин нонхӯришест, ки аз чуғрот, тухми испанд, хамиртуруши хушк ва сирко тайёр карда мешавад, ва агар ба ин хардал ҳамрох намоянд, хислатҳои нобурдаро пайдо мекунад).

Муаллифи «Ихтиёроти бадеӣ» гуфтааст, ки шукуфаи пӯсте, ки бо хеч даво илочпазир нагашта бошад, чун баъд аз ҳаммом кардани бемор хардалро соида, тайёр намуда, аввал шукуфаро бо матоъи дағал то хунолуд гаштанаш бимоланду баъд он хардалро ба он бимоланд, аз он зардоби бисьёр равон мешавад ва сиҳат меёбад.

Хардалро дуд кунанд, аз он ҷо ҳашарот ва ҷонварони зарарнок мегурезанд. Ҳакими машҳур Розӣ гуфтааст, ки хардалро дар сӯрохи мор бирезанд, боиси халокати он мегардад.

Вале хардал ба одамони гарммизоҷ зарар дорад, яъне ташна мекунад. Дар ин ҳолат косний, равғани бодом ва сирко биёшоманд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз кӯфтаи хардал то 10,5 грамм аст. Дар истеъмоли хардал аз хама пеш бояд мизоҷҳо, намудхои беморӣ, вакти мувофиқ, ки обу хаво ва мавқеъи ҷуғрофии маҳалро риоя кунанд.

Агар хардалро дар оби ангур бияндозанд, ҷӯшидани онро манъ месозад, яъне май ва сирко гаштани онро монеъ мешавад.

Аз хардал равған хам тайёр мекунанд ба ин тарик. Тухми хардалро хар қадар, ки хоханд, гирифта, нимкӯфта, ба он каме оби гарм бипошанд ва бо кувваи тамом ба хар тариқ, ки хоханд, бифишоранду

хаман равғанашро биситонанд. Агар пеш аз кӯфтан тухмашро панч-шаш соат дар об тар кунанд, баъд фишурда равғанашро бигиранд, инчунин бехтар мешавад агар дар ин амал зарфи мисини қалъагӣ давондагиро ба кор баранду он зарфро ба рӯи оташ молида гарм карда, камтар набот дохил намуда, бифишоранд, равған бештар ва бехтар бармсояд.

Равғани хардалро биёшоманд, гирехи асабхоро мекушояд, нисьёнро (фаромӯшхотириро) дафъ мекунад; фолич, дардхои сарди кӯхна, табхои кӯхна ва бӯғма (хафа) шудани бачадонро ба ибро меоваранд. Агар нимгарм дар гӯш чаконанд, гаронии гӯшро ислох мекунад, инчунин варами гӯшро, ки сабабаш хунукӣ бошад, тахлил медихад. Агар бимоланд, барои дарди дандон, бӯғма шудани бачадон дармон мешавад, дардхои кӯхнаро таскин медихад, инчунин варамхои сахт ва дигар варамхои сардмизочро мегардонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз равғани хардал дар як рӯз то 10,5 грамм аст.

98. Беданҷир

Ин растанӣ ду навъ аст: сафедгул ва гулаш сурхи моил ба бунафш. Навъи дуввумаш дар давогӣ қавитар аст. Баргаш монанди барги анҷир, вале гӯшахои барги он баландтар аст нисбат ба барги анҷир, қадаш аз 1,5 метр то 2,5 метр мехезад. Решааш монанди най — миёнхолӣ. Самараш хорнок дар хӯша, тухми донаҳояш гирдак ба андозаи донаи қахва, мағзаш сафеди серравған аст.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: ин растанӣ барои мулоим кардани асаб, равонидани дарун, моддахои нодаркори сардмизоч, пок гардонидани даруни рагхо, қувват бахшидан ба аъзо, барои дарди сар, фолич, кач шудани рӯй, ларзак, беморихои сардмизоч, зик-унафас (бронхиальная астма), сурфаи хунук, тахлил додани варами рӯдахои ғафс ва бодхои ғализ, мулоим намудани сахтихо, дарди пушт ва хичак, истиско даво мешавад, хусусан мағзи тухми он, ки қуввати исхоловариаш зиёда аст, инчунин барои равон кардани хайз ва берун овардани хамрохаки (ёраки) тифл нафъ дорад.

Чун дах адад мағзи тухми онро сояд, бо шахдоб (асалоб) биёшоманд, балғам ва рутубати обшаклро бо исҳол дафъ мекунад, мачрохои харакати моддахоро васеъ мегардонад то он, ки моддахои бегона гузашта дафъ гарданд, вале ништиҳоро мебандад, ғамгин мекунад, дилро бечо (бехузур) месозад, хатто кай меоварад. Ин қабил зарархояш бо хурдани катиро, наъноъ ва мустако ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хўрдан аз тухмаш аз 5 то 10 адад мебошад, вале бояд, ки аз пўсташ пок карда бихўранд. Агар 20 адад аз ин бихўранд, бешиддат маст мекунад. Давои ислоҳи ин ревоч ва оби анор ошомидан аст.

Мағзи тухмашро кўфта гузошта банданд, озаххоро хушк ва доғи кунҷидакро дафъ мекунад: варамҳои балғамиро таҳлил медиҳад ва узвҳои сахтгаштаро нарм месозад, никрис (подагра) ва дарди буғумҳоро таскин медиҳад. Кўфтаи инро бо сирко хамир карда гузошта банданд, варами пистонро таҳлил медиҳад ва сурхбодро шифо мебахшад.

Баргаш дар бобати исҳол овардан заифтар аз тухмаш мебошад, вале бар зидди заҳрҳо тарьёкияти он афзун аст. Оби барги тару тозаашро такрор батакрор бинўшанду қай кунанд, заҳрҳои хунукмизоҷ ва заҳри каттолтаринро, ки биш меноманд, аз бадан дафъ месозад, инчунин каси афьюнхўрда хам начот меёбад.

Барги тарашро кўфта, бо орди чав хамир карда, гузошта банданд, варамҳои гарми чашм, варами зери гулў ва чохои дигари дури баданро таҳлил медиҳад.

9 грамм оби барги тару тозаашро бо ширн навдўшида биёшоманд, дарди дилро, ки аз сардй бошад, таскин медиҳад.

Пўсти решаашро хушк карда кўфта бихўранд узвҳои чингакшударо кушода мегардонад, сахтиҳои баданро мулоим мегардонад, дарди гўшро таскин медиҳад, дахани басташудаи бачадонро мекушояд ва бачадони чаппагаштаро ба холи аслиаш меоварад; кўтури решгаштаро, решҳои тари сар ва варами меъдаро дафъ мекунад, инчунин доғи кабуди пўстро бархам медиҳад. Агар инро бо пиёзи гандано якчо карда бихўранд ва гузошта банданд, бавосирро нест мекунад.

Пўсти решаи онро дар зарфи мис андохта ба оташ гузоранд ва болои онро бо зарфи мисин бипўшанд, то он, ки хуб битафсад. Ба ҳар як 4,5 грамм пўсти реша

ба андозаи як дона гандум кофури холис, дар айни гарминаш сарпӯшашро бардошта, дар он андозанд ва аз нав сарпуши онро бипӯшанд, то он ки гудохта гардад. Баъд аз оташ баргиранду то хунук шуданаш хамон тавр кушода монанд. Сонй баъд аз шустани макъад пас аз казои хочат хар мартаба мавзеъи бавосирро хушк намуда, ин равғанро нимгарм бимоланд, бавосирро дафъ мекунад.

Пӯсти решаи беданчирро бо пӯсти мор, хардал якчо дар камтар об бичӯшонанду он таркибро бимоланд, барои иллати кузоз (столбняк), ба гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш, шукуфахои гуногуни пӯст ва доғи кунҷидак дуруи бебадал мебошад.

99. Момирон

Ин гиёх як намуди зардчӯбахост. Поя ва шохҳои он аз замин баланд. Баргаш монанди баргҳои печаки калон, моил ба гирдак, сафеди зардтоб ва часпак мебошад. Решааш шоха-шоха аз як чо ба хар тараф кашида, кӯчактар ва бориктар аз решаи зардчӯба, гирехдор ва качтар аст, пашмакрешахои мӯйшакл дорад, ки дар чохои намнок ва наздики обхо мерӯяд. Тухмаш ба кунҷид шабохат дорад; бехтарини он зард, борик, сахт ва гирехдори нави он мебошад. Кувваташ то бист сол бокӣ мемонад. Ин гиёхро ба забони русӣ чистотел большой меноманд. Аксар дар кӯҳистонхо месабзад.

Мизочаш дар охири дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: хусусиятхои умумиаш: поккунанда, таҳлилдихандаи варам ва моддаҳои ғализ, инчунин решкунандаи пӯсти бадан аст, нохунро метарконад.

Агар онро кӯфта, бо асал даромехта, ба даруни бинӣ бирезанд, майнаро аз олоишхои зарарнок пок мегардонад.

Хушки онро кӯфта, чун сурма ба чашм кашанд, гули чашм ва нохунаки онро дафъ мекунад, торикии чашмро бархам медиҳад ва рӯшнои онро зиёда мегардонад.

Агар бихоянд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Решаашро кӯфта, бо шароб бихӯранд, зардпарви-

неро, ки сабабаш гирехҳои узвҳои дохилӣ бошанд, шифо мебахшад; бодҳои ғализро таҳлил медиҳад, исҳолро манъ мекунад, дарди рӯдахоро сокин менамояд, беихтиёр рафтани пешобро ислоҳ мекунад.

Ин решаро кӯфта, гузошта банданд ё бимоланд, бачадони чаппагашта ва баргаштаро ба ҷояш мебарад ва шифо мебахшад, бавосирро низ нест мекунад.

Баъзе табибон ошомидани инро ба гурда зарар дорад, гуфтаанд. Агар зарар кунад, асал бихӯранд ё бо асал бихӯранд, зарараш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз он дар як рӯз то 2,25 грамм аст. Ба ҷои ин ба ҳамин вазн зардчӯбаро бихӯранд, равост.

Момиронро кӯфта, бо асал ва сирко даромехта бимоланд, нохунӣ сафедшударо ислоҳ мекунад, доғҳои кунҷидак ва нуктаҳои сафеди пӯст, қӯтур ва доғҳои дигари гуногуни пӯстро дафъ мегардонад.

100. Турбуд

Ин решаи гиёхест берунаш моил ба сиёҳӣ, дарунаш сафед ва сабук, миёнҳолиаш наймонанд, ду тарафи он шилмак дорад. Ин гиёх дар сарзамин ва кӯҳҳои Осиёи Миёна низ мерӯяд. Гиёҳаш поядор, баргаш монанди барги лӯбиё ва печаки калон аст, гирдхои он борик, гулаш осмонгунӣ дар пояш мебошад. Самараш монанди тухми дарахти забони гунчишк (шунг). Агар даруни решаи он сиёх ё зард буда, низ ковок набошад, заҳр аст. Бехтарини он даруни решааш сафеди ковок, шилмакдор, кирмнохӯрда, дар ғафсӣ ва борикӣ миёна, софчавҳари суфта, зудшикан ва осон кӯфташаванда, бореша ё камреша, бо андак тезии таъм ва ба сатҳи забон нуфузкунандаи покиовар бошад. Агар ин гуна сифатҳоро надошта бошад, раддӣ аст, ки ба истеъмол намеравад.

Мизочаш дар аввали дарачаи саввум гарм ва дар охири ҳамин дарача хушк аст. Вале муаллифи китоби «Шифо-ул-аском» мизочи инро дар охири дарачаи дуввум гарм ва хушк гуфтааст.

Хислатҳои шифобахши он: хусусияти исҳолкунандаи балғам ва рутубати рақиқ (суюқ) инчунин дафъкунандаи миқдори ками сафро аст; ахлоти (моддаҳои) сӯхтаро дафъ мекунад.

Агар инро бо занчабил, ки кувватбахши феълӣ он аст, бихӯранд, балғами часпак ва ғафсро меканаду хатто аз чоҳои дур ва чуқури бадан дафъ мекунад; майна, меъда ва бачадонро аз балғамҳои гуногун пок месозад ва гирехҳои дар он пайдошударо мекушояд; барои фолиҷ, бемориҳои асабонӣ, сурфаи ҳодис ба иштироки рутубатҳои меъда ва иркуннасо (радикулит) даво мешавад; инро бо равғани бодом ё бо тухми зағир бихӯранд, сурфаи кӯҳна ва дарди узвҳои даруни синаро дафъ мекунад; бо пӯсти ҳалилаи кобулӣ бихӯранд, барои молихулиё, девонагӣ ва саръ даво мешавад. Ба кавле, чун ҷирми хомашро кӯфта бихӯранд, балғамро назар ба сафро зиёдтар хориҷ менамояд. Вале агар онро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, баръакс, сафроро зиёдтар аз балғам дафъ мекунад. Лекин сазовор ва лозим он аст, ки дар об ҷӯшонида ва ё кӯфта истеъмол карданӣ бошанд, бисьёр ҷӯш надиҳанд ва маҳин накӯбанд, то он, ки ба пашмакҳои меъда ва рӯдаҳо начаспад. Агар инро ба маъҷун дохил кардан хоҳанд, бояд ки маҳин бикӯбанд.

Кӯфтаи онро бо занчабил ва шакар истеъмол карданӣ шаванд, бояд ки бо оби гарм бихӯранд. Агар инро бо намак хӯрданӣ бошанд, хатман бояд бо оби хунук истеъмол шавад. Камтареро аз он бо занчабил ва набот ба тариқи қаҳва пухта, бояд ки гарм-гарм ва андак-андак биёшоманд, барои сурфаи тар ва зиқ-уннафас даво мегардад.

Вале турбуд дар одамони гарммизоҷ ва дилашон гарм ба рӯдаҳо зарар мекунад, бечо (бехузур) шудани дилро ба амал меоварад, ғамгин мекунад. Дар ин ҳолатҳо пӯсти сиёҳи онро тарошида дур намуда, бо равғани бодом ё равғани писта чарб карда бихӯранд, безарар мегардад. Инчунин бо катиро бихӯранд, зиёнаш ислоҳ мебад. Аммо ба шарте, ки чарбаш мӯътадил бошад, равғани бисьёр набояд андозанд. Зеро ки аз ҳад зиёд чарб намоянд, ҳол ва феълӣ онро суст мегардонад. Сабаби тарошида дур кардани пӯсти сиёҳи он аз ҳамин иборат аст, ки гамбуски алокузанги захрнок бо он пӯстлох мебошад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз турбуд то 10,5 грамм аст ва агар дар об ҷӯшонида, он обро нӯшиданӣ бошанд, то 17,5 грамм андозанд.

Ба чои турбуд ба ҳамин вазн пӯсти решаи тутро истеъмол фармоянд, раво мебошад.

Ин растанӣ ба хама маълум аст, ки навъхои бӯстонӣ ва сахрой дорад.

Мизочи пӯсти кӯзаи он дар дарачаи дуввум сард ва дар якум хушк аст ва афьюнаш нагирифтаи он кавитар аз афьюнаш гирифташудаи он мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: пӯсти кӯзаашро бихӯранд, карахт мекунад; мачрохоеро, ки моддахои даркорин бадан бо воситаи онхо харакат мекунанд, танг гардонида, чараёни онхоро манъ месозад ва дар бадан гирехҳо пайдо мекунад (аз ҷумла дар магзи сар хам).

2 грамм пӯсти кӯзаи кӯкнорро пагохӣ ба дили нахор ва хамон микдор бегохӣ пеш аз хоб бо оби хунук бихӯранд, исҳоли хунин ва сафровиро банд мекунад; тафси меъда, рӯдахо ва сӯзиши хичакро шифо мебахшад.

Агар инро кӯфта, ба пешонӣ гузошта бандаанд, барои дарди сар дору мешавад; бо хулба даромехта, дар гулоб ҷӯшонида, дар ибтидои дарди чашм гузошта банданд, дардашро таскин дода, иллати онро ислох месозад ва моддахои аз сар ба аьзо рехташавандаро манъ мекунад.

Кӯкнорро бихӯранд, сурфаи гарм ва сурфаи тари рутубати ракиқнок (суюкнок)-ро ба ибро меоварад — ин фоидааш бинобар сард, ғафс ва шах гардониданди моддахо мебошад. Агар инро бо шароби мозу бихӯранд, исҳоли кӯхнаро мебандад.

Мизочи оби он сард ва моил ба рутубат аст. Таъсираш аз тухмаш кавитар мебошад. Инро бардавом бихӯранд, пай, рагҳо ва мачроҳои баданро суст мегардонад, бохро қатъ месозад ба дарачае, ки марди солим хез мегардад, узвҳои хозима ва иштихоро аз амал бозмедорад, фаромӯшхотириро ба амал меоварад, хунро мурдор мегардонад, харорати табиии баданро ночӯр ва парешон менамояд, вале дардҳои аз гармӣ ва хушкӣ ходисшударо таскин медиҳад; гӯё як андоза пишот меоварда бошад, хисро дигар мекунад ва ба шуши сардмизочон зарар дорад. Барои дафъ кардани ин зарараш шакар ва асал бихӯранд, кифоя аст.

Микдори як бор хӯрдан аз оби он дар як рӯз аз 4,5 то 6,5 грамм аст.

Мизочи тухми кӯкнор дар дараҷаи дуввум сард ва дар якум тар аст.

Инро ҳам бихӯранд, карахтӣ ва хоб меоварад, моддаҳои раҷиқи сафровиро пазонида, барои дафъ гаштан тайёр месозад ва дарунро шах мекунад. Агар 35 грамм аз он бо шакар бихӯранд, барои дағалии узвҳои даруни сина ва қасабаи шуш, сурфаи гарми хушк, хун қай кардан ва таби дик (лоғаркунанда) дармон мешавад; майнаро қувват мебахшад, сустии гурда ва ҷигарро ислоҳ мекунад, баданро фарбеҳ мегардонад, сӯзиш ва бемориҳои гарми хунчакро шифо мебахшад; бо баробари он мағзи бодоми ширин бардавом бихӯранд, хуни солим пайдо мекунад, лоғарии баданро бархам медиҳад (хусусан дар ин амр тухми кӯкнорро то бӯяш баромадан тафсонида бошанд, таъсираш зиёдтар аст); бо асал бихӯранд, қуввати бохро меафзояд, вале агар бо ин усул бардавом бихӯранд, бохро қатъ мекунад. Тухми кӯкнорро тафсонида, бӯи онро ба машом кашанд, бехобиро дафъ мекунад. Аз тухми бӯдодаи кӯкнор аз 7 то 17,5 грамм бихӯранд, сахт хоб меоварад.

Равғани тухмаш дар хислат заифтар аст аз худи тухми он. Вале хӯрдани ин ҳам хоб меоварад, дар бадан гирехҳо пайдо мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз тухми он то 35 грамм аст.

Чун пӯсти кӯза ва кунгураи нав ва тозаи онро кӯфта, курсхо сохта бихӯранд, барои сурфа, дарди узвҳои даруни сина ва сӯзок даво мешавад, шиддати ташнагиро мешиканад, пешоби хеле вақт боз бандшудаи пешобро мекушояд ва рутубатҳои баданро хушк мекунад. Бинобар ҳамин ҳамаи касоне, ки кӯкнор истеъмол мекунанд, баданашон қок ва камгӯшту камравған мебошад, инчунин гузошта бастани он курсхо рутубатхоро хушк ва аз хамин боис варамҳоро ҳам тахлил медиҳад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз курси он то 17,5 грамм аст.

Низ баъд аз расидан ҳамаи қисмҳои гиёхи онро дар об ҷӯш диҳанд, хислати худи кӯкнорро молик аст, вале заифтар аз курси он аст.

Гули кӯкнорро бо оби кашниз якҷо карда, ба чашм кашанд, дард, сӯзиш ва захми онро шифо мебахшад. Агар гули онро батанҳой гузошта банданд, доғи захм

ва решро нест мегардонад: бо оби кашниз даромехта гузошта банданд, донача ва обилахои сурхаки дар пўст дамидаро, ки даванда ва зиёдшаванда бошанд, ба ибро меоварад, инчунин реши раддиро (злокачественные язвы)-ро шифо мебахшад.

Аз гули кўкнор равған хам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Дар зарфи шиша то нима равғани кунчиди тоза андохта, онро аз гули тару тозаи кўкнор пур намуда, то чил рўз ба офтоб мегузоранд, ба шарте, ки хар хафта гулро фишурда дур сохта, гули нав дохил кардан даркор аст. Баъд равғанро соф карда нигоҳ медоранд.

Тарзи дигараш ин аст. Агар гули тари кўкнор ёфт нашавад, гули хушки кукнорро хар чй кадар, ки хоханд, бигиранд. Дар оби панч баробари вазни гул як шабонарўз тар карда, баъд онро бо оташи мулоим бичўшонанд, то он ки чорьяки об бимонад. Пас молида, аз матоъи бофташ зич гузаронида соф намуда, он обро дар зарфе карда, аз болояш баробари вазни об равғани кунчиди тоза дохил карда, бо оташи мулоим бичушонанд, то об тамоман бухор шуда, равған бимонад, вале эхтиёт кунанд, ки равған дог нагардад.

Ин равғани гули кукнорро бихўранд, карахти меоварад, дардхои гарммизочро таскин медиҳад, варамхои гармро мегардонад; барои назла, сурфаи гарм дармон мешавад. Агар нимгарм дар гўш бичаконанд, дарди онро, ки аз гарми бошад, таскин медиҳад, инчунин варами гарми даруни онро шифо мебахшад.

Барги кукнорро дар об чўшонида, он обро бо асал сиришта, лесида бихўранд, назлахои гуногунро банд мекунад, сурфаро таскин медиҳад, исҳоли кўҳнаро мебандад.

Барги онро дар об чўшонида, он обро ба сар бирезанд, бехобиро дафъ мекунад.

Кунгураи кўзаи, яъне сари кўсаки кўкнорро кўфта, бо орди чав хамир сохта гузошта банданд, сурхбод ва варамхои гармро дафъ мекунад.

Решаи онро дар об чўшонида, он обро бинўшанд, ба иллати чигар шифо мебахшад, моддаи ғафси меъдаро рақиқ мегардонад.

Барги наврўидаи онро бо равған аз пиёз бирьён намуда тановул кунанд, фарах мебахшад, хоб меоварад ва исхолро банд месозад.

102. Бодрангбӯя

Ин калима дар таъсири забони арабӣ монда, бодранҷбӯя гаштааст. Ба русӣ лимонная трава (лимонная мята) ва мелисса меноманд. Ин дар ҳама чоҳои намнок меруяд. Қадди гиёҳаш то 85 сантиметр мехезад, ки ду навъ дорад: як намудаш хурдтар ва навъи дигарсеро баргнозуки дарозак, атрофи баргаш дандонадор, бояш монанди райҳон пуршох, гулаш бунафши монл ба сурхӣ, ки шеро ба чои сабзӣ бо таом мехӯранд. Гули қисми дигараш майда ва гиёҳаш баҳорӣ ва тобистонӣ мешавад, ҳар сол аз тухм ва аз реша низ месабзад. Тухмаш ба тухми зағир монанд, вале аз он майдатар ва ғуборнок. Қисми дуввумаш дар бӯй ба навъи якум шабоҳат дорад, каме тундтар, баргаш гирдак — ин навъаш низ намудҳои саҳрой ва бӯстонӣ дорад, аз як бех чанд шох меруяд, баргаш нисбатан дағал ва дурушттар аст.

Мизоҷи ҳамаи намудҳои он дар миёнаи дарачаи дуввум гарм ва хушк аст. Ин гиёҳ мансуб ба сайёраи Муштарӣ мебошад. Ба қавли баъзе табибон мизоҷаш муътадил дар гармӣ ва дар дарачаи дуввум хушк аст. Аммо қавли якум саҳеҳтар ва қавитар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: ин гиёҳ қувватбахши дил, мағна, ҳамаи даҳ ҳисси бадан ва ҳисҳои меъдаву ҷигар аст. Агар бихуранд ва бибуянд, фарах мебахшад, гирехҳои узвҳои майнаро мекушояд, моддаҳои гафсеро нарм ва рақиқ мекунад, дар хоб сиёҳӣ пахш карданро ба ибро меоварад; барои ваҳшати савдови, яъне тарсончаки аз зиёд шудани моддаи савдо дар майна, дилтанак (дилбозӣ), беҳушшавӣ, ҳиккаки (ҳиқичоқи) бодӣ дармон мегардад. Агар бихӯранд ва гузошта банданд, моддаи савдоро таҳлил медиҳад, яъне пароканда месозад; беморихоеро, ки аз бисьёр гаштани балғам ба амал омада бошанд, дарди рӯдаҳо, иллатҳои сурин ва гурдаро шифо мебахшад.

Баргашро бихоянд, бӯи шаробро дафъ месозад ва бадбӯии даҳанро дур мекунад — дар ин бобат хеле пуртаъсир аст.

10,5 грамм барги хушкашро бо 1,75 грамм танакори арманӣ (танакори сурх) бихӯранд, захми рӯдаҳо ва дарди ин узвҳоро даво мешавад.

13,5 граммашро бо 4,5 грамм танакори сурх биёшоманд, таъсири заҳри занбӯруғҳоро мешиканад.

Инро дар об чўшонида, он обро дар дахан гардонанд, барои пўсидани дандонхо дармон мебошад.

Кўфтаи ин гиёхро бо асал хамир сохта, лесида бихўранд, душвории нафас, нафаси роста (ростнафас)-ро дору мешавад.

Аз 17,5 то 35 грамм кўфтаи онро бо шароб биёшоманд, барои газидани саги девона ва ғунда даво мешавад.

Инро кўфта ғузошта банданд ҳам, барои беморихои номбурда шифо мебахшад, дилро қувват медихад, савдоро ба таҳлил мебарад ва дафъ мекунад; агар бо сирко даромехта ғузошта банданд, ханозер (хукгардан)-ро дафъ созад, меъдаи сарди тармизоҷро қувват мебахшад, таомхои бадхазмро латиф мегардонад, оруғ ва хоб меоварад фавран.

Обн баргашро бимоланд, барои қўтури савдовй, мўрчагазак, нори форсй ва захмхои хўранда даво мешаванд; агар инро бо намак даромехта дар ҳаммоми гармиаш мўътадил бимоланд, ханозерро тахлил медихад, инчунин кашокашй ва ларзонидани табҳоро дафъ мекунад.

Баргашро бибўянд, гирехҳои майнаро мекушояд.

Онро дар об чўшонида, дар он об занҳо то ноф даромада нишинанд, ҳайзи бандгаштаи онҳоро мекушояд. Вале ба сурин зарар дорад гуфтаанд. Дар ин холат шилми бодомхоро бихўранд, ислоҳи зарар менамояд.

Ба чои ин гиёх ду баробари вазнаш абрешим ва аз ду хиссаи он пўсти меваи турунчро бихўранд, равост.

Миқдори як бор хўрдан аз гиёхи хушки он дар як рўз то 35 ва аз тару тозаи он то 70 грамм аст.

Феълхои тухмаш дар шифой заифтар аз барги он мебошад. 4,5 грамм аз ин бихўранд, барои ларза ва кашокашии бадан ва дарди рўдаҳо дору мешавад.

Миқдори як бор хўрдан дар як рўз аз тухми ин 9 грамм аст.

103. Бед

Мурод аз беди шифобахш гуфтан беди оддй аст, ки ба ҳама маълум мебошад. Бехтаринаш дар лаби об рўидаи он аст. Низ бед самар ҳам дорад, ки онро хўшаи бед меноманд.

Мизочи гулаш дар дарачаи дуввум сард ва дар якум тар аст; мизочи баргаш сард ва хушк аст, мизочи хӯшааш дар дарачаи якум сард ва тар мебошад бо қуввати қабзкушандагӣ, сӯзиш ва хушккунандагӣ.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани он саракунандаи бадан аст, ба дил ва майнаи гарммизоҷ кувват мебахшад, гирехи ҷигарро мекушояд, дарди сар, дарди чашм ва дилтапак (дилбозӣ)-ро дафъ мекунад; ташнагиро таскин медиҳад, сустии меъдаро ислоҳ медиҳад, табҳои тафсенок ва сафровиро сиҳат мебахшад, ҳамаи беморихои аз гармӣ баамаломадаро ба иброз меоварад.

Дар хислатҳои мазкура аракӣ гулаш саратар аст назар ба истеъмоли худи гулаш ва қавитар аз аракӣ баргаш мебошад.

Ҷирми баргаш, яъне худи баргаш бо хислати радкунандагиаш намегузорад, ки моддахои нодаркор ва зарарнок ба узвхо рехта шаванд ва он моддахоро дар ҷояш қабз мекунад. Агар оби баргашро дар офтоб ғафс гардонида бихӯранд, моддахои балғам, сафро за савдоро бо исҳол дафъ месозад; барои иллати сарҳ (припадка) дору мешавад, ларзонидани табхоро манъ менамояд, гирехи ҷигарро мекушояд, зардпарвинро шифо мебахшад, сипурзи сахтшударо чун аслӣ мулоим мегардонад, пешобро меронад, бӯғма (хафа) шудани бачадонро, ки гох-гох бехушӣ меоварад, ислоҳ мекунад, дарди буғумҳоро таскин медиҳад, никрис (подагра)-ро шифо мебахшад, барои каждумгазида ва захрҳои дигар тарьёқ мебошад.

Оби барги бедро нимгарм дар гӯш чаконанд, даруни онро аз чирк пок мекунад.

Шоххои борик ва баргхои онро дар об чӯшонида, дар он сб даромада нишинанд, фасоди аъзоро, яъне вайрон шудани холат ва феъли узвхои баданро дафъ мекунад. Агар баргхои онро пахн намуда, дар болояш бихобанд, ҳарорати ҷигар ва дилро, яъне тафси ин узвхоро сокин месозад.

Хӯшаи бедро хоҳ кӯфта гузошта банданд, хох дар об чӯш дода, он обро бинӯшанд, зарбаи расидаро, ки ба саккои чашм осеб расонида бошад, сиҳат мебахшад. Агар инро кӯфта гузошта банданд, хунравиро манъ мекунад.

Барги тарашро кӯфта гузошта банданд ва оби он баргро бинӯшанд, исҳоли хунинро манъ месозад. Ара-

ки баргашро бинӯшанд, дилтапак (дилбозӣ)-ро, ки аз гармӣ бошад, дафъ мекунад, таби нағзак, табхои гарм ва таби дик (лоғаркунанда)-ро дафъ мекунад.

Шилми он, ки аз баргаш берун медамад, мисли шакар ширин мебошад, равшанкунанда ва қувватбахши чашм аст.

Хокистари чӯби бедро бипошанд ё гузошта банданд, рафтани хунро манъ мекунад; агар инро бо сирко хамир карда, гузошта банданд, озахро хушк карда меафтонад, доначахо ва обилахои бар бадан дамидаро дур месозад, варами пистон ва варамхои дигари узвхои берунирро тахлил медихад, шаро (аллергия), обила ва варамхои гармро дафъ мекунад. Инчунин оби барги онро бардавом биёшоманд ё гузошта банданд, барои беморихои номбаршуда дармон мешавад.

Истеъмоли баргаш ба дарун моддахои нодаркор ва зарарноки ба узвхо фуроянда ва рехташавандаро рад мекунад ва намегузорад, ки бифуроянд, инчунин хамон тавр манъ мекунад.

Вале ошомидани махсулоти бед фақат ба тихигох (холияки пахлу) зарар дорад. Дар ин холат ё гулоб, ё шакар биёшоманд, ислохи зарар менамояд.

Миқдори як бор нӯшидан аз оби барг ва гули бед дар як рӯз аз 28 то 70 грамм аст, ки бояд бо шакар биёшоманд. Ба чои ин ревоч (чукрӣ) бихӯранд, раво мебошад.

Хосил кардани оби барги бед чунин аст. Барги тару тозаи онро хуб кӯфта, фишурда, обашро меситонанд ва як шаб мегузоранд ва баъд мувофики миқдор менӯшанд. Нӯшидани ин барои дафъ кардани моддахои балғамӣ, сафровӣ, хунӣ, инчунин барои кушодани гиреххои бадан, қавӣ гардонидани меъда ва узвхои нафас нафъ дорад ва ин беҳтар ва қавитар аз оби коснӣ мебошад.

Гирифтани араки гул ва барги бед чунин аст. Барг ё гулхои бедро чамъ намуда, покиза шуста, дар анбиқ бо оташи мулоим арақ кашанд. Оби сархонаи анбиқ, ки камтар гарм гардад, он обро нав кунанд.

Мизочи ин арақ дар дарачаи дуввум сард ва дар якум хушк аст. Инро бинӯшанд, гиреххои чигарро мекушояд, дилтапак ва ташнагиро дафъ мекунад, барои сустии меъдаи гаррмизоч, табхои тафснок ва бар зидди хамаи иллатхои аз гармӣ ба зуҳуроянда, дарди чашм ва дарди сари гарм дору мебошад.

Аз гули бед низ равған тартиб медиҳанд ба ин тарик. Гули бедро хар кадар, ки хоханд, мегиранд. Дар зарфе шиша то нима равғани кунҷид ё равғани зайтун андохта, он равғанро аз гули бед пур намуда, дар офтоб мегузоранд. Баъд аз як хафта ранг ва куввати гул ба равған мегузарад, сонӣ гулро фишурда дур мекунанду аз гули нав пур менамоянд. Ҳамин тарик то шаш мартаба гулро иваз намуда, охиронро низ фишурда партофта, равғанро соф мегардонанд — ин равғани гули бед аст.

Мизочи равғани гули бед сард ва хушк аст. Инро бихӯранд, решҳои тарро хушк мекунад, дарди сарро шифо мебахшад, намегузорад, ки бухорҳои гаммизоч аз пойни бадан ба майна бароянд, варамҳои гармро тахлил медиҳад, инчунин моддахои гарм ва сарди нодаркорро аз бадан дафъ менамояд.

Агар инро бимоланд, дарди сарро таскин медихад, майнаро кувват мебахшад, бехобиро дафъ мекунад, варамхои гуногуни майна ва пардахои онро тахлил медихад. Ин равғанро бо сирко ва гулоб даромехта бибӯянд, дарди сарро таскин медихад, намегузорад, ки бухорҳо ба мағзи сар бароянд. Агар инро дар гӯш чаконанд, дарди гӯш ва дарди сарро таскин медихад, хушкии майнаро ислох менамояд. Ва агар дар дахан бигардонанд, дарди дандонро сокин мекунад ва чӯшиши даханро, ки аз охак хӯрдан ба амал омада бошад, дафъ месозад.

Ин равғанро бихӯранд, хамаи моддахои часпакро аз бадан меравонад, исхоли сафровиро манъ месозад, тафси меъдаро басанда мегардонад, харошида шудан ва захми рӯдаҳо, инчунин дарди рӯдахоро басанда мекунад; аъзои баданро кувват мебахшад, дардхои дохилиро таскин медихад, исхолро мебандад.

Агар ин равғанро батакрор бимоланд ва бо он хукна кунанд, захми рӯдахоро ба ибро меоварад.

Онро ба шикам бимоланд, исхоли сафровиро бозмедорад, моддахои часпакро бо исхол дафъ мекунад.

Агар инро ба решхои чукур ва фурӯрафта бимоланд, гӯшт меруёнад, рутубатҳои захм ва чарохатхоро хушк мекунад, моддахои бадфиолро аз он чои бадан дафъ месозад, инчунин аз обилаҳо начот медихад. Инро бо сафедаи тухми мурғ сиришта бимоланд, сӯхтагии сташ ва варами чашмро ба ибро меоварад;

бо сирко сиришта бимоланд, шифобахши захмхо мебошад ва чўшишхои гарммизочро дармон мешавад.

Ба хамаи ин илова кунем, ки агар чигар хушк ва сахти кўчак шуда бошад, хўшаи бедро дар об чўшонида, он обро бардавом бинўшанд, чигарро ба холи аслй ва сихаташ меоварад.

Микдори як бор хўрдан аз равғани гули бед дар як рўз то 25 грамм аст. Агар равғани гули бед ёфт нашавад, ба чои ин равғани гулисурхро истифода кунанд, раво мебошад ё баробари ним вазни он равғани бунафшаро биёшоманд, низ чоиз аст.

104. Шафтолу

Ин самари маълум аст, ду навъ мебошад: 1. Пўсташ нозук, рангоранг, сафед, сурх, сабз, пашмакдор, ки пўст ва дарунаш аз гўшташ ба осонй чудо мегардад — инро шафтолуи ширин меноманд. 2. Агар пўсташ ба гўшти он ва гўшташ ба донаки он часпида бошад, онро шафтолуи кордй мехонанд, бехтарини он ширин, бузург, шодоб ва нарм, ки гўё оби сахтгашта бошад — дар ин талхй ва тунчй махсус нагашта, бечирм ва хушбў мебошад. Хамаи дигар кисмхои дарахти ин талх аст: гул, барг, шилм ва тухми он.

Мизочаш дар дарачаи дуввум сард ва тар аст.

Хислатхои шифобахши он: самари пухтагии шафтолуро бихўранд, дарунро мулоим мекунад; туғьёни бухорхои гарм, хушк ва ташнагиро таскин медихад, фишори баланди хун ва ғалабаи моддаи сафроро паст мегардонад, майнаи гармро хунук месозад; мизочи бадан аз сўхтани савдо хушк шуда бошад, тар мегардонад; табхоеро, ки аз зиёд гаштани факат сафро бошанд, инчунин таберо, ки аз чўшиши хун содир шудааст, шифо мебахшад; бадбўии даханро дафъ мекунад, ба одамони гарммизоч куввати бох мебахшад, иштихоро мекушояд. Чун оби шафтолуи пухтагиро гирифта, шаб бигузоранд, то дурдааш тахшин гардаду обаш соф шавад. Пагохй ба дили наҳор 150 грамм аз оби софаш бо шакар ё бо шакари янток биёшоманд, моддаи сафроро бо исхол дафъ мекунад, инчунин ахлотй сўхтаро ҳам аз бадан хориҷ мегардонад.

Меваи шафтолу ба одамони тармизоч ва асабхо зарар дорад, дар меъда зуд бадбў мегардад, табхои

дуру дарозро пайдо мекунад. Дар ин маврид асал ё мураббои занчабил бихўранд, ислоҳи зарар менамояд.

Шафтолуи кордӣ гаронтар ва дерҳазм, хислати қабзиятнокӣ дорад, боднок аст ва иллати кулинҷро, ки дард ва варами рўдаҳои ғафс мебошад, ба амал меоварад, хусусан хоми он дар ин бобат бадтар аст.

Шафтолуи талхро бардавом бихўранд, хеле дер ҳазм мешавад, қабзият меоварад, вале агар ҳазм ёбад, ғизоияташ бисьёр ва намегузорад, ки моддаҳои зарарнок ба меъда рехта шаванд. 50 грамм оби барги онро бинўшанд ва гулашро бо шакар бардавом бихўранд, ҳамаи кирмҳои меъдаро ҳатто кирми кадудонаро мекушад. Агар ин обро бар ноф бимоланд, кирми шикамро дафъ мекунад.

Гулашро кўфта, бо оби карами точикӣ хамир сохта гузошта бандонд, озаххоро хушк карда мерезонад.

Табиб Ибни Ризвон муайян намудааст, ки ним грамм гули онро занхои хомила бихўранд, бачаи сиҳхоро аз шикам меафтонад.

Равғани мағзи шафтолуро нимгарм бичаконанд, дарди гўш ва кариро дафъ менамояд, гиреххои пардаҳои гўшро мекушояд; агар бихўранд, дарди бавосирро басанда мегардонад.

Мағзашро бихоянд, дандони кундшударо ислох мекунад 3,5 грамм устухони, яъне пўчоқи донаки онро маҳин ос карда бихўранд, исҳолро мебандад.

Чун донаки онро дар оташ сўхта, баъд мағзи онро чудо карда кўфта, ба донача ва қутур, ки бар бадани кўдакон пайдо шаванд, инчунин ба пушти гўши онҳо бармеоянд, бимоланд, зуд шифо мебахшад.

105. Хандалак

Ин аз чинси харбуза аст, вале майдаи пешпазак, пухтагиаш зард, кабуд, сафед ва ғайра мебошад. Намудаш гирдаки шалғамшакли рахдор аст. Таъмаш ширин аст, хушбўй. Инро ба забони форсӣ дастанбўя меноманд.

Хислатҳои шифобахши он: бўидани он ба майна қувват мебахшад ва гиреҳи онро мекушояд.

Хом ё пухтагиашро бихўранд, пешобро меронад, хусусан хоми онро чанд рўз пай дар пай бихўранд, сангҳои гурда ва ҳичакро (пешобдон)-ро майда кар-

да мерезонад. Агар дар вақти гӯштро пухтан дар дег андозанд, гӯштро муҳарро месозад. Дар ин бобат таъсираш аз пӯсти харбуза зиёдтар аст.

106. Сафедор

Асли ин калима сафеддор, яъне сафеддарахт буд, ки ин дарахти маълум аст ва дар ҷоҳои салқин хубтар ва бисёртар нашъунамо меёбад. Чӯби он дар иморатҳо истифода мешавад.

Мизоҷаш дар дарачаи якум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: оби баргашро дар офтоб ғафс гардонанд, инро усораи барги сафедор меноманд. Усораи инро бо асал даромехта, ба чашм кашанд, торикии чашмро дафъ мекунад. Оби барги онро нимгарм дар гӯш чаконанд, варами даруни гӯшро таҳлил медиҳад.

Чӯби решаи тари онро дар вақти сӯхтан аз як сари берун аз оташ будааш об бармеояд, ҳамин обро дар гӯш чаконанд, карии гӯшро, ки дар натиҷаи бемории дуру дароз ҳодис шуда бошад, ба ибро меоварад.

Барги тару тозаашро бихоянд, дандонро қувват мебахшад, инчунин милки дандонро хам мустаҳкам месозад; агар бихӯранд, исҳолро мебандад. Агар инро пухта бихӯранд, дарунро мулоим мегардонад.

Барги тари инро кӯфта гузошта банданд, чарохати навро ба ҳам мечаспонад, устухони шикастаро ба хамдигар мечаспонад; агар инро бо сирко хамир карда бибанданд, қутури тарро шифо мебахшад.

Пӯсти решааш назар ба қисмҳои дигараш қавитар мебошад. Агар 4,5 граммашро кӯфта, бо шароб ё бо об бихӯранд, балғамро аз бадан бо оҳистагӣ дафъ месозад. Ва агар кӯфтаи инро бо сирко хамир карда бимоланд, ранги песро дигар мегардонад.

Рутубати самарашро бимоланд, пӯсти башарарро пок мегардонад. Ва агар инро бихӯранд, таби диқ (лоғаркунанда) ва сурфаи кӯҳнаро дафъ мекунад. Инро як шабонарӯз дар об тар карда, баъд он обро бинӯшанд, низ таъсири рутубаташро мекунад.

Вале истеъмоли ин ба дарун хунро месӯзонад, дар бадан моддаи савдо пайдо менамояд. Дар ин ҳолат

шакар бихӯранд, кифоя аст, ки ислоҳи ин зарар намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз ҳар қисми сафедор дар як рӯз то 4,5 грамм аст.

107. Бедгул

Ин растаниро баргаш монанди барги бед аст, вале ғафстар аз он. Бинобар хотири баргаш «бедгул» ном гирифтааст. Бӯяш андак нофорам, таъмаш талх ва тез мебошад. Гулаш зебо, ду навъ аст: навъеро гулаш сурх, дигареро сафеди моил ба зардӣ.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст, таркибаш захр дорад.

Хислатҳои шифобахши он: инро факат ба берун истеъмол мекунанд, на ба дарун. Агар ба дарун истеъмол намоянд, кушандаи инсон ва ҷонварони дигар аст.

Барги онро чун дар шароб ва анҷир ҷӯшонида, 12 грамм аз он чӣ, ки ин ҷӯшонида шуда бошад, бо маскаи гов биёшоманд, аз зарари ҷонварони захрнок эмин мегарданд, дар чорпоён низ хамин гуна асар дорад.

Баргашро пухта, кӯфта гузошта банданд, варамхои сахтро таҳлил медиҳад, хатто онхоро мегудозад; дарди кӯхнаи пушт ва дарди зонуро таскин медиҳад; иркуннасо (радикулит), кӯтур, хориш, доғи кунчидак ва доғҳои дигарн пӯстро дафъ мекунад.

Оби баргашро бимоланд, кӯтури пӯстро шифо мебахшад ва хориши аъзоро таскин медихад.

Барги хушкашро кӯфта бипошанд, захмхоро ба хам оварда сихат мекунад. Агар инро занхо аз таг бардоранд, дарди бачадонро дур месозад.

Оби барг ва гули онро бимоланд, рухсораро пок мегардонад, мӯйро сара мекунад.

Хар як қисми рӯи заминии бедгулро дар об ҷӯш дода, сп обро ба маконаш бипошанд, кайк ва мӯрчагони чӯбхорро мекушад.

Оберо, ки як шабонарӯз бедгул тар карда шуда бошад, буз, гӯсфанд ва дигар ҷонварони майда бинёшоманд, мекушад.

Шох ва баргашро дар равғанхо ҷӯшонида, он равғанро бимоланд, качалӣ (кальяра) ва кӯтури ҳайвонотро дафъ мекунад.

Аз бедгул равған хам тайёр мекунанд ба ин тарик.

Барг ва гули онро муҳарро пухта, дар таносуби 100 грамм оби он 50 грамм равғани зайтун аз болояш андохта, бо оташи мулоим мечӯшонанд, то он ки об тамоман бухор шуда раваду равған бимонад.

Ин равғанро бимоланд, качалӣ дар ибтидо бошад, кӯтури решгашта, хориш, доғи пес, бемориҳои сардмизоҷ, сустии асабҳо, нотавонии узвҳо ва дардҳои пушт, дарди зонуи кӯҳна ва монанди инро дафъ мекунад.

Чун аз барги бедгул, чаккаи чуғрот, гӯгирди зард— аз ҳар се якмиқдорӣ гирифта, кӯфта, бо равғани гӯсфанд сиришта, ба кӯтури решгашта бимоланд то ҳафт мартаба, билкулл шифо мебахшад. Аввал 4,5 грамм усораи барги бедро, яъне оби барги бедро дар офтоб ғафс гардонида, 4,5 грамми онро бо шакар бихӯранд, баданро аз ахлоти сегона (балғам, сафро, савдо) пок мекунад. Баъд ин таркиби сегонаи мазкурро дувоздаҳ маротиба ба доғи пес бимоланд, онро дафъ мекунад.

Решаи бедгул дароз, борик, шӯртаъм, рангаш монл ба сурхӣ ва аксар сафедранг аст. Чун решаи қисми сафеди онро ба миқдори каме дар шири гови навдӯшида чӯшонида, маскаи онро бигиранд, баъд камтареро аз он бихӯранд, бохро (пушти камарро) қавӣ мегардонад ва агар ҳангоми мубошарат маниашон зуд меомада бошад, дер меомадагӣ мекунад — инро аҳли Ҳиндустон аксар истеъмол мекунанд.

Агар бедгулро дарьёфт карданаш душвор гардад, барои таҳлил додани варамҳои сахт ба вазни он юнучкаи зардак (говришқа)-ро истифода баранд, раво мебошад ё бобунаро ба кор баранд, мумкин аст ва инчунин баробари сеяки он барги анҷир низ чои онро мегирад.

Решаи бедгул ҳангоми истеъмоли он ба дарун ба шуш зарар дорад. Дар ин ҳолат асал бояд хӯрд, ки ислоҳи зарари он намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз решаи бедгул дар як рӯз аз 1,75 то 3,5 грамм аст.

Барг ва гули онро хоҳ пухта бихӯранд ва хоҳ хом сояда, кушанда аст бо гирифтор кардани дарди шадиди гулӯ, тафси бадан, андӯҳ, ташнагӣ, пурбод гардонидани шикам, берун баромадани сакқои чашм ва сурх шудани он. Дар ин ҳолат қай кардан, ҳуқна (клизма), хӯрдани обгӯшти хунукшуда, дӯғ, равғани бодоми ширини сардкарда, хӯрдани анҷир бо каме асал ва хурмои бузургдона даво мешавад.

108. Чинор

Ин дарахти машҳур аст, самараш кулӯлаи хорнок, баргаш паҳн.

Мизочаш сард ва тар аст, мизочи самар ва пӯсти он бисьёр сард ва хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: баргашро пухта, нав ба нав гузошта банданд, варами чашмро таҳлил медиҳад ва ба чашм рехта шудани моддаҳои тармизоҷ ва обравии чашмро манъ месозад; варамҳои сарди мулоим, варами зону ва варамҳои ҳар як узвро, ки бошад, таҳлил медиҳад, инчунин варамҳои гармро низ дафъ мекунад. Барги тарашро начӯшонида кӯфта гузошта банданд, дарди зону ва варамҳои гарммизоҷро дафъ менамояд.

Пӯсти тарашро дар сирко чӯшонида, он сиркоро дар дахан бигардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Барги хушкашро кӯфта бипошанд, реш, захм ва ҷароҳатҳоро хушк мекунад, ба сӯхтагии оташ даво мешавад.

Пӯсташро сӯхта гузошта банданд, бисьёр поккунанда ва хушккунанда аст, барои пес, дур кардани рутубати бадбӯи захмҳо доруи хубест; агар инро бо об хамир карда гузошта банданд, иллати пӯстхезак (пӯстпартой)-ро шифо мебахшад.

Самари инро дар об чӯшонида, он обро бо шароб якҷо карда бинӯшанд, захри ҷонварони газидаро аз бадан дафъ мекунад.

Барг ва самарашро кӯфта, бо равғани хамира сохта гузошта банданд, сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Инчунин барг ва самари онро дар хона дуд кунанд, гамбуски саргинро аз он ҷо мегурезонад, инчунин онро дар об чӯшонида, он обро муттасил бипошанд, низ хамин асарро дорад.

Ғуборе, ки бар рӯи барги он менишинад, ба касабаи шуш, овоз, гӯш ва чашм хеле зарарнок аст агар ба онҳо бирасад. Дар ин ҳолат шири тозадӯшидаро бихӯранд ва бичаконанд, ислоҳи зарар мекунад.

109. Сабзии сахрой

Ин ҳамон сабзии худрӯй, яъне даштӣ аст. Ғафсии бехрешаи он ба миқдори ангуште, часпак, андак

ширин, дароз мешавад. Кувваташ то чор сол бокй мемонад.

Мизочаш дар дарачаи якум гарм ва дар дуввум тар аст.

Хислатхои шифобахши он: решаашро бихўранд, куввати бох мебахшад, гирехҳои баданро мекушояд, балғамро меканад ва пароканда мекунад, пуштро кавй, чигар, гурда ва меъдаро гарм мегардонад.

Вале хўрдани бехрешаи ин ба иштихо зарар дорад, дарди сар медиҳад. Дар ин ҳолат асал бихўранд, зарараш ислох мегардад.

Бехрешаи инро бо асал мураббо тайёр карда бихўранд, ҳамаи арвохро, ки иборат аз рўхи нафсонй аст ва маконаш дар майна мебошад; рўхи ҳайвонй, ки манбаъи он дил аст ва рўхи табий, ки макони он чигар мебошад, бағоят кавй мегардонад; куввати бохро ва маниро меафзояд.

Миқдори як бор хўрдан аз бехрешаи сахрой дар як рўз то 17,5 грамм аст. Ба чои ин барои знёда гардонидани куввати бох мағзи тухми санавбарро истеъмол намоянд, мешояд.

Мизочи тухмаш дар дарачаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст, ба кавли баъзе дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: тухми инро бихўранд, сурфаи кўхнаро ба ибро меоварад, моддаҳои зарарнокро аз узвҳои даруни сина дафъ мекунад; меъда ва узвҳои хозима, ки иборат аз меъда, чигар, рўдахо ва сипурз мебошанд, кавй мегардонад; куввати бох ва маниро знёда месозад, бодхо ва моддаҳои ғафси балғамиро таҳлил медиҳад, гирехҳои аъзоро мекушояд, пешобро меронад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад, хайзро чорй мекунад ва бачадонро аз моддаҳои бегона пок гардонида, ба ҳомила шудани зан малад мерасонад, душвор зоиданро осон мекунад, сустии буғумҳоро ба ислох меоварад ва дардашро низ таскин медиҳад, инчунин дарди рўдаҳоро бархам медиҳад; харошила шудани сатҳи даруни рўдаҳои кўдаконро шифо мебахшад; истискои бодиро сиҳат мекунад, барои газидани каждум ва дигар ҷонворони заҳрнок дору мешавад.

Ин тухмашро кўфта гузошта банданд, варамҳои балғамиро, яъне варамҳои мулоими сардро таҳлил ме-

диҳад. Инро дар об ҷӯшонида, он обро ба ҷои каждумгазида бирезанд, газанди онро дафъ мекунад.

Хӯрдани тухми сабзии даштӣ ба одамони гарммизоҷ зарар дорад, яъне боҳи ононро суст мегардонад — дар ин ҳолат катиро бояд бихӯранд, то он ки ислоҳи зарар бахшад; ба хичак низ зиён мекунад — дар ин маврид мустако бояд хӯрд.

Агар тухми ин ёфт нашавад, ба ҷояш ду баробари ин тухми сабзии зироатиро ё тухми карафсро бихӯранд, раво мебошад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми сабзии саҳрой дар як рӯз 3,5 грамм аст.

110. Ҷуворимакка

Ин донҳои растаниест, ки аз паҳлуи пояаш бар сӯта қатор ҷой гирифтаанд муттасил ба якдигар, ки ба ранг зард, сурх, бунафш ва сафед мебошанд. Хомаш каме тунҷӣ дорад дар таъм ва агар расида гардад, ширин мешавад. Расидаашро бирьён карда мехӯранд ва орд карда аз он нон тартиб медиҳанд ва он нон дар гармогармиаш лазиз аст.

Поя ва баргҳои он монанди ҷувории сафед мебошад.

Мизоҷи ин моил ба гармӣ ва дар дарачаи дуввум хушк аст, ба қавле дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, хун ва балғами шахшударо таҳлил медиҳад, дарунро мебандад ва сахт часпак мебошад, каме бодиак, ғизояташ бисьёр аст. Агар инро ҳамчун ғизо бардавом истеъмол кунанд, иллати силро дафъ месозад, исҳолро мебандад, ғизоияти он зиёда аз биринҷ, вале аз гандум камтар аст.

Агар инро пухта, бо сирко хамир сохта гузошта банданд, кӯтури решгаштаро дафъ мекунад, тарқидани пӯст ва нохунро шифо мебахшад; агар ҳоида ба чашм гузошта банданд, нури чашмро қавӣ мегардонад; ба ҷоҳои газидаи ҷонварони захрнок бибанданд, газанди онҳоро дафъ мекунад. Ва агар орди онро дар об пухта, бо он нимгарм ҳуқна кунанд, захми рӯдаҳоро шифо мебахшад.

Ба ҷои ҷуворимакка ҷувории сафедро истеъмол кунанд, равост.

111. Чувории сафед

Ин наботи зироатист, баргхояш монанди баргҳои чуворимакка, пояш чун найи ғафс, вале дарунаш ковак надорад, таъми пояш ширин аст, самараш, яъне донхояш дар сари растанаш анбӯх дар хӯша, донхояш калонтар аз наск, кулӯла, сахт ва сафед мешавад. Аз ин ошҳо пухта мехӯранд.

Мизочаш сард ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: дар ғизоият бисьёр кавй, вазнинтар аз арзан, хушккунандаи рутубатҳои зиёдатй, исҳолро мебандад. Дар хамаи дигар феълхо монанди чуворимакка аст.

Ҳар як кисми растании инро гузошта банданд, сардкунанда, хушккунанда ва радгардонанда аст.

112. Санавбар

Ин дарахтро ба забони русӣ сосна меноманд, ки ду навъ аст: якеаш нар, он самар намедихад, фақат аз шилми он қатрон ҳосил мекунанд; дигараш самари монанди дили гӯсфанд дорад — ин навъи модаи он аст. Самараш дар хомӣ яклухт метобад ва агар расида гардад, донаҳояш аз хам шукуфта, дар намуд чудо мегарданд. Бехтарини он мағзи тухмаш сафед, болида ва равғандори он аст.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст, вале баъзехо дар дарачаи дуввум гуфтаанд. Мизочи барг ва пӯстлохи он гармтар аст аз тухми он.

Хислатхои шифобахши он: барг ва пӯстлохи онро бихӯранд, барои дарди гулӯ, ҷароҳати шуш, банд кардани хуни бинӣ ва қатъ гардонидани хуни ҷарохатхои нав дору мешавад. Хар рӯз 4,5 грамм сӯзанбаргҳои онро кӯфта, бо шахдоб бнёшоманд, иллатҳои ҷигар, варам ва дағалии онро дафъ мекунад. Агар ин миқдор хушкашро бо сби сард бихӯранд, дарунро мебандад.

Барги хушки онро кӯфта бипошанд, чои чокшуда ва даридаи узеро покиза сиҳат мекунад. Бо зоки сурх якчо кӯфта бипошанд, решхои раддиро шифо мебахшад.

Баргҳояшро дар об чӯшонида, бо он об ғӯсл кунанд, мондагиро бартараф месозад, қачалиро шифо мебахшад, баданро аз чирк пок менамояд, бадбӯии

эраки баданро дафъ мекунад. Агар дар он об то ноф даромада нишинанд, беморихои макъадро ба ибро меоварад.

Оберо, ки дар он баргхои ин дарахт чушонида шуда бошад, дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медихад. Онро сухта, занхо хунро батакрор ба дудаш бидоранд, хамрохаки тифлро хориҷ мекунад, хайзро равон менамояд.

Қатрони инро бимоланд, мўйи рехтаи мижа ва абрўро мерўёнад, барои гудохтани барчастагии гўшти чашм аз тарафи бинй дору мешавад; барои обравй, камкувватии чашм, шилпукй ва кўтури он даво мебошад.

Барги тарашро кўфта гузошта банданд, хунравиро аз чарохатхо манъ мекунад.

Чўбашро реза карда, дар сирко чўшонида, он сиркоро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медихад, инчунин дар дахан нигох доранд хам, хамин асарро дорад.

Пўсти решааш бандкунандаи дарун ва хушккунанда аст. 9 граммашро кўфта бихўранд, исхолро мебандад, харошида шудани сатхи дарунй рўдахоро шифо мебахшад. Кўфтаи инро ба сўхтагии оташ ва аз оби гарм, бипошанд, зуд ба ибро меоварад; ва агар инро бо оби гарм хамир сохта гузошта банданд, дарди узвхои латхўрдаро таскин медихад.

Мизочи дона, яъне тухми санавбари калондарахт дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум тар аст. Кувваташ то як сол боқй мемонад.

Хислатхои шифобахши он: агар магзи донаи инро бихўранд, куввати бох мебахшад, иштихоро мекушояд, асабхоро қавй мегардонад, узвхои баданро мустахкам мекунад, гирехҳоро мекушояд, шиддати бодхои гезро мешиканад; барои иллатхои фолиҷ, кач шудани рўй, карахтй, кузоз (столбняк), ларзак, захмхои шуш, дарди буғумхо, ки аз сардй бошанд, беморихои чигар, зардпарвин, истиско, дарди гурда ва хичак, ки сабабаш чамъ шудани сафрои сўхта бошад, шифо мебахшад.

Агар инро кўфта, бо асал хамир сохта, хар рўз 14 грамм аз он лесида бихўранд, фолиҷ ва ларзакро шифо мебахшад: барои беморихои шуш ва пок намудани ин узв аз ахлоти ғафсгашта, покизагии гурда, дур кар-

дани сурфаи кӯҳна, хусусан дӯшоб хамроҳ карда биёшоманд, даво мебошад.

Мағзи инро бо тухми бодиринг якчо кӯфта бихӯранд, пешобро равон мекунад, захмҳои гурда ва хичакро сиҳат мекунад: агар бо оби чилмангӯштак (семизут) биёшоманд, дарди меъдаро таскин медиҳад, бадани нимҷонро қувват медиҳад, рутубатҳои мурдорро аз бадан дафъ мекунад. Тухми тару тозаи инро бо пӯсташ якчо кӯфта, дар об чӯшонида, он обро бо шароби мусаллас даромехта, аз ин таркиб ҳар рӯз 100 грамм бинӯшанд, сурфаи кӯҳна ва захмҳои шушро дафъ менамояд.

Мағзи тухми санавбари калондарахтро бо мудовамат бихӯранд, узвҳои нотавон ва сустгаштаро ба ҳоли аслиашон меоварад, гӯшти баданро сахт мегардонад.

Тухми онро кӯфта, дар оби ангур андозанд ва худ аз худ он ба чӯш ояд, шароби тухми санавбар мегардад. Нӯшидани ин шароб назлаҳоро манъ мекунад, сурфаро таскин медиҳад, ҳазми таом меоварад, исҳоли обдорро банд месозад, истисқоро (водянкаро) шифо мебахшад.

Тухми санавбарро бо талхшувок якчо кӯфта, ба меъда гузошта банданд, дарди рӯдаҳоро таскин медиҳад, яъне дарди шикамро сокин мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз мағзи тухми он дар як рӯз то 7 грамм аст ва аз усораи он, ки оби баргҳои онро дар офтоб ғафс гардонида бошанд, то 10,5 грамм аст. Аз обе, ки дар он баргҳои санавбар чӯшонида шуда бошад, меъёри нӯшиданаш 25 грамм аст.

Мағзи тухми санавбар душвор ҳазм мешавад, ба одамони гарммизоҷ зарар дорад, дарди сар мекунад, дилро бечо (беҳузур) мегардонад. Дар ин холат сиканҷабин ва мевахои турш бояд бихӯранд, ки зиёнаш ислоҳ ёбад. Вале ба одамони сардмизоҷ мувофиқ аст. Агар барои афзудани қуввати боҳ истеъмол карданӣ бошанд, бо кунчид ва асал бихӯранд, зеро ин чизхо зиёдкунандаи қуввати онанд. Бояд зиёда аз 12,5 грамм, ки як-як шикаста бихӯранд, тановул нанамоянд. Агар аз ҳад зиёд бихӯранд, рӯдаҳоро ба дард меоварад, печиши рӯдаҳоро содир мекунад.

Шилми санавбар се навъ мешавад: 1. Рақиқтар аст ва шах намешавад, онро зифти тар меноманд; 2. Он ки табиатан шах аст, яъне ҳангоми аз дарахташ да-

мидан худ ба худ дар хамон чо сахт мегардад; 3. Он ки бо оташ бипазанд, шах мегардад. Бехтарини шилми санавбар он аст, ки рангаш сафеди моил ба зардй бошад ва бӯи санавбар аз он шамида шавад.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст. Мизочи навъи оташдидаи он гармтар аст аз оташнодидаи он.

Хислатхои шифобахши он: 2,25 граммашро бо зардаи тухми мурғи нимпухта ва ё бо обе, ки дар он сабӯси гандум чӯшонида шуда бошад, биёшоманд, барои сурфаи кӯхна, дамкӯтахй ва чароҳати тари шуш дармон мешавад. Агар ин шилмро бихоянд, сурфаи тарро давс мебошад, моддаҳои зарарнокро аз майна кашида берун мегардонад.

Шилми санавбарро монанди тамоку рӯзи аввал як дафъа, рӯзи дуввум ду дафъа, рӯзи саввум се дафъа бикашанд, барои сурфа, дамкӯтахй ва захми шуш давои ачиб мебошад.

Чун латтаро ба ин шилм олонда, дар офтоб хушк карда, бемории зукоми сард, таби дурӯздармиён дуди онро бишаманд, хамон соат таскин медихад.

Инро кӯфта гузошта банданд, чарохатхоро ба хам оварда сихат мебахшад; барои дафъ кардани хориш, кӯтур ва дағалии пӯст дармон мебошад; агар бо гулнор якчо кӯфта, гузошта банданд, даридани рагхо, инчунин носурхоро ба ибро меоварад; баробари вазни он тухми зағир хамроҳ намуда, кӯфта банданд, озаххои овезони макъадро, ки табибон аз илочи он очиз омада бошанд, дафъ мекунад; инчунин барои кафидани пӯсти пойхо доруст, бавосирро дафъ менамояд ва барои ислох кардани качии нохун таъсири хуб ва пурраг дорад.

Чун як чузъ шилми санавбар, зарнихи сурх (сернистый мишяк), саргини заргӯш, равғани буз — аз хар се нисф чузъ — хамаро сонда, дар оташ гудохта, курсхо бисозанд, хар як курс 2,25 грамм бошад. Дар вакти хочат як курсро бо оташи мулоим дуд кунанд ва дуди онро бо воситаи найча хар рӯз се бор ба дарун бикашанд, барои сурфа ва захми шуш давои хеле хуб мебошад. Чун як чузъи онро дар рӯи оташ гудохта, баробари вазни он тухми зағир, нисф вазни он сафедоби қалъай (оловяная белила) дар он андохта, аз оташ фуруд ованд, барои ба хам часпонидани да-

ҳани ҷарохатҳои нав давои хуб мебошад ва ҷарохати кӯҳнаро пок мегардонаду онҳоро сихат мебахшад.

Шилми санавбар дар баданҳои сахт гӯшт меруёнад, вале дар баданҳои мулоим варамҳоро ба амал меоварад.

Чун шилми санавбарро бо нисф вазни он зарних, мурч ҳамроҳ карда, бо равғани бодом пухта, монанди мархам гузошта банданд, донаи бавосирро дафъ мекунад, лекин сахт ба дард меоварад. Илочи ин бо молидани сафеди тухми мурғ, сафедоб ва бо хӯрдани ширн навдӯшида ҳосил карда мешавад.

113. Бодьён

Ин ду навъ аст: бодьёни оддӣ (арпабодиён) ва бодьёни хитоӣ — ин ситорашакл аст. Бодьёни оддӣ низ ду навъ дорад: сахроӣ ва бӯстонӣ. Бехтарини он оддии бӯстонии он аст. Ин тухми маълум ва машхур мебошад.

Мизочи бӯстонии он дар аввали дараҷаи саввум гарм ва дар дараҷаи якум хушк аст. Вале ҳаким Букрот дар дуввум гарм ва дар якум хушк донистааст. Мизочи тухмаш гармтар назар ба барги он. Решааш барои давоғӣ қавитар аз қисмҳои дигари он аст.

Хислатҳои шифобахши он: тухмашро бирьён карда бихӯранд, мачроҳои узвҳои даруни сина, ҷигар, сипурз, гурда ва хичакро мекушояд ва инчунин дардҳои ин узвҳоро, ки аз сардӣ бошанд, таскин медиҳад; чашм ва меъдаро қувват медиҳад, бодҳо ва ахлоти ғафсгаштаро тахлил мебахшад ва пароканда мекунад, ширн занонро пайдо ва зиёда мегардонад, хусусан нави он пешоб ва хайзро равон месозад, бар зидди захрҳои хайвонӣ тарьёк мешавад.

Тухми онро дар об ҷӯш дода, он обро бо гули говзабон ва он тухм биғӯшанд, дилтапак (дилбозӣ) ва иллати бехушшавиро дафъ мекунад; агар инро бо сунбул ва анҷир бихӯранд, барои сурфа, дамкӯтаҳӣ ва душворнн нафас дору мешавад. Агар худашро танҳо биёшоманд, бодҳои ғафсгаштаро тахлил медиҳад ва пароканда месозад; дардҳои паҳлу ва тиҳигохро таскин медиҳад; қулинчро, ки варам ва дарди рӯдаҳои ғафс аст ва ба забони русӣ колит меноманд, мекушояд; рутубати ғафс ва часпаки меъда, бечо (бехузур)

шудани дил, балғами шӯр — ҳамаашро дафъ менамояд; қуввати давоҳоро ба чоҳои дури бадан, ҳатто ба дасту поҳо низ мерасонад; исҳоли кӯҳнаро мебандад ва агар якчанд рӯз бо зираи сабз бихӯранд, исҳолҳои дигарро низ баста мегардонад, меъдаро қувват медиҳад; бо асал ва ё бо сиканҷабин бихӯранд, табхои кӯҳнаро ба ибро меоварад: ҳангоми гирифтани табҳо бо оби хунук бинӯшанд, бечо шудани дил ва тафси меъдаро, ки аз ҷамъ шудани балғами шӯр бошад, таскин медиҳад бо воситаи ба худ ҷаббидан ва бухор гардонидани он модда ва ҳамон тавр бо воситаи пешоб хориҷ мекунад.

Агар кӯфтаи инро бо гулқанд сиришта бихӯранд, меъдаро қувват мебахшад, инчунин рутубат ва балғамҳоро аз он дафъ месозад.

Шираи онро бо кӯфтаи он сиришта, андак гарм карда, ба шиками тифлон бимоланд, боди даруни онро пароканда мекунад, дарди онро низ шифо мебахшад.

Агар аз рӯзи якуми моҳи ҳамал то сар шудани моҳи саратон ҳар рӯз 3,5 грамм тухми арпабодиёнро бо ҳамвазни он шакар талқон сохта, тановул намоянд, дар он сол ба хӯрандаи ин иллат ва беморӣ намерасад.

Оби барги тару тозаи онро дар офтоб кивом намояд, инро усораи арпабодиён меноманд. Усораи хушки онро ос карда чун сурма ба чашм кашанд, чашмро тез мекунад. Баъзеҳо гиёҳи тару тозаи онро дар оташ дошта ва аз он рутубатеро берун меоваранд ва онро ҷамъ карда ба чашм мекашанд, фоидаи ин ба чашм назар ба усораи баргаш кавитар аст.

Оби барги тару тозаи онро дар зарфе ба оташ гузоранд, чун ду-се ҷӯш хӯрад, кафки онро бо асал ва шилми сакбина (шилмест, ки дарахташ хеч нафъ надорад) даромехта дар чашм кашанд, барои манъ кардани зардоби ба гавҳарак фуроянда, кавӣ гардонидани рӯшноии чашм даво мебошад.

Чун усораи оби барги онро дар офтоб хушк гардонида, бо захраи калхот дар шиша андохта, се ҳафта дар офтоб биёвезанд ва баъд ба чашм кашанд, фуромадани зардобро ба гавҳарак манъ ва заифии чашмро дафъ мекунад. Ин боз як фонда дорад. Баъзан гавҳараки чашм васеъ гашта, ҳамаи сиёҳии чашмро (қарнияро) фаро мегирад — инро низ шифо мебахшад.

Решаи ин растаниро кӯфта, бо асал сиришта бимоланд, барои газидани саги девона нафъ дорад.

Шилмаш дар хислат монанди усораи он аст. Агар онро чун сурма ба чашм кашанд, барои пуркувват гардонидани чашм ва рад кардани оби ба гавхарак фуроянда ва инчунин агар он об дар он фуромада бошад, даво мешавад. Агар инро бихӯранд, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Вале истеъмоли арпабодиён ба дарун барои одамони гарммизоҷ зарар дорад — дар ин холат барои ислоҳаш сиканчабин бояд бихӯранд.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми он дар як рӯз аз 3,5 то 9 грамм аст; аз обе, ки решаи он чӯшонида шуда бошад, аз 9 то 14 грамм андохта бичӯшонанд. Ба чои ин тухми карафсро метавон истеъмол намуд.

Бодьёни сахроиро шохҳояш ғафстар, вале решааш хурдтар назар ба решаи бӯстонӣ мебошад, бисьёр хушбӯй, тухмаш низ калонтар ва сабзтар аст.

Мизоҷи ин дар дараҷаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хар як қисми инро бихӯранд, чакмезакро ислоҳ менамояд, бачадонро аз моддаҳои зарарнок пок мегардонад, решхоро аз чирку рим пок месозад, исҳоли кӯҳнаро мебандад; хайзи бандшударо мекушояд, яъне равон мекунад; сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад, табҳои кӯҳна ва зардпарвинро шифо мебахшад.

Онро дар об чӯшонида, он обро бо шароб бинӯшанд, захри ҷонваронро аз бадан дафъ мекунад. Агар инро кӯфта гузошта банданд, барои газидани саги девона фонда дорад.

114. Чоқула

Ин ду навъ аст: сиёҳ ва зард. Ранги гули навъи сиёҳи он бунафш аст, бинобар тирагии ранги гулаш чоқулаи сиёҳ ё сиёҳандиз меноманд. Ранги гули навъи дуюмаш зард аст, бинобар ҳамин чоқулаи зард ва зардандиз меноманд. Баргҳояш сербар ва хеле дароз. Ҳангоми нашъунамои ин растанӣ ба даруни чангалаш дароянд, гӯё чун дар бешa бошад, нопадид мегардаанд. Ин аз растаниҳои хӯрданист.

Мизоҷаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Ба кавли баъзехо дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: решаи чоқулаи сиёхро дар об чўшонида, он обро бихўранд, қуввати тарьёкй дорад; дил, сари меъда, хозима (меъда, чигар, рўдахо. сипурз), бох ва хичакро қувват мебахшад; молихулиёи пардаи шикамй, хавф, тарсончакй ва хузнро, ки бо иштироки меъда бошанд, дафъ мекунад; гирехи чигар ва сипурзро мекушояд; агар кўфта гузошта банданд, бод ва бодноқшавиро пароканда мекунад ва тахлил медихад; дардхои чигар, буғумхо, пушт, никрис (подагра) ва иркуннасоро, ки хама аз сардй бошанд, таскин медихад; инчунин онро дар об чўш дода, он обро бинўшанд, бемориҳои тари хунукмизочро дафъ месозад; чакмезакро, ки аз чамъ шудани моддахои тармизоч бошад, ба ибро меоварад; дар ҳолати хоб ба чогах шошиданро ислоҳ мекунад, хайзи бандшударо мекушояд.

Чоқулаи сиёхро дар об чўшонида, он обро бо шароб даромехта, ба чои матлуб кам-кам ва бардавом бирезанд, дарди нимсар, бемориҳои сарди тари майна ва варамҳои гуногуни онро дафъ мекунад.

3,5 грамм решаи хушкашро кўфта, бо асал сиришта, лесида бихўранд, барои сурфа, дамкўтахй ва душвории нафас дору мешавад ва узвхои даруни синаро аз балғам ва рутубатҳо пок мегардонад.

Агар инро дар об чўшонида, он обро бо шароб бинўшанд, захрхои хунукмизочи чонваронро аз бадан дафъ мекунад. Оберо, ки дар он решаи чоқулаи сиёҳ чўшонида шуда бошад, нимгарм дар гўш чаконанд, чарангхои гуногуни даруни онро дафъ мекунад. Ва агар инро сўхта, дудашро бо воситаи найча дар дахан бикашанд, кирми дандонро мерезонад; ва агар занхо зери ноф ва миёни пойхои худро ба дуди ин бидоранд, хайзи бастаро кушюда мегардонад.

Инро дар шароб чўшонида гузошта банданд, дарди нимсар, саръ (припадка) ва бемориҳои балғамиро шифо мебахшад, иркуннасо ва дигар дардҳои аз сардй баамаломадаро дур месозад.

Баргашро дар об чўшонида, он обро истеъмол намоянд, дар хислати давогй монанди он обест, ки решаи он чўшонида шудааст.

Баргашро кўфта гузошта банданд, мушаккои да-

рида ва чокшударо ба хам мечаспонад ва варамхоро тахлил медихад.

Чокулаи сиёх хангоми ба дарун истеъмол кардан ба одамони гаммизоч зарар дорад, дарди сар мекунад; агар бисьёр бихўранд, хунро мурдор ва вайрон мекунад, маниро месўзонад, пушти камарро қатъ месозад. Дар ин маврид сирко, шарбатхои меваҳои турш бинўшанд ва анори турш бимаканд, ислоҳи зарар менамояд.

Миқдори як бор хўрдан дар як рўз аз решаи чокулаи сиёх то 7 грамм аст. Ба чои ин решаи савсани кўҳиро истеъмол намоянд, равост.

Ба қавли як қатор одамон чун як адад тухми онро фурў баранд, зуд омадани маниро хангоми қимоъ, ислоҳ мекунад. Агар тухмашро сўхта, дудашро ба дандон бигиранд, кирми онро мерезонад. Ва агар тухмашро кўфта, бо об хамир сохта бимоланд, ранги рухсораро неку месозад; бо асал хамир карда гузошта банданд, догхои гуногуни пўстро дафъ мекунад.

Решаи чокулаи зардро бихўранд, дардеро, ки аз газидани қонварони захрнок ба амал омада бошад, дафъ мекунад хамон дам.

Ба қавли як қатор донишмандон агар кордро аз оби ин об диханд, ба хар қонваре, ки он бихалад, зуд ҳалок мегардад.

115. Юнучқа

Инро дар як қатор маҳалҳои тоҷикон ришқа меноманд, ки шакли адабии тоҷикиаш ҳамин аст, вале «юнучқ» аз туркй дохил шудааст. Ин растанй ба хама маълум мебошад, зироат мекунандаш.

Мизоҷаш дар дарачаи якум гарм ва тар аст. Баъзехо дар дарачаи дуввум гарм ва хушк низ гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихўранд, дарунро мулоим мекунад, қуввати боҳ мебахшад, вале шикамро дам низ менамояд. Агар бо шакар бо мудовамат бихўранд, баданро фарбеҳ менамояд, хуни солим аз он пайдо мешавад.

Инро кўфта, бо асал хамир сохта гузошта банданд, варами хунукро тахлил медиҳад; бо сирко спиршта гузошта банданд, варами гармро мегардонад. Агар юнучқаро пухта, рўзе ду бор ба мабдоъи асабҳо гузошта банданд, иллати ларзакро дафъ мекунад.

Тухмаш дар давогӣ назар ба қисмҳои дигари он қавитар аст, вале хислати қабзкунандагӣ дорад. Агар инро бихӯранд, манӣ ва шир пайдо мекунад, баданро фарбеҳ мегардонад, ҳайзро равон месозад, хусусан дар ҳаммом ва ё баъд аз ҳаммом кардан тановул намоянд, дар ин амал қавитар аст; барои дағалии узвҳои даруни сина ва сурфа дору мешавад. Кувваташ то панҷ сол боқӣ мемонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухмаш дар як рӯз аз 7 то 17,5 грамм аст.

Аз юнучқа равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ: 1. Тухмашро кӯфта, камтар оби гарм бар он пошида нам гиронда, баъд бо воситаи фишор додан равғанашро меситонанд. 2. Оби барги тару тозаашро гирифта, баробари он об аз болояш равғани зайтун андохта, дар зарфе бо оташи мулоим мечӯшонанд. Чӯшишаш басанда гардад, зуд аз оташ фуруд меоваранд — ин равғани юнучқа ҳисоб меёбад.

Молидан ва хӯрданаш кач шудани рӯй ва ларзакро шифо мебахшад.

Агар юнучқаи хушкро бихӯранд, дарунро мебандад.

Гулаш дар давогӣ назар ба тухмаш зиёдтар мебошад. Агар дуди инро бардавом бигиранд, кач шудани рӯйро ба ибро меоварад.

116. Анор

Ин самар навъҳои гуногун дорад: ширин, майхуш, турш.

Мизочи анори ширин умуман сард дар дарачаи дуввум ва дар якум тар аст. Мизочи пӯсташ сард ва хушк аст, бисьёр қабзиятовар мебошад.

Беҳтарини самари анори ширин бузургдона ва шодоби он аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар бихӯранд, ғизоияташ кам, вале аз он хуни солим пайдо мешавад, боднок аст.

Агар инро одамони гарммизоҷ бихӯранд, олати мардии онҳоро ба ҳаракат меоварад, узвҳои баданро аз моддаҳои зарарнок пок мегардонад, гиреххои мавчударо мекушояд, дарунро мулоим мекунад, пешобро меронад, ташна мегардонад. Агар инро баъд аз таом бихӯранд, таомро зуд аз меъда фуруд меоварад. Инчунин хӯрдани ин рӯҳи табииро, ки маконаш ҷигар

аст, соф ва дурахшон мегардонад, худи ҷигарро қувват мебахшад; барои истисқои обӣ, сустии ҷигар (сулқиния), зардпарвин, бемориҳои сипурз, дилтапак (дилбозӣ) дарди узвҳои даруни сина, сурфаи гарм дору мешавад, овозро соф ва равшан мекунад, баданро фарбеҳ мегардонад; қӯтур ва хоришро дафъ месозад, ранги рухсорарро неку менамояд.

Вале ин анори ширинро аз ҳад зиёд бихӯранд, ғизоро вайрон ва мурдор мекунад, меъдаро заиф мегардонад; азбаски ин бодиқ аст, масомҳои пӯстро дағал мегардонад, инчунин барои одамони табгирифта зарар дорад. Дар ин маврид барои ислоҳи ин анори турш бояд бихӯранд. Ва агар ба одамони сардмизоҷ зарар кунад, занчабил бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

Оби анори ширинро дар об ҷӯшонида, ғафс гардонида бошанд, инро рубби анори ширин мегӯянд. Рубби онро бихӯранд, назар ба оби он қавитар аст. Вале хӯрдани ин ҳам меъдаро суст мегардонад — дар ин ҳолат барои ислоҳи зиёнаш мустако бояд хӯрд.

Чун сари анори ширинро сӯрох карда, дафъа ба дафъа ба қадри ғунҷоиши он равғани бодоми ширин ё равғани бунафша дар он рехта, ба рӯи оташ гузоранд, то он, ки равғанро бимакад ва ба ҳадде расад, ки дигар равғанро ҷазб накунад. Он анорро бимаканд, дарди узвҳои даруни сина ва сурфаи хушки кӯҳнаро дафъ мекунад. Оби анори ширинро бо шакар ва нишоиста, шилми бодом ва равғани бодом, ки нимгарм бошад, нимгарм бардавом бихӯранд, нинз ҳамин асарро дорад.

Оби ин анорро дар шиша рехта ба офтоб гузоранд, то он ки ғафс гардад ва баъд онро дар чашм кашанд, рӯшноии онро меафзояд — ҳарчанд ин кӯҳнатар шавад, бехтар ва қавитар мегардад.

Хӯрдани тухмаш бодангез аст, дар меъда бод пайдо мекунад.

Гулашро сӯхта бипошанд, чароҳатҳоро ба ҳам оварда хушконида, сиҳат мекунад.

Мизоҷи анори майхуш (туршу ширин) дар сардӣ ва тарӣ моил ба эътидол аст. Дар дигар ҷиҳат монанди анори ширин мебошад. Вале дар таскин додани ҷӯшиши сафро ва ҷӯшиши хун аз он қавитар аст ва барои одамони сафровимизоҷ назар ба анори ширин ва турш форамтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: оби анори майхушро, ки бо ҷирмҳои дарунаш фишурда гирифта бошанд, аз 150 то 300 грамм бо 70 грамм шакари нав биёшоманд, барои дафъ кардани моддаи сафро бо исҳол ва кувват бахшидан ба меъда даво мебошад; табҳои сафрови, зардпарвин, кӯтур ва хоришро дафъ мекунад — дар ин хислат монанди халилаи зард аст.

Чун оби анори майхушро дар зарфи мис ба киром ояранду бимоланд, барои шилпукӣ, кӯтур ва қавӣ гардонидани чашм даво хубест, инчунин ҷароҳатҳои кӯҳна ва хабисаро (злокачественные язвы)-ро шифо мебахшад.

Мизочи анори турш дар дарачаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, дарунро сахт мекунад; тафс, гармии меъда ва ҷигарро таскин медиҳад; ҷӯшиш ва фишори баланди хун ва сафроро паст мегардонад ва ба меъда рехта шудани моддаҳои зарарнокро манъ мекунад, пешобро меронад, намегузорад, ки бухорҳои зарарнок аз пӯсти бадан ба майна бароянд ва дудноки онҳоро дафъ месозад. Хумор, қай ва дилтапак (дилбозӣ)-ро ба иброз меоварад.

Вале инро аз ҳад зиёд бихӯранд, рӯдаҳоро захмин мекунад, сатҳи дарунӣ рӯдаҳоро мехарошад. Агар баъд аз таом бихӯранд, ба мағзи сар баромадани бухорҳои зарарнокро манъ мекунад. Инчунин ба одамони хунукмизоҷ зиёнкор аст, қуввати ҳозибаи ҷигарро заиф мегардонад, инчунин қуввати боҳро суст мекунад. Дар ин ҳолат анори ширин, сир (саримсоқ) ва занҷабил бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

Оби анори туршро ба чашм кашанд, барои нохунак ва сурхиҳои он дору мешавад. Ва агар оби онро дар даҳан гардонанд ва муддате дар он нигоҳ доранд, захмҳои раддӣ ва бадфиоли онро манъ мекунад. Ин оби анори туршро дар зарфи мис бо асал хуб ҷӯшонида, онро дар даҳан гардонанд, решҳои хӯрандаи дарунии даҳанро шифо мебахшад.

Оби ин анори туршро то ғафс шуданаш бичӯшонанд, ки ғафс гардад, инро рубби анори турш меноманд. Рубби анори туршро бо асал даромехта чаконанд, решҳои дарунии бинӣ ва дарди гӯшро ба иброз меоварад. Инро ба решҳои хабиса гузошта банданд, сиҳат мегардонад, гӯшти зоидро низ дур мекунад.

Анори туршро бо пӯсташ пухта гузошта банданд,

кӯтур ва хориши сафровиро шифо мебахшад. Инро дар шароб хуб чӯшонида, ба варам бимоланд, онро таҳлил медиҳад.

Шароби ин бандкунандаи дарун аст. Агар инро бинӯшоманд, одати бади хок ва чизҳои ношоистаи дигар хӯрдани занони ҳомила ва дигаронро дафъ мекунад.

Рубби анори турш назар ба шароби он қавитар аст.

Чун даруни анори туршро холӣ карда, баъд дар сирко муҳарро бипазанд, то он ки ғафс гардад ва онро ба миқдори донаҳои мурч хабҳо банданду 15 дад ё зиёда аз он бихӯранд, исҳоли кӯҳнаро дафъ мекунад ва харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳоро, ки хатарнок бошад, инчунин захми рӯдаҳову мақъадро шифо мебахшад.

Мизочи рубби анори майхуш дар дараҷаи дуввум сард ва дар аввал хушк аст. Ин барои дафъ кардани тафсиз меъда ва иллати обхӯра дору мебошад, табҳои тезро таскин медиҳад, хуморро мешиканад, хоҳишҳои бади занони ҳомиларо нест мекунад, ранги зардро ислоҳ месозад, ғамро дур мегардонад.

Оби анори майхушро дар даҳан гардонанд, милки дондонро мустаҳкам мекунад. Агар пӯсти онро бихӯранд, бенихтиёр равон шудани пешобро ислоҳ мекунад. Хушки онро соида, ба қадри 3,5 грамм бо оби гарм бихӯранд, кирмхои меъда ва рӯдаҳоро, ҳатто кирми кадудонаро дафъ мекунад. Низ решаи ҳамаи анорҳоро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, ҳамин гуна асар дорад; ин обро дар даҳан гардонанд, милки дандонро мустаҳкам мегардонад ва дарди дандонро таскин медиҳад.

Анордона барои давогӣ қавитар аст назар ба қисмҳои дигари онҳо. Агар тухми анор ва баробари он мавизи ангурро гирифта, панҷьяки он зираи сиёҳ — ҳамаро кӯфта бихӯранд, иллати қай карданро манъ месозад ва меъдаро қувват мебахшад. Вале хӯрдани ин ба одамоне, ки сатҳи даруни рӯдаҳояшон харошида шуда бошад ва сурфа доштагон зарар дорад. Дар ин маврид мавизи ангур бояд бихӯранд, ислоҳи зарари он намояд.

Тухми ҳамаи навъҳои анорро дар об чӯшонида, то ноф дар он даромада нишинанд, бечо ва бемавриъ омадани ҳайзро ислоҳ мекунад, мақъади (кӯгани) ба-

ромадаи тифлонро ба чояш мебарад. Инро кӯфта, бо асал хамир сохта, гузошта банданд, доғи обиларо дур мекунад. Ин тухми анорро сӯхта, бо асал сиришта, ба сина ва меъда аз рӯ бимоланд, хунравӣ ва хун қай кардани манъ мекунад. Бо обе, ки дар он тухми анор чӯшонида шуда бошад, бо бӯдодаи чави муқашшар ва биринҷ — ҳамаро якчо дар об чӯшонида, бо он об нимгарм хукна кунанд, исҳол, харошида шудани сатхи дарунӣ рӯдахоро шифо мебахшад; бо ин об макъадро бишӯянд, хуни бавосирро манъ мекунад ва беморихои макъадро даво мебошад.

Гули анор дар хислатҳои тиббӣ монанди гулнори форсӣ аст. Агар хушки онро кӯфта бипошанд, хуни буни дандонро қатъ мекунад, чароҳатҳоро ба ҳам меоварад, чӯшиши (пухтани) даҳанро шифо мебахшад, даридани пардахои шикам (чурра, дабба)-ро сихат мекунад. Агар инро дар об чӯш дода, он обро дар даҳан гардонанд, дандонҳои чунбонакро сахт месозад, хуни аз милки дандон меомадагиро нигох медорад, чӯшиши даҳанро шифо мебахшад.

Гули анорро бо барги тари ангур якчо кӯфта, ба сари меъда аз рӯ гузошта банданд, иллати бисьёр қай карданро ба ибро меоварад.

Оби гули анорро бо гулоб даромехта, дар чашм чаконанд, рехта шудани моддахои зарарнокро ба чашм манъ мекунад ва варами онро таҳлил медихад; агар бо оби сагангур ё оби барги зуф бичаконанд, захми сӯрохи закарро, ки сӯзок меноманд, шифо мебахшад; рутубати онро хушк мекунад ва моддахои зарарнокро намегузорад, ки ба закар рехта шаванд. Агар инро бо оби соф даромехта бичаконанд, харошидагӣ ва хоидагии кафш ва мӯзаро ба ибро меоварад ва милкаки нохунро ҳам дар вакти ибтидо бошад, сихат мебахшад; бо сирко даромехта бимоланд, сурхбодро дафъ мекунад.

Пӯсти тари анорро кӯфта, фишурда обашро бигиранд ва онро дар офтоб ғафс гардонанд, инро усораи пӯсти анор меноманд. Ин дар хусусият баробари гули он аст.

Чун ҳафт адад ғунчаи нӯшукуфтаи онро даст нарасонида фурӯ баранд, дар муддати як сол ба тани он кас пучак барнамеояд, дарди чашм намерасад.

Чун анорро дар об то мухарро шуданаш бичӯшонанду 15 грамми онро бо оби ҳамон анор чӯшонида-

шуда бо 50 грамм орди арзан даромезанд, то атола барин гардад ва дар он равғани зайтун ё равғани гулисурх рехта бихӯранд, исҳоли бадтарини илочнопазирро манъ мекунад.

Бемори табгирифта андак хӯрок хӯрда, баъд оби анори ширин ё туршро бимакад, фоида мебахшад ва агар пеш аз ғизо бимакад, бехтар аст.

Чун ихтирро дар шароб то пухтанаш бичӯшонанд, баъд онро соида, бар гӯш гузошта банданд, дарди онро дафъ мекунад.

117. Заринги ёх

Ин растании кӯҳистонист, решааш аз рӯ тира ва дарунаш зард аст. Бинобар зард будани решааш ҳамин тавр номида шудааст. Дар кӯҳсорҳои Осиёи Миёна бисьёр меруяд. Ба русӣ золотой корень меноманд. Гулаш зард аст. Қадди гиёҳаш то як вачаб мехезад, баргҳояш сербар ва дурушт мебошанд.

Мизочаш гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: усораи решаи тари онро, яъне оби решаи онро дар офтоб ғафс гардонида, донаи гандум барин аз он бо майи пухтагӣ бихӯранд, иркуннасоро шифо мебахшад, хуни дар хичак шахшударо гудохта хориҷ мекунад, пешоби бандшударо мекушояд ва душвор шошиданро осон мекунад, инчунин хайзи бандшударо равон мегардонад.

Вале агар инро бисьёр бихӯранд, ба хичак зарар дорад. Дар ин ҳолат самари балутро, яъне чуфти балутро тановул намоянд, ислоҳи зарар менамояд.

118. Дӯлона

Ин ду навъ аст: дӯлонаи хасак, ки самараш сурх, ки инро дӯлонаи сурхак низ меноманд; қисми дуввумро самараш калон-калон ва дар вақти пухтан зард мегардад. Бехтараш калон-калони шодоб ва лазизи он аст.

Мизочи дӯлонаи калон дар дарачаи дуввум сард ва дар якум хушк аст, вале ба кавли баъзеҳо тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: самари пухтагии онро бихӯранд, ғизо мешавад; қабзият дар узвҳои бадан пайдо мекунад, яъне моддаҳои зарарноки ба узвҳо рехташавандаро манъ месозад; баданро фарбеҳ меку-

над, шиддати қўшиши моддахои сафро ва фишори баланди хунро паст мегардонад, кайро таскин медиҳад, меъда ва чигари гармро қавй менамояд, иштиҳоро ба таом бармеангезад, исҳолро мебандад, чакмезакро шифо мебахшад.

Оби дўлонаро бо шакар бинўшанд, дарди сареро, ки аз гармй бошад, шифо мебахшад.

Дўлонаро кўфта гузошта бандонд, варамхои сахтро тахлил медиҳад ва сурхбодро шифо медиҳад.

Вале агар дўлонаро аз ҳад зиёд ва бисьёр бихўранд, ба гурда зарар дорад, иллати кулинчро (колитро) пайдо мекунад, меъдаро заиф мегардонад. Дар ин маврид арпабодиён ва гулқанд бояд бихўранд, то он, ки зарараш ислоҳ ёбад.

Миқдори як бор нўшидан аз оби меваи дўлона то 90 грамм ва аз гўшти меваш то 55 грамм аст.

Ба чои дўлона себи туршро истифода баранд, раво мебошад.

Мизочи дўлонаи сурхак, ки навъи майдаи он аст, ба мизочи дўлонаи калон-калон наздик аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихўранд, хун қай кардан, аз дарун хунравй, инчунин қайро манъ мекунад; пуштро қавй мегардонад, иллати филпоро нафъ дорад.

Зарар ва миқдори ошомиданаш монанди дўлонаи калон аст.

119. Заъфарон

Ин торҳои гули растанй мебошад, ки монанди гулҳои маҳсар аст, бисьёр хушбўй. Рангаш зарди тираи моил ба сурхй, вале чун маҳсар хор надорад. Баргаш монанди барги ёсамин ва пиёзакаш монанди пиёзаки наргис аст. Дар миёни гули он се-чор торҳои заъфарон дорад.

Ин растаниро аксар дар Қашмир, Эрон, Испания ва гайра мамлакатҳо месабзонанд, дар мамлакати мо фақат дар нимчазираи Абшерони Республикаи Озарбойчон вокеъ, мерўёнанд. Бехтарини ҳамааш кашмирй, баъд аз он эронй ва сонй испании он аст, вале озарбойчониаш камбўй ва заиф мебошад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро ба дарун ис-

теъмол фармоянд, фарахи бисьёр меоварад, ҳамаи дах хисси одамиро кавӣ мегардонад; хислати ҷаспандагӣ дорад; моддаҳои зарарнок ва нодаркорро пазонида, барои хориҷ шудан муҳайё месозад; хилти балғамро аз бадбӯ гаштан манъ мекунад ва инчунин онро аз вайрон шудан нигоҳ медорад; пешобро меронад, кабзкунанда аст, яъне моддаҳои зарарнок ва нодаркори ба узвҳо рехташавандаро манъ мекунад; бохро ба ҳаракат меоварад; ҷавҳари рӯҳи ҳайвониро, ки манбааш дил аст, кавӣ мегардонад; қувватбахши ҷигар, узвҳои даруни шикам ва узвҳои нафас мебошад, дар инсон хисси нишот меоварад, ханда пайдо мекунад, хичак ва гурдаро пок менамояд, башараро соф мекунад; қуввати даворо ба дил ва узвҳои дигар бурда мерасонад; гирехҳои майна, ҷигар ва сипурзро мекушояд.

4,5 граммашро занҳо бо чой фурӯ баранд, душвории зонданро осон мекунад. Агар ҳар рӯз аз он 0,2 грамм бихӯранд, сипурзро ба дарачае пок мекунад, ки ёфтани он амри мухол мегардад; ин миқдорро бо майи пухтагӣ бихӯранд, хумморро дафъ менамояд; агар инро бо асал бихӯранд, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, бо кокутӣ бихӯранд, дарди бачадон ва мақъадро дафъ мекунад.

Заъфаронро бибӯянд, варами пардаҳои даруни синаро нафъ дорад, хоб меоварад.

Агар заъфаронро ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, чашмро равшан мекунад ва пардаи ба он афтодаро, ки чашмро торик мегардонад, дафъ менамояд, инчунин дар натичаи беморӣ кабуд гаштани чашмро ба ислоҳ меоварад; шилпуқӣ, қӯтур ва реши чашмро шифо мебахшад.

Заъфаронро дар об ҷӯшонида, он обро кам-кам ва бардавом ба сар бирезанд, дарди шадиди сар ва бехобиро ба иброз меоварад.

Агар инро гузошта банданд, обравии чашмро ислоҳ ва ба чашм фуромадани рутубатҳоро манъ мекунад; реши ҷамра, ки мӯҳлик мебошад ва варами гарми гӯшро мегардонад; дарди сари аз сардӣ баамаломадаро таскин медиҳад, бехобиро дафъ мекунад.

Инро бо фарфюн (молочай) даромехта бимоланд, барои иллати никрис (подагра) ва бемориҳои буғумҳо дору мешавад. Ва агар кӯфта бипошанд, хуни рафтаистодаро манъ мекунад.

Заъфаронро занҳо аз таг бардоранд, дарди бача-

донро ба ибро меоварад ва агар дар мақъад бардоранд, дарди онро таскин медиҳад.

Вале агар онро аз ҳад зиёд бихӯранд, ба гурда зарар дорад, иштиҳоро ба таом суст мекунад, мумкин аст дилро бехузур (бечо) созад, зарараш бинобар пайдо шудани туршӣ аз рехта гаштани моддаи савдо ба меъда аст; инчунин меъдаро қавӣ мегардонад аз сабаби он, ки дар заъфарон гармӣ, қуввати дибоғаткунандагӣ ва қабзиятовар мавҷуд аст; дарди сар меоварад. Агар бо шароб бихӯранд, мастӣ меоварад. Вале бардавом бихӯранд, ҳисҳои одамиро тира мегардонад, инчунин ба асабҳо ҳам зиён мекунад. Дар ин маврид арпабодиён бихӯранд ё сиканҷабин биёшоманд, зарараш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз заъфарон дар як рӯз то 7 грамм аст; вале мегӯянд, ки 10,5 грамми он кушанда мебошад бо воситаи беҳад хурсанд ва хушҳол кардан.

Як тори заъфаронро дар сӯрохи закар гузоранд, пешоби бандшударо равон мекунад.

7 грамми онро бо шароб хамир карда, монанди чормағз кулӯла сохта, онро сӯрох карда, бо ресмон ба шиками зани ҳомила биёвезанд, душвор зоиданро осон мекунад ва ҳамроҳаки (ёраки) тифлро зуд фуруд меоварад.

Аз заъфарон равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. 225 грамми заъфаронро дар 1050 грамм равғани кунҷиди нав ё равғани зайтун панҷ рӯз андохта монанд ва ҳар рӯз барҳам зананд, яъне бикованд ё бичунбонанд, баъд соф карда нигоҳ доранд, ки ин равғани заъфарон ҳисоб меёбад.

Хислатҳои шифобахши ин равған: агар инро бимоланд, асабро мулоим мекунад, сахтии бачадонро, ки дар тибби ҳозира ноболиғии бачадон меноманд, ба ҳоли сиҳат мегардонад, хоб меоварад. Агар инро дар сӯрохи бинӣ бимоланд ва дар бинӣ бирезанд, зот-улҷанбро, ки варами пардаҳои даруни сина аст, шифо мебахшад.

Молидани ин равған решҳои бачадон, решҳои хабиса (злокачественные язвы) ва бадфиоли дигар узвҳоро пок мегардонад.

Агар ин равғанро бо муми занбӯри асал ва мағзи устухон ларомехта, занҳо аз таг бардоранд, реши бачадонро шифо медиҳад.

120. Занчабил

Ин бехрешаи гиёхест, ки ба решаи сабзии сахрой монанд, вале аз он майдатар ва баргҳояш борики дароз аст. Ин дар сарзамини Ҳиндустон бисьёр аст. Навъҳои кӯҳӣ ва даштӣ низ дорад. Дар бозорҳои шаҳрҳои Осиёи Миёна ёфт мешавад.

Мизочи тару тозааш дар дарачаи саввум гарм ва дар якум хушк аст. Мизочи хушкаш дар дарачаи дуввум хушк ва бо рутубати зиёдатӣ мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани ин қуввати ҳофизаро афзун мегардонад, инчунин қувватҳои узвҳои хозимаро, ки меъда, ҷигар, рӯдаҳо ва сипурз мебошанд, зиёд месозад; гирехи ҷигарро мекушояд, бохро мустаҳкам мекунад; бодҳои ғализи меъда ва рӯдахоро таҳлил медиҳад; балғам ва рутубати ғафси ба сатҳи дарунии меъда часпидаро тит ва парокanda мекунад; зардпарвин ва чакмезакро, ки аз сардӣ ва сусти слатҳои пешоб ҳодис шуда бошанд, шифо мебахшад; инчунин исҳолеро, ки аз вайрон шудани ғизо ба амал омада бошад, манъ менамояд; захрҳои ҳайвониро аз бадан дафъ мекунад; агар ташнагӣ аз зиёд гаштани балғам ба зуҳур пайваста бошад, таскин медиҳад. Бо набот ва шилми кундур бихӯранд, зарари, яъне газанди аз хӯрдани меваҳои тар баамаломадаро дафъ месозад, рутубати зиёдатии меъдаро ба эътидол меоварад. Инро бо зардаи тухми мурғи нимпухта хамроҳ карда бихӯранд, маниро зиёда мегардонад ва ғафсии маниро ислоҳ мекунад.

Занчабили хушкро маҳин соида, чун сурма ба чашм кашанд, пардаи ба чашм афтодаро, ки торикии басорат меоварад, инчунин сурхӣ ва гули чашмро дафъ мекунад.

Занчабилро дар даҳан нигоҳ доранд, ташнагиро, ки аз ҷамъ шудани балғам дар меъда ба амал омада бошад, таскин медиҳад.

Агар инро кӯфта гузошта банданд, узвҳоро канӣ мегардонад, кузоз (столбняк)-ро сихат мекунад, бавосири бодиро шифо мебахшад; дард ва варамро, ки сабаби инҳо сардӣ ва афзудани балғам бошанд, дафъ мекунад, варами вабой ва бодии хояҳо, инчунин варамҳои дигар узвҳоро шифо мебахшад. Агар ба ин баробари ду миқдораш хазориспандро ҳамроҳ намоянд, таъсираш қавитар мегардад.

Вале хӯрдани занҷабил ба ҳалқ зарар дорад — дар ин ҳолат асал ва равғани бодоми ширин бихӯранд, ки ислоҳи зарар намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз занҷабил дар як рӯз то 7 грамм аст.

121. Сагпистон

Ин самари дарахтест ду навъ мебошад: яке калон ба андозаи олу ва дар дарунаш тухми зичи луобнок дорад, тухмаш аз гӯшти самараш чудо мебошад; навъи дуввумаш аз он майдатар аст, тухмҳояш ба гӯшти меваш часпидагӣ, вале луоби ин камтар аст, аммо ширинтар аз навъи калон-калони он. Самарҳои ҳар ду навъ ҳам дар хӯша мебошанд. Дар вақти пухта расидан зард ва баъд аз хушк шудан сиёҳранг мегарданд. Беҳтаринаш расида ва навъи сергӯшти он аст. Дарахташ дар бузургӣ то ба ду қомати одам ва зиёда аз он ҳам мехезад. Ранги танаи он сафед, шохҳояш сабз, баргаш гирдак ва андак шахшӯл аст.

Мизоҷаш дар гарму сардӣ мӯътадил, вале дар дарачаи якум тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: самари онро дар даҳан нигоҳ дошта, обашро фурӯ баранд ё як шабонарӯз дар об тар карда, он обро бинӯшанд ва ё дар об чӯшонида, он обро биёшоманд, узвҳои даруни сина ва ҳалқро мулоим мекунад, инчунин варамҳои ин узвҳоро таҳлил медиҳад; дағалии овозро ислоҳ медиҳад, сурфаи гарми хушкро шифо мебахшад ва гирифтагии овозро мекушояд; шиддат ва тезии баланди сафро ва ташнагиро сокин мекунад; сӯзиши пешобро, ки сабаби тезии сафро бошад, ба ибро меоварад, кирмҳои меъдаро ихроҷ мекунад, исҳоли одамони гарммизоҷро мебандад, моддаҳои савдо ва балғами шӯрро дафъ менамояд; хислати давохои исҳоловар, табҳои гарми сафровӣ ва хуниро, яъне табҳоеро, ки аз зиёд гаштан ва чӯшидани моддаҳои сафро ва хун ҳодис шуда бошанд — ҳамааширо ба ибро меоварад. Агар аз нӯшидани шароби тез ё аз давохои тезтаъм рӯдаҳо харошида шуда бошанд, шифо мебахшад.

Ғизо аз хӯрдани сагпистон кам хосил мешавад, дар узвҳои бадан рутубатҳои балғамӣ пайдо мекунад ва он чӣ дар рӯдаҳо бошанд, лағжонида фуруд меоварад.

Агар сагпистонро дар об чўшонда, бо он оби нимгарм хукна кунанд, сатҳи даруни рўдаҳоро мешўяд.

Сагпистонро дар дўшоб пухта гузошта банданд, пучакҳоро мекафонад.

Миқдори як бор хўрдан аз сагпистон дар як рўз аз 30 дона то 45 грамм аст.

Вале истеъмоли сагпистон ба дарун меъдаро заиф мегардонад ва ба ҷигар ҳам зарар дорад. Агар ба одамони сардмизоҷ зиён кунад, барги гулисурх ва ба одамони дорои мизоҷи дигар зарар кунад, челон бихўранд, ислоҳи зарар менамояд.

Ба чои сагпистон растании гулихайриро истифода баранд, раво мебошад.

Чун 4—5 адад барги навбаромадаи онро реза карда, шаб дар об тар намуда, сўбҳ молида ва он обро соф карда бинўшанд, барои бечо ва беихтиёр равон шудани манй, захми сўрохи закар, ки сўзок низ менамоид, даво мешавад.

Пўсти хушки дарахти онро сўхта бипошанд, дарди сўхтагии оташро таскин медиҳад ва захмашро низ шифо мебахшад.

122. Саломалек

Ин пиёзаки хушбўест, ки сахт, кулўлаи дарозак ва баъзе фақат дарозак ва ғайра. Гиёҳаш дар заминҳои корам ва ғайрикорам мерўяд, ки намнок бошанд. Инро мардум мешиносанд.

Дар тиб пиёзаки зеризаминии сиёҳ, пўсти дарунаш сафед, хушбўи сахти он ба кор меравад. Навъҳои дигараш зарарнок, хатто захрнок аст.

Мизоҷи қисми дарунаш сафеди хушбўи он дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст. Ба қавли баъзехо дар аввал гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро кўфта гузошта банданд, захри каждумро бе хеч гуна дард кашида берун меоварад. Ва агар бихўранд, пешоб ва ҳайзро равон мекунад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, даҳани рагҳоро мекушояд, ҳамаи балғўиҳои аъзоро дафъ мекунад ва инчунин фахм ва аклу фаросатро зиёда мегардонад; дарди сарро, ки сабабаш сардй бошад, шифо мебахшад; бадбўии бинй, бавосири даруни бинй, агар кўфтаи онро бо воситаи

найча пуф кунанд — ҳамаашро дафъ мекунад. Агар гузошта банданд, бавосирро шифо мебахшад.

Инро бихӯранд, ранги рӯйро неку мегардонад; дилтапак (дилбозӣ) ва зардпарвинро шифо мебахшад; меъда ва узвҳои ҳозимаро, ки иборат аз меъда, ҷигар, рӯдаҳо ва сипурз мебошанд, кавӣ месозад; асабҳоро қувват мебахшад; боҳ ва иштиҳоро бармеангезад, захмҳои меъдаро сиҳат мекунад ва бодхоро пароканда менамояд.

Чун ин пиёзакро бо об соида, дар зарфи сафолӣ бар рӯи оташ гузоранд, рутубаташ макида гардад, баъд гирифта ҳар рӯз ба дили наҳор камакак аз он бихӯранд, барои кавӣ сохтани меъда ва дафъ кардани сӯзиши сари меъда, ки сабабаш бадҳазмӣ бошад ва инчунин бадбӯии даҳанро, ки вобаста ба меъда бошад, яъне бо ширкати меъда бошад, дармон мешавад.

Агар оби онро дар гӯш чаконанд, гаронии гӯшро дафъ мекунад.

Онро бимоланд, дандон ва милки онро мустаҳкам мегардонад, даҳанро хушбӯй месозад, захм ва бӯи бади даҳанро дафъ мекунад.

Хушки инро кӯфта бипошанд, ба решҳои тари кӯҳна гӯшт мерӯёнад, барои дардҳои сард, ки аз ҷамъ шудани бод бошанд, даво мешавад. Агар инро пай дар пай гузошта банданд, низ беморихои номбурдаро шифо мебахшад.

Кӯфтаи онро бо зифти санавбар сиришта бимоланд, чӯшишхои пӯсти сарро сиҳат мекунад.

Инро дар об чӯшонида, бо он об рӯйро бишӯянд, гунаи рухсораро соф мегардонад.

25 грамм пиёзаки сафеди саломалекро дар 300 грамм шароб чӯшонида, 25 грамм аз он бинӯшанд, ҳамаи намудҳои кирми меъда ва кирмҳои дигари шикамро (ҳатто кирми кадудона — солитёр)-ро дафъ мекунад.

Агар пиёзаки саломалекро бо решааш истеъмол кунанд, қуввати онро вайрон мегардонад, ба ҳалқ ва овоз зарар дорад — дар ин маврид шакар бояд хӯрд, ки ислоҳи зарари он намояд. Ба шуш ҳам зиён мекунад, дар ин ҳолат арпабодиён бихӯранд, зарараш ислоҳ мегардад.

Агар ин пиёзакро аз меъёр зиёда бихӯранд ва ё бардавом истеъмол намоянд, хунро месӯзонад, илла-

ти махавро пайдо мекунад. Барои ин қабил зарархояшро нест кардан, онро се рӯз дар асал ва сирко тар кунанд, кифоя аст, ки безарар гардад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз пиёзаки саломалек аз 3,5 то 9 грамм аст.

Агар инро дар собунгарӣ дохили собун намоянд, бӯи хушбӯй ва шифобахшии он мегардад.

123. Биҳӣ

Ин меваи маълум аст, ки се синф мебошад: а) биҳии ширин, ки онро биҳии озод меноманд; б) биҳии майхуш, яъне туршу ширин, ки ин ҳам бисьёр аст; в) биҳии маҳз турш.

Мизочи биҳии ширин дар гарму сардӣ қариб дар эътидол аст ва дар дараҷаи якум тар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, дил, майна ва меъдаро қувват мебахшад; рӯҳи ҳайвониро, ки манбаъи он дил аст ва рӯҳи нафсониро, ки манбаъаш мағзи сар аст, сурур мебахшад; пешобро меронад.

Оби биҳии ширинро гарм карда бимоланд, варами дасту похо ва сустии чигари гарммизочонро ба иброр меоварад, вале хунукмизочонро зарар дорад.

Биҳии ширинро напухта бихӯранд, аз чоҳои дигари бадан рехта шудани моддаҳои зарарнокро манъ мекунад, вале дар узвҳои бадан гирехҳо пайдо менамояд.

Мизочи биҳии турш дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, хислатҳояш дар бобати қувват бахшидан барои меъдаи гарммизочон аз биҳии ширин қавитар аст. Ва агар инро аз болои таом бихӯранд, оҳиста исҳол меоварад ва агар дар вақти холӣ будани меъда бихӯранд, дар одамони гарммизоҷ дарунро мебандад.

Усораи биҳии туршро, яъне оби онро дар офтоб ғафс гардонида бинӯшанд, барои иллати ростнафас, ки бемораш дароз кашида ва хобида нафас гирифта наметавонад, дамкӯтаҳӣ, хун қай кардан, иллати қайкунӣ, дафъи хумор, таскини додани ташнагӣ, бисьёр пешоб шудан ва дигар хунравиҳо даво мебошад.

Мизочи биҳии майхуш, яъне туршу ширин дар гармӣ ва сардӣ мӯътадил ва дар дараҷаи дуввум хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: таъсир ва хусусиятхои ин кариб ба хар ду навъхои зикрьёфта аст. Вале аз он хар ду гаронтар мебошад. Ба кавли хаким Курайшй агар инро аз хад бисьёр бихўранд, оруг меоварад дархол.

Хар як навъи бихиро бихўранд, фарах меоварад, рўххои хайвонй ва нафсониро кувват медихад, бехузур (бечо) шудани дилро катъ мекунад ва аз узвхои ботинй рафтани хунро манъ менамояд.

Хўрдани бихихо, хусусан ширини он фарах меоварад; васвос, дарди сар ва назлахоро дафъ мекунад, чигар, меъда ва сари меъдаро кавй месозад ва сустии ин аъзоро дафъ мекунад; иштихоро ба таом бармеангезад, бачаро дар шиками хомила аз афтодан нигох медорад, бадбўии дахонро нест менамояд, бухорхои зарарнокро аз он, ки дил ва майна бароянд, манъ мекунад. Мастро хушьёр, бехузур шудани дил ва иллати кайкуниро нест мекунад, ланчии баданро ба ислох меоварад; дилтапак (дилбозй) ва зардпарвинро шифо мебахшад, аз дигар чохои бадан ба меъда рехта шудани моддахои зарарчок ва исхолро мебандад; тафсидани меъда ва дарди сари меъдаро, ки аз рехта шудани моддахои сўхта бошад, ба ибро меоварад ва хохиши гил ва чизхои нописанд хўрдани занони хомила ва кўдаконро дафъ мекунад.

Худи бихиро бихўранд, дар узвхо гиреххо пайдо мекунад ва зарарнокиаш зиёда аз оби он аст. Бихиро бо асал мураббо карда бихўранд, хамаи зарархояш нест мегардад. Агар бихиро мураббо нокарда, худашро бихўранд, ба узвхои заифи даруни шикам зарар дорад, касабаи шушро, яъне рохи нафасро дағал мегардонад; иллатхои ларзак, сурфа ва кулинчро, ки варам ва дарди рўдахои ғафс аст, пайдо мекунад. Дар ин холат асал ва арпаболиён бихўранд, зарараш ислох меёбад.

Обашро дар сўрохи закар ва фарчи занхо бичаконанд, сўзиши пешоб ва захмхои рохи пешобро дафъ мекунад.

Бихиро дар зери оташ бигузоранд, то он ки рангаш тира гардад, баъд онро бихўранд, исхоли кўҳнаро катъ мекунад, хусусан тухми бихиро дур карда ва дар чои холии он чавзи баввои реза кардашударо пур сохта бипазанд, таъсираш зиёдтар мегардад.

Миклори як бор нўшидан аз оби он барои давой дар як рўз то 100 грамм аст.

Оби биҳиро дар оташ қивом кунанд, ин рубби биҳӣ ном дорад.

Мизочи рубби биҳии турш дар дараҷаи якум сард ва хушк аст. Ва агар инро бихӯранд, моддахоеро, ки аз дигар чоҳои бадан ба узве рехта мешаванд, манъ мекунад; қай ва исҳоли сафровиро қатъ месозад ва намегузорад, ки бухорҳои зарарнок аз чоҳои дигари бадан ба сар бароянд; ташнагӣ, тафс, дарди меъда ва рӯдахоро, ки аз моддаи мавҷуда бошад, таскин медиҳад. Агар инро бо оби барги наъноъ биёшоманд, беҳузур шудани дил ва қайи сафровиро манъ мекунад. Вале ин ба шушҳои суст ва ба одамони мубталои сурфа зарар дорад.

Рубби биҳии ширин аз ҷиҳати мизоҷ дар гарминву сардӣ қариб мӯътадил аст, вале хушкӣ дар он ғолибтар, яъне бештар мебошад назар ба рубби биҳии турш, хусусияти қабзкунандагиаш ҳам камтар аст ва дар дигар хислатҳо монанди он мебошад. Ин барои одамони узвҳои даруни шикам ва даруни синаашон заиф назар ба рубби биҳии ширин форамтар аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз рубби биҳихои ширин ва турш то 70 грамм аст.

Гули тару тозаи биҳӣ аз ҷиҳати мизоҷ мӯътадил дар гарминву сардӣ мебошад, андак қуввати қабзкунандагӣ дорад. Агар инро бихӯранд, дарди сар ва туғьёни харорати баданро таскин медиҳад; дил, майна ва меъдаро қувват мебахшад.

Агар аз гули биҳӣ мураббо тайёр карда бихӯранд, узвҳои даруни сина, дил, узвҳои даруни шикамро қавӣ мегардонад; тапидани дилро, ки сабабаш гармӣ бошад, шифо мебахшад ва баромадани бухорҳои зарарнокро ба майна манъ мекунад.

Мева ва барги онро кӯфта, бардавом гузошта бандад, варамҳои гарми чашм ва дигар узвҳоро таҳлил медиҳад, ва намегузорад, ки моддахои зарарнок ба узвҳо рехта шаванд, заҳри чонваронро аз бадан дафъ мекунад. Низ барги онро кӯфта гузошта банданд, захмҳоро хушк мекунад.

Пашмаки рӯи самари биҳӣ ба ҳалқ ва овоз зарар дорад. Агар инро бипошанд, хуни ҷароҳатро мебандад.

Аз биҳӣ равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Биҳиро муҳарро пухта, оби онро фишурда гирифта,

бо дучанди он равғани зайтун мечӯшонанд, то обаш бухор шуда раваду равғани холис бимонад. Вале эҳтиёт намоянд, ки равған доғ нагардад.

Мизочи ин равған хунук ва тар аст.

Молидани ин барои сабӯсаки сар, мӯрчагазак ва захмҳои даруни даҳан дору мешавад. Агар ба даруни бинӣ бичаконанд, чарх задани сар, дар гӯш бичаконанд, чаранги даруни гӯш; агар дар сӯрохи закар ва дар фарчи занхо бичаконанд, захмҳои рохи пешобро, ки сӯзок низ меноманд, шифо мебахшад. Агар бимоланд, омадани аракро манъ мекунад. Агар бихӯранд, мондагиро дафъ мекунад.

Ин равғанро биёшоманд, дарди сари гарм, хун кай кардан, варами чигар, исҳоли кӯхна, захми рӯдахо ва рафтани дарун аз гармӣ бошад, дафъ мекунад. Ва агар бо ин равған хукна кунанд, низ барои беморихои номбурда хамон асарро дорад.

Аз гули бихӣ низ равған тартиб медиханд монанди равғани гулисурх. Вале ин барои табобат аз равғани худи бихӣ заифтар аст.

Луоби тухмашро бихӯранд, дағалии халқ ва халкумро ислоҳ мекунад, сурфаи гарм ва хушкро шифо мебахшад; харорати меъда, сӯзиши забон, табхо ва дахан, инчунин хушкии онро таскин медихад. Агар инро бимоланд, сӯхтагии оташ ва зарари гармии офтобро дафъ мекунад. Агар инро бихоянд, кундии дандонро, яъне гирифтагии онро ислоҳ менамояд.

Мағзи тухми бихӣ каме часпандагӣ дорад. Агар инро гарммизочон бихӯранд, қуввати бох мебахшад; барои узвхои нафас, сурфа, гирифтагии овоз, сил ва захми сатхи даруни рӯдахо даво мешавад.

Миқдори як бор хӯрдан аз мағзи тухми бихӣ дар як рӯз то 9 грамм аст ва аз луоби тухми бихӣ то 45 грамм аст. Вале агар инро бихӯранд, меъдаро занф ва суст мегардонад. Барои ислоҳаш одамони гарммизоҷ бояд шакар бихӯранд ва агар ба касони сардмизоҷ зиён кунад, арпабодиён бихӯранд, то ислоҳи зарар намояд.

Тариқи луч кардани тухми бихӣ чунин аст, ки луоби маскамонанди онро батамом чудо карда гирифта, он тухми белуобгаштаро дар халтачаи дағал баста, бо қуввати комил бимоланд, пӯсташ чудо мегардад.

Тариқи гирифтани луоби тухмаш ин тавр аст. Тух-

ми биҳиро ҷамъ намуда, дар латтае ё халтачае андохта, дар обе, ки миқдораш мувофиқи он тухм бошад, як шаб тар кунанд, луоб ба даруни об мегузарад аз халтача дамида.

124. Лаблабу

Ин ду навъ аст: а) лаблабуи сурх, ки ширин аст; б) лаблабуи сафеди зардтоб, ки ширинии он камтар назар ба навъи сурхи он. Беҳтаринаш навъи сафеди он аст барои даво.

Мизоҷаш мураккаб-ул-қуво, яъне дар мизоҷҳо мўътадил аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин поккунандаи узвҳо, таҳлилдиҳандаи моддаҳои ғафси бадан, қушояндаи гиреҳҳо, парокандакунандаи балғам, сард ва хомўшгардонандаи ҳарорат аст. Агар худашро бихўранд, дарунро мебандад, ғизоияташ кам, боднок аст. Беҳтарин қисми он оби баргаш мебошад, бандҳои барги он беҳтар аз қисми заминиаш мебошад. Агар инро бипазанд, таъми сўзандагии он нест мешавад.

Лаблабуро пухта ҳамчун ғизо бихўранд, барои иллати ларзак дору мешавад, иштиёқи мубошаратро ба ҳаракат меоварад, хусусан, ки пояш сурх бошад, дар ин бобат беҳтар аст. Агар инро бо сирко ва хардал (горчица) бихўранд, гиреҳи сипурзро мекушояд ва варами ин узвро таҳлил медиҳад; барои дарди гурда, ҳичак ва бемориҳои мақъад дору мешавад.

Оби баргашро бо талхшувоқ биёшоманд, балғамро аз бадан хориҷ мекунад, инчунин дардҳои буғумҳо ва никрис (подагра)-ро ба ибро меоварад.

Оби бехрешаи онро бо асал даромехта, дар бинӣ бирезанд, майнаро аз моддаҳои зарарнок пок месозад; бо заҳраи куланг ном паранда даромехта дар бинӣ резанд, барои кач шудани рўй, дарди сар, дарди нимсар, ларзак, дарди дандон ва сурхии чашм, ки аз ҷамъ шудани ахлоти часпак бошад, даво мебошад, инчунин муттасил оби барги онро дар бинӣ бирезанд, низ ҳамин фоидаҳоро дорад.

Оби барги онро бо равғани бодоми ширин ё бо асал даромехта, нимгарм бичаконанд, дарди гўшро шифо мебахшад.

Барг ва бехреша̄и онро дар об ҷӯш дода, бо он об бишӯянд ё он обро кам-кам ва бардавом бирезанд, сабӯсаки сар, шапуш ва ришкро дафъ мекунад, дарди буғумҳо ва никрисро шифо мебахшад.

Оби баргашро нимгарм бо натрун (танакори арманӣ) хамир сохта гузошта банданд, доғи сафеди пӯстро дафъ мекунад, ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад, варами пушти поро мегардонад, истиско (водянка)-ро шифо мебахшад ва дигар варамҳоро тахлил медиҳад. Хусусан оби барги лаблабуи сафед дар ин амал қавитар аст.

Бо оби лаблабу ё бо обе, ки дар он лаблабу ҷӯшонида шуда бошад, хукна кунанд, моддахои сахти даруни рӯдахоро хориҷ мекунад, харошида шудани сатхи даруни рӯдахоро шифо мебахшад, макъади берун баромадаро ба чои аслиаш мебарад.

Баргашро дар об ҷӯш дода, дар он об вақти нимгарм шудан батакрор дасту похоро андозанд, аз сармо кафидани ин узвҳоро шифо мебахшад.

Баргашро пухта, баъди хунук шуданаш бимоланд, сӯхтагии оташ ва аз оби ҷӯш сӯхта ва инчунин сурхбодро шифо мебахшад.

Оби барги онро бо мумравғани аз муми занбӯри асал тайёр кардашуда даромехта бимоланд, дарди варамҳо ва доғи кунҷидакро дафъ мекунад.

Барги хоми онро кӯфта гузошта банданд, доғи сафеди пӯстро дафъ мекунад, ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад, захмҳои хабиса (злокачественные язвы) ва ширинчаро шифо мебахшад, инчунин дарди буғумҳоро таскин медиҳад. Агар ин баргро кӯфта, бо асал хамир карда гузошта банданд, шукуфаи пӯст ва озаххоро хушк мекунад; бо хино даромехта гузошта банданд, мӯйро меруёнад ва онро сара мегардонад; ва агар бо равғани бодоми ширин даромехта гузошта банданд, варамҳоро мулоим мекунад.

Хар як қисми лаблабуро бо хардал ва обкома (оши турш) бихӯранд, қулинҷро тахлил медиҳад ва бодхои ғализро пас менишонад.

Вале хӯрдани лаблабу ба меъда зарар дорад ва агар бисьёр бихӯранд, дилро бехузур (бечо) мекунад, хунро месӯзонад, қулинҷ ва дарди рӯдахоро ба амал месварад. Ва агар лаблабуро бо наск пухта, бо обко-

ма, оби ғӯраи ангур ва ғайра бихӯранд, ҳамаи ин зарархояш ислоҳ меёбанд.

Агар оби лаблабуро дар сирко бирезанд, баъд аз чор соат онро шароб мегардонад.

125. Сияҳак

Инро мумкин аст гуфтан, ки мушунги ғайрихӯроки мебошад. Ин гиёҳест, ки дар миёни гандумзор ва наск меӯяд, гулаш кабуд. Пояш ба растании дигар такья намуда месабзад. Филофи тухмаш монанди ғилофи тухми мош аст, донааш ҳам кариб ба андозаи мош, вале сиёҳ ва сахт мебошад. Дар тиб ҳамон донааш ба кор меравад.

Хислатҳои шифобахши он: ин башиддат таҳлилдиханда ва гардонандаи варамҳои хеле сахти шадид, инчунин мулоимкунандаи онҳост. Чун тухми онро рад карда, бо сиркои обомехта хамир карда, хашт соат дар офтоб бигузоранд ва баъд бо оби холис сиришта, ба варамҳои бисьёр сахт ва дарднок гузошта банданд, онҳоро таҳлил медиҳад ва дардашро ҳам дафъ мекунад.

Огоҳ кунем, ки сиёҳак ғизои бадфиол аст, агар бихӯранд, бод ва қулинчи бодиро пайдо мекунад. Дар ин ҳолат сиркоро бо ширини даромета биёшоманд, зарараш ислоҳ меёбад. Бинобар бад будани истеъмолаш ба дарун, мизочи инро нагуфтем.

126. Шубрум //Шибрим/

Ин гиёҳро дар баъзе маҳалҳо точикон говкушак меноманд ва ба гӯсфандон зарар надорад. Ин растанӣ дар бӯстонҳо ва киштзорҳо низ меӯяд. Пояш рост, пашмакдор, гирехнок, баландиаш то дувуним вачаб, ба най монандӣ дорад, ширнок; баргаш мисли баргҳои тархун ва санавбар аст; гулаш бунафш, тухмаш ба наск мемонад, вале моил ба сафедию зардӣ. Решааш ғафс, пуршир ва ҳамчун даво қавитар аз тухми он аст, тухмаш қавитар аз баргаш. Бехтарин навъи он сурхранги сабуквазни нарми он аст. Бадтарин навъи он тираранг ва сахти он мебошад. Агар ҳангоми шикастани қисми заминии он чизҳои ришгамо-

нанд дошта бошад, он захри каттол аст, набояд онро истеъмол фармуд. Ин гиёхро ба русӣ молочай меноманд.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва дар охири дарачаи дуввум хушк аст. Ба кавле баъзеҳо дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст. Вале мизочи шири он то дарачаи чорум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: ин гиёҳ яке аз захрхои кушанда ба ҳисоб меравад; вале моддаҳои балғам, савдо ва зардобро башиддат аз бадан меронад; хислати бандкунандагӣ низ дорад, дахани рагҳоро мекушояд, ахлоти зиёдатиро аз чукурӣ ва дурихои бадан ронда, бо воситаи пешоб дафъ мекунад. Барои меъдахои сард ва тармизоҷ мувофиқ ва форам мебошад; истискои обӣ, кулинҷ ва дарди буғумҳоро шифо мебахшад.

Агар инро кӯфта гузошта банданд, шукуфаи пӯстро дафъ мекунад.

Хӯрдани ин барои одамони гарммизоҷ ва касони нимчон, ба меъда, ҷигар ва боҳ зарар дорад, табхои тезро ба амал меоварад, иштихоро суст мегардонад ва маниро месӯзонад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз 0,1 то 0,5 грамм аст. Агар ҳар кас 4,5 грамми онро бихӯрад, кай мекунонад, ғамгин месозад ва бехуш мекунаду хафа карда ҳатман мекушад. Агар ин ҳол рӯй дихад, маска ва равғани гов, инчунин шӯрбои гарм хӯрда баъд онро бихӯранд.

Инчунин 2,25 грамм шири онро бихӯранд, низ котил аст. Ислоҳ карданаш ин тавр аст, ки се маротиба якшабонарӯзӣ дар шир тар карда ва ҳар мартаба шири нав истифода бурдан ҷоиз аст.

Агар худи шубрумро ба дарун истеъмол карданаш зарур афтад, барои шикастани тезии он бо давохои исҳоловар, ки ислоҳкунандаи он аст, ҳамроҳ менамоянд, вале танҳо худашро истеъмол намекунанд. Барои муолиҷаи кулинҷи бодӣ ва балғамӣ бо саргини гург хаб сохта, баъд мехӯранд, барои табобати варамхо, кушодани гиреххои узвхои бадан ва дафъ намудани истиско, балғам ва савдо дар оби косниӣ, арпабодиён, сагангурги соф кардашуда се шабонарӯз тар карда, баъд дар соя хушконида, бо камтар сабир (алоэ), турбуд ё халила хаб сохта, истеъмол менамоянд.

127. Шавкарон

Ин гиёҳи захрнок аст, ки ба тоҷикӣ тафт меноманд. Гулаш анбӯҳи сафеди чатрӣ монанди гули шибит, вале аз он хеле зиёд мебошад. Тухмаш мисли нохох монл ба сафедӣ ва луоб дорад.

Мизоҷаш дар дараҷаи чорум сард ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хосиятҳои карахтиовар, масткунанда ва хобоварӣ дорад.

Миқдори як бор хӯрдан аз он дар як рӯз 0,25 грамм мебошад. Ба ҷои ин тухми банг (кирмрезонак)-ро истеъмол фармоянд, равост. Агар инро 7 грамм ҳар кас бихӯрад, бо кушандагии захри хунукмизоҷаш, ки аклро барҳам медиҳад, фикр ва зеҳниро бечо гардонида, аз сухан мемононад, чарх задани сар, торикии чашм ва парда дар чашм пайдо намуда, ба ҳиккак (ҳикичок) гирифтор карда, дарун ва дасту поҳоро хунук гардонида ва дар охир ҷингак кардани узвҳои бадан, дарди гулӯ оварда, тангӣ дар касабаи шуш ва сурхной (сурхрӯда) содир намуда, оқибат мекушад. Давояш қай карда, даруни шикамро аз захри он пок намудан ва баъд чизҳои муфидтар, монанди шароби софи мусаллас ёфта нӯшидан ва баъд андак мӯҳлат дода, баъд аз он ширн хар, талхшувоқ, мурч, хояи сагобӣ, судоб ва хар кадоме, ки ба даст ояд, бо шароби мазкур бинӯшанд ва дигар тадбирҳоеро, ки монанди тадбири афьюнхӯрда бошад, ба кор баранд.

Чун хӯшаи гули онро пеш аз он, ки тухм бандад ва то тухмаш хушк шуданаш бигиранду бикӯбанд ва оби онро фишурда гирифта, дар офтоб хушк кунанд, фоидаҳои бисьёр дорад. Аз ҷумла он, ки давои тасқиндиҳандаи дардҳои чашм аст. Агар онро гузошта банданд, дардҳои гарммизоҷро басанда мекунад; мӯрчагазак ва ҷамра (карбункул) ном реши мӯҳлиқро шифо мебахшад.

Барг ва тухмашро кӯфта, ба пистони шардор гузошта банданд, шири онро қатъ мекунад ва намегузорад, ки пистон пажмурда ва овезон гардад; агар инро ба пистони духтарон гузошта банданд, намегузорад, ки вай калон шавад. Агар ин кӯфтаро ба хояи писарон ва ба хояву каши рони чавонон гузошта банданд, ихтилом (дар хоб шайтон задан)-ро манъ мегардонад ва варами он узвро хам таҳлил медиҳад; ба

закар гузошта банданд, бохро суст менамояд ва намегузорад, ки ин узв бузург гардад; ва ба зери ноф ва ба хар узве, ки хоханд, гузошта банданд, мӯй дар он чо намерӯяд; ба шикам гузошта банданд, исхоли хунин ва дигар навъ исхолро зуд мебандад. Инро ба пешонӣ гузошта банданд, хуни биниро қатъ мегардонад.

Хаким Мирмухаммад Мӯъмин дар китоби «Тӯхфатул-мӯъминин»-и худ навиштааст, ки чун решаи шавқаронро бо тухми банг аз хар як 17,5-граммӣ кӯфта, бо 675 грамм об, 150 адад мавизи ангури бузургдона дар оташи мулоим то тамоман бухор шудани об биҷӯшонанд, баъд мавизҳоро аз он чудо карда нигох доранд, аз он мавиз аз як то се адад бихӯранд, сахт маст мекунад, маниро ҳангоми ҷимоъ аз зуд омадан нигох медорад. Вале зиёда аз се адад бихӯранд, сахт хоб меоварад. Ва инчунин хакими мазкур навиштааст, ки ман инро «мавизи умру» ном кардаам.

128. Тархун

Ин гиёхро ба забони точикӣ тархонӣ мегӯянд. Тару тозаи онро мардуми сарзамини Эрон монанди кабудихои дигар, чун: наъноъ, пудина, таратезак (индов) ва монанди инҳо бо нон, чуғрот, панир ва ғайра мехӯранд. Ин растанӣ навъҳои бӯстонӣ ва сахрой дорад. Онро бо усули киштани тухмаш ва қаламчаи шохашро шинонида месабзонанд. Дар таъми он тезӣ, гирандагӣ, тунҷӣ ва камтар ширинӣ ҳам мавҷуд аст. Агар инро батанҳой ба дили наҳор бихоянд, дархол ба забон карахтӣ меоварад. Бинобар хамин пеш аз оби давохои исхоловар ҷӯшонидашударо нӯшидан, тархунро бо чав якчо мехоянд, ки таъми он давоҳо дар даҳан махсус нагардад. Решаи тархуни сахрой ҳамон оқиркирхо мебошад. Тархунро ба русӣ эстрагон меноманд. Мардумони пешаи деҳконӣ мегӯянд, ки агар тухми испандро дар сиркон кӯхна тар намоянд, то он ки нам кашад, баъд бикоранд, тархун мегардад. Ва инчунин он тухмро дар миёни турб чо карда бикоранд, низ тархун мерӯяд. Бехтарини тархун тару тозаи он аст.

Мизочи тархуни сахрой дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст, вале бӯстониашро дар дарачаи якум гарм ва хушк гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: хусусиятҳои умумии тар-

хун: пароқандакунандаи бодхо ва ахлоти часпак, кушояндаи гирехтхои дохили бадан, қувватбахши меъда, барангезандаи иштихо, хушккунандаи рутубатхои зиёдатй ва зарарнок.

Инро бихоянд, даханро хушбўй мекунад, хисси таъмро дар дахан тағйир медихад ва узвхои даруни даханро карахт мегардонад. Агар онро хоида, муддате дар дахан нигоҳ доранд, барои дарди гулў фоида дорад, ба чихати ислохи хавои вабой ва тоун даво мешавад.

Оби гиёхи тару тозаи онро бо шароби кодй, ки дарахти хушбўи хиндист, хал карда бинўшанд, баромадани обила (нағзак) ва сурхичаро манъ мекунад ва намегузорад, ки дигар иллати вабой бирасад.

Тархунро хоида, баъд об бинўшанд, он об лазиз мегардад.

Вале тархун ба одамони гарммизоҷ зарар дорад. Агар онро бардавом бихўранд, хунро месўзонад, хатто қуввати бохро қатъ мегардонад. Дар ин гуна маврид кабудихои сардмизоҷ бояд бихўранд, то он ки зарари он ислоҳ ёбад. Инчунин узвхои даруни синаро шахшўл мегардонад — дар ин ҳолат асал бихўранд, ислохи ҳол менамояд. Тархун хамчун ғизо дерҳазм аст ва барои осон намудани хазми он карафс ё бо карафс бояд бихўранд.

Агар ба тархун тухми арпабодиёнро ҳамроҳ карда бихўранд, қуввати онро зиёда мегардонад.

129. Ғофат

Ин гиёхро ғофис ҳам меноманд ва ба русй репейник аст, вале ҳаргиз мушхор нест.

Растанияш хорнок, баргаш сербару дароз ва пашмакдор аст. Аз миёнаҷои баргҳои он шохи миёнхолии дағал мерўяд. Гулаш кабуди бунафш ва дарозак. Таъми тамоми қисмҳои гиёҳи он бисьёр талх, хатто аз сабир ҳам талхтар аст, тунчй ва каме гирандагй дорад, гармие чандон надорад. Дар тиб гулаш ва усораи он истеъмол мешавад.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум хушк аст. Вале муаллифи «Иршод» гарм ва хушк дар дараҷаи дуввум бо каме гирандагй донистааст.

Хислатҳои шифобахши он: хусусиятҳои нарм ва

ракиккунандагии ахлоти ғафс дорад, моддаҳои часпакро аз ҷояшон канда берун мекунад, мачроҳои баданро аз олоишҳо пок мегардонад, гиреҳҳои ҷигар ва сипурзро мекушояд ва мачроҳои ин ҳар ду узвро пок месозад, барои табҳои мураккаб даво мешавад, моддаҳои сӯхтаи зарарнокро бо исҳол дафъ мекунад; пешоб, шир ва ҳайзро равон мегардонад.

Агар гиёҳи хушк ё усораи онро биёшоманд, дарди ҷигарро таскин медиҳад, гиреҳҳои ҷигар ва сипурзро мекушояд; ҷигарро қувват мебахшад ва варами онро таҳлил медиҳад, ҳамаи навъҳои варами сипурзро мегардонад, инчунин сахтии сипурз ва сахтии меъдаро ба ибро меоварад; суулкиньяро, ки сустии ҷигар аст ва аз он даст похо варам меоваранд, дафъ мекунад; барои истиско (водянка) даво мебошад, пешоб ва ҳайзро меронад. Агар инро бо шароб бихӯранд, захми рӯдаҳоро дафъ менамояд. Заҳое, ки аз дидани ҳайз маҳрум гашта бошанд, ин растаниро аз таг бардоранд, ҳайзашон равон мегардад.

2,25 грамм гиёҳи хушки онро кӯфта, бо оби шохитара биёшоманд ва инчунин гул ва усораашро бо ин чизҳо ва сиканҷабин бихӯранд ё гиёҳи онро кӯфта, бо равғани кӯхнаи хук ё хайвоноти дигар сиришта гузошта банданд, решҳои бехношавро ба хам оварда сихат мебахшад.

Усораи онро, яъне оби гиёҳи тари онро дар офтоб ғафс гардонида бимоланд, кӯтур ва хоришро дармон мешавад. Усораашро хушконида, кӯфта бипошанд, захм ва решҳоро ба ибро меоварад.

Барои табҳои кӯхна ва мураккаб, ки аз афзудани савдо ва сафро мегирифта бошанд ва тарсончак бошанд, усораи ин растаниро бо усораи талхшувоқ даромехта бихӯранд, давои хубест. Инчунин ба гирдакгирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад.

Вале хӯрдани ғофат ба сипурз зарар дорад. Дар ин маврид бодьёни ситорашакл бихӯранд, зарараш ислох мебад.

Миқдори як бор хӯрдан аз гиёҳи хушки он дар як рӯз то 10,5 грамм аст ва агар инро дар об ҷӯшонидан бошанд, 24 граммашро андозанд.

Ба чои ғофат баробари ним вазни он талхшувоқро истифода баранд, раво мебошад.

Тариқи гирифтани усораи ғофат ба таври мушаххас чунин аст. Оби гиёҳи тару тозаи онро гирифта, то

ғафс гаштан дар офтоб бигузоранд. Баъд курсхо сохта хушк намоянд.

Мизочи усорааш сард ва хушк аст ва сабуктар аз гиёҳаш мебошад хамчун даво, яъне латифтар.

Хислатҳои шифобахши он: ин низ хусусиятҳои нармкунандагӣ ва канандагии моддахои ғафс ва часпаки нодаркор дорад, кӯтур ва хоришҳоро дафъ мекунад, табҳои кӯхна ва дарди чигарро шифо мебахшад, агар бо оби шоҳитара ва сиканчабин бихӯранд, хубтар аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин усора дар як рӯз аз 2,25 то 4,5 грамм аст.

Вале ошомидани ин ба хояхо зарар мерасонад. Ба чои ин се вазни он ғофат ва ба кавле се вазни он татумро истеъмол намоянд, равост.

Тухми ин гиёхро чун бо шароб биёшоманд, захмҳои сатхи даруни рӯдаҳо ва барои дафъ кардани захри чонварон аз бадан фоида дорад.

130. Фанчиюн

Ин гиёҳест баргаш монанди баргҳои печаки бузург, вале аз он калонтар, хафт адад мешавад, ки зиёда аз ин миқдор нест. Тарафи ба замин часпидаи он сафед ва тарафи болои он бисьёр сабз аст. Дар фасли бахор аз миёни баргҳои он пояе мехезад, ки то як вачаб мебошад. Гулаш зард аст ва зиёда аз дах рӯз наемонад. Бинобар ҳамин ин гиёхро саҳван бепоя ва бегул медонанд. Бехрешааш борик. Ин дар заминҳои намнок ва лаби обҳо месабзад. Таъмаш тез, талх ва гиранда аст. Инро дар ҳолати тару тозагӣ истеъмол менамоянд ва агар хушк кунанд, талхиаш меафзояд. Ин гиёхро ба забони русӣ мать и мачеха меноманд.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хусусиятҳои умумиаш таҳлилдиҳанда ва пароканда кунандаи бодхост.

Камтареро аз реша ва барги он дар дахан нигох доранд, барои сурфаи кӯхна, зик-ун-нафас, ростнафас, дамкӯтаҳӣ ва захми узвхои даруни сина даво мебошад ва бодҳои дар даруни сина чамъшударо пароканда месозад. Хушкашро сӯхта, дудашро бигиранд ва дудашро дар бинӣ бикашанд, низ иллатҳои номбурдаро шифо мебахшад.

Ҳар як қисми гиёҳи онро кӯфта гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад ва пучакҳои гуногунро мекафонад; захм ва решҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад.

Агар кӯфтаи инро занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаи онҳоро, ки зинда ё мурда бошад, аз шикам меафтонад.

131. Васма

Ин барги растаниест, ки дар мамлакатҳои гарм мепарвариранд. Дар Тоҷикистони мо низ парвариши он ривоҷ дорад. Баргаш ба барги мӯрд монанд аст. Пояш миёнҳолӣ нест, шоҳҳояш анбӯҳ, самараш ба андозаи донаи мурч аст, ки баъди расидан сиёҳ мегардад ва дар миёни он самар тухми реза дорад. Навъи саҳроӣ ва кӯҳии он дар канорҳои рӯдҳо ки регзор бошад, месабзад. Шоҳҳои он анбӯҳтар, баргаш васеътари дарозтар аст. Растаниаш ба зағир мемонад. Беҳтарини он васмаи навъи ҳиндӣ аст. Фарқи миёни васмаи ҳиндӣ ва кирмонӣ дар он аст, ки навъи кирмонии онро рангаш камтар, вале мӯйро бо он ранг кунанд, рангаш сиёҳ мегардад ва дер мепояд назар ба навъи ҳиндии он. Васмаро ба русӣ басма мегӯянд ва ба арабӣ катам мехонанд.

Мизоҷаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хусусиятҳои умумиаш поккунандаи бадан аз моддаҳои бегона, гиранда ва манъкунанда, инчунин таҳлилдиҳанда аст.

Ин растаниро бо об ва намак кӯфта ба сар гузошта банданд ё бимоланд, барои дарди сари бодӣ ва балғамӣ, яъне барои дарди сар, ки аз ҷамъ шудани бод ва балғам дар сар дору мешавад, инчунин байза ном дарди сареро, ки тамоми сарро фаро мегирад ва муттасил мебошад, ба ибро меоварад.

Васмаро сӯхта, дудашро ба машом бикашанд ё кӯфтаи онро бимоланд, зукомро дафъ мекунад ва мӯи сарро мустаҳкам мегардонад.

Оби баргашро ё оберо, ки дар он васма ҷӯшонида шуда бошад, бинӯшанд, сахт қай меоварад, барои газидани саги девона фоида дорад ва беҳтарини чизҳоест аз барои ранг кардани мӯй.

Васма зарар хам дорад, яъне майнаро заиф месозад. Дар ин ҳолат қаранфули гардан бояд бихӯранд, ки зиёнаш ислоҳ ёбад.

Аз васма равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Як миқдор оби гиёҳи тари тозаи онро гирифта, дар зарфе аз болояш ҳамон миқдор равғани кунҷид дохил карда, баъд дар оташи мулоим то обаш бухор шуда рафтан мечӯшонанд. Батамом бухор гаштани обашро аз он медонанд, ки аз ҷӯш мемонад. Ҳамин равғани васма ҳисоб меёбад. Молидани ин равған барои дарз кардани мӯй ва нигоҳ доштан аз рехтани он, сиҳат бахшидани бавосир (геморрой), иллатҳои мақъад ва дардҳои сардмизоҷ даво мебошад.

Тухми васма аз ҷиҳати ранг, андоза ва филофиски ба тухми турб шабоҳат дорад, низ моил ба сиёҳӣ. Агар инро маҳин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, фуромадани зардобро ба даруни гавҳарак манъ мекунад ва агар фуромада бошад, таҳлил медиҳад.

Решаашро дар об бисьёр ҷӯшонида, он обро соф намуда, дар он камтар шилми бодомҳоро дохил намоянд, барои китобат монанди сиёҳӣ мегардад. Бо ин таркиб, аввал мӯйи баданро бо собун покиза шуста, баъд бо ҳинои соида молиш диҳанду бишуянд ва баъди муддате хушк кунанду сонӣ бо васма ранг кунанд, рангаш неку мегардад.

132. Карвиё

Ин зираи сиёҳ аст, ки зироат мекунанд ва ҳам саҳроӣ дорад. Баргаш монанди барги шибит, гулаш низ чатрӣ монанди гули шибит аст, сафедранги моил ба кабудӣ, ки ба гули бӯстонии он шабоҳат дорад. Дар тиб навъи бӯстониашро ба кор мебаранд. Тухмаш дар ҳаҷм ба андозаи зираи сафед, тезтаъм, талх. Бехрешааш ба сабзӣ монандӣ дорад, низ мехӯранд. Куввати зираи сиёҳи бӯстонӣ то се сол боқӣ мемонад.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани ин ахлоти баданро нарм ва рақиқ мегардонад, бодҳоро таҳлил медиҳад, дарунро мебандад, вале агар ин зираро хамроҳ карда бихӯранд, ғизоҳои дигари боднокро ислоҳ мегардонад. Агар инро бихӯранд, бухорҳои зарарноки ба сар бароянда ро манъ мекунад.

Инро махин сонда, чун сурма ба чашм кашанд, нури чашмро тез мегардонад ва инчунин ин аз чумлаи давохои чашм ба хисоб меравад. Вале агар инро аз хад зиёда ба чашм кашанд, чашмро хира мекунад.

Хӯрдани ин барои зик-уи-нафас, дилтапак (дилбозӣ), ки аз хунукӣ бошад, инчунин барои ислох додани оруғи боднок даво мешавад: меъдаро гарм мекунад, оруғ меоварад, иштихоро мекушояд, вайрон шудани таомро дар меъда ва турш гаштани онро дар ин узв манъ месозад; кай ва дарди рӯдахоро даво мебошад, балғамро тит ва пароканда менамояд, пешобро меронад, дарди меъда ва рӯдахоро таскин медихад, бодхои гурда ва хичакро пароканда мегардонад, баданро қувват мебахшад ва фарбех мекунад, вале маниро қатъ мекунад, кирмхои рӯда ва меъдаро, хатто кирми кадудонаро хам мекушад ва дафъ мекунад.

10,5 грамми ин зираро бо 25 грамм равғани зайтун хар рӯз то як хафта бихӯранд, истисқоро дармон мешавад.

Ин зираро дар сирко парварда, яъне тар карда баъд бихӯранд, барои одамони гарммизоҷ низ мувофиқ ва форам мегардад.

Гиёҳ ва тухмашро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, дарди рӯдахоро таскин медиҳад, пешобро меронад, маниро қатъ мекунад ва кирмҳои гуногуни шикамро мекушад.

Дар обе, ки зираи сиёҳ дар он чӯшонида шуда бошад, занхо то ноф даромада нишинанд, дардхои бачадонро дафъ мекунад.

Тухмашро сӯхта, ос карда гузошта банданд, бавосири овехташаклро хушк карда меафтонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин зира дар як рӯз 17,5 грамм аст.

Вале ба дарун истеъмол кардани ин ба шуш зарарнок аст. Барои ислохи ин зарараш асал ва кокутиро бихӯранд, кифоя аст. Ба гурда хам зиён мекунад— барои ин катиро бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

Ба чои зираи сиёҳ арпабодиён ва зираи расмиро бихӯранд, равост.

133. Татум

Ин самари буттаест ба андозаи наск, пахнтар, рӯяш пӯсти гарднок дорад, дар хӯша мебошад. Таъми

самараш турш аст. Ҳамаи қисмҳои дарахти он дар тиб истифода мешавад. Ин ду навъ аст: сахрой ва кӯҳӣ.

Мизоҷи сахрои он дар дараҷаи дуввум сард ва хушк аст, вале кӯҳии он дар саввум хушк аст. Сардӣ дар баргаш назар ба тухми он камтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: самари онро бихӯранд, қабзият меоварад дар ҳама ҷоҳои бадан, моддаҳои ба узв рехташавандаро рад мекунад, меъда ва рӯдахоро қувват мебахшад, ба меъда ва рӯдахо рехта шудани сафроро манъ менамояд, иллати қайкунӣ ва бехузур (бечо) шудани дилро ба ибро меоварад; рафтани дарун ва исҳоли сафровиро, ки кӯҳна шуда бошад, мебандад; хун қай кардан ва хунравиҳои дигарро манъ мекозад, бисьёр пешоб карданро ба меъёр меандозад.

Самари инро кӯфта, бо оби хунук биёшоманд, ҳам аз боло ва ҳам аз поён рафтани хунро қатъ мекунад. Нимкӯфтаи инро бо зира ва оби сард бинӯшанд, қайи сахтро манъ мекунад ва ба касе, ки ҳамеша қай мекарда бошад ва таом дар меъдаи ӯ намонад, шифо мебахшад, дар одамони гарммизоҷ иштиҳоро ба таом бармеангезад. Инро бо зардаи тухми мурғ ва кашнизи хушк бихӯранд, исҳоли хунинро манъ мекунад. Нимкӯфтаи онро бо шароби турш биёшоманд, барои исҳол ва хунравии бачадон дору мебошад, пешобро бисьёр кам мекунад.

Қуввати қабз кардан дар бирьёнкардаи он зиёда аст, вале барои шикастани шиддати сафро заифтар мебошад.

Аммо татум барои меъда ва ҷигари сардмизоҷ зарар дорад. Дар ин маврид арпабодиён бихӯранд ё бо бодинҷон пухта бихӯранд, зарараш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми он дар як рӯз 17,5 грамм аст.

Агар гардеро, ки бар рӯи самараш мебошад, ҷудо намуда, каф зада бихӯранд, бисьёр қабзкунандаи дарун аст ва бо андак таъми талхӣ мебошад, барои исҳоли кӯҳна ва барои қатъ гардонидани рафтани рутубатҳои сафеди бачадон дору мешавад. Агар инро ба дандон бимоланд, милки дандонро мустаҳкам мекунад, пӯсидани раддӣ ва бадфиоли даҳанро ба ибро меоварад, инчунин дарди дандони кирмхӯрдаро таскин медиҳад.

Самари татумро аз гарди рӯяш пок карда, баъд дар об тар намоянд, он обро дар чашм чаконанд, дарди чашмро, ки дар вакти ибтидо бошад, шифо мебахшад.

25 грамм тухми сиро дар 300 грамм об бичӯшонанд ба хадде, ки кувваташ ба об гузарад. Баъд латтаро дар он тар карда ба чашм гузоранд ва бо он гармбандӣ кунанд, кӯтури хӯранда ва шилпуқии чашмро шифо мебахшад. Ва агар батакрор он латтаро ба пешонӣ гармбандӣ кунанд, хуни биниро қатъ мекунад ва агар ба чашм гармбандӣ кунанд, кӯтур, обравӣ, шилпуқӣ ва хориши чашмро шифо мебахшад ва намегузорад, ки дар чашм обила барояд. Ва агар хамон обро дар гӯш чаконанд, рими равонро аз он манъ месозад ва намегузорад, ки дар даруни он обила барояд.

Самари татумро дар об ҷӯшонида, он обро камкам ва бардавом бирезанд, намегузорад, ки ҷоҳои латхӯрда ва зарбарасида варам кунанд.

Тухми татумро махин кӯфта, бо об сиришта гузошта банданд, варами косаи сар ва дигар варамҳоро таҳлил медиҳад, инчунин варами лат ва зарбахӯрдаро мегардонад, решхои давандаро шифо мебахшад; агар инро бо асал хамир карда гузошта банданд, даҳалии пилкҳои чашмро нест мегардонад, ва бо ангишти чӯби балут даромехта гузошта банданд, барои бавосир даво мебошад.

Татумро бо барг, шоххо ва чӯбаш дар об бичӯшонанд, то монанди асал қивом гардад, баъд гузошта банданд ва ё бимоланд, барои беморихои пилки чашм дору мебошад; варами чашм ва дигар узвхоро тахлил медиҳад, мӯрчагазакро дафъ мекунад; решхои тар ва решхои рутубаташон асалмонанд, вайрон шудани милки дандон, доғҳои кунҷидак, милкаки нохун ва хунравиҳои дигарро шифо мебахшад.

Баргашро пухта ба сар гузошта банданд, мӯйро сиёх мекунад.

Баргашро дар об ҷӯшонида, бо он об нимгарм хукна кунанд, захми рӯдаҳо, исҳоли хунин ва харошида шудани сатҳи даруни рӯдахоро шифо мебахшад.

Барги онро мухарро пухта, баъд оби онро фишурда гирифта, ғафс гардонанду ба чашм бимоланд, моддаҳои ба чашм резандаро ба ақиб мегардонад. Он обӣ ғафсгаштаро дар оби барги зуф ҳал карда бимоланд, захмҳои хабисаро дафъ мекунад. Агар инро ба

сар, мӯхрахои пушт ва бехи закар гузошта банданд, барои беихтиёр равон шудани пешоб, сустй ва нотавон шудани узвхо даво мешавад.

Баргашро кӯфта, ба меъдаи тифлон гузошта банданд, исхолро нафъ дорад, узвхои даруни шикамро қувват мебахшад.

Шилми дарахти он аз чихати мизоч башиддат хушк аст ва хислати гармй ва сардй — хар серо дорост.

Шилми онро ос карда, чун сурма ба чашм кашанд ё онро бо оби дахан тар карда, ба милки чашм бимоланд, чашмро тез мекунад ва беморихои пилкро шифо мебахшад: агар бипошанд, чарохат ва захмхоро хушк сохта ба хам мечаспонад ва бо ин восита сихат мебахшад. Агар онро дар ковокии дандон гузоранд, дарди дандони кирмхӯрдаро таскин медихад.

134. Кунчид

Ин тухми, растании зироатй аст, ки аз ин равған мекашанд, онро ба рӯи нон мемоланд, аз он халво мепазанд ва ғайра.

Мизочаш дар дарачаи якум гарм ва тар бо рутубати часпак, вале дар дарачаи дуввум гарм ва тар низ гуфтаанд.

Хислатхои шифобахши он: хислати часпонандагй ва кушояндагии гирехҳо дорад. Агарчи хангоми хӯрдан ғизои кам аст, вале моддахои аз он хазмгашта дар чигар сабук мебошанд; бинобар часпанда будаташ баданро фарбех мекунад, овозро мулоим ва дуруштии халкро нарм мегардонад, ахлоти сӯхтаро, яъне балғам, хун, сафро ва савдои сӯхтаро ба ислох меоварад; рӯдахо ва макъадро мулоим мекунад, варамхои гармро тахлил медихад.

Кунчидро бо шароб биёшоманд, барои газидани каждум ва мори афъй даво мебошад.

Як микдор кунчид, бо хамвазни он шакар ва кӯкнор, нисф вазни он магзи бодоми ширини кӯфта, дахьяк микдори он банги сафед (яъне кирмрезонаки гулаш сафед) — хамаро кӯфта, хар рӯз аз ин таркиби чамъомада 25 грамм тановул намоянд, барои фарбех кардани бадан, кувват бахшидани бох давои бисьёр хубест, чарбии гурдаро пайдо ва зиёд мекунад.

Аз кӯфтаи кунчид шира кашида, бо набот биёшоманд, сӯзиши меъда ва сурхрӯда, турш шудани рутубати савдовии меъда, сӯзонидани моддахои нӯшидашуда ва моддаи тезро аз бадан дафъ мекунад.

Аз он шароб тайёр намуда, онро бо мудовамат бинӯшанд, меъда ва рӯдаҳоро мулоим мегардонад, санги гурдаро майда карда мерезонад.

7 грамм кунчидро бо 3,5 грамм чормағзи сӯхтагӣ бихӯранд, хуни равони бавосирро қатъ мекунад.

Оберо, ки дар он кунчид ҷӯшонида шуда бошад, бо нахӯд биёшоманд, хайзро равон мекунад, бачаи заноно хомиларо аз шикам меафтонад.

Чун 50 грамм оберо, ки дар он кунҷид ҷушонида шудааст, бо шароб ва обе, ки мавиз дар он тар карда шуда бошад, 38 грамм равғани кунҷид, 12,5 грамм арпабодиён — хамаашро ба дили наҳор бинӯшанд, хориши баданро, ки сабабаш ҷамъ шудани хун ва балғам бошад, дағалии пӯст ва кафидани онро дафъ мекунад; агар инро бо қанди сафед бинӯшанд хам, нафъи зиёдтар дорад. Кунчидро бо оби тариди сабир ва мавиз даромехта, бардавом лесида бихӯранд, барои сурфа ва беморихои узвхои даруни сина, инчунин барои захми шуш даво мебошад.

Кунчидро бо тухми зағир бихӯранд, бохро кувват мебахшад, маниро зиёд мекунад.

Кунчидро кӯфта, бо шароб биёшоманд, кулинчро, ки дард ва варами рӯдаи ғафс аст, дафъ мекунад ва захри мори шохдорро аз бадан дафъ мекунад.

Вале кунчид ҳангоми хӯрдан дерҳазм аст. Ва агар инро бирьён намуда, бо асал бихӯранд, зуд аз меъда фуруд меояд.

Кунчидро бардавом ва бо пӯсташ бихӯранд, боиси бадбӯ гаштани дахан мешавад, хусусан, ки хангоми хоидан дар байни дандонхо бимонад, ин ҳам бад аст; низ дарди сар меоварад. Дар ин маврид асал бояд бихӯранд, ки ислохи зарари он намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз кунчид дар як рӯз 17,5 грамм аст. Инро барои давогӣ тухми зағир иваз карда метавонад.

Кунчидро кӯфта гузошта банданд, варамхоро тахлил медихад, пӯсти баданро мулоим мекунад, доғҳои сиёҳ, накши кабуди холкӯбӣ, дағалии асаб, кулинч (дард ва варами рӯдаҳои ғафс), газидани мори шохдор, сӯхтагии оташро шифо мебахшад; баъди сӯхтани

оташ ба зудӣ обила шуданро манъ мекунад ва дарди онро таскин медиҳад.

Баргашро дар об ҷӯшонида, он обро кам-кам ва бардавом бирезанд, мӯйро дароз ва сиёҳ мекунад, ҷӯшиҳои сарро, ки сабабаш зиёд гаштани моддаи савдо бошад, шифо мебахшад.

Баргашро пухта гузошта банданд, варами чашмро таҳлил медиҳад ва дарди луккосиш онро таскин медиҳад.

Решаашро дар об ҷӯшонида, бо он об сар ва мӯйро бишӯянд, мӯйро дароз ва сиёҳ мекунад, инчунин хушкӣ ва сабӯсаки сарро дафъ менамояд.

Равғани онро, ки аз тухми кунҷиди пӯстдори бирьёнкарда бигиранд, дӯхн-ул-ҳалл, яъне равғани кунҷид меноманд, часпандагии ин зиёда мебошад ва агар аз кунҷиди мукашшар равған бикашанд, часпандагии он камтар мебошад.

Кунҷидро маҳин кӯфта, дар об бо даст то гарм шуданаш бимоланд, яъне мачак кунанд ва равған аз он ҷудо гардад, рутубат дар он зиёдтар аст. Он чӣ инро кӯфта, дар об ҷӯшонанд, то он ки равған дар рӯи об ҷудо шавад, онро равғани кунҷиди пухта меноманд.

Мизоҷи равғани кунҷид дар дарачаи дуввум гарм ва тар аст. Қувваташ то ҳафт сол боқӣ мемонад.

Хислатҳои шифобахши он: инро бо давохои муносиби ҳамин беморихои номбаршаванда бихӯранд, гирехҳоро мекушояд, дарун ва сахтиҳоро мулоим мекунад, дар чоҳои хушкмондаи аъзо рутубат пайдо месозад, баданро фарбеҳ мекунад, сӯзишхои аз моддаҳои тез ҳодисшударо дафъ менамояд; барои зиқ-ун-нафас, сурфаи хушк, захми шуш, аз хушкӣ чингак шудани аъзо кавитар аз худи кунҷид дору мешавад, вале дар табобати сӯзиши пешоб монанди кунҷид мебошад.

Агар инро бо мурчи сафед, яъне бо мурчи аз пӯсти сиёҳаш ҷудо кардашуда дар об бичӯшонанд ва баъд нимгарм онро дар гӯш чаконанд, гирехи дарунн гӯшро мекушояд.

Ин равғанро бо сафедаи тухми мурғ даромехта бимоланд, сахтиҳо ва варамхои чашмро ва ғайри чашмро таҳлил медиҳад; бо равғани зайтун ва зардии тухми мурғ даромехта бимоланд, варами чашмро дафъ мекунад.

Аз ин равған ва муми занбӯри асал мумравған тайёр карда, ба рӯй бимоланд, ранги чехраро соф, неку, равшан ва мулоим мекунад. Агар батакрори амал бимоланд, чингак шудани узвро ва дигар беморихо, ки аз хушкӣ бошанд, шифо мебахшад.

Агар ин равғанро бардавом, яъне батакрор бимоланд, захми нағзак ва сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Ба дарун истеъмол намудани ин равған барои одамони савдовимизоҷ зарар дорад, дерҳазм аст, меъдаро суст мегардонад, инчунин ба майнаи заиф таъсири бад дорад. Агар ин равғанро бо пиёз ё бо андак хамиртуруш бичӯшонанд ва ё бо оби лиму ва дигар туршихо биёшоманд, зарари он ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор ошомидан аз ин равған дар як рӯз то 7 грамм аст. Агар равғани кунчид дарьёфт нагардад, равғани бодоми ширинро ба ҷои он истеъмол намоянд, равост.

135. Савринҷон

Ин пиёзаки гиёхест монанди сири (саримсоки) сахрой, санавбаришакл, андак пахнтар, ки се навъ мебошад: 1. Берун ва даруни пиёзаки он — хар ду сафед, таъмаш ширин; 2. Берун ва даруни пиёзаки он — хар ду моил ба тирагии зард ва сурхтоб; 3. Берун ва даруни пиёзаки он — хар ду моил ба сиёхӣ, вале беруни он тиратар, таъмаш талх. Бехтарини онхо навъи аввал, ки берун ва дарунаш сафед ва калон-калони он аст, ки сахт бошад ба шарте, ки бадбӯ набошад. Ин навъаш дар дорухои ошомиданӣ ба истеъмол меравад. Навъхои дигараш захрнок, хусусан сиёхи он бадтар аст. Бинобар хамин онхои дигар факат аз берун истифода мешаванд, на ба дарун. Зеро ки ду навъи охирин кушанда мебошанд бо иллати гулӯгир кардан.

Барги он монанди баргхои пиёзи гандано ва аз он кавитар аст, поя дорад. Гули гандано зард, монанди савсани майда, вале гули савринҷон сиёхи сурхтоб аст. Ин растанӣ дар кӯххо меруяд. Кувваташ то сӣ сол бокӣ мемонад.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст. Мизочи баъзеи сафеди он дар гармӣ мӯътадил мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: агар пиёзаки савринчони сафедро бихӯранд, ҳамаи навъҳои балғамро аз чоҳои дур ва чуқури бадан кашида, дафъ мекунад; моддаҳои зарарноки ба узвҳо рехташавандаро манъ месозад, гирехҳоро мекушояд; ахлоти часпакро аз чоҳои чуқури бадан, хусусан аз буғумҳо кашида берун меоварад, инчунин зардпарвин ва беморихои сипурзро шифо мебахшад. Инро бо сабир (алоэ) бихӯранд, иркуннасо (радикулит) ва никрис (подагра)-ро дафъ мекунад; бо занчабил ва мурч бихӯранд, қуввати боҳро бағоят бармеангезад, барои иллатҳои буғумҳо нафъи бисьёр дорад.

1,75 грамми онро бо занчабил, пудина ва зира бихӯранд, хамчунин бо шири навдӯшида ва қанди сафод то се рӯз биёшоманд, боҳро бағоят ба ҳаракат меоварад ва шифобахши иллатҳои пайвандҳои бадан аст, хусусан хангоми рехта шудан ва фуромадани моддаҳои зарарнок ба буғумҳо, таъсираш пуршиддат мебошад.

Ин пиёзакро кӯфта, бо заъфарон ва тухми мурғ сиришта гузошта банданд, дарди устухонро таскин ва варамҳои сахтро тахлил медиҳад; агар бо шароб хамир сохта гузошта банданд, дарди буғумҳоро дафъ мекунад.

Кӯфтаи ин пиёзакро бо равғани зарди кӯхнаи гӯсданд ё бо равғани гови кӯхна даромехта, дар сӯрохи пушт бардоранд, донаи бавосирро меафтонад ва дардашро ҳам таскин медиҳад.

Савринчони хушкро кӯфта бипошанд, захм ва решхои кӯхнаро хушк мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз савринчон батанҳоӣ ва бо заъфарон 3,5 грамм аст; агар бо даворои дигар таркиб дода хӯрданӣ шаванд, аз 1,75 то 2,25 грамм дохил намоянд.

Агар савринчон ноёб бошад, бо чои он барои дардхои буғумхо баробари вазни он хиноро истифода баранд, раво мебошад.

Вале савринчон ба меъда хеле зарарнок аст, дар рӯдаҳо дард пайдо мекунад, меъда ва ҷигарро заиф мегардонад. Давои ин катиро, шакар ва заъфарон истеъмол намудан аст. Барои табобати дардхои буғумхо савринчонро бояд, ки бо ҳамвазни он занчабил ва мурч, ки ёридиҳандаи он аст дар шифобахшӣ, истеъмол намоянд.

Гулашро бибӯянд, гиреххои майнаро мекушояд, ичунин бодхои ин узвро таҳлил медихад; дарди сарро, ки сабабаш чамъ шудани моддахои сардмизоҷ дар он бошад, шифо мебахшад ва озори заҳри савринҷони сурх ва сиёхро дафъ мекунад (агар касе хӯрда бошад). Агар ин ду навъи раддии савринҷонро хӯрда бошанд, ширн навдӯшидаро ошомида қай кунанд ва дигар тарьёкҳо, яъне давоҳои мухолифи заҳр бихӯранд.

136. Ширинбия

Ин гиёҳ ба хама маълум аст; дар тиб решаи аз пӯст чудо кардашудааш истеъмол мешавад. Таъми решааш ширин, баъзеаш камтар талхӣ низ дорад. Бехтаринаш он аст, ки ширинаш бисьёр ва талхию кабзкунандагиаш хеле кам бошад. Қувваташ то дах сол бокӣ мемонад.

Мизоҷаш дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: инро ба дарун истеъмол намоянд, ахлоти ғафси часпак ва мураккабро пазонида, барои хориҷ шудан тайёр мекунад ва агар хусусан инро як шабонарӯз дар об тар намуда, намолида, он обро сҳиста рехта бинӯшанд, дар ин бобат таъсири хуб мебахшад; узвхои даруни сина ва ҳалкро мулоим мекунад, вале ташнагӣ аз бисьёрии рутубат бошад, чандон нафъ надорад; ҳамаи рутубатҳои нодаркор ва зарарнокро аз бадан дафъ месозад, узвхои ботинии баданро мешӯяд, асабхоро қавӣ мегардонад, бодхоро тахлил медихад, яъне онхоро пароканда мекунад, пешоб ва хайзро равон мегардонад; барои иллатхои дамкӯтахӣ, дағалии узвхои даруни сина ва сӯзиши онхо, дуруштии ҳалқ дору мешавад; овозро неку мегардонад; тангии нафас (астма), иллатхои шуш, ҷигар, хичакро ба ибро меоварад, тафси меъда ва сӯзиши пешобро таскин медихад; бемориҳои магзи сар ва асабонӣ, иллатхои сипурз, бавосир, табхои кӯҳна ва хамаи намудхои сурфаро шифо мебахшад. Вале агар сурфа аз ахлоти ғафси шаффоф бошад, фоидаш кам аст.

Хар рӯз 1,75 грамм аз решаи бепӯсти ширинбия бо як грамм шакар ва арпабодиён бихӯранд, ҳамаи мачроҳои баданро пок ва ранги рухсорро неку мегар-

донад; бодхо, табхои кӯхна ва аксари бемориҳоро мо-нанди дарди сар, дарди нимсар ва торикии чашмро шифо мебахшад, чашмро равшан мекунад. Ин даворо аз аввали моҳи ҳамал сар карда, то аввали моҳи са-ратон биёшоманд, шифобахшиаш қатъист.

Шайхурраис дар бобати табобати қулинҷ (колит)-и сардмизоҷ навиштааст, ки 14 грамм решаи бепӯсти ширинбияро бо оби панир биёшоманд, қулинҷро шифо мебахшад ва агар танҳо худашро бихӯранд хам, хамон таъсирро дорад.

Ин решаро дар об чӯш дода, он обро нӯшида кай кунанд, рутубатҳои нодаркор ва зарарнокро аз бадан хориҷ мекунад ва агар батамом дафъ нагарданд ва миқдоре аз он бимонад, бо воситаи исҳол ё пешоб дафъ мегардонад.

Решаи ширинбияро дар давоҳои исҳоловари дар об чӯшонидашуда дохил намудан, инчунин дар дорухои чигар хамроҳ кардан хеле сабук, яъне ба мизоҷ гу-воро мебошад ва чихатҳои зарарнокии он давохоро дафъ мекунад — ин бинобар часпандагӣ доштанаш мебошад.

Решаи ширинбияи бепӯстро хушк намуда, сонда, чун сурма ба чашм кашанд, гули чашмро дафъ меку-над, чашмро қувват мебахшад ва зардии онро меба-рад.

Инро кӯфта, бо асал ва ё бо муми занбӯри асал сиришта гузошта банданд, барои милкаки нохун даво мешавад; агар бо оби холис хамир сохта, батакрори амал гузошта банданд, ба ҷоҳои гирдак-гирдак мӯй-рехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад.

Барги тару тозаи онро кӯфта гузошта банданд, бадбӯии зери бағал ва миёни ангуштони пойро дафъ мекунад.

Мизочи чӯби ширинбияро ҳакимон Ибни Мосавия ва Амин-уд-давла гармтар ва хушктар аз қисмҳои ди-гари он донистаанд. Мизоҷи тухмашро табиб Мухам-мад ибни Аҳмад қавитар аз қисмҳои дигари он донис-тааст.

Мегӯянд, ки ҳангоми истеъмол кардан ба дарун решаи ширинбия ба гурда ва сипурз зарар дорад. Да-вои ислоҳи зиёнаш барои гурда катиро ва агар ба си-пурз газанде расонад, гулисурх истеъмол кардан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз решаи бепӯсти ширин-бия то 17,5 грамм аст.

Решаи бепўсти ширинбияро реза карда, дар об то кувваташ ба об гузаштан бичўшонанд. Баъд онро соф намоянд, то он ки дар он таҳшин намонад, баъд аз ин боз то ғафс гаштанаш онро бичўшонанд — ин рубби ширинбия номида мешавад.

Мизочи рубби ширинбия дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он дар ҳама ҷиҳат беҳтар ва қавитар аз решааш мебошад. Агар инро ба дарун истеъмол намоянд, зарари давохои исҳоловар ва сўзандагии онҳоро дафъ мекунад.

137. Савсан

Ин растанӣ намудҳои гуногун дорад: гулаш сафед, бунафш ва зард, ки ба ҳама маълум аст — даштӣ (кўҳӣ) ва бўстонӣ мебошад.

Мизоҷаш дар дараҷаи аввал гарм ва дар тариву хушкӣ мўътадил аст. Ба қавли баъзеҳо мизоҷи сафеди бўстониаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст ва баъзеҳо дар саввум гуфтаанд, аммо мизоҷи кўҳии он назар бо бўстониаш гармтар ва хушктар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани он беморихои шуш, дардҳои гуногуни сипурз, ҷигар ва бачадонро шифо мебахшад; барои бавосир ва ханозер дору мешавад, бечо ва бисьёр равон шудани хайзро манъ мекунад, захмҳоро ба ҳам меоварад ва римашонро ҳам нест мегардонад. Вале ин гиёхро хангоми истеъмолаш ба дарун бо асал, ки афзункунандаи куввати он аст, бояд биёшоманд.

Решаи инро кўфта, бо асал хамир сохта бимоланд, доғи сафеди пўст ва песро ба муддати шаш мох дафъ мекунад; кўтури решгашта ва решҳои тарро шифо мебахшад. Инро бо сирко ё бо барги банг (кирмрезонак) ва орди гандум хамир карда гузошта банданд, варамҳои гарми хояро таҳлил ва сўхтагии оби гармро даво мебошад, инчунин бо орди ҷав хамир карда бардавом гузошта банданд, низ хамин таъсирро дорад.

Бо оби хар як қисми ин растанӣ рўйро бишўянд, доғи кунҷидакро дафъ мекунад.

Як миқдор оби решаи савсан, панҷяки вазни он сирко ва асал гирифта, дар зарфи мис то ғафс гашта-

наш бичўшонанд, ин бисьёр поккунандаи дорхо ва бидуни дард хушккунанда мебошад, ба чароҳати атрофи мушакхо гузошта банданд, шифо мебахшад.

Равғани савсани бунафшро ба қадри 25 грамм биёшоманд ва аз рў низ бимоланд, барои иловуси сафровй, ки варами дарди рўдаҳои борик аз зиёд гаштани сафро мебошад, беморихои бачадон, афтодани бача аз шиками занони ҳомила, дарди рўдаҳо ва дардҳои дигари асабонй дармон мешавад.

Агар 50 грамм решаи савсанро дар 3 литр об 20 дакика чўшонида, ҳар рўз аз он об 100 грамм бинўшанд, низ беморихои номбурдаро даво мешавад.

Ин равғанро бардавом бимоланд ва 38 грамм аз он биёшоманд, моддаҳои нодаркор ва зарарнокро бо воситаи исхол аз бадан дафъ мекунад, бар зидди захрхои банги сиёҳ ва кашнизи кўҳии девонакунанда, инчунин занбўруғи захрнок таъсёқ мебошад. Ин равғанро бимоланд, асабхо ва сахтихоро мулоим мекунад ва бачадони берун баромадаро ба чояш мебарад.

Тарзи тайёр кардани равғани савсан чунин аст. Решаи хушки савсани бунафшро як миқдор гирифта (аз тараш ду баробар), дар ҳован мекўбанд. Баъд дар ҳашт баробар вазни он оби борон ё оби мукаттар як шабонарўз тар карда, сонй хуб мемоланду дар зарфи сирандуд (эмалированный) то чорьяки об мондан мечўшонанд ва аз матоъи бофташ зич мегузаронанду обашро мегиранд. Ин оби софро дар зарфи покиза рехта, аз болояш ду баробари он равғани зайтун андохта, бо оташи мулоим то тамоман бухор шуда рафтани об мечўшонанд. Эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад. Аломати батамом бухор гаштани об аз чўшиш мондани равған аст. Хамин равған равғани савсан хисоб меёбад.

Агар тухми савсанро бихўранд, зарари газидани чонварони захрнокро дафъ мекунад.

Решаашро дар об чўшонида, он обро дар дахан гардонанд, дарди дандонро таскин медихад, инчунин ин обро дар гўш чаконанд, дарди онро сокин мегардонад. Латтаеро дар ин об тар карда ба ҷохои дигари аъзо, ки дард мекарда бошад, гузошта банданд, низ шифо мебахшад.

Он обро, ки дар он решаи савсан чўшонида шуда бошад, бинўшанд, зехнро тез мекунад; зик-ун-нафас ва нафаси ростаро, ки бемораш хобида ё дароз каши-

ла нафас гирифта наметавонад, шифо мебахшад; дардхои халкум, шахшулй ва сахти сипурзро дафъ мекунад. Агар ин обро бо шаҳдоб (асалоб) бинушанд, зардобро аз бадан хориҷ месозад, истискоро шифо мебахшад, хичкакро аз рутубатхои часпак пок мекунад ва ташнагиро таскин медиҳад.

Решаи инро бихоянд, бун аракро, ки нушида бошанд, аз дахан нест мекунад.

Баргашро кўфта гузошта банданд, бар зидди газидани чонвароии захрнок даво мебошад ва аз оби гарм сўхтагиро ҳамон дам ба ибро меоварад.

Равғанеро, ки аз решаи ин тайёр карда шуда бошад, дар гўш нимгарм чаконанд, дарди гўшро сиҳат мебахшад.

Решаи хушки онро маҳин кўфта бипошанд, нохунаки чашм ва гўшти зоиди дар пилкҳои чашм пайдошударо дафъ мекунад.

Решаашро дар равғани гулисурх чўшонида, он равғанро бимоланд, сўхтагии оташро шифо мебахшад. Ва агар ин равғанро бихўранд, бемориҳои бачадонро сиҳат мекунад.

Ин решаро бо сирко дар зарфи мис чўшонида бимоланд, захмҳои кўҳна ва чарохатҳоро шифо мебахшад.

Гулашро бибўянд, дил ва майнаро қувват мебахшад, хушҳолй меоварад, бодҳои майнаро пароканда месозад, дар ин бобат аз заъфарон қавитар аст. Инак, барои иллати бехушшавй бехтар аз заъфарон аст.

Шароби савсан барои газидагии ҳамаи чонвароии захрнок даво мешавад.

Синфе аз савсан, ки дар соя хам мерўяд ва гулаш зарди майдатар аст, решааш ба андозаи ғафсии ангушт мебошад, хушбўй, бо каме талхй дар таъм, ки ин аз савсанҳои сафед ва кабуд қавитар мебошад, вале заифтар аз савсани кўҳист. Мизочи гулаш гармтар аз ҳамаи қисмҳои дигари он мебошад.

Решаи инро бихоянд ё онро дар об чўшонида, он обро дар дахан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Барг ва гулашро кўфта гузошта банданд, чарохатхоро сиҳат мегардонад. Барг ё решаи онро пухта, бо шароб хамир сохта гузошта банданд, варамҳои балғамиро тахлил медиҳад, инчунин варамҳои напазан-

даро, ки тоҷикон кӯрьяра меноманд, шифо мебахшад, мепазонад.

138. Савсани кӯхӣ

Ин решаи савсани кӯхӣ аст, ки бӯяш бӯи бунафшаро дорад. Гулаш мураккаб аз се ранг: сурх, сиёҳ ва зард омехта аст. Решааш пургирех, дарозӣ ва ғафсаш ба андозаи ангушти даст аст.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм ва дар хушкӣ камтар аз ин дараҷа мебошад. Ин ҳар чӣ қадар кӯҳнатар гардад, қуввати исҳоловараш, яъне дар давогӣ қавитар ва мизоҷаш хушктар мегардад.

Хислатҳои шифобахши он: ин хусусиятҳои мулоимкунандагии дарун, гарм гардонандагии бадан, кушояндагии гирехҳо, пазонандагии моддаҳо, поккунандагии узвҳои дохилӣ, хоричкунандагии зардоб, моддаҳои савдо ва балғами ғафс дорад. Ҳар чӣ қадар ин кӯҳнатар гардад, қуввати исҳолкунандагиаш зиёдтар мешавад.

11 грамм решаи онро кӯфта, бо шаҳдоб бихӯранд, моддаҳои ғализи балғамиро ва моддаи сафроро аз бадан бо исҳол дафъ мекунад.

Решаашро кӯфта, бо равғани гулисурх хамир карда, ба сар гузошта банданд, барои дарди сари кӯҳна даво мешавад. Гулашро кӯфта гузошта банданд, иллати сакта (мурдавор бехаракат мондан), ҷингак шудани аъзо, ки аз сабаби зиёд гаштани балғам ва инчунин карахтиро ба ибро меоварад.

50 грамм решаи хушкашро шуста, дар 3,5 литр оби ширин бо оташи мулоим ним соат бичӯшонанду баъд он сброо соф карда, ҳар шаб аз он пеш аз хоб 100 грамм бинӯшанд ва аз болояш як чойқошук асал ҳам бихӯранд, паридани аъзо, карахтӣ, иллати ларзак, сакта, фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), суст ва нотавон гаштани узве ё аъзо, дар вақти хоб тарсидани кӯдак, исьён (фаромӯшхотирӣ) — ба ҳамааш шифо мебахшад; қуввати хофизаро сара мегардонад.

Решаашро бо шароби райҳонӣ бихӯранд ва мудовамат бар он намоянд, ҷингак шудани аъзоро, ки сабабаш аз хад бисьёр гаштани балғам бошад, шифо медиҳад.

Решаи хушки онро ос карда дар бинӣ кашанд, оби

чашм ва рутубати зиёдатии ин узвро хорич мекунад.

Баргҳои хушкашро маҳин соида, се рӯз пай дар ҳам дар бинӣ бирезанд, дарди нимсарро дафъ мекунад.

Решаашро дар об ҷӯшонида, дар он об камтар сирко дохил намуда, таъмашро нордон сохта, нимгарм дар гӯш чаконанд, назлаи хунукмизоҷи дар он фурудояндаро қатъ мекунад, ҷаранги гӯшҳоро ҳам барҳам медиҳад. Бо ин об дахонро чайқонанд, дарди дандонро, ки аз хунукӣ бошад, яъне аз зиёд гаштани балғам бошад, таскин медиҳад ва агар бо он ғарғара кунанд, забончаи ҳалкро, ки афтода бошад, ба ҷояш мебардорад.

Оберо, ки дар он решаи ин гиёҳ ҷӯшонида шуда бошад, бо майи пухтагӣ даромехта бихӯранд, дарди узвхои даруни сина ва шуш, зиқ-ун-нафас, дамкӯтаҳи, сурфа, душвории нафас, варами шуш, дарди гулӯи балғамӣ, дарди ҷигар ва дарди сипурз, ки аз сардӣ бошанд, истиско (водянка), зардпарвин, иркунисо (радикулит), мондагӣ ва дарди рӯдаҳоро дафъ мекунад; ахлоти бегонаи дар раг ва фазохои бадан бандшударо хорич мегаронад, дахани бавосирро мекушояд ва зуд равон шудани, яъне омадани маниро ҳангоми муҷомаат, ба ислоҳ меоварад.

Ҳар рӯз аз решаи он 7 граммашро бо шароб биёшоманд, барои ҳамаи беморихои бачадон ва даридани он дору мешавад, гирехҳои онро мекушояд, хайзи бандшударо равон месозад, инчунин сусту нотавон гаштани мушакҳоро шифо мебахшад. Агар оби мазкурро бо сирко бинӯшанд, бар зидди заҳри ҷонварон гарёқ мешавад, варам ва гирехи сипурзро дафъ мекунад ва ларзи табхои варачаро барҳам медиҳад.

Решаи онро пухта, аз рӯ бар бачадон, яъне ба зери ноф гузошта банданд, дарди бачадонро дафъ менамояд ва сахтиашро, ки инро дар тибби хозира нобоварии бачадон меноманд, сиҳат ва болиғ мегардонад; инчунин агар дахани бачадон аз ғафс гаштани парда ва мушакҳои он, банд шуда бошад, мекушояд ва барои нутфаи мардро қабул кардану ҳомила шудан мухайё месозад. Инчунин инро ба варамҳои сахти ҷохои дигари бадан низ гузошта банданд, онҳоро мулоим мегардонад, ханозер (хукгардон)-ро тахлил медиҳад; бар рӯ гузошта банданд, рихинаки ин узвро

дафъ мекунад ва решҳои римнокро, ки дар хар чои бадан бошанд, ба хам оварда сихат мебахшад.

Агар бо мудовамат онро дар оташ гарм карда, аме сирко низ бар он пошида, бо он гармбандй кунанд, иллатхои сипурз, истиско ва газидани чонварони захрнокро даво мешавад, варамҳоро мегардонад, рутубати равони ширмонанди решҳоро қатъ мегардонад, доҳои кунчидак ва доғи сафеди пўстро дафъ мекунад; агар онро бо асал даромехта, гармбандй кунанд, инчунин кўфта, бо асал хамир карда гузошта банданд, захмҳои чукуррафтаро сихат мекунад.

Решаи хушки онро кўфта бипошанд, бар устухоне, ки дар натичаи иллате луч гашта бошад, гўшти солим меруёнад, захм ва решҳои чукурро ба хам меоварад, инчунин бадбўии захмхо ва захмҳои бедаворо ба ислоҳ меоварад.

Агар ин решаро дар об чўшонида, дар он об то ноф даромада нишинанд, сахтии бачадон ва макъадро шифо мебахшад, инчунин иллатҳоеро, ки аз сардй ба амал омада бошанд, дафъ мекунад. Ва бо хамон об хукна (клизма) кунанд, иркуннасо, бадбўии бавосир ва захмҳои чукуррафтаи ботиниро дафъ менамояд; аз носурхо, яъне аз решҳои кўхнаи бедаво гўшти харомро мебарад ва ба чояш гўшти солим меруёнад.

Ин решаро кўфта, бо асал хамир сохта, занҳои хомила аз таг бардоранд, бачаи онҳоро аз шикам меафтонад ва агар ин таркибро дар макъад бардоранд, кирмҳои рўдахои ростро мерезонад.

Равғани онро ба узвҳои чингакшуда, ки сабаби он беморй чамъ шудани балғам бошад, бимоланд, ислоҳ мебахшад ва агар ба макъад бимоланд, дахани рагҳои бавосирро мекушояд ва хуни бандшудаи онро равон мекунад. Ва агар инро бо сирко ва ё бо шароб даромехта биёшоманд, чингак шудани аъзоро, ки аз афзудани балғам бошад, шифо мебахшад, мушакҳои даридаро ба хам меоварад. Аз хўрдани занбўруғи захрнок, банг, кашинизи девонакунандаи кўҳй захролуд шуда бошанд, низ ин равғанро бо сирко биёшоманд, аз офати захрхои онхо начот медихад, инчунин табхои хунукхўрононда ва ларзонандаро дур месозад. 25 грамм аз ин равған бихўранд, дарунро бошиддат мерснад. Ин равғанро бо шахроб даромехта, бо он ғарғара кунанд, дағалии касабаи шушро, ки дар илми хозира бронхия меноманд, ба ислоҳ меоварад.

Оберо, ки решаи ин гиёҳ ҷӯшонида шуда бошад, бо каме сирко даромехта, нимгарм дар гӯш чаконанд, чаранги даруни онро дур мекунад ва назлаҳои кӯҳнаи дар гӯш фуроянда ро манъ менамояд. Агар ин обро батанҳой дар бинӣ чаконанд, бадбӯии даруни бинироро дафъ месозад.

Решаҳои тари ин растаниро дар равғани зайтун бичӯшонанд, то он ки он решаҳо бипазанд, баъд ин равғанро нимгарм дар гуш чаконанд, карии кӯҳнаро бархам медиҳад. Агар бо ин равған ҳуқна кунанд, иркуннасо ва иллатҳои бачадонро шифо мебахшад.

Тухми ин гиёҳро бихӯранд, хоб меоварад.

Қамтареро аз решаи он ба сӯрохи дандоне, ки кирмхӯрда бошаду дард кунад, бигузоранд, он дандонро бе ҳеҷ гуна дард майда карда мерезонад, аммо бояд ба дандонӣ дигар нарасад, ки онро мепӯсонад ва ҳамон тавр мерезонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз решаи ин гиёҳ дар як рӯз то 9 грамм аст. Аммо решаашро бояд бо асал бихӯранд, вале агар танҳо мехӯрда бошанд, зӯрӣ мекунад, ҳатто аз хуш меравонад ва ё ваҳшатнок мегардонад. Инчунин ошомидани ин гиёҳ мумкин аст ба шуш зарар расонад. Дар ин ҳолат асал бихӯранд, зиёнаш дафъ мегардад ё бо асал ҳамроҳ карда бихӯранд.

Аз ин равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Дар таносуби 100 грамм решаашро нимкӯфта, дар хашт баробари вазни он оби борон ё оби муқаттар як шабонарӯз тар карда, баъд дар зарфе то чорьяки обаш мондан мечӯшонанд, пас хуб молида, аз матоъи бофташ зич гузаронида, соф мегардонанд. Ва аз болои он об дар зарфе равғани зайтун дохил намуда, бо оташи мулоим мечӯшонанд, то он ки об бухор шуда раваду равған бимонад. Агар аз ҷӯш бимонад — ин аломати тамом бухор шудани об аст.

Молидан ва хӯрдани ин равған барои ханозер, чароҳатҳо, иркуннасо, никрис (дард ва варами ангуштони дасту поҳо) ва дардҳои буғумҳо даво мешавад, варам ва бодхоро таҳлил медиҳад; барои душвории шошидан, ки аз ҷамъ шудани балғам бошад, бодхои гурда ва хичакро дафъ мекунад, ништиҳоро бармеангезонад, узвҳои хозимаро, ки меъда, рӯдаҳо, ҷигар ва сипурз мебошанд, қувват мебахшад, гиреҳи сипурз ва ғайраро мекушояд.

139. Ҷамилак

Ин гиёхест кӯҳӣ, баргаш монанди барги кокутӣ мебошад, монанди райҳон бӯи хуш дорад — ин аз чинси райҳон ва кокутӣ мебошад. Бӯяш мобайни бӯйҳои наъноъ ва пудинаи даштӣ буда, гӯё аз хар ду мураккаб гаштааст. Гулаш сафеди монл ба сурхӣ, тухмаш резатар аз тухми райҳон. Дар заминҳои офтобрӯяи кӯҳсор меруяд.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст. Вале баъзе табибон дар охири дарачаи дуввум гарм ва дар аввали он дараҷа хушк низ гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд фарах меоварад, гиреххоро дар узвҳои бадан мекушояд; узвҳои дарунии шикам ва дарунии сина, инчунин рӯхи хайвониро, ки марказаш дил аст ва рӯхи нафсониро, ки мавкеаш майна аст, қувват мебахшад, низ бар зидди захрҳо қуввати тарьёкӣ хам дорад, бӯйҳои бадро аз бадан дафъ мекунад, пешоб ва хайзро равон месозад, кирмҳои шикамро хориҷ мегардонад, бачаи мурдаро аз шиками хомила меафтонад, хамаи бодхои зарарнокро таҳлил медихад. Барои равон кардани пешоби бандшуда ва хайз онро дар об ҷӯшонида, дар он об то ноф даромада нишинанд, кофист.

Агар кӯфтаи инро бо шароб фурӯ баранд, кай ва бехузур (бечо) шудани дилро таскин медихад. Агар инро бо сирко ва равғани гулисурх сиришта гузошта банданд, дарди сарро шифо мебахшад.

Кӯфтаи инро бо чой ё бо об фурӯ баранд ё гузошта банданд, барои беморихои балғамӣ, дарди узвҳои дарунии сина ва меъда, варами ҷигар ва сипурз даво мешавад. Ва агар бо асал бихӯранд, газидани каждумро безарар мегардонад, бо сиканчабин биёшоманд, барои заҳбӯргазида даво мебошад.

Ин гиёхро дар об ҷӯшонида, он обро биёшоманд, оруғ, чакмезак ва шапушҳоро дафъ мекунад; санги хичакро майда карда мерезонад, аракки бадбӯйро ислоҳ мекунад ва агар гузошта банданд, дарди рӯдахо ва дарди бачадонро ба ибро меоварад.

Ин растаниро бо сирко биёшоманд, хун қай кардanро сиҳат месозад. Тухмашро бардавом бихӯранд, беморӣ ва иллатҳои дар боло номбаршударо ба ибро меоварад. Ва тухми онро занҳо аз таг бардоранд, бӯи

бачадонро хуш мегардонад. Инчунин инро бибӯянд, моддахои дар майна бударо ба харакат меоварад.

Хӯрдани чамилак ба шуш зарар дорад. Давои ин зарараш катиро хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз чамилаки хушк дар як рӯз 4,5 грамм аст. Агар чамилак ёфтан душвор гардад, ба чои ин райхони гӯши мушро истеъмол намоянд, раво мебошад.

Аз чамилак равған хам тайёр мекунанд ба ин тарик. Чамилаки тару тозаро кӯфта, фишурда, обашро дар зарфе рехта, аз болояш баробари вазни он равғани кунчид дохил карда, бо оташи мулоим то тамоман бухор шудани об мечӯшонанд. Аз чӯшидан, ки монд, равған тайёр мебошад. Ё он ки гулашро дар он равган пур кунанду ба офтоб гузоранд ва хангоме, ки ранг, бӯй ва қуввати гул ба равғани гузарад, фишурда, гулро дур намоянду аз нав гули тару тоза андозанд. Хар хафта як бор то панч-шаш маротиба гулро нав бояд кард. Баъд равғанро соф гардонида, дар шишаи махкам нигох доранд.

Агар ин равғанро ба сар бимоланд, гирехи майнаро мекушояд ва ин узвро кавй мегардонад. Ва агар дар бинй чаконанд, банд шудани сӯрохи биниро мекушояд. Агар инро бихӯранд, моддахои ғализи хамаи узвхои баданро тахлил медихад, узвхои баданро кавй месозад, ба бадан бӯи хуш мебахшад.

140. Шохитара

Ин исми точикист ва маънояш султони гиёххост. Ин растанй ду навъ аст: якеро баргаш монанди баргхои кашниз реза ва андак хокистарианг. Гулаш бунафш ва реза; дигареро барг аз он васеътар, сабзранг ва гулаш сафед аст. Таъми хар ду навъаш хам талх бо каме тезй.

Мизочаш мураккабкувват, дар гарминву сардй мӯътадил ва дар дарачаи дуввум хушк аст. Ба кавли баъзехо дар дарачаи дуввум гарм аст. Вале Шайхурраис дар дарачаи якум сард гуфтааст.

Хислатхои шифобахши он: агар инро бнёшоманд, гирехи чигар ва сипурзро мекушояд; меъдаро кавй ва аз олсиш пок мегардонад, хар се ахлотро (балғам, савдо ва сафроро) бо исхол дафъ мекунад, хусусан

савдо ва моддаи сафро, инчунин савдои сӯхтаро бештар хориҷ менамояд, хунро соф мекунад, пешобро меронад, иштихоро бармеангезад. Хушки он барои қувват бахшидан ба меъда қавитар мебошад; барои табҳои кӯхна, беморихои савдовӣ ва аз балғами шӯр бошанд, даво мешавад; буни дандонро мустаҳкам месозад. Агар инро бо сирко биёшоманд, қайи сафровӣ ва бехузур (бечо) шудани дилро, ки аз зиёд гаштани балғам дар сари меъда бошад, дафъ мекунад; меъда ва рӯдахоро аз моддахои ноларкор ва зарарноки бандшуда пок месозад. Инчунин бо шаҳдоб биёшоманд, таъсири дар боло гуфташударо дорад.

Оби баргхои тару тозаи онро бо шакар биёшоманд, меъда ва рӯдахоро аз моддахои бегона пок мегардонад, гирехи ҷигар ва сипурзро мекушояд, меъдаро қувват мебахшад; зардпарвин, кӯтур, хориш, шукуфаи пӯст, инчунин сабӯсаки сар, ки аз хуни мурдори сафровии сӯхта ҳодис шуда бошад ё аз балғами бисьёр ва тезии ахлоти сӯхтаи сафровӣ ва савдовӣ ба амал омада бошад, онҳоро аз сар ва ҷоҳои дигари бадан бо воситаи пешоб, саргин ва арақ дафъ мекунад.

Араки шохитараро, яъне оби муқаттари онро, ки бо воситаи анбиқ гирифта бошанд, биёшоманд, исҳолро мебандад ва гирехҳоро дар узвҳои бадан мекушояд.

Оби гиёҳи тару тозаи шохитараро дар офтоб ғафс гардонанд, инро усораи шоҳитара мегӯянд. Усораи инро ба чашм кашанд, чашмро қавӣ ва обравии бисьёри онро манъ мекунад. Ин усораро бо шилми ҳар як навъи бодом даромехта, мӯи мижаро, ки чаппа рӯида, ба даруни чашм мехалида бошад, канда, баъд бикашанд, он мӯй дигар намерӯяд. Агар ин усораро дар об ҳал карда, он таркибро дар дахан гардонанд, чарохати ком ва забон, инчунин тафси онро дафъ мекунад, милки дандонро аз моддахои бегона пок ва онро мустаҳкам месозад.

Гиёҳи хушки онро кӯфта гузошта банданд, қӯтури пӯст ва хориши онро дафъ мекунад. Кӯфтаи гиёҳи хушки онро бо оби тараш сиришта бимоланд ва ё онро як шабонарӯз дар об тар карда, бо он об сар ва ришро бишӯянд, ришки сар ва сабӯсаки онро дафъ месозад. Инчунин онро дар об ҷӯшонида, бо он об бардавом бишӯянд, низ ҳамин таъсирро дорад. Табиб

Ибни Мосавия гуфтааст, ки гиёхи тари онро кӯфта гӯшта банданд, газидани занбӯрро даво мебошад.

Мизочи тухмаш дар гарміву сардӣ мӯътадил аст.

Хаким Мухаммад ибни Аҳмад ва Ҷолинус тухми инро аз қисмҳои дигари гиёхаш қавитар донистаанд.

Ба қавле истеъмоли шохитара аз дарун барои шуш зарар дорад ва давои ин зиёнаш косни хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз шохитараи тар дар як рӯз аз 10,5 то 17,5 грамм аст; аз оби гиёхи тараш аз 125 то 250 грамм аст, ки бояд бо обе, ки халилаи зард дар он тар карда шуда бошад ва бо шакар ширин сохта биёшоманд. Ва агар гиёхи хушки онро дар об ҷӯшонида, он обро нӯшиданӣ бошанд, аз 17,5 то 35 граммашро дар об андозанд; ва аз тухмаш то 17,5 грамм ошомидан раво мебошад. Агар шохитара ёфт нашавад, ба чои ин баробари нисф вазни он сано, баробари сеяки он халилаи зард истеъмол фармоянд, равост. Бояд шохитараро бо халилаи зард, ки ислохкунандаи зарари он аст, биёшоманд. Зеро шохитара батанхой истеъмолаш ба сипурз зарар дорад ва халила инро ислох мекунад.

Оби барги тару тозаи онро бояд соф нокарда истеъмол кунанд.

141. Чав

Ин дон ва зироати маълум аст. Бехтарини он сафеди пурраи наваш мебошад. Агар аз як сол гузарад, барои даво кобили истифода нест.

Мизочаш дар дарачаи якум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хамчун ғизо ин назар ба гандум камтар аст дар қувват. Хӯрдани чав ҷӯшиши хун ва сафроро паст мекунад, ташнагиро таскин медиҳад; тезии табҳои гарм ва тундро мешиканад, барои сил ва иллати дик (лоғаркунандаи бадан) даво мебошад, вале дар айни хол худаш баданро лоғар мегардонад, ба хичак низ зиён мекунад. Давои ин зарараш бо равғанхо ва бо камтар арпабодиён хӯрдан аст.

Чавро мукашшар карда, яъне кӯфта аз пӯсташ чудо сохта, дар об ба дарачае ҷӯшонанд, ки чавҳо шукуфта ва мухарро гарданд. Баъд он обро соф карда, хунук намоянд, ки инро оби чав меноманд.

Мизочи оби чав сард ва тар аст.

Агар инро биёшоманд, фишори баланд ва чўшиши хунро паст мекунад, инчунин чўшиши сафроро низ сокин месозад, ахлоти сўхтаро ба ислоҳ меоварад; табҳои гарм ва тез, инчунин ҳамаи беморихои аз гармй содиршударо шифо мебахшад; тафс ва ҳарорати ботинй, тафси чигар ва ташнагии шадидро сокин мекунад, иллатҳои дик, сил (захми шуш), варами пардаҳои лаҳлуи даруни сина, сурфаи хушк, дарди сари аз гармй ва монанди инҳоро шифо мебахшад; снёх задани чашмро дафъ мекунад, дар бадан хуни солим пайдо менамояд. Вале истеъмоли ин меъдаи тармизочро суст мегардонад ва ба узвҳои даруни шикам, ки мизочи хунук дошта бошанд, зарар дорад, бодангез аст. Давои ҳамаи ин зарарҳояш гулқанд хўрдан мебошад.

Аммо оби чавро ҳангоми рафтани дарун истеъмол намекунанд.

Агар чави кўфтаро бо челон ва сагпистон, анчир ва сунбул пухта бихўранд, барои дарди узвҳои даруни сина ва сурфа доруи хубест.

Шираи чавро, ки кашки чав низ меноманд, қивомаш ғафстар аз оби чав аст, мизочаш сард ва моил ба хушкист. Хўрдани ин барои исҳоли сафровй ва ба одамони гарммизоч дору мебошад. Агар бо он ғарғара кунанд, варами гулў ва дарди онро дафъ мекунад.

Орди чавро гузошта банданд, варамҳои сахтро рад мекунад ва таҳлил медиҳад, пучакҳои гармро мекафонад. Орди чавро батанҳой ё бо кўфтаи тухми тугмачагул даромехта гузошта банданд, барои сил, зот-улчанб (варами пардахои даруни сина), варамҳои зери багал, сина, пистон, баногўш ва дигар чоҳои аъзо даво мебошад; бо камтар решаи чукрй (ревоч) даромехта гузошта пай дар пай бибанданд, варамҳоеро, ки гармии баланд надошта бошанд, таҳлил медиҳад; агар бо сирко хамир сохта гузошта банданд, варамҳои сафровй, яъне варамҳои гарми шадид, инчунин шаро (аллергия)-ро дафъ мекунад. Агар орди чав ёфт нашавад, чавро кўфта, аз пўсташ чудо сохта, бо оби гиёҳҳои сардмизоч, масалан, бо оби барги зуф, барги косни ва ғайра сонда, истеъмол фармоянд, чонз аст.

Орди чавро ё чавро сонда, бо оби бихй хамир сохта гузошта банданд, никрис (подагра)-и гармро шифо мебахшад; агар бо оби кашнизи тар хамир карда гу-

зошта банданд, ханозер, варамхои сахти гарм ва инчунин варами гулӯро таҳлил медиҳад; бо арпабодиён, тухми зағир, зифт (катрон) ва пешоби кӯдакон сиришта гузошта банданд, варамхои сахтро мегардонад, инчунин пучакхоро мекафонад. Ва агар пухтаи онро бо сирко сиришта гузошта банданд, қӯтур ва хоришро дафъ мекунад. Пухтаи онро бо барги коху ва ғайра баргхои хунукмизоч кӯфта гузошта банданд, барои дарди сар, варами чашм, назлаҳо ва сурхбод дору мешавад, инчунин узви шикастаро мустаҳкам менамояд.

Онро бо анчир ва шаҳдоб пухта, ба варамхои балғамӣ, яъне ба варамхои сарди нарм ва варамхои гарм бимоланд, хеле пуртаъсир аст.

Чавро сӯхта, бо сирко сиришта гузошта банданд, доғхои кунчидак ва сабӯсаки сарро дафъ мекунад.

Орди чавро то бӯяш баромадан битафсонанд, ин хамчун ғизо аз орди тафсонидашудаи гандум кавитар мебошад. Агар инро бо камтар шакар бирӯнанд, бехтарин ғизоест барои кӯдакон, инчунин ташнагӣ ва сӯзиши ботиниро таскин медиҳад.

Нони аз орди чав пухташуда гаронхӯр, дерхазм ва боднок аст. Чун хамири орди онро то турш шуданаш бимонанд, баъд онро дар дӯғ хал кунанду хамон тавр муддате гузошта, баъд бинӯшанд, фишори баланди хуни сафровӣ, сӯзиши дарун, ташнагии шадид, кайи сафровӣ, табхои гарм, исхоли сафровӣ ва хоришн баданро дафъ мекунад, ки дар ин бобат давои бемисл аст.

Ошомидани чав барои одамони сардмизоч зарар дорад, бодангез аст. Давои ин зарараш бо шакар ё бо набот хӯрдан аст. Орди тафсонидааш агар зиён кунад, давояш онро шустан ва бо ширинӣ хӯрдан аст.

142. Лоласурхак

Инро ба таври оддӣ лола хам меноманд. Ин гиёҳест баргаш ва гулаш монанди кӯкнор, вале кӯзаи сараш назар ба кӯзаи кӯкнор хеле майда мебошад, тухмаш хам нисбатан резатар. Гулаш одатан панҷ барг дорад, садбаргаш хам мавҷуд мебошад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: 7 грамм гули хушкашро кӯфта, бо майи пухтагӣ биёшоманд, дарди узвхои да-

руни шикамро, ки дафъатан ба амал омада бошад, таскин медиҳад ва биеьёр пуртаъсир аст.

Гули хушки онро кӯфта, бо воситаи найчаи дар бинӣ пуф кунанд, хуни биниро хамон дам қатъ мекунад. Ва агар инро бипошанд, хунравиро, ки аз хар як узв бошад, манъ месозад.

Барг ва пояи онро бо коҳи чав дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, шири занҳо, пешоб ва хайзро равон мекунад.

Оби гиёҳи тари онро дар офтоб ғафс гардонанд, инро усораи лоласурхак меноманд. Усораи инро бимоланд, захмҳоро аз рим пок мегардонад, иллати пӯстпартоиро дафъ мекунад, варами чашмро таҳлил медиҳад.

Усораи онро дар бинӣ бирезанд, майнаро аз рутубатҳои зарарнок пок мегардонад.

Оби гиёҳи тари онро дар чашм чаконанд, гули чашмро дафъ мекунад. Инчунин оби барги гули онро батакрор бичаконанд, низ хамон таъсирро дорад. Гули хушки онро маҳин кӯфта, чун сурма ба чашм кашанд ҳам, гули чашмро нест мекунад.

Гули онро бо пӯсти сабзи чормағз якчо кӯфта, гузошта бананд, мӯйро сиёҳ мегардонад ва шукуфаи пӯстро дафъ мекунад.

Ҳар рӯз 3,5 грамм тухми онро бо оби хунук биёшоманд ва бо он мудовамат намоянд, иллати песро дафъ мекунад.

3,5 грамм қуббаи (кӯзаи) онро бихӯранд, девона мекунад. Аз ин аш эҳтиёт бояд шуд.

143. Сиёҳдона

Ин тухми растании бӯстонӣ аст ба монанди тухми арпабодиён, вале аз он дарозтару бориктар, рангаш сиёҳ ва бӯяш тунд мебошад. Гулаш зарди моил ба сафедӣ ва инчунин бунафшӣ низ мешавад. Баргаш дарозаки нӯгдор, тухмаш дар ғилофе, ки калонтар аз ғилофи тухми банг (кирмрезонак) аст. Қувваташ то хафт сол боқи мемонад.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин гармкунанда ва хушккунандаи рутубатҳои нодаркор, пазонанда ва барои хориҷ шудан тайёркунандаи онҳо мебошад, инчу-

нин аз узвҳои дохилӣ кандани онҳо (ахлот) ва поккунандаи бадан аст; шир, пешоб ва хайзро равон мекунад. Агар инро бихӯранд ва бо равғани савсан сиришта, занҳо аз таг бардоранд, бачаи зинда ва мурдаро аз шиками онҳо меафтонад, инчунин ҳамроҳаки (ёраки) чанинро зуд хориҷ мекунад, бар зидди захрҳои тармизоҷ тарьёк мебошад.

Инро бихӯранд ва гузошта бонданд, сурфаи хунукмизоҷ ва рим кай карданро таскин медиҳад; барои дарди узвҳои даруни сина, ростнафас, истиско (водянка), зардпарвин, бехузур (бечо) шудани дил, беморихои сипурз ва кулинчи бодӣ даво мешавад. Инро хар рӯз ба дили наҳор бо мудовамат бихӯранд, пешоб, хайз ва ширро равон мекунад; агар бо равған бихӯранд, ранги рухсорро сурх мегардонад, башарарро соф мекунад; агар бо сирко бихӯранд, хамаи навъҳои кирми меъдаро ихроҷ менамояд. Аз 4,5 то 10,5 грамми инро бо оби нимгарм бихӯранд, барои саги девонагазида дору ва бар зидди захри ғунда тарьёк мешавад; хамин миқдорро бо сиканчабин (сиркоасал) биёшоманд, таби дурӯздармиён ва таби балғамии кӯҳнаро шифо мебахшад; бо об ва асал бихӯранд, ростнафасро дафъ мекунад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад, табҳои кӯҳнаро шифо мебахшад; бо танакори арманӣ бихӯранд, душворихои шошиданро ислоҳ менамояд.

Сиёҳдонаро сӯхта, бо рубби мӯрд, яъне бо оби чӯшонида ғафсгардонидаи мӯрд биёшоманд, бавосирро шифо мебахшад.

Хоми инро бибӯянд ё дар латта баста, як шаб дар сирко тар кардашудаи инро соида, батакрор субҳ дар бинӣ бирезанд, дарди сари кӯҳнаро, ки аз сардӣ бошад, дафъ мекунад, бастагии сӯрохи биниро мекушояд; зуком ва назларо бархам медиҳад, инчунин кач шудани рӯйро ба ибро меоварад — дар ин бобатхо давои бемисл аст.

Чун хафт адад тухми инро як соат дар ширн занон тар карда, дар бинии касе, ки иллати зардпарвин дошта ва чашмонаш зард гашта бошанд, бичаконанд, иллатро дафъ мекунад.

Сиёҳдонаро кӯфта, бо равғани савсани кӯҳӣ даромехта, дар бинӣ бирезанд, оби дар гавхараки чашм фуромадаро, ки дар холати ибтидо бошад, дафъ мекунад. Ва агар кӯфтаи сиёҳдонаро батакрор чун сур-

ма ба чашм кашанд, гавхаракро аз он оби фуромада холис мегардонад ба шарте, ки иллат дар холати саршавӣ бошад.

Сиёҳдонаро гарм карда ба сар гармбандӣ намоянд, зукомро дафъ мекунад ва агар ба узвҳои дигар гармбандӣ кунанд, бодҳоро таҳлил медиҳад.

Сиёҳдонаро дар об чӯшонида, ба он об сирко омехта, ин таркибро дар дахан гардонанд, дарди дандонро, ки аз сардӣ бошад, таскин медихад.

Онро кӯфта, ба пеши сар гузошта банданд, назлаҳои кӯҳнаро банд менамояд ва дарди сареро, ки сабабаш хунукӣ бошад, басанда месозад, сӯрохи бандшудаи биниро мекушояд; агар кӯфтаи онро бо сиркои хамр (винний уксус) ё бо сиркои ангурӣ хамир сохта гузошта банданд, озаххо, холи рӯи пӯст, иллати пӯстпартоӣ, дарди буғумҳо, доғи сафеди пӯст, пес, донача ва сбилаҳо, инчунин шукуфаи пӯстро дафъ мекунад; бо пешоби кӯдакон хамир карда гузошта банданд, варамҳои сахт, озаххо ва холро дафъ мегардонад.

Сиёҳдонаро кӯфта, бо оби тарбузи абӯчаҳл (ханзал)-и тару тоза сиришта, ба атрофи ноф бимоланд, кирми кадудонаро (солитёрро) бо қуввати тамом ихроҷ мекунад; бо сби дарманаи тар даромехта бимоланд, кирмҳои дарози шикамро башаст ихроҷ менамояд.

Сиёҳдонаро махин ос харда, бо хуни кӯршабпарак ё бо хуни фароштурук ва ё бо хуни мори афъӣ даромехта бимоланд, доғи сафеди пӯстро дафъ мекунад; бо асал ва равған сиришта бимоланд, агар бачадон хангоми омадани хайз дард мекарда бошад, дарди онро шифо мебахшад; бо равғани гулисурх сиришта бимоланд, кӯтурро хоҳ тар бошад ва хоҳ хушк, шифо мебахшад.

Сӯхтаи онро бо мумравғане, ки аз муми занбӯри асал ва равғани савсан тартиб дода ё дар равғани хино гудохта бошанд, даромехта гузошта банданд, сари калро сиҳат мекунад, рехтани мӯйро манъ менамояд ва дар сари кал мӯйро мерӯёнад — барои ин кор батакрор бояд гузошта банданд.

Сиёҳдонаро андак бирьён карда, кӯфта, бо гулоб хамир сохта гузошта банданд, захмҳои савдовии соқи поро дафъ мекунад; бо пешоби кӯдакон хамир карда гузошта банданд, решҳои сарро, ки рутубаташон мо-

нанди асал бошад ва дигар решҳои тарро, ки аз сардӣ бошанд, шифо мебахшад.

Сиёҳдонаро то бӯяш баромадан бирьён кунанд, инро сиёҳдонаи бӯдода меноманд. Сиёдонаи бӯдодаро кӯфта, дар равғани зайтун пухта, се-чор қатра аз он равған дар бинӣ чаконанд, зукомеро, ки бо атсаи бисьёр бошад, дафъ месозад.

Вале агар сиёҳдонаро аз ҳад зиёд бихӯранд, одамони гарммизоҷро ба дарди гулӯ гирифтор мекунад — давои ин дар сирко тар карда хӯрдан аст. Инчунин ба гурда ҳам зиёнкор аст — давои ин хӯрдани катиро мебошад.

Миқдори як бор хӯрдан аз сиёҳдона дар як рӯз барои одамони хунукмизоҷ то 7 грамм аст, вале барои касони гарммизоҷ то 1,75 грамм мебошад.

Агар сиёҳдона ёфт нашавад, ба ҷои он арпабодиён бихӯранд, раво мебошад ва инчунин нисф вазни он тухми шибитро хӯрдан низ ҷоиз аст.

Аз сиёҳдона равған ҳам тайёр мекунанд. Ин бо роҳҳои гуногун ҳосил карда мешавад:

1. Бигиранд дар таносуби 70 грамм сиёҳдона 17,5 грамм равғани бодоми талх — ҳар дуро якчо бикӯбанд. Бар он андак оби гарм пошида, баъд бошиддат фишор дода, равғани онро биситонанд.

2. Қолбаро дар ҳаҷми хоҳиш гирифта, ба он гили бӯта бимоланд ва даруни онро то гарданаш аз сиёҳдона пур созанд ва дар гулӯи колба лифи зағирпоя ҷо намоянд. Баъд бигиранд лаган ё тунукаи ғафсро аз миёначояш мувофиқи ғунҷоиши гардани колба сӯрох кунанд. Колбаи пур кардашударо сарозер дар он сӯрох гузоранду аз боло ва атрофи он дар рӯи лаган оташи тез биафрӯзанд. Равғани сиёҳдона ҷудо гашта, дар лиф покшавон ба поён фуруд меояд.

3. Як миқдори муайян сиёҳдонаро дар хашт баробари вазни он оби ширин як шабонарӯз тар карда, баъд то чорьяки об мондан бичӯшонанд. Ва онро аз матоъи бофташ зич гузаронида, соф намуда, дар зарфе аз болояш равғани кунҷиди тоза ё равғани зайтун ду баробари он об андохта, бо оташи мулоим бичӯшонанд, то об бухор шуда, равған бимонад. Эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад.

Мизоҷи равғани сиёҳдона дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Хӯрдани ин ва молиданаш барои иллатҳои фолиҷ,

кач шудани рӯй, чингак шудани узвҳо, дардҳои бӯғумҳо аз сардӣ, сустии олатҳои таносул, дафъ кардани гирехи асабҳо, мондагӣ, дарди камар, барои қувват бахшидани боҳ ва ба ҳаракат овардани аъзои таносул, хатто барои касоне, ки аз мардӣ маҳрум гашта бошанд, даво мебошад. Агар маҳз бо равғани зайтун ин равғанро тайёр карда бошанд, барои барқарор кардани қуввати марди маҳрум ва ноумед гаштагон давои бемисл аст, ҳам хӯрданаш ва ҳам молиданаш.

Миқдори як бор хӯрдан аз равғани сиёҳдона дар як рӯз то 7 грамм аст.

144. Дармана

Ин гиёҳест қадаш кариб ба баландии шибит, баргҳояш реза ва бисьёр нозук, ранги баргҳояш баъзан сабзи моил ба зардӣ ва баъзе гӯё дар рӯяш ғубор дорад ва хокистарранг аст. Гулаш сафеди моил ба пуштӣ ва гули зардаш хам мавчуд аст. Дармана навъҳои кӯҳӣ ва саҳроӣ дорад.

Мизочаш гарм ва хушк дар дараҷаи саввум ва ба кавли баъзе табибон дар дараҷаи дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, гирехҳои узвҳои баданро мекушояд, балғамро меканад, бодҳоро таҳлил медиҳад, ахлоти мурдорро бо исҳол дафъ менамояд, моддаҳои нодаркор ва зарарнокро бо воситаи пешоб аз бадан берун меронад, ҳамаи навъҳои кирмро аз меъда ва рӯдаҳо ихроҷ мекунад.

Агар инро биёшоманд, барои газидани ғунда ва каждум, инчунин бар зидди ҳамаи захрҳои тармизоҷ тарьёк мешавад; душвории нафасро ислоҳ мегардонад, оруғро дафъ мекунад; дарди рӯдаҳо, дарди сурин ва табҳои мураккабро шифо мебахшад.

Миқдори хӯрдани он бар зидди таъсири захрҳо то 10,5 грамм ва барои беморихо то 7 грамм аст.

Вале ба дарун истеъмол кардани дармана ба меъда ва асаб зарар дорад, дарди сар медиҳад — давои ин зарархояш мустако истеъмол кардан аст.

Ба чои дармана ба ҳамон вазн талхшувокро истеъмол намоянд, раво мебошад.

Дарманаро пухта, бо он гармбандӣ кунанд ва батакрор онро бимоланд, барои дарди чашм, ки сабабаш зиёд гаштани балғам бошад ва дигар варамҳои

ғализ дору мешавад ба шарте, ки бо воситаи истеъмоли давои дахлдор баданро аз балғам танқия карда бошанд пеш аз истеъмоли ин. Дар бобати танқия мо дар охири мукаддимаи ин китоб сухан рондем.

Хокистари ин гиёҳро бо равғани зайтун ё равғани савсани сафед ва монанди онҳо хамир сохта, ба ҷоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш гузошта банданд, дору мебошад ва ба зудӣ дар он ҷойҳо мӯйро меруёнад. Ин хокистарро бипошанд, решҳои хӯрандаро шифо мебахшад.

Аз дармана равған хам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Дар зарфи шиша то нимааш равғани кунҷиди нав андохта, даруни онро аз гиёҳи тари дармана пур мекунанду ба офтоб мегузоранд. Дар муддати шаш рӯз кувват ва ранги он ба равған мегузарад. Он дармани беранггаштаро фишурда партофта, аз нав дармани дигар пур мекунанд ва хамин тавр то шаш маротиба дарманаро иваз менамоянд. Баъд фишурда, равғанро соф менамоянд — ин равғани дармана хисоб меёбад.

Ин равғанро бихӯранд, барои иллатхои душвории нафас, дафъ кардани ларзи табҳо, беморихои аз хунукӣ баамаломада, варами меъда, истиско (водянка), ихроҷ кардани кирмҳои шикам, газидани каждум ва ғунда, инчунин рӯёнидани гӯшти солим дар захмҳо даво мебошад.

145. Гандуми девона

Ин донест аз ҷав борик ва майдатар, таъмаш каме талх, рангаш моил ба сурхӣ. Гиёҳаш монанди растании гандум дар гандумзорҳо меруяд. Бехтарини он фарбехдонаи он аст, ки кӯхна нагашта бошад.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушкиаш зиёда аз ин дараҷа мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, карахтӣ меоварад, чашмро сиёҳ мезанонад, овозро вайрон мекунад. Ноне, ки дар он гандуми девона дошта бошад, ҳангоми хӯрдан маст мекунад, хоб меоварад ва боиси сиёҳ задани чашм мегардад.

Кӯфтаи онро гузошта банданд, хор ва тирро аз бадан кашида берун меоварад ва моддаҳои рӯи узвро пок мекунад. Агар кӯфтаи онро бо шароб хамир сохта гузошта банданд, дарди суринҳоро дафъ мекунад: ин-

ро бо сирко пухта, бо равғани зайтун сиришта гузошта банданд, шукуфахои пўст, хоришак ва кўтур решгаштаро шифо мебахшад ва бо сафедаи тухми мурғ хамир карда гузошта банданд, сахтихои бадан ро ислох мекунад; бо асал хамир сохта гузошта банданд, никрисро, ки дард ва варами ангуштони даст поҳо мебошад, ба ибро меоварад; бо тухми зағир ва саргини кабўтар сиришта гузошта банданд, пучак ва чиртакҳоро мекафонад, чарохатхоро сихат мекунад, варамхоро мегардонад ё пазонида мекафонад; инро бо орди гандум даромезанду бипошанд, шукуфахои пўст ва решхои дигарро сихат мебахшад; агар бо гирд даромехта гузошта банданд, доғи сафеди пўстро дафъ мекунад.

Ба чои гандуми девона себаргаро истеъмол кунанд, раво мебошад.

Агар касе гандуми девонаро хўрда бошад, давояш равған ва шир хўрда кай фармудан аст ва нўшидани оби мевахои турш аст.

Аз гандуми девона равған хам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Қолбаро, ки ҳар навъи бузургашро бихоханд, гирифта, ба рўи он гили бўта молида, даруни онро то гулўяш аз гандуми девона пур мекунанд ва дар гулўяш лифи зағирпоя ё дигар лиф чо менамоянд. Баъд лагани калон ё вараки васеътари оханро аз миёначояш мувофиқи ғунчоиши гардани колба сўрох карда, он колбаро сарозер ба он сўрохй мегузоранду аз боло ба атрофи шиками колба ангишт гузошта оташ меафрўзанд, аз тафси оташ равғани гандуми девона чудо гашта, аз лиф софшавон гузашта, ба зарфи дар поён гузошташуда мечакад.

Ин равғанро бимоланд, шукуфахои пўст, захмхои сархои тифлон ва ғайри тифлон, сабўсаки сар ва доғхои кунчидакро дафъ мекунад.

146. Сабир

Ин растаниро ба русй алоэ меноманд. Дар сарзаминхои мо гиёхи инро аксар хангоми зимистон дар тубакҳо чо дода, дар хонаҳо парвариш мекунанд ва дар фаслҳои дигар мумкин аст дар берун, ҳатто дар заминхо нашъунамо диҳанд. Инро баргаш ғафс, шашўл, дароз ва нўгтез, қисми поёни барги он сербар,

бисьёр обдор, часпак ва каме хор хам дорад. Таъмаш алх аст. Оби онро фишурда гирифта, дар зарфхои тушода хушк месозанд. Сабир се қисм мебошад: 1. Сабири арабй, ки бехтаринаш дар ҷазираи Сақутар, ки наздики мулки Яман аст, меруяд. Ва дар он ҷазира давохои кундур, мукл ва дамм-ул-ахвайн бисьёр меруянд. Сабири он чо зард ва заъфаронии тира, зудшикан ва аълосифат мебошад. 2. Сабири хиндй, ки зарди камранг ва моил ба сиёхй аст. Ин дар бобати давогй аз сабири сақутарй сусттар аст. 3. Сабири самиконй, ки ба номи деҳаи Самикони мулки Наҷористон машхур аст ва инчунин онро сабири форсй хам меноманд. Ин аз хама заифтарин қисмхои сабир аст, сиёхранги тира, шабех ба дурда, дершикан, бадбу, сабук ва дар амалҳои табобат хеле камтаъсир мебошад. Инро факат аз берун истеъмол менамоянд.

Қуввати сабир баъд аз ҷудо кардан аз танааш то чор сол бокй мемонад ва агар аз чор сол гузарад, то хафтум сол торафт сусттар мегардад.

Пеш аз истеъмол бояд, ки онро бисьёр ва хуб бисоянд, то ки ҳангоми хурдан ба патҳои меъда бичаспаду хуб амал кунад.

Аммо инро ҷавонони сафровимизоҷ, одамони гарммизоҷ, касоне, ки узвхои даруни сина ва шикамашон сусту заиф бошанд, инчунин мосорико ва чигарашон суст бошанд, иллатҳои макъад ва бавосирдоштагон ва шахсоне, ки дар баданашон хун бисьёр ва рагҳояшон танг бошад, инчунин дар ҳавохои бисьёр гарм ва бисьёр хунук истеъмол нафармоянд. Инчунин хангоме, ки дар меъда таом мавҷуд бошад, набояд бихуранд, ки мабодо ба таом омехта гашта, онро мурдор гардонад.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст. Ғале талхии таъм ва қабзиятнокии он ба мураккабул-қувват будани он далолат мекунад.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихуранд, гиреххои чигар ва дигар гирехҳоро дар бадан мекушояд, бодхои шикамро таҳлил медиҳад; ҳар як моддаи нодаркори дар меъда, сар, буғумҳо ва ғайраи ҷамъшударо башаст бо исҳол дафъ мекунад, вале дар дигар чохо бошад, таъсираш суст аст. Моддаҳоро аз чохои чукури бадан мекашад, меъда ва рагҳоро аз римхо пок месозад; савдо, балғами ғафси шаффоф ва сафровиро пазонида ихроҷ менамояд: зардпарвинро бо ис-

ҳолкунандагии ҳуд шифо мебахшад, гирехи чигарро мекушояд, ин бехтарин давоест барои меъда ва покунандаю кувватбахши он; куввати бинишро зиёда мегардонад ва дигар ҳисҳоро неку ва сара менамояд; молихулиё, беморихои рӯҳӣ ва аксари иллатҳои майнаро, ки вобаста ба меъда бошанд, дафъ мекунад, зеро ки меъда бо онҳо комилан ширкат дорад; хоб меоварад.

Агар инро гузошта банданд, решҳои тарро бидуни дард хушк мегардонад, носурҳои чукурро ба ҳам часпонида сиҳат мебахшад, захмҳои беҳнашавандаро сиҳат мекунад, хусусан, ки дар макъад бошанд ва намегузорад, ки моддаи онҳо бадҳол гардад.

Агар пеш аз баромадани ришта, яъне дар аввали намоён шудани аломатҳои он се рӯз паи ҳам рӯзи аввал 1,75 грамм, рӯзи дуввум 3,5 грамм ва рӯзи саввум 5,25 грамм аз он бихӯранд ва миқдореро аз он ба он чо ҳам бигузоранд, то ки моддаи онро пароканда ва нест гардонад, шифо мебахшад.

6,75 грамм сабирро бо оби нимгарм бихӯранд, башиддат исҳоли меъдӣ меоварад ва меъдаро аз моддаҳои зарарнок пок мегардонад; ҳамин миқдор сабирро бо шаҳдоб биёшоманд, балғам ва сафроро бо воситаи исҳол фуруд меоварад. Гоҳо ҳодис мешавад чун субҳ ва шом чанд ҳаб (таблетка) бо давохои ислохкунандаи он, ки шилми санавбар ва асали соф — ҳар дуро даромехта ва ҳамаро бо оби гарм фурӯ баранд, дарунро меравонад ва тасмро дар меъда вайрон намегардонад, инчунин дардҳои меъдаро дар як рӯз бартараф месозад; агар онро бо мустако (мастика) бихӯранд, майнаро аз моддаҳои бегона пок мегардонад; агар бо занбӯруғи сафеди танаи дарахт бихӯранд, барои буғумҳои бадан ва дамкӯтаҳӣ дору мешавад ва узвхои даруни синаро аз моддахои бегона пок менамояд.

3,5 грамм сабирро бо оби хунук бихӯранд, иллати хун қай кардан ва зардпарвинро сиҳат мебахшад; агар ин миқдори онро бо гулисурх ва мустако бихӯранд, ҳаман беморихои меъдаро шифо мебахшад; бо талхшувок бихӯранд, барои ҳаман беморихои савдовӣ, дафъ кардани кирмҳои меъда ва рӯдаҳо, беморихои силурзу гурда ва басанда гардонидани ташнагӣ, ки аз чамъ шудани сафрои балғамнок бошад ва инчунин барои барқарор намудани иштиҳои гумшуда дору ме-

бошад, инчунин тафсидани забончаи ҳалкро, ки аз пайдо шудани сафро дар меъда ҳодис шуда бошад, ба ибро меоварад; ва агар бо дәвоҳои исҳоловар хамроҳ карда бихӯранд, намегузорад, ки зарари онҳо ба меъда бирасад.

Чун сабирро бо талхшувоқ даромехта, ба кӯдаки ширмак бихӯронанд ва агар ба он хӯронидан бинобар талхӣ душвор бошад, ба модари тифл бихӯронанд, таъсираш бо воситаи шири модар ба кӯдак гузашта, кирми шиками кӯдакро дафъ мекунад.

Агар се рӯз пай ҳам ба миқдори 4,5 грамм сабирро бихӯранд ва се рӯз тарк намоянд ва боз се рӯз биёшоманд, гирехҳои ғадудмонандеро, ки кӯҳна шуда бошанд, ба таҳлил мебарад, яъне гудохта нест мегардонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз сабир дар як рӯз 4,5 грамм аст; 5,25 грамми он исҳол меоварад ва 10,5 грамми онро бихӯранд, баданро аз ахлоти мурдор пок мегардонад.

Аммо сабирро аз ҳад зиёд ва бардавом бихӯранд, ба исҳоли хунин гирифтор менамояд.

Вале сабирро ёфтан душвор гардад, баробари вазни он талхшувоқ ва ё ним вазни он заъфарон истеъмол намоянд, раво мебошад.

Вале истеъмоли сабир ба дарун ба рӯдаҳо, меъда, ҷигар ва ҷигари заиф, инчунин ба мақъад зарар дорад, зеро ки сустиовар ва кушояндаи рағҳои мақъад мебошад ва рӯдаҳоро, мумкин аст, бихарошад. Давояш: агар ба рӯдаҳо зиён кунад, катиро бояд хӯрд; агар меъда ва ҷигарро суст гардонад, мустако ва гулисурх бояд истеъмол фармоянд; чун ба мақъад зарар оварад, он мавзеъро бо равғани гулисурх ё равғани бунафша чарб намоянд ё чарбии бузро бимоланд, ислоҳ мепазирад.

Сабирро бо асал ва ҳалилаи зард биёшоманд, кувмати таъсири онро зиёда мегардонад, зеро ҳар дуи инҳо кувватбахши сабир мебошад.

Аммо сабири пастсифатро бе зарурат истеъмол кардан ҷоиз нест, зеро ки вай то се рӯз дар меъда мемонад ва ҳеҷ поён намефурояд, инчунин ғамгин мекунад ва ба изтироб меоварад.

Сабирро ба чашм кашанд, чашмро кавӣ мегардонад; шилпукӣ, хориш ва кӯтари пилкҳои чашмро дафъ мекунад, пилкҳои ғафсгаштаро ба эътидол меоварад,

захмҳои чукури чашмро пур мегардонад ва онро фарбеҳ месозад, хуни ба тарафи чашм барангехташавандаро қатъ менамояд.

Сабирро бо равғани гулисурх сиришта бимоланд, реши чашм, кӯтур ва дардҳои онро, ки аз чониби бинӣ бошанд, дафъ мекунад ва рутубатҳои зиёдатии чашмро хушк мегардонад. Ин таркибро ба пешонӣ ва чаккаҳои сар бимоланд, майнаро аз моддаҳои зарарноки сафровӣ пок менамояд ва дарди сарро таскин медиҳад. Сабирро бо намак ва танакори арманӣ (яъне танакори сурх) даромехта, бар пеши сар бимоланд, назлаҳои сардро манъ мекунад, майнаро гарм ва рутубати зиёдатии онро хушк месозад; агар бо оби барги зуф ва сирко сиришта бимоланд, решҳои тари сари кӯдаконро шифо мебахшад; ва агар танҳо бо оби барги зуф даромехта бимоланд, захмҳои гӯш ва биниро ба ибромеоварад; бо равғани кадуи ширин якчо карда бимоланд, барои чароҳатҳои бинӣ даво мешавад; бо мӯрд (мирт) ва шароб сиришта бимоланд, мӯи сар ва ришро сиёҳ, инчунин шахуши он мавзеъҳоро дафъ мекунад ва мӯйро, ки аз качалӣ (кальяра) рехта бошад, аз нав меруёнад; бо асал сиришта бимоланд, узвҳои зарба ва латхӯрдаро, ки хун дар он чо мурда ва кабуд гашта бошад, шифо мебахшад, доғҳои пӯстро дафъ мекунад, дарди сар ва назлаҳоро ба ибромеоварад, варамҳои хунукро таҳлил медиҳад; барои доначаҳои мӯрчагазак, вабои сурх, милкаки нохун, решҳои хабиса, дардҳои пушт ва буғумҳо даво мешавад; бавосирро нафъ мебахшад; бо шароб ва асал даромехта бимоланд, барои узвҳои латхӯрда, офати мушакҳои ду тарафи забон, хунравии милки дандон, варамҳои даруни даҳан ва сӯроҳҳои бинӣ, решҳои душвор бехшаванда, хусусан, ки дар рӯи бинӣ, закарҳо ва мақъад бошанд, дору мешавад. Бо оби кашнизи тар ва сирко даромехта бимоланд, сурхбод, шаро (аллергия)-ро, бо шароби ширин сиришта бимоланд, доначаҳои бавосир ва барчаставу овехтаи доначаҳои бавосирро дафъ месозад ва омадани хунро аз онҳо қатъ мегардонад, кафидани мақъадро ба ибромеоварад; бо оби пиёзи ганданю сиришта бимоланд, доначаҳои бавосирро меафтонад, аммо бояд ки баъд аз афтодани доначаи бавосир он мавзеъро бо омехтаи аз соидани равғани гулисурх ба сурб (қурғошим) бимоланд.

Сабирро бо оби гандано ва пӯсти мор пухта, ба-

такрор бимоланд, донаи бавосирро меафтонад ва дар ин амал назир надорад.

Агар сабирро соида батанҳой ё бо асал даромехта бимоланд, часади мурдаро аз вайрон шудан ва бадбӯ гаштан нигоҳ медорад.

Сабирро соида, бо сирко даромехта, бо ин таркиб сарро бишӯянд, сабӯсаки сар ва ширинчаро дафъ мекунад, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад.

Сабирро сӯхта, дудашро бо воситаи найча ва ё бо қиф батакрор бикашанд, дамкӯтаҳиро дафъ мекунад.

Бо соидан сабир ҳукна кунанд, барои бавосир фоида дорад.

Сабирро хушк карда, кӯфта бипошанд, захмҳоро хушк карда сиҳат менамояд; барои захмҳои закар ва фарчи занон ва узвҳои дигари асабонӣ даво мешавад; агар бо кӯфтаи устухонӣ пӯсида баробарвазн даромехта бипошанд, решҳои хӯранда, бавосир, решҳои хабисаро нест мекунад.

Барги онро аз миёнаш чок карда, ба он кӯфтаи вардчӯба ва афьюни маҳинсоидаро пошида, ба варами каши рон, ки хаёрак меноманд, гарм карда банданд, онро таҳлил медиҳад.

147. Кокутӣ

Ин гиёҳи кӯҳии маълум аст, ки райҳони кӯҳӣ мебошад. Барги баъзеаш дарозак, баъзеи дигараш гирдак аст. Ин гиёҳ навъҳои бӯстонӣ, даштӣ ва кӯҳӣ дорад. Агар ранги баргҳояш сабзи сиёҳтоб бошад, онро кокутии тоҷикӣ (форсӣ) меноманд. Таъми ин тунд ва хушбӯ аст. Гули ҳамаи навъҳои он кабуд аст. Бехтарини ҳамааш баргаш майдаи дарозаки он аст. Дарозбарги он бехтар аз гирдакбарги он аст.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст. Вале мизочи кокутии кӯҳӣ дар гармӣ ва хушкӣ зиёда аз саҳрой мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, гирехҳои узвҳои баданро мекушояд, балғамро пароканда ва бодҳоро таҳлил медиҳад, инчунин балғамро хушк мекунад; ғизоҳои бадхазмро сабук мегардонад, бохро меафзояд, ба хӯрок иштиҳо меоварад; шуш, меъда, чигар ва рӯдаҳоро аз балғам ва рутубатҳои зараркок пок менамояд; баромадани бухорҳоро ба майна манъ

мекунад, оруғи балғамиро дафъ месозад; дарди дандон ва дарди суринро, ки сабабаш ҷамъ шудани моддахои хунук бошанд, таскин медиҳад; дарди хичак ва бачадонро дафъ мекунад, пешоб ва хайзро равон менамояд, инчунин бар зидди захрхо тарьёк мебошад.

Кокутиро бо оби анчири тар бихўранд, дамкўтахй ва сурфаро шифо мебахшад; агар бо анчири хушк бихўранд, арак меоварад ва рангги рўйро неку ва сара мегардонад.

Давохои исҳоловарро бо обе, ки дар он кокутй ҷўшонида шуда бошад, бихўранд, дар меъда ҳазм наёфтан ва ногувор шудани таом, бадбў гаштани ғизо дар меъда ва турш шудани онро дар ин узв ба ибро меоварад; бехузур (бечо) шудани дил, дарди дил, инчунин кулинҷхои бодй, балғамй ва дурдиро дафъ мекунад, дарди рўдаҳоро сихат мебахшад, ҳамаи навъхои кирми меъда ва рўдаҳоро (ҳатто кирми кадудонаро ҳам) хорич менамояд. Инчунин кокутиро бо асал бардавом бихўранд, низ хамин таъсирро дорад.

Кокутиро пеш аз давохои исҳоловар бихўранд, ахлотро барои дафъ гаштан муҳайё месозад; агар инро бо оби карафс бихўранд, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, душвории шошиданро ислоҳ мекунад; агар инро бо майи пухтагй бихўранд, захрхои шавкарон, ки гиёҳи захрнок аст ва афьюнро аз бадан дафъ менамояд; бо сиканчабин бихўранд, зарари бачаро дар шиками модар ислоҳ мекунад; бо турб бихўранд, дарди суринро шифо мебахшад ва гаронии баданро, ки сабабаш зиёд гаштани рутубат бошад, дафъ месозад; бо равғани зайтун бихўранд, ҳамаи навъхои дарди рўдаҳоро сиҳат мебахшад.

Сиркоеро, ки дар он як шаб кокутй тар карда шуда бошад ё сиркоасалро (сиканчабинро), ки аз кокутй, асал ва сирко тайёр карда шуда бошад, биёшоманд, агар бемор сурфа надошта бошад, барои иллатхои сипурз даво мешавад.

Кокутиро бо панири нав бихўранд, баданро фарбеҳ мегардонад.

Кокутиро хуб кўфта, бо асал хамир сохта, лесида бихўранд, варами забончаи ҳалқ, варами шуш аз гармй, сурфаи тар, зарари газидани каждум ва дигар чонваронй захрнокро дафъ мекунад.

Кокутиро бихоянд, дарди дандонро таскин медиҳад ва чашмро қавй мегардонад.

Кокутини хушкро кӯфта, бо ҳамвазни он шакар даромехта, каф зада бирӯранд, ба майна баромадани бухороти зарарнокро қатъ мекунад, инчунин чашмро қувват мебахшад.

Агар инро бо таомҳои душворҳазм монанди: харисаи (киселӣ) гандум, боқила, наск, каллапоча ва гӯшти гӯсола бирӯранд, ҳазми онҳоро сабук ва осон мегардонад ва ба зудӣ аз меъда фуруд меоварад, инчунин бодҳои онҳоро таҳлил медиҳад.

Кокутиро бо ҳамаи навъҳои гиёҳҳое, ки ба чашм зарар мекарда бошад, хоҳ гарммизоҷ ва хоҳ сардмизоҷ бошанд, бирӯранд, зарари онҳоро ислоҳ мекунад. Ва агар инро бо сирко бирӯранд, беҳтарин нонхӯрише мегардад.

10,5 грамм кокутини хушкро кӯфта, бо асал бирӯранд, газидагии каждум ва дигар ҷонваронро захрнокро шифо мебахшад.

Кокутӣ ва зираро кӯфта, як шаб дар сирко тар намуда, баъд он сиркоро дар даҳан гардонанд, дарди дандон ва дарди гулӯро шифо мебахшад.

Оби кокутини тарро ба чашм кашанд, гули чашм ва шабкӯриро дафъ мекунад. Ин обро бо равғани савсани кӯҳӣ даромехта дар бинӣ бирезанд, моддаҳои бегонаи бисьёри тармизочро аз майна дафъ мекунад. Агар ин оби кокутиро нимгарм дар гӯш чаконанд, гаронии гӯшро ислоҳ мекунад ва бо шир даромехта бичаконанд, дардашро таскин медиҳад.

Кокутиро кӯфта, бо асал хамир сохта гузошта банданд, варамҳои сахт, иркуннасо (радикулит) ва дарди суринро шифо мебахшад; инро бо равғани зайтун ва зира сиришта гузошта банданд, нофи берунамадаро ислоҳ мекунанд ва боди дарунии ин узвро таҳлил медиҳад; инро бо орди гандуми тафсон хамир сохта гузошта банданд, варамҳои балғамӣ, яъне омосҳои мулонми сардро таҳлил медиҳад; агар бо гандуми кӯфта сиришта гузошта банданд, дарди суринро дафъ мекунад.

Кокутиро пухта дар ҳаммом гузошта банданд, кӯтур, хориш, зардпарвин ва бодҳоро дафъ мекунад.

Агар кокутиро дуд кунанд ё сиро паҳн намоянд, ҷонваронӣ зарарнок аз он ҷо мегурезанд.

Як миқдор шохҳои кокутӣ, хамини миқдор челонро — дар чор баробари ҳар ду об то чорьяки об мон-

дар бичўшонанду он обро соф карда биёшоманд, хуни ғафсгаштаро соф ва рақиқ мегардонад.

Гули кокутиро биёшоманд, молдаи савдо ва балғамро бо исҳол дафъ менамояд, вале дар ин бобат заифтар аз талхшувоқ аст. Чун 9 грамми онро бо сирко ва намак биёшоманд, савдо ва балғамро бо исҳол дафъ мекунад, инчунин пешоб ва хайзро равон месозад.

Оби гули тару тозаашро дар офтоб қивом карда бихўранд, варами мушакҳои ду тарафи забон, забончаи ҳалқ, инчунин чўшиши (пухтани) даҳанро сиҳат мекунад.

Аз гули кокутӣ бо шакар ё бо асал мураббо тайёр карда, 9 грамм аз он ё аз гулқандаш ҳамин миқдор биёшоманд, захрхоро аз бадан дафъ мекунад ва беморихои хунукмизочро ба зудӣ шифо мебахшад. Чун шаб вақти хоб аз ин мураббо 4,5 грамм бихўранд, ба ин мудовамат намоянд, ба майна баромадани бухорхои зарарнок ва рехта шудани зардобро ба даруни гавҳараки чашм манъ мекунад, зеҳнро қувват мебахшад ва ранги рўйро сара мегардонад.

Аз гул ва баргхои кокутӣ равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ.

Гул ва барги онро дар соя хушк карда, аз он як миқдорро дар шаш баробари он оби ширин як шабонарўз тар карда, баъд онро то чорьяки об мондан бо оташи мулоим мечўшонанд. Сонӣ хуб молида, аз матоъи бофташ зич гузаронида соф менамоянду дар зарфе аз болои он об ду баробараш равғани зайтун андохта, дар оташи паст то тамом бухор шуда рафтани об мечўшонанд. Агар равған аз чўш монад, ин аломати тамом шудани об аст. Ҳамин равғани кокутӣ хисоб меёбад. Вале эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагарлад, барои ин ҳангоми аз чўш мондани он зуд аз оташ фуруд оваранд.

Аз ин равған ҳар рўз як бор як кошуки ошхўрӣ биёшоманд, иллатҳои сардмизочи монанди: фолиҷ, кач шудани рўй, ларзак, суст ва нотавон гаштани аъзо, дардҳои пушт ва буғумҳо, хусусан қулинҷ, ки варам ва дарди рўдаҳои ғафс аст, бемориҳои ноҳияи меъда ва рўдаҳоро шифо мебахшад — дар ин бобат бехтар аз дигар равғанҳост.

Хислатҳои давогӣ дар тухмаш қавитар аз барги он аст: агар инро бихўранд, гиреҳҳоро мекушояд, зард-

парвинро дафъ мекунад, бохро ба ҳаракат меоварад. Агар инро бихоянд, дарди дандонро таскин медиҳад, иштихои таомро мекушояд. Агар инро дар нон дохил намоянд, зарархои хўрокро дафъ менамояд, барои барангехта шудани бохи одамони сардмизоч ёрй мерасонад.

Вале ба дарун истеъмол кардани кокутй ба шуш зарар дорад давои ин зиёнаш сирко хўрдан аст.

Миқдори як бор хўрдан аз гиёҳи кокутй дар як рўз то 22,5 грамм аст.

148. Обсабз

Инро дар баъзе мавзеъҳо точикон ҷома (чапон)-и курбоқа ҳам меноманд, дар обҳо, одатан, пайдо мешавад. Бехтаринаш он аст, ки дар обҳои ширин ба ҳам расида бошад.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум сард ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: онро кўфта, батанҳой ё бо орди ҷав якҷо карда гузошта банданд, хунравиро аз ҳар узве, ки бошад, манъ мекунад, сурхбодро дафъ менамояд, варамҳои гармро тахлил медиҳад; табҳои гарм, никрис (подагра) ва чурраи (даббаи) кўдаконро шифо мебахшад. Агар инро дар равғани зайтун ҷўшонида, гузошта банданд, асабҳоро бошиддат мулоим мекунад.

Чун обсабзро дар равғани зайтун ҷўшонида фурў баранд ва аз болояш оби гарм бинўшанду қай кунанд, зулуки дар гулў часпидаро ихроҷ мекунад.

Обсабзи хушкро кўфта бихўранд, исҳоли сафровиро мебандад.

Он чй обсабзеро, ки монанди ришҳо бошад 3,5 грамм аз он бо се-чор дона мурч ва камтар тамокуи хушк, ки ҳамаро бо оби чилим маҳин соида, ҳабҳо баста, субҳ ба дили наҳор фурў баранд, барои ҳамаи иллатхои сипурз, ки аз хўрдани алафҳои бисьёр беморй ба он расида бошад, шифо мебахшад.

149. Шумгиёҳ

Ин гиёҳест аз ҷинс ва монанди занбўруғи ба замин фурўрафта, ки навъҳои сурх ва сафед дорад. Гиёҳаш монанди барги печида ғўлашакл. Ин дар байни

нахӯдзор ва баъзан дар байни палакҳои харбуза ва каду бармеояд. Таъми сурхи он ширин — инро мехӯранд, вале таъми навъи сафеди он талх — инашро намехӯранд.

Мизочаш дар дарачаи саввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, исҳолро манъ мекунад ва хуни рафтаистода, инчунин аракро банд менамояд; чигар ва меъдаро қувват мебахшад ва сустии меъдаро ба ислоҳ меоварад; мондагиро хориҷ ва моддаҳои гарммизочро аз дохил гаштан радд мекунад, сахтиҳоро таҳлил медиҳад, буғум ва пайвандҳои сустгаштаи баданро мустаҳкам мегардонад. Барои банд кардани хуни рафтаистода ва арак гузошта банданд, низ ҳамон таъсирро дорад.

Чун инро бо шири бузи навдӯшида бипазанд ё бо дӯғи чуғроти гов биёшоманд, барои қувват бахшидани меъда ва чигари сустгашта давост.

Вале истеъмоли ин ба дарун барои шуш зарарнок аст — давои ин зарараш шакар хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз шумгиёх дар як рӯз то 7 грамм аст.

Ба чои ин сеяк вазнаш мозу, нисф вазни он пӯчоки сӯхтаи тухми мурғ ва баробари вазни он шилми бодомҳоро бихӯранд, чоиз мебошад.

150. Оқирқирҳо

Ин гиёҳест, ки дар ҳамаи қӯҳистон ва баландиҳои Осиёи Миёна, аз чумла дар Тоҷикистон меруяд. Решааш, ки дар тиб ҳамин қисмаш истифода мешавад, ба дарозии ангуште, каме бориктар аз он, хушбӯ мебошад. Қуввати он то ҳафт сол боқӣ мемонад.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: решаи инро кӯфта гузошта банданд ва инчунин хушкашро кӯфта бипошанд, гирехҳоро мекушояд, майна ва узвҳои онро аз моддаҳои бегона пок мегардонад, баданро аз балғам пок месозад.

Агар инро бихӯранд, барои бемориҳои кач шудани рӯй, фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), лаҳзак, кузоз, (столбняк), сустӣ ва лукнати забон, дарди узвҳои даруни сина, дарди дандон ва буғумҳои бадан,

иркуннасо (радикулит), истисқо (водянка) даво мешавад, боҳи одамони хунукмизочро қувват мебахшад, балғамро бо исҳол дафъ мекунад; пешоб, ҳайз, шир ва аракро равон месозад, табҳоро шифо мебахшад ва ғайра.

Агар сондаи онро бо равғани зайтун сиришта бимоланд, гузоз, карахтӣ, нотавон ва суст ғаштани узвҳо ва беҳиссии аъзоро дафъ мекунад. Агар инро дар об чӯшонида, дар он об даромада нишинанд, низ, аз иллатҳои номбаршуда наҷот меёбанд.

Кӯфтаи хушки онро ба тораки сар бипошанд ё бимоланд, майнаро гарм мекунад, назларо аз пайдо шудан манъ месозад ва барои иллати саръ, ки аз ҷамъ шудани моддаи ғализ дар майна бошад, даво мешавад. Агар инро бо мустако пай дар пай бихоянд, низ ҳамин таъсирро дорад.

Хушки онро кӯфта, бо воситаи найча дар бинӣ пуф кунанд, бастагиҳои сари бинӣ ва сӯрохи биниро мекушояд. Кӯфтаи инро бо равғани гулисурх даромехта дар бинӣ бирезанд, дарди нимсар, дарди сари балғамии шадидро дафъ мекунад.

Чун решаи оқирқирҳоро як шабонарӯз дар сирко тар карда, ба зери дандони дарднок гузоранд, дарди онро таскин медиҳад. Чун онро бихоянд ё хушкашро кӯфта, ба таги забон бипошанд, рутубатҳоро аз он ҷо мекашад ва лаҳнати забонро дафъ мекунад.

Чун пухтаи онро дар даҳан нигоҳ доранд, дандони ҷунбонакро мустаҳкам мегардонад. Агар инро дар об ҷӯшонида, он обро бо сирко даромехта, дар даҳан бигардонанд ё бо он об ғарғара кунанд, дарди гулӯ, афтодани забончаи ҳалқ ва сустию нотавонии забонро, ки сабабаш ҷамъ шудани балғам дар ин мавзеъ бошад, шифо мебахшад.

Сондаи хушки онро бар бадан бимоланд, арақ меоварад.

Решаи оқирқирҳоро ба гардан овезанд, саръи (припадкаи) тифлонро шифо мебахшад.

Решаи хушки онро маҳин ос карда, бо асал хамир сохта, лесида бихӯранд, узвҳои даруни синаро аз олоишҳо пок мегардонад, дарди узвҳои даруни сина, сурфаи сарди кӯҳнаи балғамӣ ва сардии меъдаро ба иброо меоварад, инчунин балғамро аз меъда хориҷ месо-

зад; боҳи одамони сардмизоҷ ва тармизоҷро зиёда мегардонад.

1,75 грамм хушки онро биёшоманд, балғамро бо оҳистагӣ бо исҳол дафъ мекунад.

Кӯфтаи онро бо равғани зайтун сириштаи пеш аз гирифтани таб бар тамоми бадан бимоланд, табро нест менамояд.

Чун пеш аз муҷомаат равғани оқирқирҳоро ба закар бимоланд, онро мустаҳкам мегардонад ва шаҳватро бармеангезад, инчунин дар ин амал лаззат мебахшад, вале маниро зуд фуруд меоварад, агар ҳаминаш мурод бошад.

Оқирқирҳоро маҳин кӯфта, бо об ва орди боқила хамир карда, онро ба даруни халтачаи матоъӣ молида, закар ва хояҳоро дар он ҷо карда, як рӯзи комил ҳамон тавр бигузоранд ва ҳамон тавр бидоранд, дар одамони сардмизоҷ бохро афзун мегардонад ва барои касоне, ки дар хояҳои худ мавҷуд будани сардиро ҳис мекарда бошанд, давои аҷиб мешавад.

Оқирқирҳоро бо навшодир маҳин ос карда, ба коми даҳан бимоланд, онро аз сӯхтани оташ манъ мекунад, инро ҳамин тавр бозингарон истеъмол мекунанд.

Чун оқирқирҳоро дар хамир бипазанд, то он, ки монанди хамир гардад, баъд онро ба дандони кирмхӯрда бигузоранд, кирмашро мерезонад.

Вале ба дарун истеъмол кардани оқирқирҳо ба шуш зарар дорад — давои ин зиёнаш катиро хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз оқирқирҳо дар як рӯз то 3,5 грамм аст.

Аз оқирқирҳо равған ҳам тартиб медиҳанд ба ин тариқ. 25 грамм решаи хушки онро кӯфта, дар 300 грамм об то 25 грамми он об мондан бичӯшонанд. Баъд хуб молида, аз матоъи бофташ зич гузаронида соф карда, бо 50 грамм равғани зайтун бо оташи мулоим то тамом бухор шуда рафтани об бичӯшонанд,— аз чӯш, ки монд — ин аломати тамом гаштани об аст. Ин равғани оқирқирҳо ҳисоб меёбад. Дар шиша нигоҳ доранд ва вақти ҳоҷат ба кор баранд.

Агар инро бимоланд ва биёшоманд, ҳаман бемориҳои аз сардӣ содиргаштаро, аз чумла карахтӣ, кач шудани рӯй, фолиҷ ва ғайраро шифо мебахшад, табҳои хунукро дафъ мекунад, бохро кавӣ мегардонад; дарди

сар, дарди нимсар, инчунин саръро, ки ҳама аз сардӣ бошанд, дафъ менамояд, майнаи хунукро қувват мебахшад.

151. Наск

Ин растанӣ ду навъ аст: саҳроӣ ва бӯстонӣ, ки зироат мекунандаш. Тухми саҳроии он назар ба бӯстониаш майдатар ва гирдак мешавад, вале тухми бӯстонӣ-зироатии он кулӯла не, балки паҳнтари гирдак ва калонтар аз саҳроӣ мебошад, саҳрояш талх аст.

Мизоҷаш дар гарміву сардӣ моил ба эътидол ва дар дараҷаи дуввум хушк аст. Ба қавли баъзеҳо дар дараҷаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин хусусияти поккунандагӣ дорад, боднок, дерҳазм, хуни савдовӣ ва худи савдоро дар бадан пайдо мекунад; фишори баланди хунро паст мегардонад ва хунро ғафс менамояд, инчунин ҳаракати хунро дар рагҳои бориктарин манъ мекунад, боиси дидани хобҳои бад ва мушавваш, инчунин сабаби торикии чашм мегардад.

Наскро бо юнучқаи зардак якҷо кӯфта гузошта банданд ва бо оби биҳӣ ё бо равғани гулисурх сиришта гузошта банданд, назла ва варамҳои гарми чашмро дафъ мекунад. Инро бо сирко пухта гузошта банданд, барои варамҳои гарм, шаро (аллергия). сурхбод ва ханозер (хукгардан) даво мешавад; ва агар танҳо бо об пухта гузошта банданд, назлаҳоро манъ мекунад. Агар сӯхтан онро бимоланд, сустӣ ва гаронии пилкҳои чашмро шифо мебахшад, дандонҳоро сафед мегардонад.

Наскро дар об чӯшонида, бо он об ғарғара кунанд ё он обро дар даҳан гардонанд, пухтани даҳан ва дарди гулӯро шифо мебахшад ва агар ба ин об оби шохтут илова намоянд, зудтар асар мекунад.

Хӯрдани наск барои бемориҳои узвҳои даруни сина, шуш, сурфа ва дарди узвҳои даруни сина даво мегардад.

Сӣ адад наски муқашшарро фурӯ баранд, вайроч шудани феъли меъдаро ислоҳ мекунад.

Наскро бо сирко муҳарро пухта бихӯранд, меъдаро қувват мебахшад. боднок намекунад, вале бе сирко пухта бихӯранд, бодангез аст.

Наскро кӯфта, бо оби карами точикӣ хамир сохта гузошта банданд, варами пистонро мегардонад ва шири дар он шахшударо таҳлил медихад; агар онро бо асал хамир карда гузошта банданд, захмхои чукур ва фурӯрафтаро шифо мебахшад.

Хоми онро ҳангоми дар пӯсташ будан бо чанд дона мурч кӯфта гузошта банданд, варамхоро таҳлил медихад ва дарди онхоро низ сокин мекунад.

Агар онро бо пӯсташ пухта бихӯранд, хамаи навъҳои наҳзакро (гулакро) шифо мебахшад, хусусан бо сирко ё бо оби ғӯраи ангур пухта бошанд, дар ин бобат қавитар мегардад. Аз он оши суюқ пухта, турш карда, бо равғани бодоми ширин барои одамони аз беморӣ навхеста ҳамчун ғизои сабук дода мешавад ва инчунин пеш таб мегирифта бошад, дигар намегардад.

Наскро кӯфта, бо сафедаи тухми мурғ хамир сохта гузошта банданд, доначаҳои мӯрчагазак, сурхбод ва кафидагии пойро шифо мебахшад; чун бо сирко пухта гузошта банданд, аз таъсири сармо кафидани пӯст, ханозер ва варамҳои сахтро сихат мебахшад; инро бо равғани гулисурх сиришта бибанданд, варамҳои меъдаро таҳлил медихад; бо орди тафсонида даромехта гузошта банданд, никрис (подагра)-ро шифо мебахшад.

Наскро бо тухми харбуза якчо кӯфта гузошта банданд, башарарро аз ҳар гуна доғҳо пок месозад ва зардии рухсорарро дафъ мекунад.

Хӯрдани наск ба одамони савдовимизоҷ, меъда ва чашми заиф, гирифтори иллатхои кулинҷ, бавосир ва душвор пешобкунанда зарар дорад. Агар наскро бисьёр ва бардавом бихӯранд, дар бадан хуни савдовӣ пайдо мекунад, хунро месӯзонад, чашмро хира мегардонад, ба иллати молихулиё гирифтор мекунад, мумкин аст иллатҳои саратон ва махавро ба амал оварад ва инчунин варамҳои сахтро ба ҳам мерасонад; агар хӯроки наскиро бо ширинихо бихӯранд, ба иллатҳои истиско, кулинҷ, бавосир ва душвор шошидан гирифтор мекунад, ҳатто пешобро мебандад, ҳайзро қатъ менамояд, баданро қоқ месозад, бохро хам сокин мекунад, инчунин боиси дидани хобхои мушавваш мегардад, чашмро торик мегардонад. Давои хамаи ин зиёнҳояш наскро муҳарро пухта, бо равғани кунҷиди то-

зи ё бо равғани бодоми ширин ва ё бо сирко ва гӯшти фарбеҳ пухта хӯрдан аст. Бадтарини ҳамаи он бо моҳии намакин хӯрдан мебошад.

Ба чои наск мошро истеъмол фармоянд, раво мебошад.

Оберо, ки дар он наски бӯстониро бо пӯсташ пухта бошанд, биёшоманд, дарунро мебандад ва ҳайзу пешобро кам мекунад, вале оби пухтаи саҳрояш баръакси он: ҳайз ва пешобро равон месозад, исҳол меоварад.

152. Зардчӯба

Зардчӯба ду навъ аст: кӯчак ва калон. Навъи хурдашро момирон меноманд, ки ин зардчӯба нест. Вале бузурги он решаи гиёҳест, ки пояш то 1,5 метр мехезад. Пасту баланд рӯидани он ба обу ҳаво ва қуввати хок вобаста аст. Баргаш васеъ ва дароз-дароз, кариб ба барги банан дар бузургӣ аст, гулаш зард, дар ҳӯша ба қадри як вачаб, тухмаш сиёҳранг ва бисьёр майда, решааш зард, ки зардчӯба худи ҳамин решааш мебошад. Ҳамин решаашро аз пӯст чудо сохта, дар соя хушк мекунанд. Дар кӯҳистонҳо мерӯяд.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар 3,5 грамми онро бо шароби сафед ва бо ҳамвазни он арлабодиён биёшоманд, чашмро равшан мегардонад, гиреҳи чигарро мекушояд, истисқо ва зардпарвинро даво мешавад. Онро андак бирьён карда, нимгарм бихоянд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Агар инро чун гард маҳин ос карда, монанди сурма ба чашм кашанд, қӯтури чашм ва гули тунуки онро, ки пайдо шуда бошад, дафъ мекунад, чашмро қавӣ мегардонад. Оби онро дар офтоб қивом кунанд, яъне ғафс гардонанд, онро усораи зардчӯба меноманд. Усораи инро ба чашм кашанд, рӯшнонии чашмро меафзояд, гули дар он афтодаро бартараф мекунад.

Кӯфтаи онро бипошанд, решҳоро хушк ва дарду варами онҳоро дафъ мекунад, инак, ахли Ҳиндустон баъди ҳиҷомат кардан, яъне баъд аз хун гирифтан, кӯфтаи онро ба он чои ҳиҷомат мемоланд. Кӯфтаи онро бо шароб хамир сохта гузошта банданд, доначаҳои мӯрчагазак ва решҳоро сиҳат мебахшад.

Агар инро дар оташ тафсонида, бо он гармбандӣ кунанд, дардҳои гуногунро сокин мекунад ва варами чон хун гирифтаро таҳлил медиҳад.

Оби гули онро бимоланд, доғҳои кунчидак ва доги сафеди пӯстро дафъ мекунад, инчунин дигар доғҳоро хам бархам медиҳад.

Зардчӯбаро ба дарун бо камоли эҳтиёт ва дар ҳадди меъёр истеъмол бояд кард, зеро барои дил хеле зарарнок аст. Давои ин зиёнаш оби лиму нӯшидан мебошад.

Миқдори як бор хӯрдан аз зардчӯба дар як рӯз то 7 грамм аст. Ба чои ин рӯяшро истеъмол кунанд, равост; дар бемориҳои чашм баробари ним вазни он момирон (чистотел большой) аст, барои дигар бемориҳо ним баробари вазни ин оқирқирҳост.

153. Сарсабил

Дар дашт, боғистон ва кӯҳсорҳои Осиёи Миёна ду навъи сарсабили шифобахш меруяд. Як навъаш шохҳояш борик, баргаш монанди баргҳои морчӯба риштавор борик-борик, навъи дигараш бо хамон сифат, вале шохҳояш хор дорад. Сохт ва намуди решаи ҳар дуяш хам қариб ба ҳамдигар шабоҳат дорад, яъне сиёҳ аст; самараш ба андозаи нахӯд ва гирдак (кулӯла), дар хомӣ сабз ва бирасад, сурх мегардад, гулаш зардтоби хушбӯй мебошад. Қувваташ то бист сол бокӣ мемонад.

Мизочи гулаш дар охири дарачаи дуввум гарм ва дар хамон дараҷа хушк аст ва агар кӯҳна шавад, хушкиаш меафзояд. Мизочи решааш дар охири дарачаи саввум гарм на хушк аст. Қисмҳои дигари ин гиёҳ дар дарачаи саввум гарм ва хуш аст.

Хислатҳои шифобахши он: сарсабил таҳлилдиханда, раки (суюк)-кунандаи моддаҳои вафс, араковар, пешоброн, чорикунандаи хайз ва барои аксари бемориҳои сарди тармизочи майна, узвҳои даруни сина, меъда, ҷигар, гурда, хичак, бачадон, дардҳои пайвандҳо ва монанди инхо дору мешавад.

Гулашро бибӯянд, барои дарди сар ва дарди нимсари аз хунукӣ баамаломада шифо мебахшад. Гулашро дар об чӯшонида, он обро бо сиркои ангурӣ да-

ромехта, дар дахан гардонанд, дарди дандонро, ки аз хунукй сар зада бошад, таскин медихад.

12,5 грамм шох ё решаи онро дар 300 грамм об то нисфи об мондан бичўшонанд, баъд соф карда, бо шакар ва монанди он чизхо бинўшанд, ,барои иллатхои фолич, нотавон ва бемадоргаштаи узвхо, ки кўхна шуда бошад, зик-ун-нафас ва сурфаи кўхна дармон мешавад.

0,35 грамм решаи онро кўфта, бо равғани бунафша сиришта, дар бинй бирезанд, дарди нимсарро, ки сабабаш сардй бошад ва инчунин дарди буғумхоро шифо мебахшад.

Хар рўз аз кўфтаи хушки сарсабил 4,5 грамм бо набот то як хафта ва зиёда аз он бихўранд, дарди буғумхоро, ки кўхна шуда бошад, шифо мебахшад.

Кўфтаи онро бо гулоб сиришта гузошта банданд, барои фолич ва таскин додани дардхои гуногуни буғумхо, иркуннасо, никрис, варамхои гуногун ва ғайрахо шифо мебахшад.

Кўфтаи онро занхо аз таг бардоранд, пешоби бастаро меронад, бачаро аз шиками хомила меафтонад.

Микдори як бор хўрдан аз сарсабил дар як рўз аз 4,5 то 9 грамм аст.

Вале хўрдани сарсабил ба одамони гарммизоч, чавонон, дар фаслхои гармо, бемориҳои гарми монанди: табхои гарм ва сафровй, фишори баланди хун дошта-гон, сурхича, нағзак (гулак) ва монанди инхо зарар дорад.

Агар 10,5 грамм барг ва шохи онро дар об чўш дода, он обро бо мустако бихўранд, моддаи савдоро бе хеч гуна азият аз бадан бо исхол дафъ мекунад.

Камтареро аз барги он бо равғани зайтун биёшоманд, қайи сахт меоварад, барои газидани саги девона, махав, инчунин барои хамаи беморихои савдовй, масалан, васвос, тарс, девонагй, молихулиё ва ғайра давои кавй мебошад, вале дар айни хол хатарнок хам аст.

Барги онро кўфта гузошта банданд, реш ва захмхои хабисаро (злокачественные язвы) шифо мебахшад.

Решааш бисьёр тез, захмовар ва сўзонанда аст. Агар инро кўфта бимоланд ва молиш диханд, доғи сафеди пўст ва песро дафъ мекунад. Ва агар инро бо сирко даромехта бимоланд, иркуннасо (радикулит)-ро

шифо мебахшад ва ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш ба ҳадде бимоланд, ки хунолуд гардад, дар як-ду дафъа мӯй меруёнад.

1.75 грамми онро, ки миқдори мӯътадили хӯрдани он аст аз решааш, биёшоманд, сахт исҳол меоварад, балғам ва савдоро аз бадан дафъ мекунад; агар ин миқдорро бо оби тугмачагули тару тоза бинӯшанд, низ қайи башиддат меоварад.

4.5 грамм решаи онро батанҳои бихӯранд, қай кунонида, ғамгин сохта ва рӯдаҳоро ба дард оварда мекушад. Агар касе аз решан ин ин миқдор хӯрда бошад, давояш равғани бодоми ширин хӯрдан аст.

Огоҳ кунем, ки фоидаи сарсабил барои беморихои балғамӣ равшан аст — ин бинобар кайфиятҳои гармӣ ва хушкӣ доштанаш, ки зидди кайфияти балғам аст, аммо бар зидди ҳилти савдо, азбаски мизочи савдо хушк мебошад, ошомидани ин гӯё зарар мекардааст, вале ин тавр нест. Бинобар он, ки моддаи ғафсро тахлил медиҳад, вале ин бар зидди беморихои савдовӣ фоидабахш мебошад, зеро ки хилти савдо хам ғафс аст.

Аз сарсабил равған ҳам тартиб медиҳанд ба ин тариқ. Як миқдор сарсабили хушкро дар шаш баробари вазни он оби ширин як шабонарӯз тар намуда, баъд то чорьяки об мондан мечӯшонанд. Сонӣ он обро соф карда, дар зарфе бо ду баробари вазни он равғани кунҷиди нав ё равғани зайтун дохил намуда, бо оташи мулоим оҳиста мечӯшонанд, то ки об бухор шуда раваду равған бимонад. Аломати тамом шудани об аз чӯш мондани сатҳи равған аст. Вале эҳтиёт кунанд, ки равған дағ нагардад.

Молидан ва хӯрдани ин равған барои иллатҳои аз сардӣ сарзада, дамкӯтаҳӣ, сурфаи кӯҳна, фолиҷ, қаҷ шудани рӯй ва ғайра шифо мебахшад.

154. Мозу

Ин самари дарахти ҳиндист. Қувваташ то се сол бокӣ мемонад.

Мизочаш дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк аст. Вале баъзеҳо дар дараҷаи дуввум сард ва дар саввум хушк гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: инро кӯфта, бо воситаи

найча дар бинӣ пуф кунанд, хуни биниро манъ мекунад.

Агар мозуро маҳин ос карда чун сурма ба чашм кашанд, шилпуқӣ, обравӣ ва кӯтури чашмро шифо мебахшад. Кӯфтаи онро бо оби чилмангӯштак (семизут) дар гӯш чаконанд, хунравӣ ва рафтани римро аз даруни он бозмедорад.

Кӯфтаи онро ба дандон ва милки он бимоланд ва дар об чӯшонида, он обро бо сирко даромехта, дар даҳан гардонанд, дандон ва милки онро мустаҳкам мекунад, рутубатҳои мурдорро аз забон ва милки дандон мекашад, чӯшиши (пухтани) даҳанро шифо мебахшад, рутубати зарарноки узвҳои даруни даҳанро дафъ мегардонад. Сӯроҳи дандони кирмхӯрдаро аз кӯфтаи ин пур кунанд, пӯсиши онро манъ мекунад.

Соидаи онро бо об биёшоманд, захмҳои гуногуни рӯдаҳоро ба ибро меоварад, исҳоли кӯҳнаро банд мекунад, бечо равон шудани ҳайзро ислоҳ менамояд ва инчунин рутубати зиёдатӣ ва бечооянди бачадонро хушк мегардонад. Агар мозуро бо таомҳо бардавом бихӯранд, низ ҳамин таъсир дорад.

Мозуро дар об пухта, молида гузошта банданд, варамҳои макъадро таҳлил медиҳад, макъади (кӯтани) берунамадаро ба ҷояш мебарад ва бардамидани нофи тифлонро ба ислоҳ меоварад ва агар ба он сирко ҳамроҳ кунанд, таъсираш зудтар мерасад ва кавитар мегардад.

Мозуро соида, бо сирко сиришта бимоланд, шукуфаи пӯст ва сурхбодро, ки дар вакти ибтидо бошад, шифо мебахшад; ба ҷоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад, доғҳои кунчидак ва доғи сафеди пӯстро дафъ мекунад.

Кӯфтаи мозуро ба гӯшти зонди ҳар чо, ки бошад, бипошанд, онро лоғар сохта таҳлил медиҳад, вале агар сӯхтаи онро бипошанд, дар ин бобат боз ҳам хубтар аст. Инро кӯфта гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад ва реши давандаро аз давидан манъ мекунад, доначаҳои мӯрчагазак ва решҳои хӯрандаро шифо мебахшад.

Агар мозуро дар об чӯшонида, он обро бо сирко бинӯшанд, хам ҳамин таъсирро дорад. Кӯфтаи онро бо сирко хамир карда бимоланд, устухони шикастаро ба ҳам мечаспонад.

Мозуро дар об ҷӯшонида ё онро як шабонарӯз дар об тар карда, бо он об мӯйро бишӯянд мӯйро сиёҳ мегардонад.

Агар инро кӯфта бимоланд, аракро манъ мекунад ва бадбӯии онро ба ислоҳ меоварад.

Мозуро дар равғани зайтун бисӯзанду баъд фишурда аз он равғанро ҷудо карда, он равғанро бимоланд, барои сиёҳ кардани мӯй ранги неку мебошад.

Ба дарун истеъмол кардани мозу барои узвҳои дохили сина ва ҳалқ зарар дорад. Давои ин зиёнаш катиро ва шилми бодомҳоро хӯрдан аст, инчунин онро бо тухми мурғи нимпухта якҷо бихӯранд, зарараш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз мозу дар як рӯз 4.5 грамм аст.

Агар ёфтани мозу мушкил гардад, бя ҷои ин ба вазни он пӯсти анор, самари балут (ҷуфти балут), самари газ ва ҳалилаи зардро истеъмол намоянд, раво мебошад.

Тариқи сӯхтани мозу чунин аст, ки дар рӯи ахгар бисӯзонанд ё зарфи сафолро дар оташ гузошта, дар рӯи он бирьён намоянду дар шароб ё дар сирко хунук кунанд.

Барои банд кардани хун ва хушк гардонидани захмҳо, инчунин барои таҳлил додани варамҳо назар ба носӯхтан он сӯхтааш таъсирноктар мебошад.

155. Мармиҷон

Ин ду навъ аст: кӯҳӣ ва бӯстонӣ. Мармиҷон растанест хорнок, гулаш сафед, шакл ва таъми самараш ба тути сиёҳ наздик аст, андак кулӯла ва сепаҳлу.

Мизоҷаш мураккаб-ул-қувват, сардӣ ва хушкӣ бар ин ғолиб то ба дараҷаи дуввум.

Хислатҳои шифобахши он: ҳамаи қисмҳои он хусусияти хушккунандагӣ ва хунукнамояндагӣ дорад; хун қай карданро манъ месозад, рутубати барзиёди бачадонро хушк мегардонад ва узвҳои дохили баданро қувват мебахшад.

Баргашро кӯфта гузошта банданд, захмхои сарро хушк мекунад, чашми аз косахонааш баромадаро, ки дар тибби қадим ҷуҳуз-ул-айн меноманд, ба ҷояш мебарад.

Усораи мармичонро, яъне оби барг ва пояи тару тозаашро дар офтоб ғафсгардонидаашро бо андак шилми бодомҳо даромехта гузошта банданд, ҳамаи беморихои гарм ва сарди чашм, хусусан захм, обравӣ, нохунак ва варами бардамидагии чашмро шифо мебахшад.

Баргашро бихоянд, решҳои милки даҳдон, сустии милк, пухтан ва бадбӯии даҳан ва ҷароҳатҳои нави онро шифо мебахшад ва хоидани меваи пухтагии он низ хамчунин таъсир дорад.

Оби барг ва пояи тару тозаи онро бо андак шилми бодомҳо даромехта биёшоманд, меъдаро қувват мебахшад ва қай кардани хунро манъ мекунад, исҳолро мебандад ва моддаҳои нодаркор, инчунин бавосирро манъ месозад.

Барг ва самарашро дар об чӯшонида, он обро бо гулоб якҷо карда, дар рӯзҳои омадани ҳайз биёшоманд, ҳомила шудanро манъ мекунад. Гулашро бихӯранд ҳам, исҳолро мебандад.

Баргашро кӯфта, аз рӯ гузошта банданд, меъдаро қувват мебахшад ва бавосирро, ки хун аз он равон бошад, фоида дорад.

Оби барги онро дар соя хушк карда бихӯранд, қувваташ зиёда мегардад.

Меваяш қабзкунандатарин назар ба қисмҳои дигари ин гиёҳ аст. Агар инро бихӯранд, рӯдаҳоро қувват мебахшад.

Решаашро кӯфта, чун талқон бо об бихӯранд, санги гурдаро майда карда мерезонад.

Баргашро кӯфта гузошта банданд, варамҳоро тахлил медиҳад, пучак ва чиртакҳоро мекафонад, реши хӯрандаро аз афзудан нигоҳ медорад, мӯрчагазакро шифо мебахшад, решҳои давандаро аз ҳаракат бозмедорад.

Усораи оби самари мармичонро, яъне оби самари онро дар офтоб ғафс гардонида бимоланд, решҳои тарро хушк мекунад ва аз онҳо равон шудани рим ва рутубатҳоро манъ месозад. Гулашро ҳам кӯфта гузошта банданд, хамин таъсирро дорад.

Барг ва шоххои борики тари онро кӯфта гузошта банданд, харошида шудани ронҳоро, ки дар ҳангоми сафар ба ҳам расида бошад, шифо мебахшад.

Барг ва самари онро пухта ба сар бимоланд ё гу-

зошта банданд, мӯйро сиёх мекунад ва дар ин бобат ин ранги хубест.

Нақл аст, ки ҳар кас баъди ҳар мартаба ҳаммом кардан бо оби ин пойҳои худро бишӯяд, мӯяш сафед намегардад.

Истеъмоли мармиҷон ба дарун барои гурдаҳо зарарнок аст — давои ин зиёнаш шакар хӯрдан мебошад.

Миқдори як бор хӯрдан аз оби барг ва меваш ва аз гули он, ки дар офтоб ғафс карда бошанд, яъне аз усораи барг, мева ва гулаш то 10.5 грамм аст.

56. Челон

Ин самари дарахтест баргаш дарозак, пӯстлохи чӯбаш сурхи холдор, инчунин чӯбаш ҳам сурхранг аст. Самараш ба самари санҷид шабоҳат дорад, баъди раосидан, яъне баъди пухтан сурх мегардад, ширин мешавад.

Мизоҷи навпухтаи он дар гарму сардӣ мӯътадил, вале моил ба тарӣ мебошад. Аммо Абӯалӣ ибни Сино дар дарачаи якум сард ва мӯътадил дар хушкӣ ва каме рутубат дорад, гуфтааст.

Хислатҳои шифобахши он: самари челонро бихӯранд, ахлоти ғализро дар бадан мепазонад ва барои дафъ гаштани онҳо муҳайё месозад; узвҳои дарунии сина ва шикамро мулоим мекунад; ахлот (моддаҳо)-и ракик (суюк)-ро бо исҳол дафъ менамояд; дағалии узвҳои дарунии сина, ҳалқ ва овозро, ки сабабаш ҳарорат бошад, шифо мебахшад; сурфа, дамкӯтаҳӣ ва дардҳои узвҳои дарунии синаро дафъ мекунад; хунро соф менамояд ва хуни солим аз он пайдо мешавад; тафс ва ташнагиро таскин медиҳад, фишори баланди хунро паст мегардонад; гармӣ ва дарди ҷигар, гурда ва ҳичакро сокин мекунад; бемориҳои мақъад, сӯзиши меъда ва рӯдаҳоро дафъ мекунад, мизоҷи вайронгаштаи ҷигарро ба ислоҳ меоварад.

Челонро соида, батанҳой ё бо донакаш кӯфта гузошта банданд, тафс ва варами гарми чашмро таскин медиҳад.

Хӯрдани самараи челон барои бемориҳои узвҳои дарунии сина, шуш, монанди: сурфа, дамкӯтаҳӣ ва дарди

узвҳои даруни сина даво мебошад; дағалии узвҳои даруни сина, ҳалқ ва овозро дафъ мекунад. Хушки онро бо давоҳои муносиб ҳамроҳ карда бихӯранд, аз барои иллатҳои узвҳои даруни сина ва шуш бехтар аз тару тозаи он аст.

Челон бодангез, дерҳазм ва раддӣ аст барои меъда, вале баъд аз хӯрдан аз он моддаи сафро дар бадан пайдо мегардад, андак часпак аст, узвҳои даруни шикам ва синаро мулоим менамояд, ахлоти рақиқро бо исҳол дафъ мекунад, моддаҳои нодаркор ва зарарноқро мепазонад ва он моддаҳоро барои дафъ шудан тайёр месозад; тафси меъда, ҷигар ва ташнагиро таскин медиҳад, фишори баланди хунро паст мегардонад, ҳоли ҷигар ночӯр шуда бошад, ислоҳ мекунад, бемориҳои мақъадро шифо мебахшад (хусусан пухтаи нимхушки он дар ин бобат хубтар аст).

Агар нимраси онро бихӯранд, дарунро мебандад. Инро бо донакаш соида бихӯранд, захми рӯдаҳоро шифо мебахшад; челони донакдорро монанди орд ос карда ва андак тафсонида, бо оби сард бихӯранд, дарунро мебандад ва исҳолро дафъ мекунад.

Ба қавле хӯрдани челони нимрасида барои бемориҳои ҷигар, гурда ва ҳичак фоида дорад.

Челонро дар арақи косиӣ як шабонарӯз тар карда ё дар он арақ ҷӯшонида, он арақро бо сиканҷабин биёшоманд, барои шаро (аллергия), нағзак (гулак), сурхича (сурхакон)-и сафровӣ дору мебошад; шиддати ҷӯшиши сафро ва хунро таскин медиҳад. Челонро як шабонарӯз дар гулоб тар карда, баъд он гулобро бо шакар биёшоманд, аксари бемориҳои ҳомбурдаро шифо мебахшад, инчунин зарари шаробро дафъ мекунад ва кӯрьяраҳоро фоида дорад.

Миқдори як бор хӯрдан аз челон дар як рӯз то 50 адад аст. Ба ҷои ин сагпистонро истеъмол фармоянд, раво мебошад.

Вале хӯрдани челон ба меъдаи хунукмизочи тар зарар дорад, бодангез аст, хусусан аз хад зиёд бихӯранд, ин хислаташ бештар зоҳир мегардад. Давои ин зиёнаш шакар, мавизи тоифӣ ва гулоб хӯрдан аст. Инчунин хӯрдани челон маниро кам мекунад, боҳро суст мегардонад. Ва давои ин зарарҳояш асал ва давоҳои кувватбахши бох хӯрдан аст.

Чун барги онро дар об ҷӯшонида, он обро соф кар-

да, ҳар рӯз аз он то панҷ рӯз 150-граммӣ бо каме шакар пай дар пай биёшоманд, хориши баданро дафъ мекунад.

Барги хушкашро махин ос карда, бехта, бипошанд, решҳои хӯранда ва решҳои хабисаро хоҳ дар дахан бошанд ва хоҳ дар узви дигар, шифо мебахшад — ин бехтарин давоест ба шарте, ки аввал ба он чо асал бимоланду баъд бипошанд.

Чун пӯстлохи дарахти челонро махин соида, дарунии решҳои раддӣ ва хабисаро аз он пур кунанд, онҳоро аз риму рутубат пок месозад ва шифо мебахшад — дар ин бобат давои бехамто аст. Аррамайдан чӯби онро биёшоманд, харошида шудани сатҳи дарунии рӯда, хориши бадан ва қӯтурро дафъ мекунад. Агар инро гузошта банданд, устухони шикастаро ба ҳам пайваст менамояд ва агар инчунин устухон бечо гашта бошад, ба чояш мебарад.

Шилмашро батанҳой ба чашм бимоланд, ҳамаи бемориҳои онро шифо мебахшад; агар бо сирко сиришта бимоланд, барои шукуфаи пӯст дармон мешавад.

Барги тарашро бихоянд, забонро карахт ва бехис мегардонад, бинобар ин пеш аз истеъмоли давохои исҳоловар онро мехоянд, то ки забон таъмҳои ногувори он давоҳоро ҳис нанамояд.

157. Ангур

Маълум аст, ки ин самари дарахти ток мебошад. Бехтарини он пухтарасида ва ширини он аст, ки аз чинси аскарӣ, соҳибӣ, риши бобо ва кишмиш аст. Баъзе аз инҳо навъҳои дигараш мақом дорад.

Мизочаш гуногун аст бинобар рэнг ба ранг будани навъҳои он. Мутлақан пухтаи он дар дарачаи якум гарм ва тар аст; баъзеҳо бисьёр ширини онро то дарачаи дуввум гарм донистаанд.

Хислатҳои шифобахши он: ин бехтарини меваҳо ба ҳисоб меравад ҳамчун ғизо ва пайдо кардани хуни солим; мизочҳои ғализро ба эътидол меоварад, хунро соф мекунад, моддаҳои савдовӣ ва сӯхтаро аз бадан дафъ месозад; холи бади узвҳои дарунии сина ва шушро ислоҳ менамояд, баданро фарбеҳ мегардонад; агар онро макида оби онро биёшоманду пӯсташро парто-

яна, чарбии гурдаро зиёда мекунад. Вале хӯрдани ин ба меъдаи тармизоч ва боднок зарар дорад ва инчунин дар он бодро ба амал меоварад — давои ин зиёнаш зира ва арпабодиён хӯрдан аст. Ва агар дар чигар ва сипурз гиреҳ пайдо шуда бошад, низ зиён мекунад, ба қулинҷи бодӣ ва гурда низ зарарнок аст — дар ин мавридхо тухми карафс бихӯранд, кифоя аст, ки ислоҳи зарар намояд. Инчунин дарунро мулоим вз хӯрандаашро ташна мекунад — дар ин ҳолат сиканчабин ва ғизоҳои турш истеъмол бояд намуд.

Агар ангур хӯрда, аз болояш оби хунук бинӯшанд, бағоят зарарнок аст: мумкин аст ба иллати истиско ва табҳои бадбу гирифтор намояд. Бояд ки ангурро баъди аз дарахташ чудо кардан дарҳол тановул накунанд, балки як-ду рӯз истода бошад, баъд бихӯранд ва инчунин мобайни ду таом, ки таоми аввал хӯрдашуда ҳазм ёбад, баъд онро бихӯранд. Ангури нав бодангез аст. Агар пӯсти он андак пажмурда гардад, баъд бихӯранд, дар ғизоият қавитар мешавад назар ба анчир, бодаш ҳам кам мебошад, баданро қувват мебахшад, фарбеҳ мекунад, хуни солимро зиёда менамояд; моддаҳои нодаркор ва зарарнокро пазонида, барои дафъ шудан муҳайё месозад; дарунро мулоим мекунад, барои беморони нимчон ва ба касони аз беморӣ навхеста ва инчунин таби хунуки доимӣ гирандагон фоида дорад.

Оби ангур зуд нуфузкунанда ва ба тезӣ аз меъда гузарандааст, барои бемориҳои узвҳои даруни сина ва шуш бисьёр фоидабахш аст ва бояд оби онро макида, пӯсташро бипартоянд.

Мавиз, хусусан мавизи тоифӣ барои меъда, чигар, гурда ва хичак мувофиқтар мебошад.

Агар ангур баъди аз сараш чидан ду рӯз монда бошад, онро ва ё мавизашро бардавом бихӯранд, дардҳои меъда, рӯдаҳо ва хичакро шифо мебахшад.

Аз ангур равған ҳам тайёр мекунанд ба ин усул. Оби ангурро бо равғани зайтун якчо чӯшонида, обаш бухор шуда равад, баъд равғанро соф карда мегиранд. Ин равған бағоят гармкунандаи бадан, таҳлилдиҳандаи моддаҳои ғафс, гардонандаи варамҳо ва мулоимкунандаи пӯст аст.

Мизочи тухми ангур дар дараҷаи дуввум сард ва хушк аст. Агар инро бихӯранд, бод пайдо мекунад, да-

рунро мебандад, пешоб ва маниро нигох медорад, хусусан тухми ангуре, ки аз хуми сирко бароварда бошанд, дар ин бобат қавитар аст. Вале ин ба хичак ва гурда зарар дорад.

Мизочи пўсти меваи ангур дар дарачаи якум хунук ва хушк аст. Агар инро бихўранд, аз меъда дер фуруд меояд, бод пайдо мекунад.

Пўсти меваи ангурро сўхта, ос карда бипошанд, пўсти баданро чило медиҳад, рутубатҳои чашмро хушк мегардонад ва аксари захмҳоро дар ҳар як узве, ки бошанд, хушк месозад.

Ангури хом ва ғўраи он дар таъм тунҷ ва мизочаш хунук мебошад.

Хўрдани ангури сурх, ки нисбатан турштар аст, аз меъда дер мефурояд, вале ба меъда қувват мебахшад. Аммо навъи сафеди он латиф ва аз меъда ба зудй поён фуруд меояд.

Хокистари чўби токро бихўранд, санҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад. Агар инро гузошта бандаанд, варамҳои сарди хояҳоро таҳлил медиҳад; дарди сар, дарди нимсар ва бавосирро шифо мебахшад.

158. Сагангур

Инро дар як қатор маҳалҳо точикон ангури сагак низ меноманд.

Дар сарзамини республикаҳои Осиёи Миёна ва Қазокистон сагангури табий ду навъ аст: самараш сиёҳ ҳангоми пухтан ва зарди сурхтоб. Барои ба дарун истеъмол кардан ва давогй сагангури самараш рангин, яъне зарди сурхтобаш зиёдтар ба кор меравад. Вале навъи самараш сиёҳи он нисбатан камтар истеъмол мегардад.

Мизочи сагангури бўстонй, яъне меваш рангини он дар дарачаи дуввум сард ва хушк аст; мизочи меваш сиёҳи он дар дарачаи саввум сард ва хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: навъи рангини он. Баргашро хуб кўфта ба сар гузошта бандаанд, дарди сарро таскин ва варами пардаҳои майнаро таҳлил медиҳад. Инчунин онро дар об чўшонида, он обро кам-кам

ва бардавом ба сар бирезанд, низ ҳамин гуна таъсир дорад.

Инро сӯхта, дудашро дар бинӣ бигиранд, назлаҳоро дафъ мекунад.

4.5 грамм решаҳои борики онро бо шароб биёшоманд, ҳоб меоварад.

Решаашро кӯфта, бар баногӯш гузошта банданд, варами онро таҳлил медиҳад.

Оби барги онро нимгарм чанд маротиба чаконанд, беморихои гӯш ва бинриро шифо мебахшад.

Усораи барги ҳар ду навъи инро, яъне оби баргҳои сагангури рангин ва сиёҳи онро дар офтоб ғафс гардонида, баъд чаконанд, беист рафтани обро аз чашм дафъ мекунад ва чашмро кавй мегардонад. Ва оби растании ҳамаи навъҳои сагангурро бичаконанд, захм ва осеберо, ки ба чашм расида бошад, шифо мебахшад.

Бо оби баргаш ғарғара кунанд ё он обро дар даҳан гардонанд, варамҳои халкро таҳлил ва дарди дандонро таскин медиҳад.

Барги сагангурро кӯфта, аз рӯ гузошта банданд, варами меъдаро таҳлил ва тафси онро таскин медиҳад, инчунин барои варамҳои дигари гарм ва тафсидани узвҳои гуногун дармон мешавад.

100 грамм оби сагангури самараш рангинро бо шакар биёшоманд, варамҳои ботиниро таҳлил медиҳад ва бемориҳои узвҳои даруни шикамро шифо мебахшад; ахлоти сафровиро бо исҳол дафъ мекунад, дарди рӯдахоро ба ибро меоварад, рафтани дарунро, ки аз гармй бошад, манъ месозад; варами гарми мақъад ва истисқои гарммизочро таҳлил медиҳад. 50 грамм оби онро бо оби арпабодиён ва оби косни бардавом бинӯшанд, ҳам, чунин таъсирро дорад.

Бо оби он ҳуқна (клизма) кунанд, девонагй ва шаро (аллергия)-ро дафъ мекунад, рӯдаҳоро аз модда ва чизҳои бегона пок мегардонад бинобар исҳол овардан.

Пахтаи покизаро дар оби он тар карда, занҳо аз таг бардоранд, бечо равон шудани ҳайз ва рутубатҳои бемавриди бачадонро қатъ мекунад. Агар ҳамин тавр пахта ё латтаи покизаро дар оби он тар карда, дар сӯрохи пушт бардоранд, ихтиломро, яъне дар хоб шайтонй шуданро манъ мекунад.

Тухми сагангури сиёҳро биёшоманд, пешобро меронад, сангҳои гурда ва ҳичакро майда кар да мерезонад, барои бадан салкинӣ мебахшад, инчунин ихтиломро дафъ мекунад.

Оби самари сагангури рангинро биёшоманд, варамҳои гарми ботиниро таҳлил медиҳад. Агар ҳар навъи гиёҳи онро кӯфта, гузошта банданд, варамҳои гарми берунӣ ва даруниро таҳлил медиҳад; сӯхтагии оташ, захми обила, решҳои даванда, саратони решгаштаро (хусусан бо орди чав) сиришта банданд, шифо мебахшад. Агар инро бо равғани гулисурх сиришта гузошта банданд, сурхбод ва мӯрчагазакро ба ибро меоварад. Ба ҳамаи инҳо илова намоем, ки агар оби гиёҳи инро, яъне сагангури рангинро биёшоманд, низ варамҳои гарми ботиниро таҳлил медиҳад.

Ба дарун истеъмол кардани сагангур барои хичак зарар дорад — давои ин зиёнаш қанд хӯрдан аст.

Миқдори як бор ошомидан аз гиёҳи хушки он дар як рӯз то 23 грамм ва агар дар об чӯшонида, оби онро нӯшиданӣ бошанд, 45 грамми онро андозанд ва аз оби баргаш то 100 грамм нӯшидан раво мебошад.

Огоҳ кунем, ки оби чӯш надодани он ҳангоми нӯшидан башиддат қай меоварад.

159. Санҷид

Ин дарахт ва меваи маълум аст. Ду хел мешавад: санҷиди зоғак ва оддӣ. Навъи оддии онро дар боғот парвариш мекунанд. Кувваташ то ду сол боқӣ мемонад.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк аст, вале хушкӣ дар хоми он зиёдтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: ин кувватбахш ва фараховар мебошад.

Хӯрдани санҷид барои дарди саре, ки дар натиҷаи ба сар баромадани бухорот аз меъда ва дигар узвҳои поёни бадан бошад, шифо мебахшад; сурфаи гармро таскин медиҳад, меъдаро қувват мебахшад ва қуввати нигоҳдорандагии онро меафзояд, инчунин бофти ин узвро мустаҳкам мекунад; иллати қай карданро тас-

кин медиҳад, шиддати сафроро мешиканад, ба меъда баромадани бухорҳои зарарнок ва рехта шудани моддаҳои бегонаро манъ мекунад. Агар санҷиди хомро бихӯранд, бечо равон шудани рутубатро аз ҳар як ҷои бадан, ки бошад ва инчунин исҳолро манъ мекунад. Ордакашро бихӯранд ҳам, ҳамин гуна таъсир дорад; ҳарошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳоро ки сабабаш бисьёр гаштани сафро бошад, шифо мебахшад, бисьёр омадани пешоб ва чакмезакро ба ислоҳ меоварад; ордаки санҷидро хӯронидан ба кӯдакон бисьёр хуб аст, зеро ки ин барои мизоҷи онон бисьёр форам мебошад

Миқдори як бор хӯрдан аз санҷид дар як рӯз то 50 адад мебошад.

Гули санҷид сафед ва моил ба зардӣ, бисьёр хушбӯй аст.

Мизоҷи ин гулаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин барангезандаи шаҳвати боҳ аст хусусан дар занон. Бинобар ин духтарони наврасро аз бӯидани гули санҷид манъ менамоянд. Бӯидани гулаш низ фараҳ меоварад. дил ва майнаро қувват мебахшад. Агар бихӯранд, барои бемориҳои вобаста ба майна, монанди: фолиҷ ва кузоз (столбняк) дору мебошад; майна ва дилро қавӣ мегардонад. Инчунин хӯрдани гули он дамкӯтаҳӣ ва захми шушро сиҳат мекунад, меъда ва ҷигарро қувват мебахшад, гирехҳоро мекушояд, бодхоро таҳлил медиҳад; истиско (водянка), зардпарвин ва ларзи табҳоро дафъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз гули санҷид 4,5 грамм аст.

Агар барги санҷидро ба ҷароҳат ва захмҳо гузошта банданд, ба рим меоварад, рими онро пок месозад ва сиҳат мегардонад, ки ба давои дигар ҳоҷат нест. Агар барги тараш набошад, барги хушкашро ҳам ба кор баранд, равост.

Аз санҷид равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Баргҳои санҷидро дар равған то муҳарро шуданаш мечӯшонанд. Ин равғани санҷид ҳисоб меёбад. Молидани ин барои бугум ва пайвандҳои бадан, суст ва нотавон гаштани аъзо даво мебошад, мӯйро дароз мекунад.

Ин дарахт дар кӯҳсор, саҳроҳои пуштазамин ва ғайра месабзад. Аз ин як сол самари писта ва як сол бузғунч ба ҳам мерасад.

Мизоҷи мағзи писта дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст, вале баъзеҳо тар донистаанд — ин саҳеҳтар аст.

Хислатҳои шифобахши он: мағзи самарашро бихӯранд, зеҳнро тез мегардонад, ҳолати майнаро сара нигоҳ медорад; сурфа, дилтапак (дилбозӣ), қай, бехузур (бечо) шудани дил, дарди рӯдаҳо ва сардии чигарро дафъ мекунад; гиреҳҳои ҷигар, маҷроҳҳои ғизо ва заҳраро мекушояд, ҷигарро аз моддаҳои бегона пок месозад ва дарди ин узвро, ки аз тарӣ бошад, ба иброз меоварад. Писта ҳамчун ғизо камқувваг аст, вале агар инро бардавом бихӯранд, баданро фарбеҳ мекунад, меъда ва сари онро қувват мебахшад; хусусан бо пӯсти беруни он якҷо бихӯранд, лоғарии гурда ва зардпарвинро дафъ мекунад, иллатҳои сипураро бартараф менамояд ва барои газидани ҷонвороии заҳрнок тарьёқ мебошад. Пистаро бо шакар бихӯранд, таъсири ҳавои вабоиро ислоҳ мекунад.

Мизоҷи пӯсти сабзи беруни он сард ва хушк аст. Агар онро бихоянд, милк ва дандонро мустаҳкам мегардонад, даҳанро ҳушбӯй мекунад, ҷӯшиши (пухтани) даҳанро шифо мебахшад.

Пӯсти сабзи беруни онро кӯфта бихӯранд, дил ва меъдаро бағоят қувват мебахшад, пашмакҳои меъдаро қавӣ мегардонад; қай, оруғ, исҳол ва ташнагиро дафъ мекунад; агар бо шароб бихӯранд заҳри каждум ва дигар ҷонворонро дафъ месозад.

Пӯчоқи сафеди сахти онро дар об ҷӯшонида, дар он об то ноф даромада нишинанд, макъади (кӯтани) баромадаро ба ҷояш мебарад.

Пӯсти дарахт ва барги онро дар об ҷӯшонида, он обро кам-кам ва бардавом бирезанд, назлаҳоро банд менамояд, дарди макъад ва бачадонро шифо мебахшад, кӯтур ва хоришро ба иброз меоварад, шапушро ҳам нест мегардонад. Агар бо ҳамин об бо мудовамат мӯйро бишӯянд, васвос, моддаи савдовӣ ва инчунин заҳрро аз бадан дафъ мекунад.

Мағзи пистаро биеьёр бихӯранд, ба меъда зарар до-

рад. Равғанаш ё мағзашро бардавом бихӯранд. низ ба узвҳои поёни бадан зарар дорад — давои ин зарарҳояш зардолу хӯрдан аст.

Ба чои писта мағзи бодоми ширинро ва ним баробари вазни он мағзи чормағзро бихӯранд раво мебошад.

Агар пистаро бисьёр бихӯранд, иллати шароро (аллергияро) пайдо мекунад. Дар ин ҳолат сирко, анори турш ва зардолуи хушк бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

161. Замбӯруғ

Инро дар як катор маҳалҳо тоҷикон қорч ҳам мегӯянд. Ин растанист, ки дар заминҳои намнок баъзе боришҳо ба шакли телпак медамад. Навъҳои бисьёр дорад: хӯрданбоб ва заҳрнок. Хӯрданбоби онро қорч меноманд.

Хуллас, ҳар як қорч часпак набуда, бӯи бад надошта, сафеди моил ба андак тирагӣ бошад ва дар заминҳои ғайри шӯразор бирӯяд—хӯрокӣ, яъне хӯрданбоб аст. Сиёҳ ва сурхи онро намехӯранд, зеро бисьёр заҳрнок аст. Инчунин дар зери дарахтони анҷир, чормағз ва дар саргинҳо рӯидааш ҳам заҳрнок мебошад.

Фарқ кардани қорч ва замбӯруғи заҳрнок бо ин аломатҳост: агар навъи заҳрнокро бурида бигузоранд, зуд вайрон ва бадбӯ мегардад ва инчунин ҳар чиро, ки бар он бимоланд, онро вайрон ва мурдор месозад. Вале дар қорч ин хислат мавҷуд нест.

Мизочи қорч дар дарачаи саввум сард ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар қорчро бисьёр бихӯранд, карахтӣ меоварад, ба иллатҳои фолиҷ ва сакта (мурда барин беҳаракат мондан) гирифтор мекунад. Аз ҳад зиёд бихӯранд, шошиданро душвор мегардонад. Ва агар аз ҳама зиёдтар ва бардавом бихӯранд, наслро қатъ менамояд.

Қорчи хушкро кӯфта, бо елими моҳӣ хамир сохта гузошта банданд, чурраро (даббаро), ки аз даридани пардаҳои шикам ё фуромадани об ва ё ҷамъ шудани бод дар хояҳо бошад, шифо мебахшад, нофи берун омадаро ислоҳ менамояд.

Қорчи тару тозаро ба чашм кашанд ё оби онро дар чашм чаконанд, гули чашмро дафъ мекунад, чашмро

қувват мебахшад, кӯтури пилки чашм ва худи чашмро шифо мебахшад, фуромадани зардобро ба гавҳарак манъ мекунад, хусусан чун сурмаро дар оби он парварда, яъне як шаб дар он об тар карда, баъд ба чашм кашанд, дар ин бобат қавӣ мегардад.

Агар қорчро бихӯранд, дер ҳазм мешавад, аз он моддаи ғализ ва бадбӯ пайдо мегардад. Агар инро бисьёр бихӯранд, исҳол меоварад, вале агар дар шикам бӯи бад пазирад, худаш ҳам зуд ва беҳад бадбӯ мегардад, дар узвҳо гирех, дарди меъда ва қулинҷро ба ҳам мерасонад.

Хӯшкашро сонда бихӯранд, хамаи намудҳои исҳолро ба ғайр аз исҳоли хунин, манъ мекунад. Беҳтарин ислоҳкунандаи зарари қорч ҳардал (горчица); бо намак, шибит, пудина, равғани кунҷид, равғани зайтун, кокутӣ ва мурч пухта, бо ноки тару тоза ё ноки хушк хӯрдан аст.

Қорч хӯрда, аз болояш оби хунук бинӯшанд, ҳамчунин онро бо тухми мурғ ё бо гӯшт хӯрдан зарар дорад.

Яке аз хусусиятҳои он чунин аст, ки ҳар як қонвари заҳрнок касеро, ки қорч хӯрда бошад, бигазад, ханӯз он қорч дар меъдаи ӯ бошад, барои наҷоти вай ҳеч давое фоида намебахшад.

Чун касе замбӯруғи заҳрнок хӯрда бошад, араки сард мекунад, нафасаш танг мегардад, беҳуш ва меъдааш вазнин мешавад, қулинҷ ва гулӯгиршавӣ ба ҳам мерасад ва инчунин аъзошиканӣ, ки аз аломатҳои он аст, ҳодис мегардад. Тарьёқи ин гуна зарараш турб, оби пудина, танакор, намак, сиканҷабин бо пудинаи кӯхӣ (кийикӯтӣ), саргини чӯҷахурӯс бо сиканҷабини ансулӣ ё хокистари чӯби анҷир, ё оби гарм бо андак сирко, намак, чӯҷаи мокиён ё бо сирко ва ё асали бисьёр хӯрдан аст.

162. Ток

Ин дарахти ангур аст.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: навдаҳои навраси онро бихӯранд, баромадани бухоротро ба майна манъ мекунад.

Барг, навда ва печаки онро кӯфта, бо орди ҷав ҳа-

мир сохта гузошта банданд, дарди сари гарм ва сӯзиши чашмро таскин медиҳад, инчунин варамҳои гарми онҳоро таҳлил медиҳад.

Усораи барги онро, яъне оби барги тарашро дар офтоб ғафс гардонида биёшоманд, меъдаи гармро қувват мебахшад, қай ва хун қай карданро манъ мекунад, хуморро мешиканад, барои захми рӯдаҳо ва исҳоли сафровӣ дору мешавад. Агар бо он ҳукна кунанд ҳам, ҳамин гуна таъсирро дорад. Инчунин хӯрдани усораи ин пешобро меронад ва бачаи занони ҳомиларо аз афтодан бозмедорад.

Шарбати навдаҳои тари онро, ки бо канди сафед қивом карда бошанд, бихӯранд, дилтапаки (дилбозии) сафровиро шифо мебахшад, иштиҳоро ба таом бедор мекунад, хуморро мешиканад, чӯшиши сафро ва бехузур шудани дилро таскин медиҳад, исҳоли моддаҳои ракиқи сафровиро мебандад.

Вале хӯрдани ин ба одамони сурфа доштагӣ зарар дорад — давои ин зиёнаш асал хӯрдан аст.

Шилм ва оби ғафсгаштаи он бисьёр поккунанда ва хушкмизоҷ аст. Инро бо шароб биёшоманд, сипурзро ба дарачае пок мегардонад, ки ҳатто ёфтани он амри муҳол аст; санги хичакро майда карда мерезонад. Агар онро гузошта банданд, шукуфаи пӯст ва қӯтури решгаштаро дафъ мекунад. Онро бо равғани зайтун сиришта, батакрор бимоланд, мӯйро месутурад.

Оби чӯбашро, ки ҳангоми сӯхтан таровиш мекунад, бимоланд, озаххо, мӯрчагазак, доғи кунчидак, шукуфаҳои пӯст ва қӯтурро дафъ мекунад, инчунин мӯйро месутурад, хусусан бо мавизи ангур сиришта бимоланд, таъсираш зудтар зоҳир мегардад.

Хокистари чӯб ва аррамайдаи шоҳҳои он сӯзонанда аст. Онро бо сирко хамир сохта гузошта банданд, бавосирро дафъ мекунад; бо равғани гулисурх ва сирко сиришта гузошта банданд, низ бавосирро нест мегардонад; бо равғани гулисурх ва судоб даромехта гузошта банданд, варами сипурзро таҳлил медиҳад. Хокистари шоҳҳои онро бо равғани кӯҳна ва равғани зайтуни асал хамир сохта гузошта банданд, даридагии мушакҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад, буғумҳои сустро мустаҳкам мегардонад, асаби шахшударо мулоим мекунад; бо танакори сурх даромехта гузошта банданд, гӯшти ҳароми захмҳоро мехӯрад; бо сирко

хамир карда гузошта банданд, асабҳои печидаро рост месозад, газидани мори афъӣ ва саги девонаро шифо мебахшад, варами ғуддавиро таҳлил медиҳад. Агар онро батанҳой тафсонида гармбандӣ кунанд, бавосиро нест мекунад.

1.75 грамм хокистари шохҳои онро бихӯранд, захми рӯдаҳоро шифо мебахшад, инчунин санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Оби хокистари онро биёшоманд, зарба хӯрдан, аз чумла чалакидани майнаро даво мешавад.

Оби хокистари он ин тавр тайёр карда мешавад. Се қошуқ хокистари онро дар як литр об хуб мечӯшонанд, баъд мегузоранд, ки таҳшин шавад. Оби софи онро дар зарфи дигар рехта, боз таҳшин мекунанд. Оби софи инро ҳам ба дигар зарф мерезанд, инак, бори саввум таҳшин менамоянд. Баъд он оби хокистари соф хисоб мешад. Миқдори нӯшидан аз ин оби хокистар 100 грамм аст.

Мизочи гули тару тозаи токи даштӣ дар дарачаи якум сард ва хушк аст, бӯи хуш дорад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, дилро қувват мебахшад, оруғ ва қайро манъ мекунад.

163. Мурч

Ин самари дарахти ҳиндист ва ба ҳамаи халқҳои мо маълум мебошад.

Мизочи мурчи сиёҳ дар охири дарачаи саввум гарм ва хушк аст; мизочи мурче, ки аз пӯсти сиёҳаш чудо карда шуда бошад, мурчи сафед номида мешавад, дар аввали дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: мурчро бихӯранд, куввати ҳофиза ва асабҳоро мустаҳкам мекунад ва барои иллатҳои асаб фоидаи бисьёр дорад. Агар инро бо мавизи ангур бихоянд, рутубатҳои зиёдатии майна ва меъдаро кашида дафъ мекунад.

Мурчро дар равған чӯшонида, он равғанро бимоланд, барои фолиҷ (шал шудани ниман бадан ба дарозӣ), карахтӣ ва ҳамаи беморихои аз сардию тарӣ баамаломада шифо мебахшад, аъзошиканӣ ва табҳои хунукро дафъ мекунад.

Мурчро дар гулоб чӯшонида, он гулобро бимоланд, назлаҳои хунукро манъ мекунад ва дарди дандонро

таскин медихад; инчунин бо пӯсти кӯкнор дар об ҷӯшонида, он таркибро дар даҳан гардонанд ва ба дандон бимоланд, дарди дандони кирмхӯрдаро сокин мекунад.

Мурчро бихӯранд, балғамро меканад; меъда, ҷигар ва узвҳои ҳозимаро, ки меъда, рӯдахо, ҷигар ва сипурз мебошанд, гарм мегардонад ва қувват мебахшад, иштихо меоварад, оруғи туршро дафъ мекунад, ҳазми ғизои бадҳазмро сабук мегардонад, хуни ғафси одамони сардмизоҷро рақиқ месозад; иллати махав, бодҳо ва дарди рӯдаҳоро дафъ мекунад. Агар инро бо барги тари ғор якҷо кӯфта бихӯранд, боди шикамро барҳам медиҳад.

Мурчро кӯфта, бо сирко сиришта гузошта банданд, варами сипурзро таҳлил медиҳад ва агар бо мудовамат бихӯранд, қулинҷи бодӣ ва балғамро нест мекунад.

Мурчро маҳин кӯфта, чун сурма ба чашм кашанд, торикии чашмро дафъ мекунад, гули чашмро пок менамояд ва нохунаки ин узвро барҳам медиҳад; инчунин агар инро бихӯранд, сурфаи сарди тармизоҷ, тангии нафас, дарди узвҳои даруни сина ва дамкӯтаҳиро ба ибро меоварад; агар бо асал бихӯранд, дарди гулӯро, ки аз ҷамъ шудани балғам дар ин узв бошад, шифо мебахшад, шушро пок месозад ва ҷамъ шудани рутубат ва балғамҳоро манъ мекунад, пешоб ва хайзро равон менамояд; агар бо мозу ва пӯсти анор хӯранд, чакмезакро шифо мебахшад, бисьёр ошомонад пешоб ва хайзро ба эътидол меоварад.

Мурчро занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаи онҳоро аз шикам меафтонад; агар баъд аз мубошарат ҳамин тавр бардоранд, ҳомила шуданро манъ мекунад.

Мурчро бо ширу шакар бихӯранд, боҳро қавӣ мегардонад.

Мурчро кӯфта, бо қатрон даромехта, гузошта банданд, ханозер (хукгардан)-ро таҳлил медиҳад, милкаки нохун ва доғи сафеди ин узвро дафъ мекунад, инчунин махавро шифо мебахшад. Мурчро бо ҳино даромехта батакрор гузошта банданд, нохунҳои аз милкак ва шукуфаи пӯст афтодаро аз нав мерӯёнад. Мурчи кӯфтаро бо чарбии мурғ ва орди боқилою нахӯд сиришта гузошта банданд, доғи сафеди пӯстро дафъ мекунад.

бо танакори арманӣ, яъне бо натрун даромехта банданд, доғи сафеди пӯстро баниҳоят пок месозад, рухсораро сурх мегардонад; бо пиёз ва намак даромехта, бошиддат бимоланду баъд инро гузошта банданд, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй мерӯёнад.

Мурч асабҳо ва мушакҳоро ба ҳадде гарм мекунад, ки дар ин бобат тимсоли ин даво вучуд надорад.

Мурчро кӯфта, дар об чӯшонида, он обро бинӯшанду қай кунанд, заҳри мор, каждум ва афьюнхӯрдаро аз бадан дафъ месозад, барои ин батакрор чӯшонида нӯшидан даркор аст. Ин об барои ҳаман заҳрҳои хунукмизоҷ, аз чумла бар зидди заҳри ашаддӣ, ки биш аст, тарьёқ мебошад.

Табибони Ҳиндустон мегӯянд, ки чун шахси моргазида мурчро бихояду агар тезии онро эҳсос намояд, маълум мешавад, ки заҳр дар бадани вай чандон таъсир накардааст, вале агар тезии онро ҳис накунад, равшан аст, ки заҳр дар бадани вай таъсир кардааст— ин имтиҳони қавӣ мебошад аз барои халос хӯрдан аз заҳр ё барои донистани ҳолати таъсири он

Хӯрдани мурч одамони гарммизоҷро дарди сар медиҳад, узвҳои дарунии сина ва ҳалқро дағал мегардонад, ба ҷигар ва гурдаи гарммизоҷ ҳам зарар дорад, ничунин ба касоне, ки баданашон камхун аст, низ ва ба касоне, ки дар ботинашон ва роҳҳои пешоби онҳо [illegible]оҳат дошта бошад, зиён мекунад дар фасли гар[illegible]маниро хушк мегардонад, ба ҷавонони гарммизоҷ ва хангоми мавҷуд будани беморихои гарммизоҷ ва иллатҳои тунд хӯрданаш ҷоиз нест. Барои ислоҳи ҳаман ин гуна зарарҳояш равғанҳои сардмизоҷ бояд бихӯранд, вале агар ба касони сардмизоҷ зарар расонад, асали соф истеъмол намоянд, кифоя аст.

Миқдори хӯрдан дар як рӯз аз мурч то 4,5 грамм аст. Ба ҷои мурч занҷабил истифода намоянд, равост.

Истеъмоли мурчи сафед барои меъда, сипурз ва заҳра бехтар аз навъи сиёҳи он аст. Ба ҷои мурчи сиёҳ якуним вазни он мурчи сафед истеъмол карда мешавад.

Аз мурч равған ҳам гайёр мекунанд ба ин тариқ Ҳар кадар, ки хоханд, мурчро гирифта, чавкӯб намуда, ба ҳар як 300 грамми он 25 грамм намак дохил карда, шаш баробари вазни мурч оби гарм аз боло-

яш бирезанду муддате дар чои гарм бигузоранд ё дар саргини асп дафн кунанд, то ки ба чӯш ояд, яъне маст шавад. Баъд дар анбиқ муқаттар намоянд ва равғанро аз рӯи он оби муқаттаргашта бардоранд — ин равғани мурч ҳисоб меёбад. Инро дар шиша нигоҳ доранд ва дар вақти ҳоҷат ба кор баранд.

Равғани мурч хамчун даво ҳаман хислат ва қувватҳои мурчро дорад, балки аз он қавитар аст, аммо дар ин равған тезии мурч нест. Хӯрдани ин равған ҳаман бемориҳои сардмизоҷро шифо мебахшад.

Миқдори як бор ошомидан аз равғани мурч дар як рӯз аз як то се қатра аст.

164. Қаламфур

Ин растании машҳур аст. Самараш дарозаки иборат аз пӯсти дарунхолӣ, дар аввал сабз ва баъди расидан сурх мегардад. Таъми самараш хеле тез бо камтар талхист. Инро дар баъзе маҳалҳои тоҷикон иштиҳоҳан «занҷабил» меноманд, вале дар ҳақиқат занҷабил чизи тамоман дигар аст ва занҷабил дар шароити сарзаминҳои мо намерӯяд. Дар хусуси занҷабил мо дар боло зикр намудем.

Мизоҷи қаламфур дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, болҳои ғализ ва балғами часпакро таҳлил медиҳад, гиреҳҳои узвҳои даруни баданро мекушояд; агар инро бо асал бихӯранд, боҳро (пушти камарро) ба ҳаракат меоварад, барои дарди дандон дору мебошад; қулинҷро, ки варами рӯдаҳои ғафс ва иловусро, ки варами рӯдаҳои борик аст, шифо мебахшад.

Вале ба дарун истеъмол кардани ин ба халқ зарар дорад — давои ин зиёнаш челон хӯрдан аст.

Хӯрдани қаламфур мизоҷи сарди одамонро ба эъти дол меоварад.

Миқдори хӯрдан аз он дар як рӯз то 7 грамм аст.

Хотираеро оид ба хислати қаламфур муаллифи ин китоб гуфтанӣ хастам, ки соли 1952 рӯдаҳои ман башиддат варам карданд, хатто боли шикам хам намегузошт. Дар илочи ин ба ҳайрат мондам Вале баъди муддате иродае ба сарам расид, ки чунин кардам. 15

адад қаламфурро ду-ду даронида, дар як коса чуғрот як шаб тар карда, он чуғротро хӯрдам — бағоят тез гашта буд. Бо як косаи дигар чуғрот ҳамон қаламфурро дубора тар кардаму чуғротро ошомидам — аз азияти шадид наҷот ёфтам.

165. Биринҷ

Ин растанин зироатӣ ба мо маълум аст, ки дар заминҳои обдор кишта мешавад, аксар дар даруни об мерӯяд ва дар об месабзаду мерасад. Аз як шолӣ дар Ҳиндустон ду карат ҳосил мегиранд: дар вакти баҳорон ва дар тирамоҳ. Аз шолие, ки дар лаб ва наздики баҳрҳо ва уқьёнусҳо мерӯяд, биринчи хуб хосил намешавад. Навъҳои биринҷ хеле бисьёр аст.

Бехтарини биринҷҳо латиф, яъне осонпаз ва сафеди он аст.

Доир ба мизоҷи ин кавлҳои гуногун мавҷуданд. Баъзеҳо гарм дар дараҷаи якум ва баъзеи дигар сард ва баъзеи дигар мизоҷи онро мӯътадил донистаанд. Хушкии мизоҷи он дар дараҷаи дуввум мебошад — оид ба ин кавли ҳамаи ҳакимон як хел аст. Вале баъзеҳо биринҷро мураккаб-ул-қувват донистаанд. Ин фикр ба ҳакикати он наздик аст. Инчунин қавлҳои аввала ҳам дуруст мебошанд. Зеро ки чун онро дар об бичӯшонанду оби онро дур намоянд ва он биринҷро дам диханд — инро ба забони деринаи тоҷикӣ-форсӣ чуловкаш меноманд — мизоҷи чирми ин биринҷ дар дараҷаи якум сард мебошад, вале мизоҷи он обе, ки дар он биринҷ чӯшонида шудааст, дар дараҷаи якум гарм аст, аммо он обро чудо бигиранду биринҷро дар он об дам диханд ва паловро ба ҳамин тариқ бипазанд. мизоҷаш ба гармӣ моил мегардад. Лекин ба шарте, ки пеш аз пухтан биринҷро дар об тар намуда ва хуб молида, чанд карат бо об шуста баъд бипазанд. Ва илло биринҷҳои часпакро чанд мартаба ба чӯш бояд бидиханд, оби шилмаки ғафси онро рехта дур намуда бошанд. зеро ки истеъмоли он раво нест — ин гуна палов дар одамони гарммизоҷ гармӣ ва дар одамони сардмизоҷ сардиро пайдо мекунад. Аз ин чихат шояд табибон ва одамони дигари корозмои қадим, инчунин аксари мардуми баъдина барои хӯроки сабуки

беморон биринчро нахӯронидаанд! Вале онхо инро махсус ба одамони тандуруст бех донистаанд. Зеро ин дар беморон кайфияти зиддиятнок зохир мекунад ва дар одамони сихат кайфияти мувофик, яъне форам ба амал меоварад. Албатта ин тафсилот барои биринчхои гайриҳиндӣ гуфта мешавад. Зеро барои баъзе беморон биринчи ҳиндиро оши суюк карда хӯронидан мувофиктар аст назар ба донинахои дигар. Инашро ҳам бигӯем, ки барои баъзе беморон нони гандум форамтар аст.

Биринчи сафедкарда навъхои сурх ва сафед дорад. Қисми сурхи онро бихӯранд, дарунро мебандад, вале навъи сафедаш ин тавр набуда, балки хамчун ғизо кавитар аз сурхи он аст. Қавлхое мавҷуданд, ки хӯрдани ҳамаи навъхои биринҷ дар узвҳои бадан гирехҳоро ба ҳам мерасонад, қабзиятдор мебошад. Агар инро батанхой пухта бихӯранд, ғизояташ кам, вале барои иллати исҳол, исҳоли хунин ва ҳафа (бӯғма) шудани бачадон, бемориҳои гурда ва хичак даво мешавад. Агар бо шакар бихӯранд, ғизояташ бисьёр мегардад, бохро ба ҳаракат меоварад, баданро фарбех месозад ва манӣ пайдо мекунад; бо дӯғи нав ва татум бихӯранд, тафси баданро таскин медиҳад, барои исҳоли сафровӣ даво мешавад; бо шири навдӯшида бихӯранд, исҳолро мебандад; бо чарбии гурдаи буз ва равғани гов бихӯранд, дарди рӯдаҳоро бартараф мегардонад. Агар биринчро бисьёр бихӯранд, ҳоли нохуши баданро ба ислоҳ меоварад, ранги рӯйро пок менамояд, умри дароз мебахшад, дар бадан моддаи солим пайдо мекунад ва бонси дидани хобхои хуб мегардад.

Биринчро дар об ҷӯшонида, монанди оби чав бипазанду бихӯранд, сӯзиш ва тезии ахлоти сафровии меъда ва рӯдаҳоро таскин медиҳад.

Биринчро бо шири навдӯшида баробармикдор гирифта пухта бихӯранд, мании бисьёр пайдо мекунад.

Низ қавлҳои дигар шаҳодат медиҳанд, ки биринч баъд аз хӯрдан зуд аз меъда фуруд меояд, ғизои сабук мебошад, барои табъи аксари одамон хар доим форам аст, вале хамчун ғизо кувваташ аз гандум камтар мебошад.

Инро бо таъкид қайд кунем, ки дар хусуси мизочаш ҳаман табибон як нукати назар доранд ва мегӯянд, ки хушк аст дар дарачаи дуввум. Вале гармӣ ва сардии онро ба таври мухталиф медонанд. Баъзеҳо

гуфтаанд, ки дар дараҷаи якум сард аст ва дигарҳоро табиби мизоҷи онро гарм дар дараҷаи якум медонанд; инчунин баъзеи дигарон мизоҷи онро дар гарму сарди мўътадил донистаанд.

Ин ҷо ҳар сеи қавл ҳам саҳеҳ мебошад. Зеро ки мураккаб-ул-қувват аст: таркибаш қисми сарди борутубат дорад вақте, ки дар об ҷўшонанд. Агар инро дар об ҷўшонида, аз об ҷудо кунанд, ҳудаш сардмизоҷ дар дараҷаи якум мегардад. Обе, ки дар он биринҷ пухташуда бошад, аз чиҳати мизоҷ дар дараҷаи якум гарм аст.

Ҳакими Самарқандӣ дар «Китоби ағзия» гуфтааст, ки ба қавли қавме биринҷ гармкунандаи бадани одамони гарммизоҷ аст. Ин қавл аз рўи таҷриба ва қиёс маъқул аст. Зеро ки хушкӣ ва часпандагии биринҷ ҳар гоҳ амал кунад, дар баданҳои одамони гарммизоҷ бо ҳарорати мавҷуда боиси афзоиши хушкӣ ва часпандагии он мегардад. Бинобар он ки чизҳои часпаки хушки камрутубат ба зудӣ гарморо қабул намуда, аз ҳарорати пуркувват ба сўзиш меоянд. Дар ин чунин ҳолат рўй медиҳад.

Биринҷ ҳангоми хўрдан дар ҳолати баланд будани ҳарорати бадан дар мизоҷ гармӣ меоварад ва аз сабаби кам будани рутубаташ аз гармии бадан ба сатҳи дарунӣ рағҳои борик, аз ҷумла дар мўрағҳои мосориқо часпида, дар он банд гашта, гиреҳҳоро ба амал меоварад ва ба ҳамин минвол ҷараёни обро ба дарунӣ ҷигар манъ мекунад. Бо ин восита мизоҷи одамони гарммизоҷро зиёдтар мегардонад. Аммо ин дар одамони сардмизоҷ ва тармизоҷ бошад, бинобар бисьёр будани тарӣ, хушкӣ ва часпандагии он кам мегардад. Зеро қисми часпандаи он ба рутубатҳои бадани онон омезиш ёфта, ҳал мешавад ва инак, мизоҷи он касоно мўътадил месозад.

Мувофиктарин вақтҳои хўрдани биринҷ он аст, ки хаво пурнам бошад, зеро он вақт иштиҳо ба таом зиёдтар мегардад.

Хуллас, агар биринҷ ҳангоми хўрдан дар рағҳои бадан гиреҳҳо пайдо намояд, инро бо воситаи маскаи нав, ширинии бисьёр, дар меъёри мўътадил намак дохил карда, дар оби сабўси гандум як шаб биринҷро тар намуда, бо шарбати тухми махсар пухта бихўранд, мувофиқи муддао мегардад, низ барои зуд наомадани

манӣ мадад мебахшад ва қабзият оварда, дер нигоҳ дошта шудани онро таъмин менамояд. Инчунин дар ин бобат, биринчи ношустаро истеъмол фармоянд, ҳамин гуна ҳислат дорад.

Ширбиринчро бо шакар ширин карда бихӯранд, маниро зиёд мегардонад, баданро фарбеҳ мекунад, ранги рӯйро пок месозад.

Вале хӯрдани биринҷ ба касоне, ки иллати кулинҷ доранд, бад аст; инчунин ба одамоне, ки рагҳои баданашон гирех пайдо мекарда бошанд, зарарнок мебошад. Вале биринҷ барои харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳо аз бисьёрии сафро ва захми ин узвҳо мувофиқтар аст. Дар ин ҷиҳат биринчро аввал бирьён карда, баъд муҳарро пухта ва монанди кашки ҷав гардонида бихӯранд, айни муддао мегардад.

Биринчро бихӯранд, захмро пок месозад ва дар он гӯшти солим меруёнад. Бинобар чунин хислатҳояш барои ҳамаи намудҳои иллати сил фоида дорад, хусусан аз он ширбиринчро бо шири хар бипазанд, нафъаш бештар мегардад.

Биринчро то бӯяш баромадан тафсонида, баъд бо почаи буз ё гӯсфанд пухта бихӯранд, барои харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳо ва омадани хун дар пешоб, нафъи бисьёр дорад.

Оберо, ки аз биринҷ шира кашида гирифта бошанд, бо шакари янтоқ ширин карда биёшоманд, душвор зоидани занонро осон мекунад. Бо обе, ки дар он биринҷ шуста бошанд, ҳуқна (клизма) кунанд, харошида шудани сатҳи даруни рӯда ва захми онро ба ибро меоварад.

Орди биринчро бо оби харбуза даромехта бимоланд, доғи кунчидак ва дигар доғҳоро аз пӯст дафъ мекунад. Ин ордро бо чарбиҳо сиришта гузошта бандданд, пучакро мекафонад. Агар инро бипошанд, хуни чароҳати навро мебандад ва онро сихат мегардонад.

Орди биринчро бо равғани гурдаи буз дуру дароз пухта бихӯранд, аз хад зиёд рафтани даруни беморро ба ислоҳ меоварад, инчунин барои исхоли аз хӯрдани даво ҳодис шуда ва харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳо давои хеле хуб мебошад.

Як силсила корозмохо шаходат додаанд, ки чун биринчро то сурх гаштанаш бирьён карда миқдори 68 грамми онро дар 180 грамм об як шаб гар карда ва

субҳ оби софи онро бинӯшанд, кирмҳои меъдаро дафъ мекунад ва бехузур (бечо) шудани дилро, ки аз зиёд гаштани рутубат ва ё ҳарорат бошад, шифо мебахшад.

Ҳангоми палов тайёр кардан аввал пиёз ва гӯштро дар равған сурх гардонида, баъд масолеҳи дигар дохил намуда, ба шарте ки биринҷи дар об соате тар кардашударо кафмол карда шуста, баъд дар дег андохта, аз болояш он миқдор об дохил намоянд, ки ҳангоми баъди ҷӯшонидан дам кардан, биринҷ мувофики муддао об гирифта бипазад. Ин ғизои солеҳ аст аз ҳар чиҳат барои нигоҳ доштани дурустии тани одам ва дарди сареро, ки бо иштироки ҳолати дил бошад ва агар баъд аз пок гардонидани бадан аз моддаҳои зарарнок ин хӯрда шавад, шифо мебахшад. Инчунин барои дарди саре, ки сабабаш аз меъда ба сар баромадани бухорҳо бошад, нафъи хубе дорад.

Биринҷро шуста дар об пазанду онро соф карда, чун оби чав хунук гардонида бихӯранд, шиддати тезии хилтҳои (моддаҳои) меъда ва рӯдаҳоро таскин медиҳад, қуввати боҳро зиёда мегардонад, баданро фарбеҳ месозад ва манӣ пайдо мекунад.

Биринҷро дар об пухта, дар охири пухтан каме шакар, гулоб, заъфарон ва равғани маскаи гов андохта, дам дода бипазанд, ин палови заъфароннок ном дорад. Хӯрдани ин барои дарди саре, ки сабабаш дар дил зиёд гаштани моддаи савдо бошад, шифо мебахшад.

Тариқи дигари тайёр кардани ин палов ба усули ҳиндӣ чунон аст, ки биринҷро бо хамон обе, ки вай тар карда мешавад, бипазанду дам диҳанд, яъне дам хӯронанд, то монанди палови хушка (беравған) мулоим гардад. Баъд равғани гов дохил карда бихӯранд, дарди рӯдахоро дафъ мекунад.

166. Пудина

Пудина се намуд дорад: пудинаи даштӣ, пудинаи нахрӣ ва пудинаи кӯҳӣ, ки ба забони ӯзбекӣ кийикӯтӣ меноманд ва дар байни тоҷикони шимолӣ бо ҳамин ном иштиҳор дорад.

I. Пудинаи даштиро баргхояш реза, нарм, нозук, бўяш тунди боатрият, таъм ва бўи он ба пудинаи наҳрй наздиктар, вале аз он тезтар ва талхтар аст, тухмаш монанди тухми райҳон мебошад.

Мизочаш дар аввали дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани он барои кузоз (столбняк) дору мебошад, моддаҳои бегонаи узвҳои даруни сина ва меъдаро пок мегардонад, сўзиши меъдаро таскин медиҳад, оруғ ва бехузур (бечо) шудани дилро ба ибро меоварад; бодхоро пароканда менамояд, ҳамроҳаки (ёраки) бачаро аз шиками зан меафтонад; арақ, пешоб ва ҳайзро равон менамояд, моддаи савдоро бо исҳол дафъ мекунад, бачаро дар шиками ҳомила мекушад, бар зидди заҳрҳои ҷонварон тарьёқ мешавад.

Онро кўфта, занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаро аз шиками онхо меафтонад.

Пудинаи даштиро дар об ҷўшонида, ба таги шикам кам-кам ва бардавом бирезанд, хориши бачадон (бешеная матка), бодхои бачадон ва сахтии онро, ки дар тибби ҳозира ноболиғии бачадон меноманд — ҳамаашро дафъ мекунад.

Инро сўхта ба дандон бимоланд, милки онро мустаҳкам мегардонад.

Инро бўй кунанд, иллати бехушшавиро дафъ мекунад.

Вале истеъмоли ин ба дарун барои рўдахо зарарнок аст. Давои ин зиёнаш катиро хўрдан мебошад.

Миқдори як бор хўрдан аз пудинаи даштй дар як рўз то 7 грамм аст.

II. Пудинаи кўҳй, яъне кийикўтй. Баргҳои ин анбўҳ, бузургтар аз баргҳои пудинаи даштй ва гирдак аст. Агар инро гўсфанд бихўрад, ширааш ба хун табдил меёбад. Бўи ин пудина тунд. Барои даво назар ба дигар пудинаҳо қавитар аст.

Мизочаш дар охири дарачаи саввум гарм ва дар миёнаи хамин дарача хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро биёшоманд, рутубатҳои гафсро аз узвҳои даруни сина, шуш, бачадон дафъ мекунад, иштихоро афзун менамояд; қулинчро, ки варами рўдахои гафс аст, мекушояд, бехушй ва

ғамгинпро барҳам медиҳад, пешоб ва ҳайзро бошиддат равон мекунад; бачаро дар шиками занони ҳомила мекушад ва онро аз шикам меафтонад, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад.

Агар касе аз шаҳвати ҳуд маҳрум гашта бошад, чун дар ҳар се рӯз як мартаба 1,75 грамм хушки онро соида, бо 10,5 грамм тухми харбуза, 35 грамм маскаи гӯсфанд ва 70 грамм асал бихӯранд, шаҳваташ на танҳо барқарор мегардад, балки зиёд мешавад.

Шароби онро бинӯшанд, ҳузн ва иллати беҳушшавиро дафъ мекунад, ҳайзи занҳоро равон менамояд.

Ин гиёҳро сӯхта, дудашро занҳои ҳомила ба миёни поҳои ҳуд бигиранд, бачаро аз шиками онҳо меафтонад.

Ним грамми инро бо равғани баласон даромехта, занҳо аз таг бардоранд, дарди бачадонро таскин медиҳад.

Хӯрдани пудинаи кӯҳӣ ба мақъад зарар дорад. Зиёни ин бо сирко хӯрдан ислоҳ меёбад.

III. Пудинаи нахрӣ, ки пудинаи обӣ низ меноманд. Ин ба ҳама шинос мебошад.

Мизочаш дар охири дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани ин бар зидди захрҳо тарьёқ мешавад.

Оби пудинаи тару тозаи онро нимгарм дар гӯш чаконанд, кариро, ки сабабаш дар даруни гӯш бошад, сиҳат мекунад.

Агар инро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, иллати ростнафасро, ки гирифтораш хобида ва дароз кашида, нафас гирифта наметавонад, балки рост истода ё нишаста сар боло дошта, нафас гирифта метавонад, шифо мебахшад, инчунин бемории Филпо, табҳои балғамӣ ва савдовиро дафъ мекунад. Қрои иллати маҳав дору мешавад.

Ё оби пудинаи тару тозаро ё худи пудинаро бо асал бихӯранд, арақ меоварад, пешобро меронад; агар инро бо шароб биёшоманд, даридани мушакҳо ва рафтани дарунро, яъне исҳолро ба ибро меоварад; агар бо сиканчабин ё бо шарбати анор биёшоманд, бечо (бехузур) шудани дил, қайи сафровӣ ва оруғро дафъ мекунад; агар онро бо асал ва намак бихӯранд, кирми

меъда ва рӯдаҳоро, ҳатто кирми кадудонаро мерезонад.

Баргашро кӯфта, занҳо аз таг бардоранд, ҳайзи бастаи онҳоро мекушояд, бачаро дар шиками занони ҳомила мекушад.

Пудинаро дар шароб пухта гузошта банданд, доғи сиёҳи пӯст ва иркуннасо (радикулит)-ро дафъ мекунад.

Пудинаро ё оби онро бо шароб биёшоманд, захрҳоро аз бадан хориҷ мегардонад.

Пудинаи хушкро ба ҷои газидаи ҷонварони захрнок гузошта банданд, он ҷоро реш мегардонад ва захрро ба худ мекашад.

Пудинаи хушкро кӯфта ба ҷое, ки кирм карда бошад, бипошанд, кирмҳоро дафъ мекунад.

Ба дарун истеъмол кардани пудинаи наҳрӣ барои боҳ ва гурда зарарнок аст. Дар ин ҳолат катиро бихӯранд, ислоҳи зарари он мекунад.

167. Забонгазак

Инро дар як қатор маҳалҳо тоҷикон занҷабили обӣ низ меноманд. Зеро он бештар дар ҷоҳои обдор мерӯяд. Дар вақти онро бо дандон газидан гӯё забонро мегазад, яъне дар рӯи забон сӯзише пайдо мекунад. Баргаш монанди барги бед, вале дар миёначояш гӯё доғ дорад. Гулаш сурх ва монанди шаддаи мӯҳраҳои майда дар хӯша аст.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: Агар инро бихӯранд, меъда ва ҷигарро гарм мегардонад ва ғизоро ҳазм мекунад.

Барг ва самарашро кӯфта гузошта банданд, варамҳои сахти балғамии барҷастаро таҳлил медиҳад, доғҳои пӯст ва кабудии зери ҷашмро, ки аз хуни мурда бошад, дафъ мекунад.

Решаашро кӯфта, гузошта банданд, доғи кунҷидак ва ҳамин қабил доғҳоро, ки кӯҳна ва сахт шуда бошанд, бошиддат дафъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз гиёҳи хушки забонгазак дар як рӯз то 7 грамм аст.

168. Рӯян

Ин растанӣ ду навъ аст: сахрой ва боғӣ. Боғӣ, яъне бӯстоннашро зироат мекунанд. Мурод аз ин решааш ба кори рангрезон лозим аст. Решааш сурхи тира аст. Самараш кулӯла, баъди расидан сиёҳ мегардад. Гиёҳаш майдаи шахшӯл, фақат як поя дорад, баргҳояш гирдак, самараш анбӯҳ дар миёни баргҳояш ҷо гирифтааст. Ин растанӣ дар санглохҳо ва заминҳои сахт бештар мерӯяд.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бо асал бихӯранд, фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ)-ро, ки бо беҳиссии узв бошад, шифо мебахшад; каҷ шудани рӯй, сусту нотавон гаштани аъзо ва зардпарвинро дафъ мекунад; меъдаро қувват мебахшад, пешоби бисёр ғафс, ҳайз ва ширро равон мекунад, иркуннасоро ба ибро меоварад; агар бо сиканҷабин бихӯранд, гиреҳи ҷигар ва сипурзро мекушояд.

3,5 грамм рӯянро бо 7 грамм решаи ревоҷ (чукрӣ) ва як пиёла шароби хурмо (ё бӯза) биёшоманд, барои зарба хӯрдан (аз чумла чалақидани майна) ва сахт афтодан даво мебошад.

Самари онро бо сиканҷабин бихӯранд, сипурзро ба дараҷае пок ва соф мегардонад, ки ёфтани он амри мухол мегардад; ҷигарро аз моддаҳои бегона пок месозад ва гиреххои ин ҳар ду узвро мекушояд. Инчунин ҳар як қисми рӯянро бо сиканҷабин бихӯранд, чунин таъсирро дорад.

Ҳар як қисми ин гиёҳро кӯфта гузошта банданд, фолиҷ, каҷ шудани рӯй, карахтӣ ва дигар бемориҳои сардмизочи асабониро шифо мебахшад; ширинча, сабӯсаки сар, шукуфаи пӯст ва доғи сафеди пӯстро ба ибро меоварад; инчунин доғҳои аз зарба хӯрдан ва афтодан дар пӯст пайдошударо ҳам дафъ мекунад.

Агар инро кӯфта, занҳо аз таг бардсранд, ҳайзи бандгаштаро ҷорӣ мекунад, бача ва ҳамроҳаки тифлро аз шиками ҳомила меафтонад.

Решаашро кӯфта, бо асал сиришта гузошта банданд, доғи кунҷидак ва доғҳоеро, ки аз таъсири офтоб ба ҳам расида бошанд, нест мегардонад; инро бо сирко даромехта гузошта банданд, шукуфа ва доғи са-

феди пӯстро барҳам медиҳад, инчунин ҳар доғеро, ки дар пӯст афтода бошад, пок мекунад.

Решаи онро соида, бо таом бихӯранд, барои касоне, ки саги девона газида бошад, дармон мешавад.

Баргу шох ва самари он — ҳама тарьёки захрҳоч ҷонварон аст. Ҳар як қисми рӯянро батанҳой бихӯранд ҳам, ҳамин таъсирро дорад.

Хӯрдани рӯян бинобар башиддат пешоброн буданаш ба хичак зарар дорад, ҳатто хун мемезонад. Барои дафъи ин зарарҳояш катиро бояд бихӯранд. Ба сар ҳам зиёнкор аст — ин зарарро бо хӯрдани арпабодиён ислоҳ метавон кард.

Миқдори як бор хӯрдан аз он дар як рӯз 4,5 грамм аст, ва агар чӯшонида, обашро нӯшиданӣ бошанд, дар об 14 грамм андозанд.

Ҳар касе, ки қасди хӯрданӣ рӯян дошта бошад, бояд, ки ҳар рӯз ҳаммом бикунад.

169. Ҳил

Ин тухми растании буттагии ҳиндӣ аст, ки хушбӯй мебошад. Инро ба забони русӣ кардамон мегӯянд. Қувваташ ҳангоми дар ғилофаш будан то ду сол боқӣ мемонад, вале агар аз ғилофаш берун кунанд, то як сол қуввати худро нигоҳ медорад.

Мизочаш дар дарачаи якум гарм ва дар дарачаи дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, фарах мебахшад, меъдаро қавӣ мегардонад, таомро ҳазм мекунад, оруғро ба ҳаракат меоварад ва дарунро мебандад, хусусан бирьёнкардаи он барои бастани дарун қавӣ мебошад.

Пӯсташ ва тухмашро кӯфта, батакрор ба дандонҳо бимоланд, милки дандонро мустаҳкам мегардонад, пухтани (чӯшиши) даҳанро манъ мекунад.

Мегӯянд, ки хӯрдани ҳил барои рӯдаҳо зарарнок аст. Барои ислоҳи ин зиёнаш катиро бояд бихӯранд.

Миқдори як бор хӯрдан аз ҳил дар як рӯз то 9 грамм аст.

170. Гиёхи шӯра

Ин гиёҳ бештар дар он ҷоҳое, ки ҷуфт намерасад, яъне шудгор карда намешаванд, мерӯяд. Алафаш сабз, пушти баргҳояш чун шӯра дамидаҳои тунуке дорад. Дар мавсими баҳор нашъунамо мекунад. Онро мардум ба усулҳои гуногун мехӯранд. Ин растаниро ба забони руси лебеда меноманд.

Мизоҷаш дар охири дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, оруғро хушбӯй мегардонад, он чӣ дар шикам бошад, ҳазм мекунад, ғизояташ кам аст ва ҷаспандагӣ дорад. Хулласе, ҳар он чи дар шикам бошад, бо воситаи исҳол хориҷ мекунад.

Агар оби гиёҳи тару тозаи онро биёшоманд, зардобро бо воситаи исҳол дафъ мекунад.

Аз 25 то 150 грамми онро бо обе, ки дар он як шабонарӯз мавизи ангур тар карда шуда бошад, бо шакари сурх биёшоманд, лоғарӣ, сустии меъда, дарди камар, дарди пушт ва дарди суринро, агар таб набошад, шифо мебахшад. Вале дар меъда гаронӣ ҳодис мекунад бинобар ҷаспандагӣ доштанаш. Бояд ки оби онро ачӯшонида биёшоманд ва агар бичӯшонанд, қувваташ барҳам мехӯрад.

Баъзеҳо 300 грамм оби онро бо 35 грамм шакари сурх меошоманд, қувват ва таъсираш зиёда зоҳир мегардад.

Тару тозаи ин гиёҳро бихӯранд, пешоб ва ширро равон мекунад, маниро зиёда мегардонад, бохро ба ҳаракат меоварад. Вале баъзеҳо мегӯянд, ки маниро хушк, хатто қатъ мекардааст.

Тухмаш барои дафъ кардани зардоб бо воситаи исҳол қавитар аз гиёҳаш мебошад.

Миқдори як бор хӯрдан аз гиёҳи хушки шӯрагиёҳ дар як рӯз то 10,5 грамм ва аз оби гиёҳи тару тозаи он то 200 грамм аст бо шарте, ки бо 35 грамм шакари сурх биёшоманд.

171. Тарра

Ин аз ҷинси бодиринг, вале аз он хеле дароз ва аз дарозӣ хатто кач мегардад. Ранги бодиринг сабзи бо сиёҳӣ моил бошад, ранги тарра сабзи сафедтоб аст.

Инро ҳам чун бодиринг хом мехӯранд, дар фасли баҳор мерасад. Баргҳояш аз барги бодиринг майдатар ва биёрааш монанди биёраи бодиринг аст.

Мизоҷаш дар охири дараҷаи дуввум сард ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани ин баданро аз моддаҳои бегонаи гарммизоҷ пок мекунад; ташнагӣ, гармӣ, ҷӯшиши сафро, тафс ва фишори баланди хунро ва инчунин ҳарорати ҷигарро таскин медиҳад. Хусусан мағзи расидаи он барои дарди узвҳои дар боло зикрёфта, инчунин хичак ва сӯзиши меъда некудавоест; дарунро мулоим мекунад, пешобро меронад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Зарарҳои тарра: дар одамони хунукмизоҷ бодангез, дерҳазм, аз меъда суст мефурояд, дар ҷигар моддаи носара пайдо мекунад, зуд бадбӯ мегардад, табҳои сахт ва дуру дарозро бармеангезад. Ислоҳи ин зарарҳояш: намак, зира, мавиз ва арпабодиён хӯрдан аст ва инчунин пӯсташро пок карда хӯрдан аст. Ва агар барои одамони гарммизоҷ зиёнаш зоҳир гардад, сиканҷабин хӯранд, ислоҳ меёбад.

Тухми инро бихӯранд, пешобро меронад, гирехҳои узвҳои баданро мекушояд, даруни рагҳоро аз моддаҳои часпак пок месозад, вале назар ба тухми бодиринг заифтар мебошад.

Пӯст ва гӯшташ бодангез ва қулинҷро пайдо мекунад, тиҳигохро, яъне холияки паҳлуро бо дард меоварад, дерҳазм, моддае, ки аз он ба хам расад, бадбӯ мегардад.

Тарра дар аксар хислатҳо монанди бодиринг аст.

Низ асал ва дигар ширинихо бихӯранд, зарарҳои инро ислоҳ мекунад.

Баргаш барои саги девонагазида даво мебошад, барои варами балғамӣ бо асал бихӯранд ва шарои (аллергияи) балғамиро дафъ мекунад. Агар онро хушк намуда, кӯфта бихӯранд, исҳоли сафровиро мебандад.

172. Бодиринг

Маълум, ки ин самари растании зироатии биёрадор аст. Намудҳои самари ин гуногун аст, вале хислатҳои ҳамаи намудҳои он ба ҳам монанд аст.

Мизочаш дар дарачаи дуввум сард ва тар аст.

Хислатхои шифобахши он: бодирингро бихӯранд, барои дарди сари аз гармӣ ба зухуромада даво мебошад, инчунин қоши ё кафи онро гузошта банданд, ё дар пешонӣ моланд, низ ҳамин таъсирро дорад, ҳамчунин пора кардашудаи онро бибӯянд, дарди сарро таскин медиҳад.

Оби бодирингги тару тозаро дар шиша андохта бибӯянд ва дар бинӣ бикашанд, рӯҳи нафсониро, ки марказаш майна аст ва рӯҳи ҳайвониро, ки марказаш дил аст, баланд мегардонад, инчунин аксари беморихои гарми шадиди вобаста ба майна бошанд, шифо мебахшад ва бехобиро дафъ мекунад.

Хӯрдани бодиринг аксари табҳои гарм ва тезро дафъ мекунад, ҳарорати сафро, хун ва сӯзиши узвхои даруни шикам ва ботини синаро таскин медиҳад, шиддати ташнагиро мешиканад, гирехи чигарро мекушояд, пешобро меронад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, зардпарвин ва исҳоли гарми бенстро шифо мебахшад.

Оби инро то 200 грамм бо 35 грамм набот биёшоманд, моддаи сафроеро, ки дар меъда ва рӯдахо мавчуд бошад ва инчунин ахлоти сӯхтаи сафровӣ ва савдовиро бо воситаи исҳол дафъ мекунад, табхои тези гарм ва зардпарвинро шифо мебахшад.

Агар бодиринг пири зард ва турш гашта бошад, қуввати исҳоловариаш назар ба бодирингги сабз зиёдтар аст. Чун як миқдор каранфули гарданро дар бодирингги зарди пир фурӯ баранду як шабонарӯз ҳамон тавр бигузоранд ё миқдореро аз каранфули гардан дар оби он як шабонарӯз тар кунанд, баъд рӯзи дигар онро фишурда, он обро бо шахдоб (асалоб) биёшоманд, ранги рӯйро неку мегардонад, гирехҳои узвҳои баданро мекушояд, бодхои ғализ ва моддаҳои гармидорро тахлил медиҳад ва пароканда мекунад, дилтапак (дилбозӣ)-ро, ки сабабаш гармӣ бошад, дар як рӯз сиҳат мегардонад.

Се рӯз пай дар хам пӯсти бодирингги тару тозаро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, зардпарвинро дафъ мекунад.

Хӯрдани бодиринг барои одамони гаммизоч форам аст, вале ба касони сардмизоч ва асабу меъда заррнок аст ва нармкунандаи он мебошад, ғизоро дар

меъда хом мегардонад, моддаи бод, қарокур ва дарди тиҳигоҳро пайдо мекунад ва агар бодиринг дар меъда вайрон гардад, моддаи захрнокро ба амал меоварад. Бодирингро бо таом ва баъд аз таом бихӯранд, хусусан бо ошҳои чуғрот дошта ва оши сиркодор бихӯранд, зарар мекунад. Дар ин маврид агар ба гарммизоҷон зарар кунад, сиканҷабин бояд бихӯранд, вале агар ба касони хунукмизоҷ зиён кунад, мавизи ангур ва асал бояд бихӯранд, ки ислоҳи зарари он намояд.

Тухми бодиринги норас, яъне сабзи сабукҳазми форам, вале гӯшти он боднок, вазнин ва дерҳазм аст. Тухми бодиринги расидаи пири он сардтар, тарнаш бештар аст. Ин дар манфаатҳои зикршуда ва паст гардонидани ҳарорат ва тафси сафро, ташнагӣ ва равон кардани пешоб ва ғайраҳо болиғтар, яъне манфааташ зиёдтар аст, аммо зуд вайроншаванда мебошад.

Тухмашро кӯфта гузошта банданд, сӯзиши меъда ва дигар узвҳои шикам ва даруни синаро таскин медиҳад, варамҳои гармро ба таҳлил мебарад; барои кӯтур, хушк шудани пӯст, шаро (аллергия), хориши бадан, мулоим кардани пӯст дору мешавад ва шахшӯлию дағалии онро дафъ мекунад. Агар инро ба зери ноф гузошта банданд, пешоби бандшударо мекушояд, душвор шошпданро ислоҳ мекунад, пешобро бошиддат чорӣ месозад (хусусан дар кӯдакон). Барои беморихои номбурда тухми бодиринги талх қавитар таъсир дорад назар ба ширини он. Агар инро бо танакор якчо кӯфта ё бо асал сиришта гузошта банданд, варамро таҳлил медиҳад. 10,5 грамм аз тухм ё пӯсти хушкардаи он бихӯранд, зоиданро осон мекунад, вале хӯрдани он барои занони ҳомила зарар дорад.

Мизочи тухми бодиринг назар ба тухми тарра хунуктар ва барои табобат бехтар аст, инчунин нисбат ба он дер вайрон мешавад. Агар инро бихӯранд, савдои дар як чо мондаро ба чунбиш меоварад, пешобро равон мекунад, сафрои сӯхтаро бо воситаи пешоб дафъ месозад; барои дарди шуш ва захми он, сӯзиши пешоб (сӯзок), варами чигар ва сипурзи гарммизоҷ ва инчунин табхои гарм шифо мебахшад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми бодиринг дар як рӯз то 17,5 грамм аст.

Аз бодиринг равган ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Оби бодиринги пири расидаи тӯрбастаи онро

гирифта, дар зарфе бо равғани кунҷид ё равғани зайтун, ки баробари оби бодиринг бошад, бо оташи мулоим мечӯшонанд, то об тамоман бухор шавад ва равған бимонад. Аломати батамом бухор шуда рафтани об он аст, ки равған аз ҷӯшиш мемонад. Вале эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад.

Молидан ва ошомидани ин равған барои бехобӣ, хушкии майна, дарди рӯдаҳо аз ҷамъ шудани сафро, сил ва табҳои гарм даво мешавад.

Бодирингро дар хамири орди ҷав гирифта, аз болояш лой печонида, дар танӯри гарм бипазанду баъди пухтан фишурда оби онро ҳосил карда бинӯшанд, барои ҳамаи бемориҳои аз гармӣ баамаломада, табҳои тези сафровӣ ва иллати диқ, ки беморро тамоман лоғар мегардонад, даво мебошад.

Хӯрдани бодиринг барои меъда аз пӯст ҷудо накардааш бехтар аст назар ба он, ки пӯсташро пок карда бошанд. Зеро агар пӯсти онро пок карда бихӯранд, боднок ва дар меъда муддати дароз мемонад.

Вале бодирингро бо шир бихӯранд; бисьёр бад аст ва агар одамони хунукмизоҷ онро бо шир бихӯранд, ба иллати фолич (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ) гирифтор мегарданд.

173. Гелос ва олуболу

Ин меваҳои маълум. Меваи гелоси пухтагӣ калонтар аз олуболу, рангаш ба сурхӣ моил мебошад, навъи зардаш ҳам вуҷуд дорад. Вале олуболу бошад, сурхи кабудтоб мегардад, ҳатто ба ранги хун аст.

Мизоҷи самари олуболуи пухтагӣ дар дараҷаи дуввум сард ва тар аст; вале мизоҷи гелоси пухтагӣ дар дараҷаи якум гарм ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар гелосро бихӯранд, бинобар рутубати часпак доштанаш аз меъда зуд мефурояд: барои дағалии ҳалқ ва шуш даво мешавад, агар аз болон таом бихӯранд, бадҳазмӣ меоварад ва меъдаро заиф мегардонад, инчунин агар аз болон таом бихӯранд, ҳар моддае, ки дар меъда бисьёр бошад, ин низ ба мизоҷи ҳамон табдил меёбад. Дар вақти рӯй додани ин гуна ҳол чизҳои ҳазмкунандаи таоми гарммизоҷи қувватбахш бояд хӯрда шавад; инчунин ин да-

рунро меронад, шикамро мулоим мекунад (хусусан бо донакаш хӯрда шавад), вале дар айни ҳол баҳаракатоварандаи олати мардӣ низ мебошад. Агар хушкашро бихӯранд, дарунро мебандад.

Олуболуро бихӯранд, ташнагиро мешиканад, тезӣ ва чӯшиши сафро ва фишори баланди хунро паст мекунад; беҳузур (бечо) шудани дил, қайи сафровӣ ва исҳолро дафъ мекунад, меъда ва ҷигари гармро қувват мебахшад. Қуввати бандкунандагии он дар хушки он зиёда аз тари он мебошад.

Аз донакаш ширакашида, бо даҳяк хиссаи он арпабодиён бихӯранд, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, захми роҳи пешобро, яъне сӯзокро шифо мебахшад, хайзи бандгаштаро ҷорӣ мекунад.

Чун мағзи тухми онро бо пахтакӯхна якчо кӯфта, фатилаҳои борик сохта, дар сӯрохи закар гузоранд, захми роҳи пешобро сиҳат мекунад ва он захмро аз олоишҳо пок мегардонад, дар пешоб рим омадан ва сӯзиши пешобро шифо мебахшад.

Мизочи шилми хар дуи ин дарахт гарм ва хушк аст ва дар хислат монанди шилми олу мебошад. Хусусияти поккунандагӣ дорад, часпак аст, ахлоти часпакро меканад. Инак, барои дағалии қасабаи шуш, яъне роҳи нафас, неку гардондани ранги рухсор ва барангехтани иштиҳо даво мебошад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад. Зеро агар дағалии узвҳои дарунӣ сина аз хушкӣ бошад, бо часпандагии худ шифо мебахшад ва балғами часпакро аз он меканад, пок мегардонад ва барои сурфаи кӯхна даво мебошад, шарташ хамин, ки инро бояд бо оби хунук биёшоманд.

Миқдори як бор хӯрдан аз шилми хар дуи ин дарахт дар як рӯз 4,5 грамм аст.

Ин шилмро маҳин соида, чун сурма ба чашм кашанд, нури чашмро тез мекунад ва қӯтури онро дафъ месозад.

Агар ин шилмро дар об хал карда бимоланд, башараро пок мегардонад.

174. Кадуи талх

Инро дар як катор маҳалҳо тоҷикон чӯбкаду низ меноманд. Кадуи талх монанди кадуи хӯрокӣ гӯшт надорад, балки фақат аз пӯсти дарунхолӣ иборат буда,

дар даруни он аз қисми поёнаш тухмҳо дорад. Намудаш гуногун аст: монанди кафлези кулўлаи дастадор, ба шакли муруд, вале хеле азим ва ғайра. Растаниаш монанди кадуи ширин биёрадор аст. Фарқ дар он, ки пашмакҳои барги кадуи талх монанди баргҳои кадуи хўрокй шахшўл нест, балки нарм ва суфта мебошад.

Мизочаш бисьёр гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: одатан инро намехўранд. Ва агар камтареро аз он бихўранд, қайи башиддат меоварад. Агар ҳамин тавр кай намоянд, зиқ-ун-нафасро, ки сабабаш сардй ва тарй бошад ва хатто кўҳна шуда бошад ва инчунин сурфаи тари кадимаро шифо мебахшад.

Оби гулашро дар бинй чаконанд ё бирезанд, зардпарвин, бемориҳои тармизоч ва иллатҳои майнаро сиҳат мекунад.

Мизочи решааш ҳам гарм ва хушк аст.

Агар решаи инро кўфта гузошта банданд, варамҳои хунукро таҳлил ва дардҳои аз сардй баамаломадаро таскин медихад.

Кадуи талхи хушкшударо бикафонанд, дар миёнч сари гардани он пардае монанди пардаи тортанак мавчуд аст. Онро бароварда, маҳин ос карда, андакеро аз он дар бинй бирезанд, зардпарвинро, ки чашму рухсораҳо — ҳама зард гашта бошанд ва аксари бемориҳои майна ва рутубиро бо воситаи ихроҷ кардани рутубат ва балғамҳои зарди бисьёр аз бинй ва аз чашм дафъ мекунад, шифо мебахшад.

175. Қаранфули гарда

Инро дар як катор мавзеъҳо тоҷикон қалампурмўлчоқ ҳам меноманд бо як андоза таҳриф. Дарахташ дар ҳаҷми бутта, дар як қатор кўҳистонҳои Осиёи Миёна низ меруяд ва хосил медихад. Вале муаллифони китобҳои «Махзан-ул-адвия» ва «Мухити аъзам» дар он акида мебошанд, ки гўё ин дарахт дар яке аз чазираҳои Зербод меруяд ва дар чои дигар намебошад. Ин албатта фикри маҳдуд аст. Шоххояш ҳамида, баргхояш монанди баргҳои анор, вале аз он мулоим ва калонтар. Самараш бандноки дарозак ва сараш қубба дорад. Самараш ду навъ: нар ва мода. Нари он нис-

батан калонтар, ғуборолуд, камрангубӯй ва камтаъм аст. Модаи он резатар ва хушбӯй, рангин ва барои даво қавӣ, ки мо алҳол онро мебинем.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин аз хама пеш хусусияти тарьёкӣ дорад, хангоми хӯрдан фарах меоварад. Агар инро бихӯранд, рӯҳхои нафсонӣ, ҳайвонӣ ва табиӣро қувват мебахшад; узвҳои раисаро, ки иборат аз дил, майна, чигар, меъда, гурда ва хояхо мебошанд, мустаҳкам мекунад ва онҳоро дар ҳолати сарагӣ нигоҳ медорад; барои қувват бахшидани мағзи сар, тез кардани зеҳн, равшан ва қавӣ гардонидани фикр дармон ва воситаи хубест: дарди сари аз сардӣ ва тарӣ, фолич, кач шудани рӯй (барои ин агар дар бинӣ бирезанд), назлахои паӣ дар пай (агар дар бинӣ кашанд) ва сакта (мурда барин бехаракат мондан)-ро дафъ мекунад; гиреххои мағзи сарро мекушояд (агар дар бинӣ кашанд) ва дигар беморихои сардмизоҷ ва тари савдовии вобаста ба майна ва асабхо бошанд, шифо мебахшад. Барои касони савдовимизоҷ ва одамоне, ки дар мизочи онҳо савдо бисьёр гашта бошад, хеле дарои хуб ва бебадалест.

Каранфули гарданро бихоянд, милки дандонро мустаҳкам мекунад; дарди дандонро, ки аз хунукӣ бошад, таскин медихад; бадбӯии даханро дафъ мекунад ва боиси хушбӯии ин узв мегардад.

Онро махин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, чашмро қувват мебахшад ва бинои онро зиёда мегардонад; сурхӣ ва пардаи афтодаеро ки чашмро торик месозад, дафъ мекунад. Инчунин хӯрдани он хам барои ин беморихо чунин хосиятро дорад

Инро кӯфта бихӯранд, сурфаи тари аз хунукӣ, зикун-нафас (астма)-и кӯхнаи тар, дилтапак (дилбозӣ)-и аз сардӣ, тарс, хавф, васвос, девонагӣ ва ғайраро шифо мебахшад, дар хӯрандааш шучоат пайдо мекунад. Низ агар инро бихӯранд, меъдаро қувват мебахшад; узвҳои хозимаро, ки иборат аз меъда рӯдахо, чигар ва сипурз мебошанд, гурдаи сард, бачадон ва бохро қавӣ мегардонад, барои бадан гармӣ медихад ва беморихои аз сардӣ ходисшудаи узвҳои номбурдаро дафъ мекунад; оруғ ва хиккакро таскин медихад, бодхои ғализи аз гизохои бадхазми часпак пайдошударо тахлил медихад, истискои (водянкаи) гӯштиро шифо

мебахшад; чакмезак ва беихтиёр равон шудани пешоб, иллатҳои балғами, савдови ва исҳоли ғуғубиро ба ибро меоварад. Агар инро занҳо аз таг бардоранд, ҳамаи бемориҳои ҳодис аз сардии бачадонро шифо мебахшад.

1,75 грамми онро кӯфта, бо шири навдӯшида бо мудовамат, яъне ҳар рӯз ҳамин миқдор бихӯранд, боҳро бағоят ба ҳаракат меоварад; агар 3,5 грамми онро кӯфта, занҳо дар рӯзҳои покӣ аз ҳайз бихӯранду мубошарат кунанд, бачаи ҳомила шудани онҳо мегардад, бачадонро гарм мекунад.

Қаранфули гарданро кӯфта, бар пеши сар гузошта банданд, бемориҳои вобаста ба майнаро ҳар навъ, ки бошанд, яъне хавф, тарсончакӣ, васвос ва девонагиҳои гуногунро шифо мебахшад; ва агар ба ғузвҳое, ки аз сардӣ дард мекарда бошанд, гузошта банданд, дарди онҳоро таскин медиҳад; ба варамҳои хунук бибанданд, онҳоро мегардонад.

Қаранфули гарданро хонда, бо оби даҳан якчо пеш аз муҷомаат бар закар гузошта банданду баъд аз муддате кушода, онро дур карда, бо зан муҷомаат кунанд, лаззати ҳар ду чониброо меафзояд.

Хӯрдани қаранфули гардан ба гурда ва рӯдаҳо зарар дорад. Дар ин маврид шилми бодомҳоро бихӯранд, ислоҳи зарари он менамояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин дар як рӯз то 4,5 грамм аст. Ба чои қаранфули гардан ба ҳамин вазн дорчиниро истеъмол фармоянд, равост.

Агар қаранфули гарданро бо шакар қивом карда, шарбат тартиб диҳанд, ошомидани ин ҳамаи бемориҳои шадид ва душворилоҷро шифо мебахшад, дар ин бобат ба худ назир надорад.

Аз қаранфули гардан равған ҳам тартиб медиҳанд ба ин усул. Миқдореро аз қаранфули гардан, яъне муворифиқи хоҳиш бигиранд, ба 300 грамми он 25 грамм намак дохил намоянд, дар шаш баробари вазни қаранфул оби гарм тар карда, муддате дар чои гарм гузоранд, то ки ба чӯш ояд ё дар саргини аспи гӯр кунанд, то биҷӯшад. Баъди он, ки ба чӯш омад, дар анбиқ муқаттар намоянд. Дар вақти тақтир кардан оби муқаттар (дистилляция шудан) равған ҳам аз анбиқ фуруд меояд. Ин равғанро аз рӯи об бардошта, дар шиша нигоҳ доранду вақти ҳоҷат истеъмол намоянд.

Мизочи равғани каранфули гардан дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст. Агар аз ин миқдор камакак биёшоманд, ҳамаи беморихои аз сардй баамаломада, иллатҳои чигар, меъда, дил ва рӯдаҳоро, ки аз сардй бошанд, шифо мебахшад; рӯҳи нафсониро, ки манбааш майна аст, рӯҳи ҳайвониро, ки марказаш дил мебошад, рӯҳи табиӣ, ки макомаш чигар аст — ҳамаашро кавй мегардонад ва барои тамоми иллатҳои савдовй, ки иборат аз тарс, хавф, васвос, тарсончакй, серфикрй, девонагй ва ғайраанд, шифо мебахшад. Куввати ин равған аз равғани баласон камй надорад. Нӯшидани ин барои ҳамаи беморихои майна ва камкувватии чашм дору мебошад. Инро ба чашм бимоланд, зардоби дар гавҳараки чашм фуромадаро, ки кӯхна шуда, ҳатто чашмро нобино гардонида бошад, низ шифо мебахшад ва инчунин ба ҳамаи дард ва иллатҳое, ки каранфули гардан дору мешавад, равғанаш боз ҳам аз ин афзалтар шифо мебахшад.

176. Судоб

Ин растанй се навъ аст: бӯстонй, даштй ва кӯхй. Гиёҳи бӯстонии он то якуним метр баланд мешавад, пуршох аст. Баргаш реза, бадбӯ, бисьёр сабз, гӯё бар он ғуборе нишаста бошад. Гулаш зард, тухмаш дар ғилофе се адади ба якдигар пайваста, сегӯша аст. Аз ҳама беҳтарини онхо сабзу тари тоза ва тундбӯй, ки ба дарахти анчир наздик рӯида бошад. Ин растаниро ба забони русй рута меноманд. Дар мамлакати мо навъи богиашро дар нимчазиран Қрим низ парвариш мекунанд.

Мизочи бӯстониаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст; мизочи тару тозаи он дар дарачаи дуввум гарм ва хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: баъзе бузургворони тиб гуфтаанд, ки хӯрдани судоб ақлро зиёда вале маниро бадбӯ мегардонад, барои дарди гӯш фоида дорад

Ин хусусияти тарьёкй дорад. Агар бихӯранд, гирехҳои узвхои баданро мекушояд, бодхоро тахлил медиҳад, меъдаро кувват мебахшад, иштиҳои таомро бармеангезад, пешоб ва ҳайзро меронад моддаҳои зиёдатй ва нодаркори бисьёрро аз бадан хориҷ мегардонад,

вале маниро хушк мекунад, бачаи занони ҳомиларо аз шикам меафтонад, бохро (пушти камарро) қатъ мекунад.

Агар инро бихӯранд ва гузошта банданд, барои бемориҳои вобаста ба ҳолати майна ва асаб, монанди: фолиҷ, ларзак, ҷингак шудани аъзо аз бисьёрии балғам, дардҳои гуногуни буғумҳо ва иркуннасо (радикулит) даво мешавад; инчунин барои бемориҳои узвҳои даруни сина, зардпарвин, иллатҳои сипурз ва қулинҷи бодӣ шифо мебахшад; ва ҳамин тавр бихӯранд, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад; бавосири кӯҳна, бемориҳои мақъад ва бачадонро дафъ мекунад.

Обашро бо асал ҷӯшонида, аз ин таркиб аз 50 то 75 грамм биёшоманд, ҳиккакро дафъ менамояд. Оби инро бо шибит бихӯранд, дарди паҳлу ва узвҳои дарунии синаро таскин медиҳад; барои зиқ-ун-нафас ва сурфаи кӯҳна дармон мегардад, дарди рӯдаҳоро таскин медиҳад, варами гарми шуш, дарди буғумҳо ва иркуннасоро даво мебошад, ларзи табҳои сардмизоҷро басанда менамояд.

Инро дар равғани зайтун ҷӯшонида, он равғанро бихӯранд, кирмҳои меъдаро мерезонад. Ва агар дар шароб то ними шароб бухор шуда рафтан бичӯшонанду баъд он шаробро бинӯшанд, истисқои гӯштиро дафъ мекунад. Инчунин инро бо анҷир пухта, батакрор гузошта банданд, аз ин иллати истисқо наҷот меёбанд. Агар бо намак пухта ё намак хӯронида гузошта банданд, чашмро тез мекунад.

Баргашро бихоянд, бӯи пиёз ва сирро аз даҳан дур месозад.

Камтареро аз барги он бихӯранд, хозимаро, яъне меъда, рӯдаҳо, ҷигар ва сипурзро қувват мебахшад, иштиҳо меоварад, оруғро дафъ мекунад; агар инро бо анҷир ва мағзи чормағз бихӯранд, захрҳои хӯрдашуда ва захрҳои ҷонварони дигарро аз бадан дафъ мекунад.

Ҳар рӯз аз барги он 3,5 грамм бихӯранд, иллатҳои фолиҷ, ларзак ва ҷингак шудани аъзоро бартам медиҳад.

Тухмашро бихӯранд ва онро баъд аз чимоъ бардавом заноҳо аз таг бардоранд, ҳомила шуданро манъ мекунад. Хӯрдани тухмаш бар зидди ҳамаи намудҳои захр тарьёқ мебошад.

Тухм ва баргашро батакрор бихӯранд, бачаро аз

шиками занхои ҳомила меафтонад, инчунин агар занҳо аз таг бардоранд ё ба дудаш бидоранд, ҳамин тавр таъсир дорад.

Инро бардавом бибӯянд, чашмро заиф мегардонад, ҳамаи ҳисхои баданро суст ва дилро камқувват мекунад.

Баргашро кӯфта гузошта банданд, дарди газиданч ғунда ва каждумро дафъ мекунад, инчунин барои газидани саги девона низ фоида дорад; агар инро занхо ба зери шикам банданд, намегузорад, ки онхо борнок шаванд.

Усораашро, яъне оби гиёҳи тару тозаи инро дар офтоб ғафс гардонида, дар гӯш чаконанд, садохои гуногуни даруни онро ва гаронии ин узвро дафъ мекунад.

Судобро дар сирко чӯшонида, он сиркоро соф карда, дар бинии кӯдакон чаконанд, саръи (припадкаи) онхоро шифо мебахшад, хуни бииниро ҳам манъ мекунад. Барги хушкашро кӯфта, батакрор бо воситаи найча дар сӯрохи бинӣ пуф кунанд, хуни бииниро банд менамояд.

Барги хушки онро кӯфта, бо равғани гулисурх, сирко ва ё бо шароб хамир сохта гузошта банданд, дарди сарро таскин медиҳад; бо мумравғани мӯрдӣ даромехта гузошта банданд, барои доначахои дардноки бар пӯст дамида дору мешавад; бо шибит ва асал хамир карда гузошта банданд, шукуфахои пӯстро дафъ мекунад.

Оби онро бо натрун (танакори арманӣ) даромехта, бо он бишӯянд, барои дафъ кардани доғи сафеди пӯст дармон мебошад ва навъхои гуногуни озахро хушк карда мерезонад.

Судобро дар об чӯшонида, бо он об нимгарм хукна (клизма) кунанд, кулинчро, ки варами рӯдахои ғафс аст, дафъ мекунад.

Ва судобро дар равғани зайтун пухта, бо он аз болои хичак, яъне ба зери ноф гармбандӣ кунанд, пешоби бандшударо равон мекунад.

Хислати шифобахшии усораи он монанди хусусиятхои баргаш мебошад. Инро бо оби арпабодиён ва асал даромехта, ба чашм бимоланд, сустии чашмро дафъ ва нури онро тез мекунад. Агар инро дар пӯсти анор

гарм карда дар гӯш чаконанд, дардашро таскин медиҳад.

Усораи онро дар сирко, сафедоб (белила) ҳал карда бимоланд, ҷамра (карбункул)-ро, ки реши мӯҳлиқ аст, даво мешавад, мӯрчагазакро ҳам дафъ мекунад ва решҳои обдори сарро шифо мебахшад; бо асал дар омехта бимоланд, дарди буғумхоро таскин медиҳад, инчунин ин таркибро дар бинӣ бирезанд, саръи кӯдаконро шифо мебахшад.

Қавлҳое мавҷуданд, ки агар судобро бихӯранд, барои иллати фолиҷ, ларзак ва ҷингак шудани узвҳоро фонда дорад. Агар ҳар рӯз 3,5 грамми онро бихӯранд, ҳиққак (ҳиқичоқ)-ро ба ибро меоварад.

Агар инро бихӯранд ва ё бимоланд, барои газидани каждум, ғунда, мор ва саги девона даво мебошад ва ҳамаи намуди захрҳоро аз бадан дафъ мекунад, инчунин ҳомила шудани манъ месозад. Баргашро бардавом бихӯранд, чашмро хира мекунад, дарди сар меоварад, инчунин ба дарди нимсар гирифтор менамояд, моддаҳои фоиданоки бадан ва маниро месӯзонад.

Агар ин тавр зарар кунад, сиканҷабин (сиркоасал) ва арпабодиён бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз судоб барои калонсолон дар як рӯз аз 10,5 то 14 грамм аст.

Ба ҷои судоб кокутӣ, наъноъ, пудина ва ҷамилакро бихӯранд, равост.

Тухмашро кӯфта, аз 3,5 то 7 грамми онро бо асал ва ё бо сиканҷабин биёшоманд, саръ, кобус (дар хоб сиёҳӣ пахш кардан)-ро дафъ мекунад. Чашмро тез мегардонад, ҳиққаки бодиро бозмедорад, сардии меъда ва қулинҷи бодиро шифо мебахшад, инчунин бар зидди аксари захрҳо тарьёқ мегардад. Судобро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, низ ҳамин таъсирро дорад.

Чун тухми онро дар равғани зайтун пухта, бо он хичакро аз рӯ гармбандӣ кунанд, пешоби бастаро равон мегардонад ва душвории шошиданро дафъ мекунад.

Тухми судобро дар майҳо дохил намоянд, онҳоро хушбӯй ва пуркувват мегардонад ва зарари онҳоро дафъ мекунад, зуд аз бадан хориҷ мегардонад, лекин дар майна рутубат ва дар худи сар дард пайдо мекунад, сарро вазнин месозад.

Мизоҷи шилми судоби бӯстонӣ бағоят гарм ва хушк

аст, аммо гармиаш назар ба хушкии он камтар мебошад.

Ин барои реши чашм, таҳлил додани ханозер, варамҳои зери бағал ва каши рон, инчунин барои доғи пес даво мешавад.

0,5 грамми онро занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаи онҳоро аз шикам меафтонад, хамроҳаки (ёраки) бачаро зуд хориҷ мекунад ва ҳайзи бандгаштаро равон менамояд.

Аз судоб равған ҳам тайёр мекунанд ба ин роҳ. Як миқдори онро бо чор миқдори он об ва дах миқдор равғани зайтун дар зарфе бо оташи мулоим мечӯшонанд, то он, ки қисми обӣ тамоман бухор шуда равад ду равған бимонад. Ин равғани судоб ҳисоб меёбад.

Инро бимоланд, нотавонии аъзо, сардии гурда ва бачадон, дарди паҳлу ва камар, инчунин дарди бачадонро, ки аз хафа (бӯғма) шудани гулӯгоҳи он ҳодис шуда бошад, шифо мебахшад; бодхои гуногунро таҳлил медиҳад ва ларзи табҳоро дафъ мекунад. Агар 12,5 грамми онро дар ҳаммом бихӯранд, ларзакро дафъ мекунад. 0,5 грамми онро дар гӯш чакоьанд, гаронии гӯшро ислоҳ мекунад.

Агар бо ин равған нимгарм ҳуқна кунанд, қулинҷи бодӣ ва моддиро сиҳат мебахшад ва агар инро занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаи онҳо ва хамроҳаки тифлро аз шикам меафтонад, ҳайзи бандшударо чиз равон мекунад.

177. Кофур

Ин шилми дарахти азимест, ки аксар ин дарахт дар сарзаминҳои чанубӣ шарқи Осиё парвариш меёбад, инчунин дар соҳили баҳри Сиёҳи Қафқаз мавҷуд аст.

Мизоҷи ин шилм дар дарачаи саввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, фарах мебахшад, дил ва майнаро қавӣ месозад; таби дик (лоғаркунанда) ва дигар табҳои шадидро дафъ мекунад; инчунин зот-ул-ҷанб (варами пардахои дарунӣ сина), захми шуш ва силро шифо мебахшад; исҳоли гарм ва сафровии бенизомро ба ибро месварад; ташнагӣ, тафси ҷигар ва гурдаро таскин медиҳад, сӯзиши пешобро, ки сӯзок ҳам меноманд, сиҳат мекунад. Агар

кофурро ос карда дар бинӣ бирезанд, низ барои беморихои вобаста ба майна ва фарах бахшидан дору мешавад. Барои иллатҳои зот-ул-ҷанб ва сил аз рӯ молиданаш низ кифоя мебошад. Инро бо гулоб даромехта бихӯранд, дарди сари аз гармӣ сарзадаро таскин медиҳад, ҳавосс (ҳамаи ҳисҳо) ва узвҳои мағзи сарро қавӣ мегардонад.

Ин шилм (кофур)-ро бо равғани гулисурх ё бо сиркои ангурӣ даромехта, ба пеши сар бимоланд, дарди сари сафровиро таскин медиҳад. Агар бо барги кашнизи тар ё бо барги зуф кӯфта, ба тораки сар бигузоранд, хуни бинираро манъ мекунад.

Ба миқдори як ё ду ҷави онро бо оби барги кашниз ё бо сирко даромехта, дар бинӣ бирезанд, хуни бинираро манъ мекунад. Инро бо барги коҳу якчо кӯфта, ба сар гузошта банданд ва дар оби барги коҳу ҳал карда, дар бинӣ бирезанд, бехобии гармизоҷонро бо ибро меоварад ва ҳарорати баланди майнаро таскин медиҳад; агар бо равғани гулисурх даромехта бимоланд, варамҳои гармро пас мегардонад.

Кофурро маҳин ос карда, ба чашм бипошанд, дарди чашмро, ки аз гармӣ бошад, шифо мебахшад; бо оби кашниз ва сурма — ҳамаро якҷо соида, ба чашм кашанд, баромадани обиларо дар чашм ҳангоми бемории нафзак ва сурхакон, манъ мекунад ва агар баромада бошанд, зуд онҳоро дафъ месозад; инчунин кофурро бо оби тӯкумшулук даромехта ба чашм кашанд, хамин хосиятро дорад.

Кофурро дар равғани гулисурх ҳал карда, дар бинӣ чаконанд, вайрони мизочи сар ва чашмро ислоҳ мекунад. (Вайроншавии соддаи мизочи майна ва чашм он аст, ки ҳангоми баланд хестани офтоб ба само ва зиёда гаштани нури он, бемории майна ва чашм авч мегирад ва агар офтоб поён фурояд ва дар вақти шаб иллат суст мегардад).

Кофурро дар оби кашнизи тару тоза ҳал карда, дар гӯш чаконанд, дарди гӯшро, ки аз гармӣ бошад, шифо мебахшад ва хуни бинираро, ки аз майна ва пардаҳои он ояд, манъ мекунад.

Кофурро дар гулоб ҳал карда, бо он ғарғара кунанд ё онро дар дахан гардонанд, дарди дандони кирмхӯрдаро таскин медиҳад; чӯшиши, яъне пухтани даҳанро шифо мебахшад. Кофурро дар коҳоки дандони

кирмхўрда бигузоранд, зиёд шудани ковоки онро манъ мекунад.

Кофурро бо мушк ва анбар бихўранд, низоми сардии онро ба эътидол меоварад ва рўҳи ҳайвониро, ки мақомаш дил аст, рўҳи нафсониро, ки мавзеаш майна аст, дар одамони сардмизоҷ ва заиф қувват мебахшад: бар зидди заҳрҳои гарммизоҷ аз ҷумла заҳри каждуми ҷаррора, ки қаттолтарин аст, тарьёқ мебошад.

Хўрдани кофур табҳои диқ (лоғаркунанда) ва гарми тезро шифо мебахшад, вале табҳои моддиро, яъне табҳоеро, ки аз зиёд гаштани яке аз чор модда (хилт), ки хун, балғам, сафро ва савдо бошад, зарар дорад.

Хўрдани кофур барои одамони сардмизоҷ ва заифмизоҷ зарар дорад, дарди сар меоварад, меъдаро суст мекунад, узвҳои ғизоро ҳам суст менамояд, инчунин барои боҳ (пушти камар) ҳам зиён дорад (ҳатто бисьёр бўиданаш ҳам зарар меоварад), манирс шах мегардонад, гурда ва хичакро хунук месозад. Кофур дар бобати зарар кардан ба боҳ аз афьюн бадтар аст. Агар кофурро аз ҳад бисьёр бибўянд, бинобар бисьёр баланд будани дарачаи хушкии мизочаш бехобиро ба амал меоварад, боиси сафед гаштани мўй ва пир шудани одам мегардад, иштиҳо ва наслро қатъ мекунад, дар гурда ва хичак санг пайдо мекунад. Ҳамаи ин зарарҳои кофурро мушк, анбар, хояи сагбй, давоҳои гарммизоҷи хушбўй, гулқанд, равғани севсан, равғани гулихайрй, равғани бунафша, равғани наргис ва монанди инҳоро бихўранд, дафъ мекунад

Миқдори як бор хўрдан аз кофур дар як рўз то 0,5 грамм аст. Вале агар 9 граммашро бихўранд, бохро қатъ ва меъдаро вайрон мекунад. Ба қавли баъзеҳо 9 грамми он кушанда мебошад.

Мегўянд, ки агар зан кофурро дар фарҷи худ бимолад, мард ба он зан қодир намегардад

Аз кофур равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Равғани кунҷиди сафеди навро гирифта, ба даруни он ҳар қадар, ки хоҳанд, кофур андозанд, як шаб ҳамон тавр бигузоранд. Рўзи дигар ҳаман онро ба шишае, ки гили бўта молида шуда бошад, бирезанд. Он шишаро дар деги анбиқ андохта, дар оташ равған кашанд. Баъд он равғанро дар шишаи мукаррарй рехта, даҳанашро маҳкам кунанду вақти ҳоҷат ба кор баранд.

Ин равған барои табҳои сӯзон, вабой ва тоун (чума) даво мешавад, ки ба давоҳои ин бемориҳо илова карда меҳӯранд ва инчунин барои захмҳои хабиса (злокачественные язвы) низ. Ин равғанро ба забони русӣ камфорное масло меноманд.

178. Пардаарӯсак

Ин гиёҳ аз оилаи сагангурҳо мебошад. «Пардаарӯсак» аз ҳамин боис номида шудааст, ки самараш ба андозаи сари пистони занҳо дар даруни пардае, ки ба шакли хичак ва дар бузургӣ чун манту ё тушбера аст, чой гирифтааст. Даруни он парда ба ғайр аз самари он дигар ҳеҷ чиз надорад, балки ковок ва холӣ мебошад. Пардааш ҳам, донааш ҳам дар вақти хомӣ сабз ва бипазад, сурх мегарданд. Баргаш монанди барги сагангур, вале аз он дарозтар, гулаш сафеди моил ба сурхӣ мебошад. Ин растанӣ ду навъ аст: кӯҳӣ ва бӯстонӣ. Дар тиб парда ва самари навъи бӯстониаш кор фармуда мешавад. Кувваташ то се сол боқӣ мемонад.

Мизочи пардаарӯсаки бӯстонӣ сард ва хушк аст дар дараҷаи дуввум, вале мизочи кӯхии он дар дараҷаи саввум сард ва хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: оби самари расидаи (пухтагии) онро дар гӯш чаконанд, решҳои кӯҳнаи гӯшро дармон мешавад. Ҳӯрдани самари пухтагии пардаарӯсак, иллати дамкӯтаҳӣ, обхӯра, яъне ташнагии доимӣ ва душвории нафасро шифо мебахшад, моддаи сафроро бо воситаи пешоб аз бадан хориҷ менамояд; хаман навъҳои кирми меъда ва рӯдаҳоро, хатто кирми кадудонаро, ки ба русӣ солитёр меноманд, дафъ мекунад, пешоби бандшударо равон месозад; беморихои гурда ва хичак, инчунин захмҳои ин аъзоро шифо мебахшад; ҳоли бади чигарро ислоҳ мекунад.

Ҳар рӯз 4,5 грамм аз самари он бихӯранд, зардпарвинро дафъ мекунад.

Агар зан баъд аз пок шудан аз ҳайз ҳафт адад самари пухтагии онро фурӯ барад, ҳамон моҳ ҳомила намешавад.

Оби самари онро дар офтоб ғафс гардонанд, инро усораи самари пардаарӯсак меноманд. Усораи инро бимоланд, сахтиҳои бадан ва бавосир (геморрой)-ро тах-

лил медиҳад, решҳои кӯҳнаи гӯшро дафъ мекунад ва решро аз фасод кардан нигоҳ медорад. Аммо зарари ин ҳамин, ки агар инро бисьёр бихӯранд, карахтӣ меоварад. Дар ин ҳолат гулқанд бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз пӯст (парда) ва самари он то 17 грамм аст.

Пардаарӯсаки кӯҳиро бихӯранд ҳам, пешоби бандшударо равон мекунад. Аз ин 4,5 грамм бихӯранд, хоб меоварад, вале аз ин зиёд бихӯранд, ақлро бечо ва девона мекунад.

179. Чинорак

Ин растанӣ аксар дар ҷоҳои обдор ва намнок меруяд. Баргаш монанди барги чинор аст, бинобар ҳамин чунин номидаанд. Гулаш зарди тиллоранг, инчунин бунафш ва сафед ҳам мешавад. Намуди гиёҳаш дар ҳачм хеле бисьёр мебошад.

Мизоҷи ҳамаи навъҳои он дар дарачаи саввум хушк ва дар дуввум гарм аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин бисьёр тез аст, захмин ва решкунанда мебошад, пӯстро мехезонад, сӯзанда ва ба хориш ованда мебошад, хуллас, инро ба дарун истеъмол намефармоянд.

Решаашро хушконида, кӯфта, дар бинӣ бирезанд, атса меоварад ва қавитар аз кундуш аст. Агар ин решаашро махин кӯфта, бо об сиришта, аз берун бимоланд, луккосзанон дард кардани дандонро таскин медиҳад ва агар худи инро ба дандонҳо бимоланд, онҳоро реза карда меафтонад. Ва агар онро дар об чӯшонида, он обро бирезанд, донача ва обилаҳои ширинчаро дафъ мекунад.

Агар решаи онро кӯфта бимоланд, кӯтур, донача ва обилаҳо, озаҳҳои мехшакл ва ғуддаҳои овезонро катъ мекунад.

Барг ва шохи тари онро кӯфта, бо равғанҳо хамир сохта гузошта банданд, кӯтури одамӣ ва ҳайвонотро шифо мебахшад, доғи пес ва сафедии ноҳунро дафъ мекунад; озаҳҳои гуногунро мерезонад, ба ҷоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад. Агар ин таркиброро занҳо аз таг бардоранд, бача ва ҳамроҳа-

ки (ёраки) бачаи онҳоро аз шикам меафтонад, ҳайзи бандшударо мекушояд.

Аммо 9 грамми ин гиёҳро бихӯранд, мекушад.

Агар гиёҳи хушки онро кӯфта, бо ҳамвазни он ордӣ гандум хамир карда, ба узве гузоранд, баробари дог аст.

180. Гандано

Пиёзи гандано навъҳои гуногун дорад: даштӣ, кӯҳӣ ва бӯстонӣ. Беҳтаринаш бӯстонӣ аст, ки онро мардум мекоранд ва пухта мехӯранд. Ин бинобар тундтаъм буданаш «пиёзи гандано» ҳам меноманд. Баргаш монанди барги пиёз борик, аз миёни баргҳояш поя бармеоварад, дар сари пояш монанди пиёз гул мекунад, тухмаш низ чун тухми пиёз сиёҳ мебошад.

Мизоҷи ин пиёз дар дараҷаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: баргашро кӯфта, бо сирко сиришта, ба пеши сар бимоланд ё гузошта банданд, хуни биниро манъ мекунад.

Агар барги онро бихӯранд, қасабаи шушро, яъне роҳи нафасро пок мегардонад, гирехи ҷигарро мекушояд; ҳозима ва камарро қувват мебахшад, дарунро мулоим мекунад; қулинҷро, ки дард ва варами рӯдаҳои ғафс аст ва онро ба русӣ колит меноманд, дафъ мекунад: пешоб ва ҳайзро равон месозад; агар баъд аз таом бихӯранд, дар меъда турш шудани онро манъ мекунад ва барои ҳазм ёрӣ мерасонад, бохро қувват мебахшад.

16 грамм аз оби он бинӯшанд, хуни бавосирро қатъ мегардонад, бохро ба ҳаракат меоварад. Агар ин миқдор оби онро бо асал биёшоманд, бемориҳои узвҳои дарунии синаро, ки аз сардӣ ва тарӣ бошанд, шифо мебахшад; варами шушро таҳлил медиҳад ва ҳаман ин иллатҳоро мепазонад. Агар инро бо оби ҷав ва онро бо ҷав пухта бихӯранд, дарди узвҳои дарунии сина ва дамкӯтаҳиро сиҳат мекунад. Барги онро як шаб дар сирко тар карда, баъд бихӯранд, гирехи ҷигар ва сипурзро мекушояд, қулинҷро дафъ мекунад.

Баргашро кӯфта бихӯранд, бохро қабӯ мегардонад ва барои бавосир фоида дорад. Инчунин баргашро кӯфта, занҳо аз таг бардоранд, рутубати бечон аз ба-

чадон ояндаро хушк мекунад ва намегузорад, ки бачаи занони ҳомила бияфтад.

Пиёзи ганданоро дар об бо сирко ва намак чўшонида, дар он об занҳо то ноф даромада нишинанд, дахани бастагии бачадонро мекушояд ва инчунин сахтии онро тахлил медиҳад.

Он обро, ки дар он пиёзи гандано чўшонида шуда бошад, бимоланд, бавосирро нафъ дорад ва боҳро қувват мебахшад.

Оби ганданоро бо равғани гулисурх ва сиркои кўҳна даромехта, нимгарм дар гўш чаконанд, дарди ин узвро таскин медиҳад ва ҷаранги онро дафъ мекунад.

Пиёзи онро кўфта гузошта бандонд, барои газидани чонварони заҳрнок ва мори афъй тарьёк мешавад, инчунин онро бо шаҳдоб биёшоманд, заҳрҳоро аз бадан дафъ мекунад.

Пиёзи ганданоро кўфта, бо кўфтаи татум хамир сохта гузошта бандонд, шаро (аллергия) ва озаххоро дафъ мекунад; бо намак даромехта бандонд, захмҳои ҳабисаро (злокачественные язвы) ро шифо мебахшад.

Хўрдани ҳамаи навъҳои гандано назар ба пиёз дерҳазм аст, боднок ва бодангез мебошад, хунро месўзонад, чашмро хира мекунад ва милки дандонро вайрон месозанд, ба одамони гарммизоҷ зарар дорад: дидани хобҳои бадро ба амал меоварад. Давои ҳамаи ин гуна зарарҳояш — кашниз ва коснии тару тоза хўрдан аст.

Чун корд ва ғайра теғҳоро бо оби гандано об диҳанд, тезй ва буррогии онҳо нест намегардад, яъне ҳеч кунд намешавад.

Мизоҷи тухмаш дар охири дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: 9 грамм тухми онро бо ҳамин миқдор тухми мўрд бихўранд ҳамаи беморихоеро, ки аз сардй бошанд, дафъ мекунад; хун қай кардан ва хунравиҳоро манъ мекунад; гирехи балғамии чигарро мекушояд, иштиҳо меоварад, гурда ва хичакро қувват мебахшад. Агар инро бо шароб биёшоманд, қуввати боҳ мебахшад ва боҳро бағоят ба ҳаракат меоварад. Тухми ганданоро то бўяш баромадан тафсонида, бо самари мўрд бихўранд, рафтани дарун ва хуни макъадро мебандад.

Агар ин тухмашро сӯхта, дудашро ба мавзеъ бигиранд, бавосирро шифо мебахшад.

Усораи тухмашро, яъне оби тухмашро дар офтоб ғафс гардонида, гузошта банданд, барои газидани афъи дору мешавад, доғи кунҷидак ва дигар доғҳои пӯстро дафъ мекунад, инчунин ҳамаи дардҳоеро, ки аз сардӣ бошанд, таскин медиҳад.

Вале истеъмоли тухми гандано ба дарун барои гурда ва ҳичак зарар дорад — давояш асал хӯрдан аст.

181. Нок

Ин дарахтест, ки навъҳояш гуногун ва самараш ранг ба ранг мебошад, ки инро амруд ҳам меноманд. Беҳтарини он ноки сероби ширин ва пӯсташ нафиси он аст.

Мизочи ноки пухтагӣ, ширин ва сероби он моил ба гармӣ, яъне дар дараҷаи якум гарм аст ва дар дараҷаи дуввум тар мебошад; мизочи дигар қисмҳои он дар ҳарорат мӯътадил ва дар дараҷаи дуввум тар, вале баъзеаш моил ба хушкӣ мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: пухтагии онро бихӯранд, майнаро аз намӣ таъмин мекунад, назлаҳоро дафъ месозад аз бинӣ он, ки ба майна баромадани бухорҳоро манъ менамояд. Инчунин хӯрдани он фараҳ меоварад; дил, меъда ва дигар узвҳои ҳозимаро қувват мебахшад: дилтапак (дилбозӣ), ташнагӣ ва сӯзиши ҳичакро дафъ мекунад, ҳолати бади хунро ба эътидол меоварад, дарунро мулоим мекунад; баъд аз ҳазм ёфтан баромадани бухоротро ба майна манъ менамояд, хусусан, ки нокро баъд аз таом бихӯранд, ин хислаташ зиёда мегардад.

Агар инро кӯфта гузошта банданд, ба узвҳо рехта шудани моддаҳои зарарнокро манъ мекунад.

Нок дафъкунандаи заҳри замбӯруғҳо мебошад. Чун замбӯруғи заҳрнокро бо нок якҷо бипазанд, заҳрнокиашро дафъ мекунад ва зарари он нест мешавад.

Мизочи ҳаман қисмҳои дигари дарахти нок сард ва хушк аст.

Гулашро бихӯранд, фараҳ меоварад, дилро қувват мебахшад, хун қай кардanро манъ мекунад, исҳолро мебандад. Агар кӯфта гузошта банданд, варами чашмро таҳлил медиҳад.

Тухми нок бадмаза, агар бихӯранд, дилро бехузур (бечо) мекунад, вале агар 9 грамми онро кӯфта бихӯранд, қирми меъдаро кушта ихроҷ менамояд.

17,5 грамм баргашро бихӯранд, исҳолро мебандад. Агар барги хушки онро кӯфта бипошанд. чароҳатхорохушк гардонида сиҳат мебахшад.

Шилмаш таҳлилдиҳанда ва башиддат пазонанда аст.

Чӯб ва барги нокро сӯхта, чун сурма ба чашм кашанд, таъсираш монанди тутиё мебошад. Сӯхтаи инро бипошанд, захмҳоро хушк мегардонад.

Ноки ширин ва пухтагии он чандон зарар надорад, хусусан барои одамони гармизоҷ безиён аст, вале ба касони сардмизочи заифмеъда зиён мекунад.

Агар нокро бисьёр бихӯранд, бод пайдо мекунад ва хусусан хоми норасидаи онро бисьёр бихӯранд, хатто иллати қулинҷро ба амал меоварад. Ҳангоми зарар расониданаш занҷабилро дар сирко тар карда ва арпабодиён истеъмол намоянд, то ки ислоҳи зарари он намояд.

Аммо бояд, ки нокро дар вақти холӣ будани меъда нахӯранд, балки баъди аз меъда фуромадани таоми хӯрдашуда, нокро истеъмол фармоянд. Нокро хӯрда, аз болояш оби хунук нанӯшанд, таоми бадҳазм нахӯранд, инчунин онро бо гӯшт якчо хӯрдан раво нест, аммо бо шӯрбои гӯшти парандаҳои сабукхазм хӯрдан мумкин аст.

Ноки туршро ноки чинӣ ҳам меноманд. Бехтарини ин низ пухтагии сероби он аст.

Мизочи ноки турш дар дарачаи якум сард ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, меъда ва чигарро қувват мебахшад, ба таом иштиҳо меоварад, фишори баланди хун ва сафроро паст мекунад, инчунин чӯшиши ин ду моддаро дар бадан сокин мегардонад, баромадани бухорро ба майна манъ менамояд, дар бадан моддаҳои солим пайдо месозад; ташнагӣ ва қайро монеъ мешавад хоҳ тар ва хоҳ хушкашро бихӯранд. Агар аз болои таом бихӯранд, ба мағзи сар баромадани бухорҳои зарарнокро манъ мекунад.

Вале хӯрдани ноки турш ба пирон, ба беморони иллати қулинҷдоштагон ва одамони сардмизоҷ зарар

дорад, инчунин ба асаб ҳам зиёнкор аст, низ қулинҷро пайдо мекунад. Барои дафъи зарари он асал ва дигар ширинӣҳо хӯрдан кифоя аст.

Агар ин нокро бо бухори об ё дар хамир печида, дар зери оташ бипазанд ва ё бо асал ва шакар мураббо карда бихӯранд, он гоҳ безарар мегардад, фақат фоида мебахшад.

Ноки даштиро дарахташ майдатар, инчунин мевааш ҳам резатар, беоб, таъмаш ба тунҷӣ моил ва гӯё дарунаш пури рег бошад, чунин маҳсус мешавад ҳангоми хоидан.

Мизочи ин дар дараҷаи дуввум сард ва дар саввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: талқони хушки онро бихӯранд, исҳолро мебандад. Агар ордаки инро бипошанд, ҷароҳатҳоро хушк мегардонад ва дар захмҳо гӯшти нав мерӯёнад.

Ин навъи нок бар зидди заҳри замбӯруғ тарьёқ мебошад, чун инро бо замбӯруғи заҳрнок якҷо бипазанд, заҳри онро нест мекунад.

Хокистари чӯби онро бихӯранд, аз заҳрнок гаштан ба дарди гулӯи шадид гирифтор шуда бошанд, сиҳат мекунад, инчунин аз дигар чизҳо заҳролуд гашта бошанд, ислоҳи зарари он менамояд.

Вале хӯрдани ноки даштӣ ба асаб зарар дорад, инчунин иллати қулинҷро, ки дард ва варами рӯдаҳои ғафс аст, пайдо мекунад. Дар ин мавридҳои зарар ёфтан аз хӯрдани ин, давояш асал ва дигар давоҳои хушбӯй хӯрдан аст.

Ноки кӯҳӣ, ки инро олмуруб ҳам меноманд, ду навъ аст. Як навъаш дар кӯҳсорҳои минтақаҳои гарм мерӯяд, ин калонтар аст ва дар вақташ пухта мерасад, бисьёр хушхӯри лазиз аст. Навъи дигараш дар кӯҳсорҳои сард мерӯяд, ки самари ин ба зудӣ пухта намегардад, ҳатто бар болояш барф меборад, вале ҳамон тавр сахт ва дарунӣ гӯшташ гӯё пур аз рег бошад, ҳангоми хоидан маҳсус мешавад. Таъмаш тунҷ ва турш аст, ҳаҷмаш майдатар аз олу, вале ба шакли нок санавбаришакл аст. Инро мардуми ориф дар ҳамон хомиаш дар вақти тирамоҳ чида, дар хона хушк мекунанд бисьёр сертухм аст.

Ҳангоми ҳоҷат ба касоне, ки гирифтори дарди гулӯ

ва инчунин бадтарин намуди дарди гулӯзиндонак (хурӯсак) гарданд, дар об чӯшонида, он обро менӯшанд, дар як интиҳояш, дар ду дафъа сиҳат меёбанд.

182. Зира

Ин тухми растаниест аз арпабодиён бориктар ва ба ранг гуногун мешавад: сиёҳ, сабз, зард ва сафед. Баргаш гирдшакл, қуббаи он мононди шибит аст, хушбӯй, дар аксари маҳалҳо месабзад. Ҳар як намуди зира бӯстонӣ, даштӣ ва кӯҳӣ низ дорад. Даштии он хамчун даво аз бӯстонӣ қавитар ва кӯҳиаш аз даштӣ пуркувваттар аст. Як навъ даштиашро баргмонанди шоҳитара аст, тухмаш анбӯҳ ва ба сиёҳдона шабоҳат дорад. Қувваташ то ҳафт сол боқӣ мемонад.

Мизочаш дар дарачаи дуввув гарм ва дар саввум хушк аст, вале ба қавли баъзе табибон гармӣ ва хушкиаш дар дарачаи саввум мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: зираро як шаб дар сирко тар карда, баъд дар бинӣ бирезанд ё он сиркоеро, ки зира дар он тар карда шуда бошад, дар бинӣ кашанд ва ё даруни биниро аз он зираи тар кардашуда пур кунанд, хуни биниро мебандад.

Зираро як шабонарӯз дар об тар карда, баъд он обро дар чашм чаконанд, хунравии онро қатъ мекунад, пардаи дар он афтодаеро, ки чашмро торик мегардонад, пок месозад, реши чашмро шифо мебахшад, нуқтаҳои сурхи даруни чашмро мебардорад, кабудии хуни дар зери пӯст мурдаро дафъ менамояд (барои охиринаш хусусан, ки бо равғани зайтун даромехта чаконанд, беҳтар аст).

Зираро бо намак хоида оби онро дар чашм чаконанд, қӯтури чашм ва сурхии онро дафъ мекунад; инчунин баъд аз бурида дур сохтани нохунак бичаконанд, ба ҳам часпидани қои онро манъ месозад; зираро бо сафедаи тухми мурғ якҷо хоида бичаконанд, дарди чашмро, ки сабабаш гармӣ бошад, шифо мебахшад.

Зираро дар об чӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, назлаҳоро мебандад ва дарди дандонро таскин медиҳад, хусусан бо кокутӣ чӯшонида бошанд, дар ич бобат қавитар мегардад.

Зираро бо обе, ки сирко омехта бошанд, биёшо-

маид, душвории нафас, нафаси рости (рости нафас) ва дилтапак (дилбозй)-ро, ки сабабаш сардй бошад, шифо мебахшад.

Хўрдани зира чигар, меъда, гурда ва рўдахоро кувват мебахшад; иштихоро ба харакат меоварад, бодхои дохилиро тахлил медихад; хиккак (хиккичок)-и рутубй ва бодй, хазм ноёфта фуромадани таом, дарди рўдахо аз бисьёрии бод, варами сипурз, исхоли рутубй (дар исхоли рутубй хусусан бирьёнкардан он кавитар) — хамаашро шифо мебахшад: пешоб ва хайзи бандшударо меронад, чакмезакро ба ибро меоварад.

Чун зираро бо намак якчо хонда фурў баранд, равон шудани рутубатхои бемавриди меъдаро катъ мекунад.

Агар зираро як шабонарўз дар сирко парварда, яъне тар карда, баъд хушк намуда бихўранд ва ба ин амал мудовамат намоянд, одати бади хок хўрданро катъ мекунад.

Зираро дар об чўшонида, бо он об нимгарм хукна (клизма) кунанд, бодхои зарарноки рўдахо, меъда ва гурдаро тахлил медихад, яъне пароканда месозад.

Зираро кўфта, бо равгани зайтун сиришта, занхо аз таг бардоранд, хайзи онхоро катъ менамояд.

Кўфтаи зираро бо равгани зайтун хамир карда гузошта банданд, варами сипурзро тахлил медихад.

Зираро бо шароб биёшоманд, захри морро аз бадан дафъ мекунад.

Зираро кўфта, бо орди бокило сиришта гузошта банданд, варамхоро тахлил медихад; бо мумравгани зайтунй ва бо орди бокило сиришта гузошта банданд, варами хояхоро пас мегардонад.

Агар зираи кўфтаро ба захм ва чарохатхо пур кунанд, дахани онхоро ба хам оварда сихат мебахшад.

Зираро кўфта, бо об сиришта бимоланд ё бо он бишўянд, башараро пок мегардонад.

Зираро бардавом бихўранд ё араки онро муттасил бинўшанд, баданро логар ва рангро зард мекунад.

Чун оби зираро бар бадани тифли навзод бимоланд, дар тамоми умр дар бадани ў шапуш пайдо намегардад.

Вале хўрдани зира ба шуш зарар дорад — давояш катиро хўрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз зира дар як рӯз то 7 грамм аст.

Зира барои одамони хунукмизоҷ, пирон ва балғамимизоҷон бисьёр фоида дорад. Чун инро бо хӯришхои хушбӯи таом, масалан, бо шибит ва дорчинӣ, ҳангоми пухтани гӯшти бадхазм дохил намоянд, онҳоро сабукҳазм, қавӣ мегардонад, дарунро мулоим менамояд, пешобро меронад ва бодҳоро таҳлилдиҳанда мебошад.

183. Печак

Ин гиёҳест, ки ҳар чӣ наздикаш бошад, ба он мепечад. Намудаш гуногун: сафед, сурх, зард ва бунафш аст. Тухмаш дар ғилофе сиёҳи моил ба сурхӣ ва қисме аз он бесамар мебошад. Биёраи ҳамаи навъҳои печак ширдор аст. Беҳтарини печакҳо қисми майдаи он аст.

Мизоҷи навъи калони он мураккаб-ул-қувват, Ҷолинус дар дараҷаи дуввум сард ва хушк гуфтааст, вале табиб Юҳано бинни Мосавия гарм донистааст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, гиреҳҳои баданро мекушояд, дарунро мулоим мекунад, исҳол меоварад. Агар инро дар об бичӯшонанд, қуввати гиреҳкушояш зиёда, вале дар овардани исҳол заиф мегардад бинобар он, ки рутубатҳояш дар вақти чӯшидан таҳлил меёбанд. Аммо оби фушурдаи он акси ин хосиятро дорад.

Оби гиёҳи тару тозаи онро бо решаи савсани кӯҳӣ, натрун (танакори арманӣ) ва асал даромехта, дар бинӣ бирезанд, дарди сари кӯҳнаро шифо мебахшад.

Усораи онро, яъне оби гиёҳи тару тозаи онро дар офтоб ғафс гардонида, бо равғани зайтун даромехта чаконанд ва ё пахтаро ба он олонда дар гӯш гузоранд, дарди гӯшро таскин медиҳад ва даруни онро аз чирк пок мегардонад.

Барги печаки калони навъи сафеди онро биёшоманд, дарди сар, беморихои узвҳои даруни сина ва шушро шифо мебахшад, инчунин гиреҳи ҷигарро мекушояд. Агар обашро бинӯшанд, сурфаеро, ки аз баста шудани дарун мегирифта бошад ва қулинҷи аз моддаи гарм баамаломадаро дафъ мекунад, сафроиро сӯхтаро бо воситаи исҳол аз бадан меронад.

10,5 грамм гулашро кӯфта бихӯранд, захми рӯдаҳоро шифо мебахшад.

Барги тарашро бо сирко пухта гузошта банданд, дарди сипурзро дафъ мекунад.

Гули қисми печаки бесамарро бихӯранд ё кӯфтаи онро занҳо аз таг бардоранд, ҳайзро равон мегардонад. Агар инро сӯхта, занҳо баъд аз пок шудан аз ҳайз дудашро ба поёни шикам ва миёни пойҳои худ бигиранд, ҳомила шуданро манъ мекунад.

Баргашро кӯфта, бо асал сиришта, занҳо аз таг бардоранд, ҳайзи бандшударо равон мекунад. Бо оби баргаш занҳо андоми шарм ва даруни онро бишӯянд, бадбӯии даруни бачадонро дафъ мекунад.

Оби барги тари печаки сафеди калонро бимоланд, варамҳои гарми буғумҳоро таҳлил медиҳад, пучак ва чиртакҳоро мекафонад.

Барги тари онро дар равған пухта гузошта банданд, варамҳоро таҳлил ва дардҳоро таскин медиҳад, мондагиро дафъ месозад, вале нопухтаи онро кӯфта гузошта банданд, чарохатҳои калон ва сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Усораи онро, яъне оби онро, ки дар офтоб ғафс гардонида бошанд, бо мумравған сиришта гузошта банданд, низ сӯхтагии оташро сиҳат мекунад.

Қисми сиёҳи онро, яъне печаки ғулаш бунафшро кӯфта гузошта банданд, захмҳои хабисаро (злокачественные язвы) шифо мебахшад.

Барги қисми бесамари онро пухта гузошта банданд, чарохатҳои бадфиол ва раддиро ба хам оварда сиҳат мебахшад ва сӯхтагии оташро ба ибро меоварад.

Усораи печаки сиёҳро ба мӯй бимоланд, онро сиёҳ мекунад.

Қисми печаки бесамарро кӯфта, бо шароб сиришта гузошта банданд, газидани ғундаро дава мешавад.

Мизоҷи қисми печаки калон, ки баргаш моил ба сиёҳӣ, дароз ва шахшӯл мебошад, хунук ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, дарди узвҳои даруни сина, сурфа, беморихои сипурз, қулинҷ ва табхои кӯхнаро шифо мебахшад.

75 грамм оби гиёҳи тари онро бо 35 грамм гулисурх бихӯранд, хунравиро аз хар як узве, ки бошад, қатъ мекунад.

Гиёҳи тари онро кӯфта гузошта банданд, чарохат-

ҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад, вале агар хушкашро кӯфта гузошта банданд, захмҳоро хушк ва захмҳои ҳабисаро дафъ мекунад.

Ҳамаи навъҳои печак ҳангоми хӯрдан ба асаб, сар ва хичак зарар дорад. Давои ин намуди зарари он набот хӯрдан аст. Инчунин ҳомила шудани занонро ҳам манъ мекунад, ҳайзро низ қатъ месозад.

Миқдори як бор нӯшидан аз оби он дар як рӯз аз 25 то 100 грамм аст ба шарте, ки онро начӯшонида, бо набот биёшоманд.

Мизочи печакҳои майда кариб монанди печаки калон аст, яъне мураккаб-ул-кувват мебошад.

Хислатҳои шифобахши он. Хосиятҳои умумии ин: варамҳоро таҳлил медиҳад, моддаҳои ғафсро дар бадан рақиқ (суюқ) мегардонад, инчунин бинобар паспанда будани таркибаш моддаҳои сафровиро бо исҳол аз бадан дафъ мекунад. Ин навъи печак назар ба ҳамаи қисмҳои дигараш солимтар ва форамтар аст. Агар инро бихӯранд, ҳамаи навъҳои сурфаро, ки бо хушкии дарун бошанд, дафъ мекунад ва инчунин қулинчро, ки сабабаш моддаҳои гарм бошад, шифо мебахшад.

Агар инро кӯфта гузошта банданд, варамҳои пайвандҳои бадан ва ғайраро таҳлил медиҳад.

Миқдори як бор нӯшидан аз оби ин гиёҳ дар як рӯз 150 грамм бо 70 грамм набот бояд биёшоманд.

Ба чои ин оби барги гулихайрӣ ва оби тугмачагулро бинӯшанд, раво мебошад.

184. Говзабон

Ин гиёҳро дар як қатор маҳалҳо тоҷикон забони говак низ меноманд. Растании мазкур ҳамаи қисмаш пашмаки дурушти хормонанд дорад. Баргаш калон ва дароз, монанди забони гов шахшӯл бо пашмакҳои дағали хормонанд, ки бар рӯи замин густарда мебошад. Гиёҳи бахориаш агар баргаш нав бошад, сабзи ба зардӣ моил, вале дерина гардад, рангаш моил ба сиёҳӣ мезанад. Гулаш лочвардӣ, дарозак. Тухмаш резаи тӯлонӣ, сафед, аз тухми маҳсар бориктар, дар ғилофи қифмонанде чойгир аст.

Мизочи тару тозаи он дар дараҷаи якум гарм ва тар аст, вале агар хушк кунанд, рутубаташ қоҳида,

мизочаш моил ба хушкӣ мегардад. Кувваташ то хафт сол бокӣ мемонад.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумии ин: фараҳовар, арвоҳ, яъне рӯҳҳои нафсонӣ. ки манбааш майна аст, рӯҳи ҳайвонӣ, ки манбааш дил аст ва рӯҳи табиӣро, ки марказаш ҷигар аст, ҳар сеяшро кувват мебахшад, инчунин ҳарорати модарзодии баданро кавӣ мегардонад; узвҳои раисаро, ки иборат аз дил, майна, ҷигар, меъда, гурда ва хояҳо мебошанд, пуркувват мегардонад, инчунин дах ҳисси одамиро мустаҳкам месозад; дарунро мулоим мекунад, ахлоти сӯхта, моддаи савдовии аз худи савдо ба ҳам расидаро бо воситаи исхол дафъ мекунад ва инчунин зарархои ин моддаҳоро барҳам медиҳад, инак, ҳамаи иллатҳои савдовиро ба ибро меоварад.

Агар говзабонро бо давоҳои муносиби дар об ҷӯшонидашуда якчо биёшоманд, барои сарсом (варами пардаҳои майна ва худи майна, яъне менингит), варамҳои пардаҳои паҳлуи даруни сина, молихулиё ва девонагӣ даво мешавад, ҳамаи ҳисҳои одамиро устувор медорад ва ранги рухсорро неку месозад, фарах мебахшад; дағалии касабаи шуш ва узвҳои даруни сина, сурфа, зиқ-ун-нафас (астма), дарди гулӯ, дарди узвҳои даруни сина ва шуш, дилтапаки (дилбозии) тарс, хавф, гам, ваҳм, дилтапак — ҳамаашро дафъ менамояд, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Ҳар як қисми говзабонро бо обе, ки дар он гулихайрӣ ҷӯшонида шуда бошад, биёшоманд, варами пардаҳои майна ва худи майна, варами пардаҳои паҳлуи даруни сина, молихулиё (меланхолия) ва девонагиро дафъ мекунад: ҳамаи ҳисҳои бадан ва ранги рухсорро неку мегардонад; фараҳ меоварад; шахшӯлии касабаи шуш (бронхия), узвҳои даруни сина, сурфа, зиқ-ун-нафас, дарди гулӯ, дарди узвҳои даруни сина ва шуш, дилтапаки савдовӣ, ваҳшигӣ, васвос, хавф, тарс, ғам ваҳм ва зардпарвинро шифо мебахшад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Говзабонро дар об ҷӯшонида, он обро бо набот, шакар ё бо асал ширин карда бинӯшанд, дағалии узвҳои даруни сина ва касабаи шуш, сурфа ва зиқ-ун-нафасро шифо мебахшад.

7 грамм гули хушки онро бо 3,5 грамм гили арма-

ӣй, 7 грамм шакар даромехта бихӯранд, дилтапак (дилбозӣ), дағалии узвҳои даруни сина ва сурфаро шифо мебахшад, ҳарорати табиии (модарзодии) бадан ва ҳамаи қувватҳоро барқарор мекунад, зардпарвинро шифо мебахшад; санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, ранги рӯйро соф месозад.

Говзабонро сӯхта, дар даҳан бипошанд, яъне ба даруни даҳан бипошанд, пухтани (чӯшиши) даҳани тифлонро сиҳат мебахшад, инчунин сӯзиши даҳанро дафъ мекунад, рафтани хунро аз милки дандон манъ менамояд.

Хӯрдан ва ошомидани говзабон ба сипурз зарар дорад — давои ислоҳи зарараш сандали сафед хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз гиёҳи хушки говзабон дар як рӯз аз 7 то 17,5 грамм аст. Агар дар об ҷӯшонида ё тар карда, он обро нӯшиданӣ бошанд, аз 17,5 то 35 грамми онро дар об андозанд. Аз оби фишурдаи говзабони тару тоза то 100 грамм нӯшидан равост.

Ба ҷои говзабон абрешими хоми сӯхтаро истеъмол намоянд, ҷоиз мебошад.

Чун аз оби говзабони тар, оби себ ва оби мавизи ангур шароб тартиб дода, 9 грамм аз он бинӯшанд, назар ба 300 грамм шароб қавитар фараҳ мебахшад, вале ин монанди шароб аклро бечо намекунад.

185. Авсаҷ

Ин растаниест, ки бар деворҳо ва панҷараҳо хазида баланд мешавад. Баргаш ба барги гулисурх монанд, вале хору пашмак дорад ва васеътар аст аз он. Мевааш монанди самари мармиҷон ва тути сиёҳ, вале сурх аст. Инро дар днёрҳои мо бисьёр парвариш менамоянд. Онро ба забони русӣ земляника мегӯянд.

Мизочи ҳамаи қисмҳои ин растанӣ дар дарачаи якум сард ва дар дуввум хушк аст.

Оби барги тару тозаи онро ҳафт рӯз пай дар ҳам дар чашм чаконанд, гули дар он афтодаро дафъ мекунад.

Чун оби самари пухтагии онро ситонида, соф карда, хушк намуда ва вақти ҳоҷат 0,5 грамми онро бо сафедаи тухми мурғ ё бо шири занон сонда, дар чашм

чаконанд, ҳамаи намудҳои дарди чашм ва гули ба он афтодаро дафъ мекунад. Инро батанҳой ба пешонӣ гузошта банданд, фуромадани моддаҳои зарарнокро манъ менамояд.

Тӯтиёро дар оби авсаҷ як шабонарӯз тар карда, баъд ба чашм кашанд, барои дарди чашм давои бисьёр хубест.

Чун барги онро то кувваташ ба об гузаштан бичӯшонанд, пас, молида, аз матоъи бофташ зич гузаронида соф кунанд ва то ғафс гаштанаш боз бичӯшонанд, ки ин барои дафъ кардани гули чашм таъсираш бисьёр хуб аст.

Баргашро бихоянд, чӯшиши (пухтани) даруни даҳанро сихат мекунад.

Барги тарашро кӯфта гузошта банданд, доначаҳои мӯрчагазак ва сурхбодро, агар ҳарорати онхо дар камоли шиддат набошад, шифо мебахшад.

Усораи барги тару тозаи онро, яъне оби баргашро дар офтоб ғафс гардонида, баъд биёшоманд, барои кӯтури сафровӣ даво мешавад ва тафси сафровии баданро таскин медиҳад.

Табиби номӣ Шариф шаҳодат додааст, ки табибони Юнон, Форс ва Хинд бо авсач махавро, агар иллат дар ҳолати ибтидо бошад, муолаҷа менамоянд ба ин тариқ, ки решаи онро реза карда, ҳар рӯз 25 граммашро дар 300 грамм об то сеяки об мондан мечӯшонанд ва баъд соф намуда менӯшанд—ин тавр чор—панҷ маҷлис (бегоҳ) меошоманд, бо воситаи дафъ кардани савдои сӯхта аз бадан, махав шифо меёбад ба шарте, ки ду рӯз пеш аз ошомидани он шӯрбои гӯшти гӯсфанди фарбеҳро бихӯранд ва дар рӯзи саввум оби ин реша чӯшонидашударо бинӯшанд, инак, то чанд рӯз бо он мудовамат намоянд, мурод ҳосил мегардад. Бояд, ки рӯзи дуввум баъд аз нӯшидани он, ки рӯзи роҳат аст, ҳаммом кунанд.

Ҳакими машҳур Бағдодӣ ва як қатор табибони номӣ навиштаанд, ки решаи авсачро дар шароби райхонӣ чӯшонида бинӯшанд ва дар он рӯзҳо ҳар рӯз ҳаммом кунанд, барои ҳамин беморӣ, яъне махав, давост.

Табиби номдор Антокӣ ҳамин шароберо, ки решаи ин растанӣ чӯшонида шудааст, бинӯшанд, барои решҳои тар, қӯтур, хориш ва дафъ кардани доғҳои пӯст беҳтар аз чӯби чинӣ донистааст. Ҳол он, ки чӯби чинӣ

озори аксари бемориҳои бедаво дармони хубтарин ҳисоб меёбад.

Чун решаи инро реза карда, бо барги мӯрд якҷо бисӯзонанд ва пошидани он барои реш ва бемориҳои мақъад, манъ намудани реши ҳабиса ва рӯёнидани мӯй зудтар таъсир мекунад.

Меваи ин дар хислатҳои тиббӣ монанди барги он аст, хунравиро қатъ мекунад ва исҳолро мебандад.

Миқдори як бор хӯрдан аз авсаҷ дар як рӯз то 4,5 грамм аст.

Вале хӯрдани авсаҷ ба сипурз зарар дорад, иллати кулинҷро, ки дард ва варами рӯдаҳои ғафс аст, пайдо мекунад. Барои дафъи ин зарарҳояш катиро бояд хӯрд.

Барг ва усораи онро дуд кунанд, ҷонварони зарарнок аз он ҷо мегурезанд.

186. Зуф

Ин растанӣ ду навъ мебошад. Якеро баргаш камбару дароз, аз миёни баргҳояш пояи борике мехезад, ки дар сари он поя тухм мебандад. Навъи дигареро барг васеъ ва шакли он дароз нест, назар ба барги хели якум калонтар. Агар банди барг ё баргашро аз бандаш ҷудо кунанд, чизҳои риштамонанд аз он зоҳир мегардад. Ин навъаш аз миёнаи поя то нӯгаш зич тухм мебандад. Баргашро барги зуф меноманд. Мо бо воситаи мушоҳадаҳои худ низ муайян намудем, ки ҳар ду навъаш ҳам барои давогӣ мешояд. Тухми навъи дуввумаш сиёҳтоби кулӯла ва майдатар аз навъи якум мебошад.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум сард ва хушк аст, вале дар тухм ва решааш хушкӣ зиёдтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: ҳар як қисми зуфро бихӯранд, хун қай кардanро манъ мекунад ва тамоми хунравиҳоро аз ҳамаи узвҳои ботинӣ банд менамояд (аз ҷумла хуни биниро ҳам) ва барои иллати сарҳ даво мешавад. Агар инро дар бинӣ бирезанд ё дар пеши сар ва сина гузошта банданд, ҳамин таъсирро дорад.

Обашро нимгарм батакрор дар гӯш чаконанд, дарди гӯшро, ки аз гармӣ бошад, таскин медиҳад.

Решаашро дар об ҷӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд ё баргашро бихоянд, дарди дандонро таскин

медихад, чӯшиш ва дигар бемориҳои даҳанро шифо мебахшад, ҳатто доначаҳои дар он ҷамидаро ҳам, ки бадтарин иллати даҳан аст, дафъ мекунад милки дандони сустгаштаро мустаҳкам менамояд ва хунравиро аз он бозмедорад. Ва ё оби навъи борикбарги онро дар даҳан гардонанд, чӯшиши даҳанро дафъ мекунад.

Оби баргашро хоҳ бичаконанд ва ё бимоланд, дарди чашмро, ки аз гармӣ бошад, шифо мебахшад. Дорухои чашм дар оби ин гиёҳ соида мешаванд ва худаш низ ба давохои чашм дохил карда мешавад.

Тухмашро бихӯранд, хунравиро аз дарун манъ мекунад.

Наскро бо барги он якчо пухта бихӯранд, дамкӯтаҳиро шифо мебахшад.

Усораи онро, ки обашро дар офтоб ғафс гардонидашудаи он аст, биёшоманд, барои иллати диқ (лоғаркунанда), сил, хун қай кардан, захми шуш, дамкӯтахӣ аз ғалабаи хун, яъне аз фишори баланди хун ва сар. даво мешавад. Хӯрдани усораи он ҷигар, сипурз ва гурдаи гарммизочро қавӣ мегардонад, инчунин гирехи ин узвҳоро мекушояд, шиддати ташнагиро мешиканад, вайронии ҳазми таомро дафъ мекунад, хун қай карданро бозмедорад, хунравиҳоро, ки аз хар як узвхои ботинӣ бошанд, манъ менамояд, сӯзиши пешобро, яъне сӯзокро шифо мебахшад, вале хуни ҳайз ва бавосирро мебандад.

Реша, барг ё тухми онро бихӯранд, гирехи ҷигар, гурда ва хичакро мекушояд, инчунин ин ба давохои кушояндаи гирехҳои онҳо дохил карда мешавад, илова бар ин барои захми рӯдахо дармон мебошад.

Наскро бо барги он якчо пухта бихӯранд, ба чои барги лаблабу барои иллати истиско (водянка)-и гарм дармон мешавад.

Инро ба намак, наск ва сирко пухта бихӯранд, исҳоли хунинро мебандад.

Оби баргашро бо шароби тило (мусаллас) биёшоманд, барои дарди гурда ва хичак даво мебошад. Усораашро, яъне оби баргашро дар офтоб ғафс гардонида биёшоманд ё тухми онро дар об чӯш дода, бо он об нимгарм хукна кунанд, захми рӯдахоро шифо мебахшад ва хуни бавосирро мебандад.

Агар кӯфтаи барги зуфро занҳо аз таг бардоранд,

дарди бачадонро, ки аз ҳукна кардан ба ҳам расида бошад, таскин медиҳад.

Гуфтаанд, ки агар се адад решаи онро бихӯранд, таби рӯздармиён ва чор адад решаи онро бихӯранд, таби дурӯздармиёнро шифо мебахшад. Агар усораи барги инро бо 113 грамм шароб даромехта биёшоманд, табҳои тезро дафъ мекунад.

Решаашро бо намак кӯфта гузошта банданд, захри саги девона газидаро дафъ мекунад. Барг ва решаи инро кӯфта гузошта банданд ё хушкашро кӯфта бардавом бипошанд, захмҳоро аз рим пок месозад ва решҳои хабисаи кӯҳна, ҷароҳатҳои чуқуррафта, сӯхтагии оташ, нори форсӣ ва решҳои давандаи хӯрандаро шифо мебахшад. Агар инро бо сафедоб (белила) даромехта гузошта банданд, ҷамра (карбункул) ном реши мӯҳлик ва филпоро аз афзоиш манъ намуда, баъд дафъ мекунад.

Решааш ё баргашро кӯфта гузошта банданд, варамҳои гармро таҳлил медиҳад; мӯрчагазак, шаро (аллергия), сурхбод, варами пушти гӯш ва ханозер (хукгардан)-ро шифо мебахшад. Агар решаашро ба гардан овезанд ҳам, барои ханозер хуб таъсир мекунад.

Вале мегӯянд, ки истеъмоли ин ба дарун барои шуш зарар дорад. Барои дафъи ин зиёнаш асал бояд хӯрд. Инчунин усораашро бихӯранд, ба сипурз зиён дорад— дар ин ҳолат мустако бояд биёшоманд, то ки зарари он ислоҳ ёбад.

Миқдори як бор нӯшидан аз оби барги он дар як рӯз аз 50 то 150 грамм аст. Ба чои ин туршаки (шавели) бӯстониро истеъмол намоянд, раво мебошад.

Хосияти тухмаш монанди усораи барги он аст. Аз ҷумла 3,5 грамм аз ин биёшоманд, хунравиро аз кисми поёни бадан манъ мекунад.

Ин тухмашро тафсонида бихӯранд, исҳолро мебандад; агар бо равғани бодоми ширин ё равғани гулисурх чарб карда бихӯранд ё танҳо худашро дар об ҷӯшонида, он обро бо тухмҳояш якҷо биёшоманд, дарди рӯдаҳоро дафъ мекунад, хунравихоро, ки аз дарун бошанд, мебандад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухмаш дар як рӯз то 10,5 грамм аст.

Ин чо ду калима аз бозьёфтҳои худ дохил намоем. Ҳар рӯз ба дили наҳор оби барги зуфро, яъне ним ё

як соат пеш аз ноништо ва бегохи рӯз низ аз 150 то 180 грамм то як моҳ бинӯшанд, саратони меъдаро шифо мебахшад.

187. Лӯбиё

Ин зироати маълум ва машҳур аст, дар шароити Осиёи Миёна хуб ҳосил медиҳад. Тухми он ҳамчун масолеҳи ош ва инчунин дар тиб низ истифода мешавад. Навъҳои сурх ва сафед дорад.

Мизочи навъи сурхаш дар дарачаи якум гарм ва дар дуввум тар аст, вале мизочи сафеди он дар гармӣ ва сардӣ мӯътадил мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрданаш боднок, дерҳазм, аз он дар бадан моддаи ғализ пайдо мешавад (хусусан аз сафедаш бештар), узвҳои даруни сина ва шушро мулоим мекунад, манӣ ва шир пайдо менамояд, боҳро (пушти камарро) ба ҳаракат меоварад, баданро фарбеҳ месозад, пешоб ва ҳайзро равон менамояд (хусусан оберо, ки дар он лӯбиёи сурх чӯшонида шуда бошад, биёшоманд); бо камтар канд биёшоманд, хунеро, ки аз занони навзоида меояд, пок мегардонад, бачаро аз шиками занони ҳомила меафтонад. Лӯбиёи сурхро дар об чӯшонида, дар он об занони нав таваллуд кардагӣ батакрор даромада нишинанд, низ он занонро аз хуни нифос пок мегардонад; бачаи зинда ва мурдаро аз шиками занони ҳомила хориҷ мекунад, инчунин ҳамроҳаки (ёраки) чаниниро зуд берун меоварад ва дарди гурдаро таскин медиҳад.

Лӯбиёро бисьёр ва бардавом бихӯранд, бонси дидани хобҳои бад ва мушавваш мегардад. Ин гуна зарари онро занчабил, хардал (горчица), зира, намак, равғани зайтун, кокутӣ, мурч ва биҳӣ бихӯранд, ислоҳ мекунад, инчунин бо гӯшт пухта бихӯранд, зиёнаш дафъ мегардад.

188. Бодоми ширин

Ин самари дарахти маълум аст, ки дар шароити табиии Осиёи Миёна ва дигар мамлакатҳо парвариш меёбад. Бехтарини он нозукпӯст, бузургмағз ва серравғани он аст.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум гарм ва тар аст ва ба қавли баъзе табибон дар гармӣ ва тарӣ мўътадил мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: бодомро бо набот бихўранд, ҷавҳари мағзи сарро устувор нигоҳ медорад, узвҳои ботиниро аз моддаҳои зарарнок ва нодаркор пок мегардонад, чашмро қувват мебахшад, дарун ва ҳалқро мулоим мекунад ва барои узвҳои даруни сина форам аст.

Ширан мағзи бодомро бо шакар ширин карда бинўшанд, сурфа, дағалии узвҳои даруни сина ва ҳалқро ба иброз меоварад; дамкўтаҳӣ ва зот-ул-ҷанб (варами пардаҳои даруни сина)-ро шифо мебахшад ва хун қай карданро манъ менамояд.

Мағзи бодомро бо ним вазни он зифт бихўранд, сурфаро дафъ мекунад.

Пўчоқи онро то сиёҳ шуданаш сўхта, ба дандон бимоланд, дандон ва милки онро мустаҳкам мекунад ва худи дандонро аз чирк пок месозад.

Хўрдани бодом ҳамаи узвҳои ботинӣ ва дарунро мулоим мекунад, барои захми рўдаҳо ва хичак, исҳол (агар аз рутубати меъда бошад), даво мешавад; манӣ пайдо мекунад ва тезии маниро ислоҳ мегардонад (зимнан огоҳ намоем, ки агар мании мард тез бошад, баъди ҳар як муҷомаат зан дар даруни худ хеле муддат сўзиш ҳис мекунад ва аз он мард фарзанд намешавад), сўзиши пешобро низ ба ислоҳ меоварад, баданро фарбеҳ мегардонад. Агар инро бо шакар ё бо канди сафед бихўранд, ҳамчун ғизо пуркувват мегардад, дарунро мулоим мекунад гиреххои узвҳои баданро мекушояд, инчунин бо анчир бихўранд, низ дарунро мулоим месозад ва барои иллати қулинҷ, ки дард ва варами рўдаҳои ғафс аст, фоида мебахшад.

Бодоми кўфтагӣ барои меъда вазнин ва дер аз он мефурояд, вале бо чизҳои иштиҳоовар бихўранд, аз меъда зудтар фуруд меояд.

Аз бодом мураббо тайёр карда бихўранд, ҳамчун ғизо ва барои фарбеҳ гардонидани бадан бехтар ва дар ислоҳи ҳолати бади гурда бошиддат таъсир мебахшад.

Бодомро то бўяш баромадан тафсонида, баъд мағзи онро чудо карда бихўранд, меъдаро қавӣ мегардонад, исҳолро мебандад, нармӣ ва сустии онро (меъда-

ро) дафъ мекунад, бохро пуркувват месозад, манпро зиёда менамояд.

17,5 грамм мағзи бодомро кӯфта, бо асал хамир сохта, лесида бихӯранд, дарди ҷигар ва сурфаро шифо мебахшад; бодҳоро, хусусан бодҳои гурдаро, таҳлил медиҳад.

Ғӯраи бодомро бо пӯсташ бихӯранд, буни дандонро мустаҳкам мекунад ва мизоҷи пӯсти он бинобар сард ва хушк будани ҳарорати баланди даҳанро таскин медиҳад.

Мағзи бодомро бо анҷир бихӯранд ва аз рӯ гузошта банданд, саги девона газидаро шифо мебахшад.

Гулашро бихӯранд, боҳи мардонро бе харакат меоварад, вале боҳи занонро суст мегардонад.

Аммо хӯрдани бодом барои меъдаи сардмизоҷ ва тармизоҷ вазнин ва дерхазм аст ва инчунин барои узвҳои шикам зарарнок мебошад. Барои дафъи ин зарарҳояш мустақо бояд бихӯранд; инчунин моддаи сафроро бармеангезад — дар ин маврид шакар бихӯранд, ислоҳи зарари он мекунад.

Бодом кӯҳна шавад, вайрон ва талх мегардад, агар онро бихӯранд, ғамгин месозад, иштихоро мебандад, дилро бехузур (бечо) мекунад ва ба иллати бехушшавӣ гирифтор менамояд. Дар ин ҳолат зуд қай карда, онро аз меъда дур намудан даркор аст ва баъд оби меваҳои турш бояд бинӯшанд.

Мизоҷи равғани бодоми ширин дар гармию сардӣ мӯътадил аст, ба майна бағоят намият мебахшад, хусусан нави он.

Хислатҳои шифобахши он: равғани бодоми ширинро бихӯранд, майнаро намнок мегардонад, барои чинҷак шудани узвҳо, ки аз хушкӣ ва варамӣ бошад, форам аст; варами пардаҳо ва худи майна инчунин зотул-ҷанбро шифо мебахшад, бехобиро дафъ мекунад ва хоб меоварад. Ва агар батакрор ба сар бимоланд хам, ҳамин таъсирро дорад.

Ин равғанро бо катиро ва шакар бихӯранд, сурфаи хушкро дафъ мекунад, овозро соф ва касабаи шушро аз моддаҳои зарарнок пок мегардонад, рӯлаҳоро мулоим мекунад, зарари давоҳои исҳоловарро дафъ менамояд. Инро бо луобҳои тухми заҳр, луоби гулхайрӣ ва луоби тухми бихӣ бешоманд, исҳолро мебандад, дарди рӯдаҳоро таскин медиҳад, рӯдаҳоро муло

им мегардонад, кулинчро, ки дард ва варами рӯдахои ғафс аст, шифо мебахшад, душвор шошиданро ба ҳаз-ро меоварад, барои дафъ шудани санги гурда ва хичак кӯмак мерасонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз равғани бодоми ширин дар як рӯз то 50 грамм аст.

Ин равғани бодомро бо мудовамат ба мӯҳрахои пушт бимоланд, иллати ниқрисро, ки дард ва варами ангуштони дасту похо мебошад, дафъ мекунад ва кӯзӣ ва ҳамидагии пушти пиронсолонро рост ва ҳамвор мегардонад.

Равғани бодомро бо оби гарм даромехта, бо он ғарғара кунанд, дағалӣ ва дуруштии ҳалқро ба ислоҳ меоварад.

Равғани бодоми ширин ҳангоми истеъмол ба дарун ба узвхои дарунӣ шикам, ки заиф бошанд, зарарнок аст. Дар ин маврид мустако бихӯранд, ислоҳи зарари он менамояд.

Барги тару тозаи бодоми ширинро кӯфта бихӯранд, дарунро меронад ва кирмҳои меъдаро мерезонад, вале хушкашро бихӯранд, дарунро мебандад ва исҳолро манъ мекунад.

189. Бодоми талх

Ин ҳам монанди бодоми ширин, вале мағзаш талх аст. Бинобар ҳамин ҳам дарахт ва ҳам самарашро бодоми талх номидаанд. Беҳтаринаш донааш бузург ва серравғани он аст.

Мизочи мағзи ин дар дарачаи саввум гарм ва дар охири дарачаи якум хушк аст, инчунин баъзеҳо дар дарачаи дуввум гарм ва хушк гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: ин бодом дар бобати таҳлил додани варамҳо, пок кардан ва дафъ намудани ахлоти ғафс давои бемисл аст.

Инро кӯфта, бо сирко хамир карда гузошта банданд, дарди сарро таскин медиҳад. Ва кӯфтаи инро ба чашм кашанд, ин узвро қувват мебахшад.

Инро бихӯранд, дамкӯтахӣ, сурфа, варами узвҳои дарунӣ сина ва шушро шифо мебахшад; ва агар бо нишоста бихӯранд, таъсираш зиёдтар мегардад; агар инро бо наъноъ бихӯранд, дарди гурдаро дафъ меку-

над; бо асал бихӯранд, гиреҳҳои ҷигар ва сипурзро мекушояд ва бемориҳои ҷигарро шифо мебахшад, зардпарвин ва иллатҳои сипурзро дафъ месозад; бо шаҳдоб (асалоб)биёшоманд, кулинҷро мекушояд; бо майи пухтагӣ бихӯранд, иллатҳои гурдаро ба ибро меоварад, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, пешобро равон мекунад ва душвор шошиданро ислоҳ менамояд, дарди бачадонро дафъ мекунад.

Мағзи инро кӯфта, дар об ҷӯшонида, бо он об сарро бишӯянд, сабӯсаки сарро дафъ мекунэд ва шапушҳоро мекушад.

Кӯфтаи инро занҳо аз таг бардоранд, ҳайзи бандшудаи онҳоро равон мекунад.

Инро кӯфта, бо сирко ё бо шароб сиришта гузошта банданд, решҳои кӯҳна ва даванда, обилаҳои тар, шукуфаи пӯст, сабӯсаки сар, мӯрчагазак, кӯтур, хориш ва шаро (ҷӯшишҳои аллергия)-ро шифо мебахшад.

Инро кӯфта, бо сирко даромехта бимоланд, доғҳои кунчидак ва дигар доғҳои чеҳраро пок менамояд. Агар инро бо шароб ва асал даромехта бимоланд, мӯрчагазакро шифо мебахшад. Агар танҳо худашро кӯфта гузошта банданд, газидани саги девонаро фоида дорад.

Хӯрдани бодоми талх ба рӯдаҳо зарар дорад — даво яш шакар, набот ва бодоми ширин хӯрдан аст.

Инчунин барои ислоҳ кардани ҳоли бади узвҳои ҳозима ва дарди меъда ҳар рӯз се-чор донаашро шикаста, мағзи онро ҳонда бихӯранд, таъсири бебадал дорад.

Решаашро кӯфта гузошта банданд, барои ҳамаи дардҳо дармон мебошад.

Мизочи решаи дарахти бодоми талх гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро кӯфта ё бо сӯҳон тароша карда, бо равғани гулисурх сиришта гузошта банданд, дарди сареро, ки аз хунукӣ бошад, шифо мебахшад, инчунин доғҳои кунчидакро дафъ мекунад.

Агар инро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, сипурз ва гурдаро аз моддаҳои зарарнок ва зиёдатӣ пок мегардонад, кулинҷро дафъ мекунад, кирмҳои меъдаро ихроҷ менамояд.

Хокистари решаи инро гузошта банданд, сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Баргашро дар шароб пухта бимоланд, сабӯсаки сарро дафъ мекунад ва дар ин бобат давси беҳамтост.

Ҳаким ва Устоди Аввал Арасту гуфтааст, ки чун 17,5 грамм бодоми талхро кӯфта, ба дили наҳор тановул намоянд, аз нӯшидани шароб маст намегарданд.

Мизоҷи равғани бодоми талх дар аввали дарачаи дуввум гарм ва моил ба тарист.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, ахлоти часпак ва савдовиро, ки дар наздики меъда бошанд, бо воситаи исҳол дафъ мекунад; бо обе, ки дар он решаи савсани кӯҳӣ чӯшонида шуда бошад, биёшоманд, дамкӯтаҳӣ, варами сипурз ва бо наъноъ бихӯранд, дарди гурда ва душвории шошиданро шифо мебахшад, қулинҷро дафъ мекунад; хафа (бӯғма) шудани гулӯгоҳи бачадонро, ки беҳушӣ меоварад, ҳиҷунин варам ва чаппа шудани онро сиҳат мебахшад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, бачаро аз шиками занони ҳомила меафтонад.

Агар ин равғанро нимгарм дар гӯш чаконанд, дарди гӯш, чаранг ва овозҳои гуногуни даруни онро дафъ мекунад, кирми даруни онро мекушад

Латтаи покизаро дар ин равған олонда, занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бача ва ҳамрохаки онро аз шикам зуд меафтонад.

Агар ин равғанро бимоланд, доғҳои рухсор, доғи кунчидакро дафъ мекунад, чинхои рӯйро ҳамвор месозад ва аз хунукӣ кафида бошад, шифо мебахшад (рӯйро).

Ин равғанро бо шароб якҷо карда бимоланд, решҳои тар, иллатҳои сипурз ва сабӯсаки сарро бархам медиҳад.

Миқдори як бор хӯрдан аз равғанч бодоми талх дар як рӯз то 17,5 грамм аст.

Шилми бодоми ширин ва бодоми талхро дар амалиётҳои тиббӣ ба чои самғи (шилми) арабӣ кор фармоянд. раво мебошад.

Бодоми намакпарварди бирьён кардашуда ислоҳбахши холи бад ва ба эътидоловарандаи нафас аст, узвхои даруни синаро аз моддаҳои бегона пок мегардонад, пешоб ва дарунро меронад, вале дар меъда ҳазм наёфта дафъ шудани таомро ба амал меоварад. Давои ин зарарҳояш шакар хӯрдан ва шароби мусаллас ошомидан аст.

190. Лиму

Ин маълум аст, ки самари он дар таъм гуногун, турш, ширин ва майхуш (туршу ширин) мебошад. Бехтарини он калон-калони пўсташ тунук, ялаққоси, расидагӣ ва сероби он аст. Ин самар ҳангоми норасӣ сабз ва дар вақти пухта расидан зарди анлак ба сурхӣ моил мешавад.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум сард ва дар якум хушк аст, баъзеҳо тар ҳам гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани ин дарди сари, аз гармӣ ва чарх задани сар, ки сабабаш ба сар баромадани бухороти ахлоти ғализ бошад, шифо мебахшад, хуморро таскин ва варами гарми халкро таҳлил медиҳад; тапидани дилро, ки сабабаш бисьёрии савдо бошад, шифо мебахшад, фишори баланди хун ва чўшиши сафроро паст мегардонад; тафси меъдаро пас менишонад; қайи сафровӣ, бехузур (бечо) шудани дил, ҳазм наёфта ба қафо баргаштани таомро ба нелоҳ меоварад; моддаҳои гармро аз ҷигар ба меъда кашида берун мекунад; меъда ва ҷигари гарммизочро қувват мебахшад, инчунин барои табҳои сафровӣ ва аз чўшиши хун содир шуда бошанд, бадбўии хун, таби рўздармиёни бемодда ва моддӣ даво мебошад.

Истеъмоли лиму ба дарун барои асаб ва гирифторони сурфаи хунукмизоҷ зарар дорад. Агар ҳангоми холӣ будани меъда бихўранд, рўдахоро заиф мегардонад ва дар ин узвҳо дард пайдо мекунад. Давои ҳамаи ин зарарҳояш шакар ва асал хўрдан аст. Огоҳ намоем, ки агар худи лимуро батанҳоӣ бе мудовамат бихўранд, хобро мегурезонад. Бинобар ҳамин бояд, ки инро бо шакар ё бо қанди сафед бихўранд.

Чун лимуро бо корд бурида, тарафи буридаи онро дар оташ гарм намуда, ба пешонӣ ва чаккаҳои сар батакрор бимоланд, дарди сареро, ки сабабаш гармӣ бошад, таскин медиҳад. Ва агар буридаи онро бимоланд, доначаҳои дар пўст чўшида, шаро (аллергия) ва хушк шудани пўсти баданро шифо мебахшад ва агар ба рухсора бимоланд, онро пок ва чиркҳояшро нест мекунад.

Хўрдани лимў захрҳои ҷонварон ва захри давоҳои қаттолро аз бадан дафъ мекунад. Лимўро дар аксар ҳолат ба ҷои сирко истеъмол менамоянд ва барои

дафъ намудани бемориҳои сафровӣ беҳтар аз лимӯ ва шароби он даво нест.

Мизочи шаробаш дар дарачаи якум сард ва дар тариву хушкӣ мӯътадил аст, вале шароби асалии он моил ба хушкист. Ҳаким Антокӣ шароби шакарии онро дар дарачаи дуввум сард ва дар якум тар донистааст.

Беҳтарин шароби соддаи лимӯ он аст, ки аз оби лимӯи нави расида молида соф гардонида бошанд, бо шакар ё бо қанди сафед ва ё бо асали соф тартиб дода, яъне чӯшонида бошанд, ки туршии хуштаъм дошта бошад ва аз сохтани он зиёда аз як сол нагузашта бошад, дар давоғӣ истеъмол кардан равост.

Шакари сафеди софро дар зарфе карда, аз болояш лимӯро фишурда обашро бирезанд он миқдор, ки шакарро тар гардонад. Ҳамин тавр як шабонарӯз бигузоранд, пас соф намуда, аз он миқдоре оби лимӯро ба он бирезанд, то таъми онро неку турш гардонад ва баъд дар оташ ба қивом ованд, беҳтар аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин шароби лимӯ дар навбати аввал барои беморихои дар боло зикрёфта нафъ дорад; барои чӯшиши даҳан, бастагии забон, соф кардани овоз, пок намудани узвҳои дарунӣ сина аз моддаҳои бегона, дафъ намудани сурфаи гарм, дилтапак (дилбозӣ), ки аз моддаҳои гарм бошанд, шикастани шиддати сафро, дафъи фишор ва чӯшиши хун, табҳои сафровӣ ва мураккабу даврӣ, кандан ва дафъ кардани ахлоти сӯхта ва савдовии ғафси часпак, манъ кардану боло баромадани бухорҳои савдовӣ, аз чояш кандани ҳар як модда ва хилти ғафс ва часпак даво мебошад.

Чун ин шаробро пеш аз давохои исҳоловар бинӯшанд, баданро барои қабул кардани давои исҳоловар тайёр мегардонад ва баъди он ғусл медиҳад баданро ва инчунин ҳар он чиро, ки дар бадан мавҷуд бошад, аз бақияи давои исҳоловар пок менамояд. Касе, ки ҳамеша инро биёшомад, саломатиашро нигоҳ медорад ва барои тамоми беморихои кӯдакон фоида дорад. Дар бобати дафъ кардани зарари захрҳо, табҳои даврӣ ва мураккаб макомаш баробари тарьёки форуқ аст.

Чун чавоҳиротро бо оби лимӯ бисоянд ва чил рӯз дар оби лимӯ бигузоранд, инчунин вақт-вақт оби лимӯро нав гардонанд, онҳоро ҳал мекунад.

Мизочи тухми лимӯ дар дараҷаи дуввум гарм ва дар охири дараҷаи якум хушк аст.

Инро бихӯранд, фараҳ меоварад, бар зидди заҳрҳо тарьёк мебошад, яъне заҳрҳоро аз бадан дафъ мекунад ба шарте, ки аз пӯсташ чудо карда бихӯранд. Аз 3,5 то 7 грамми онро бо оби гарм ё бо шароб бихоянд, кундии дандонҳоро, ки аз расидани туршӣ ба ҳам расида бошад, ислоҳ мекунад.

Чун лимӯро батамом хушк намоянд ва ба вазни он дар шакар сонда бихӯранд, барои манъи ба сар баромадани бухорот, кушодани гирехҳои узвҳои бадан давои ба ин монандро ёфтан амри муҳол аст.

Лимӯи намаккӯрдаро биёшоманд, меъдаро қувват мебахшад, бӯи даҳан ва оруғро хушбӯй мегардонад.

Барги лимуро бо андак қаранфули гардан ва ё дорчинӣ сонда бимоланд, дарди сарро дафъ мекунад, бидуни дорчинӣ ҳам бимоланд, ҳамин гуна манфаатро дорад.

Манфаати лимӯи ширин назар ба турши он заифтар, вале ба асаб зарар намерасонад.

191. Мош

Ин растанӣ ва дони машҳури зироатӣ аст, ки тухмашро пухта мехӯранд. Рангаш ба сабзи зардтоб моил аст.

Мизочи мош дар дараҷаи якум сард ва моил ба хушкист. Агар муқашшар карда, яъне аз пӯсташ чудо карда бошанд, баъд мизоҷаш мӯътадил дар тарӣ ва хушкӣ мегардад. Мизочи пӯсташ мураккаб-ул-қувват моил ба хушкист.

Хислатҳои шифобахши он: Ин ҳамчун ғизо сабуктар аз наск мебошад, бодаш камтар назар ба бокила ва беҳтарин аз донҳои хӯрокӣ мебошад. Агар бихӯранд, ғизои хуб, аз он моддаи солим дар ҷигар пайдо мешавад, вале аз меъда суст мегузарад, хусусан, ки муқашшари онро пухта бихӯранд. Зеро ки хушкӣ, қуввати таҳлилдиҳандагӣ дар худи пӯсташ мавҷуд мебошад.

Мош аз хӯрданихои фаслҳои баҳор, тобистон, мавзеъҳои гармодор, одамони гарммизоҷ, ҳичунин беморони иллатҳои гарм ва тездошта аст. Зеро ки мош тас-

киндихандаи ҳарорат, тезй ва тафсонидани сафро ва хун аст.

Агар инро пухта бихӯранд, асаб ва узвҳои асабониро кувват мебахшад, тавоноии чашмро меафзояд; барои дарди сари аз гармй, назлахо, варами забончаи ҳалқ, сурфа, табҳои гарму тез ва беморихои гурда даво мебошад, зеро ки табиатан худаш мувофики гурда аст.

Мошро муқашшар карда, бо равғани бодоми ширин кичирй пухта бихӯранд, моддаҳои солим дар бадан пайдо мекунад. Аммо барои табҳои сафровй бо барги чилмангӯштак (семизут), коҳу, чави кӯфта бояд, ки бипазанд. Мошро муқашшар нокарда бо туршак (щавель) пухта бихӯранд, дарунро мебандад.

Яке аз хусусиятҳои мош он аст, ки бо вучуди сардии мизочаш моддаи савдоро ҳаракат намедиҳад, ҳам барои мулоим кардани дарун ва ҳам барои банд кардани дарун фоида дорад. Аммо ҳар гоҳ дарунро мулоим кардан мурод бошад, бояд ки муқашшар карда, бо оби тухми маҳсар ва равғани бодоми ширин бипазанд, вале агар мақсад бастани дарун бошад, бо пӯсташ бирьён намуда, баъд бипазанд ё он ки дар об чӯшонида, он обро рехта дур намоянд, то ки куввати гарммизочй ва поккунандагии он дур шавад, сонй оби ҳолиси дигар андохта, пухта бихӯранд.

Агар дарунро банд намудан бо паст гардонидани ҳарорат, чӯшиш ва фишори баланди хун мурод бошад, бо оби туршак ё бо оби анори турш, ки хангоми бо пардаҳои дарунаш будан кӯфта фишурда гирифта бошанд, ё бо татум ва равғани бодоми ширин бипазанд.

Мошхӯрдаи он аз моши муқашшар пухташуда барои сурфа ва назлахои гарм даво мебошад.

Вале хӯрдани мош барои одамони хунукмизоч, пирон, инчунин ба касоне, ки дар меъдаашон рутубат, моддаҳои мурдор ва бод бисьёр бошанд, зарар мекунад, хусусан, муқашшари он; ба дандон ва боҳ ҳам зиён дорад. Давои ин барои одамони сардмизоч хӯришхои хушбӯи гарммизоч, монанди: занчабил, дорчинй, зира, мурч, каранфули гардан, хардал (горчица) ва ғайра хушбӯихои гарммизоч хӯрдан аст; вале барои гарммизочон онро бо оби тухми маҳсар, туршихои номбурда ва равғани бодоми ширин пухта хӯрдан аст.

Моши пухтагиро бо сирко хамир сохта, дар вақти

ҳаммом кардан гузошта банданд, кӯтури решгаштаро шифо мебахшад; агар онро бо оби холис хамир сохта бибанданд, узвҳои сустгаштаро қувват мебахшад ва дарди онҳоро таскин медиҳад. Пухтаи онро бо шароб ё бо заъфарон пухта гузошта банданд, дарди узвҳои латхӯрда ва қатъшударо таскин медихад.

Мошро хоида гузошта банданд, узв ва чохои сар мозадаи баданро, агарчи кӯҳна шуда бошад, шифо мебахшад.

192. Маргимохӣ

Ин гиёхро кӯфта, дар об андозанд, мохиёнро бе ҳис гардонида ва онхо чаппа гашта ба рӯи об мебароянд, ҳатто мемиранд. Бинобар ҳамин маргимохӣ ном гирифтааст. Дар баъзе маҳалҳо точикон инро думигоз низ меноманд. Қадди ин гиёҳ ба ҳисоби миёна то як метр мехезад, баргҳояш хокистарранги пашмакдор, ба рӯи замин паҳнгашта ва аз миёни он баргхо пояш мехезад. Аз нимаи пояш то сар гулҳои зардранги он мешукуфанд. Дар тиб дар навбати аввал пӯсти пояш он, ки зардранг аст, ба кор меравад ва баъд аз он қисмҳои дигараш истифода мегарданд. Қувваташ то се сол бокӣ мемонад.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: пӯсти пояшро бихӯранд, ҳамаи навъҳои балғам, ахлоти ғафс (хоҳ сафро бошад, хоҳ савдо) бо исҳол дафъ мекунад, бодҳоро пароканда месозад: дарди буғумҳо, нукрис (подагра) ва иркуннасо (радикулит)-ро шифо мебахшад, зеро ки ин хоричкунандадаи ахлоти ғафс аст аз рагхо ва пайвандҳои бадан. Ин барои одамони сардмизоҷ, тармизоҷ ва балғамимизоҷ бисьёр фоидабахш аст.

Вале ба дарун истеъмол кардани ин барои рӯдахо зарар дорад — давояш катиро ва арпабодиён хӯрдан аст ва инчунин худашро бо равғани бодоми ширин чарб кардан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз хар як қисми он дар як рӯз бо шакар то 4.5 грамм аст. Агар онро дар об ҷӯшонида,, он обро нӯшиданӣ бошанд, то 10,5 грамм ба об андозанд. Ин барои истиско, таҳлил додани варамҳои балғамӣ ва бодӣ даво мебошад.

193. Марчон

Ин чисмест сахт, монанди дарахт поя ва шох дорад, ки намудҳои сурх, сафед ва сиёх дорад — дар зери об аз замин меруяд ба баландии то як метр ва зиёда низ. Шохҳояш барг ва самар надоранд. Беҳтарини он қитъаҳои бузурги сурхранг, ялаккоси, бесурох ва камгирехи он аст. Баъд аз он сафеди бо сифатҳои номбурдан он маком дорад. Сиёҳи он заифтарин навъи он мебошад.

Шох ё дарахти марчонро рузона аз мебайни сангҳои зериобӣ дар як катор баҳрҳо берун меоваранд. Баъди берун овардан нури офтоб ва ҳаво ба он таъсир карда, сахт мегардад. Агар ин дар чоҳои чуқури баҳр рӯида бошад, чангакҳоро ба расанҳо баста, дар зери об ин тарафу он тараф ҳаракат медиханд, то он ки марчон ба онҳо дармонад ва ҳамин тавр бало кашида канда мегиранд. Агар ин дар оби он қадар чуқур набошад, гаввосон даромада, аз чояш канда берун меоваранд.

Мизочи марчон дар дарачаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: марчон хусусиятҳои фарах бахшидан, қабзият кардан, хушк гардонидан дорад.

Хӯрдани он васвос, девонагӣ, саръ (припадка), дилтапак (дилбози), сустии меъда ва вайрон шудани иштиҳоро дафъ мекунад; санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад; барои бемориҳои сипурз даво мешавад, бавосирро нафъ дорад; хун қай кардан, хунравиҳои дигари гуногун, исҳоли хунин аз чигар ва аз ҳар узви дохилӣ, ки бошад ва инчунин захмҳои сатҳи дарунии рӯдаҳоро дафъ мекунад.

2,25 грамми онро соида, бо нисф вазни он шилми бодомро бо сафедаи тухми мурғ сиришта, бо оби хунук бинӯшанд, хунравиҳо ва хун қай карданро ба иброо меоварад, қӯтурро шифо мебахшад (агар марчонро сӯхта, дар ин таркиб дохил кунанд, боз ҳам хубтар аст) ва хуни дар дил шахшударо таҳлил медихад.

Марчонро соида бипошанд, гӯшти зоиди захмҳоро мехӯрад ва доғҳои захмҳоро аз пӯст дафъ мекунад. Инчунин марчонро сӯхта бипошанд, хунравихоро аз узвҳои беруни бадан манъ мекунад ва агар инро ба

дандон бимоланд, дандонро мустаҳкам ва зардии онро дафъ мекунад.

Марҷонро сӯхта, дар об шуста, баъд хушк карда, чун сурма ба чашм кашанд, обилаҳо, обравӣ, кӯтув, шилпукӣ ва монанди ин иллатҳои чашмро шифо мебахшад ва инчунин чашмро қавӣ мегардонад. Агар онро бо равғани баласон даромехта, дар гӯш чаконанд, гаронӣ ва карии гӯшро сиҳат мекунад.

Ҳаким Аминуддавла гуфтааст, ки чун се рӯз ҳар рӯз 2 грамми онро бо сиканчабин бинӯшанд, варами сипурзро тахлил медиҳад ва гирехи даруни онро мекушояд. Ва агар сӯхтаи онро бо об биёшоманд, дар ин амал қавитар мегардад.

Маҳлули марҷонро биёшоманд, иллати махавро шифо мебахшад.

3.5 грамм аз марҷони соида биёшоманд, бар зидди тамоми захрҳо таъсёр мебошад.

Агар онро бар меъда биёвезанд, ҳамаи иллатҳои меъдаро нафъ дорад, тарс ва хавфи кӯдаконро дар ҳангоми хоб дафъ мекунад.

Вале истеъмоли марҷон ба дарун барои гурда зарар дорад ва дилро бехузур (бечо) мекунад.

Давои ин зарарҳояш катиро хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз марҷон дар як рӯз то 4,5 грамм аст.

Яке аз хусусиятҳои марҷон он аст, ки чун тилло ва нукраро аз ҳар яке ба миқдори марҷон дарҳам гудохта, ангуштарини бонигин аз он тартиб дода, марҷонро ба нигини он ҷо диханд, дар вакте ки Моҳ ва Офтоб дар ҳалди интиҳо ва ҳуд мукоранат (наздикшавӣ) ба сайёраи Зӯҳра дошта бошад, гирифтори иллати саръ онро бо ҳуд нигоҳ дорад, дарҳол иллаташ бартараф мегардад; инчунин дорандаи он ангуштарро ҳаргиз гаме намерасад.

Марҷони сиёҳи сӯхтаи шусташуда барои дил, ки заиф бошад, бағоят қувватбахшӣ дорад.

Дар омади гап, тарики сӯхтани марҷон ин аст. Марҷонро реза-реза карда, дар кӯзаи сафолин андохта, даҳанашро бо гили ҳикмат ё бо гили бӯта маҳкам карда, як шаб дар танӯри тафсон гузоранд. Пас бароварда соида, истеъмол намоянд. Шарташ ҳамин, ки дар танӯр набояд сӯхта монанди хокистар гардад.

194. Райҳон

Ин растании бӯстонии маълум аст баргҳояш калонтар ва қисми резабаргҳояш ҳам мавҷуд аст.

Мизочаш дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахшии он: инро бихӯранд, гирехҳои майнаро мекушояд, варамҳои ҳамаи узвҳоро таҳлил медиҳад; дилтапак (дилбозӣ), сустӣ ва заъфи меъдаро шифо мебахшад, инчунин бодҳои ғализро таҳлил медиҳад.

Оби барги онро бо шакар ширин карда биёшоманд, дарди узвҳои даруни сина, дамкӯтаҳӣ ва сурфаро дафъ мекунад.

Райҳонро бихоянд ё оби онро дар даҳан гардонанд, ҷӯшиши даруни даҳанро, ки пухтани даҳан низ меноманд, дафъ месозад.

Райҳонро як шаб дар об тар карда, баъд он обро биёшоманд, узвҳои баданро, ки гарм бошанд, ба сардӣ меоварад ва онҳоро қувват мебахшад.

Бӯйдани райҳон дардӣ сареро, ки аз гармӣ бошад ва инчунин дар вақти сафар дарди сар ба ҳам расида бошад, таскин медиҳад; иллати ваборо дафъ мекунад. Аз бӯи райҳон ҷонварони зиёнкор мегурезанд.

Тухмаш барои ҳамаи мизоҷҳо форам аст, зеро ин дар мизоҷ мӯътадил мебошад.

Огоҳ кунем, ки кӯфтани тухми райҳонро ҳангоми таркиб додан бо дигар давохо, табибон манъ кардаанд ва инчунин барои табобат луоби он низ даво мебошад, вале ин қисмаш дар вақти кӯфтан барҳам мехӯрад. Инро муаллифони китоби «Қифояи мансурӣ» ва ғайра қайд кардаанд, ки дар кӯфтаи тухми райҳон қуввати манъкунанда ва кабзиятовар зиёд мебошад, ки кӯфтан онро ҳангоми исҳол истеъмол намоянд, раво мебошад. Беҳтар аст агар кӯфтаи онро бо шилми бодомҳо ҳамроҳ карда биёшоманд, бар зидди рафтани дарун хеле мувофиқ аст. Инчунин дар об ҷӯшонида, оби онро бинӯшанд ҳам, дар ин бобат хуб аст.

195. Райҳони гӯши муш

Ин аз намуди райҳонҳои резабарг аст, ки баргҳояш монанди гӯши муш мебошанд, яъне баргаш мо-

нанди гӯши муш дарозак, гулаш сафеди пуштиранг, тухмаш монанди тухми райҳони расмӣ мебошад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: дар бобати давогӣ ин райҳон қавитар аз чамилак аст.

Инро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, гирехи майна ва бастагии сӯрохи биниро мекушояд; дарди сареро, ки аз сардӣ, тарӣ, балғамӣ, савдовӣ ва бодӣ бошад, дафъ мекунад; молихулиёро, ки вобаста ба пардахои шикам бошад ва кач шудани рӯйро шифо мебахшад, зукомро банд менамояд, зеро, ки тахлилдихандаи рутубат ва бодҳои майна аст.

Агар инро бибӯянд, майнаро кувват мебахшад, мастии шароб ва хуморро манъ мекунад, бастагии сӯрохҳои биниро мекушояд.

Хушки ин навъи райҳонро кӯфта дар бинӣ бирезанд ё обашро чунин кунанд, майнаро аз моддахои зарарнок пок мегардонад, кач шудани рӯй ва саръро шифо мебахшад.

Агар инро бо хино якчо кӯфта, дар ҳаммом ба сар бимоланд, дарди сареро, ки аз хунукӣ бошад, дафъ мекунад.

Равғани инро бимоланд, фолич ва бемориҳои асабро, ки аз сардӣ бошанд, монанди: кузоз (столбняк), карахтӣ, кач шудани рӯй ва ғайраро ба ибро меоварад. Ва агар инро ба чашм кашанд, фуромадани зардобро ба ғавхараки чашм, ки дар давраи ибтидо бошад, дафъ мекунад, чашми зайфро қавӣ мегардонад.

Хушкашро кӯфта, бо асал хамир сохта бимоланд, кабудии зери чашмро, ки аз шах шудани хун дар зери пӯст бошад, дафъ мекунад.

Райҳони гӯши мушро хоида, обашро фурӯ баранд, обравии даханро манъ мекунад.

Инро дар об ҷӯшонида, он обро кам-кам ва бардавом бирезанд, дарди гӯшро таскин медиҳад.

Обашро ё равғани онро нимгарм дар гӯш чаконанд ё латтаро дар равғани он тар карда дар гӯш гузоранд, гирехҳои даруни онро мекушояд.

Ин райҳонро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, фарах мебахшад, дарди узвҳои даруни сина, сурфа, зик-ун-нафас (астма), дилтапак (дилбозӣ) ва дард кардани дилро ба ибро меоварад; узвҳои ботиниро гарм

мекунад, бодҳои сипурзро таҳлил медиҳад; дарди рӯдаҳо, истиско ва душвории шошиданро шифо мебахшад; ҳайзи бандшудаи занонро мекушояд, кулинч (колит)-ро бодиро таҳлил медиҳад.

Агар инро хуб кӯфта, занҳо аз таг бардоранд, ҳайзи бандшударо равон месозад.

Миқдори як бор хӯрдан аз райҳони гӯши муши хушк дар як рӯз то 9 грамм аст ва агар дар об чӯшонида, он обро нӯшиданӣ бошанд, то 32 грамми онро дар об андозанд.

Вале ба дарун истеъмол кардани ин райҳон ба гурда ва ҳичак зарар дорад. Давои ин зарархояш косни ё тухми чилмангӯштак (семизут) хӯрдан аст.

Тару тозаи инро кӯфта гузошта банданд, варамҳои балғамӣ, яъне варамҳои сарди мулоимро таҳлил медиҳад; бо тухми банг (кирмрезонак) даромехта гузошта банданд, варами хояҳоро мегардонад.

Агар ин райҳонро бо мумравған даромехта гузошта банданд, печиши асаб, дарди пушт ва дарди шушро ба ибро меоварад; аммо бо асал сиришта бимоланд, мондагиро дафъ мекунад. Инчунин чанд бор равғанашро бимоланд ҳам, мондагиро аз бадан бармеоварад.

Ин райҳонро бо сирко соида бимоланд, доғҳои кунчидак ва балғӯии аракро дафъ мекунад. Ва ба он чои бадан, ки хун гирифта бошанд, инро бимоланд, асари захми онро нест мекунад.

Агар инро ба сирко даромехта гузошта банданд, захри каждумро аз бадан хориҷ месозад.

Хушки инро дуд кунанд, ҷонварони захрнок аз он чо мегурезанд ва инчунин зарархои хавои вабонро дафъ мекунад.

Аз райҳони гӯши муш равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Кӯфтаи тару тозаи онро фишурда, обашро дар зарфе рехта, аз болояш ҳамон миқдор равғани зайтун андохта, бо оташи мулоим то обаш батамом бухор гаштан меҷӯшонанд. Равғани бокимонда — равғани райҳони гӯши муш ҳисоб меёбад. Ин равғанро бимоланд, барои фолиҷ, каҷ шудани рӯй, кузоз (столбняк), ларзак, дарди нимсар ва дарди сари аз хунукӣ бахамрасида даво мебошад. Ва агар инро нимгарм бичаконанд, гирехи дарунии гӯшро мекушояд, гаронии гӯш ва бодҳои дарунии онро дафъ мекунад.

196. Мармарак

Ин гиёҳ намудҳои гуногун дорад, беҳтарини хамааш навъи хушбӯи он аст. Тухмаш монанди тухми зағир, бинобар ин инро дар баъзе маҳалҳо тоҷикон зиғирак (зағирак) ҳам мегӯянд.

Мизоҷи навъи хушбӯяш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст. Мизоҷи навъҳои дигараш ба гиёҳ ва хосиятҳои онҳо вобаста мебошад.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумии он: рақиққунандаи моддаҳои ғафс, таҳлилдиҳандаи бод ва балғам аст, инчунин парокандакунандаи бодҳо ва кушояндаи гиреҳҳои бадан мебошад.

Оби барги онро бо шири занон даромехта, дар гӯш чаконанд, дардашро таскин медиҳад ва агар дар бинӣ чаконанд, дардҳои сарро хоҳ аз гармӣ бошанд ё аз сардӣ, шифо мебахшад.

Мармараки хушбӯйро бибӯянд, дарди сар меоварад, хусусан шароб нӯшида, бӯй кашанд, ин хислаташ зиёдтар зоҳир мегардад.

Ошомидани ин рӯдаҳоро қавӣ мегардонад ва меъдаро қувват мебахшад, истисқо ва бодҳои дарунро дафъ месозад, пешобро меронад, арақ меоварад, балғами меъдаро таҳлил медиҳад ва дардҳои онро сокин мегардонад.

Чун касони гирифтори иллати истисқо барг ва тухми онро, ки монанди тухми зағир аст, ҳар рӯз 7 грамм аз он бо ҳамин миқдор шакар ба дилхоҳ наҳор бихӯранд, оби ин бемориро хушк мекунад ва бо воситаи пешоб ва арақ доимо дафъ менамояд.

Чун тухми онро бирьён карда, бо равғани бодоми ширин чарб намуда бихӯранд, харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳоро шифо мебахшад, инчунин исҳоли хунинро мебандад, вале агар бирьённокардаи онро бихӯранд, балғамро бо воситаи исҳол дафъ мекунад. Низ бирьёнкардаи онро бо тухми туршак (цавель) бихӯранд, исҳоли хунин, захм ва харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳоро дармон мешавад.

Инро кӯфта гузошта банданд, варамҳои сахт, пучак ва чиртакҳоро мепазонад.

Табиби машҳури бостонӣ Муҳаммад Закариё мизоҷи тухми мармаракро дар дараҷаи дуввум гарм ва дар якум тар донистааст.

Мегӯянд, ки чун бар тухми мармарак андак-андак об рехта, бо ангушт бимоллиданд ва лӯоби онро бо каме равғани ёсамин даромехта, се рӯз пэй дар ҳам ба дили наҳор бихӯранд, шарои (аллергияи) савдовиро батамом дафъ мекунад.

197. Зардолу

Ин меваи маълум аст, ки навъҳои гуногун дорад: мағзаш талх ва ширин низ мебошад.

Беҳтарини ҳамааш пусташ нафис, шодоб, ширин ва берешаи мулоими он аст, ки мағзи донакаш низ ширин бошад.

Мизоҷи ин дар дараҷаи дуввум сард ва тар аст. Зоҳиран мизоҷи зардолуи ширин гармтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумии зардолу: кушояндаи гирехҳо ва мулоимкунандаи сахтиҳо мебошад.

Хурдани зардолуи ширин, агар дар меъда вайрон нагардад, барои одамони гарммизоҷ форам аст, бӯи бади даҳанро дафъ мекунад. Зардолуро дар об ҷӯшонида ё хушкашро як шабонарӯз дар об тар намуда, он обро бинӯшанд, моддаи сафроро бо исҳол дафъ ва дарунро мулоим мекунад, ташнагиро таскин медиҳад, фишор ва ҷӯшиши баланди хун ва сафроро паст мегардонад, тафси меъдаро сокин мекунад, оруғро дафъ месозад, хусусан майхуши (туршу ширини) он.

Чун бемори таби гарми сафровӣ пухтагии нави онро бихӯраду аз болояш оби гарм ва асал ошомида қай кунад, ахлоти кабудранг ва зангорӣ ба қай дафъ гашта, таби он нест мешавад.

Хӯрдани зардолу зарар ҳам дорад: дар меъда зуд бадбӯ ва вайрон мешавад, боднок, оруғи турш пайдо менамояд, табҳои бадбӯро ба амал меоварад; инчунин ба одамони хунукмизоҷ, касоне, ки баданашон бод дошта бошад, ба иллати сакта гирифторшудагон, оруғи турш доштагон, меъдаашон заиф ва пирон зарар дорад. Давои ҳамаи ин зарарҳояш шакар, мустако, арпабодиён ва ғайра хӯрдан аст.

Аз болои зардолу оби хунук, ях ва барф ва ё онро аз болои таоми душворҳазм хӯрдан бағоят зарарнок аст. Дар ин маврид илоҷи он қай карда, баданро бо

воситаи ошомидани халила ё чанд рӯз тухми арпабодиён хӯрда, пок гардонидан аст.

Зардолуро ба дили наҳор хӯрдан бисьёр бад аст. Агар зардолуро бардавом бихӯранд, сатҳи даруни рӯдаҳоро мехарошад. Давои ин барои ҳамаи мизочҳо шакар ва арпабодиён хӯрдан аст.

Мегӯянд, ки ҳар гоҳ баъд аз хӯрдани зардолу фасл кунанд, яъне хун гиронанд, ранги хун сафед мушоҳада мешавад. Хуллас, бисьёри бад хӯрдани зардолу иллати песро ба амал меоварад, зеро ки зуд бадбӯшаванда ва пайдокунандаи моддаи балғамӣ мебошад.

Мизочи қисми мағзи донакаш талхи он дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумии он: боҳро ба ҳаракатоваранда, дерхазм аст, вале агар инро, яъне мағзашро бирьён карда, намак зада бихӯранд, зарари мазкураш ислоҳ мегардад.

Равғани мағзи талх ва ширини онро биёшоманд, гирехҳои баданро мекушояд, сахтиҳоро мулоим мекунад, дағалии ҳалқ ва шахшӯлии пӯстро дафъ менамояд.

Равғани мағзи талхи онро ба қадри 4,5 грамм биёшоманд, қирмҳои меъдаро кушта, бо воситаи исҳол бошиддат дафъ мекунад, варамҳои мақъадро таҳлил медиҳад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, барои исҳол, ки аз хунукӣ бошад, даво мешавад. Ва агар инро бимоланд, бавосири зоҳирӣ ва ботиниро шифо мебахшад.

Ин равғанро нимгарм дар гӯш чаконанд, дарди онро таскин медиҳад, кирми даруни онро киз мекушад ва гаронии гӯшро дафъ мекунад, дар ин бобат давои бемисл аст. Дар дигар хислат ба равғани бодоми талх наздик аст.

Миқдори як бор ошомидан аз равғани мағзи талхи зардолу дар як рӯз то 14 грамм аст

Мизочи мағзи ширини зардолу дар дараҷаи якум гарм ва тар аст. Равғани мағзи ширини он дар давогӣ заифтар аз равғани бодоми ширин мебошад.

Мизочи қисмҳои дигари дарахти зардолу дар дараҷаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: баргашро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, кирми меъдаро мерезонад ва

пешобро равон мекунад. Агар ин обро кам-кам ва бардавом бирезанд, варамҳоро таҳлил медиҳад

9 грамм барги хушки онро кӯфта, бо оби хунук бинӯшанд, исҳолро мебандад.

Оби барги зардолуи талхро бичаконанд, дарди гӯшро таскин медиҳад ва кирми даруни онро мекушад.

Мизочи гули зардолу сард ва хушк аст. Агар инро бихӯранд ё хушкашро кӯфта бипошанд, ҳунравихои зоҳирӣ ва ботиниро катъ мекунад.

Мағзи донаки талхи онро бихӯранд, дилро бехузур мекунад, бехушӣ меоварад. Илочи он қай кардан аст ва баъд рубби, яъне обҳои чӯшонида ғафснамудаи мевахои турши монанди оби ғӯраи ангур ва лимон ошомидан аст.

198. Наргис

Ин гули хушбӯй ду навъ мебошад: яке қадахӣ, дигараш дутубақа. Гули навъи қадаҳии онро дар мобайнаш ба шакли қадаҳе ё пиёлачае, зардранг, баргҳои гулаш шаш адад, сафед ва моил ба гирдак. Инро наргиси нар ҳам мегӯянд ва навъи дутубакаро наргиси мода мехонанд. Баргҳои он зиёда ва бо рангҳои гуногун, аз ҷумла, бунафш. Бехреша, поя, барг ва тухмаш ба пиёзча монанд аст.

Пиёзаки наргиси қадаҳиро ба шакли салиб бурида, яъне каме чок карда бишинонанд, наргиси дутубака мерӯяд.

Мизочи гул ва пиёзаки он дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст, як қатор табибон инро мӯътадил дар гармию хушкӣ ва баъзеи дигарон дар дарачаи дуввум гарм ва хушк гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: гулашро бибӯянд, дарди сари балғамӣ ва савдовиро таскин медихад, гирехи майнаро мекушояд, инчунин назла ва зукомро, ки аз сардӣ бошанд, дафъ мекунад.

Табиби номӣ Чабраили Бахтишуъ гуфтааст, ки ҳар кӣ хоҳад, ки дар зимистон зуком пайдо кунад, наргисро бардавом бибӯяд.

Агар инро кӯфта гузошта банданд, ширинчаро сихат мекунад ва назларо манъ месозад.

Пиёзаки хушки онро маҳин соида бипошанд, пардаи дудмонанди ба чашм афтода ва нохунаки ин узвро дафъ мекунад.

Пиёзаки онро кӯфта, бо асал сиришта гузошта банданд, чингак шудани асабҳои чашмро ба ибро меоварад.

Ин пиёзакро хоида ё пухта бихӯранд, бағоят поккунандаи бадан мебошад, хусусан бо асал бихӯранд, таъсираш зиёдтар мегардад ва ҳар чӣ дар меъда чамъ шуда бошад, хориҷ менамояд, бачадонро аз моддаҳои зарарнок пок мекунад; бачаи занони ҳомиларо хоҳ зинда бошад ва хоҳ мурда, аз шикам меафтонад, инчунин захмҳои берунӣ ва ботиниро ба ҳам меоварад. 14 грамм пиёзаки онро бо шаҳдоб (асалоб) бихӯранд, ҳамаи намудҳои кирмҳои меъдаро ихроҷ мекунад, дардҳои гуногуни хичак ва бачадонро таскин медиҳад.

Ин пиёзакро се рӯз дар шир тар намуда, баъд хушконида, соида, ба закар гузошта банданд, боҳро қувват мебахшад, закарро ҳам калон мегардонад; бар поёнтари, яъне бехи закар гузошта банданд, агар аз қобилияти мардӣ нотавон гашта бошанд, ин хислати мардиро барқарор мекунад. Пиёзаки онро батанҳоӣ тузошта банданд, боҳро қувват мебахшад ва закарро калон мегардонад.

Пиёзаки хушкро кӯфта бипошанд, хуни чароҳатро манъ мекунад ва худи чараҳатро ба ҳам оварда сиҳат менамояд. Кӯфтаи онро бо сирко ва асал хамир сохта гузошта банданд, захмҳоро пок месозад ва дубайларо, яъне кӯряраҳои калонро, ки пухта шудани онҳо хеле душвор аст, мекафонад; инро бо орди гандум ё бо орди гандуми девона ва асал хамир карда гузошта банданд, тир, хор ва монанди инҳоро, ки ба ягон чои бадан даромада бошанд, берун меоварад; варами асабҳоро таҳлил медиҳад. Пиёзаки онро кӯфта, бо сирко ва асал даромехта гузошта банданд, реш ва чарохатҳои калон ва чукурро аз риму чирк пок мекунад ва даҳани онҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад ва торҳои гусастаи асабро ба ҳам пайваст менамояд. Инро кӯфта, бо асал сиришта гузошта банданд, дарди кӯҳнаи асабҳо, пайзандҳо (буғумҳо) ва никрисро, ки дард ва варами камтар доштани даст поҳо мебошад, ба ибро меоварад, инчунин шикастагии узвҳоро ба ҳам пайваст менамояд. Агар худашро тан-

хо кӯфта, гузошта банданд, чароҳатҳои узвҳои асабониро ба ҳам мечаспонад. Агар инро бо асал сиришта гузошта банданд, сӯхтагии оташро сиҳат мекунад. Агар кӯфтаи инро бо сирко сиришта гузошта банданд, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад; доғҳои сафеди пӯст ва дигар доғҳои ин узвро дафъ мекунад.

Истеъмол кардани наргис барои одамони гарммизоҷ зарар дорад: онҳоро дарди сар мекунад. Давои ин зиёнаш бунафша ва кофур хӯрдан аст.

Хислати гули он дар ҳама бобатҳои тиббӣ монанди пиёзаки он аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз он дар як рӯз 7,5 грамм аст.

Аз гули наргис равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Дар шиша то нима равғани кунҷиди тоза андохта, даруни онро аз гули наргиси тару тоза пур мекунанду ба офтоб мегузоранд. Дар панҷ-шаш рӯз бӯй ва ранги гулҳо ба равған мегузарад. Он гоҳ гулҳоро фишурда аз равған дур мекунанду гулҳои нав дохил менамоянд ва ҳамин тариқ то чил рӯз дар офтоб нигоҳ медоранд. Баъд гули охирин дохил кардашударо ҳам фишурда дур месозанд, ки ин равғани равғани наргис ҳисоб меёбад.

Молидани ин равған дардҳои савдовӣ ва бодиро дафъ мекунад, инчунин дарди сарро, ки аз чамъ шудани бод ва дарди сари аз тарӣ ва савдовиро, инчунин ҳамаи дардҳоро, ки сабабашон сардӣ бошад, дафъ мекунад; барои бемориҳои асаб мувофиқ аст, даҳани бандгаштаи бачадонро мекушояд ва дарди онро ҳам таскин медиҳад. Вале одамони гарммизоҷро дарди сар мекунад.

Мизоҷи тухмаш то дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: 1,75 грамм тухми наргисро кӯфта, бо ширии навдӯшида биёшоманд, боҳро (пушти камарро) бағоят ба ҳаракат меоварад.

Кӯфтаи онро бо сирко сиришта гузошта банданд, доғи кунҷидак, доғи сафеди пӯст ва доғҳои сиёҳро аз пӯсти бадан дафъ мекунад.

199. Садбарги сафед

Инро дар як қатор мавзеъҳо тоҷикон ба таври оддӣ «гули сафед» низ меноманд. Гулаш монанди гулисурх садбарг аст, бӯяш бисьёр латиф ва хуш, баргҳояш чун баргҳои гулисурх сафнок, буттааш ҳам ба қадри гулисурх мебошад.

Мизочи ин дар дараҷаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст, вале Шайхурраис дар дараҷаи дуввум хушк гуфтааст.

Хислатҳои шифобахши он: бӯидани гули он майна, дил ва ҳамаи даҳ ҳисҳоро қувват мебахшад, мағзи сарро гарм мегардонад, ҳамаи сардиҳои ғасабҳоро дафъ мекунад, назла ва зукомҳоро барҳам медиҳад, атса меоварад, гирехҳои майна ва бастагиҳои сӯроҳи биниро мекушояд, инчунин бод ва рутубатҳои даруни биниро бо атса таҳлил медиҳад.

Гули садбарги сафеди даштиро таротар бар пешонӣ бимоланд, дарди сарро таскин медиҳад, зукомро дафъ мекунад. Ва оби гули онро бо равғани зайтун даромехта бичаконанд, кирми даруни гӯшро мекушад ва бодҳои даруни онро, ки боиси шунидани ҷаранги даруни он мегардад, таҳлил медиҳад, инчунин ҷаранг ва овозҳои гуногуни даруни онро дафъ мекунад. Агар инро ба дандон бимоланд, дарди дандонро хомӯш месозад.

14 грамми онро бихӯранд, узвҳои даруни синаро аз моддаҳои бегона пок менамояд; варамҳои милки дандон, варами ҳалқ ва варами ғадудҳои бодомшаклро таҳлил медиҳад ва дилтапак (дилбозӣ) ро, ки аз сардӣ бошад, шифо мебахшад, меъда ва ҷигарро қувват медиҳад, барои иллатҳои ҷигар мувофиқ мебошад; хиккак (хиқичоқ), қай, бехузур (бечо) шудани дил, зартпарвин ва қулинҷ (колит) даво мешавад, бодҳоро пароканда месозад.

Аз 3,5 то 14 грамм барги онро кӯфта бихӯранд, дарунро башиддат меравонад.

Мухаммад бинни Закариё навиштааст, ки дар Хуросон дидам, ки аз 3,5 то 10,5 грамм гули садбарги сафедро мехӯронанд, исҳоли қавӣ меоварад ва пешоборо башиддат меронад. Гулқанди асалии он низ комилан исҳоловар аст, дилро қувват мебахшад ва фараҳ меоварад.

Миқдори як бор хӯрдан аз он дар як рӯз то 25 грамм аст.

Агар инро кӯфта гузошта банданд, донаи бавосиро меафтонад ва иллати филпоро, ки похои одамӣ монанди похои фил ғафс мегарданд, аз шаст ва аз авҷ мегардонад.

Гули инро бо ҳино якҷо кӯфта гузошта банданд, мӯйро мустаҳкам мекунад.

Кӯфтаи онро дар ҳаммом ба ҷои матлуб гузошта банданд, бадбӯии араки баданро дафъ мекунад ва инчунин аракро хушбӯй мегардонад.

Агар инро ба рухсора бимоланд, доғҳои кунҷидакро аз он бармедорад.

Аз 2,25 то 4,5 грамм гули онро аз аввали моҳи ҳамал оғоз карда то як сол биёшоманд, сафед шудани мӯйро манъ мекунад. Ҳаким Антокӣ барои ин амр ҳар ошомидани 9 грамм мураббои шакарни онро дар «Қитоби таҷриба»-и худ баён намуда, дар он қариб мураббо, яъне гулқанди онро монанди гулқанди гулисурх месозанд, баён намудааст.

Мизоҷи гулқанди садбарги сафед гармтар аз мизоҷи гулқанди гулисурх аст.

Хӯрдани мураббо, яъне гулқанди садбарги сафед фараҳ меоварад ва дилтапак (дилбозӣ)-ро, ки аз сардӣ бошад, шифо мебахшад, дили сардмизоҷро қавӣ мегардонад; низ исҳол меоварад.

Аз гули садбарги сафед равған ҳам тартиб медиҳанд ба ин тариқ. Дар шиша то нима равғани кунҷидиро тозаро рехта, он равғанро аз гулбаргҳои ин пур намуда, ба офтоб мегузоранд. Дар 6—7 рӯз ранг, бӯй ва қуввати гул ба равған мегузарад. Баъд он гулҳоро фишурда дур мекунанду аз нав гулбаргҳоро меандозанд. Ҳамин тавр то чил рӯз гулҳоро иваз мекунанд. Баъд гулҳои охиринро ҳам фишурда мепартоянд. Ҳамин равған равғани садбарги сафед ҳисоб меёбад.

4,5 грамми ин равғанро биёшоманд, майнаро қавӣ мегардонад, зот-ул-ҷанби балғамӣ ва савдовиро шифо мебахшад.

200. Наъноъ

Инро дар баъзе маҳалҳо тоҷикон пудинаи боғӣ ҳам меноманд. Баргҳояш назар ба баргҳои пудина резатар, нозуктар ва суфтаву ҳамвортар аст.

Мизочаш дар охири дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: наъноъ дар ҳама чиҳатҳои тиббӣ кавитар аз пудина мебошад. Агар инро бихӯранд, гармӣ мебахшад, фарақ меоварад, дилро қавӣ мегардонад, хуни ғафсро рақиқ (суюқ) месозад, моддаҳои хунукмизочро пароканда менамояд. Наъноъи тарро бо орди чав даромехта, ба пешонӣ бимоланд, дарди сарро, ки сабабаш хунукӣ бошад, шифо медиҳад.

Оби наъноъи тару тозаро дар офтоб ғафс гардонанд, инро усораи наъноъ мегӯянд. 0,5 грамм усораи наъноъро дар равғани гулисурх ҳал карда, дар бинӣ то се дафъа бирезанд, ҳанозер (хукгардан)-ро шифо мебахшад. Агар ин усораро дар шаҳдоб ҳал карда, нимгарм бичаконанд, дарди гӯшро таскин медиҳад.

Наъноъро кӯфта бар забон бимоланд, дағалии онро дафъ мекунанд. Ва агар инро бихоянд, дарди дандонро сокин мекунад.

Усораи инро биёшоманд, хунравӣ ва хун қай карданро қатъ мекунад; дарди узвҳои даруни сина ва паҳлуро шифо мебахшад; рутубатҳои қасабаи шуш, худи шуш ва узвҳои даруни синаро мепазонад ва барои хориҷ гаштан муҳайё месозад, инчунин узвҳои даруни синаро аз моддаҳои зарарнок пок мекунад.

Чун наъноъро бо сунбул якҷо дар об бичӯшонанд ва он обро бинӯшанд, дарди дил ва тапидани меъдаро шифо мебахшад; куввати мосикаи (нигоҳдорандагӣ) узвҳои ҳозима (меъда, рӯдаҳо, ҷигар ва сипурз) ва сариш (даҳани) меъдаро қавӣ мегардонад, оруғро барҳам медиҳад, қулинҷро, ки варам ва дарди рӯдаҳои ғафс аст, дафъ мекунад, инчунин ҳамаи навъҳои кирми шикамро мекушад; агар наъноъро бо сирко бихӯранд, хунравиҳоро манъ мекунад.

Ду-се шохи наъноъро бо оби анори турш биёшоманд, ҳиккак (ҳикичоқ)-ро таскин медиҳад; бехузур (бечо) шудани дил, қай ва исҳолро манъ мекунад, иштиҳо меоварад, тапиши меъдаро бархам медиҳад, дарди дил ва дарди меъдаро ба ибро меоварад. Чун наъноъро бо камтар мустако бихоянд, ҳиккак ва дилтапакро барҳам медиҳад, дилро кувват мебахшад, фарақ меоварад, зардпарвинро дафъ мекунад ва бохро (пуш-

ти камарро) кавй мегардонад. Наъноъро бо тухми анор бихўранд низ, исҳолро мебандад.

Чун ду-се шохи онро дар шир бимоланд, монеъи баста шудан, яъне ғафс ғаштани он шир мегардад.

Наъноъро бо сирко ва дигар туршихо бихўранд, намегузорад, ки он туршихо ба асабхо зарар расонанд, инчунин онро бо махсулоти ширй бихўранд низ, ҳамин таъсирро дорад. Ҳуллас, наъноъро дар сиканҷабинҳо ва дўғоб дохил менамоянд, инчунин инро бо панир низ мехўранд.

Наъноъро кўфта, аз рў гузошта банданд, меъдаро гарм ва кавй мегардонад ва иштиҳоро баланд мекунад. Инро кўфта, бо орди ҷав хамир сохта гузошта банданд, шири дар пистон шахшударо ҳал ва равон мекунад, вале худашро батанҳой кўфта гузошта банданд, барои бавосир даво мешавад; бо мавизи ангур сиришта гузошта банданд, варами хояро таҳлил ва дарди онро таскин медиҳад.

Агар занон пеш аз мучомаат наъноъро хуб кўфта аз таг бардоранд, ҳомила шуданро манъ мекунад.

Вале хўрдани наъноъ бод пайдо мекунад ва агар бисьёр бихўранд, дар гулў хоришро ба амал меоварад. Давои ин зарарҳояш карафс хўрдан аст.

Миқдори як бор хўрдан аз наъноъ дар як рўз то 9 грамм мебошад.

Наъноъро бо намак якҷо кўфта гузошта банданд, захри саги девона газидаро дафъ мекунад. Агар онро хонда гузошта банданд, шиддати захри каждумро мешиканад.

Наъноъро кўфта, бо орди ҷав хамир карда гузошта банданд, пучак ва чиртакҳоро мепазонад ва ба онхо дору мебошад.

201. Нилуфар

Ин калима аслан аз «нилупаҳл»-и забони ҳиндй мебошад ва маъноаш «нил» дар забони ҳиндй — об ва «паҳл» — самар аст. Ба русй лотос геноманд.

Нилуфар гулест, ки дар кўлхо ва дигар обхои истода месабзад, баргаш ба рўи об паҳн мешавад ва аз паҳлуи он поя баромада, дар сари он гули бохашамат ва зебо мерӯяд. Ранги гулаш намудхои гуногун дорад: нилй, сафед, арғувонй, бунафш, сурх, вале зар-

ди он камтар аст. Баъд аз рехтани гулаш самари чун себ кулўла мебандад, дар мағзи он тухмҳои майдаи сиёҳ ҷойгиранд. Решаи баъзеи ин монанди сабзй дарозаки сиёҳ ва баъзе кулўла — ба таъм талх аст.

Мизочи ҳамаи қисмҳои он дар дараҷаи дуввум хунук ва тар аст; мизочи гулаш аз бунафша ҳам сардтар ва дар тарй ҳам аз он зиёдтар аст; мизочи решаш гарм ва хушк аст ва мизочи тухмаш хунук ва хушк аст. Қувваташ ба як сол боқй мемонад.

Хислатҳои шифобахши он: бўидани гули он дил ва майнаи гаммизочро қувват медиҳад, хоб меоварад; дарди сареро, ки аз гармй бошад, таскин медиҳад ва хушкии майнаро ислоҳ мекунад. Инро бихўранд низ, ҳамин гуна таъсир дорад, илова бар ин назларо мебандад, дағалии узвҳои даруни синаро ба ислоҳ меоварад, сурфаи гармро таскин медиҳад ва захмҳои беруни ва ботиниро, ки аз давохои тез ба ҳам расида бошанд, шифо мебахшад.

Чун онро бо заъфарон ва дорчинй омезиш дода бихўранд, дилро қавй мегардонад ва дилтапак (дилбозй)-ро шифо мебахшад.

Қамтареро аз решаи он дар даҳан нигоҳ доранд, варамҳои ҳалқро таҳлил медиҳад ва дарди гулўро дафъ мекунад.

Гулашро дар об чўш дода, он обро кам-кам ва бардавом ба сар бирезанд, тафси онро таскин медиҳад.

Гулаш ё решашро бихўранд, исҳолро, ки кўҳна шуда бошад, мебандад, захми рўдахоро шифо мебахшад, беихтиёр рехта шудани маниро ба ибро меоварад ва онро банд мегардонад, шаҳвати боҳро сокин мекунад ва дар вақти ҳоб шайтонй шуданро манъ мекунад. Гулашро батанҳой бихўранд, барои нағзак ва сурхича даво мешавад ба шарте, ки баъд аз баромадани доначаҳои ин иллатҳо, на пеш аз он бояд хўрд. низ ҳарорати дил ва чигарро таскин медиҳад, табҳои тез ва гармро басанда месозад.

Вале хўрдани нилуфар ба ҳичак зарар дорад—давои ин асал ва набот хўрдан аст; барои бех ҳам футур мерасонад — давои ин мағзи донаки мевахо ва асал хўрдан мебошад.

Миқдори як бор хўрдан аз чирми нилуфар дар як рўз то 10,5 грамм ва агар дар об ҷўшонида, он обро нўшиданй бошанд, то 32 грамм андозанд.

Ба ҷои нилуфар бунафша, бед ё гулиҳайрии сафедро истеъмол намоянд, раво мебошад.

Решаашро бихӯранд, исҳоли кӯҳнаро мебандад, сипурзро таҳлил медиҳад, захмҳои рӯдаҳоро шифо мебахшад ва бехтиёр равон шудани маниро манъ мекунад. Агар инро кӯфта, аз рӯи гузошта банданд, дарди меъда, макъад ва хичакро шифо мобахшад, варами сипурз ва макъадро таҳлил медиҳад.

Ин решаашро кӯфта, бо об сиришта гузошта банданд, доғи сафеди пӯст ва песро ба ибро меоварад, хусусан решаи сиёҳи он дар ин амал қавитар аст. Инро бо асал сиришта гузошта банданд, ба ҷоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад.

Агар решаи нилуфарро дар сирко ҷӯшонида, он сиркоро кам-кам ва бардавом бирезанд, варамҳои гармро таҳлил медиҳад.

Миқдори як бор хӯрдан аз решаи нилуфар дар як рӯз аз 3,5 то 10,5 грамм аст. Ва агар аз ин зиёд бихӯранд, бохро заиф мегардонад.

Вале тухмашро бихӯранд, бохро суст мекунад ва маниро ғафс мегардонад. Агар инро се-чор мартаба бихӯранд, аз бачадон равон шудани рутубатҳои бемавридро хушк ва манъ мекунад.

Тухмашро кӯфта гузошта банданд, хуни рафтаистодаро мебандад, дарди хичакро таскин медиҳад, инчунин агар ҳайз беҳад ва бечо равон мешуда бошад, мебандад.

Шароби нилуфарро бихӯранд, дарунрс мулоим мекунад, дарди сари аз гармӣ сарзада, табҳои гарм ва табҳои сафровӣ, сурфа, зот-ул-ҷанб (варами пардаҳои даруни сина), варами шуш ва дағалии узвҳои даруни синаро шифо мебахшад.

Тарзи тайёр кардани шароби нилуфар ин аст. 300 грамм гули нилуфари тару тозаро дар 1200 грамм оби ширин як шабонарӯз тар мекунанд ва баъд хуб молида, аз дока гузаронида соф карда, бо 800 грамм канди сафед ба қивом меоваранд—ин шароби нилуфар ҳисоб меёбад. Агар гули тараш ёфт нашавад, дар ин амал сеяк ё нисф вазни он гули тар аз нилуфари хушк тартиб диҳанд, ҷоиз аст.

Нӯшидани арақи нилуфар дарди сари гарм, табҳои сафровӣ ва табҳои диқ (лоғаркунанда), нафзак, сур-

хича, сурфаи гарм, зот-ул-ҷанб, варами шуш ва тапиши дилро, ки аз гармӣ бошад, шифо мебахшад.

Санъати тайёр кардани араки нилуфар чунин аст. Гули нилуфари тару тозаро бо чор баробари вазни он оби ширини соф дар анбиқ мукаттар менамоянд. Баъди хунук шудани араки ҳосилшуда дар шиша нигоҳ медоранду вақти ҳоҷат истеъмол фармоянд. Ин арақ монанди май ва шароб мастиовар нест. Дар ин амал агар гули тару тозаи нилуфар ёфт нашавад, чоряк ё нисф вазни он гули хушкашро истифода баранд, раво мебошад.

202. Бомӯс

Ин растании зироатист, низ дар миёнаи гандум ва ҷав ҳам рӯиданаш мушоҳада мешавад. Инро ҷави дусар ҳам меноманд. Ҳангоми дон гирифтан, вақти хомиаш досааш рост ва баъди расидан досаи он каҷ мегардад. Донаш сафед, ки аз як парда ду дона ба ҳам мерасад. Инро ба забони русӣ овёс меноманд.

Мизочаш дар гармиву сардӣ мӯътадил ва моил ба хушкӣ мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: онро бо равғанҳои ғайри қабзиятовар пухта бихӯранд, ба узвҳои даруни сина мувофиқ аст, сурфаро сиҳат мекунад, дарунро мулоим мекунад.

Бомӯсро кӯфта гузошта банданд, варамҳои гармро дар давраи ибтидо бошанд, мегардонад ва таҳлил медиҳад.

Вале хӯрдани ин гарон ва дерҳазм аст, дар шикам бод пайдо мекунад. Давои ин зарарҳояш сирко, зираи сиёҳ, равғани бисьёр хӯрдан, макидани лиму, хӯрдани биҳӣ аст. Агар ҳангоми хӯрдан ин дар сари меъда монда бошад, ширинҳоро бихӯранд, онро фуруд меоварад.

203. Морчӯба

Ин калимаи точикист ва ба русӣ спаржа меноманд. Морчӯба растаниест, ки баргҳояш монанди сӯзани борик-борики бисьёр мебошад. рангаш сабз аст, ки ба баргҳои сарсабил шабоҳат дорад. Гулаш сафед. Са-

мараш ба андозаи самари сарсабил аст, ҳангоми нарасӣ кабуди сабзтоб ва дар вақти расидан сурх мегардад. Ин боғӣ ва саҳроӣ низ мешавад. Гулфурӯшон аксар ба дастаҳои гул ҳамроҳ менамоянд.

Мизоҷаш дар дарачаи якум гарм ва дар дуввум хушк аст ва хушкии саҳроии он зиёдтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, торикии чашмро дафъ мекунад, зардоби дар гавҳараки чашм фуромада дар давраи аввал бошад, дафъ месозад; дарди узвҳои даруни сина ва шуш, дарди паҳлу ва истисқоро шифо мебахшад.

Агар инро дар об чӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад. Инро бихӯранд, гиреҳи ҷигар, сипурз ва гурдаро мекушояд, дарун ва ҷигарро мулоизм мекунад, бодҳои гуногун ва қулинҷ (колит)-ро таҳлил медиҳад, ҳамчун ғизо пурқувват аст, ҳазмкунандаи таом мебошад, бӯи пешоб ва арақи баданро дигар мегардонад, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, гурдаро аз моддаҳои бегона пок месозад ва пешобро меронад.

Инро пухта бихӯранд, дарунро мулоим мекунад, балғами ба меъда часпидаро бо қай берун меоварад, дарди рӯдаҳоро дафъ мекунад, боҳро ба ҳаракат меоварад, пешобро равон мекунад ва агар бо шароб биёшоманд, чакмезакро шифо мебахшад.

Инро ба дили наҳор бихӯранд, санги гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, инчунин иллатҳои гурда ва ҳичакро бартараф медиҳад. Пухтаи онро бо шароб бихӯранд, газидани ғундаро дармон мешавад.

Вале агар инро аз ҳад зиёд бихӯранд, ба сар зарар мекунад — давои ин зиёнаш асал хӯрдан аст. Инро бардавом бихӯранд, ба дарди пайвандҳо гирифтор мекунад, таомро дар меъда вайрон месозад ва дилро бехузур (бечо) мекунад. Давояш: агар ба одамони сардмизоҷ зиён расонад, асал хӯрдан аст, вале барои гарммизоҷон худи морчӯбаро дар сирко чӯшонида хӯрдан аст.

Морчӯбаро дар шир пухта бихӯранд ва инчунин танҳо бо гӯшт пухта тановул намоянд, боҳро қувват мебахшад ва ин тавр истеъмолаш назар ба он, ки танҳо худашро пухта мехӯрда бошанд, беҳтар таъсир дорад.

Тариқи расмшудаи истеъмоли он чунин аст, ки ав-

вал инро дар об чӯшонида, он обро рехта мепартоянду баъд бо тухми мурғ пухта мехӯранд. Зеро оби чӯши аввалаш дилро бехузур мекунад. Инчунин ошомидани сиканчабин ислоҳкунандаи зарари он аст барои одамони гарммизоҷ, вале барои одамони сардмизоҷ ва куҳансолон давои ислоҳбахш ҳоҷат нест.

Миқдори як бор хӯрдан аз морчӯба дар як рӯз то 10,5 грамм аст.

Гуфтаанд, ки морчӯба кушандаи саг аст.

Тухмашро бихӯранд, гирехи сипурзро мекушояд. Агар инро бо асал ва равғани баласон бихӯранд, сангги гурда ва хичакро майда карда мерезонад. Занони Миср тухми инро махин кӯфта, ба тухми мурғи нимпухта пошида, нимгарм мехӯранд ба гумони он, ки баданро фарбеҳ мекарда бошад.

Агар тухми инро занҳо аз таг бардоранд, ҳайзи бандгаштаро равон мекунад ва дар ин амал аз худи растаниаш қавитар мебошад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми он дар як рӯз то 9 грамм аст. Ба ҷои ин ҳанзал (тарбузи абӯҷаҳл) бихӯранд, раво мебошад.

Вале ба дарун истеъмол кардани тухми ин ба майна зарар дорад — давояш сиканчабин ошомидан аст.

Решаашро бихоянд, дарди дандонро таскин медиҳад. Решаи хушкашро ос карда ба дандон гузоранд, дарди дандони напӯсидаро таскин медиҳад, вале худаш дандонро мепӯсонад.

Решаи хушкашро ба гардан овезанд, дарди дандонро таскин медиҳад ва боиси бе ҳеч гуна дард кандани он мегардад, агар ин тавр мурод бошад.

Решаашро дар об чӯшонида, он обро бо сирко даромехта, дар дахан гардонанд, инчунин оберо, ки тухми он низ чӯшонида шуда бошад, ҳамин тавр кунанд, хосияти боло зикрьёфтаро дорад. Ва решаашро дар об чӯшонида, он обро батанҳой ё бо асал биёшоманд ва ё бо тухми харбуза бихӯранд, сангги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, иллатҳои хичакро шифо мебахшад, дарди гудда ва роҳи пешобро, ки аз гирех ба амал омада бошад, дафъ мекунад.

Дар китоби «Филоха» қайд ёфтааст, ки чун шохи гӯсфандро дар замин гӯр кунанду батакрор об диҳанд, морчӯба мерӯяд — ин озмуда шудааст.

Ин гиёҳи маълум аст, баргаш кариб ба барги коҳу монанд аст, гулаш кабуди хушманзар ва таъми ин талх мебошад.

Мизочи тару тозаи он дар охири дарачаи аввал хунук ва тар аст. Агар дар чоҳои гарм ва дар хавои гарм расида бошад, мизочаш гарми ба хушкй моил мегардад. Ва мизочи косниии хушк ба хушкй моил аст.

Хислатҳои шифобахши он: оби баргашро батанҳой ё бо сирко даромехта бимоланд, дарди сареро, ки аз гармй ва аз чамъ шудани сафро бошад, таскин медиҳад; бо сирко ва гулоб даромехта бимоланд, шаро (аллергия)-ро шифо мебахшад; бо шароби мусаллас даромехта бимоланд, варамҳои гармро таҳлил медиҳад ва дарди чашмро шифо мебахшад.

Баргашро кўфта гузошта банданд, дарди чашмро, ки сабабаш гармй бошад,ба иброи меоварад.

Решаашро ё тухмашро дар об чўшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад. Хамин обро бо шароби шохтут даромехта, бо он ғаргара кунанд, варами ҳалқ ва дарди гулўро, ки дар даврai ибтидо бошанд, шифо мебахшад; инчунин инро бо оби кашнизи тар даромехта ғарғара кунанд низ, ҳамин таъсирро дорад.

Барги инро кўфта, бо орди чав хамир сохта гузошта банданд, дилтапак (дилбозй)-ро, ки аз гармй бошад, шифо мебахшад, дили гаммизочонро кавй мегардонад, варамҳои сахтро таҳлил медиҳад.

Косниро бихўранд, гирехи чигарро мекушояд, зардпарвин ва истискои гармро шифо мебахшад, гирехҳои узвҳои дарунии шикам, сина ва рагҳоро мекушояд, чигарро кувват медиҳад, тафси хун ва ташнагиро таскин медиҳад; беҳузур (бечо) шудани дил, чўшиши сафро ва тафсидани меъда, қайи сафровй, шаро (аллергия), чўшиши хуни сафровй, нағзак (гулак), сурхича (кизомук) ва исҳоли сафровиро дафъ мекунад.

Оби баргашро чўшонида, кафкашро дур карда бошанд, инро оби муравваки косни меноманд. Ин оби муравваки косниро бо сиканчабии (сиркоасал) биёшоманд, меъдаи гаммизочро кувват мебахшад, истиско (водянка)-ро дафъ менамояд: гирехҳои узвҳои бадан-

ро мекушояд, бӯи бади рутубатҳои баданиро дафъ мекунад.

Баргашро бо сирко бихӯранд, чӯшиши сафроро зер мекунад ва барои банд кардани исҳоли сафровӣ даво мешавад.

Оби муравваки онро бо сиканчабин биёшоманд, табҳои кӯҳна, таби дурӯздармиён ва табҳои хунукмизочро шифо мебахшад.

Барги тар, тухм, гул ва решаи инро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, табҳои мураккаби кӯҳна, табҳои вабоӣ, истиско ва иллатҳои сипурзро шифо мебахшад ва инчунин варамидани дасту поро ба ибро меоварад.

Баргашро кӯфта гузошта банданд, инчунин оби онро бимоланд ё оби онро бо равғани зайтун бинӯшанд, тарьёки давоҳои захрнок мегардад.

Барг ва решаашро якчо кӯфта гузошта банданд, захрҳои каждум, занбӯр, калтакалос ва дигар ҷонваронро аз бадан дафъ мекунад.

Косниро кӯфта, бо орди чав ва сирко хамир сохта гузошта банданд, дарди буғумхоро, ки аз гармӣ бошад, таскин медиҳад, никриси гармро шифо мебахшад; варамҳои гармро таҳлил медиҳад.

Оби баргашро бо сафедоб (белила) ва сирко даромехта бимоланд, он узвҳоро сард мегардонад, агар ин тавраш мурод бошад.

Оби барги инро ба сурб (кӯрғошим) соида ва бо равғани гулисурх даромехта бимоланд, барои саратони решгашта даво бемисл аст.

Миқдори як бор ошомидан аз оби косни дар як рӯз то 150 грамм аст.

Ошомидани косни ба одамони сурфа лошта, ки сурфа аз сабаби варами тарафи барчастаи ҷигар бошад, зарар дорад ва косни ин қабил варамро ба ҳаракат меоварад, вале дар дигар ҳолат чандон зиён надорад.

Агар косни зарар кунад, давояш шакар, шарбати бунафша ва мовандиинхо ошомидан аст.

Мизочи тухми косни дар дарачаи дуввум сард ва хушк аст, вале муаллифи китоби «Шифо-ул-аскам» дар гарміву сардӣ мӯътадил ва хушк дар дарачаи дуввум донистааст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани ин барои дарди сар ва дилтапак (дилбозӣ) дору мешавад, гирехҳои

узвҳои баданро мекушояд; истисқо, зардпарвин, табҳои сафровӣ ва табҳои аз гиреҳҳо баамаломадаро шифо мебахшад; инро бо обе, ки дар он арпабодиён ҷӯшонида шуда бошад, биёшоманд, заҳрро аз бадан, сустии гурда ва сипурзро дафъ мекунад, хун қай кардanро манъ месозад, иштиҳо меоварад ва дар дигар ҷиҳатҳо хислатҳои баргашро дорад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми он дар як рӯз аз 7 то 18 грамм аст.

Вале таъми ин ногувор ва дилро беҳузур мекунад— давояш давоҳои хушбӯ ва сиканҷабин хӯрдан мебошад.

Мизоҷи решааш дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, гиреҳҳои узвҳои баданро башиддат мекушояд, ахлоти баданро рақиқ (суюқ) мегардонад, роҳҳои ғизоро пок месозад, пешобро меронад; барои соф гардонидани хун, варами узвҳои даруни шикам ва сина, истисқо даво мебошад; моддаҳои зарарнокро дар бадан пазонида, барои дафъ шудан муҳайё менамояд ва онҳоро пароканда месозад, табҳои мураккаби кӯҳнаро шифо мебахшад, дардҳои буғумҳоро таскин медиҳад.

Миқдори як бор хӯрдан аз решаи кӯфтаи ин дар як рӯз аз 3,5 то 14 грамм аст, ва агар инро дар об ҷӯшонида, он обро нӯшидан хоҳанд, аз 18 то 53 грамми инро андозанд.

205. Коҳу

Инро ба русӣ салат меноманд. Коҳу растании маълум ва машҳур мебошад: саҳроӣ ва бӯстонӣ низ мешавад. Қисми саҳроияш ҳам намудҳои гуногун дорад. Дар тиб барои давогӣ бӯстониашро истифода мекунанд.

Мизоҷи коҳуи бӯстонӣ сард ва тар дар дараҷаи дуввум аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, хунро соф мегардонад, дар бадан хуни рақиқи (суюқи) солим пайдо мекунад ва дар ин бобат аз тараҳои дигар бехтар мебошад, зарари об ва ҳавои вабоиро дафъ менамояд, ҳаво ва обҳои гуногуни ногуворро ба ислоҳ меоварад, фишори баланди хуни сафровӣ, шиддати саф-

ро, инчунин моддаи савдоро паст месозад; шиддати ташнагй ва тафсро таскин медихад, гирехҳои баданро мекушояд, хуморро дафъ мекунад, маст шуданро манъ менамояд, намегузорад, ки бухорҳои зарарнок аз поёни бадан ба майна бароянд; дарди сар, сурфа ва назларо, ки хама аз гармй ва хушкй бошанд дафъ месозад; хоб меоварад, варамҳои гармро рад мекунад, дарунро мулоим мегардонад, пешобро меронад, хусусан инро ношуста бихўранд, дар ин бобат қавитар мебошад. Инчунин барои хоришхо, махав, девонагй, зардпарвин, дарди пистон, табҳои гарм, захмҳои даруни хичак, роххои пешоб ва сўзиши пешоб дору мешавад. Агар ба ин барг сирко пошида бихўранд, иштихоро бармеангезад, зардпарвинро дафъ мекунад дарди меъдаро таскин медихад.

Пухтаи коҳу назар ба хоми он сергизотар мебошад, барои дарди узвҳои даруни сина ва зиёд кардани шири занҳо давои хубест. Вале агар инро бисёр бихўранд, барои боҳ (пушти камар), беморони сил ва дамкўтахй зарар дорад, фаромўшхотирй ба амал меоварад, ҳисҳои баданро тира мегардонад то ба дарачае, ки касро ахмак мегардонад, чашмро хира ва хатто торик мекунад ва дарунро пурбод месозад Барои ислохи зарари ин наъноъ, карафс, ҳалилаи парварда ва зира бояд истеъмол намоянд.

Миқдори як бор хўрдан аз оби ин дар як рўз то 350 грамм аст.

Коҳуро кўфта гузошта банданд, тафси чашмро таскин медихад, варамашро низ мегардонад, инчунин ҳар як варами гармро таҳлил медихад, сурхбодро нест мекунад.

Коҳуро сўхта, ос карда бипошанд, ҷароҳатҳоро ба ҳам оварда сихат мебахшад ва чўшиши (пухтани) даханро дармон мешавад.

Мизочи тухмаш дар дарачаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин хусусиятҳои карахткунандагй дорад, хоб меоварад, моддаҳои ба чўш омадаро хомўш месозад.

Агар аз ин 7 грамм кўфта бихўранд, дар вакти хоб шайтонй шуданро ислоҳ мекунад, шахвати мардиро суст мегардонад, зуком ва назларо банд менамояд, дарди узвҳои даруни синаро таскин медихад, чакме-

закро ба ибро меоварад, беихтиёр равон шудани маниро ислоҳ менамояд.

Инро ба пешонӣ гузошта банданд, хоб меоварад, дарди сарро манъ мекунад ва намегузорад, ки моддаҳои зарарнок ба чашм рехта шаванд; агар ба мӯй бимоланд, онро аз рехтан нигоҳ медорад, ба ҷои каждумгазида гузошта банданд, захрашро дафъ мекунад.

Вале хӯрдани ин барои боҳ зарар дорад — дар ин маврид мустақо бояд бихӯранд, ки дафъи зиёни он намояд.

Аз коҳу равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Оби баргашро ҳар қадар, ки хоҳанд, мегиранду дар зарфе аз болояш ним вазни он равғани кунҷиди тоза дохил намуда, бо оташи мулоим мечӯшонанд, то об бухор шуда дур гардаду равған бимонад. Эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад.

Мизоҷи ин равған сард ва тар аст.

Ин равғанро бихӯранд, ба майна намӣ мебахшад, хоб меоварад; барои молихулиё ва сариъ (припадка), ки аз хушкии майна бошад, дору мешавад; сахтиҳои даруни баданро мулоим мекунад, намегузорад, ки аз шароб нӯшидан маст гарданд.

Равғане, ки аз тухми коҳу кашида бошанд, қавитар аст аз равғани барги он. Тариқи кашиданаш чунин аст. Тухми коҳуро ҳар миқдор, ки хоҳанд, мегиранд ва бар он андак оби гарм пошида, баъд бо ҳар усул, ки сахт бар он фишор бидиҳанд, равғанаш бармеояд.

Оби баргаш дар ҳама чиҳат монанди тухми он аст. Агар инро бо равғани гулисурх даромехта бимоланд, дарди сари гармро таскин медиҳад.

Мизоҷи коҳуи саҳрой сард ва тар аст, вале рутубаташ камтар аз бӯстонӣ мебошад. Инак, хислатҳои шифобахшаш зиёдтар аз коҳуи боғӣ аст. Барг, тухм ва шираи он монанди коҳуи бӯстонӣ мебошад, балки ширааш аз он қавитар аст.

1,75 грамм аз ширааш биёшоманд, моддаҳои обии зарарнокро аз ҷигар дафъ мекунад, ҳайзро равон менамояд, барои касоне, ки каждум ва ғунда газида бошанд, дармон мешавад.

Агар инро ба чашм кашанд, захми чашмро пок мекунад, беист рафтани рутубатро аз он бозмедорад ва ислоҳ мекунад.

Ин гиёҳ асосан дар се намуд меруяд, ки барои табобат истифода мегарданд. Ҳар серо ҳам тухмаш ба ҷав монанд аст. Як қисмро баландии пояш як вақаб ва зиёдтар аз он ҳам ҳаст. Баргаш монанди барги говкафонак, бисьёр сурх, гулаш сафед ва монанди гули шибит чатрй, бўяш ба бўи санавбар шабохат дорад. Тухмаш дар ғилоф, сиёҳи дарозак ва монанди ҷав ва кулўла ҳам. Ин дар заминҳои сахт ва ҷоҳои нокорам меруяд. Тухмаш аз тухми навъҳои дигараш қавитар мебошад. Қувваташ то дах сол боқй мемонад.

Мизоҷи ин навъаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст, вале баъзеҳо гуфтаанд, ки хушкиаш аз гармии он зиёдтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани он кузоз (столбняк)-ро шифо мебахшад, гиреххои чигар, меъда ва рўдаҳоро мекушояд, пешоб ва ҳайзро равон мекунад ва моддаҳои ракики сафроро бо исҳол дафъ менамояд. Инро занҳо аз таг бардоранд низ, пешоб ва ҳайзи бандшударо равон мекунад.

Баргашро дар об ҷўшонида, он обро бо шароб биёшоманд ё усораи онро, яъне обашро дар офтоб ғафс гардонида, чил рўз паи ҳам бинўшанд, дарди суринҳо, иркуннасо (радикулит) ва никрис (подагра)-ро дафъ мекунад.

Ҳар рўз 1,75 грамм тухмашро кўфта, бо шаҳдоб биёшоманд, иркуннасоро дафъ мекунад. Ин миқдор тухми онро бо ним вазни он судоб биёшоманд, таби дурўздармиёнро шифо мебахшад.

Баргашро кўфта, гузошта банданд, ҷароҳатҳои калонро аз риму чирк пок мекунад ва дахани онҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад, решҳои ҳабиса ва сўхтагии оташро сиҳат мекунад.

Тухми онро кўфта биношанд, захмҳои варамида ва бадбўро пок мегардонад. Ба чои ин тухми шибит ва арпабодиёнро ба кор баранд, раво мебошад.

Хислатҳои тиббии решааш монанди решаи кавар аст.

Чойкаҳаки қисми дуввумро гиёҳаш бузургтар аз алафи навъи якум аст, шохҳояш бисьёртар, баргаш ба андозаи барги наъноъ, пуршох ва рост, пояш сурх, гу-

лаш зард. Тухмаш монанди кӯкнор дар ғилофе, рӯяш хатҳо дорад, бӯяш монанди шилми санавбар аст.

Мизоҷаш дар охири дарачаи дуввум гарм ва хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: 7 грамм тухмашро бо оби хунук бихӯранд, сафрои ғализро бо исҳол дафъ мекунад. Хусусияти ин дар хама чиҳат монанди қисми якумаш мебошад.

Тухми инро дар шароб чӯшонида, он шаробро бимоланд, чароҳатҳои калонро шифо мебахшад.

Гиёҳашро кӯфта гузошта банданд, сӯхтагии оташро ба иброз меоварад.

Қисми саввумро алафаш баландтар назар ба гиёҳи қисми якум аст, вале хурдтар аз қисми дуввум, ин бисьёр сурх, шохҳояш анбӯхтар, баргаш сербар, монанди барги судоб, яъне ба андозаи барги наъноъ, бисьёр, гулаш зард ва бӯяш монанди қисми аввала аст.

Мизоҷаш дар гармӣ ва хушкӣ аз қисми якум камтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, рутубатҳои зиёдатии меъдаро бо исҳол дафъ мекунад ва тарии онро хушк менамояд. Ин дар хамаи чиҳатҳои тиббӣ қавитар аз қисмҳои якум ва дуввум аст. 7 грамм гиёҳи хушки онро кӯфта, бо оби хунук биёшоманд, сафрои ғализро бо исҳол дафъ мекунад, меъдаро қавӣ мегардонад; фолиҷ, иркуннасо (радикулит) ва душвории шошиданро сиҳат мебахшад; санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, бачаро аз шиками занони хомила меафтонад, ҳайзи бастаро мекушояд, рухсораро сурх месозад, бар зидди хамаи захрҳо тарьёқ мешавад; барои иллатҳои истиско, қулинҷ (колит) ва таби дурӯздармиёнгиранда дору мешавад.

Инро кӯфта, бо равғани зайтун даромехта бимоланд, фоличро, ки гардани бемораш ба пушт хамида бошад, шифо мебахшад. Агар худи инро кӯфта бимоланд, доғи сафеди пӯст, доғи кунҷидак ва хамаи дигар доғҳои пӯстро дафъ мекунад; бавосир ва дарди луккосин пайвандхоро ба иброз меоварад, захмҳоро сиҳат мебахшад.

Вале хӯрдани ин одамони гарммизоҷро дарди сар мекунад — давои ин зарараш сиркоасал (сиканҷабин) хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин дар як рӯз то 3,5 грамм аст.

Ҳар як қисми чойкаҳакро ба ҷои дигараш истеъмол фармоянд, раво мебошад. Инчунин ба ҷои ин гиёҳ баробари нисф вазни ин решаи каварро истифода баранд, ҷоиз аст.

207. Ёсамин

Инро ёсаман гуфтан ҳам дуруст мебошад, на балки «ёсуман». Ин гулест хушбӯй, рангҳои сафед, зард, кабуд ва пушти гули баъзе навъаш бунафш аст. Ба ғайр аз навъи зардаш дигарҳои он бӯстонӣ, сахрой ва кӯҳӣ мебошанд. Қисми сафеди он хушбӯй аст ва бисьёртар вомехӯрад, вале кабуди он камьёб аст. Растании ин на монанди дарахт рост ва на шохҳояш бар рӯи замин паҳн мебошад, хусусан навъи сафеди он. Навъҳои кабуд ва зарди он дар намуди дарахт аст ва дар баъзе сарзаминҳо дарахташ калон мешавад. Танаи навъи сафеди он андак печдор, баргҳояш андак резаи дарозак ва бар ду ҷониби шохҳои он рӯидааст, гулаш хушбӯй ва банди гулаш борики миёнхолӣ аст.

Хуллас, мизоҷи он дар дараҷаи дуюм гарм ва хушк, ҳатто то дараҷаи саввум низ гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: бӯйидани гули он майнаро қувват мебахшад; дарди сареро, ки аз сардӣ бошад, сокин месозад, бодҳои майнаро дафъ мекунад, барои одамони калонсол ва сардмизоҷон фоида дорад.

Инро дар об ҷӯшонида, он обро кам-кам ва бардавом бирезанд, барои дарди сар ва дардҳои узвҳои дигари хунукмизоҷ даво мешавад.

Ошомидани гули ин балғам, савдо ва зардобро бо исҳол дафъ мекунад, гиреҳҳои баданро мекушояд, бодҳои ғализро таҳлил медиҳад; иллатҳои фолиҷ, каҷ шудани рӯй, карахтӣ ва дардҳои буғумҳоро шифо мебахшад, фараҳ месоварад, боҳро ба ҳаракат медарорад, ҳамаи навъҳои кирми меъда ва рӯдаҳоро ихроҷ мекунад, пешоб ва ҳайзро равон месозад.

Чун андаке аз гули ин дар шароб андозанд, миқдори ками ин шароб мастии бисьёр меоварад.

Се рӯз пай дар пай 7 грамм оби гули инро бинӯшанд, хунравиҳои гуногунро қатъ мекунад.

Баргашро дар об ҷӯшонида, он обро дар даҳан

гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад, чӯшиши даруни даҳан ва милки дандонро сиҳат мебахшад.

Инро кӯфта, ба пушт ва закар гузошта банданд, олати мардиро ба ҳаракат меоварад ва оиро калон мегардонад.

Агар гули инро бихӯранд, бар зидди ҳамаи намудҳои захр тарьёқ мешавад, инчунин инро кӯфта гузошта банданд, ҳамин таъсирро дорад.

Инро кӯфта гузошта банданд, доғи кунчидакро дафъ ва рухсораро сурх мекунад. Агар дар ҳаммоми гарм бо гули ин бишӯянд, мӯйро сафед мегардонад, хатто кӯфта бипошанд ҳам, ҳамин тавр таъсирро дорад.

Вале гули ёсамин ба одамони гарммизоҷ зарар дорад, дарди сар мекунад ва агар инро бисёр бихӯранд, ранги рӯйро зард мегардонад. Давои ин зарархояш бунафша, гулисурх ва сирко хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз чирми ёсамин дар як рӯз то 10,5 грамм аст, аз обаш то 35 грамм мебошад.

Ба чои ин ёсамини зардро истифода баранд, равост. Ва дар гарм кардани бадан ва сафед гардонидани мӯй навъҳои зардаш қавитар аст. Ба чои хар ду навъаш ёсамини саҳроиро истеъмол фармоянд, чоиз аст.

Аз гули ёсамин равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Ба даруни шиша то нима равғани кунчиди тоза меандозанд ва он равғанро аз гули ёсамин пур карда, ба офтоб мегузоранд. Ранг, бӯй ва куввати гул ба равған гузарад яъне баъд аз 5—6 рӯз гулро фишурда дур намуда, аз нав гули дигар меандозанд. Ҳамин тариқ 5—6 мартаба гулро иваз намуда, баъд гули охиринро хам фишурда мепартоянд. Ин равған равғани ёсамин ҳисоб меёбад.

Мизочи равғани ёсамин гарм ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, пӯсти баданро мулоим мекунад, варамҳои бадан ва моддахои ғализи дарунро тахлил медиҳад, беморихои сардмизочи асабхоро шифо мебахшад, барои одамони кухансол фоида дорад.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин равған дар як рӯз аз 10,5 то 17,5 грамм аст.

Агар ин равғанро гарммизоҷон бибӯянд, дарди сар мекунад ва бинироро хушшор мегардонад.

Ин гиёҳи машҳур ва мўътабар аст. Навъҳои гуногун дорад. Як навъи растании сахроняш монанди мармичон аст, баландиаш то як газ мехезад, баргаш монанди барги анчир, вале майдатар аз он. самараш дар вақти расидан сурх мегардад, ки ба андозаи самари туғ аст. Гулаш сафед. Решааш ба сурати ду инсони ба ҳамдигар рўбарўистода бо лифҳои сурхранги мўймонанд печида аст — ба хилофи мехргиёҳи дигар, ки лифҳои мазкур надорад. Модом ки сари ин суратро чудо накунанд, кувваташ то шаст сол боқӣ мемонад.

Ин намудаш ду синф аст: яке ба мода машҳур аст ва ранги он моил ба сиёҳӣ, чўбмонанд, баргаш монанди барги коҳу, аз он нафистар ва мэйдатар, бўяш нофорам — вазнин ва ба рўи замин паҳн, дар миёнаи баргҳояш ба андозаи себи хурд самари хушбўй ҳам дорад. Даруни он монанди тухмҳои мурўд тухмҳо чой гирифтаанд. Решааш ғафс, ду ё се адади ба якдигар пайваст, берунаш сиёҳ ва дарунаш сафед, он пўсти ғафс дорад, гиёҳаш поядор. Синфи дуввуми нарашро барги сафеди суфтаи ҳамвор, ба андозаи барги лаблабу калон, решааш ду баробари решаи модаи он, ки ба миқдори бодиринг мешавад. Рангаш заъфаронӣ, бўяш хуши вазнин. Чўпонон онро мехўранд ва баъд онҳоро хоби дуру дароз мегирад. Шакли решааш ба решаи навъи модааш монанд, яъне ба сурати инсони мода аст ва аз решаи синфи модааш андак дарозтар, гиёҳаш бепоя.

Синфи саввум дар сарзаминҳои соядор ва пастӣ мерўяд. Баргаш сербари дароз, худаш майда аст, дарозиаш то як вачаб мехезад, бепоя. Ғафсии решааш баробари нарангушти одам, дарози сафед, гиёҳаш бегулу самар. Ин аз ҳама кавитарини мехргиёҳост.

Низ муаллифи китоби «Ихтиёроти бадеӣ» гуфтааст, ки дар сарзамини гарми Шероз наздик ба Қалъаи Шаҳрьёр навъе мехргиёҳ мерўяд, ки дарозиаш аз як вачаб кўтоҳтар, бо дасту по, рангаш сафед мешавад. Беҳтариаш кавитар ва фарбеҳи он аст.

Мизочаш дар дарачаи дуввум хунук ва хушк аст, вале баъзеҳо сард дар аввали дарачаи саввум ва хушк дар охири он дарача донистаанд.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани он хоб мео-

варад. Чун инро дар шароб андохта, он шаробро бинӯшанд, сахт маст мекунад. Бӯидани он низ хоби дуру дарозро ба судур меоварад. Ва агар дар мақъад дороранд низ, дуру дароз хоб мебарад. Ин хосият махсус ба сафедбарги бепояи он мебошад, ки зикр ёфт. Агар инро аз ҳад зиёд бинӯшанд ё бибӯянд, ба иллати сакта (мурда барин бехаракат мондан) гирифтор менамояд. Гоҳ аз он шароб ҳам месозанд барои дафъ кардани бехобӣ ба ин усул: 2,4 килограмм пӯсти решаи онро дар 38 литр шароби ширин меандозанд. Инак, аз он шароб 71 грамм менӯшанд. Гоҳо пӯсти онро дар шароб то кувваташ ба он баромадан мечӯшонанд ва барои хоби дароз овардан аз он шароб миқдори бисьёре истеъмол мекунанд.

Решаи мехргиёҳи кисми саввумро бо заъфарон бирӯянд, дарди буғумҳо, иркуннасо ва нақрисро шифо мебахшад. Ва агар ин решаро ба гардан овезанд, иллати саръро ба ибро меоварад.

Баргашро кӯфта гузошта банданд, дарди чашм ва обравии онро дафъ мекунад.

Решаашро бо сиканчабин биёшоманд, дилтапак (дилбозӣ)-ро шифо мебахшад.

Решаи мехргиёҳро аз чанд чояш мехарошанд, аз он чо чун ашк обе таровиш мекунад. Ба таги он зарферо гузошта, он обро чамъ мекунанд. Агар 25 грамм аз ин об бо шахдоб бинӯшанд, моддаи ракики сафро ва балғамро бо воситаи қай дафъ мекунад. Инчунин ошомидани ин оби мехргиёҳ балғам ва сафроро бо исҳол дафъ месозад. Чун ин обро кӯдакон ва ғайра тановул намоянд, гоҳе бинобар кавӣ будани кувваташ таъсираш халок мекунад.

Решаи инро биёшоманд, бачадонро аз моддаҳои ғайрӣ пок менамояд.

Чун мехргиёҳи новасидаро бо равғани гулисурх соида, зани ҳомила ба шикам ва камари худ бимолад, бачаашро аз афтодан нигоҳ медорад.

Оби аз решааш таровишёфтаи онро ба кадри 0,25 грамм занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаро аз шиками онҳо меафтонад.

Чун решаи онро бо гӯгирди оташнадида даромехта, занҳо аз таг бардоранд, ҳунравии бачадонро катъ мекунад. Агар инро бо косни даромехта бирӯянд, сӯзиши пешобро, яъне сӯзокро шифо мебахшад. Агар ин-

ро бо асал ва равғани зайтун сиришта бихӯранд, газидани ҷонвароии захрнок ва захри сагангури котилро тарьёқ мебошад (хусусан синфи саввуми онро, ки ба синфи сафедбаргаш монанд аст, истеъмол намоянд, чунин аст).

Чун навъи котили меҳргиёҳро касе бихӯрад, аввалан ӯро хафа (бӯғма) шудани гулӯгоҳи бачадон, сурхии чеҳра ва баромадании он, бархам хӯрдани ақл ва ҳолате мисли афьюнхӯрда рӯй медиҳад, баъд маргаш меояд. Тадбири он равған, оби гарм ва асал хӯрда қай намудан ва давохои баданро поккунанда ошомидан аст. Низ талхшувокро дар об чӯшонида, он обро бо асал нӯшида қай фармудан аст. Инчунин мурч, шибит, кокутӣ, мустако, сафедоб, ширн навдӯшида, хояи сагобӣ ва хардал (горчица) хӯронидан даркор ва хангоми содир шудани исҳол чуғрот нӯшонидан низ яке аз тадбирҳои дафъи захролудшавист.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз меҳргиёҳ аз 0,19 то 0,5 грамм аст гуфтаанд.

Бояд огоҳ кунем, к имеҳргиёҳро бидуни давохои ислохбахши он хӯрдан ҷоиз нест. Ислохи он бо нишоиста, равғани бодоми ширин ва равғани бунафша даромехтан аст; низ барги гули сонда ва рубби решаи бепӯстн ширинбия, сабир (алоэ), халила, талхшуьек ва заъфарон аст. (Рубб—оби давоҳост, ки чӯшонида ғафс гардонида бошанд). Агар инро бе ислохкунандааш бихӯранд, мизочро вайрон мекунад, бонси варамидани рӯй, дарди ҷигар, вайронии ҳолати меъда ва дигар холисоти ногувор мегардад.

Реша ва самари онро кӯфта бипошанд, решҳои хӯранда ва захмҳои раддиро шифо мебахшад. Агар инро кӯфта бимоланд, варамҳои сахт ва мулоимро тахлил медиҳад ва ҳанозерро шифо мебахшад. Чун инро махин кӯфта, бо сирко сиришта ба ҷамра (карбункул), ки реши мӯҳлик аст, гузоранд, дафъ мегардонад, инчунин донача ва обилахои дамидаро низ шифо мебахшад.

Инро кӯфта, бо орди гандуми бирьёнкарда даромехта гузошта банданд, дарди бугумхоро дафъ мекунад.

Агар инро бихӯранд, иллати филпоро шифо мебахшад.

Ва агар инро бимоланд, нуқтахои сафеди пӯстро бе ҳеҷ гуна азият пок мекунад.

1,5 грамми онро бо шароб биёшоманд, чунон хоби сахт мегирад, ки ҳар як узви онро бурида аз танаш чудо кунанд, эҳсос намекунад — ин амал дар корхои ҷаррохӣ истифода мешавад.

Чун 4,5 граммашро аз синфи саввумаш батанхой ё бо нон ва ё бо орди гандуми бирьёнкарда бихӯранд, ҳамон дам аз ақл берун месозад, хоби сахт мебарад ва то се-чор соат дар ҳамон ҳолат мемонад, ки ҳеҷ як чизеро дарк ва эҳсос карда наметавонад бинобар ҷамъ шудани ҳарорат дар ботин, карахт мондан ва бархам хӯрдани хис. Баъд баъзе табибон он одамро дар оби хунук меандозанд, то ки аз ин холат начот ёбад.

Мехргиёхро сӯхта, дудашро бигиранд, бечо шудани ақл ва девонагиро дафъ мекунад.

209. Зағир

Ин растании зироатӣ ва маълум аст, кадаш то 50—70 сантиметр мехезад ва камтар аз он низ мешавад. Гулаш бунафш, тухмаш дар қуббае пур ва зич чой гирифтааст, кариб ба тухми кунҷид монанд аст. Аз пояи он наххо ҳосил карда, матоъ мебофанд. Либосаш дар гармои тобистон бисьёр салқин медорад.

Мизочи растанияш хунук ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: пӯшидани либоси зағирпоягӣ ҳарорати баданро дафъ, араки баданро кам ва хушк мекунад; барои иллатхои қӯтур, хориши бадан ва варами сахт фоида дорад; ин яке аз либосхои одамони гарммизоҷ ва фасли гармо мебошад. Дар либоси ин шапуш назар ба пӯшоки пахтагин камтар ҷамъ ва пайдо мешавад, зеро ки бар бадан хуб намечаспад, либоси ношустаи он хушккунанда мебошад хусусан дар зимистон.

Хоҳ нахашро ва хоҳ гиёхашро сӯхта дудашро бигиранд, гирехи мағзи сар ва зукомро мекушояд, холи нохушии бачадонро ислоҳ мекунад.

Агар сӯхтаи инро бипошанд, хуни равони ҷароҳатро манъ мекунад ва захми онро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад. Инчунин даруни захмҳоро бо латтаи зағирпоягӣ пур кунанд низ, даҳани онҳоро ба ҳам оварда сиҳат мекунад.

Ҳакими машҳур Шариф гуфтааст: «Агар хоҳанд, ки бадан лоғар гардад, дар зимистон либоси зағирпоягин нав, яъне ношустаи онро бипӯшанд ва дар тобистон либоси шустаи онро бипӯшанд. Агар ҳар кас хоҳад, ки лоғар нагардад, дар зимистон шустаи онро ва дар тобистон нави онро бипӯшад».

Гули зағирро бихӯранд, фараҳ меоварад, дилро кавӣ мегардонад.

Ранги тухмаш гуногун аст: зарди тира, моил ба сурхӣ, қисме сиёҳ ва навъе аз он сафед аст.

Мизоҷи тухмаш дар дараҷаи якум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: тухмашро кӯфта, бо оби хунук сиришта гузошта банданд, дарди сареро, ки аз варам кардани пардаҳо ва худи майна бошад, шифо мебахшад; хориши майнаро дафъ мекунад ва захмҳои сарро ба ибро меоварад.

10 грамм тухми зағирро дар 200 грамм об бичӯшонанд, он об моддаи шилмак мегардад — ҳамин луоби тухми зағир ҳисоб меёбад. Луоби тухми зағирро дар чашм чаконанд ё онро ба чашм бимоланд, сурхии онро дафъ мекунад.

Зағирро кӯфта, бо асал ҳамир сохта, лесида бихӯранд, сурфаи балғамиро шифо мебахшад.

10,5 грамм тухми зағирро кӯфта бихӯранд, узвҳои дарунии синаро аз моддаҳои зарарнок ва нодаркор пок мегардонад, варами чигарро пазонида таҳлил медиҳад ва дигар узвҳои бадан варам карда бошанд, варами онҳоро мегардонад. Агар ин миқдорро бирьён карда, кӯфта бихӯранд, хун қай кардан ва сурфаи тарро шифо мебахшад.

Ҳар рӯз 2,25 грамми онро кӯфта бихӯранд, дарди рӯдаҳоро нест мекунад, пешобро меронад, арақ меоварад, шири занҳо ва ҳайзи онҳоро равон мекунад, дарунро мулоим мегардонад, захми гурда ва ҳичакро ба ибро меоварад.

Чун 11 грамм тухми он аз хасҳо пок карда, дар об чӯшонида, луоби онро якчо бо тухмҳояш биёшоманд ва чанд рӯз бо ин мудовамат намоянд, санги гурдаро майда карда мерезонад. Агар инро, яъне луоби тухмноки инро бо асал ширин карда бинӯшанд, варами сипурзро таҳлил медиҳад. Ба ин луоби тухмдораш, ки бо асал ширин карда шудааст, 4—5 дона мурчро кӯф-

та, ба он дохил намуда, ҳамаашро биёшоманд ва ҳамин тавр шаш-ҳафт рӯз мудовамат намоянд, барои касоне, ки аз мардиашон маҳрум гашта бошанд, аз нав баркарори хислати мардӣ медиҳад.

Агар камтареро дар об чӯшонида бо он об нимгарм ҳукна кунанд, яъне клизма кунанд, моддаҳои бегонаро ихроҷ мекунад, сӯзиши рудаҳо ва бачадонро таскин медиҳад.

Дар обе, ки тухми зағир чӯшонида шуда бошад, ба такрори амал занҳо то ноф даромада нишинанд, ҳоли бади бачадонро ислоҳ мекунад ё агар ба дудаш бидоранд ҳам, хамин навъ таъсирро дорад.

Тухми зағирро кӯфта гузошта банданд, варами сахтро таҳлил медиҳад, решҳои сарро шифо мебахшад. Широ бо анчир сиришта бибанданд, доғҳои кунчидакро дафъ мекунад; бо танакор ва хокистар даромехта гузошта банданд, озаххоро хушк карда мерезонад; бо равғани кунҷид хамир сохта гузошта банданд, захмҳоро шифо мебахшад ва инчунин дард ва сӯзиши онҳоро таскин медиҳад.

Тухми зағирро сӯхта, соида, бипошанд, чарохатҳоро хушк мекунад, инчунин дарду сӯзиши онҳоро ҳам таскин медиҳад.

Вале истеъмоли тухми зағир ба дарун аз ҳад зиёд гардад, чашмро торик мекунад — дар ин ҳолат кашниз бояд хӯрд, ки ислоҳи зарари он намояд; ба ҳозима хам зарар мекунад — дар ин маврид сиканҷабин бихӯранд; ба хояҳо хам зиён дорад — давои ин асал хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан дар як рӯз аз тухми зағир аз 10,5 то 14 грамм аст.

Ба чои ин ҳулбаро истеъмол намоянд раво мебошад.

Мизочи равғани зағир гарм ва тар аст.

Агар равғани зағирро бо равғани гулисурх хамроҳ карда, бо он ҳукна кунанд, дарди чарохати рӯдахоро таскин медиҳад.

Ин равғанро аз рӯ бимоланд, дарди дилро таскин медиҳад, шукуфаи пӯст ва чарохатро шифо мебахшад, инчунин дарди чарохатро хам сокин мекунад.

Равғани зағирро хоҳ доғ карда ё доғ накарда биёшоманд, қулинчи инсонро, ки ба забони русӣ колит меноманд, дафъ мекунад.

Агар инро бардавом бимоланд, чашмро заиф ва боҳро суст мекунад — давои ин зарархояш сиканчабин хӯрдан аст.

210. Юнучқаи зардак

Инро точикон дар як қатор маҳалҳо говришқа ва ришқаи зардак ҳам меноманд. Баргаш ба барги юнучқа шабоҳат дорад, вале гулаш зард аст. Шохҳои баъзе навъаш ба замин паҳн шуда месабзад ва баъзе навъи он поядор мебошад.

Мизочаш мӯътадил дар гарміву сардӣ мебошад. Аз ин рӯ ҳамаи мизочҳоро форам аст.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумиаш: пазонанда, кувватбахш, таҳлилдиханда аст.

Гиёҳи инро кӯфта, бо равғани гулисурх сиришта, ба сар гузошта банданд, ҳамчунин онро дар об чӯшонида, бо он оби гармаш бишӯянд, дарди сар, чарх задани сар, сиёҳ задани чашм, паридани аъзо, сакта (мурда барин беҳаракат мондан), каҷ шудани рӯй ва нотавон гаштани узвҳои баданро, ки сабаби ин иллатҳо зиёд гаштани балғам ва сафро бошанд, шифо мебахшад.

Инро дар об чӯшонида, ҳар рӯзу шаб бухорошро дар ҳаммом бигиранд ва инчунин молидани равғани ин барои беморихои нобаршуда, инчунин барои бечо шудани зехн, ахмакӣ, телбагӣ, молихулиё ва нисьён (фаромӯшхотирӣ) шифо мебахшад.

7 грамм юнучқаи зардакро бо 17,5 грамм асал бихӯранд ва оберо, ки ин гиёҳ дар он чӯшонида шуда бошад, ба сари бемори васвоси савдоӣ дар ҳар се рӯз як мартаба дар ҳаммом бирезанд, бемор аз он иллат начот меёбад. Барои фолич (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ) ва нотавон шудани узвхо кӯфтаи онро ба мабдоъи (саршавии) асабҳои бемор гузошта мебанданд. Барои таранг кашида шудани узве ва кузоз (столбняк), ки аз афзудани балғам ҳодис шуда бошанд, оберо, ки дар он ин гиёҳ чӯшонида шудааст, нимгарм ба меъда ва сари бемор бирезанд, ба ибро меоварад. Инчунин юнучқаи зардакро дар об чӯшонда, он обро бардавом бинӯшанд, аз беморихои дар боло зикрьёфта, иллатҳои меъда ва ғайра начот хоханд ёфт. Инчунин ин обро биёшоманд, дарди меъда, дарди

чигар, дарди сипурзро низ фоида дорад. Ва агар ба ин об талхшувоқ хамроҳ карда биёшоманд, варамҳои ҳар сеи ин аъзоро ва инчунин варами бачадонро таҳлил медиҳад. Онро кӯфта, аз рӯ ба хамин узвҳо гузошта банданд, низ хамин навъ таъсирро дорад.

Гиёҳи инро дар об чӯш дода, он обро бинӯшанд, моддаҳои зиёдатии узвҳои ботиниро таҳлил медиҳад, яъне пароканда месозад, хусусан бо анҷир ва асал биёшоманд, манӣ ва ширро зиёда мегардонад, зарари захрҳоро дафъ мекунад, пешоб ва ҳайзро равон месозад, ташнагиро, ки аз афзудани балғам ба хам расида бошад, таскин медиҳад. Агар онро пухта батанҳой ё бо майи пухтагӣ хамир карда гузошта банданд, захмҳои шаҳдияи сарро, ки рутубаташон монанди асал аст, шифо мебахшад; бо гарди осиё хамир карда гузошта банданд, варамҳои гарми мураккаби чашм, гӯш, макъад, бачадон ва хояҳоро мегардонад. Агар пухтаи онро бо майи пухтагӣ хамир карда, ба варамҳои гарм ва сахт гузошта банданд, онҳоро таҳлил медиҳад.

Оби гиёҳи тарашро дар офтоб қивом кунанд, инро усораи говришқа, яъне усораи юнучқаи зардак меноманд. Инак, аз усораи он 11 грамм бо майи пухтагӣ биёшоманд, варамҳои узвҳои дохили баданро таҳлил медиҳад. Усораи инро дар равғани гулисурх хал карда чаконанд, дарди гӯш ва дарди сареро, ки аз хунукӣ бошад, таскин медиҳад.

Гиёҳи инро дар об чӯшонида, он обро бардавом бинӯшанд, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад. Ва бо ин об нимгарм хуқна (клизма) кунанд, рӯдаҳоро қувват мебахшад, онҳоро аз чизҳои ғайрӣ пок мегардонад ва дардашонро хам таскин медиҳад. Барг ва шохҳояшро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, пешоб ва ҳайзро равон мекунад ва бачаро аз шиками хомила меафтонад. Бо он об бадан ва сарро бишӯянд, захмҳои шаҳдияро, ки рутубаташон асалмонанд аст, шифо мебахшад ва агар хояҳоро бо ин бишӯянд, хориши онҳоро дафъ мекунад.

Вале истеъмоли ин ба дарун барои хояхо зарарнок аст. Дар ин ҳолат анҷир, мавизи ангур ва асал бихӯранд, зарари онро ислоҳ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз гиёҳи хушкаш дар як рӯз то 9 грамм аст ва аз оби фишурдаи гиёҳи тару

тозааш то 70 грамм аст. Ба чои юнучкаи зардак бобунаро истеъмол фармоянд, раво мебошад.

Аз ин гиёҳ равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Обн юнучкаи мазкурро ду миқдор гирифта, аз болояш ним вазни ин об равғани зайтун бирезанду бо оташи мулоим бичӯшонанд, то об тамоман бухор шуда раваду равған бимонад — ин равғани юнучкаи зардак мебошад. Инро ба сар бимоланд, дарди сареро, ки дар натиҷаи зарба хӯрдан ва аз чалакидани майна ба амал омада бошад, дафъ мекунад. Ба рӯй бимоланд, кач шудани онро ислоҳ мекунад.

211. Каду

Ин самари растании биёрадор аст, ки хеле рангоранг ва гуногун мебошад. Бехтарини он ширини бересаи он аст, ки бихӯранд.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум хунук ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани он ба мизоч сардй меоварад, бар бадан об медавонад, гирехҳои узвҳои дохили баданро мекушояд, пешобро равон мекунад, дарунро мулоим мегардонад; зардпарвин, исҳоли номунтазами меъда ва табҳои тезро шифо мебахшад.

Агар инро пухта бихӯранд, ҳамчун ғизо камқувват, аз меъда ба зудй мефурояд ва аз он моддаи солими бетаъм пайдо мешавад. Ин камҳазмшаванда аст, зеро ки агар худашро танҳо бихӯранд, дар меъда зуд вайрон мешавад ва ба ҳар моддае, ки дар бадан бисьёр бошад, ба зудй, ба он табдил меёбад, инчунин бинобар осон табдильёбанда буданаш баъзан моддаи захрнок аз он ба амал меояд. Чун онро бо мевахои гуногун хамроҳ намоянд, кайфияти онро дигар месозад, монанди он, ки агар бо бихй ё оби ғӯран ангур, ё оби анор, ё сирко дар равғани бодом ё равғани софи зайтун пухта бихӯранд, моддаҳои солим дар бадан пайдо мекунад, барои одамони сафровимизоч ва гаммизоҷон, инчунин ба табҳои тез фонда дорад. Лекин хӯрдани каду барои бемороии қулинҷ (колит) ва онро бисьёр хӯрдан зарар дорад, зеро худи каду пайдокунандаи иллати қулинҷ аст. Агар бо чизи тезй монанди хардал (горчица) бихӯранд, дар бадан моддаи тез

пайдо менамояд; бо чизи намакин бихўранд, моддаҳои шўр пайдо мекунад; бо кабзиятовар — моддаи кабзиятнок ва инчунин бо хар чизе, ки бихўранд, ба моддаи он табдил меёбад.

Оби кадуи хомро фишурда гирифта, бо шири чавонзанон даромехта, дар бинӣ ва гўш бичаконанд ва ба такрори амал биёран (палаки) бебаргашро кўфта, ба сар гузошта банданд, дарди сари аз гармӣ, варами пардаҳои майна ва худи майна (менингит), ҳазаён, девонагӣ, варамҳои гарм ва бехобиро шифо мебахшад.

Кадуро кўфта ё тарошида, ба пеши сар гузошта банданд, варами гарми сарро таҳлил медиҳад; инчунин дарди сари гарм ва хушкии майна, инчунин бехобиро дафъ мекунад ва агар ба чашм гузошта банданд, варами гарми онро таҳлил медиҳад.

Шустани сар бо оби каду, ошомидан ва дар бинӣ чаконидани он дарди сари гармро таскин медиҳад ва хоб меоварад.

Бо оби каду ғарғара кунанд ё оби онро дар дахон гардонанд, дарди гулў ва дарди дандонро, ки хама аз гармӣ бошанд, шифо мебахшад.

Оби онро бо равғани гулисурх даромехта, нимгарм дар гўш чаконанд, дарди ин узвро сокин мекунад.

Пўсти хушки кадуро дар об чўшонида, он обро бағанҳой ё бо равғани гулисурх даромехта, дар бинӣ бирезанд, дарди дандонро таскин медиҳад

Пайчаи самари кадуро, ки гулаш ҳанўз наафтода бошад, дар хамир печида, дар зери оташ пухта, оби онро ситонида, дар чашм чаконанд, зардии зардпарвинро аз он дафъ мекунад. Оби гулашро батакрор бичаконанд, чашмро, ки аз гармӣ бошад, шифо мебахшад.

Кадуро дар об чўшонида, он обро бо тамри (хурмои) ҳиндӣ ва шакар биёшоманд, тафси майнаро паст мегардонад, инчунин дарди сари гарм, васвос, девонагӣ ва дарди чашмро, ки сабабаш аз поён ба чашм баромадани бухороти меъда бошад, дафъ мекунад.

Кадуро бо кашки чав ё бо моши кўфтагӣ пухта ё танҳо худашро дар равғани бодом пухта бихўранд, барои дарди узвҳои даруни сина ва сурфаи гарм доруи мешавад.

Кадуро дар об чўшонида, он обро бинўшанд, ташнагӣ ва ҳарорати ҷигари гармизочонро таскин медиҳад, инчунин ҳузнеро, ки аз бисьёрии сафро ба судур пайваста бошад ва моддаҳои бегонаи баданро дафъ мекунад, вале ин боиси сустии меъда ва рўдаҳо мегардад.

Гўшти кадуро хушконида, чун орд маҳин кўфта, дар дег бирьён карда бихўранд, дарунро мебандад, ташнагӣ, тезии сафро ва хунро, яъне фишори баланди онҳоро таскин медиҳад, инчунин ғамро ҳам дур мекунад.

75 грамм оби кадуро бо асал ва андак натрун (танакори армани) пухта бихўранд, дарунро мулоим мекунад, инчунин дарунро бо мулоимат меравонад; бо тамри ҳиндӣ ва шакар пухта бихўранд, сафрои сўхтаро бо исҳол дафъ мекунад, рўдаҳо ва гурдаро аз олоишҳо пок месозад, инчунин барои гармии майна, дарди чашм ва табҳои гарм даво мешавад.

Кадуро дар хамир печонида ва аз болояш гил молида, дар зери оташ дурустакак пухта, баъд обашро фишурда гирифта, 150 грамм аз он бо 35 грамм шакар ва бо шарбатҳои гуногуни гуворои сардмизоҷ биёшоманд, харорати меъда, ҷигар, дил ва табҳои тези дик (логаркунанда)-ро шифо мебахшад ва аксари беморихои тези гармро таскин медиҳад ва шифо мебахшад.

Абўалӣ ибни Сино дар хусуси зот-ул-ҷанб (варами пардаҳои даруни сина) навиштааст, ки агарчи оби каду ба он фонда дорад, вале аз ҷиҳати дигар зарар ҳам дорад, бинобар он, ки пешобро меронад.

Кадуро пухта, бо сирко бихўранд, низ барои табҳои тези сафровӣ, шикастани чўшиши сафро ва хун, инчунин барои аксари беморихои гарми тез шифо мебахшад, низ зудтар аз меъда мефурояд. Агар инро бо гушт пухта бихўранд, боиси зуд ва хубии хазми он мегардад; бо хўришҳои мош, нахўд, инчунин бо равғани бодоми ширин пухта бихўранд, сурфаро дафъ мекунад, низоми феълии майна ва баданро сара мегардонад, харорати ҷигар ва табҳои гармро хомўш мекунад.

Кадуро бо гўшти хурўсчўча ва ё бо мағзи тухми каду шўрбо пухта бихўранд, иллати бехушшавӣ ва табҳои гарми бехушкунандаро шифо мебахшад, инчунин захри ахлоти захрнокро дафъ мекунад ва дар ин бобат давои бемисл аст.

Гӯшти кадуро кӯфта, аз рӯ бар меъда, чигар, гурда ва дигар узвҳои даруни шикам ва сина гузошта банданд, тафс ва сӯзиши онҳоро таскин медиҳад.

Пӯсти хушки кадуро кӯфта бихӯранд, барои бавосир ва хунравии узвҳои шикам даво мешавад.

Хуллас, ҳамаи навъҳои каду барои одамони гарммизоҷ (сафровӣ ва хунӣ), чавонон, мардуми минтақаҳои гарм фонда дорад. Вале барои одамони сардмизоҷ (балғамӣ ва савдовӣ), ба пирон ва касони минтақаҳои хунук зарар дорад; ба иллати қулинҷ гирифтор мекунад, бодангез аст, ба меъда гаронӣ меоварад, иштиҳоро мебандад, балғам ва моддаҳои балғамӣ ва савдовӣ пайдо мекунад.

Кадуро бо кошуки дандонадор тарошида, пухта, бо ҷуғрот, хардал, сир (чеснок), мурч, намак ва наъноъ бихӯранд, баъд барои сардмизоҷон мувофиқ мегардад, вале гарммизоҷонро ба ғайр аз бо намак ва камтар наъноъ хӯрдан раво нест.

Агар каду зарар кунад, илоҷаш кай фармудан аст ва бо шаҳдоб, қаранфули гардан, зира, пиёзаки саломалек, наъноъ ва чизҳои ҳазмкунандаи гарммизоҷ ва хушбӯй хӯрдан, инчунин пухтани он бо равған ва дохил кардани мурч, хардал, чизҳои гарммизоҷи дигар ва намак аст барои касони хунукмизоҷ. Вале барои касони гарммизоҷ ва сафровимизоҷон оби ғӯраи ангур, оби анор, сирко ва монанди инҳоро дохил намуда хӯрдан аст.

Қадуро бо шакар ё бо асал мураббо пухта бихӯранд, мӯътадилтарини мураббоҳост ва лазиз мегардад, майнаро қувват мебахшад, дар бадан хуни солим пайдо мекунад, моддаҳои савдовӣ ва беморихои аз бисьёр гаштани савдо сарзадаро дафъ менамояд; агар дар меъда балғам бисьёр набошад, ин зуд ҳазм мешавад, вале агар балғам мавҷуд бошад, худаш ба он мубаддал мегардад. Мураббои асалии каду барои хунукмизоҷон бехтар ва муносибтар аст назар ба шакарии он. Кадуи дар сирко парвардашуда сабук ва ҳазмкунанда мебошад, чӯшиш ва фишори баланди сафро ва хунро паст мекунад, хусусан таъми майхуш (туршу ширин) гирифтаи он барои гарммизоҷон мувофиқ аст, вале инаш барои хунукмизоҷон зарарнок мебошад.

Пӯсти хушки кадуро сӯхта, ос карда бипошанд, рафтани хунро аз чароҳатҳо манъ мекунад, захмҳои хӯранда, захми заҳар ва решҳои хушкмизоҷро дафъ

мекунад. Агар ин ордаки пӯсти сӯхтаи онро бо равғани нави гов сиришта гузошта банданд, сӯхтагии оташро ба ибро меоварад ва бо сирко сиришта гузошта банданд, доғи сафеди пӯстро шифо мебахшад.

Тухми кадуро кӯфта, бо орди чав сиришта, батакрор гузошта банданд, барои сӯхтагии оташ даво мешавад.

Кадуро кӯфта гузошта банданд, сурхбод ва варамхои гармро ба ибро меоварад.

Аз каду равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Оби гӯшти кадуи нав расидагиро гирифта, бо чоряк вазни он равғани кунчид ё равғани бунафша ва ё ду баробари он равғани бодоми ширин ва ғайри он миқдор андохта, бо оташи мулоим то обаш батамом бухор шуда рафтан мечӯшонанд — хислатҳои тиббии ин мононанди равғани бунафша ва равғани нилуфар аст. Мизочи ин равған сард ва тар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро биёшоманд ва дар бинӣ чаконанд, ба баданхои хушк об медавонад, майнаи хушкро рутубат мебахшад ва хушкии онро дафъ месозад, хоб меоварад; барои молихулиё, бехобии шадид, сурфаи гарм, диқ (иллати лоғаркунанда) шифо мебахшад ва агар бимоланд, сахтиҳои баданро мулоим мекунад.

Чун пӯсти кадуро чудо карда хусусан, ки ҳанӯз тухмаш норасида ва хом бошад, ҳамаи қисмҳои онро, ки гӯшт, шахм ва тухми онро бо чарбии гурдаи буз кӯфта, то хуб муҳарро шудан бичӯшонанд ва баъд бигузоранд, ки хунук шавад, сонӣ равғани дар рӯяш бударо бигиранд. Ин равған дар хама хислатҳои тиббӣ, яъне дар бобати рутубат бахшидан, сард гардонидан ва ғайраҳо аз равғани каду кавитар аст дар он ҳолат, ки агар инро бо равғани кунчид бисозанд.

Чун сари кадуро бурида, дар чои холии даруни он рими оҳани кӯфтаро пур намуда ва даҳани онро бо ҳамон порчаи буридашуда маҳкам карда, чил рӯз бигузоранд, баъд оби онро гирифта, бо ҳино хамир созанду ба мӯй бимоланд, ранги хуб мешавад.

Мизочи мағзи тухми каду дар дараҷаи дуввум сард ва дар якум тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: мағзи тухмашро бихӯранд, баданро фарбеҳ мегардонад, барои дафъи дагалии узвҳои даруни сина, хун рафтан аз шуш, сурфаи гарм, ташнагӣ, табҳои гарм, заҳми рӯдаҳо ва хичак, ки

ҳама аз бисьёр гаштани моддаҳои тез ба амал омада бошанд, лоғарии гурда, сӯзиши пешоб (сӯзок) ва монанди инҳо даво мешавад.

Равғани тухмашро бихӯранд, бимоланд, бичаконанд ё дар бинӣ бирезанд, ё гузошта банданд, хушкии майна, бехобӣ, сил, табҳои гарм, дарди рӯдаҳо, ки аз ҷамъ шудани сафро бошад, дафъ мекунад ва давои беназир мебошад.

Равғани тухми кадуи ширинро бо чирми тухми он сонда, гузошта банданд, захмҳои сар ва бадани кӯдакон, гӯшаи дахан, баногӯш, закар ва дигарҳоро шифо мебахшад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми каду дар як рӯз то 32 грамм аст. Ба ҷои ин мағзи тухми тарбуз, бодиринг ва тарраро истеъмол намоянд, раво мебошад.

212. Ревоҷ

Инро тоҷикон чукрӣ ҳам меноманд, гиёҳи кӯҳии машҳур аст. Гулаш сурх ва чун гӯшвораи духтаракон зебанда мебошад. Таъмаш турш, мардум онро бо завқ мехӯранд.

Мизоҷи банди барг ва пояш дар дараҷаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, моддаҳои ғафсгаштаи баданро тит ва пароканда мегардонад, дарунро мебандад, фараҳ мебахшад; меъда, ҷигар ва дигар узвҳои гарммизоҷи даруни шикам ва синаро қавӣ мегардонад; иштиҳоро мекушояд, шиддати ҷӯшиши сафроро таскин медиҳад, қайи сафровӣ, ташнагӣ, беҳузур (бечо) шудани дилро қатъ мекунад; фишори баланди хунро паст мегардонад ва хуну сафровиро соф менамояд, мастӣ ва хуморро бархам медиҳад, дилтапак (дилбозӣ), васвос, бавосир, тоун (чума), вабо, нағзак (гулак), сурхича (кизомук), исҳоли гарми сафровӣ, зардпарвин, табҳои гарм ва сафровиро дафъ мекунад. Агар инро бардавом бихӯранд, баромадани пучак ва чиртакҳоро монеъ мешавад, яъне моддаи қандро дар таркиби хун кам мекунад.

Оби чукриро дар офтоб хушк карда, чун сурма ба чашм кашанд, чашмро қувват мебахшад, гули чашмро нест мекунад. Агар инро кӯфта, бо орди ҷав хамир

карда гузошта банданд, барои сурхбод даво мешавад ва мўрчагазакро шифо мебахшад.

Вале қисми рўизаминии чукриро аз ҳад зиёд ва бардавом бихўранд, ба узвҳои даруни сина, ба одамони сардмизоҷ ва боҳ (пушти камар) зарар дорад; асабҳоро хушк мекунад, қулинҷро, ки варам ва дарди рўдаҳои ғафс аст, пайдо менамояд. Дар ин маврид асал бояд хўрд, ки ислоҳи зарари он намояд.

Миқдори як бор ошомидан дар як рўз аз оби чукрй то 100 грамм аст.

Агар ёфтани ревоҷ душвор гардад, ба ҷои ин туршак (шавель) ва оби ғўраи ангур нўшидан раво мебошад.

Оби чукриро ҷўшонида ғафс гардонанд — инро рубби чукрй меноманд. Рубби ревоҷ қавитар аз оби он аст. Инро бинўшанд, тарсончакй, девонагиро дафъ мекунад ва инчунин сўхтани ахлот (моддаҳо)-ро дар бадан ислоҳ мекунад.

Решаи ин гиёҳ бисьёр чукур меравад ва дароз мебошад. Замини ин гиёҳ рўидаро то поёни решахояш бикобанд, дар сари решаҳо монанди шалғам гиреҳҳо дорад. Ин чизи шалғамшакл ва ҳаман қисмҳои дигари решааш дар давогй қавитар мебошад назар ба қисмҳои дигари он. Инро қитъа-қитъа бурида, хушк карда мегиранд ё хушки онро кўфта, дар зарфҳои шиша ва чинй нигоҳ медоранд барои ҳочатҳои минбаъда.

Мизоҷи решааш мураккаб-ул-қувват аст, дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихўранд, рутубатҳои зарарноки баданро хушк мегардонад, исҳолро мебандад, узвҳои дохилиро аз олоиш пок мекунад; моддаҳои бегонаро пазонида, барои дафъ шудан муҳайё месозад, бар зидди ҳамаи захрҳои сардмизоҷ тарьёқ мешавад, хусусан заҳри каждумро ба зудй дафъ мекунад; агар ахлоти (моддаҳои) ғализ (ғафс) ва рақиқ (суюқ) мавҷуд бошанд, бо воситаи исҳол дафъ менамояд, пешоб ва ҳайзро равон менамояд, қуввати чозибаи чигарро меафзояд ва гиреҳҳои рўдаҳо ва сипурзаро мекушояд; бодҳои гурда, ҳичак ва бачадонро пароканда месозад, инчунин дардҳои ин аъзоро таскин медиҳад; барои дилтапак (дилбозй), ки аз сардй бошад, дармон мешавад, сардии меъда ва чигарро дафъ мекунад; сурфаи кўҳна, дамкўтахй, сил, яъне захми шуш ва рўдаҳоро, инчунин ҳамаи навъҳои истиско (водян-

ка) ва зардпарвинро, ки аз афтодани гирех бошад ва ҳар навъ исҳол, гирехҳои мосориқо — ҳамаи инро ба ибро меоварад, исҳоли хунинро мебандад. рӯдахо ва узвҳои дигари даруни шикам ва даруни синаро аз олоиш пок мегардонад, инчунин бодҳои ин узвҳоро пароканда месозад; варамҳои сардро тахлил медиҳад; исҳол, дарди рӯдахо, бавосир, решҳои бедаво, таби дурӯздармиён — ҳамаашро шифо мебахшад.

Мо дар боло мосориқо гуфтем — ин мурғҳоест, ки ғизои дар рӯдахо хазмьёфта бо воситаи ин рагҳо ба даруни ҷигар кашида мешавад.

Агар кӯфтаи решаи ревочро бо луоби тухми бихӣ хабҳо (пилюлаҳо) баста, як ҳабро дар зери забон нигоҳ доранд ва оби онро фурӯ баранд, барои сурфаи тари сардмизоҷ, зиқ-ун-нафас (астма)-и сарди тар, ҷӯшиши (пухтани) даруни дахан, ки аз сардӣ бошад, инчунин монанди ин иллатҳоро дафъ мекунад.

Агар инро бо кӯфтаи ҳалилаи кобулӣ, замбӯруғи сафеди танаи дарахт ва сабир (алоэ) курсҳо сохта фурӯ баранд, барои аз моддаҳои зарарнок ва нодаркор пок гардонидани майна, дарди сари аз хунукӣ ва сафровӣ (гарммизоҷ), дарди ниҷсар, фолиҷ (шал шудани ниман бадан ба дарозӣ), чарх задани сар, кузоз (столбняк), тарсончакӣ, девонагӣ, назлаҳои сардмизоҷ, чарангҳои гуногуни гӯш ва дарди чашми аз назла ба амаломада дору мешавад. Агар талқони инро бо решаи чоқула хамроҳ карда бихӯранд, беморихои даруни синаро, монанди: сурфа, зиқ-ун-нафас, гирифтагии овоз ва ғайраҳоро дафъ мекунад. Агар инро бо шароби себ бихӯранд, барои нест кардани оруғ, сустии мушакҳо ва асаб, инчунин барои даридану нотавон гаштани онҳо, зарба хӯрдани ҳар як узв (аз ҷумла чалақидани майна) давои бебадал аст. Инро бо оби гарм бихӯранд, оруғҳои гуногун (аз ҷумла оруғи турш), тараиг ва беҳаракат мондани узве, даридани пардаи шикам (чурра, дабба) ва дарди рӯдахоро дафъ мекунад.

Аз 4,5 то 7 грамми онро бо шираи тухми харбуза бихӯранд, инчунин бо шираи тухми хори хачак биёшоманд, пешоби бандшударо, ки бо ҳеҷ як даво кушода нашуда бошад, равон ва кушода мегардонад. Агар бо оби сунбул бихӯранд, иркуннасо (радикулит), табҳои балғамӣ, сустии пайвандҳо ва дардҳои сиҳоро шифо

мебахшад; бо зирк бихўранд, варами бо̆ганиро таҳлил медиҳад.

Як қитъа решаи онро дар даҳан нигоҳ доранду оби онро фурў баранд, барои хун қай кардан, гирех ва варами узвҳои даруни сина, дамкўтахӣ ва гирифтагии нафас дору мешавад.

Ҳар рўз аз решаи хушки кўфтагии он 4,5 грамм бихўранд, дардҳои меъда ва пурбодшавии онро дафъ мекунад, инчунин оруғро таскин медиҳад. Ва агар кўфтаи онро дар бини бирезанд, бемориҳои мағзи сар ва назларо фоида мебахшад.

Кўфтаи мазкурро бо сирко хамир карда гузошта банданд, доғи кунчидак, шукуфаи пўст ва доғҳои аз зарба ва лат хўрдан ба амал омадаро дур мекунад. Агар бо орди ҷав, тухми тугмачагул ва тухми гулихайрӣ даромехта, гузошта банданд, устухони бечошударо ба ҷояш мебарад.

Инро кўфта, бо оби гарм хамир сохта бимоланд, лат хўрдагиро ба ислоҳ меоварад, варамҳои сардро таҳлил медиҳад ва инчунин ҳамаи дардҳоеро, ки аз гармӣ набошанд, таскин медиҳад; захрҳои сардмизоҷ, хусусан захри каждумро дафъ мекунад; агар ба миёни китфон бимоланд, хавфи дар дил афтодаро дафъ мегардонад.

Кўфтаи онро бипошанд, реш ва захмҳои тарро хушк мегардонад.

Мегўянд, ки решаи ин ҳангоми хўрдан ба бирози (саргини) дар дарун шахшуда зарар дорад — давои ин зарараш шилми бодомҳо хўрдан аст, ки ислоҳи зарар намояд, инчунин ба тифлони заифмизоҷ зиён мекунад.

Миқдори як бор хўрдан аз решаи ревоч дар як рўз аз 4,5 то 7 грамм аст.

Ба чои ин дар бемориҳои меъда ва ҷигар баробари якуним вазни он гулисурхро истеъмол кардан раво мебошад.

213. Болдирғон

Ин растаниро дар баъзе маҳалҳо точикон куруш низ меноманд. Гиёҳаш баланд баробари қадди одам ва баландтар низ, пояш миёнхолӣ. Ин ду навъ аст: яке хушбўй, дигаре бадбў. Қисмеро баргаш монанди барги карам ва он кўчактар, гулаш чатрӣ монанди

гули шибит, вале назар ба гули шибит хеле азим, сафед аст.

Самараш баъди расидан сафед пахни гирдак, бисьёр хушбўй мебошад. Шилми ин навъашро хилтити таййиб, яъне хилтити хушбў мегўянд. Ин навъаш асосан дар Эрон меруяд. Қисми дуввум баргаш монанди саҳифаҳои коғази сўхта пурсўрох, пояш заифтар аз қисми якум. Самари он снёҳ ва бисьёр бадбў, ки инро хилтити бадбў, гиёхи онро камоҳ меноманд ва шилми онро, ки бисьёр бадбў аст, хилтити бадбў мегўянд. Навъи якумаш дар чоҳои намнок ва низ наздики об ва чашмаҳо меруяд, қисми дуввумаш бошад, дар мавзеъҳои даштнамо ҳам месабзад.

Мизочи навъи хушбўи он дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст, вале мизочи бадбўи он дар саввум гарм ва қавй. Ба қавли баъзеҳо мизочи болдирғон ва камохро дар дарачаи дуввум гарм ва хушк медонанд умуман.

Хислатҳои шифобахши он: болдирғонро бихўранд, зехиро сара, ҳофизаро зиёда ва мустаҳкам мекунад; нисьён (фаромўшхотирй), аҳмақию кундфаҳмиро дафъ месозад; фолич, кач шудани рўй ва сусту нотавон гаштани узвҳоро ба иброз меоварад.

Бинобар дар меъда муддати дароз монданаш ва гаронҳазм буданаш меъдаро дағал мегардонад, рутубатҳоро хушк мекунад, таомро сабукҳазм менамояд, бўи даҳанро дигар месозад, меъдаро қувват медиҳад, балғамро меканад, бодҳоро пароканда мекунад, иштиҳои таомро бармеангезад; узвҳои ҳозимаро, ки иборат аз меъда, рўдаҳо, чигар ва сипурз мебошанд, қавй мегардонад, зарари давоҳои бадҳазм ва заҳрнокро дафъ мекунад, бар зидди заҳр тарьёқ мебошад, ҳиккакро нест мекунад; душвор шошиданро, ки сабабаш зиёд гаштани балғам бошад, ба ислоҳ меоварад, шир ва хайзро равон мекунад, гурда ва рўдаҳоро гарм мегардонад; бохро, яъне пушти камарро ба ҳаракат меоварад ва дарди бугумхоро, ки сабабаш сардй бошад, дафъ мекунад.

Болдирғонро дар сирко парварда карда, яъне онро як шабонарўз дар он тар карда, баъд он сиркоро истеъмол, намоянд, дар ҳама ҳолат, инчунин сиркоасали (сиканчабини) онро, ки асалро бо майи пухтагй пухта бошанд, барои таби дурўздармиён, табҳои балғамй ва табҳои мураккаб, дарди узвҳои даруни си-

на, истиско ва зардпарвин даво мешавад, инчунин ҳиккакро, ки аз зиёд шудани балғам дар меъда ба амал омада бошад, дафъ мекунад; иркуннасоро шифо мебахшад. Агар инро бо шароб бихӯранд, бачаи занҳои ҳомиларо аз шикам зуд меафтонад.

Болдирғонро кӯфта гузошта банданд, моддаҳоро башиддат аз таг ба рӯи пӯст мекашад; бо мумравған сиришта бибанданд, барои ханозер, чароҳатҳо ва иркуннасо даво мешавад. Агар инро бо равғани зайтун якҷо кӯфта гузошта банданд, кабудии зери чашмро нест мекунад.

Онро дар об чӯшонида, он обро бо сирко даромехта ва бо кӯфтаи пӯсти анор хамир сохта, бимоланд, бавосирро фонда дорад.

Барги хушкашро кӯфта, ба решҳои хӯранда бипошанд, онҳоро сиҳат мекунад. Агар инро бибӯянд, барои ҳиккак даво мешавад.

Вале хӯрдани гиёҳи ин ба ҳичак зарар дорад — дар ин ҳолат тухми харбузаро бихӯранд, ислоҳи зарар мекунад; ба рӯдаҳо низ зиёнкор аст — инро бо хӯрдани шилми бодомҳо ислоҳ метавон кард, ба одамони гарммизоҷ ҳам зарар дорад — дар ин ҳолат шарбати анор ва сиканҷабин бояд бихӯранд.

Миқдори як бор хӯрдан аз гиёҳи он дар як рӯз аз 7 то 9 грамм аст.

Шилми болдирғон ва камоҳ ҳам ду навъ аст: хушбӯй ва бадбӯ. Навъи хушбӯяш шилми болдирғони сафед аст, вале бадбӯи он шилми камоҳ, ки сурхи сиёҳтоб мебошад.

Шайх Довуди Антокӣ навиштааст, ки мегӯянд: чун зан баъд аз ҳайз бефосила ҳар рӯз 3,5 грамм то як ҳафта бихӯрад, ҳаргиз ҳомила нахоҳад шуд.

Феълӣ решааш назар ба қисми рӯизаминиаш қавитар аст. Агар инро кӯфта гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад, зиёд гаштани ханозерро манъ мекунад ва дахани захмҳоро ба ҳам оварда сиҳат менамояд.

Мизочи шилми сафеди болдирғон, ки ҳилтити хушбӯй меноманд, гарм дар аввали дарачаи чаҳорум ва хушк дар охири дарачаи дуввум; мизочи шилми камоҳ, ки бадбӯй аст, дар аввали дарачаи чорум гарм ва хушк дар саввум аст, ки ҳам қуввати тарьёкӣ ва ҳам ҳислати захнокӣ дорад.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани ин беморихои

аз сардӣ баамаломадан вобаста ба майна бошанд, монанди: фолиҷ, ларзак, саръ (припадка), карахтӣ, бехаракат мондани узвҳо, саръи тифлон ва монанди инҳоро шифо мебахшад. Агар инро бо мурч ва судоб бихӯранд, барои кузоз (столбняк); бо шароб бихӯранд, барои бемориҳои асаб дору мешавад. 0,6 грамми онро бо муми занбӯри асал даромехта фурӯ баранд, фолиҷро сиҳат мекунад.

Ин шилмро бо асал даромехта, ба чашм кашанд, қуввати биноиро зиёда мегардонад ва зардоберо, ки дар гавхараки чашм фуромада, ранги гавхаракро тира ва чашмро нобино мекунад, дафъ месозад, инчунин гули чашм ва нохунаки онро нест мекунад.

Ин шилмро дар равғани зайтун чӯшонида, он равғанро нимгарм дар гӯш чаконанд, дарди гӯш, карии кӯхна ва чарангҳои гуногуни онро дафъ менамояд.

Агар ин шилмро бо зангор (ярь-медянка) ва зок даромехта, дар бинӣ андозанд, гӯшти зиёдатиро, ки дар он пайдо шуда бошад, мехӯрад. Инро батанҳой ба дандони кирмхӯрда гузоранд, дардашро таскин медиҳад ва кирмашро ҳам мерезонад, инчунин аз берун бар дандон бимоланд, дардашро сокин мекунад.

Шилми мазкурро бо асал якчо дар об ҳал карда, бо ин таркиб ғарғара кунанд, варами забончаи ҳалқро таҳлил медиҳад; агар бо сирко даромехта ғарғара кунанд, зулуки дар ҳалқ часпидаро берун меоварад; бо зардаи тухми мурғ даромехта ғарғара кунанд, сурфаи хушк ва дарди пахлуро дафъ мекунад. Танҳо худашро дар об ҳал карда, бо он об ғарғара кунанд, овози гирифтагиро мекушояд, дағалии ҳалқро ислоҳ мекунад, дард ва варами пардаҳои пахлуи даруни синаро, ки сабабаш чамъ шудани балғам бошад, шифо мебахшад.

Шилми болдирғонро дар об ҳал карда, он обро бинӯшанд, овозро мекушояд ва онро соф мекунад.

Агар ин шилмро бихӯранд, ҳар як моддаи дар дарун шахшуда ва сахтгаштаро мегудозад, бодхоро таҳлил медиҳад ва пароканда мекунад; агар инро бо сиканчабин бихӯранд, ширн шахшударо дар ҳар як чои бадан, ки бошад, рақиқ (суюқ) мекунад; ва агар бо шохтут, мозу ва инчунин чизҳои турш бихӯранд, исҳоли рутубиро мебандад; бо чормағз ё бо оби ачирик биёшоманд, дарди рӯдаҳоро, ки сабабаш чамъ шудани бод ва балғам бошад, шифо мебахшад ва қулинчро,

ки дард ва варами рӯдаҳои ғафс аст, мекушояд; бодҳоро таҳлил медиҳад ва пароканда месозад, ҳамаи навъҳои кирми меъдаро ихроҷ мекунад, хуни бавосирро равон менамояд; сардии меъда, чигар ва сипурзро ба ислоҳ меоварад, истисқо ва сустии баданро шифо мебахшад.

Шилми болдирғонро ба миқдори нахӯд ва камтар мувофиқи бардошти мизоҷ дар миёни хамир гирифта, нон пухта, баъд фурӯ баранд, хамин тариқ бо он мудовамат намоянд, хамаи навъҳои истисқоро, хусусан истисқои обӣ ва бодиро шифо мебахшад. Агар ин миқдор шилми онро бо анҷир тановул намоянд, зардпарвинро дафъ мекунад; бо оби барги зуф биёшоманд, римхои дар даруни бадан ҷамъшударо хориҷ мекунад ва дубайла (кӯряра)-ҳои ботиниро кафонида сиҳат мебахшад.

Шилми мазкурро бо мурч якчо кӯфта бихӯранд, пешоб ва хайзи бастаро мекушояд.

Инро батанҳой занхо аз таг бардоранд, бачаи онхоро аз шикам меафтонад.

Варамҳоро чок карда, шилми болдирғонро дар миёни онхо гузоранд, ҳамаи чизҳои мурдори даруни варамро ихроҷ мекунад.

Ин шилмро бо анҷири хушк кӯфта, баъд бо сирко хамир карда, гузошта банданд, шукуфаҳои пӯстро нест мегардонад; бо мумравған даромехта гузошта банданд, ҳамаи намудҳои озахро хушк карда мерезонад ва ғуддаҳоро таҳлил медиҳад. Агар худашро танхо гузошта банданд, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтан сар ва риш мӯй мерӯёнад; бо оби хокистар ё оби бахр даромехта гузошта банданд, гӯшт ва мушакҳои чокшудаи баданро ба хам меоварад. Агар инро ба захми саги девона газида бимоланд, онро сиҳат мекунад; ба чое, ки инро молида бошанд, чонварони захрнок наздик намеоянд, инчунин молиданаш зарари тири захрнокро дафъ мекунад. Бо равғани зайтун даромехта бимоланд, азияти ғунда ва каждумгазидаро дафъ мекунад.

Андакеро аз ин шилми болдирғон дар сӯрохи закар гузоранд, боиси кавӣ ғаштан ва тамоман дар ҳаракат шудани он мегардад.

Хӯрдани ин таби дурӯздармиёнро шифо мебахшад. Агар инро бо таомхо бихӯранд, ранги рухсораро неку мегардонад.

Вале истеъмоли ин ба дарун барои майна ва чи-

гар зарар дорад — давояш анорхои хох ширин ва хох турш хӯрдан аст. Агар ба одамони гаммизоч зиён кунад, давояш бунафша, нилуфар ва оби себ ошомидан аст; инчунин ба узвхои поёни бадан хам зарар дорад— давои ин зиёнаш катиро хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин шилм дар як рӯз аз миқдори донаи наск то 2 грамм аст.

Агар шилми болдирғон ёфт нашавад, ба ҷояш решаи ин гиёхро истеъмол намоянд, раво мебошад.

Яке аз хислатҳои ин чунин аст, ки агар камеро дар латта баста, ба даруни об андозанд, кирм дар он пайдо намешавад. Ҳамчунин дар миёни зироат гузоранд, ҷонварони зарарнок аз он ҷо мегурезанд. Ва агар инро ба ҳар чӣ бимоланд, низ ҷонварони зарарнок аз он ҷо мегурезанд. Қамтареро аз он дар решаи дарахте, ки нест карданаш лозим бошад, бигузоранд, он дарахтро мепӯсонад.

214. Пиёзи ансул

Номи инро барғалат «анзур» мегӯянд, ки ҳатман тахриф аст.

Ин гиёҳест кӯҳӣ ва даштӣ, ки баргҳояш монанди баргҳои савсани кӯҳӣ ва наргис, вале дарозтар аз онхо, дар сари пояш монанди сари пиёз гул мекунад. Барои даво пиёзи қисми заминиашро ба кор мебаранд.

Мизочи пиёзи ансул дар дараҷаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: пиёзи ансулро дар хамир ё латтаи тар печонда, дар қӯри оташ бипазанду бо шаш миқдори он намак ва камтар равған даромехта, 8 грамм аз он ба дили наҳор бихӯранд, дарунро хуб меравонад ва бемориҳои вобаста ба узвҳои сар, монанди: лисарғус (летаргия), саръ (припадка), молихулиё (меланхолия), дарди нимсар, дарди сари аз хунукӣ, хоби сахт ва дуру дарози бехудона чарх задани сар, сиёҳ задани чашм, паридани аъзо, нотавон гаштани узвҳо, фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), кач шудани рӯ, нисьён (фаромӯшхотирӣ) — хамаашро шифо мебахшад; чашмро қавӣ ва тез мекунад; ба даруни гавҳарак фуромадани зардобро, ки чашмро нобино мегардонад, манъ месозад; дарди гӯш, зиқ-ун-нафас (бронхиальная астма), сурфаи кӯҳна,

дамкӯтаҳӣ, дағалии узвҳои даруни сина — ҳамаашро ба ҳоро меоварад; меъда ва ҳалқумро қувват мебахшад, хун қай карданро манъ мекунад, хӯрокро нағз хазм мекунад, дар сари меъда истодани таомро дафъ мегардонад; зардпарвин, истиско, сахтии сипурз, дарди рудаҳо, дарди буғумҳо ва иркуннасоро (радикулитро) даво мешавад, санги хичзкро майда карда мерезонад, душвор шошиданро ба ислоҳ меоварад, ҳайзи заноиро равон мекунад, бачаи занони ҳомиларо аз шикам меафтонад, захмҳои ботиниро шифо мебахшад, дарди асабҳоро таскин медиҳад, ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад, аъзои баданро аз ахлоти ғафси часпаки бемориовар пок мегардонад.

Даворо дар мағзи хамир ё латтаи тар печонида, дар қӯри оташ пухтанро дар тибби қадима ташвия мегӯянд ва он чиро, ки бо хамин усул пухта шудааст, машвӣ меноманд.

Чун 4,5 грамм пиёзи ансули машвиро бо асал бихӯранд, барои чарх задани сар, сиёҳ задани чашм, саръ, молихулиё, суст ва нотавон шудани узв ё аъзо, фолич ва кач шудани рӯй фоида дорад.

Ин пиёзро маҳин кӯфта, батанҳой ё бо сиркой ангурӣ хамир сохта, ба сари бемори лисарғус гузошта бандонд, хамчунин ба соқҳои пойҳои гирифтори ин иллат ё ба ронҳояш ва ё ба кафи пойҳояш гузошта бандонд, моддаи зарарнокро ба худ мекашад ва боиси ба хуш омадану бедор шудани он мегардад.

Як дона пиёзи ансулро бо дучанди он асали кафкаш гирифташуда пухта бихӯранд, барои дамкӯтаҳӣ, зиқ-ун-нафас ва гирифтагии овоз давои хубест.

Агар ба даруни як пиёзи ансул ду тухми мурғро рехта, ташвия намоянд, то тухми мурғ дар он бипазад. Баъд он тухмро чудо карда бихӯранд, исҳол меоварад, яъне дарунро меронад, иллати замингирро шифо мебахшад. (Замингир — ин бемориест, ки гирифтораш барои хестан ва роҳ гаштан қодир нест. Инро точикон барҷомонда низ мегӯянд).

Чун 2 грамм аз пиёзи ансул дар асал пухта бихӯранд, дарди меъда, суҳазм (бадҳазмӣ), зардпарвин, сурфаи кӯхна, дамкӯтаҳӣ, аз шуш рим қай кардан, дарди рӯдаҳо ва банд шудани пешобро дору мешавад ва меъдаро қавӣ мегардонад. Ҳамин миқдор аз ин

пиёз бо шахдоб (асалоб) бихӯранд, барои иллати махав фоида мебахшад.

Як миқдор оби баргашро гирифта, бо дучанди он асал ба қивом оварда, мувофиқи бардошти табъ бихӯранд, барои дамкӯтаҳӣ ва зиқ-ун-нафас даво мебошад.

Пиёзи ансулро бо ташвия пухта, бо камтар сир (чеснок) ва намак даромехта, ҳамааш 15 грамм бошад, бо палави равғанӣ бихӯранд, кирмхои шикамро ҳар навъ, ки бошанд, дафъ мекунад.

Агар мақсади касе қай кардан бошад, 0,2 грамм аз пиёзаш ва ҳамин миқдор решаҳояшро гирифта — ҳар дуро якчо кӯфта, бо об биёшоманд, сахт қай меоварад ва меъдаро аз чизхои бегона пок мегардонад.

Чун тухми онро бо сирко кӯфта, дар ҳаммом ба доғи сафеди пӯст, ки бо ҳеч як даво сиҳат наёфта бошад, бимоланд, он доғҳоро ҳатман нест мекунад.

Ин пиёзро реза-реза карда, дар равғани савсани сафед ё савсани кӯҳӣ бичӯшонанд ба дарачае, ки пиёз хушк ва нимсӯхта гардад, баъд он равғанро ба узвҳое, ки аз таъсири сармо шах шуда бошанд, дарди бугумхо ва никрис бимоланд, ба ибро меоварад; агар дар гӯш бичаконанд, дардашро таскин медихад ва гирехҳои дар пардаҳои он баамаломадаро мекушояд. Ин равғанро бо муми занбӯри асал ва камтар гӯгирд ҳамроҳ карда, ба решахое, ки рутубаташон монанди шир аст ва кӯтури решгашта, инчунин кӯтури хушк, ба хоришхои пӯст ва сабӯсаки сар бимоланд, сиҳат мебахшад. Бо зифт ва хино сиришта бимоланд, доначаҳои хушки ба сари тифлон баромадаро нест мекунад.

Акнун дар омади гап, тарзи тайёр кардани равғани савсани сафедро баён мекунем. Ба даруни зарфи шиша то нима равғани кунҷиди тоза мерезанд ва онро аз гулхои тару тозаи савсани сафед пур карда, ба офтоб мегузоранд. Вақте ки ранги гул дигар шавад, аъзе бипарад, кувваташ ба равған бигузорад, гулро фишурда дур мекунанду ба чои он гули нав меандозанд. Ҳамин тавр панҷ шаш маротиба гулхоро нав мекунанд, баъд равғанро соф карда мегиранд — ҳамин равғани савсани сафед мебошад.

Агар ин пиёзро пухта, бо сирко ҳамир сохта гузошта банданд, газидани мори афъиро шифо мебахшад.

Бӯи пиёзи ансул кушандаи магасҳои газанда мебошад ва мушро ҳамон дам ҳалок мекунад.

Агар ин пиёзро наздики ток бишинонанд, ангурашро ба ислоҳ меоварад ва агар дар пои дарахти анор ва биҳӣ бишинонанд, рехтани гули онҳоро манъ мекунад.

Тухми ансул дарунро мулоим мекунад ва барои дарди рӯдаҳо, мақъад ва дарди чашм дору мешавад.

Чун тухми ансулро кӯфта, бо сирко хамир карда хабҳо созанд, яъне онро ба андозаи ғӯран олуча кулӯлаҳо сохта, як адади онро дар миёни анчири пухтагӣ гузошта, як рӯзи пурра дар асали рақиқ (суюқ) тар намоянд, баъд он анчирро аз асал берун карда бимаканд, аз болояш оби гарм ё оберо, ки дар он навшодир чӯшонида шуда бошад, бинӯшанд, шадидтарин қулинчро, ки варам ва дарди рӯдаҳои ғафс аст, дафъ мегардонад.

Вале хӯрдани пиёзи ансул барои одамони ғаррмизоҷ зарар дорад: ғамгин мекунад, ба асабҳояшон низ зиён меоварад. Дар ин ҳолатҳо қанд ва набот бояд хӯрд ё сиканчабин биёшоманд, зарари онро дафъ месозад. Инчунин ширни навдӯшида ва обҳоҷ меваҳо зиёни онро ба ислоҳ меоварад.

Бояд огоҳ кунем: пиёзи ансулро, ки ғанҳо дар майдон рӯида бошад, набояд бихӯранд, зеро ки вай хислати заҳр пайдо мекунад — мекушад.

Миқдори як бор хӯрдан аз пиёзи ансул дар як рӯз то 7 грамм аст. Агар аз ин зиёд бихӯранд, зарар мекунад, хатто мӯҳлик аст, хусусан ғайримашвии он. Агар зарар оварад, зудтар қай карда партоянд ва чизҳои хунукмизоҷ бихӯранд, оби меваҳои сардмизоҷ бинӯшанд.

Аз пиёзи ансул равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ:

1. Пиёзи ансулро бо корди чӯбин варақ кунанду аз он 25 граммашро дар 100 грамм равғани зайтун бичӯшонанд, то пиёз бипазад. Пас равғанро соф намуда, дар шиша нигоҳ доранд ва вақти ҳочат ба кор баранд.

2. Равғани ансул ба тариқи дигар. Ансули навро бо корд варақ-варақ карда, дар равғани зайтун андохта, чил рӯз дар офтоб мегузоранд.

3. Нусхаи дигари равғани ансул ин тариқ аст. Ансули навро бо корди чӯбин варақ-варақ карда, дар зарфе ба об андозанд, аз болояш равғани зайтунеро, ки баъд аз кашида шуданаш шаш сол ва зиёда гу-

зашта бошад, дар таносуби ба як ҳиссаи ин пиёз чор баробар равғани зайтун бирезанд. Баъд бипазанд, то пиёз муҳарро шавад ва об дар равған намонад. Пас равғанро соф карда, дар шиша нигоҳ доранд.

Равғани ансулро шаб бар кафи хар ду поҳо бимоланд ва поҳоро то субҳ ба замин нагузоранд, олати мардӣ хоб намекунад, тамоми шаб онро бархоста медорад. Агар то як ҳафта ҳамин амалро бачо ованд, аз хислати мардӣ махрумшудагонро ба ҳоли аслашон барқарор мекунад. Барои шах шудан ва дарди поҳо, сармозадагӣ, дарди буғумҳо, ниқрис, дарди гӯш ва гирехи пардаҳои даруни он низ молиданаш фоида дорад.

Агар ин равғанро ба сар бимоланд, барои иллатҳои сакта (мурда барин беҳаракат мондан) ва фолиҷ шифо мебахшад, хусусан, ки кӯҳна шавад, қавитар мегардад. Агар аз ин равған миқдори сарро чарб карданӣ гирифта, андаке муми зарди занбӯри асал дар он гудохта, ба сар бимоланд, бемориҳои зикрьёфтаро шифо мебахшад.

215. Арча

Ин дарахти маълум аст, ки дар кӯҳистонҳо мебошад. Дар тиб аз ҳама бештар самарашро ба кор мебаранд. Самараш кулӯла ва каме калонтар аз нахӯд, дар аввал сабз ва баъди расидан сиёҳ мегардад. Инро баъди сиёҳ шуданаш чамъ мекунанд ва дар соя хушк карда, дар зарфи маҳкам нигоҳ медоранд. Агар ҳамин тавр накунанд, зуд кирм мехӯрадаш.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, бисьёр форам аст, қувватҳои таҳлилдиҳандаи варамҳо ва моддаҳои ғализи бадан дорад. Агар гузошта банданд, хушккунандаи решҳои тар мебошад.

Барои нест кардани варами гарми майна ва пардаҳои он, фолиҷ, нотавон гаштани ягоҷ узви бадан, карии гӯш, реш ва захмҳои буни дандон, дамкӯтаҳӣ, истиско, бавосир, равон кардани ҳайзи бандшудаи занон, афтонидани бача аз шиками занони ҳомила, барои нест кардани бӯи бади захмҳои раддии бадфиол, барои мӯй рӯёнидан ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш, шах шудани узвҳои бадан, дафъ кар-

дани доғҳои пӯсти бадан ва таҳлил додани варамҳои гарм фоида дорад.

Агар барги тари арчаро кӯфта гузошта банданд, варами гарми майна ва пардаҳои онро, ки дар табби ҳозира менингит меноманд, дафъ мекунад.

Самарашро бихӯранд, барои иллати фолиҷ ва нотавон шудани ягон узви бадан шифо мебахшад.

Самари арчаро дар равғани кунҷид то сиёҳ гаштани равған бичӯшонанд ва баъд он равғанро соф намуда, нимгарм дар гӯш чаконанд, карии гӯшро бағоят фонда дорад.

Ин самари арчаро маҳин кӯфта, бо асал хамир карда, ба дандон ва милки он бимоланд, чароҳати бехи дандон ва бадбӯии бодхӯрдаи онро дур мекунад.

35 грамм самари арчаро маҳин кӯфта, бо 18 грамм равғани гов ва 18 грамм асал хамир карда, лесида бихӯранд, барои иллатҳои дамкӯтаҳӣ ва бавосир даво мешавад. Агар самари арчаро танҳо дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, боди меъдаро дафъ мекунад ва истисқоро шифо мебахшад; ҳайзи бандшудаи занҳоро мекушояд, инчунин бачаи онҳоро аз шикам меафтонад. Агар кӯфтаи инро бо асал хамир карда, занҳо аз таг бардоранд, низ таъсираш ҳамин тавр аст.

10,5 грамм самари арчаро кӯфта бихӯранд, тамоми кирмҳои меъдаро мекушад.

Чун 35 грамм самари арчаро аз тухмаш пок карда, дар зарфе аз болояш он миқдор равғани гов бирезанд, ки онро бипӯшонад, баъд дар оташ ба дарачае бипазанд, ки равғанро тамоман ба худ ҷазб намояд, пас соида, бо 35 грамм қанди сафед кӯфта, даромехта, ҳар пагоҳ ба дили наҳор одамони сардмизоҷ бо обе гарм бихӯранд, дардҳои поёни бадан ва бавосирро шифо мебахшад ва ҳамаи кирмҳои рӯдаҳоро мерезонад. Самари инро кӯфта, ба захмҳои даванда ва хӯранда бипошанд, онҳоро хушк ва сиҳат мекунад, вале агар ба ҷароҳатҳо бипошанд, дарди онҳоро ба ҳам меоварад, инчунин захмҳои бадбӯгаштаро ба ибрӯ меоварад.

Кӯфтаи онро бо асал сиришта, ба захмҳои даванда гузошта банданд, давидани онҳоро манъ мекунад ва намегузорад, ки пӯст сиёҳ гардад.

Инчунин баргашро кӯфта, ба варамҳои гарм гузошта банданд, онҳоро таҳлил медиҳад ва сиёҳии пӯстро дафъ мегардонад, инчунин доғи сурхро, ки

баъд аз беҳ шудани захм боқӣ монда бошад, дур мекунад. Агар ин баргро бо анчир якчо кӯфта, ба узвҳои шахшуда гузошта банданд, онҳоро ба ҳоли аслии сиҳаташ меоварад.

Самарашро кӯфта, бо сирко хамир карда, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш бимоланд, мӯй мерӯёнад.

Миқдори як бор хӯрдан аз самари арча дар як рӯз то 10,5 грамм аст. Агар ёфтани ин муяссар нагардад, ба чои ин ғӯраи сарвро метавон истифода кард. Аммо инро аз ҳад зиёд бихӯранд, ба меъда ва ҳалқум зарар мекунад. Дар ҳолати зарар карданаш асал бихӯранд, ислоҳи он газанд менамояд.

Аз самари арча равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ:

1.60 адад самари арчаро дар 300 грамм равғани кунчид ё равғани зайтун бирьён мекунанд, то он самарҳо сӯхта гарданд. Баъд равғанро соф намуда, дар вакти ҳочат ҳангоми холӣ будани меъда аз таом, андаки онро гарм намуда, чанд қатра дар гӯш чаконанд, кариро дафъ мекунад.

2. Самари арчаро нимкӯфта дар равғани зайтун бичӯшонанд, то равған сиёҳ шавад ва баъд равғанро соф карда бигиранд. Ин ҳам равғани тухми арча аст, ки монанди равғани боло зикрёфта хосият дорад, яъне ҳамаи навъҳои кариро сиҳат мекунад.

216. Газ

Газ хелҳои гуногун дорад: баъзе босамар, баъзе бесамар; баъзеаш пуштиранги майда дар хӯша гул мекунад ва баъзеаш гул намекунад. Баргаш монанди барги арча. Беҳтаринаш дар канорҳои обҳои ширин рӯидан он аст.

Мизоҷаш дар дарачаи якум сард ва хушк аст, вале баъзеҳо сардии мизоҷи онро дар дарачаи дуввум медонанд.

Хислатҳои шифобахши он: решаашро дар равғани зайтун пухта, ҳар дуро, яъне реша ва равғанро бихӯранд, иллати махавро, ки аз варами захрноки сипурз ва аз гирех пайдо кардани ин узв ходис шуда бошад, шифо мебахшад; агар решаи онро бо сирко пухта бихӯранд, зардпарвинро, ки сабабаш сустии захрадон ва банд шудани моддаи сафро дар он бошад, дафъ

мекунад. Барои кушодани гирехҳо ва таҳлил додани варами сахти ҷигар ҳар рӯз 150 грамм сиркоеро, ки решаи газ ҷӯшонида шуда бошад, бинӯшанд, шифо ме бахшад.

Баргҳояшро дар об ҷӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дандон ва милки онро мустаҳкам мекунад. Ва агар ин обро биёшоманд, исҳолро банд месозад ва рафтани хунро аз бачадон мебандад, инчунин рафтани рутубатро аз он хушк мекунад.

Усораи барги онро, яъне оби барги онро дар офтоб ғафс гардонида ё баргҳояшро дар об ҷӯшонида, он обро, ё гулаш ва ё тухмашро биёшоманд, сипурзи сахти беҳад васеъгаштаро кӯчак мегардонад, хусусан онро дар сирко ва бо анҷир ҷӯшонида бошанд, зудтар таъсир мекунад.

Ҳар як қисми газро дар об ҷӯшонида, дар он об то ноф даромада нишинанд, хунравиро аз мақъад, бачадон ва инчунин аз бавосир манъ мекунад. Агар бо он об сарро бишӯянд, шапуш ва ришкро дафъ месозад.

Баргҳояшро пухта, кӯфта, бо сирко ва решаи казар ё сабир (алоэ) хамир сохта гузошта бандонд, варами гарм ва сахтии сипурзро таҳлил медиҳад. Ин баргҳои пухтагиро аз рӯ гармбандӣ кунанд, иллатҳои сипурзро дафъ мекунад.

Гази хушкро кӯфта бипошанд, решҳои тар ва захми обилаи дар оташ сӯхтагиро хушк мекунад.

Шох ва баргҳои онро сӯхта, дудашро бигиранд, зукомро шифо мебахшад, зулуки дар ҳалқ мондаро ихроҷ мекунад ва инчунин обила ва захмҳои тарро хушк мегардонад.

Се дафъа баргашро сӯхта, мақъадро ба дудаш бидоранд, донаи бавосирро меафтонад ва озаҳҳоро хушконида мерезонад.

Хокистари чӯби газро дар мақъад бардоранд, иллати сустии мақъад (кӯтан) ва баромадани онро ба ибро меоварад. Агар инро бипошанд, решҳои тарро хушк мекунад ва сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Самари газро кӯфта бихӯранд, хун қай карданро, ки кӯҳна шуда бошад, шифо мебахшад, милкҳои сусти дандонро мустаҳкам мекунад ва фасоди хавои вабоиро дафъ менамояд, инчунин заҳри ғундаро аз бадан хориҷ мегардонад.

Агар аз зарфи чӯбии газӣ об ва таом бихӯранд, барои бемориҳои сипурз фоида дорад.

217. Гази калони кӯҳӣ

Ин дарахт дар кӯҳистонҳо меруяд, баландиаш зиёдтар аз дарахти шафтолу, вале сершох мебошад. Баргаш монанди баргхои гази оддӣ ва арчз аст, бе гул мебошад; самараш ба андозаи нахӯле, сабзи зардтоб. Таъми баргаш хам, самараш хам ба тунчӣ моил ва каме талхӣ низ дорад. Самараш аз гирехҳои шохи он пайдо мешавад, дар фасли тобистон расида мегардад, дарунаш он тухмҳои резаи ба хам часпида дорад.

Мизочи шоху баргҳояш дар дарачаи якум сард ва дар дуввум хушк аст, вале мизочи самараш дар дарачаи дуввум сард ва дар саввум хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахшии он: барг ва навдахои онро бихӯранд, дарунро аз чизҳои бегона ва нодаркор пок мекунад, гирехҳои дар сипурз пайдошударо мекушояд, чигарро қавӣ мегардонад ва варами онро таҳлил медихад; барои иллати махав ва сиёх кардани мӯи сафедшуда нафъ дорад. Агар онро дар об чӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медихад.

Онро сӯхта, ба дудаш ва дар об чӯшонида, ба бухораш бидоранд, кач шудани рӯйро ислох мекунад.

Реша, шоху навдахо ва барги онро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, гирехҳои сипурзро мекушояд ва варами ин узвро таҳлил медихад, мӯи сафедшударо сиёх менамояд, барои иллати махав дору мешавад. Агар онро дар сирко ё дар шароб чӯшонида, он сирко ё шаробро бинӯшанд, чигарро кувват мебахшад ва варами онро мегардонад. Ва агар инро кӯфта, аз рӯ гузошта банданд, варами чигарро таҳлил медихад.

Онро сӯхта, ба дудаш то ҳафт дафъа бидоранд, кач шудани рӯйро ба ибро меоварад, донахои дамидани иллати наҳзакро мерезонад; бавосир ва чӯшишхои майдаи пӯстро, ки зардоб аз онхо таровиш кунад, шифо мебахшад.

Хокистарашро ё оберо, ки ҳар як қисми гази калони кӯҳӣ чӯшонида шуда бошад, бимоланд, мақъади баромада (кӯтани берунамадаро) ба чояш мебарад, мӯйро кувватнок мекунад. Хокистарашро ба чое, ки хун рафтан дошта бошад, бипошанд, хунро зуд манъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз обе, ки дар он гази калон чӯшонида шуда бошад, дар як рӯз 250 грамм аст.

Агар оби баргашро нӯшиданӣ бошанд, 130 грамм ошомидан кофист.

Вале истеъмоли ин ба дарун меъдаро заиф мегардонад. Дар ин ҳолат шилми бодомҳоро бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

Агар гази калони кӯҳиро ёфтан душвор гардад, ба ҷои ин самари сарвро истифода баранд, раво мебошад.

Самари ин газ назар ба маҳсулоти дигари дарахташ бештар давогӣ дорад. Онро бихӯранд, моддаҳои зарарноки аз ҷоҳои дигари бадан ба узв рехташавандаро рад мекунад; милки дандон, чашм меъда, ҷигар ва сипурзро қавӣ мегардонад; рафтани хунро аз ҳар ҷои аъзо, ки бошад, инчунин хун қай карданро манъ мекунад, намегузорад, ки назла аз сар ба поён фурояд, исҳолҳои сафровӣ ва рутубиро банд менамояд, зардпарвинро дафъ мекунад, рутубати бечо равоншавандаи бачадонро хушк мегардонад.

Самари инро як шабонарӯз дар гулоб тар карда, баъд он гулобро соф намуда, дар чашм чаконанд, моддаҳои ба чашм фуроянда ро пас мегардонад, ба пилкҳои чашм қувват медиҳад, инчунин чашмро тез мекунад. Ва агар онро дар об чӯш дода, он обро дар даҳан гардонанд ва ё худашро батакрор бихоянд, милки дандонро мустаҳкам месозад, дандонро аз хӯрда шудан нигоҳ медорад ва агар он ҷунбонак бошад, сахт менамояд. Агар инро бихӯранд, барои хун қай кардан, иллатҳои дамкӯтаҳӣ, бевакт равон шудани ҳайз ва хуни бавосир даво мешавад: хунравиро аз хар узв, ки бошад, манъ мекунад; намегузорад, ки назлаҳо аз боло ба поини бадан рехта шаванд, инчунин исҳолҳои сафровӣ ва рутубиро манъ мекунад. 25 граммашро дар об чӯш дода ё дар оби гарм як шабонарӯз тар карда, он обро бо шакар ширин карда бинӯшанд, зардпарвинро дафъ мекунад; қуввати заҳри ғундаро мешиканад, агар газида бошад; қӯтури тарро сиҳат мебахшад, рутубати бемаврид ва бисьёри равоншавандаи бачадонро хушк мекунад ва дар мизоҷи тифлон барои дафъи рутубати ғализи бадбӯи оҳо доруи хубест; ранги рӯйро пок, неку ва тару тоза мегардонад; бадани беморони силро фарбеҳ месозад ва баъд аз он ҳафт рӯз ё зиёда дар дӯғ катиро ҳал карда, бо 25 грамм самари ин дарахт пай дар ҳам бешоманд ва аз болояш нони тунуки аз орди маҳини гандум тайёр-

кардаро кӯфта бихӯранд, бисьёр фарбеҳ мегардонад, инчунин ранги рӯйро пок, неку ва баравнак месозад.

Хулласи калом ин аст, ки чун касеро дар баданаш рутубати мурдор бошад, инро бихӯранд, баданро аз он пок месозад ва меъдаро қавӣ мегардонад. Касеро, ки меъда ва баданаш аз моддаҳои бегона пок бошад, агар бихӯрад, онро қувват мебахшад, фарбеҳ мекунад; исҳол, пешобравии беиродӣ, инчунин бемаврид равон шудани ҳайзро манъ мекунад. Агар инро дар зарфе битафсонанд, то он, ки бӯяш барояд, онро бо 35 грамм гулнор ҳар дуро якчо кӯфта бихӯранд ва дусе хафта ҳамин миқдор истеъмол намоянд, исҳолро манъ мекунад ва равон шудани хунро бозмедорад. Агар асабҳо нотавон гашта бошанд, инро кӯфта гузошта банданд, ба ибро меоварад. Агар инро дар об ё дар сирко чӯш дода, баъд кӯфта аз рӯ гузошта банданд, варами сипурзро мегардонад. Ва онро дар об чӯш дода, бо он об бишӯянд, қутури тарро шифо мебахшад, ранги рӯйро неку мегардонад, шапушхоро нест мекунад. Агар инро кӯфта бипошанд, хуни чарохатҳоро аз рафтан манъ месозад, гӯшти зоиди онҳоро мехӯрад. Ва агар кӯфтаи онро занҳо аз таг бардоранд, рутубати бечо, равони андоми шарм ва бачадонро нест менамояд.

Чӯби гази калонро сӯхта, ба дудаш бидоранд, барои одамоне, ки рӯяшон кач шуда бошад, нафъ мекунад.

Аммо хӯрдани гази кӯҳӣ ва самари он ба сар зарар дорад. Дар ин маврид тухми сабзии саҳроиро бихӯранд, зиёнашро ислоҳ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз самари он дар як рӯз аз 7 то 15 грамм аст. Агар самари гази калони кӯҳӣ ёфт нашавад, ба ҳамон вазн мозу чои онро гирифта метавонад. Агар мозу хам дастрас нагардад, қисми даруни анор ба ғайр аз донаҳояшро ба чои ин истеъмол намоянд, раво мебошад.

218. Панчангушт

Ин буттаест баргаш монанди панҷ ангушти дасти одамӣ аз як нукта ба ҳар тараф кашидашуда мебошад. Дар республикаҳои Осиёи Миёна онро ҳамчун растании ороиш парваришу медиҳанд. Инро ба забони

арабӣ аслак ва ба хиндӣ синбҳолу меноманд ва дар баъзе маҳалҳо тоҷикон содда карда симболӣ мегӯяндаш. Дар худи шаҳри Душанбе аз паҳлухои кӯчаҳо бисьёр буттаҳои ин мавчуд мебошанд. Гулаш дар хӯша бунафш ва гоҳо сафед мебошанд, аз нимаи баҳорон то тангии тирамоҳ гул мекунад ва тухм мебандад. Тухмаш ба миқдори мурч аст. Бинобар ҳамин инро дар Эрон мурчи кӯҳӣ мехонанд.

Мизочаш гарм ва хушк дар дараҷаи дуюм аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, дарунро мебандад, варам ва моддаҳои ғафсро таҳлил медихад, гиреҳҳои дар мағзи сар ва дар ҷигар пайдошударо мекушояд; дарди сарро, ки аз зиёд шудани рутубат ва ба ҳам расидани варам дар майна бошад, шифо мебахшад; ва агар дар рагҳои ширьёнии (артерияи) майна варам пайдо шуда ва ин варам аз зиёд шудани балғам дар мағзи сар ба амал омада бошад, онҳоро таҳлил медиҳад; беморихои девонагӣ ва дилтапак (дилбозӣ)-ро дафъ мекунад; хуни бандшудаи ҳайз ва бавосирро мекушояд, яъне равон мекунад, гиреҳи дар сипурз баамаломадаро мекушояд, варами бачадонро таҳлил медиҳад, асабҳои печидаро рост мегардонад, кафидани мақъадро сихат мебахшад, заҳри морро аз бадан дафъ менамояд. Одатан аз ин растанӣ ҷонварони газанда мегурезанд.

Барги тарашро кӯфта, монанди фулус курсҳо паҳн кунанд, ки вазни ҳар як курс тақрибан 2,5 грамм бошад. Баъд онҳоро дар рӯи тозае, ки бо равғани гов чарб карда шуда бошад, аз як рӯяш бирьён намоянд. Сонӣ дар асали сараи бахорӣ андозанд. Аз ин таркиб то се рӯз пагоҳӣ ба дили наҳор як курси онро зане, ки ба иллати парсут гирифтор бошад, бихӯрад. Агар бигуворад, яъне бифораду мувофақат кунад, то ду ҳафта ҳар як курси онро субҳ ва як курси дигар ба вақти шом бихӯрад. Агар аз ин сихат ёбад, хуб аст ва агар на, тарк намояд. Аммо асаре аз парсут монда бошад, боз як ҳафтаи дигар низ ду маҳал ё як маҳал истеъмол намояд. Дар рӯзхои хӯрдан аз маҳсулоти ширӣ, туршиҳо, сабзихо (кашниз, шибит, кабуд ва ғайра), чизҳои тармизоч ва равғани бисьёр парҳез намояд.

Парсут — озорест, ки баъзе занонро баъди зоидан содир мегардад, намудаш гуногун мебошад: баъзеро дарунаш меравад, рангро зард, баданро заиф ва лоғар мегардонад. Бемор ба ягон хӯрок рағбат намеку-

над. Агарчи камтар бихӯрад, ба зудӣ хазм намеёбад, то агар бо воситаи даво ихроҷ накунанд, он ғизо аз шикамаш дафъ намегардад, низ соҳибаш ором ҳам на-мегирад. Баъзе занхоро баробари он чизхое, ки зикр ёфтанд, боз таби сабук ҳам мегирад.

Барги тари ин буттаро кӯфта гузошта банданд, дарди сари рутубӣ ё аз варами ширьёнхои майна ба судур омада бошад, шифо мебахшад.

Оби баргашро бинӯшанд, девонагиро сиҳат мекунад, гирехҳои майнаро мекушояд; тапидани дилро, ки аз зиёд шудани моддахои балғам ва савдо ба зухур пайваста бошад, шифо мебахшад, гирехҳои даруни ҷигар ва сипурзро мекушояд.

Барг ва самари панҷангуштро кӯфта, занхо аз таг бардоранд ё ки барги онро баробармиқдор бо пудинаи даштӣ гирифта, сӯхта, дудашро занхо ба миёни похои худ бигиранд, ҳайзи бастаро равон мекунад. Самар ва барги онро дар об чӯшонида, занхо то ноф дар он об даромада нишинанд, варами бачадонро таҳлил медихад ва агар шахсеро, ки мақъадаш варам карда бошад, барои он низ даво мешавад.

Барги онро бо барги ток якҷо кӯфта, бо маскаи тоза марҳам сохта, гузошта банданд, хояҳои сахтгаштаро ба ҳоли аслиашон меоваранд. Ҳар як кисми панҷангуштро дуд кунанд, ҷонварони зарарнок аз он атроф мегурезанд.

Баргхои тари онро пахн карда, яъне густарда бар болояш нишинанд, қуввати бохро, яъне пушти камарро мешиканад. Барги тари онро дар оташ гарм карда, гузошта банданд, варамҳои хунукро таҳлил медихад ва агар ба хояхо об фуромада бошад, ҳамин тавр бо ин гармбандӣ кунанд, инро хам шифо мебахшад.

Аз чӯби он асо сохта, ба он такья карда бигарданд, шаҳвати мардиро қатъ мекунад.

Баргхои онро ба зери ҷоғаҳои хоб бигустаранд, дар хоб ҷимоъ кардан, яъне дар хоб шайтон заданро ба ибро меоварад, инчунин бархостани олати мардиро қатъ мекунад.

Хислати тухмаш назар ба барги он сабуктар аст.

Хӯрдани панҷангушт ба гурда зарар дорад ва дарди сар меоварад. Дар ин маврид шилми бодомҳоро хӯрдан чиз аст, ки зиёнашро ислоҳ намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз барг ва тухми панчангӯшт дар як рӯз то 4,5 грамм аст. Бехтар он аст, ки инро бидуни шилми бодомҳо, ки ислоҳкунандаи зарараш мебошад, истеъмол накунанд.

219. Олу

Дар тиб аксар олуи сиёҳ ба кор меравад, ки пухта шодоб ва ширин шуда бошад.

Мизочи олуи сиёҳ дар дарачаи якум хунук ва дар дуввум тар аст. Мизочи дигар олухо низ такрибан ба он наздик мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: модоме ки олуи сиёҳ аз нуқтаи назари тибби ҷолиби диққат аст, вале мо барои муқоиса хусусиятҳои олуҳои дигарро низ ба забон мегирем.

Олуи сиёҳ ҳамчун ғизо камкувват, вале мулоимкунанда ва лағжонандаи дарун аст, хусусан дар тари пухтагии он ин хислат зиёдтар мебошад, зеро рутубат ва часпандагӣ дар он афзун аст. Агар олуи сиёҳро пеш аз таом бихӯранд, сафрои ракикро меронад, дарди сари аз гармӣ баамаломада ва табҳои сафровиро фоида дорад; ғалабаи сафроро, яъне афзудани сафроро хомӯш мекунад, қайи сафровиро бозмедорад, ташнагиро таскин медихад, ҳарорати дил ва шиддати тафси онро хомӯш мегардонад, хориши баданро нест мекунад, сафрои ракик (суюк)-ро бо воситаи исҳол дафъ месозад; бечо (беҳузур) гаштани ьилро, ки аз бисьёр шудани моддаи сафро дар меъда ба амал омада бошад, дафъ менамояд; хусусан майхуш (туршу ширин)-и он дар ин бобат пуртаъсир аст. Вале олуи сиёҳи ширин дарунро суст ва мулоим мегардонад ва бо ин хислаташ бештар дарунро меронад. Басост, ки навъи турши олуи сиёҳ дарунро меронад. Зеро ки он дар шикам ба чизҳои турш бирасад, онҳоро мулоим сохта, аз ҷояшон канда ва чудо намуда дафъ мегардонад, вале агар ба моддахои ғайри турш бирасад, дарунро шах мекунад.

Агар олуи сахти майда бошад, баъд аз хӯрдан дарунро сахт мекунад. Агар инро бо шахдоб бихӯранд, он гох дарунро меронад, инчунин барои дарун безарар мегардад.

Олуи хушкро дар об бипазанд ва он обро соф кар-

да, бо асал ё бо шакар, ё бо тарангабин (шакари янтоқ) биёшоманд, дарунро мулоим месозад. Олуи сафед бадҳазм аст ва монанди олуи турш дарунро намеронад.

Гули олуро бихоянд, аз боло ба поин фуромадани моддаҳои зарарнокро манъ мекунад. Агар онро кӯфта ба сар гузошта банданд, дарди сареро, ки аз гарми бошад, нафъ мебахшад.

Барг ё решаашро дар об ҷӯшонида, бо он об ғарғара кунанд ва он обро дар даҳан гардонанд, аз майна фуромадани назларо манъ мекунад, варами забончаи ҳалқум ва омоси ғадудҳои бодомшакли гулӯро таҳлил медиҳад ва милки дандонро мустаҳкам мегардонад. Агар ин обро бинӯшанд, кирмҳои меъдаро ихроҷ мекунад.

Баргашро кӯфта, ба зери ноф гузошта банданд, кирмҳои шикамро мекушад.

Вале олуро бисьёр бихӯранд, ба майна зарар дорад—ин гуна офати онро бо челон хӯрдан ислоҳ метавон кард; агар ба меъда зарар расонад, гулқанд бояд истеъмол намуд.

Миқдори як бор хӯрдан аз меваи олу дар як рӯз то 150 грамм аст.

Мизоҷи шилмаш аз шилми бодомҳо гармтар аст, вале хушкиаш камтар аз он мебошад. Агар инро бихӯранд, барои сурфа фоида дорад, сангҳои гурда ва хичакро (пешобдонро) майда карда мерезонад.

Ин шилмро ба захмҳо гузошта банданд, дар онҳо гӯшти солим меруёнад. Агар инро соида, чун сурма ба чашм кашанд, чашмро тез мегардонад. Агар бо сирко хамир карда, ба шукуфаҳои пӯст гузошта банданд, шифо мебахшад ва ҷӯшишҳои бадани кӯдаконро дафъ мекунад.

220. Мухаллас

Ин гиёҳ аз як реша то 15—20 сок бармеоварад, гиреҳдор, баландиаш аз 20 то 60 сантиметр мешавад. Аз ҳар гиреҳи поя барг мебарорад чун сари барги гандуми майса ба дарозӣ то 2—3 сантиметр. Дар сари ҳар сок яктой кӯсак дорад ба тӯлонии якуним — ду сантиметр ва ғафсии он ба андозаи ҷуволдӯз аст. Дар нӯги ҳар як кӯсак гул мекунад: сепарра, рангаш са-

фед ва пуштӣ. Ҳамин кӯсак ғилофаки тухмҳояш мебошад.

Ин растаниро дар маҳалҳои гуногун тоҷикон мухаллиса, маҳлас ва маҳласкаҳ низ меноманд. Тоҷикони шимол «чинигул» мегӯяидаш. Дар заминҳои шӯранадоштаи доманаҳои кӯҳсор, дар ҷоҳои хокдори кӯҳҳо, адирҳо ва инчунин дар ҳамвориҳои намнок мерӯяд. Ин гиёҳи бисьёрсола мебошад, ҳар сол аз решааш месабзад ва аз тухмаш низ пайдо мегардад. Ин намудҳои гуногун дорад. Ҳангоми гул карданаш қисми рӯизамининӣ онро даравида мегиранду дар соя хушк мекунанд.

Мувофиқи даъвои муаллифони як қатор китобҳои тибби қадим мизоҷаш дар аввали дараҷаи саввум гарм ва хушк аст. Вале мо мегӯем, ки дар дараҷаи дуввум сард аст. Зеро ки ягон давои гаррмизоҷ фишори баланди хунро паст намекунад, балки баръакс, баланд мегардонад. Аммо мухаллас фишори баланди хунро паст мегардонад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро як ҳафта ё камтар аз он ба ҷои чой дам карда ё дар об ҷӯшонида биёшоманд (бояд ки гармогарм бинӯшанд), фишори баланди хунро паст мекунад. Илова бар ин рагҳои хунгард агар сахт шуда бошанд, ислоҳ мебахшад; инчунин кулинчҳои шадиде, ки варам ва дард кардани рӯдаҳои ғафс мебошад, дафъ мекунад; дар ҳар як ҷои бадан: дар ҷигар, рӯдаҳо, мағзи сар ва ғайра манфазҳо, ахлоти ҷаспак, ки касалиҳои бисьёрро ба амал меоваранд, ҷой гирифта бошанд, онҳоро ба таҳлил дода хориҷ месозанд; агар меъда, ҷигар, сипурз ва рӯдаҳо суст гашта бошанд, ба ҳолӣ аслишашон меоварад, ғадуд ва узвҳои ҳозимаро қавӣ мегардонад ва ба дараҷае солим месозад, ки одам бидуни ёрии ягон даво нони кокро ҳам бе чою об хонда хӯрдан мегирад, нисьён (фаромӯшхотирӣ)-ро сиҳат мекунад; мардон ва заноне, ки фарзанд намеёфта бошанд, инро истеъмол намоянд, фарзанд, меёбанд; қуввати мардиро, ки дар одамони ҷавон барҳам хӯрда бошад, барқарор мекунад; дар натиҷаи корҳои фикрӣ асабҳо суст гашта бошанд, аз нав қувват мебахшад; касро хушьёр ва зеҳнро тез мекунад, пуртоқат мегардонад ва ҳофизаро қувват мебахшад.

Зимнан як чизро хотиррасон намоем, ки хашароти ғаҳворачунбон дар вақти тухм бастани мухаллас аз

кучое пайдо мешаваду ғилофи тухми ин гиёхро сӯрох намуда, тухмашро мехӯрад. Дар хусуси ҷасорат, хушьёрӣ ва пуртоқатии ин ҷонвар худи табиатдӯстон ба дараҷаи аъло медонанд.

Инчунин ин гиёхро чой карда нӯшида гарданд, дар натиҷаи иллати асабҳо ва вайрон шудани низоми ивазшавии моддаҳо мӯи сар пеш аз вақт сафед, гашта бошад, аз нав сиёҳ мегардонад (бо худи ман ин ҳодиса рӯй дода буд); дар ҳар як ҷои аъзо, пайвандҳо (буғумҳо), по ва ғайра дард пайдо шавад, бартараф меронад, инчунин дарди пушт, дарди шона, дарди ронҳо ва дигар дардҳои пайдошударо дафъ мекунад. Хар гуна хунравиҳоро қатъ месозад, ҳатто омадани ҳайзро ҳам дар занҳо бозмедорад.

Агар аз 3,5 то 7 грамми онро кӯфта ё чой барин дам карда бихӯранд, чи навъе, ки ба онҳо заҳр расида бошад; хоҳ аз мори шохдор (ин каттелтарин морҳост), хоҳ аз каждум, хоҳ аз ғунда ва ғайра бошад, қувват ва таъсири заҳрро аз бадан дафъ мекунад, ҳатто агар заҳр дода бошанд ҳам, аз он наҷот медиҳад, хоҳ пеш аз заҳр расидан (ё хӯрдан) ва ё баъд аз он бошад, монеъи таъсир мешавад ва дафъи зарари он мекунад. Инчунин хилти сафроро, ки дар бадан ҷамъ шуда, азият расонида бошад, меронад ва дарунро нарм мекунад, рӯдаҳоро пуркувват мегардонад. Агар дар рӯзҳои аввали дарёнши моҳи ҳамал то се рӯз муттасил 4,5-граммӣ тухмашро кӯфта бихӯранд, дар ҳамон сол чӣ навъе, ки заҳр бирасад ва ё бихӯранд, таъсир намекунад ба истеъмолкунандааш.

Агар мавсими чидани ин гиёҳ гузашта бошад, решаашро шуста, чӯшонида, он обро истеъмол фармоянд ҳам, таъсири дар боло зикрьёфтаро дорад, балки қавитар аз он аст.

Бояд қайд кард, ки ҷои ин гиёҳ ҳангоми аввалин бор нӯшидан пиёлаи якумаш як андоза бӯи алафро, ҳатто бӯи мушро медиҳад, вале дар вақти нӯшидани пиёлаи дуввумаш ва минбаъд ба табъ чунон мефорад ва мегуворад, ки чӣ миқдор бисьёр нӯшида гардад, ҳамон қадар зиёда баҳри дилро мекушояд, ҳамон қадар ҳаловатбахш аст ва ҳамон қадар табиат онро мекашад. Инак, агар инро ҳар чӣ қадар бисёр истеъмол кунанд ҳам, зарар намерасонад. Ҳамаи ин хислатҳояш дар амал озмуда шудаанд.

Аз гиёҳи мухаллас бо воситаи асбоби анбиқ арақ

ҳам мекашанд. Вале арақи ин чун дигар шаробҳо масткунанда нест. Нӯшидани ин арақ узвҳои дағалгаштаи дохилиро нарм мегардонад, модда ва аҳлоти бегонаи дар бадан ғализшударо таҳлил медиҳад; мағзи сар, меъда, ҷигар, асаб ва ғадудҳои мардиро пурзӯр мекунад, қулинҷи шадидтаринро мекушояд.

Агар ин растанӣ зироат карда шавад, барои тандурустии одамият манфиатҳои бисьёре меоварад.

221. Турб

Ин сабзаи машҳур аст, ки зироат мекунанд.

Мизочи тухми ин гарм аст дар дараҷаи саввум ва дар дараҷаи дуввум хушк аст. Яъне тухмашро бихӯранд, барои одамони хунукмизоҷ ва тармизоҷ форам аст, вале хӯрдани худи турб ба одамони тармизоҷ ва меъдаашон рутубатнок зарар дорад. Зеро ки бехрешаи он, яъне қисми заминии он дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум тар аст.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумии турб: агар инро бихӯранд, ахлоти ғафсгаштаи баданро рақиқ (суюқ) менамояд, варам ва моддаҳои ғализро дар бадан таҳлил медиҳад, бод пайдо мекунад, оруғ меоварад агар бехад бихӯранд (вале тухмаш несткунандаи оруғ аст), барои баъзе одамон хазмкунандаи таомҳои хазмнопазир, хусусан барги он, вале дар баъзеҳо, ки меъдаашон рутубати бисьёр дошта бошад, хазмро манъ мекунад, ҳатто ба дараҷае зарарнок аст, ки феълии меъдаи онҳоро вайрон месозад (хусусан худи турбро бихӯранд), зеро ки дар турб моддаҳои сабуки зуд бадбӯшаванда мавҷуданд ва пешобро меронад. Агар барги баҳории онро пухта, бо равғани зайтун бихӯранд ё бо ин равған пухта бихӯранд, ғизояташ аз худи турб зиёдтар мегардад. Дар турб се хосият мавҷуд аст: баргаш парокандакунандаи бодҳои дарун мебошад, тухмаш пешобро меронад ва худи турб балғамро қатъ мекунад.

Хӯрдани турб ба сар, дандон ва ком зарар дорад, агар аз ҳад зиёд истеъмол намоянд.

Даруни турбро холӣ карда, равғани гулисурх дар он рехта, ба рӯи оташ гузоранд, то равған бичӯшад, баъд он равғанро нимгарм чанд қатра дар гӯш чаконанд, барои нест кардани бодди даруни он, дарди гӯш

зуд ва хуб таъсир мекунад. Агар оби турбро бо равғани гулисурх якчо карда, дар оташ бичӯшонанд, то он ки обаш бухор шуда раваду равған бимонад, ин равғанро низ бичаконанд, ҳамон таъсирро дорад.

Хӯрдани турб ба чашм зарар дорад, вале оби онро дар чашм чаконанд, доғи таги гӯшаи чашмро аз тарафи бинӣ дафъ мекунад. Ва агар оби баргашро дар чашм чаконанд, қуввати биниширо тез мегардонад.

Барги турбро кӯфта, ба зери чашм гузошта банданд, хунеро, ки дар таги чашм мурда ва аз он доғи кабуд зоҳир гашта бошад, онро дафъ мекунад. Ва баргашро кӯфта, бо асал хамир карда, ба чашм гузошта банданд, оби бегонаи дар гавҳарак фуромадаро, ки соҳибашро кӯр мегардонад, пароканда сохта, чашмро аз нав равшан месозад.

Турбро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, сурфаи кӯҳнаи чандвактаро шифо мебахшад, моддаҳои дар даруни сина пайдошударо суюқ гардонида, беруи меронад ва дарди гулӯро, ки аз хӯрдани замбӯруғи заҳрнок ба амал омада бошад, сиҳат мекунад. Турбро дар об ҷӯшонида, он обро бо асале, ки дар он сирко андохта турш карда бошанд, омехта, бо он ғарғара кунанд, дарди гулӯи шадидро дафъ мекунад, сарфи назар аз он, ки ин ба ҳалқ зарар дорад. Дар ин ҳолат зарари мазкури онро сиркову асал дафъ месозад. Ҳамин оби турб ҷӯшонидашударо батанҳой агар занҳо бинӯшанд, шири онҳоро зиёд мегардонад.

Турб барои меъда бо як ҳислаташ зарарнок аст: оруғ меоварад. Таом хӯрда, аз болояш турб истеъмол намоянд, шикамро мулоим мекунад ва барои ғизоро ба узвҳои бадан фиристодан кӯмак медиҳад. Вале агар турбро пеш аз таом бихӯранд, намегузорад, ки таом ба бадан нуфуз намояд, балки худаш дар каъри меъда қарор гирифта, ғизои хӯрдашударо дар сари меъда нигоҳ медорад ва намегузорад, ки он ба қисми поёни меъда фурояду ҳазми дуввуми худро бачо оварад. Аммо ин ҳолат барои осон қай кардан қулай мебошад, хусусан пӯсташро бо сиканчабин (сиркоасал) бихӯранд.

Хӯрдани турб барои узвҳои даруни сина, паҳлу ва сипурз мувофиқ аст, инчунин тухмашро агар ҳар рӯз бихӯранд, ба узвҳои мазкур фонда мебахшад. Табиби машҳур Ибни Мосавия гуфтааст: «Оби турбро бинӯшанд, таомро ҳазм мекунад, гиреҳҳои рагҳоро дар чи-

гар ва сипурз мекушояд; истиско, иллатҳои сипурз ва зардпарвинро фоида дорад; тифлаш феъли меъдаро вайрон мекунад; тухмаш бодҳои дарунро пароканда менамояд, иштиҳо меоварад, пасмондаи ғизоро ба зудӣ аз рӯдаҳо берун меронад ва барои дарди чигар нафъ дорад». Агар хӯроки вазнин тановул карда, аз болояш 2,5 грамм тухмашро хонда бихӯранд, онро зуд ҳазм мекунад. Агар ин миқдор тухмашро кӯфта, бо сиканчабин бинӯшанд, башиддат кай меоварад, бо ин восита меъдаро аз ахлоти бегона пок мегардонад.

Ҳар рӯз аз тухмаш як маҳал 2—3 грамм бихӯранд, луққос зада дард кардани пайвандҳо (буғумҳо)-ро ба ислоҳ меоварад, иркуннасоро сиҳат мебахшад, дарди суринҳоро дафъ мекунад ва хориши баданро, ки сабабаш бисьёр ҷамъ шудани балғам бошад, нест мекунад. Худи турбро низ бихӯранд, беморихои мазкурро дафъ месозад, балки аз тухмаш зӯртар аст.

Турбро кӯфта, бо асал даромехта, ба захмҳои хабиса (злокачественные язвы), решҳои бадғарини фасодашон ширмонанд ва асалранг гузошта банданд, шифо мебахшад. Ва агар тухмашро кӯфта, бо сирко сиришта, ба доғи ғонағароё (гангрена) ва ба шукуфаи пӯст гузошта банданд, онҳоро несг мекунад. Худи турбро кӯфта, бо орди гандуми девона хамир карда, ба рихинакҳои рухсора гузошта банданд, чехраро аз онҳо пок менамояд.

Турбро дар об чӯшонида, он обро занҳо бинӯшанд, ҳайзи бастаи онҳоро равон мекунад. Бандҳои барги турбро кӯфта, фишурда обашро гирифта, 25 грамм аз он бинӯшанд, санги хичакро майда карда мерезонад, вале агар инро бо сиканчабин даромехта бинӯшанд, таъсираш зудтар ва зиёдтар мегардад дар ин амал. Оби барг ва банди барги онро ба миқдори 75 грамм гирифта, бо шакар ширин карда бинӯшанд, тамоми зардобро аз бадан дур мекунад ва бо ин восита иллати истисқоро ҳам шифо мебахшад; агар инро бо намак бинӯшанд, иллатҳои сипурзро ба ибро меоварад, гирехҳои даруни чигарро мекушояд ва зардпарвинро нафъ мебахшад. Даруни турбро кофта гирифта, дар он ковокӣ тухми шалғам пур кунанду даҳани онро бо порчаи турб маҳкам намуда, баъд онро ба миёни хамир гирифта, дар кӯри оташ пухта, бо асал бихӯранд, ҳамин тариқ се рӯз пай дар ҳам амал кунанд, санги хичакро майда карда мерезонад. Ва агар

як худи тухми турбро бихӯранд, хайз ва ширн занонро қорӣ мекунад, қуввати бохро ба ҳаракат меоварад, инчунин қайовар низ мебошад; барои дарди чигар, ки аз хунукӣ бошад, шифо мебахшад ва барои варами сипурз фоида дорад.

Агар турбро кӯфта, ба мавзеъи мори афъӣ газида гузошта банданд, зарари захри онро нест мекунад ва агар тухмашро кӯфта, бо шароб даромехта гузошта банданд, мори шохдор газида ва захрхои чонварони дигарро, ки ба бадан андохта бошанд, безарар мегардонад. Хоҳ турби тарошидаро бар болои каждум партоянд, хоҳ обашро бар каждум бирезанд, каждум мемирад. Касеро, ки турб хӯрда бошад, каждум бигазад, зарар намекунад. Оби турбро бар аъзои бадан молида, шаб дар хар чо, ки бошад, бихобанд, чонварони захрандоз наздик намеоянд.

Хӯрдани турб ранги рухсорро неку мегардонад. Турбро кӯфта, бо орди гандуми девона хамир сохта, ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтан сар ва риш гузошта банданд, мӯй меруёнад; ва агар инро бо асал хамир карда, ба доғҳои зери чашм гузошта банданд, онҳоро дур мекунад. Оби турбро ба шукуфаи пӯст бимоланд, фоида дорад. Тухмашро кӯфта, бо асал хамир карда, ба доғхои нуқтамонанди сиёҳ ва сафеди дар рӯи пӯст пайдошуда ва инчунин ба дигар доғхои бегонаи пӯст гузошта банданд, пӯстро аз он доғхо пок мекунад, аз он чумла доғхои кунчидакро хам дафъ ва ранги рӯйро тоза месозад, шукуфаи пӯстро шифо мебахшад.

Ногуфта намонад, ки турбро аз андоза зиёд бихӯранд, рӯдахоро ба дард меоварад, ахлоти баданро бадбӯ мегардонад; инчунин ба сар, дандонхо ва халқ зарар мерасонад. Дар ин гуна ҳолат намак, асал ва зираи дар сирко тар кардашударо хӯрдан даркор аст, то ки зарараш ислоҳ ёбад.

Турбро як шабонарӯз дар сиркои тунди ангурӣ тар карда, баъд ба дили нахор бихӯранд, сипурзи сахтшударо мулоим мекунад, инчунин онро бо таом бихӯранд хам, чунин фоидаро дорад.

Чунонки гуфтем, тухмашро бихӯранд, кай меоварад, вале барои дарди чигар ва дарди сипурз дору мешавад; дар бобати пешоб ва ширу хайзро равон кардан ва дафъ намудани захрхо фоидаи ачиб дорад. Агар инро бо шароб бихӯранд, бар зидди газидани мо-

ри шохдор дармон мешавад. Дар ин бобат тухми турб аз худи турб зӯртар аст. 2,5 грамм тухмашро баъд аз таом бихӯранд, онро ҳазм менамояд ва агар бо сиканчабин бихӯранд, меъдаро пок мегардонад. Агар инро кӯфта, ба шукуфаҳои пӯст гузошта банданд, шифо мебахшад ва агар бо сирко хамир карда гузошта банданд, захми ғонағароё (гангрена)-ро, ки дар тибби ҳозира илоҷпазир нест, сиҳат мекунад; бо асал даромехта гузошта банданд, дарди пайвандҳо (буғумҳо)-ро дафъ месозад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухмаш дар як рӯз то 3,5 грамм аст, аз обаш то 100 грамм ва аз худаш то 70 грамм мебошад.

Аз турб равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Тухм ва оби барги онро дар ибтидои тухм бастан кӯфта, фишурда, обашро гирифта, дар зарфе аз болои он об ду баробари вазни он равғани зайтун ё равғани кунҷид дохил карда, бо оташи мулоим мечӯшонанд. Ҷӯшида-ҷӯшида, об бухор гашта меравад ва равған боқӣ мемонад. Ҳамин равған равғани турб ҳисоб меёбад. Аз ин равған ҳар рӯз як ё ду қошуқ бихӯранд, фолиҷ ва кач шудани рӯйро сиҳат мекунад, азняти захри каждум ва ҷонварони дигарро низ дафъ мекунад. Агар ин равғанро нимгарм дар гӯш чаконанд, бодҳои даруни гӯшро, ки дар даруни гӯш садоҳои гуногунро ба амал меоваранд, дафъ месозад ва дардашро ҳам таскин медиҳад. Агар аз рӯ бимоланд, низ иллати фолиҷ, кач шудани рӯ ва нотавон гаштани аъзоро шифо мебахшад, шахшӯлии пӯстро ислоҳ мекунад, ранги рӯйро соф мегардонад, доғҳои сафеди пӯст ва песро аз пӯст пок мекунад.

222. Гули офтобпараст

Ин растании машҳур аст, ки бӯстонӣ мебошад ва даштӣ низ дорад. Баргаш гӯё ғуборолуд бошад, пашмакдор метобад. Гулаш калони пахн ва зарди тиллоранг, ба монанди нон гирдак ва дурахшанда аст. Дар миёнаҷои он баргҳои резаи моил ба сиёҳӣ ва сурхӣ дорад, бӯяш тез, ҳудаш хушнамуд, рӯзона гулаш ҳамеша рӯ ба офтоб ва баробари ҳаракати он гардиш мекунад, вале дар вакти шаб пажмурда мегардад.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм ва дар ҳамин

дарача хушк аст, вале мизочи гулаш назар ба мизочи қисмҳои дигараш гармтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро кӯфта гузошта банданд, варамҳоро мегардонад ва агар бихӯранд, моддаҳои ғафси баданро пароканда ва нест месозад; хусусияти поккунандагӣ дорад, бар зидди захрнокшавии бадан тарьёқи хубест, гирехҳои дар рагҳои майна ва чигар бударо мекушояд, мағзи сарро аз моддаҳои бегона ва зарарнок, инчунин аз олоишҳои дигар пок мекунад; барои саръи (припадкаи) тифлон ва беморихои сарди вобаста ба майна, инчунин асабҳо доруи хубест, дарди дандонро таскин медиҳад, дарди дилро шифо мебахшад, бохро (пушти камарро) қавӣ мегардонад, олати мардиро ба ҳаракат меоварад; барои бавосир, захмҳои шуш, зардпарвин, истисқо (водянка) дармон мешавад; пешоб, ҳайз ва дигар чизҳои нодаркори баданро меронад, бачаро аз шиками занони ҳомила меафтонад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад; инчунин кулинчро, ки варам ва дарди рӯдаҳои ғафс аст, даво мешавад ва захрро аз бадан дафъ мекунад.

Агар оби решаи онро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро, ки сабабаш аз хунукӣ бошад, шифо мебахшад. Аз ин об 3,5 грамм бинӯшанд, дили одамони хунукмизочро қавӣ мегардонад, вале агар инро одамони гарммизоч бинӯшанд, ғазаби онҳоро ба ҷӯш меоварад.

Аз оби барги он 15 грамм бо оби гарм бинӯшанд, сахт қай меоварад ва меъдаро аз моддаҳои бегона пок мекунад.

Ҳар як қисми ин растаниро кӯфта гузошта банданд, дарди пайвандҳоро дар ҳар чои бадан, ки бошад, инчунин иркуннасо (радикулит), никрис (подагра) ва ханозер (хукгардан)-ро дафъ мекунад. Агар инро бар камар гузошта банданд, куввати пушти камарро афзун мегардонад, олати мардиро ба харакат меоварад.

Решаашро хуб кӯфта, занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаро аз шиками онҳо меафтонад, вале агар занҳои назоянда ин тавр амал кунанд, барои ҳомила шудани онҳо мадад мерасонад. Аз барги кӯфтааш об фишурда бинӯшанд, бачаи дар шикам бударо меафтонад, ҳайзи бандшударо мекушояд.

Миқдори як бор нӯшидан аз оби барг, гул ва ре-

шаи он дар як рӯз то 20 грамм аст ва миқдори хӯрдан аз чирмаш, яъне аз худаш 4,5 грамм аст.

Аммо хӯрдани гули офтобпараст ба одамони гармизоҷ зарар мекунад. Давои ин зарараш асалро бо сирко турш карда, яъне сиканчабин хӯрдан лозим аст, ки ислоҳи зарар намояд. Инчунин ба сипурз ҳам зиён мерасонад — дар ин маврид қанди сафед, асал ва сиканчабин бихӯранд, зарарашро ислох мекунад.

Яке аз хусусиятхои гули офтобпараст он аст, ки магас ба гули он наменишинад, аз дуди он муш ва калтакалосҳо (келасҳо) мегурезанд.

223. Мӯрд

Ин буттаро ба арабӣ ос ва ба русӣ мирт меноманд. Навъхои бӯстонӣ ва саҳрой низ дорад. Дарахти саҳроии он нисбат ба бӯстонишаш кӯчактар ва интиҳояш ба бузургии буттаи анор мешавад. Барги бӯстонишаш сабзтар, ғафстар ва он қадар дароз намешавад, хушбӯй аст, хазон намекунад. Таъмаш андак талх ва чун мозу забонро мегазад. Гулаш сафед ва хушбӯй мебошад. Самараш дар аввал сабз ва баъди расидан, яъне ҳангоми пухтан ба худ ранги сиёҳ мегирад, таъмаш андак ширин ва каме талхӣ низ дорад. Агар онро бихоянд, чун пӯсти анор сатҳи даруни даханро ба хам меоварад, яъне мазааш тунҷ аст, балки аз пӯсти анор хам қавитар ва хамчун ғизо қамқувват аст. Тухмаш майдаи сафед ва хамвори суфта, дар баъзе самараш сето ва дар баъзе бисьёр — хуллас, аз се то дах дона тухм дорад, ки ин вобаста ба калон ё хурд будани самари он аст.

Мизочаш мураккаб-ул-қувват, балки қисми хунукӣ дар мизочи он ғолибтар мебошад ва инак, чузъи гармӣ дар он камтар аст. Сардии мизочи он то ба дараҷаи якум ва хушкаш дар дараҷаи дуввум аст.

Барг, гул, самар, тана ва решаи он нисбат ба якдигар дар хушкиву сардӣ фарқият доранд. Яъне дар тухм, барг ва решаи он сардӣ бештар аст ва қисми дигари он зидди инхо мебошад. Аммо тухмаш думизоча мебошад, яъне ба хамаи мизочхо форам аст, зарар намекунад. Таъмаш тунчӣ, талхӣ ва ширинӣ, инчунин латофат низ дорад: бинобар ширинӣ дошганаш сурфаи гармро шифо мебахшад, аз чиҳати таъми тун-

чӣ доштагиаш исҳолро мебандад ва бинобар талхӣ доштанаш пешоброн аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин бинобар хушбӯй будаиаш рӯҳи одамиро мулоим, яъне ором мекунад; ба сабаби қуввати қабзияташ, яъне бинобар неруи нигоҳдорандагӣ ва латиф доштанаш дарунро мебандад — азбаски чунин аст, бонси пок, тоза, мустаҳкам, равшан, кавӣ гаштани рӯҳи инсонӣ мегардад. Бо воситаи ин хислатҳояш ба дил низ қувват мебахшад, иллати дилтапак (дилбозӣ), дарди сар, чарх задани сар, сиёҳ задани чашм, дарди гӯш ва омадани рим аз дарунн он, дарди дандон, чӯшиши (пухтани) даҳан ва нотавонии забонро шифо мебахшад, чашмро қавӣ мекунад, варамҳоро пас мегардонад, захм ва ҷароҳатро сиҳат мебахшад.

Агар инро бихӯранд ва гузошта банданд, хун қай кардан ва хунраниро аз ҳар аъзо, ки бошад, дафъ мекунад, араққуниро манъ месозад, меъда ва рӯдаҳоро қувват мебахшад; пешобро меронад, варамҳоро таҳлил медиҳад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад, хуни ҳайзро манъ, ҳатто қатъ мекунад, сустии гурдаро барҳам медиҳад, бавосирро шифо мебахшад ва устухони шикастаро бо ҳам пайваст мегардонад.

Самари он қуввати тарьёкӣ дорад, яъне таъсири заҳрҳоро мешиканад ва аз бадан онро дафъ мекунад, хусусан заҳри ғунда ва каждумро зиёдтар ва зудтар дафъ месозад.

Барги тарашро кӯфта батанхой ё бо сирко сиришта, ба пешонӣ гузошта банданд, хуни биниро манъ мекунад; ва ба сар гузошта банданд, сабӯсаки сарро пок менамояд ва агар сар захм дошта бошад, хушк мекунад. Чун дар оби баргаш як миқдор гулоб ва камтар кофур дохил карда ва баъд лагтаи загирпоягиро дар он тар намуда, аз рӯ ба меъда бигузоранд, дарди сареро, ки сабабаш ғалабаи сафро, яъне зиёд шудани сафро дар меъда бошад, шифо мебахшад.

Самари онро пухта, бо шароб хамир карда, ба сар гузошта банданд, дарди сареро, ки сабабаш ғалабаи балғам ва сафро бошад, дафъ мекунад.

Баргашро кӯфта, бо равғани гулисурх ва зардаи тухми мурғ сиришта, ба сар гузошта банданд, чарх задани сар ва сиёҳ задани чашмро, ки аз зарба хӯрдан ва дар натичаи сахт афтодан содир шуда бошад,

даво мешавад. Барги тарашро бибӯянд, майнаро кувват мебахшад ва намегузорад, ки бухорҳои зарарнок аз поёни бадан ба мағзи сар бароянд ва инчунин намемонад, ки он бухорҳоро майна қабул кунад, низ иллатҳои чарх задани сар ва сиёҳ задани чашмро дафъ мекунад.

Агар бо равғани он сарро чарб намоянд, варамхои сар ва суботро, ки хоби сахт ва ба душворӣ бедоршаванда аст, ки аз расидани бухори поёни бадан ба мағзи сар бошад, шифо мебахшад. Ин хислати он бинобар қуввати сардӣ доштанаш майнаро қавӣ мегардонад ва намегузорад, ки бухорҳои нав ба боло бароянд, балки онҳоро таҳлил медиҳад ва пароканда мекунад.

Оби барги тарашро дар чашм чакнанд, дарди чашмро таскин медиҳад ва чашми аз косахонааш берунбаромадаро, ки дар тибби кадим ҳучуз-ул-айн меноманд, аз нав ба ҷояш мебарад.

Хокистари ҳар як қисми онро чун сурма ба чашм кашанд, барои иллатҳои нохунак, шилпукӣ ва обравии чашм давои хубест ва дар ин бобат бехтар аз тӯтиё мебошад, инчунин инро дар иллатҳои чашм ба ҷои тӯтиё бо муваффакияти том истифода тавон кард.

Оби барги онро дар гӯш чаконанд, дарҳол дардашро дур мекунад, гӯшро қавӣ ва омадани римро аз он дафъ мегардонад — бо ин восита захми даруни гӯшро ба ибро меоварад. Оби барги онро дар даҳан гардонанд, дарди дандонҳоро, ки аз гармӣ бошад, таскин медиҳад, инчунин сустии милки дандон, нотавон гаштани забон ва пухтани даҳанро нафъ мебахшад. Нӯшидани оби барг ва шарбати самари он низ бемориҳои мазкурро дармон мебошад.

Баргашро бӯй кунанд, дилро қавӣ ва иллати дилтапак (дилбозӣ)-ро дафъ мекунад. Оби барги онро бимоланд ва самари расида ё шарбаташро бихӯранд, меъдаро қувват медиҳад, хусусан усораи онро, ки оби дар офтоб ғафсгардонидаи он мебошад, бо қивоми барги зуф бихӯранд, зудтар таъсир мебахшад

Хоҳ самарашро ё баргашро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, ҳама навъҳои исҳолро, ки давомнок бошанд, қатъ мекунад. Агар тухмашро кӯфта бихӯранд, намегузорад, ки моддаҳои бегона ба меъда рехта шаванд.

Баргашро кӯфта ба зери ноф гузошта банданд, исҳолҳои сафровӣ ва савдовиро дафъ мекунад.

Чун 75 грамм оби барги онро бо равғани кунчид бинӯшанд, балғамро башиддат аз бадан бо воситаи исҳол дафъ мекунад. Ин оби барги онро дар офтоб ғафс гардонида, яъне усораи барги онро бихӯранд, дарунро мебандад, исҳолҳои кӯҳнаро манъ мекунад ва барои бавосир фоида дорад. Агар оби барг ва меваи онро бардавом бинӯшанд, бемориҳои мазкур, инчунин иллати кай кардан ва иллати ташнашавиро, ки обхӯра меноманд, шифо мебахшад.

Агар барг ва самари онро сӯхта, ба дудаш бидоранд, донаи бавосирро, ки сабаби тӯл кашидани ин беморӣ мебошад, меафтонад. Ва аз дуди он ҷонвароне майдан зарарнок мегурезанд, вале нагурезанд, мемиранд.

Самарашро бихӯранд, сӯзиши пешоб (сӯзок), захми хичак, бечо равон шудани ҳайзи занҳо ва бисьёру бемаврид омадани рутубатро аз бачадони онҳо, шифо мебахшад.

Усораи самарашро, яъне оби самарашро дар офтоб ғафс гардонида бихӯранд, пешоб ва ҳайзи бандшударо равон мекунад. Ва агар самари онро дар об ҷӯш дода, он обро бинӯшанд, беандоза равон шудани рутубатро аз бачадон ба ҳолати эътидолаш меоварад.

Баргашро кӯфта, бар бавосир гузошта банданд, онро шифо мебахшад ва агар ба хоя гузошта банданд, варами онро мегардонад.

Дар обе, ки барги он ҷӯшонида шуда бошад, то ноф даромада нишинанд, мақъад (кӯтан) ва бачадони беруномадаро ба ҷоҳои худашон мегардонад ва бисьёр равон шудани рутубати бачадонро ислоҳ мекунад. Агар оби барги онро ба мақъаде, ки берун баромада бошад, бимоланд, онро ба ҷояш мебарад ва дигар барнамеояд.

Баргашро кӯфта гузошта банданд, варамҳои гармро мегардонад, реши ҷамра (карбункул), ки реши мӯҳлик аст, обилаҳо, доначаҳои дар пӯст пайдогашта, захмҳо, милкаки нохун, инчунин захмҳоеро, ки дар кафи дасту поҳо бошанд, инчунин аз оташ сӯхтагӣ — ҳамаашро шифо мебахшад.

Самарашро пухта, бо шароб хамир карда гузошта банданд, решҳоеро, ки дар бучулаки по ва дар зери поҳо пайдо мешаванд, дафъ мекунад, инчунин ба сӯхтагии оташ ва обилаҳои он нафъ дорад.

Самарашро дар об пухта, баъд онро бо шароб хамир карда гузошта банданд, нотавон гаштани пайвандҳои баданро ба ислоҳ меоварад. Баргашро кӯфта, ба чоҳои латхӯрдаи аъзо гузошта банданд, ба ибро меоварад ва инчунин ба пошнаи по, ки дард мекарда бошад, нафъ дорад.

Наск, мозуи сабз, гулисурх ва шилми ақоқиёро кӯфта, бо оби барги мӯрд хамир карда, ба аъзо ва асабҳое, ки сусту нотавон гашта бошанд, гузошта банданд, ба ислоҳ меоварад, инчунин пиронро бағоят фоида дорад.

Баргашро дар об чӯшонида, он обро ба пайвандҳое, ки дардманд бошанд, бирезанд, дарди онхоро дар бадан таскин медиҳад ва инчунин ба узве ҳам, ки устухонаш шикаста бошад, бирезанд, боиси зуд пайваст ва сихат шудани он мегардад. Агар бо ин об доғи сафеди пӯстро бишӯянд, сиҳат мебахшад.

Чун барги хушки онро кӯфта бипошанд, аз пойафзор харошида шудани пошнаро ва аъзои шикастаро ба ислоҳ меоварад. Реша, барг ва самари онро — ҳар якеро аз инҳо дар об чӯш дода бошанд, он об доруи қувватбахши мӯй аст. яъне намегузорад, ки мӯй бирезад, балки онро дароз ва сиёҳ мегардонад. Инчунин баргашро дар об чӯшонида, бо он об сарро бишӯянд, ҳамин хислатхоро дорад.

Тухмашро ос карда, дар ҳаммом ба ҳар чои бадан, ки гузошта банданд, рутубатҳои бегонаро, ки баданро суст мегардонанд, аз пӯст дур мегардонад ва барои бадан қувват мебахшад.

Тухмашро бо равғани гов ва равғани гӯсфанд чӯшонида, ба ҳар чои бадан, ки бимоланд, арақ карданро манъ мекунад.

Барги хушкашро кӯфта бипошанд, бӯи бади зери бағал ва каши ронро дафъ мекунад ва агар сӯхтани он ё хокистарашро бипошанд, доғҳои кунчидакро аз пӯсти рӯ дур мекунад.

Агар самари онро бо оби барги лаблабу бипазанду онро ба сар бимоланд, дона ва обилаҳои сабӯсакҳои сарро нест мегардонад. Чун онро кӯфта, бо оби бокила хамир карда, ба доғҳои кунчидаки рухсора бимоланд, онҳоро нест месозад.

Инчунин самари он барои газидани каждум ва ғун-

да даво мешавад, ҳангоме ки ба миқдори то 10,5 грамми онро бо шароб биёшоманд.

Агар дарахти мӯрдро ёфтан душвор гардад, ба ҷои он барги тутро истеъмол намоянд, раво мебошад.

224. Мӯрди саҳрой

Инро тоҷикон девмӯрд меноманд ва ба забони арабӣ райҳон-ул-қубур, яъне райҳони қабристон мегӯянд.

Растании ин аз буттаи мӯрди бӯстонӣ, ки мо дар боло гуфтем, хурдтар ва баргаш каме сербар ва зардранги нӯгтез. Чӯбаш нисбатан сахттар; самараш кулӯла ва баъди расидан бағоят сурх мегардад, ки аз миёнаи баргаш бармеояд. Аз як бех шохҳои бисьёр мерӯянд ва дар зимистон хазон намекунад.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумиаш: таҳлилдиҳандаи варамҳо ва моддаҳои ғализ, бахудкашандаи моддаҳо ва қувватбахш аст.

Агар инро бибӯянд, рутубати майнаро кашида дафъ мекунад ва худи майнаро қувват мебахшад. Ва агар инро бихӯранд, барои саръ (припадка) ва дарди сари балғамӣ дармон мешавад, рутубати мағзи сарро дафъ ва ин узвро қавӣ мегардонад.

Самар ва баргашро бо шароб бихӯранд, меъда ва ҷигарро қувват мебахшад, исҳол ва зардпарвинро дафъ мекунад, шири бечо аз пистон рехташавандаро манъ месозад.

Агар инро кӯфта, дар сӯрохи пушт бардоранд, кирми меъдаро ихроҷ мекунад.

Барг ва самарашро бо шароб биёшоманд, сангхои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад ва чакмезакро, ки аз афзудани рутубат бошад, ба иброз меоварад.

Табиб Ибни Талмиз инро барои аз кӯфт ё афтодан зарба хӯрдан (аз ҷумла ба чалақидани майна) муфид донистааст.

225. Пои зоғ

Ин гиёҳро дар баъзе маҳалҳо панҷаи зоғам ҳам меноманд. Тухмашро ба забони арабӣ отрилол мегӯянд ва дар тиб маҳз тухми он ба кор меравад. Ин гиёҳ

дар хамаи кӯҳистон ва минтакаҳои доманакӯҳӣ мерӯяд. Растаниаш каме ба шибит монанд, гулаш сафед, баргаш пошхӯрдаи пароканда, пояш чорпахлу, дар охири фасли баҳор мерасад. Тухмаш бисьёр реза, рангаш тираи моил ба кабудӣ, дарозак, хеле талх ва тунд, забонро мегазад ва сахт аст.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: тухми инро бихӯранд, бодҳои дарунро таҳлил медиҳад ва нест мекунад, баданро аз моддаҳои бегона пок месозад, ахлоти нодаркорро бо воситаи пешоб дафъ мекунад, гиреххои дохили баданро мекушояд, гурда ва хичакро аз олоишҳо пок ва тоза мегардонад.

Инро бо шиша якчо сӯхта, бо асал якчо карда бихӯранд, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад. 3,5 грамм аз тухми он бо асал бихӯранд, бодхои иловусро, ки рӯдаи борики болоиро ба дард меоваранд ва варам мекунонанд, ба ғояти хубӣ таҳлил медихад.

Агар тухми инро кӯфта гузошта банданд, решҳоро хушк ва доғхои пӯстро нест мекунад. Онро дар найча андохта, ба даруни бинии занҳои хомила пуф кунанд, бачаи онҳоро аз шикам меафтонад.

Чун 3,5 грамми онро нокӯфта, дар айёми гармои тобистон бо окиркирхо, гурбуд ва занчабил — аз хар яке ним грамм кӯфта дохил намуда, бо асал сиришта, баъд аз баданро аз балғам танкия кардан бихӯранд ва дар офтоб нишаста, мавзеъи доғи песро ба офтоб бидоранд, то он ки арак кунад; ва агар ташнагӣ ғолиб ояд, об бинӯшанд, дар рӯзи аввал ва ниҳоят рӯзи саввум чои доғи пес обила мекунад ва баъд аз дафъ гаштани зардоб аз он чо, пес батамом сихат меёбад. Дар ин бобат табиби ҳозиқи машҳур Ибни Байтор ва муаллифи китоби «Ихтиёроти бадеӣ» навиштаанд, ки батакрор имтихон карда шуда, ин сирри ачиб аст, аммо шарташ хамин, ки аввал бо давохои поккунандаи бадан танкия кардан даркор аст Инчунин гуфтаанд, ки хар рӯз фақат аз тухми он 10,5 грамм бо асал то 15 рӯз пай дар хам бихӯранд ё аз мураккаби он ва ё худи онро бо окиркирхо муддати понздах рӯз истеъмол намоянд, хатман доғи песро дафъ мекунад. Агар доғи пес дар чоҳои гӯштдори бадан бошад, аз ин хам зудтар сихат меёбад.

Баъзе табибони корозмуда гуфтаанд, ки худи тух-

машро танҳо истеъмол кунанд ҳам, кифоя мебошад, ки доғи пес нест гардад ва баъзеи дигарҳо тасдиқ мекунанд, ки агар якуним миқдор аз тухми пои зоғ; аз пӯсти мор, барги судоб, аз ҳар як як миқдор — ҳамаро кӯфта, бехта, то панҷ рӯз ҳар рӯз 10,5 грамми онро бо шароби ангурӣ биёшомандду дар офтоб нишинанд, аз ин иллат наҷот меёбанд.

Миқдори як бор хӯрдан аз туҳми ин гиёҳ дар як рӯз аз 3,5 то 10,5 грамм аст, бояд ки бо асал ё бо шароб бихӯранд.

Агар инро аз ҳад бисьёр ё давомнок бихӯранд, ба ҷигар зарар мекунад — дар ин ҳолат сиканҷабин биёшоманд, зиёни онро ислоҳ мебахшад ва агар ба гурда офат расонад, катиро бояд бихӯранд.

226. Каллакарам

Ин ба ҳама маълум аст, ки инро дар китобҳои тиббии қадим карами румӣ низ меномаанд. Гиёҳи расидаи ин монанди калла кулӯла мешавад. Беҳтарини он хуб печида ва ранги сафедтобандаи он аст.

Мизоҷаш мураккаб-ул-қувват, яъне дар гармӣ ва сардӣ мӯътадил мебошад, вале рутубат дар он мавҷуд аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин карамро ҳатман бо равғанҳо ё бо гӯшти фарбеҳ муҳарро пухта бихӯранд, баъд безарар мегардад ва ин тавраш гиреххоро мекушояд, моддаҳои ғализро дар бадан мулоим мекунад, боднок аст, пешоброро меронад, аз хӯрдани он хуни савдовӣ пайдо мешавад, майнаро суст мегардонад, дар бадан бухор ҳосил мешавад, ҳамчун ғизо носара, боднок, дар узвҳо гиреххо пайдо мекунад. Яке аз хосиятҳояш он аст, ки хуморро пароканда месозад ва онро сокин мекунад, моддаҳои савдовӣ ва бемориҳои савдовиро ба амал меоварад, ба фикрҳои носара мебарад, хаёлҳои нописандро ба амал меоварад, хобҳои мушавваш мебинонад, мағзи сарро заиф мегардонад, чашмро хира мекунад — ин хосияташ бинобар бухор доштани таркиби он аст.

Оби ин карамро бинӯшанд, мастиро манъ мекунад. Каллакарамро дар об ҷӯшонида, он обро кам-кам ва бардавом бирезанд, дарди пайвандҳои баданро таскин медиҳад.

Вале агар онро дар об бо гӯшти фарбеҳ мухарро пухта, бо чизҳои гарммизоҷ бихӯранд, хамаи зарарҳояш дафъ мегарданд.

Каллакарами сафед боднок, оруғ меоварад, вале маниро зиёд мекунад, шахвати чимоъро бармеангезад, хусусан агар онро бо равған бирьён карда бихӯранд, ин хислаташ зиёда зохир мегардад.

Мизоҷи тухмаш гарм ва хушк аст.

Агар инро бо шароб ё пеш аз шароб нӯшидан истеъмол намоянд, мастиро манъ мекунад, хуморро пароканда месозад ва маниро зиёда мегардонад.

227. Карами тоҷикӣ

Ин намудҳои гуногун: бӯстонӣ, даштӣ ва бахрӣ низ дорад. Инчунин навъҳои бӯстониаш хам гуногун аст.

Қисми аз бӯстониашро бехрешааш монанди лаблабу, пӯсташ шахшӯл, сабзранг, баргаш сербари ғафстар аз барги лаблабу, рангаш сабзи ғуборнок аст. Тухмаш резаи кулӯла ва сурхи тираранг, ки ин аз қисмҳои карами набатӣ мебошад. Низ бехрешаи қисми дигараш ба шалғам монанд мебошад, рангаш сафед, пӯсташ он кадар дурушт нест, чирми мағзаш нозуки бореша. Баргаш монанди барги қисми якум, вале аз он кӯчактар. Инчунин қисми дигараш низ мавҷуд аст, ки аз бехаш пояе мерӯяд, ки каме аз замин баланд гашта, бар он монанди шалғам сабзи камранг гирехи басташуда дорад ва бар болои он хам то ба ду вачаб пояе месабзад ва дар нӯги хамон сокаш баргҳо бармеоварад, ки хуллас, ба қисми дуввум шабохат дорад — ин хӯрокӣ аст ва ана хамин гирехаш ба истеъмол дода мешавад, на бехрешаи он, ки дар замин аст. Низ қисми дигар хам дорад, ки аз бехи он баргҳояш мерӯянд, ки ба баргҳои қисми аввал монанд мебошанд. Вале баргҳои берунӣ он аз он калонтар хастанд ва баргҳои даруниаш майдатар. Дар миёнаҷояш аз бехаш пояҳои нозуки кӯтоҳ ба дарозии дусе ангушт мерӯяд. Бар сари он пояҳо қуббаҳои сафедранги хамааш бо хам пайваст мебошад. Дар байни хар як кубба як баргчаи борик — қуббаҳои он то 15 адад мешаванд, инро гулкарам меноманд, ки мо медонем ва шох ва қуббаҳои ин низ хӯрда мешаванд ва дар тиб низ истеъмол меёбанд, на бехрешаи оч. Инаш

аз ҳамаи навъҳои дигараш нозуктар ва сабуктар мебошад.

Хуллас, навъҳои карам дар шакл: шомӣ (византиягӣ), ҳамадонӣ, мавсилӣ, андалусӣ ва ғайра мешаванд.

Мақсад аз карами тоҷикӣ гуфтан дар ин ҷо бӯстонӣ (зироатӣ)-и он ва бехтарин қисмҳои он нозуки барешаи тару тозаи он аст.

Мизоҷи ҳамаи навъҳои карами тоҷикиро бӯстонӣ дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум хушк аст, вале тарӣ дар бехрешааш бештар аз барги он аст.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумиаш: пазонанда, нармкунанда, ва хушкнамоянда аст, хусусан чун дар об ҷӯшонида, он обро пур намоянд, ҳамчун ғизо камтар ва аз наск тармизоҷтар мегардад. Чун инро бо гӯшти фарбеҳ ва мурғи ҷавон бипазанд, ҳамчун ғизо сара мегардад.

Ин намуд карамро пухта ва инчунин тухмашро бихӯранд, ба мағзи сар баромадани бухорро манъ мекунад, дарди сарро таскин медиҳад, торикии чашмро ислоҳ мекунад ва мастиро дафъ месозад, кабзият меоварад. Агар инро муҳарро пухта бихӯранд ҷараёни моддаҳоро манъ ва хуморро сокин менамояд. ларзакро дафъ мекунад, хоб меоварад, ба чашми хира қувват мебахшад.

Усораи онро, яъне обашро дар офтоб ғафс гардонида, ба даруни бинӣ бирезанд, майнаро аз моддаҳои бегона пок месозад, хоб меоварад ва забонро хушк мекунад.

Ин карамро муҳарро пухта бихӯранд, сурфаи кӯҳна, варами пардаҳо ва узвҳои дохили шикам ва синаро шифо мебахшад.

Ҳар рӯз 25 грамми онро бихӯранд, овозро соф ва гирифтагии онро дафъ мекунад, дарди сипурзро шифо мебахшад; инчунин онро бардавом бихояд ва оби онро бимаканд, барои овози гирифтагӣ ҳамчунин таъсирро дорад.

Бо усораи он ё ки бо равғани кунҷиде, ки ин карам дар он ҷӯшонида шуда бошад, ғарғара кунанд, дарди гулӯи шадидро шифо мебахшад.

Карами тоҷикӣ ҳамчун ғизо дерҳазм ғодангез аст, хусусан дар фасли тобистон рӯидааш чунин мебошад. Ва агар намакхӯрдан онро дар об ҷӯшонида бипазанд, боз ҳам бадтар мегардад.

Барги тару тозаи онро бо сирко бихӯранд, варами сипурзро дафъ мекунад. Агар инро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, ҳайз ва пешобро равон мекунад.

Усораи инро бо решаи савсани кӯҳӣ ва натрун (таначкори арманӣ) биёшоманд, дарунро меравонад.

Тухмашро бихӯранд, бохро ба ҳаракат меоварад. Агар инро занҳо баъд аз ҷимоъ кардан аз таг бардоранд, мании дохилшударо вайрон мекунад.

Гули ин растаниро кӯфта, занҳо аз таг бардоранд, ҳайзи бандшударо равон месозад ва бачаро дар шиками занони ҳомила мекушад, хусусан агар бо орди гандуми девона хамир сохта, ин амалро бачо оваранд, қавитар мегардад.

Усораи гиёҳи онро бо шароб биёшоманд, захри мори афъӣ ва саги девона газидаро аз бадан дафъ мекунад. Инчунин тухми карами мисрӣ аз ҳамин ҷумла тарьёкот аст.

Ҳар як қисми ин растании се навъи ин карами бӯстониро кӯфта гузошта банданд, сахтихоро дар ҳар ҷои бадан, ки бошанд, мепазонад.

Барги ин карами бӯстониро бисьёр маҳин кӯфта, бо орди ҷав даромехта гузошта банданд, варамҳои гарм ва сарди балғамиро таҳлил медиҳад; сурхбод, шаро (аллергия) ва саратонро шифо мебахшад. Агар ин кӯфтаи барги онро бо намак даромехта гузошта банданд, нори форсӣ ном реши раддитариьро ба таҳлил мебарад; агар инро бо зок ва сирко даромехта, гузошта банданд, барои пес ва шукуфаи пӯст даво мешавад; бо сафедаи тухми мурғ сиришта гузошта банданд, барои сӯхтагии оташ ва кӯтури решгашта дармон мешавад; бо сирко ва ҳулба сиришта, ба решҳои чуқуррафта гузошта банданд, дору мебошад ва онҳоро аз пахн гаштан манъ мекунад.

Барги ин карамҳоро сӯхта гузошта банданд, захмҳоро башиддат хушк мекунад ва инчунин захмҳои сари тифлонро шифо мебахшад, ҳатто рӯидани мӯйро ҳам манъ месозад, агар ҳамин мурод бошад. Инро бо чарбии хук марҳам сохта гузошта банданд, барои ханозер (хукгардан), чарохатҳои сахт ва дубайлаҳо (кӯрярахо) дору мешавад. Инчунин инро бо сафедаи тухми мурғ марҳам намуда гузошта банданд, сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Баргашро кӯфта гузошта банданд иллати ларзакро ба ибро меоварад; инро бо орди ҳулба ва сирко ҳа-

мир карда гузошта банданд, дарди буғумҳо ва ниқрис (подагра)-ро дафъ мекунад.

Барги онро дар об ҷӯшонида, он обро кам-кам ва бардавом бирезанд, барои иллатҳои гуногуни буғумҳои бадан давои шоистае мебошад.

Мизоҷи тухмаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Агар инро бихӯранд, қуввати боҳ мебахшад ва кушандаи кирми меъда аст. Агар инро кӯфта бимоланд, доғҳои кунҷидак ва дигар доғҳоро аз пӯст дафъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухмаш дар як рӯз то 9 грамм аст.

Зарарҳои ин растанӣ: бадбӯкунанда, баамаловарандаи хилти савдо ва инчунин худаш ғизои бад аст. Агар инро аз ҳад бисьёр бихӯранд, хобҳои бад ва мушавваш мебинанд.

228. Кашниз

Ин растании машҳур аст, ки онро дар боғҳо ва хавлиҳо зироат мекунанд, инчунин намуди саҳрой ҳам мерӯядаш, вале инаш барои давогӣ заифтар аст.

Мизоҷаш мураккаб-ул-қувват аст, вале ба қавли Буқрот сард ва хушк мебошад дар дараҷаи дуввум, инчунин сард то охири дараҷаи аввал ва то саввум, аммо хушк дар дараҷаи дуввум гуфтаанд. Ба қавли Абӯҷариҳ дар дараҷаи саввум хушк ва ба қавли Шайхурраис хушкии он моил ба андак гармӣ ва ба қавли Ҷолинус ҳамаи он моил ба гармӣ бо ҷавҳари гарми сабук, ки ба зудӣ ба таҳлил меравад ва то ба меъда намерасад, ки гармии он зоҳир гардад.

Хислатҳои шифобахши он: кашнизи тару тозаашро бихӯранд, каме тезӣ дорад. 35 грамм оби кашнизи тарро бинӯшанд, хоб меоварад ва бухорҳои бадро, ки аз қисми поёни бадан боло мехеста бошанд, намегузорад, ки онҳо ба майна бароянд ва дохили он гарданд. Агар ба он сирко пошида бихӯранд, ин хислаташ қавитар мегардад. Оби инро дар чашм чаконанд, намегузорад, ки дар он обила дамад ё сурхакон барояд, инчунин зардии чашмро дафъ мекунад. Қашнизро кӯфта, бо ширии ҷавонзанон сиришта, яъне хамир карда, ба чашм гузошта банданд, дарди луккосии онро рафъ месозад; ва агар бо нони хушк якҷо кӯфта, ба чашм

гузошта банданд, шилпуқии чашмро, ки аз он чашм обрав гашта, моддаҳои тези он мижаҳоро бирезонанд, низ дармон мешавад ва инчунин дарди чашмро ҳам сиҳат мекунад.

Оби кашнизро дар даҳан гардонанд, дард ва чӯшишхои (пухтани) гуногуни даруни даҳанро дур мекунад ва дарди дандони кирмхӯрдаро таскин медиҳад. Кашнизро бихоянд, бӯи шаробро аз нафас ва аз даҳан нест мегардонад ва суръати мастшавиро аз нӯшидани шароб паст менамояд.

Қашнизро нимкӯфта, ба дандон ва милкҳои он бимоланд, онҳоро мустаҳкам мекунад ва аз милки дандон рафтани хунро манъ менамояд.

Аз кашниз шароб тартиб дода, яъне оби онро бо шакар ё бо асал ширин карда бинӯшанд, ё онро дар об чӯш дода, он обро бо қанд ширин сохта бинӯшанд, хоб меоварад, барои иллатҳои сиёҳ задани чашм ва чарх задани сар, инчунин барои маст нашудан аз шаробнӯшӣ даво мебошад; барои бемориҳои сурфа, зиқ-ун-нафас, ки ҳама аз гарміву тарӣ бошанд, инчунин барои иллати дилбозӣ (дилтапак) фоида дорад.

35 грамм оби онро бо шакар ширин карда биёшоманд, иштиҳоро мекушояд, хоб меоварад, иллати туҳамаро, яъне бемории ҳазм нашуда фуромадани ғизоро аз меъда, инчунин бо ҳамон ҳолат ба қай дафъ шудани онро шифо мебахшад.

Худи кашнизро хоҷ тар ва хоҷ хушк бихӯранд, хурӯши моддаи сафроро дар бадан, ки даҳанро талх ва касро бехол мегардонад, таҳ менишинонад, тафси меъдаро таскин медиҳад, шиддати ташнагиро мешиканад, иллати қайкуниро қатъ мекунад, вале қуввати бохро, яъне иқтидори пушти камарро суст мегардонад ва агар бардавом бихӯранд, он қувватро хатто бархам медиҳад.

Қашнизро кӯфта гузошта банданд, ба он чо аз мавзеъи дигари бадан рехта шудан ва фуромадани моддаҳои гарммизочи зарарнокро манъ мекунад; ба варамҳои гуногун гузошта банданд, онҳоро ба зудӣ таҳлил медиҳад; ба сурхбод гузошта банданд, онро аз пӯсти бадан дар хар чое, ки бошад дафъ менамояд. Агар инро бо нони кок якчо кӯфта, ба решҳои даванда ва пахншаванда, ба қӯтури пӯст ва хоришхои бадан гузошта банданд, хамаи ин иллатҳоро шифо мебахшад. Кашнизи тарро кӯфта, бо орди чав хамир

карда, ба ҳанозер (хукгардан) гузошта банданд, даво мешавад ва ҳамчунин варамҳои сахти бадфиолро низ таҳлил медиҳад. Агар ин кашнизи тари кӯфтаро бо орди боқила хамир карда гузошта банданд, низ ҳанозер ва ҳамин гуна варамҳоро дафъ мекунад.

Ду пора сурб (кӯрғошим)-ро бо оби кашниз ва равғани гулисурх ба якдигар бисоянд ва моддаеро, ки аз ин соиш ҳосил гардад, ба саратони решгашта ва ғайри решгашта батакрори амал бимоланд, онро дафъ мегардонанд, ки ин озмуда шудааст.

Миқдори як бор нӯшидан аз оби кашниз дар як рӯз то 25 грамм аст ва аз худи кашниз миқдори хӯрданаш то 50 грамм мебошад.

Ба чои кашниз барги кӯкнор ва коҳуро истеъмол намоянд, равост.

Мизочи тухмаш то дарачаи дуввум сард ва хушк аст.

Тухми кашнизро кӯфта бихӯранд, ба дил фарақ мебахшад, яъне табъро чоқ мекунад: дил ва магзи сарро қавӣ мегардонад ва намегузорад, ки бухорҳои зарарнок аз поёни бадан ба майна бароянд; дилтапак (дилбозӣ) ва васвосро, ки сабабашон афзудани моддаҳои гарммизоҷ дар бадан бошад, рафъ мекунад, меъдаро қувват мебахшад, исҳолро мебандад, бехтиёр равон гаштани маниро ислоҳ мекунад ва захмҳои роҳҳои пешобро, ки сӯзок низ меноманд, шифо мебахшад.

Аз тухми кашниз шира кашида, он ширароё ё онро як шабонарӯз дар об тар карда, он обро соф намуда биёшоманд, исҳоли хунин ва дигар намуд исҳолҳоро даво мешавад. Инчунин тухми кашнизро то бӯяш баромадан битафсонанду баъд бихӯранд, аз гармӣ тапидани дилро дафъ мекунад. Агар инро бо майи пухтагӣ бихӯранд, маниро пайдо мекунад, кирмҳои меъдаро мерезонад ва намегузорад, ки дигар бор дар меъда кирм пайдо шавад.

Тухми инро бихоянд, бӯи шаробро аз даҳан дафъ мегардонад ва намегузорад, ки аз шароб нӯшидан ба зудӣ маст шаванд.

Аз тухми кашниз шарбат тайёр карда биёшоманд, иллатҳои снёҳ задани чашм ва чарх задани сарро дафъ мекунад ва нӯшандаи ин шарбат аз майнӯшӣ маст намегардад. Ва агар ин тухмро як шабонарӯз

дар сирко тар карда, баъд кӯфта, каф зада бихӯранд, низ хислатҳои боло нобаршударо дорад.

Агар ин тухмро кӯфта гузошта бандзанд, дарди сарро, ки аз гармӣ бошад, зуд таскин медиҳад. Инро кӯфта, бо майи пухтагӣ бихӯранд, манӣ тавлид мекунад, кирмҳои меъдаро мерезонад ва намегузорад, ки онҳо дигар пайдо шаванд. Агар инро бо асал ва равғани зайтун даромехта бихӯранд, чӯшишҳои дар пӯсти бадан ба амаломадаро шифо мебахшад, реши балғаринро, ки нори форсӣ меноманд, инчунин монанди ин решхоро дафъ менамояд.

Дар омади гап бифаҳмонем, ки майи пухтагӣ он аст, ки оби ангурро чӯшонида, баъд дар зарфе нигоҳ медоранд то он, ки худ ба худ ба чӯш ояд, яъне май гардад — ҳамин майи пухтагӣ ном дорад.

Тухми кашнизро кӯфта бипошанд, хуш чароҳатро, ки равон бошад, мебандад, яъне манъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми кашниз дар як рӯз аз 12,5 то 25 грамм аст. Агар ин ёфт нашавад, ба ҷояш тухми коҳуро метавон истифода намуд. Агар аз ин зиёд то 100 грамм аз худи кашниз ва оби онро ин миқдор биёшоманд, зарар дорад, яъне фаромӯшхотир мекунад, зеҳниро кунд мегардонад, иллатҳои хоболудӣ ва сиёҳзании чашмро пайдо мекунад, овозро мегирад, маниро кам мегардонад, пушти камарро суст месозад, олати мардиро аз ҳаракат боздмедорад, ҳайзи занҳоро низ кам мегардонад ва аз бадани ошоманда бӯи кашниз меояд. Илоҷи ҳаман ин зарарҳояш: баъди он, ки қай мекунанд ва дарунро меронанд, зардаи тухми мурғи нимпухтаро бо мурчу намак ва шӯрбои мурғи фарбеҳ, ки бо нахӯду лӯбиё пухта бошанд, хӯрдан аст.

Инчунин кашниз ба одамони иллати ламкӯтаҳӣ ва зиқ-ун-нафас дошта зиён мекунад. Инро бо хӯрдани тухми мурғи нимпухта, шарбатҳо ва сиркои бихиро бо асал ё бо шакар ширин карда биёшоманд, ислоҳ мекунад.

229. Шалғам

Ин растании зироатӣ ба ҳама маълум аст, ки баргҳояш монанди баргҳои турб мебошанд. Қисми зеризаминиашро, яъне бехрешаи онро пухта мехӯранд. Тухмаш сурхи тираранг аст.

Мизочаш дар аввали дарачаи дуввум гарм ва дар охири дарачаи якум тар аст.

Хислатхои шифобахши он: бехрешаи онро, яъне қисми зеризаминиашро пухта бихӯранд, хамчун ғизо пуркувват аст, сурфаро дафъ менамояд, узвхои дарунии сина ва шикамро мулоим мекунад, чашмро қавӣ мегардонад, ба таом иштихо меоварад, қуввати мардиро бармеангезад, маниро зиёда мекунад, сангхои гурда ва хичжро майда карда, бо воситаи пешоб мерезонад, худи пешобро низ меронад.

Баргхои нозуки онро пухта бихӯранд, агарчи душворхазм аст, вале дар амали рондани пешоб кавитар аз қисми заминиаш мебошад, инчунин шикамро пурбод мекунад. Ин хислати бади он бо воситаи истеъмоли мурч, зира ва ширинихо ислох карда мешавад.

Решахои борики онро соида, бо асал бихӯранд, барои беморихои сипурз ва пешоби бандшударо кушодан давои хубест. Ва агар он решахоро дар об пухта, лат карда, ба варамхо гузошта банданд, онхоро тахлил медихад.

Хар як қисми растании шалғамро дар об чӯшонида, он обро бимоланд, чохои аз таъсири сардӣ кафидан баданро сихат мебахшад; агар ин обро ба панчахои дасту похо бимоланд, иллати никрисро, яъне дард ва варами бугумхои ин аъзоро дафъ мекунад ва хоришеро, ки аз зиёд гаштани моддаи сафро ходис шуда бошад, таскин медихад. Инчунин барг, қисми зеризаминӣ ва тухми онро кӯфта, гузошта банданд ё бимоланд, барои иллатхои номбаршуда дармон мешавад.

Шалғамро дар сирко парварда, яъне як шабона рӯз дар он тар карда, баъд бихӯранд, лазиз мегардад, рутубати ғализи баданро ракик, яъне суюк мегардонад ва хамаи узвхои дарунии сина ва дарунии шикамро қувват мебахшад, иштихо меоварад ва хангоми хӯрдан боднокиаш бархам мехӯрад. Хусусан агар бо чизхои тезмаза, яъне бо хардал (горчица) ва мурч таъмашро тунд карда бихӯранд, дарунро аз моддахои ғайрӣ пок месозад.

Шалғамро дар мағзи хамир гирифта, дар зери оташ пухта бихӯранд, қуввати пазонандагиаш кам ва оруғовар мегардад, вале хислати ба харакат овардани қуввати бох, яъне иқтидори пушти камар, ки қуввати мардӣ мебошад, назар ба он, ки дар сирко парварда

шудааст, зиёдтар аст. Зеро рутубати қувватбахши он дар зери хамир махфуз мемонад.

Ҳамаи қисмҳои шалғам хусусияти тарьёқӣ дорад яъне ба одамони захролудшудагон ва ба онон, ки чонварони захрнок газида бошанд, шифо мебахшад.

Мизоҷи тухмаш дар дараҷаи саввум гарм ва дар якум тар аст.

Тухмаш дар бобати афзудани қуввати пушти камар қавитар мебошад. Агар инро то бӯяш баромадан бирьён намоянд, дар ин феъл боз ҳам пурқувваттар мегардад; хӯрданаш иштиҳо меоварад, хислати тарьёқӣ дорад. Ин дар ҳама ҷиҳат қавитар аз худи шалғам мебошад, вале бинобар гармии баланд доштани мизоҷаш дар одамони гарммизоҷ дарди сар меоварад ва бодангез аст. Дар ҳолати ин навъ зарар карданаш сиканҷабин, туршиҳо, гулқанд ва шакар бихӯранд, зарари расонидаашро ислоҳ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми шалғам дар як рӯз 7 грамм аст.

Аз тухми шалғам равған ҳам мегиранд ба ин тариқ. Тухми онро чӣ қадар, ки хоҳанд, бигиранду нағз бикӯбанд. Баъд онро дар об андохта бичӯшонанд. Ҳангоми ҷӯшидани об равған аз тухм ҷудо шуда, рӯи об бармеояд. Онро бо қошуқ оҳиста бармедоранд. Хӯрдани равғани тухми шалғам бодҳои аъзоро тахлил медиҳад, мондагиро дафъ мекунад ва агар олати таносул суст бошад, ба он бимоланд, онро пурқувват ва мустаҳкам мегардонад.

230. Шибит

Ин растании хӯрданӣ, ки боғӣ мебошад, дар халқи мо маълум аст. Инро ба забони русӣ укроп мегӯянд. Аз сабзаҳои мӯътабартарин ва боқадр ҳисоб меёбад. Агар инро дар соя хушк кунанд, қувваташ то ду сол боқӣ мемонад ва баъд аз он бекора мегардад.

Мизоҷаш дар охири дараҷаи дуввум гарм ва дар аввали дуввум хушк аст. Тару тозаи он дар охири дараҷаи якум гарм ва хушки он дар аввали дараҷаи якум гарм низ гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: агар тари онро кӯфта, ба варамҳо гузошта банданд, онҳоро тахлил медиҳад ва мепазонад, ва агар бо равғани зайтун сиришта, ба

варамхои напазанда гузошта банданд, онхоро мепазонад. Онро хох дар ошхо ва хох бо дигар таомхо бихўранд, низ варамхои дохилиро мегардонад ва ё мепазонад; хамаи гиреххои дар узвхои бадан пайдошударо мекушояд, ғизоро хазм мекунад; инчунин ҳангоми захролуд гаштани бадан хох аз хўроки мурдор захролуд шавад, хох тонварони захрнок бигазанд — ба хамааш шифо мебахшад; дарди рўдахо ва дигар дардхоеро, ки дар чохои дигари бадан пайдо шаванд, таскин медихад.

Агар инро бихўранд, пешоб ва хайзро равон мекунад ва барои иллатхои гуногуни дамкўтахй давои хубест; хиккак, яъне хикичокро, ки дар натичаи пурии меъда содир шуда бошад, таскин медихад; сустии меъда, чигар ва сипурзро ислох мекунад. (Зимнан аз ин огох кунем, ки агар меъда ва чигар суст бошанд, сохибаш ба корхои сахт намешояд, хўрок хазм намеёбад, вале агар сипурз суст шавад, иштихо тамоман баста мегардад).

Хар рўз 50 грамм тари онро дар об 5—6 дакика чўшонида, он обро бинўшанд, интихояш дар рўзи панчум ё шашум сангхои гурда ва хичакро майда карда, бо воситаи пешоб мерезонад. Инчунин хўрдани шибит хох хушк бошад ва хох тар, иллатхои кулинчро, ки варам ва дарди рўдахои ғафс аст ва инро дар тибби хозира колит меноманд, шифо мебахшад; таом дар меъда вайрон шуда бошад, ислох мекунад. Хар як қисми инро, яъне хох тухмаш, хох баргаш ё пояшро бо баргхояш бихўранд, беморихоеро, ки аз зиёд гаштани моддаи балғам дар узвхои даруни сина ё дар меъда ба судур расида бошанд, ба ибро меоварад, инчунин беморихои олати таносулро шифо мебахшад. Агар инро бо асал якчо бихўранд, зарари хамаи захрхоро аз бадан дафъ мекунад ва бо воситаи қай дафъ намудан мадад мерасонад, инчунин ахлоти ғализро аз меъда хорич месозад. Низ хох тарашро ва хох хушкашро ва ё тухмашро дар об 10 дакика чўшонида, он обро бинўшанд, бодхоро аз хама узвхои бадан пароканда менамояд ва агар он бодхо ғализ гашта чой гирифта бошанд, низ тахлил медихад; дардхои пушт, гурда ва хичакро таскин медихад, пешобро меронад, дарди рўдахоро хомўш месозад; агар аз бисьёр истодани таом дар меъда ва чўшидани он дар ин узв дил бехузур (бечо) мешуда бошад, қатъ мегардонад; хик-

какеро, ки дар натиҷаи зиёд гаштани балғам дар меъда ё аз пурии таом дар он ба судур омада бошад, сокин мекунад.

Гӯшти бӯғирифтаро бо шибит бипазанд, бӯй ва моддаҳои вайронгаштаи онро дур мекунад ва барои зудтар пухтанаш ёрӣ медиҳад ва баъд он гӯшт зудхазм мегардад.

Шибитро кӯфта, бо асал то қивом шуданаш бипазанд ва онро аз рӯ ба меъда бимоланд, ба осонӣ исҳол меоварад.

Ҳар як қисми шибитро сӯхта, хокистари онро ба захмҳои гуногун бипошанд, онҳоро хушк мекунад ва инак шифо мебахшад.

Баргҳои шибитро дар об ҷӯшонида, дар он об занҳо то ноф даромада нишинанд ё тухмашро бардавом бихӯранд, ҳамаи беморӣ ва иллатҳои бачадонро дафъ мекунад; бодҳои гурда, хичак ва хояҳоро пароканда месозад. Оби шибитро, ки аз кӯфтаи тари он гирифта бошанд, нимгарм дар гӯш чаконанд, барои беморихои гӯш даво мешавад.

Миқдори як бор хӯрдан аз шибит дар як рӯз то 25 грамм аст. Агар аз ин бисьёр бихӯранд, барои одамони гарммизоҷ зарар дорад, зеро мизочи шибит хам гарм аст; шикамро боднок мекунад ва дилро бечо месозад. Ва агар оберо, ки дар он шибит ҷӯшонида шуда бошад, аз хад зиёд бардавом бинӯшанд, майна, чашм, меъда, хичак ва гурдаро зарар мекунад, яъне ин узвхоро суст ва заиф мегардонад, инчунин маниро кам ва хушк мегардонад. Инчунин худи шибитро бисьёр бихӯранд, низ ба узвхои мазкур сустӣ меоварад. Дар ин холат барои дафъи зарараш оби лиму, сиканҷабин, оби ғӯраи ангур ва туршиҳои дигар меошоманд, агар ба гарммизоҷон зарар карда бошад ва агар ба хунукмизоҷон зиён карда бошад, кӯфтаи каранфули гардан, дорчинӣ ва асал бояд бихӯранд.

Агар ёфтани гиёҳи шибит душвор гардад, ба ҷояш тухмашро истеъмол кунанд, раво мебошад.

Аз шибит равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Оби барги тарашро як миқдор ситонида дар зарфе аз болояш ҳамон миқдор равғани зайтун рехта, бо оташи мулоим мечӯшонанд ба хадде, ки обаш бухор шуда раваду равған бимонад. Вале эҳтиёт кунанд, ки равған насӯзад, яъне доғ нагардад. Ё ки баргашро дар

хамон равғани зайтун парварда тайёр мекунанд, яъне дар зарфи шиша равғани зайтун рехта, он равғанро аз баргҳои шибит пур мекунанду ба офтоб мегузоранд. Ранги баргҳо табдил ёбад, яъне бипарад, фишурда он баргҳоро дур мекунанду аз нав барги дигар меандозанд. Ҳамин тавр то се-чор маротиба баргро нав карда, баъд равғанро чудо намуда, дар зарфи шиша ё чинӣ нигоҳ медорад. Ҳамин равғани шибит хисоб меёбад.

Ин равғанро бимоланд, сахтҳои узвҳои баданро мулоим мекунад, баданро гарм мекунад ва барои мондагии узвҳо, варами дасту похо, дур кардани аъзошиканӣ, ларзи табҳо бағоят таъсирбахш ва фоиданок аст.

Мизочи тухмаш нисбат ба баргҳои он гармтар ва хушктар аст.

Агар онро дар таомҳо андохта бихӯранд ва ё бо туршихо бихӯранд, ҳолати бади меъдаро ислоҳ менамояд. Агар онро бо чизҳои турш турш карда, яъне даромехта, баъд аз таом бихӯранд, сахт кай меоварад, ки барои пок гардонидани меъда аз чизҳои бегона тадбири хубест. Агар тухмашро низ бардавом бихӯранд, ба одамони гарммизоч зарар дорад: дилро бечо мекунад, қуввати майнаро кам мегардонад, чашмро хира ва бохро суст месозад, аз онро хӯрдан манӣ кам ва хатто хушк мегардад.

Тухмашро бисӯзанд, мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк мегардад. Агар онро ба асал сиришта бихӯранд ё бо асал хамир карда гузошта банданд, беморихои макъад ва иллати бавосирро шифо мебахшад. Ин сӯхтаи тухми онро ос карда, ба захм ва решхои тар бипошанд, онҳоро хушк ва сихат мекунад ва барои захми закар давои ачибе ва бехамто мебошад.

Агар дарун сахт ва фуромаданаш душвор гардад, тухмашро кӯфта, бо асал бипазанд, то он ки ғафси хамиршакл гардад, баъд ба макъад гузошта банданд, дарунро мулоим карда фуруд меоварад.

Миқдори як бор хӯрдан аз шибити сабз дар як рӯз то 25 грамм аст ва агар инро дар об чӯш дода, он обро нӯшиданӣ бошанд, аз тараш то 50 грамм андозанд ва аз хушкаш то 25 грамм. Агар тухмашро хӯрданӣ бошанд, меъёри ин то 10,5 грамм аст.

231. Маҳсар

Ин гули гиёҳи маълум аст, ки гулаш пўпакшакли риштавор аз миёни қуббаҳои хорнок, монанди риштаҳои заъфарон беруномада мебошад. Ин ҳам боғӣ мешавад ва ҳам саҳроӣ.

Мизочи гули даштиаш дар дараҷаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст, вале мизочи бўстониаш дар дараҷаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст. Қувваташ то се сол боқӣ мемонад.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихўранд, моддаҳои ғализи даруни баданро пазонида, барои дафъ шудан тайёр месозад ва агар гузошта банданд, решҳоро мепазонад ва ё агар ба варам гузошта банданд, онро пас мегардонад. Хўрданаш хоб меоварад, ба ҷигар қувват мебахшад, хуни шахшударо якбора мегудозад.

Инро кўфта, бар кафи дасту поҳо гузошта банданд, дамидани обила (нағзак)-ро дар онҳо кам мегардонад ва агар пеш аз баромадани обила гузошта банданд, ҷараёни бемории онро сабук мегузаронад. Агар инро бо асал сиришта бимоланд, доғҳои сафеди пўст ва песро дафъ мекунад ва агар инро ба даруни дахан бимоланд, пухтан ва ҷўшиши дахани тифлонро ба иброз меоварад. Бо асал сиришта гузошта банданд, шукуфаҳои пўстро дафъ менамояд; бо чуғрот хамир карда, ба зери шикам гузошта банданд, пешоби бандшударо мекушояд. Бо сирко сиришта бимоланд, хориши бадан, варамҳои гарм ва сурхбодро нест мекунад, аз рў бар ҷигар бимоланд, варами ин узвро тахлил медиҳад.

Вале агар инро аз ҳад зиёд бихўранд, ба меъда зарар мекунад. Дар ин ҳолат асал бояд хўрд ё ҳангоми истеъмолаш бо асал якҷо бихўранд, онро безиён мегардонад.

Миқдори як бор хўрдан аз гули маҳсар дар як рўз 4,5 грамм аст. Агар гули маҳсарро бо гўшт бипазанд, барои зуд пухтан ва мухарро гаштани он мадад мерасонад, инчунин гўштро лазиз мегардонад.

Мизочи тухмаш дар дараҷаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихўранд, ахлоти сўхта ва балғами рақиқ (суюқ)-ро бо исҳол дафъ менамояд, бодҳоро пароканда мекунад.

Чун 17,5 грамми онро кўфта, аз он шира кашида, он ширароз бо қанди сафед ё бо асал биёшоманд ва

низ чун 7 граммашро кӯфта, дар 150 грамм об чӯшонида ва молида соф карда, 35 грамм шакари сурх дар он дохил намуда, дар вакти хоб бинӯшанд, пиронро бисьёр мувофик аст.

Аз ин панироб низ тайёр мекунанд. Зарпечакро дар халтача баста, дар шираи он андозанд ва ё ба ҳадде дар он бимоланд, ки кувваташ ба он барояд — ҳамин об панироби он аст. Панироби инро бинӯшанд ва аз болояш ширинии муносиб биёшоманд, барои иллатҳои молихулиё (меланхолия), тарсончакй, яъне ваҳшоният, дилтапак (дилбозй), махав, кӯтур, хориш ва аксари бемориҳои савдовй доруи хубе мебошад.

Шираи онро бо обе, ки анчир як шабонарӯз тар карда шуда бошад, бо қанди сафед ё бо асал бихӯранд, узвхои дарунии синаро аз моддаҳои зарарнок пок мегардонад, овозро соф мекунад, назлаҳоро пазонида, барои хориҷ шудан муҳайё месозад ва аксари иллатхои сардмизочи дарунии синаро дафъ мекунад, боҳро қувват мебахшад, маниро зиёда мегардонад, ранги рухсорро неку мекунад ва бодхои дарунро дафъ менамояд. Агар ба ошҳои аз мош ва нахӯд пухташаванда инро дохил намоянду пухта бихӯранд, балғами хом ва ахлоти сӯхтаро мепазонад ва бо воситаи исҳол дафъ мегардонад.

35 грамм шираи онро бо қанди сафед ё бо асал бинӯшанд, истискои (водянкаи) обй ва гӯштиро даво мешавад.

Мағзи бепӯсти тухмашро низ бо қанди сафед ё бо асал бихӯранд, кулинҷро, ки варам ва дарди рӯдахои ғафс аст, дафъ мекунад.

Тухми махсар хислате дорад, ки шири ракикро шах мегардонад ва шири шахшударо мегудозад. Бинобар ин тухми инро аз болои шир хӯрдан ҷоиз нест.

Хӯрдани тухми махсар ба меъда зарар дорад. Дар ҳолати зарар карданаш чизҳои ширин бояд хӯрд, ки ислохи зарар намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми махсар дар як рӯз аз 17,5 то 35 грамм аст. Аз ин зиёдаш зарарнок аст ва хӯрданаш ҷоиз нест.

Агар инро бо шир хӯрданй шаванд дар таносуби 300 грамм шир 35 грамм тухми махсар дохил намоянду 150 грамми онро дар як рӯз биёшоманд, ки амал мекунад.

Ин гиёҳ дар заминҳои биёбон ва шӯразорҳо меруяд. Ҳамеша сабз ва пуроб мебошад, барг надорад, аз як бех (реша) шохҳои борики бисьёр, ки гӯё ҳамаи онҳо аз гиреҳҳои буғумдор иборат мебошанд. Таъмаш шӯр аст. Агар инро хушк карда бисӯзанд, сташаш бисьёр тез аст.

Қисми рӯизамини инро бо каланд бурида, чамъ карда, баъди хушк шуданаш, заминро чукур канда, ишлони хушкро дар он чукурӣ пур менамоянду оташ мезананд. Аз сӯхтаи он дар он чукурӣ обе чудо шуда, ҳамон чо сахт мегардад. Ин чисми сахтшуда иборат аз ишхор аст. Баъд ба кор мебаранд.

Мизочи ишлон дар дарачаи саввум гарм ва дар охири дарачаи дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани ин дарунро аз чизҳои ғайрӣ пок мегардонад, гиреҳҳоро мекушояд, ҳайзи занҳо ва пешобро башиддат меронад, фузлаҳои ғализ, яъне моддаҳои нодаркори дар бадани инсон ғафсгаштаро таҳлил медихад. Агар 10,5 грамм аз гиёҳи сабзи он бихӯранд, зардобро бо воситаи саргин аз бадан дафъ мекунад, бинобар чунин хислаташ иллати истиско (водянка)-ро шифо мебахшад. (Дар омади гап боз як намуди зардоби баданро бифаҳмонем, ки агар он бисьёр чамъ шавад, мӯи сар хох дар мардон ва хох дар занон тамоман мерезад ва ранги рӯ зардоб барин баднамо мегардад). 3,5 грамм аз сабзи он бихӯранд, ҳайзи бан-шударо равон мегардонад; 2 граммашро бихӯранд, пешобро меронад; 17,5 граммашро бихӯранд, бачаи зинда ва мурдаро аз шиками зани ҳомила меафтонад. Ва 35 граммаш кушанда аст.

Агар онро кӯфта, ба захмҳо бимоланд, гӯшти зоиди онҳоро мехӯрад. Агар ба дандон бимоланд, дандонро аз чирк пок мегардонад, вале агар аз хад зиёд моланд, сири дандонро мехӯрад. Дар ин ҳолат мағзи тухми кадуро бихӯранд, зиёнашро ислоҳ мекунад. Ҳангоми хӯрдан агар ба хичак зиён кунад, бояд асал бихӯранд, ки ин ислохкунандаи зарари он аст.

Мо дар боло ишхор маҳсули ишлони сӯхта гуфтем. Беҳтарини ишхор он аст, ки ҳангоми сӯхтани ишлон дар зери он чукурие, ки ишлонро месӯзанд, зарфи сафол гузошта бошанд, то ки рутубати ишхор дар он

чамъ шуда, баъд сахт гардад — ин беолоиш ва соф мебошад.

Мизочи ишхор дар дарачаи чорум гарм ва хушк аст, ки ҳукми захрро дорад.

Хислатҳои шифобахши он: ин хусусияти поккунандагӣ, сӯзандагӣ ва хӯрандагӣ дорад.

Чун ишхорро дар об ҳафт маротиба ҳал кунанду баъд соф намуда, аз нав сахт гардонанд, ин ишхори соф ҳисоб меёбад. Аз ин 0,19 грамм бихӯранд, меъдаро кавӣ мегардонад, таомро ҳазм мекунад, иштиҳо меоварад, балғамро меканад ва он қайро, ки бо ҳеҷ тадбиру илоҷ боздошта нашавад, ба ислоҳ меоварад ва варами сипурзро таҳлил медиҳад.

Агар инро ба чашми ҳайвонот чун сурма бикашанд, гули чашми онҳоро дафъ мекунад. Агар онро бимоланд, гӯшти зоидро, ки гӯшти ҳароми захм аст, хӯрда, нест мекунад, озаххоро хушк карда меафтонад; носур, доғи сафеди пӯст, пес, қӯтури тар ва ширинчаҳои гуногунро дафъ мекунад.

Агар 3,5 грамми ишхорро касе бихӯрад, хамон рӯз мекушад ва 7 грамм аз он бихӯрад, хамон дам аз ҷонаш чудо мегардад, илоҷпазир нест. Агар касе инро хӯрда бошад, давояш равған ва шӯрбои равғандор хӯрда, қай намудан аст.

Инро хамчун даво танҳо худашро молидан манъ аст ва бояд ки бо равған якҷо карда бимоланд. Зеро агар худашро танҳо бимоланд, ба дарачае хушк мегардонад, ки ислоҳи он амри мухол аст.

Чун ишхорро дар равған ҳал карда, ба ангур бипошанд, ба зудӣ онро мавиз мегардонад.

233. Кучула

Ин тухми дарахти хиндӣ аст, ки самараш ба андозаи норанҷ мешавад. Дар даруни он донаҳои пахни гирдак ҷой гирифтаанд, ки бисьёр сахт ва талх мебошанд. Хамин донаҳои дар самараш буда кучулаанд. Онро дар шир тар карда, аз пӯсташ чудо сохта, баъд барои истеъмол бо сӯҳон реза мекунанд.

Мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва дар хамон дарача хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бояд хотиррасон намоем, ки кучула барои хамаи ҳайвоноти думдор зах-

ри қотил аст. Вале онро агар одамон дар миқдори муайян бихӯранд, мизочи вайронгаштаи бисьёр сардро ба сӯи мизочи сараи гарм табдил медихад. Инро фақат дар вакти сахт ҳоҷат афтодан чоиз аст бихӯранд, дар дигар мавридҳо набояд истеъмол намуд. Масалан, барои бемориҳои фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), нотавон шудани узве ё аъзо ва дигар иллатҳои асабонӣ, пайвандҳо бо шакар, ки ислоҳкунандаи зарари он аст, бихӯранд.

Агар инро кӯфта гузошта банданд, барои доғҳои кунҷидак, кӯтур, шукуфаи пӯст, иркуннасо (радикулит), бемориҳои пайвандҳо, иллатхои аз сардӣ баамаломада, кӯтури тар ва рихинак даво мешавад.

Зарарҳояш: мастӣ меоварад, зеҳнро кунд мекунад. Ва агар 4,5 грамм аз он бихӯранд, кушанда мебошад.

Агар ин зарар кунад, шакар ва чизҳои хушбӯй бояд бихӯранд ё ин, ки шири навдӯшидаро нӯшида, қай намоянд.

Табибони Ҳинд дар бобати шифобахшии кучула чизҳои бисьёреро зикр кардаанд.

234. Мисвок

Ин растанӣ дар шароити табиии Осиёи Миёна ба шакли гиёҳ ва буттача мерӯяд. Навъхои сахрой ва кӯҳӣ низ дорад. Баргаш дарози васеъ, рост, зич ва сабзи зеборанг, хорнок ва бехор низ мешавад, дар чануб хазон намекунад. Гулаш моил ба сурхӣ, самараш дар хӯша ва ба андозаи нахӯд, дар хомиаш сабз ва таъмаш хеле тунҷ аст, вале баъди расидан баъзеаш сурх, баъзеаш сафед ва бунафш мегардад ва баъдан сиёҳ мешавад. Баъди пухтан таъмаш моил ба андак ширинӣ ва талхиву тунчӣ мешавад.

Мизочи мисвоки дар мамлакатҳои гарм рӯидааш дар дарачаи якум гарм ва хушк аст ва он, ки дар иқлими мӯътадил рӯяд, мизочаш дар гарминву хушкӣ мӯътадил мебошад

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, баданро аз моддахои бегона пок мегардонад, гиреххои дохили баданро мекушояд, рутубатхои часпакро дафъ мекунад, бодҳои ғализро таҳлил медиҳад; назлаи аз сар фурояндаро манъ мекунад, меъдаро кувват мебахшад, исҳолро мебандад, варами бачадон ва бавосирро тах-

лил медиҳад, душвор шошиданро осон мекунад, ҳичакро аз олоишҳо пок месозад; захмҳои сар, варамҳои хунӣ ва мӯрчагазак ном чӯшиши баданро хушк ва дафъ мекунад, дардҳоро таскин медиҳад, милки дандонро қувват мебахшад.

Баргашро кӯфта, ба варамҳои хунӣ ва мӯрчагазак гузошта банданд, шифо мебахшад ва агар онро дар равғани зайтун пухта, занҳо ба зери нофи худ гузошта банданд, варами бачадонро таҳлил медиҳад, дардашро низ сокин мекунад, инчунин бавосир ва захмҳои сарро дармон мебошад.

Самарашро пухта бихӯранд, пешоби бандшударо мекушояд, ҳичакро қувват мебахшад, меъдаро пуркувват месозад, исҳолро мебандад.

Агар бо чӯби он мисвок кунанд, яъне чӯби онро ба дандонҳо бимоланд, онҳоро аз чирк пок мегардонад, милкашро низ мустаҳкам мекунад.

Агар мисвокро ба дандон аз ҳад зиёд бимоланд, дар забончаи ҳалқум чӯшиш пайдо мекунад. Ва агар бисьёр бихӯранд, мумкин аст, сатҳи даруни рӯдаҳоро бихарошад. Дар ин маврид катиро бихӯранд, зарарашро бартараф месозад.

Миқдори як бор нӯшидан аз обе, ки дар он мисвок чӯшонида шуда бошад, дар як рӯз то 150 грамм аст ва меъёри хӯрдан аз тухмаш то 10.5 грамм.

Муаллифи китоби «Дастур-ул-атиббо» ва дигарон гуфтаанд, ки барги он барои кӯтури пӯст, иллати махав, бавосир ва фосид шудани хун фоида дорад.

Агар меваашро бихӯранд, дарунро меронад, мурдор гаштани моддаҳои балғам ва сафроро ба ислоҳ меоварад; барои сӯзиши узвҳои дохилӣ, истиско, варамҳои гуногун, махав, табҳои гарм, резонидани кирмҳои меъда ва рӯдаҳо (ҳатто кирми кадудона) даво мешавад.

235. Исфанох

Ин гиёҳро дар як қатор маҳалҳои тоҷикон испанор низ меноманд. Ин растании баҳорӣ мебошад, бисьёр нозук аст.

Ин растанӣ ҳам навъи бӯстонӣ дорад ва ҳам саҳрой. Дар тиб қисми бӯстонии он истифода мешавад, ки мехӯранд. Беҳтарини он гару тоза ва боронрасидаи он аст.

Мизочаш дар дарачаи дуввум сард ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: бинобар куввати поккунанда ва шустушӯдиҳандаги доштанаш, агар инро бихӯранд, дарунро мулоим мекунад. Хусусияти ғизогиаш: хушҳазм, бодаш камтар аст назар ба сабзаҳои дигар. Агар инро бо мудовамат бихӯранд, барои тафси меъда, ташнаги, табҳои гарм, бемориҳои узвҳои даруни сина ва дарди шуш, ки аз гармӣ бошад, сил ва барои дарди миён, ки аз бисьёрии хун бошад, даво мешавад. Агар инро бо бокило пухта бихӯранд, назлаҳои гарми аз сар фурояндаро қатъ мекунад. (Назлаи гарм он аст, ки ҳангоми дар бинӣ фуромаданаш сӯзиш дар сӯрохи бинӣ ба амал меоварад).

Бо оби гиёҳи тару тозаи он ғарғара кунанд, дарди гулӯ ва забончаи ҳалқумро шифо мебахшад.

Оби гиёҳи тари онро бо шакар ширин карда бинӯшанд, дарди гулӯ ва забончаи ҳалқум, зардпарвин, душвор шошидан, инчунин сӯзиши пешобро, ки сӯзок меноманд, шифо мебахшад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Агар инро пухта гузошта банданд, дарди буғумхо ва варамҳоро, ки аз гармӣ бошанд, инчунин банд шудани пешобро, ки сабабаш зиёд гаштани моддаҳои гарммизоҷ бошад, дафъ менамояд. Ва агар нопухта гузошта банданд, варамҳои гарми хунӣ ва газидани занбӯрро даво мешавад, пучак ва чиртакҳоро мекафонад.

Вале ин гиёхро аз ҳад бисьёр бихӯранд, ба одамони хунукмизоҷ зарар дорад, дарди сар меоварад. Дар ин маврид онро бо равғани бодоми ширин ё бо маскаи нави гов пухта, бо дорчини ва мурч бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор нӯшидан аз оби исфанохи тару тоза дар як рӯз то 9 грамм аст. Ба чои ин чилмангӯштак (семизут)-ро истеъмол намоянд, раво мебошад.

Тухмашро бихӯранд, барои дарди дил, дарди узвҳои даруни сина ва шикам, табҳои гарм, шираи тухмаш барои табҳои дик (лоғаркунанда) ва сил давои хубест.

Ин тухмашро пухта ба варамҳои гарм гузошта банданд, дарди онҳоро таскин медиҳад ва инчунин варамҳои сахтро таҳлил медиҳад — дар ин бобат давои бисьёр хубест.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухмаш дар як рӯз то 7 грамм аст.

Ногуфта намонад, ки исфанохро пухта, бо равғани бодоми ширин ё бо маскаи нави гов хӯриш дода бихӯранд, барои дарди сар, чингак шудани узвҳо аз хушкӣ, варамҳои шадиди сар ва агар бо гӯштҳои сара пухта бихӯранд, барои молихулиё, девонагӣ, девонаи бекарор, ки ин беморихо аз бисьёр шудани моддаи савдо омехта бо сафро ҳодис шуда бошанд; бо почаи барра ё бо почаи бузғола пухта бихӯранд, барои чарх задани сар ва сиёҳ задани чашм, ки аз гармӣ ҳодис гашта бошанд; инчунин барои гулӯгиршавӣ, бемориҳои узвҳои даруни сина ва шуш, сил ва сурфа дору мешавад. Инро бо оши чав ё моши кӯфтагӣ пухта бихӯранд, барои варам ва дарди пардаҳои даруни сина, банд шудани пешоб, сӯзок, табҳои гарм ва иллати хӯра доруи хубе мебошад.

Хӯра — ин реш ва захмест, ки дар ҳар узве пайдо шавад, атрофи худро хӯрда, ба рим табдил медиҳад.

236. Сиреши саҳрой

Ин гиёҳ монанди сиреши кӯхӣ, вале баргаш аз барги он хурдтар, пояш низ аз пояи сиреши кӯхӣ кӯтоҳ ва бориктар. Гули сиреши даштӣ зардтоб, вале гули сиреши кӯхӣ сафед аст. Қисми заминӣ яъне бехрешаи ҳар ду дар сохт ба якдигар монанд: дар мобайни решаҳояш монанди анчири зард гирдшакли паҳн гирех дорад ва аз он ба атроф решаҳо рафтаанд — фарқи решаи ин ҳар ду дар он аст, ки аз они сиреши кӯхӣ бузургтар назар ба решаи қисми саҳроии он.

Мизочаш дар охири дарачаи дувзум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин дар хӯрдан хислати гармкунандагӣ дорад, таъмаш тунд, бо қуввати хушкдунанда мебошад, инчунин тахлилдиҳанда ва моддаҳои ғализро дар бадан ракикгардонанда аст; устухони шикастаро бо ҳам пайваст мегардонад, варам ва бодҳои хоҳкоро тахлил медиҳад ва пароканда месозад, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад ва захмҳои ботиниро дафъ мекунад. 3,5 грамм аз решаи ҳоми он бихӯранд, пешоб ва ҳайзро равон месозад; 7 грамм бихӯранд, дарди паҳлу, сурфа ва сустии мушакҳоро дафъ менамояд.

Гулаш ва самарашро бихӯранд, дарунро мулоим

мекунад; агар инро бо шароб биёшоманд, барои газидани каждум ва хазорпо дору мешавад. Ва андакеро аз он бихўранд, кайро осон мекунад. 14 грамм решаи онро бихўранд, газидани морро шифо мебахшад ва дар ҳолати газидани мор бояд, ки баргашро хам кўфта, ба чои офат гузошта банданд.

Пояшро дар сирко бо равғани зайтун пухта бихўранд, иллати зардпарвинро дафъ менамояд.

Оби онро ба сафедаи тухми мурғ даромехта, латтаро дар он олонда гузошта банданд сўхтагии оташро шифо мебахшад; агар бо гўгирд сиришта гузошта банданд, шукуфаи пўстро дафъ мекунад.

Оби сиреши тару тозаро бо шароби кўхнаи ширин ва ё шароби талх ва заъфарон даромехта бичўшонанд, ки бипазад. Баъд онро ба чашм кашанд, тарй, шилпукй ва сўзиши пилкҳои чашмро ба иброо меоварад.

Сиреши даштии тару тозаро кўфта, обашро гирифта, онро батанхой ё бо асал даромехта, нимгарм дар гўше, ки аз он рим ояд, бичаконанд, сихат мебахшад. Ин обро нимгарм дар гўш бичаконанд, дарди дандони тарафи мухолифро таскин медихад. Инчунин агар онро дар равғани зайтун пухта, он равғанро нимгарм дар гўш чаконанд, дарди дандони тарафи мухолифи онро сокин мекунад.

Чун гирехи маркази решаи онро ковок намуда, дар он равғани зайтун рехта, дар рўи оташ гузоранд, то равган ба чўш ояд ва онро нимгарм дар гўш бичаконанд, дардашро таскин медихад ва гаронии гўшро ислоҳ мекунад. Ин равғанро бимоланд, аз сармо кафидани дасту поҳоро шифо мебахшад, инчунин сўхтагии оташро ба иброо меоварад.

Решаи ин сирешро кўфта, ба дандони курсй бигузоранд, дарди онро сокин месозад. Чун ин решаро бо сирко якчо кўфта, ба нарангушти дасти чониби дандони кундшуда ва дарднок гузошта банданд, дарди онро таскин медихад ва кундии онро ислоҳ мекунад. Агар инро кўфта, бо асал хамир сохта, ба шиками гирифтори иллати истиско (водянка) гузошта банданд, нафъ мекунад. Инро бо дурдаи (тахшини) шароб пухта гузошта банданд, решхои римкардаи бадфиолро шифо мебахшад, варами пистон ва хояро тахлил медихад, пучакҳо, чиртакхо ва решхои дигари римнокро сихат

мебахшад; агар бо шароб хамир сохта гузошта банданд, варамҳои гарми сахтро таҳлил медиҳад.

Решаи инро сӯхта, бо равғани бодоми талх хамир намуда, аввал мавзеъро бо матоъи пашмин хуб бимоланд, баъд он хамирро ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш бимоланд, мӯй мерӯёнад; инчунин доғи сафеди пӯстро бо матоъи дағал хуб молида, ин хамираро дар офтоб нишаста, ба он доғ бимоланд, онро дафъ мекунад.

Аммо хӯрдани сиреши даштӣ ба гурда зарар дорад. Дар мавриди зиён карданаш мустақо бихӯранд, ислохи зарар менамояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз решаи сиреши даштӣ дар як рӯз то 10,5 грамм аст. Агар ин ёфт нашавад, ба чои ин барои бох (пушти камар) сабзии даштиро истифода баранд ва бар зидди захрнок шудан пиёзи ансулро бихӯранд, раво мебошад.

237. Сиреши кӯҳӣ

Инро точикони районҳои Айнию Панчакент шушкаҳак меноманд, вале точикони водии Хисор сичак мегӯянд. Решаи ин ғафстар аз решаи сиреши даштӣ, баргаш низ дароз ва сербартар, пояш хам ғафстар ва баландтар аз сиреши даштӣ мешавад; гулаш сафеди мойл ба сурхӣ, самараш гирдак ва ғаъмаш тунди мойл ба тунчӣ мебошад.

Мизочаш дар дарачаи якӯм гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар решаашро бихӯранд, барои дарди пахлу, сурфа ва зардпарвини ходис аз бисьёрии сафрои сӯхта (ғайр аз ғалабаи сафрои савдоомехта), хароширда шудани сатҳи даруни рӯдаҳо ва инчунин дағалии халқ даво мешавад; агар кӯфта бихӯранд, пешоб ва хайзро равон мекунад. Ва агар сӯхтаи инро бихӯранд, низ пешоб ва хайзро меронад. Сӯхтаи инро ба варамҳое, ки аз бисьёрии балғам ба амал омада бошанд, гузошта банданд онҳоро таҳлил медиҳад; инро бо сирко хамир карда ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш гузошта банданд, мӯй мерӯёнад ва инчунин ба доғи сафеди пӯст гузошта банданд, онро дафъ мекунад.

Решаи ин гиёҳро кӯфта гузошта банданд, устухони шикастаро ба ҳам мепайвандад, даббаро, ки аз дари-

дани пардахои шикам бошад, шифо мебахшад; пучак ва чиртакҳоро мепазонад ва мекафонад, захмҳои хабисаро (злокачественные язвы) дафъ месозанд; зарами хоя, кӯфтагии мушакҳо ва асабҳоро ба ибро меоварад. Инро кӯфта, бо сирко ва равғани кунчид хамир карда гузошта банданд, кӯтур ва хоришро сиҳат мебахшад, хамаи сахтиҳоро мулоим мекунад; бо орди ҷав хамир карда гузошта банданд, захм ва решҳои сарро хушконида сиҳат мебахшад.

Тухмаш хислати поккунандагӣ дорад, ғхлоти ғализро дар бадан тит карда берун меронад. Мизоҷи тухмаш гармтар назар ба решаи он аст. Агар инро бихӯранд, хун қай карданро ба ибро меоварад; бо шаҳдоб (асалоб) бихӯранд, чигарро аз моддаҳои бегона пок мегардонад.

Аммо хӯрдани ин дар узвҳои бадан гирехҳоро ба амал меоварад. Дар ин ҳолат сиканҷабин бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад; меъдаро ҳам суст мекунад — дар ин маврид гулканд хӯрдан кифоя аст, ки ин зарарро ислоҳ намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз решаи сиреши кӯҳӣ дар як рӯз то 20 грамм аст ва аз сӯхтааш то 4,5 грамм ва инчунин аз тухмаш то 7 грамм бихӯранд, равост.

238. Зарпечак

Ин растаниест монанди ришта, зардранг ва зарди сурхтоб, ки ба растаниҳои дигар печида, аз ҳисоби онҳо зиндагӣ мекунад ва афзоиш меёбад. Баргҳояш бисьёр реза ва тухмаш аз арзан ҳам майдатар, рангаш сурхи моил ба зардӣ, ки ҳанӯз гулаш норехта тухм мебандад, ранги гулаш сурхи моил ба тирагӣ ва решааш мӯй барин аст. Тухмаш ба замин афтода, баъд сабзида, ба набототи наздашбуда мепечад. Дар тиб шохҳои ришгамонанд ва тухмаш истифода мешаванд.

Мизоҷи ин агар дар ҷоҳои гарм рӯида бошад, дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст, вале агар дар минтақаҳои мӯътадил бирӯяд, гармиаш дар дараҷаи якум аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, моддаҳои балғам ва савдоро аз бадан хориҷ мекунад, агар бо бунафша якҷо карда бихӯранд, хилти сафроро ҳам аз бадан дур мегардонад. Барои беморихои вобаста ба мағзи сар ва асабонӣ, чунончӣ: дарди сар, ҷингак шу-

дани аъзо аз бисьёрии балғам, саръ (припадка), молихулиё (меланхолия), навъҳои гуногуни девонагӣ, дар хоб сиёҳӣ зер кардан, васвоси савдовӣ, фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), кач шудани рӯй, карахтӣ, дардҳои гуногуни буғумҳо, саратон решгашта, хурсанд кардани дил — барои ҳамааш дору мебошад. Зеро хилти (моддаи) савдоро, ки баамаловарандаи бемориҳои мазкур мебошад, аз бадан ва аз даруни майна ронда, ҳамаро пок мегардонад, инчунин кирмҳои меъда ва бодҳоро дафъ мекунад. Ин гиёҳ барои мизоҷҳои пирон мувофиқ аст. Хуллас, барои бемориҳои аз ғалабаи хилти савдо баамаломада ва пок гардонидани узвҳои бадан аз савдо давои хубест, гирехҳоро мекушояд. Агар инро бо мурч ва давоҳои дигари хушбӯй ҳамроҳ карда бихӯранд, куввати ронданаш зиёда мегардад.

Чун як ҳафта ҳар рӯз 35 грамм зарпечакро дар 150 грамм ширии навдӯшида тар кунанду бо 70 грамм сиканчабин (сиркоасал) бинӯшанд, барои дафъ кардани дарди сари савдовӣ, яъне барои дарди сар аз бисьёр шудани моддаи савдо дар сар, молихулиё, чинғак шудани аъзо аз зиёдатии балғам, ваҳшат (тарсончакӣ) ва дилтапак (дилбозӣ) давои аҷиб аст. Низ 21 грамми онро ҳар кадаре ширии гӯсфанди навдӯшида дохил карда биёшоманд, барои дарди сари савдовӣ даво мешавад, вале барои ин аввал баданро аз хилти савдо танқия карда, баъд инро бинӯшанд. Инчунин 25 грамми онро бо оби панир биёшоманд, барои дарди сари вобаста ба ҳолати дил, ки дар натиҷаи дохил шудани савдо дар ин узв, мизоҷаш вайрон шуда бошад, шифо мебахшад. Чун 21 грамми онро бо 35 грамм мавизи бедона дар об чӯши сабуке дода, соф карда, ба он обе, ки дар он сари бунафша чӯшонида шуда бошад, ҳамроҳ карда, бинӯшанд, барои васвоси савдовӣ ва ихроҷ кардани кирми дарози меъда дору мешавад. Агар ба ҳамаи ин таркиб барги говзабонро изофа кунанд, таъсираш зудтар зоҳир мегардад. Ҳамчунин 35 грамм зарпечакро бо оби панир даромехта бихӯранд, молихулиёро шифо мебахшад.

25 грамм зарпечакро сабук кӯфта, дар ширии навдӯшида андохта, бо шакари сафед ширин карда биёшоманд, барои молихулиё, навъҳои гуногуни девонагӣ, сиёҳӣ зер кардан дар хоб ва аксари иллатҳои савдовӣ дармон мешавад.

Агар 25 грамм зарпечакро кӯфта, бо 25 грамм сиканҷабин даромехта бихӯранд, хилти савдоро аз бадан башиддат меронад, сипурзро пок мегардонад ва барои молихулиёи вобаста ба вайрон шудани феълии сипурз нафъ дорад. Агар ҳар ҳафта як мартабэ аз ин таркиб хӯрда шавад, нофеъ аз барои молихулиё девонагӣ ва ҳамаи иллатҳои савдовӣ мебошад.

Чун зарпечакро дар об як-ду чӯше дода, баъд молида, соф карда, дар оби софи он гулқанд ҳал намуда, аз нав соф карда бинӯшанд, сарро аз ахлоти мурдори савдовӣ пок мекунад ва барои иллати дар хоб сиёҳӣ пахш кардан, ки сабабаш ба сар баромадани бухори меъда бошад, нафъ дорад.

Агар аз 21 то 35 грамм зарпечакро дар майи пухтагӣ камтар бичӯшонанд ва баъд молида, фишурда, соф гардонида бихӯранд, барои чингак шудани узвҳо аз ғалабаи балғам, карахтӣ, саратони решгашта нофеъ аст. Агар 15 грамм зарпечакро кӯфта, бо камтар асал ва андаке намак бихӯранд, моддаҳои савдо ва балғамро бо исҳол хориҷ мегардонад.

Огоҳ намоем, ки таркиби зарпечак бисьёр нозук аст. Бинобар ин онро бисьёр маҳин кӯфтан, дар об ва дигар давоҳои рақиқ (суюқ) муддати дароз чӯшонидан лозим нест. Агар маҳин бикӯбанд ва ё бисьёр чӯшонанд, хислати давогиаш гум мешавад. Ҳангоми чӯш надода истеъмол кардан кӯфта, пачақ намудан кифоя аст ва агар ҳатман чӯшонидан мурод бошад, як-ду чӯш хӯрад, басанда аст.

Хӯрдани зарпечак ба одамони сафровӣ ва гарммизоҷон, инчунин ба чавонон зарар дорад: ғамгинӣ, беҳушӣ ва ташнагиро ба зуҳур меоварад. Дар ин ҳолат заъфарон, катиро ва бо равғани бодоми ширин чарб карда бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад. Ба қавле ба шуш ҳам зарар дорад. Дар ин маврид шилми бодомҳоро бихӯранд, безиён мегардонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз зарпечак дар як рӯз то 17,5 грамм аст ва барои дар об чӯшонидан 35 грамм меандозанд.

• 239. Талхшувоқ

Ин гиёҳро ба забони ӯзбекӣ эрман ва ба русӣ горькая полынь мегӯянд ва алҳол дар аптекаҳо ба «полынь трава» машҳур аст.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ба дарун истеъмол кардани он гиреҳҳои узвҳоро мекушояд, иштиҳо меоварад, хилти сафро, зардоб ва дигар моддаҳои талхро, ки дар меъда шах шуда бошанд, бо воситаи пешоб хориҷ мекунад; рагҳои узвҳои даруни сина ва шушро аз моддаҳои ғайрӣ пок мекунад. Агар инро бардавом бо зарпечак якҷо бихӯранд, хилти савдоро ҳам ронда, баданро аз он пок менамояд ва барои дарди сар, каҷ шудани рӯй, фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), карахтии узвҳо, ларзак, саръ (припадка), сакта (мурда барин беҳаракат мондан), дар хоб снёҳӣ зер кардан, чарх задани сар, сиёҳ задани чашм, молихулиё, лисарғус (летаргия); беморихои чашм, гӯш, дахан, ҳалқ, меъда, ҷигар, талхадон, сипурз, бачадон, бавосир, дарди асабҳо, мондагӣ, гирдак-гирдак рехтани мӯи сар ва риш, дафъ кардани таъсири захри хӯрдашуда ва газидани ҷонварони заҳрнок даво мешавад, меъдаро қувват медиҳад, ба таом иштиҳо меоварад; пешоб, ҳайз ва ширро равон мекунад; хамаи навъҳои кирми шикамро, аз ҷумла кирми кадудонаро низ мекушад.

Агар инро дар об чӯш дода, бо он об ғарғара кунанд, каҷ шудани рӯйро сиҳат мебахшад. Оберо, ки дар он талхшувоқ чӯшонида шуда бошад, бо асал даромехта биёшоманд, каҷ шудани рӯй, фолиҷ, сусту нотавон гаштани узвҳо, ларзак, саръ, сакта, дар хоб сиёҳӣ пахш кардан — барои хамааш дору мебошад. Чун каси фолиҷзада дар меъдааш ахлоти гарми аз чизҳои хӯрдашуда ҷамъ гашта бошад, талхшувокро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшонанд, он ахлоти зарарнокро дарҳол хориҷ мегардонад.

Оби гиёҳи тарашро дар гулӯ ё дар бинии сактазада бирезанд, зуд онро ба хуш меоварад.

Талхшувокро дар об чӯшонида, он обро соф намуда, бо сабир (алоэ) бихӯранд, чарх задани сар ва сиёҳ задани чашмро, ки аз бисьёрии балғам ва сафро ба зуҳур омада бошанд, ислоҳ мекунад. Агар инро дар об як шабонарӯз тар карда, баъд он обро соф намуда бинӯшонанд, лисарғусро хушьёр мекунад.

Чун гиёҳи хушки онро кӯфта, дар латтаи зағирпоя баста, баъд онро дар оби гарм тар карда, ба чашме, ки дар он нуктахои сурх муддати дароз боқӣ монда бошад, гармбандӣ кунанд, онро дафъ месозад. Дар ин

амал ин даво хунро ба дарачае мекашад, ки агар он латтаро бифишоранд, хун аз он бармеояд

Ин гиёхро дар майи пухтагӣ чӯшонида, ба чашм бимоланд, дарди чашм ва пардаеро, ки чашмро торик мегардонад ва инчунин дарди луккосии чашмро шифо мебахшад.

Талхшувокро гард барин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, дарди чашм ва пардаи бегонаи дар он афтодаро, ки чашмро торик месозад, дафъ мекунад.

Чун ин гиёхро дар шароб чӯшонида, гӯшро ба бухораш бидоранд, дарди онро дафъ мекунад ва инчунин варами баногӯшро мегардонад.

Талхшувокро дар об чӯшонида, он обро соф намуда, бар болояш равғани бодоми талх рехта, бо оташи мулоим бичӯшонанд ба ҳадде, ки об батамом бухор шуда раваду равған бимонад. Ин равғанро бо камтар захраи буз даромехта, нимгарм дар гӯш чаконанд, боди дарунии гӯшро, ки дар дарунии гӯш чарангҳои гуногунро ба амал меоварад, тахлил медихад ва агар дарунаш чароҳат дошта бошад, ҳамон дам пок мегардонад, инчунин кариро, ки ҳарчанд кӯҳна шуда бошад, дафъ мекунад ва бо ин хама омадани зардобро аз дарунии он шифо мебахшад.

Инро кӯфта, аз рӯ гузошта банданд, дарди меъдаро шифо мебахшад. Агар дар об чӯш дода, он обро бинӯшанд, меъдаро кувват мебахшад; иштиҳои таом батамом барҳам хӯрда бошад, баркарор мекунад; барои дардҳои чанин, тиҳигоҳ (холияки пахлу), варамидани рӯ ва дасту похо, истиско (водянка), дардҳои гуногуни буғумҳо, бемориҳои макъад, ки хама аз сардӣ бошанд, давои хуб мегардад; бухорхои мурдорро аз бадан дафъ мекунад; мизочи вайронгаштаро ислоҳ мекунад, ҷигарш сустро ба ҳолати эътидол меоварад.

Агар инро дар об чӯшонида, хар рӯз то дах рӯз 100 грамм аз он об бинӯшанд, зардпарвинро шифо мебахшад, ба парҳез ҳам ҳеҷ хоҷат нест; ва агар аз бисьёр шудани рутубат иштихо гум шуда бошад, баркарор менамояд. Оберо, ки дар он талхшувок чӯшонида шуда бошад, бо асал ё бо зарпечак биёшоманд, хамаш бемориҳои сипурзро ба ибро меоварад

Ин гиёхро кӯфта, бо анчир, натрун (танакори арманӣ) ва орди гандуми девона даромехта гузошта банданд, истисқоро шифо мебахшад ва агар бо худи

сирко хамир карда, ба шикам гузошта банданд, барои дафъи ин беморӣ зудтар таъсир мекунад

Талхшувокро бо юнучкаи зардак (говришқа) якчо дар равғани зайтун пухта, аз рӯ гузошта банданд, вараме чигарро тахлил медиҳад.

Агар ин гиёхро дар об чӯш дода, бо сирко сиришта, ба бурғумхое, ки аз гармӣ дард мекарда бошанд, бимоланд, ба ибро меоварад. Инро кӯфта, бо муми занбӯри асал ва равғани гулисурх сиришта, аз рӯ бимоланд, дарди тиҳигоҳ, дарди кӯҳнаи меъда ва дарди чигарро дафъ мекунад; бавосирро нафъ дорад, мақъади кафидаро сиҳат мекунад ва дарди онро низ таскин медиҳад; бачадонии сахтшударо, ки дар табби ҳозира ноболиғии бачадон меноманд, чун аслӣ мулоим ва солим мегардонад.

Агар худашро танҳо кӯфта, занҳо ба зери ноф гузошта банданд ё маҳин кӯфта, онро бо асал хамир карда, занҳо аз таг бардоранд, ҳайзи бандгаштаро равон менамояд, яъне мекушояд. Агар инро бо муми занбӯри асал якчо шамъча сохта, дар сӯрохи мақъад бардоранд, кирмҳои кадудона (солитёр)-ро ихроҷ мекунад.

Инро дар об чӯшонида, он обро бо биринчи пухтагӣ ё бо наски пухтагӣ бихӯранд, ҳамаи кирмҳои шикамро кушта, берун меоварад, дарунро меронад; агар он обро бо сирко бинӯшанд, барои бавосир ва кафидани мақъад дору мешавад, инчунин моддаҳои гарммизоҷро, ки дар натиҷаи нӯшидани давоҳои гарммизоҷ дар меъда ҷамъ шуда бошанд, дафъ мегардонад.

Аз талхшувоқ шароб тайёр карда бинӯшанд, тарангии зери қабурғаҳоро ислоҳ мекунад, меъдаро қувват мебахшад, бавосирро дафъ мекунад, сахтии узвро нарм мегардонад, ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад.

Гиёҳи хушки онро дар сандуқ, чомадон ва чевони либосҳо гузоранд, монеъи кирм задани он чизҳо мегардад.

Агар дар обе, ки ин гиёҳ чӯшонида шуда бошад, снёхӣ тартиб диҳанду бо он снёхӣ ҳар чизеро китобат карда бошанд, он навиштачот ва китобро куя, кирм, муш ва дигар зараркунандаҳо намехӯранд, хаташ хам хазорхо сол бокӣ мемонад.

Кӯфтаи онро бо равғани зайтун даромехта, бар бадан бимоланд, пашша ба он кас наздик намеояд. Агар

аз бисьёрии кайк ба ранҷ омада бошанд, ин гиёҳро дар об ҷӯшонида, дар он об латтаеро тар намуда, ба макони кайкон паҳн кунанд, кайкҳо хама ба рӯи он матоъ ҷамъ шуда мемиранд ва агар ба он ҷо бипошанд ҳам, раво мебошад.

Вале хӯрдани талхшувоқ сари меъдаро суст мекунад, дарди сар меоварад. Дар ин ҳолат агар ба сардмизоҷон зарар карда бошад, мустақо бояд бихӯранд ва агар ба гарммизоҷон зарар оварад, шарбати анор ва монанди ин шарбатҳоро биёшоманд, зиёнашро дафъ мекунад.

Миклори як бор хӯрдан аз талкони кӯфтаи он дар як рӯз аз 4,5 то 9 грамм аст. Дар вақти худашро хӯрдан бояд, ки бо равғани бодоми ширин чарб намоянд, вале агар ҷӯшониданаш матлуб бошад, 7 граммашро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд.

240. Бобуна

Гули ин дар сохт ба гули бобунаи говчашм монанд аст, вале аз он майда мебошад. Миёначои гули он зард аст ва дар атрофи ин баргҳои сафеди гулаш чун парра ҷида шудаанд.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: гулашро кӯфта гузошта банданд, варамхоро таҳлил медиҳад, узвхои сахтро мулоим мекунад. Агар инро дар об ҷӯш дода, он обро бинӯшанд, гирехҳои узвхои баданро мекушояд, майна ва асабҳоро қавӣ мегардонад, қуввати бохро меафзояд, бар мукобили захрхо тарьёқ мебошад; арақ, шир, пешоб ва ҳайзро равон мекунад, барои бемориҳои вобаста ба майна ва дарди сар дору мешавад, назлаҳоро манъ менамояд, бақияи дарди чашм ва боди даруни гӯшро таҳлил медиҳад, иллатхои дамкӯтаҳӣ ва зардпарвинро дафъ месозад; мондагӣ, дарди узвҳои даруни сина, дарди ҷигар, дарди шикам, дарди мақъад ва дарди бачадонро таскин медиҳад, инчунин варамхои ин узвҳоро ба таҳлил мебарад ва мегардонад, илова бар ин варами хояхо ва дигар аъзоро тахлил медиҳад ва баданро аз ахлоти мурдор пок месозад. Агар дар обе, ки гули ин гиёҳ ҷӯшонида шуда бошад, то ноф бардавом даромада нишинанд, низ бемориҳои мазкурро нафъ дорад.

Инро бихоянд, чӯшиш ва пухтани даханро шифо мебахшад.

Хушки инро маҳин ос карда, ба чашм бипошанд, аз кушода шудани носури чашм обравии онро ислоҳ мекунад.

Бо обе, ки дар он гули бобуна чӯшонида шуда бошад, чашмро бишӯянд, дарди онро сихат мекунад.

Агар инро бисӯзанд, аз дуди он чоиварони зарарнок мегурезанд — дур мешаванд.

Миқдори як бор хӯрдан аз он дар як рӯз то 15 грамм аст. Ба чои ин гули бобунаи говчашмро, бӯймодарони маҳинбар ва бӯймодарони дуруштбаргро истифода баранд, равост.

Лекин истеъмоли бобуна ба дарун ба ҳалқ зарар дорад — барои ислоҳи ин асал бояд бихӯранд.

Мизочи решаи бобуна гармтар ва хушктар, дар давоғ ҳам аз гули он қавитар мебошад.

4,5 грамм решаи инро кӯфта, бо шароб ва асал бихӯранд, бохро (пушти камарро) хеле бармеангезад.

Аз бобуна равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. 100 грамм гули бобунаро дар 400 грамм равғани кунчид дар шиша карда, ба офтоб мегузоранд, баъд аз як ҳафта, он гулро фишурда, дур карда, гули нав меандозанд ва инак, то се-чор маротиба гулро нав мекунанду баъд равғанро соф карда мегиранд.

Тариқи дигари гирифтани равғани бобуна чунин аст. Дар таносуби 100 грамм гули бобуна дар 400 грамм об чӯш дода, баъд аз болояш равғани кунчид рехта, бо оташи мулоим мечӯшонанд, то об бухор шуда раваду равған бимонад. Эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нагардад. Ва агар дар ин амал гули хушки онро кор фармудани бошанд, ним баробари вазни гули тараш бигиранд. Ҳамон тавр дар об чӯшонанду баъд бимоланд, сонӣ аз матоъи бофташ зич гузаронида соф намоянд. Аз болояш чор баробари вазни гули бобуна равғани кунчид андохта, бо оташи мулоим мечӯшонанд, то об бухор шуда раваду равған бимонад. Аломати тамом шудани об аз чӯш мондани он аст.

Мизочи ин равған дар дарачаи дуввум гарм ва дар аввали дарачаи дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши ин равған: агар инро бимоланд, варамҳои сард ва мураккабро тахлил медиҳад, рутубатҳоро хушк мекунад, ларзондани варачаи савдовӣ ва балғамиро манъ месозад, арақ меоварад, мон-

дагиро бармеоварад; агар масомҳо аз таъсири сармо банд шуда бошанд, мекушояд, бехаракат мондани узвро ба иброз меоварад, бодҳои дар узвҳо бандшударо тахлил медиҳад, яъне пароканда мекунад, дарди буғумҳо ва дарди миёнро таскин медиҳад, инчунин никрисро, ки дард ва варами ангуштони дасту поҳо аст, шифо мебахшад.

Агар ин равғанро нимгарм дар гӯш чаконанд, гаронии гӯшро ислоҳ медиҳад.

241. Бобунаи говчашм

Ин гиёҳ аз чинси бобуна аст, вале гулаш нисбат ба гули бобуна хеле калон аст. Дар гирди маркази гулаш гулбаргҳои сафед монанди парра ҷойгир шудаанд ва миёначои гул заргди бахмалӣ мебошад. Баргаш ба барги кашниз монанд аст, таъмаш андаке ба талхӣ моил.

Мизоҷаш дар дараҷаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахшии он: агар инро биёшоманд, баданро гарм мекунад, моддаҳои ғализ ва варамҳои дохилиро таҳлил медиҳад, гирехи чигар ва даханаи рагҳоро мекушояд, хуни дар хичак шахшударо батахлил мебарад, варами макъадро мегардонад; пешоб, арақ ва хуни хайзро равон месозад, бачаи занҳои ҳомиларо аз шикам меафтонад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, бар зидди заҳрҳо ва заҳрнокшавӣ тарьёқ мешавад; барои дарди хичак, варами сипурз, истиско, карокури меъда, қулинҷ (варам ва дарди рӯдаи ғафс) ва фуромадани об ба кисахои хояҳо нафъ дорад. Агар инро бо сиканчабин (сиркоасал) ва ё бо намак бихӯранд, моддаҳои савдо ва балғамро аз бадан хориҷ мегардонад. Чун бо зарпечак низ бардавом бихӯранд, савдо ва балғамро меронад.

Гули тарашро бибӯянд, хоб меоварад. вале агар бисьёр ва бардавом бибӯянд, хоболуд мекунад. Агар инро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд ё чун чой дам карда биёшоманд, пирони бехобро хоб меоварад.

Модоме ки бо сиканчабин ё бо намак бихӯранд, савдо ва балғамро дафъ мекунад, барои молихулиё, вахшат (тарсончакӣ) ва саръ нафъ дорад. Агар хар рӯз 4,5 грамм решаи хушки онро кӯфта, бо обе, ки дар он фовониё (заячья капуста) чӯшонида шуда бошад, то сӣ рӯз биёшоманд, иллати саръро ҳатман ши-

фо мебахшад. Инчунин хар рӯз 7 грамм аз гули он бо шароби райҳонӣ то 25 рӯз бихӯранд, низ иллати саръро дафъ мекунад.

Гулашро сӯхта, хокистари онро дар чашм бипошанд, обравии онро ислоҳ менамояд. Худи гулашро чун гард маҳин ос карда, монанди сурма ба чашм кашанд, ҳаман табақаҳои чашмро пурқувват мегардонад, зулмати, яъне торикии чашмро дафъ мекунад ва нури чашмро тез мегардонад; фуромадани зардобро ба дарунии гавҳараки чашм, ки чашмро нобино месозад, манъ мекунад ва агар фуромада бошад, дафъ менамояд.

Гулашро кӯфта, бо асал хамир сохта лесида бихӯранд, дамкӯтаҳӣ, сурфа ва хун қай кардонро ба иброз меоварад. Агар 10,5 грамм барги хушкашро кӯфта, бо сиканҷабин ва намак бихӯранд, дамкӯтаҳӣ ва савдои омехта бо сафроро дафъ месозад, рутубати зарарноки ба меъда рехташавандаро пароканда ва хушк мекунад, инчунин хунеро, ки дар меъда шаҳ шуда бошад, мегудозад. 4,5 грамм гули хушки онро кӯфта, бо сиканҷабин биёшоманд, дамкӯтаҳиро нест мекунад; иштиҳоро ба таом бармеангезад, меъдаро хушбӯй мегардонад. Агар 17,5 грамм гули онро кӯфта, бо чой фурӯ баранд, арақ меоварад ва иллати қулинҷро дафъ мекунад.

Гулашро дар об чӯшонида, он обро бо шаҳдоб (асалоб) бнёшоманд, пешобро башиддат меронад, хуни дар меъда ва хичак шахшударо мегудозад. Агар онро дар об чӯшонида, он обро якчо бо гулаш биёшоманд, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, қулинҷро мекушояд. Агар гулашро бо шароб бихӯранд, пешоб ва ҳайзро равон мекунад, бачаи занони ҳомиларо аз шикам меафтонад, оби дар кисаҳои хояҳо ҷамъшударо барҳам медиҳад.

Занҳое, ки аз омадани ҳайзи худ маҳрум гашта бошанд, гулашро хуб кӯфта, аз таг бардоранд, ҳайзи ононро башиддат ҷорӣ мекунад, бачадони сахтро мулоим ва солим мегардонад ва гиреҳҳои онро мекушояд, инчунин даҳани раги бавосирро низ мекушояд, бачадонро аз чизҳои ғайрӣ пок менамояд.

Агар ни гиёҳро бо гулаш якчо дар об чӯшонида, дар он об занҳо то ноф даромада нишинанд, сахтии бачадонро ба холи солим ислоҳ мекунад. Оби гиёҳи тари инро ба хояҳо, закар ва каши рон бимоланд, пуш-

ти камарро (бохро) кавй мегардонад — дар ин бобат пуртаъсир аст.

Дар обе, ки гулхои ин гиёҳ чўшонида шуда бошад, латтаро тар карда бигузоранд, печиши асабро ислоҳ мекунад, чонварони захрнок газида бошанд, захри онхоро аз бадан дафъ мекунад. Агар инро бо муми занбўри асал ва равған даромехта гузошта банданд, варами соҳхои по ва дигар чохоро мегардонад.

Хар як қисми ин гиёҳро кўфта, ба сурхбод гузошта банданд, шифо мебахшад, варамҳои гарм ва хунукро тахлил медиҳад, решҳои хушкро сиҳат месозад, захмхои хабиса ва чарохати закарро ба ибро меоварад, бавосирро нафъ дорад.

Гулашро кўфта гузошта банданд, варамҳои ғализро тахлил медихад ва гирехҳоро мекушояд.

Вале агар инро аз ҳад зиёд биёшоманд, дарди сар меоварад, сарро вазнин мекунад. Дар ин ҳолатҳо ё сиканчабин бихўранд, ё гули нилуфарро истеъмол намоянд, зиёни онро ислоҳ мекунад. Инчунин сари меъдаро суст мегардонад — дар ин маврид низ ё бунафша сиканчабин бояд истеъмол фармуд.

Миқдори як бор хўрдан аз бобунаи говчашм дар як рўз то 9 грамм аст. Ба чои бобунаи говчашм юнучқаи зардакро ба кор баранд, раво мебошад.

Аз ин гиёҳ равған хам тайёр мекунанд ба ин тарик. Дар таносуби 100 грамм гули бобунаи говчашм, 400 грамм равғани зайтун ё равғани кунчиди нав, гулро дар равған андохта, он шишаро дар офтоб мегузоранд чил рўз. Баъд полида, равғанро соф карда мегиранд — ҳамин равғани бобунаи говчашм ҳисоб меёбад. Агар инро нимгарм дар гўш чаконанд, дардхои даруни онро шифо мебахшад. Агар инро бимоланд, кач шудани рўйро ба ибро меоварад, асабҳои печидаро рост мекунад, масомхои пўсти баданро мекушояд, арақ меоварад, варамҳои қисми поёни баданро мегардонад, инчунин он варамхоро мепазонад, чарохати узвҳои асабониро шифо мебахшад — ҳам бихўранд ва ҳам бимоланд.

242. Зирк

Инро точикони баъзе махалҳо зелол низ меноманд. Зирк буттадарахти маълум аст, ки танаш хорхои сегона дорад ва чўбаш дар зери пўстлохаш зард мебошад.

Гулаш зарди сафедтоб, самараш дар хӯша, дар вақти ғӯрагӣ кабудсабз ва баъди пухтан сиёҳ ва сурх мегардад. Қисми бехатаринаш он аст, ки самараш дарозак бошад, он чӣ кулӯла аст, шарбаташ кам ва барои давогӣ суст аст.

Мизоҷаш хунук ва хушк дар дараҷаи саввум аст. Хусусиятҳои нигоҳдорандагӣ, яъне қабзият ва тарьёкӣ дорад.

Хислатҳои шифобахши он: чойники миёнаҳаҷмро бо оби ҷӯш чайконида, ҳар як бемор як чанголи худ аз самари хушки зирк дар он андозаду аз болояш оби ҷӯш пур карда, баъди хунук шудан оби онро бинӯшад, хамин тавр се рӯз давом диҳад, хилти сафроро қатъ мекунад; ташнагӣ, тафси меъда ва ҷигарро таскин медиҳад, фишори баланди хунро ба эътидол меоварад ва аз дарун рафтани хунро, ки аз ҳар як узве бошад, манъ мекунад; дил, ҷигар ва меъдаи гармро қувват мебахшад ва намегузорад, ки моддаҳои зарарнок ва нодаркор ба ин узвҳо рехта шаванд, инчунин барои бавосир ва рафтани рутубати бечо аз бачадон низ мумкин аст, биёшоманд. Вале барои кушодани гирехи ҷигар, дафъ кардани истиско, қувват бахшидан ба ҷигари хунукмизоҷ ва дигар узвҳои даруни шикам ва даруни сина, барои манъ кардани исхол аз сустии ҷигар ё бар зидди таби кӯҳнае, ки аз бисьёрии балғам мегирифта бошад, бо дорчинӣ ва асал бихӯранд, шифо мебахшад. Агар он оби зирк тар кардашударо бо оби талхшувоқ якчо бинӯшанд, узвҳои ҳозимаро (меъда, ҷигар, сипурз ва рӯдаҳоро) қавӣ мегардонад; бо заъфарон бинӯшанд, барои сахтии ҷигар ва рондани пешоб дору мешавад. (Дар омади гап, қайд кунем, ки агар ҷигар сахт гардад, инро бо усули тибби қадим илоҷ накунанд, ранги бемор торафт захиртар тофта, иллат рӯз ба рӯз бадтар мегардад ва оқибат гирифтораш барҷомонда гашта, аз олам чашм мепӯшад).

Самари зиркро кӯфта гузошта банданд, чоҳои сахтгаштаи баданро мулоим мекунад.

Оби меваашро бинӯшанд, қай ва беҳузур шудани дилро манъ месозад.

Тухмашро махин кӯфта бихӯранд, захми рӯдаҳо ва харошида шудани сатҳи даруни онҳоро шифо мебахшад, инчунин исҳолеро, ки аз сустии узвҳои шикам ҳодис шуда бошад, бозмедорад.

Чун бигиранд як миқдор оби меваи зирк ва баро-

бари он оби себи пухтагй, оби лимў чорьяки он, ки нисфи яке мебошад, шакари сафед дар он хал карда. ба кивом ованд, то ки гафс гардад — ин тарьёки хар гуна захрхои каттол аст. Ин таркиб барои газидани мори афъй, иллатхои дилтапак (дилбозй), бехушшавй, гамгинй ва сустии иштихо дору мешавад Агар ба ин таркиб туршак (щавель), турунч ва хали марворид изофа намоянд, чои тарьёки кабирро мегирад. Тарьёки кабир — ин бехтарин давои мураккаби тибби Шарк мебошад, ки барои аксари беморихои сардми зоч нафъ дорад.

Хуллас, зирк ба одамони гарммизоч ва сафровимизоч фоидабахш ва мувофик аст, вале барои касони хунукмизоч, яъне ба онон, ки дар баданашон хилтихои савдо ва балгам зиёд бошанд, зарар дорад, инчунин ба беморони кулинч ва иллати бодй доштагон низ зиён мекунад. Агар ба хунукмизочон зарар расонида бошад, бояд каранфули гардан бихўранд ва агар ба одамони дорои мизочи дигар зарар кунад, шакар ва дигар ширинихоро истеъмол фармоянд, безарар мегардад.

Микдори як бор нўшиданаз оби самари зирк то 100 грамм аст дар як рўз ва микдори хўрдан аз тухмаш то 14 грамм аст. Агар тухми зирк ёфт нашавад, ба чои он хамин микдор тухми гулисурхро ба кор баранд, раво мебошад.

Аз реша ва чўби зирк кивом хам тайёр мекунанд ба ин тарик. Решаашро бо теша тароша карда, дар зарфи калон аз болояш об рехта, муддате то кувваташ ба об гузаштан мечўшонанд. Баъд он обро чудо намуда, ба офтоб мегузоранд, ки кивом гардад. Хамин кивоми зирк аст ва хеле талх мебошад.

Мизочи кивоми зирк гарм дар дарачаи якум дар дуввум хушк аст.

Агар аз ин кивом камеро дар гулоб хал карда, дар чашм кашанд ё чаконанд, рутубатхои равони чашмро хушк мекунад ва бакоёи дарди онро, ки кўхна шуда бошад, дафъ месозад. Агар пеш аз дард карданаш ба чашм кашанд, дарди чашмро пешгирй мекунад.

Агар инро бихўранд, исхолро мебандад ва намегузорад, ки моддахо дар бадан бадбў гарданд ва агар бўи бад гирифта бошанд, манъ мекунад, гиреххоро мекушояд, пухтани (чўшиши) дахан ва сустии милкхои

дандонро шифо мебахшад, чашми заифро қавӣ мегардонад.

Инро бипошанд, реш ва захмҳоро хушк мекунад.

Қиёми хушки зиркро маҳин ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, чашмро қавӣ мегардонад. Агар инро дар об ҳал карда, он обро дар даҳан гардонанд, бадтарин дарди даҳан ва чӯшиши бехи дандонҳоро шифо мебахшад, дарди дандонро таскин медиҳад ва милки дандонро мустаҳкам мекунад. Қамтарашро аз он дар шароб ҳал карда бинӯшанд, иллатҳои номбурдаро шифо мебахшад.

Аз қиёми зирк ҳар рӯз ба андозаи донаи ҷав дар об ҳал карда бинӯшанд ё онро бо об фурӯ баранд, дар муддати як ҳафта ё даҳ рӯз кирми чигарро нест мекунад. Агар инро бо шароб бихӯранд, дарди чигари бетабро даво мешавад, вале бо оби хунук биёшоманд, дарди чигари табнокро ба иброз меоварад.

Инро дар об ҳал карда, бо он нимгарм ҳуқна (клизма) кунанд, захми рӯдаҳоро аз чирк пок мекунад.

Вале хӯрдани қиёми зирк ба одамони сурфа дошта-гон зарар мекунад. Дар ин мавриди асал бихӯранд, зиёнаш ислоҳ мегардад.

243. Гулихайрӣ

Ин растанӣ ба хама маълум аст, ки даштӣ мебошад ва дар боғҳо низ месабзонанд. Гулаш сафед, сурх ва ба рангҳои гуногуни мураккаб аз ду ранг аст, хатто бунафши сиёҳтоб ҳам дорад. Бехтарини ҳамаи ин қисми сафед ва баъд аз он навъи сурх — пуштии он аст. Барги ин кулча барин гирдак ва калон-калон аст. Тухмаш дар ғилофе монанди тугмаи пальтои мардон аст ва дар дарунаш он тухмҳои сиёҳи пахни мудаввар дар доира қатор чой гирифтаанд. Қалдаи ин гиёҳ дар заминҳои хокаш пурзӯр ва хавояш гарм то чор метр мехезад. Гулихайрӣ дар ҳамаи заминҳои хокаш шӯра надошта бошад, рӯёда метавонад.

Мизочи инро табиби асри якуми милод Ҷолинус сард ва тар донистааст, вале Абӯалӣ ибни Сино гарми мӯътадил гуфтааст. Ҳаққаш он аст, ки мизочи ин бештар ба сардӣ моил аст.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумии он: варамҳоро таҳлил медиҳад, яъне мегардонад. Реш ва пучакҳои гуногунро мепазонад ва ба зудӣ мекафонад, моддаҳои бегонаро аз ҳаракат манъ мекунад ва намегузорад, ки онҳо аз ҷоҳои дигари бадан ба узве бифуроянд ва рехта шаванд ва гулиҳайрӣ мулоим ва нармкунандаи ҷоҳои сахти бадан аст. Агарчи давоии гули он заифтар аз тухм, поя ва барги он бошад, вале бо ин ҳама таъсири хубе дорад.

Барги тарашро кӯфта ба сар гузошта банданд, варамҳои раддии майна ва пардаҳои онро, ки дар тибби ҳозира менингит меноманд, шифо мебахшад, инчунин агар гузошта банданд, варамҳои бехи гӯшро таҳлил медиҳад; барои бардамида шудан ва боднок гаштани пилкҳои чашм давои хубе мебошад. Инро кӯфта, ба захмҳо гузошта банданд, даҳани онҳоро ба ҳам оварда сиҳат мекунад; ба варамҳои гунсгун гузошта банданд, зуд дардашро таскин медиҳад ва худи варамҳоро мегардонад — таҳлил медиҳад; барои ҳанозер низ, ки аз он гулӯи одамӣ варам карда, монанди гардани хук ғафс мешавад, шифо мебахшад; пучак, чиртак ва ҳамчунин решҳои римкунандаро зуд мепазонад ва мекафонад; варамҳои пистон ва макъадро зуд таҳлил медиҳад ва ҷароҳатҳоро ба зудӣ сиҳат мегардонад. Агар ягон узв шикаста бошад, ба он кӯфта гузошта банданд, устухони шикастаи онро ба ҳамдигар пайваст мекунад; иркуннасо, ки ҳоло онро радикулит меноманд ва дарди буғумҳо, ки ҳама аз гармӣ бошанд, шифо мебахшад. Баргашро кӯфта, бо равғанҳо хамир карда, ба варамҳои пардаҳои даруни сина ва ба варамҳои шуш аз рӯ гузошта банданд, барои ҳамаи инҳо дармони писандида мебошад, варамҳои мазкурро шифо мебахшад. Барги инро аввал дар об чӯшонида пухта, баъд бо равғани маска ё равғани зард ва ё бо равғани ҷонвари дигар хамир карда, ба варамҳои гарм гузошта банданд, зуд онҳоро мепазонад ва кафонида римашро берун меоварад ва баъди хориҷ гаштани римаш гӯшти хароми онҳоро дур намуда, ба ҷояш гӯшти солим пайдо мекунаду сиҳат мебахшад.

Агар ин растаниро дар об чӯшонида, он обро ба сар бирезанд ё сарро бо он об бишӯянд, мӯи сарро абрешим барин мулоим мекунад. Ва агар дар ин об то ноф даромада нишинанд, варами макъадро таҳлил

мединад, дахани бачадонро, ки баста гашта, аз ин боос он занон нозо шуда бошанд, дахани бачадонро мекушояд ва зоянда мегардонад.

Тухми хушкашро кӯфта, бехта, бо оби нимгарм биёшоманд, сангхои гурдаро хар навъ, ки бошанд, майда карда мерезонад. Тухми онро кӯфта, дар об тар кунанд, моддаи шилмак хосил мешавад, ки инро луоби тухми гулихайрй меноманд. Луоби хоми онро бо шакар даромехта, нимгарм сохта бихӯранд, сурфаи гарм ва иллати хун кай карданро дафъ мекунад. Тухми инро кӯфта, бо сирко хамир карда, дар офтоб нишаста, ба доғи сафеди пӯст гузошта бандаид, он доғро дафъ месозад; инро бо равғани зайтун ва сирко хамир карда, гузошта банданд, газанди чонварони захрнокро дафъ мекунад.

Як миқдор аз тухми гулихайрй ва бо ду миқдори он хурмо — хар дуро якчо кӯфта, бо сирко хамир карда, ба варамхои гуногун гузошта банданд, зуд онхоро тахлил медихад. Агар ин тухмашро бихоянд, ташнагиро мешиканад. Инро дар об чӯшонида, ба суми асп, агар он коста бошад, бимоланд, онро рӯёнида пурра месозад. Тухми гулихайрй ва шилми бодом — хар дуро баробарвазн гирифта, дар об чӯш дода, дасту похоро бо он пайдархам бишӯянд, барои кафидан ва пӯст партофани кафи дасту похо даьои хеле хубе мебошад.

Пӯсти решаи он бисьёр қавй аст. 10,5 грамм решаашро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, исхолро мебандад ва иллати қулинч (колит)-ро шифо мебахшад, гиреххои рӯдахоро мекушояд, захми рӯдахоро шифо мебахшад; исхолро, ки аз бисьёр чамъ шудани хилти сафро бошад, сӯзиши пешоб (сӯзок), сӯзиш ва варами рӯдахоро, инчунин шадидтарин рафтани дарун — хамаашро дафъ мекунад. Агар тухмашро низ кӯфта, бардавом бихӯранд, барои бемориҳои номбаршуда дору мешавад: ва агар бо шароб даромехта биёшоманд, банд шудан ва ба душворй омадани пешобро ислох мекунад, сангхои гурда ва хичакро майда карда мерезонад, моддахои хомро аз хичак берун меронад, барои иллати иркуннасо дармон мешавад, мушакхои кафида ва таркидаро сихат мекунад. Тухмаш ё пӯсти решаашро дар об чӯшонида, ба он об сирко ҳамрох карда, бо ин таркиб даханро чайконанд, дарди дандонро, ки аз гармй бошад, таскин медихад.

Решаашро кӯфта, дар латта баста, дар об андозанду шаб дар зери осмон нигоҳ доранд, чандон, ки монанди чуғрот ғафс гардад, баъд онро бимоланд, варами пилкҳои чашмро таҳлил медиҳад. Агар инро бихӯранд, сурфаи гарм ва хун қай кардanро шифо мебахшад. Агар инро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, низ ҳамин гуна таъсирро дорад. Агар дар об чӯшонида, дар он об даромада бихобанд ё бишинанд, пайвандҳои шахшударо мулоим мекунад ва узвҳои дигари сахтгаштаро чун аслӣ сиҳат мегардонад. Агар бо он об сарро бишӯянд, таркидани мӯи сарро ба иброо меоварад. Решаи хушки онро кӯфта, ордаки онро бо орди боқило даромехта, бо равғани хук сиришта, бар буғумҳои бадан гузошта банданд, шах шудан ва варамҳои сахти он чохоро ислоҳ мекунад. Агар инро дар об чӯшонида, бо он об нимгарм хуқна кунанд, бемориҳои номбурдаи рӯдаҳо ва ғайри рӯдаҳоро дафъ мекунад. Агар ин обӣ он чӯшонидашударо ба чои газидан занбӯри асал бимоланд, газанди онро дур месозад ва агар бо асал сиришта бимоланд, зарари чонварони захрнок газидаро дафъ менамояд. Агар инро маҳин кӯфта, бо равғани мурғобӣ сиришта, занҳо аз таг бардоранд, варами бачадонро таҳлил медиҳад ва даҳани он банд шуда бошад, мекушояд ва барои қабул кардани нутфаи мард бачадонро тайёр мекунад. Ин борҳо дар амали муаллиф низ озмуда шудааст.

Вале истеъмоли гулихайрӣ барои меъда як андоза зарарнок аст. Барои ислоҳи ин зиёнаш обӣ эирк, асал ва арпабодиён хӯрдан даркор аст. Ба қавли баъзеҳо ба шуш ҳам зарар дорад, дар ин ҳолат асал бояд бихӯранд, то ки зиёнаш ислоҳ гардад.

Миқдори як бор хӯрдан аз барг, реша, гул ва тухми он дар як рӯз 4,5 грамм аст, вале агар дар об чӯш дода, он обро нӯшиданӣ бошанд, бояд дар як рӯз аз он об 100 грамм бинӯшанд.

Ба чои гулихайрӣ растании тугмачагулро истифода кунанд, раво мебошад.

Шилми гулихайрӣ, ки ҳангоми гармии ҳаво аз танаш мегиранд, зард ва сурхранг мебошад. Ин барои шикастани шиддати ташнагӣ, дар вақтҳои исҳол ва ҳангоми зарда қай кардан бихӯранд, шифо мебахшад.

Ин дарахтест, ки баргашро ҳамчун хӯриши хушбӯи таом ва ҳазмовар дар вақти пухтан ба хӯрокҳо меандозанд. Баргашро ба забони русӣ лавровый лист меноманд, ки дар дӯконҳои хӯрокворӣ фурӯхта мешавад. Дарахташро дар сарзамини Қавказ мепарваранд ва дар дигар мамлакатҳои гармистон аз ин ба таври васеъ истифода мебаранд. Сабзонидани ин дар Тоҷикистон ҳам ривоҷ дорад. Номи тоҷикии ин дарахт боҳиштон аст. Баргаш дарозтар аз барги бед, вале ғафстар ва шахшӯлтар аз он аст. Самараш ба андозаи фундиқ ва хушбӯй мебошад.

Мизоҷаш гарм ва хушк дар дараҷаи дуввум. Мизоҷи мағзи самараш гармтар аз барг ва пӯсти он аст. Мизоҷи равғанаш назар ба қисмҳои дигари он, ҳатто аз мағзи чормағз ҳам гармтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумиаш: таҳлилдиҳанда, фараҳбахш, қувватафзо, равонкунандаи пешоб ва тарьёқи заҳрҳо мебошад (хусусан самараш).

Самарашро бо шароб биёшоманд, дарди сари балғамӣ, бодҳои бандшуда, саръ (припадка) ва васвосро шифо мебахшад; зеҳнро тез ва фаҳму фаросатро афзун мегардонад. Агар инро кӯфта, дар бинӣ бирезанд, дарди нимсар ва кач шудани рӯйро шифо мебахшад.

Равғанашро бимоланд, дарди асабҳоро таскин медиҳад, мондагӣ ва бечо шудани зеҳнро дафъ мекунад, инчунин даҳанҳои рагҳоро мекушояд.

Самарашро дар равғани гулисурх ва сирко ё дар шароби кӯҳна маҳин ос карда бичаконанд, дардҳои гуногуни гӯшро, ки аз сардӣ бошанд, таскин медиҳад, чарангҳои гуногуни даруни гӯш ва гароки онро бабиро меоварад, инчунин ин узвро қавӣ мегардонад. Равғанашро батакрор чаконанд ҳам, чунин хосият дорад.

Баргашро дар об чӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Барг ё самарашро маҳин кӯфта, бо асал хамир карда, лесида бихӯранд ё бо шароби мусаллас биёшоманд, барои аксари бемориҳои аз хунукӣ содиршуда дору мешавад; агар бо сиканчабин биёшоманд, бемориҳои аз гармӣ ходисаштаро дафъ мекунад; сустии рӯх, ростнафас, омадани моддаҳои ғайрӣ аз шуш,

захмҳои шуш, сурфаи кӯҳна ва зиқ-ун-нафасро шифо мебахшад.

Самарашро бихӯранд, бодҳои ғализро таҳлил медиҳад; инчунин дарди рӯдаҳо, қулинҷ (колит), бемориҳои ҷигар ва силурзро шифо мебахшад. 9 грамм самари хушкашро ос карда бихӯранд, дарди рӯдаҳоро дарҳол таскин медиҳад.

Хӯрдани равғани ғор дилро беҳузур (бечо) мекунад, қай меоварад, вале пешоб ва ҳайзро равон месозад.

Баргашро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, бемориҳои хичак ва бачадонро шифо мебахшад; ва агар ин обро бо асал биёшоманд, барои бемориҳои аз сардӣ баамаломада дору мешавад ва бо сиканҷабин бинӯшанд, иллатҳои аз гармӣ ҳодисгаштаро ба иброз меоварад.

Баргашро дар об чӯшонида, он обро кам-кам ва бардавом бирезанд ё дар он об то ноф даромада нишинанд, бемориҳои гурда, хичак ва бачадонро шифо мебахшад.

3,5 грамм пӯсти самари онро кӯфта бихӯранд, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад ва бачан занони ҳомиларо дар шикамашон мекушад. Инчунин самарашро батакрор бихӯранд, низ сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад. Ин самари онро занони ҳомила аз таг бардоранд, бачаро аз шиками онҳо меафтонад.

Равғанашро бимоланд, кашокаш ва аъзошикании табҳоро дафъ мекунад.

Самарашро кӯфта, бо шароб биёшоманд, барои газидани мор, каждум ва дигар ҷонвароне захрнок дору мешавад. Агар инро кӯфта гузошта банданд, газидани занбӯрҳои гуногун (аз ҷумла занбӯри асал) ва ҳамчунин ҷонваронро сихат мебахшад.

Самарашро кӯфта, бо нон ё бо орди ҷав хамир сохта гузошта банданд, дардҳои луккосиро таскин медиҳад ва варамҳои гармро мегардонад.

Самараш ва равғанашро бихӯранд ва ё равғанашро бимоланд, дардҳои бугумҳо, дарди камар ва ғайраро таскин медихад ва шифо мебахшад.

Самараш ва баргашро кӯфта, бо шароб сиришта бимоланд, доғи сафеди пӯст, доғҳои кунчидак ва дигар доғҳоро аз пӯст дафъ мекунад.

Вале ҳангоми ба дарун истеъмол намудани сама-

раш ва равғанаш меъдаро суст мекунад, инчунин дилро бехузур (бечо) месозад, кай меоварад ва ба узвҳои даруни сина ҳам зиён дорад. Давои ҳамаи ин зарарҳояш катиро хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз самар ва барги ғор дар як рӯз 2,25 грамм аст. 9 грамми онро бихӯранд, дарунро меравонад. Агар маҳсулоти ғор ёфт нашавад. ба ҷояш бодоми талх ва ҷамилакро истеъмол намоянд, раво мебошад.

Яке аз хислатҳои ғор чунин аст, ки агар баргашро дар об ҷӯш дода, он обро дар хона бипошанд, магас ва ҳамин навъ ҷонварони зарарнок аз он ҷо мегурезанд. Инчунин баргҳояшро паҳн кунанд ҳам, ҳамин гуна таъсир дорад.

Муаллифи китоби «Филоҳа» гуфтааст, ки «Чун барги онро бо даст бичинанд ба тавре, ки ба замин наяфтад ва онро бар паси гӯши худ гузоранд, ҳар қадар шароб, ки бинӯшанд, маст намегарданд. Чун дар ҷое, ки кӯдак бихобаду дар хоб битарсад, ин баргро бигузоранд, тифл дигар наметарсад».

Аз чӯбаш асо сохта, бар он такья кунанд, чашмро тез мегардонад, ҷавонмардиро меафзояд. Мегӯянд, ки агар бо он худро шустушӯ кунанд, таъсири сеҳрро дафъ мекунад. Чун рӯзи чоршанбе пеш аз баромадани офтоб онро сӯхта, дудашро бигиранд, касе, ки аз мардиаш маҳрум гашта бошад, қуввати аслиаш аз нав барқарор мешавад, кодир мегардад.

Дастури гирифтани равғани ғор чунин аст. Донаки онро нимкӯфта дар об мечӯшонанд ва то хунук шуданаш мегузоранд. Он чӣ дар рӯи об истад, чудо карда мегиранд — ҳамин равғани ғор аст. Ё барг ва самари онро дар об мечӯшонанд, то он ки қуввааш ба об гузарад. Баъд он обро соф карда, аз болояш дучанди он равғани зайтун рехта, бо оташи мулоим то тамом шудани об мечӯшонанд. Вакте ки аз ҷӯш монд, маълум аст, ки равған тайёр шудааст ва об батамом бухор гашта рафтааст. Вале эҳтиёт кунанд, ки равған доғ нашавад.

245. Харбузаи сагак

Инро сабчаи сагак ҳам мегӯянд. Ба забони ӯзбекӣ ит қовун ва ба русӣ кукумис сорноподевой меноманд. Гиёҳаш дар заминҳои ғайри корам меруяд. Бар-

гаш монанди барги харбуза ва бодиринг, шахшўл, дар биёра, самараш хурдтар аз тухми мурғ, монанди харбуза дарозак, дар хомиаш сабз ва бирасад, зард мегардад. Таъмаш талх аст. Беҳтарин қисми растаниаш самари расидаи зарди он аст.

Самари инро чун пиёз варақ-варақ бурида, ба ришта кашида, дар соя хушк мекунанду барои истифода дар фаслҳои дигари сол гирифта мемонанд.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихўранд, моддаҳои ғафсро дар бадан рақиқ (суюқ) мегардонад, майнаро аз моддаҳои зарарнок ва нодаркор пок менамояд, моддаҳои сафро, балғами хом ва инчунин зардобро бо исҳол дафъ мекунад; барои фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), кач шудани рўй, саръ (припадка), байза (дарди бефосила ва шиддатноки тамоми сар), дарди буғумҳо, никрис (подагра), иркунносо (радикулит), сурфаи сард, дамкўтахӣ, зиқ-ун-нафас (астма), бодҳои ғализ, истисқо (водянка), зардпарвини сиёҳ ва бавосир даво мешавад; сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад, пешоб ва ҳайзро равон мекунад.

Самар, барг ва решаи онро агар бихўранд, хусусиятҳои поккунандагӣ, таҳлилдиҳандагӣ ва хушккунандагӣ дорад. Хислати хушккунандагӣ дар пўсти он назар ба баргаш зиёдтар аст, вале тезӣ дар усораи барг ва решаи он бештар мебошад.

Усораи онро, яъне оби онро дар офтоб ғафс гардонида, бо шири ҷавонзанон даромехта, дар бинӣ бирезанд, дарди нимсари шадидро шифо мебахшад ва байзаро ва инчунин хамаи дардҳои аз сардӣ баамаломадаи кўҳнаро ба ибро меоварад. Лекин пеш аз он ки инро дар бинӣ бирезанд, бо воситаи давоҳои махсус баданро аз моддаҳои бегона пок намудан даркор аст; инчунин барои кач шудани рўй, карахтӣ, кузоз (столбняк) ва саръ даво мешавад.

Инро бо шир даромехта, ба даруни сўроххои бинӣ бимоланд, моддаҳои зарарноки бисьёрро аз сар мекашад ва байза ном дарди тамоми сарро, ки шадид ва беист мебошад, инчунин дарди сари кўҳнаро шифо мебахшад.

Усораи баргаш аз худаш заифтар аст барои давой. Решамайдаҳои он дар хислати хушккунандагӣ аз қисмҳои дигараш қавитар мебошад.

Решаҳои бориқи онро кӯфта, бар баногӯш гузошта банданд, варами онро таҳлил медиҳад Инро пухта, бо орди чав хамир карда, гузошта банданд, низ варами баногӯшро мегардонад.

Обашро нимгарм дар гӯш чаконанд дарди онро таскин медиҳад.

Онро дар об чӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро, ки аз хунукӣ бошад, таскин медиҳад.

Усораи онро бо равғани зайтун даромехта, дар офтоб гарм карда, чанд қатра дар гӯш чаконанд, дарди онро таскин медиҳад, инчунин гарории гӯш, чаранг ва садоҳои гуногуни даруни гӯшро, ки аз бисьёрии бод ва моддаҳои ғализ ҳодис гашта бошанд, дафъ мекунад. Обашро батанҳой гарм карда, дар гӯш чаконанд, кирми онро мекушад.

Оби самари онро бо асал даромехта ьа бо равғани зайтун сиришта ё бо захраи гов омехта бимоланд, варами ҳалкум ва дарди гулӯро шифо мебахшад.

Усораи онро бо равғани зайтун ва асал даромехта, ба ком бимоланд, дарди гулӯро, ки сабабаш чамъ шудани балғам дар ин мавзеъ бошад, сиҳат мебахшад ва варами ҳалқумро таҳлил медиҳад.

Усораи инро биёшоманд, барои вайрон шудани низоми нафас даво мебошад.

Оби решаашро ба миқдори як грамм бинӯшанд, сулқиня (сустии чигар), истиско (водянка) ва зардпарвини сиёхро бо як ачобате шифо мебахшад бе ҳеч гуна заҳмат.

Ду грамм решаи онро ё муддати се рӯз 3 грамми худашро бо шаҳдоб (асалоб) биёшоманд, хилтҳои балғам ва сафроро ба қай дафъ менамояд, инчунин балғами хом, сафро ва зардобро ба осонӣ ва беазият бо исҳол дафъ месозад.

Ҳар рӯз пӯсти самари онро 6 грамм бо шаҳдоб биёшоманд, исҳоли неку меоварад. Чун қадареро аз он дар об ҳал карда, пари мурғро ба он олонда, ба бехи забон ва атрофи он бимоланд, қай меоварад. Ва агар зудтар бихоҳанд, инро дар равғани зайтун ё равғани савсан ҳал карда, ҳамон тавр бимоланд. Чун қайи бисьёр оварад ва аз қай кардан безор шаванд, шаробро бо равғани зайтун даромехта бинӯшанд. Агар бо ин ҳам қай бознаистад, орди нимбирьёнро бо оби сард ё сиркоро бо об бинӯшанд, ё дар оби хунук даромада

нишинанд ва оби хунук бар сар бирезанд; инчунин чизҳои дигари манъкунандаи қай бихӯранд.

Чун решаи онро 150 грамм гирифта, дар 900 грамм шароб як ҳафта андохта, ҳар рӯз 90 грамми онро то се рӯз ба дили наҳор биёшоманд, барои иллати истисқо даво мебошад.

Усораи онро бо шири чавонзанон даромехта, дар бинӣ бирезанд, зардпарвинро даво мешавад.

Решаашро пухта, кӯфта, бо майи пухтагӣ хамир сохта, гузошта банданд, истисқои гӯштиро шифо мебахшад.

Усораи решаи онро батанҳоӣ биёшоманд, пешоб ва ҳайзро равон мекунад. Агар инро занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаро дар шиками онҳо мекушад.

Чун оби решаи онро нимгарм карда, ба зери ноф бимоланд, кирмҳои шикамро кушта берун меоварад; чун бар меъда бимоланд, қай меоварад; чун ба хояҳо бимоланд, дардашро таскин медиҳад ва оби дар онҳо фуромадаро ба таҳлил мебарад.

Решаашро пухта, бо орди чав хамир карда гузошта банданд, варами балғамии кӯҳнаро таҳлил медиҳад ва пучакҳоро мекафонад. Ва агар усораи инро гузошта банданд, дар бобатҳои мазкур қавитар аст.

Усораи онро бихӯранд, дарди пайвандҳои бадан, ҳамаи дардҳои савдовӣ ва балғами дасту поҳо ва ҳамаи аъзоро ва инчунин карахтиро шифо мебахшад.

Агар онро, яъне решаашро дар об чӯшонида, бо он об нимгарм ҳуқна (клизма) кунанд, иркуннасоро шифо мебахшад. Онро пухта, бо сирко ё бо майи пухтагӣ сиришта, гузошта банданд, дарди пушт ва никрисро шифо мебахшад.

Гулашро кӯфта гузошта банданд, дарди пайвандҳои бадан, яъне дарди буғумҳоро таскин медиҳад ва агар пухтаи онро гузошта банданд, низ чунин таъсирро дорад.

Хушкашро кӯфта бипошанд, кӯтури решгашта ва шукуфаи пӯстро ба иброз меоварад. Агар инро бо асал ва сирко ва ё бо шароб сиришта, гузошта банданд, низ барои кутури решгашта, озаххо, шукуфаи пӯст, доғи сафеди пӯст, доғи сиёҳи рӯй ва барои доғҳои дигари бадан даво мебошад.

Барг ва решаашро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, барои иллати махав фоида дорад.

Чун оби ин сабзаи сагакро дар равғани кунҷид ё

дар равғани зағир то обаш батамом бухор ғаштан бо оташи мулоим бичӯшонанд, баъд он равғанро бар бавосир бимоланд, онро дафъ мекунад.

Чун самари нопухтаи онро реза-реза карда ва ё оби онро гирифта, бо дуғанди он равғани зайтун дар зарфе андохта, даҳанашро маҳкам карда, чил рӯз дар офтоб гузоранд ё ба рӯи ахгари оташ бигузоранд, то ки рутубаташ хушк гардад, баъд он равғанро бар бадан бимоланд, сардии баданро дафъ мекунад, моддаҳои зарарнокро берун мекашад; доғҳои кунҷидак ва донаҳои наскмонандеро, ки ба рухсора бармеоянд, дарди буғумҳои кӯхна ва мононди инҳоро ба ибро меоварад. Агар ин равғанро бардавом биёшоманд, низ ҳамин манфаатро дорад.

Миқдори як бор хӯрдан аз усораи он дар як рӯз аз 0,2 то 1,1 грамм аст, аз решааш 2,25 грамм ва аз обе, ки дар он ҳар як қисми сабғаи сагак ҷӯшонида шуда бошад, то 50 грамм аст; аз тухм ва гули он то 3,5 грамм бо орди ҷав ва катиро. Дар хуқнаҳо зиёда аз 3,5 грамм ба кор набаранд, зеро ки ба одамони гарммизоҷ ва баданҳои заиф зарар дорад: қай меоварад, рӯдаҳоро мехарошад. Давои ҳамаи ин зарарҳояш: дар қайи барзиёд луоби тухми бихӣ, луоби тухми зағир ва луоби гулихайриро бо равғани сардмизоҷ хӯрдан аст. Чун усораашро истеъмол кардан бихоҳанд, набояд батанҳои биёшоманд, зеро ин рӯдахоро мехарошад. Бинобар ин бо сабир (алоэ), савринҷони сафед, заъфарон, дорчинӣ, арпабодиён, тухми карафси кӯҳӣ ва бӯстонӣ, шилмҳои гуногун ва равғанҳо ҳамрох карда истеъмол фармоянд. Миқдораш он аст, ки 0,5 грамм усораи онро соида, бо ҳамвазни он шилми боломҳо ва ё бо ним вазни он нишоиста сиришта бихӯранд.

246. Кавар

Ин растаниест, ки хорҳо дорад, шохҳояш аксар ба рӯи замин паҳн ғаштаанд; баргаш сабзи гирдактар ва мононди фулус ғафс, гулаш дар ғилофи сабз, бузургиаш кариб ба андозаи нахӯд, сабз, баъд калон шуда, ғунча мегардаду гул мекунад ва дар миёнаи гулаш мононди мӯйҳо торҳое дорад. Самараш ба ранги тарбузчаи сабз, вале дар ҳачм ба андозаи зардолуи миёна аст — инро ба тоҷикӣ хиёри кавар меноманд. Ин баъ-

ди расидан пухта, чун пахта мешукуфад, мағзаш сурхранг; тухмаш зард, андак рутубати часпак дорад; таъмаш каме ширини тахирак, яъне ба талхӣ моил мебошад ва агар инро бихоянд, пӯсти даханро андак мекашад, тунчӣ дорад, яъне узвхои даханро каме дарҳам мекунад. Меваи ин харчанд расидатар шавад, тунчиаш камтар ва ширинаш зиёда мегардад. Решааш сафед, дароз, пӯсти решааш гафс. Агар ин решаро хушк кунанд, дар аксар вакт пӯсташ чудо мешавад. Таъми ҳамаи қисмхои кавар, яъне баргаш ҳам, шохаш хам, пӯстлохаш ҳам, решааш ҳам — ҳама талханд.

Гунчаи гул ва самари майдаи норасидаи онро дар намакоб ширин карда ё дар сирко парварда, яъне як шабонарӯз дар он тар карда, барои хӯрдан тайёр низ менамоянд.

Қуввати реша ин барои давогӣ аз қисмхои дигари ин зиёдтар аст.

Қавар дар заминхои сахт, харобаҳо, даштхо ва дар санглохҳо меруяд. Агар дар заминхои намнок ва дар наздики об рӯида бошад, барои давогӣ намешояд, зеро қуввааш суст ва худаш боднок аст.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст, инак, барои одамони мизочи сард ва тар дошта, инчунин барои касоне, ки мизочи мӯътадил доранд, бисьёр форам мебошад. Агар ин гиёҳ дар сарзаминхои гарм рӯида бошад, мизочаш дар дарачаи саввум гарм ва хушк мебошад.

Хислатхои шифобахши он: хар як қисми онро бихӯранд ё дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, гирехҳо, рагҳои хун ва дар чохои дигари бадан бударо мекушояд; узвхоро аз моддахои зарарнок ва нодаркор пок мекунад; моддахоеро, ки дар хар як чои бадан гафс ва шах шуда бошанд, тахлил медиҳад, нарм ва рақиқ мегардонад; балғам ва моддаи савдоро аз дохили бадан чудо мекунад ва инчунин ахлоти часпакро аз ҳама чохои баданд меронад. Барои беморихои аз хунукӣ пайдошаванда, ки вобаста ба майна бошанд, монанди: фолич (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), истирхо (нотавон гаштани узвхои бадан), карахтӣ, дарди пайвандхо, иркуннасо (радикулит), никрис (подагра) — барои хамааш нафъ мебахшад.

Хар як қисми каварро кӯфта гузошта банданд, мушакҳои аз кор мондаро ислоҳ ва сиҳат мекунад. Агар

пӯсти меваашро бихоянд, рутубати майнаро кашида берун мекунад ва дарди дандонро таскин медиҳад. Агар пӯсти нав ва тозаи онро ё барги тарашро бардавом бихоянд ё бо сиркои ангурӣ, ки дар он пӯсти самар ва туҳми он чӯшонида шуда бошад, даҳанро чайконанд, гирехҳои мағзи сарро мекушояд ва майнаро аз моддаҳои бегона, ки барои саломатии ин узв зарар мерасонанд, пок менамояд. Оби барг, пӯст, самар ва решаи тари онро нимгарм дар гӯш чаконанд, кирми даруни онро, ки ҳамеша дарди гӯш меоварад, мекушад. Агар ҳар як қисми каварро дар об чӯшонида, бо он об сарро бишӯянд, реши сарро, ки сарро баъди муддате кал мекунад, сиҳат мебахшад.

Хоҳ самараш, хоҳ дигар қисми ин растаниро дар об чӯшонида, он обро бо асал даромехта биёшоманд, балғамҳои гуногуни узвҳои даруни синаро таҳлил медиҳад ва аз бадан хориҷ мекунад, инчунин дардҳои даруни синаро таскин медиҳад. Агар самари инро дар намак парварда, яъне намак хӯронида бихӯранд, иллати дамкӯтаҳиро шифо мебахшад.

Ҳар як қисми каварро дар об чӯшонида, бо он об ғарғара кунанд, яъне гулӯро чайконанд, балғамро аз узвҳои нафас дафъ мекунад.

Ҳар як қисми растании мазкурро кӯфта бихӯранд ё дар об чӯш дода, он обро бинӯшанд, узвҳои дохили сина ва шикамро қувват мебахшад, бодҳоро таҳлил дода, аз бадан дур мекунад, гирехҳои дар рагҳои ҷигар ва сипурз бударо мекушояд; моддаи бегонаи нопухтаро бо исҳол, яъне аз дарун хориҷ мекунад ва савдоро аз бадан меронад, кирмҳои меъда ва рӯдаҳоро мекушад, пешоб ва ҳайзро равон мекунад, қуввати боҳ (пушти камар)-ро зиёда мегардонад. Самари намакхӯрдан онро пеш аз таом бихӯранду баъд хӯрок истеъмол намоянд, дарунро мулоим мекунад ва ин бехтарин давое мебошад барои сипурз, хусусан дар сирко ва асал як шабонарӯз андохта монда бошанду баъд бихӯранд; моддаи ғафси савдовиро бо қуввати тамом аз сипурз бо исҳол ва бо воситаи пешоб хориҷ мекунад — баъд сипурз комилан сиҳат мегардад. Агар ба меваи кавар мурчи кӯфтагӣ пошида бихӯранд, гирехҳои ҷигари хунукмизоҷро мекушояд. Чил рӯз пайдарҳам самари дар сирко парвардаи онро бихӯранд, даруни сипурзро тамоман пок мекунад ба дараҷае, ки ин узвро аз бадан ёфтан амри муҳол мегардад. Оби

баргашро бинӯшанд, ҳамаи хелҳои кирми меъда ва рӯдаҳоро мекушад.

Баргашро кӯфта, бо орди чав хамир карда, аз рӯ ба сипурз гузошта банданд, варами сипурзро таҳлил медиҳад; хусусан бо сирко хамир сохта, аз рӯ гузошта банданд, пешоб ва ҳайзро равон мекунад, барои бавосир нафъ мебахшад. Агар инро ширин нокарда, дар вақти талхияш бихӯранд, қуввати боҳро меафзояд.

Ҳар як қисми каварро сӯхта, ба дудаш бидоранд, барои бавосир фоида дорад.

Пӯсти тар ё хушки онро кӯфта гузошта банданд ё баргашро кӯфта, бо сирко ва асал хамир карда гузошта банданд, иллати ханозерро (хукгарданро) таҳлил медиҳад, ничунин варамҳои калон ва сахтро, варамҳои зери бағал ва каши ронро мегардонад. Агар кӯфтаи инро бо сирко хамир карда, ба доғи сафеди пӯст гузошта банданд, он доғро дафъ мекунад ва ба шукуфахои пӯст низ гузошта банданд, шифо мебахшад. Барги тарашро кӯфта, ба решҳои хабиса ва ба решҳои римнок гузошта банданд, онҳоро хушк намуда сихат мебахшад.

Оби барги тари онро хоҳ бинӯшанд ва хоҳ бо он ҳукна (клизма) кунанд, бемориҳои иркуннасо ва дардҳоеро, ки дар сурин (кафал) пайдо шуда бошанд, дафъ мекунад.

Ҳар як қисми ин гиёҳро бихӯранд ё гузошта банданд, бар зидди аксари захрҳо тарьёқ мегардад ва агар инро бо шароби ангурӣ истеъмол кунанд, қавитар мегардад.

Мизочи гули кавар пеш аз шукуфтан, яъне дар вақти ғунчагиаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Гули каварро истеъмол кунанд, моддаҳои баданро нарм мекунад ва дар хама хислатҳо монанди решаш, вале каме аз он заифтар мебошад. Инро хушк карда чун орд сояда, ба носурҳои чашм бипошанд, онҳоро хушк месозад ва сихат мебахшад. (Носури чашм ин реши кӯҳнаи беҳнашавандаи чашм аст, ки гоҳ аз он рим равон мешавад ва гоҳ римаш хушк мегардаду баъди муддате аз нав равон мешавад).

Самари расидаи ин растаниро дар сирко парварда, баъд бихӯранд, лазиз мегардад, иштиҳоро мекушояд, сипурзро ба дарачае пок мегардонад, ки гӯё он нест шуда бошад, баданро аз балғам пок месозад, гирехи

ҷигар ва сипурзро мекушояд, вале дар одамони гарм-мизоҷ дарди сар меоварад.

Хиёри кавар, яъне самари ношукуфтаи он дар мизоҷ гарм ва тар аст, мизочи тухмаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст, яъне барои касони мизочи хунук ва тар дошта мувофиқ мебошад.

Хиёри расидаи онро, яъне гӯшти самари шукуфтаи онро нахоида фурӯ баранд ва тухмашро ба дили нахор бихӯранд, дарунро мулоим мекунад, вале феъли меъдаро вайрон месозад. Барои хамин худашро хоида ва тухмашро кӯфта хӯрдан даркор аст.

Мизоҷи шохаш аз баргаш дар дараҷаи якум гарм ва хушк аст, вале дар манфаат заифтар аз гули он мебошад. Бо вуҷуди ин агар кӯфта гузошта банданд, ханозери гулӯро таҳлил медиҳад ва дигар варамҳои балғамиро мегардонад, инчунин носури чашмро дафъ мекунад. Оби барг ва оби шохи тари онро бинӯшанд, ҳамаи навъҳои кирми меъдаро, ки кирмҳои сурхи дароз мебошанд, мекушад. Шох, барги тар ё хушки онро кӯфта, бо зифт даромехта гузошта банданд, решҳои раддӣ ва беҳнашавандаеро, ки рутубаташон ба асал монанд аст, шифо мебахшад, захмҳои хабиса (злокачественные язвы)-ро низ дафъ мекунад, варамҳои ханозер (хукгардан) ва дигар варамхои балғамиро зуд таҳлил медиҳад. Шохаш, яъне пояш дар хислатҳои тиббӣ аз барги он қавитар аст.

Ҳамаи қисмҳои каварро дар об ҷӯшонида, бо он об ғарғара кунанд, майнаро аз олоишхо пок мегардонад, гиреҳҳои дар мағзи сар ва дар узвҳои даруни сина пайдошударо мекушояд.

Миқдори як бор нӯшидан аз оби барги он дар як рӯз ё аз оби пояш то 25 грамм аст, ки бояд бо сирко ва бо шакар ё бо асал ширин карда бинӯшанд. Миқдори як бор хӯрдан аз кӯфтаи решаи хушки он дар як рӯз то 10,5 грамм аст ва агар дар об ҷӯшонида, он обро нӯшиданӣ бошанд, то 25—30 граммашро бичӯшонанд.

Бояд огоҳ кунем, ки истеъмоли ин ба дарун барои меъдахои одамони гарммизоҷ ва меъдахои табиатан гарм зарар дорад. Дар ин ҳолат асалро бо сирко турш карда бихӯранд, ин зиёнаш ислоҳ меёбад. Ба гурдаи гарммизоҷон низ зарарнок аст, агар ба ин узв зарар расонад, асал бихӯранд, зарараш ислоҳ меёбад. Инчунин ба майнаи гарммизоҷон зарарнок аст — дар ин

маврид бо оби хунук ғарғара кунанд ё оби хунук бинӯшанд, зиёни мазкурро ислоҳ мекунад.

Дар оқибат як хислати начиби каварро бигӯем, ки агар бар бухори решаи ин бидоранд, бемори заминғирро, яъне одами барқомондаро сиҳат мебахшад.

247. Парпӣ

Парпӣ ду навъ аст: навъеро гул сафед, баргаш моланди барги каштниз — инро парпии сафед меноманд; синфи дуввумро гул сиёҳи бунафшранг — инро парпии сиёҳ меноманд, баргҳояш монанди баргҳои зуфи кӯчак аст. Навъи дуввумашро тоҷикон гули кафтарак низ мегӯянд, ба русӣ горечавка оливьи мехонанд.

Мизоҷи парпии сафед дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст ва мизоҷи қисми сиёҳаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Қисми рӯизаминии ин гиёҳро ҳангоми гул кардан аш ҷамъ оварда, дар об мечӯшонанду баъд он обро аз ҷирмаш ҷудо карда, ба офтоб ё ба ҷои бодрас мегузоранд. Баъди муддате обаш парида, қивоми парпӣ ҳосил мешавад.

Қивоми парпии сафед бар зиддӣ захрҳои ҷонварон заифтар аз қивоми навъи сиёҳи он аст.

Агар инро бихӯранд, бодхои дарун ва пурбод шуданро ба ибро меоварад ва дардхои ботиниро, ки аз сардӣ бошанд, таскин медиҳад.

Миқдори як бор хӯрдан аз қивоми парпии сафед дар як рӯз ба андозаи донаи чав ва аз гиёҳи хушкаш то 9 грамм аст. Агар решаи парпии сафедро бихӯранд, тамоми ҳайвонотро, ба ғайри инсон, мекушад, вале агар одам бихӯрад, бохро ба ҳаракат меоварад.

Қивоми синфи сиёҳи ин гиёҳ ба чои тарьёқи кабир истифода мешавад, хусусан барои дардхои узвхои даруни шикам ва дардҳои бачадон доруи хубест.

Агар гӯсфандҳо хангоми чаридан бинобар ширинии таъмаш гиёҳи захрноқро бо алафҳо якҷо хӯрда, захролуд гарданд, зуд гиёҳи парпии сиёҳро ёфта мехӯранд ва онҳоро аз офати захр начот медиҳад.

Ба дарун истеъмол кардани парпии сиёҳ, яъне қивоми онро биёшоманд, бохро меафзояд, меъда ва ҷигарро гарм мекунад, инчунин моддахои балғамиро тит ва таҳлил менамояд. Агар онро дар шароб пухта би-

хўранд, бавосирро катъ мекунад. Вале ман, муаллифи ин рақамхо, дар таҷриба муайян намудам, ки қивоми инро бидуни шароб ҳам хўронидам, бавосир дафъ гардид.

Қивоми парпии сиёхро дар об хал карда, латта ё пахтаро ба маҳлули он тар намуда, занхо аз таг бардоранд, варами бачадонро таҳлил медиҳад ва худи ин узвро қавй мегардонад.

Агар гиёҳи инро кўфта гузошта банданд, ҳамаи варамҳоро мегардонад.

Миқдори як бор хўрдан аз қивоми парпии сиёҳ дар як рўз ба андозаи донаи биринҷ аст. Агар аз ин зиёд бихўранд, бинобар пурзўр буданаш дарди гулўро ба амал меоварад, ғамгин мекунад, рутубатҳои баданро хушк мегардонад. Дар ин маврид равғани кунҷид ё ширинй бихўранд, зарараш ислоҳ меёбад.

Аз гиёҳи парпй равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тарик. 100 грамм барги хушки онро дар 800 грамм оби борон ё оби мукаттар як шабонарўз тар карда, баъд дар оташ мечўшонанд ба ҳадде, ки чорьяки об, яъне 200 грамм бимонад. Сипас онро молида, аз матоъи бофташ зич гузаронида, соф карда, дар зарфе аз болояш 200 грамм равғани кунҷиди тоза ё равғани зайтун рехта, бо оташи мулоим мечўшонанд, то ҳамаи об бухор шаваду равған бимонад. Батамом бухор шудани он обро аз он, ки равған аз чўш мемонад, дониста мешавад. Ҳамин равған равғани парпй мебошад.

Агар равғани парпиро ба сар бимоланд, мўйро дароз мекунад.

248. Газна

Ин гиёҳро дар баъзе маҳалҳо точикони шимол талванг ҳам мегўянд. Зеро агар ин тала кунад, яъне бигазад, баданро ванг (варам) мекунонад.

Баргаш бо кунгуранокиаш ба барги тут андак шабоҳат дорад. Инро баргаш ҳам, пояш ҳам пурхор, хорҳояш монанди неши занбўр борик-борик. Бо воситаи ҳамин хорҳояш касонеро, ки ба он мерасанд, мегазад — заҳр меандозад. Тухмаш майдаи ялаккосй, андак паҳнтар аст.

Мизочаш дар аввали дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар онро кўфта, ба уз-

ве гузошта банданд, моддаро аз таг ба рӯи пӯст мека шад, пӯстро захмин мекунад, вале варамҳои сахтро тахлил медиҳад. Ва агар инро бихӯранд, ахлоти ғализро рақиқ мегардонад; пешоб, хайз ва ширро чорӣ (равон) мекунад, арақ меоварад, қуввати бохро бармеангезад; узвҳои даруни сина, шуш ва меъдаро аз моддаҳои ғайрӣ пок мегардонад: даҳани бачадон, гирехи чигар ва сипурзро мекушояд.

Баргашро дар об чӯшонида, он обро бо оби чав даромехта бинӯшанд, бемориҳои узвҳои даруни синаро, ки иборат аз дамкӯтахӣ, ростнафас мебошанд, шифо мебахшад ва узвҳои даруни синаро аз ахлоти ғафси часпак пок месозад.

Агар баргашро кӯфта, дар бинӣ чо кунанд, хуни биниро бозмедорад. Агар барги тарашро кӯфта, ба пешонӣ гузошта банданд, низ хуни биниро мебандад; агар инро ба бачадоне, ки аз фарҷ берун баромада бошад, гузошта бандад, бачадонро ба ҷои аслиаш мебарад; агар ба дубайла (кӯряра) ва пучакҳо гузошта банданд, онҳоро мекафонад; ба озаххо банданд, онҳоро хушк карда меафтонад, хусусан инро бо асал даромехта ба кор баранд, таъсираш зудтар зоҳир мегардар, инчунин печиши асабро ҳам ба ибро меоварад; бо мумраврған сиришта, аз рӯ ба сипурз гузошта банданд, иллатҳои ин узвро дафъ мекунад. Агар онро пухта, бо равғани зайтун хамир карда, гузошта банданд, варами баногӯшро дафъ менамояд.

Хокистари газнаро бо намак даромехта, ба решҳо гузошта банданд, онҳоро хушк ва сиҳат мекунад.

Тухмашро бихӯранд, барои дамкӯтахӣ, сурфа, иллатҳои узвҳои нафас ва истиско (водянка) дору мешавад; сафро, зардоб ва балғами часпакро аз бадан хориҷ месозад, барои иллатҳои сипурз ва гурда дармон мебошад; бохро қавӣ мегардонад. Агар инро бо сиканчабин (сиркоасал) бихӯранд, дарди гурда, пахлу ва сипурзро хамон дам таскин медиҳад. Агар инро бо решаи бепӯсти ширинбия якчо дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, хичакро (пешобдонро) аз рим пок мегардонад. Агар инро бо тухми карафс ва шири ӯсфанд бихӯранд, бохро бағоят бармеангезад; бо шароб биёшоманд, балғамро бо исҳоли сабук дафъ мекунад.

Агар ин тухмашро кӯфта, бо асал хамир карда, латта ё пахтаи покро ба он олонда, занхо аз таг бардоранд, ҳайзи қатъгаштаро равон мекунад. Ва агар

кӯфтаи онро бо асал хамир карда гузошта банданд, закарро калон мегардонад. Кӯфтаашро бо барги сагангӯр, барги зуф якчо сиришта, бо маска хамир карда, чун марҳам ба захҳмо ва саратон гузошта банданд, онҳоро шифо мебахшад. Агар тухмашро танҳо куфта гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад.

Баргашро кӯфта гузошта банданд ё кӯфтаи онро бо асал хамир карда, ба закар ва каши рон бимоланд, бохро ба ҳаракат меоварад.

Оби газнаи тарро дар даҳан ва ҳалқ гардонанд, варами забончаи ҳалқро таҳлил медиҳад.

Барги хушк ва тухмашро кӯфта бипошанд, барои хушконидани захмҳои хӯранда, саратони решгашта нофеъ аст, дард намеоварад.

Хӯрдани маҳсулоти газна ба гурда ва рӯдаҳо зарар дорад. Дар ин маврид шилми бодомҳоро бихуранд, зиёнашро дафъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухмаш дар як рӯз то 10,5 грамм аст, вале агар аз ин зиёд бихӯранд, мӯҳлик аст. Дар он ҳолат, ки зарар ёбанд, чизҳои хунукмизоҷ бояд бихӯранд.

Аз тухми газна равған ҳам тайёр мекунанд. Равғанаш барои бемориҳои номбурда қавитар аз тухми он аст: барои қувват бахшидани боҳ, бартараф рондани дарди буғумҳо (пайвандҳо), дарди сурин (кафал), никриси балғамӣ бихӯранд ва бимоланд, шифо мебахшад.

Тариқи тайёр кардани равғани тухми газна ин аст. Ин тухмро ҳар қадар, ки хоҳанд, бигиранд, нимкӯфта дар андак об тар намоянд. Як колбаро бо гили бӯта андуда кунанду даруни онро аз тухми намгирифтаи газна пур кунанд. Дар гулӯи колба лиферо ҷо намоянд. Табақеро ё варақи васеъи оҳанинро аз миёнаҷо барои ҷо додани гулӯи колба сӯрох гардонанду гулӯи колбаро дар он сӯрох чаппа гузоранд. Баъд ба атроф ва болои колба, ки дар рӯи табақ аст, аз ҳезуми тез ё ангишт оташ афрӯзанд. Аз тафси ин равғани тухми газна муқаттар шуда поён меояд ва аз лиф покшавон ба зарфе, ки дар поён гузошта мешавад, мечакад. Ё ба он тухми намгирифта андак намак дохил карда, дар анбиқ ё дар колба ҳамон тавр муқаттар менамоянд. Баъд шӯрӣ ва обияташро аз он чудо сохта дур мекунанд, ин равғанро ба кор мебаранд.

Ин равған, ки бо ду усул ҳосил карда мешавад, бисьёр қавӣ аст.

Тарики тайёр кардани равғани тухми ин ба усули дигар ин аст. Тухми газнаро кӯфта, дар панҷ баробари вазни он об бичӯшонанд, то чоряки об бимонад. Баъд молида, соф карда, бо ним вазни он ё баробари он равғани кунҷиди тоза аз болояш рехта, дар зарфе бичӯшонанд, то об бухор шуда раваду равған бимонад. Вале ин равған назар ба ду навъи дар боло зикрьёфта заифтар мебошад.

249. Ҳалила

Ин самари дарахти ҳиндист, дар ҳаҷм ва намуд гуногун мебошад, ки ҳар яке номи алоҳида дорад. Агар баъд аз гул карданаш самарашро, ки ба андозаи зира мебошад, ҳалилаи зира меноманд; ва аз он калонтар ба андозаи чав гардад, бичинанд, ҳалилаи чавӣ мегӯянд; аз он ҳам бузургтар ва ба қадри мавизи ангур гардад, бичинанд, онро мавизак, ҳалилаи сиёҳ, ҳалилаи зангӣ ва ҳалилаи ҳиндӣ низ меноманд; аз он боз ҳам калонтар нимраси сабзи зардтоб бошад, онро ҳалилаи чинӣ ва аз он ҳам калонтар ва расидатари зард гардад, ҳалилаи зард мегӯянд; аз ин ҳам бузургтар шуда, пурра расида гардаду сурхи моил ба зардӣ бошад, ҳалилаи кобулӣ мегӯянд.

Мизочи ҳама гуна ҳалилахо дар дарачаи якум сард ва дар дуввум хушк аст, вале хушкӣ дар ҳалилаи кобулӣ камтар бинобар камоли расидагӣ доштанаш.

Хислатҳои шифобахши он: истеъмоли ҳамаи навъҳои он ба дарун меъда, майна, зеҳн, ҳофиза ва ҳавоссро, ки дах ҳисси одамӣ мебошад, қавӣ мегардонад; гиреҳхоро мекушояд; дарди сарро дур мегардонад ва молихулиёро сиҳат мебахшад; рӯҳҳои одамиро соф ва равшан мекунад; васвоси савдовӣ, дилтапак (дилбозӣ) ва бечо (бехузур) шудани дилро дафъ месозад; намегузорад, ки бухорҳои зарарнок аз қисми поёни бадан ба мағзи сар бароянд, ранги баданро тару тоза ва пок мегардонад; иллатҳои истиско (водянка), бавосири бодӣ, ки шадидтарин дарди даруни шикам аст, бавосири хунӣ ва табҳои мураккабро сиҳат менамояд, балғами рақиқ ва сафроро бо оҳистагӣ ва мулоимат хориҷ мекунад.

Дар вақти истеъмоли ҳалилачот онҳоро бисьёр намекӯбанд ва зиёд намечӯшонанд, балки чор-панҷ тақсим намуда, дар об тар карда, он обро менӯшанд.

Шарти истеъмоли халила чунин аст, ки бояд бо равғани бодоми ширин чарб намоянд, то он ки таркибаш вайрон нагардад.

Тухмашро кӯфта, ба дандон ва милки он бимоланд, милки дандонро қувват мебахшад ва рафтани хунро аз буни дандон манъ мекунад.

Хусусан халилаи кобулиро нимкӯфта, як шабонарӯз дар об тар карда, он обро бинӯшанд, қувваташ назар ба кӯфта ва дар об ҷӯшдодаи он зиёдтар аст дар бобати ихроҷ кардани моддаҳои зарарнок аз бадан, инчунин ҳангоми онро дар об тар кардан моддаҳои зараровараш ба об намебароянд.

Миқдори истеъмолаш барои дар об тар кардан аз 25 то 35 грамм аст. Ба ҷои халила пӯсти анорро ба кор баранд, раво мебошад.

Акнун дар бораи ҳар як намуди ҳалилаҳо ба таври ҷудогона баён менамоем.

I. ҲАЛИЛАИ КОБУЛӢ

Хислатҳои шифобахши он: инро як шабонарӯз дар об тар карда, он обро бинӯшанд, хилтҳои балғам, сафро ва савдоро аз бадан дафъ мегардонад; пешобро меронад, барои дарди сар, нисьён (фаромӯшихотирӣ) шифо мебахшад, ҳамаи феълҳои дохилӣ ва беруниро қавӣ мегардонад; барои чарх задани сар, ки аз зиёд гаштани хилти сафро бошад, кӯфта, талқонашро бо шакар даромехта каф зада бихӯранд, фоида дорад; вале чарх задани сар ва сиёҳ задани чашм аз сабаби бисьёрии балғам бошад, талқонашро батанҳоӣ бояд бихӯранд, низ ин барои пок гардонидани узвҳои бадан аз сафро ва барои молихулиё, ислоҳи ҳоли бади майна, саръ ва қаҷ шудани рӯй худашро танҳо меошоманд.

Чун касеро, ки рӯяш қаҷ шуда бошад, як адади халиларо, тухми онро дур карда, дар дахан то тамом гаштанаш бихоянду обашро фурӯ баранд, инчунин як адад ҳалилаи кобулиро аз ҷониби қаҷгашта дар дахан гузоранд, ин иллатро нафъ мебахшад.

Ба қавле дар муддати як сол ҳар рӯз як адад аз ин халила бихӯранд, мӯяшон сафед намешавад.

Миқдори як бор хӯрдан аз халилаи кобулӣ дар як рӯз аз 10 то 15 грамм аст ва агар дар об ҷӯшонида ва

ё тар карда, он обро ошомиданӣ бошанд, то 35 грамми онро дар об андозанд. Агар ҳалилаи кобулӣ ёфт нашавад, ба ҷои ин ҳалилаи зардро истифода баранд, равост.

Аз он бо шакар мураббо тайёр карда бихӯранд ба шарте, ки аз тайёр карданаш як сол нагузашта бошад, майна ва меъдаро кавӣ мегардонад, гирехҳои баданро, ки аз банд шудани балғам дар узвҳо ба амал омада бошанд, мекушояд; ҳавоссро, яъне панҷ ҳисси дохилӣ ва панҷ ҳисси берунӣро, инчунин ҷигарро қувват мебахшад.

Тухмашро бихӯранд, пешобро меронад. Агар инро сӯхта, ос карда, бинӯшанд, хуни бавосир ва аз ҷои дигар рафтани хунро манъ мекунад ва ба милки дандон бинӯшанд, дандонро мустаҳкам мегардонад.

Аммо хӯрдани тухми ҳалила ба майна зарар дорад. Дар ин ҳолат асал бихӯранд, зиёни онро ислоҳ мекунад.

II. ҲАЛИЛАИ ЗАРД

Мизоҷи ин дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро маҳин кӯфта бинӯшанд, обравии чашмро даво мешавад, чашмро тез мекунад. Хусусан инро дар хамир печонида бисӯзанд ва онро аз хамир ҷудо карда, маҳин кӯфта, ба чашм бинӯшанд, дар ин хислат пурзӯртар мегардад. Ин ҳалиларо нимкӯфта, як шабонарӯз дар об тар карда, он обро дар чашм чаконанд, барои ин узз таъсири дар боло гуфташударо дорад.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин дар як рӯз аз 10 то 15 грамм аст ва агар дар об тар намуда, он обро нӯшидан хоҳанд, то 35 грамм дар об андозанд.

III. ҲАЛИЛАИ СИЁҲ

Инро ҳалилаи зангӣ ва ҳалилаи ҳиндӣ низ меноманд. Беҳтаринаш сиёҳ, сахт ва бетухми он аст.

Мизоҷаш дар миёнаи дараҷаи якум сард ва дар дараҷаи дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани ин хамаи хисҳои бадан, зехн ва майнаро қувват мебахшад, хунро

аз моддаи савдо пок мекунад (модоме, ки ба хун савдо дохил гардад, хунро гафс мекунад). Инак ин савдоро нест карда, қивоми хунро ба ҳолати эътидол меоварад; рӯхро низ аз кудурат соф мекунад (осонтар карда гуем, табъро равшан месозад). Ҳамин тариқ, барои иллатҳои молихулиё ва васвоси савдовӣ дору мешавад.

Онро хоида, обашро фурӯ баранд, барои иллати лиқва, яъне кач шудани рӯй, инчунин онро дар даҳан аз тарафи качии рӯй нигоҳ доранду обашро фурӯ баранд, ҳамин хосиятро дорад ва ин амал барои кашидани рутубати меъда, мустаҳкам кардани узвҳои даруни шикам ва даруни сина, дарди сипурз, бавосир ва махав нафъ дорад.

Агар ҳалилаи сиёҳро дар зарфе бо оташ битафсонанд то буяш барояд, инро ҳалилаи бӯдода меноманд ва баъд кӯфта бихӯранд, исҳолро мебандад ва дар даҳан нигоҳ дошта, обашро фурӯ баранд, мӯйро сиёҳ ва қавӣ мегардонад, низ милки дандонро қувват мебахшад.

Мегӯянд, ки хӯрдани ин ба ҷигар зарар дорад. Дар ин ҳолат асал бихӯранд, зиёнаш бартараф мегардад.

Миқдори як бор хӯрдан аз он дар як рӯз то 9 грамм аст ва агар инро дар об ҷӯшонида, он обро нӯшиданӣ бошанд, то 32 грамм дар об андозанд. Ба чои ин низ ҳалилаи кобулиро метавон истифода кард.

IV. Ҳалилаи чиниро, ки ҳамчун даво бисьёр заиф аст, баёни хислаташро лозим надонистем.

250. Бодинҷон

Инро тоҷикон боқилаҷон низ меноманд, ки аз «баклажан»-и русӣ гирифтаанд. Мурод аз ин дар тиб самари расидаи кабуди бунафштоб ва барроқ (ялаккосӣ)-гаштаи он аст.

Инро барои хӯрдан пухтанӣ бошанд, ба дарозиаш чор таксим намуда, сӯзан зананд. Ба даруну берунаш намак бимоланд ё монанди пиёз варак карда, баъд намаксуд намоянд. Онро дар оби хунук ду-се соат тар кунанд, об сиёҳ гардад, обро нав намоянд. Ҳамин тавр обро батакрор нав намоянд, то он ки об дигар сиёҳ нагардад ва тезии он кам шавад Баъд покиза шуста, бо гӯшти мурғ ё чорпои чавон бипазанд ё дар

равған бирьён кунанду муддате дам карда монанд, то хуб бипазад. Сонӣ бо сирко ё оби анор ва ғайра бихӯранд. Агар бо ин хӯришҳо истеъмол фармоянд, дар узвҳои бадан гирехҳо пайдо намекунад. Инчунин мумкин аст дар танӯр ё дар қӯри оташ бипазанд. Баъд онро аз пӯст чудо карда, намак ва пиёзи реза дохил намуда, каме занчабил пошида ва камтар чуғрот андохта бихӯранд. Ё дар об чӯш дода, оби онро партофта, баъд пухта, бо хӯришҳои мазкур бихӯранд.

Мизочи бодинчон дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, меъдаро қувват мебахшад; гирехҳоеро, ки ба ғайр аз худаш пайдокарда ба амал омада бошанд, мекушояд, зеро ки худаш ҳам пайдокунандаи гирех дар чигар ва сипурз аст, сахтиҳои узвҳои дохилиро мулоим мекунад. Агар инро бо равған бихӯранд дарунро мулоим месозад ва агар бо сирко бихӯранд, дарунро мебандад, пешобро меронад, инчунин дардҳоеро, ки сабабашон эиёд гаштани гармӣ бошад, таскин медиҳад, араки баданро хушбӯй мегардонад, дар арақ хун омаданро қатъ мекунад, бадбӯии каши рон ва зери бағалро дафъ менамояд ва рутубатҳои бегонаро аз бадан хориҷ месозад.

Вале агар инро бисьёр бихӯранд, дардҳои паҳлу ва зери ноф, инчунин иллати бавосиро ба амал меоварад, хилти савдоро ҳосил мегардонад. Агар бардавом бихӯранд, ранги рухсорро безеб менамояд, чӯшиши пӯст ва шукуфаи пӯстро ба зуҳур меоварад; ба иллатҳои бавосир, кулинч ва дарди чашми савдовӣ гирифтор мекунад. Дар ин маврид онро бо гӯштҳо ва равғаи пухта хӯранд, безарар мегардад.

Агар инро ба таври гуфтаҳои боло пухта, дар хӯрданаш мудовамат намоянд, меъдаро қувват медиҳад ва иллати таомхӯрда қай карданро ислоҳ мекунад.

Чун аз тухми пухтагии он 25 грамм обашро гирифта, дар шароб хуб бимоланду бинӯшанд, пешобро равон мекунад.

Чун ҳангоми бодинчонро дар об тар кардан об тез ва сиёҳ мегардад, бо ин об чанд мартаба дасту похои арақинро бишӯянд, қатъи арақ кардани онхо менамояд.

Чун бодинчонро сӯхта, хокистарашро бо сирко ха-

мир карда, ба озаххо бимоланд, онҳоро хушк карда мерезонад.

Чун дунболаи онро дар соя хушк намуда, маҳин ос карда, баъд аз мавзеъро бо равғани бодоми талх чарб кардан ба бавосир ва дигар варамҳо бипошанд, фоида дорад.

Чун бодинчонҳои кӯчакро дар андак обе ва каме намак андохта бипазанду фишурда оби онро бигиранд ва бо ҳамвазни он равғани зайтун бо оташи мулоим бичӯшонанд, то об бухор шаваду равған бимонад. Ин равғанро рӯзона бар озаххо бимоланд ва шаб суфли онро, ки баъд аз фишурда обашро гирифтан мондааст, ба озах гузошта банданд, онро хушк карда меафтонад. Агар ба чои равғани зайтун равғани зағирро дар ин амал ба кор баранд, барои тарқидан ва варамҳои асаб, инчунин ба сармозадагӣ муфид мебошад.

Чун бодинчони зардшударо бо тухмаш то муҳарро шудан бипазанд ва баъд тухми онро маҳин ос карда, бо мумравған даромехта, ба тарқишҳои миёни ангушт он ва пошнаи по бимоланд, дарҳол сиҳат мегардонад.

Чун даруни бодинчони зардшударо холӣ карда, кавокии онро аз равғани каду пур намуда, дар зери оташи танӯри нимгарм муддати як рӯз бигузоранд, баъд равғанро бароварда, нимгарм дар гӯш чаконанд, дарди ин узвро дафъ мекунад. Агар ба ин равған косабарги гулашро кӯфта изофа намоянд, барои бавосир давои бемисл хоҳад гашт.

251. Боқила

Инро дар мавзеъҳои кӯҳистони Республикаи Тоҷикистон зироат мекунанд. Донааш ба андозаи донаи нахӯд ва ба он андаке шабоҳат дорад. Дар як ғилоф аз чор то ҳафт адад дон мегирад. Ин аз тухмихои дутабака (духиссагӣ) аст. Рангаш гоҳ пуштии ба зардӣ моил ва гоҳ сиёҳ мешавад.

Мизочи наврасидаи он дар дарачаи якум сард ва тар аст ва мизочи хушки он дар дарачаи якум сард ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар аз орди боқила нон пухта, пагохӣ сер шуда бихӯранд, то дер хӯрок намехоҳанд. Инро бихӯранд, узвҳои даруни сина ва шушро аз моддаҳои зарарнок пок месозад ва инчу-

нин ин узвҳоро қувват мебахшад, аз майна рехтани моддаҳои рақиқро манъ мекунад, сурфаро таскин медиҳад, боҳро қавӣ мегардонад, захми рӯдаҳоро сиҳат мебахшад, исҳолро мебандад ва қайро манъ мекунад. Агар боқилоро бо об ва сирко пухта, бо пӯсташ бихӯранд, исҳолеро, ки сабабаш захми рӯдаҳо бошад ва агарчи кӯҳна шуда бошад, қатъ менамояд. Орди онро бо равғани бодом ва қанди сафед даромехта бихӯранд, барои сурфа, дағалии узвҳои даруни синаву ҳалқум фоида дорад.

Инро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, барои дағалии халқ ва пок кардани бадан аз рутубатҳо дармон мешавад ва намегузорад, ки дар гурда ва хичак санг пайдо гардад, инчунин гиреҳҳои баданро мекушояд.

Орди онро бо орди чав бо каме об хамир карда, ба пистони зарбхӯрда ва варамида, ки сабаби варам шах шудани шир дар он бошад, шифо мебахшад.

Агар инро бо сирко, наъноъ, хулба ва асал хамир карда гузошта банданд, пучак, варами буни гӯш ва зери чашмро таҳлил медиҳад. Орди инро бо мустако, кӯфтаи гулисурх ва сафедаи тухми мурғ хамир сохта, гузошта банданд, саққои чашмро, ки аз косахонааш баромада бошад, ба ҷояш мебарад. Бо гули гулихайрӣ хамир карда гузошта банданд, варами хоя ва варамҳои гармро таҳлил медиҳад. Агар инро бо шароб пухта гузошта банданд, варамҳои рагҳои буни ронро ба ибро меоварад; ба доғҳои кунҷидак гузошта банданд, онҳоро аз пӯсти рӯ пок месозад, ба ханозер гузошта банданд, низ онро таҳлил медиҳад

Чун донаи боқилои навро ду ҳисса қарда, тарафи даруни онро ба захме, ки аз чои зулуқгузошта хун равон бошад, бигузоранд, хуни онро манъ мекунад ва инчунин ба дигар чароҳатҳо низ бигузоранд, монеъи рафтани хуни онҳо мешавад. Агар инро ба чое, ки саги девона газида бошад, бибанданд, заҳри онро мекашад.

Боқилоро маҳин ос карда, дар чашм бипошанд, рехтани моддаҳои зарарнокро ба чашм манъ мекунад.

Пӯсти онро ба доғи сафеди пӯсти бадан гузошта банданд, онро аз пӯст дур месозад.

Барг ва пӯчоки ғилофи онро кӯфта гузошта банданд, доғи сафеди пӯсти бадан ва сӯхтагии оташро шифо мебахшад.

Гулашро кӯфта, ба сар гузошта банданд, ҳарорати баланди мағзи сарро паст мекунад.

Чун донаҳои бокилоро кӯфта, ба ҳар узве, ки хоҳанд, гузошта банданд, мӯй намеруяд ва агар ба мавзеъи мӯяш тарошидашуда бибанданд, мӯйро аз баромадан манъ месозад.

Хӯрдани боқило шикамро дам мекунад, париши пӯсти баданро ба амал меоварад, ба майна гаронӣ мебахшад, зеҳнро хам кунд мекунад. Барои ин тавр зарар накарданаш онро кӯфта, аз пӯст чудо сохта, дар об чӯшонида ва он обро партофта ва баъд бо равғани бодом ва давохои гарммизочи монанди: кокутӣ, мурч, дорчинӣ, қаранфули гардан ва пудина хӯрдан аст. Инчунин хӯрдани боқило хобҳои мушавваш мебинонад ва дар бадан хориш пайдо мекунад.

Дар бокилои кӯҳна боднокӣ назар ба наваш камтар аст. Инчунин муқашшари он, яъне аз пӯст чудокардан он камбодтар мебошад.

Хокистари гиёҳи боқилоро бипошанд, доғеро, ки аз кӯтури сиёҳ боқӣ монда бошад, пок мекунад.

252. Сунбул

Ин растаниест баргаш ба барги кашниз монанд, поя надорад. Тухмаш дар гирдогирди баргҳои болиғаш чой гирифтааст, ки аз спорахо иборат мебошад. Ин дар чоҳои намнок, дар санг ва шӯхсангҳои тар меруяд. Банди баргаш ришта барин борик ва сиёҳи баррок мебошад.

Кувваташ то шаш мох боқӣ мемонад.

Мизочаш мӯътадил ва андак монл ба гармӣ ва хушкист.

Хислатҳои шифобахши он: инро дар об чӯш дода, он обро бинӯшанд, ахлоти сафро, савдо ва балғамро аз меъда ва рӯдахо ронда, бо исхол дафъ мекунад, инчунин ба иллатихои узвҳои даруни сина ва шуш, дамкӯтахӣ, зиқ-ун-нафас ва зардпарвин даво мешавад; ҳайз ва пешобро чорӣ мекунад, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад; зиёни саги девона газидаро дафъ мекунад.

Оберо, ки сунбул дар он чӯшонида шуда бошад, дар бинӣ кашанд, зукомро дафъ мекунад. Ин обро дар бинӣ ва бар сар бирезанд, бастагии сӯрохи биниро мекушояд ва зукомро ба ибро меоварад.

Сунбулро кӯфта гузошта банданд, дарди сареро, ки аз бисьёр ҷамъ шудани моддахои сардмизоҷ ба амал омада бошад, шифо мебахшад. Вале пухтан онро бо равған хамир карда гузошта банданд, ба ҷохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад; ханозер (хукгардан), носурхо ва дубайлахои (кӯрярахои) гуногунро дору мешавад.

Ин гиёхро дар даҳан хоида, оби онро ба ғараб (раги обрав) ва носури чашм бичаконанд ё хоидан онро бар он ҷо гузошта банданд, шифо мебахшад.

Онро пухта гузошта банданд, варам ва сахтихои хояҳоро таҳлил медиҳад, мулоим мекунад.

Сунбули тарро кӯфта гузошта банданд, захмхои хабисаро (злокачественные язвы) шифо мебахшад; захри газидаи саги девонаро бархам медихад; ба ҷоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш гузошта банданд, хусусан ки тарашро ба ҷоҳои мӯйрехта сахт бимоланд, мӯй меруёнад.

Сунбулро кӯфта, бо мағзи соқи гов даромехта бимоланд, барои дарди сар бехад фоида мебахшад.

Оберо, ки дар он сунбул ҷӯшонида шуда бошад, бо хокистари гиёхи он даромехта, бо шароб ва асал якҷо карда, сар ва мӯйро бо ин таркиб бишӯянд, барои захмхои сар дармон мегардад.

Гиёхи инро сӯхта, ба сар гузошта банданд, рехтани мӯйро манъ мекунад ва агар рехта бошад, аз нав меруёнад, сар сабӯсак дошта бошад, дафъ мекунад. Агар сӯхтаи инро бипошанд, захмҳои хабисаро хушк ва сиҳат месозад, инчунин захмхои хӯрандаро ба ибро меоварад.

Лекин хӯрдани сунбул ба сипурз зарар дорад. Дар ин ҳолат гули бунафшаро истеъмол намоянд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз сунбул дар як рӯз то 25 грамм аст. Ва агар оберо, ки ин гиёҳ ҷӯшонида шудааст, нӯшиданӣ бошанд, аз он дар об то 70 грамм андозанд.

Агар ёфтани сунбул душвор гардад, ба ҷои ин барои беморихои шуш баробари вазни он гули бунафшаро ва нисф вазни он решаи бепӯсти ширинбияро истеъмол фармоянд, равост.

Яке аз хислатхои сунбул чунин аст, ки агар дар бадан тир даромада бошад, гиёхи тари инро кӯфта, аз ҷониби бароиши тир гузошта банданд, тирро кашида

берун меоварад. Боз як хислати нақибе дорад, ки инро кӯфта, ба нохунаки чашм бичаспонад, онро сиҳат мебахшад.

253. Бӯймодарони маҳинбарг

Ин гиёҳест аз чинси бӯймодарони дуруштбарг. Фарқ миёни ин ва бӯймодарони дуруштбарг дар он аст, ки баргҳои ин монанди сӯзан маҳин ва борик-борики гӯё аз ду паҳлу шоҳбаргаш чун риштаҳои кӯтоҳ-кӯтоҳ қатор чида шуда бошад ва мачмӯаш пари мурғи паҳнро ба хотир мерасонад, ки дар рӯи замин аз атрофи пояи гулаш паҳн гаштаанд. Гулаш чатрии зич, тиллоранг ва монанди гули навъи дуруштбарги он аст. Боз фарқ дар он, ки ин як поя дорад ва дар сари он поя як адад гул. Инро ба русӣ тысячелистник меноманд. Навъи дуруштбаргаш аз як бех чанд пояшоҳҳо бароварда, дар ҳар шох монанди баргҳои сабзӣ ва дурушттар аз он баргҳо дорад ва дар сари он шохҳо яктогӣ гул мекунад. Ҳар ду навъро хам бӯяш тез ва таъмаш талх аст.

Мизоҷаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст, ба қавли баъзеҳо дар дараҷаи якум гарм ва дар саввум хушк низ гуфтаанд.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро дар об ҷӯшонида, он обро кам-кам ва бардавом бирезанд, дарди сареро, ки аз сардӣ бошад, шифо мебахшад.

Инро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, дарди узвҳои даруни синаро таскин медиҳад, зиқ-ул-нафасро шифо мебахшад, ҳаман навъҳои кирми меъда ва рӯдаҳоро кушта хориҷ мекунад, пешобро равон месозад, душвории шошиданро осон мекунад, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, мушакҳои нотавонгаштаи баданро ислоҳ мекунад; бодҳои пайвандҳо, иркуннасо (радикулит)-и кӯхна, зарари давоҳои кушанда ва ларзи табҳоро дафъ мекунад, барои таб хусусан бо равғани биёшоманд, таъсираш кавитар мегардад. Агар инро бо шароб бинӯшанд, зарари ҳаман захрҳоро, ингунин газидани каждум ва ғундаро дафъ мекунад. Ва агар барои газидани ҷонварони захрнок гузошта банданд ҳам, кифоя мебошад.

Гули инро бо равғани зайтун пухта гузошта банданд, майна ва меъдаро гарм мегардонад ва рутубати зарарноки ин ҳар ду узвро дафъ мекунад.

Агар инро махин кӯфта, занҳои хомила аз таг бардоранд, бачаи онҳоро аз шикам меафтонад.

Ва инро кӯфта гузошта банданд, варамҳои гуногунро таҳлил медихад, чарохати навро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад.

Агар ҳар як қисми ин гиёҳро бо биҳӣ пухта, батакрор гузошта банданд, варамҳои душвор таҳлилшавандаро мегардонад.

Агар хушки инро кӯфта бипошанд, ё сӯхтаи онро гузошта банданд, рафтани хунро аз ҳамаи чоҳои бадан, ки бошад, манъ мекунад ва ба чоҳои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад; агар инро бо равғани турб даромехта гузошта банданд, баромадани ришро метезонад.

Онро дар ҳар чое пахн кунанд ё сӯхта дуд гардонанд, чонварони зарарнок аз он чо мегурезанд.

Вале истеъмоли ин ба дарун ба шуш зарар дорад— давои ин зиёнаш катиро хӯрдан аст; ба меъда ҳам зарар мекунад — дар ин холат асал бихӯранд, кифоят аст, ки ислохи зарар намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин дар як рӯз то 7 грамм аст.

Ба чои ин талхшувок ва бобунаро истеъмол намоянд, раво мебошад.

Аз бӯймодарони махинбарг равған ҳам тайёр мекунанд ба ин тарик. Барг ё гули онро ва ё хар дуро як миқдор гирифта, дар шаш баробар оби ширин як шабонарӯз тар мекунанд. Баъд онро то сеяки об мондан мечӯшонанд. Охирон онро молида, аз матоъи бофташ зич гузаронида, соф карда, аз болои оч об баробари миқдори об равғани кунчиди тоза ё равғани зайгун мерезанду дар зарфе бо оташи мулоим мечӯшонанд, то об батамом бухор шаваду равған бимонад. Вале эхтиёт кунанд, ки равған дог нагардад. Аломати тамоман бухор шудани об он аст, ки равған аз чӯш мемонад.

Аз ин равған 4,5 грамм бихӯранд, аксари бемориҳои асабониро шифо мебахшад, ҳайзи бандгаштаро равон мекунад, бачадонро гарм мегардонад, даҳани бачадон баста бошад,— мекушояд, сахтихои гуногунро мулоим месозад ва ларзи табҳоро дафъ мекунад.

254. Бӯймодарони дуруштбарг

Барги ин гиёҳ монанди барги сабзӣ, вале аз он дуруштттар аст. Гулаш зард, монанди бӯймодарони маҳинбарг аст. Ин аз як бех бисьёр шох, яъне пояҳо бармеоварад ва дар сари ҳар поя яктоӣ гул мекунад. Адади гулҳо дар як бех то 10—12 мерасад. Бӯи гулаш тез аст. Қадаш то як метр мехезад. Дар кӯҳсор ва саҳроҳои намнок меруяд.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: 7 грамм гули зарди ин гиёҳро кӯфта, бо асал бихӯранд, ҳамаи навъҳои кирми меъда ва рӯдаҳоро, ҳатто кирми кадудонаро ҳам мерезонад.

9 грамм гули онро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, инчунин дар обе, ки ин гиёҳ ҷӯшонида шуда бошад, то ноф даромада нишинанд, ҳайзи бандшударо мекушояд, зонданро осон мекунад, даҳани бастаи бачадонро мекушояд ва варами ин узвро таҳлил медиҳад, санги хичакро майда карда мерезонад, бачаро аз шиками занони ҳомила меафтонад, вале агар ҳамроҳаки (ёраки) тифл набаромада бошад, хориҷ мекунад, инчунин захмҳои бачадонро нафъ мебахшад.

7 грамм гули онро як шабонарӯз дар об тар карда, он обро бинӯшанд, ҳамаи навъҳои табро дафъ месозад.

9 грамми онро дар об ҷӯшонида, он обро бо мудовамат биёшоманд, хусусан беморихои бачадонро зудтар сиҳат мебахшад. Дар рӯзхои нӯшидани ин бояд ҳамон рӯзҳо ғизои беравған истеъмол намоянд — ин шарт аст.

Ин гиёҳро кӯфта гузошта банданд, ҳамаи навъҳои дарди сарро таскин медиҳад, гирехи даруни майнаро мекушояд ва ин узвро қавӣ мегардонад; варами пардаҳо ва худи майнаро, ки сабабаш чамъ шудани балғам дар ин узв бошад, таҳлил медиҳад ва хоби сахт ва дуру дарозро ба ислоҳ меоварад Агар кӯфтаи инро бар сина гузошта банданд, дарди узвҳои даруни синаро дафъ мекунад; ба зери шикам гузошта банданд, пешоб ва ҳайзи бандшударо мекушояд, инчунин варамҳои узвҳои дар ин мавзеъи шикам бударо, яъне варамҳои хичак ва бачадонро таҳлил ва дардҳояшро низ таскин медиҳад.

Агар ин гиёҳро дар об ҷӯшонида, он обро кам-кам

ва бардавом бирезанд ё ин гиёхро гарм карда, чун гармбандй ба ин узвхо бигузоранд, беморихои дар бо-ло зикрьёфтаро ба ибро меоварад, гирифтагии сурох-хои биниро мекушояд, зукомро сихат мекунад, чарх задани сар ва сиёх задани чашмро ба ибро меоварад.

Оберо, ки дар он гули ин гиёх чушонида шуда бошад, ба даруни бинй бикашанд, зукомро дур месозад ва беморихои майнаро сихат мебахшад.

Хар як кисми ин гиёхро сухта, ос карда, бипошанд, захмхоро хушк мекунад.

Решаашро кўфта, ба зери шикам гузошта бандаанд, пешоб ва хайзи бандшударо равон мекунад. Аммо шарташ чунин аст, ки дар вакти пурра будани бадан аз ахлот ва хамчунин ягон модда аз чои дигари бадан ба он узв рехта банд шуда бошад, ин амалро набояд бачо ованд. Аломати пурра будани бадан аз ахлот касолат ва танбалии хол аст ва аломати рехта шудани модда ба ягон узв торафт ва рўз ба рўз бадтар гаштани холи он кас аст.

Ошомидани ин ба гурда зарар дорад -- дар ин мавриd арпабодиён истеъмол фармоянд, зиёнаш ислох мегардад. Ва агар ба дигар узвхо зарар расонад, талх-шувок истеъмол бинамоянд.

Микдори як бор хўрдан аз гули он дар як рўз то 15 грамм аст.

255. Бўстонафрўз

Инро точикон гули точи хурўс низ мегўянд. Ин гули маълум аст бо намудхои гуногун.

Мизочи хамаи навъхои он хунук ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: оби гиёхи тари инро гирифта, 35 грамм аз он бинўшанд ё онро дар об чўшонида, он обро бардавом бо сиканчабин (сиркоасал) бинўшанд, харорати баланди меъда ва чигарро паст мегардонад, инчунин гирехи сипурзро мекушояд.

Гиёхаш ханюми истеъмол ба дарун дерхаэм ва душвор хазм мегардад.

Микдори як бор нўшидан аз оби таргиёхи он то 35 грамм аст.

Агар тухмашро бихўранд, исхолро мебандад. Агар инро кўфта, дар 300 грамм шир тар карда, шаб дар мохтоб бигузоранду субх онро бинўшанд ва чанд рўз

ҳамин тавр мудовамат намоянд, барои сӯзиши пешоб (сӯзок) ва омадани хун дар пешоб давои аҷибест.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми он дар як рӯз то 9 грамм аст.

256. Пиёз

Ин навъҳои сахрой ва бӯстонӣ дорад. Саҳроияш дар чашмасорҳо, кӯҳҳо бисьёр месабзад, таъми барг ва бӯи он монанди пиёзи зироатӣ аст. Вале куввати ин назар ба бӯстонӣ зиёдтар мебошад. Пиёзи зироатӣ, яъне навъи бӯстонии ин сафед, сурх ва зард мешавад. Бехтарини ҳамаи ин сафед, калон ва обдори он аст.

Мизочаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, гиреҳҳоро мекушояд, иштиҳоро ба таом зиёд месозад ва боҳро кавӣ мегардонад. Хусусан агар инро бо гӯшти равғандор пухта бихӯранд, зарари ҳавои вабой ва тоунро (чумаро) дафъ мекунад. Хӯрдани хоми он бо нон ҳангоми сафар кардан аз як маҳал ба маҳалли дигар ва ё минтақаҳои дигар фоида дорад, инчунин зарари обҳои мухталифро ба ислоҳ меоварад. Агар хоми онро бо нон бихӯранд, ҳайз ва пешобро равон мекунад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Инро дар об муҳарро пухта бихӯранд, дарунро мулоим мегардонад ва оруғи туршро басанда месозад. Ё ки инро бо чарбӣ ва дунба пухта бихӯранд, узвҳои даруни синна ва шушро аз ахлоти часпак пок мекунад. Ва агар инро бо сирко пухта бихӯранд ё дар сирко як шабонарӯз таркардаан онро биёшоманд, барои зардпарвин ва иллатҳои сипурз даво мешавад, иштиҳоро ба таом бармеангезад; узвҳои ҳозимаро ки иборат аз меъда, ҷигар, рӯдаҳо ва сипурз мебошанд, қувват мебахшад; беҳузур (бечо) шудани дилро, ки сабабаш зиёд гаштани сафро ва балғам дар меъда бошад, манъ менамояд. Агар танҳо худашро бихӯранд, зарари ҳавоҳои мурдорро нест ва газанди заҳрро дафъ мекунад.

Се рӯз пай ҳам 200-граммӣ оби пиёзро бинӯшанд, зарари саги девона газидаро дафъ менамояд.

Оби пиёзро баъди пок кардани бадан бо воситаи танқия аз моддаҳои бегона, дар чашм чаконанд, обравӣ, хориш ва кӯтури чашмро шифо мебахшад ва ба дарунӣ гавҳараки чашм фуромадани зардобро дар

даврои ибтидо бошад, дафъ мекунад; агар инро бо асал даромехта дар чашм чаконанд, гули дар он афтода ва реши чашмро дафъ месозад, чашми зайфро қувват мебахшад ва инчунин дар натиҷаи зиёд гаштани рутубат ва моддаҳои ғализ хира гаштани чашмро ба ибро меоварад.

Оби пиёзро дар бинӣ бирезанд, майнаро аз моддаҳои бегона пок мекунад. Агар инро бибӯянд, зарари хавои вабоиро дафъ месозад, вайронии хаворо ислоҳ менамояд, гирехи мағзи сарро мекушояд ва бухорҳои дар мағзи сар ҷамъшударо таҳлил медиҳад. Агар оби инро нимгарм дар гӯш чаконанд, гаронии гӯшро ислоҳ мекунад, даруни ин узвро аз чирк пок мегардонад ва бодҳои даруни гӯшро, ки ҷарангҳои гуногунро дар гӯш ба амал меоваранд, пароканда менамояд. Агар оби инро ба ком бимоланд ё бо он ғарғара кунанд, дарди гулӯро, ки сабабаш ҷамъ шудани балғам дар рагҳои ҳалқ бошад, фоида дорад.

Оби пиёзро аз 45 то 90 грамм дар холати дард кардан бинӯшанд, захри газидаи каждумро дафъ мекунад ё кӯфта ба ҷои газидааш гузошта банданд низ, ҳатман нафъ дорад. Агар худи пиёзро кӯфта гузошта банданд, хунро кашида ба берунӣ пӯст бармеоварад, ранги рухсорро неку мегардонад. Агар кӯфтаи пиёзро бо асал, борут ва намак даромехта, ба доғи пес, озахҳо, доғи кунчидак, решҳои рутубатошӣ асалмонанд гузошта банданд, ҳаман инро аз пӯсти бадан дафъ мекунад; агар бо мӯи кӯфтаи одамӣ даромехта гузошта банданд, захми саги девона газидаро шифо мебахшад. Инро бо анчир якчо кӯфта гузошта банданд, барои газидани каждум ва занбӯр даво мешавад.

Пиёзро пухта батанҳой ва ё бо давохои пазонандаи решхо, масалан, барги гулихайрӣ ва ғайра даромехта гузошта банданд, варамҳои сардро мепазонад; бо зардаи тухми мурғ ё равғани тоза (нав) ё бо чарбӣ сириштта гузошта банданд, дарди макъад, хориш ва варами онро дафъ мекунад; бо равғани кӯҳони шутур хамир карда гузошта банданд, чингак шудани узвхо ва кафидани дахани макъадро даво мешавад, бавосир ва исхолро фоида дорад ва агар бо равғани зайтун хамир карда гузошта банданд, нохуни качро ислоҳ мекунад, яъне нохуни солим мерӯёнад.

Пиёзро аз пӯст пок карда, дар равғани зайтун ғӯтонида, баъд онро дар макъад бардоранд, хуни банд-

пудан бавосирро чорӣ мекунад. Пиёзи пухтагиро бо мумравған, ки бо равғани мурғ тайёр карда бошанд, хамир карда гузошта банданд, решхои аз кафшу мӯза баамаломадаи пойро шифо мебахшад.

Пӯсти пиёзро сӯхта, бо мӯи сӯхтагӣ даромехта, ба решхои хӯранда бипошанд ё бимоланд, шифо мебахшад.

Хӯрдани пиёз баъзан ба одамони гарммизоҷ зарар дорад, инчунин агар хомашро бисьёр бихӯранд, фаромӯшхотир, лисарғус (летаргия) ва бодхои ғализро пайдо мекунад, дар бофти меъда моддахои ғализро пайдо менамояд, дар одамони гарммизоҷ ташнагӣ меоварад, дарди сар медихад. Ва одамони гарммизоҷ пиёзи хомро варақ-варақ карда, дар об шуста, бо намак ва сирко бихӯранд, зиёнаш ислоҳ мегардад

Чун гӯшт, сабзавот ва донинаи бадбӯи захролудгаштаро бо пиёз бипазанд ё бо пиёзи резакарда дар равған бирьён намоянд, зарари онҳоро дафъ менамояд ва лазиз мегардад.

Мизоҷи тухми пиёз дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Инро бихӯранд, қуввати боҳро бармеангезад ва агар инро кӯфта гузошта банданд, ба чоҳои гирдакгирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад, доғи сафеди пӯстро дафъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми пиёз дар як рӯз 4,5 грамм аст.

Тухми пиёзро дар рӯи ахгар пошида, ба дудаш бидоранду сарро бо кампал ё бо кӯрпа печонанд, кирми дандонро мерезонад.

257. Харбуза

Ин самари маълум аст ва навъхои бешумор дорад. Харбуза ҳарчанд ширинтар ва гуворотар бошад, хубтар аст ва ҳарчанд шахшӯлтар ва бемазатар бошад, барои табобат бад аст.

Мизоҷи харбузаи миёнаҳол дар гармӣ ва сардӣ мӯътадил аст, вале тариаш дар дараҷаи дуввум мебошад. Ширини он дар охири дараҷаи дуввум гарм. Вале мизоҷи хандалак дар гарміву тарӣ мӯътадил аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани харбуза дарунро пок мегардонад, зуд таъсиркунанда аст, майнаро

аз рутубат таъмин мекунад, баданро фарбеҳ мегардонад, ғиреҳҳои узвҳоро мекушояд; барои иллатҳои истиско (водянка) ва зардпарвин фоида дорад, хусусан дар гармаки он ин хислат зиёдтар аст; инчунин шири занҳо, пешоб ва аракро равон мекунад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад. Ҳангоми хӯрдани ин дар бадан кадом хилт, ки бисьёр бошад, ин ҳам ба ҳамон модда ҳамроҳ мегардад ва табдил меёбад. Ва агар дар одамоне, ки фишори хунашон баланд ва моддаи сафро дар бадани онҳо зиёд бошад, дарди чашм пайдо мекунад, инчунин дар касони гармизоҷ низ чунин аст. Агар инро бисьёр ва бардавом бихӯранд, ҳар чӣ аз ахлоти мавҷуда дар меъда бар он бирасад, шуста мебарад, холи бади гурдаро ислоҳ мекунад, захмҳои ботиниро шифо мебахшад, шикамро мулоим менамояд ва баъзан дарди сар ҳам медиҳад. Агар одамоне, ки ба хӯрдани ин одат накарда бошанд, аз болои таом дарҳол харбуза хӯранд, зуд дарунро меронад; агар инро ба дили наҳор бихӯранд, ба табҳои гарм гирифтор мекунад. Агар бо ғизоҳои вазнин, масалан, бо панир бихӯранд, дар узвҳои бадан гиреҳҳо пайдо мекунад. Беҳтарин вақти тановули он мобайни ду таом аст, ки таоми аввал хӯрдашуда ҳазм ёфта, аз меъда фуромада бошад. Ва агар ин зарар кунад, сирко бинӯшанд, зиёнашро барҳам медиҳад.

Тухмашро кӯфта гузошта банданд, варам ва дарди чашмро сокин мегардонад, инчунин варамҳои сахтро таҳлил медиҳад. Агар инро бо танакор даромехта гузошта банданд, доғи кунчидак ва доғҳои дигари пӯстро дафъ мекунад.

Пӯсташро кӯфта гузошта банданд, барои дафъи назлаҳо ва варами мағзи сар ва пардаҳои он, хусусан дар кӯдакон бошад, шифо мебахшад.

7 грамм пӯсти хушки харбузаро кӯфта бихӯранд, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад. Агар пӯсти харбузаро дар дег бияндозанд, бонси зуд пухтани гӯшт мегардад.

Решаашро аз 4,5 то 9 грамм кӯфта бихӯранд, сахт қай меоварад. Агар кӯфтаи онро бо асал хамир карда гузошта банданд, решҳоеро, ки рутубаташон ба асал мемонад, шифо мебахшад.

Мизоҷи тухми харбуза дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум тар аст.

Агар инро бихӯранд, гиреҳҳои чигарро мекушояд,

пешобро меронад, гурда, хичак ва рӯдахоро аз моддахои бегона пок мегардонад, дарунро мулоим мекунад, бохро бармеангезад, моддахои бехаракатмондаро ба чунбиш меоварад, сурфаи гармро даво мешавад, дарди узвҳои даруни синаро таскин медихад, дағалиҷ ҳалқ ва забонро ислоҳ мекунад, табҳои гарм ва мураккабро басанда месозад, ташнагиро мешиканад, сӯзиши пешобро (сӯзокро) сиҳат мебахшад; шахшӯлй ва захми сӯрохи закарро, ки аз харошидани сангмайдахои фуроянда ба ҳам расида бошад, сиҳат мебахшад. Барои расонидани қуввати давоҳо ба ҷигар ва ба роҳҳои пешоб бағоят таъсирбахш аст.

Тухми харбузаро бо пӯсташ кӯфта гузошта банданд, пӯсти баданро аз ҳар гуна доғҳо бағоят пок мекунад, доғи кунҷидакро бетаъхир дафъ мекунад.

Мегӯянд, ки хӯрдани тухми харбуза ба сипурз зарар дорад. Ин зарарро ошомидани асал ва бунафша ба силоҳ меоварад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми харбуза дар як рӯз аз 7 то 17,5 грамм аст.

Пӯст ва тухми харбузаро якчо кӯфта гузошта банданд, варами чашмеро, ки аз сармозадагй ва аз таъсири барф содир шуда бошад, сиҳат мекунад. Инчунин пешоб дар сӯрохи закар яхкарда бошад, хусусан тухми онро ношуста бо риштахои тухмаш дар косаи пӯсташ гузошта хушк карда бошанд, кӯфта гузошта банданд, хуб аст.

258. Тарбуз

Ин самар аз чихати хачм, ранг ва навъ гуногун аст, инчунин намуди гӯшт, хачми тухм ва сохти берунй тухмаш низ ҳар хел аст, ки ба ҳама маълум мебошад. Бехтарин тарбуз он аст, ки агар корд расад, бо садои хоси даридараванда, гӯшташ эудшикан ва расидаи шодоби он аст.

Мизочаш дар аввали дарачаи дуввум сард ва дар охири он тар аст.

Хислатхои шифобахши он: хӯрдани тарбуз шиддати сафро ва фишори баланди хунро таскин медихад ва ташнагиро мешиканад, пешобро меронад, дар бадан хуни раким (суюк) пайдо мекунад ва балғами ширинро ба амал меоварад, барои бадан рутубат мебахшад; барои табҳои сӯзон ва сафровй, инчунин ба

шахсе, ки дар меъда ва ҷигари он сафро пайдо гардад ва он сафро дар кайфияти раддӣ ва миқдоран зиёд бошад, бадани соҳибаш хушк ва лоғар бувад, тарбузро бихӯрад, мизоҷи онро ислоҳ ва мӯътадил мегардонад.

Агар инро бо сиканҷабин бихӯранд, барои зардпарвин ва дафъ кардани сафрои сӯхта, яъне сафрои мурдор даво мешавад; барои ҳазм кардани ғизо мадад мерасонад, пешобро меронад, санги гурдаро майда карда мерезонад; ва агар бо шакар бихӯранд, мизоҷро башиддат хунук мегардонад, бо шир бихӯранд, беморихои савдовиро, ки иборат аз серфикрӣ, тарс, васвос, тарсончакӣ, девонагӣ ва ғайраро дармон мешавад; бо хурмои ҳиндӣ бихӯранд, моддаҳои сафровиро аз бадан дафъ менамояд, қӯтур ва хориши баданро ба ибро меоварад.

Беҳтарин вақтҳои тановули тарбуз мобайни ду таом аст, ки таоми аввал ҳазм шуда, аз меъда фуромада бошад. Вале агар инро бар болои таом бихӯранд, ҳазми онро вайрон мекунад. Ва ба дили наҳор хӯрдани ин хусусан ҳаво гарм ва ташнагӣ ғолиб бошад, зарар дорад.

Тарбузро одамоне, ки дар мизоҷашон сафро бисьёр бошад, бихӯранд, бинобар нозукӣ ва латофати таркибаш монанди оби каду бо хилти сафро табдил меёбад.

Хӯрдани тарбуз ба сипурз, ба касони сардмизоҷ ва ба меъдаи хунукмизоҷ зарар дорад. Ин зиёнашро бо хӯрдани асал ва гулқанд ислоҳ метавон кард. Агар одамони хунукмизоҷ бихӯранд, пушти камари онҳоро заиф мегардонад, дарди буғумҳо ва ғайраро пайдо мекунад.

Мизоҷи тухмаш дар дараҷаи дуввум сард ва тар аст, дар ҳама феълҳо монанди хусусиятҳои тухми каду мебошад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухми тарбуз дар як рӯз то 17,5 грамм аст ва барои резонидани санги гурда ва ҳичак, инчунин зуд гузаронидани ғизо аз меъда даво хубест.

Пӯсти тарбузро бо шакар ё бо асал мураббо кардаӣ бошанд, бояд пӯсти тунуки берунашро гирифта партоянд. Мураббои ин барои дард ва варами пардаҳои деворҳои даруни сина, васвос, ки аз хар сабаб бошад, дарди узвҳои даруни сина ва сустии меъда, ки

сабабаш зиёд гаштани сафрои зангории раддӣ бошад, даво мешавад, ҳозимаро, яъне меъда, ҷигар, рӯдаҳо ва сипурзро қувват мебахшад.

259. Чилмангӯштак

Ин гиёҳро точикони шимол аз ӯзбекӣ гирифта, семизут меноманд. Растании мазкур ба ҳама маълум аст, шохҳояш ба замин паҳн шуда месабзад, сурхранг, обаш бисьёр, баргаш ғафси шикананда, гулаш зарди майда, баъд тухм мебандад. Дар як кубса 15—20 дона тухмҳои майда дорад. Гиёҳаш аксар дар байни зироатҳо мерӯяд.

Мизоҷаш дар дарачаи саввум сард ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: барг ва шохашро бихӯранд, баданро аз сафро пок мегардонад ва чӯшиши ин хилтро таскин медихад, фишори баланди хунро ба эътидол меоварад; харорати ҷигар ва гармии меъдаро ва инчунин шиддати табҳои тафсонро таскин медихад; ташнагиро мешиканад, барои бемории канд фоида дорад, дарди сареро, ки сабабаш гармӣ бошад, сокин мекунад; хун кай карданро катъ месозад ва аз даруни сина омадани римро манъ менамояд, назлаҳои гарморо мебандад, майнаро сард мегардонад, кайро бозмедорад, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, носурро, ки решҳои бехнашаванда аст, инчунин бавосирро фоида дорад.

Агар ин гиёҳро бо андак равған ва пиёз бирьён карда бихӯранд, исҳоли сафровиро манъ мекунад ва ба рӯдаҳо қувват мебахшад. Агар инро ба оши беморон хамроҳ карда бидиҳанд, бисьёр фоида дорад. Агар инро одамони лоғар ва хушкбадан бихӯранд, бадани онҳоро аз рутубат таъмин мекунад ва фарбеҳ мегардонад. Гиёҳи тари инро бо корд реза карда, ба он сирко пошида бихӯранд, агарчи хамчун ғизо камқувват хам бошад, дардҳои гурдаро фоида дорад. Инро бихоянд, кундии, яъне гирифтагии дандонҳоро ба ислоҳ меоварад, вале аз ҳад бисьёр бихоянд ё бихӯранд, баръакс, дандонҳоро кунд мегардонад.

Оби ин гиёҳро дар офтоб ғафс гардонанд, инро усораи чилмангӯштак меноманд. Усораи инро бо равғани гулисурх даромехта гузошта банданд, дарди сари гарми луққосиро таскин медихад, барои сӯхтагии оташ

дармон мешавад, варамҳои гармро мегардонад. Агар инро бо шароб хамир карда гузошта банданд, обила ва доначаҳои ба сар дамидаро дафъ мекунад.

Оби ин гиёҳро бо орди чав хамир карда ба сар гузошта банданд, дарди сарро, ки аз гармӣ бошад, таскин медиҳад; ба чашм гузошта банданд, варамҳои гарми онро мегардонад; шақоқалусро, яъне варами ширьёнҳои майнаро дар ҳолати ибтидо бошад, шифо мебахшад, инчунин варамҳои мағзи сарро ба ибро меоварад; кӯтур, хориши бадан, варами хояҳо, захмҳои сар ва чамра (карбункул)-ро дафъ мекунад.

Агар танҳо худашро кӯфта гузошта банданд, харорати аъзоро таскин медиҳад ва сӯхтагии оташро шифо мебахшад. Агар инро аз берун ба меъда ва ҷигар гузошта банданд, ҳарорати ин узвҳоро паст мекунад. Агар инро бо ҳино якчо кӯфта, ба кафи дасту поҳо бибанданд, тафси онҳоро таскин медиҳад ва ба доғи сафеди пӯст гузошта банданд, онро нест мекунад (лекин барои доғи сафеди пӯст якчанд бор бояд бибанданд).

Агар инро кӯфта, бардавом бимоланд, низ барои бемориҳои номбурда дармон мешавад.

Оби инро бо равғани гулисурх даромехта, ба сар кам-кам ва бардавом бирезанд, барои дарди сари гарми луккосӣ даво мешавад. Агар бо сби он ҳукна кунанд, дарди хояҳоро, ки аз гармӣ бошад, барҳам медиҳад ва омадани моддаҳои бегонаро аз рӯдаҳо ва аз бачадон манъ мегардонад.

Барги ин гиёҳро одамони гаммизоҷ бихӯранд, қуввати боҳро зиёда мегардонад, вале агар хунукмизоҷон бихӯранд, баръакс, пушти камари онҳоро суст мегардонад, иштиҳояшонро гум месозад.

Агар ин гиёҳро аз ҳад бисьёр бихӯранд, торикии чашм меоварад — дар ин ҳолат карафс ва наъноъ бихӯранд, ислоҳи ҳол мегардонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз оби ин дар як рӯз то 100 грамм аст.

Агар гиёҳи инро дар чоғаҳ пахн карда, бар болояш бихобанд, ихтиломро, яъне дар вақти хоб шайтон заданро манъ мекунад.

Хислати тухмаш дар ҳама ҷиҳат монанди оби он аст, вале аз он каме заифтар, қуввати таскиндиҳандагӣ дорад ва дар бобати сокин кардани ташнагӣ аз баргаш қавитар мебошад. Агар инро кӯфта, ба дару-

ни даҳан бипошанд, дард ва пухтани (чӯшиши) даҳани кӯдаконро шифо мебахшад, инчунин барои ғайри кӯдакон ҳам дармон мешавад.

Чун 17,5 грамм тухмашро маҳин кӯфта, бо шакар ё бо гулоб бихӯранд, барои табҳои сахт, сурфаи гарм, тафси чигар, сӯзиши меъда ва рӯдаҳо нафъ дорад, инчунин дарунро мулоим мекунад.

Агар ба меъда ва сипурз зарар кунад, канд хӯрдан кифоя аст, ки зиёнаш ислоҳ ёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тухмаш дар як рӯз то 17,5 грамм аст.

Агар тухмашро то бӯяш баромадан тафсонида, баъд бихӯранд, дарунро мебандад ва агар натафсонида бихӯранд, баръакс, дарунро мулоим мекунад.

260. Матинҷ

Ин гиёҳ дар ҷоҳои шудгорнокарда меруяд. Поя ва пушти барги як қисми ин сурх ва поя ва барги баъзеаш сабзи кабудтоб аст. Баргаш ба барги зардолу монад, вале каме майдатар аз он аст. Тухмаш монанди тухми бӯстонафрӯз (тоҷи хурӯс) мебошад. Ин гиёҳ хеле сертухм аст, бӯй ва таъмаш кам шамида мешавад.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум сард ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, дарунро мулоим мекунад, ба бадан об медавонад, ҳамчун ғизо қамқувват; ҳарорати бегонаро хомӯш мекунад, моддаҳои солим дар бадан хосил менамояд. Агар инро бо оби анор ва равғани бодоми талх бипазанду бихӯранд, ташнагиро мешиканад ва сурфаи гармро дафъ мекунад.

Усораи онро, яъне оби гиёҳи тарашро дар офтоб ғафс гардонида, бо равғани гулисурх сиришта, ба сар бимоланд, дарди сареро, ки аз таъсири офтоб ҳодис гашта бошад, сиҳат мебахшад.

Гиёҳи инро бетанҳоӣ кӯфта гузошта банданд, барои иллати кӯтур, хориши бадан, варамҳои гарм ва озаххо даво мешавад; инчунин захмҳои ботинӣ ва решҳоеро, ки рутубаташон ба асал мемонад, шифо мебахшад.

Агар инро бихӯранд, фишори баланд ва чӯшиши хунро таскин медиҳад ва паст мекунад.

Вале хӯрдани ин дерҳазм ва барои одамони хунукмизоҷ зарарнок аст, боҳро қатъ мекунад. Дар ҳолати зиён кардани чизҳои ҳазмоварро, ки мизоҷи гарм дошта бошанд, бихӯранд, ислоҳи зарар менамояд. Аммо барои одамони гарммизоҷ фоидабахш аст, сурфа ва ташнагиро, ки аз гармӣ бошанд, таскин медиҳад, хусусан ҷӯшонида, пухтаи онро бо равғани бодоми ширин, оби анори ширин ва кашнизи тар ё хушк бихӯранд, фоидааш зудтар ва афзунтар зоҳир мегардад.

Агар обашро ба сар бимоланд, дарди сареро, ки аз таъсири офтоб ба ҳам расида бошад, сиҳат мекунад.

Мизоҷи тухмаш низ сард ва хушк аст.

Агар инро бихӯранд, барои беморихои аз гармӣ ва гарммизоҷ даво мебошад. Агар инро кӯфта гузошта банданд, варамҳои гармро таҳлил медиҳад.

Муаллифи китоби «Дастур-ул-атиббо» навиштааст, ки агар решаи инро бо об соида, ба иллати ришта бимоланд, нафъ мебахшад.

Хӯрдани ин гиёҳ ба гурда зарар дорад, дар ин ҳолат шакар бихӯранд, кифоя аст, ки зиёнаш ислоҳ ёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз гиёҳи хушки ин то 15 грамм аст.

261. Балут

Ин ду хел дарахт аст: якеаш шоҳбалут, ки ба забони тоҷикӣ кастона ва ба русӣ каштан меноманд. Самари ин гирдаки пахн, ранги сурхи ҷигарӣ дорад, таъмаш ширин аст. Навъи дигараш фақат балут ном дорад, ки самараш ба вазни ҳамон шоҳбалут аст, вале ба андозаи санҷид дарозак, рангаш низ сурхи ҷигарӣ, таъмаш талхи моил ба тунҷӣ мебошад. Инро, яъне дарахташро, ба русӣ дуб меноманд. Ҳар дуи навъи ин дарахт дар ҳамаи ноҳия ва минтақаҳои сарзамини давлати мо бисьёр аст ва парвариш меёбад.

Мизоҷи самари шоҳбалут, яъне самари кастона, дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк аст, вале мизоҷи самари балут, ки дар тиб ҷуфти балут меноманд, талхтаъм аст, дар дараҷаи саввум хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро, яъне самарашро бихӯранд, дер ҳазм мешавад, дар хӯрокият

вазнин аст, вале агар ҳазм ёбад, исҳолро мебандад, хун кай кардан ва хунравиҳоро манъ мекунад; барои бечо (бехузур) шудани дил ва тапиданч дил (дилбозӣ), ки вобаста ба иллати сари меъда бошад, шифо мебахшад; харошида шудани сатҳи дарун ва захми рӯдаҳоро ба ибро меоварад; беихтиёр равон гаштани пешоб, чакмезак ва сӯзиши пешобро дафъ мекунад, пешобро меронад, исҳолро мебандад.

Агар онро кӯфта, занҳо аз таг бардоранд, рутубати бачадонро, ки бемаврид ва бисьёр чорӣ шавад, ислоҳ медихад.

Агар инро кӯфта, бо равғани намакхӯрдан худ ҳамир сохта гузошта банданд, варами каши ронро тахлил медихад (ин варамро точикони чануб бисмил ва хиёрак меноманд), инчунин варамҳои сард ва сахтро мегардонад.

Ин самарро сӯхта, кӯфта, гузошта банданд ё онро маҳин соида, бардавом бипошанд, пухтани (чӯшиши) дахан ва решхои давандаро бартараф мекунад.

Чун самари балутро кӯфта, бо ним вазни он мустако бо равғани зайтун хамир карда, якчанд рӯз бихӯранд, ба ғайри ихтиёр равон гаштани пешоб, ҳангоми хоб ба чогах шошидан ва ғайрииродӣ равон шудани оби маниро ислоҳ мекунад, яъне сихат мебахшад; нори форсӣ ном реши раддиро хушк мегардонад.

Самари балут ва кастонаро орд карда, аз он нон пухта бихӯранд, гаронӣ мебахшад, дарди сар меоварад, дар узвхои бадан гиреххо пайдо мекунад, хилти савдоро ба амал меоварад. Дар ин ҳолат сиканчабин (сиркоасал) ё канд бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз самари балут ва кастона дар як рӯз аз 4,5 то 40 грамм аст, яъне истеъмол намудан аз чуфти балут 4,5 грамм ва аз кастона 40 грамм аст.

Мизочи хамаи қисмхои дарахти он сард ва хушк аст ва хушкии решахои борики он дар амали қатъ кардани рутубати бачадон аз қисмхои дигари дарахташ афзунтар мебошад.

Баргашро кӯфта гузошта банданд, чарохати навро ба хам меоварад.

Хокистари чӯби онро бимоланд, дандонро пок ва сафед мегардонад ва агар ба решхои хӯранда гузошта банданд, шифо мебахшад.

Оберо, ки аз сӯхтани чӯби он таровиш мекунад, ба

абрӯ бимоланд, бехтар аз рангҳои дигар асар мекунад.

Самари балут башиддат хушккунанда ва манъкунандаи ҳаракати моддаҳо мебошад: барои ҷарохатҳо, манъ кардани рутубат ва хуни равонгашта хоҳ бихӯранд, хоҳ гузошта банданд, нафъи тамом мебахшад. Барои иллати чурра, яъне даридани пардаҳои шикам дар зери пӯст, гузошта банданд ҳам, шифо мебахшад.

Миқдори як бор хӯрдан аз чуфти балут дар як рӯз 4,5 грамм аст ва агар дар об чӯш дода, он обро нӯшиданӣ бошанд, 15 грамм дар об бияндозанд.

Чун пӯсти дарахти балутро мухарро пухта, як шаби комил бар мӯй гармбандӣ кунанд ё гузошта банданд, мӯйро сиёҳ мекунад ба шарте, ки сарро бо кӯфтаи булӯри бӯр шуста бошанду баъд гузошта банданд.

Вале хӯрдани самари кастона андак ҳарорат ва кабз мебахшад. Хушкӣ дар ин камтар аз чуфти балут аст. Вале ҳамчун гизо аз он афзун мебошад, поккунандагиаш ҳам зиёдтар аст, баданро фарбеҳ месозад, равғани гурдаро зиёд мегардонад.

Самари кастонаро дар ҳамир ё дар гил печонида, дар кӯри оташ пухта, бо мураббои сабзӣ ва дигар ошомиданиҳои қувватбахш бихӯранд, бохро (пушти камарро) ба ҳаракат меоварад; барои бадан қувват мебахшад (аз чумла ба камари занони наззоида қувватбахш аст); барои аз бадан дафъ намудани захрҳо хеле пуртаъсир аст. Дар дигар хислатҳо заифтар аз чуфти балут аст ва бодангез мебошад.

Хоҳ чуфти балут ва хоҳ самари кастонаро бихӯранд, ба ҳалқ ва ба ҳичак зарар дорад. Дар ин маврид тухми себарга, шакар, сиканчабин — ҳар кадомашро, ки дастрас бошад, биёшоманд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

262. Кирмрезонак

Ин гиёҳро дар баъзе маҳалҳо тоҷикон кирмгулонак ҳам меноманд. Номи асосӣ ва қадимаи тоҷикиаш банг аст ва тухмашро дар арабӣ базр-ул-банҷ меноманд ва тоҷикон бангдона меҳонанд. Баргаш сербар ва дарози кунгурадор, дар ранг сабзи моил ба сиёҳӣ мебошад. Пояш каме пашмак дорад. Самараш дар шакли ба гули анор монад, вале майда аст. Қадди гиёҳаш вобаста ба қувват ва намнокии хок аст, яъне аз 10 то

40 сантимерт мехезад. Ин се навъ мешавад: 1. Навъи сиёҳашро гули бунафш ва ба хотири гулаш инро банги сиёҳ меноманд. 2. Навъи сурхашро гул моил ба сурхи зардтоб. 3. Навъи сафедашро ранги гулаш моил ба сафедӣ, бинобар ҳамин банги сафед меҳонанд. Бояд таъкид кунем, ки навъҳои сиёҳ ва сурхаш заҳрнок аст ва инро ба дарун истеъмол намекунанд. Аммо сафеди инро дар тибби кадим ба дарун ҳам ҳамчун даво истифода мекунанд. Ҳар сеи намуди инро тухмаш гӯё дар даруни қифе кӯчак, ки сарпӯш дошта бошад, чой гирифтаанд.

Мизочи навъи сиёҳи он сард ва хушк дар дараҷаи саввум, балки ба дараҷаи чорум наздиктар, мизочи навъи сурхаш аз он пасттар ва оқибат, мизочи қисми сафеди он дар дараҷа аз ҳамаи дигарҳояш пасттар аст, яъне дар аввали дараҷаи саввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: оби гиёҳи тари инро бо орди ҷав хамир карда гузошта бандад, варамҳои гармро таҳлил медиҳад, дардҳои чашм ва гӯшро басанда месозад.

Тухмашро кӯфта, бо ягон шароб хамир сохта гузошта бандад, иллати никрисро, ки варам ва дарди ангуштони дасту поҳо мебошад, шифо мебахшад, варамҳои пистон ва ҳояҳоро мегардонад.

Агар оби ин гиёҳро баъд аз кандани мӯи ягон чои бадан ба он ҷо чанд бор бимоланд, дигар мӯй намерӯяд.

Хокистари ин гиёҳро бо кӯфтаи дорчинӣ, занчабил ва асал хамир карда, аз рӯ бимоланд, дарди меъдаро дафъ мекунад. Ва инро бо анчир якчо кӯфта, фатила сохта, яъне ба ягон матоъи тунук печонида, дар макъад бардоранд, бавосирро шифо мебахшад, инчунин беморихои дигари макъадро дафъ мекунад

Чун барг ва шохҳои онро дар хӯрокҳои ғализ бипазанду бихӯранд, барои фарбеҳ кардани бадан давои бисьёр хубест, вале то се рӯз аклро бечо менамояд.

Се-чор адад барги онро бо шароб бихӯранд, табберо, ки хам тафсонад ва хам хунук хӯронад, дафъ мекунад, инчунин дарди устухонҳоро таскин медиҳад.

Агар инро сӯхта, ба дудаш бидоранд, кӯтури дастро шифо мебахшад, кирми дандонро мерезонад, рафтани хуноро аз ҳар узви бадан, ки бошад, қатъ мекунад.

0,6 грамм тухми инро бо асал бихӯранд, дарди никриеро басанда мегардонад.

Баргашро кӯфта гузошта банданд ва онро бо майи мусаллас бихӯранд, пӯсидани устухонро шифо мебахшад. Агар инро пухта, бо зардаи тухми мурғ ва равғани чарбӣ сиришта бимоланд, дарди каши рон ва хояро таскин медиҳад ва агар инро бо орди бокило хамир сохта бимоланд, намегузорад, ки пистон ва хояхо калон шаванд; вале агар бо асал хамир карда бимоланд, дарди хояро дафъ мекунад.

Баргашро дар латтаи тар печонида, дар зери оташ пухта, бо равған ё зардаи тухми мурғ даромехта гузошта банданд, дардҳои қисми поёни баданро таскин медихад.

Чун тухми ин растанӣ ва афьюн, аз хар ду баробар гирифта, ба миқдори нахӯд кулӯла карда, як донаашро бихӯранд, хоби дуру дароз меоварад. Агар тухми инро ос карда, бо катрон даромехта, аз он дарунӣ сӯрохи дандони кирмхӯрдаро пур кунанд, дарди дандонро таскин медихад. Агар тухми ин растаниро занхо аз таг бардоранд, захми бачадонро шифо мебахшад ва рутубат аз он равон бошад, хушк мекунад.

Хоҳ баргашро ва хоҳ тухмашро кӯфта, аз рӯ гузошта банданд, барои дарди деринаи чигар даво мешавад.

Баргаш ё решаашро дар об ҷӯшонида, он обро дар дахан гардонанд, дарди дандонро басанда мекунад.

Ин гиёхро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд, барои назла ва зукомхо дору мешавад ва рехта шудани рутубатро ба сӯи чашм, катъ мекунад; агар нимгарм дар гӯш бичаконанд, дардҳои гуногуни гӯшро таскин медихад. Агар инро бинӯшанд, баданро қувват мебахшад, дарди сарро, ки кӯхна бошад, таскин медихад.

Гиёҳашро кӯфта гузошта банданд, дарди луккосни бугумҳоро таскин медихад ва иркуннасоро (радикулитро) шифо мебахшад.

Вале агар синфи сиёҳ ва сурхи инро бихӯранд, иллатҳои сиёҳ задани чашм ва чарх задани сар, дарди гулӯ ва девонагиро ба амал меоварад; инчунин қисми сафедашро хам аз хад зиёд биёшоманд, зарар дорад. Дар ин холат асал бояд хӯрд, то ки зиёнаш ислох ёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз навъи сафеди он дар

як рӯз аз 1 то 2,5 грамм аст, аз сурхи он то як грамм ва аз навъи сиёҳи он то 0,6 грамм мебошад.

Оби ин гиёҳро бо асал даромехта, нимгарм дар гӯш чаконанд, дарди гӯшро таскин медиҳад.

Агар аз гиёҳи қисми сиёҳи он 15 грамм ҳар кас, ки бихӯрад, мекушад. Ва агар инро хӯрда бошанд, шаҳдоб нӯшида бакаррот қай кардан ё ширн буз, ё ширн хар, ё ширн гов нӯшида қай фармоянду баъда сир (чеснок) ва анҷир бихӯранд.

Аз тухми қисми сафеди ин гиёҳ равған ҳам мегиранд ба ин тариқ. Тухмашро кӯфта, бо оби гарм хамир карда, то каме хушк шудан дар офтоб мегузоранд. Баъд фишурда равғанашро меситонанд.

Ин равғанро бимоланд, решҳои сафрови сар, кӯтур ва хориши баданро дафъ мекунад. Агар инро ба даруни бинӣ бирезанд, дарди сари гармро шифо мебахшад, бехобиро дафъ мекунад. Ва агар дар гӯш бичаконанд, дарди ин узвро таскин медиҳад. Агар латта ё пахтаро дар он тар карда, занҳо аз таг бардоранд, сахтии бачадонро ба ҳоли аслиаш меоварад.

Агар як миқдор аз тухми қисми сафеди он гиёҳ, нисф миқдори ин тухми коҳу, сеяки он тухми кӯкнор— хар серо якчо кӯфта, аз ин равған бикашанд ва ин равған зидди хамаи навъҳои захр тарьёк мешавад. Инро барои иллат, варами парда ва худи мағзи сар, молихулиё, васвос ва душворнии нафас бихӯранд ё дар бинӣ кашанд, шифо мебахшад.

263. Бунафша

Ин гиёҳест, ки баргҳояш гирдаки каме дарози нӯгдор. Аз миёни баргҳояш чанд поя мерӯяд ва дар сари ҳар як поя яктой гули бунафш дорад. Дар тиб аксар гулаш ба кор меравад, ки кӯхна шуда ва рангаш тағйир наёфта бошад.

Мизочаш дар дараҷаи якум хунук ва дар дараҷаи дуввум тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро дар об ҷӯшонида, он обро бинӯшанд ва ба узвҳо бирезанд, хилти сафроро аз бадан, хусусан агар дар меъда ва рӯдаҳо банд гашта бошад, хориҷ мекунад; инро бо оби ҷав ва олу биёшоманд, ташнагиро мешиканад, фишори баланди хунро паст мекунад; барои табҳои гарм, иллати дил-

тапак (дилбозӣ) ва бехушшавӣ дору мешавад. Агар инро кӯфта гузошта банданд, варамҳои мулоим ва сахтро таҳлил ва дарди сарро, ки аз гармӣ бошад, таскин медиҳад. Оберо, ки дар он бунафша чӯшонида шуда бошад, ба сар бирезанд, саръи (припадкаи) кӯдакон, назла ва зукомро қатъ менамояд. Агар ин обро бинӯшанд, сурфа, дағалии узвҳои даруни сина, дағалии ҳалқ, дарди гулӯ, ки аз чамъ шудани хун дар ҳалқ ба амал омада бошад, варам ва дарди пардаҳои даруни сина ва инчунин варами шушро шифо мебахшад; барои иллатҳои меъда, чигар, сипурз, баромадани мақъад (кӯтан), сӯзиши ҳичак, сӯзок, банд гаштани пешоб ва дарди гурда дармон мешавад.

Гули тарашро бӯй кунанд, хоб меоварад.

Ҳар рӯз аз 7 то 15 грамм хушкашро кӯфта бо оби хунук биёшоманд, исҳоли сафровиро дафъ мекунад. Кӯфтаи инро бо шираи гулқанд даромехта бихӯранд, табхои мураккабро шифо мебахшад.

Гули тару тозаи онро бихӯранд, бар зидди заҳр тарьёк мебошад, хоб меоварад.

Гиёҳи бунафшаро якчо бо бобуна чӯш дода, он обро кам-кам ва бардавом ба сар бирезанд, дарди сарро таскин медиҳад ва тафси онро дур месозад, инчунин барои сурфа ва хушкии майна дору мешавад ва агар рутубати бадан хушк гашта бошад, ба бадан рутубат мебахшад.

Гиёҳи бунафшаро хуб кӯфта, ба сар ва пешонӣ гузошта банданд, дарди сарро шифо мебахшад ва агар аз рӯ ба меъда ва чигар гузошта банданд, беморихои ин узвҳоро, ки аз гармӣ бошанд, ба ибро меоварад; ба варамҳои гарм гузошта банданд, онҳоро таҳлил медиҳад; агар ба мақъад гузошта банданд, кафидан ва варами онро шифо медиҳад.

Аммо инро аз ҳад берун ба дарун истеъмол намоянд, дилро суст мегардонад, андӯҳгин мекунад, меъдаро вазнин менамояд, дилро бечо (бехузур) месозад, сӯзиши табхои гармро ба амал меоварад. Ва агар аз ҳад зиёд бибӯянд, ба зуком гирифтор мекунад. Дар ин мавридҳо райҳони гӯши мушро кӯфта ё кима карда бихӯранд, зиёнашро дафъ месозад.

Миқдори як бор хӯрдан аз гиёҳи ин дар як рӯз то 23 грамм аст. Агар дар об чӯшонида, он обро нӯшидан хоханд, 45 грамм ба об андозанд.

Огоҳ кунем, ки агар бунафшаро дар об чӯшонида-

ни бошанд, набояд бисьёр ҷӯш диҳанд, зеро ки аз ҷӯши бисьёр кувваташ парида нобуд мегардад. Агар бунафшаро бо шакар бихӯранд, таъсир ва кувваташ зиёда мегардад.

3,5 грамм оби баргашро бо як грамм шакар ба кӯдакон бихӯронанд, рострӯдаи берунбаромадаи онҳоро аз нав ба ҷояш мебарад.

Агар баргашро кӯфта, аз рӯ ба меъдаи гузошта банданд, тафси ин узвро таскин медиҳад, ва агар ба чашм гузошта банданд, гармии онро паст мекунад, ба мақъад гузошта банданд, баромадани рӯдаи ростро аз нав ба ҷояш мебарад ва ба кӯтури савдовӣ ва ба ҳоришак гузошта банданд, онҳоро сиҳат мекунад.

Аз гулаш шароб тайёр карда биёшоманд, дард ва варамҳои пардаҳои даруни сина ва варами шушро шифо мебахшад, тафси меъдаро паст мекунад.

Мизоҷи равғанаш ҳунук ва тар аст.

Ин равған барои хоб овардан, кӯтур, ҷароҳатҳо, хушкии узвҳои даруни сина, сурфа, рехтани мӯй, мулоим кардани узвҳо ва буғумҳо ба кор мераванд, инчунин саломатии нохунро нигоҳ медорад.

Агар баъди ҳар дафъа дар ҳаммом арақ кардан 7 грамми ин равғанро бихӯранд, зикуун-нэфасро дафъ мекунад. Ин равғанро бо муми занбӯри асал даромехта, ба синаи тифлон гузошта банданд, барои сурфаи онҳо бағоят фоида дорад. Агар инро бо чакрарез ба даруни сӯрохи закар чаконанд, сӯзокро шифо мебахшад ва ҳарорати баланди хичакро паст мекунад. Ва агар инро ба даруни бинӣ кашанд дарди сареро, ки аз гармӣ бошад, шифо мебахшад, бехобиро дафъ мекунад. Ва агар инро бар ноф бимоланд, сурфаи кӯхнаро ба ибро меоварад.

Пахтаро ба равғани бунафша оғонда, ба мақъад гузошта банданд, дар бобати хоб овардан дорухои дигар ба ин баробар шуда наметавонанд

Тарики тайёр кардани равғани бунафша ин аст. Дар таносуби ба ҳар 300 грамм равғани кунчиди нав 135 грамм гули тару тозаи бунафшаро дар шиша андохта, ба офтоб мегузоранд. Ранги бунафша ва бӯи он ба равған гузарад, фишурда, он гулро дур мекунанду гули нав меандозанд. Ин амалро се чор мартаба такрор намуда, баъд равғанро соф карда мегиранд, ки ҳамин равғани бунафша хисоб меёбад

Шароби бунафшаро, ки бо шакар тайёр карда бо-

шанд, биёшоманд, сурфаро дафъ мекунад. Хамчунин хўрдани мураббои он барои варам ва дарди пардахои даруни сина ва варами шуш доруи хубест, дарди гурдаро низ шифо мебахшад.

264. Қахва

Ин ба хама маълум аст, ки самари бепўсти онро аз мамлакатхои гарм ба диёри мо меоваранд. Инро хам соида ва хам донаашро истифода мекунанд.

Мизочи магзи тухмаш дар гармй ва сардй мўътадил, вале хушкиаш зиёдтар аст. Мизочи пўсти самараш андак гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: самари бепўсти онро дар об чўшонида, он обро ё соидаи онро дар оби чўш хал карда бинўшанд, гирехдои баданро мекушояд, дардхои гуногунро таскин медихад, чўшиш ва фишори баланди хунро паст мекунад, тезй ва сўзиши сафровиро, инчунин савдеро сокин мегардонад, ахлоти сафсро рақик месозад, бинобар ин табхоеро, ки аз зиёд гаштани хун, савдо ва сафро ходис шуда бошанд, дафъ менамояд; хусусан дар аввалхо ва баъд аз ба рўи пўст зада баромадани донахои сурхича ва нагзак, инчунин хангоми гирифтани таби дурўздармиён бисьёр фоида дорад; шарои (аллергияи) сафровй ва дилтапак (дилбозй)-ро судманд аст; дарунро мулоим мекунад, пешобро меронад, рутубатхои зарарнокро хушк мегардонад, барои дафъ кардани сурфаи балғамй, назлахо ва мондагй даво мешавад, меъдаро қувват мебахшад; аксари навъхои дарди сар, молихулиё ва дарди чашмро шифо мебахшад.

Соидаи кахваро бо асал хамир карда ба узве, ки аз чояш берун рафта бошад, гузошта банданд, онро ба чояш меоварад. Агар ин хамираро лесида бихўранд, сурфаи гарм ва тарро басанда менамояд, инчунин сустй ва пажмурдагии меъдаро бо зоситаи хушк гардонидани рутубатхои зарарноки он ба холи сихат меоварад ва намегузорад, ки бухорхои бегонаи меъда ба магзи сар бароянд. Хусусан нимбирьёни ин исхолро мебандад ва дар натичаи бисьёр хоб кардан, инчунин ба ташнагй ва хўроки кам қаноат намудан мизоч ба сустй табдил ёбад ва вайрон шавад, фонда дорад, мондагй ва лохасии баданро дафъ мекунад.

Аммо истеъмоли қаҳва ба дарун барои баъзеҳо дарди сар меоварад, боиси бедорӣ ва лоғарии бадан мегардад, ранги рӯйро зард мекунад, орзуи боҳро қатъ менамояд, маниро кам месозад, бод пайдо мекунад; ба иллатҳои дилтапак ва кулинҷ гирифтор менамояд, дар ҳангоми хоб сиҳӣ пахш мекунонад, узвҳои нафасро хушк ва дағал мегардонад ва бавосирро ба амал меоварад. Хуллас, одамони сардмизоҷ ва тармизоҷро дар баданашон ахлоти мурдор ҷой гирифта бошанд, қаҳваи бирьёнкарда зарар дорад. Дар обе, ки дар он қаҳва ҷӯшонида шуда бошад, ҷанд тор аз заъфарон андозанду баъд онро бинӯшанд, дилро кавӣ мегардонад.

Агар қаҳва зарар кунад, чизҳои ширин ва равғанҳоро бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

265. Себ

Маълум аст, ки ин самари дарахт мебошад. Бехтаринаш расидаи шодоби он аст.

Мизоҷи себи ширин дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум тар аст; мизоҷи турши он дар аввали дуввум сард ва хушк; мизоҷи себи майхуш дар гарміву сардӣ мӯътадил аст ва дар якум хушк мебошад. Мизоҷи ҳамаи қисмҳои дарахташ сард ва хушк аст. Барг ва меваяш қуввати тарьёкӣ дорад.

Хислатҳои шифобахши он: ҳамаи навъҳои меваашро бихӯранд, фараҳ мебахшад; дил, майна ва ҷигарро кавӣ мегардонад, инчунин бӯиданаш ҳам ҷунин хислатҳоро дорост. Хӯрдани он барои дилтапак (дилбозӣ) ва душвории нафас дору мешавад; сари меъдаро қувват мебахшад ва намегузорад, ки моддаҳои бегона ба меъда рехта гарданд, инчунин иштихоро мекушояд.

Себи ширинро бихӯранд, фараҳ мебахшад, сабукқунандаи рӯхи ҳайвонӣ, яъне қувватҳои ҷисмониро кушоиш медиҳад ва агар дар меъда хилти сафро бошад, худаш низ зуд ба сафро табдил меёбад. Агар инро пухта бихӯранд, барои сурфаи хушк дармон мешавад. Обашро бо шарбати қандин ва обгӯшт биёшоманд, иллати беҳушшавиро дафъ мекунад. Руббашро, яъне обашро то ғафс шудан ҷӯшонида ё шароби инро биёшоманд, дар ҳама ҷиҳат қавитар мегардад, хусусан барои фараҳ овардан, дар бобати қувват бахшидан

ба меъда ва дил назар ба меваи қавитар мебошад, васвоси савдовиро дафъ мекунад, ваборо шифо мебахшад ва тафси баданро таскин медиҳад. Мураббояш ҳам хислатҳои дар боло зикрёфтаро дорад.

Себи тунчро дар миёни хамир гирифта, дар зери оташ пухта бихӯранд, исҳоли хунинро мебандад, барои иллати сил ва лоғарӣ дармон мешавад. Ин себро кӯфта ба чашм гузошта банданд, дарди чашмро нафъ дорад.

Агар себи туршро аз ҳад бисьёр бихӯранд, ба табҳои мураккаб гирифтор мекунад, шикамро пурбод месозад, иллати беҳаракат мондани узвро ба амал меоварад, мушакҳоро ба дард меоварад, ларзак мекунад. Дар ин ҳолатҳо дорчини хӯрдан даркор аст, то ки зиёнаш ислоҳ ёбад.

Себи туршро бихӯранд, дарунро мебандад, қай ва ташнагиро таскин медиҳад ва барои меъдаҳои сафрӯнок мувофиқ ва форам мебошад. Агар инро дар хамир пухта бихӯранд, исҳоли хунинро мебандад ва даъвоҳои захролудкунандаро ислоҳ мекунад.

Қоқи себро кӯфта, бо оби анор бихӯранд, меъдаро қувват мебахшад, исҳоли сафровиро мебандад ва қайро таскин медиҳад. Вале агар инро аз ҳад бисьёр бихӯранд, барои узвҳои даруни сина зарарнок аст, варами шушро ба амал меоварад ва дар рагҳо бодҳои гуногунро пайдо менамояд. Дар ин ҳолат гулқанд ва дорчини бихӯранд ва асал билесанд, зиёнаш ислоҳ мешавад.

Себи майхушро, яъне туршу ширинро бихӯранд, дар бадан моддаҳои сафрави пайдо мекунад, ташнагиро мешиканад, қайи сафровиро манъ месозад, исҳолро мебандад ва дар дигар хислатҳо монанди себи турш аст.

Ба қавле, ҳамаи навъҳои себро бихӯранд, агар ба моддаҳои гарммизоҷи дар меъда буда бирасад, онҳоро дафъ мекунад.

Себи хомро, яъне себчаро бихӯранд, дар бадан хилти хом пайдо мекунад, таб мегиронад.

Себро кӯфта, дар даврахои аввал ба варамҳо гузошта банданд, нафъ дорад.

Рубби себи турш, яъне оби себи туршро ҷӯшонида ғафс гардонидаашро мизоҷ дар дараҷаи якум сард ва дар тариву хушкӣ мӯътадил аст. Инро бихӯранд, сафроро кам ва фишори баланди хунро паст мекунад.

исҳоли сафровиро мебандад ва қайи сафровиро манъ мекунад. Ин ба касоне, ки исҳоли хунин дошта бошанд ва инчунин ба шуш ҳам зарар меоварад. Агар инро дар хӯрдан мудовамат намоянд, ба асабҳо зиён мекунад. Шароб ва мураббои он дар манфаат монанди худаш мебошад, фақат камтар гармӣ дорад ва барои васвоси савдовӣ назар ба ширини он манфаатноктар аст.

Усораи себи расида ва баргҳои, яъне оби барг ва самари (себи) онро дар офтоб ғафс гардонанд, усораи он номида мешавад. Миқдори як бор хӯрдан аз ин дар як рӯз аз 25 то 35 грамм аст. Агар инро бимоланд, низ заҳри каждумро дафъ мекунад, инчунин газанди дигар заҳрҳоро мешиканад.

Барги тари себро кӯфта гузошта банданд, варамҳои гармро дар аввали пайдоиш нафъ дорад.

Гули себро хоҳ бо заъфарон, хоҳ бо савсани кӯхӣ ё бо чадвор бихӯранд, ахлоти бадбӯро дар бадан ба ислоҳ меоварад.

Мураббои гули себ, яъне гулқанди гули себ барои сустии дил, майна ва барои барангехтани орзу ва харакати боҳ (пушти камар) даво мешавад. Гули онро бо ду баробар вазни он шираи гулқанди гулисурх даромехта, монанди гулқанди гулисурх тартиб диҳанд, барои бемориҳои мазкур нафъ дорад

Миқдори як бор хӯрдан аз гулқанди гули себ дар як рӯз то 30 грамм аст.

Хуллас, бояд ки одамони гарммизоҷ себи турш ва майхушӣ онро бихӯранд ва сардмизоҷон ширинашро тановул намоянд. Касони балғамимизоҷ ширину тунчи онро бояд бихӯранд. Агар аз хӯрдани ин дар худ вазнинӣ ҳис кунанд, бояд аз болои он оби хунук нанӯшанд, инчунин таоми турш тановул накунанд ва, инак, то аз меъда фуромадани он ғизо истеъмол нафармоянд.

Себи бемазаро ба хеҷ кас раво нест, ки бихӯранд.

266. Хурмо

Ин самари машҳур ва маълум аст, инро ба мамлакати мо аз диёрҳои хориҷаи гармистон меоваранд.

Мизоҷи ин самар дар дараҷаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин ҳамчун ғизо пуркуват аст, аз он дар бадан хуни устувор пайдо мешавад; барои иллатҳои фолиҷ, кач шудани рӯй ва мондагӣ дармон мешавад; гурдаи лоғарро кавӣ мегардонад, баданро фарбеҳ мекунад, барои одамони сардмизоҷ қуввати боҳ мебахшад ва беморихои аз сардӣ баамаломадаро нафъ дорад, дарди камарро дафъ месозад, буғумҳои баданро мулоим мегардонад; барои узвҳои даруни сина ва шуши сардмизоҷон мувофиқ ва форам аст.

Хурморо дар об чӯшонида, он обро бо хулба биёшоманд, таби балғамиро дафъ мекунад, сангхои гурда ва хичакро майда карда мерезонад; агар ин обро бо биринчи пухтагӣ бихӯранд, одамони лоғарро фарбеҳ мегардонад.

Хурморо як шабонарӯз дар ширн навдӯшида, хусусан бо дорчинӣ тар карда, баъд бихӯранд ва аз болои он боз ширн навдӯшида биёшоманд, боҳро кавӣ мегардонад, лекин вазнин ва дерҳазм аст, дар узвҳои бадан гирехҳо пайдо мекунад.

Хӯрдани ин барои одамони гарммизоҷ ва сокинони сарзаминҳои гарм зарар дорад.

Одамони он диёр, ки дар онхо хурмо намерӯяд, набояд инро бисьёр истеъмол фармоянд. Зеро дар бадани онхо хилти савдо пайдо мекунад, дар чигарашон гирехро ба амал меоварад, таб мегиронад, хунро месӯзонад, ахлоти баданро бадбӯ месозад, дарди сар медиҳад, дар дахан чӯшиш пайдо мекунад, чашмро ба дард меоварад, ба дарди дандон гирифтор менамояд. Дар ин ҳолатҳо оби анор, сиканҷабин (сиркоасал), равганҳо ва бодоми ширин истеъмол намоянд, зиёнаш ислоҳ меёбад. Инчунин баъди хурморо хӯрдан даҳанро бо об бишӯянд, хуб аст.

Хуллас, агар хурморо гарммизоҷон бихӯранд, беморихои зиёдеро ба амал меоварад, вале агар инро сардмизоҷон бихӯранд, иллатҳои аз сардӣ ҳодисшударо шифо мебахшад.

Тухмашро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд, сангхои гурда ва хичакро майда карда мерезонад. Агар инро чун орд махин кӯфта, бихӯранд, исҳолро мебандад ва хатто дарунро сахт мекунад.

Агар донаки онро, яъне тухмашро сӯхта, ос карда, ба решхои хабиса (злокачественные язвы) бипошанд, сиҳат мебахшад. Ин сӯхтан инро кӯфта, дар об шуста,

хушк карда, ба ҷароҳатҳои нав бипошанд, шифо мебахшад ва инро чун сурма ба чашм кашанд, намегузорад, ки мижаҳо бирезанд, шилпукии чашмро ба иброо меоварад, чашмро тез мекунад, захмҳои чашмро дафъ мекунад ва худи чашмро онёҳ мегардонад.

267. Тут

Ин меваи маълум аст, ки расидаи он сафеди ширин мебошад.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум тар аст ва бисьёр ширинаш то дараҷаи дуввум гарм аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, дар бадан хуни солим пайдо мекунад, ба майнаи хушк рутубат мебахшад, гирехҳои узвҳои баданро мекушояд, ҳоли бади ҷигар ва сипурзро ислоҳ мекунад, баданро фарбеҳ мегардонад, бохро меафзояд, чарбии гурдаро қувват медиҳад, пешобро меронад, дарунро мулоим менамояд, барои обила (нағзак) ва сурхича (сурхакон) дору мешавад.

Баргашро ба пучак ва монанди ин решҳо гузошта банданд, зуд онҳоро пазонида мекафонад.

35 грамм решаашро дар об чӯш дода он обро бинӯшанд, кирмҳои кадудонаро (солитёрро) аз шикам хориҷ мекунад. Ҳамон миқдор решаашро дар 300 грамм об то чорьяки об мондан бичӯшонанд ва он обро бо шакар ё бо асал биёшоманд, барои хафа шудани гулӯ аз хӯрдани гиёхи захрнок ва ё дигар захрҳо, девонагй, зот-ул-ҷанб (варами пардаҳои дарунии сина), дарди камар ва дарди пушт, ки аз ҷамъ шудани хилти хом бошад, бағоят фоида дорад.

Агар баргашро дар об чӯшонида, он обро бинӯшанд хам, ҳамин навъ фоида дорад. Бо обе, ки дар он решаи тут чӯшонида шуда бошад, ғарғара кунанд, дарди гулӯи хафакунанда ва ҳанозерро шифо мебахшад. Инро кӯфта, гузошта банданд хам, ҳамин гуна асар дорад. 28 грамм решаҳои бориқи онро дар об чӯшонида, 75 грамм анҷирро дар ним литр об то нисфи об мондан бичӯшонанд — баъд ҳар дуро якчо карда, бинӯшанд, хилти савдоро бошиддат дафъ мекунад. Агар решаи тутро дар об чӯшонида, он обро аз рӯ бирезанд, дарди дандонро таскин ва варамҳои калонро

таҳлил медиҳад. Бо шилми тут даҳонро чайқонанд, яъне шилми онро дар даҳан бигардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад ва агар бимоланд, варамҳои бузургро мегардонад.

Оби решаи тутро, ки аз чок кардани он таровиш мекунад, 175 грамм гирифта, бо 25 грамм барги тоқ ва барги анҷири сиёҳ ва бо каме оби борон дар зарфе андохта, гирди сарпӯшашро ба хамир гирифта, то шашяки об мондан биҷӯшонанд ва баъд бо он мӯйро бишӯянд, ранги пурқуввате мебошад барои сиёҳ кардани он. Инчунин барги шоҳтут бо барги ток ва барги анҷири сиёҳ дар об ҷӯш хӯрда бошад, барои мӯй ранг мешавад.

Барг ё пӯсти дарахти онро дар об ҷӯшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад. Инчунин шилми тутро низ биҳоянд, ҳамин асарро дорад.

Решаашро кӯфта, дар вакти ҳаммом кардан бо сирко даромехта, ба шаро (аллергия)-и кӯҳна ва решҳои карахшдорӣ раддӣ гузошта банданд, шифо мебахшад.

Баргашро кӯфта, бо равғани зайтун сиришта, ба захмҳо ва сӯхтагии оташ бимоланд, нафъ дорад. Ва агар инро батанҳои кӯфта гузошта банданд, обила ва решҳои аксари аъзои бадан ва инчунин қӯтури тару хушкро дафъ мекунад.

Тути хомро кӯфта, бо сирко сиришта гузошта банданд, кафидагӣ ва тарқидагии узвҳо, шарроро ва инчунин танҳо худашро кӯфта гузошта банданд, кафидагии миёни ангуштон ва пойро зуд ба ибро меоварад.

35 грамм оби барги тари тутро биёшоманд, захри ҷонварони захрнок ва аз ҷумла захри ғундаро аз бадан дафъ мекунад.

268. Шоҳтут

Мизочи самари шоҳтут дар дараҷаи дуввум сард ва дар якум хушк аст, хушкиаш қабзиятноктар, яъне гиранда ва бандкунандаи дарун ва ҷараёни моддаҳост.

Хислатҳои шифобахши он: агар самари расидаи шоҳтутро бихӯранд, моддаҳои сахтшударо дар бадан мулоим мегардонад, фишори баланди хунро паст мекунад, хилти сафроро тит ва пароканда месозад, ва-

рамҳои гарммизоҷи ҳалкро мегардонад ва таҳлил медиҳад, инчунин намегузорад, ки моддаҳои гарммизоҷи бегона аз боло ба ҳалқ, забон ва дигар узвҳо рехта шаванд, ташнагиро мешиканад, иштиҳоро ба таом мекушояд. Агар бо оби самари шохтут ғарғара кунанд ё он обро дар даҳан гардонанд, решҳои раддӣ, чӯшиши даҳан ва обилаҳои он, варамҳои ҳалқ, ком ва забонро дафъ мекунад. Агар ба оби ин оби косиӣ ва оби кашниз ҳамроҳ карда ин амалро бачо ованд, таъсираш қавитар мегардад.

Хӯрдани меваи шохтут захми рӯдаҳо, исҳолҳои гарм ва хунинро шифо мебахшад. Хусусан хушки онро бо оби кашнизи тар ва оби косиӣ бихӯранд, намегузорад, ки моддаҳои зарарнок аз ҳар чоҳои бадан ба меъда рехта шаванд.

Вале аз ҳад зиёд хӯрдани меваи шохтут ба узвҳои даруни сина, шуш ва асаб зарар дорад. Дар ин маврид асал ва оби анор ошомидан даркор аст, ки зиёнаш ислоҳ ёбад.

269. Анҷир

Дарахти анҷир навъҳои бӯстонӣ ва кӯҳӣ дорад. Самараш аз ҷиҳати намуд ду хел аст: зард ва сиёҳ, ки ин ба ҳама маълум аст. Навъи сиёҳи онро анҷири шомӣ мегӯянд. Агар қаламчаи шохи онро соате дар намакоб тар карда, баъд шинонанд, самараш ширин мегардад.

Мизочаш дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: самари тару тозаашро бихӯранд, дарунро мулоим мегардонад, варамҳои дохилӣ ва моддаҳои ғафсгаштаро дар бадан таҳлил медиҳад, меъда ва рӯдаҳоро аз ахлоти бегона пок мекунад; барои иллатҳои саръ (припадка) ва фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ) фоида дорад; ин ҳамчун ризо назар ба дигар меваҳо қавитар аст, зудтар аз меъда мефурояд, арақ меоварад, дарунро мулоим мекунад, ҳарорати бадан ва ташнагиро таскин медиҳад, қуввати ғазабнокиро мешиканад, ба дил салқинӣ мебахшад. Агар чил пагоҳ дар хӯрдани ин мудовамат намоянд, баданро фарбеҳ мекунад; барои иллатҳои дилтапак (дилбозӣ), дамкӯтахӣ, сурфа, дарди узвҳои даруни сина ва давалии қасабғи шуш даво

мебошад, чигарро қувват медиҳад; гирех ва варами сипурз, бавосир, лоғарии гурда, душвории шошидан ва чакмезакро дафъ мекунад, варам ва пучакҳоро мепазонад. Агар анҷирро бо мағзи бодом ва мағзи писта бихӯранд, барои одамони заифбадан мувофик аст— ҳоли бадани онҳоро ислоҳ мекунад, ақлро зиёда мегардонад, майнаро пур месозад. Ва агар бо мағзи чормағз бихӯранд, аз газанди заҳрҳои қатғол амон мемонанд. Ҳангоме ки анҷирро ба дили наҳор бихӯранд, роҳҳои ғизоро кушода мегардонад ва баданро фарбеҳ мекунад. Агар анҷирро пеш аз таом бихӯранд, дарунро мулоим менамояд. Вале баъд аз хӯрдани анҷир ҳолати ногуворе ҳис кунанд, зуд аз болояш сиканҷабин (сиркоасал) бинӯшанд, газандашро ислоҳ медиҳад.

Мизоҷи анҷири хушк дар дараҷаи дуввум гарм ва дар якум тар аст. Вале ин дар бобати шифобахшӣ заифтар аз тару тозаи он мебошад. Агар инро бихӯранд, ташнагӣ меоварад, ҳазмаш душвор, вале дарунро мулоим мегардонад, моддаҳои бадбӯйро ба тарафи пӯст меронад. Инак, агар инро бисьёр бихӯранд, дар бадан шапуш пайдо мекунад, бо вучуди ин барои иллатҳои фолиҷ, аз моддаҳои тармизоҷ баамаломада, барои одамони сардмизоҷ, дарди пушт, чакмезак нафъ дорад. Азбаски анҷири хушк гурдаро гарм мегардонад, пас олати мардиро ба ҳаракат меоварад.

Анҷири тар ва хушкашро бихӯранд, ҳам барои саръ (припадка) ва қувват бахшидани майна дору мешавад.

Анҷири хушкро кӯфта бипошанд, реш ва захмҳои сарро хушк намуда, сиҳат мебахшад.

Дар вакти сабз будани баргҳояш шохашро бишикананд ё баргашро бикананд, шир аз он ҷо бармеояд. Ҳамин ширро бо асал даромехта, хоҳ ба чашм бимоланд ва хоҳ дар чашм чаконанд, пардаи дар он афтодаро, ки чашмро торик мекунад,. дафъ менамояд; инчунин ба сӯрохи гавҳараки чашм зардоб фуромада ва дар ҳолати ибтидо бошад, онро ҳам дафъ мегардонад; агар табакаҳои чашм ғализ, яъне дағал шуда бошанд, ба ҳоли аслиашон меоварад. Оби баргашро ба чашм бичаконанд, ҷӯшишҳои хоришовари пилкҳоро сиҳат мебахшад.

Анҷирро дар об ҷӯшонида, бо он об ғарғара кунанд, варами мушакҳои забон ва қасабаи шушро таҳлил медиҳад.

Анҷирро бо ҳулба ва асал бирёшонанд ба дарачае, ки қивомаш лесиданбоб гардад, баъд онро лесида бихӯранд, барои пок кардани узвҳои даруни сина ва шуш дармон мегардад.

Анҷирро бо мағзи чормағз бихӯранд, кулинҷро, ки дард ва варами рӯдаи ғафс аст, таҳлил медиҳад ва касонеро, ки дарунашон хушк ояд, даруни онҳоро мулоим мегардонад.

Анҷирро дар об ҷӯшонида, бо он об, ки ширгарм бошад, ҳуқна (клизма) кунанд, дарди рӯдаҳоро дафъ мекунад.

Чун анҷирро дар сиркои тунди ангури нӯҳ рӯз тар карда, баъд ҳар рӯз панҷ адади онро бо камтари он сирко биёшоманд, варами сипурзро таҳлил медиҳад. Анҷири хомро дар сирко парварда, яъне як шабонарӯз дар он тар карда бихӯранд, низ чунин таъсирро дорад.

Анҷир ва мағзи чормағз — аз ҳар ду баробармиқдор гирифта, кӯфта, ҳар рӯз аз ин 90 грамм бихӯранд, боҳ ва олати мардиро ба ҳаракат меоварад, дарунро меронад, инчунин барои газидани каждум ва дигар заҳрҳо тарьёқ мешавад.

Аз анҷир шарбат тайёр карда биёшоманд, сурфаи кӯхнаро дафъ мекунад, гирехҳоро дар узвҳои бадан мекушояд; гурда ва ҳичакро аз чизҳои бегона пок мекунад.

Анҷири кӯҳӣ (саҳрой) дар ҳама бобат аз анҷири боғӣ қавитар аст.

Самари инро пухта, батанҳой кӯфта ё бо орди гандум, ё бо орди ҷав, ё бо решаи савсани кӯҳӣ ҳамир карда гузошта банданд, варамҳои баногӯш ва дигар варамҳои сахтро ва инчунин ҳанозерро таҳлил медиҳад; озаҳҳоро хушк карда мерезонад, асаби шахшударо мулоим мекунад; ҳол ва доғҳои сиёҳи пӯст, инчунин доғи сафеди пӯстро дафъ менамояд; дарди бугумҳо, никрус (подагра)-ро ба ибро меоварад. Агар инро бо ҳамири расида ё бо ҳамиртуруш сиришта гузошта банданд, пучакҳоро мепазонад; агар бо зоки кӯфтаги сиришта гузошта банданд, захмҳои соки поро, ки зардоб аз онҳо равон бошад, шифо мебахшад; бо кӯфтаи пӯсти анор сиришта гузошта банданд, барои милкаки нохун дору мешавад. Оберо, ки дар он анҷири кӯҳӣ ҷӯшонида шуда бошад, бо шаробе, ки орди ҷав ва талхшувокро кӯфта, дар он дохил

карда бошанд, даромехта, ба абни (калон шудан ва варам кардану бод гирифтани меъда) гузошта банданд, шифо мебахшад.

Пухтаи онро бо орди чав хамир карда гармбандй кунанд, дардхои гуногунро таскин медихад. Ин анғирро кӯфта, бо равғани зайтун хамир сохта, ба дандон бимоланд, дандонро сафед мекунад, милки дандонро сахт ва кавй мегардонад ва рафтани хунро аз он қатъ месозад.

Агар кӯфтаи ин анчирро ба захмхо бипошанд, онхоро аз рим пок мекунад. Ва агар инро ба доғхои пӯст гузошта банданд, онҳоро дафъ мекунад. Агар инро бихӯранд, исхоли хунинро мебандад.

Анчири кӯхиро бо мумравғани зайтуни хамир сохта гузошта банданд, аз сармо кафидани узвхоро ислоҳ менамояд; бо сирко ва зардаи тухми мурғ хамира сохта, гарм карда гузошта банданд, беморихои макъадро шифо мебахшад.

Сӯхтаи онро бо асал даромехта, лаггаи пашминро ба он олонда, занҳо аз таг бардоранд, реш ва захмхои бачадонро пок, рутубати мурдор ва хунравии онро қатъ мекунад.

Мизочи анчири хом ба сардй моил аст.

Инро пухта гузошта банданд, ханозерро таҳлил медиҳад, асаби шахшударо мулоим мегардонад; бо сирко ва намак сиришта гузошта банданд, решхои тарро шифо мебахшад; бо асал сиришта гузошта банданд, барои газидани саги девона даво мешавад. Пухтаи онро бо барги кӯкнор кӯфта бимоланд, резахои устухони шикастаро аз даруни узвхо берун меоварад.

Як-ду дона анчири хомро бо гӯште, ки бисьёр сахт бошад, бипазанд, зуд мухарро месозад.

Ширн анчирро ба чашм бикашанд, оберо, ки ба даруни гавхараки чашм фуромада бошад, дафъ мекунад. Чун пахтаро ба ширн анчир тар карда, ба зери дандони дардманд бигузоранд ё дар сӯрохи дандони кирмхӯрда чо кунанд, дардашро таскин медихад. Агар онро бо мағзи бодоми ширин якчо кӯфта бихӯранд, дарунро мулоим мекунад ва сахтии бачадонро, ки хатарнок бошад, дафъ менамояд. Агар инро бо равғани даромехта, ба озаххо гузошта банданд, онхоро хушк карда мерезонад; бо хулбаи хушк хамир сохта гузошта банданд, барои никрис, ки варам ва дарди ангуштони дасту поҳо мебошад, даво мешавад; бо орди чав

сиришта гузошта банданд, кӯтури тар ва хушкро аз пӯст пок мекунад, инчунин шукуфаи пӯст, доғи кунчидак ва доғи сафеди пӯстро дафъ месозад. Агар худашро батанҳои бимоланд, газидани занбӯр ва дигар ҷонворонро (аз ҷумла газидани саги девонаро) шифо мебахшад, доғҳои пӯстро пок мекунад ва гӯшти ҳаромрӯ аз решҳо нест месозад.

Барги тари анҷирро кӯфта, ба ҷароҳатҳо гузошта зиёнаш ислоҳ меёбад ва агар тараш зиён кунад, сигузошта банданд, рехтани пӯсти баданро ба ислоҳ меоварад. Агар барги анҷирро пухта гузошта банданд, устухони зарбхӯрдаро ба ислоҳ меоварад. Барги анҷирро кӯфта, бо об чун атола таркиб дода, ба сар бимоланд, рехтани мӯйро манъ мекунад.

Усораи барги он, яъне оби барги онро дар офтоб ғафс гардонанд, мизоҷаш бисьёр гарм аст пӯстро захмин мекунад. Агар инро гузошта банданд, даҳани рагҳои макъадро мекушояд, озаххоро хушк мекунад, холҳоро дафъ месозад.

Анҷирро бисьёр бихӯранд, ба ҷигар ва меъдаи заиф зарар дорад, хусусан дар тари он ин хислат бештар аст, инчунин ба дандонҳо ҳам зиёнкор аст. Агар хушкаш зарар кунад, чормағз ва кокутӣ бихӯранд, зиёнаш ислоҳ меёбад ва агар тараш зиён кунад, сиканҷабин ва оби ревоҷ бинӯшанд, дафъи зарари он менамояд.

270. Сир

Ин пиёзакест, ки онро саримсок низ меноманд ва ба забони русӣ чеснок мехонанд. Сир навъҳои бӯстонӣ, сахрой ва кӯҳӣ дорад. Бӯстониаш низ ду қисм мебошад: якеаш бисьёрдандона ва дигараш фақат яклухт мебошад. Қисми сахроияш ба кадри пиёзи кӯчак ва якдандона аст. Навъи кӯҳиаш низ яклухт аст. Бехтарини ҳамаи ин навъи бӯстонии бисьёрдандонаи он аст.

Мизоҷи сир дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст. Мизоҷи сахрояш дар дараҷаи чорум гарм ва хушк мебошад, ки истеъмоли ин ба дарун раво нест.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумии ин: тахлилдиҳандаи моддаҳои ғафс ва варамҳо, поккунанда аз ахлоти носара, кушояндаи гиреҳҳо, хушккунандаи рутубатҳои нодаркори буғумҳо ва меъда, рақиқ-

кунандаи хуни ғафс, равонандаи пешоб, хайз ва арақ, бар зидди захрҳо ва захролудшавӣ тарьёқ аст.

Агар инро ба мизоҷ, фаслҳои сол ва миқдори эътидол риоя карда бихӯранд, саломатии мизоҷи баданро нигоҳ медорад, зарари обҳои гуногун ва ҳавои вабоиро дафъ мекунад, хусусан бо сирко бихӯранд, феълҳои номбурдааш боз ҳам қавитар мегардад, инчунин ҳалқро пок ва овозро равшан мегардонад; дамкӯтаҳӣ, зиқӣ-нафас (астма), фаромӯшхотирӣ, фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), каҷ шудани рӯй, лаҳзак, аксари бемориҳои асабонӣ, дарди буғумҳо, иркунносо (радикулит), никрис (подагра), дарди сурин ва монанди инҳоро шифо мебахшад; ахлоти ғафсро тит ва пароканда мекунад, бемориҳои сипурзро бартараф менамояд; бодҳои тиҳиғоҳ (холияки паҳлӯ) ва кулинҷи бодиро, ки ин дарди дар узвҳои бадан даврзананда аст, дафъ месозад, зулуки дар ҳалқ часпидаро канда бармеоварад, ҳамаи кирмҳои меъда ва рӯдаҳоро, ҳатто кирми кадудонаро (солитёрро) ҳам хориҷ мекунад. Агар инро одамони тармизоҷ бихӯранд, қуввати боҳ (пушти камар) мебахшад, манӣ пайдо мекунад, вале агар гарммизоҷон бихӯранд, мании онҳоро хушк мегардонад, ташнагӣ меоварад.

Сирро ба шартҳои дар боло гузошташуда риоя карда бихӯранд, барои табҳои кӯҳна, захмҳои шуш ва дарди меъда даво мешавад ва ташнагиро, ки сабабаш бисьёрии балғам ва гирехи мосориқо бошад, дафъ мегардонад. (Мосориқо мӯрагҳое мебошанд, ки бо воситаи онҳо ғизои ҳазмёфта аз рӯдаҳо ба ҷигар кашида мешавад). Инчунин хӯрдани сир чакмезакро шифо медиҳад, ранги рухсорро неку мегардонад, ғизоҳои бадҳазмро латиф менамояд, варамҳоро таҳлил медиҳад, сангҳои гурдаро майда карда мерезонад, азияти газидани мор ва дигар ҷонваронро дафъ мекунад, барои саги девонагазида даво мешавад, шиддати захри ғундаро мешиканад. Агар инро бо шароб биёшоманд, захри афъиро ҳам дар бадан безиён менамояд. Сирро бардавом истеъмол намоянд, мӯи сафедро резонида, ба ҷояш мӯи сиёҳ мерӯёнад. Агар инро бо анҷир ва мағзи чормағз бихӯранд, аз подзахр (доруи захр) қавитар мегардад.

Сирро бо зира ва барги санавбар пухта бихӯранд, дандонро мустаҳкам мекунад; агар бо ширии гӯсфанд пухта, баъд бо равғани гов бирьён карда, бо асал ши-

рин намуда, яъне халво сохта бихӯранд, барои ба ҳаракат овардани олати мардӣ ва боҳ давои бемисл аст.

Вале сирро дар фасли гармо, аз ҳад зиёд, одамони гарммизоҷ ва касони дорои мизоҷи хушк бихӯранд, зарар мекунад, дарди сар медиҳад, хунро месӯзонад, инчунин ба чашм, шуш, бавосир ва заъфи ҳомила зиён мекунад ва касоне, ки исҳол дошта бошанд, бадтар мекунад, барои ҳанозер низ зиёнкор аст, дар бадан сафрои бисьёр тезро пайдо мекунад, боҳро суст мегардонад, беморихои гуногунро бармеангезад.

Агар сирро дар об пухта, бо камтар намак ва бо андак равғани бодоми ширин ва ё равғани маска изофа карда бихӯранд, зарар намерасонад. Инчунин инро бо кашниз, сиканчабин, оби анори майхуш ва монанди инҳо бихӯранд, дафъи зарар мекунанд.

Обашро ба чашм кашанд, сиёҳии таги чашмро ислоҳ мекунад. Сирро дар сирко парварда, яъне як шабонарӯз дар он тар карда, баъд бо он сирко ғарғара кунанд, зулуки дар ҳалқ часпидаро канда берун меоварад, забҳаро шифо мебахшад. (Забҳа — дарди гулӯи шадид, ки аз чамъ шудани хун дар ҳалқ ба амал меояд).

Сирро дар об чӯшонида, бо он об нимгарм ҳуқна (клизма) кунанд, иркуннасоро шифо мебахшад.

Сирро дар хамир ё дар гил печонида, дар зери оташ пухта, ба дандон бимоланд, дарди онро, ки сабабаш чамъ шудани бод ё рутубат бошад, таскин медиҳад.

Инро кӯфта, бо асал сиришта, ба обила ва доначаҳои пӯст, шукуфаи пӯст, решҳои тари сар, сабӯсаки сар, доғи сафеди пӯст ва қӯтур бимоланд, шифо мебахшад, лекин пӯстро захмин ё реш мекунад. Бо асал ва сирко сиришта бардавом бимоланд, зардоби чамъшуда ва умуман варамҳои баданро таҳлил медиҳад.

Сирро бо шир пухта, хамир сохта гузошта банданд, дубайла (кӯряра) ва пучакҳоро мекафонад. Агар инро сӯхта, сонда, бо асал хамир карда гузошта банданд, хуни шахшудаи зери пилки чашмро дафъ мекунад.

Инро дар равған бирьён карда бихӯранд ва ин сири пухтаро бо ҳамон равған сиришта бимоланд, захмҳои обдори сарро дафъ мекунад.

Равғанеро, ки дар он чанд бор сир чӯшонида шуда бошад, бимоланд, инчунин бихӯранд, хуни дар ҷоҳои

дури бадан шахшударо мегудозад, аз хунукй кафидани пўстро шифо мебахшад; барои дарди буғумҳо, кулинчи балғами, яъне дарди рўдаи ғафс аз зиёд гаштани балғам ва аз ахлоти часпак харошида шудани сатҳи даруни рўдаҳо даво мешавад.

Хокистари сирро бо асал хамир карда бимоланд, барои доғи пес ва доғи сафеди пўст даво мебошад, инчунин ба чоҳои гирдак-гирдак мўйрехтаи сар ва риш муй меруёнад, хуни дар таги пўст хобидаро ислоҳ медиҳад ва кўтури пўстро шифо мебахшад.

Барг ва пояи онро дар об чўшонида, дар он об то ноф даромада нишинанд, ҳайз ва пешоби бандшударо мекушояд, яъне равон мекунад, инчунин ҳамроҳаки (ёраки) тифлро хориҷ месозад.

Сири хомро бо навшодир якчо кўфта, ба доғи пес ва доғи сафеди пўст бимоланд, даво мебошад; агар бо зифт сиришта бимоланд, милкаки нохунро сиҳат мебахшад, инчунин дағали ва качии нохунро ислоҳ мекунад.

Дар чанд чо кайд гардидааст, ки агар гирифтори иллати фолиҷ рўзи аввал як дандона, рўзи дуввум ду дандона, рўзи саввум се дандона ва ҳамин тариқ рузе якдандонагй зиёд карда, дар рўзи чилум чил дандона бихўранд ва аз рўзи чилу якум якдандонагй камкунон дар рўзи ҳаштодум як дандона хўрда, ба анҷом расонанд, аз бемории фолиҷ наҷот хоҳад ёфт ва ба давои дигар эҳтиёҷ нест.

271. Чой

Шифодории чойро аввалин бор дар Хитой кашф карданд ва баъд ин растании ачиб ба дигар мамлакатҳо паҳн гаштааст.

Инро бояд хотиррасон намоем, ки тариқи аввалини шинохтани чой аз мамлакати Хитой ибтидо ёфтааст. Подшохи мулки Хитой ба яке аз наздикони дарбори худ дарғазаб гашта, ўро аз мулки худ бадарға менамояд. Бадарғашуда аз тай намудани дашту саҳроҳои бешумор бемор мегардад. Рўзе ў дар миёни кўҳсор гурусна монда, барои хўрдани гиёҳе майл мекунад. Иттифоқан аз хўрдани ин сиҳат меёбад, ранги баданаш нуронй мегардад ва худаш қуьват мегирад. Баъд вай ба пойтахт баргашта, ходисаро ба яке аз наздикони шоҳ арз медорад. Подшоҳ аз ин воқиф гаш-

та, фармуд, ки он мардро наздаш ҳозир намоянд. Чунин карданд. Подшоҳ чеҳраи дилкаши ӯро дида ҳайрон шуд ва пурсид: чун кардӣ? Он мард ҳодисаро якяк накл намуд. Шоҳ табибони худро фармуд, то ки он гиёҳро биёваранд ва озмун намуда, хислатҳои шифобахши онро муайян кунанд. Инак, хислатҳои чой кашф гардид.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст. Баъзеҳо мизочи инро сард медонанд. Ҳар ду ҷониб ҳам ба таври худ ҳақ аст. Зеро чойи кабуд дар мизоҷ сард ва хушк аст ва мизочи чойи сиёҳ гарм ва хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: нӯшидани чойи сиёҳ қуввати бисьёр мебахшад. Арвоҳро, яъне рӯҳи ҳайвониро, ки қуввате вобаста ба дил аст, рӯҳи нафсониро, ки қуввате вобаста ба феъли майна аст ва рӯҳи табииро, ки қуввате вобаста ба ҷигар аст — хар серо кавӣ мегардонад; меъдаро мустаҳкам менамояд, бохро меафзояд; касеро, ки оруғаш боднок ё дуднок бошад, ба ислоҳ меоварад, нишот мебахшад, моддаҳои балғамиро пароканда месозад, гиреҳҳоро мекушояд; ахлоти зарарнокро пазонида, раҳик (суюк) намуда, барои дафъ шудан муҳайё мегардонад, арақ меоварад, пешобро меронад, ташнагиро таскин медиҳад. Агар чойи кабуд бинӯшанд, дарди сари аз гармӣ содиршударо ва агар чойи сиёҳ бинӯшанд, дарди сари аз хунукӣ ҳодисшударо таскин медиҳад, тафси меъдаро паст мекунад. Умуман нӯшидани чой хунро соф мегардонад, ранги рӯйро неку месозад ва мадад мерасонад, ки даворои истеъмолгашта ба қаъри меъда ва чохои дури бадан бирасанд, меъда ва мағзи сарро аз олоишҳо пок мегардонад; барои дур кардани бӯи бади дахан, бӯи шароб, бӯи сир, бӯи пиёз ва ғайра давои хубест; барои иллати дилтапак (дилбозӣ) ва беморихои дигари дил, пок намудани даруни рагҳои дил ва инчунин барои чило додани даруни дигар рагҳои бадан, ки хунгузар бошанд, даво мебошад; иллати ростнафасро ба ибво меоварад (ростнафас — бемориест, ки гирифтораш сари худро боло дошта, нишаста ва рост истода нафас гирифта метавонад, вале хоб карда нафас гирифта наметавонад); рӯхро чок ва ғамро дур мекунад; барои беморихои зардпарвин, сустии ҷигар, ки ба дасту похо ва рӯ варам меоварад, истиско (водянка), беморихои гуногуни аз гиреҳҳо ба судур омада, бавосир,

банд шудани пешоб, чакмезак ва сустии гурдаро, ки аз сардӣ бошад, камоли ёрӣ мерасонад.

Агар чойро дар камтар об чӯшонида гузошта бандад, варамҳои сахтро тахлил ва дарди бавосирро таскин медиҳад. Оберо, ки дар он чой чӯшонида шуда бошад, кам-кам ва бардавом бирезанд, арақ меоварад ва ба сар бирезанд, хоб меоварад.

Дар вақти нӯшидани чой аз он андак талхӣ ва тунчи дарьёфт мегардад. Барои дафъ кардани ин таъми ногувори он ё қанд (шакар), ё набот дар он меандозанд, ё ширии чӯшонидашуда илова мекунанд, ки чойро набояд бе ширинӣ истеъмол намоянд.

Ҳеч вақт чойро ба дили нахор наменӯшанд. Агар одамони гарммизоҷ бардавом чойи сиёҳро ба дили нахор бинӯшанд, ба иллатҳои гарм гирифтор мекунад, вале агар одамони сардмизоҷ ба дили нахор чойро бардавом бинӯшанд, дар онҳо бемориҳои сардмизочро ба амал меоварад.

Аммо касоне, ки дар меъдаашон ахлоти мурдори бадфиол ва часпак дошта бошанд ва аз онҳо дар худ гарони эҳсос намоянд, оруғи бухорнок гардонанд ё бод пайдо шуда бошад, чойро ба дили нахор нӯшидан албатта фоида дорад.

Чойро аз болои таом бинӯшанд, хазми онро метезонад.

Агар чойро бо решаи ревоч дар об якчо чӯшонида, он обро бинӯшанд, моддаи сафро ва балғами часпакро ихроҷ мекунад.

Ба чой бунафша ё сунбул, решаи бепӯсти ширинбия, ё гули гулихайрӣ, ё бобуна, ё сано ҳамроҳ намуда, дар об чӯшонида, соф намуда, бо шакар ширин сохта ва камтар равғани гулисух андохта, нимгарм бо он об ҳуқна (клизма) кунанд, рӯдаҳоро аз моддаҳои часпаки сардмизоҷ пок мегардонад. Он чи ин чо баён кардем, ин усули чойнӯшии аврупоиён аст.

Чойро дам карда бинӯшанд, хеле қувват мебахшад, боҳ ва меъдаро мустаҳкам мекунад ва олати мардиро ба ҳаракат меоварад. Барои зиёдтар зоҳир кардани ин гуна хислатҳояш ин тавр таркиб месозанд: чойи навъи аъло, дорчинии кӯфтагӣ, хусят-ус-саълаби мисрӣ — аз ҳар як 1,75 грамм; асғанди ногӯрӣ, кабобаи чинӣ — аз ҳар як 0,887 грамм — ҳамаро кӯфта, бехта, дар об чӯшонида, камтар анбари дуранг дар он ҳал карда, бо набот ширин гардонида, нимгарм менӯшанд. Агар ба

ин таркиб панҷ дона қаранфули гардан ҳам дохил намоянд, беҳтар мешавад. Яке аз ин намуд таркибро дар Япония тайёр мекунанд, ки ин чойнӯшӣ вирди забони аҳли тамоми дунъё гаштааст.

272. Ҷадвор

Инро дар забони қадимаи форс-тоҷик моҳпарвин меномиданд. Баъдтар бинобар аксари дарҳоро «зада» дафъ карданаш «задвор», яъне заданвор гуфтанд ва ин калима дар таъсири забони арабӣ монда, ҷадвор гаштааст. Ин решаи гиёҳест гулаш бунафш, баргҳояш ба баргҳои чинорак мемонад. Сокаш, яъне пояаш аз 25 то 70 сантиметр мехезад.

Вале дар ҷаҳон панҷ навъ ҷадвор мавҷуд аст:

1. Ҷадвори бунафш, ки ин решаест ба ғафсии ангушт ва аз он бориктар низ, дарозиаш ҳам ба миқдори ангушти даст аст, монанди думи каждум гирехдор. Аз мобайни гиреҳҳои ин чун дар нӯги пистон бошад, решаҳои борик рӯидааст, ранги берунаш сиёҳ ва мағзи решааш лоҷвард аст. Бинобар ҳамин инро ҷадвори бунафш меноманд. Ин дар бобати шифобахшӣ дар ҷои якум мавқеъ дорад. 2. Берун ва даруни решаи ин аз ҷадвори бунафш бо тирагии ранги пӯст ва зардии дарунаш фарқ мекунад ва аз лиҳоз ҷиҳат сохташ ба навъи якум монанд аст ва мавқеъи ин дар ҷои сонӣ мебошад. 3. Зоҳир ва ботини решаи он — ҳар ду сиёҳ мебошад. Ин аз ҷиҳати шифобахшӣ баъд аз навъи дуввум мақом дорад. 4. Решааш моил ба сиёҳӣ, низ чун дигарҳояшон талх аст дар таъм ва ба миқдори самари олуболу мешавад. 5. Ҷадвори андалусӣ аст, ки ба арабӣ антула меноманд ва ба тоҷикӣ парпӣ мегӯянд.

Дар мамлакати мо се навъи ҷадвор вомехӯранд, ки ҳамаи инҳо бехтарини ҷадворҳо мебошанд. Қиоми якум — ҷадвори бунафш ва қисми дуввум — ин ҳар ду дар каторкӯҳҳои Чаткали Киргизистон меруяд. Қисмҳои саввум ва чорум дар Ҳиндустон ва Эрон макон доранд. Қиоми панҷум, ки ба тоҷикӣ парпӣ меноманд, дар диёрҳои Тоҷикистони Ҷанубӣ (дар саҳроҳои водии Хисор ва водии Зарафшон) меруяд. Дар хусуси парпӣ алоҳида таваққуф менамоем.

Агар решаи холиси ҷадворро нигоҳ доранд, қувваташ то ҳафт сол боқӣ мемонад. Ва агар қивомашро

дар зарфи шиша ё дар салафан баста нигоҳ доранд, солҳои дароз дар қуввати худ содиқ мебошад. Беҳтар аз ҳамааш қивомкардан ин мебошад ва тирифтани қивоми ин чунин аст. Решаҳои чадворро дар дег ё дар зарфи сирдор дар об муддате мечӯшонанд, то ки қувваташ ба об гузарад. Баъд он обро, ки сип-сиёҳ метобад, бо воситаи дока соф намуда, дар тағорае ё дар лаган хоҳ дар офтоб ва хоҳ дар соя бигӯзоранд, обаш парида, чадвори холисаш дар зери тағора ба шакли қивоми боқӣ мемонад.

Баъди он, ки решаҳоро дар об чӯшонида бошанд, яке аз он решаҳоро бо забон бичашанд, талхиаш боқӣ мондааст ё не. Агар талхии он дарк гардад, аз нав бояд бичӯшонанд ва илло не. Дар тибби кадима ва алҳол аз ин бехтар давои содда вучуд надорад.

Мизочи чадвор дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст, куллан тарьёк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани чадвор фарах меоварад, қувватхои ҳайвонӣ (ҷисмонӣ), нафсонӣ (рӯҳӣ) ва табиии баданро афзунӣ мебахшад ва мустаҳкам мекунад, узвҳои раиса (яъне дил, майна, меъда, ҷигар, гурда ва хояҳо) ва инчунин узвҳои даруни шикам ва даруни синаро қавӣ мегардонад; бар зидди ҳамаи захрҳои гарммизоҷ ва сардмизоҷ тарьёк мебошад, тамоми гирехҳои узвҳои баданро мекушояд, моддаҳои дағал ва ғафси дар бадан пайдошударо нарм ва мулоим мегардонад, инчунин узвҳои шахшӯлро нарм месозад. Агар инро ба варамҳо ва решҳо гузошта банданд, ҳам онҳоро мепазонад ва ҳам таҳлил медиҳад, ба узвҳои дардманд гузошта банданд, дарди онҳоро сокин мекунад. Инчунин агар инро бихӯранд, дардҳои ботиниро таскин медиҳад, баданро фарбеҳ мекунад, чашм ва дандонро пуркувват ва мустаҳкам мегардонад, иштиҳои таомро бармеангезад, қуввати боҳ (пушти камар)-ро меафзояд ва олати мардиро ба ҳаракат меоварад, пешоб ва ҳайзи бандшударо равон мекунад; барои бемориҳои вобаста ба фесъли магзи сар ва асабҳо, монанди: саръ, фолиҷ, ликва (кач шудани рӯй), ларзак, сустӣ ва нотавонии узвҳо, карахтӣ, истиско (водянка), зардпарвин, сустии меъда (яъне аз ҷои худ поён фуромадани он), резонидани сангҳои гурда ва хичак, қулинҷ (колит) ва душвории шошидан дору мебошад, ахлоти бадбӯи баданро ислоҳ менамояд ва табиъ дурӯздармёнро шифо мебахшад.

Ба миқдори донаи чуворимакка чадворро бо шароб бихӯранд, захри морхон каттол, захри каждум (хатто каждуми чарроpаро, ки аз камоли қуввати захр думашро кашида меравад), захри ғунда ва дигар хайвонотро дафъ мекунад, инчунин захри бишро, ки аз гиёҳхои каттолтарин аст, иест менамояд. Агар хар рӯз ба андозаи донаи биринҷ се маҳал аз қивоми ин биёшоманд, дард ва варамхои ботиниро дафъ мекунад, исҳолро мебандад.

Хар рӯз донаи гандум барин аз қивоми ин бо гулоб то 7 ва 10 рӯз, ё бо шароб, ё бо шарбати абрешим ва ё бо шарбати говзабон биёшоманд, дилро хурсанд ва сустии ин узвро дафъ мекунад; дилтапак (дилбозй) ва фишурда шудани дилро, ки хусусан аз сардй бошад, шифо мебахшад, инчунин ваборо дар рӯзхои вабо дафъ мекунад. Агар ин миқдор чадворро батанхой ё бо гулоб бихӯранд, дарди буғумхоро таскин медихад ва ба иброи меоварад; агар бо гулоби гарм бихӯранд, дарди меъдаро таскин медихад; бо андозаи биринчи онро бо сиканчабин биёшоманд, гиреххои чигарро мекушояд; ин миқдор қивоми онро бо шираи сагангур ё бо шираи тухми косни чанд рӯз биёшоманд, гиреҳи мосорикоро мекушояд (мосорико — мӯрагхое мебошанд, ки бо воситаи онхо ғизои ҳазмёфта аз рӯдахо ба чигар кашида мешавад), истискоро шифо мебахшад.

Хар рӯз се маҳал донаи гандум барин аз қивоми чадвор то дах рӯз бихӯранд, сангхои гурда ва хичакро хар навъ, ки бошанд, майда карда мерезонад; бо шираи сагангур ва ё бо шираи хори хасак биёшоманд, пешоби бандшударо мекушояд; бо шираи тухми бодиринг ё бо шираи хори хасак бихӯранд, кулинчи бодиро дафъ мекунад; агар инро бо обе, ки дар он пудина, арпаводиён ва сагангур чӯшонида шуда бошад, то хафт рӯз бихӯранд, хаман навъхои таби балғамӣ ва таби дурӯздармиёнро дафъ мекунад.

Вакте ки душвории дарди таваллуди зан наздик расад, ба миқдори донаи гандум аз қивоми чадвор бо оби сагангур ё бо оби хулба ва ё бо шираи хори хасак бихӯранд, зодан осон мегардад. Агар бача дар шиками модар мурда, аз худ захр чудо гардонида, модарро захролуд гардонида ё дар асноі таваллуд хуни бисьёр рафта, занро занфу бемадор гардонида бошад, хар рӯз се маҳал ба андозаи донаи гандум ақаллан то хафт рӯз бихӯрад, ӯро тани сихат мебахшад, дурусттараш аз марг начот медихад. Ва барои саръи тифлон

донаи арзан барин аз ин қивом бо ширн модараш бихўронанд, даво мешавад; инчунин ҳаман беморихои тифлонро, ки вобаста ба фсъли майна бошанд, ба иброо меоварад.

Агар чавони калонсол ба иллати саръ (припадка) гирифтор бошад, миқдори донаи чуворимакка аз қивоми ин бо шарбати говзабон як бор ба ў бихўронанд, сиҳат мебахшад, вале агар бардавом бихўронанд, ин беморпро авч мегиронад.

Табибони ҳозиқи Ҳиндустон истеъмоли бардавоми чадворро боиси фарбеҳ шудани бадан медонанд.

Қивоми чадворро дар сирко ҳал намуда бимоланд, варамҳои сардро мепазонад ва таҳлил медиҳад, хусусан варамҳои хатарноки паси гўш, зери бағал ва кашн ронро, ки се-чор бимоланд, дафъ мекунад. Барои дарди гулўи шадид, ки аз чамъ шудани хун дар он мавзеъ бошад, барои ханозер (хукгардан) ва дигар варамҳои гулў чадвор даво мебошад, инчунин тоун (чума), ки реши мўҳлик аст, вабо (халера), ки реши тоунро ба амал меоварад, доғи пес, доғи сафеди пўст, доғи кунчидак ва доғҳои дигари гуногуни пўст ва дардҳои буғумҳоро, бо мудозамат бимоланд, шифо мебахшад. Агар инро бо кўфтаи чанд дона мурч ҳамроҳ карда бимоланд, варамҳои сардро ва агар дар оби кашниз мулоим карда бимоланд, варамҳои гармро таҳлил медиҳад. Ва агар қивоми инро батанҳой бимоланд ё бо оби кашниз ва ё бо сирко сиришта бар пушти чашм бимоланд, варамҳои пилкҳои чашмро таҳлил медиҳад. Агар инро ба дандон бимоланд, дарди дандонро, ки аз хунукй бошад, таскин медиҳад, бар бавосир бимоланд ҳам, дардашро сокин мекунад, инчунин варамашро низ мегардонад. Агар худи инро батанҳой бар зери ноф бимоланд, захми хичакро шифо мебахшад ва пешоби бандшударо мекушояд. Қамтареро аз он дар об ҳал карда, ба чашм чаконанд, дарди чашмро, ки сабабаш хунукй бошад, сиҳат мебахшад. Агар маҳлули инро бо чакрарез дар сўрохи закар гузаронанд, пешоби баста ва римн бандшударо мекушояд.

Решаи хушки онро ос карда, ба ҷароҳатҳо бипошанд, хуни равони онҳоро мебандад ва онро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад.

Қивоми чадворро бо равғани зайтун ё равғани гулисурх даромехта бимоланд, беморихои вобаста ба холати майна ва асабҳо бошанд, монанди саръ, сакта

(мурда барин бехаракат мондан), фолиҷ, каҷ шудани рӯй, сусту нотавон гаштани узвҳо, ларзак, карахтӣ ва монанди инҳоро нафъ дорад; инчунин, майна, асабҳо ва қувватҳои ин аъзоро мустаҳкам мегардонад.

Хуллас, ин давои азим-ун-нафъи бисьёрхислат барои аксари беморихо, хусусан барои иллатҳои аз сардиву тарӣ баамаломада батанҳой ва ё бо давоҳои муносиб ҳамроҳ намуда, ҳар иллатро шифо мебахшад, хоҳ ба дарун истеъмол кунанд, хоҳ гузошта банданд ва хоҳ бимоланд. Ҳаминро гуфтан кифоя аст, ки 120 беморӣ ва иллатҳои асосӣ, ки аз сардӣ бошанд, аз истеъмоли ҷадвор нақот меёбанд ва барои беморихои аз гармӣ баамаломада бо шарбат, шаробҳо ва обхои гиёҳҳои сардмизоҷ даво мешавад.

Миқдори як бор хӯрдан аз решаи хушкаш дар як рӯз аз 0,25 то 2 грамм аст. Ҳангоми истеъмолаш ба дарун синну сол, мизоҷи бемор, ҳарорати ҳаво ва фаслҳои солро риоя кардан шарт аст. Зеро мизоҷи ин гарм мебошад, аз ин бонс дар фасли гармо миқдори кам бояд ошомид. Аммо аз қивомаш миқдори як бор ошомидан аз миқдори донаи арзан то ба андозаи донаи гандум аст, инчунин барои қувват бахшидани бох, модом ки барои ин як бор ҳамагӣ мехӯранд, то ба миқдори ду донаи гандум кифоя аст; барои бемории истиско ҳар рӯз ду-се маҳал ба андозаи донаи гандум истеъмол тавон кард.

Агар ҷадвор ёфт нашавад, ба ҷои ин барои беморихои аз сардӣ рӯйдиҳанда тарьёқи форуқ (тарьёки кабир)-ро, ки аз 62 даво таркиб меёбад баробари вазни ҷадвор истеъмол кардан мумкин аст.

Огоҳ намоем, ки хӯрдани ҷадвор ба одамони гарммизоҷ ва гарму хушкмизоҷ зарар дорад: дарди сар меоварад, дар рӯдаҳои онҳо реш ва захм пайдо мекунад. Агар ин тавр зиён кунад, сиканҷабин, шири навлӯшидаро, ки охани тафсонро дар он сард карда бошанд, инчунин бо оби ҷав ва оши ҷав истеъмол намоянд, зиёнаш ислоҳ меёбад.

273. Гулисурх

1. Бехтарин гулисурх барои атр гирифтан гулбаргҳои калон-калон, рангин, бисьёр хушбӯй бо таъми талхи андак ширинидори он аст, ки ин гулисурхи қадими

тоҷикӣ мебошад. Вале барои давоғӣ ғунчаи пурра ношукуфтаи он бехтар аст, зеро ки қуввати қабзият дар он зиёда аст.

Мизочаш мураккаб-ул-қувват аст. Як қисм табиаш мизочи инро дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк, вале аксари табиаш мизочи инро гарм ва тар гуфтаанд; баъзеҳо дар гарминву сардӣ мўътадил донистаанд. Агар онро хушк кунанд, қабзияташ, яъне ғирандагиаш зиёда, вале талхиаш камтар мегардад.

Хислатҳои шифобахши он. Хусусиятҳои умумиаш: зиёдакунандаи қувватҳои бадан ва арвоҳ, фараҳбахш, рақиқ (суюқгардонандаи) моддаҳои ғафсгашта ва муҳайё кунандаи онҳо барои дафъ шудан, поккунандаи узвҳои бадан аз моддаҳои нодаркор ва зиёдатӣ, исҳоловар, таскиндиҳандаи сафро ва балғами рақиқ, қабзиятовар, хусусан хушки он, қуввати қабзиятноки дар ғунчаи хушки он боз хам зиёдтар аст.

Чун 70 грамм гулбарги онро кўфта бихўранд, исҳол меоварад.

Оби гулбарги онро дар бинӣ, гўш ва чашм чаконанд, дарди сар, дарди чашм ва дарди гўшро, ки хама аз гармӣ бошанд, таскин медиҳад. Агар хушки онро дар об чўшонида, он обро ба чашм чаконанд, ғафсӣ ва дағалии пилкҳоро ба ислоҳ меоварад.

Гулбаргҳои тару тозаи онро кўфта гузошта бандаанд, дарди сарро шифо мебахшад. Инро дар об чўшонида, он обро дар даҳан гардонанд, дандон ва милки онро мустаҳкам мекунад. Инчунин ин гулбаргҳоро ба дандонҳо бимоланд, низ дандон ва милки онро мустаҳкам мегардонад. Хушки онро кўфта бипошанд, чўшиши (пухтани) даҳанро шифо мебахшад, инчунин инро бо наск дар об якчо чўшонида, он обро бо кофур даромехта, дар даҳан гардонанд, чўшиши даҳанро бартараф менамояд.

Гулисурхоро бибўянд, дил ва майнаро қувват мебахшад, вале дар одамони майнаашон заиф атса меоварад, ба зуком ва назла гирифтор мекунад ва хатто ба саромос мубтало месозад, вале дар баъзе одамон баръакс, ба ин иллатҳо шифо мебахшад. Ҳангоми ба гарм мизочон зарар карданаш, кофур истеъмол фармоянд, зиёнаш ислоҳ мегардад.

Чун гулбаргҳои онро бихўранд, дил, шуш, меъда, ҷигар, гурда, рўдаҳо, ҳичак, бачадон ва макъадро қавӣ мегардонад, хун қай карданро манъ месозад. Агар

оби онро бинӯшанд, дилтапак (дилбозй)-ро, ки сабабаш гармй бошад, иллати бехушшавй, инчунин сустии дилро дафъ мекунад ва ба ҳамаи узвҳои дар боло зикрьёфта қувват мешахшад, исҳолҳоеро, ки аз гармй бошанд, манъ мекунад, хусусан ғунчаи тунчи он дар ин амал кавй мебошад. Ба қавле 35 грамм ғунчаи тару тозаи он барои дах бегоҳ кифоя аст.

Гулбаргҳои онро кӯфта гузошта бандаанд, варамҳои пардаҳои шикамро таҳлил медиҳад, рутубатҳои зиёдатии меъдаро хушк мекунад ва худи меъдаро қувват мебахшад.

Гулбаргҳои тару тозаи онро кӯфта гузошта бандаанд, варами мақъадро таҳлил медихад. Агар ин гулбаргҳояшро дар об ҷӯшонида, бо он об нимгарм хукна (клизма) кунанд, захмҳои сатҳи даруни рӯдаҳоро шифо мебахшад.

Агар хушки онро кӯфта, занҳо дар андоми шарми худ бипошанд, обравии бачадонро ислоҳ мекунад ва бадбӯии онро низ дафъ гардонида, баъд онро хушбӯй мегардонад, инчунин ин узви онҳоро танг месозад. 10,5 грамм аз кӯфтаи ин бихӯранд, тафси таби дурӯздармиёнгирандаро таскин медиҳад.

Хушки онро кӯфта бипошанд, ҷӯшишҳои гуногунро дафъ мекунад, захмҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад, инчунин пухтани даҳанро ба ибро меоварад, захми обиларо бартараф мекунад ва донаҳои обиларо (нағзак)-ро хушк менамояд.

Гулбаргҳои онро кӯфта гузошта бандаанд, озаххоро хушк карда меафтонад ва харошида шудани пӯстро шифо мебахшад, ба решҳои чуқур гӯшти тоза меруёнад, варамҳои гармро таҳлил медиҳад ва узвҳои шикастаро ба ҳам мепайвандад.

Агар инро дар ҳаммом ба ҷои матлуб бимоланд, бадбӯии аракро дафъ мекунад.

Тару тозаи онро кӯфта гузошта бандаанд, тир ва хори даромадаро аз бадан берун мекашад; сабӯсаки сарро дафъ месозад; агар ба зери бағал ва каши рон гузошта бандаанд, бадбӯии ин ҷоҳоро несг мегардонад, инчунин захм ва реши ин узвҳоро сиҳат мебахшад. Низ гулбаргҳои онро хушк карда, бо барги мӯрди хушккарда якчо кӯфта бипошанд, арақ карданро манъ менамояд.

Вале хӯрдани гулбаргҳои гулисурх боҳро зарар до-

рад, ташнагӣ меоварад. Давои ин зарарҳояш арзабодиён хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз гулбаргҳои тару тозаи он дар як рӯз то 35 грамм, аз хушки он то 14 грамм ва аз оби он то 28 грамм аст.

Ба ҷои ин баробари вазнаш бунафша ва чорьяки вазни ин райҳони гӯши мушро истеъмол намоянд, раво мебошад.

2. Усораи гулбарги тару тозаи он, яъне оби гулбаргҳои онро дар офтоб хушк карда биёшоманд, ғафсии пилкҳои чашм, хун қай кардан, рутубат ва тарии барзиёди меъдаро нафъ дорад. Қабзият ва хушкии мизоҷи он аз ғунча, гул ва баргаш зиёдтар аст.

3. Мизоҷи донаҳои реза, ки дар миёни гули он дар сари торҳои борике мебошанд — инро ба тоҷикӣ заррагул меноманд, дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ҳафт грамми онро бо об биёшоманд, хун қай кардан, хунравиҳои гуногун ва исҳоли лоиларо хусусан, ки бо косабаргҳои гул якҷо соида бихӯранд, шифо мебахшад.

Агар ин заррагулҳоро занҳо аз таг бардоранд, бачадонро қувват мебахшад, обравии онро дафъ мекунад ва андоми шармро танг мегардонад.

Самари гулисурх, яъне тухми он чун тугма мебошад ва хислатҳои тиббиаш монанди тухми гулисурхи саҳрой ва мисли заррагулаш мебошад.

4. Мизоҷи равғани гулисурх мураккаб-ул-қувват аст.

Тариқи тайёр кардани равғани гулисурх чунин аст. Шишаро то нима равғани нави кунҷид ё равғани зайтуни нав бирезанд. Он равғанро аз гулбаргҳои гулисурх пур кунанду ба офтоб гузоранд. Чанд рӯз дар офтоб истода ранги гул табдил ёбад, яъне ба равған гузарад, фишурда, гулро партоянду гули нав андозанд. Ҳамин тариқ то ҳафт маротиба гулро иваз намоянд ва охиронро ҳам фишурда партоянд — ин равғани монда равғани гулисурх ҳисоб меёбад. Ё ки баробари вазни равған он гулбаргҳои тарро ба яке аз он ду равған даромехта, дар оташи мулоим бичӯшонанд, то он ки оби гул парида, равған боқӣ монад — инро равғани пухтаи гулисурх меноманд ва авваларо равғани хоми гулисурх мегӯянд.

Хислатҳои шифобахши он: ин равғанро батанҳой ё бо сирко ва гулоб даромехта кам-кам ва бардавом ба

сар бирезанд, дарди сарро шифо мебахшад, майнаро қавӣ мегардонад, бехобиро дафъ мекунад, инчунин варамхои пардахои мағзи сар ва варами худи майнаро тахлил медихад. Ниг ин равғанро бо сирко даромехта ба сар бимоланд, чунин фондаро дорад.

Ин равғанро бо сирко ва гулоб дар шиша рехта, ҳар замон чунбонида, аз дахани он бибӯянд, дарди сарро таскин медихад, бухорхои дар майна ҷамъшударо пароканда месозад ва барои варамхои пардаи мағзи сар ва даруни майна мувофиқ аст.

Равғани мазкурро нимгарм дар гӯш чаконанд, дарди инро таскин медихад, дарди сарро ҳам сокин мекунад ва хушкии ҳар дуи ин узвро дафъ менамояд. Агар инро дар дахан гардонанд, дарди дандонро дафъ мекунад ва чӯшиши даханро, ки сабабаш хӯрдан ё нӯшидани чизхо бошад, шифо мебахшад.

Агар инро бихӯранд, моддахои часпаки зарарнокро бо исхол аз узвхои ботинӣ дафъ мекунад, исхоли сафровиро мебандад, тафси меъдаро сокин менамояд; захми рӯдахо ва харошида шудани сатхи даруни онхо ва дарди рӯдаҳоро шифо мебахшад; узвхои баданро қавӣ мегардонад, дардхои гуногунро таскин медихад, исхолро мебандад. Инчунин аз рӯ бимоланд ҳам, ҳамин навъ асар дорад.

Агар бо ин равған ҳукна кунанд, захми рӯдахо, харошида шудани сатхи даруни онхо ва дарди рӯдахоро, ки аз зарари чизхои хӯрдашуда бошад, шифо мебахшад. Инро кам-кам ва бардавом бирезанд, исхоли сафровиро мебандад ва моддаи часпакро бо исхол дафъ мекунад.

Молидани ин равған ба решхои чукур гӯшт мерӯёнад, рутубатхои захмхо ва чароҳатхоро хушк мекунад, моддахои раддӣ ва бадфиолро аз онхо дафъ мегардонад, захми обиларо шифо мебахшад. Агар инро бо сафедан тухми мурғ даромехта бимоланд, сӯхтагии оташ, захмхои аз оҳак хӯрдагӣ пайдошударо шифо мебахшад; варами чашмро тахлил медихад. Агар бо сирко сиришта бимоланд, барои ҳамаи захмхо ва чӯшишхои пӯст, ки аз гармӣ бошанд, дору мешавад.

Равғани гулисурхро бихӯранд, зарари оҳак, зарних ва зарориҳ (шпанские мушки) хӯрдагонро дафъ мекунад. Ин равғанро бо сирко ва оби мӯрд даромехта бинӯшанд, арақ карданро манъ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз равғани гулисурх дар

як рӯз 25 грамм аст. Ба ҷои ин баробари вазнаш равғани бед ва нӣм вазни он равғани бунафшаро истеъмол намоянд, равост.

5. Гулоб. Инро бо воситаи гулобгирҳои гулисурхро дар асбоби анбиқ муқаттар кардан ҳосил менамоянд, ки ин гулоб, яъне оби гулисурх аст.

Мизоҷи гулоб мураккаб-ул-қувват аст. Баъзе табибон сардӣ ва хушкии мизоҷи онро зиёда донистаанд. Хислатҳои шифобахши он: гулобро нимгарм бинӯшанд, бемориҳои аз назла пайдошуда, хун кай кардан, дағалии узвҳои даруни сина, тапидани дил (дилбозӣ), ки ҳама аз гармӣ бошанд, шифо мебахшад, баданро қавӣ мегардонад; дардҳои меъда, рӯдаҳо, ки хоҳ аз сардӣ бошанд ва хоҳ аз гармӣ, дардҳои ҷигар ва сипурзро таскин медиҳад. Агар инро бо шароб даромехта бинӯшанд, фараҳи зиёде мебахшад. Хоҳ инро бибӯянд ва ё бимоланд, дарди сар ва дарди чашмро дафъ мекунад. Агар ба даруни он каранфули гардан андохта, баъд бибӯянд, дарди сарро, ки аз хунукӣ бошад, шифо мебахшад. Агар инро дар шиша рехта, он шишаро дафъа ба дафъа ҷунбонида, аз даҳанаш бибӯянд, майна ва ҳисҳои дохилиро қувват мебахшад, табъро чоқ мекунад, дилро қавӣ мегардонад; хумор, бехушшавӣ ва дилтапакро барҳам медиҳад.

Аҷибаш дар ҳамин, ки ба одамони назла доштагӣ зарар дорад, ҳатто онро ба ҳаракат меоварад, инчунин барои боҳ (пушти камар) ҳам зиёнкор аст, инчунин мӯйро зуд сафед мегардонад. Давоҷ ин гуна зарарҳояш набот хӯрдан ё бо набот истеъмол кардан аст.

274. Гулқанд

Гулбаргҳои гулисурхи хушбӯйро бо қайчӣ маҳин реза карда, як рӯз дар хона мегузоранд, то рутубати он хушк гардад. Баъд ин резаҳои гулисурхро як вазн ва шакар ду вазн ҳамроҳ намуда, хуб мемоланд, ки ҳар ду ба ҳам омехта гарданд ё мекӯбанд. Баъд чил рӯз дар офтоб мегузоранд, инак, гулқанд тайёр мешавад.

Агар ба ҷои шакар дар ин таркиб асал ҳамроҳ намуда, ба усули мазкур тайёр намоянд, онро гулангубин мегӯянд, ки гуласал аст.

Мизоҷи гулқанд дар дараҷаи дуввум гарм ва дар

якум тар аст, вале мизочи гулангабин дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдани ҳар ду навъи он майна ва меъдаро қувват мебахшад, рутубатҳои бегонаи ин ҳар ду узвро хушк мекунад ва намегузорад, ки бухорҳои зараринок ба мағзи сар бароянд, хусусан аз болои таом бихӯранд, ин феълаш қавитар зоҳир мегардад. Гулангабин барои одамони сардмизоҷ, пирон ва инчунин ба касоне, ки рутубат дар майнаашон бисьёр бошад, нафъи хубе дорад. Хӯрдани гулангабин барои бемориҳои фолиҷ (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), дарди буғумҳо, никрис (подагра) шифо мебахшад; сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад ва душвор шошиданро ба ислоҳ меоварад.

Хӯрдани гулқанд барои одамони гарммизоҷ ва ҷавонон форам аст, иллатҳои васвос ва девонагиро шифо мебахшад.

Қуввати гулангабин то чор сол ва қуввати гулқанд то ду сол боқӣ мемонад.

275. Хушоб

Ин оби меваҳоест, ки дар об бо шакар чӯшонида шуда бошад, инро ба русӣ компот меноманд.

Мизоҷи ҳамаи хушобҳо латифтар аст аз худи меваашон.

Хислатҳои шифобахши он: хусусияти ҳар яке ба он, ки аз он тайёр карда мешавад, хос аст. Масалан, хушоберо, ки аз олуболу тайёр карда бошанд, биёшоманд, шиддати ташнагиро мешиканад, тафти баданро таскин медиҳад, моддаи дар бадан сӯхтаро ислоҳ мекунад ва дарди сипурзро дафъ месозад. Агар инро аз бихӣ тайёр карда бошанд, узвҳои раисаро, яъне дил, майна, чигар, меъда, гурда ва хояҳоро қавӣ мегардонад; инчунин ҳар сеи рӯҳро, яъне рӯҳи нафсонӣ, ки ин қувват вобаста ба мағзи сар аст, рӯҳи ҳайвониро, ки ин қувват вобаста ба дил аст ва рӯҳи ғабиниро, ки ин қувват вобаста ба чигар аст, қувват мебахшад; инчунин қуввати ҳозимаро, ки вобаста ба ҳоли узвҳои ҳозима (меъда, чигар, рӯдаҳо ва сипурз) аст, зиёда мегардонад ва бӯйҳои бади моддаҳои баданро дафъ мекунад. Агар хушобро аз себ ҳосил намоянд, дилгапак

(дилбозй), бехузур (бечо) шудани дил, иллати кайи сафровй, тафс ва гармии чигар, зардпарвин, истиско (водянка)-и гарминро ба ибро меоварад. Агар инро аз мавизи ангур пухта бошанд, овозро соф мекунад, гирехҳои баданро мекушояд, зардпарвинро шифо мебахшад. Аз ҳама камфоидатарин хушоб аз зардолу тайёр кардашудаи он аст, зеро он боднок мебошад.

276. Сирко

Инро аз аксари чизхо монанди: ангур, хурмо, анҷир, шакар, оби найшакар, асал ва ғайра, аз хар меваи обдор ва ширин, аз донҳо монанди: биринҷ ва ғайра тартиб медиҳанд. Бехтарини ҳама сиркои ангурист, ки оби ангурро соф намуда, дар хуми сафолй ё чинй, ки даруни онро равған молида бошанд ё дар шиша рехта, ба таносуби 10 литр оби он як литр сиркои сараро дохил намуда, даҳани зарфро пўшида ва гиландуд карда, дар офтоб ё ҷои дигари гарм мегузоранд то расида гаштани он сабр мекунанд. Ё дар он оби ангур ва ғайра, ки аз он тайёр кардан бихоҳанд, сирко бирезанду бигузоранд, то хуб ба ҷўш ояду май гардад. Пас ба даруни он сирко ва намак бирезанд ва ҳамон тавр бигузоранд, то расида гардад, турш шавад, ки сиркои ҳамрй иборат аз ҳамин аст. Ё он, ки май худ ба худ турш шуда сирко мегардад.

Сиркои хурмо он аст, ки як килограмм хурморо дар чор литр оби гарми ширини соф бирезанду дар хуми нави мукайяр (қирандуд) ё равған молидашуда рехта, даҳани онро маҳкам карда, як ҳафта дар офтоб мегузоранд. Баъд молида, соф гардонида, дар ду литри он як литр сиркои сара, 40 грамм намак дар он хум андохта, онро дар ҷое гузоранд, ки офтоб ҳамеша бар он бирасад, то он ки расида гардад. Аз дигар чизҳо низ ҳамин тариқ тартиб медиҳанд.

Мизоҷи сиркои ангурй мураккаб-ул-қувват аст, яъне камтар моддаи гарммизоҷ дорад ва миқдоре чавҳари сардмизоҷро доро мебошад; дар дараҷаи дуввум сард ва хушк аст. Мизоҷи сиркои хурмой, мавизй, анҷирй ва асалй наздик ба мизоҷи сиркои ангурист. Вале мизоҷи асалии он гармтар ва хушктар аст назар ба ангурии он. Аз нок, себ ва биҳй тайёр кардашудаи он

қабзиятдор мебошад. Сирко аз се чиз таркиб ёфтааст: 1. Бинобар мизочи гарми оташӣ доштанаш, гирехҳои баданро мекушояд ва ба чуқуриҳои бадан ҳаракат мекунад. 2. Бинобар мизочи сарди хокӣ доштанаш қабзият пайдо мекунад. 3. Аз боиси моддаи обии сарди тарӣ доштанаш бо ҳамаи дигари хислатҳояш ғолиб буда, асабҳоро суст ва заиф мегардонад.

Хислатҳои шифобахши он: хусусияти қабз ва хушкунандагӣ дорад, зуд таъсирбахш ва расонандаи қуввати давоҳо ба узвҳои гуногуни бадан мебошад, моддаҳои ғафс ва ғализро пароканда менамояд.

Агар инро бо равғани зайтун ё бо равғани гулисурх даромехта бимонанд, дарди сари гарм ва дарди сари аз расидани офтоб бошад, таскин медиҳад ё дарди саре, ки аз зиёд шудани хилти сафро ё аз ҷамъ омадани бухороти гарм ҳодис шуда бошад, ё дар хаммоми гарм сар ба дард ояд, шифо мебахшад. Агар латтаеро ба ин таркиб тар карда, ба сар гузоранд низ, ҳамин асарро дорад.

Агар сиркоро батанҳои бибӯянд, бастагии сари биниро мекушояд, назлаи гармро мебандад, дарди сари гармро таскин медиҳад ва майнаи гарммизочро қувват мебахшад. Агар бо равғани бодоми ширин ва ё равғани гулисурх, гулоб, оби бодиринг даромехта бибӯянд, дарди сари гармро таскин медиҳад, варами майна ва пардаҳои онро таҳлил медиҳад, хазьён гуфтанро барҳам медиҳад. Агар сиркоро чӯшонида, бухорашро ба дарун бикашанд, бемориҳои номбурдаро шифо мебахшад ва бастагии сӯрохи биниро мекушояд. Ҳамчунин сиркоро ба хишти пухта ё санги тафсон бирезанд ё ки сангреза ва хишти пухтаи тафсонро дар он андохта, бухори онро бигиранд, бемориҳои дар боло зикрьёфтаро ба ибро меоварад.

Чун як вазн сирко, ду вазн об, каме шакар дар кӯзаи сафолӣ рехта, даҳанашро бо сарпӯше маҳкам карда, атрофи даҳани онро бо хамири орди мош гирифта, каме чӯш диҳанду сарпӯши кӯзаро андак кушода, бухори онро бар варами гулӯ ва ҳалқ расонанд ва баъд аз се соат таркиби даруни кӯзаро аз нав карда, бо ҳамин усул бухори онро бигиранд, дар се-чор маротиба варами ин узв таҳлил меёбад.

Сиркоро бо асал даромехта бимоланд, кабудии зери чашмро дур мекунад, хуни мурдаи таги пӯстро низ пароканда месозад.

Сиркоро ба даруни гӯш чаконанд, кирми гӯшро мекушад, дардашро низ таскин медиҳад. Онро чӯнонида, бухорашро бо воситаи қиф дар гӯш бигиранд, ҷарангҳои гуногуни гӯш ва гаронии ин узвро дафъ мекунад; дар бинӣ бирезанд, бастагии сари биниро мекушояд ва боиси тезии шунавоӣ мегардад.

Чун 25 грамм пиёзи ансули хушкро бо корд варақ-варақ реза карда, дар сирко бичӯшонанд, то пухта муҳарро шавад ва як ҳафта дар офтоб гузоранд. Баъд онро соф намуда, ҳар рӯз ба дили наҳор 7 грамми онро биёшоманд, барои бадбӯии даҳан, ки вобаста ба ҳолати меъда бошад, дармон мешавад. Сиркоро намакин карда, баъд дар даҳан гардонанд, хуни буни дандонро, ки канда бошанд, қатъ мекунад; инро бо зоки сафед даромехта, онро дар даҳан гардонанд, дандонро сафед ва аз чирк пок мегардонад, хуни равонро аз милки он манъ менамояд, дандонҳои сустро мустаҳкам мегардонад; бо шибит сиришта, ба дандон бимоланд, дандони чунбонакро сахт мекунад.

Бо худи сирко ғарғара кунанд, рехта шудани моддаҳои зарарнокро ба ҳалқ манъ мекунад, дарди гулӯи шадидро, ки аз чамъ шудани хун дар он мавзеъ мебошад, шифо мебахшад; забончаи халкро, ки афтода бошад, боз ба ҷояш мебардорад, дарди дандонро таскин медиҳад; бо зира ва кокутӣ сиришта, ин таркибро дар даҳан бигардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад ва захмҳои милки дандонро шифо мебахшад.

Агар сиркоро андак-андак бихӯранд, зулуки дар ҳалқ часпидаро берун меоварад, сурфаи кӯхнаро шифо мебахшад, нафаси ростаро, яъне ростнафасро, ки аз гармӣ бошад, дафъ мекунад.

Фӯраи чормағзро дар вақти пунбадона барин буданаш дар сирко андозанду ҳамон тавр бигузоранд, то он ки расида гардад, баъд бо он ғарғара намоянд, барои дарди гулӯ ва бемориҳои номбурдаи узвҳои даҳан ва ҳалқ беҳтарин даво мебошад.

Сиркоеро, ки аз пиёзи ансул тайёр карда шуда бошад, биёшоманд, барои сурфаи сабабаш моддаҳои сардмизоҷ ё аз хунукӣ бошад, зиқ-ун-нафас (тангии нафас), бемориҳои вобаста ба мағзи сар, иллатҳои сипурз ва истиско даво мешавад.

Ҳар навъ сиркоро бихӯранд, ташнагиро дафъ мекунад, барои ҳазми таом ёрӣ мерасонад, хунравиҳои гуногунро аз аъзои дохилӣ қатъ мекунад, иштиҳоро

бармеангезад, балғамро мегудозад, сипурзро пок мегардонад, шиддати сафроро мешиканад; гирехи мосориқо, яъне гирехҳоеро, ки дар мӯрагҳои шикам пайдо шуда, бо воситаи он мӯрагҳо ғизои дар рӯдаҳо хазмьёфта ба ҷигар кашида мешавад, мекушояд, гирехҳои сипурзро кушода мегардонад ва давоҳоро ба сипурз бурда мерасонад бинобар туршии таъми савдо дар сипурз аст, шифо мебахшад.

Хар рӯз ба дили наҳор сирко бихӯранд, кирмҳои меъдаро мекушад. Таомеро, ки бо сирко пухта шуда бошад, бихӯранд, рехта шудани моддаҳои зарарнокро ба меъда манъ мекунад.

Сиркоро гарм карда бихӯранду кай кунанд, захри давоҳои қотилро дафъ мекунад, хун ва шири шахшударо хориҷ месозад ё дар ҷояш мегудозад. Агар инро бо намак бихӯранд, захри замбӯруғҳои захрнок ва саги девона газидаро дафъ менамояд, хусусан сиркои ангурӣ дар ин бобат пуртаъсир аст.

Сиркоеро, ки дар он анҷир ё мавизи ангур, ё пӯсти решаи кавар як шабонарӯз тар карда шуда бошад, ба дили наҳор биёшоманд, сипурз ва истискоро тахлил медиҳад.

Агар сиркоро бимоланд, пахн гаштани решҳои бадфиол, сурхбод, ҷамра (карбункул) ва доначаҳои сурхи дарднокро, кӯтури решгашта, бавосир, милкаки нохун, шукуфаҳои пӯст, варами зоҳирӣ ва ботиниро манъ мекунад, инчунин намегузорад, ки ҷарохати нав варам оварад, хориши бадан ва захри ҷонваронро дафъ мекунад, барои хунравӣ аз узвҳои берунӣ ва сӯхтагии оташ даво мешавад. Низ онро бимоланд, намегузорад, ки моддаҳои атрофи он ба он ҷо ҷамъ гарданд.

Агар инро бимоланд ё баррезанд, барои газидани ҷонварони захрнок ва манъ кардани хунравӣ аз узвҳои беруни бадан дармон мегардад.

Анҷирро, ки дар сирко пухта бошанд, гузошта банданд, сӯзиши узв ва дағалии онро ислох мебахшад. Агар инро бо гӯгирди кӯфта сиришта гузошта банданд, никрис (подагра)-ро шифо мебахшад. Орди ҷавро бо сирко хамир карда гузошта банданд, варами гулӯ, пистон, инчунин варами баногӯш ва дигар варамҳои гармро тахлил медиҳад; агар испанди кӯфтаро бо сирко сиришта гузошта банданд, карахтӣ, кузоз (столбняк) ва дарди буғумҳоро дафъ мекунад. Сиркоро бо хокистари

гарм хамир карда гузошта банданд, ғуддахо ва вараки сардро тахлил медихад.

Сиркоро бар санги гарм рехта, мавзеъро ба бухораш бидоранд, бавосирро даво мебошад.

Хӯрдани сирко ба пирони савдовимизоҷ ва одамони бемории шушдошта, монанди сурфаи нав ва сурфаи хушк зарар дорад, инчунин ба одамони узвхояшон боди ғализдошта бошад, дарди буғумнок, узвхои ботинишон заиф, боҳашон суст ва бачадон зиён мерасонад, низ ба асабхо ва узвхои асабонӣ, ба касони нав аз беморӣ хеста ва сардмизоҷон зиёнкор аст. Агар инро бардавом истеъмол кунанд, иллати истиско ва хирагии чашмро ба амал меоварад, ранги рӯйро зард мегардонад, харосида шудани рӯдахоро пайдо менамояд, баданро лоғар мегардонад. Барои ислохи ин гуна зарархояш ширинихо, инчунин обгӯшт хӯрдан даркор аст, барои ислохи зарараш ба сурфа ширинӣ ва равғани бодоми ширин истеъмол фармоянд, барои ислохи зарараш ба одамони камхарорат ва сустиҷ асабхо асал ва давохои гарммизоҷ истеъмол бояд кард; барои он, ки хароши сатхи даруни рӯдаҳоро ҳодис накунад, лубобхо истеъмол намоянд.

Миқдори як бор хӯрдан аз сирко дар як рӯз то 32 грамм аст. Ба чои ин дар баъзе мавоид шароб ва дар баъзе ҳолат лимӯро истеъмол намоянд, раво мебошад.

277. Май

Майе, ки аз оби ангур тайёр карда мешаванд, асосан аз 10—12 навъ иборатанд. Барои мувофики табъ гаштани шароб ба даруни он чизхои гуногун дохил мекунанд. Шароберо, ки аз як то ду сол нигох дошта шуда бошад, онро майи атиқ меноманд ва синнаш ба чилсолагӣ расида бошад, шароби кадим мегӯянд. Бо ин хама, ки намудхои он ба 10—12 мерасанд, аз инхо шаробҳои дигар низ таркиб менамоянд. Дар ин ҳолат миқдори навъи май аз 600 зиёда мешавад.

Май, яъне шароб, хангоми нӯшидан ба ақли одамӣ болодаст меояд, яъне ошомандашро аз ақли солим берун мекунад.

Мизочи шароб вобаста ба ранг, таъм, бӯй, кивом ва хислатҳояш гуногун аст. Масалан: мизочи шароби

атиқ дар дараҷаи саввум гарм ва дар дуввум хушк аст; кадими он дар саввум гарм ва хушк, турши он дар дуввум гарм ва тар; майи хушбӯй иборат аз райҳонӣ аст, яъне дар он райҳон андохта бошанд, аз чихати мизоҷ мӯътадил аст; агар шароб аз шаш мох то яксола бошад, дар дараҷаи дуввум гарм ва моил ба тарӣ; бемазаи он, ки майи қаҳва меноманд, мартубтарини онҳо мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: майи рақиқ (суюк) ҳангоми нӯшидан зуд таъсир мекунад, гиреххои баданро мекушояд; шароби ғафс дерҳазм, вале ғизо дар он бисьёр аст, ба узвҳои бадан қувват мебахшад ва таъсирнок; майи сурх ва хушбӯй, ки иборат аз райҳонист, барои истеъмол бехтар аз ҳамаи навъҳои дигари он мебошад; майи бетаъм, яъне қаҳвагиаш барои ҳамаи мизоҷҳо форам аст, лекин иштихоро гум мегардонад, бохро қатъ мекунад, дарди сар меоварад; майи сафед дарунро мулоим мекунад ва заиф мебошад; шароби сиёҳ дерҳазм аст ва дар бадан моддаи савдо пайдо мекунад.

Шаробе, ки оби ангурро чӯшонида, баъд тайёр намуда бошанд, инро майи чумхурӣ ва майи пухтагӣ меноманд, қивомаш ғафс, баданро гарм мекунад, пазонандаи моддаҳои бегонаи бадан аст, асабро қувват мебахшад ва дарди сар меоварад. Майи ширин вазнинтабъ, ҳамчун ғизо ғолиб; навъи майхуши он, яъне майи туршу ширини он раддӣ мебошад, ҳазмро вайрон мекунад, ба асаб зарар дорад ва ошомиданаш тарсончак мегардонад. Майи талх поккунандаи дарун ва кушояндаи гиреххост. Май, ки асло офтоб нахӯрда бошад ва хуми он дар барф ё дар ях нигох дошта шуда бошад, дерҳазм ва душворҳазм, бадбӯ, пайдокунандаи гирех ва ба табҳои дуру дароз гирифтор мекунад. Шароби кӯҳна ба узвҳо газанд мерасонад, сатҳи дарунй рӯдахоро мехарошад. Дар қивом мӯътадили он ҳоли бади баданро ислоҳ мекунад ва агар бисьёр об дошта бошад, ба аъзои бадан сустӣ меоварад, ба иллати истиско гирифтор менамояд, қабзиятнокии он бештар аз ҳама дарунро мебандад, узвҳои дарунй синаро дағал мегардонад, меъдаро дибоғат медиҳад ва хумораш шадид аст. Шароби хушбӯй бисьёр неку, лекин дарди сар оваранда аст. Шароби бадбӯ расонандаи азият аст, бемориҳои кушандаро ба амал меоварад. Шароби дар офтоб расидаро мушаммас меноманд, ки ин тунд ва

зуд аз меъда гузаранда, фараҳбахш, вале табъои ғарм-ро пайдо мекунад. Шароби вазнин, яъне баланд дер-хазм, сабуки он, яъне камкайфи он зуд таъсирбахш аст. Шароби қадим ва кӯҳнаи он зуд таъсир мебах-шад, ба ҳамаи дағ ҳисси инсон зарар мекунад, инчу-нин ба асабҳо низ азиятрасон аст. Шароби нав бодиок, дерҳазм ва пайдокунандаи бемориҳои балғамист. Ша-роби соф гирехҳои баданро мекушояд, пешобро меро-над. Шароби нави тира дар хичак санг пайдо мекунад, дар узвҳо гирехҳоро ба амал меоварад.

Дар нӯшидани май он маврид, ки ҳангоми ташнагӣ, зарарнок аст; ҳангоми гурусна будани шиками, дар вақ-ти серӣ, ғазаб, машаққат, ҳаракатҳои сахт, ҳавои бисьёр гарм, ба як дафъа бисьёр нӯшидан ҳеле зарарнок аст. Меъёри истеъмоли он моҳе як мартаба, агар бисьёр зуд истеъмол карданаш матлуб бошад, ҳафтае як мартаба, ки ин барои истироҳати рӯҳҳо ва қувватҳо мебошад, дар айни ҳол ин суст новар ба ҳамаи узвҳо мебошад.

Азбаски май ба ақл ғолиб аст, нӯшандаашро бечо далер ва шуҷоъ мегардонад, пас ба корҳои нописанд ва бадураддӣ ҳидоятгар аст.

Модоме, ки май дар бадан ворид гашта, ҳаракат ва ҷӯшиши моддаҳои баданро аз эътидол афзун месозад, пас таъсири ғарибаъ, яъне бегонаро дар бадан эҳдос менамояд. Аз ҷумла ба се рӯҳ ва қувватҳо, ки инҳо дар дил, майна ва ҷигар макон доранд, ба феълҳои ҳар сеи ин узв ғаронӣ меоварад, дигаре ба узвҳои таносул, ки гурда, хоя ва закар, бачадон мебошанд, манфӣ таъ-сир бахшида, феълҳои онҳоро ғайритабиӣ, яъне ғайри-модарзодӣ мегардонад. Май ҳамчун чизҳои дигари мус-кир (кайфовар) бинобар ба ҷӯш овардани моддаҳои бадан, наслро месӯзонад, яъне фарзанди майпараст ё покобил, ё фиребгар, ё дузд, ё танбал, ё кундзеҳн, ё маъюб, хуллас, бо нуқсоне ба дунъё меояд.

Як хислати оддии заиҳои солиммаклро таъкид кар-дан кифоя аст, ки ба ҳамин гуна зани бешавҳар барои хостгорӣ раванд, вай аз ҳама пеш пурсон мешавад: шароб менӯшад? Агар майнӯш бошад, ба хостгор ҷа-вобаи манфӣ медиҳад.

Ба ҳамин як суол кӣ ҷавоби мусбат дода метаво-над. Оё ягон нафар майнӯш ёфта мешуда бошад, ки ақли баркамол дошта бошад?

Ин аз орди гандум аст, ки бо равғани кунҷид ё равғани зайтун, ё равғани гов, ё буз, ё гӯсфанд ва шир ва чугрот ҳар як, ки бошад, сиришта мегузоранд, то турш ва бадбӯ гардад. Баъд қадареро аз он дохила хамири нон менамоянд, то ки хамир барояд (бихезад). Инро дар як катор маҳалҳо тоҷикон хамирмоя мегӯянд.

Мизочаш мураккаб-ул-қувват дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, моддаҳои ғализи баданро рақиқ мегардонад, инчунин онҳоро ронда, узвҳои баданро пок мекунад ва варамҳоро тахлил медиҳад. Агар аз рӯ гузошта банданд, моддаҳои матлубро аз чукури бадан ба рӯ мекашад. Ба ин намак омехта гузошта банданд, варамҳои сардро таҳлил медиҳад, хусусан варамҳои таги пойро башаст мегардонад, инчунин дард ва сӯзиши таги пойро ба зудӣ таскин медиҳад, пучакҳоро пазонида мекафонад, дарди дандонро низ сокин мекунад.

135 грамм обе, ки дар он 17,5 грамм хамирмояи камнамак ҳал карда, бо ду грамм решаи сӯхтаи най, баробари ин сӯхтаи реша, шакар, ним грамм заъфарон андохта бихӯранд, хумор, ташнагӣ ва тафси баданро дафъ мекунад. Агар ба таркиби мазкур 9 грамм сирко изофа намоянд, барои сурфае, ки аз ҷамъ шудани сафро ба амал омада бошад ва инчунин сабаби сурфа моддаҳои сӯхта бошад, дармон мешавад.

Чун як ҷузъ оби наъноъ, як ҷузъ хардал (горчица), се баробари ҳар дуи ин ҳамирмоя изофа намуда, дар даҳ баробар вазни ҳамаи ин об бичӯшонанд, то об ба нисф расад. Баъд онро соф намуда, бо нисф вазни он асал ба қивом оварда бихӯранд, ҳозимаро ба дараҷае қавӣ мегардонад, ки сабр натавон кард ва меъдаро аз моддаҳои сӯхта пок месозад балғамро дафъ мекунад, боҳ (пушти камар)-ро ба ҳаракат меоварад. Ҳар гоҳ баъд аз давои бох дарҳол бинӯшанд, бағоят зуд таъсир мекунад.

Хамирмояро дар об ҳал карда, ба ин таркиб чорьяки он равғани бунафша даромехта, ғарғара кунанд, варами ҳалқумро таҳлил медиҳад. Ва агар хамирмояро бо ҳино, намак ва равған сиришта гузошта банданд, ҳамаи сахтиҳои азимро, ки аз сиҳат шуданаш ноумед гашта бошанд, ба хубӣ таҳлил медиҳад ва му-

лоим мегардонад. Чун хамирмояро кӯфта, бо анори ширин сиришта бихӯранд, монанди шароб кайф мекунад.

Вале хӯрдани хамирмоя ба узвҳои илгатноки дар ни сина зарар мекунад. Дар ин маврид катиро бихуранд, ислоҳи зарар мегардонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз хамирмоя дар як рӯз то 60 грамм аст.

279. Дорчинӣ

Ин пӯсти шохҳои дарахтест, ки маконаш асосан ҷазираи Сарандеб (Цейлон) мебошад ва дар ҷазираи Токукани Дакан, инчунин Зирбод меруяд. Он чӣ дар ҷазираи Сарандеб мешавад, хубтарини навъи он аст, тундбӯй ва тундтаъм, сурхранги ширин мебошад. Инро дар бозорҳои шахрҳои Осиёи Миёна дарьёфт кардан мумкин аст.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст. Қувваташ то 15 сол боқӣ мемонад.

Хислатҳои шифобахши он: хӯрдан, ғизошта бастан ва бӯй кардани дорчинии кӯфтагӣ моддаҳои ғафсгаштаро дар бадан рақиқ (суюқ) мегардонад, гиреххоро мекушояд, фараҳ мебахшад, ахлоти бадбӯро мепазонад ва барои дафъ шудан тайёр месозад; тарьёки ҳамаи захрҳои хайвонӣ, наботӣ ва маъданист; ҳамоми қувватҳои рӯҳиро, яъне қувватҳои майна, дил ва ҷигарро, ки манбаъи се қувватҳои бадан мебошанд, ҳифз мекунад яъне нигоҳ медорад, чашмро равшан месозад, бодҳо ва моддаҳои сардмизоҷро пароканда мегардонад, рутубати зарарноки майнаро хушк мекунад, назлаҳои сарди тарро манъ менамояд; беморихои мағзи сарро, ки аз сардӣ бошанд, шифо мебахшад, пешоб ва ҳайзро равон менамояд, бачаро аз шиками ҳомила меафтонад, боҳ (пушти камар)-ро қавӣ месозад, дилтапак (дилбозӣ), тарсончакӣ, васвос ва девонагиро шифо мебахшад; аъзои раисаро, ки дил, майна, ҷигар, меъда, гурдаҳо ва хояҳо мебошанд, қувват мебахшад, бадбӯии даҳанро нест мекунад, сурфаи тар ва дамкӯтаҳиро ба ибро меоварад; овози хирриро, ки сабабаш ҷамъ шудани балғами шахшӯл бошад, мекушояд; рутубатҳои часпаки халаловари қасабаи шуш ва роҳи нафасро дафъ мекунад ва узвҳои дарунии синаро аз он рутубатҳо пок мекунад, гиреҳи ҷигарро мекушояд, истиско (во-

дянка)-ро шифо мебахшад, бӯи бади захм ва решхоро дур месозад, захрхои сардмизочи чонваронро монанди захри каждум ва ғайраро аз бадан дафъ мекунад.

Агар равғани инро бар пешонӣ ва чаккаҳои сар бимоланд, дарди сарро таскин медиҳад ва ин равғанро ба пилки чашм бимоланд, паридани онро манъ месозад.

Дорчиниро махин соида, чун сурма ба чашм кашанд, чашмро қувват мебахшад ва агар бо дигар давоҳои чашм даромезанд, таъсири онхоро ба табакоти чашм мерасонад.

Дорчиниро дар об чӯшонида, он обро бо сирко даромехта бинӯшанд, хиккак (хиқичок)-ро, ки сабабаш чамъ шудани рутубат бошад, ислоҳ медиҳад; агар ин обро бо пӯсти ҳалилаи кобулӣ биёшоманд, истисқои лаҳмӣ ва обиро шифо мебахшад.

Инро кӯфта гузошта банданд, узвҳои ларзакро ба ислоҳ меоварад ва инчунин ларзонидани табҳои балғамӣ ва савдовиро дафъ мекунад; ба макъад гузошта банданд, донаи бавосирро меафтонад ва дарди онро таскин медиҳад, газидани каждумро даво мешавад.

Агар инро хоида, ба ҳашафа (сари закар) бимоланд, лаззати чимоъро афзун мегардонад.

Кӯфтаи дорчиниро бо асал даромехта бимоланд, рихинаки рӯй ва доғҳои кунчидакро дафъ мекунад; бо сирко сиришта бимоланд, низ чунин таъсирро дорад.

Хӯрдани дорчинӣ ба одамони гарммизоҷ зарар дорад, дарди сар меоварад, ба хичак ҳам зиён мекунад. Дар ин ҳолатҳо катиро бихӯранд, ислоҳи зарари он менамояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз дорчинӣ дар як рӯз аз 7 то 14 грамм аст.

Агар дорчинӣ ёфт нашавад, ба чои ин занҷабил истеъмол намоянд, раво мебошад. Ва барои раҳик гардонидани моддаҳои ғафси бадан ва қувват бахшидан ба бадан баробари вазни ин самари арчаро истифода намоянд, чонз аст.

Мизочи равғани ин аз худи дорчинӣ бисьёр гарм ва хушк дар дарачаи саввум аст.

Тайёр намудани равғанаш ин тавр аст. Бигиранд ним килограмм пӯстлох -- дорчини тундбӯй, ки цейлонӣ мебошад, дар се кило равғани зайтун ё равғани кунҷид дохил намуда, камаш 10 рӯз дар офтоб гузоранд. Хар рӯз барҳам зананд, яъне бикованд. Ҳамин равғани дорчинӣ ҳисоб меёбад.

Агар аз ин равған ҳар рӯз аз 4,5 то 9 грамм биёшоманд, барои кам шудани рӯй, фолиҷ, ғазидани каждум ва ғунда, ларзонидани табҳои даврӣ дору мешавад.

280. Дӯшоб

Ин оби софи меваҳои ширинтаъм аст, ки чӯшонида, аз чор се ҳиссааш бухор гашта, як ҳиссааш монда бошад. Баъд бар он хоки дӯшоб мезананду мегузоранд. то дурдаи он таҳнишин ва худаш ширин гардад. То хоки мазкурро бар он назананд, хуб ширин намегардад, балки бидуни ин андак таъми туршӣ дорад ва каме нософ мебошад. Инро ба тоҷикӣ ширинӣ мегӯянд. Ширириро мумкин аст аз ангур ё аз тути сафед ва ғайра тайёр кунанд.

Мизоҷи ширинин (дӯшоби) ангурӣ дар дараҷаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, хуни солим пайдо мекунад, баданро фарбеҳ месозад, гиреххоро мекушояд; агар инро бо судоб бихӯранд, барои иллати саръ (припадка) дармон мешавад; агар бо зарпечак бихӯранд, тарсончакӣ ва девонагиро дафъ мекунад; бо тухми маҳсар биёшоманд, шаро (аллергия)-рохамон рӯз ба ибро меоварад; бо анҷир ва хулба бихӯранд, барои сурфаи кӯхна ва дарди узвҳои даруни сина дору мешавад; бо заъфарон биёшоманд вахм ғам ва ғазаби шадидро дафъ мекунад; инро бо широ тозадӯшида ва андак бодоми ширин бихӯранд, дилтапак (дилбозӣ), лоғарии шадиди бадан, сустӣ ва заифии узвҳои даруни шикамро бо як аҷобате шифо мебахшад; бо андак сирко бихӯранд, зардпарвинро дафъ мекунад, иллатҳои сипурзро ба ибро меоварад; бо оби ҷав биёшоманд, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, пешобро равон мекунад.

Агар ин ширириро бо гулихайрӣ чӯшонида гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад ва пучакҳоро мекафонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз дӯшоб (ширинӣ) дар як рӯз аз 45 то 90 грамм аст. Агар инро аз хад зиёд бихӯранд, хунро месӯзонад, дарди сар медиҳад. Дар ин ҳолат тухми райҳон, сиканчабин (сиркоасал) ва туршиҳо бихӯранд, зиёнаш ислоҳ мегардад.

281. Мавиз

Ин ангури хушконида мебошад, ки мавизи ангур гуфтан ҳам равост. Беҳтарини мавизҳо пургӯшти камдона ва ширини онҳост. Бадтаринаш хушки камшираи пуртухми он мебошад.

Мизочаш вобаста ба навъи ангураш гуногун мебошад, масалан, агар аз ангури сафед тайёр карда бошанд, гармии мизочаш камтар назар ба сиёҳи он ва дар ширинаш гармӣ зиёдтар аст. Мӯътадилтарини ҳамаи онҳо сафед ва баъд аз он сурх ва баъди он сиёҳи он аст. Мизочи хушки камгӯшти пуртухми он моил ба хушкӣ мебошад. Мизочи тухмаш дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: мавизро бихӯранд, хилги ғафсро пазонида, барои дафъ шудан тайёр мекунад, дарунро мулоим месозад, чизҳои сахти дохили баданро дар ҳадди эътидол таҳлил медиҳад, меъда ва рӯдаҳоро аз чизҳои бегона пок мегардонад, ба давоҳои исҳоловар кӯмак мерасонад, барои қасабаи шуш, яъне ба роҳи нафас форам ва мувофиқ аст; чигарро қувват медиҳад, дар одамони сардмизоҷ боҳро ба ҳаракат меоварад, баданро фарбеҳ мекунад; барои сурфаи балғамӣ, бемориҳои гурда ва ҳичак даво мешавад, инчунин захми рӯдаҳоро шифо мебахшад.

Агар мавизро бо гули говзабон ва ҳурмои сабз бихӯранд, дилтапак (дилбозӣ)-ро дафъ мекунад; инро бо сирко бардавом бихӯранд, зардпарвинро дафъ мекунад. Агар ба ҷои тухмаш дар ҳар мавиз як дона мурч ҷо карда, ба хӯрдани он мудовамат намоянд, барои сардии гурда ва чакмезак дармон мешавад, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад.

Чун мавизро бо арпабодиён бипазанд то он, ки мухарро гардад, баъд соф карда, бо равғани бодоми ширин бихӯранд, сурфаи тари аз хунукӣ баамаломадаро шифо мебахшад.

Мавизро як шабонарӯз дар об тар карда ё онро дар об ҷӯшонида, он обро бо барги пухтаи шилха (кав) бихӯранд, дарунро мулоим мекунад.

Агар мавизро як шабонарӯз дар сиркои ангурӣ тар карда, баъд ба дили наҳор бихӯранд, варами сипурзро таҳлил медиҳад, ки ҳар рӯз чанд дона аз он мавиз хӯрда, аз болояш аз он сирко ҳам камтар бинӯшанд, давои ачибест.

Чун мавизро бо мурч ва орди арзан бирьён карда, бо асал бихўранд, балғамро бо воситаи даҳан берун мекунад.

Мавизро бо равғани ҳайвонот кўфта гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад, пучак ва чиртакҳоро мекафонад; нохуни бечо баромадаро мегафтонад. Кўфтаи мавизро бо шароб хамир сохта, ба ғонағароё (гангрена), реши шаҳдия (реши рутубаташ асалмонанд), нагзак (гулак), бадбўии буғумхо, чўшишхои бадан ва саратонхо гузошта банданд, шифо мебахшад. Мавизро бо орди боқило ва зира кўфта гузошта банданд, варами хояҳоро таҳлил медиҳад.

Хўрдани мавиз ба одамони гарммизоҷ зарар дорад—дар ин холат сиканҷабин бихўранд ё оби мевахои турш бимаканд, ислоҳи зиён менамояд. Ба гурда ҳам зиён мерасонад — дар ин маврид челон бояд бихўранд.

Миқдори як бор хўрдан аз мавиз дар як рўз то 100 грамм аст. Ба чои мавиз кишмишро истеъмол намоянд, комилан раво мебошад.

Мизочи тухми ангур дар дарачаи якум хунук ва дар дуввум хушк аст. Агар инро бихўранд, дарунро мебандад, меъдаи тармизоҷ ва рўдаҳоро кувват мебахшад.

Мавизи камшираю камгўшт дарунро мебандад ва шикамро қувват мебахшад, вале хунро месўзонад. Дар ин гуна зарархояш тухми чилмангўштак (семизут) бояд бихўранд, то ки зиёнашро ба ислоҳ оварад. Ба гурда агар зарар қунад, челон бояд хўрд.

Мавизи бетухмро, ки кишмиш меноманд, бехтаринаш сабзранги он аст ва носараш он сиёҳаш мебошад. Кишмиш нозуктар аз мавиз аст, ғизо дар он бисьёр мебошад. Агар инро бихўранд, қуввати бох мебахшад.

Оберо, ки дар он кишмиш як шабонарўз тар карда ё кишмиш дар он чўшонида шуда бошад, бо канди сафед қивом карда бихўранд, сурфаро шифо мебахшад, узвҳои даруни синаро аз моддаҳои бегона пок мекунад, овозро соф мегардонад.

Агар инро бо заъфарон ва зардаи тухми мурғ кўфта гузошта банданд, пучакро мекафонад ва сахтиҳоро таҳлил медиҳад — дар ин бобат давои бехамто мебошад.

Агар кишмишро бо сабир кўфта, ба сар бимоланд, качалиро (калярарo) шифо мебахшад. Дар дигар бобат хислати мавизи аз тухм чудо кардашударо дорад.

Инро ҳам бисьёр бихӯранд, хунро месӯзонад. Дар ҳолати зиён карданаш сиканҷабин бихӯранд ва ё оби меваҳои турш бимаканд, ислоҳи зарар менамояд.

282. Равғани зайтун

Мурод аз ин равғани зайтуни хӯрокӣ аст.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: 65 грамм равғани зайтунро бо 300 грамм оби гарм ё оби ҷав биёшоманд, дарунро башиддат меронад, дарди узвҳои бадан ва иркуннасо (радикулит)-ро шифо мебахшад; агар инро бо шароб ва оби гарм биёшоманд, кулинҷро, ки дард ва варами рӯдаи ғафс аст ва дарди рӯдаҳоро дафъ мекунад, кирмҳои меъдаро хориҷ месозад, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад, арақ меоварад, пешобро меронад; дардҳои бӯғумҳо, иркуннасо, дарди сурин ва ғайраҳоро ба иброз меоварад.

Агар равғани зайтун хӯрда қай кунанд, заҳрҳоро аз бадан дафъ месозад.

Бо равғани зайтун нимгарм ҳуқна (клизма) кунанд, қулинҷи варамӣ ва гирехӣ, дарди миён, дарди бӯғумҳо ва иркуннасоро шифо мебахшад.

Агар инро бимоланд, дардҳоеро, ки сабабашон моддаҳои хунукмизоҷ ва аз хунукӣ бошанд, таскин медиҳад.

Миқдори як бор хӯрдани аз равғани зайтун дар як рӯз то 35 грамм аст.

Агар баъд аз кашида шудани равғани зайтун шаш сол бигузарад, онро равғани зайтуни қадим меноманд, вале баъзеҳо инро баъд аз шаш моҳ гуфтаанд. Ба ин мафҳум илова намоем, ки дар қуттиҳои ба мамлакати мо аз мамлакатҳои гуногун овардашудаашон тару тозагии мӯҳлати онро шаш моҳ гуфтаанд.

Мизоҷи равғани зайтуни қадим гармтар аз навъи нави он аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, моддаҳои ғализро таҳлил медиҳад, дарун ва башарароро мулоим мекунад, хислати давоҳоро ислоҳ менамояд ва қувваткӯҳои ногувори онҳоро заиф мегардонад, шах шудани узвҳои баданро манъ мекунад, зарари сарморо дафъ месозад.

Агар инро ба чашм кашанд, чашмро қувват мебах-

шад; гули чашмро, ки тунук бошад, шилпуқй ва қўтури чашмро дафъ мекунад. Ин равған дар бобати дафъ кардани зардоби дар ғавҳараки чашм фуромада ба чои кадх (бахури марям) кор фармуда мешавад, ки он низ дафъкунандаи зардоби сўрохи ғавҳарак аст.

Ин равғанро гарм карда ба чои каждумгазида бимоланд, дардашро таскин медихад.

Равғани зайтуни навро доғ кунанд, то ба нисф расад, баробари равғани зайтуни кадим мегардад.

Агар равғани зайтун аз ҳафт сол бигузарад, қуввати шифобахшии он бехтар аз равғани баласон мегардад. Ин равған ҳарчанд кўҳнатар шавад, кавитар мегардад. Қуввати равғани зайтун то чор ҳазор сол бокй мемонад.

Чун равғани зайтунро бо хамвазни он об бичўшонанд, то об бухор шуда равад ва хамчунин то шаст маротиба оби нав андохта бичўшонанд, баъд он равғанро то нисфаш мондан доғ кунанд, ки инро дар мартабаи шифобахшй баландтар аз равғани баласон донистаанд ва инро аз асрори ачиба шуморидаанд.

Он чй равғанро аз самари норасидаи зайтун гиранд, онро зайт-ул-анфоқ меноманд. Бехтарини он он аст, ки ба ғайри сўзон ва бидуни тезй бошад.

Мизочи ин мўътадил дар гарминву сардй, бо қуввати кабзият аст. Ва ба қавли баъзеҳо мизочаш дар дараҷаи якум сард ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: инро бихўранд, баданро фарбех мегардонад, милки дандон ва худи дандонро мустахкам мекунад, узвхои баданро қувват мебахшад, барои меъда форам ва мувофиқ аст; ахлотро (хун, балғам, сафро ва савдоро) соф мекунад, гиреххои баданро мекушояд, балбўиро барҳам медихад, дамидани аракй баданро манъ менамояд, сангҳои гурда ва хичкаро майда карда мерезонад, пешоби барзиёдро ислоҳ менамояд. Шустаи онро бихўранд, ба дарди асабхо ва моддахои гарммизоҷ мувофиқ аст, ранги рухсорро неку мегардонад.

Чун 77 грамми онро бо ҳамон миқдор асал, бо 25 грамм шилми мустако ва 25 грамм равғани сиёҳдона дар хаммом се рўз пай ҳам биёшоманд ва дар он рўзхо оби хунук нанўшанд, аз тамоми иллатхои сардмизоҷ: карахтй, фолиҷ, кач шудани рўй ва ғайраи бемориҳо начот меёбанд ва шахвати бохи пироки садсоларо ба ҳаракат меоварад, яъне барқарор месозад.

Равғане, ки аз зайтуни бӯйгирифта кашида бошанд, хӯрданаш дар бадан моддаҳои мурдор ва хориш пайдо мекунад. Дар ин ҳолат шарбати бунафша биёшоманд, ислоҳи зарар менамояд.

Равғани зайтуни даштиро дар хосиятҳои тиббӣ монанди равғани гулисурх медонанд.

Ин навъи равғани зайтунро бихӯранд, моддаҳои рехта ва равоншавандаро радд ва узвҳои баданро сард мегардонад, снёҳии мӯйро нигоҳ медорад ва рехтани онро манъ мекунад, дандони ҷунбонакро мустаҳкам мегардонад, намегузорад, ки ба забончаи ҳалқ рутубатҳо, ки ба он сусти меоваранд, рехта шаванд, рафтани хунро аз милки дандон манъ менамояд.

Тарзи тайёр кардани ин равған дар замони қадим чунин буд. Самари зайтунро ҷамъ карда ба офтоб мегузоштанд ё дар зарфе ба танӯри тафсон мемонданд, то ки пажмурда ва мулоим гардад. Баъд онро кӯфта, бо роҳи фишурдан равғанашро меситониданд ё ин, ки дар об мечӯшониданд, то биназад. Баъд молида, соф карда, аз нав то обаш бухор шуда рафтан мечӯшониданд. Эҳтиёт мекарданд дар вақти ҷӯшидан равған дог нагардад.

283. Шакар

Ин оби найшакар аст, ки ҷӯшонида, ба қивом расонида, баъд хушк мекунанд — шакар мегардад. Агар инро аз оби найшакари сафед тайёр намоянд, шакараш сафед ва аз оби найшакари сурх бигиранд, шакараш сурх мегардад.

Агар аз шакар қанди сафед тайёр кунанд, онро дар тиб набиз ва агар набот созанд, онро шакари сулаймонӣ мегӯянд.

Мизоҷи шакари сафед дар дарачаи дуввум гарм ва дар якум хушк аст. Мизоҷи шакари сурх дар охири дарачаи дуввум гарм ва дар охири якум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, дарун, ҳалқ, узвҳои даруни сина ва шушро мулоим ва инчунин узвҳои мазкурро аз рутубатҳо пок мекунад, бо ин восита ба ҷоҳои дур ва чуқури бадан нуфуз менамояд ба зудӣ; барои қувват додан ба рӯҳҳои ҳайвонӣ, нафсонӣ ва табиӣ, илова бар ин ба ҷигар, таҳлил додани бодҳои рӯдаҳо, қувват додан барои боҳ (пушти камар), пайдо кардани хуни солим, мустаҳкам сохтани

асабҳову устухонҳо, манъи пирӣ ва дафъ кардани моддаҳои савдовӣ, инчунин бемориҳои савдовӣ ва ғизо додан барои беморон давои зуд таъсиркунанда аст.

25 грамм шакарро бо оби гарм ва равғани бодоми ширин бихӯранд, барои гирифтагии овоз даво мебошад, иллати қулинҷро шифо мебахшад; бе ду мисли он равғани гов, ки 50 грамм аст, ки нимгарм бошад, бихӯранд, барои дарди ноф ва гирехи дарун дармон мегардад ва занонеро, ки қобилаи ҳайз дидан бошанд, пок мегардонад, душвор шошиданро ислоҳ мекунад.

Ҳар рӯз 25 грамм наботро, ки як пора-як пора ба даҳан гирифта об кунонида фурӯ баранд, сурфа, дағалии овоз, дарди узвҳои даруни сина, ларзак, дилталак (дилбозӣ)-ро, ки аз бисьёрии мубошарат бошад, дафъ мекунад. Агар ин миқдор наботро бо оби гарм биёшоманд, барои гирифтагии овоз, ки сабабаш назлаҳо бошад, шифо мебахшад ва агар инро бардавом бихӯранд, сурфаро дафъ мекунад.

Аз набот чуллоб ҳам тайёр мекунанд ба ин тариқ. Наботи сафед як килограмм бо се килограмм гулоб якчо дар оташи мулоим мечӯшонанд, кафкашро мебардоранд ва соф менамоянд то ба нисф расидан боз мечӯшонанд. Баъд 3,5 грамм заъфаронро бо гулоб соида, дохил менамоянд дар зарфе нигоҳ доранд, вақти ҳочат ба кор баранд.

Чуллоби наботро бо гулоб ва оби хунук биёшоманд, барои ибтидои табҳои сӯзон даво мешавад. Агар чуллобро бо гулоб ва дигар давоҳои хушбӯй хӯриш дода ё батанҳой бо оби нимгарм барои беморон ба қадри ҳочат бихӯронанд, агар тезтаъм бошад, нафъ мекунад, зеро ки ин поккунандаи бадан аст. Агар бо маскаи нав биёшоманд, хислати поккунандагиаш знёда мегардад, решҳоро аз рим пок мегардонад; барои хоридани пилкҳои чашм бо набот, канди сафеди сахт кӯтури пилк ва гули чашм ва инчунин гӯшти зонди, яъне гӯшти ҳароми онро дафъ мекунад; агар бо набот ва марворид бихӯранд, шилпукӣ ва кӯтури чашмро нест месозад.

Набот ё шакарро кӯфта, бо гӯгирд, қатрон (дёготь), сандаруси кӯфта ва навшодир даромехта гузошта бандаанд, шукуфаи пӯст, пес, доғи сафеди пӯст ва дигар доғҳоро аз пӯсти бадан дафъ мекунад.

Кӯфтаи қанди сафед ва наботро бишошанд, хунеро, ки аз узви қатъшуда ва ҷароҳат равон бошад, боз

меистонад ва гӯшти ҳаром ва мурдори чарохатро дур карда, гӯшти солим мерӯёнад.

Наботро сӯхта, дудашро ба машом бигиранд, зукомро дафъ мекунад, бастагии сӯрохи биниро мекушояд.

Вале истеъмоли набот, қанд ва шакар ба дарун ба беморони сил, исҳол, дарди рӯдаҳо ва касони сафровимизоҷ зарар дорад, хусусан, ки ҳангоми гурусна будани шикам бихӯранд; дар одамони тармизоҷ агар балғам ва рутубат дар бадани онҳо зиёд бошад, дарди сар мекунад. Аммо соҳибони ин мизоҷ бо равған ва туршӣ истеъмол намоянд, зиёнаш бисьёртар аст. Агар шакар, қанд ва набот хеле кӯҳна шуда бошад, моддаҳои фоиданоки баданро мурдор мегардонад ва хунро месӯзонад. Дар вақти зиён карданаш бодоми ширин, ширн навдӯшида, туршиҳо, оби анорҳо оби бихӣ ва коҳу истеъмол намоянд, ислоҳ менамояд.

Миқдори хӯрдан аз ин дар як рӯз то 100 грамм аст.

284. Замбӯруғи танаи дарахт

Ин дар реша ва танаҳои дарахтони лӯсида ва кундаҳои боқимонда монанди замбӯруғ мерӯяд, ки ду навъ аст: нар ва мода, бо рангҳои гуногун. Таъмаш бо ширинӣ, тезӣ ва талхӣ ва қабзиятнокӣ мебошад. Навъи нараш андак сахттар аст назар ба модаи он, кулӯла, бо табақот, ки гӯё яклухт аст ба хилофи модаи он. Қувваташ то чор сол боқӣ мемонад. Беҳтарин ва дар тиб истеъмолшавандаи он қисми модаи сафеди сабуквазни табақадор, ҳамвор ва мулоими он аст, вале ғайри кулӯла, ки китъаҳои он бузург ва зуд резашаванда мебошад ва бо андак соидан аз ҳам пошида мегардад — ин фоидабахш аст. Агар он чӣ ба хилофи ин бошад, барои табобат намешояд. Қисмҳои зард ва сурхи он ба захрнокӣ наздик аст ва сиёҳи он захрнок— ва ҳаман ин навъҳояш истеъмол намегарданд.

Шарти истеъмоли қисми модаи сафеди он чунин аст, ки ба ордбезак ё ғирбол бимоланд, қисми сабук ва мулоимаш аз он мегузарад, вале қисми захрноки он, ки сахттар аст, нагузашта мемонад. Инро намекӯбанд, зеро ки агар бикӯбанд, қисмҳои захрнокаш, ки ба шакли нохуни бурида аст, низ дохил мегарданд.

Дар бобати мизоҷаш қавлҳои бисьёр ва гуногун

мавҷуданд. Баъзеҳо гарм ва хушк донистаанд, баъзеҳо сард ва тар мегӯянд. Вале Абӯалӣ ибни Сино дар дараҷаи якум гарм ва дар дуввум хушк бо ҷавҳари ҳавоӣ, обӣ, хокии латиф гуфтааст.

Хислатҳои шифобахши он: инро бихӯранд, балғаму савдову сафрои ба ҳам омехтаро бо исҳол дафъ мекунад, ахлоти ғафсро рақиқ (суюқ) мегардонад, моддаҳои ғализи ҷаспакро меканад, бодҳои ғализ ва варамҳои сахтро таҳлил медиҳад; қулинҷро ҳар навъ, ки бошад, мекушояд; гирехҳои баданро, хусусан гирехи ҷигар ва гурдаро мекушояд, давоҳои исҳоловарро ба ҷоҳои дури бадан мерасонад; моддаҳоро аз ҷоҳои дур ва чуқури бадан мекашад, пешоб ва ҳайзро равон мекунад; чарбии мушакҳо, захрҳои ҷонварони газида ва ошомидашуда ва давоҳои захрнокро аз бадан дафъ мекунад; асаб, дил ва майнаро бағоят қавӣ мегардонад, фавран фараҳ мебахшад, ахлоти мурдорро ба ислоҳ меоварад, табҳои балғамиро шифо мебахшад ва дар ин хислатҳо бе ҳеҷ гуна зарар ва некоқибат мебошад.

Ошомидани он барои дарди сари аз сардӣ ва аз зиёд шудани балғам суратгирифта, ки кӯҳна шуда бошад ва барои дарди нимсар даво мебошад. Агар инро бо ҳалилаи кобулӣ бихӯранд, бухорҳои дар бадан пайдошударо нест мекунад ва агар бо решаи чукрӣ (ревоч) бихӯранд, назлаҳоро манъ мегардонад.

Агар инро дар майи пухтагӣ ҷӯшонида, бо он моеъ ғарғара кунанд, варами ҳалқ ва мушакҳои онро таҳлил медиҳад, дандон ва милки онро мустаҳкам мегардонад; агар бо ин моеъ нимгарм хукна кунанд, назлаи вабоиро ба ибро меоварад.

1,75 грамми инро бо об бихӯранд, хун кай кардан ва хунравиро аз узвҳои даруни сина манъ мекунад; 3,5 граммашро бо арнабодиён биёшоманд, дамкӯтахӣ ва ростнафасро шифо мебахшад; ҳамин миқдори онро бо кивами оби решаи ширинбия бихӯранд, дарди узвҳои даруни сина, сурфаи кӯҳнаи сарди балғамӣ, зиқун-нафас (тангии нафас) ва душвории онро шифо мебахшад; бо шароби мусаллас бихӯранд, захми шушро дафъ мекунад.

Аз 3,5 то 4,5 грамми онро бо решаи ревоч (чукрӣ) бихӯранд, бемориҳои ҷигар, меъда ва турш шудани таомро дар меъда даво мешавад; ин миқдорро бо сиканҷабин (сиркоасал) биёшоманд, барои зардпарвини аз гирехҳои маҷроҳои моддаҳо суратгирифта бошад ва

агарчи сабабаш дар сипурз бошад, шифо мебахшад; ин миқдори онро бо талхшувок даромехта, бо асал маъҷун сохта, яъне сиришта, бардавом бихӯранд, истисқои гӯштӣ ва обиро шифо мебахшад; агар бо арпабодиён бихӯранд, дардҳои ботиниро таскин медихад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад; бо асал бихӯранд, барои қулинҷ (колит) шифо мебахшад, инчунин тамоми навъҳои бодро тит ва пароканда мегардонад.

Агар инро дар об чӯшонида, бо он об нимгарм ҳуқна (клизма) кунанд, қулинҷро мекушояд, варам ва захмҳои рӯдаҳоро ба ибро меоварад.

Хондани он батанҳой ва фурӯ бурдани оби он некудавоест барои дарди меъда, оруғи гурш ва истодани таом дар сари меъда дармон мешавад

3,5 грамми онро бо шаҳдоб (асалоб), агар бемор таб дошта бошад, барои бо исҳол дафъ кардани балғаму сафрову савдои бо ҳам омехта гудохтани хилти ғализ ва берун кашидани онҳо аз чоҳои дури бадан, равон кардани пешоб ва хайз, дафъ кардани дарди рӯдаҳо ва бӯғмаи бачадон (инчунин тахлил додани боди бачадон) даво мешавад, вале агар бемор таб надошта бошад, бо шаҳдоб ва сабир (алоэ) низ бихӯранд, бӯғмашавии бачадон ва захми онро шифо мебахшад; агар бо камтар хояи сагобӣ биёшоманд, ҳамаи навъҳои қулинҷ ва иловус (дард ва варами рӯдаҳои борик)-ро шифо мебахшад; бо решаи ревоч бихӯранд, сангҳои гурдаро майда карда мерезонад.

Агар инро бо нарпӣ ё бо чалвор бихӯранд, ҳамаи намудҳои варамро тахлил медиҳад.

Аз 1,75 то 3,5 грамми онро бо сиканҷабин сиришта бимоланд, дардҳои бугумҳо ва нукурнасо (радикулит)-ро дафъ мекунад, инчунин ангрис (подагра), дарди бугумҳо, беморихои асаб ва табҳои доимиро бо сабир (алоэ) даромехта бимоланд, ба ибро меоварад.

Аз 3,5 то 7 грамм онро бо шароб бихӯранд, барои газидани мор ва дигар чонварони захрнок тарьёк мебошад, инчунин ба чои газида батакрор гузошта банданд ҳам, чунин таъсирро дорост. Агар ин замбӯруғро бо худ доранд, каждум намегазад.

0,8 грамми онро бихӯранд, ранги рухсорро неку мегардонад.

Ҳамаи намудҳои дигари ин замбӯруғ заҳрнок аст, ки ба дарди гулӯи хафакунанда, ғамгинӣ ва бемори-

ҳои шуш гирифтор карда мекушад. Ва агар онҳоро хӯрда бошанд, давояш хӯрдани хояи сагобӣ, оби гарм нӯшида қай кардан, инчунин шири навдӯшида нӯшида, қай кардан ва ғайра аст.

Ба чои ин ду баробари вазни ин зарпечак истеъмол намоянд, раво мебошад.

285. Сабӯс

Дар тиб асосан сабӯси орди ғандум истифода мешавад ва банудрат сабӯси орди донҳои дигарро низ кор мефармоянд.

Мизочи сабӯси орди ғандум дар гармӣ камтар аз орди ғандум, вале хушктар аз он аст, хуллас, дар дараҷаи якум гарм ва хушк мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: сабӯси орди ғандумро дар сирко як шаб тар карда, баъд тафсонда бухорашро ба машом бикашанд, зукомро дафъ мекунад.

Сабӯси орди ғандумро дар об бо шакар, асал ва равғани бодоми ширин чӯшонида ва он обро чуръа-чуръа биёшоманд, узвҳои даруни сина ва шикамро мулоим мекунад, барои дафъ кардани хуни ҷамъшуда бо қай мадад мерасонад; дағалии узвҳои даруни сина, сурфаи кӯҳна, дамкӯтаҳӣ ва бодхои ғализро дафъ мекунад, инчунин барои одамони камкуввати аз беморӣ навхеста ғизо мешавад.

Аз сабӯси орди ғандум нон пухта бихӯранд, қабзиятовар аст, рутубатҳои зиёдатии меъдаро хушк мекунад.

Ин сабӯсро дар шароб пухта гузошта банданд, дарди пистонро таскин медиҳад ва варами онро, ки аз шах шудани шир сурат гирифта бошад, тахлил медиҳад.

Сабӯсро дар оби барги турб пухта гузошта банданд, дарди газидани каждумро таскин медиҳад. Сабӯсро бо намак дар об пухта ё сабӯси хушкро бо намак якчо кӯфта гузошта банданд, газидани мори афъӣ ва каждумро шифо мебахшад, бодхо ва варамҳои сардро тахлил медиҳад. Сабӯсро бо сирко ва асал пухта гузошта банданд, чӯшишхои мӯрчагазакро, ки даванда бошанд, кӯтури решгашта, шукуфаи пӯст ва варамҳои гармро шифо мебахшад.

Сабӯсро дар сирко як шаб тар карда, баъд гузошта

банданд, чамра (карбункул)-ро, ки реши мўхлик аст, даво мешавад. Агар сабўсро бо андак намак тафсонида, дар халтача чо дода, гармбандй кунанд ва вакте, ки сард шуд, бо халтачаи дигар гармбандй намоянд, варамхои бодиро тахлил медихад ва дардхои гуногунро низ сокин мекунад.

Сабўси орди чавро дар об чўшонида, он обро камкам ва бардавом бирезанд, барои хориш ва шаро (аллергия) даво мешавад.

Сабўси орди наскро сўзонида, дудашро ба машом кашанд, хангоми хоб дар чогах шошидзнро шифо мебахшад, шапуш ва ришкро дафъ мекунад. Сабўси орди боқилоро дуд кунанд, гули дарахтонро аз рехтан манъ менамояд.

286. Нишоиста

Тайёр намудани ин чунин аст. Гандумро дар об то бўи бад пайдо кардан тар мекунанд. Ин вакт пўсти он аз мағзаш чудо мегардад. Баъд хамаи онро бо чангол мемоланд, мағзаш аз пўст чудо мегардад, яъне мағзи он аз даруни пўсташ берун меояд. Баъд онро аз ширахалта мегузаронанд, суфлашро мепартоянд ва аз ширахалта гузаштаашро то муддате тахшин гаштан мегузоранд, вакте ки тамоман тахшин шуд, оби болоашро рехта мепартоянд ва тахшинашро курсхо сохта, дар офтоб хушк мекунанд. Баъд ба истеъмол медиханд. Бехтарини нишоистахо сафеди нав ва софи сиёх нагаштаи он аст.

Мизочи ин дар охири дарачаи аввал сард ва хушк аст, вале баъзеҳо сард ва тар донистаанд.

Хислатхои шифобахши он: агар инро бо давохои чашм хамрох намоянд, хислатхои номатлуби онхоро ислох менамояд ва он доруро ба чашм кашанд, чашмро кавй мегардонад, захмхои чашмро хушк мекунад, қўтури ин узвро шифо мебахшад ва моддахои гайрии ба чашм рехташавандаро манъ месозад.

Нишоистаро дар ширн занон ё дар сафедаи тухми мурғ хал карда, ба чашм кашанд, сўзиши ин узвро таскин медихад, дарди чашмро сихат мекунад ва шахшўлии пилкхои чашмро мулоим мегардонад.

Нишоистаро бо набот ё бо равғани бодоми ширин пухта, нимгарм бихўранд, хун қай кардаиро манъ мекунад; дагалии халқ, сурфаи гарм, дарди узвхои да-

руни сина ва силро шифо мебахшад, хуни бавосир ва ҳайзро қатъ мекунад. Агар инро бо наски бирьёнкарда пухта бихӯранд, исҳолро мебандад.

Аз нишоиста ҳарира (кисель) тайёр карда бихӯранд, моддаҳои ғайриро, ки ба узвҳои даруни сина фуруд меоянд, аз фуромадан манъ мекунад. Нишоистаро бо чарбии буз ба ин тариқ, ки бояд як вазн нишоистаро бо чор баробар вазни он об ва чарбии буз хуб бипазанду бихӯранд, аз ҳад зиёдати амали давои исҳоловарро дафъ мекунад, харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳоро шифо мебахшад.

Нишоистаро дар оби гарм ҳал карда, бо он ҳукна кунанд, захмҳои сатҳи даруни рӯдаҳоро ба ибро меоварад.

Нишоистаро бо сирко хамир сохта гузошта банданд, дарди гулӯро шифо мебахшад ва варамҳои гармро таҳлил медиҳад.

Нишоистаро бо шароб даромехта бимоланд, барои газидани мори афъӣ даво мешавад.

Нишоиста ҳамчун ғизо камкувват аст.

Вале бисьёр хӯрдани нишоиста маниро кам мекунад, дар узвҳои бадан гирехҳо пайдо мекунад, дер хазм мешавад ва мегӯянд, ки моддаи савдоро ба амал меоварад. Давои ин зарарҳояш ширинихо ва қаранфули гардан хӯрдан аст. Ба чои ин биринчи шустагӣ ва гарди осиёро истеъмол кунанд, раво мебошад.

Миқдори як бор хӯрдан аз нишоиста дар як рӯз аз 4,5 то 70 грамм аст.

287. Шакари янток

Ин шабнамест, ки бар гиёҳи шутурхор, яъне янтоқ дар ноҳияҳои Хуросон, сарзаминҳои мобайни дарьёҳои Ому ва Сир, Гурҷистон, Туркманистон аз Хамадон менишинад ва монанди резаҳои набот шах мегардад. Таъмаш ширин аст. Бехтарини он нав ва аз баргу хори гиёҳаш чудо кардашудаи он аст. Шоҳҳои шакарбори онро бурида чамъ намуда, ба суфра ва дастархонҳо метаконанд, то он, ки шакараш чудо гардад. Баъд аз хору баргу хошок пок сохта истеъмол мекунанд. Агар ба шоху баргу хори янтоқ часпида монад ва дар вақти такондан чудо нагардад, он гох онро ба об андохта мечӯшонанду полида, аз хасу хошок пок намуда, бо

чӯши бисьёр ғафс мегардонанд ва дар офтоб мехушконанд.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум гарм ва тар аст. Хислати поккунандагиаш аз шакар зиёдтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: ошомидани он дарунро мулоим мекунад, хилти (моддаи) сафроро ба осонӣ хориҷ менамояд; барои сурфа, дарди узвҳои даруни сина, бечо (беҳузур) шудани дил ва табҳои гарм даво мебошад, ташнагиро мешиканад; агар инро бо оби панир биёшоманд, ахлоти сӯхтаро аз бадан дафъ мекунад; бо оби чав бо мудовамат бихӯранд, ахлоти гарми тезро аз бадан ихроҷ менамояд. Агар инро бо шири навдӯшида бихӯранд ва бо он мудовамат намоянд, бохро (пушти камарро) бармеангезад ба ин тариқ, ки 25 грамми онро бо 150 грамм шири говмеш (буйвол) биёшоманд.

Ин шакари янтокро бо оби зира биёшоманд, карокули шикамро, ки бо таби сабук бошад, дафъ мекунад.

Вале инро барои бемориҳои таби сахт, нағзак (гулак), сурхича (қизамуқ), исҳоли хунин, бавосир, хун пешоб кардан истеъмол намекунанд,— хамин тавр Абӯалӣ ибни Сино муайян кардааст.

Миқдори як бор хӯрдан аз шакари янток дар як рӯз аз 15 то 30 грамм аст.

288. Мисвок

Ин буттаи даштӣ ва кӯхии маълум мебошад. Баргаш сербари дароз, сабз, хушранг, анбӯҳ; чӯбаш мулоим. Ин растанӣ хазон намекунад, хорнок ва бехор низ мешавад. Гулаш сурхтоб, самараш ба андозаи нахӯд дар хӯша, ҳангоми хом будан каме талхтаъми бо тунчии бисьёр, сабз, вале дар охир баъди расидан баъзеаш сурх, сафед ва баъзе бунафш мегардад, баъд сиёҳ мешавад, андак ширинӣ, талхӣ, тунчӣ ва тезӣ пайдо мекунад. Тухми сахроняш майда мешавад, вале хӯшаи самари кӯхиаш назар ба сахроӣ калонтар, самараш бетухм, бирасад таъмаш андак ширин, тунч ва тез мегардад, вале дар баъзе мавзеъхо самараш тухмдор ва ширинтар, бузургтар меруяд, ки баъзе мардум онро мехӯранд.

Ба қавли табиб Багдодӣ мизочи буттааш хушк, са-

мараш дар гармӣ ва хушкӣ мўътадил, вале табиб Антокӣ мизочи инро дар дарачаи дувзум гарм ва дар саввум хушк, аммо муаллифи китоби «Тўҳфат-ул-мўъминин» ҳаким Муҳаммад Мўъмин дар дарачаи аввал гарм ва дар охири дуввум хушк донистааст.

Хислатҳои шифобахши он: хусусияти поккунандагӣ дорад, таҳлилдиҳандаи варамҳо ва моддаҳои ғафси бадан, гиреҳҳоро мекушояд, барои дафъ кардани рутубатҳои часпак ва бодхои ғафс даво мебошад, назлаҳоро мебандад, меъдаро қувват медиҳад, исҳолро манъ мекунад, варами бачадонро мегардонад, бавосирро дафъ мекунад, душвор шошиданро ислоҳ месозад, хичакро аз моддахои нодаркор ва зарарнок пок мегардонад; обила, донаҳои баъзе аз баромада ва решгарданда, инчунин саромос ва мўрчагазакро шифо мебахшад, дардҳоро таскин медиҳад, милки дандонро мустаҳкам менамояд.

Баргашро кўфта гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад, назлаҳоро аз фуромадан манъ мекунад, саромос ва мўрчагазакро дафъ месозад. Агар самари инро дар равғани зайтун пухта гузошта банданд, дардҳои бачадонро таскин ва варами онро таҳлил медиҳад, бавосирро нест мекунад ва барои решхои сар фоида дорад.

Самарашро дар об чўшонида, он обро бинўшанд, душвор шошиданро осон мекунад ва хичакро аз моддаҳои зарарнок пок месозад, меъдаро қувват мебахшад ва исҳолро мебандад. Инчунин тухмашро дар об чўш дода он обро бинўшанд низ, ҳамчунин меъдаро қавӣ мегардонад ва исҳолро дафъ мекунад.

Бо чўби он мисвок кунанд, яъне чўби онро ба дандон бимоланд, дандонро аз чирк пок ва милкашро мустаҳкам мегардонад ва агар аз ҳад зиёд мисвок кунанд, дар забончаи ҳалқ чўшишҳо пайдо мекунад ва агар онро ба дарун истеъмол намоянд, сатҳи дарунро рўдаҳоро мехарошад. Ин қабил зарари онро катиро бихўранд, ислоҳ мекунад.

Миқдори як бор ошомидан аз обе, ки дар он мисвок чўшонида шуда бошад, дар як рўз то 150 грамм ва аз тухмаш то 10,5 грамм аст.

Муаллифи китоби «Дастур-ул-атиббо» ва дигар табибони машҳур гуфтаанд, ки баргаш барои кўтур, махав, бавосир ва мурдор шудани хун фоида дорад.

Самари мисвок талх аст ва агар инро бихўранд

балғамро дафъ мекунад ва агар балғаму сафро мурдор гарданд, ба ислоҳ меоварад; барои сӯзиши узвҳо, истиско (водянка), варамҳо, маҳав, табҳои гарм ва резонидани кирмҳои меъда ва рӯдаҳо (ҳатто кирми кадудона) даво мебошад.

289. Қатод

Ин буттаи даштии пурхор аст ва хорхояш нӯгтез, вале пояаш бехор мебошад. Шутур онро намехӯрад, аммо маҳз дар соле беборон, ки гиёҳҳои дигар нарӯянд, шутур маҷбур аст, ки бихӯрад ва тӯъмаи худ намояд. Ва агар чорпоён чаро карда онро бихӯранд, фарбеҳ мегарданд. Гулаш зардтоб ва дар он порчаҳои сурхранг ҳаст, меваи он аз гулаш берун меояд ва рангаш монанди донаки хурмо мебошад. Қатиро шилми ҳамин бутта, ки аз самараш мегиранд ва ё ганаи пояашро бо теғ тарошида ё чок намуда, монанди афьюн шилмашро берун медамонанд. Дурусттараш баъди тарошидан шилмаш аз он ҷоҳои захминаш берун медамад. Ин растаниро болишти ошиқон ҳам меноманд, ба забони русӣ астрагал мегӯяндаш, дар сарзаминҳои мамлакати мо бисьёр аст.

Мизоҷи гиёҳаш дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст ва ба қавли муаллифи «Ихтиёроти бадеӣ» гарм ва тар аст. Хислатҳои шифобахши он: оби инро бинӯшанд, барои сурфа, зиқ-ун-нафас (бронхиальная астма) ва захми шуш (сил) дармон мешавад.

Оби инро бо сирко ва асал даромехта бимоланд, доғи сафеди пӯст ва дигар доғҳои пӯстро дафъ мекунад.

Решаи ин растанӣ равғандор аст, ки худи тарашро бидуни равған оташ диҳанд, монанди машъал месӯзад.

Шилми ин буттаро, ки катиро меноманд, рангаш сафед ва сиёҳ мешавад. Беҳтарини он сафеди соф, ҳамвор ва таъмаш моил ба ширини он аст, навъи сиёҳаш бекора мебошад.

Мизоҷи шилмаш, яъне катиро дар гармӣ ва сардӣ мӯътадил мебошад ва дар дараҷаи якум тар ва инчунин серрутубат аст. Вале ба қавли баъзеҳо мизоҷаш дар дараҷаи якум хунук ва хушк мебошад, ки хушкиаш камтар аз сардии он аст. Вале баъзеҳо гарм ва тар гуфтаанд, инчунин баъзеҳо мураккаб-ул-қувват донистаанд.

Хислатҳои шифобахши он: Хусусиятҳои тиббии он: часпонанда, камтар хушк ҳам мекунад, тезии давоҳоро мешиканад, хунро ҳам ғафс мегардонад, сахтиҳои узвҳои баданро мулоим менамояд, шасти ахлот ва сӯзиши онҳо пас менишонад, инчунин тезии давоҳои ошомиданиро дар рӯдаҳо кам мекунад ва таъсири шифобахшии он давоҳоро зиёда мегардонад бинобар хосияти часпандагӣ доштанаш.

Агар инро бо луоб ва давоҳои дигари муносиб даромехта ба чашм кашанд, дард, захм ва обилаҳои чашмро шифо мебахшад.

Катироро бо ширн хар ва ё бо ширн навдӯшида бихӯранд, хун қай карданро хоҳ аз меъда бошад, хоҳ аз узвҳои даруни сина ва дигар чоҳои дарун, қатъ мекунад; барои сурфа, дағалии узвҳои даруни сина ва ҳалқ, захми шуш ва гирифтагии овоз дармон мешавад. Агар катироро бо асал сиришта, ҳаб ё курс сохта, дар даҳан нигоҳ доранду обашро фурӯ баранд, барои ҳаман иллатҳои узвҳои даруни сина дармоч мешавад.

Агар инро бо давоҳои муносиб биёшоманд, рӯдаҳоро қувват мебахшад ва инчунин захм ва сӯзиши онҳоро дафъ мекунад, дарди гурда ва ҳичакро таскин медиҳад, захми ҳичак ва роҳҳои пешобро сиҳат мекунад, инчунин сӯзиши пешобро, ки сӯзок ҳиз меноманд, дафъ месозад, ҳоли давоҳои заҳрнокро ислоҳ медиҳад ва мегӯянд, ки моддаи сафро ва балғамро, ки часпак бошад, бо исҳол дафъ мекунад.

Агар инро бо мағзи ҳар гуна бодоми бепӯст бо мудовамат бихӯранд ва ё баробари вазни он шакар ва хоҳ аз ин таркиб нишоиста тайёр карда биёшоманд, баданро бағоят фарбеҳ мекунад, хусусан баъд аз он ширеро, ки дар он норгил (чавзи ҳиндӣ) чӯшонида шуда бошад, бинӯшанд, зуд ва зиёда таъсир дорад.

Ин шилмро бимоланд, барои дафъ кардани доғи кунчидак, нарм гардонидани пӯст, дафъи шахшӯлии он ва кафидани лаб дармон мешавад. Агар инро бо сирко сиришта бимоланд, барои дафъ кардани доғи сафеди пӯст ва пес дору мешавад; бо луобҳо даромехта бимоланд, таркидани мӯйҳоро ислоҳ мекунад.

Агар инро бо гӯгирд сиришта гузошта банданд, барои кӯтур, решҳои хӯранда, вале агар бо давоҳои муносиб даромехта гузошта банданд, барои аксари захмҳои аз гармӣ ва сардӣ суратгирифта дору мешавад.

Вале истеъмоли катиро ба дарун ба қисми поёни

бадан зарар дорад. Агар зиён кунад, арпабодиён бихӯранд, ислоҳаш медиҳад.

Миқдори як бор хӯрдан аз катиро дар як рӯз аз 3,5 то 17,5 грамм аст.

Ба чои ин барои часпонидани решҳо ва ғайраҳо шилми бодомҳоро бихӯранд ва барои мулоим кардани сахтиҳо ва ғафс гардонидани моддаҳо тухми кадуро истеъмол намоянд, чоиз аст.

Бехи ин буттаро, яъне қатодро бикӯбанд, ҳангоме ки хушк бошад, бо сирко ба доғи сафеди пӯст бимоланд, онро дафъ мекунад.

ДАВОҲОИ БЕЧОН

290. Хок

Беҳтарини хокҳо хоки холис аст, яъне таркиби он шӯра, рег ва гӯгирд надошта бошад ва аз чоҳои обаш ширин бошад. Латифтарини хокҳо он аст, ки аз оби ширини равон таҳшин гашта бошад.

Мизочи хоки холис мутлақан сард ва хушк аст. Вале дар таркиби хок намак ва гӯгирд бошанд, хоки обҳои талх, инчунин хоки оби баҳрҳои шӯр ва уқьёнусҳо албатта дар мизоч гарм ва хушканд.

Хислатҳои шифобахши он: ҳамаи навъҳои хокро бихӯранд, бимоланд ва гузошта банданд, кабз, хушк ва поккунандаи пӯст аст; банд ва манъкунандаи исҳол, таҳлилдиҳандаи варамҳо, таскиндиҳандаи тафс ва гармии мақъад; агар узвҳо аз бисьёрии савор ва харакатҳои бисьёр ва шадид сусту нотавон гашта бошанд, қувват мебахшад.

Хоки холисро бихӯранд, барои иллати сил, хун қай кардан ва харошида шудани сатҳи даруни рӯдаҳо дармон мешавад, захрҳои чонваронро аз бадан дафъ мекунад.

Ин хоки холисро дар об ҳал карда, бо он хукна кунанд, харошида шудани даруни рӯдаҳоро шифо мебахшад. Ва агар онро лой карда бимоланд захри афъиро дафъ мекунад ва газидани саги девонаро шифо мебахшад. Хокро бо сирко ва равғани гулисурх хамир сохта бимоланд, варами гармро таҳлил медиҳад.

Хокеро, ки муддати тавил офтоб бар он гобида бошад, бимоланд, барои истиско (водянка) дору мешавад, узвхои сусту нотавонгашта ва лоғарро ба ислох меоварад. Агар инро бо сирко сиришта бимоланд, газанди чонварони захрнокро дафъ мекунад. Бо он хок сарро бишўянд, сарро аз чирк пок мегардонад, мўйро мустаҳкам ва дароз мекунад.

Хокеро, ки оташи бисьёр дида бошад монанди хоки оташдон, бисьёр хушккунанда ва поккунандаи башара аст, доғи сафеди пўстро дафъ мекунад, инчунин дағалии чохои бадан ва хоришро нест менамояд. Инро бо сирко хамир карда гузошта банданд, газидани занбўрро шифо мебахшад. Агар инро бо мумравған сиришта гузошта банданд, ханозер (хукгардан) ва сахтихоро тахлил медихад.

Хоки ганўрро бо намак ва сирко сиришта бимоланд, качалии (каляраи) сари кўдаконро дафъ мегардонад.

Хоке, ки муддати дароз дар намак монда бошад ва зарфи гиле, ки дар он намак мегузоранд, барои тахлил додани варамхои сард, кафонидани пучакхо ва чиртакхо доруи хубест. Агар ин кабил хокро бо пешоби буз ё шутур, ё гов хамир сохта гузошта банданд, истискоро шифо мебахшад. Кохгилро бо сирко хамир сохта гузошта банданд, барои газидани каждум ва чонварони дигар дору мебошад. варамхои гармро тахлил медихад. Чун ба кохгил гулоб бипошанду бибўянд, дил ва майнаро кавй мегардонад, дилтапакро дафъ мекунад, иллати бехушшавй ва тафси ин узвхоро ислох медихад.

Кохгилро бо гулоб, араки говзабон ва дигар аракхо хамир сохта, як шабонарўз дар гобистон болояшро пўшида бигузоранду баъд бо анбик аз он арак кашида, аз он арак биёшоманд, дилро кавй мегардонад; дилтапак (дилбозй) ва сустии меъдаи гармро беандоза фоида дорад.

Молидан ва гузошта бастани хоки тахшиии нахрхои обашон ширин, узвхоро кавй мегардонад ва варамхои кўхнаро тахлил медихад; сусту нотавон ва лоғарии аъзоро, ки аз бисьёр рафтани хун ва хун кай кардан сурат гирифта бошад, шифо мебахшад.

Хоки чорраҳаро гузошта банданд, решхоро хушк ва аз рим пок мегардонад. Агар инро бимоланд ё гузош-

та банданд, узвхои сустгаштаро мустаҳкам месозад, ба истиско нафъ дорад.

Инро дар замонҳои қадим ба таркиби баъзе маъҷунҳо дохил менамуданд.

291. Гили бӯта

Ин хокест сафедранг, мулоим, часпак ва андак чарб аст. Он рагҳои хоки холиси часпак аст.

Мизоҷаш хунук ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар бо ин сарро бишӯянд, мӯйро аз чирк пок мегардонад.

Агар инро бипошанд, гузошта банданд ва бимоланд, барои захмҳои кӯҳна, пучак ва чиртакҳо, таҳлил додани варамҳои гарм ва таскин додани дарди онҳо дармон мешавад.

292. Ақиқ

Инро дар як қатор маҳалҳо тоҷикон ҳақиқ ҳам мегӯянд. Ақиқ санги қиматбаҳоест маълум ва кони он дар мулки Яман ва дар Канбоят бештар, инчунин дар соҳили баҳри Рум (Византия) низ мебошад. Беҳтарини он яманӣ аст, ки соф ва шаффоф бошад. Фарқи миёни ақиқи яманӣ ва ғайриямонӣ дар он аст, ки ақиқи яманӣ сахт мебошад баръакси ғайриямании он ва бо рангҳои гуногун аст: сурх, зард, сафед, сиёҳ (ҳар яки аз инҳо рангин, нимранг, сурх, чигарӣ, соф, шаффоф, нософ, ало, сангранг, қабатдор). Ҳар якеи онҳо ҳангоми аз конаш баровардан камранг мебошанд. Қитъаҳои, соф, шаффоф, инчунин бечирми онро чудо карда, мечӯшонанд, соңӣ рангин мегардад. Тариқи чӯшонидан аш чунин аст, ки деги калони сафолӣ ё мисиро, ки баланд бошад, то ба гардан дар он чӯбҳо мечинанду даруни дегро то нисфаш об меандозанд. Қитъаҳои ақиқро бар он чӯбҳо мечинанду сари дегро маҳкам баста, аз таги он оташи мулоим меафрӯзанд, ки бухороти гарм ба он қитъаҳо бирасад. Касоне, ки ин амалро бачо меоваранд, назди худ одамони қарорӣ доранд, то ки онҳо барои рангин кардани ақиқ дастёрӣ намоянд. Баъд аз рангин шуданаш, қитъаҳои ақиқро бароварда, тарошида, суфта, ба ҳар шакл ва намуде,

ки хоҳанд, медароранд. Он чӣ аз онҳо бисьёр рангини софи шаффофи барроқи якранг бошад, бисёр хуб аст.

Барои давохо, ангуштарини қисми бисьёр сурх, шаффоф ва барроқи онро сарачин мекунанд. Баъд зард ва он чӣ дар ҷирми он шаклҳои мснанди шохи дарахтон ё сурати кӯҳпорае бошад, онро хачарӣ (сангӣ) меноманд. Он чӣ қабат бар қабат бошад, ҳар якеро ба ранги ҳамон қисм метарошанд, ки қабатҳои он яке аз болои дигаре мебошад, онро ҷазъ (бомшакл) меноманд. Он чӣ ба пахной бурида бошанд, ки дар сатҳи рӯи он хатҳои гирдшакл ва ё ғайри гирдак бошанд, онро хачари (санги) сулаймонӣ ва ба точикӣ бобоғӯрӣ меноманд. Ин навъи охирин аксар сахттар мебошад назар ба хелҳои дигари он. Аксар санги мӯхраро аз хамин навъаш месозанд.

Мизочи акик дар дарачаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: як грамм акики махинсоидаро батанхой ё бо шарбати себ биёшоманд, дилро қувват мебахшад ва дилтапак (дилбозӣ)-ро дафъ мекунад; ин микдорро батанҳой бихӯранд, хун қай кардан ва хунравиро аз ҳар узве, ки бошад, хусусан хуни хайзро, ки бо хеч даво наистода бошад, манъ мекунад. Агар ин микдор акикро бо асал ё бо чадвор бихӯранд, гирехи чигарро мекушояд; бо тухми гулихайрӣ ё бо шибит ва ё бо чадвор бихӯранд, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Инро махин ос карда ё бо дигар давоҳои чашм даромехта, чун сурма ба чашм кашанд, ғашмро қувват медихад ва даруни милки чашмро неку мегардонад.

Акики сӯхтаро ос карда батанхой ё бо марворид, ё бо марчон ба дандон бимоланд, дандонҳои чунбонак ва милки онро мустахкам мекунад, рафтани хунро аз буни дандон манъ месозад ва чирки онро нест мегардонад.

Агар акикро бо худ овезанд, шиддати ғазабро таскин медихад ва хунравиро аз ҳар узве, ки бошад, манъ месозад, хусусан барои хайзи ҳамешаравон дору мебошад.

Агар ангуштари акикро ба даст бипӯшанд (бигузоранд), дилтапакро дафъ мекунад, дар назари душман хайбатнок мегарданд ва аз дарди узвҳои даруни сина эмин мемонанд.

Накл аст, ки чун акикро бо мушк, кофур ва рав-

ғани зайтун соида, ба рӯ ва мӯи худ бимоланду назди султон ва амирону амалдорон раванд, азиз ва гиромӣ мегарданд, маҳбуби ҳамаи халқ мешаванд, чунонки мардуми аҷам фирӯзаро ба фол неку медонанд.

Истеъмоли ақиқ ба дарун барои гурда зарар дорад — давояш катиро хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз ақиқ дар як рӯз то 1,75 грамм аст. Ва ба ҷои ин марҷонро истеъмол намоянд, раво мебошад.

293. Сулаймонӣ

Инро ба тоҷикӣ [illegible]рошшикана ва ба забони русӣ сулема мегӯянд.

Ин чизест маснӯъӣ (сунъӣ) сахт, ки аз симоб ва марғи муш тайёр мекунанд ба ин тариқ: дар таносуби симоб 306 грамм ва марғи муш 25,5 грамм — ҳар дуро бисьёр маҳин ос карда, бо воситаи гармӣ додан бухорашро шах карда мегиранд. Беҳтаринаш ба ранг сафеди он аст, низ ба рангҳои дигар ҳам мешавад.

Мизоҷаш дар дараҷаи чорум гарм ва хушк ва ин заҳри қотил аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро ба марҳамҳо дохил менамоянд, ки хусусияти дафъ кардани гӯшти ҳаром дорад. Агар бихӯранд, ҳалок мегардонад. Давои инро хӯрдагон ширинавдӯшида, шӯрбо ва васма хӯрда, пай дар пай қай кардан аст.

Аз аломатҳои касе, ки инро хӯрда бошад: бехобӣ, бехушӣ, кӯр шудан, чӯшиши хун ва қайкунӣ аст. Илоҷ ва давои инро хӯрдагон тадбири занҷарф, симоб ва марғи муш хӯрдагон аст.

Вале алҳол навъи сурхи онро камтар дар арақ ҳал карда, рӯзе аз он қатрае дар як пиёла шир чаконида мехӯранд низ. Аз ҷумла муаллифи ин сатрҳо — ман ҳам соли 1952 ним ҳаби (таблеткаи) сурхи онро дар ним литр арақ ҳал карда, аз он арақ ҳар рӯз як қошуқи ошӣ истеъмол карда будам.

294. Елими пӯсти ҳайвонот

Тариқи тайёр карданаш чунин аст. Пӯсти ҳайвонотро дар об то муҳарро шудан мечӯшонанд. Баъд мегузоранд, то он ки дурдааш таҳшин гардад. Инро соф

намуда аз нав мечӯшонанд ва боз барои чудо гаштани таҳшинаш мегузоранд. Ин амалро якчанд такрор менамоянд, то он ки дигар дурда таҳшин нагардад. Сонӣ он миқдор чӯш медиҳанд, ки ғафс шавад. Аз оташ фуруд оварда, дар офтоб чандон мекованд, ки ғализ ва қобили бо корд буридан гардад. Пас порча-порча бурида, хушк менамоянд. Дар вақти ҳоҷат миқдори муайян ва зарури онро дар оби гарм дар оташ то об шилмак гаштанаш мечӯшонанд. Баъд ҳар чизеро, ки часпониданӣ бошанд, мечаспонанд. Беҳтарини елимҳо аз пӯсти гови покиза тайёр карда мешавад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хусусиятҳои ин часпонанда ва хушккунанда мебошад.

Агар инро бимоланд, захм, ширинча ва обилахои кӯҳнаи сарро шифо мебахшад.

Елимро дар об ҳал карда батанҳой ё бо сирко даромехта бинӯшанд, аз узвҳои даруни сина хун қай кардан ва захми шушро даво мебошад.

Елимро бо асал даромехта гузошта банданд, варами захмҳоро мегардонад, чарохатҳоро ба хам оварда сиҳат мекунад, устухони шикастаро бо ҳам часпонида мустаҳкам мегардонад ва устухони бечошударо ба чояш устувор месозад; чурраи обиро, яъне даббаеро, ки аз фуромадани об ба хояхо сурат гирифта бошад, шифо мебахшад; агар инро бо об даромехта гузошта банданд, сӯхтагии оташро ба ибро меоварад ва обила кардани онро манъ мекунад.

Елимро бо зардчӯба, ғӯраи сарв ва сирко сиришта, барои чурра, ки аз даридани пардаи шикам ва фуромадани рӯдахо, агар нав бошад, то муддате бибанданду накушоянд, шифо мебахшад, варами захмҳоро мегардонад, чарохатхоро ба хам оварда сиҳат мекунад. Агар инро бо мозу ва ғӯраи сарв сиришта бибанданд, барои дабба, ки аз даридани пардаи шикам ва аз фуромадани об ба хояхо бошад, даво мешавад; бо сирко даромехта гузошта банданд, қӯтури пӯстхезак ва ялати пӯстпартой, шукуфаи пӯст, донача ва ширинчахои сар, доғи сафеди пӯст ва песро дафъ мекунад ва инчунин доғҳои дигари пӯстро дур менамояд, башарарро пок мегардонад.

Чун елимро гудохта, пашми харгӯшро ба он олонда, ба чарохатхое, ки хун аз онхо равон бошад, гузоранд, хунро манъ мекунад; инро ба сӯхтагии оташ гу-

зошта банданд, дард ва сӯзиши онро таскин медиҳад, инчунин намегузорад, ки обила кунад.

Елими пӯсти ҳайвониро сӯхта, маҳин соида, чун сурма ба чашм кашанд, пурра таъсири тӯтиёро соҳиб мебошад.

295. Нуқра

Маълум аст, ки ин аз фулуззоти асил хисоб меёбад. Ранги нуқраи соф ба сафедӣ моил аст балки сафед мебошад.

Мизоҷаш дар дараҷаи якум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хусусияти фараҳбахшиаш ба ёқут наздик аст, барои молихулиё, девонагӣ ва васвос дору мешавад.

Инро бо мили нуқра ба чашм кашанд, гули тунуки чашмро дафъ мекунад, чашмро қувват мебахшад.

Аз дами сӯҳон баромадаи онро бо пиёзаки сафеди саломалек бихӯранд, бӯи бади даҳанро дафъ мекунад, рутубатҳои часпаки бадбӯ ва балғамро мекашад.

Нуқраи аз дами сӯхон баромадаи онро бардавом бихӯранд, дамкӯтахӣ, сурфа, дилтапак (дилбозӣ), тарсончакӣ ва дигар беморихои дилро шифо мебахшад; бо чадвор бихӯранд, меъда ва ҷигарро қавӣ месозад, рутубатҳоро кашида берун мекунад, барои истисқо ва иллатҳои сипурз дору мешавад, санги гурда ва хичакро майда карда мерезонад, душвор шошиданро осон мекунад.

Аз дами сӯҳон баромадаи инро бо самоби кушташ ҳал карда бимоланд, бавосирро дафъ мекунад ва агар ин маҳлулро ба қӯтур ва хориш бимоланд, шифо мебахшад.

Аз дами сӯҳон баромадаи нуқраро гузошта банданд, варамҳоро таҳлил медиҳад.

Истеъмоли нуқра ба дарун барои рӯдаҳо зарар дорад. Ин зарарашро катиро бихӯранд, ислоҳ мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз нуқра дар як рӯз аз 0,5 то 1,75 грамм аст.

Яке аз хислатҳои нуқра он аст, ки аз бухор ва бӯи гӯгирд ва инчунин бо он якҷо гузошта шавад, снёҳ мегардад. Агар ин тавр ҳодис шавад, бо намак бишӯянд, пок мегардад.

Таом ва шаробро дар зарфхои нукра биёшоманд, фараҳ меоварад.

Агар аз ҷоми нукра шароб нӯшанд, зуд мастӣ меоварад.

293. Сандарус

Ин чизест монанди кахрабо ва аз чинси он аст. Рангаш зард, баъзе порчаҳои он сурхранг, аз кахрабо резатар, дар равғани кунҷид ба оташ гузоранд, гудохта мегардад. Разғани машхур, ки наққошон истифода мекунанд ва мутахассисони Ҳиндустон сохта, ба харир мемоланд ва аз он мумҷома месозанд, аз хамин аст.

Сандарус зоҳиран шилми дарахте мебошад, ки маълум нест. Дида мешавад, ки дар мағзи онҳо кирмҳои майда ва мӯрчаҳо ҳастанд. Аз ин маълум аст, ки дар вақти нав ва рақиқ (суюк) будани ин шилм он ҷонварон дар он ғӯтида ва баъди шах шудани шилм ҳамон тавр мондаанд. Ин ҳам далели он аст, ки сандарус аз қабили шилм аст.

Сандарус чор навъ мебошад: 1. Он, ки беруни он зард ва дарунаш сурхи барроқ (ялаққосӣ); 2. Он, ки зарди камранг, бисьёр суст, яъне мулоим. 3. Он, ки моил ба кабудӣ ва суст. 4. Он, ки рангаш сиёҳ ва сабуки сахт. Қисми якумаш бехтарини ҳамаи он аст. Хубтарин сандарус он аст, ки монанди кахрабо кохро ба худ бикашад. Қуввати он то 20 сол бокӣ мемонад. Ин аз давоҳои волокадр ба ҳисоб меравад. Фарқи мобайни сандарус ва кахраборо муайян кардан бисьёр душвор аст. Зеро ки ин низ кохро монанди кахрабо ба худ мекашад. Вале фарқаш дар хамин аст, ки ин аз кахрабо суусттар аст ва чун ба оташ андозанд, аз ин бӯи бад, яъне бӯи шохи ҳайвони сӯхта меояд ва аз сӯхтани кахрабо бӯи оби мустако шамида мешавад. Дигар он, ки аз кахрабо бӯи оби лиму меояд, хусусан, ки бимоланд ва гарм кунанд, ин бӯй зиёдтар зоҳир мегардад. Таъми сандарус андак талх мебошад, вале кахрабо талхӣ надорад. Қуввати хасро ба худ кашидан дар сандарус камтар аз кахрабост.

Мизочи сандарус дар дарачаи дуввум гарм ва дар саввум хушк аст ва ба қавле дар якум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: инро ос кэрда бихӯранд, рутубатхои зиёдатии майна ва дигар узвҳоро хушк

мегардонад; хун қай кардан ва хунравиро аз ҳамаи узвҳо хоҳ аз дарун бошад, хоҳ аз берун, манъ мекунад; исҳоли хунинро шифо мебахшад, балғамро аз меъда ва рӯдаҳо канда дафъ менамояд, кирмҳои ин ҳар ду узвҳо, ҳатто кирми кадудонаро мекушад, пешоб ва ҳайзро равон месозад: агар асаб аз зиёд шудани балғам, сардӣ ва рутубат суст ва нотавон шуда бошад, ислоҳ мекунад; дилтапак (дилбозӣ), васвос, дамкӯтаҳӣ, зиқ-ун-нафаси балғамӣ, табҳои давой, бемориҳои сипурз, бавосир ва исҳоли кӯҳнаро шифо мебахшад. Инро бо сиканҷабин якҷо бо мудовамат бихӯранд, фарбеҳиро дафъ мекунад, арақ карданро манъ месозад, қуввати баданро нигоҳ медорад — бинобар ҳамин гӯштингирҳо инро мехӯранд.

Агар инро бо шаҳдоб (асалоб) биёшоманд, хуни ҳайз ва пешобро меронад.

Сандарусро бо сирко ё сиканҷабин ва ё бо ҳар ду якбора биёшоманд, бачаи занони ҳомиларо аз шикам бошиддат меафтонад.

Агар сандарусро бо асал даромехта ба чашм кашанд, гули чашм ва захми онро дафъ мекунад, доғҳои аз ҳар захм ё реш боқимонда ва шилпуқиро сиҳат мекунад.

Чун сандарусро сонда, ба чигари гӯсфанд ё оҳу пошида, дар рӯи оташ кабоб кунанд ва оберо, ки аз он барояд, ба чашм кашанд, шабкӯриро дафъ мекунад. Ин обро дар гӯш чаконанд, дарди онро таскин медиҳад, гаронии гӯшро бартараф мекунад. Ин обро бо равғани зайтун ё бо равғани гулисурх даромехта бичаконанд, чароҳати даруни онро ба ҳам меоварад.

Сандарусро бо шакар якҷо сӯхта, дудашро бигиранд, зуком ва бавосирро қатъ мекунад, носурро, ки захми кӯҳнаи лоилоҷ аст, хушк мекунад, яъне сиҳат мебахшад.

Агар сандаруси кӯфтаро ба дандон бимоланд, дарди ин узвро таскин медиҳад ва дандони чунбонакро мустаҳкам месозад, инчунин решҳои милки дандонро сиҳат мекунад.

Кӯфтаи инро бипошанд, чароҳатҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад.,

Агар инро дар равғани бодоми ширин чӯшонида ба қивом ованранду бимоланд, кафидани ҳар узверо, ки бошад, шифо мебахшад. Ва агар бо равғани гулисурх қивом карда муттасил бимоланд, кафидани гӯштҳои

даству похоро сиҳат мекунад; бо катрон (дёготь) даромехта бимоланд, шукуфаи пӯстро шифо мебахшад.

Агар соидаи сандарусро занҳои ҳомила аз таг бардоранд, бачаи онҳоро аз шикам меафтонад. Дар дигар хислатҳо монанди каҳрабо аст.

297. Каҳрабо

Ин ҳам монанди сандарус шилми дарахтест, ки ҳангоми гарм шудан хасҳои майдаро ба худ мекашад. Агар сандарусро бисӯзанд, бӯи бад, яъне бӯи шохи ҳайвон аз он шамида мешавад. Каҳраборо чун бо даст бимоланд, бӯи оби лимӯ аз он дарьёфта мегардад. Сандарус назар ба каҳрабо мулоимтар ва бӯи оби лимӯ аз он намеояд, вале каҳрабо сахт аст. Вақте ки каҳраборо бисӯзанд, бӯи мустако аз он ба машом мерасад.

Мизочи каҳрабо дар гарміву сардӣ мӯътадил аст ва дар дарачаи дуввум хушк, ба қавли баъзеҳо дар дарачаи якум хунук аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро ос карда бихӯранд, назлаҳо ва хуни бинираро манъ мекунад ва намегузорад, ки аз майна ба шуш рутубат резон шавад: Худашро танҳо бихӯранд, хун қай кардан аз узвҳои даруни сина ва шуш қатъ мекунад. 2,25 грамми онро бо оби хунук биёшоманд, низ хунеро, ки аз даридан ё канда шудани раге аз рагҳои узвҳои даруни сина меомада бошад, мебандад. Ин миқдорро бо гулоб ё бо об биёшоманд, дилтапак (дилбозӣ)-ро, ки аз бисьёр ҷамъ шудани сафро ва вобастагии дил ба меъда бошад, шифо мебахшад.

Хӯрдани ин қай ва исҳоли хунинро дафъ мекунад ва моддаҳои зарарнокро аз рехта шудан ба меъда манъ менамояд; хунравиро аз макъад, бавосир, бачадон, ҷигар, роҳҳои пешоб ва ҳатто хуни ҳайзро ҳам банд мегардонад; барои зардпарвин, сӯзиши пешоб (сӯзок), сустии меъда ва гурда даво мешавад. санги ҳичакро майда карда мерезонад. Агар инро бо мустако бихӯранд, меъдаро қувват мебахшад, душвор шошиданро дафъ мекунад, барои исҳоли дамодам даво мешавад.

Каҳраборо ос карда, бо сабир (алоэ) даромехта бимоланд, донаи бавосирро меафтонад.

Соидаи каҳраборо бипошанд, хунашро баста ва лаҳани чароҳатҳоро ба ҳам меоварад. Соидаи инро бо

об сиришта бимоланд, сӯхтагии оташро шифо мебахшад, чоҳои латхӯрдаи баданро ислоҳ медиҳад, узвҳои шикастаро ба ҳам мепайвандад. Агар инро бо мӯрд даромехта бимоланд, араки одамони заифро қатъ месозад.

Агар каҳраборо бо худ овезанд, хуни биниро манъ мекунад, дил ва меъдаро қувват мебахшад; дар меъда ҳазм наёфта дафъ гаштани таомро ислоҳ мекунад.

Агар каҳраборо бо худ доранд, хавф, тоун ва зардпарвинро дафъ мекунад, бачаи занони ҳомиларо аз афгодан нигоҳ медорад.

Мегӯянд, ки хӯрдани каҳрабо ба сар зарар дорад, агар инро аз ҳад зиёд истеъмол намоянд, дарди сар мекунад. Давои ин зиёнаш бунафша хӯрдан аст.

Миқдори як бор хӯрдан аз каҳрабо дар як рӯз 2,25 грамм аст.

Ба чои каҳрабо сандарусро истифода баранд, равост.

Равғани каҳраборо бо оби райҳони гӯши муш биёшоманд, саръ (припадка), сакта (мурда барин беҳаракат мондан) ва фоличро, ки шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ мебошад, бомуваффақият шифо мебахшад.

Агар ин равғанро бимоланд, тоун ва чингак шудани аъзоро шифо мебахшад. Ва агар бо равғани савсани кӯҳӣ ё бо равғани пиёзи ансул даромехта бимоланд, низ фоличро ба ибро меоварад.

Равғани инро бо оби бӯймодарони дуруштбарг бихӯранд, душвории зоиданро осон мекунад. Агар ин равғанро бибӯянд ва бинӯшанд, хафа (бӯғма) шудани гулӯгоҳи бачадонро, ки бехушӣ меоварад, шифо мебахшад; бо оби косни бинӯшанд, зардпарвинро дафъ мекунад; барои равон кардани хайзи бандшуда бо оби бӯймодарони дуруштбарг меошоманд ва ин низ бароҳ ислоҳи душвории шошидан шифо мебахшад; бо шароб бинӯшанд, хун қай карданро манъ мекунад.

Агар ин равғанро бо оби арпабодиён даромехта ба чашм бикашанд, чашмро пурқувват месозад. Инро бо оби барги зуфа даромехта, дар дахан гардонанд, дарди дандонро таскин медиҳад.

Як роҳи тайёр кардани равғани каҳрабо чунин аст. Ҳар қадар, ки хоҳанд, каҳраборо кӯфта, баробари вазни он сангрезаи кӯфтагиро ҳамроҳ намуда, дар шишаи гарданҳам дар оташ муқаттар (дистилляция) мекунанд. Баъд ба он сирко биёмезанду боз муқаттар на-

моянд, яъне аз тагаш оташ расонида, онро ба бухор табдил дода, дар даруни качи шиша, ки дар миёни оби хунук бошад ва бухори сирко, ки дар он чо сард гашта, ба қатраҳо табдил меёбаду он қатраҳо мечакаанд. Дар таҳти он шишаи гарданкаҷ равған мемонад. Ин роҳи осони гирифтани равғани каҳрабост ва дар ин амал равған бисьёр ҳосил мегардад, масалан, аз 250 грамм каҳрабо 125 грамм равған гирифта мешавад.

Навъи дигари гирифтани равғани он ин тавр аст. Каҳраборо кӯфта, чанд рӯз дар шароб тар мекунанд. Баъд онро ба шишаи гарданкаҷ андохта, бо ҳамон усуле, ки дар боло гуфтем, муқаттар мекунанд. Он чӣ аз бухори он ба гардани хунуки шиша расида, қатраҳо гашта мечакад, ба рӯй меояд ва он чӣ ба қатраҳо табдил наёфтааст, дар таги он мемонад. Он чиро, ки муқаттар нагашта бошад, дувумбора аз тагаш оташ дода, муқаттар мекунанд, то он ки ҳамаи чизҳои ғайриаш бухороб гашта парида раваду равғани матлуб дар таги колба (шиша)-и гарданкаҷ қарор монад. Ин роҳи беҳтар ва осонтарини усули тақтири равғани он аст ва дар ин амал равған бештар ҳосил мегардад, масалан, аз 250 грамм каҳрабо 125 грамм равғани он ҳосил мешавад.

Ин равған ҳаман бемориҳои вобаста ба майна ва асабҳо, аз ҷумла: саръ, ҷингак шудани аъзо, карахтӣ ва фолиҷро шифо мебахшад.

Миқдори як бор хӯрдан аз ин равған дар як рӯз аз як то ду қатра аст.

298. Об

Моҳияти об ва хизмати он дар табиат, хаёти растаниҳо, ҳайвонот, аз ҷумла дар узвҳои бадани инсон ба мо маълум ва равшан аст.

1. Оби баҳр.

Таъмаш талху шӯру тунд аст.

Мизочи ин об гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: ин об хусусияти поккунандагӣ ва таҳлилдиҳандагӣ дорад, моддаҳоро аз дарун ба рӯи пӯст мекашад, сафро ва балғамро бо исҳол дафъ мекунад, рутубатҳои нодаркори баданро хушк мегардонад, вале хунро вайрон мекунад.

Инро гарм карда, кам-кам ва бардавом бирезанд, дарди асабҳоро таскин медиҳад, ҷоҳои аз сармо кафи-

даро ба иброз меоварад; хориш, кӯтур ва шукуфаи пӯстро шифо мебахшад. Сари качали (кали)-ро бо ин об бо мудовамат бишӯянд, сихат мекунад.

Дар ин об даромада нишинанд, захри мор ва каждумро аз бадан дафъ мекунад, бемориҳои аз сардӣ сурогирифта ва истисқоро шифо мебахшад.

Вале оби баҳр ба меъда зарар дорад, дарунро мебандад, сатҳи даруни рӯдахоро мехарошад ва захмин мекунад, ба сӯзиши пешоб (сӯзок) гирифтор менамояд. Давои хамаи ин зарарҳояш шӯрбои гӯшти мурғ, мохишӯрбо, ғизоҳои тари равғандор, шилми бодомхо ва ғайра хӯрдан аст.

2. Оби гарм.

Мизочи хамаи обҳои гарм моил ба гармӣ ва хушкӣ мебошад.

Хислатҳои шифобахши онҳо: хусусияти башиддат тахлилдиҳандагӣ доранд, қабзиятовар, вале пайдо шудани шупушро манъ мекунанд.

Камтареро аз онҳо бинӯшанд, қайро манъ мекунад. Масалан, оби зокдор барои хун қай кардан, хунравӣ аз бавосир, моддаҳои бо хайз равоншаванда ва ғайраро фоида дорад.

Агар обҳои гармро бисьёр бинӯшанд, бағоят зарар дорад ва табҳоро дар бадан ба хурӯш меоварад.

Агар ин обхо зарар кунанд, низ шӯрбои гӯшти мурғ, мохишӯрбо, ғизоҳои тари равғандор, шилми бодомхо ва ғайра хӯрдан даркор аст.

3. Оби хокистар.

Ин обест, ки хокистарро дар об чӯшонида, се-чор бор таҳшин карда, оби софи онро бигиранд, ҳамин оби софи хокистар ба шумор меравад.

Мизочи оби хокистар вобаста ба асли дарахт, гиёҳ ва самари он аст. Яъне хокистарро аз дарахт ва гиёҳҳои гарммизоҷ хосил карда бошанд, мизочаш гарм мегардад ва ғайра.

Хислатҳои шифобахши он: хусусиятҳои умумии он: поккунанда, бадбӯсозанда ва несткунандаи чирккхо (дар ин бобат бехтар аз собун аст).

Оби хокистари бисьёр софро ба миқдори 2,25 грамм бинӯшанд, даруни шикамро дағал мегардонад, вале касабаи шуш (рохи нафас) ва меъдаро аз моддаҳои часпак пок месозад; қай, бехузур (бечо) шудани дил ва исҳолро манъ мекунад.

Ҳангоми инро нӯшидан дарунро дағал гардонад, давояш равғани бодоми ширин хӯрдан аст.

12,5 грамм аз оби софи хокистар бинӯшанд, хуни дар шикам шахшударо таҳлил медиҳад, яъне мегудозад ва захри ғундаро аз бадан дафъ мекунад.

Оби хокистарро кам-кам ва бардавом бирезанд, барои фолиҷ ва дарди асаб дору мешавад.

Бо оби хокистар ҳуқна (клизма) кунанд, захми рӯдаҳоро шифо мебахшад.

Агар ин обро ба захмҳо бимоланд ё бичаконанд, гӯшти ҳароми онҳоро хӯрда нест мекунад ва захмҳоро хушк мегардонад.

4. Оби гӯгирднок, яъне обе, ки аз конҳои гӯгирд низ бармеояд.

Мизочи ин об гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: бо ин об бишӯянд, бемориҳои савдовӣ ва раддии балғиоли монанди: кӯтур, шукуфаи пӯст, доғи сафеди пӯст, пӯстпартой, дарди буғумҳои аз сардӣ суратгирифта, шах шудани асабҳо, бодҳои хунук, чарохати чонварони даррандагазида, ширинча ва качалӣ (каляра); дардҳои чигар, бачадон, зону ва монанди инҳоро шифо мебахшад

Зарарҳояш: агар инро бинӯшанд, чашм, меъда ва рӯдаҳоро заиф мегардонад, чигарро гарм мекунад. Давои ҳамаи ин зарарҳояш шӯрбои равғандор, чизҳои тармизоч ва хунукмизоч ошомидан аст.

5. Оби маъдан, яъне обе, ки аз конҳои фулуззот барояд, монанди: кони мис, оҳан, сурб (қӯрғошим) калъагӣ ва монанди инҳо.

Мизочи ҳар як аз ин обҳо ба мизочи маъданаш наздик аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар ин обро, ки хох аз маъданаш барояд ё миси тафсонро дар об хунук карда бошанд, дар дахан гардонанд, чӯшиши (пухтани) даханро шифо мебахшад, варами забончаи ҳалқро таҳлил медиҳад. Агар инро нимгарм дар гӯш чаконанд, дарди гӯшро сокин менамояд. Бо ин об баданро бишӯянд, мизочи вайроншударо ислоҳ мекунад ва узвҳои сустгаштаи баданро қувват мебахшад.

Вале агар инро бинӯшанд, хатарнок аст ва ба узвҳои дохили бадан зарар дорад.

Оби оҳанро, ки хох аз конаш барояд ё оҳани тафсонро дар он хунук карда бошанд, бинӯшанд, барои бемориҳои сипурз ва истиско (водянка) шифо мебах-

шад, иштихоро қавӣ мегардонад, куввати боҳро (пушти камарро) афзун месозад ва барои аксари беморихои сардмизоҷ фоида дорад. Агар бо ин об худро шустушӯ диҳанд, низ иллатҳои мазкурро, ки дар оби гӯгирд овардем, шифо мебахшад.

Оби расос, яъне обе, ки аз кони сурб ва қалъагӣ барояд ё он обест, ки сурби (кӯрғошими) гудохта ва қалъагии тафсонро дар он андозанд — ин зарарнок аст: иллати кулинҷ (колит)-ро пайдо мекунад, пешобро мебандад ва зарари оби сурб зиёда аз оби қалъагӣ мебошад.

Оби тилло ва оби нукраро бинӯшанд, дил, майна, меъда, ҷигар ва боҳро қувват мебахшад, беморихои молихулиё, дилтапак (дилбозӣ)-ро дафъ мекунад, барои ба ҳаракат овардани олати мардӣ мадад мерасонад, дарунро мебандад.

Хуллас, обҳои маъданӣ пайдокунандаи душвории шошидан аст.

6. Оби шӯр, яъне намакоб.

Ин об хоҳ аз конаш барояд, хоҳ дар оби ширин намак андохта, шӯр гардонанд ва хоҳ аз чашмаи шӯр барояд.

Мизочи оби шӯр гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: зарарҳои ин ба зиёнҳои оби баҳр наздик аст, ки дар боло зикр ёфт.

Фоидаҳояш: дастбаҳол хуб исҳоловар, вале агар инро бардавом бинӯшанд, кабзият меоварад, зеро хусусияти рутубатҳоро ба худ кашандагӣ дорад.

Давои ин зарарҳояш ширинихо, чизҳои чарбнок хӯрдан аст ва инчунин бо орди чави тафсонида даромехтан, ях ва хоки холис андохтан аст.

299. Намак

Ин чизест, ки барои лазиз гардонидан ба ғайр аз ширинихо ба таомҳо меандозанд ё меҷӯшанд, дар оҳ гудохта мегардад. Намак низ ба шакли санг ҳам дорад, ки онро намаксанг меноманд ва инчунин ғайр аз сангин ҳам вучуд дорад.

Мизочи намаки талх дар дарачаи дуввум гарм ва дар саввум хушк аст.

Мегӯянд, ки ин намак барои одамони сардмизоҷ ва хазми таом, барои дафъ кардани гаронии меъда фои-

да дорад, гирехи чигар ва сипурзро мекушояд, кирмҳои меъда ва рӯдаҳоро мекушад, оруғ меоварад, бодҳоро дафъ мекунад. Ба одамони гарммизоҷ барои гурда ва хичак зарарнок аст, исҳол меоварад. маниро рақиқ мегардонад. Давои ин зарарҳояш бо равғани тозаи гов ва бо равғани буз истеъмол кардан аст.

Мизоҷи намаки таом дар охири дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст. Агар намак чӣ қадар талхтар бошад, мизоҷаш хамон кадар гармтар мегардад.

Хислатҳои шифобахши он: Хусусиятҳои умумии ҳамаи намакҳо: балғам, савдо ва сафроро бо исҳол дафъ мекунад, рутубатҳои часпакро нест менамояд, гирехҳои баданро мекушояд, дар меъда ҳазм ёфтани таомро таъмин мекунад, вайрон шудани таомро манъ месозад, иштиҳо меоварад, ранги рухсорро неку мегардонад, хислати бади гизоҳои сардмизоҷро ислоҳ мекунад, мазаи таомҳоро неку ва форам мегардонад.

Намаки сафеди софи шаффофро бо сирко сиришта бимоланд, ширинча ва шукуфаи пӯст ва бо сабир (алоэ) сиришта бимоланд, назлаҳоро дафъ мекунад.

Ин гуна намакро ос карда, чун сурма ба чашм кашанд, шилпуқӣ, гули чашм ва пардаи дудмонанди ба чашм афтодаро дафъ мекунад, чашмро равшан мегардонад.

Ин намакро бо марворид даромехта бимоланд, чирки дандонро нест мекунад.

Намакобро дар даҳан гардонанд, милки дандонро мустаҳкам мекунад ва баъд аз кандани дандон рафтани хуни онро манъ менамояд. Хусусан намаки сӯхта дар ин бобат беҳтар аст. Агар инро дар сирко ҳал карда, он сиркоро дар даҳан гардонанд, ҳамин гуна таъсирро дорад.

Намаки софи барроқ ва намаки нефтиро, ки сиёҳранг аст ва навъҳои дигари инро бихӯранд, балғами часпакро аз узвҳои дарунии сина меканад. Намаки нефтиро бо асал ва сирко даромехта бихӯранд, дарди гулӯ ва варами забончаи ҳалкро шифо мебахшад.

Намаки нефтиро хӯрда қай кунанд, барои исҳоли хунин баъзоят фоида мебахшад. Инро бо сиканчабин (сиркоасал) даромехта бихӯранд, меъдаро аз чизҳои зарарнок ва зиёдатӣ пок мегардонад.

Ҳар як навъи намакро бихӯранд, балғам, савдо ва зардобро бо исҳол дафъ мекунад, рутубатҳои часпакро хориҷ менамояд, гирехҳои узвҳои баданро мекушояд,

иллати дар меъда хазм наёфта хориҷ шудани таомро ба ислох меоварад, вайрон шудани таомро дар меъда манъ мекунад, иштиҳоро бармеангезад, рӯдаҳоро шустушӯ медиҳад ва барои аз ҷоҳои дур ва чукури бадан дафъ кардани моддаи савдо мадад мерасонад, бадхазмии таомро нест ва пайдо шудани иллати махавро манъ мекунад, хусусан намаки нефтӣ дар манъ кардани иллати махав беҳтар аст. Намаки сафеди соф ва барроқ барои дардҳои меъдаи сардмизоҷ давои хубест. Агар инро бо сиканчабин бихӯранд, истиско (водянка) ва бемориҳои савдовӣ, инчунин балғамиро шифо мебахшад, гиреҳҳои узвҳоро мекушояд. Агар инро бо давоҳои исхоловар бихӯранд, ахлоти балғами ва савдовиро канда, аз бадан хориҷ мегардонад, гиреҳҳоро мекушояд.

Намаки сафедро бо пудинаи кӯхӣ (кийикӯтӣ), равған ва хамири нон даромехта гузошта банданд, варамхои балғамии хояхоро тахлил медиҳад. Агар намаки сафедро бо пудинаи кӯфтагӣ, бангидевона ва асал сиришта гузошта банданд, захм ва решҳои закарро шифо мебахшад.

Намаки сӯхтагиро бо тухми зағир якчо кӯфта гузошта банданд, захри каждумро аз бадан дафъ мекунад. Агар инро бо пудинаи кӯхӣ гузошта банданд, захри афъиро дур месозад, бо равғани зайтун кӯфта гузошта банданд, чунин таъсирро дорад; бо пудинаи кӯхӣ ва равғани гов даромехта гузошта банданд хам, таъсири захри афъиро мешиканад. Ин намакро бо кафки собун сиришта гузошта банданд, варами бодӣ ва балғамиро тахлил медиҳад; бо пудинаи кӯхӣ ва асал— барои варамхои балғамӣ дору мебошад; бо хоки оташдон ва асал даромехта гузошта банданд, хуни дар таги пӯст шахшударо тахлил медиҳад, яъне мегудозад, инчунин варамҳои балғамӣ ва обӣ ба ягон узв фуромадаро пароканда мегардонад; бо хамиртуруш даромехта гузошта банданд, пучак ва чиртакҳоро мепазонад; бо асал ва равғани зайтун даромехта бибанданд, низ пучак ва чиртакҳоро мекафонад.

Намакро бо равғани зайтун сиришта бимоланд, барои хориш, кӯтур, захми обила ва махав; бо хино кӯфта бимоланд, барои милкаки нохун дору мешавад; бо асал ва пудина сиришта бимоланд, мӯрчагазакро аз пахн гаштан манъ мекунад; бо равғани зайтун ва сирко даромехта бимоланд, хориши балғамиро дафъ ме-

кунад ба шарте, ки он узвро ба оташ наздик доранд, то арақ кунад.

Бо намакоб мӯрчагазак, реши хӯранда ва дигар чӯшишҳои баданро бишӯянд, ҳамаи онҳоро дафъ мекунад. Ва бо он шустушӯ кунанд, ранги рухсорро неку мегардонад, ирқуннасо (радикулит)-ро даво мебошад.

Намакро бо равғани зайтун сиришта бимоланд, сӯхтагии оташро шифо мебахшад ва намегузорад, ки обила кунад.

Чун намакро маҳин ос карда, бо равғани зайтун сиришта, латтаро ба он олонда, ба ҷои хунгирифта ё хатна кардашуда ва ғайри он гузоранд, рафтани хунро ба зудӣ мебандад.

Намакро бо равғани зайтун ва ғайри он, зифт ва асал сиришта гузошта банданд, нотавон гаштани мушакҳо, кӯфтагии аъзо, бечо шудан ва аз ҷои худ бадар рафтани устухон — ҳамаашро шифо мебахшад. Агар инро бо орди гандум даромехта бибанданд, печиши асабро ислоҳ мекунад; бо равғани зайтун сиришта гузошта банданд, мондагиро дафъ мекунад.

Намакро тафсонида гузошта банданд, дардҳоерс. ки аз сардӣ, аз балғам ва аз бод бошанд, таскин медиҳад; инчунин бо ҳазориспанд, бо сабӯси гандум ва бо биринҷи кӯфтагӣ даромехта, гармбандӣ кунанд, ҳиз ҳамин фондаро дорад.

Вале хӯрдани намак ба майнаи гарммизоҷ зиён мекунад, чашмро торик мегардонад, хориши баданро ба амал меоварад, инчунин ба одамони нимчон зарар дорад. Давои ҳаман ин зарарҳояш кокутӣ, чарбиҳо ва чизҳои сардмизоҷи тар хӯрдан аст.

Яке аз хислатҳои озмудашудаи намак он аст, ки чун 10,5 грамм намакро дар вақти бурҷҳои фалакии Ақраб ва Саратон аз уфуқ баромадан дар хонаи бемор ба оташ гузоранд, агар намаки гафсида баъд аз частаи майл ба даруни хона кунад, яъне ба гарафи даруни хона бичаҳад, он бемор шифо меёбад ва агар ба сӯи берун майл кунад, шифо намеёбад.

300. Мис

Ин аз фулуззот аст ва ранги миси соф сурхтоб мебошад.

Мизоҷаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: чун мисро чанд рӯз дар сирко бигузоранд, баъд он сиркоро бо ҳино хамир сохта гузошта банданд, назла ва сурфаро манъ мекунад, инчунин мӯйро аз рехтан нигоҳ медорад. Агар инро ба чашм кашанд, чашмро тез ва сахтии пилкҳоро дафъ мекунад.

Чун мӯйро бо минкош (мӯчинак)-и хафтчӯш бикананд, вай дигар намерӯяд.

Маҳлули мисро бо шахдоб (асалоб) биёшоманд, зардобро аз бадан бо исҳол дафъ мекунад, инчунин истиско (водянка)-ро, ки дар ҳолати ибтидо бошад, шифо мебахшад. Ва ҳам бардавом молидаъаш низ ҳамин таъсирро дорад.

Мисро соида бихӯранд, қайро бармеангезад.

2,25 грамми онро бихӯранд, обияти истискоро бе ҳеч гуна азият дафъ мекунад.

Резахои майдаи мисро бо дудае, ки дар пушти дег ва ғайра ҷоҳо часпида мебошад ва оби лимӯ якчо карда, занҳо аз таг бардоранд, ҳомила шуданро манъ мекунад.

Мисро соида, батанҳоӣ ё бо равғани гов, ё бо шири навдӯшида батакрор биёшоманду қай кунанд, захрнокшавиро аз хӯрдани афьюн дафъ мекунад.

Вале чизҳои турш, маҳсулоти ширӣ гӯштхо, чизҳои намакин, талх ё чарбро дар зарфи миси қалъагӣ нодавонида муддати дароз монда бошанд, бихӯранд, бисьёр зарарнок аст, инчунин дар зарфи қалъагӣ давонда, ҳам муддати дароз нигоҳ дошта шуда бошанд, бихӯранд, зиён мекунад. Аз хама балтар аст агар моҳии бирьёнкарда гармогарм дар зарфи миси болояш пӯшида шаб монда бошад, хеле зарарнок мебошад, зеро ки ин чо занги зарарнокаш ба он мечаспад. Худи занги мис захр аст. Давои ин зарараш шири навдӯшида хӯрда, қай кардан аст ва шӯрбои равғандор, ки обгӯшт меноманд, хӯрдан аст.

Миси ношустаро бо асал сиришта бимоланд, решҳои раддии бадфиол ва давандаро шифо мебахшад, гӯшти хароми захмхоро мехӯрад. Миси шустаро бимоланд, чароҳатро ба ҳам меоварад. Агар ин миси шустаро бо асал сиришта бимоланд, решҳои ба ҳам якшаванда ва баданҳои сахтро ба ибро меоварад, барои кӯтур ва хориш шифо мебахшад, варамхоро тахлил медихад, сустӣ ва мондагии аъзоро дафъ мекунад.

Оберо, ки дар зарфи мис дар офтоб гарм шуда бо-

шад, истеъмол кардан ё бо он шустушӯ кардан иллати песро ба амал меоварад, хусусан он обро батакрор истеъмол намоянд, ин иллат сурат мегирад.

301. Нефт

Ин рутубати равғании тундбӯй аст, ки аз қаъри баъзе заминҳо монанди зифт ва қир чӯшида бармеояд. Нефт ду навъ мебошад: сиёҳ ва сафед Сафеди он беҳтар ва латифтар аст ва аз сабаби латофаташ зуд ба ҳаво омехта мегардад. Вале нефти сиёҳ ба он ан доза латиф нест, балки фақат бо тактир (дистилляция) сафед мегардад.

Мизоҷи нефт дар дараҷаи чорум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: нефт ҳамчун даво аз аксари равғанҳо қавитар аст. Агар инро бинӯшанд ва бимоланд, гирехҳоро мекушояд, зуд таъсирбахш аст, гудозандаи сахтиҳо ва давои ҳамаи беморихои аз сардӣ баамаломада мебошад.

Нефтро бимоланд, кач шудани рӯй, фолич (шал шудани нимаи бадан ба дарозӣ), ларзак, кузоз (столб няк), карахтӣ, суст ва нотавон шудани аъзо ва аксари дард ва иллатҳои дигари сард ва тармизочро шифо мебахшад; бодхоро пароканда мекунад, яъне тахлил медиҳад, дарди буғумҳо ва монанди инхоро ба ибро меоварад.

Агар инро дар чашм бикашанд ё бимоланд, фуромадани зардобро ба даруни гавҳараки чашм шифо мебахшад ва гули чашмро нест мекунад.

Инро нимгарм дар гӯш чаконанд, карии гӯш ва бодҳои даруни онро, ки садоҳои гуногунро ба амал меоварад, дафъ мекунад.

Нефтро бихӯранд, сурфаи кӯхна, зудҳафасӣ, дамкӯтахӣ, зик-ун-нафас, хун қай кардан ва бавосирро шифо мебахшад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад, кирмҳои меъда ва мақъадро хорич мекунад, бодҳои узвҳои даруни шикамро тахлил медиҳад, дарди рӯдахоро сокин мекунад ва сӯзиши пешоб (сӯзок)-ро сиҳат мекунад.

Пахта ё латтаро ба нефт олонда, занҳо аз таг бардоранд, хунукии бачадонро барҳам медиҳад ва хафа (бӯғма) шудани гулӯгоҳи онро, ки беҳушӣ меоварад шифо мебахшад.

Нефти сафедро бимоланд, карии ҳайвонотро дафъ мекунад.

Истеъмоли нефт барои одамони гарммизоҷ зарар дорад, дарди сар мекунад — давои ин зиёнаш сирко ошомидан аст; ба шуш хам зиён мекунад — дар ин ҳолат катиро бихӯранд, зарараш ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор ошомидан аз нефти сафед дар як рӯз аз 1 то 2,25 грамм ва аз сиёҳи он то 4 5 грамм аст.

Хох сафед ва хох сиёҳи онро бихӯранд, ҳамаи навъҳои захрро аз бадан дафъ мекунад.

502. Навшодир

Ин моддаи сахти маълум ва монанди шӯра ва намак сафед аст.

Мизочаш дар охири дарачаи сеюм гарм ва дар аввали дарачаи сеюм хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: навшодирро махин ос карда, чун сурмэ ба чашм кашанд, захми онро ба хам меовард обравии чашмро, ки аз хунукӣ бошад, дафъ мекунад.

Агар инро дар оби судоб хал карда, бо он об ғарғара кунанд, зулуки дар халқ часпидаро дафъ менамояд.

Агар навшодирро бихӯранд, чирк ва ғими узвҳоро даруни синаро дафъ мекунад.

Чун инро бимоланд, дарди гулӯро шифо мебахшад. Навшодирро бо мисли он сарғини инсон якчо намуда, дар оташ гарм карда, мукаттари бухори онро хосил намуда, аз он моеъ 4 5 грамм бинӯшанд, тамоми захрҳои когилро аз бадан дафъ мекунад, ки инро аз асрори махфӣ шумориданд.

Хӯрдани навшодир сипурзро ба дарачае пок мегардонад, ки хатто ёфтани он душвор мегардад.

Хох инро гузошта банданд ва хох бипошанд, решҳоро хушк мекунад ва хунравиро аз чарохатҳо манъ менамояд, инчунин онҳоро аз ғиму чирк пок месозад.

Навшодирро бо равғани гухми мурғ сиришта бимоланд, песро дафъ мекунад: агар бо асал даромехта бимоланд, ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи ғиш ва сар мӯй мерӯёнад, ширинчаро шифо мебахшад ва агар бо равғани кунчид сиришта бимоланд, кӯгурро дафъ месозад.

Навшодирро дар об андохта, он зарфро дар ҷои намнок гузоранд, вай ҳал мешавад, ё бо сирко ҳал кунанд, ё батакрор онро дуд кунанд, мор ва дигар ҷонварони зарарнок аз он макон мегурезанд.

Чун маҳлули онро ба коғазе молида, он коғазро ба атрофи худ гузоранд, ҷонварони зарарнок наздик намеоянд.

Вале 10,5 грамм навшодирро агар бихӯранд, узвҳои дарунро чок-чок ва бурида-бурида гардонида мекушад. Давои ин зиёнаш шир нӯшида, равған, қайла ва дигар чизҳои чарб хӯрда қай кардан аст.

303. Ҳаво

Ин калимаи арабӣ мебошад ва ба тоҷикӣ бод меноманд, ки маълум аст: воситаи нафаси тамоми ҷонварон ва наботот аст. Ҳаво роҳатбахши рӯҳи ҳайвонӣ, ки ман бааш дар дил мақом дорад, ки агар вай, яъне ҳаво, лаҳзае ба рӯҳи ҳайвонӣ нарасад, он рӯҳ беҳаракат ва хомӯш мегардад. Инчунин ҳаво боиси нашъунамои ҳайвонот ва наботот аст.

Мизоҷи ҳаво ба авзоъи чирмҳои фалакӣ вобаста мебошад. Масалан, агар Офтоб дар бурҷҳои фалаки шимолӣ бошад, мизоҷи ҳаво гарм мегардад. Ҳамчунин ҳангоми ҳукмронӣ ва подшоҳии яке аз сайёраҳои гарм низ ҳаво гарм мешавад. Ва ҳангоми поён рафтани Офтоб аз авҷи фалаки шимолӣ ё мавзеъ ба баҳр ҳамҷавор бошад, мизоҷи ҳаво сард мешавад. Ҳангоми тобиши Офтоб ҳавои сарзаминҳои гарм, кӯҳсорҳои сангӣ ва хушк мизоҷаш гарм ва хушк мебошад. Дар сарзаминҳои мобайни баҳру уқьёнус ва ҷазираҳо ҳангоми боридани борон ҳавояш мизоҷи тар ба худ пайдо мекунад.

Боди сабо, ки аз ҷониби машриқ то ба минтақаи шимол вазад, дар мизоҷ гарм ва хушк аст. Боди шимол, ки аз тарафи шимол то минтақаи мағриб вазад, мизоҷаш сард ва хушк аст. Боди ғарб, ки аз ғарб то минтақаи Суҳайл (Канопс — ин ситораи дар бузургӣ дараҷаи якумдошта дар осмони ҷанубӣ) вазад, мизоҷаш сард ва тар мебошад. Боди ҷанубӣ, ки аз минтақаи Суҳайл вазад, мизоҷаш гарм ва тар, инчунин мураккаб аз инҳо ва мураккаб аз кайфиятҳои чоргона (гармӣ, сардӣ, хушкӣ, тарӣ) аст.

Хислатҳои шифобахши он: боди сабо, яъне боди марқӣ несткунандаи балғам, хушккунандаи рутубатҳои зиёдатӣ, кушояндаи гирехҳои узвҳои бадан аст; барои хазми таом ёрӣ мерасонад, назлаҳоро мебандад, қуввати дофиаи узвҳои баданро зиёда мегардонад; ҳоли бати одамони тармизочро ислоҳ менамояд; барои бемориҳои сарди тармизочи монанди: истиско, фолиҷ, кач шудани рӯй ва ғайраҳо нафъ дорад. Вале ин бод ба одамони гарммизоҷ, баданҳои хушк ва бемориҳои сафровӣ зарар дорад; хориш, кӯтур, ҷингак шудани аъзо ва монанди инҳоро пайдо мекунад.

Боди шимол аъзои баданро мустаҳкам мегардонад, сустии бадан ва лоҳасиро манъ месозад, узв ва ҳисҳои баданро қувват мебахшад, фикр ва фаҳмро бурро мегардонад, хазмро осон мекунад, рангро соф ва ботароват месозад. Вале ин бод ба одамони сурфа, зик-ун-нафас (астма)-и хушк ва бавосирдошта зарар дорад, инчунин боиси афтодани бача аз шиками занони ҳомила мегардад, зоиданро душвор мегардонад ва монанди инҳо.

Боди ғарбӣ зидди хислатҳои боди сабо дорад.

Боди ҷануб зидди хислатҳои боди шимол дорад.

Агар бод мураккаб аз инҳо бошад, барои иллатҳои мураккаб фоида дорад.

Ҳар як бод ислоҳи зарари боди муқобил менамояд, агар дигар кардани чои зиндагонӣ мумкин бошад, ба ин, агарчи муваққатан бошад, риоя бояд кард.

Бӯйдани пиёз, сир (чеснок), сирко, зардчӯба, анбар, лодан, катрон, мӯмиё, уди ҳиндӣ, куст, кундур, сандарус, каҳрабо, пӯсти анорҳо, сукк (давси мураккаби бӯё), заъфарон, пиёзаки сафеди саломалек, самари арча, сандал, самари газ, зарованди дарез, ҷадвор, ҷамилак — инҳо ё он чӣ аз инҳо муяссар гардад, инчунин дуд кардани инҳо ва газ; хӯрдани пиёз, сир, сирко, наъноъ, зардчӯба, ҳилтит (шилми болдирғон); овехтани пиёзи ансул ба дари хона, пошидани сирко ба дару девор ва фарши хона ва имконпазир аз он хона берун наравад ва агар дар зарурат берун рафтанӣ шаванд, бинирро бо латтаи сирко ва сир олуда бибанданд ва зуд баргарданд — бо вучуди ин тадбирҳо боид, ки аз хӯрдани меваҳои тар ва шир пархез намоянд, инчунин аз ҷимоъ, ҳаммом кардан ва ташнагӣ худдорӣ кунанд, обӣ бисёр хунук нанӯшанд ва дар он чӣ бихӯранд, пиёз ва сир дохил намоянд, ғизоҳои гурши беравған

тановул кунанд, ширинӣ мутлақан нахӯранд, аз хӯрдани гӯштҳои ҳайвоноти он диёр агар тавонанд, худдорӣ кунанд ва агар нашавад, ҳаддалимкон бисьёр кам бихӯранд; аз тарьёкҳо тарёки форук (тарьёки афъӣ), чадвори бунафш — ҳар як, ки мавчуд бошад, батакрор бихӯранд, бисьёр хуб аст.

304. Ёкут

Ин аз сангҳои нодир ва гаронбаҳо мебошад. Инро аз кон ва маъдан ҳосил мекунанд, дар ҳачм гуногун мебошад: калон, миёна ва реза. Рангҳояш ҳам гуногун аст: сурх, зард, кабуд, сабз, пуштӣ ва сафед. Ва ҳар яке аз инҳо рангин, миёна ва камранг мешавад. Бехтарини ҳамааш ёкути руммонӣ (сурхи хушранги оби анор), обдор ва сахти шаффофи он аст. Вале навъҳои кабуд, ҳаворанг, сурмаранг, лочвардӣ ва пуштии он камьёб мебошад. Лаъл ҳам як навъи ёкути сурх аст. Бехтарини ҳар як намудаш он аст, ки сахти соф, шаффофи якранг бошад. Ёкут аз ҳамаи сангҳо сахттар аст ва дар сахтӣ баъд аз алмос маком дорад. Ҳарчанд дар ҳачм калонтар бошад, қиматтар мегардад. Навъи кабудаш сахттар назар ба сурхи он, сурхаш аз зардаш он ва пуштиаш дар сахтӣ ба сурх наздиктар аст, вале сафеди он аз ҳама мулоимтар ва дар конаш хом ва ноқис мондааст. Ранги ёкут аз равған молидан тира мегардад.

Мизочаш дар гарміву сардӣ мўътадил аст ва дар дарачаи дуввум хушк мебошад. Зардаш дар дарачаи дуввум гарм ва хушк аст, кабудаш дар дарачаи якум гарм ва дар саввум хушк аст, навъи сафедаш дар гарміву сардӣ мўътадил ва дар аввали дарачаи дуввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: 3,5 грамми онро бинӯшоманд, саръ, васвос, дилтапак (дилбезӣ), тоун (чума), шах шудани хун дар дарун, хунравӣ ва заҳрҳоро дафъ мекунад; ҳавои вабоиро табдил медиҳад, хунро соф мегардонад, ҳарорати модарзодии баданро нигоҳ медорад; қувватҳои баданро, ки қуввати нафсонӣ (қуввати рӯҳӣ), қуввати ҳайвонӣ (қуввати чисмонӣ) ва қуввати табиӣ мебошанд, устувор медорад. Агар ангуштари онро ба даст бипӯшанд, хочатҳо нчро мегарданд, зарари барқ ва тоунро дафъ мекунад. Агар ёкутро дар да-

ҳан нигоҳ доранд, бадбӯии ин узвро нест мекунад, ташнагиро мешиканад, дилро кавй мегардонад, фараҳ ва нишот меоварад.

Ёкутро ба худ овезанд, чашми бад намерасад, аз офати тоун эмин мешаванд, ҳавои вабоиро тағйир медиҳад; ба иллатҳои васвос, саръ ва дилгапак гирифтор намегардонад, дар назари мардум бошукӯҳ метобанд, низ хунравиро қатъ мекунад ва хуни шахшударо мегудозад, гуфтаанд.

Ёкутро чун сурма ба чашм кашанд, нури чашмро кавй мегардонад ва саломатии ин узвро нигоҳ медорад.

Миқдори як бор хӯрдан аз ёқут дар як рӯз аз 0,19 то 0,5 грамм аст.

305. Шӯра

Ин чизе мебошад, ки мо дар замиҳои шӯразор мебинем, рангаш монанди қирав аст. Агар намии замини шӯразор тамоман кам, яъне қоқ гардад, он гоҳ хокаш ба ранги сиёҳ метобад.

Дар вакти кадим ана хамон хоки шӯразорро дар об ҷӯшонида, оби софи онро ба ҷои салкин мегузоштанд. Шӯрааш монанди намак шах шуда, дар рӯи об карор меёфт; ё монанди қилҳои сафед, ё мисли намаки резз мегашт. Онро чудо карда истифода мебурданд; ҳам дар корҳои тиббй ва ҳам барои тайёр кардани борут. Ин боз як навъи дигар ҳам дорад, ки онро шӯраи қаламӣ мегӯянд. Тайёр кардани ин чунин аст. Оби софи шӯра ҷушонидашударо дубора мечӯшонанду хунук мекунанд. Шӯраи аз ин баста борик-борики дарозак аст, ғафсӣ ва дарозиаш ними чӯби гӯгирд барин, вале андак нӯгтез аст. Ана ҳаминро шӯраи қаламӣ меноманд. Алҳол шӯрараро дар замони мо селитра мегӯянд — хамон селитрае, ки ҳамчун нурии минералӣ ба заминҳои зироат мепошиданд.

Мизоҷаш дар охири дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, гирехҳои дар рагҳо ва дар дигар ҷохои дохили бадан пайдошударо мекушояд, баданро аз балғам ва римҳо пок мекунад. Хусусияти поккунандагӣ ва инчунин дарунро поккунандагии он аз намак ва ҳанакор кавитар аст. Барои иллатҳои сипурз ва дарди миён фоида до-

рад. Агар инро бо шакар бихўранд, пешоби бандшудаеки бо ҳеҷ як даво кушода нагашта бошад, ба зудӣ равон мегардонад. Барои ин бояд, ки шўра як грамм ва шакар 7 грамм бошад. Боз як намуди табобати пешоби бандгашта аз ҳамин иборат аст, ки агар каси пешобаш бандшуда 4,5 грамм шўраи қалямиро бо 9 грамм хардал (горчица) бо он миқдор об, ки ба як дафъа нўшида тавонад, биёшомад, ҳамон соат пешобаш кушода мегардад.

Миқдори як бор хўрдан аз шўра дар як рўз то 1,75 грамм аст. Вале хўрдани ин ба сурхрўда (сурхной) ва гурда зарар мекунад. Дар ин гуна зарарҳояш асал ё катиро бихўранд, зиёнаш ислоҳ мегардад.

306. Хишти пухта

Ин ду хел аст: сафед ва сурх. Қисми сафеди хишти пухта он аст, ки онро дар кўраи охакпазӣ мепазанд. Қисми дуввум хишти сурх аст, ки онро дар хумдони хиштпазӣ мепазанд ба ин тариқ. Як қабат хезуми хушк ё саргини хушки гов ва ғайра гузошта, аз болои он хишти хоми хушкро пай мечинанд. Аз рўи он боз ҳезум меандозанд ва бар болои он боз хишт пай чида ва ҳамин тариқ чанд қабат, ки хоҳанд, ҳамчунин таҳ бар таҳ сохта, ҳезумҳоро оташ медиҳанд, то ки хезум батамом бисўзад ва хамаи хиштҳо пухта гарданд.

Мизоҷи ин дар дараҷаи дуввум гарм ва дар чорум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хишти пухтаи сафедро, ки об нарасида бошад, дар оташ монанди ахгар сурх кунанд ва баъд онро ба он миқдор об андозанд, ки об ба чўш ояд. Соҳӣ чодаре ё кампале бар сар гирифта, сарро ба бухори он бидоранд, то он ки арақ ояд. Ин барои дур кардани моддаҳои зарарноки майна, ки сардмизоҷ бошанд, наслаҳои кўҳна, ки касро ҳамеша беморӣ медоранд, инчунин дарди сари дерина — барои ҳамааш давои бемисл мебошад, ки ин дар муддати асрҳои дароз озмуда шудааст. Агар ин хиштро бо намак якҷо кўфта, бо сирко хамир карда гузошта банданд, сабўсаки сарро нест мекунад.

Ин хишти пухтаи обнадидаро ё порчаеро аз он, хусусан, ки сафед бошад, дар оташ гарм карда, қадаре об ё шароб ба он пошида, дар миёни як намад ё кўр-

пан пахтадор печонида, ба узве, ки аз сардӣ ё аз зиёд гаштани моддаҳои хунукмизоҷ газак гирифта ё аз бод пайдо кардан дард мекарда бошад ва ё ба мавзеъи бавосире, ки дарди шадид дошта бошад, гармбандӣ кунанд, он узв арақ меоварад, бо ин восита моддаҳои сардмизоҷи онро дафъ мегардонад, дарди шадидн онро таскин медиҳад ва худи бавосирро гудохта нест мекунад. Агар онро кӯфта, бо оби ғӯраи ангур хамир карда гузошта банданд, дона ва обилаҳои дар пӯст пайдошударо шифо мебахшад ва намегузорад, ки дигар ба беруни пӯст зада бароянд. Агар инро бо саргинҷ тари гов хамир карда, ба варамҳо, доначаҳои беранги дар пӯсти бадан пайдошаванда, истиско (водянка)-и обӣ, истискои гӯштӣ ва сустии ҷигар, ки касро аз корубор бозмедорад, гузошта банданд, шифо мебахшад.

Хишти пухтаро кӯфта, ба чароҳатҳо бипошанд, хунашро аз рафтан манъ мекунад. Ҳар гуна хишти пухтаро, ки оташ бар он нарасида бошад, гарм карда, нишастгоҳи худро бар болояш бидоранд, исҳолро, ки аз зиёд гаштани рутубат бошад ё дар натиҷаи афзудани боди сардмизоҷ сурат гирифта бошад, ё бавосири дарднок пайдо шуда бошад, таскин медиҳад. Агар ба он хишти гарм равғани гулисурх бирезанд, таъсираш зудтар зоҳир мегардад. Чун ду хишти пухтаи обнадидаро ба ҳамдигар бимоланд ва гардеро, ки аз ин соиш пайдо шуда бошад, ба узве, ки аз сардӣ дард кунад ва варамида бошад, аввал асал бар он молида, баъд он гардро аз рӯяш бипошанду дар офтоб нишинанд, дард ва варами онро дафъ мекунад.

Табибони ҳозиқ инро озмуданд, ки агар хишти пухтаро реза карда, дар дӯғи гов андозанду як шаб ҳамон тавр гузоранд, пагоҳӣ он дӯғро соф намуда бинӯшанд, захми кӯҳнан сиҳатнашавандаро шифо мебахшад.

Аз хишти пухта равған хам тайёр мекунанд. Ин равғанро бинобар манфаати баланд ва бисьёр дошганаш равғани муборак ҳам меноманд. Санъати тайёр кардани ин равған ба ин тариқ. Хишти пухтаи сурхи обнадидаро ба андозаи санҷид реза-реза мекунанд. Баъд онро дар оташ сурх гардонида, ба даруни равғани зайтун меандозанд, то он ки равғанро ба худ ҷазб кунад. Сонӣ онро аз равған берун оварда, кӯфта, дар қолбае, ки гили бӯта андуда шуда бошад, пур мекунанд. Дар гулӯи колба нахи зағирпоя ё лифи канаф ҷо мекунанд. Баъд дар як табақи фулузӣ, ки миёнаҷои

табак барои гулӯи колба сӯрох дошта бошад, колбаро сарозер гулӯи онро ба сӯрохи табак чо мекунанду ба зери даҳани колба қиферо мегузоранд ва дар зери қиф зарферо чо медиҳанд. Баъд дар табак аз атроф ва бо-лои колба ангишт гузошта, оташ медиҳанд. Аз гармии оташ дар колба кӯфтаи хишт тафсида, равғанро берун медиҳад ва дар гулӯи колба равган аз нах гузашта софшавон ба даҳани қиф мечакад ва аз қиф ба зарфи поёнӣ меояд.

Мизочи ин равған бағоят гарм аст, ъуд таъсиркунанда, таҳлилдиҳандаи варамҳо ва парокандакунандаи моддахои зарарнок дар бадан мебошад ъа арак меоварад. Агар аз он 4,5 грамм бихӯранд, сангҳои хичакро майда карда мерезонад, пешобро равон мекунад ва тимоми беморихои аз сардӣ суратгирифтаи хичакро нафъ дорад, кирмхои дар меъда ва рӯдахо пайдошударо мекушад; барои дарди аз хунукӣ баамаломадаи рӯдахо, бод ва боднокшавии ботинӣ ва зоҳирӣ давои хубест. Қуввати захрхоро, аз ҷумла захри каждумро мешиканад. Ба миқдори дар боло гуфта бихӯранд, барои иллатҳои фолиҷ (шал шудани ниман бадан ба дарозӣ), кач шудани рӯй, ларзак, карахтӣ, ногавон гаштани узвҳо, иркуннасо (радикулит) ва дарди буғумҳо шифо мебахшад, инчунин хуни дар ягон чои бадан шахшударо мегудозад.

Агар ин равғанро ба чашм кашанд, аз боло фуро мадани зардобро, ки гавҳараки чашмро тира мегардонад ва соҳибаш аз ин кӯр мешавад, дафъ мекунад ва дар ин амал бемисл аст. Агар ба он равған пахтаеро олонда ба даруни мақъад бардоранд, хуни бавосирро, ки банд шуда бошад, мекушояд, донаи бавосирро меафтонад, кирмхои рӯдаи ростро мерезонад. Агар ҳамин тавр пахтаро ба ин равған тар карда занҳо аз таг бардоранд, ҳайзи бандшудаи онҳоро мекушояд, бачаро аз шиками ҳомила меафтонад, хох мурда бошад ё зинда, инчунин ҳамроҳаки (ёраки) тифлро низ зуд берун меоварад. Агар ин равғанро ба пушти сар бимоланд, нисьён (фаромӯшхотирӣ)-ро шифо мебахшад. Ин равғанро дар бинӣ чаконанд, бемории сараъ (припадка) ва нисьёнро сиҳат мебахшад. Агар инро ба дандонҳо бимоланд, кирми дандонро мекушад, дардашро ҳам таскин медиҳад, инчунин ба решхои бадфиъл бимоланд, онҳоро дафъ мекунад.

Ҳар рӯз аз ин равған ба миқдори 4,5 грамм бихӯ-

ранд, иллати саръро нест мекунад. Ва чанд қатра аз ин то чанд рӯз ба даруни бинӣ бичаконанд, низ аз иллати саръ начот меёбанд. Агар инро ба даруни бинӣ кашанд, барои фолиҷ фоида дорад. Агар инро дар гӯш чаконанд, гаронии гӯшро бартараф мекамояд. Инак, агар инро дар бинӣ бикашанд, бемориҳои аз сардӣ баамаломадаи бинӣ ва майнаро сиҳат мебахшад.

Аммо ин равғанро бесабаб хӯрдан ҷоиз нест. Зеро ба меъда зарар дорад, дар ин ҳолат сирко нӯшида ислоҳ метавон кард.

307. Мӯмиё

Ин калима аслан юнонӣ буда, маънояш баданро аз бадиҳо нигоҳдоранда мебошад. Баъд ин калима ба халқҳои форсизабон гузашта ва онҳо ба охири ин калима «И»-и масдарӣ илова намуда «мӯмиёӣ» гуфтанд. Дар тибби қадим низ ҳамин тавр номида шудааст. Вале дар забони тоҷикӣ шакли юнониаш устувор мондааст.

Ин чизест, ки аз ҷисмҳои кӯҳӣ, яъне аз мағзи санг дамида ва гоҳо ба обҳои мағзикӯҳӣ ҳамроҳ шуда, таровиш мекунад, гоҳе дар мағораҳо, зери кӯҳпораҳо ва шикофу таркишҳои кӯҳ, ки ҷонварон расида наметавонанд, сип-сиёҳ ҷамъ ва хушк шуда мемонад. Дар баъзе мавзеъҳои кӯҳистон мӯмиё ба рӯ медамад. Он дамидаҳоро ҷонварони гуногун ёфта мехӯранд Дархол дарунӣ онҳоро меронад ва мӯмиёи хӯрдаашон ба онҳо хислатҳои шифобахши худро дода, дар ҳамон ҷо бо саргин якҷо хориҷ мегардад ва баъд монанди саргини муш шах ва ҷамъ гашта мемонад. Инро махсули таккаи бузи кӯҳӣ гуфтан ва ғайра гумон кардан гамоман беасос аст. Арабҳо инро «арақ-ул-ҷибол», яъне арақи кӯҳсор меноманд. Одамони кордон ҳаман инро ҷамъ карда мӯмиё тайёр мекунанд.

Хубтарин мӯмиё аз ҷохое, ки ҷонварон расида натавонанд ва дар мингакахои сардтар мебошанд, гириф та, баъд тайёр карда мешавад. Аз он чӣ, ки монанди саргини муш бошад, тайёр намоянд, он дараҷа аълосифат намешавад.

Тариқи тайёр кардани мӯмиёи ҳақиқӣ ин тавр аст. Мӯмиёи хоми кӯҳиро ҳар яке ба миқдори санҷид реза реза карда, дар оби нимгарм тар мекунанду бар боло-

яш дока пўшида, хашт ё даҳ рўз мегузоранд. Дар ин муддат ҳамаи ҷавҳари мўмиё чун қанд ҳал гашта, ба таркиби об мегузарад ва чизҳои нодаркораш хуб таҳшин мешавад. Баъд он обро ба зарфи дигар мерезанду дар чои бодваз ва ё ба офтоб мегузоранд. Обаш батадриҷ бухоршавон парида, мўмиёи холис дар таги зарф ба қивом мерасад. Агар он оберо, ки мўмиёи хомро тар мекунанд, ақаллан то чил дараҷа гарм кунанд, ҷавҳари пурқимати нозукаш парида меравад — аз ин мўмиёи аълосифат тайёр намегардад.

Имтиҳони мўмиёи волосифат ин тавр аст. Як миқдореро аз он дар миёни ду ангушти даст бигиранд, мўмиёи хушк ва шах худ аз худ мулоим мегардад. Имтиҳони дуввум он аст, ки пои мурғ ё хурўсро шикаста, ба он донаи биринҷ барин аз мўмиё мехўронанд. Агар дар муддати як шабонарўз пояш сиҳат ёбад, мўмиёи холис аст. Имтиҳони саввум чунин аст, ки ҷигари гўсфанди нав кушташударо бо пораи най чок карда, ба он чок мўмиёро мемоланд. Агар аз ин кор чоки ҷигар ба ҳам бичаспад, мўмиёи волосифат аст.

Вале баъзе одамони қаллоб мўмиёи хомро аз кўҳ ёфта, ба он панҷ-шаш тор мўи бузро часпонида, «мўмиёи такагӣ» гўён ба нархи қимат мефурўшанд ё чизи дигарро, мутаассифона, бо унвони мўмиё пул мекунанд. Ин, албатта, дар навбати аввал фиребгарист!

Ранги мўмиёи аълосифат сип-сиёҳи барроқ ва таъмаш талхи форам мебошад. Мўмиёи ҳақиқӣ бўи бад ва нохуш надорад, балки андак бўи нефтӣ аз он шамида мешавад. Мўмиё қуввати шифобахши худро то чил сол нигоҳ медорад ва баъд бекора мегардад.

Мизоҷи мўмиё дар дараҷаи дуввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: хўрдани мўмиё рўҳ ва дилро қавӣ мегардонад, фарҳ мебахшад, моддаҳои хунукмизоҷи дар бадан бударо пароканда мегардонад, ба узвҳои дохилӣ ва берунӣ қувват мебахшад, рутубатҳои нодаркорро баданро хушк мекунад, ҳамаи қувватҳои баданро нигоҳ медорад; агар моддаҳои ғафс мавҷуд бошанд, онҳоро ракик (суюқ) мегардонад, зуд таъсир мекунад, гиреҳҳои баданро мекушояд, узвҳои дохилиро аз моддаҳои зарарнок пок месозад; барои хиккак (хиқичоқ), фолиҷ, ларзак ва кач шудани рў даво мешавад, хар гуна захрҳоро аз бадан дафъ мекунад; дарди меъда ва дарди дилро шифо мебахшад, меъда-

ро мустаҳкам менамояд; гулӯгоҳи бачадони занхо бӯрма шуда бошад, мекушояд ва ҳамаи бемориҳоеро, ки аз хунукӣ бошанд, шифо мебахшад; иллати хун кай кардан, чароҳати хичак, беихтиёр равон шудани пешоб, махави нав саршуда, филпо ва гаронии забонро даво мешавад; аз газидани каждум озор расида бошад, онро дафъ мекунад, варамҳои хунук ва мулоимро таҳлил медиҳад, устухони шикастаро ба ҳам мечаспонад, зарб хӯрданро (хоҳ майна бичалакад ё чои дигар лат хӯрад) нафъ дорад.

Баробари як вазни чави онро бо оби райҳони гӯши муш бихӯранд, барои дарди сари аз хунукӣ суратгирифта, дарди нимсар, саръ, чарх задани сар, кач шудани рӯй, фолич, суст ва нотавон мондани ягон узв даво мешавад. Ба вазни ду чави онро бо обе, ки дар он кокутӣ ва чокулаи кӯҳӣ чӯшонида шуда бошад, бинӯшанд, дуру дароз ва бемаврид сахт хобидапро ба ислоҳ меоварад.

Ба вазни як чави онро бо обе, ки дар он райҳони гӯши муш чӯшонида шуда бошад, бихӯранд, бимоланд, дар бинӣ бирезанд ва дар гӯш бичаконанд, инчунин ба чои оби он райҳон чӯшьефта равғани савсани сафед даромехта, дар гӯшу бинӣ бичаконанд, дардҳои кӯҳнаи сарро, ки аз хунукӣ бошанд, инчунин бодии майна ва хунукии мағзи сарро шифо мебахшад. Миқдори як чави мӯминёро дар равғани зайтун ва асал хал карда, дар бинӣ ва гӯш бичаконанд, бодҳои дар майна чамъшударо пароканда мекунад.

Дар омади гап, гирифтани равғани савсани сафед чунин аст. Масалан, ним литр равғани кунчиди навро дар зарфи шиша рехта, даруни он равғанро аз гули савсани сафед пур намуда, ба офтоб мегузоранд. Дар муддати панч-шаш рӯз рангу бӯй ва куввати гул ба равған мегузарад. Гулро фишурда дур намуда, аз нав гули дигар меандозанд ва хоказо, то панч-шаш навбат гулро дигар карда, баъд равғанро соф карда мегиранду нигоҳ медоранд.

Миқдори як биринч мӯминёро бо обе, ки дар он карафс чӯшонида шуда бошад, андохта, ба инҳо зираи сиёҳ дохил карда бинёшоманд, барои кач шудани рӯй дору мешавад. Чоряк грамми онро бо обе, ки дар он кокутӣ чӯшонида шуда бошад, бинёшоманд, иллати ларзакро дафъ мекунад. Миқдори як биринчи онро дар равғани гулисурх хал карда, нимгарм дар гӯш чако-

нанд ё фатиларо дар он тар карда ба дарун. гӯш гузоранд, гаронии гӯш, реш, захм ва омадани римро аз он шифо мебахшад. Табиби машҳур Аристотолис гуфтааст, ки мӯминёро дар равғани бенамаки хук ҳал карда, дар гӯш чаконанд, кариро, хатто кари модарзодро шифо мебахшад. Инро бо кофур ё бо оби райҳони гӯши муш даромехта, ба даруни бинӣ чаконанд, хуни биниро манъ мекунад, инчунин дигар бемориҳои биниро шифо мебахшад. Миқдори як биринч мӯминёро дар равғани сир ҳал карда, дар бинӣ чаконанд, чарх задани сарро нест мекунад.

Мӯминёро бо асал даромехта, ба забон бимоланд, лукнати забонро ислоҳ мекунад ва гаронии онро дафъ месозад.

Миқдори як чави онро бо ширн хар бихӯранд, иллати хун кай карданро дафъ мекунад, инчунин хуни биниро ҳам манъ менамояд ва агар дар бинӣ чаконанд, низ хуни биниро мебандад.

Донаи чав барин мӯминёро бо сиканчабин ё бо оби наъноъ биёшоманд, дарди шадиди гулӯро, ки аз чамъ шудани хун дар он чо ба амал омада бошад, дафъ мекунад. 0,2 грамм мӯминёро бо ширинии тут бихӯранд, дард ва варами халкумро шифо мебахшад. Миқдори як биринчи онро бо оби челон ё бо оби сапистон, ё бо оби чав, ё бо оби решаи бепӯсти ширинбия биёшоманд, барои дарди гулӯ, ки сабабаш чамъ шудани хун бошад, дармон мешавад. Миқдори як биринчи онро бо оби сапистон ё бо оби чав се рӯз пайдарҳам ба дили нахор бихӯранд, сурфаро нест мегардонад. 0,2 грамми онро бо оби наъноъ бихӯранд, дилтапак (дилбозӣ)-ро, ки сабабаш чамъ шудани моддаҳои хунукмизоч дар дил бошад, нафъ дорад.

0,2 грамм мӯминёро бо обе, ки дар он зираи сиёҳ чӯшонида шуда бошад, бихӯранд, бехузур (бечо) шудани дил, дилтапак, сустӣ ва карокури меъда ва боднокшавии шикамро, ки сабабаш зиёд шудани балғам бошад, шифо мебахшад ва рутубати зарарноки сари меъдаро хушк мекунад; узвхои даруни сина ва меъда зарб хӯрда бошанд, дармон мегардад. Миқдори як биринчи онро бо обе, ки дар он зираи сиёҳ ё тухми карафс чӯшонида шуда бошад, бихӯранд, дарди сипурзро ба ибро меоварад. Миқдори як биринчи онро бо оби кашнизи тар ё бо оби решаи кавар бихӯранд, дард, пурбод ва бузург гаштани сипурзро ислоҳ мекунад.

0,2 грамми онро бо оби карафси тар ё бо пӯсти решан кавар бихӯранд, варами ҷанинро шифо мебахшад.

0,2 грамми онро бо ширн навдӯшида бихӯранд ё бо камтар шакар фурӯ баранд, барои захм ва дардҳои сӯрохи закару хичак дору мешавад. Ҳар ҳафта як мартаба ба миқдори ду бирнчи онро бо равғани гов бихӯранд, боди бавосирро, ки дарди дар ҳама ҷохои шикам даврзананда мебошад, шифо мебахшад, инчунин дардхои меъдаро низ дафъ мекунад.

Камтареро аз мӯмиё бо орди гандум хамир карда, дар сӯрохи пушт бардоранд, барои касоне, ки барои нигох доштани пешоби худ сабр надоранд ва касонеро, ки пешобашон беихтиёр равон мегардад, дармон мешавад. Инчунин камтар мӯмиёро бо равғани зайтун даромехта, дар сӯрохи пушт бардоранд, чакмезад ва бесабриро дар пешоб кардан сиҳат мебахшад, инчунин сустии мақъадро (кӯтанро) дар сохибаш ҳангоми мубошарат баробари хориҷ гаштани маниъ саргинаш хам бармеояд, шифо медиҳад.

Ҳаким Муҳаммади Закариё накл кардааст, ки касеро маниаш харҷ шуда бошад, хоҳад ки ба зудй ба ҳоли аслиаш баргардад, дар вақти ҳаракати мубошарат ҳангоми хориҷ шудани маниаш миқдори ду чави мӯмиёро дар 17,5 грамм асали сафед ҳал карда бихӯрад, агар он кас гарммизоҷ бошад, бо шарбатхои хунукмизоҷ биёшомад, аз нав ҳоли аслиаш баркарор мегардад.

0,5 ё 0,7 грамм мӯмиёро дар равғани гулисурх ё дар се адад зардаи тухми мурғ ҳал карда бихӯрад, барои дарди буғумхо, бечо шудани буғумхо, лат хӯрдани мушак ва асаб, даридан ва канда шудани асаб, шикастани устухон, чалакидани майна ва монанди инхо даво мешавад. Инчунин хӯрдани он бо шароби соф барои беморй ва офатхои мазкур шифо мебахшад. Барои чарохат ва захмхои кӯҳна ва носур ба вазни 0,5 грамми онро бо 3,5 грамм равғани обкардаи хук ва ин миқдор мӯмиёро бо равғани зайтун даромехта, аз рӯ бимоланд, шифо мебахшад. Барои иллатхои ботини ва лат хӯрданҳо 0,5 грамм мӯмиёро дар равғани гулисурх ё равғани кунчид хал карда бимоланд, нафъ дорад. Агар ба касе тир зада ё ягон чои бадан чок шуда бошад, ба он чо бимоланд ва аз дарун низ бихӯранд, сиҳат мегардонад. 0,25 грамми онро бо обе, ки дар он зарпечак чӯшонида шуда бошад, ҳафт рӯз пайдарҳам бихӯ-

ранд, доғи нави пес, махази нав ва филперо шифо мебахшад. 0,2 грамми онро бо равғани гов бимезанду бимоланд, захри каждумро аз бадан дафъ мекунад. 0,2 грамми онро бо канди сафед ё хамин миқдорашро бо оби кашнизи тар бихўранд, газанди захрҳоро бартараф менамояд. Миқдори ду биринчи онро бо оби пудинаи кўхӣ (кийикўтӣ) бинўшанд, низ таъсири хамаи захрҳоро аз бадан дафъ мекунад.

Хар рўз ба дили наҳор ним ё як соат пеш аз нонито ба миқдори донаи биринчи онро бихўранд, аз варами чигар начот меёбанд.

308. Гўгирд

Ин калимаи қадими точикӣ мебошад. Баъдтар ба сабаби пайдо гаштани гўгирди оташзада инро олтингўгирд ва хомгўгирд хам номидан гирифтанд, инро ба забони арабӣ кибрит мегўянд ва ба русӣ сера меҳонанд. Гўгирд чор навъ аст: сафед, зард, сурх ва сиёҳ. Сурхи он шаффоф, софи барроқ ва дар кони худ ҳангоми шаб монанди ахгар медурахшад. Кони ин дар Хурмузи Форс ва дар чазирахои Уммон аст.

Ҳакими асри якуми милод Ҷолинус навиштааст, ки гўгирдро аз конҳои чукур берун меоваранд ки он сурх, зард, сафед ва сиёҳ мебошад. Навъи зардаш монл ба сабзист — онро сабеӣ, сафедашро гўгирди форсӣ ва моил ба кабудиро гўгирди тира меноманд. Бехтарини ҳама сурхи пурнури он аст, ки соф ва сахт бошад.

Мизочаш дар охири дарачаи саввум гарм ва хушк аст, бо вучуди ин дарачаи гармиаш аз хушкии он зиёдтар мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: агар кўфтаи инро бо зардаи тухми нимбирьён (нимпухта) даромехта бихўранд, зуком, назла ва сурфаи тарро шифо мебахшад, аз узвҳои даруни сина ва шуш рим ва балғамро хориҷ мегардонад, зардпарвин ва захрҳоро аз бадан дафъ мекунад.

Худашро танҳо ё бо об ва ё бо дарохои муносиб биёшоманд, зардпарвинро шифо мебахшад, хайзи бандшударо мекушояд, инчунин бар зидди захрҳо тарьёк мебошад, Кўфтаи онро бипошанд, низ зарари захри ҷонваронро дафъ мекунад.

Як миқдор гўгирд, ним вазни он шилми бодомро бо

чугрот сиришта бимоланд, ширинча, захмҳои сар, шукуфаи пӯст ва кӯтури тарро шифо мебахшад.

Қӯфтаи гӯгирдро дар бинӣ бирезанд, барои иллати саръ (припадка), сакта (мурда барин бехаракат мондан) ва дарди нимсар даво мешавад.

Агар дуди онро ба чохои даркории бадан бигиранд, дарди сарро дафъ мекунад, назла ва зукомро мебандад, карии гӯшро шифо мебахшад, бачаро аз шиками занони хомила меафтонад (дар ин бобат хусусан навъи сурхи онро дуд кунанд, бехтар аст).

Гӯгирдро бо равғани тухми арча даромехта, ба даруни гӯш чаконанд, карии гӯш ва гаронии онро дафъ мекунад.

Гӯгирдро бо асал, пешоб ё бо оби даҳан сиришта бимоланд, газидани ҷонвароии захрнокро шифо мебахшад; инро бо шилми санавбар даромехта бимоланд, захри каждумро аз бадан дафъ мекунад, инчунин бо сирко омехта бимоланд, барои газидани каждум даво мебошад.

Гӯгирдро дар тухми мурғи нимпухта ё тухми нимбирьён даромехта бихӯранд, хамаи навъхои кӯтури тар ва хоришҳои баданро дафъ мекунад.

Агар инро бо оқирқирхо, асал ва сирко сиришта бимоланд, барои иллати махав ва чӯшишхои савдовӣ бо як аҷобате таъсир мебахшад; бо сирко сиришта бимоланд, барои доғи сафеди пӯст даво мебошад; бо хино даромехта бимоланд, шукуфаи пӯстро шифо мебахшад; бо хояи сагобӣ даромехта гузошта банданд, сахтихоро тахлил медихад, яъне мегудозад.

Агар инро соида, бар бадан бипошанҷ, аракро катъ мекунад ва агар бар рӯй бипошанд, онро сафед мегардонад.

Инро дуд кунанд, ҷонвароии захрнок аз он ҷо мегурезанд, вале мӯйро сафед мекунад. Агар бо ин бишӯянд, хоришро дафъ мекунад.

Вале хӯрдании гӯгирд ба меъда зарар дорад. Давои ин зиёнаш катиро ва шири навдӯшида хӯрдан аст. Ба майна хам зарар дорад — дар ин маврид бунафша ва шакар бихӯранд, ислохи зарари он менамояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз гӯгирд дар як рӯз аз 1 то 4,5 грамм аст.

Аз гӯгирд равған хам тайёр мекунанд ба ин тарик:

1. Гӯгирди зардро махин кӯфта, дар чор баробари он равғани дунба даромехта, як пора карбосро ба он

олонда, фатила сохта, онро оташ гиронида, бар рӯи тахта сарозер биёвезанд ва ба тагаш зарфи мисие гузоранд. Ҳар чӣ аз ин фатилаи сӯзон бичакад — хамон равғани гӯгирд аст. Агар инро бимоланд, ширинча, кӯтур, шукуфаи пӯст, хориш ва хамаи дардхои баданро, ки аз сардӣ бошанд, дафъ мекунад.

2. Тарики дигари гирифтани равғани гӯгирд. Гӯгирди зарди софро як миқдор гирифта, бо ним вазни он рег сонда, дар колбаи гарданкач меандозанд, ки онро ба рӯяш гили бӯта молида бошанд. Баъд онро бо оташи мулоими баробарҳарорат, яъне якзайл гармидихан-да тафсонидан даркор аст, то ки гӯгирд аз чои худ боло хезад ва аз гардани качи шиша дар давоми ду шабонарӯз берун бичакад. Сонӣ хамаи чакидаи онро бардошта, дар шиша нигох медоранд — ҳамин равғани гӯгирд аст, ки вакти хочат ба кор мебаранд.

Ин равған дору мебошад барои бемориҳои сарди бадбӯй, хамаи табҳои бадбӯй, таби дурӯздармиёнгиранда, бемориҳои балғамии доимӣ, тоунхо (чума), захмҳо, чарохатхо, бавосир, пӯсидани милки дандон, захмҳои даруни даҳан; бемориҳои меъда, ҷигар, сипурз, бачадон, хичак ва бӯгумхо шифо мебахшад. Ва хӯрда мешавад миқдори камакак аз ин равған бо оби давохои муносиб: аз барои таби дурӯздармиён бо обе, ки дар он говзабон чӯшонида шуда бошад; барои тоун бо обе, ки дар он турб чӯшонида шуда бошад; барои гум шудани шахват, яъне бархам хӯрдани хислати мардӣ бо оби талхшувок; барои дарди меъда ва кулинч бо оби пудина; барои сардии чигар ва истиско (водянка) бо оби савсани кӯхӣ; барои гирех ва дарди сипурз бо обе, ки дар он кавар чӯшонида шуда бошад; барои оташак (сифилис) бо оби шохитара; барои ихроҷ кардани кирмхои меъда ва рӯдахо бо оби талхшувок; барои дарди бачадон бо обе, ки дар он бобунач говчашм чӯшонида шуда бошад ва барои пешоби бандшуда бо шароб мехӯранд. Ва ба решхои хабиса молида мешавад.

309. Сафол

Ин зарфест маълум, ки аз гили пухта ва махсули кулол мебошад.

Мизочаш бисьёр хушк аст ва бо андак гармӣ.

Хислатхои шифобахши он: хамаи навъхои онро

кӯфта гузошта банданд, варамҳои мулоимро таҳлил медиҳад, захмҳои узвҳои хушкмизоҷро, ки монанди: ғузруф (тағояк) ва барои даридани пӯсти бадан даво мешавад. Сафоли навро кӯфта, бо марҳамҳо даромехта гузошта банданд, ҷароҳатҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад; бо сирко хамир сохта гузошта банданд, хориш, чӯшишҳо, пучак, решҳои сар, қӯтуб ва никрис (подагра)-ро шифо мебахшад; бо мумравған сиришта гузошта банданд, варамҳои кӯҳнаро таҳлил медиҳад, ханозер (хукгардан) ва ғуддаҳоро дафъ мекунад.

Сафоли чиниро маҳин кӯфта, ба чашм кашанд, гули чашми табакаи қарнияро дафъ менамояд. Агар ин кӯфтаро ба дандон бимоланд, онро аз доғҳои гуногун пок мекунад, милки дандонро мустаҳкам мегардонад ва омадани хунро аз он қатъ месозад

Сафол ба узвҳои мағзи сар зарар дорад — дар ин маврид равғани бунафша ва равғани нилуфар зиёни онро ислоҳ мекунад.

Сафолеро, ки дар он муддати дароз намак нигоҳ дошта бошанд ё сафолпараҳоеро, ки аз даруни намак ёфта бошанд, инчунин сангрезаҳоеро, ки аз даруни намак ёфта бошанд, ос карда бимоланд ё гузошта банданд, варамҳои нарми сардро, ки дар ҳар узве ба ҳам расида бошанд, хушк мекунад, инчунин онро маҳин ос карда, чун сурма ба чашм бикашанд, обравии чашмро ислоҳ мекунад.

310. Оҳан

Ин фулуззи машҳур аст.

Мизоҷаш дар дараҷаи дуввум гарм ва дар саввум хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: оби оҳангофтаро, яъне оберо, ки оҳангарон оҳан ё фӯлоди тафсонро дар он сард мекунанд, бинӯшанд, бохро бағоят қувват мебахшад, дарунро мебандад, ҷароҳати рӯдаҳоро ба ибрэ меоварад, бавосирро дафъ мекунад, варами сипурзро таҳлил медиҳад, меъдаро қавӣ мегардонад, беихтиёр равон гаштани пешобро ислоҳ медиҳад, дарди мақъадро таскин медиҳад, зарари саги девона газидаро дафъ менамояд; зардии ранги рухсораро мебарад, исҳолро манъ месозад; дилтапак (дилбозӣ), истиско (водянка), сустии ҷигар, занфии меъда ва исҳоли хунин дору мешавад, ки хубтарин аст. Агар оҳани тафсонро дар дӯе

сард карда, он дӯғро бинӯшанд, барои беморихои исҳоли хунин, бечо равон шудани ҳайз, хунравиҳо аз поён бадан ва иллатҳои макъад қавитар аз оби оҳангарон аст.

Оҳансоваро дар шаробе, ки захролуд бошад, бияндозанд, захрро аз он шароб ба худ ҷазб мекунад ва дигар асари захр дар он намемонад. Совахои оҳанро дар сирко чӯшонида, он сиркоро нимгарм дар гӯш чаконанд, омадани римро аз он қатъ мекунад ва иллати гӯшро сиҳат мебахшад, агарчи кӯҳна хам шуда бошад.

Хӯрдани оҳан шикамро ба дард меоварад, даханро хушк мекунад, дарди сар медихад. Дар ин ҳолатхои рӯйдода шири тозадӯшида бинӯшанд, ислоҳи зарар менамояд.

311. Рими оҳан

Инро чирки оҳан низ меноманд, ин чизест, дар вақти гудохтани оҳан ё сахт тафсонидан аз он чудо ва дар таги кӯра шах шуда мемонад. Инро дажғоли оҳан хам мегӯянд ва ба русӣ шлак мехонанд. Ин бехтарини римҳои фулуззот аст. Инро дар сирко парварда, яъне як шабонарӯз дар он тар карда, баъд хушк намуда, шуста ва хеле маҳин ос карда сонӣ истеъмол мекунанд. Дар ос кардани он ҳар чӣ қадар бисьёр бикӯшанд, хамон кадар сифатноктар мегардад. Вале агар барои беморихои чашм ва гӯш истифода карданаш лозим бошад, бояд ки бе сирко бошад.

Мизочаш дар дараҷаи дуввум гарм ва дар саввум хушк аст.

Хислатхои шифобахши он: ин доруи бисьёр қавӣ мебошад, хусусияти хушккунандагӣ дорад. Агар бихӯранд, меъда, дил ва майнаро пуркувват мегардонад, хунравиҳои гуногун ва бечо равон шудани хайзро манъ менамояд, инчунин хомила шуданро манъ месозад; бавосир ва беморихои сипурзи тармизочро даво мешавад, рутубатҳои дохилиро хушк мегардонад, захми рӯдаҳо ва хичакро шифо мебахшад, сустии макъадро ислоҳ мекунад, бехтиёр равон шудани пешобро ба иброз меоварад, варамхоро тахлил медихад.

Сойдаи инро чун сурма ба чашм кашанд, дағалии пилкҳои чашмро ислоҳ менамояд. Инро бо об даромехта, дар гӯш чаконанд, гӯшро аз чирк пок мекунад.

Вале бо асал даромехта бихӯранд, овозро соф мегардонад. Ним граммашро бо зардаи тухми мурғ бихӯранд, куввати бохи одамони тармизочро ба ҳаракат меоварад ва инчунин аз хислати мардӣ маҳрум гашта бошанд, аз нав баркарор мекунад. Агар инро бо сиканчабин бихӯранд, азият ва газанди давохои каттолро нест месозад; бо шароби кӯҳна бихӯранд, хуни равони бавосирро қатъ мекунад.

Пашмпораеро ба он олонда, занҳо аз таг бардоранд, хунравиро аз бачадон қатъ мегардонад.

Худи инро батанхой гузошта банданд, варамҳои гармро таҳлил медиҳад, шири дар пистон шахшударо мегудозад ва равон мекунад.

Чун инро бист бор бо обу асал бисоянд, хушк кунанд, баъд дар равғани зайтун ба миқдоре, ки се ангушт аз он боло бошад, бичӯшонанд ба ҳадде, ки сеяки равған аз доғ парида равад. Баъд инро бо тухми индов ва асал даромехта лесидани созанду ҳар рӯз ду бор ангуштпеч гирифта тановул намоянд, барои соф кардани овоз, некуии ранги рухсор, дафъ кардани моддаҳои нодаркори бадан давои бемисл аст. Ё ки чун бо равғани зайтун бичӯшонанду бо асал даромехта, ҳар рӯз кам-кам аз он бихӯранд, низ овозро соф ва ранги рӯйро неку мегардонад.

Вале хӯрдани рими оҳан ба шуш зарар дорад. Дар ин маврид катиро ё асал бихӯранд, зиёнаш ислоҳ мегардад.

Миқдори як бор хӯрдан аз рими оҳан дар як рӯз аз 0,5 то 1 грамм аст. Зиёда аз ин ба дарун истеъмолаш ҷоиз нест. Зеро оқибатҳои бадро ба амал меоварад.

312. Сурма

Маълум, ки инро аз кон пайдо мекунанд. Санги сурмаро маҳин ос карда месӯзонанд ва баъд инро дар об андохта шустушӯй медиҳанд. Сурмаи шустагй барои даво латифтар ва форамтар мегардад.

Мизочаш дар дарачаи дуввум сард ва дар саввум хушк аст. Ба кавли Абӯали ибни Сино мизочи ин дар дарачаи якум хунук ва дар дуввум хушк аст. Вале Хаким Муҳаммад бинни Ҳасан гуфтааст ки сард ва хушк дар дарачаи чахорум мебошад.

Хислатҳои шифобахши он: сурмаро ба дарун банud-

рат истеъмол мекунанд. Зеро агар бихўранд, овозро мегирад, ба узвҳои даруни сина ва шуш, инчунин ба буғумҳо зарар дорад. Агар инро бисьёртар бихўранд, котил аст.

Сурмаро ба чашм кашанд, саломатии чашмро нигоҳ медорад, асабҳои ин узвро қавӣ мегардонад, биниои пиронро меафзояд, инчунин ҳарорат, рутубат ва хирми чашмро дафъ мекунад, захмашро шифо мебахшад. Барои дарди сар, хунравӣ аз ҳар ҷои бадан, ки бошад, барои пок намудани рими решҳо ва нест кардани гўшти ҳароми онҳо, қатъ кардани чараёни ҳайз ва ба хам оварда сиҳат кардани реши мақъад, ба ҳам часпонидани даҳани чароҳатҳо ва кушт эни шупуш даво мешавад.

Инро бо андак мушки соида даромехта, ба чашм кашанд, бинои чашм ва асабҳои онро қувват мебахшад, хирмашро ҳам нест мекунад. Агар бо марворид, саргини калтакалос ва наботи сафед даромехта, ба чашм кашанд, пардаи бар он афтодаеро, ки чашмро торик мегардонад ва инчунин гули чашмро дафъ менамояд. Агар инро бо татуми соида якчо карда ба чашм кашанд, обравӣ ва кўтури чашмро ислоҳ месозад. Чун иқлимиё ва сурма — ҳар дуро баробарвазн гирифта, нарм ва маҳин соида, бо асали кафкгирифтаи ракик (суюк) даромехта, ба чашм кашанд, дарди сарро ба ибро меоварад ба шарте, ки агар сар аз тарафи рост дард мекарда бошад, ба чашми рост ва агар тарафи чапи сар дардманд бошад, ба чашми чап мекашанд, вале агар дард дар хар ду чониб бошад — ба хар дуи чашм.

Акнун дар омади гап, мафхумеро муайян намоем. Иклимиё — ин моддаест, ки дар вақти гудохтани тилло ва нукра хамчун чирк ва рими фулузгоҳ дигар ба рўи нукра ва тиллои гурохташуда бармеояд.

Агар сурмаро бо оби кашнизи тар хамроҳ карда, хусусан ба он каме кофур низ илова намуда, дар аввали бемории нағзак (гулак) ва сурхича (қизомуқ) ба чашм кашанд, намегузорад, ки обилаи онхо дар даруни чашм пайдо шаванд, низ харорат ва рутубати чашмро дафъ мекунад, захмашро низ шифо мебахшад. Анорро бо пўсташ кўфта, обашро финшурда гирифта, сурмаро бо хамин оби анор ё бо оби татум даромехта, ба чашм кашанд, хамаи бемориҳои номбаршудаи чашмро шифо мебахшад. Инчунин сурмаро бо оби чизҳои номбурда

даромехта, ба беруни чашм ва таги он, ба параҳои бинӣ, лаб, гӯш, таги ҳалқум ва ба сина бимоланд, намегузорад, ки донаҳои обила дар он ҷоҳо пайдо гарданд ва шарташ чунин аст, ки батакрор бояд молид. Ва агар донаҳои нағзак пайдо шуда бошанд, сурмаро бо оби барги кашнизи тар, андак кофур ва каме гулоб даромехта бимоланд, он донаҳоро дафъ мекунад.

Сурмаро ба пешонӣ ва нисфи сар гузошта банданд, хуни бинниро, ки аз пардаҳои мағзи сар меомада бошад, қатъ мекунад.

Агар сурмаро батанҳой ба захмҳои қарнияи чашм бипошанд, онҳоро хушк мекунад ва сиҳат мебахшад, инчунин ба захмҳои ҷоҳои дигар ҳам даво мешавад. Аммо баъд аз сиҳат ёфтани захм дар он ҷо доғи сурма боқӣ мемонад. (Қарния — ин сиёҳии чашм аст, дар баъзеҳо карния кабуд ё гӯсфандӣ ҳам мешавад).

Сурмаро занҳо аз таг бардоранд, сахтии бачадонро, ки дар тибби хозира ноболиғии бачадон (неразвитость матки) меноманд, мулоим мекунад ва ҷараёни хуни ҳайзро қатъ месозад.

Нозукии хосеро дар хусуси сурма маълум намоем, ки барои сурмаро пок ва форам кардан онро месӯзонанд. Ҳангоми сӯхтан дар таркибаш қисмҳои гӯгирд ва нефт, ки ҷой гирифта бошанд, дафъ мегарданд. Сӯхтани сурма ба ин тариқ аст. Санги сурмаро мисли донаҳои нахӯд ва писта реза-реза мекунанду ба чарбии буз печонида, ба оташ мегузоранд, то он, ки аз он аланга зоҳир гардад, вале набояд бисьёр сӯзад. Баъд онро дар шароб ё дар гулоб, ё дар шири хар андохта, хунук месозанду сонӣ ос мекунанд. Баъди ҳамаи ин амал онро мешӯянд. Баъди ҳамаи ин коркардҳо сурма барои истеъмол тайёр мегардад.

Тариқи дигари сӯхтанаш ин тавр аст. Санги сурмаро чун гуфтаи боло реза-реза карда, бо равғани гов ҳамир сохта, дар оташ месӯзонанд, то шӯълавар гардаду дудаш бартараф равад.

Акнун сурмаро баъд аз сӯхтан шустан даркор, ки шустанаш чунин аст. Онро маҳин кӯфта, дар зарфе об бар рӯи он мерезанду бархам мезананд, яъне мекованд. Баъд ҳамон тавр мегузоранд, то таҳшин гардад. Ва оби онро, ки қисмҳои гӯгирдӣ омехта аст, дур менамоянд. Боз як бор ин амалро такрор мекунанд. Чун аз он, ки қисмҳои гӯгирдиаш нест шуданд, хотирҷамъ шаванд, пас онро мартабаи дигар дар об ос мекунан-

ду баъд дар пиёла андохта мекованд. Он чй сурмаи омехта ба об аст, дар пиёлаи дигар рехта, он чй тахнишин аст, бори дигар сонда, чун пешина шуста ва бар рўи тахшинаш боз об рехта, аз нав мекованд. Баъд аз кофтан чизхои ба об омехта гаштаро бар болои оби пешина рехта, ба тахшин боз об дохил карда, чун пешина ос кардан мегиранд, то он вакт, ки дар тахти пиёла ба ғайр аз моддаи сангй ва регй хеч чиз бокй намонад. Баъд онхоро партофта, обхоро, ки сурма дошганд, то тахшин гаштан мегузоранд. Баъди тахшин шудан обхоро рехта дур карда, тахшинро дар зарфе андохта, аз болои он ягон матоъи нафис мепартоянду хамон тавр мегузоранд, то он, ки хушк шавад. Ин хушкшуда сурмаи тайёр аст.

313. Тўтиё

Асли ин калима точикй — дудиё мебошад, вале дар таъсири забони арабй монда тўтиё гаштааст.

Тарики гирифтани тўтиё чунин аст:

1. Вакти сурбро аз маъданаш бароварда, хангоми гудохтан кўраи оташдони онро дутабака месозанд. Кабати якум чоест, ки оташ меафрўзанд. Ба дарозии як вачаб аз лойи часпак каламхо сохта, хушконида, дар намакоб тар сохта, аз нав хушк карда, сонй дар табакаи дуввуми кўраи сурбгудозй, яъне бар болои кўра ин каламхоро чапу рост монанди чалипо болои хам мегузоранд. Баъд дар кўра ба рўи ангишт сурби хомро гузошта оташ меафрўзанд, то сурби холис гудохта ва чудо гардад. Дар натичаи бисьёр гудохтани сурб дуди он аз кўра хеста, ба оч каламхои гилии бархўрда мечаспад ва чамъу шах мегардад. Вакте ки микдори муайяни дуда ба он каламхо бичаспад, он каламхоро берун оварда, дудаашро тарошида мегиранд. Ин дударо тўтиёи кирмонй меноманд. Баъд онро ос карда, монанди шустани сурма дар оби охак мешўянду истифода мебаранд.

2. Тўтиёи сабз, ки тўтиёи хиндй мебошад, ба ин усул тайёр карда мешавад. Мисро бо зоки сафед якчо сўхта тўтиёи хиндиро хосил мекунанд. Ин дар беморихои чашм назар ба тўтиёи якум камтар ба кор меравад. Дар беморихои чашм аксар тўтиёи кирмониро истеъмол мекунанд.

Мизочи тутиёи кирмонӣ ба қавлии Ҷолинус дар дараҷаи якум сард ва дар дуввум хушк аст ва шустааш сардтар дар мизоҷ мебошад. Мизочи тутиёи ҳиндӣ гарм ва хушк дар дараҷаи чорум мебошад.

Хислатҳои шифобахши тутиёи кирмочӣ: ин аз беҳтарин давоҳои чашм аст. Агар инро чун сурма ба чашм кашанд, рӯҳи чашмро қавӣ мегардонад ва саломатии чашмро нигоҳ медорад, инчунин намегузорад, ки моддаҳои зарарнок аз боло ба чашм фуруд оянд. Пошиданаш барои решҳои чашм, бинӣ, закар, зери ноф, мақъад, саратони решгашта ва захмҳои дигар узвҳо дору мешавад; захм, ҷароҳат ва решҳои хӯрандаро сиҳат мегардонад; ба зери бағал бимоланд бӯи бади он чоро дафъ мекунад. Агар инро бо равғани гулисурх хамир карда бимоланд, захмҳои асабро шифо мебахшад; агар бихӯранд, хун қай кардanро манъ мекунад, меъдаи сустро ба ислоҳ меоварад. Хӯрдани ин захмҳои ботиниро шифо мебахшад ва барои захмҳои зоҳирӣ гузошта банданд, онҳоро ба ибро меоварад.

Пахта ё матоъи нафисро ба тутиёи кирмонӣ олонда, ба сӯрохи закар гузаронанд, захми роҳи пешобро, ки сӯзок ном дорад, сиҳат мекунад. Агар инро занҳо аз таг бардоранд, рутубати бечо равонро аз бачадон катъ мегардонад.

Вале хӯрдани тутиёи кирмонӣ дар узвҳои бадан гирехҳо пайдо мекунад. Ин хосияти бади он бо воситаи асал хӯрдан ислоҳ меёбад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тутиёи кирмонӣ то 2,25 грамм аст.

Хислатҳои тутиёи ҳиндӣ: ин захр аст, бинобар ҳамин инро ба дарун истеъмол намекунанд.

314. Даҳанифаранг

Ин чизи маълум аст, ки ба русӣ медный купорос меноманд. Рангаш сабзи тира.

Мизоҷаш дар дараҷаи чорум гарм ва хушк аст. Ҳамаи давоҳо, ки мизочи дараҷаи чорум доштa бошанд, аз ҷумла даҳанифаранг ҳам хислати захрнокӣ доранд Бинобар ҳамин инро ба дарун банудрат истеъмол мекунанд.

Хислатҳои шифобахши он: 1,75 грамми онро кӯфта бихӯранд, захрхӯрдагонро аз марг наҷот медиҳад. Ин

миқдор даҳанифарангро бо оби лиму соида, каси афьюнхӯрда бихӯрад, кай мекунад ва он захр бо кай дафъ мегардад. Инро маҳз барои дафъ кардани захр аз бадан хӯрдан мумкин аст. Дар дигар ҳолатҳо бихӯранд мекушад. Аз ин агар захролуд гарданд, илочпазир нест. Ҳатто инро дар даҳан нигоҳ дошта, оби онро фурӯ бурдан ҳам захри қотил аст.

Инро соида, бо оби судоб даромехта, дар бинӣ бирезанд, иллати саръ (припадка)-ро шифо мебахшад. Агар инро бо мушки суда даромехта, се рӯз пайдар ҳам бо воситаи найча ба даруни бинӣ пуф кунанд, низ ҳамин гуна таъсир дорад.

Соидаи инро чун сурма ба чашм кашанд, чашмро пуркувват мегардонад, гули ба ин узв афтодаро дафъ мекунад.

Яке аз хислатҳои аҷоиби даханифаранг чунин аст, ки чун инро ос карда ба чашми ҳайвонот бикашанд, пешоби бандшудаи ононро мекушояд. Инро бо сирко сиришта бимоланд, шукуфаи пӯст, ширинчаи савдовӣ дар сар ва дар узвҳои дигар бударо шифо мебахшад доғи сафеди пӯст, пес ва азияти каждумгазидаро дафъ мекунад.

315. Зар

Инро тилло ҳам меноманд, ки номи дуввумаш аз забони ҳиндӣ ба тоҷикӣ гузаштааст.

Зарро дар намуди ҳолис дарьёфт мекунанд, аз регҳои дарьёҳо чудо карда мегиранд ва инчунин аз тарқиби сангҳо чудо карда ҳосил менамоянд.

Мизоҷаш мӯътадил аст, каме моил ба гармӣ ва андак рутубати табиӣ дорад.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бихӯранд, моддаҳои ғафси дар бадан бударо ракик мегардонад, дил ва майнаро қувват мебахшад; ҳарорати табиии баданро, яъне гармии модарзодиро устувор медорад; фикрро кавӣ ва фаросат (фаҳм)-ро тез мекунад; барои бемориҳои дил, майна, ҷигар, меъда, захра, сипурз, гурда, ҳичак, бачадон, боҳ, бемориҳои сафровӣ ва савдовӣ монанди: дилтапак (дилбозӣ), васвос, тарсончакӣ, вахмак, ғам, ҳузн, девонагӣ, саръ, чарх задани сар, суст-и меъда ва ҷигар, зардпарвина, бавосирҳои гуногун, сусти гурда давои хуб мебошад, баданро фарбеҳ месозад ва барои иллати махаб доруст.

Зари холисро бо марворид дар оби турунч ҳал карда бихӯранд, барои бемориҳои дар бало зикрьёфта даво мешавад, инчунин рафтани дарун, исҳоли хунин ва махавро дафъ мекунад.

Тиллоро бо навшодир ҳал карда бихӯранд, захрро аз бадан хорич мегардонад ва қуввати бокимондаи онро дар бадан мешиканад.

Аз тилло мили сурма бисозанд, чашмро қавй мегардонад, дарди чашмро манъ мекунад. Агар ин милро ба чашм кашанд, ғафсй ва дағалии пилкҳои чашмро ислоҳ мекунад, гул ва пардаи ба чашм афтодаро дафъ мекунад, кабудии зери чашмро мебардорад. Дар сӯрохии (раги) чашм, ки аз он об ва хирм муттасил баромада меистанд, тиллоро пур намоянд он иллатро дафъ мекунад.

Зарро бимоланд, дарди дандонро таскин медихад. Онро дар даҳан нигоҳ доранд, бӯи бади даҳанро дафъ мекунад. Ордаки онро бипошанд, решҳои хӯрандаро сиҳат мебахшад.

Оберо, ки муттасил тиллои тафсонро дар он сард карда бошанд, бинӯшанд, ҳарорати модарзоди бадан, дил ва меъдаро қавй мегардонад, исҳолро манъ мекунад.

Ҳали тиллоро бимоланд, фоличро шифо мебахшад, варамҳоро таҳлил медихад, ба чохои гирдак-гирдак мӯйрехтаи сар ва риш мӯй меруёнад, ирқуннасо (радикулит)-ро ба ибро меоварад, доғҳои сафеди пӯст ва песро дафъ мекунад.

Аз зар ангуштар сохта, дар ангушт бидоранд, милкаки нохунро шифо мебахшад, саръ (припадка)-и тифлон ва дардҳои гуногуни буғумҳоро дафъ мекунад.

Зари холисро ба гардани тифлон овезанд, дар вакти хоб тарсидани онҳоро дафъ мекунад ва умуман тарсончакии онҳоро ба ибро меоварад. Вале Ҳаким Яшовус ин хосиятро ба донаи санги он, ки ба кадри тухми хардал (горчица) бағоят сахт буда, дар кони тилло мешавад, мансуб донистааст ва ба зери холис.

Доштани тилло ва нигоҳ кардан бар он сурур мебахшад, андӯҳро дур мекунад, дилро қувват медихад, хандон мегардонад.

Чун гӯшро бо сӯзани тилло сӯрох кунанд, ҳеч вакт он сӯрохй баста намегардад.

Ба қавле зарро хӯрдан ба хичак ва узвҳои пешоб зарар дорад, агар ин тавр асар кучад, барои ислоҳи

зиёнаш асал, мушк, кастона ва самари мӯрд бояд бихӯранд. Вале аксари ҳакимонро эътикод он аст, ки асло зарар надорад.

Чун тиллоро маҳин ос намоянд, то дар дохили он чизи дигар, хусусан давои заҳрнок мавчуд набошад, баъд бихӯранд, боиси ҳифзи сиҳат ва дароз шудани умр мегардад, ҳамаи беморихои савдовиро дафъ месозад — дар ин амал ҳеҷ чиз ба ин баробар гашта наметавонад.

Миқдори як бор хӯрдан аз тилло дар як рӯз аз 0,19 то 0,38 ва ҳатто то 0,5 грамм равост.

Чун тифлонро дар зарфи тилло шир, таом, шароб ва дору бидиҳанд, зуд забонашон баромада ба сухан меоянд, фарбеҳ, пурдил ва далер мегарданд ва аз саръи тифлона эмин мешаванд.

Агар зангӯлачаи зарин ба пои боз ё ба гарданаш биёвезанд, он боз дар шикор далер ва гиро мегардад.

Тиллоро ба шакли ҳалила сохта, дар вақти хоб ва бедорӣ беморони тарсончакии кӯҳнадошта, хаёлотгӯи савдовӣ дар даҳан нигоҳ доранд, аз ин иллатҳо халос меёбанд.

316. Қалъай

Ин фулуззи маълум аст, рангаш сафед, аз оҳан нармтар ва аз сурб сахттар аст.

Мизочаш дар дараҷаи саввум сард, хушккунанда бо чавҳари тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро ба дарун истеъмол кардан ҷоиз нест, зеро кушанда мебошад.

Агар қалъаиро чун сурма ба чашм кашанд, сурхии чашм, обравӣ ва дағалии пилкҳои онро дафъ мекунад. Агар инро бо оби кашнизи тар, оби барги коснии тар, оби барги зуф, оби ғӯраи ангур, оби сагангур ва монанди инҳо, ки сардмизоҷ бошанд, ҳар як баганҳой ё бо ҳамаи инҳо сонда бимоланд, ё бо равғани гулисурх сонда бимоланд, барои банд кардани назла, ба саратони решгашта, варами макъад, қӯтур, бавосир, чароҳатҳои пистон, бачадон, закар, сурхбод ва варамҳои гарм-ро шифо мебахшад. Агар инро бо шароб сонда бимоланд, барои дарди асаб ва варамҳои мураккаб дору мешавад. Агар сафҳаи, яъне вараки онро ба ҳанозер, асабҳои шахшуда ва печидани онҳо бибанданд, шифо

мебахшад ва агар бар камар бибанданд, шаҳвати чимоъро сокин мекунад, агар ҳаминаш матлуб бошад.

Қалъаиро бо равған чарб карда бигузоранд, то ранги он ба равған гузарад, ин равғани ранггирифтаро ба ҳар оҳан, ки бимоланд, ҳаргиз дигар рангро намекапад.

Агар аз ин ангуштар сохта, ба ангушт гузоранд, баданро лоғар мегардонад. Агар қалъаиро ба дарахти самарнок биёвезанд, меваашро аз рехтан нигоҳ медорад.

Аз қалъай мил сохта, дар гӯши касе, ки симоб рехта бошанд, бигузоранд симобро ба худ часпонида берун меоварад.

317. Сурб

Инро дар як катор маҳалҳо тоҷикон аз ӯзбекӣ гирифта қӯрғошим ҳам мегӯянд. Сурб фулуззи нарми зудгудоз аст, рангаш ба сиёҳи хокистарӣ моил мебошад.

Мизоҷаш дар дарачаи дуввум сард ва тар аст.

Хислатҳои шифобахши он: агар инро бо равғани гулисурх ё бо оби барги коснии тар, ё оби барги зуф, ё оби барги тугмачагул, ё оби сагангур, ё оби ғӯраи ангур ва ё бо оби кашнизи тар соида, батакрор ба саратони решгашта бимоланд, шифо мебахшад; ба варамҳо бимоланд, онҳоро тахлил медиҳад, ба захм ва дардҳои пайвандҳо бимоланд, шифо мебахшад.

Сурбро ба кафи даст молида, кафро сиёҳ гардонида, сиёҳии онро бо обҳои гиёҳҳои нонбаршуда бишӯянду он оби шустаро ба чашм бимоланд, дарди чашм, сӯзиш ва кӯтури чашмро дарҳол сокин мекунад.

Чун сурбро бишӯянд ба ҳалде, ки сиёҳии он аз рӯяш зидуда гардад, баъд онро ба чашм кашанд, реши бадфиол ва раддии чашмро дафъ мекунад. Агар онро соида бипошанд, чарохатҳоро ба ҳам оварда сиҳат мебахшад, хуни равонро манъ мекунад; ба кӯтур ва пучакҳо бимоланд, низ фоида дорад.

31 грамми онро бар миён бибанданд, пухтиломро, яъне ҳангоми хоб шайтонӣ шуданро манъ мекунад.

Агар сафҳаи (вараки) онро ба ғуддаҳо, ҳатто зери гузошта банданд, онҳоро тахлил медиҳад, асабҳои печхӯрдаро рост мегардонад, варамҳоро пас мегардонад.

Чун ҷавони сиҳат ва дар камоли қувват 31 грамм ё 52 грамм ва ё 63 грамми онро бар камари худ то 4—5 рӯз бибандад, бинобар шиддати сардии мизоҷ ва хушкии мизоҷаш, шаҳвати мардии онро таъоман нест мегардонад, яъне аз хислати мардиаш маҳрум мегардонад.

17,5 грамми онро дар зери болини касе дафн кунанд, ки худаш надонад, хобҳои парешон мебинад.

25 грамми онро сафҳа карда, дар кӯзаи обнадида андохта, вақте ки сайёраи Зуҳал дар баландии фалак бошад, дар миёни дарахтон дафн кунанд, дарахтонро аз ҳамаи офатҳо манъ месозад.

318. Хокистар

Ин маълум аст, ки чисмҳо сӯхта мисли хок мегарданд. Хокистар аз ҳар чисме, ки бошад, хосияташ ба он мансуб аст, яъне аз чӯби ток бошад, хокистари ток, аз чӯби тут бошад, хокистари тут ва ғайра меноманд. Беҳтарини хокистарҳо аз чӯби дарахти солхӯрда ҳосилгаштаи он аст.

Мизоҷаш хушки моил ба ҳарорат. Мизоҷи хокистари ҳар чисм ба асл — худи он вобаста аст.

Хислатҳои шифобахши он: хокистарро бо сирко ҳамир сохта гузошта бандонд, байзаро, ки дарди тамоми сар ва муттасилгиранда ва дарди нимсарро шифо мебахшад, варамҳоро таҳлил медиҳад, чонварони захрнок ва саги девона газида бошанд, дору мешавад.

1,75 грамми онро бо об биёшоманд, захм ва чароҳати гурдаро шифо мебахшад, сангҳои гурда ва ҳичакро майда карда мерезонад.

Чун бо натрун (танакори арманӣ, яъне танакори сурх) ва сирко сиришта, ба гӯшти зоиди пӯсти хояҳо гузошта бандонд, онро дафъ мекунад; бо равғани зайтун ё равғани кӯҳна ва асал ҳамир карда гузошта бандонд, даридани мушакҳо, суст ва нотавон гаштани пайвандҳо ва шах шудани асабҳоро ба ибро меоварад.

Истеъмоли хокистар ба дарун барои шуш зарар дорад — дар ин ҳолат катиро боид хӯрд, ки ислоҳи зарар намояд.

Миқдори як бор хӯрдан аз хокистар дар як рӯз то 1,75 грамм аст.

1. Хокистари най.

Тариқи тайёр кардани ин хокистар чунин аст: поя ва баргҳои онро қима карда, дар кӯзача, ки аз рӯяш гили бӯта молида бошанд, андохта, дар оташи танӯр гузоранд ва баъд аз як соат бароваранд. Баъди хунук шуданаш онро ос карда истеъмол намоянд.

Мизочи хокистари най дар дарачаи дуввум сард ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахш он: агар инро биёшоманд, душвории зоиданро осон мекунад. 0,5 грамм хокистари барги найро бо об биёшоманд, гирехи талхадонро мекушояд.

Хӯрдани хокистари най ба шуш зарар дорад — дар ин ҳолат сиканчабин (сиркоасал) биёшоманд, ислоҳи зарар менамояд.

319. Пар

Яъне пари парандахост.

Хислатҳои шифобахши он: хар як навъ парро сӯхта бипошанд, захмҳоро ба хам оварда сиҳат мебахшад.

Мӯи бисьёр махин ва нарми бозро, ки кажак меноманд, ба чои мӯи харгӯш метавон истифода кард.

Чун бехи парҳои калони парандагонро, ки сафед ва миёнхолӣ аст, сӯхта, дар об шуста, хушк карда, бо воситаи найча ба даруни бинӣ пуф кунанд хуни бинираро, ки бо ҳеч як даво банд нагашта бошад манъ мекунад ва инчунин ба хамаи хунравихо аз дарун фоидаи бемисл дорад.

320. Зоки сафед

Ин чизи сафеди монанди намаксанг аст. Зоки сафедро ба забони ӯзбекӣ аччиктош (яъне санги турш) мегӯянд, дар хакикат таъмаш турш аст ки аз конаш гирифта мешавад. Агар ягон матоъро ранг карданӣ бошанд, аввал дар об ин зокро хал карда, он матоъро дар ин махлул тар намуда ва хушконида баъд дар оби рангин андозанд, хамаи чояш баробар ва хамвор ранг мегирад.

Мизочаш дар аввали дарачаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: аз 1,2 то 1,75 грамм зоки сафедро кӯфта, ду баробари ин наботи сафедро кӯфта — ҳар дуро даромехта, каф зада бихӯранд ва аз

болояш 400 грамм шири гови навдўшида ва хамин микдор об даромехта, ба дили наҳор бинўшанд (агар ин микдор обу ширро ба як дафъа нўшида натавонанд, дар чанд дафъа биёшоманд), аз чизҳои турш, боднок ва гўшт парҳез намоянд ва ин амалро то ҳафт рўз пайдарҳам такрор кунанд, захмҳои гурда, хичак ва сўрохи закарро дафъ мекунад, инчунин бодҳои ин узъҳоро таҳлил медихад, сангҳои гурда ва хичакро майда карда мерезонад.

Чун ду ҳисса зоки сафед ва як ҳисса иқлимиёро бо сирко соида, дар зарфи сафолин, дар фасли тобистон чил рўз дар зери саргини асп гўр кунанд, бағоят тунд ва поккунанда мегардад. Агар инро бимоланд, гули чашмро, ки бисьёр ғафс бошад ва нохунаки чашмро дафъ мекунад, гўшти ҳароми захмҳоро мехўрад — дар ин қисматҳо давои бемисл аст.

Зокро сўхта, чун сурма ба чашм кашанд, гўшаҳои чашмро аз хирм пок мекунад; агар инро бо асал сиришта кашанд, ғафсӣ ва дағалии пилки чашмро ислоҳ менамояд. Агар инро бо воситаи найча ба даруни бинӣ пуф кунанд, хуни бинширо манъ месозад. Инро бо оби пиёзи гандано ё бо мумравған хамир сохта, ба тораки сар бардавом бимоланд, хўраи даруни даҳанро, ки гўштҳои ком ва чоҳои дигари даруни даҳанро мехўрад, шифо мебахшад. Баъзе табибон инро бо шароб хамир сохта тайёр мекунанд ва молидани ин барои кўтур давои ачибест.

Зокро ос карда, бо оби кашниз сиришта бимоланд, сурхбод, салъа (жировик), кўтур ва хоркширо даво мешавад ва захмҳои тарро карахш мебандонад.

Зоки сафедро кўфта бипошанд, барои решҳои раддӣ, хунравӣ аз хаман узвхо, варами буни дандон ва мушакҳои ҳалқ даво мешавад.

Кўфтаи инро бо оби гандано даромехта, занхо аз таг бардоранд, рафтани хунро аз бачадон манъ мекунад.

Зоки сафедро кўфта, бо асал хамир сохта, фатиларо ба он олонда, дар гўш гузоранд, захми даруни гўшро шифо мебахшад ва даруни онро аз риму чирк пок мекунад ва агар дар носурҳо гузоранд, инчунин дар макъад, ки бавосир дошта бошад, бардоранд, фоида мебахшад.

Камтареро аз зоки сафед дар оби борон ё оби муқаттар ҳал карда, дар чашм чаконанд, чашмро пок ва

пардаеро, ки чашмро торик мекунад, агар тунук бошад, дафъ мекунад, инчунин гули чашмро ҳам дур месозад.

321. Зоки сурх

Ин қисмест аз зоки сафед, вале рангаш моил ба сурхӣ мебошад, ковокиҳои бисьёр дорад.

Абӯалӣ ибни Сино дар «Алқонун»-и худ гуфтааст, ки табибони пеш аз мо гузашта ва табибони даврони мо таҷрибаҳо кардаанд, ки агар 3,5 грамм зоки сурхро, ки зоки балхӣ меноманд, бихӯранд, мӯи сафедро резонида, ба ҷояш мӯи сиёҳ меруёнад. Ин амалро фақат касони қавибадани тармизоҷ бардошт карда метавонанд, зеро ин хеле қавӣ мебошад.

322. Зоки зард

Зоки зард бехтарин навъест дар байни зоккҳо ва бехтарини зоки зард тиллоранги он аст, ки дурахшанда бошад.

Мизоҷаш дар дараҷаи саввум гарм ва хушк аст.

Хислатҳои шифобахши он: инро биёшоманд, ҳамаи навъҳои кирми меъдаро мерезонад, варам ва сахтии сипурзро таҳлил медиҳад.

Ҳар як намуди зокро дар сирко ҳал карда, бо он ғарғара намоянд, зулуки дар халқ часпидаро дафъ мекунад.

Чун ду ҳисса аз зоки зард ва як ҳисса иклимиё — ҳар дуро бо сирко соида, дар зарфи сафол мавсими тобистон чил рӯз дар офтоб гузоранд ё дар зимистон ҳамин муддат дар саргини асп гӯр кунанд, бағоят тунд ва поккунанда мегардад. Агар инро ба чашм кашанд, пардаи сафеди ғафси ба чашм афтода ва нохунаки ин узвро дафъ менамояд ва агар ба захмҳо бимоланд, гӯшти хароми онҳоро хӯрда нест мекунад.

Миқдори як бор хӯрдан аз зоки зард, ки бехатар бошад, то 0,5 грамм аст ва аз ин зиёдаш хатарнок аст.

Агар инро зиёд хӯрда бошанд, илоҷаш ширии навдӯшида хӯрда қай кардан, равғани маска хӯрдан ва ширинӣ истеъмол кардан аст.

ФЕХРАСТ

Аз муаллиф 3
Фасли якум. Дар баёни баъзе холатхо доир ба ситора, сайёрахо ва табиият 4
Фасли дуюм. Дар баёни ғизо, давои зулхосията аз подзахр ва захр, давои мусхил, мулаййин ва қисмхои хар як аз инхо 12
Фасли сеюм. Дар баёни мураккаб-ул-куво, зулхосията ва таъсири хар яки онхо 20
Фасли чорум. Дар баёни мизоҷ қисмхои он ва шинохтани дарачахои он 25
Фасли панҷум. Дар баёни усули шинохтани мизоҷхои давохо ва ғизохо бо воситаи таҷриба ва қиёс 32
Фасли шашум. Дар баёни эхтиёҷ ба мураккаб сохтани давохо 45
Фасли хафтум. Дар баёни кайфияти давохои мураккаб ва муайян кардани миқдори хӯрдани онхо 54
Фасли хаштум. Дар баёни донистани дарачахои давохои мураккаб ва муайян кардани онхо 56
Фасли нӯхум. Дар баёни тариқи муайян кардани миқдори хӯрдани давохои мураккаб 58
Фасли дахум. Дар баёни умрхои давохои муфрад (содда) 59
Фасли ёздахум. Дар баёни расидан (дольҳ шудан) ва муддати умрхои давохои мураккаб 61
Фасли дувоздахум. Дар баёни сабаби ихтилофнок будани кавли табибон дар мохият ва хусусияти давохо . . 63
Фасли сенздахум. Дар баёни тариқи гирифтан ва нигох доштани давохо 64
Фасли чордахум. Дар баёни одоби таом хӯрдан, об нӯшидан ва таомхое, ки бо хам якҷо хӯрдан раво нест 68
Фасли понздахум. Дар баёни сӯхтан, тахмис, ташвия, калья, тадбир (парварда кардан), шустан ва ихкоми (устувор кардани) давохо 71
Фасли хабдахум. Дар баёни танқияи бадан . . . 78

ДАВОХОИ ХАЙВОНӢ

1. Тӯқумшуллук 81
2. Хари ахлӣ 82
3. Қабӯтар 84
4. Кирми лойхӯрак 86
5. Фароштурук 88
6. Шабпарак 89
7. Лаклак 91
8. Кӯрмуш 92

9. Хук 93
10. Гамбуски саргин 95
11. Хирс 96
12. Мурғи хонагй 98
13. Кирмак 101
14. Магас 101
15. Алокузанг 102
16. Гург 104
17. Занбӯри сурх ва сиёх 106
18. Калтакалос 107
19. Мор 108
20. Сангпушт 110
21. Бедона 112
22. Мохй 113
23. Гурба 116
24. Садаф 118
25. Гӯсфанд 119
26. Курбокка 121
27. Товус 122
28. Гунчишк 124
29. Укоб 125
30. Каждум 126
31. Зулук 129
32. Тортанак 131
33. Зор 132
34. Фохтак 133
35. Кабк 1 3
36. Хорпушт 135
37. Чайра 136
38. Пэнирмоя 137
39. Саг 139
40. Шир 141
41. Марворид 148
42. Буз 151
43. Каргас 154
44. Мурча 155
45. Эчкиэмар 156
46. Пӯпишак 157
47. Заргӯш 158
48. Инсон 161
49. Боз 163
50. Мурғобй 163
51. Гов 167
52. Тухми мурғ 170
53. Малах 174
54. Хун 174
55. Магзи сар 175
56. Калла 175
57. Маска 176
58. Равғани зард 177
59. Мӯй 180
60. Асал 181
61. Дӯр 186
62. Абрешим 188
63. Саргини гов 189

171. Тарра 397
172. Бодиринг 397
173. Гелос ва олуболу 398
174. Кадуи талх 401
175. Каранфули гардан 402
176. Судоб 403
177. Кофур 406
178. Пардаарўсак 410
179. Чинорак 413
180. Гандано 414
181. Нок 415
182. Зира 417
183. Печак 420
184. Говзабон 422
185. Авсач 424
186. Зуф 426
187. Лўбиё 428
188. Бодоми ширин 431
189. Бодоми талх 431
190. Лимў 434
191. Мош 437
192. Маргимохй 439
193. Марчон 441
194. Райхон 442
195. Райхони гўши муш 444
196. Мармарак 447
197. Зардолу 448
198. Наргис 453
199. Садбарги сафед 454
200. Наъноъ 456
201. Нилуфар 459
202. Бомўс 459
203. Морчўба 459
204. Косний 462
205. Коху 464
206. Чойкаҳак 469
207. Ёсамин 471
208. Мехргиёҳ 474
209. Зағир 477
210. Юнучкан зардак 479
211. Каду 484
212. Ревоч 487
213. Болдирғон 492
214. Пиёзи ансул 496
215. Арча 498
216. Газ 503
217. Гази калони кўхй 506
218. Панчангушт 507
219. Олу 509
220. Мухаллас 513
221. Турб 717
222. Гули офтобпараст

223. Мўрд 515
224. Мўрди саҳрой 520
225. Пои зоғ 520
226. Каллакарам 522
227. Карами тоҷикӣ 523
228. Кашниз 526
229. Шалғам 529
230. Шибит 531
231. Маҳсар 535
232. Ишлон 537
233. Кучула 538
234. Мисвок 539
235. Исфанох 540
236. Сиреши саҳрой 542
237. Сиреши кӯҳӣ 544
238. Зарпечак 545
239. Талхшувок 547
240. Бобуна 551
241. Бобунаи говчашм 553
242. Зирк 555
243. Гулихайрӣ 558
244. Гор 562
245. Харбузаи сагак 564
246. Қавар 568
247. Парпӣ 573
248. Газна 574
249. Халила 577
250. Бодинчон 580
251. Бокило 582
252. Сунбул 586
253. Бӯймодарони маҳинбарг 584
254. Бӯймодарони дуруштбарг 588
255. Бӯстонафрӯз 589
256. Пиёз 590
257. Харбуза 592
258. Тарбуз 594
259. Чилмангӯштак 596
260. Матинҷ 598
261. Балут 599
262. Кирмрезонак 601
263. Бунафша 604
264. Кахва 607
265. Себ 608
266. Хурмо 610
267. Тут 612
268. Шохтут 613
269. Анҷир 614
270. Сир 618
271. Чой 621
272. Ҷадвор 629
273. Гулисурх 621
274. Гулканд 633
275. Хушоб 634
276. Сирка 635